

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2007

**Energetická politika EÚ a boj proti
klimatickým zmenám**

Zámok Smolenice
29. – 30. november 2007

Vydavateľstvo EKONÓM
2007

**Zastúpenie Európskej komisie na
Slovensku**

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

Zborník abstraktov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2007

**Energetická politika EÚ a boj proti
klimatickým zmenám**

Zámok Smolenice
29. – 30. november 2007

Vydavateľstvo EKONÓM
2007

Usporiadateľ medzinárodnej vedeckej konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Zastúpenie Európskej komisie na Slovensku

Vedecký redaktor zborníka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Recenzenti:

prof. Ing. Helena Strážovská, CSc.

prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Zostavovateľ zborníka:

Ing. Mgr. Milan Budjač – Ing. Tatiana Bezáková

Medzinárodný vedecký výbor:

Predsedníčka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

Vysoká škola ekonomická, Praha

prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.

Slezká univerzita - Opava / Karviná

prof. Dr. hab. Joachim Osiński

Szkoła Główna Handlowa, Warszawa

prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

doc. Ing. František Urban, CSc.

STU v Bratislave

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

PhDr. Peter Weiss, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Organizačný výbor:

Predseda:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia:

Ing. Miroslav Kolesár

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Marek Csabay, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Tatiana Bezáková

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Mgr. Milan Budjač

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Michal Fabuš

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Lucia Gálová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Mária Greššová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Radoslav Mizera

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Miloš Ondrušek

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Michal Ščepán

Ekonomická univerzita v Bratislave

Mgr. Adriana Ujová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Richard Woltemar

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Janka Zvončeková

Ekonomická univerzita v Bratislave

Ing. Branislav Žúdel

Ekonomická univerzita v Bratislave

Eva Brúderová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Marta Nemešová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Vydavateľstvo EKONÓM, 2007

ISBN: 978-80-225-2437-7

Program konferencie

29. november 2007 (štvrtok)

9:00	Odchod autobusu pred budovy EU v Bratislave
10:00 -11:00	Registrácia a ubytovanie účastníkov konferencie
11.00-12:30	Rokovanie v sekciách
12:30-13:30	Obed
14:00-14:30	Slávnostné otvorenie konferencie doc. PhDr. Jana Lenghardtová, CSc., prorektorka EU prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc., dekanka FMV EU Mgr. Andrea Elscheková-Matisová, vedúca Zastúpenia EK v SR
14:30-15:00	Hlavný referát Mr. Charlie McCreevy, Komisár EÚ pre vnútorný trh a služby
15:00-15:30	„Internal Market – achievements and challenges“
15:30-15:45	Diskusia
	Prestávka
15:45-17:15	Rokovanie v sekciách
17:15-17:30	Prestávka
17:30-19:00	Rokovanie v sekciách
19:30	Recepcia
22:00	Vylosovanie tomboly

30. november 2007 (piatok)

8:00-9:00	Raňajky
9:15-10:45	Panelová diskusia
10:45-11:00	Prestávka
11:00-12:30	Panelová diskusia
13:00-14:00	Obed
po 14:00	Ukončenie konferencie, odchod účastníkov konferencie

Program prezentácie príspevkov

PIATOK, 29. NOVEMBER 2007

Sekcia č. 1

Energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám

Miestnosť: Okrúhla zasadacia miestnosť

Moderátor: doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.

11:00-12:30

Obadi Saleh Mothana, Ing., PhD.	Vplyv vysokých cien ropy na svetovú ekonomiku	
Šabata Ondřej, Ing.	Nedostatek ropy! Fakta nebo fikce?	
Mizera Radoslav, Ing.	„Bezropné hospodárstvo“ – znižovanie závislosti energetických systémov na rope	
Rosenberg Miloslav, Dr., PhD.	Energetická politika Ruskej federácie	
Krč Jakub, Mgr., Ing.	Strategie udržateľného rozvoje a její následky pro energetickou politiku Evropské unie	
	Diskusie	
	<i>Moderátor: Dr. Miloslav Rosenberg, PhD.</i>	15:45-17:15
Mečár Miroslav, doc., Ing., CSc.	Rozvoj ťažby ropy v Ruskej federácii	
Glavatskich Maria, Ing.	Ruská federácia a aktuálne otázky medzinárodnej energetickej bezpečnosti	
Margan Florian, dipl.oec.dipl.ing.ps	Klimatické zmeny a stav Evropské unie k uvedené problematice	
Žúdel Branislav, Ing.	Obchod s emisiami skleníkových plynov v tranzitívnych ekonomikách	
Fabuš Michal, Ing.	Energetická politika EÚ a otázky plynu	
	Diskusie	
	Prestávka	17:15 - 17:30
	<i>Moderátor: Ing. Michal Fabuš</i>	17:30-19:00
Sulejmani Dagmar, Ing.	Klimatické zmeny ako predmet medzinárodných konferencií	
Woltemar Richard, Ing.	Budúcnosť obnoviteľných zdrojov v EÚ	
Štefková Nadežda, Ing., Mečár Miroslav, doc., Ing., CSc.	K niektorým aspektom boja proti klimatickej zmene v EÚ v kontexte uplatňovania spoločenskej zodpovednosti	
Bezáková Tatiana, Ing.	Energetická bezpečnosť Európskej únie	
	Diskusie	

Sekcia č. 2

Európska únia

Miestnosť: Poľovnícky salón

Moderátor: prof. Ing. Ludmila Lipková, CSc.

11:00-12:30

Panáček Petr, Ing., Obdržálek Ladislav, Ing.	Vstup České republiky do Schengenského systému	
Bosyuk Oksana	Information society policy of Ukraine in the context of integration to the European Union	
Šajtlavová Marcela, Ing., PhD.	Európska pozícia v globálnej konkurencii	
Fojtíková Lenka, Ing., PhD.	Analysis of EU Preferential Trade: China's position in this system	
Borgström Anna, Ing.	EU and Africa – The current issues of EPA negotiations	
	Diskusia	
	<i>Moderátor: Ing. Boris Navrátil, CSc.</i>	15:45-17:15
Kliková Christiana, prof., Ing., CSc.	Nově přijaté země a ekonomická svoboda	
Ostrožková Eva, Ing.	Komparace sazeb daní z příjmů právnických osob a DPH v Evropské unii	
Navrátil Boris, Ing., CSc.	Evropská sousedská politika v kontextu ostatních cílů evropského integračního procesu	
Bialynicki-Birula Pawel, PhDr.	Health protection – a determining factor in reforming health care systems	
Melecký Lukáš, Ing.	Regionální disparity a jejich ukazatele v kontextu politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU	
Helena Kościelna, Jerzy Szkutnik	Zakres działalności pożyczkowej Unii Europejskiej	
	Diskusia	
	Prestávka	17:15 - 17:30
	<i>Moderátor: prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.</i>	17:30-19:00
Lebiedzik Marian, Ing. PhD.	Cyklická synchronizace vybraných zemí EU	
Harakalová Ľubica, Ing.	Inštitucionalizácia regionálnej politiky v SR v súčasnosti a jej väzby na inštitúcie EÚ	
Baculíková Nina, Ing., PhD., Cehula, Michal, Ing., CSc.	Determinanty potenciálnej konkurencieschopnosti poľnohospodárskych prvovýrobcov SR	
Kučerová Zuzana, Ing., PhD.	Mechanismus RMV II a stanovení centrální parity : teorie a realita	
Lipková Ludmila, prof., Ing., CSc.	K niektorým problémom medzinárodnej migrácie	
	Diskusia	

Sekcia č. 3

Aktuálne otázky svetovej politiky (v rámci plnenia grant. úlohy 1/2482/05 VEGA)

Miestnosť: Žltý salónik

Moder.: doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

11:00-12:30

Weiss Peter, PhDr., CSc.	Seba reflexia pozície a možností Slovenskej republiky ako malého štátu v medzinárodných vzťahoch	
Štefančík Radoslav, PhDr., MPol.	Problém migrácie vo svetovej politike	
Šutiaková Zuzana, Mgr.	Russia's announcement of the suspension of application of the CFE put in a broader context	
Tomasz Nitkiewicz – Piotr Pachura	Towards sustainable energy market in Poland – a company perspective	
	Diskusia	
	<i>Moderátor: PhDr. Peter Weiss, CSc.</i>	15:45-17:15
Foltin Pavel, Ing.,PhD. Vyleťal Pavel, Ing.	Angažovanost privátních subjektů při podpoře ozbrojených sil v mnohonárodních operacích	
Majtánová Katarína, Ing.	Hospodárska diplomacia vo Francúzsku a fenomén globalizácie	
Čech Lubomír, RSDr., CSc.	Formovanie partnerstva Európa - Afrika	
Zvončeková Janka, Ing.	V akom stane zanecháva Vladimir Putin ekonomiku svojmu nástupcovi?	
	Diskusia	
	Prestávka	17:15 - 17:30
	<i>Moderátor: doc. PhDr. René Pawera, CSc.</i>	17:15-19:00
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.	Mäkká moc malých štátov a ich pôsobenie v súčasných medzinárodných vzťahoch	
Horváth Peter, PhDr., PhD.	Národnostné otázky v európskej politike	
Greššová Mária, Ing., PhD.	Geostrategická poloha Ukrajiny a geostrategické scenáre vývoja	
	Diskusia	

Sekcia č. 4

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky

Miestnosť: Knižnica

Moderátor: Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

11:00-12:30

Štancel Luboš, RSDr., CSc.	Rozvoj vojensko-technickej spolupráce Ruské federácie so zahraničnými štátmi ako faktor stabilizácie obranného priemyslového komplexu a jeho ekonomiky	
Fojtík Aleš, Ing., MBA	Outsourcing and offshoring trends in the area of share services centers	
Pásztorová Jana, RNDr.,PhD.	Globálne trendy vývoja automobilového priemyslu	
Tuleja Pavel, Ing., PhD.	Česká a slovenská ekonomika z pohľadu kritérií reálnej konvergence	
	Diskusia	
	<i>Moderátor: doc. Ing. Igor Kosír, CSc.</i>	15:45-17:15
Lesáková Dagmar, prof., Ing., CSc.	New trends in customer strategy	
Lysák Ladislav, Ing., DrSc.	Megatrendy a ich dôsledky v ekonomickom, sociálnom a demografickom vývoji	
Dudáš Tomáš, Ing. PhD.	Najnovšie trendy v oblasti globálnych tokov PZI	
Kosír Igor, doc., Ing., CSc.	Strategické a taktické aspekty projektu Stredomorskej únie	
Bialynicka-Birula Joanna, PhD.	Global perspective on foreign trade in works of art	
Nezval Pavel, doc., Ing., PhD.	Patří Česká republika ke zralým dlužnickým státům?	
	Diskusia	
	Prestávka	17:15 - 17:30
	<i>Moderátor: Ing. Pavel Tuleja, PhD.</i>	17:30-19:00
Kordoš Marcel, Ing., PhD.	Postavenie ekonomík USA a EÚ v triáde svetovej ekonomiky a charakteristika ich vzájomných obchodných vzťahov	
Hurná Júlia, Mgr.	Ázijský tiger sa presúva do Vietnamu	
Grešš Martin, Ing., PhD.	Medzinárodné organizácie a ich marketingové aktivity	
Csabay Marek, Ing., PhD.	Exportné konzorciá ako nástroj modernej exportnej politiky	
Dudáš Tomáš, Ing., PhD.	Vplyv prílevu priamych zahraničných investícií na zamestnanosť a mzdy na Slovensku	
	Diskusia	

Sekcia č. 5

Aktuálne právne, kultúrne a sociálne otázky medzinárodných vzťahov

Miestnosť: Červený salónik

Moderátor: doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

11:00-12:30

Kotlán Igor, Ing., Mgr., PhD.,	The reform of the public finance in the Czech Republic from political and law point of View	
Kotlánová Eva, Ing.	Metodologické prístupy ke zkoumání korupce	
Fojtíková Jaroslava, Ing., PhD.	Daňové právo v podmínkách Evropské unie	
Pána Lubomír, Dr., PhD.	Sociologický „portrét“ ekonomické elity v Ruské federaci	
Gogová Mária, JUDr., CSc.	Právne aspekty voľného pohybu pracovníkov v Európskej únii	
	Diskusia	
	<i>Moderátor: doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.</i>	15:45-17:15
Vokálová Emília, PaedDr., CSc.	Moslimská komunita na Slovensku	
Barátová Jana, PhDr.	Niektoré aspekty diskurzu o feminizme ako „riziku“ v medzinárodných vzťahoch	
Márton Milan, doc., PhDr, CSc.	Ekonomická racionalita a normatívna paradigma v kontextoch globalizácie	
Plávková Oľga, PhDr, CSc.	Globalizácia a konspekt spolužitia v postmodernej dobe	
Koganová Viera, Mgr., PhD.	Postoj Medzinárodného spoločenstva k problematike trestu smrti	
	Diskusia	
	Prestávka	17:15 - 17:30
	<i>Moderátor: PaedDr. Emília Vokálová, CSc.</i>	17:30-19:00
Greguš Peter, PhDr., CSc.	Problém Benešových dekrétov	
Svatuška Martin, PhDr.	Niektoré problémové aspekty explanácie pojmu europeizácia	
Lidák Ján, doc., PhDr., CSc.	Odlišné kultúry a ich vzájomná komunikácia – základ európskej integrácie	
Kupkovič Miroslav, Mgr.	Príčiny animozity v slovensko-maďarských vzťahoch	
Gogová Mária, JUDr., CSc., Budjač Milan, Ing. Mgr.	Niekoľko úvah k európskemu správne právu a dobrej správnej praxi	
Mráz Stanislav, doc., JUDr., CSc.	Právo na sebaurčenie a jednostranná secesia Kosova z hľadiska platného medzinárodného práva	
	Diskusia	

SOBOTA, 30. NOVEMBER 2007

PANELOVÁ DISKUSIA

**Aktuálne otázky Energetickej politiky
EÚ**

Moderátor: Ing. Vladimír Maňka
Miestnosť: Okrúhla zasadacia miestnosť
09:15 – 10:45 11:00– 12:30

Panel č. 1

Maňka Vladimír, Ing.	Energetická politika EÚ
Zástupca MH SR	Stratégia energetickej bezpečnosti SR do roku 2030
Mecár Miroslav, doc. Ing., CSc., Štefková Nadežda, Ing.	Nová energetická politika Slovenskej republiky
Urban František, doc. Ing., CSc., Kučák Lubor, Ing., CSc.	Energetická koncepcia mesta Zvolen
Jankovský Július, Ing.	Ekologizácia Zvolenskej teplárenskej
Fabuš Michal, Ing.	Výroba bioplynu a jeho využitie
Zástupca MŽP SR	Financovanie ekologických projektov zo ŠF EÚ
Vacho Vladimír, Ing.	Komerčné financovanie ekologických projektov v komunálnej sfére

**Aktuálne otázky medzinárodného
a európskeho práva
(v rámci plnenia grantovej úlohy VEGA
1/4563/07)**

Moderátor: JUDr. Roman Jurík, PhD.
Miestnosť: Červený salónik 9.15-10.45

Panel č. 2

Hurná Lucia, JUDr., PhD.	Rozširovanie Schengenského priestoru
Jurík Roman, JUDr., PhD.	Európska únia a jej vzťah k Európskemu hospodárskemu priestoru a Európskemu združeniu voľného obchodu
Martyniv Halina, Mgr., PhD.	Dohovor o uznaní a vykonateľnosti cudzích rozhodcovských rozhodnutí
Budjač Milan, Ing., Mgr.	Vybrané otázky ochrany medzinárodných investícií

**Aktuálne otázky medzinárodnej
bezpečnosti**
(v rámci plnenia grantovej úlohy
3/3188/05 KEGA)

Moderátor: doc. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc.

Miestnosť: Žltý salónik
9.15-10.45 11:00– 12:30

Panel č. 3

Foltin Pavel, Ing., PhD., Vyleťal Pavel, Ing.	Financování terorismu
Nový Jindřich, RSDr., PhD.	Nové jevy ve vývoji vojenství spojené s postupující komercializací vojenských činností
Stepanyan Ruben, Ing.	Bezpečnostné aspekty hospodárskej politiky štátov Južného Kaukazu
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.	Vybrané sociologické otázky chápania nevojenských bezpečnostných hrozieb na začiatku 21. stor.
Štancl, Luboš, RSDr., CSc., Nedbal Jiří, doc. RSDr., CSc., Krč Miroslav, prof. PhDr., CSc.	Rozvoj Vojensko-technické spolupráce Ruské Federace se zahraničními státy jako faktor stabilizace obranného průmyslového komplexu Ruska a jeho ekonomiky
Hofreiter Ladislav, doc., Ing., CSc.	Konflikty o suroviny a zdroje – aktuálna hrozba bezpečnosti
Vyleťal Pavel, Ing, Foltin Pavel, Ing., PhD.,,	Angažovanost privátních subjektů při podpoře ozbrojených sil v mnohonárodních operacích
Raneta Leonid, Ing.	Zhodnotenie energetickej situácie v Moldavsku
Pawera René, doc., PhDr., CSc.	Podiel Veľkej Británie na manažmente európskej bezpečnosti

Aktuálne otázky EÚ

Moderátor: prof. Ing. Ludmila Lipková, CSc.

Miestnosť: Poľovnícky salón
09:15 – 10:45 11:00 – 12:30

Panel č. 4

Riedel Rafael, Dr.	Post -- Referendum Europe
Ivanová Eva, Ing. CSc.	Proces zavedenia eura a jeho vplyv na niektoré oblasti hospodárstva Slovenska
Zelmanová Sylvia, Ing.	Finančný podiel Colnej správy SR pri naplňaní rozpočtu SR a EÚ
Tomková Beata, Ing., PhD.	Liberalizácia sektorov v rámci politiky hospodárskej súťaže Európskej únie
Paté Magdaléna, Ing., Mgr, PhD.	Aktuálne otázky priemyselnej politiky EÚ
Macúchová-Gabrišová Katarína, Ing.	Úloha národnej Lisabonskej stratégie vo vzdelanostnej spoločnosti
Gálová Lucia, Ing.	Environmentálna daňová reforma v EÚ
Újová Adriana, Mgr.	Reformná zmluva EÚ
Mojžiš Miroslav, Ing.	Environmentálne efekty polycentrického regionálneho rozvoja
Dorokhov Denys, Ing.	Obchodné vzťahy Európskej únie a Ukrajiny
Ondrušek Miloš, Ing.	Kvantitatívna stránka súčasného stavu populácie

	a vývojové trendy medzinárodnej migrácie v Európskej Únii
Žúdel Branislav, Ing.	Mechanizmus obchodu s emisiami skleníkových plynov
Žideková Zuzana, Ing.	Manažment projektového cyklu, OP Vzdelávanie, OP Informatizácia spoločnosti

**Rozvojová pomoc
Panel č. 5**

Moderátor: Mgr. Ivana Raslavská
Miestnosť: Červený salónik 11:00 – 12:30

Sládková Zuzana, Ing.	Rozvojová politika Európskej únie
Ščepán Michal, Ing.	Súčasná situácia v poskytovaní rozvojovej pomoci
Raslavská Ivana	Vybrané aspekty rozvojovej pomoci a spolupráce systému OSN

**Contemporary East Asia
Studies**

Panel č. 6

Moderátor: Ing. Marek Csabay, PhD.
Miestnosť: Knižnica 11:00 – 12:30

Csabay Marek, Ing., PhD.	Slovensko-taiwanské ekonomické vzťahy
Dudáš Tomáš, Ing., PhD.	PZI v Juhovýchodnej Ázii
Grešš Martin, Ing., PhD.	Aktuálny ekonomický vývoj v ČLR

**Organizácia Spojených národov
v medzinárodných vzťahoch
Panel č. 7**

Moderátor: Ing. Beáta Tomková, PhD.
Miestnosť: Knižnica 9:15 – 10:45

Budjač Milan, Ing., Mgr.	Generálny tajomník OSN Kurt Waldheim
Bezáková Tatiana, Ing.	Trygve Halvdan Lie (nórsky politik, generálny tajomník OSN)
Ujová Adriana, Mgr.	Generálny tajomník OSN B.B. Gháli
Majtánová Katarína, Ing.	Generálny tajomník OSN Kofi ANNAN
Ondrušek Miloš, Ing.	Generálny tajomník OSN – Javier Pérez de Cuéllar de la Guerra
Gálová Lucia, Ing.	Dag Hammarskjöld - druhý generálny tajomník OSN
Mojžiš Miroslav, Ing.	UN-HABITAT (Program OSN pre ľudské sídla)
Mizera Radoslav, Ing.	Rámcová dohoda OSN o klimatických zmenách
Glavatskich Mária, Ing.	Ruská federácia a Kjótsky protokol
Greššová Mária, Ing., PhD.	UNDAF a Ukrajina
Stepanyan Ruben, Ing.	OSN a Arménska republika

Obsah

European Commissioner Mr. Charlie McCreevy _____	23
„INTERNAL MARKET – ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES“	
Ing. Nina Baculíková, PhD. -- Ing. Michal Cehula, CSc. _____	30
DETERMINANTY POTENCIÁLNEJ KONKURENCIESCHOPNOSTI POĽNOHOSPODÁRSKÝCH PRVOVÝROBCOV SR	
PhDr. Jana Barátová _____	37
FEMINISTICKÝ POHĽAD NA GLOBALIZÁCIU	
Ing. Tatiana Bezáková _____	44
ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ EURÓPSKEJ ÚNIE	
Ing. Tatiana Bezáková _____	54
TRYGVE HALVDAN LIE (NÓRSKY POLITIK, GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN)	
Bialynicka-Birula Joanna, PhD. _____	58
GLOBAL PERSPECTIVE ON FOREIGN TRADE IN THE WORKS OF ART	
Bialynicki-Birula Pawel, PhD. _____	68
HEALTH PROTECTION – A DETERMINING FACTOR IN REFORMING HEALTH CARE SYSTEMS	
Ing. Anna Borgström _____	80
EU AND AFRICA – THE CURRENT ISSUES OF EPA NEGOTIATIONS	
Ing. Mgr. Milan Budjač _____	90
VYBRANÉ OTÁZKY OCHRANY MEDZINÁRODNÝCH INVESTÍCIÍ	
Ing. Mgr. Milan Budjač _____	102
GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – KURT WALDHEIM	
Ing. Marek Csabay, PhD. _____	106
SLOVENSKO-TAIWANSKÉ EKONOMICKÉ VZŤAHY	
Ing. Marek Csabay, PhD. _____	112
EXPORTNÉ KONZORCIÁ AKO NÁSTROJ PODPORY EXPORTU	
Dr. Lubomír Čech, CSc. _____	117
STRATEGICKÉ PARTNERSTVO EÚ – AFRIKA – ENERGETICKÁ DIMENZIA	
Ing. Denys Dorokhov _____	126
OBCHODNÉ VZŤAHY EURÓPSKEJ ÚNIE A UKRAJINY	
Ing. Michal Fabuš _____	132
ENERGETICKÁ POLITIKA EÚ A OTÁZKY PLYNU	

Ing. Michal Fabuš	141
VÝROBA BIOPLYNU A JEHO VYUŽITIE	
Ing. Aleš Fojtík, MBA	146
OUTSOURCING AND OFFSHORING TRENDS IN THE AREA OF SHARE SERVICES CENTERS	
Ing. Jaroslava Fojtíková	154
DAŇOVÉ PRÁVO V PODMÍNKÁCH EVROPSKÉ UNIE	
Ing. Lenka Fojtíková, PhD.	162
ANALYSIS OF EU PREFERENTIAL TRADE: CHINA ´S POSITION IN THIS SYSTEM	
Ing. Pavel Foltin, PhD. – Ing. Pavel Vyleťal	174
FINANCOVÁNÍ TERORISMU	
Ing. Lucia Gálová	185
ENVIRONMENTÁLNA DAŇOVÁ REFORMA	
Ing. Lucia Gálová	194
DAG HAMMARSKJÖLD- DRUHÝ GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN	
Ing. Maria Glavatskich	198
RUSKÁ FEDERÁCIA A AKTUÁLNE OTÁZKY MEDZINÁRODNEJ ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI	
Ing. Maria Glavatskich	203
RUSKÁ FEDERÁCIA A KJÓTSKY PROTOKOL	
JUDr. Mária Gogová, CSc.	207
PRÁVNE ASPEKTY VOJENÉHO POHYBU PRACOVNÍKOV V EURÓPSKEJ ÚNII	
JUDr. Mária Gogová, CSc. – Ing. Mgr. Milan Budjač	219
NIKOĽKO ÚVAH K EURÓPSKEMU SPRÁVNEMU PRÁVU A DOBREJ SPRÁVNEJ PRAXI	
PhDr. Peter Greguš, CSc.	229
HISTORICKÉ SÚVISLOSTI BENEŠOVÝCH DEKRÉTOV	
Ing. Martin Grešš, PhD.	235
MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE A ICH MARKETINGOVÉ AKTIVITY	
Ing. Mária Greššová, PhD.	244
GEOSTRATEGICKÁ POLOHA UKRAJINY A GEOPOLITICKÉ SCENÁRE MOŽNÉHO VÝVOJA UKRAJINY	
Ing. Ľubica Harakaľová	250
INŠTITUCIONALIZÁCIA REGIONÁLNEJ POLITIKY SR V SÚČASNOSTI A JEJ VÄZBY NA INŠTITÚCIE EÚ	
doc. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc.	257
KONFLIKTY O SUROVINY A ZDROJE – AKTUÁLNA HROZBA BEZPEČNOSTI	

Mgr. Júlia Hurná	266
ÁZIJSKÝ TIGER SA PRESÚVA DO VIETNAMU	
JUDr. Lucia Hurná, PhD.	277
ROZŠIROVANIE SCHENGENSKÉHO PRIESTORU	
Ing. Eva Ivanová, CSc.	285
PROCES ZAVEDENIA EURA A JEHO VPLYV NA NIEKTORE OBLASTI HOSPODÁRSTVA SLOVENSKA	
JUDr. Roman Jurík, PhD.	294
EURÓPSKA ÚNIA A JEJ VZŤAH K EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU PRIESTORU A EURÓPSKEMU ZDRUŽENIU VOĽNÉHO OBCHODU	
prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.	301
NOVĚ PŘIJATÉ ZEMĚ A EKONOMICKÁ SVOBODA	
Mgr. Viera Koganová, PhD.	313
POSTOJ MEDZINÁRODNÉHO SPOLOČENSTVA K PROBLEMATIKE TRESTU SMRTI	
Ing. Marcel Kordoš, PhD.	322
POSTAVENIE EKONOMÍK USA A EÚ V TRIÁDE SVETOVEJ EKONOMIKY A CHARAKTERISTIKA ICH VZÁJOMNÝCH OBCHODNÝCH VZŤAHOV	
Helena Kościelniak - Jerzy Szkutnik	334
ZAKRES DZIAŁALNOŚCI POŻYCZKOWEJ UNII EUROPEJSKIEJ	
Ing. Mgr. Igor Kotlán, Ph.D.	345
THE REFORM OF THE PUBLIC FINANCE IN THE CZECH REPUBLIC FROM POLITICAL AND LAW POINT OF VIEW	
Ing. Eva Kotlánová	351
METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY KE ZKOUMÁNÍ KORUPCE	
Mgr. Ing. Jakub Krč	360
STRATEGIE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE A JEJÍ DŮSLEDKY PRO ENERGETICKOU POLITIKU EVROPSKÉ UNIE	
Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.	369
MECHANISMUS ERM II A STANOVENÍ CENTRÁLNÍ PARITY: TEORIE A REALITA	
Mgr. Miroslav Kupkovič	388
PRÍČINY ANIMOSITY V SLOVENSKO-MAĎARSKÝCH VZŤAHOCH	
Ing. Marian Lebieczik, Ph.D.	393
ANALÝZA CYKLICKÉ SYNCHRONIZACE VYBRANÝCH ZEMÍ EU	
prof. Ing. Dagmar Lesáková, CSc.	404
NEW TRENDS IN CUSTOMER STRATEGY	

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.	409
ODLIŠNÉ KULTÚRY A ICH VZÁJOMNÁ KOMUNIKÁCIA – ZÁKLAD EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE	
prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.	415
K NIEKTORÝM PROBLÉMOM MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE	
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.	420
MEGATRENDY A ICH DÔSLEDKY V EKONOMICKOM, SOCIÁLNO A DEMOGRAFICKOM VÝVOJI	
Ing. Katarína Macúchová-Gabrišová	435
ÚLOHA NÁRODNEJ LISABONSKEJ STRATÉGIE VO VZDELANOSTNEJ SPOLOČNOSTI	
Ing. Katarína Majtánová	439
HOSPODÁRSKA DIPLOMACIA VO FRANCÚZSKU A FENOMÉN GLOBALIZÁCIE	
Ing. Katarína Majtánová	447
GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – KOFI ATTA ANNAN	
dipl.oec.dipl.ing.ps Florian Margan	452
KLIMATICKÉ ZMĚNY A STAV EVROPSKÉ UNIE K UVEDENÉ PROBLEMATICE	
doc. PhDr. Milan Marton, CSc.	464
NIEKTORÉ KONTEXTY EKONOMICKEJ RACIONALITY A NORMATÍVNEJ PARADIGMY V PROCESOCH GLOBALIZÁCIE	
Mgr. Halina Martyniv, PhD.	470
DOHOVOR O UZNANÍ A VYKONATEĽNOSTI CUDZICH ROZHODCOVSKÝCH ROZHODNUTÍ	
Ing. Lukáš Melecký	474
REGIONÁLNÍ DISPARITY V KONTEXTU POLITIKY HOSPODÁRSKÉ A SOCIÁLNI SOUDRŽNOSTI EU	
Ing. Radoslav Mizera	484
RÁMCOVÝ DOHOVOR OSN O KLIMATICKÝCH ZMENÁCH	
Ing. Miroslav Mojžiš	489
ENVIRONMENTÁLNE EFEKTY POLYCENTRICKÉHO REGIONÁLNEHO ROZVOJA	
Ing. Miroslav Mojžiš	498
UN-HABITAT (PROGRAM OSN PRE ĽUDSKÉ SÍDLA)	
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.	504
PRÁVO NA SEBAURČENIE A JEDNOSTRANNÁ SECESIA KOSOVA Z HĽADISKA PLATNÉHO MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA	
Ing. Boris Navrátil, CSc.	508
EVROPSKÁ SOUSEDSKÁ POLITIKA V KONTEXTU OSTATNÍCH CÍLŮ EVROPSKÉHO INTEGRAČNÍHO PROCESU	

doc. Ing. Pavel Nezval, Ph.D.	515
PATŘÍ UŽ ČESKÁ REPUBLIKA MEZI ZRALÉ DLUŽNÍKY?	
Tomasz Nitkiewicz - Piotr Pachura	523
TOWARDS SUSTAINABLE ENERGY MARKET IN POLAND – A COMPANY PERSPECTIVE	
RSDr. Jindřich Nový, PhD.	535
NOVÉ JEVY VE VÝVOJI VOJENSTVÍ SPOJENÉ S POSTUPUJÍCÍ KOMERCIALIZACÍ VOJENSKÝCH ČINNOSTÍ	
Ing. Obadi Saleh Mothana, PhD.	544
VPLYV VYSOKÝCH CIEN ROPY NA SVETOVÚ EKONOMIKU	
Ing. Miloš Ondrušek	553
KVANTITATIVNA STRÁNKA SÚČASNÉHO STAVU POPULÁCIE A VÝVOJOVÉ TRENDY MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE V EURÓPSKEJ ÚNII	
Ing. Miloš Ondrušek	569
GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – JAVIER PÉREZ DE CUÉLLAR DE LA GUERRA	
Ing. Petr Panák – Ing. Ladislav Obdržálek	571
VSTUP ČESKÉ REPUBLIKY DO SCHENGENSKÉHO SYSTÉMU	
Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.	575
SOCIOLOGICKÝ „PORTRÉT“ EKONOMICKÉ ELITY V RUSKÉ FEDERACI	
RNDr. Janka Pásztorová, PhD.	582
GLOBÁLNE TRENDY VÝVOJA AUTOMOBILOVÉHO PRIEMYSLU	
Ing. Mgr. Magdaléna Paté, PhD.	592
AKTUÁLNE OTÁZKY PRIEMYSLENEJ POLITIKY EÚ	
doc. PhDr. René Pawera, PhD.	597
PODIEL VEĽKEJ BRITÁNIE NA MANAŽMENTE EURÓPSKEJ BEZPEČNOSTI	
PhDr. Oľga Plávková, CSc.	604
GLOBALIZÁCIA A KONCEPT SPOLUŽITIA V POSTMODERNEJ DOBE	
Ing. Leonid Raneta	616
ZHODNOTENIE ENERGETICKEJ SITUÁCIE V MOLDAVSKU	
Mgr. Ivana Raslavská	624
VYBRANÉ ASPEKTY ROZVOJOVEJ POMOCI A SPOLUPRÁCE SYSTÉMU OSN	
Dr. Rafał Riedel	635
POST -- REFERENDUM EUROPE	
Dr. Miloslav Rosenberg, PhD.	642
ENERGETICKÁ POLITIKA RUSKEJ FEDERÁCIE	

Ing. Zuzana Sládková	649
ROZVOJOVÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE	
Ing. Ruben Stepanyan	656
BEZPEČNOSTNÉ ASPEKTY HOSPODÁRSKEJ POLITIKY ŠTÁTOV JUŽNÉHO KAVKAZU	
Ing. Ruben Stepanyan	664
OSN A ARMÉNSKA REPUBLIKA	
Ing. Dagmar Sulejmani	668
KLIMATICKÉ ZMENY AKO PREDMET MEDZINÁRODNÝCH KONFERENCIÍ	
PhDr. Martin Svatuška	673
NIEKTORÉ PROBLÉMOVÉ ASPEKTY EXPLANÁCIE POJMU EUROPEIZÁCIA	
Ing. Ondřej Šabata	682
ROPNÝ VRCHOL FAKTA NEBO FIKCE	
Ing. Michal Ščepán	688
SÚČASNÁ SITUÁCIA V POSKYTOVANÍ ROZVOJOVEJ POMOCI	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	695
VYBRANÉ SOCIOLOGICKÉ OTÁZKY CHÁPANIA NEVOJENSKÝCH BEZPEČNOSTNÝCH HROZIEB NA ZAČIATKU 21. STOROČIA	
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	703
MÄKKÁ MOC MALÝCH ŠTÁTOV A ICH PÔSOBENIE V SÚČASNÝCH MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH	
RSDr. Luboš Štancl, CSc. -- doc. RSDr. Jiří Nedbal, CSc. -- prof. PhDr. Miroslav Krč, CSc.	710
ROZVOJ VOJENSKO-TECHNICKÉ SPOLUPRÁCE RUSKÉ FEDERACE SE ZAHRANIČNÍMI ŠTÁTAMI JAKO FAKTOR STABILIZACE OBRANNÉHO PRŮMYSLOVÉHO KOMPLEXU RUSKA A JEHO EKONOMIKY	
PhDr. Radoslav Štefančík, MPol.	739
PROBLÉM MIGRÁCIE VO SVETOVEJ POLITIKE	
Mgr. Zuzana Šutiaková	750
RUSSIA'S ANNOUNCEMENT OF THE SUSPENSION OF APPLICATION OF THE CFE PUT IN A BROADER CONTEXT	
Ing. Beáta Tomková, PhD.	757
LIBERALIZÁCIA SEKTOROV V RÁMCI POLITIKY HOSPODÁRSKEJ SÚŤAŽE EURÓPSKEJ ÚNIE	
Ing. Pavel Tuleja, Ph.D.	761
ČESKÁ A SLOVENSKÁ EKONOMIKA Z POHLEDU KRITÉRIÍ REÁLNE KONVERGENCE	
doc. Ing. František Urban, CSc. – Ing. Ľubor Kučák, CSc.	775
ENERGETICKÁ KONCEPCIA MESTA ZVOLEN	

Mgr. Adriana Újová	782
REFORMNÁ ZMLUVA EÚ	
Mgr. Adriana Újová	789
GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – BOUTROS BOUTROS GHALI	
Ing. Eva Vlková	793
TRENDY PERSONÁLNEHO MANAŽMENTU V 21. STOROČÍ	
PaedDr. Emília Vokálová, CSc.	801
POSTAVENIE ISLAMSKEJ KOMUNITY NA SLOVENSKU	
Ing. Pavel Vyleťal –Ing. Pavel Foltín, PhD.	808
ANGAŽOVANOSŤ PRIVÁTNÍCH SUBJEKTŮ PŘI PODPOŘE OZBROJENÝCH SIL V MNOHONÁRODNÍCH OPERACÍCH	
PhDr. Peter Weiss, CSc.	819
SEBA REFLEXIA POZÍCIE A MOŽNOSTÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY AKO MALÉHO ŠTÁTU V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH	
Ing. Richard Woltemar	829
BUDÚCNOSŤ OBNOVITEĽNÝCH ZDROJOV ENERGIE V EURÓPSKEJ ÚNII	
Ing. Sylvia Zelmanová	835
FINANČNÝ PODIEL COLNEJ SPRÁVY SR PRI NAPŔŤANÍ ROZPOČTU SR A EÚ	
Ing. Jana Zvončeková	843
V AKOM STANE ZANECHÁVA VLADIMIR PUTIN EKONOMIKU SVOJMU NÁSTUPCOVI?	
Ing. Zuzana Žideková	851
MANAŽMENT PROJEKTOVÉHO CYKLU, OP VZDELÁVANIE, OP INFORMATIZÁCIA SPOLOČNOSTI	
Ing. Branislav Žúdel	852
OBCHOD S EMISIAMÍ SKLENÍKOVÝCH PLYNOV V TRANZITÍVNYCH EKONOMIKÁCH	
Ing. Branislav Žúdel	858
MECHANIZMUS OBCHODU S EMISIAMÍ SKLENÍKOVÝCH PLYNOV	
ZOZNAM ÚČASŤNÍKOV KONFERENCIE	868

Commissioner McCreevy

"Internal Market – achievements and challenges"

**Conference co-organised by the
Commission Representation and the
Faculty of International Affairs of the
University of Economics**

29 November 2007

Ladies and Gentlemen,

Let me first thank Ms Andrea Elscheková-Matisová, Head of the Commission Representation in Slovakia and Professor Rudolf Sivák, rector of the University of Economics for organising this conference and inviting me. I am very glad to be here with you in the beautiful Smolenice castle and to speak to such a distinguished academic audience.

I love to listen to success stories. Such as that the foreign direct investments in Slovakia increased by 600% since 2000, or that by 2009 Slovakia may have the highest per capita car production in the world. I do really enjoy such news.

I hope you like to listen to success stories as well. Because I firmly believe that the two I want to focus on today – the Single Market and enlargement – have been a resounding success. Back in the 1980's when the Commission made plans for a Single Market a lot of research was done and predictions made about expected impacts. Many have been concerned that we have not seen that much analysis and interest in the Single Market since. I am very glad to see that this is not the case. Let me share with you the latest news, hot off the press from Brussels, the Commission's vision for "A single market for the 21st Century" presented last week. To explain how, moving forward, we plan to build on our successes.

The benefits of the Single Market

When we make a comparison between the Single Market before the 1985 White Paper on the accomplishment of the Single Market and today – the difference is astounding. We started from fragmented economies of 12 Member States and we now have the Single Market which is home to 500 million citizens and over 20 million businesses. It has been not only a political but also an economic success. Since its beginning in 1992, the Single Market has created nearly three million extra jobs. In 2006 alone, it has brought additional increase in prosperity of EUR 518 for every citizen. We feel the effects of the Single Market in our every day lives. You can choose whether to live, work or study abroad. The prices of flights and phone calls have reduced drastically. There are more and better goods in our shops. Just a few years ago it was unthinkable to shop for demänovka [djemenouka] in Madrid or for parenica [parenitza]¹ in Brussels! Today I can even get bryndzove halusky² in some restaurants in Dublin. In many cases we do not need to show passports on borders or carry different currencies in our wallets. I am glad that this will be soon true for Slovak citizens as well – in the case of passports, already before Christmas!

Some of these benefits have become such a fixed part of our every day lives that they are taken for granted and are not connected in people's minds to the Single Market. But this is not the case for your country. Here the benefits of the Single Markey are still more recent and therefore, more tangible. When we asked 25 000 EU citizens about their satisfaction with the Single Market in a recent EU-wide survey, most of the new Member States scored above the EU average. In Slovakia, 89% of respondents said that worker mobility had a positive effect on the country. 85% thought that the Single Market had a positive effect on the range of available goods and services in Slovak stores. I am glad to see such positive views – the trust of citizens in the Single Market is crucial to building it further.

Single Market and enlargement

¹ Slovaks are very proud of Demänovka is a herb liquor similar to Czech Becherovka. Parenica is very typical smoked cheese

² Slovak national food – potato dumplings with liquid sheep cheese

Around 2004 many feared that a larger number of Member States will increase diversity and distort the Single Market. That with many more countries and legal systems, there might be delays in transposition of Single Market rules. As you know, very well these fears have, with some limited exceptions, proven largely unfounded as far as the new Member States are concerned. The new entrants who joined the EU in 2004 are effectively putting EU rules into their national legal systems. Especially Slovakia which is one of the three best performers.

And enlargement has benefited the EU economy even further. It has given it a new impetus. Enlargement did help, not hamper, Europe to adapt to globalisation and compete with other economies. European firms have invested in the new Member States and therefore kept and created many jobs within the EU. The top three foreign investors in Slovakia - German Deutsche Telecom, Austrian Neusiedler (Austria), and French Gaz de France, are from the European Union. Also labour mobility, where it has been liberalised, has been a big macro-economic bonus. For instance, in my country, Ireland, economists have estimated that no less than a quarter of the growth rate in 2005 to 2006 could be attributed to migrant labour from the new Member States. So those two success stories – the Single Market and enlargement have mutually reinforced each other.

Single Market Review

I find very relevant for the Single Market of today Darwin's famous saying – that it is "not the strongest, nor the most intelligent who survive, but those who adapt best to change". The economy and the Union we have today are very different to those for which the Single Market was created. We have more than doubled in size. Most of the rules were adopted by 12 members of the Union – and now need to apply to 27, hopefully more soon. It is also a different economy that we are facing. The shift from a manufacturing economy towards a services economy has changed the way we create wealth and jobs in Europe. Today, almost 70% of Europe's gross domestic product and 96% of the new jobs created in Europe come from the services sector. And let us not forget that in today's global economy the Single Market represents Europe's main competitive advantage.

All these changes make us rethink the Single Market policy. And this is exactly what the Commission did. Last week we presented our new approach to the Single Market policy. Let me briefly explain some of the main directions in which we want to take the Single Market in the future.

A Single Market that offers more opportunities for consumers and businesses

Single Market policy has always been about creating welfare for consumers and businesses. That is why we are now putting a new emphasis on opportunities for both, consumers and businesses of all sizes in the Single Market. How are we doing it?

Now we no longer need the nearly 300 legal acts that were necessary to establish the Single Market in the 1980s. What we need now is a more flexible approach. We will propose legislation only when justified. Otherwise we will look for other solutions. We will work with stakeholders to produce voluntary codes which can be adapted to local conditions. We will offer guidance, support and information. And we will base ourselves in what we do on sound economic data to better understand how markets work and where the gaps are. Working in academia, I am sure that you will approve of such an evidence-based, analytical approach.

The area of retail financial services – one of the key priority areas for the Commission and my area of competence – provides a very good example of this new approach. Bank accounts, credit and debit cards, home loans, insurance, savings and investments are all crucial to citizens' economic wellbeing. But there is still a lack of competition in some markets, and a lack of confidence in financial products and services among consumers. I want consumers to be able to shop around for the best deal in financial services - in the same way that they do when buying a TV or a car.

That is why we have announced an ambitious package of initiatives. It aims to improve competitiveness of retail financial services and increase consumers access to them. I will be asking the banking associations to come up with codes of practice

to achieve these aims. This would be my preferred way of handling this. But if it is deemed necessary - at the end of the day, I do not rule out a regulatory approach.

Our priority is to enable consumers to make informed choice from a wide range of high quality financial products and to switch providers more easily.

Transparency in pricing and access to markets is essential for improving competition and choice. We will assess the possibility of improving transparency and comparability of certain products such as motor insurance. We have also just launched a call for evidence to review the transparency and distribution rules for substitute retail investment products.

Finally, enhancing consumer confidence is essential in empowering consumers. Promoting financial education by Member States, improving redress mechanisms, particularly for cross-border financial service provision, are key in this regard. However, what good is education and confidence if consumers are unable to access even basic banking facilities? Supporting financial inclusion by ensuring that nobody is denied access to a basic bank account is a key element in our retail programme.

A Single Market that works in daily reality

We want to ensure that Single Market opportunities are real and available. That consumers and small businesses know their rights and how to use them. Unfortunately, this is often not the case. According to a recent public survey 7 out of 10 EU citizens have not heard of information, assistance and problem-solving networks that the Commission has put in place. I am glad to state that the situation in Slovakia is better than that - more than half of people surveyed knew of the Commission's information services. However, there is still a lot of work to do. Therefore, we will intensify our cooperation with public authorities - at national, regional and local level. And we try to make the information we provide as accessible and consumer - and SME-friendly as possible. We will create a single gateway linking many of the currently existing Commission information services. In consequence, if in the near future you are searching for a position at a research

institute in another Member State, or you move to another EU country and experienced a problem with having your qualifications recognised, all the information and advice will be available for you under one single portal. This will empower all to better exercise their freedom of movement.

Single Market for knowledge and innovation

Our economy has undergone a technological revolution. Now we live in a knowledge economy, where human capital, innovation and productivity matter most. The Single Market has the potential to strengthen the development of knowledge and innovation in the EU. We need further efforts to promote free movement of knowledge and innovation as a "fifth freedom" in the Single Market.

A number of schemes exist already to encourage mobility within academia on different levels. For instance, over 1.5 million young people have studied in another Member State thanks to the Erasmus programme. I hope that they include a good number of Slovak pupils! Marie Curie programmes offer fellowships for researchers in various scientific disciplines and therefore, encourage their movement between research institutions in different Member States. Now work is also under way to introduce a "researcher passport" that would remove barriers to researcher mobility and facilitate exchange of researchers.

The groundwork has also been laid for decisions to be taken on a common EU framework for patent protection. Our aim is, after long discussions, to deliver a simple, cost-effective and high-quality patent system for Europe. The Commission will undertake further work in the field of industrial property rights. This includes the setting up of a network of IPR helpdesks across Europe to improve the awareness and enforcement of IPR by SMEs. If this network had been in place in 1914, Stefan Banic, who was born here in Smolenice, would not have needed to have gone to the United States to get his parachute invention patented. We will also publish some recommendations on how best publicly-funded research institutions should manage IPRs.

I hope that these initiatives I have described give you a good flavour of the future policy for the Single Market we want to create. It needs to benefit all citizens – be they consumers, small businesses, researchers or users of financial services. And we need to do it in a thought-through, flexible way – using different instruments, not only legislation, and drawing on economic analysis.

Ladies & Gentlemen, Slovakia, I have no doubt, has a bright economic future ahead of it within the EU and by exploiting the rapidly increasing opportunities that the Single Market presents, but let me stop here because I want to listen to your views on the developments for the Single Market that I have just outlined.

Thank you very much indeed.

Ing. Nina Baculíková, PhD. -- Ing. Michal Cehula, CSc.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TREŇČÍNE
FAKULTA EKONOMIKY A MANAŽMENTU
SLOVENSKÁ POĽNOHOSPODÁRSKA UNIVERZITA V NITRE

DETERMINANTY POTENCIÁLNEJ KONKURENCIESCHOPNOSTI POĽNOHOSPODÁRSKÝCH PRVOVÝROBCOV SR

baculikova@tnuni.sk
michal.cehula@uniag.sk

Abstrakt

Vstupom SR do EÚ sa vytvoril väčší konkurenčný priestor pre prvovýrobcov potravinárskych komodít. Pripravenosť a ekonomická stabilita pôdohospodárskych subjektov je prvým predpokladom úspechu v súťaži s konkurenciou. Využitie výrobného potenciálu a realizačné podmienky sú determinujúcimi faktormi úspešnosti. Na úroveň konkurencieschopnosti pôdohospodárskych výrobcov pôsobia faktory, ako sú vstupy do výrobného procesu, intenzita výroby, úžitkové parametre zvierat, realizačné ceny komodít a pod. Tieto determinujúce faktory sú predmetom analýzy a komparácie v predkladanom príspevku. Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/3805/06.

Abstract

The Slovak republic accession to European Union made a wider competitive area for Slovak producers of agricultural basic industry commodities. Readiness and economic stability of agricultural subjects is the first presumption of success in each competition. The utilization of production potential and conditions of realization are the determinative factors of success. The level of agriculture producers' competitiveness is affected by factors as are inputs of production process, production rate, utility parameters of stock, realisation's prices of commodities. For these reasons an analysis and comparison of mentioned factors are objects of this submitted paper.

Ú v o d

Vstupom Slovenskej republiky do štruktúr Európskej únie sa rozšírením a otvorením priestoru zvýšila konkurencia vo všetkých odvetviach národného hospodárstva. Zvlášť odvetvie poľnohospodárstva, ktoré je veľmi citlivé na zmeny trhových podmienok, sa dostalo do situácie, kedy vlastná konkurencieschopnosť môže rozhodovať o úspešnosti podnikania.

I napriek tomu, že slovenskí prvovýrobcovia sa prispôbili trhovým podmienkam, musia neustále hľadať možné spôsoby zvyšovania vlastnej konkurencieschopnosti v nových podmienkach. Zvyšovanie konkurencieschopnosti je náročným procesom, ktorý na najnižšom výrobnom stupni predstavuje využívanie výrobného potenciálu. Výrobný potenciál a následná realizácia výrobkov predstavuje determinanty ekonomických výsledkov každého prvovýrobcu.

Zhodnotenie konkurencieschopnosti vhodnými metódami a postupmi je veľmi zložitú. Predkladaným príspevkom si nenárokujeme stanoviť návod na hodnotenie danej problematiky, ale chceme ním urobiť iba prvý základný krok jej možného riešenia. Prostredníctvom hodnotenia poľnohospodárskych komodít chceme poukázať na niektoré aspekty a postavenie poľnohospodárskych prvovýrobcov v Slovenskej republike.

Metodika

Pri analýze potenciálnej konkurencieschopnosti sme vychádzali z dostupnej štatistickej faktografie za roky 2000, 2005 a 2006 za vybranú skupinu prvovýrobcov SR, sledovaných VÚEPP. Prioritou nášho sledovania boli predovšetkým intenzifikačné ukazovatele (úrodnosť, úžitkovosť) ukazovatele nákladovosti a realizačných cien, pričom časový horizont bol náhodným výberom. Pri komparácii dosiahnutých výsledkov s českými prvovýrobcami sme vybrali najpriaznivejší rok (2005) z pohľadu výrobcov SR.

Výsledky

Ak hodnotíme výrobný potenciál prostredníctvom úrodnosti plodín v rastlinnej výrobe a prihliadame na vplyv klimatických podmienok, môžeme konštatovať, že rozdiely minimálnej a maximálnej úrovne úrodnosti za sledovaný časový horizont a plodinu predstavuje:

pšenica	1,32 t.ha ⁻¹	t.j.	39,1 %
jačmeň	1,78 t ha ⁻¹	t.j.	79,7 %
kukurica	4,06 t. ha ⁻¹	t.j.	106,0 %
repka olejná	1,05 t. ha ⁻¹	t.j.	63,6 %
zemiaky	4,63 t. ha ⁻¹	t.j.	26,4 %

Pri ohodnotení rozdielov najnižšou realizačnou cenou počas sledovaného obdobia sme boli stratoví u pšenice – 4.707 Sk, jačmeňa –6.484 Sk, kukurice –1.718 Sk, repky olejnej –7. 099 Sk a u zemiakov –18.311 Sk.

Únik finančných zdrojov z dôvodu nevyužitia reálneho potenciálu sú rezervy, ktoré sú využiteľné pri zavádzaní takých technológií, ktoré môžu zvyšovať výrobný potenciál.

V živočíšnej výrobe, kde sa vplyv klimatických podmienok dá regulovať a nie je tak výrazný, výška úžitkovosti dlhodobo stagnuje resp. len mierne sa zvyšuje. I napriek tomu straty z nevyužitia potenciálu predstavujú na kalkulačnú jednotku nasledovné hodnoty:

mlieko	– 8.868 Sk l.rok ⁻¹
výkrm ošípaných	– 1,95 Sk. kg ⁻¹
výkrm HD	- 1,84 Sk .kg ⁻¹

Nevyužitý výrobný potenciál priamo ovplyvňuje ekonomickú úroveň odvetvia a výsledky hospodárenia. Predovšetkým sú to vysoké výrobné náklady na jednotku produktu, ktoré následne ovplyvňujú efektívnosť výroby jednotlivých komodít. Dokumentuje to i prehľad v tabuľke 1.

Komparácia ekonomických výsledkov prvovýrobcov SR a ČR

Tabuľka 1

KOMODITA	SR	ČR	Index
	strata – zisk (RC – VN na KJ v Sk)	strata – zisk (RC – VN na KJ v Sk)	ČR = 1
<i>Rastlinná výroba:</i>			
pšenica	-535	-115	4,65
jačmeň	-304	-306	0,99
kukurica	230	270	1,17
repka olejná	-2112	-1382	1,53
zemiaky	-2824	-506	5,58
<i>Živočišna výroba:</i>			
mlieko	-0,11	0,23	1,48
výkrm ošípaných	-7,93	1,09	8,28
výkrm HD	-8,10	-10,66	0,76

Druhou a rozhodujúcou stránkou konkurencieschopnosti prvovýrobcov je dostatočný objem finančných prostriedkov z realizácie produktov. Realizačné ceny uvádzané v predchádzajúcom tabuľkovom prehľade, ani v jednom prípade u jednotlivých komodít nepokrývajú náklady, väčšia konkurencieschopnosť prvovýrobcov spočíva vo využívaní výrobného potenciálu a v jeho zvyšovaní a taktiež v hospodárnom využívaní vstupov do výrobného procesu.

Cena, ktorá je kompromisom medzi výrobcom a odberateľom musí vytvárať tlak práve na riešenie predchádzajúcich problémov. Zároveň ale musí prinášať dostatočné zdroje pre produkciu výrobného procesu.

Pri komparácií dosahovanej úrovne využívania výrobného potenciálu a jeho dopadu na výsledky hospodárenia výrobcov ČR, musíme konštatovať, že u všetkých vybraných komodít českí výrobcovia dosahujú vyššie parametre úrodnosti a úžitkovosti (tabuľka 2). Vyššie využitie výrobného potenciálu sa premieta i do priaznivejšej ekonomiky výrobcov komodít a vedie k vyššej konkurencieschopnosti. I napriek tomu, že realizačné ceny sú i u českých výrobcov nižšie, ako výrobné náklady na kalkulačnú jednotku, neroztvárajú sa cenové nožnice do takej miery ako je to u slovenských výrobcov. Tým sa vytvára stabilnejšie prostredie pre zvyšovanie vlastnej konkurencieschopnosti.

Straty, ktoré vznikli pri výrobe vybraných komodít v roku 2005 znevýhodňujú slovenských výrobcov čo dokumentuje i nasledovný prehľad:

Využitie výrobného potenciálu u prvovýrobcov v ČR za rok 2005

Tabuľka 2

Komodita	Česká republika			Česká republika		
	úroda,úžitkovosť (t, kg)	náklady na KJ (Čk)	realizačná cena (Čk)	úroda, úžitkovosť *	náklady na KJ (Sk)	realizačná cena (Sk)
RV:						
pšenica	5,39	2601	2512	114,7	3381	3266
jačmeň	4,19	2609	2374	104,8	3392	3086
kukurica	8,09	2326	2534	102,5	3024	3294
repka olejná	2,93	6737	5674	120,1	8758	7376
zemiaky	29,68	2477	2088	134	3220	2714
ŽV:						
mlieko	6127	8,1	8,28	105,4	10,53	10,76
Výkrm ošípaných	0,682	31,07	31,91	115,4	40,39	41,48
výkrm HD	0,867	48,54	40,34	103,8	63,1	52,44

* úroveň SR = 100

* kurz Sk = 1,30 (rok 2005)

Uvedená faktografia taktiež poukazuje na to, že štruktúra výroby komodít v ČR v uvedenom roku je výhodnejšia, keď nosné odvetvia poľnohospodárskej výroby (kukurica, mlieko, výkrm ošípaných) vykazujú kladný výsledok hospodárenia. Takýto vývojový trend naďalej prehĺbuje rozdiely v súťažení českých a slovenských prvovýrobcov v neprospech slovenského výrobcu.

Z á v e r

Náročnosť danej problematiky sa nevyrieši jedným príspevkom, je to len snaha poukázať na danú problematiku, ktorá je a bude problematikou zasluhujúcou si trvalú pozornosť.

Na základe našich zistení v tomto príspevku, môžeme za determinujúce faktory ovplyvňujúce konkurencieschopnosť stanoviť:

- Vstupom do Európskej únie sa vytvoril pre prvovýrobcov väčší stabilizovaný priestor pre hospodársku súťaž, stabilita sa prejavila najmä v oblasti stability cien poľnohospodárskych komodít
- Zvyšovanie konkurencieschopnosti cez využívanie výrobného potenciálu je jednou zo základných možností pre prvovýrobu SR.
- Vyššie využitie produkčného potenciálu vedie k znižovaniu jednotkových nákladov a k vyššej rentabilnosti výroby poľnohospodárskych komodít.
- Dostatočný objem výrobných zdrojov, predovšetkým finančných, umožňuje výrobu komodít s progresívnejšími technológiami a postupmi.
- Výhody slovenských výrobcov, ako je vyššia koncentrácia výroby, vytvárajú i možnosť zvyšovania konkurencieschopnosti v nových trhových podmienkach, ktoré priniesol vstup Slovenskej republiky do Európskej únie.

Úroveň intenzity nákladovosti a realizačných cien výrobcov SR u vybraných komodít za roky 2000, 2005, 2006 (t, kg, Sk)

Tabuľka 3

Komodita	2000			2005			2006		
	úroda- úžitkovosť	náklady na KJ	realizačné ceny	úroda-úžitkovosť	náklady na KJ	realizačné ceny	úroda-úžitkovosť	náklady na KJ	realizačné ceny
RV:									
pšenica	3,38	4423	3951	4,7	3850	3315	4,38	4367	3688
jačmeň	2,24	5619	3886	4	3947	3643	3,71	4749	4168
kukurica	3,83	5135	3895	7,89	3149	3379	5,72	4130	3706
repka olejná	1,62	11550	7370	2,44	8873	6761	2,67	8495	8072
zemiaky	17,85	6528	6155	22,15	6779	3955	17,52	9089	6642
ŽV:									
mlieko (dojivosť)	4767	9,16	8,43	5812	9,98	9,87	5819	10,5	9,92
výkrm ošípaných	0,55	48,02	41,95	0,591	47,78	39,85	0,599	46,72	40,54
výkrm HD	0,806	34,44	41,99	0,835	56,88	48,78	0,791	58,53	48,8

Zdroj: VÚEPP

Literatúra

1. Baculíková, N.: Analýza výnosov vo vzťahu k produkčnému potenciálu. Liptovský Ján 2003. Zborník vedeckých prác. , FEM SPU Nitra. ISBN 80-8069-434-6
2. BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.
3. BUDJAČ, M.: III. pilier Európskej únie. In: *Zborník študentskej vedeckej konferencie pri príležitosti 50. výročia Rímskej zmluvy*, UKF Nitra 23.3.2007. Bratislava: Komprint, 2007. ISBN 978-80-969241-3-4
4. Cehula, M.: Potenciálna konkurencieschornosť prvovýrobcov SR po vstupe do EÚ. Trhový Štěpánov 2006. Sborník prací z mezinárodního vědeckého semináře. . PEF – ČZU Praha, ISBN 80-213-1580-6.
5. GOGO VÁ, M.: K niektorým otázkam Európskeho správneho práva, str. 42 – 49. In: *Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“*, 19.11.2004 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-1974-4
6. GOGO VÁ, M.: Zmeny v územnej samospráve v oblasti prenosu kompetencií zo štátnej správy. In: *Verejná správa a regionálny rozvoj*. Vedecký časopis Vysokej školy ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, č. 1/2006, roč. 2. Reg. číslo MŠ SR: 3466/2005
7. Harakaľová, Ľ.: Spoločná poľnohospodárska politika EÚ. In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov zo VI. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“*, FMV EU 8.-9.6.2007 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2410-0
8. Matúšková, D.- Ižáková, V.: Analýza konkurencieschopnosti slovenských agropotravinárskych produktov. In: SAPV Nitra 2001. ISBN 80-968274-9-9.
9. www.mpsr.sk
www.vuepp.sk
www.vuze.cz
www.mzlu.cz

Kontaktná adresa

Ing. Nina Baculíková, PhD.
Katedra manažmentu
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2, 911 50 Trenčín
baculikova@tnuni.sk

Ing. Michal Cehula, CSc.
Katedra ekonomiky
Fakulta ekonomiky a manažmentu
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
A.Hlinku 2, 949 76 Nitra
Michal.Cehula@fem.uniag.sk

PhDr. Jana Barátová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

FEMINISTICKÝ POHĽAD NA GLOBALIZÁCIU

baratova@euba.sk

Abstrakt

Feministická kritika globalizácie upozorňuje na skutočnosť, že rod naďalej často absentuje vo veľkých teóriách globalizácie. Súčasne sa snaží ukázať, že rod ovplyvňuje globalizáciu a globalizácia má vplyv na rodové usporiadanie. Globalizačné procesy sú zakotvené v realite rodových nerovností a ideológií, sú založené na využívaní stereotypu, že ženy môžu byť platené menej než muži. Na druhej strane globálne procesy menia rodové systémy a vzťahy a upevňujú rodové nerovnosti. Globalizačné procesy spôsobili, že stále viac žien vstupuje do oblastí, ktoré predtým patrili mužom, predovšetkým z hľadiska platenej práce a výroby. Feminizácia práce, rast neformálnej ekonomiky a presuny výroby na globálny juh sú spojené so zhoršenými pracovnými a mzdovými podmienkami, výhody globalizácie pre ženy sú teda diskutabilné.

Abstract

The feminist criticism of globalization points out that the gender is still absent in big theories of globalization. Simultaneously, it shows that the gender influences the globalization and the globalization influences the gender order. Globalization processes are present in the reality of gender inequalities and ideologies; they are based on using the stereotype according to which women often have inferior salaries. On the other hand, global processes modify gender systems and gender relations, and confirm gender inequalities. Globalization processes caused that nowadays more and more women enter into the areas that was reserved for men before, that is particularly the paid work and the production. The feminization of work, the growth of informal economy and the transfer of production on the global south are associated with worse working and wage conditions, so the advantages of globalization for women are controversial.

K prepojeniu rodovej problematiky a tém o globalizácii dochádza pomaly. Na potrebu vnášania rodového rozmeru do teórií globalizácie upozornila na svojej nedávnej prednáške v Bratislave Herta Nagl-Docekal.³ V nej ako aj vo svojej novej knihe Feministická filozofie „uskutočňuje rozlíšenia, ktoré umožňujú nanovo situovať aktuálne kontroverzie okolo kľúčových pojmov, ako sú „sex/gender“ alebo „rovnosť/rozdielnosť“. Cieľom tohto opätovného ujasňovania pojmov je presvedčivo zdôvodniť, že perspektíva spravodlivosti z hľadiska pohlavia sa musí stať samozrejým elementom dnešnej filozofie. Pokiaľ sa tak nestane, nebudú vytvorené nutné predpoklady pre adekvátnu filozofickú reflexiu súčasných globálnych otázok.“⁴ Hoci v posledných desaťročiach došlo k významným zmenám v oblasti

³ 16. 10. 2007 H. Nagl-Docekal prednášala na tému „Budúcnosť feministickú filozofie“ na pôde FiFUK v Bratislave v súvislosti s prezentáciou jej novej knihy Feministická filozofie . Výsledky, problémy, perspektívy.

⁴ Nagl-Docekal, H.: Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektívy. Praha : Slon, 2007, s. 12 – 13.

znevýhodnenia na základe príslušnosti k ženskému pohlaviu (v mnohých krajinách boli upravené nedostatky v oblasti formálno-právneho zrovnoprávnenia žien, boli prijaté opatrenia, ktoré majú predchádzať asymetriám medzi pohlaviami, napríklad v oblasti rodinného, rozvodového, ale i pracovného práva a boli vytvorené aj nástroje k cielenej podpore žien), napriek tomu sú ženy aj naďalej nápadne málo zastúpené v najvyšších politických pozíciách, vo vedúcich pozíciách hospodárstva a vedy a celkovo vo vyšších platových kategóriách. S tým na druhej strane korešponduje tiež stále vysoký podiel žien medzi tými, ktorí žijú pod hranicou chudoby (požívaný termín „feminizácia chudoby“).

Pojem globalizácia sa v poslednom období stal prijímanou súčasťou mnohých vyjadrení vedcov, politikov, ale aj laickej verejnosti. Široká akceptácia a používanie tohto pojmu však neustále narážajú na otázku nepresnosti a nejednoznačnosti jeho vymedzenia. V súčasnosti existuje veľké množstvo ponímaní globalizácie, ktoré sa navzájom, niekedy aj diametrálne, odlišujú. Rôznorodý spôsob nazerania na daný jav následne často vedie k odlišnému chápaniu jeho podstaty, prejavov, príčin a dôsledkov. Politická ekonómia a iné spoločenské vedy rozpracúvali pojem globalizácie najmä v kontexte existencie nerovnomerného rozvoja medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami a skúmania možnosti rozvoja krajín tretieho sveta.⁵ A hoci pojem globalizácia je chápaný aj ako stratégia, ale aj ako špecifická integrácia spoločnosti, označuje aj jav, spôsobujúci nerovnomerný rozvoj, čiže jav s prevažne negatívnym pôsobením.

Globálne procesy ovplyvňujú aj našu spoločnosť a súčasne je dôležité vedieť, aké dôsledky majú tieto procesy na ženy a mužov v iných krajinách.

V príspevku sa sústredím na témy, ktoré sa najviac vyskytujú v diskurze rod a globalizácia a pokúsím sa načrtnúť nasledujúce okruhy: Ako sa rod prejavuje v teóriách globalizácie a v čom spočíva feministická kritika globalizácie? Aké sú rodové charakteristiky mocných globálnych hráčov a čo charakterizuje globálnu vládnucu maskulinitu? Aké zmeny v oblasti produkcie a práce sú globálne spojené s rodom? Aké sú pozitíva a nedostatky západných feministických teórií globalizácie, a to najmä v kontexte postsocialistických krajín? Ako je možné študovať rodové súvislosti globalizačných procesov v našom prostredí?

Publikácie, tematizujúce rod a globalizáciu, sú zamerané predovšetkým na ekonomické rozmery globalizácie a ich dopad na sociálne vzťahy. Teoreticky rodu skúmajú dopady globalizácie na reálnych jedincov, hlavne na ženy. Autorky analyzujú zmeny globálnej produkcie, nové formy ženského zamestnania, ženský aktivizmus smerujúci k zlepšeniu pracovných podmienok žien, práca v domácnosti vykonávaná migrantkami a iné aspekty globalizácie, akými sú politika alebo kultúra, sú skúmané zatiaľ menej.⁶

Na Slovensku sa môžeme stretnúť s niekoľkými publikáciami a štúdiami, ktoré sa zaoberajú tematikou rodu a globalizácie alebo feministickou kritikou globalizácie (ide predovšetkým o české preklady). K tejto téme doteraz vyšla štúdia Ch. Wichterich *Globalizovaná žena*, ktorá však hovorí o dopadoch globalizácie len na ženy. Publikácia N. Klein *Bez loga* sa zaoberá produkciou a marketingom v globalizovanej ekonomike a antikorporačným aktivizmom, a tak sa dotýka javov, ktoré súvisia s rodovými aspektmi globalizácie, tie sú však pre autorku skôr podružné.⁷

Interdisciplinárne teórie globalizácie sa často rodu vôbec nedotýkajú, napriek tomu si myslíme, že rod je dôležitým hľadiskom pre analyzovanie globalizácie. Identifikuje

⁵ Jones, A.: Dictionary of Globalization. Cambridge : Polity Press, 2006.

⁶ S výnimkou Wichterich, Ch.: Globalizovaná žena. Praha : ProFem, 2000.

⁷ Klein, N.: No Logo. London : Flamingo, 2000.

globálnych aktérov, charakterizuje štátne a neštátne aktivity, rámcuje globálne problémy a tematizuje možné alternatívy. Rod je reflektovaný skôr v empirických štúdiách dopadov globalizácie na určitú lokalitu. Podľa Freeman⁸ rodové hľadisko spôsobilo vznik dichotomického modelu globálneho a lokálneho: globálne a teória je spájané s maskulinitou a charakteristikami ako mobilita, premenlivosť, kozmopolitný, modernita, zatiaľ čo lokálne a etnografia je spojená s femininitou, statickosťou, miestom domovom a tradíciami. Vynechávanie rodu vo všeobecných teóriách globalizácie súvisí s mužskou dominanciou. Predovšetkým makroštrukturálne modely a „veľké príbehy“ o globalizácii sú vnímané maskulinne.⁹ Preto niektoré inštitúcie, sektory, aktéri a procesy sú hodnotené vyššie (napríklad trh nad štátom, globálne nad lokálnym) a tie sú spojené s maskulinitou. Čo je označované ako femininné, je považované za menej dôležité. Táto silná rodová symbolika udržiava hierarchie a nerovnosti, umožňuje, aby procesy globálnej reštruktúracie vyzerali prirodzené a nevyhnutné.

Globálne procesy na jednej strane menia rodové systémy, roly a vzťahy, ale zároveň iným spôsobom upevňujú rodové nerovnosti. Napríklad globalizačné procesy narušujú dichotómie maskulinity a feminity tým, že nútia stále viac žien vstupovať do oblastí, ktoré boli skôr označované ako mužské (predovšetkým migrácia a výroba). Preto femininita už nie je globálne určovaná iba materstvom alebo vedením domácnosti. Na druhej strane sú globalizačné procesy ukotvené v realite rodových nerovností a ideológií, napríklad sú založené na využívaní stereotypov, že ženy sú platené menej než muži. To znamená, že rod ovplyvňuje globalizáciu a globalizácia má vplyv na rodové usporiadanie.¹⁰

Feministická kritika poukazuje na globálne nerovnosti. Rodové nerovnosti v súčasnom globálnom svete sú zvlášť výrazné. Podľa štatistík Spojených národov tvoria ženy polovicu svetovej populácie a ich práca sa rovná dvom tretinám svetových pracovných hodín, vlastní zhruba 1-2 % svetového majetku a sú málo zastúpené v rozhodovacích pozíciách. Iba 13% zástupcov v parlamentoch a 4% hláv štátov predstavujú celosvetovo ženy. Na druhej strane ženy tvoria 70% chudobných na svete, ženy tvoria tiež 80% všetkých utečencov a 70% negramotných obyvateľov sveta.¹¹

Mnohí z nás konštatujú fakt, že najväčší prospech zo súčasného globálneho usporiadania majú mužské elity. Toto rodové medzinárodné rozdelenie moci, práce a bohatstva nie je samozrejme nové, ale globalizácia zväčšuje nerovnosti jednak medzi krajinami, tak aj medzi jednotlivcami. Presun kapitálu a investícií do produkcie v krajinách tretieho sveta zmenil medzinárodnú del'bu práce, aj z rodového hľadiska. Produkcia globálneho juhu určená na export a migrácia do krajín globálneho severu sa feminizovali predovšetkým v dôsledku globalizačných procesov.

Feministické teoretičky poukazujú na to, že globalizácia nie je nevyhnutný a nezvratný proces, ako sa tvrdí vo všeobecných teóriách, ale chápu ju ako zámerne vytvorený konštrukt. Ako hlavný problém vidia naturalizovanie a depolitizovanie globalizácie, ktoré sa interpretuje ako „produkt neviditeľnej ruky globálneho trhu“¹² Autorky kritizujú globalizáciu ako prevažne neoliberálny projekt, založený na ideológii voľného trhu.

⁸ Freeman, C.: Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization. Signs, Vol. 26, No. 4, 2001, S. 1007-1038.

⁹ Bergeron, S.: Political Economy Discourses of Globalization and Feminist Politics. Signs, Vol. 26, No. 4, 2001, s. 983-1007.

¹⁰ Marchard, M. H.-Runyan, A. S. (eds): Gender and Global Restructuring. New York : Routledge, 2000.

¹¹ www.un.org/womenwatch

¹² Rai, S. M.: Gender and the Political Economy of Development. Cambridge : Polity Press, 2002.

Globalizácia zasahuje negatívne viac ženy než mužov a práce, ktoré sa venujú globalizácii z rodového hľadiska, sa často zameriavajú iba na ženy. Iné teoretičky však zdôrazňujú, že iba priame „pridanie žien“ do teórie globalizácie nie je dostatočné. Je potrebné skúmať vzťahy medzi mužmi a ženami v globálnej miere a tiež zmeny rodových systémov spôsobené globalizačnými procesmi.¹³ Globalizácia ovplyvňuje a mení rodové režimy, a to nemá vplyv iba na ženy. Nejde o to ukázať, že všetky ženy sú obeťami a všetci muži víťazmi globalizácie. Je nevyhnutné tiež analyzovať rozdiely a nerovnosti medzi ženami (a mužmi) založené na odlišnostiach triednych, etnických a na postavení v globálnej ekonomike.

Globalizačné procesy vytvárajú z hľadiska rodu dve odlišné oblasti: jednou je svet globálnych financií a postmoderného individualizmu spojený so západnou maskulinitou, zatiaľ čo tá druhá je založená na rodovej a etnickej podriadenosti a málo platenej, nekvalifikovanej práci vytvárajenej ženami. Tieto dve sféry sú na sebe závislé – maskulínne oblasti globálnej vysokej politiky a finančného sveta sú sprevádzané feminizovanou lacnou produkciou. Bez neplatenej a nízko platenej ženskej práce by globálna ekonomika nemohla fungovať.

Teoretici mužských štúdií ukazujú, ako globalizácia mení maskulinitu a ako sú muži a mužstvo utvárané globálnymi procesmi. Pri analýze globálnej maskulinity teoretici používajú termín „neoliberálna maskulinita“. „Vládnuca forma mužstva v súčasnom rodovom usporiadaní je maskulinita spojená s mužmi kontrolujúcimi svetové inštitúcie: obchodní manažéri, ktorí ovplyvňujú globálne trhy, a politickí vodcovia, ktorí s nimi rokujú a stretávajú sa s nimi a v mnohých prípadoch s nimi i splývajú.“¹⁴ Connell tvrdí, že maskulinitu biznismenov a politikov charakterizuje flexibilný, vypočítavý egocentrizmus bez zmyslu zodpovednosti za druhých, technická racionalita a slobodná sexualita. Maskulinné charakteristiky sa vzťahujú nielen na určitú skupinu mužov, ale tiež na inštitúcie v medzinárodnej oblasti ako je trh, obchod, politika.

Danner a Young chápu súčasnú vládnucu maskulinitu v dvoch formách: „Davos Man“ (Muž z Davosu) a „Big Brother“ (Veľký brat).¹⁵ Muž z Davosu reprezentuje globálnu mužskú obchodnú elitu. Veľký brat je stelesnením vojenskej a dozorcovskej maskulinity, znovuobjavenej v dobe globálnej vojny proti terorizmu. Tieto modely môžu byť protikladné, ale väčšinou spolupracujú v oboch aspektoch globalizácie: jednak v neoliberalnej rekrutácii, tak aj vo vojenskej kontrole a bezpečnosti.

Kimmel skúma ako globálnemu hegemonistickému mužstvu oponujú lokálni alebo podriadení muži, ktorí sa snažia posilniť svoju maskulinitu a upevniť miestne patriarchálne vzťahy. Títo muži navonok odmietajú globalizáciu a rozširovanie západných či multikultúrnych hodnôt a vo vnútri svojich spoločností sa snažia podriať ženy a vrátiť ich do tradičného usporiadania.¹⁶ Napríklad True, ktorý sa zaoberá súvislosťami globalizácie a postsocialistickej transformácie v ČR, ukazuje, že na začiatku 90. rokov dochádzalo k prenikaniu vládnucej západnej maskulinity na „divoký“ východ, ktorého trhy boli vnímané ako určené pre dobrodružstvo manažérov a investorov. Česká mužská elita vnímaná

¹³ Walby, S.: *Gender Transformations*. New York : Routledge, 1997.

¹⁴ Connell, R. W.: *Masculinities and Globalization*. In: *Men and Masculinities*. Vol. 1, No. 1, s. 3-23, s. 16

¹⁵ Danner, M.-Zouny, G.: *Free Markets and State Control: A Feminist Challenge to Davos Man and Big Brother*. s. 82-90. In: Kerr, I.-Sweetman, C. (ed.): *Women Reinventing Globalization*. Oxford: Oxfam, 2003.

¹⁶ Kimmel uvádza príklad neonacistických nacionalistických hnutí v USA a islamistických mužov z Al-Kajdy. Pozri Kimmel, M. S.: *Globalization and Its Mal(e)contents: The Gendered Moral and Political Economy of Terrorism*. In: *International Sociology*, 2003, Vol. 18, No. 3, 603-620.

oslabenou maskulinitou, vplyvom reálneho socializmu, si musela upevniť svoju mužskosť voči Západu prostredníctvom vlády nad ženami.¹⁷

Globalizácia otvorila trhy, ale nie všetky trhy boli deregulované v rovnakej miere. Financie a kapitál môžu voľne plynúť po celom svete, ale toky ľudskej práce sú obmedzené. Obidve tieto sféry trhu majú rodové charakteristiky: svet obchodu a financií je maskulínny a pracovné trhy sa v súčasnosti stále viac feminizujú v dôsledku vstupu žien na trh práce.¹⁸ Rozvoj ekonomík krajín tretieho sveta je podmienený rastúcou výrobou na vývoz. Veľké korporácie tu zamestnávajú predovšetkým ženy, pretože sa domnievajú, že ženy sú vhodnejšie pre tento typ práce – sú poslušné, mladé, často pochádzajú z prostredia mimo miest, akceptujú nízke mzdy a trpezlivo vykonávajú monotónnu prácu.¹⁹ Nadnárodné koncerny tiež počítajú s tým, že ženy väčšinou nie sú organizované v odboroch. Ženy pracujú často v domácnostiach alebo malých dielňach, kde sú pracovníčky rodinnými príslušníkmi alebo susedkami majiteľa výroby, preto je ťažké sa organizovať proti nevyhovujúcim pracovným podmienkam. Okrem toho pracovníčky ani často nevedia, voči komu majú uplatňovať požiadavky. Nemajú informácie o korporácii, ktorej subdodávateľia dodávajú výsledky ich práce. Firmy majú často sídlo v inej krajine. Veľké spoločnosti nemajú zodpovednosť za pracovné podmienky, iba nakupujú produkty od subdodávateľov. Navyše, pre pracovníčky je ťažké organizovať sa, pretože sú atomizované v jednotlivých domácnostiach alebo malých dielňach. Ak sa aj organizujú v odboroch, ženy majú väčšinou problém s tým, že v odboroch dominujú muži a neberú do úvahy špecifické požiadavky žien.²⁰ Zástupcovia korporácií dobre vedia, že ženy v chudobných krajinách majú veľmi málo možností užiť si rodinu. Globálni hráči tak zámerne využívajú rodové stereotypy pre vlastný profit.

Aj keď sa tvrdí, že globalizácia prinesie ženám výhody, pretože sa zväčšili ich príležitosti na zamestnanie a ekonomickú nezávislosť, založenú na vlastnom zdroji príjmov, feministické autorky hovoria o tom, ako sú výhody zatienené mnohými nevýhodami. Ženy síce získali zamestnanie, ale feminizácia výroby vedie k zhoršovaniu pracovných podmienok. Okrem práce vo výrobných halách existuje v krajinách tretieho sveta len veľmi málo pracovných príležitostí.²¹

¹⁷ True, J.: *Gender, Globalization and Postsocialism: The Czech Republic after Communism*. New York: Columbia University Press, 2003.

¹⁸ Globálne ženy vlastnia asi jedno percento svetového majetku. Nekonrolujú veľké finančné a exportné toky v globalizovanej ekonomike. V posledných päťdesiatich rokoch došlo celosvetovo k výraznému nárastu ženskej zamestnanosti, zo 46 % v roku 1950 na 81 % v roku 2000, a najviac práve v oblasti výroby na export. Na druhej strane, v dôsledku produkcie na vývoz vzrástol dopyt po flexibilnej a lacnej pracovnej sile, ktorú zväčša predstavujú práve ženy. Procesy flexibilizácie práce a tiež jej presun do neformálneho sektoru sú spojené s feminizáciou tohto druhu práce. Pozri Rai, S. M.: *Gender and the Political Economy of Development*. Cambridge : Polity Pres, 2002.

¹⁹ Ich výhoda pre zamestnávateľov spočíva v nízkom veku od 16 do 20 rokov, sú disciplinovanejšie ako staršie ženy, sú slobodné – to znamená, väčšiu flexibilitu v čase, než u vydatých žien, nie sú vzdelané, ale naivné a poslušné. To umožňuje zamestnávateľom vyplácať im len 58 % mužskej mzdy. Tieto zamestnankyne pracujú o 50 % viac hodín než ženy vykonávajúce rovnakú prácu v krajinách severu a dostávajú len 10-12 % ich platu. O pracovných podmienkach v týchto výrobných prevádzkach ani nehovoriac – nezdravé a nebezpečné. Tieto ženy bývajú často obeťami sexuálneho obťažovania a niekedy aj fyzických trestov. Pozri Collins, J. L.: *Threads: Gender, Labor, and Power in the Global Apparel Industry*. Chicago : The University of Chicago Press, 2003.

²⁰ Freeman, C.: *Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization*. Sings, 2001, Vol. 26, No. 4, 1007-1038.

²¹ Často ide len o prostitúciu alebo sú ženy nútené za prácou migrovať do bohatších krajín. Pozri Pyle, J. L.-Ward, K. B.: *Recasting our Understanding of Gender and Work during Global Restructuring*. In: *International Sociology*, 2003, Vol. 18, No. 3, 461-489.

Feministická kritika globalizácie upozorňuje na skutočnosť, že rod i naďalej často absentuje vo veľkých teóriách globalizácie. Súčasne sa snaží ukázať, že rod ovplyvňuje globalizáciu a globalizácia má vplyv na rodové usporiadanie. Globalizačné procesy sú zakotvené v realite rodových nerovností a ideológií, sú založené na využívaní stereotypu, že ženy môžu byť platené menej než muži. Na druhej strane globálne procesy menia rodové systémy a vzťahy a upevňujú rodové nerovnosti. Globalizačné procesy spôsobili, že stále viac žien vstupuje do oblastí, ktoré predtým patrili mužom, predovšetkým z hľadiska platenej práce a výroby. Feminizácia práce, rast neformálnej ekonomiky a presuny výroby na globálny juh sú spojené so zhoršenými pracovnými a mzdovými podmienkami, výhody globalizácie pre ženy sú teda diskutabilné. Platené zamestnanie žien nevedie automaticky k spoločenskému posilneniu žien alebo k rodovej rovnosti, ale súvisí skôr so zmenenou rolou muža v rodine. Aj keď ženy pracujú, môže to spôsobiť krízu v rodine a niekedy aj násilné reakcie mužov.

Napriek tomu, že západný feministický diskurz o rode a globalizácii poukazuje na skryté rodové súvislosti globalizácie má aj svoje slabiny. Zamieriava sa predovšetkým na okrajové skupiny – „vládnucich“ mužov a „vykorisťované“ ženy. Neskúma ženy v mužských a mužov v ženských oblastiach. Nedokáže sa tak vyhnúť vytváraniu dichotómií.

Ďalším problémom je, že aj keď je globalizácia mnohorozmerný jav a jej rodové aspekty by sa dali analyzovať mnohými spôsobmi, napríklad z hľadiska sociálneho či kultúrneho, uvedené teórie a štúdie spadajúce do diskurzu rodu a globalizácie sa zameriavajú predovšetkým na ekonomickú globalizáciu a jej dopady predovšetkým v oblasti práce, súvislosti v oblasti politiky, kultúry a životného prostredia sú málo tematizované. S tým súvisí aj to, že feministická kritika smeruje iba na jeden, aj keď najvplyvnejší, projekt globalizácie – neoliberálnu politiku. V našich podmienkach (nemyslím iba Slovensko, ale aj okolité krajiny) ide napríklad aj o to, že sa procesy globalizácie miešajú s procesmi postsocialistickej transformácie.

S tým súvisí fakt, že okrem konkrétnych prípadových štúdií, zameraných na určitú lokalitu, západné teórie skúmajú veľké javy a generalizácia nie je vždy adekvátne, predovšetkým, čo sa týka charakterizovania určitých regiónov. Niekde dochádza k zjednodušovaniu alebo povrchnej generalizácii, najmä o regióny východnej Európy. Prevažuje chápanie globálneho sveta, ktorý sa skladá z rozvinutých krajín (alebo globálneho severu) a rozvojových krajín (globálny juh) a vzťahu medzi nimi, predovšetkým z hľadiska presunu kapitálu a práce. Takzvaný druhý svet, bývalý socialistický blok, z tohto diskurzu väčšinou vypadáva.²²

Literatúra

Bergeron, S.: Political Economy Discourses of Globalization and Feminist Politics. Signs, Vol. 26, No. 4, 2001, s. 983-1007.

²² V kontexte zmien na našom pracovnom trhu v rámci transformácie a globalizácie zaznamenávame určité pohyby, podobné vyššie opísaným, kedy v oblasti priemyslu smerovali zahraničné investície predovšetkým do výroby áut, zatiaľ čo pracovné miesta vo feminizovaných odvetviach boli vo veľkom rušené a ženy sa stali nezamestnané. Alebo v prípade slovenských žien, odchádzajúcich pracovať do zahraničia ako zdravotné sestry (najčastejšie Česká republika) alebo ako opatrovatelky detí (tzv aupair v krajinách západnej Európy) resp. starších ľudí (predovšetkým Rakúsko a Taliansko). Tieto nové životné podmienky žien spôsobujú zmeny rodových vzťahov v súkromnej sfére (rodina, výchova partnerské vzťahy a podobne), ku ktorým dochádza vplyvom globálnych zmien, ktoré je potrebné analyzovať.

- Collins, J. L.: Threads: Gender, Labor, and Power in the Global Apparel Industry. Chicago : The University of Chicago Press, 2003.
- Connell, R. W.: Masculinities and Globalization. In: Men and Masculinities. Vol. 1, No. 1, s. 3-23.
- Danner, M.-Zouny, G.: Free Markets and State Control: A Feminist Challenge to Davos Man and Big Brother. S. 82-90. In: Kerr, I.-Sweetman, C. (ed.): Women Reinventing Globalization. Oxford: Oxfam, 2003.
- Freeman, C.: Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization. Signs, Vol. 26, No. 4, 2001, S. 1007-1038.
- Jones, A.: Dictionary of Globalization. Cambridge : Polity Press, 2006.
- Klein, N.: No Logo. London : Flamingo, 2000.
- Marchard, M. H.-Runyan, A. S. (eds): Gender and Global Restructuring. New York : Routledge, 2000.
- Nagl-Docekal, H.: Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektívy. Praha : Slon, 2007.
- Pyle, J. L.-Ward, K. B.: Recasting our Understanding of Gender and Work during Global Restructuring. In: International Sociology, 2003, Vol. 18, No. 3, 461-489.
- Rai, S. M.: Gender and the Political Economy of Development. Cambridge : Polity Press, 2002.
- True, J.: Gender, Globalization and Postsocialism: The Czech Republic after Communism. New York: Columbia University Press, 2003.
- Walby, S.: Gender Transformations. New York : Routledge, 1997.
- Wichterich, Ch.: Globalizovaná žena. Praha : ProFem, 2000.
- www.un.org/womenwatch

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/672 95 431

baratov@dec.euba.sk

Ing. Tatiana Bezáková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ EURÓPSKEJ ÚNIE

bezakova@euba.sk

Abstrakt

V poslednom období sa stáva otázka energetickej bezpečnosti veľmi diskutovanou témou. Na jednej strane vystupuje ponuka energií a požiadavky na jej spotrebu, bezpečnosť dodávok, na strane druhej sa zvažuje otázka prístupu a zabezpečenia energetických zdrojov a palív, v požadovanom množstve a kvalite a to za „spravodlivé“ ceny a popri primeranej ochrane životného prostredia. Do popredia vystupuje otázka zabezpečenia rovnováhy ponuky a dopytu po energiách, keďže závislosť od energie a jej následné „riešenie“ je jednou zo základných podmienok rastu ekonomiky a bezpečnostnej stability. Cieľom tohto príspevku je načrtnúť základné východiská a súčasný stav riešenia tejto problematiky v Európskej únii.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/4564/07 „Zahranično-ekonomické vzťahy Slovenskej republiky s Ruskom a ostatnými štátmi SNŠ“.

Abstract

In a recent period an energy safety of European union is one of the most discussed issues. On one hand there is a energy supply and requests on energy consumption, transport safety, on the other hand there is a question of accesible and secure energy sources in a required quantity and quality and for the „right“ prices, in a sustainable environment development. There is a question how to deal with a supply and demand for energy and a consecutive solution which is necessary condition for an economic growth and safety policy. A goal of this paper is to illustrate main points of this field and a current situation in European union.

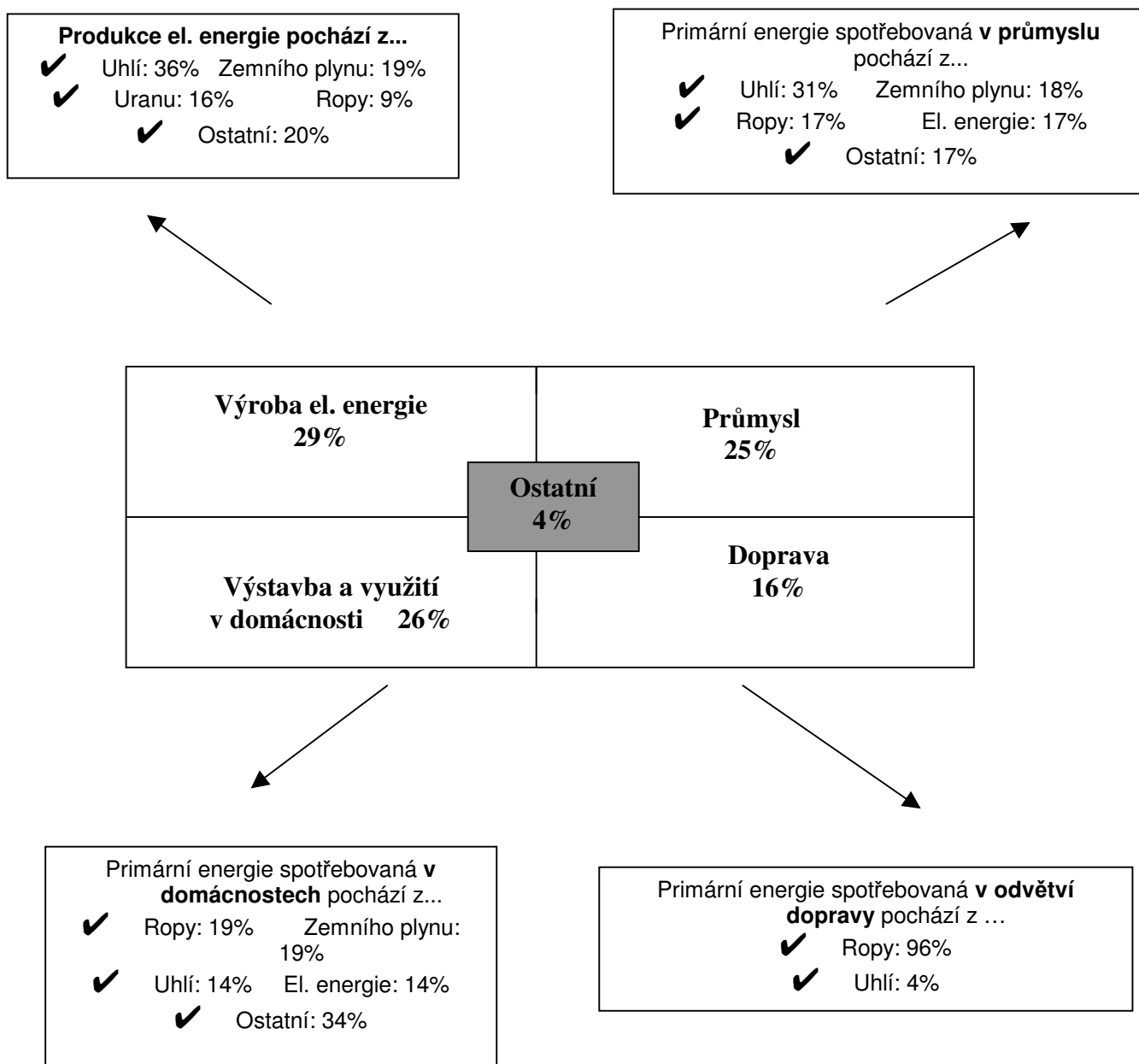
Celosvetová spotreba energie a rastúca energetická závislosť Európskej únie

Energetika je jedným z kľúčových odvetví národného hospodárstva krajín, nakoľko všetky moderné spoločnosti sú „životne“ závislé nielen na energiách ako celku, ale na jednotlivých druhoch energií či energonosičoch. Všeobecne platí závislosť, že čím je spoločnosť vyspelejšia, tým je táto závislosť vyššia. Zároveň rastie závislosť na kvalite a špecifických vlastnostiach jednotlivých druhov palív a energií.

Na úvod môžeme skonštatovať, že spotreba energie sa od roku 1970 takmer zdvojnásobila, pričom v súčasnosti je celosvetová spotreba energie z hľadiska skladby a podielu jednotlivých energonosičov saturovaná ropou (37 %), uhlím (27 %), zemným plynom (24 %), jadrovou energiou (6 %) a vodnou energiou (6 %). Z pohľadu projekcie pro futuro sa podľa dostupných zdrojov celosvetová spotreba energie do roku 2030 zvýši najmenej o polovicu, pričom na tomto náraste sa viac ako 70 % budú podieľať rozvojové štáty. Polovica prírastku primárnej spotreby energie je využívaná na výrobu elektriny a päťina

na produkciu palív pre dopravný sektor, tzn. do roku 2030 bude energetická bilancia tvorená nasledovnou kombináciou energonosičov – ropou (38 %), zemným plynom (29 %), pevnými palivami (19 %), vodnou energiou a ďalšími zdrojmi (8 %). Celosvetovú energetickú spotrebu vyjadruje nasledovná schéma:

Schéma č. 1: Skladba svetovej energetickej spotreby

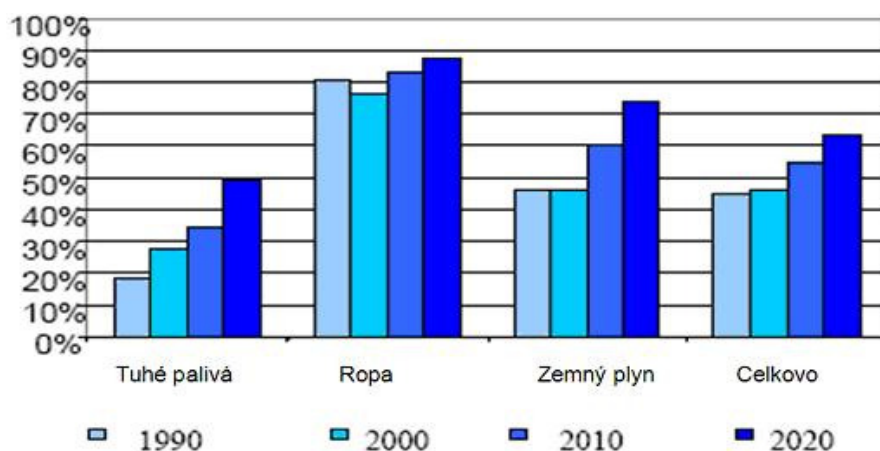
Zdroj: CHEVET, P.-F.: *Energetická bezpečnost v evropském kontextu*. Praha, 30. května 2007. Dostupné na: www.france.cz/IMG/ppt/presentationFCHEVET30_05_07Czk.ppt.

Energetická spotreba Európskej únie („EÚ“) narastá ročne o 1 až 2 %, pričom na súčasnej celosvetovej spotrebe sa EÚ podieľa 15 % z toho na spotrebe ropy participuje 19 %, zemného plynu 16 %, uhlia 10 % a uránu 35 %.

V celosvetovom meradle platí, že rastie závislosť vyspelých krajín od dovozu jednotlivých energonosičov, predovšetkým ropy a zemného plynu, čo môžeme dokumentovať na príklade krajín OECD a rovnako ázijských krajín, ktorých produkcia nie je dostatočná na pokrytie neustále narastajúceho dopytu. V členských štátoch OECD dosiahla v roku 2006 spotreba ropy pokrývaná importom 56 % a predpoklad v roku 2030 predstavuje viac ako 63%.

V tomto kontexte môžeme konštatovať neustále narastajúcu závislosť EÚ od dovozu surovín, ktorá bude v nasledujúcom období pravdepodobne nútená až ¾ svojich energetických potrieb pokrývať importom. V súčasnosti EÚ dováža 27,5 % importovanej ropy z Ruska, 24,6 % z Blízkeho východu, 20,5 % z Afriky a 20 % z Nórska. Dodávky plynu sú kryté hlavne importmi z Ruskej federácie, ktorej podiel na spotrebe plynu predstavuje 41 %. Energetickú závislosť EÚ a jej vývoj podľa jednotlivých druhov energií dokumentuje nasledujúci graf:

Graf č. 1: Energetická závislosť EÚ podľa jednotlivých druhov energií

Zdroj: www.europa.eu

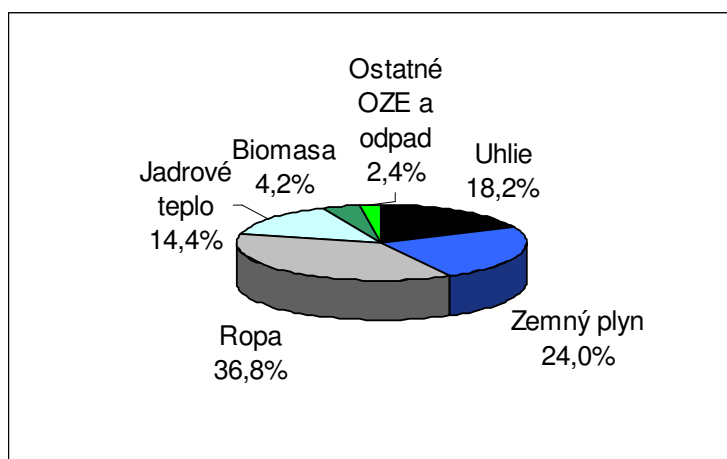
Vychádzajúc z naznačeného vývoja v oblasti energetickej závislosti EÚ je nutné skonštatovať, že: „... EÚ, nie je a v oblasti zásobovania konvenčnými zdrojmi energie, ani nikdy nebude sebestačná... „ (Otčenášek, P, 2005) a aj v prípade zvýšenia energetickej účinnosti a využívania obnoviteľných zdrojov energie bude viac ako polovica spotreby EÚ pokrývaná ropou a zemným plynom, ktorých podiel dovozu sa na krytí energetických potrieb únie odhaduje v roku 2030 v rozsahu 90 % v prípade ropy a 80 % v prípade zemného plynu. Zároveň je potrebné však zohľadniť aj skutočnosť vyčerpania dostupných zásob týchto surovín.

Koncepcia energetickej bezpečnosti EÚ v intenciách formovania Energetickej politiky EÚ

Energetickú bezpečnosť vo všeobecnosti vnímame ako spoľahlivé dodávky energie v spojení so zabezpečením prístupu k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite za primerané ceny. Energetická bezpečnosť nachádza svoje vyjadrenie prirodzene aj v širšom poňatí bezpečnostnej politiky štátov, nakoľko ju možno vnímať aj v zmysle spojenia národnej bezpečnosti a energetickej nezávislosti – ide teda de facto o národnú bezpečnosť nezávislú od energetickej závislosti.

Energetická bezpečnosť sa vzhľadom na neustály pokles energetickej nezávislosti členských štátov EÚ stala predmetom rozsiahlych diskusií a jadrom koncipovania modernej energetickej politiky EÚ, pričom podstatou energetickej bezpečnosti je – ako vyplýva z vyššie uvedeného – bezpečnosť dodávok energii realizovaná v podobe konkrétneho energetického mixu. Súčasný energetický mix EÚ vyjadruje graf č. 2:

Graf č. 2: Súčasný energetický mix EÚ

Zdroj: Jahnátek, E.: Východiská stratégie energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky. s. 10. Dostupné na: www.mhsr.sk/files/dir/Vychodiska_Strategie_energetickej_bezpecnosti_SR1.ppt

Z pohľadu historického koncipovania základov energetickej bezpečnosti EÚ, prvotnou východiskovou koncepciou sa stala koncepcia energetickej nezávislosti a sebestačnosti, ktorá predstavovala leitmotív budovania Spoločenstiev v 50.-tych rokoch minulého storočia. Ucelenejšie základy riešenia energetickej problematiky Spoločenstiev so zreteľom na bezpečnosť energetických dodávok nachádzame v roku 1974 v podobe rozhodnutia Rady spoločenstiev týkajúceho sa novej energeticko-politickej stratégie Spoločenstva²³.

Toto rozhodnutie formulovalo politiku Spoločenstva s cieľom realizovať bezpečné a dlhodobé zásobovanie založené na primeraných (spravodlivých) hospodárskych podmienkach. Súčasťou rozhodnutia bol aj všeobecný rámec realizácie uvedenej stratégie, ktorý zahŕňal aj dnes platné postuláty:

²³ Rozhodnutie zo 17. 9. 1974.

- v otázke dopytu: zníženie rastúceho trendu intrakomunitárnej spotreby realizáciou opatrení racionálnej úspory a používania energie bez vplyvu na realizáciu hospodárskych a sociálnych priorít;
- v otázke ponuky: posilnenie zabezpečenia dodávok energii vychádzajúc z rozvoja výroby jadrovej energie, zásob pevného paliva Spoločenstva, diverzifikovaného a bezpečného zásobovania z importu, ako aj snahy o technologický výskum a vývoj s cieľom budovania a rozvíjania energetických zdrojov.

Vzhľadom na historické súvislosti (v dôsledku vzniku ropných šokov a nestability dodávok), stratégia zdôrazňovala vnímanie energetickej bezpečnosti predovšetkým v kontexte zníženia závislosti na dovoze ropy.

Základom diskusie o modernej energetickej politike EÚ²⁴ sa v súčasnosti stala „Zelená kniha o bezpečnej, konkurencieschopnej a trvalo udržateľnej energetike pre Európu“, ktorú komisia EÚ vydala v marci 2006²⁵, a ktorá stanovovala tri prioritné ciele:

- zvýšenie bezpečnosti dodávok,
- zabezpečenie konkurencieschopnosti európskych ekonomík a dostupnosti cenovo prístupnej energie,
- podporu trvalej environmentálnej udržateľnosti a boj proti zmene klímy.

Na dosiahnutie uvedených priorít kniha definovala šesť prioritných oblastí:

- Energetika ako zdroj pracovných miest a rastu v Európe: dobudovanie vnútorného európskeho trhu s elektrinou a s plynom (Európska rozvodná sieť, Prioritný plán vzájomného prepojenia, Investície do výrobných kapacít²⁶, Rovnaké podmienky: dôležitosť oddeľovania činností, Zvyšovanie konkurencieschopnosti európskeho priemyslu);
- Vnútorný energetický trh, ktorý zaručuje bezpečnosť dodávok: solidarita medzi členskými štátmi (Zvyšovanie bezpečnosti dodávok na vnútornom trhu,

²⁴ Inkorporovanie problematiky energie a jej dodávok ako súčasti vnútorného trhu bolo do primárneho práva EÚ realizované Jednotným európskym aktom, pričom výslovné definovanie rámca energetickej politiky mala obsahovať explicitne autonómna kapitola Maastrichtskej zmluvy, nakoniec však došlo v primárnej zmluvnej úprave iba k vymedzeniu opatrení v oblasti energie. Na základe uvedeného platí, že „Energetická politika, ako ju poznáme dnes na úrovni štátov, nie je súčasťou zmluvy o EÚ“. K tomu pozri bližšie Bezáková, T. (2007)

²⁵ Prijatiu tejto Zelenej knihy predchádzalo vydanie viacerých zelených a bielych kníh, a rovnako iných aktov európskych inštitúcií – napr. Zelenej knihy „Pre energetickú politiku Európskej únie“ (1994), Bielej knihy „Energetická politika pre Európsku úniu“ (1996) a viacerých kníh a rozhodnutí Európskeho parlamentu, týkajúcich sa obnoviteľných zdrojov energie, energetickej politiky apod..

²⁶ V tejto súvislosti platí pravidlo, že „...ak ekonomika nie je schopná vytvoriť dostatok investičných zdrojov, ako predpoklad ekonomického rastu získava tieto zdroje zo zahraničia.“ (Ivanová, 2007). Je zrejmé, že v tomto prípade pôjde najmä o zahraničné investície „... ktoré majú priniesť efekt tak krajine do ktorej smerujú ako aj zahraničnému investorovi, pretože nie sú len pohybom finančných prostriedkov, ale aj presunom manažmentu, skúseností, know-how, technológií marketingových stratégií apod.“ (Ivanová, 2006). Ako ďalej uvádza autorka: „Investície sú významným predpokladom ekonomického rastu, predurčujú dynamiku vývoja ekonomiky a jej celkovú výkonnosť.“ V nami uvedenom kontexte je nesporné, že investície sú faktorom, ktorý vo výraznej miere prispieva k realizácii energetickej bezpečnosti v podmienkach konkrétneho spoločenstva.

Prehodnotenie prístupu EÚ k núdzovým zásobám ropy a plynu a zabránenie výpadkom);

- Riešenie bezpečnosti a konkurencieschopnosti dodávok energie: za udržateľnejší, účinnejší a pestrejší sortiment energií;
- Riešenie klimatických zmien (Viac za menej: Európa ako energeticky najefektívnejší región, Rozširovanie využívania obnoviteľných zdrojov energie, Zachytávanie uhlíka a geologické uskladnenie);
- Podnecovanie inovácie: strategický európsky plán energetických technológií;
- Smerom ku koherentnej vonkajšej energetickej politike (Znižovanie závislosti od dovozu hlavne v oblasti ropy a plynu, Jasná politika diverzifikácie dodávok zemného plynu, Premena energetických dialógov na energetické partnerstvá, Efektívne reagovanie na krízové situácie, Vytvorenie celoeurópskeho Energetického spoločenstva, Začlenenie energetiky do iných externých politík, Energia na podporu rozvoja).

V záveroch Zelená kniha zároveň formuluje ako jeden z nosných cieľov formujúcej sa Európskej energetickej politiky²⁷ – Bezpečnosť dodávok, v súlade s ktorým navrhuje riešiť narastajúcu závislosť EÚ od dovozu energií prostredníctvom:

- jednotného prístupu – znižovanie dopytu, rozširovanie sortimentu energií v EÚ väčším využívaním konkurencieschopných domácich a obnoviteľných energií a rozmnoženie zdrojov a trás dodávok dovážaných energií,
- vytvorenia rámca, ktorý bude stimulovať primerané investície na uspokojovanie rastúceho dopytu po energiách,
- lepšieho vybavenia EÚ pre núdzové situácie,
- zlepšenia podmienok pre európske spoločnosti, ktoré hľadajú prístup ku globálnym zdrojom, a
- zabezpečenia, že všetci občania a podniky budú mať prístup k energiám.

V nadväznosti na prijatie zelenej knihy Európska rada prijala akčný plán priorít, ktorý sa stal základom pre návrh záverov Rady ministrov pre energetiku. Akčný plán priorít „Je súčasťou „energetického balíčka“ a predstavuje súbor viacerých dokumentov venovaných energetike...“²⁸. Ide o nasledovné dokumenty:

- Energetická politika pre Európu,
- Cestovná mapa pre obnoviteľné zdroje energie,
- Správa o pokroku v oblasti biopalív,

²⁷ Dovolíme si zvýrazniť skutočnosť, že napriek tomu, že energetická politika nie je súčasťou zmluvy o EÚ „Európska únia ... nie je len hospodárskym a politickým, ale aj právnym a správnym spoločenstvom a v tomto zmysle sa vymedzuje aj priestor tvorby, implementácie a kontroly spoločných a koordinovaných správnych politík členských štátov Európskej únie.“ Gogová (2007).

²⁸ Návrh Stratégie energetickej bezpečnosti SR. Dostupný na: www.economy.gov.sk.

- Správa o pokroku v oblasti obnoviteľných zdrojov elektrickej energie,
- Perspektívy pre vnútorný trh s plynom a elektrinou,
- Preskúmanie európskeho plynárenského sektoru a sektoru s elektrickou energiou,
- Plán prioritných prepojení,
- Trvalo udržateľná výroba energie z fosílnych palív,
- Smerom k Európskemu strategickému plánu pre energetické technológie,
- Jadrový objasňujúci program,
- Obmedzenie globálnej klimatickej zmeny na 2 stupne Celzia.

Práve uvedené dokumenty sústreďujú navzájom si konkurujúce ciele, ktoré by mala reflektovať Energetická politika EÚ. V zmysle pravidiel uvedených v prijatom energetickom balíčku možno skonštatovať, že účinná energetická politika, ktorej jadrom je energetická bezpečnosť by mala byť zameraná na podporu diverzifikácie zdrojov pri uplatňovaní vzájomnej solidarity členských štátov, avšak súčasne pri zachovaní integrovaného prístupu v oblasti klímy a energetiky.

V otázkach ochrany životného prostredia a boja proti klimatickým zmenám je kladený dôraz najmä na zníženie produkcie oxidu uhličitého a ďalších spalín, podieľajúcich sa na zvýšení skleníkového efektu na Zemi. V tejto sfére prijala EÚ záväzok znížiť emisie oxidu uhličitého zo všetkých primárnych zdrojov energie do roku 2020 o 20 % v porovnaní s rokom 1990 a do roku 2050 až o 50%. Ambiciózny cieľ sleduje EÚ aj v oblasti biopalív, pre ktorých použitie bol v horizonte roku 2020 stanovený cieľ 10 %.

Rozhodujúci význam pri implementovaní uvedených opatrení má legislatíva EÚ, ktorá vo sfére bezpečnosti energetických dodávok zavádza nový európsky verejnoprávny štandard a ktorú tvoria najmä:

- Smernica č. 2003/54/ES o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s elektrinou, ktorou sa zrušuje smernica 96/92/ES – v zmysle ktorej sa energetickou bezpečnosťou rozumie bezpečnosť dodávky a zabezpečenie elektriny, ako aj príslušná technická bezpečnosť, ktorej monitorovanie je jednou z esenciálnych povinností členských štátov;
- Smernica č. 2003/55/ES o spoločných pravidlách pre vnútorný trh so zemným plynom, ktorou sa ruší smernica 98/30/ES – v zmysle ktorej sa bezpečnosťou rozumie rovnako zabezpečenie dodávky zemného plynu technická bezpečnosť s cieľom dosiahnuť konkurenčný, bezpečný a environmentálne udržateľný trh so zemným plynom;
- Smernica č. 2004/67/ES týkajúca sa opatrení na zaistenie bezpečnosti dodávok zemného plynu – ustanovujúca opatrenia na zaistenie primeranej úrovne bezpečnosti dodávok plynu a vytvárajúca spoločný rámec, v rámci ktorého členské štáty definujú všeobecné, transparentné a nediskriminačné politiky bezpečnosti dodávok zlučiteľné s požiadavkami konkurenčného vnútorného trhu s plynom;
- Smernica č. 2005/89/ES z 18. januára 2006 o opatreniach na zabezpečenie bezpečnosti dodávok el. energie a investícií do infraštruktúry – ustanovuje opatrenia zamerané na zabezpečenie bezpečnosti dodávok elektrickej energie

s cieľom zabezpečiť riadne fungovanie vnútorného trhu s elektrickou energiou, primeranú úroveň výrobných kapacít a primeranú rovnováhu medzi dodávkou a dopytom;

- Smernica č. 98/93/ES ktorou sa mení a dopĺňa Smernica 68/414/EHS, ktorou sa členským štátom ukladá povinnosť skladovať minimálne zásoby ropy a/alebo ropných výrobkov – zakotvujúca povinnosť členských štátov prijať zákony, predpisy alebo administratívne opatrenia, ktoré budú primerané na nepretržité skladovanie zásob ropných výrobkov v Európskom spoločenstve, na úrovni zodpovedajúcej 90 dňovej priemernej dennej spotreby za predchádzajúci kalendárny rok;
- Smernica 2006/32/ES o energetickej účinnosti konečného využitia energie a energetických službách – ustanovujúca komplex opatrení, ktoré zvyšujú efektívnosť a úspory energie a
- Smernica 2001/77/ES o podpore elektrickej energie vyrábanej z obnoviteľných zdrojov energie na vnútornom trhu s elektrickou energiou – zakotvujúca zvyšovanie podielu obnoviteľných zdrojov v dôsledku čoho sa diverzifikuje dodávka energie a znižuje závislosť na dovozoch.

Záver

Energetická bezpečnosť je v súčasnosti veľmi diskutovanou témou a súčasne jednou z najvýznamnejších hospodársko-politických priorít každého štátu. Inak tomu nie je ani v podmienkach EÚ, ktorá v súčasnosti rieši podobu svojej energetickej politiky založenej na garancii bezpečnosti dodávok energii pri zachovaní medzinárodných záväzkov najmä vo sfére ochrany klímy. Špecifickosťou uvedenej problematiky v podmienkach EÚ je práve povaha únie integrujúcej 27 „energeticky“ rôznorodých štátov. Vzhľadom na túto skutočnosť je prioritným cieľom EÚ vytvorenie spoločného regulačného rámca a priestoru, ktorý by v nasledujúcich dekádach zabezpečil postupnú realizáciu rozhodujúcich energetických priorít spoločenstva a jeho jednotlivých členských štátov a v konečnom dôsledku viedol k vytvoreniu spoločnej vonkajšej energetickej politiky EÚ založenej na jednotnosti energetických postojov členských štátov. Popri formulovaní a realizácii autonómnych priorít EÚ ako napr. využívanie alternatívnych zdrojov energie, zvyšovania objemu biopalív a pod. je však nevyhnutné posilňovať aj vzájomnú spoluprácu a dialóg s rozhodujúcimi importérmi strategických surovín. Osobitnú pozíciu v tomto smere má Ruská federácia, krajiny Kaspického a Stredomorského regiónu a v neposlednom rade štáty Afriky. Možno skonštatovať, že v tejto sfére EÚ uplatňuje susedskú politiku realizovanú na báze viacerých medzinárodných dohôd.

Na záver uvádzame aktuálne priority a konkrétne opatrenia EÚ vo sfére energetickej bezpečnosti na roky 2007 – 2009, ktoré obsahuje Akčný plán Rady pre energetickú politiku. Akčný plán zvyčajne určuje ústredný cieľ – zvýšenie bezpečnosti dodávok energie pre EÚ a jej členské štáty, ktorý má byť realizovaný prostredníctvom:

- účinnej diverzifikácie energetických zdrojov a prepravných trás, čím sa zvýši aj intenzita hospodárskej súťaže na vnútornom trhu s energiou,
- zabezpečenia účinnejších mechanizmov reakcie v prípade krízy na princípe vzájomnej spolupráce a najmä s využitím existujúcich mechanizmov, pričom je po dôkladnom posúdení existujúcich prostriedkov potrebné zvážiť široké spektrum možností, zohľadniť základnú zodpovednosť členských štátov v oblasti ich domáceho dopytu

a vhodným spôsobom využiť možnosti varovania, ktoré ponúka sieť spravodajcov pre energetickú bezpečnosť,

- zlepšenia transparentnosti údajov o ropе a preskúmania infraštruktúr EÚ na dodávku ropy a mechanizmov EÚ na tvorbu ropných zásob, ktoré dopĺňajú krízový mechanizmus IEA, najmä pokiaľ ide o dostupnosť v prípade krízy²⁹,
- dôkladnej analýzy dostupnosti zásobníkov plynu v EÚ a následne ich finančného zhodnotenia nákladov
- posúdenia vplyvu súčasného a potenciálneho dovozu energie a podmienok príslušných sietí na bezpečnosť dodávok do jednotlivých členských štátov, zriadením „energetického observatória“ v rámci EK.

Literatúra

1. BALÁŽ, P.: Ropa a svetové hospodárstvo v období globalizácie. Bratislava: Sprint vfra, 2001, ISBN: 80-88848-85-7
2. BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715
3. BEZÁKOVÁ, T., BUDJAČ, M.: Aktuálne otázky vonkajších energetických vzťahov Európskej únie a Ruskej Federácie v kontexte prebiehajúceho energetického dialógu. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“*, 30.11. – 1.12.2006 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2353-0
4. BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Priame zahraničné investície – nositeľ regionálneho rozvoja súčasnosti ? In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0
5. DURANKO, M.; MEČÁR, M.; PETROVIČ, J.: Energetická legislatíva slovenskej republiky v kočke, Trenčín, 2006, ISBN: 80-8075-140-4
6. GOGO VÁ, M.: Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727
7. GOGO VÁ, M.: K niektorým otázkam Európskeho správneho práva, str. 42 – 49. In: *Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“*, 19.11.2004 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-1974-4
8. GOGO VÁ, M. – HARAKALOVÁ, Ľ.: Investičný rozvoj je nemysliteľný bez investície do ľudí. In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0

²⁹ K tomu pozri bližšie Bezáková, T. (2007).

9. IVANOVÁ, E.: Vplyv zahraničných investícií na rozvoj regiónov Slovenska. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Verejná správa a regionálny rozvoj“. FSEV TnUAD, 2006.
10. IVANOVÁ, E.: Porovnanie investičného rozvoja v SR a ČR. In: Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0
11. LIPKOVÁ, L.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint vfra, 2002, ISBN: 80-88848-70-9
12. LITERA, B., HIRMAN, K., VYKOUKAL, J., WANNER, J.: Ruské produktovody a strední Evropa, Praha: Eurolex Bohemia, 2003, ISBN: 80-86432-47-5
13. RYBÁŘ, J.: Kavkaz, Rusko a „nová hra“ o kaspickou ropu, Praha: Eurolex Bohemia, 2005, ISBN: 80-86861-48-1
14. Európske spoločenstvo: Zmluva o Ústave pre Európu, kap.III, oddiel 10., článok III-256, Luxemburg , 2005. ISBN 92-824-3115-0
15. <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/napatie-na-summite-eu-rusko>
16. <http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/analyza/eu--rusko-vztahy-v-oblasti-energetiky>
17. <http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/analyza/energeticka-bezpecnost-krajin-v4-v-kontexte-vztahov-eu-rusko>
18. <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/eu-sa-trapi-s-energetikou>
19. http://ec.europa.eu/energy/index_en.html
20. <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Norway/NaturalGas.html>
21. <http://www.eia.doe.gov/cabs/Algeria/Background.html>
22. <http://www.eia.doe.gov/cabs/Algeria/NaturalGas.html>
23. <http://www.sonatrach.co.uk/index.htm>
24. http://www.energy.ca.gov/lng/worldwide/western_europe.html
25. www.energybulletin.net
26. www.worldenergy.com

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/672 95 407

Ing. Tatiana Bezáková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

TRYGVE HALVDAN LIE
(*nórsky politik, generálny tajomník OSN*)

bezakova@euba.sk

Abstrakt

Trygve Halvdan Lie bol nórskym diplomatom a politikom, v rokoch 1946 – 1952 zastával funkciu v poradí prvého generálneho tajomníka OSN. Svoju politickú kariéru začal v roku 1926 ako tajomník Nórskej robotníckej strany a od roku 1935 zastával vysoké funkcie na domácej politickej scéne. Po kariére v OSN Lie zastával funkciu guvernéra Osla a Akershusu. V príspevku sa snažíme predstaviť Trygve Halvdana Lieho ako významného predstaviteľa medzinárodného spoločenstva, najmä z pohľadu jeho práce pre OSN.

Abstract

Trygve Halvdan Lie was a Norwegian diplomat and politician, from 1946 to 1952 was he the first Secretary-General of the United Nations. He started his politic career in 1926 as the secretary of Norwegian Labour Party and since 1935 he discharged high placed state offices on the national political scene. After his UN career Lie was the governor of Oslo and Akershus. In the paper we try to present Mr. Trygve Halvdan Lie as an important representative of international community, especially by reason of his work for United Nations.

Narodenie : 16. júl 1896 Kristiania (Oslo), Nórsko

Úmrtie : 30. december 1968 Geilo, Nórsko

Generálny tajomník OSN : 2. február 1946 - 10. november 1952

Trygve Halvdan Lie sa narodil 16. júla 1896 v Kristianii (Oslo) a vyrastal so svojou matkou a staršou sestrou v skromných životných podmienkach. Jeho otec Martin Lia (1862-1933) emigroval do USA ešte predtým, ako sa Trygve Lie narodil. Keď mal Trygve Lie 6 rokov, presťahovali sa do Grorud v Østre Aker, kde sa začal zaujímať o šport i politiku. Jeho matka Hulda Otilie Arnesen Lie (1862-1939) viedla kaviareň a penzión pre robotníkov,

ktorým Trygve zvykol čítať noviny. Jeden z učiteľov Johan Evje (člen robotníckej strany, ktorej členom sa neskôr stal i Trygve) si všimol Trygve Lieho šikovnosť. Počas troch rokov Trygve absolvoval základnú školu i školu druhého stupňa, čo bolo v tom čase v jeho veku neobvyklé. Trygve Lie pokračoval v nasledujúcich rokoch v štúdiu práva na univerzite v Oslo, kde mu bol v roku 1919 udelený akademický titul doktor práv.

V roku 1921 sa oženil s manželkou Hjørdis Alette Fredrikke Jørgensenovou (1900-1960), s ktorou mali spolu tri dcéry: Sissel, Guri a Mette.

Trygve sa už ako pätnásťročný (1911) angažoval v Mládežníckej organizácii Nórskej robotníckej strany (Norwegian Labour Party), kde v rokoch 1919 – 1922 pôsobil ako poradca tajomníka a v roku 1926 sa sám Lie stal tajomníkom strany. Keď sa Nórska robotnícka strana pod vedením Johana Nygaardsvalda dostala do parlamentu, začala sa menovaním Lieho do funkcie ministra spravodlivosti na obdobie rokov 1935 – 1939, jeho bohatá diplomatická a politická kariéra.

Následne od júla do septembra roku 1939 nastúpil Trygve Lie do funkcie ministra obchodu a priemyslu.

V čase vypuknutia 2. svetovej vojny sa stal ministrom obchodu a lodnej dopravy. V tejto funkcii vykonal Trygve Lie niekoľko významných opatrení. V roku 1940, po invázii Nemeckom, dal Lie príkaz nórskej flotile lodí, aby odplávala do spojeneckých prístavov. Po rozhodnutí nórskej vlády viesť boje zo zahraničia, odišiel Trygve Lie do Anglicka, kde sa v decembri toho istého roku (1940) stal zastupujúcim ministrom zahraničných vecí v nórskej exilovej vláde. Vo februári roku 1941 sa stal ministrom zahraničných vecí a zotrval v tejto funkcii až do roku 1946.

Trygve Lieho situáciu z tohto obdobia aj v súvislosti s myšlienkou pôsobenia organizácie svetovej bezpečnosti zachytáva rozhovor s jeho dcérou Guri Lie Zeckendorf, ktorý poskytla pre The New York Times [vol.37#8] (17.5.1990), kde opisuje obdobie, kedy bol Trygve Lie ministrom zahraničných vecí v Londýne:

„15. decembra 1940 pre BBC vyhlásil, že navrhuje alianciu slobodných demokratických národov, vyzývajúc Spojené štáty, aby sa spojili pre dosiahnutie spoločného víťazstva. Táto myšlienka bola ďalej šírená aj vydavateľstvom The London Times 16.decembra a následne sa stala veľmi diskutovanou témou na úrovni ministrov zahraničných vecí počas ich dvojmesačného zasadnutia. Téma „spojených národov“ bola diskutovaná aj v kruhoch historikov, akým bol napr. Arnold Toynbee. Táto myšlienka spojenia národov je považovaná za „predchodcu“ NATO a Spojených národov.“

Podľa iných zdrojov, Trygve Lie len rozvinul myšlienku, ktorú na konci 1. svetovej vojny presadzovali lídri víťazných mocností vo Versailles, ktorí sa snažili založením Spoločnosti národov³⁰ predovšetkým o svetový mier.

Lie bol v roku 1945 znovuzvolený za člena parlamentu a v roku 1946, ako vedúci nórskej delegácie na konferencii OSN v San Franciscu, bol 1.februára 1946 menovaný prvým generálnym tajomníkom OSN.

Vo funkcii generálneho tajomníka podporoval vznik Izraela a Indonézie. Taktiež podporoval stiahnutie sovietskych vojenských síl z Iránu a ukončenie bojov v Kašmíri.

³⁰ Spoločnosť národov bola založená na návrh amerického prezidenta W. Wilsona. Paradoxne do nej USA nikdy nevstúpili.

Po tom, čo bola napadnutá Kórejská republika, pomáhal pri poskytovaní pomoci KĽDR, čím upútal pozornosť Sovietskeho zväzu, ktorý podporoval komunistický režim v KĽDR.

Lie bol odporca vstupu Španielska do OSN kvôli diktátorskému režimu.

Trygve Lie vo funkcii generálneho tajomníka OSN čelil niekoľkým kritikám kvôli neschopnosti ukončiť vojnu v Kórei a kvôli neschopnosti pri vyjednávaní vo veci Berlínskej blokády. Paul Johnson vo svojich Dejinách 20. storočia spomína, že Američania urobili prvú chybu, keď zaplietli OSN do vojny v Kórei prostredníctvom diskusie vo Valnom zhromaždení. Kórejský konflikt zničil podľa Johnsona Trygve Lieho, ktorý bol verný zásadám starého západného spojenectva. Sovietsky zväz bol za jeho odstúpenie, Spojené štáty americké boli za jeho zotrvanie vo funkcii a vyjadrili sa, že nikoho iného nebudú akceptovať vo funkcii generálneho tajomníka OSN. Aj napriek kritikám, mu bolo v roku 1950 predĺžené funkčné obdobie generálneho tajomníka OSN o ďalšie tri roky v pomere 46 za a 5 proti.

Lie sa svojej funkcii vzdal, keď ho začali bojkotovať Rusi a naviedli ľavicu, aby proti nemu „poštvala“ jeho vlastný sekretariát a tak 10. novembra 1952, po kritike zo strany amerického senátora Josepha McCartyho, z funkcie generálneho tajomníka OSN odstúpil.

Aj po odstúpení z funkcie generálneho tajomníka zastával Trygve Lie významné funkcie: guvernér Osla a Akershusu, predseda Nórskej rady pre energetiku. Rezolúciou valného zhromaždenia ho nórsky kráľ Olav v roku 1959 poveril, ako osobu kompetentnú konať v otázkach rozhodnutia uznania hraníc medzi Etiópiou a Talianskom, zahrňujúc reformovanú taliansku kolóniu Somálsko.

Zomrel na Vianoce v roku 1968.

Trygve Lieho profesionálny a osobný život bol prezentovaný od 19. septembra – 14. novembra v roku 2003 v galérii v New Yorku, ktorej názov nesie Trygve Lieho meno – Trygve Lie Gallery³¹. V januári v roku 2006 bol Trygve Lieho galériou založený fond, z ktorého vyzbierané finančné prostriedky sú určené najmä pre rôzne udalosti spojené s oboznamovaním verejnosti o živote Trygve Lieho, a to najmä formou odborných seminárov, prednášok, koncertov, divadelných vystúpení, filmov a pod.

Zoznam použitej literatúry

- Lexikon zemí 96 podnázev: Svět ve faktech 96, Trendy a prognózy, Mapy a vyobrazení. Praha Fortuna Print. 1996. 1. vydání. ISBN: 80-85873-41-9
- Barros, James, *Trygve Lie and the cold war: the UN Secretary-General pursues peace, 1946-1953*, DeKalb, Ill.: Northern Illinois University Press, 1989
- www.answers.com/topic/trygve-lie
- www.britannica.com/eb/article-9048173/Trygve-Lie
- www.bibliotecapleyades.net/sociopolitica/esp_sociopol_un03.htm
- www.encyclopedia.com/doc/1E1-Lie-Tryg.html
- www.soulfultributes.org/united_nations/trygve_lie/trygve_lie_biography

³¹ Trygve Lieho galéria bola založená v roku 2002 v New Yorku a jej hlavným cieľom je prispievať k propagácii nórskeho, nórsko – amerického a škandinávského umenia, a to najmä so zameraním sa na nórske politikov a diplomatov. Je taktiež nazývaná „Nórsky pohľad na svet“

- www.spiritus-temporis.com/trygve-lie/
- www.theforbiddenknowledge.com/hardtruth/un_doesnt_want_you_to_know.htm
- www.trygveliegallery.com/TrygveLie.html
- www.trygveliegallery.com/galleryinformation.html
- www.un.org/Overview/SG/sg1bio.html
- www.un.org/sg/lie.shtml

Kontaktné údaje:

Ing. Tatiana Bezáková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/672 95 407

Email: bezakova@euba.sk

Bialynicka-Birula Joanna, PhD.

CRACOW UNIVERSITY OF ECONOMICS

GLOBAL PERSPECTIVE ON FOREIGN TRADE IN THE WORKS OF ART

babiarzj@ae.krakow.pl

Abstract

The paper discusses the problem of international trade in art. The works of art are very specific objects of international trade, because – recognised as cultural goods and part of the national heritage - they are protected against export. Most countries of the world have laws that protect their cultural property. The legal regulations concern different types of the works of art and apply different instruments of art export controls. The paper discusses the import and export of art worldwide. The analysis is based on OECD international trade data Harmonised System 1996 (ITCS International Trade by Commodities Statistics) on the import and export of the works of art (section 97) in the recent years. The relations between export and import are also analysed. On the basis of the collected data it would be possible to identify the countries which have a significant share in the international trade in art. Special attention is given to foreign trade in art in European Community countries as well as in the United States. The UK, France, Germany, the Netherlands, Belgium, Spain and Switzerland are discussed in the European context, while Japan, China, Hong Kong give insights into the Asian environment, with Canada and Mexico representing the Americas and Australia.

Key words: cultural goods, unique art, national heritage, foreign trade, trade analysis.

JEL classification: Z1, Z11

1. Introduction

1. Few economists have investigated trade in cultural goods in professional writings. The issue of international trade in cultural goods has been discussed by the following authors: Schulze G. G.(1999), Francois P., van Ypersele T. (2002), Janeba E. (2004), Marvasti A., Canterbury E.R. (2005), Hanson G. H. and Xiang Ch. (2006)³². The first study conducted by G.G. Schulze verifies the implementation of trade theories, with special attention given to the gravity approach to explain international exchange in reproducible art (recorded music, books, movies), and unique art (paintings, sculpture). P. Francois and T. van Ypersele use the example of movie pictures to analyse the protection of cultural goods. E. Janeba develops a new framework to study the effects of trade liberalization in the area of

³² Marvasti A., *International Trade in Cultural Goods: A Cross-Sectorial Analysis*, Journal of Cultural Economics 18/1994, pp.135-148, Schulze G. G., *International Trade in Art*, Journal of Cultural Economics, 1-2/1999, s. 109-136, Francois P., van Ypersele T., *On the Protection of Cultural Goods*, Journal of Cultural Economics, 56/2002, pp. 359-369, Janeba E., *International Trade and Cultural Identity*, National Bureau of Economic Research Working Paper 10426, 2004, Marvasti A., Canterbury E.R., *Cultural and Other Barriers to Motion Pictures Trade*, Economic Inquiry 43/2005, pp. 39-54; Hanson G. H., Xiang Ch., *International Trade in Motion Picture Services*, NBER, October 2006.

cultural identity, and formulates the conclusion that the consumers of imported cultural goods tend to gain, while the consumers of exported cultural goods tend to suffer losses as a result of trade liberalization. A. Marvasti and E.R. Canterbury explain the American film motion picture trade on the basis of the US export gravity model. G. H. Hanson and Xiang Ch. examine the determinants of US motion picture export to Europe using a modified version of the gravity model. The above writings discuss a wide range of cultural goods including films, books, newspapers, records and unique art. The empirical analysis on the flows of the works of art, in the narrow sense of this word, appeared only in G.G. Schulze study (1999).

Unique works of art are very specific objects of trade, especially in the international context. They represent cultural property and national heritage, and they are protected against export³³. Most countries of the world have laws that protect their cultural property. The legal regulations concern different types of the works of art and apply different instruments of art export controls. Moreover, the traffic of art is restricted on the basis of cultural property agreements between countries - bilateral and international.

The paper presents the results of an economic analysis of the export and import of the works of art. The analysis is based on OECD data on international trade (Harmonised System) (ITCS International Trade by Commodities Statistics) 1996 for the period 1996-2006³⁴. The dynamic analysis shows the changes in values in the export and import of the works of art (section 97). The relations between export and import are also investigated. On the basis of the collected data it is possible to identify the countries which have a significant share in the foreign trade in art. The analysis focuses on the most important countries in this industry. Special attention is given to the art flows between the United States and European Community countries.

2. An analysis of the value of the import and export of the works of art in the United States and the EU

The United States and EU countries are major players on the international market of art. In 1998-2004, the US had the largest share in the global art auction market estimated at 41.5% - 46.9%. The other major players include EU countries, especially the UK - 24.8% - 30.48%, France (7.2% - 9.6%), followed by Germany and Italy³⁵.

Considering the results of the author's previous research it may be stated that the countries which have the largest share in the arts market also record the highest import

³³ See: Białyńska-Birula J., Ochrona narodowych dóbr kultury przed wywozem w krajach Wspólnoty Europejskiej, Papers of Cracow University of Economics nr 739, Cracow 2007, pp. 21-37; Białyńska-Birula J., Zasady wywozu dzieł sztuki z Polski w kontekście regulacji państw Wspólnoty Europejskiej in: „Polski konsument i przedsiębiorstwo na jednolitym europejskim rynku”, Uniwersytet Szczeciński, Międzyzdroje 2005, pp. 381-386; Białyńska-Birula J., Instrumenty oddziaływania na przepływ dzieł sztuki w ramach zintegrowanego rynku Unii Europejskiej, opracowanie cząstkowe badań statutowych 47/KARiBM/2/04/s/157 in: „Modelowanie zachowań podmiotów rynkowych w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej”, Cracow University of Economics, Cracow 2004.

³⁴ Section 97 HS (Harmonized Commodity Description and Coding System) 1996 includes works of art, collectible pieces and antiques.

³⁵ See: Białyńska-Birula J., *Analiza tendencji na światowym rynku dzieł sztuki na przełomie XX i XXI wieku*, Papers of Cracow University of Economics nr 756, Kraków 2007.

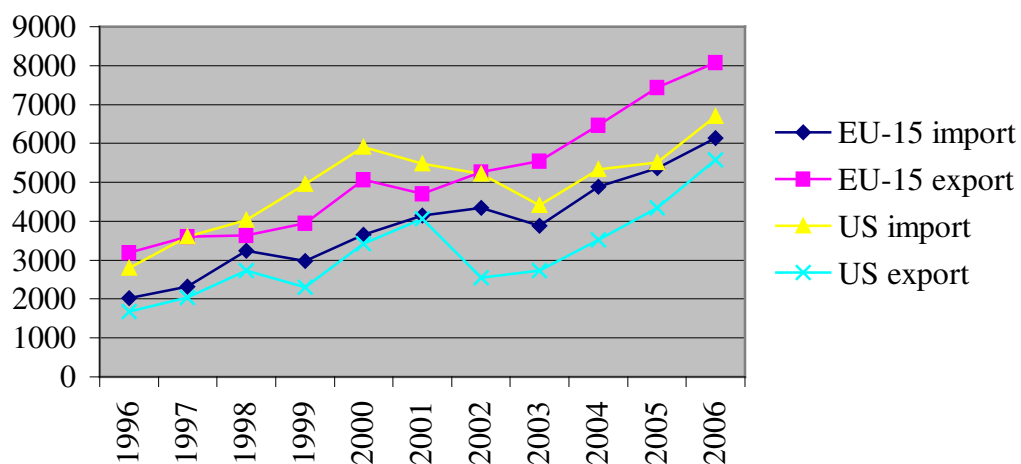
and export volumes in this area³⁶. It is justified, therefore, to discuss, in the first place, import and export values in the United States and EU countries. The data for 1996-2006 are presented in Table 1.

Table 1. Import, export in USD millions, and the relation between the export and import of the works of art in the EU and the United States in 1996-2006

Year	EU-15			USA			relation import USA/import UE	relation export UE/export USA
	import	export	relation exp/imp	import	ort	relation exp/imp		
1996	2028.58	3196.60	1.58	2798.34	1671.36	0.60	1.38	1,91
1997	2316.69	3608.88	1.56	3605.17	2044.51	0.57	1.56	1,77
1998	3242.65	3635.75	1.12	4031.40	2737.18	0.68	1.24	1,33
1999	2984.72	3951.84	1.32	4945.04	2297,83	0.46	1.66	1,72
2000	3649,58	5068,08	1.39	5899.40	3424.96	0.58	1.62	1,48
2001	4139.21	4702.70	1.14	5485.59	4070.16	0.74	1.33	1,16
2002	4347,41	5271.14	1.21	5218.81	2557.54	0.49	1.20	2,06
2003	3882.28	5538.85	1.43	4414.90	2735,46	0.62	1.14	2,02
2004	4884.35	6468.23	1.32	5338.16	3514.58	0.66	1.09	1,84
2005	5363.54	7443.47	1.39	5516.40	4347.90	0.79	1.03	1.71
2006	6144.89	8077.60	1.31	6692.00	5570.70	0.83	1.09	1.45

Source: author's own research on the basis of OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics, Harmonized System 1996.

Fig 1. Import and export of the works of art in EU-15 and the USA in USD millions

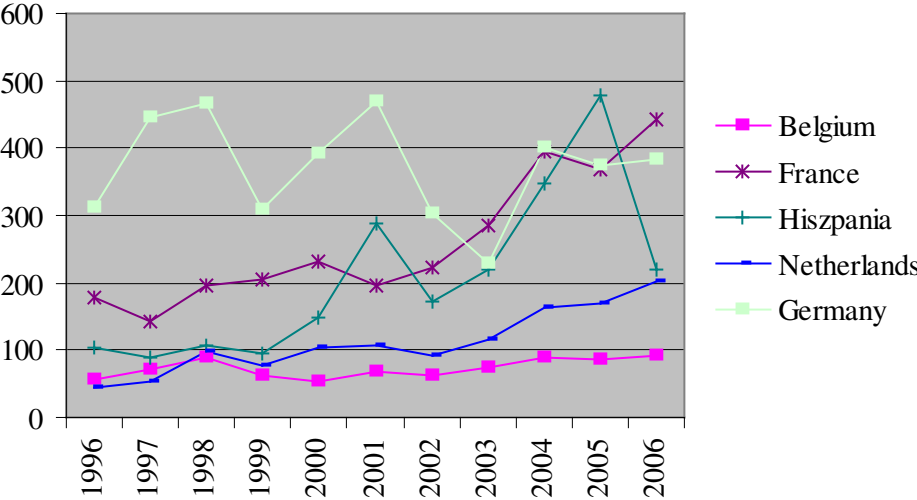
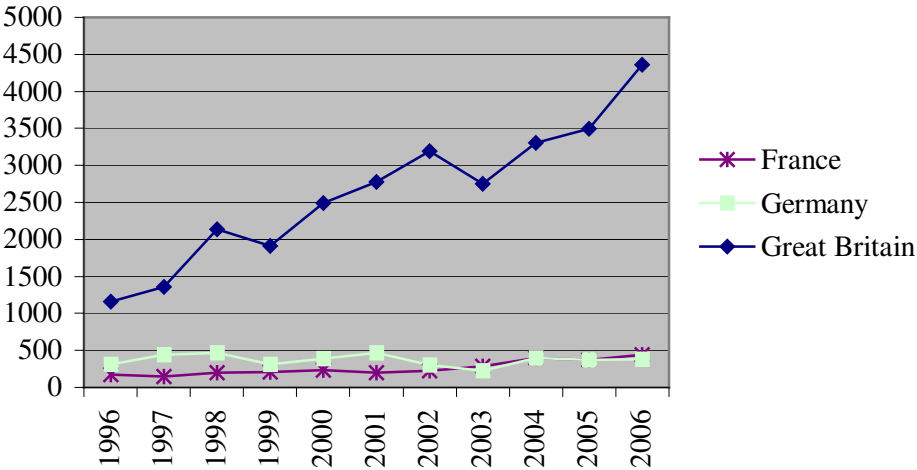
Source: author's presentation on the basis of OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics, Harmonized System 1996

³⁶ See: Białynicka-Birula J., *Analiza rynku dzieł sztuki w Unii Europejskiej w układzie czasowo-przestrzennym*, opracowanie częściowe badań statutowych 60/KARiBM/2/2005/S/232 in: „Badania postępowania konsumenta na rynku zintegrowanym”, Cracow University of Economics, Cracow 2005; Białynicka-Birula J., *Foreign Trade in Works of Art in the United States – A Legal and Economic Approach* in “U.S. Foreign Policy: Theory, Mechanisms and Practice”, Jagiellonian University, Cracow 2007.

The import of the works of art to EU countries in 1996-2006 ranged from USD 2bn to USD 6.1bn, while the value of export from USD 3.1bn to USD 85bn. In the same period the import of the works of art to the United States amounted to USD 2.8bn - USD 6.7bn, while the values of export amounted to USD 1.7bn – USD 5.5bn. An analysis of export-import relations of the works of art indicates that in the investigated period EU countries always record export values exceeding import, while in the case of the US the export value is below import. In the EU, unlike in the United States, export values exceed those of import values. The value of imported works of art to the United States exceeded the respective value for the EU by 9%-66%. In turn, EU export values always exceed US figures (even twofold in 2002-2003).

The values of the import of the works of art in EU member states are presented in Fig. 2.

Figure 2. Import of the works of art to selected EU countries, in USD millions, 1996-2006

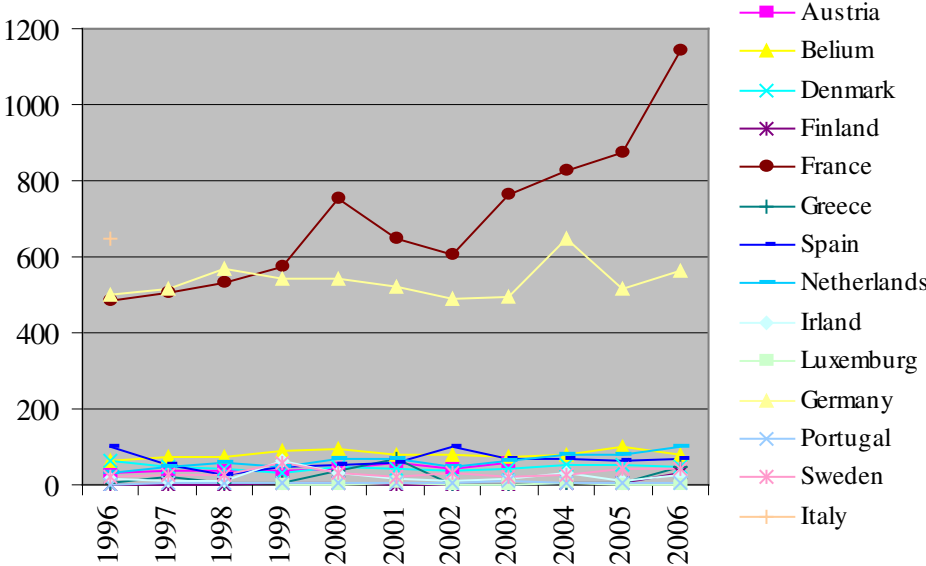

Source: author’s presentation on the basis of OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics, Harmonized System 1996

In 1996-2006, the import of the works of art to EU countries ranged from USD 2bn to USD 4.9bn, showing a steady growth. In the investigated period the highest values of the import of the works of art were recorded in the UK (USD 1.1bn – USD 4.3bn), and the share of this country in the total import to the EU amounted to 57%-73.3%. It should be noted that there is a considerable difference between the import values for the UK and the remaining EU countries. Germany ranks second (USD 227.6m – USD 468.7m, and its market share amounts to 5.7% - 19.2%), followed by France (USD 143m – USD 443m with its market share amounting to 4.7% - 8.7%). In terms of the volumes, the above countries are followed by Spain, the Netherlands and Belgium. Low volumes, in turn, are recorded by Finland, Greece, Ireland, Luxembourg and Portugal.

Values of the export of the works of art in EU countries are presented in Fig. 3.

Figure 3. Export of the works of art from the EU, in USD millions, 1996-2006

Source: author’s presentation on the basis of OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics, Harmonized System 1996

In 1996-2006, the export of the works of art from the EU ranged from USD 3.2bn to USD 8bn, showing a growing trend just like in the case of imports. The highest values in this period are recorded in the UK (USD 1.8bn – USD 6.7bn), and its share in the total export from the EU amounts to 56.1% - 70.9%. The UK is followed by France (USD 485m – USD 1.2bn with the market share of 11.4% - 15.2%) and Germany (USD 489m – USD 648m with the market share of 8.9% - 15.7%). There is a considerable difference between the export values in the above countries and the remaining EU countries (Fig. 2). Switzerland, again, records a high value of art exports – USD 635m –USD 1.2bn. Low export values are recorded in Finland, Greece, Ireland, Luxembourg and Portugal.

A comparison of the value of exported and imported works of art in EU countries in 1996-2004 makes it possible to identify the major market players in terms of the international

trade in the works of art. The highest import and export values (and the largest market share) in the EU are recorded by the UK, Germany and France. Low import and export values are recorded in Finland, Greece, Ireland, Luxembourg and Portugal. It should be noted that high or low volumes refer both to exports and imports. The traffic in the works of art (import and export) concentrates in several EU member countries. Also, those countries hold the largest share in the art market – the UK's share in 1998-2004 amounted to 24.8% – 30.48%, France's share ranged from 7.2% to 9.6%, followed by Germany or Italy³⁷. It may be concluded that the highest export and import values are recorded in the countries which have the highest concentration of trade in the works of art.

The further considerations focus on the relations between the export and import of art in EU-15. An analysis of the values of arts import and export in 1996-2006 indicates that in the investigated countries export volumes exceed their imports. In terms of the export-import relations, EU countries may be divided into three groups: the countries with export volumes exceeding import levels, the countries with greater import values, and the countries in which this relation is variable during the investigated period. The first group of countries includes Denmark, France, Germany, the UK and Italy.³⁸ The second group comprises Greece, Spain, the Netherlands and Luxembourg, and the third group includes Austria, Belgium, Finland, Ireland, Portugal and Sweden. The export-import relations for the EU as a whole range from 1.12 to 1.58, indicating higher export volumes.

An analysis of the relations between export and import volumes indicates that France records the widest gap – exports are two or three times as high as imports. A considerable gap is also recorded in Denmark – the respective ratio in 1996-2004 ranges from 1.7 to 3.3. In the second group of countries Luxembourg records considerable differences in import to export volumes (more than six times as high in 2000 and 2002, more than 10 times as high in 2003). Spain recorded the greatest gaps in 1998 (import volumes were 4 times as high as exports) as well as in 2001 and 2004 (5 times as high).

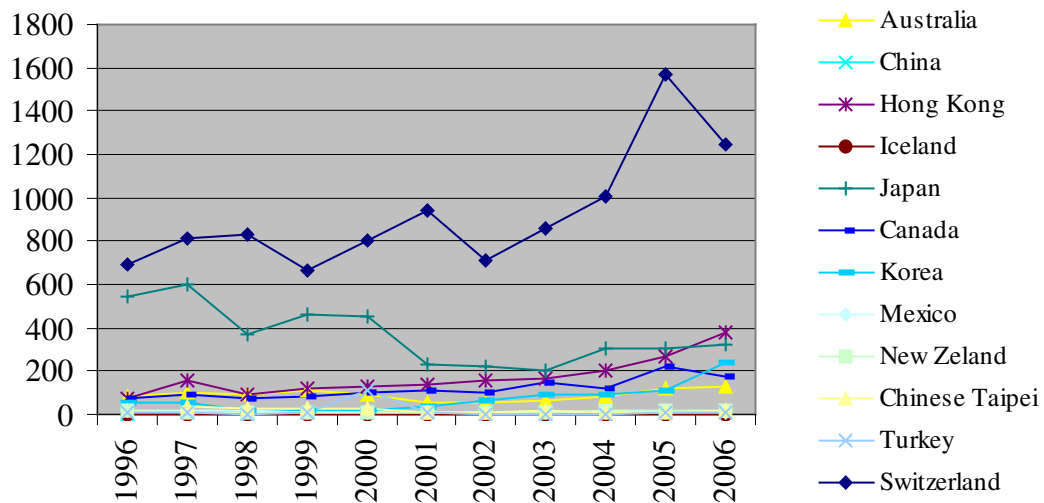
3. An analysis of the value of arts import and export in the world's selected countries

The discussion on the export and import of the works of art in the United States and the EU is followed by an analysis of OECD countries. Import values are presented in Fig 4.

³⁷ See: Białynicka – Birula J., *Analiza rynku dzieł sztuki w Unii Europejskiej w układzie czasowo-przestrzennym*, opracowanie cząstkowe badań statutowych 60/KARiBM/2/S/232/2005/S in: „Badania postępowania konsumenta na rynku zintegrowanym” Cracow University of Economics, Cracow 2005.

³⁸ In Italy – exceptional data for export-import relations in 2002.

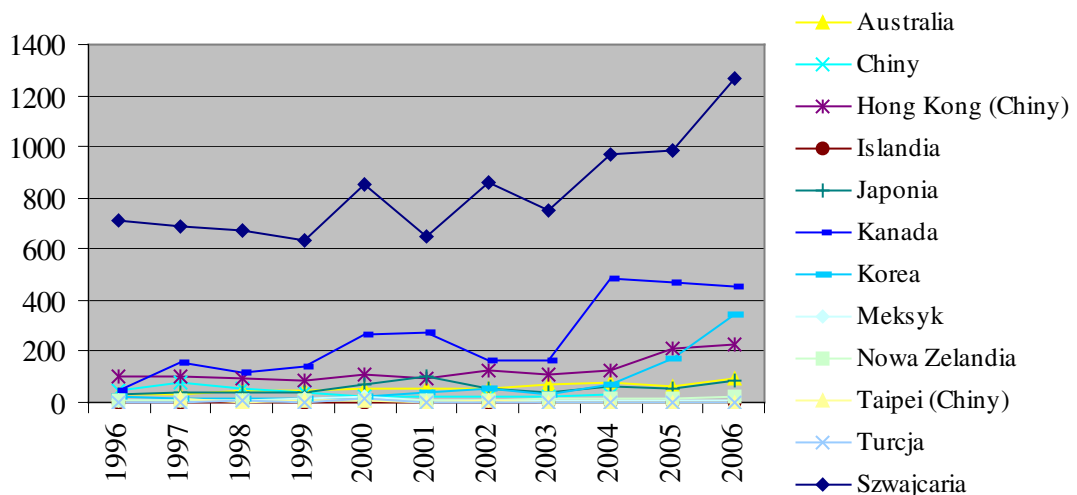
Fig. 4. Import of the works of art in USD millions in 1996-2006 in selected countries

Source: author's presentation on the basis of OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics, Harmonized System 1996

The collected data indicate high values of the import of art to Switzerland. In 1996-2006, the value of such import stood at the level USD 666m – USD 1.2bn. In terms of the value of import, this country is followed by Japan (USD 205m – USD 596m), Hong Kong (USD 76m – USD 380m). It should be noted that the ordering of these countries in the investigated period is the same. Fig. 5 presents the value of exports in selected countries.

Fig 5. Export of the works of art in USD millions in 1996-2006 in the world's selected countries

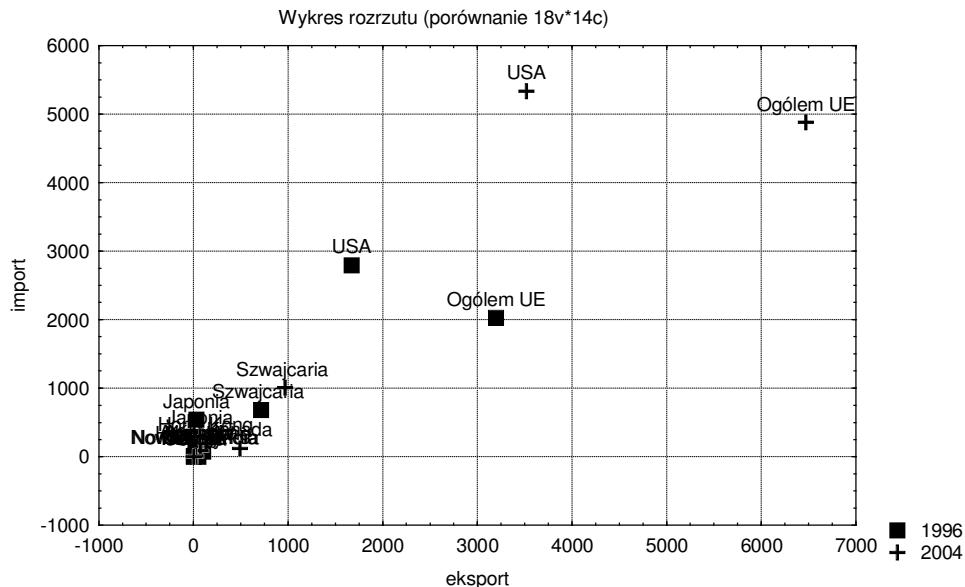

Source: author's presentation on the basis of OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics, Harmonized System 1996

Similarly to imports, Switzerland recorded high export values in the investigated period (USD 635m – USD 1.2bn). Switzerland is followed by Canada (USD 50m – USD 488m) and Hong

Kong (USD 89m – USD 229m). Fig. 6 summarises the identification of the world's major exporters and importers of the works of art, presenting the respective figures for 1996 and 2004.

Fig. 6. Export and import of the works of art in the world's selected countries in 1996, and 2004.

Source: author's presentation in Statistica on the basis of OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics, Harmonized System 1996

Fig. 6 shows considerable differences between export and import volumes in the United States and the EU as compared with other countries. The above countries are followed by Switzerland and Japan. The graph also presents growth trends in the export and import of the works of art in those countries in 1996-2004.

Considering export-import relations on the arts market, countries may be identified in terms of their considerable differences in export and import volumes. For example, China's export of the works of art considerably exceeds its imports. In 1996-2004, the relation ranges from 2.97 to 14.79 (on average the difference of 5 times). Japan, in turn, records a reverse trend – its import of the works of art is much greater than its export, and the respective relation ranges from 2.2 to 18.08 (on average, the difference of 8 times).

Conclusion

The paper presents the results of the analysis of the export and import of the works of art on a global scale. The first part of the discussion focuses on the dynamics of the trade in arts in the EU and the United States – the major players on the market. In 1996-2006, the import of the works of art to the EU ranged from USD 2bn to USD 6.1bn while its export – USD 3.1bn - USD 8bn. In this period US import values amounted to USD 2.8bn – USD 5.9bn, while its import stood at the level of USD 1.7bn - USD 5.5bn. An analysis of export-import relations indicates that EU countries in the investigated period record greater values of export, while in the USA the trend is reverse – the values of imported goods exceed the value

of exports. The values of imports to the United States exceeded the respective values in the EU while EU exports of the works of art exceeded the value of US exports.

The analyses make it possible to identify major exporters and importers. High volumes of imported goods are recorded in Switzerland, Japan and Hong Kong; Switzerland, Canada and Hong Kong, on the other hand, record high volumes of arts exports. Considerable differences between the value of exports and imports are recorded in China and Japan. China's exports exceed its imports (more than 5 times in 1996-2004), while in Japan the trend is reverse – its imports considerably exceeds its exports (on average more than 8 times in the investigated period).

It should be noted that the presented results are based on official statistical data reflecting the legal trafficking in the works of art. A different area of problems relates to the illicit trafficking in the works of art, the measures preventing such procedures and the possible restitution of cultural goods to the countries of origin.

Bibliography

1. Białynicka-Birula J., *Ochrona narodowych dóbr kultury przed wywozem w krajach Wspólnoty Europejskiej*, Papers of Cracow University of Economics nr 739, Cracow 2007.
2. Białynicka-Birula J., *Analiza tendencji na światowym rynku dzieł sztuki na przełomie XX i XXI wieku*, Papers of Cracow University of Economics nr 765, Cracow 2007.
3. Białynicka-Birula J., *Instrumenty oddziaływania na przepływ dzieł sztuki w ramach zintegrowanego rynku Unii Europejskiej*, opracowanie częściowe badań statutowych 47/KARiBM/2/04/s/157 w: „Modelowanie zachowań podmiotów rynkowych w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej”, Cracow University of Economics, Cracow 2004.
4. Białynicka-Birula J., *Analiza rynku dzieł sztuki w Unii Europejskiej w układzie czasowo-przestrzennym*, opracowanie częściowe badań statutowych 60/KARiBM/2/2005/S/232 w: „Badania postępowania konsumenta na rynku zintegrowanym” Cracow University of Economics, Cracow 2005.
5. Białynicka-Birula J., *Zasady wywozu dzieł sztuki z Polski w kontekście regulacji państw Wspólnoty Europejskiej* w: „Polski konsument i przedsiębiorstwo na jednolitym europejskim rynku”, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2005, s. 381-386.
6. Białynicka-Birula J., *Rynek dzieł sztuki w zintegrowanej Europie* w: „Przemiany rynkowe w procesie integracji europejskiej”, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów 2006.
7. Białynicka-Birula J., *Foreign Trade in Works of Art in the United States – A Legal and Economic Approach* in “U.S. Foreign Policy: Theory, Mechanisms and Practice”, Jagiellonian University, Cracow 2007.
8. Francois P., van Ypersele T., *On the Protection of Cultural Goods*, Journal of Cultural Economics, 56/2002, p. 359-369.
9. Hanson G. H., Xiang Ch., *International Trade in Motion Picture Services*, NBER, October 2006.
10. Janeba E., *International Trade and Cultural Identity*, National Bureau of Economic Research Working Paper 10426, 2004.
11. *OECD ITCS International Trade by Commodities Statistics*, Harmonized System 1996.
12. Marvasti A., *International Trade in Cultural Goods: A Cross-Sectorial Analysis*, Journal of Cultural Economics 18/1994, p. 135-148.

13. Marvasti A., Canterbury E.R., *Cultural and Other Barriers to Motion Pictures Trade*, *Economic Inquiry* 43/2005, p. 39-54.
14. Schulze G. G., *International Trade in Art*, *Journal of Cultural Economics*, 1-2/1999, s. 109-136.

Address:

DR JOANNA BIALYNICKA-BIRULA
University of Economics in Cracow
Department of Market Analysis and Marketing Research
Rakowicka Street 27, room 217, building A
31-510 CRACOW, POLAND
e-mail: babiarzj@ae.krakow.pl

Bialynicki-Birula Pawel, PhD.

CRACOW UNIVERSITY OF ECONOMICS

**HEALTH PROTECTION – A DETERMINING FACTOR IN REFORMING
HEALTH CARE SYSTEMS**

bialynip@ae.krakow.pl

Abstract

The paper is an attempt to identify the environment of increased spending on health care in economically advanced countries, treating it as the starting point of an analysis of systemic changes in health care systems. The paper is based on OECD Health Data 2007. The author pays attention on increased health care expenditures in economically advanced countries and gives different reasons for this phenomenon. Then, implementation of health protection policies in OECD countries have been presented. In the concluding remarks the author questions the validity of the traditional, model-based approach to investigating and describing health care systems.

Introduction

The mid 1980s mark a significant turning point in terms of the tasks to be performed by the State in a broad understanding of this word. In accordance with the paradigm of the new public management, since that time free market economies have initiated a number of reforms with a view to reducing the public sector and decreasing the governments' interference with the economy. Following the recommendations of neo-liberal schools, it was assumed that state interventionism would be much restricted in favour of making social relationships more dependent on free market mechanisms. Deregulation, privatization and the contracting of public services became dominant concepts both in the theory and practice of the public sector.

In this context a special role is played by the health care system in which the government's activities were not reduced, on the contrary - the public sector went through a period of steady expansion. Presently, in industrialised nations health care constitutes the largest area of services (in OECD countries more than 10% of GDP). Its rapid expansion coupled with the mechanism of public financing is increasingly engaging public funding.

This paper is an introductory attempt to identify the environment of increased spending on health care in economically advanced countries, treating it as the starting point of an analysis of systemic changes in health care systems. Special attention is given to health protection which is a fundamental target for contemporary health care systems. In the concluding remarks the author questions the validity of the traditional, model-based approach to investigating and describing health care systems.

1.1 Increased health care spending in economically advanced countries

Over the last decades economically advanced countries have recorded steadily increasing total spending on health protection (Table 1)³⁹. In the early 1970s, it accounted for 5.3% of GDP, rising to 7% in the 1990s, reaching the level of 9.2% of GDP in 2005 (nearly a

³⁹ Indeed, expenditure is much higher because OECD classification Total Health Expenditure (TEH) does not include such items as investment projects, medical schools and research.

double increase over the period of 35 years)⁴⁰. It should be noted that an increase in health expenditure was considerable in most countries, sometimes doubling the level of the 1970s in the year 2005.

An increase in GDP growth was similar, but health expenditure related to GDP varied from country to country. The greatest proportion of GDP assigned to health protection is recorded in the USA (15% of GDP). Another distinct group of countries with two-digit figures of health spending includes Switzerland (11.6%), France (11.1%), Germany (10.7%). In 2005, the remaining countries assigned to health care from 6.2% to 9.8% of GDP

⁴⁰ The average value calculated for OECD member states.

Table 1. Share of health outlays in GDP (THE), in total public sector outlays (HPS) i health expenditure *per capita* (in \$) in chosen OECD countries, years 1970-2005

Kraj	1970				1980				1990				2000				2005			
	THE %GDP	HPS %PS	\$ per capita	PS %GDP	THE %GDP	HPS %PS	\$ per capita	PS %GDP	THE %GDP	HPS %PS	\$ per capita	PS %GDP	THE %GDP	HPS %PS	\$ per capita	PS %GDP	THE %GDP	HPS %PS	\$ per capita	PS %GDP
Czech Rep.	Bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	4.7	bd	143	bd	6.5	14.1	361	41.8	7.2	14.4	869	44.0
Canada	6.9	13.3	277	36.0	7	12.8	770	41.6	8.9	13.5	1861	48.8	8.8	15.1	2076	41.1	9.8	17.5	3430	39.3
Finland	5.5	bd	134	bd	6.3	12.4	695	40.1	7.7	13.0	2166	47.9	6.6	10.2	1543	48.3	7.5	11.6	2825	50.5
France	5.4	bd	152	bd	7	12.4	885	45.4	8.4	13.0	1790	49.4	9.6	14.6	2088	51.6	11.1	16.5	3800	53.7
Spain	3.5	bd	41	bd	5.3	bd	320	bd	6.5	bd	879	bd	7.2	13.2	1036	39.0	8.3	15.4	2152	38.2
Ireland	5.1	bd	73	bd	8.3	bd	512	bd	6.1	10.2	826	42.8	6.3	14.5	1594	31.6	7.5	17.0	3657	34.4
Mexico	Bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	4.8	bd	156	bd	5.6	12.5	327	20.8	6.4	bd	463	bd
Germany	6.0	11.5	191	38.2	8.4	14.2	1160	46.6	8.3	14.6	2063	43.4	10.3	18.2	2372	45.1	10.7	17.6	3628	46.8
Norway	4.4	bd	144	bd	7	12.9	1084	46.1	7.6	11.9	2118	53.3	8.4	16.4	3156	42.3	9.1	17.9	5912	42.2
Poland	Bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	4.8	bd	82	bd	5.5	9.4	247	41.1	6.2	9.9	494	43.5
Slovakia	Bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	5.5	9.5	208	51.7	7.1	13.9	626	38.0
Switzerlad	5.5	bd	198	bd	7.4	bd	1283	bd	8.3	14.5	2906	30	10.4	17.1	3572	33.9	11.6	bd	5694	bd
Sweden	6.8	bd	299	bd	9.0	bd	1416	bd	8.3	bd	2354	bd	8.4	12.4	2280	57.1	9.1	13.6	3598	56.6
USA	7.0	7.8	351	32.5	8.8	10.6	1068	34.1	11.9	12.6	2738	37.1	13.2	16.9	4569	34.2	15.3	18.8	6401	36.6
UK	4.5	9.3	99	42.1	5.6	11.0	537	45.7	6.0	11.9	1047	42.2	7.3	14.8	1782	39.8	8.3	16.2	3064	44.5
Italy	Bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd	40.8	7.7	11.6	1536	52.9	8.1	12.7	1541	46.2	8.9	14.1	2728	48.3
% GDP on average (OECD)	5,3				7,0				7,1				8,1				9,2			

Source: HEALTH DATA 2007, October 07

Health expenditure accounts for a large proportion of the total public spending, but it varies from country to country. In the majority of the countries health expenditure in 2005 was well above 10% of the total public spending. The greatest share of such expenditure, ranging from 17% to 18%, was recorded in the USA (18.8%), Norway (17.9%), Canada (17.5%), Germany (17.6%) and Ireland (17%). In 2005, France (16.5%) and the UK (16.2%) were slightly below that level. In the investigated period 1970-95, a large increase by several percentage points was recorded in health care public expenditure, measured as a proportion of its share in total public expenses. This increase was, to a large extent, independent of the size of the public sector in the particular countries.

An increased share in GDP was coupled with the *per capita* corresponding expenditure. In 2005, it exceeded the level of USD 6,400 in the United States, and USD 5,900 in Norway and Switzerland. Considerable differences should be noted in *per capita* health expenditure in the particular countries. Much poorer countries record a significantly lower level of expenditure, e.g. Mexico, Poland, Slovakia, the Czech Republic (below USD 1,000)⁴¹.

In conclusion it should be stated that the rising public health expenditure is increasingly independent of the size of the public sector in a given country as well as its health protection model. The investigated countries are increasingly unified, and the considerable differences in health expenditure, which existed 10-20 years ago, are being eliminated (apart from some exceptional cases, e.g. the USA). It may also be concluded that health expenditure in the investigated countries is, to some extent, stable, and it is largely independent of the adopted health protection system.

Also, increased health expenditure should not be viewed as something wrong in itself, especially if a given country is increasing its wealth. What should cause concern, however, is a steady trend to increase expenditure (a considerable increase over the last dozen or so years). Another problem consists in estimating the appropriate level of such expenditure. Health expenditure, on the one hand, stimulates economic growth; the deficiencies of the market mechanism in the area of health protection, on the other hand, may lead to excessive expenditure as compared with the obtained results. There is a threat that part of the expenditure, in unjustified amounts, may be used by service providers as quasi disability pensions – ineffective procedures are being maintained apart from the possibility of rendering less costly and more effective services⁴². Prices could play the role of warning signals, reducing excessive and expensive services; however, due to the low elasticity of demand they could adversely affect the principle of social equity (as a result of more difficult access for less wealthy patients).

The issues related to increased health expenditure are publicly discussed in the countries which have a free market economy. Different reasons for this phenomenon are given including both general ones and those of technical character. It is commonly believed that such traditionally cited factors as income, price, supply and demand do not provide a sufficient explanation of the market of medical services. The functioning of the market mechanism in health protection faces a number of barriers and natural constraints preventing the implementation of the concept of the perfect market as described by the neoclassical economy. It is commonly believed that (insurance) markets related to the health sector have numerous deficiencies including:

- adverse selection – a tendency to exclude from insurance coverage, or to reduce such coverage for those who represent a high level of health risk,

³⁰ Nominal amounts.

³¹ Białynicki-Birula P., *Zmiany w systemie ochrony zdrowia w Polsce. Perspektywa międzynarodowa*”, Wydawnictwo AE Kraków, Kraków 2006.

- excessive consumption of services (*moral hazard*) – insurance holders do not cover full costs of medical services, which leads to the excessive consumption of services from the point of view of the optimum level of social interest,
- information asymmetry – providers of health services have access to more information as compared with patients and insurers, which may disturb the equilibrium in the transactions between the interested parties (e.g. so called demand induction).

The market (costs) of health protection is largely affected by non-economic factors related to cultural, demographic, spatial and regulatory issues. Simultaneously, health is one of those public domains which are subject to external influence. Different aspects of health are not exclusively individual problems, which implies that contemporary governments bear special responsibility for the provision of health services.

1.2 Health protection financing in OECD countries

In 2005, an average share of public funding in health protection financing in OECD countries stood at the level of 72%, and it has been fairly stable over the last 30 years⁴³. Depending on the health protection model, funds are distributed in two ways: the budget method, or through public regulation and supported social insurance (health insurance funds). Most countries apply both methods of financing health protection from public funds, which confirms the common character of mixed solutions in the area of health protection.

Most countries (prior to the 1990s) had introduced universal or near-universal health insurance systems in which the majority of citizens were covered by the system of mandatory health insurance (width)⁴⁴. Four OECD countries are exceptional in this respect, recording a much lower percentage of their inhabitants who are covered by public insurance policies: USA (27.3%), Mexico (50.4%), the Netherlands (62.1%), Turkey (67.2%).

Private funding usually supports public sources of financing. In most cases it comprises two categories: private health insurance (*PHI*) and the amounts directly provided by patients (*out-of-pocket*)⁴⁵. The extent of coverage varies: it may be full, based on co-financing, or it may exclude specific services.

Private health insurance plays a dominant role in health insurance in the USA (36.6%), constituting a significant source of financing for large social groups in the Netherlands (19.0%), Canada (12.9%), France (12.5%), Germany (9.2%) and Switzerland (8.8%). In the remaining OECD countries its role is marginal (Japan, Korea, Scandinavia, CEE countries)⁴⁶. In Australia, Ireland, Spain, the UK and Italy private insurance, to a large extent, duplicates publicly financed

⁴³ On the basis of the data from OECD HEALTH DATA 2007.

⁴⁴ Tapay N., Colombo F., Private Health Insurance in OECD Countries: The Benefits and Costs for Individuals and Health Systems (Rozdział 6) OECD 2004.

⁴⁵ Private health insurance includes insurance financed from insurance premiums, i.e. the payments which the buyer (holder) makes in return for insurance coverage, pursuant to the insurance agreement. Private insurance, in principle, is voluntary, but not always (e.g. mandatory insurance for employees as one of the employer's requirements). The amount of the premium is not related to the insurer's income, but the purchase of policies for specific social groups may be subsidized by the state. The insurance fund is not managed by the state, even if the insurance organization (the insurer) has a public character. Primary PHI – private insurance offering the exclusive access to insurance coverage for a given individual, when: (a) public/social insurance is not available, or when an individual is not liable for such insurance, (b) apart from the availability of public insurance an individual has chosen private insurance. Some other forms may be defined: Duplicate PHI – insurance duplicates the coverage of public insurance, but it offers the possibility of choosing insurers and higher service standards; Complementary PHI – it covers part of the expenses which are not refunded by the public insurer; Supplementary PHI – may refund additional, non-standard services, not covered by the remaining forms of insurance.

⁴⁶ Usually private insurance, it may cover additional services, it serves to fill the gaps in the system of minimum benefits (supplemental), or it serves to cover current payments (complementary).

health insurance programmes. In principle, insurance provides a wider choice of the providers of services as well as guarantees the provision of services in due time (avoiding waiting lists)⁴⁷. On average, appr. 7% of funds are based on private health insurance in the investigated countries (below 5% without the USA). Out-of pocket expenses account for about 18% of total health protection funds, and they were fairly stable in 1970-2005⁴⁸.

It seems that among a number of reasons for increased health-related expenditure special attention should be given to the public authorities' responsibility for providing access to medical services as part of implementing social solidarity principles and the response to the deficiencies of free market mechanisms in health care.

The presently applied methods of financing based on health insurance and the lack of insurance are regarded to be the major barriers preventing access to health care services. Health insurances promote the use of health care services, especially in the systems which separate the functions of service financing from those of service creating. They provide protection against the high costs of unexpected surgeries and chronic diseases.

⁴⁷ The case of Korea indicates that in specific cases it is necessary to do an analysis of all the aspects (dimensions) of insurance. Apart from the seemingly full coverage of public insurance (100% of the population), insurance, in fact, covers a limited scope of services (depth), resulting in patients' considerable contributions which may exceed 30% - 50% of the actual costs of health services.

⁴⁸ Source: *HEALTH DATA 2007, October 07*.

Table nr 2. Sources of Health Care Financing in OECD Countries

	Public Health Expenditure as % of Total Health Expenditure (THE)	Outlays Financed by Social Security Schemes as % of THE	% of Total Population Covered by Public Health Insurance (PHI)		PHI as % of THE	% of Total Population Covered by PHI	Expenditures of PHI as % of THE	Health Expenditures of Households as % of THE
			1970	2005				
Australia	67.5	0	85.0	100.0	-	42.9	6.7	20.1
Austria	75.7	46.0	91.0	98.0	24.3	-	5.2	16.4
Belgium	72.3	63.3	97.8	99.0	27.0	44.0	5.1	21.2
Czech Rep.	88.6	79.9	100.0	100.0	11.4	0	0.2	10.9
Denmark	84.1	0	100.0	100.0	15.9	6.8	1.5	14.3
Finland	77.8	16.6	100.0	100.0	22.2	-	2.3	17.8
France	79.8	74.9	95.6	99.9	20.2	87.2	12.5	6.9
Greece	42.8	-	55.0	100.0	57.2	-	-	-
Spain	71.4	4.7	61.0	99.5 ^a	28.6	-	6.4	20.9
Holand	-	-	69.0	62.1	-	92.8	19.0	7.8
Ireland	78.0	0.5	85.0	100.0	22	51.6	7.0	13.4
Island	82.5	34.0	100.0	100.0	17.5	13.6	0	17.5
Japan	81.7	-	100.0	100.0	-	-	2.4	15.3
Canada	70.3	1.5	100.0	100.0	29.7	66.0	12.9	14.5
Korea	53.0	41.1	14.5 ^b	100.0	47	-	3.4	37.7
Luxembourg	90.7	71.2	99.6	99.7	9.3	-	1.8	6.6
Mexico	45.5	28.2	-	50.4	54.5	4.8	3.3	51.2
Germany	76.9	67.4	89.2	89.6	23.1	24.3	9.2	13.1
Norway	83.6	14.8	100.0	100.0	16.4	0	-	15.7
New Zealand	77.4	0	100.0	100.0	22.6	32.7	4.7	16.8
Poland	69.3	57.9	-	97.3	30.6	-	0.6	26.1
Portugal	72.3	0.8	40.0	100.0	27.7	17.4	4.1	22.1
Slovakia	74.4	65.2	-	97.6	25.6	0	-	22.6
Switزرland	59.7	42.5	89.0	100.0	40.3	-	8.8	30.5
Sweden	84.6	0	100.0	100.0	15.4	-	-	-
Turkey	71.4	37.7	26.9	67.2 ^a	28.6	1.4	-	19.9
USA	45.1	12.9	23.3 ^c	27.3	54.9	67.1	36.6	13.1
UK	87.1	-	100.0	100.0	12.9	11	3.3 ^b	-

Hungary	70.5	59.9	-	100.0	-	0	1.1	24.0
Italy	76.6	0.1	93.0	100.0	23.4	-	0.9	20.3

Source: HEALTH DATA 2007, October 07; a – 2003, b – 1987., c- 1977.,

1.3. Implementation of health protection policies in OECD countries⁴⁹

In terms of the applied mechanisms of raising and spending funds on health protection three model solutions may be identified⁵⁰:

- the national health service – services are financed through the budget-based allocation of resources from the single fund based on tax money (*public-integrated model, tax-financed model*),
- universal health insurance – mandatory health insurance (public-contract model, social security contribution),
- private insurance (a private insurance/provider, mixed systems, private financing).

The national health service model assumes budget-based financing and includes health care outlets belonging to the public sector (hospitals). It combines insurance (social security) and the providing of health services by public entities (with the public guarantee of access to health services). It is based on full time positions for staff, with more versatile forms of employment in out-patients where contracted work for physicians is also acceptable. The universal health insurance model, on the other hand, is based on the mechanism of service public contracting – public payers (both state agencies and insurance funds). Services are contracted by the providers representing different sectors. Hospitals are dominated by the public sector while outpatients by private entities. Private hospitals and clinics are frequently based on the non-profit system. The health insurance model assumes the domination of the private sector which is profit oriented. Health insurance may be mandatory (Switzerland) or voluntary (the USA – not always accessible for financial reasons).

The versatility of the above health protection models is based on different methods of financing. It has become apparent that the method of financing is no longer a determining factor impacting health care organizational systems, which implies that the model classification based on different forms of financing is obsolete and conventional⁵¹. In all the models (especially the first and the second) the health protection system performs the function of health insurance (security), applying different institutional and organizational solutions.

Presently, in the analyses of health care systems priority is given to health protection – the implementation of the concept of universal coverage⁵². Universal coverage assumes guaranteed access for everybody to health services of appropriate value, exclusively resulting from medically justified needs, regardless of non-medical reasons. Insurance coverage is a significant component of the functioning of the health protection system because it is related to social policy objectives: health service quality, equitable access and protection against risk. It implies that risk is distributed (shared) by larger groups covered by insurance.

⁴⁹ According to the adopted terminology, the term protection (security) should be used as it fully reflects the concept of public entities assuming risk of social events. Protection (security) is an idea, and its practical implementation involves budget-based financing or social (public) insurance.

⁵⁰ The OECD Health Project Private Health Insurance in OECD countries, OECD 2004. and Tapay N., Colombo F., Private Health Insurance in OECD Countries: The Benefits and Costs for Individuals and Health Systems (Chapter 6) OECD 2004.

⁵¹ Consequently, the traditional method of describing models hinders comprehensive analyses of health care systems, thus preventing the introduction of innovative solutions.

⁵² The concept of insurance coverage is a complex issue; in fact, it is necessary to investigate its following dimensions: the scope, i.e. the population covered by insurance (*breadth*), the scope of the services covered by insurance (*depth*), the amount of refunded costs which are insured as part of a specific service (*height*). Further see: Busse R., Schreyögg J., Gericke Ch., Analyzing Changes in Health Financing, Arrangements in High-Income Countries, H N P Discussion Paper World Bank, February 2007.

Table 3. Grouping of advanced countries by methods of health protection financing

/Data for 25 most developed countries of GDP exceeding 16 thous. \$ (ppp) per capita/

Budgetary financing / taxes	Social security	Mixed systems, mainly private financing
<i>High share of public sources in health care sector (>70%)</i>		
Denmark, Finland, Spain, Island, Ireland, New Zealand, Norway, Sweden, UK	Belgium, France, Netherlands, Japan, Luxembourg, Germany (<i>Slovakia</i>)	
<i>Relatively high share of private sources in health care expenditures (>30%)</i>		
Australia, Canada, Portugal	Austria, Korea, Switzerland (<i>Poland</i>)	Greece Singapour USA
10+3 = 13 countries	6 +3 = 9 countries	3 countries

Source: Analyzing Changes ... [Busse 2007]

Since the concept of universal coverage assumes a certain quality level of protection, it should be regarded as a determining factor rather than the objective of health policies⁵³. Due to different ways of implementing social equity policies given a specific insurance coverage, the widening of the scope of insurance coverage may and should be an objective of health policies⁵⁴. Since the widening of health insurance coverage is hindered by the available resources and their effective use, advanced countries should set the following fundamental objective in their health care policies⁵⁵:

- achieving universal access to health care along with insurance (financial) protection at possibly lowest costs,
- maximising health insurance coverage (in all dimensions) with the use of available resources.

It should be noted that the possibility of identifying similar objectives of health policies in economically advanced countries does not imply the existence of universal methods of achieving them. The factors to be considered include a specific context and the environment of health policies in a given country. The existing structure and allocation of resources, along with a wider economic, cultural and political context should constitute a basis for setting specific objectives related to reforming health care systems. It is necessary to adopt a comprehensive approach based on different components of the health care system: the sources of financing, allocation mechanisms, organizational and institutional solutions,

⁵³ Kutzin J., Towards Universal Health Care Coverage, A Goal-oriented Framework for Policy Analysis, July 2000.

⁵⁴ The achievement of the full scope of insurance (population) does not exclude the possibility of extending the two other dimensions.

⁵⁵ The case of Korea, where apart from the high scope of insurance (population), out of pocket expenses account for 65% of the total.

facilitating the demonstration of alternative methods of performing and extending health protection functions. The above factors should be treated as a starting point for developing alternative strategies. The designing of reforms requires an in-depth knowledge of a given health care system as well as the interests of parties outside the health care system (stakeholders). An analysis of public policies from the point of view of the extent of performing the insurance function may be a useful tool for the operationalization of activities which aim to implement universal insurance.

Considering the above issues related to health policies, special attention should be given to the areas concerning the insurance/security function which have a major impact on the effectiveness of the health care system. They include the following⁵⁶:

1. scope of health security,
2. adverse selection,
3. market structure of the health care system (number of payers, extent of centralization/decentralization),
4. scope of tasks to be performed by payers.

1) Scope of health security

The extent of public insurance (security) considerably liberalizes the area of private insurance offering possibilities of raising funds for health care (e.g. co-financing). Two factors are of vital importance: benefit minimum and out of pocket maximum; the fact, however, that services are guaranteed does not imply they have to be free of charge for everybody.

2) Adverse selection

The lack of the state's express involvement in mitigating the consequences of adverse selection may lead to the fragmenting of the population into different risk groups, and the financing of such groups may be difficult if it is driven by market mechanisms. Systems based on individual contributions (payments of premium) usually distribute higher costs for higher than normal risk groups and those who use medical services more frequently. In the case of insurance contributions universal coverage will not be possible (unless the authorities decide to provide additional financing for those who are not able to pay a premium). The relation between a specific level of contributions and specific benefits is likely to be maintained as it may discourage voluntary insurance. Additionally, it may lead to political conflicts in the countries which have the system of mandatory insurance.

3) Market structure of the health care system

Depending on the functioning of one (universal) insurer, or many insurers, possibilities are offered for competition and wider options for patients. Theoretically, the existence of one payer (public or more independent, e.g. social security funds) facilitates the application of a transparent and consistent system of incentives. Increased costs of health care, in particular, may be effectively prevented by the central budget, providing equitable access to medical services (easy implementation of insurance). Individual payers have a better bargaining position in their relations with service providers, and lower administration costs.

On the other hand, the existence of a number of payers (insurers) may prevent the developing of a consistent health care strategy. Consequently, it may cause socially detrimental (unproductive) activities including the shift of costs to service providers (variable

⁵⁶ Compare: Pearson M., Martin J.P., Should We Extend the Role of Private Social Expenditure?, OECD Social Employment and Migration Working Papers, No 23/2005. and Feldstein M., Rethinking Social Insurance, The American Economic Review, Vol. 5, no 1, March 2005.

costs depending on the provider) and increased supply of services in response to competitive insurance plans. Such systems are considered to be more responsive to patient needs, being less effective in reducing health care costs. Additionally, they increase administration costs resulting from market regulation.

The conflict resulting from the choice of the number of payers offers the possibility of establishing an intermediary organization (affiliated to a public organization, or a public organization) at the local level, responsible for the allocation of collected funds to insurance entities.

4) The scope of tasks to be performed by the payer

The way in which the payers' position is used may have a major impact on promoting the quality and efficacy of providers. If payers are confined to the passive role of financial intermediaries, it may lead to the excessive supply of services (induced). The opposite solution is offered by so called managed care based on the payer's active role. This mechanism is based on financial incentives in order to cut costs, conclude contracts with selected providers in return for reduced costs as well as to implement long-term programmes in return for a greater number of patients. Additionally, it facilitates the monitoring of treatment, eliminating unnecessary services. It should be noted that the applied procedures may be used for the narrow interests of managed care organizations, violating the patient's interests.

Bibliography

- Busse R., Schreyögg J., Gericke Ch., Analyzing Changes in Health Financing, Arrangements in High-Income Countries, H N P Discussion Paper World Bank, February 2007.
- Bialynicki-Birula P., Zmiany w systemie ochrony zdrowia w Polsce. Perspektywa międzynarodowa", Wydawnictwo AE Kraków, Kraków 2006.
- Kutzin J., Towards Universal Health Care Coverage, A Goal-oriented Framework for Policy Analysis, July 2000.
- Feldstein M., Rethinking Social Insurance, The American Economic Review, Vol. 5, no 1, March 2005.
- The OECD Health Project Private Health Insurance in OECD countries, OECD 2004.
- Pearson M., Martin J.P., Should We Extend the Role of Private Social Expenditure?, OECD Social Employment and Migration Working Papers, No 23/2005.
- Tapay N., Colombo F., Private Health Insurance in OECD Countries: The Benefits and Costs for Individuals and Health Systems (Chapter 6) OECD 2004.
- The OECD Health Data, October 2007.

Kontakt

Cracow University of Economics
Department of Public Economy and Administration
Rakowicka Street 27, main building, room 309
31-510 Cracow

Ing. Anna Borgström

FAKULTA MEZINARODNÍCH VZTAHŮ
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

EU AND AFRICA – THE CURRENT ISSUES OF EPA NEGOTIATIONS

anna.korbova@gmail.com

Abstract

The ongoing negotiations of EPAs (Economic Partnership Agreements) are very significant for the ACP (African, Caribbean and Pacific) countries and the EU in an increasingly global world economy. Europe is still the most important trade partner for Africa and the mutual relationship have since a long time been characterised by the EU's endeavour to further liberalisation of trade. For other reasons, in the separate multilateral negotiations under the World Trade Organisation (WTO), the EU so far has ensured that the ACP could enjoy special treatment. This treatment, however, is soon to be expired and therefore the current negotiation of the EPAs has to be completed soon. A problem is that some of the Regional Economic Communities (RECs) in Africa expresses their inability and lack of preparedness for new EPAs. This paper outlines the development of the EU efforts to further liberalise its trade with the ACP countries under the EPAs and the achieved level of regional integration and intra-regional liberalisation of trade in Africa itself. It also summarises the main challenges for the ongoing EPA negotiations.

Key words: EPA, REC, FTA, WTO, trade liberalisation, Africa, EU

1. Introduction

The EU-African political and economical relations were very important also after the decolonisation of the continent. The aim of closer economic co-operation with Africa was expressed already in the establishment of the European Economic Community (EEC) Treaty in 1957. Looking back at this event today, the goals were at that time very ambitious, they have still not been achieved. The treaty expressed the intention to allow a free movement of goods, capital and labour (the economic freedoms) and to agree on a free trade agreement that is currently the sensitive issue with the negotiations of the EPAs. This paper includes five main parts. The second part gives the historical overview of EU-Africa trade relations characterising the most important conventions between Africa and the EU from Yaoundé, Lomé and Cotonou. It also describes the main goals of the EPA's and the challenges that these goals will lead to for the ACP countries. The third part presents the level of liberalisation in the four most coherent regional economic communities (RECs). It shows how far the REC's have managed to liberalise their intra-regional markets and the position of the individual RECs in the current EPA negotiations. The fourth part describes the currently high level of protectionism in Africa and how it is a strong disadvantage for Africa compared to Asia, a continent that already has reduced its trade tariffs and liberalised its markets. The last part concludes.

2. Historical background

The EEC granted associate status to the African countries in the late 1950s⁵⁷. This status was agreed by the founders of the EEC that included the main colonizers of Africa and their Overseas Countries and Territories (OCTs). It became the first European interregional relationship with established principles for closer economic cooperation over five years. Since many of the OCT's gradually became independent later treaties were signed between the EEC and the post-colonial African, Caribbean and Pacific countries (ACP). The ACP group was in fact created when the EU's signed the first Lomé Convention in 1975. Ever since the Treaty of Rome the cooperation had a status that was very multidimensional and institutionalised. The EU's relation to Africa embraced trade, investment and partnership programmes including aid programmes that became the EU's largest.

Yaoundé Conventions

The first Convention between the EEC and former colonial countries (18 African associated countries and Madagascar) were signed in Yaoundé, Cameroon in 1963. It defined the common goals of common economic cooperation and support of these countries' economic diversification and industrialisation. This convention followed the structure of the EEC Treaty with four defined pillars: free movement of goods, labour, capital and insurance of finance and technical cooperation. The limited experience of integration of the EU with other regions of the world was probably a reason for the ambitious goals of the EEC. The goals of the Yaoundé Convention showed to be difficult to reach because of the socio-economic problems of the post colonial countries and their strong orientation on export of primary products and raw materials. Also, the African countries were afraid of liberalisation and were suspecting too strong competition from Europe that could have a negative impact on local business. Another issue was concerns about large migration from Africa. Nevertheless, during the first and second Yaoundé Conventions the result was a decrease of tariff barriers and a slight increase of the common trade.

Lomé Conventions

The British membership of the EEC brought a new dimension to the EEC's relations with the ACP countries. A new phase with the so called Lomé Conventions started. In 1975 the first Lomé Convention was signed in Togo that led to a non-reciprocal preferential regime for the ACP countries and also without any goals to implement the economic freedoms. The aim was to support the common trade and to improve the access for the ACP countries to the European market through the newly established STABEX fund⁵⁸. A new instrument was the special protocols for the trade of sugar, bananas and rum guaranteeing a certain amount of exported commodities without paying any customs. The Lomé Convention II continued with a stronger focus on the agriculture sector implementing the SYSMIN⁵⁹ mechanism. The last and fourth Lomé convention deepened the cooperation on environmental issues, human development and support of the private sector and strongly highlighted human rights. The most significant result for the ACP was the 50% increase in financial support from the European Development Fund (EDF).

On the multilateral level the WTO took over the GATT (General Agreement of Tariffs and Trade) in 1995. The WTO strived to work towards equal tariffs for all members of the WTO.

⁵⁷ Treaty of Rome (1957), part nr 4 Association of Overseas Countries and Territories, Arts.131-136

⁵⁸ The STABEX fund remunerated the exporters in case of a lower income of 5-7,5%

⁵⁹ The SYSMIN mechanism supported the ACP's export of primary commodities

All WTO members therefore had to agree on waiving Article I of GATT, something that was necessary to keep the Lomé Convention IV and its preferential tariff treatment for products of ACP origin. This exception was extended until 29 February 2000.

At the same time, the EU started to grant trade preferences to other developing countries. This EU policy resulted in limited ACP benefits from already existing EU trade preferences. According to the data of CTA (Technical Centre for Agricultural and Rural Cooperation EU-ACP) the ACP countries' preferential margin compared to other developing countries was only 1,6% for industrial products and 4,5% for farming products. For some products such as fish, tobacco and clothes there were no preferential margin left at all for APC countries. The EU has besides that introduced the "Everything but arms" initiative allowing all Least Developed Countries (LDC's) free access to the EU market. This fact and low diversity of African traded goods caused a decrease in the ACP countries' exports to the EU. According to the CTA ACP share on total EEC import fell from 6,7% in 1976 to 4% in 2000. Even the data of the European Commission shows a decline (see Figure 1). The only sectors gaining from the European preferences in 1988-2000 were flowers whose export increased by 230%, vegetables by 132%, fish preparations by 100%, tobacco by 83% and fruit and vegetable preparation by 70%⁶⁰.

Figure 1. ACP's share on EEC's trade

	1980	1990	2000
Share on total EEC's import in (%)	10,4	6,4	4,9
Share on total EEC's export in (%)	11,5	5,8	4,6

Source: European Commission (1995)

The experience from the Lomé Conventions was that only the more developed countries could take advantage from the Generalized System of Preferences (GSP) and could diversify their economies (Ravenhill, 2002). The economic performance of the Sub-Saharan Africa (SSA) was very poor during 1970–2003. According to the UN Human Development Index, which measures human development or basic living standards on a scale from 0 to 1, with 1 being the highest, SSA's score was 0,468 in 2003 compared to 0,655 in the developing countries as a whole and 0.929 in the high-income OECD countries. SSA's GDP growth remained weak. During the period between 1975 and 2000 the GDP increased by 0.7% per year while the whole developing world reported a GDP growth of 1.42% per year. The Lomé Convention IV took into account the risk of a drop in the ACP countries' export revenues when liberalising the EU-ACP trade and it was possible to grant the ACP countries eight years of preparation until 2007 for the negotiation of an EU-ACP Free Trade Agreement (FTA). Also the EU was permitted by the WTO to prolong the preferential trade relations with the ACP countries until the end of 2007.

Cotonou Convention

The Cotonou Convention signed in 2000 marks an important change in the EU-ACP cooperation. The Convention, which replaced the fourth Lomé Convention, covers the period until 2020. Concerning the WTO requirements the main priority is to integrate the ACP countries into the world economy by further trade liberalisation. However, the non-reciprocal

⁶⁰ http://www.cta.int/pubs/wto_challenge/fiche6en.pdf

system already in place will be fully replaced by EPA's that should be negotiated and signed by the end of 2007. It means that not only the EU will provide duty-free access to its markets for ACP countries' exports but equal access will also be provided for European exports by the ACP countries. An exception will be allowed for the group of least developed countries. They will have the possibility to continue cooperation under the arrangements made in Lomé or the "Everything But Arms" regulation. Those countries that are not LDCs and that decide not to enter into EPAs can be transferred into the EU's Generalized System of Preferences. The Cotonou Convention also abolished the stabilisation mechanisms STABEX and SYSMIN that safeguarded the export revenue for economic subjects in the ACP countries.

The Cotonou Convention brought a new way for the EU-ACP trade liberalization. The EU is now running negotiations with four African Regional Economic Communities (RECs), one Caribbean and one Pacific. But the non-coherent REC's and overlapping of memberships in the African REC's remain a problem and complicate the negotiations.

EPA

The 27th of September 2002, the EU and the ACP countries opened the negotiations on the Economic Partnership Agreements in a view to redefine the trade regime between the two groups of countries. Six sub-regional groupings of the ACP countries now negotiate for EPAs. The positive outcome of the negotiations will be a series of new FTAs that will replace the Lomé system of preferential access to the EU market.

The regional aspect of the EPAs is expressed in the EPAs' three main goals:

1. To stimulate the regional integration of the ACP countries and guarantee a minimum level of integration in each region. Common external tariffs should be exercised by all countries of a specific region for EU exporters. Sub-regional co-operation already exist in Africa but a problem of overlapping remains. The EU suggests that each country can be a member of only one sub-regional integration that negotiates an EPA.
2. To formulate the EU development aid policy EU will work out a new EU Strategy for Africa. The EU's aim is to support integration of regional markets so that it stabilises their environment for investments that can encourage development.
3. To include all tariffs, trade barriers and other trade-related measures. The health and safety standards imposed by EU should be discussed so that they are not unreasonable barriers for African farmers that want to sell on European markets.

However, the new EU strategy and aim to strengthen the economic co-operation in Africa on the regional level has some difficulties to deal with. The current composition of countries of the negotiating groups set up by the EU and the African countries differ from the established African regional arrangements such as ECOWAS*, CEMAC***, COMESA****, EAC (East

** ECOWAS members are Ghana, Nigeria, Senegal, Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Liberia, Sierra Leone, Cote d'Ivoire, Benin, Togo, Niger, Mali, Burkina Faso. Within the sub-region the UEMOA (West African Economic and Monetary Union) was established. It consists of eight Francophone countries (Benin, Burkina Faso, Guinea Bissau, Cote d'Ivoire, Mali, Niger, Senegal and Togo).

***** CEMAC members are Cameroon, Central African Republic, Chad, Republic of the Congo, Equatorial Guinea and Gabon

African Community), ECCAS (Economic Community of Central African States), SADC**** and SACU (Southern African Customs Union). The problem of overlapping memberships is substantial. This aspect will be especially important to solve in case of Eastern and Southern Africa as indicated in the following data on four Africa-EU EPA negotiation groups:

- **West Africa - EU EPA group** includes not only ECOWAS member countries
- **Central Africa - EU EPA group** includes not only members of the CEMAC
- **Eastern and Southern Africa - EU EPA group** includes members of the COMESA, EAC, ECCAS, SADC
- **SADC - EU EPA group** includes mostly members of SADC, SACU

3. The status of economic integration in the REC's ⁶¹

The RECs were established for a deeper political and economic cooperation. The belief was that the RECs will be beneficial for member countries and their growth. The possibilities were seen in increasing output and labour productivity in the region, the exchange of ideas, knowledge, innovations and more efficient allocation of production that causes lower costs and prices. This part describes the economies of the four most coherent RECs in Africa (ECOWAS, CEMAC, COMESA and SADC) to show the differences of their achieved levels of common integration.

ECOWAS (Economic Community Of West African States)

This REC has already a Free Trade Agreement (FTA) in place even if its liberalisation schemes are not fully implemented. Its decision to adopt a Common External Tariff (CET) that operates in the UEMOA* is being slowly implemented in the rest of ECOWAS aiming to have the same CET across the ECOWAS by the end of 2007. The UEMOA already has a customs union in place together with an implemented CET consisting of four rates in the range of 0–20%. UEMOA also introduced a single currency, the CFA. However, the integration process remains incomplete since not all tariff and non-tariff intra-UEMOA trade barriers have been eliminated. In parallel, there are ambitions of non-UEMOA members to introduce their own single currency, Eco, within the WAMZ**. ECOWAS is one of the REC's that claims it cannot enter into the EPA within the expected deadline and calls for an extended negotiation period. The most important economy of the region, Nigeria, supports the ECOWAS statement since it represents a policy that protects the country's own export revenues (mostly from oil) that are today covered by the old tariffs. Nigeria is criticised by the EU for lack of a diversification of trade and the national economy and for a bad fiscal national discipline.

CEMAC (Economic and Monetary Community of Central Africa)

The CEMAC has already introduced a single currency, the CFA Franc, and has established a CET with tariff rates in the range of 0-30% but no big success was accomplished

***** COMESA members are Angola, Burundi, Comoros, D.R. Congo, Djibuti, Egypt, Eritrea, Ethiopia, Kenya, Libya, Madagascar, Malawi, Mauritius, Rwanda, Seychelles, Sudan, Swaziland, Uganda, Zambia, Zimbabwe

***** SADC members are Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mozambique, Swaziland, Tanzania, Zambia, Zimbabwe, Namibia, South Africa, Mauritius, D.R. Congo, Madagascar, Seychelles

⁶¹ Annual Report 2006, Uneca, p. 10-11

**** WAMZ (West African Monetary Zone) includes Ghana, Gambia, Guinea, Nigeria, Sierra Leone, Liberia. They plan to introduce the single currency Eco until, 1 December, 2009.

in the elimination of non-tariff trade barriers. In 2006, growth in this REC noticed a decline despite the oil price increase. The reason was technical problems in the oil production. Some economic improvement came due to coffee and cocoa producers in Cameroon, Central African Republic, Sao Tome and Principe. Equatorial Guinea experienced a significant economic growth; the GDP grew with about 20% because of the new oil capacity that was discovered in 2004. This regional community expressed the same concerns as ECOWAS of not being ready for further liberalisation and would like to get more time for EPA entrance.

COMESA (Common Market of Eastern and Southern Africa)

In this sub-region the problem of overlapping memberships is most significant. That is reflected in the slower success in the integration process. The COMESA planned to implement a FTA by 2000 and a customs union by 2004 but none of these objectives were yet achieved. A CET is implemented with the range of 0–30%. The economic growth rate of the COMESA region decreased by 0,4% in 2006 and performed stable economic growth last years thanks higher prices of tea and coffee.

SADC (Southern African Development Community)

The SADC has not come far with the integration. It plans to fully implement a FTA by the end of 2007. The economic growth in the SADC was improved in 2006 thanks to better performance in most of the member countries which was due to the world price developments, high Foreign Direct Investments (FDI) to the sub-region and a better competitiveness within the textile industry while China explores the market. The fastest growing economy is Angola, the second biggest oil producer of Africa with an economic growth of 17,6% in 2006. On the other side, Zimbabwe still experiences a negative growth of -4% in 2006.

4. The liberalisation of Africa's external trade policy

Unfortunately the countries of SSA belong to the most protectionist countries in the world. Even if EU has challenged Africa to liberalise its external trade higher trade tariffs still applies. According to the World Bank (2005), the level of SSA's applied tariffs remained high compared to both developed and developing countries (see Figure 2). This figure shows that the tariff rate in South Asia has been reduced by ca 70% between 1983 and 2003. The reported economic growth in the South Asia can be attributed to a boost of productivity that was a result of trade liberalisation. Beyond a higher level of applied tariffs, SSA has one of the strongest non-tariff protections. According to Tupy (2005) growing bureaucracy and a high level of protectionism explains why trade among African countries remains low. Critical voices to trade liberalisation state that poor countries should be protected to be able to meet competition. The protection should be guaranteed through special rules imposed for these countries. The WTO agreements and even the current EPAs with the EU contain such exceptions for many developing countries as 'special treatment'. According to the World Bank (2005) the developing countries took advantage of a preferential access only for 39% of the potentially preferred imports under the Generalised System of Preferences. The low advantage of preferential treatment was partly caused by imposing restrictions such as health and safety regulations and administrative costs that increased the final price of products.

The average EU tariffs on goods from SSA are ranged from 0–0.5%. The SSA countries enjoyed average tariffs that were 2–4% lower than those paid by other exporters of similar products to the EU. South Korea's exports faced an average tariff rate that was 4.2% higher

than exports from the SSA countries. Notwithstanding, the SSA's advantage in this case has not led to more positive effects on economic growth. While between 1990–1999 South Korea grew by 5.1%, SSA's growth during this period was 0.64%. Preferential margins on SSA's exports to the US and Japan have not solved SSA's problem of economic growth. (Tupy 2005). If we look at the Graph 1 and 2 below it is obvious that African countries were not able to benefit from the preferential status they got granted from the EU compared to Asia countries that did not get the same preferential treatment.

5. Conclusion

Africa's relation to the EEC and later to the EU was challenged by the liberalisation efforts proposed from the European partners since the EEC Treaty was signed in 1957. Since that time Africa feels a fear to follow a path of liberalisation. Africa seems to be defending itself from external competition that they believe could have a negative impact on local business. After 1975 and the signing of the first Lomé Convention further liberalisation and implementation of a FTA with the EU was postponed and EU's preferential treatment was prolonged and also approved by WTO. The Cotonou Convention, which replaced the fourth Lomé Convention aimed to determine the EU-EPA relations until 2020 and conclude the non-reciprocal system with ongoing EPA's by the end of 2007. But Africa still expressed its unpreparedness for the reciprocal relations toward EU and asks for further extension of preferential treatment.

The EU is currently negotiating with Africa on the regional level. Africa is represented by four African regional economic communities. But the lack of coherence within the individual RECs and overlapping memberships of countries in different RECs complicates the negotiations and hinders a constructive result. The problem remains current status of the REC's that does not achieve a full implementation of a FTA within their sub-regions either. The most substantial progress was achieved by the existing African monetary unions even if their integration process is not fully completed.

The results of African trade policy led to the reality that Africa currently applies the highest trade tariffs in the world with very poor development of trade, especially in comparison with Asia. As discussed above, Asian countries realised the rapid trade development without the same level of EU preferential treatment and has surpassed the African economies. Since 1993 Asia shows much better economic performance. African countries still fear that the strong competitiveness of foreign subjects would have a negative impact on the national economy. They are afraid of large increases in their imports even if it could mean import of new technologies or cheaper products and services. Since the Rome Treaty Africa still doesn't see liberalisation as a chance for a better economic performance. It continues to postpone the process and ask for preferential treatment. The question is if Africa shouldn't take the need of liberalisation more seriously.

References

Tupy M. (2005). *Policy Analysis, Trade Liberalisation and Poverty Reduction in Sub-Saharan Africa*.

UNCTAD, UNDP (2006). *Trade Capacity Development for Africa, Trade Negotiations and Africa, Policy Issues For African Countries in Multilateral and Regional Trade Negotiations*, Serie: No. 3. ISSN 1728-3256.

UN (2007). *World Economic Situation and prospects 2007, Economic Report on Africa*. http://www.unctad.org/en/docs/wesp2007_en.pdf

UN Economic Commission for Africa (2006). *Economic Report on Africa 2006*, http://www.uneca.org/eca_resources/publications/books/era2006/chap2.pdf

UNCTAD (2004). *Globalization and development, Facts and Figures 2004*

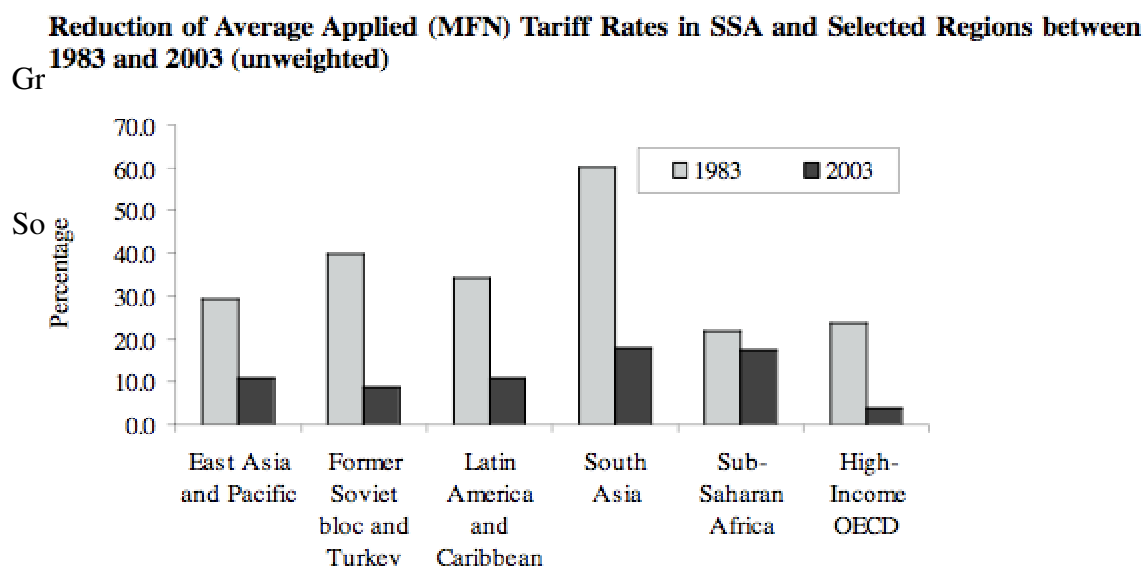
World Bank (2000). *Tariff Escalation in Developing and Industrial Countries, 1994–2000*. <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/tar2000b.xls>

World Bank (2005). *Trends in Average Tariff Rates for Developing and Industrial Countries, 1981–2003*. <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/tar2002.xls>

Yeats A. J. (1998). *What Can be Expected from African Regional Trade Agreements: Some Empirical Evidence*. Washington D.C., World Bank

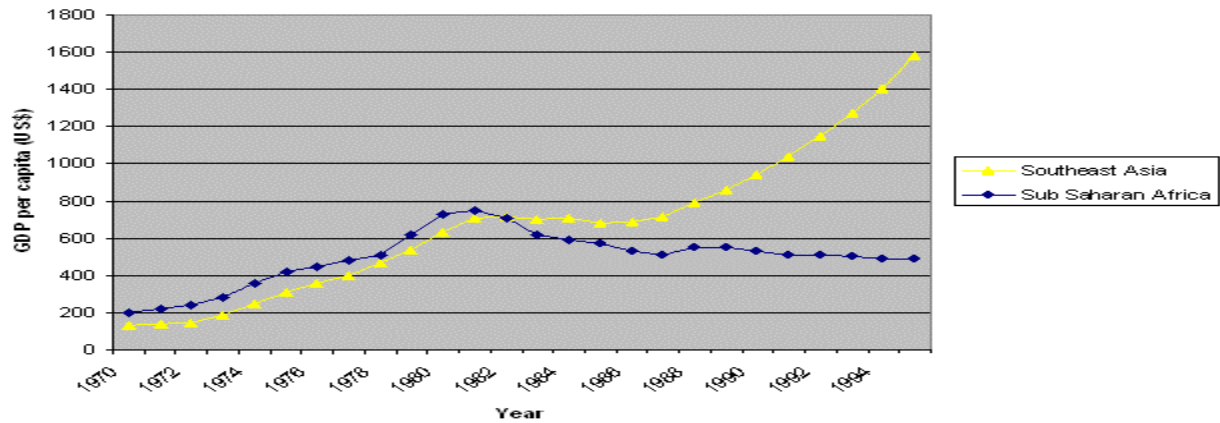
Lister M. (1977). *The European Union and the South*. Routledge, London, p.123. DG Trade

Figure 2. Tariff rates in SSA and selected regions

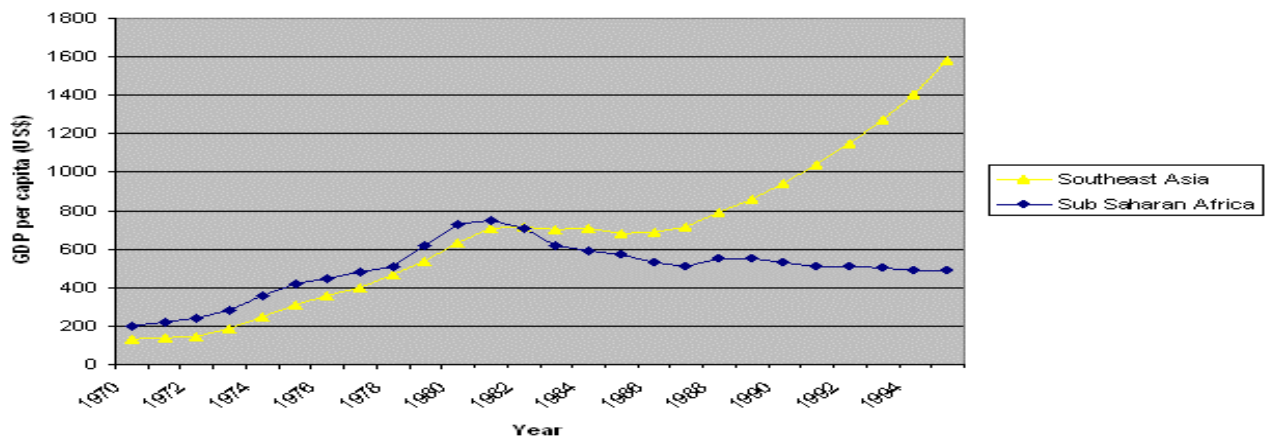

Source: Francis Ng, *Trends in Average Tariff Rates for Developing and Industrial Countries: 1981–2003* (Washington: World Bank, 2005), Table 1.

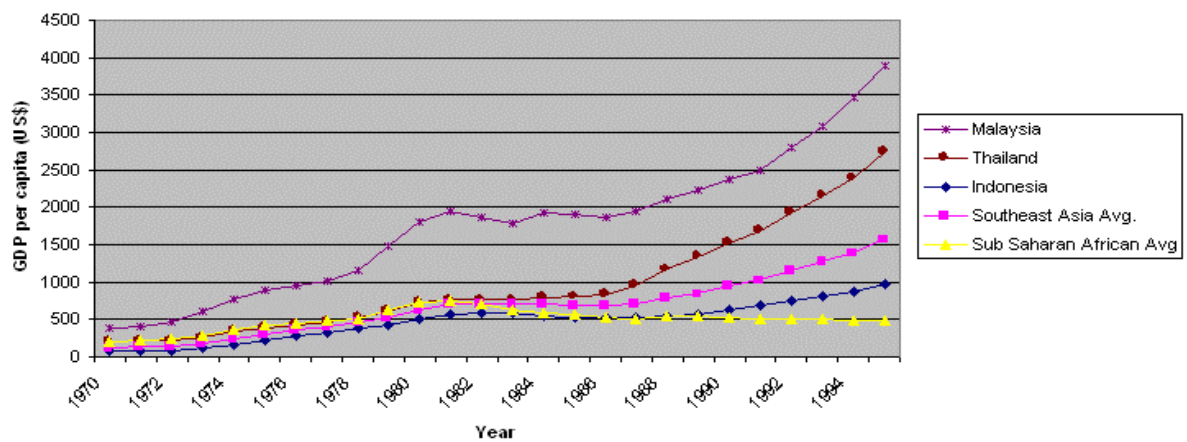
Graph 1: GNP per capita in Southeast Asia and Africa, 1970-1995.

Graph 1: GNP per capita in Southeast Asia and Africa, 1970-1995.

Graph 2: GNP per capita in Southeast Asia, 1970-1995

Kontakt

Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta mezinárodních vztahů
Katedra světové ekonomiky
Náměstí Winstona Churchilla 4
130 67 Praha 3

Ing. Mgr. Milan Budjač

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYBRANÉ OTÁZKY OCHRANY MEDZINÁRODNÝCH INVESTÍCIÍ

budjac@euba.sk

Abstrakt

Ochrana medzinárodných investícií patrí medzi najdôležitejšie témy súčasného medzinárodného práva. Jadro relevantnej právnej úpravy ochrany medzinárodných investícií je reprezentované prostredníctvom bilaterálnych investičných zmlúv, ktoré sú označované ako zmluvy o ochrane a vzájomnej podpore investícií a z medzinárodnoprávneho hľadiska ide o dvojstranné medzinárodnoprávne akty uzatvárané medzi suverénnymi štátmi. Cieľom príspevku je analyzovať niektoré právne aspekty ochrany medzinárodných investícií v súčasnom práve medzinárodných investícií.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 Vzťah medzinárodného a európskeho práva.

Abstract

Cover of International Investment belongs to the most important topics of contemporary international law. The core of the relevant legal regulation of international investment cover are represented through bilateral investment treaties, which are designated as agreements in a support and reciprocal protection of the investments and in term of international law the BITs are bilateral international law acts concluded between sovereign states. The aim of this paper is to analyse some legal aspects of international investment cover in contemporary international investment law.

Úvodom k medzinárodným investíciám

V súčasnosti je problematika medzinárodných investícií predmetom úpravy početných *medzinárodných investičných zmlúv* prijímaných inter partes v záujme úpravy bilaterálnych vzťahov alebo prostredníctvom kompetentných medzinárodných organizácií (regionálne zmluvy, multilaterálne zmluvy). Podľa Balka, L. „postupne sa zvyšujúci počet medzinárodných investičných zmlúv vytvára hustú sieť rôznych čiastočne sa prekrývajúcich a zároveň dopĺňajúcich záväzkov, ktoré tak vytvárajú komplexný súbor investičnej činnosti“⁶² – v tomto kontexte tak možno hovoriť o systéme medzinárodných investičných zmlúv.

Je zrejmé, že predmetom regulácie medzinárodných investičných zmlúv sú medzinárodné investície. Podľa Šturmu, P a Balaša, V. „právna úprava medzinárodných investícií tvorí jednu z hlavných oblastí medzinárodného ekonomického práva“, pričom ako sa uvádza ďalej „tu nie je právny režim založený na mnohostranných dohovoroch tvoriacich uzatvorený komplex noriem materiálnych a procesných, resp z iného hľadiska noriem

⁶² BALKO, L.: Zahraničné investície (šláger súčasnosti). Bratislava: Epos, 2004. s. 24

primárnych a sekundárnych; v tejto oblasti naopak koexistujú pravidlá rôzneho pôvodu, postupne vytvárané na úrovni dvojstrannej, regionálnej i univerzálnej“. ⁶³ Právna úprava medzinárodných investícií je sférou, v ktorej dochádza k stretu viacerých protichodných politických a právnych koncepcií. ⁶⁴ Z hľadiska normatívneho nie je zriedkavé uplatňovanie aj pravidiel soft law, a rovnako môže dochádzať k značnej multiplikácii pravidiel, ktoré majú komplementárny, príp. alternatívny charakter.

Zásadný význam pre objasnenie problematiky medzinárodných investičných zmlúv a následne bilaterálnych investičných zmlúv má vymedzenie pojmu medzinárodných investícií.

Definovanie medzinárodných investícií je determinované a priori ekonomickým alebo právnym prístupom ich vnímania. ⁶⁵ Zatiaľ čo ekonomická definícia je príznačná svojou relatívnou jednotnosťou, medzinárodné právo jednotnou definíciou investície neoperuje. Definícia právna odvodzuje svoj pôvod od rôznorodého právneho základu, a preto je obtiažne, ako vyvodzujeme z vyššie spomenutého, vymedziť všeobecne platnú definíciu. Samotný význam zadefinovania investície spočíva v nevyhnutnosti vymedziť jej obsahový a vecný rámec, ktorý podlieha špecifickému medzinárodnému i vnútroštátnemu režimu úpravy medzinárodných investícií.

Ekonomická definícia vychádza z materiálneho chápania investície a kladie dôraz na kumulatívne naplnenie troch základných pojmových znakov investícií, a to:

- ekonomického prínosu realizovanej (investičnej) operácie,
- určitej doby jej pôsobenia a
- prirodzeného podnikateľského rizika s jej realizáciou spojeného.

Z vecného hľadiska a vzhľadom na ich ekonomickú podstatu možno medzinárodné investície klasifikovať ako **priame zahraničné investície** spojené s priamou (riadiacou) ingerenciou investora ⁶⁶ a investície založené na nepriamom a menej intenzívnom vplyve investujúcich subjektov (tzv. investície portfóliové). ⁶⁷ Z hľadiska ekonomického efektu a významu súhlasíme s Ivanovou, E., ktorá uvádza, že „investície sú významným predpokladom ekonomického rastu, predurčujú dynamiku vývoja ekonomiky a jej celkovú

⁶³ BALAŠ, V., ŠTURMA, P.: Kurs mezinárodního ekonomického práva. Praha: C. H. Beck, 1997. s. 169.

⁶⁴ Napr. kolízia prístupov *klasickej ekonomickej teórie* zvyčajne zdôrazňujúcej predovšetkým výhody zahraničných investícií a usilujúcej sa o čo možno najvýhodnejší režim pre zahraničných investorov a *teórie závislosti*, ktorá zdôrazňovala nevýhody zahraničných investícií v kontexte racionálneho hospodárskeho rozvoja hostiteľských štátov. Osobitne sa rozpornosť politických a právnych koncepcií prejavuje vo sfére ochrany medzinárodných investícií proti zásahom hostiteľských štátov. Ako uvádzame v kapitole o bilaterálnych investičných zmlúvach, práve kompromis v rámci uplatňovania uvedených koncepcií našiel svoje stelesnenie v dikcii medzinárodných investičných zmlúv a v koherentnej úprave vzájomných vzťahov štátov a ich investorov.

⁶⁵ Východiskom normatívneho vymedzenia medzinárodnej investície je pojem investičného majetku, tzn. jej určujúcim znakom je majetková zainteresovanosť s prítomnosťou medzinárodného prvku. Vo všeobecnosti možno v súčasnom období konštatovať preferovanie extenzívneho chápania pojmu investícií.

⁶⁶ Priame zahraničné investície („PZI“) sú investície, pri ktorých zahraniční investori nadobúdajú majetkový podiel umožňujúci rozhodnú účasť na kontrole a riadení prevádzky podniku. Z hľadiska štatistického určenia sa pre diferenciaciu medzi priamymi a nepriamymi investíciami stanovila hranica minimálne 10%-tnej (príp. 20%) majetkovej účasti zahraničného investora na imaní predmetnej obchodnej spoločnosti.

⁶⁷ Ekonomická podstata a charakter investícií umožňuje následne ich relatívne početnú klasifikáciu, napr. na investície obchodné, priemyslové, obnovovacie atď..

výkonnosť“, zároveň autorka správne poukazuje na medzinárodný charakter a medzinárodný rozmer medzinárodných investícií.⁶⁸

Napriek uvedenému zásadnému rozdielu, podstatným znakom, ktorý je spoločný pre obe kategórie medzinárodných/zahranických investícií je práve **úroveň ochrany**, ktorú im garantujú medzinárodné investičné zmluvy.⁶⁹

V kontexte medzinárodného exportu kapitálu majú podstatné postavenie suverénne štáty, ktorých teritórium sa stáva cieľovou „destináciou“ alokačných investičných aktivít nadnárodných spoločností – stávajú sa tzv. hostiteľskou krajinou zahraničných investorov. Štáty ako zmluvné strany medzinárodných investičných zmlúv vystupujú z tohto dôvodu a z hľadiska hospodársko-politického v dvojakom postavení, ako:

- nositelia štátnych politik a vykonávatelia rozsiahlych regulačných ekonomických opatrení⁷⁰ usmerňujúcich sociálno-ekonomický vývoj a súčasne ako
- účastníci „medzinárodnej súťaže“ o lukratívne zahraničné investície, ktorých hospodárska politika prirodzene obsahuje i aktívne prvky získavania, podpory a ochrany medzinárodných investícií⁷¹.

Zjednodušene možno skonštatovať, že pozícia štátnej autority sa viaže na aktivity spojené s formovaním aktuálnych priorít hospodárskej politiky, reflektujúcej jeho ciele aj v súvislosti so získaním investícií ako výrazného stimulátora ekonomického rastu⁷² a druhá pozícia je spojená predovšetkým s de facto povinnosťou štátu vytvárať priaznivé podmienky pre zriaďovanie, podporu, ochranu a usmerňovanie vývoja investičnej činnosti na danom štátnom teritóriu.

Príkladom formovania štátnej proinvestičnej politiky vo vzťahu k priamym zahraničným investíciám je konštrukcia investičných stimulov jednotlivých štátov. Ako uvádza Ivanová, E.: „Na zač. 90 – tých rokov najviac PZI v stredoeurópskom regióne smerovalo do Maďarska, preto lebo tu bolo veľa spoločných podnikov so zahraničným kapitálom, a tiež preto, že Maďarsko zaviedlo systém investičných stimulov ako prvé v rámci

⁶⁸ IVANOVÁ, E.: Vplyv zahraničných investícií na rozvoj regiónov Slovenska. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Verejná správa a regionálny rozvoj“. FSEV TnUAD, 2006.

⁶⁹ K tomu pozri bližšie SORNARAJAH, M.: *The International Law on Foreign Investment*. UK: Cambridge University Press, 2004. s. 7 a nasl.

⁷⁰ Regulačné opatrenia administratívneho charakteru musia spĺňať medzinárodnoprávny štandard ustanovený napr. Radou Európy ako relevantnou regionálnou administratívnou autoritou, ako uvádza Gogová, M.: „Veľké množstvo odporúčaní a rezolúcií smeruje práve do oblasti výkonu verejnej správy, kde reglementujú minimálny požadovaný a odporúčaný administratívno-právny štandard v oblastiach napr. správneho trestania, ochrany jednotlivcov vo vzťahu k individuálnym správnym aktom, aplikácie správneho uváženia v správnom konaní, prístupu k informáciám, pravidiel uplatňovania správnych sankcií, ale upravujú aj napr. otázky súvisiace s postavením verejných úradníkov alebo formy alternatívneho riešenia sporov vo verejnej správe atď..“ (In: GOGOVÁ, M.: Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727)

⁷¹ Balko, L. v cit. diele zdôrazňuje, že kľúčovým faktorom na zabezpečenie tokov zahraničných investícií a využívanie s tým spojených výhod je štátna politika jednotlivých krajín.

⁷² Zahraničný kapitál a zahraničné investície sú jedným z podstatných nástrojov na získanie moderných výrobných prostriedkov, technológií a zabezpečenia efektívnej (nadnárodnej) spolupráce synergicky pôsobiacej na zvyšovanie výkonnosti ekonomiky.

transformujúcich sa krajín. Pozitívna skúsenosť Maďarska s investičnými stimulmi a následný prílev PZI bol príkladom aj pre Poľsko, Čechy a Slovensko.⁷³

Medzinárodné investície sú tak investíciami implikujúcimi medzinárodný prvok, ktorý je regulovaný medzinárodnými investičnými zmluvami, a ktorých inštrumenty **upravujú právny režim vo vzťahu k investíciám cudzích investorom**, tzn. príslušníkom iného štátu ako je štát, na ktorého území sa investícia nachádza (ide o tzv. status zmluvne chránených investorov).

Teoretické aspekty ochrany medzinárodných investícií

Ochrana medzinárodných investícií predstavuje obzvlášť dôležitú a citlivú problematiku, najmä z dôvodu, že objektom ochrany sú vlastnícke práva a iné oprávnené záujmy investorov, ktoré nadobudli v dôsledku realizácie dohodnutej investičnej činnosti. Z tohto pohľadu sa ochrana investícií vždy spája a stáva aktuálnou vo vymedzenej spoločensko-ekonomickej realite hostiteľského štátu.

Pojem ochrana indikuje stav, kedy je hostiteľský štát povinný *de iure*, a rovnako *de facto* zaistiť a garantovať ochranu nadobudnutých práv, príp. iných zmluvne upravených záujmov investora pred odňatím majetku – znárodnením, vyvlastnením (priamym/nepriamym), resp. pred inými zásahmi zo strany štátnych orgánov alebo jednotlivcov.⁷⁴ Osobitný význam vo vzťahu k problematike ochrany medzinárodných investícií má tzv. vyvlastnenie investícií ako príklad zásahu štátu do práv zahraničných investorov.

V práve medzinárodných investícií⁷⁵ za vyvlastnenie⁷⁶ považujeme materiálne vnímané opatrenia regulačnej politiky štátov, ktoré *de facto* smerujú k „odňatiu majetku“ investorov a privádzajú stav ohrozenia ich záujmov. V tomto kontexte v medzinárodnoprávnom chápaní vyvlastnením je:

⁷³ IVANOVÁ, E.: Porovnanie vplyvu zahraničných investícií na ekonomický rozvoj SR a ČR. In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0

⁷⁴ Pojem zásah predstavuje konkrétnu mieru ingerencie, ktorá môže byť zo strany jeho pôvodcu svojou povahou konaním aprobovaným alebo reprobovaným, avšak vždy je aktivitou prirodzene implikujúcou nielen ekonomické, ale aj širšie spoločenské dôsledky. Ochranou tak extenzívne rozumieme súhrn aktivít, ktorými sa má predísť, príp. sa majú odstrániť nežiadúce následky akéhokolvek takéhoto zásahu.

⁷⁵ Pojem „právo medzinárodných investícií“ používame v danom kontexte vo význame súhrnu medzinárodnoprávných noriem, ktoré upravujú režim zriaďovania, realizácie a ochrany medzinárodných investícií, pričom si uvedomujeme, že nejde o samostatné pododvetvie medzinárodného práva verejného.

⁷⁶ Ako uvádza Bezáková a Budjač: „vyvlastnenie nadobúda vo vzťahu k medzinárodným investíciám duálnu pozíciu. Na jednej strane vyvlastnenie predstavuje nástroj hospodárskej politiky štátu, ktorého účelom je uľahčiť realizáciu významných (dikcia používaná slovenským zákonodarcom) priamych investícií z pohľadu zabezpečenia nehnuteľností ich priestorového situovania a alokácie (1), na strane druhej nadobúda status disponibilného nástroja regulačnej politiky štátu vo vzťahu k priamym zahraničným investíciám, ktorý je spôsobilý privodiť ohrozenie práv a oprávnených záujmov investora a viesť až k odňatiu jeho majetku (2).“ (In: BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Niekoľko úvah k inštitútu vyvlastnenia v slovenskom právnom poriadku a jeho vzťahu k realizácii a ochrane medzinárodných investícií. In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov zo VI. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“*, FMV EU 8.-9.6.2007 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2410-0).

- priame odňatie majetku – napr. všeobecné ľudové znárodnenie majetku alebo vybraného majetkového portfólia zahraničných investorov,
- nepriame odňatie majetku zahŕňajúce tzv. „plíživé vyvlastnenie, vrátane postupného a kumulujúceho sa obmedzovania vlastníka vo výkone niektorého z právoplatných vlastníckych práv až do praktickej straty vlastníckeho podielu na danej položke majetku“⁷⁷;
- „odňatie majetku na základe regulačných opatrení, kde v rámci výkonu regulačnej právomoci štátu v daňovej oblasti alebo v otázkach ochrany životného prostredia dochádza k poklesu hodnoty majetku vlastníka bez toho, že by sa vlastníkovi inak znemožnil výkon jeho vlastníckych práv“⁷⁸.

Ako uvádza Balko⁷⁹, zatiaľ čo prípady oficiálneho znárodnenia alebo vyvlastnenia sú vykonávané k stanovenému termínu a na základe jednoznačne formulovanej účelovej štátnej politiky, k tzv. plíživému vyvlastneniu sa pristupuje pod zámienkou realizácie štátnej politiky, ktorej oficiálne deklarované ciele neimplikujú vyvlastnenie a ani časové vymedzenie okamihu straty kontroly vlastníka (investora) nad jeho majetkom.

Prístupy k ochrane investícií sa postupom času a najmä vplyvom napredovania medzinárodnoprávnej úpravy modifikovali. Začiatkom 20. storočia boli zásahy do práv investorov skôr zriedkavosťou a každý zásah štátu predstavoval protiprávne konanie v rozpore so zásadou ochrany vlastníckeho práva a zásadou rešpektovania legálne nadobudnutých práv. Výnimky z týchto zásad na princípoch zákazu diskriminácie pripúšťalo tzv. Hullove pravidlo, ktoré ich výnimočnú oprávnenosť podmieňovalo poskytnutím „okamžitej, dostatočnej a reálnej kompenzácie“.

Následne v dôsledku vojnových udalostí, povojnového stavu a spoločenského vývoja začali viaceré krajiny v snahe získať prostriedky a hospodársku nezávislosť spochybňovať uvedené pravidlá a v rámci realizácie hospodárskych reforiem často pristupovali k rozsiahlym znárodňovacím opatreniam. Svoje konanie opierali o princíp „úplnej a trvalej zvrchovanosti nad všetkým svojím bohatstvom, prírodnými zdrojmi a hospodárskou činnosťou vrátane ich držby, užívania a disponovania s nimi“, ktorého formálnoprávnym základom sa stala Charta hospodárskych práv a povinností štátov⁸⁰ a konkrétne jej článok 2 (odsek 1 a 2).

V danom období boli vyslovené zásadné výroky v rozhodnutiach medzinárodných justičných autorít, ktoré vyplynuli zo sporov štátov a investorov disponujúcich najmä koncesiami v oblasti ťažby a transportu ropy – aj v súčasnosti predstavuje otázka energetickej bezpečnosti zásadnú otázku koncipovania štátnej politiky a rovnako neoddeliteľne súvisí s investičnými aktivitami implikujúcimi medzinárodný prvok. Ako správne uvádza Bezáková, T. v garancii energetickej bezpečnosti platí, že: „V prípade trvalého fyzického zastavenia dodávky sa dopyt preorientuje na iný druh energie alebo sa celý pokryje importom zo zahraničia.“⁸¹ Ako ďalej uvádza autorka v súvislosti s ekonomickými rizikami dodávok

⁷⁷ BALKO, L. In: Svák, J. a kol.: Advokát pred európskymi súdmi. Žilina: Poradca podnikateľa, s.r.o., 2004. s. 147

⁷⁸ BALKO, L. In: Svák, J. a kol.: cit. dielo. s. 147.

⁷⁹ BALKO, L. In: Svák, J. a kol.: cit. dielo. s. 147.

⁸⁰ Rez. OSN 3281 (XXIX), 1974.

⁸¹ BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.

energii: „Vzhľadom na fakt, že značná časť importu pochádza z politicky a ekonomicky nestabilných oblastí, tento druh rizika naberá na význame.“⁸² Práve uvedená skutočnosť opodstatňuje oprávnenú domnienku, že aj v súčasnosti je problematika ochrany medzinárodných investícií veľmi aktuálnou práve v oblasti vzťahov založených na ťažbe a dodávkach energetických surovín.⁸³ V tomto kontexte možno aj energetickú bezpečnosť chápať nasledovne: „Na jednej strane vystupuje ponuka energii a požiadavky na jej spotrebu, bezpečnosť dodávok, na strane druhej sa zvažuje otázka prístupu a zabezpečenia energetických zdrojov a palívám, v požadovanom množstve a kvalite a to za „spravodlivé“ ceny a popri primeranej ochrane životného prostredia.“⁸⁴

V kontexte vyššie uvedeného výkladu je ochrana investícií kvázi prienikom medzi legitímnym uplatňovaním štátnej politiky a jej regulačných opatrení na strane jednej a plnením investičných záväzkov štátu pri striktnom dodržiavaní zásad právneho štátu na strane druhej.⁸⁵ Ochrana medzinárodných investícií pozostáva z vymedzených a inštitucionalizovaných aktivít najmä proaktívneho charakteru spočívajúcimi de facto v záruke dodržiavania zmluvných záväzkov kontrahentov (investor – hositeľský štát).⁸⁶

Meritum tejto ochrany zabezpečujú orgány ochrany práva, najmä prevenčným pôsobením, čo však nevylučuje uplatnenie vnútroštátnych alebo medzinárodnoprávnych represívnych a následne reparačných mechanizmov ochrany investícií, ktorých potenciálna aplikácia je v individuálnom prípade funkciou zásahu do právnych pomerov investorov.

Vyvlastnenie a ochrana medzinárodných investícií v dikcii dohôd o vzájomnej a ochrane investícií

Pokiaľ ide o inkorporovanie problematiky ochrany investícií s prihliadnutím na vyššie analyzovanú genézu jej povahy v medzinárodných vzťahoch možno skonštatovať, že súčasne platné bilaterálne investičné zmluvy striktno ustanovujú štandard, na základe ktorého môže byť ochrana investícií vo vzťahu k mocenským zásahom štátu prelomená iba vo výnimočných prípadoch a po kumulatívnom splnení podmienok:

- zákonnosti;
- realizácie verejného záujmu;
- zákazu diskriminácie a
- poskytnutia odškodnenia.

⁸² BEZÁKOVÁ, T.: cit. dielo.

⁸³ K uvedenej problematike energetickej bezpečnosti s dôrazom na otázky postavenia ropy vo svetovom hospodárstve pozri viaceré práce autorky Bezákovej, T..

⁸⁴ BEZÁKOVÁ T.: Energetická bezpečnosť Európskej únie. In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2007“*, 29. – 30.11.2007 Smolenice. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2437-7

⁸⁵ Balko, L.: dielo cit. s. 78.

⁸⁶ Treba zdôrazniť, že sústava vzájomných práv a povinností je daná okrem explicitných individuálnych zmluvných záväzkov aj početnými kogentnými normami a zásadami medzinárodného práva. Od plurality právnych aktov upravujúcich vzájomné investičné vzťahy odvodzujeme následne systém zodpovednostných mechanizmov zmluvných strán, nevylučujúci prirodzene ich kumulatívne uplatnenie.

Uvedené kondície spravidla nachádzajú svoju modernú zmluvnú formuláciu, ktorá zaväzuje príslušné zmluvné strany k dodržiavaniu **zásady riadneho a spravodlivého zaobchádzania v kombinácii s medzinárodnoprávnym štandardom plnej ochrany a bezpečnosti.**⁸⁷

Príkladom danej modernej úpravy ochrany medzinárodných investícií vyjadrenej prostredníctvom zásady riadneho a spravodlivého zaobchádzania v kombinácii s medzinárodnoprávnym štandardom plnej ochrany a bezpečnosti je napr. ustanovenie čl. 2 ods. 1 **Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Chorvátskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií**⁸⁸ v zmysle ktorého: „Každá zmluvná strana bude na svojom území ochraňovať investície investorov druhej zmluvnej strany a umožňovať takéto investície v súlade so svojím právnym poriadkom.“

V nadväznosti na uvedené ustanovenie dohoda v čl. 4 ods. 1 ustanovuje, že: „Žiadna zo zmluvných strán neprijme priamo ani nepriamo opatrenia vedúce k vyvlastneniu, znárodneniu alebo iné opatrenia, ktoré majú rovnakú podstatu alebo rovnaký účinok, voči investíciám investorov druhej zmluvnej strany (ďalej len "vyvlastnenie") s výnimkou verejného záujmu na nediskriminačnom základe, zákonným spôsobom a za podmienky účinnej a adekvátnej náhrady. Taká náhrada bude zodpovedať trhovej hodnote vyvlastnenej investície bezprostredne pred vyvlastnením alebo ak sa budúce vyvlastnenie stane verejne známym a bude zahŕňať úrok odo dňa vyvlastnenia do dňa platby. Výška náhrady sa bude realizovať vo voľne vymeniteľnej mene, bude voľne prevoditeľná a uhradená bez neodôvodneného omeškania oprávnenej osobe bez ohľadu na miesto jej trvalého pobytu.“

V poradí ďalšou podmienkou realizácie legitímneho zásahu štátu do vlastníckych práv investora, tentokrát procesného charakteru je **záruka neodkladného preskúmania sporného zásahu** štátu, ktorú vyššie citovaná dohoda uzatvorená s vládou Chorvátskej republiky upravuje vo svojom ustanovení čl. 4 ods. 2 nasledovne:

„Dotknutý investor bude mať právo na neodkladné preskúmanie svojho prípadu a ohodnotenie svojej investície súdnym alebo iným nezávislým orgánom zmluvnej strany v súlade s princípmi obsiahnutými v tomto článku.“

Ustanovenia o ochrane investícií, však môžu byť poňaté aj reštriktívnejšie – vo väzbe na vymedzenie konkrétnych investícií, resp. konkrétnych podmienok ich zriadenia v hostiteľskom štáte. Príkladom uvedeného prístupu sú ustanovenia **Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Singapurskou republikou o podpore a vzájomnej ochrane investícií**, publikovanej ako príloha k Oznámeniu MZV č. 286/2007 Z. z., ktorá vo svojom ust. čl. 3 zakotvuje:

„1. Táto zmluva sa bude vzťahovať, iba ak:

- a) ide o investície na území Slovenskej republiky, na všetky investície uskutočnené investormi Singapurskej republiky, ktoré boli povolené v súlade s právnymi predpismi Slovenskej republiky, za asistencie Slovenskej agentúry pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO) alebo iného kompetentného orgánu určeného vládou Slovenskej republiky a oznámené druhej zmluvnej strane;

⁸⁷ Uvedená zásada vytvára východiskový rámec úpravy podpory a ochrany investícií, ktorý je následne rozvíjaný ďalšími ustanoveniami bilaterálnych investičných zmlúv s prihliadnutím na osobitosti zmluvnej praxe ich kontrahentov.

⁸⁸ Príloha k oznámeniu MZV č. 69/1999 Z. z..

- b) ide o investície na území Singapurskej republiky, na všetky investície uskutočnené investormi Slovenskej republiky, ktoré boli výslovne písomne povolené Radou pre ekonomický rozvoj Singapuru alebo iným kompetentným orgánom určeným vládou Singapurskej republiky a oznámené druhej zmluvnej strane.

2. Každá zmluvná strana bude na svojom území podporovať a vytvárať priaznivé podmienky pre investorov druhej zmluvnej strany, ktorí investujú na jej území podľa odseku 1 tohto článku, ktoré sú v súlade s hlavnými princípmi jej všeobecnej ekonomickej politiky.

3. Investíciám investorov ktorejkoľvek zo zmluvných strán uskutočneným podľa odseku 1 tohto článku bude vždy na území druhej zmluvnej strany poskytnuté riadne a spravodlivé zaobchádzanie a plná ochrana a bezpečnosť.

V kontexte s uvedeným v ust. čl. 5 citovaná dohoda upravuje otázky vyvlastnenia nasledovne:

„1. Žiadna zmluvná strana nevykoná vo vzťahu k investíciám investorov druhej zmluvnej strany opatrenia smerujúce k znárodneniu, vyvlastneniu alebo iné opatrenia s podobným účinkom, ako je znárodnenie alebo vyvlastnenie (ďalej len „vyvlastnenie“), ak takéto opatrenia nie sú prijaté na základe zákona, na nediskriminačnom základe, v súlade s jej právnymi predpismi a proti kompenzácii, ktorá bude efektívne realizovateľná a uhradená bez zbytočného odkladu. Takáto kompenzácia bude, podľa právnych predpisov každej zmluvnej strany, predstavovať hodnotu investície bezprostredne pred vyvlastnením. Táto kompenzácia bude voľne zameniteľná a prevoditeľná. Ak právne predpisy a prax zmluvnej strany neustanovujú inak, takáto kompenzácia bude zodpovedať riadnej trhovej hodnote vyvlastnenej investície stanovenej na základe priemernej trhovej hodnoty pre taký druh investície bezprostredne pred vyvlastnením a bude zahŕňať úroky vo výške platnej komerčnej úrokovej sadzby odo dňa vyvlastnenia do dňa úhrady a bude efektívne realizovateľná.

2. Akékoľvek opatrenie vyvlastnenia alebo ocenenia môže na žiadosť dotknutého investora prešetriť súd alebo iný nezávislý orgán zmluvnej strany, ktorá opatrenie vykonala, a to v súlade s postupmi uvedenými v jej právnych predpisoch.

3. Ak zmluvná strana vyvlastní aktíva spoločnosti, ktorá je zaregistrovaná alebo zriadená podľa platných právnych predpisov a v ktorej investori druhej zmluvnej strany majú podiel, musí zaručiť, že budú v potrebnom rozsahu použité ustanovenia odseku 1 tohto článku, pričom investorom druhej zmluvnej strany, ktorí také podiely vlastní, bude zaručená kompenzácia podľa odseku 1.“

Odišnú koncepciu ochrany investícií ustanovuje **Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bieloruskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií**, publikovanej ako príloha k Oznámeniu MZV č. 468/2006 Z. z.. Článok 2 predmetnej dohody zakotvuje podporu a ochranu investícií nasledovne:

„1. Každá zmluvná strana podporí a vytvorí priaznivé podmienky pre investorov druhej zmluvnej strany, ktorí investujú na jej území, a takéto investície umožní v súlade so svojimi zákonmi a predpismi.

2. Na základe tejto dohody sa vždy bude riadne a spravodlivo zaobchádzať s investíciami investorov každej zmluvnej strany a poskytne sa im primeraná právna ochrana na území štátu každej zo zmluvných strán. Žiadna zo zmluvných strán nebude prostredníctvom neprímeraných alebo diskriminačných opatrení akýmkoľvek spôsobom na svojom území poškodzovať riadenie, udržiavanie, používanie, vlastníctvo alebo nakladanie s investíciami investorov štátu druhej zmluvnej strany. Každá zmluvná strana si bude plniť svoje záväzky, ku ktorým sa zaviazala v súvislosti s investíciami investorov štátu druhej zmluvnej strany.“

V otázke úpravy vyvlastnenia je dohoda koncipovaná nasledovne, v zmysle ust. čl. 5 dohody:

„1. Investície investorov jednej zmluvnej strany sa neznárodnia ani nevyvlastnia alebo nebudú iným spôsobom podliehať akýmkoľvek opatreniam, ktoré majú na území štátu druhej zmluvnej strany rovnaký účinok ako znárodnenie alebo vyvlastnenie (ďalej len „vyvlastnenie“), okrem verejného záujmu a s poskytnutím okamžitej, primeranej a účinnej náhrady. Vyvlastnenie sa uskutoční na nediskriminačnom základe a v súlade s právnymi postupmi. Táto náhrada bude zodpovedať trhovej hodnote vyvlastnených investícií (ktoré sa stanovujú na základe poslednej dostupnej súvahy alebo na základe priemernej trhovej hodnoty rovnakého druhu investície) bezprostredne pred vyvlastnením alebo pred tým, ako sa hroziace vyvlastnenie stalo verejne známym, podľa toho, ktorý prípad nastane skôr, a bude zahŕňať úrok vo výške príslušnej obchodnej sadzby odo dňa vyvlastnenia až do dňa splatenia a bude sa môcť okamžite uskutočniť. Výška tohto úroku nebude nižšia ako úrok, ktorý sa určí na Londýnskom medzibankovom trhu (LIBOR). Odškodnenie sa uskutoční vo voľne zameniteľnej mene.

2. Dotknutý investor má právo na to, aby súdny alebo iný nezávislý úrad štátu zmluvnej strany, ktorá vykonáva vyvlastnenie, posúdil jeho prípad alebo ohodnotenie jeho investície v súlade s princípmi, ktoré sa uvádzajú v tomto článku.

3. Ak zmluvná strana vyvlastní majetok spoločnosti, ktorá vznikne alebo sa založí podľa platných právnych predpisov v ktorejkoľvek časti jej vlastného územia, na ktorom investori druhej zmluvnej strany vlastní akcie, prvá zmluvná strana uplatní ustanovenia tohto článku, a to v rozsahu nevyhnutnom na poskytnutie investorom okamžitého, primeraného a účinného odškodnenia.“

Pre porovnanie uvádzame ešte príklad dikcie **Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bulharskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií** podpísanej 21. júla 1994 a publikovanej ako príloha k Oznámeniu MZV č. 144/1995 Z. z., ktorá v časti o podpore a vzájomnej ochrane investícií v čl. 2 ustanovuje:

„1. Každá zmluvná strana bude podporovať a ochraňovať na území svojho štátu investície investorov štátu druhej zmluvnej strany, také investície bude umožňovať v súlade s právnym poriadkom svojho štátu a poskytovať im spravodlivú a primeranú podporu a ochranu.

2. V prípade reinvestovania výnosov z investícií budú tieto reinvestície a výnosy z nich požívať rovnakú ochranu ako pôvodné investície.

3. Každá zmluvná strana bude brať do úvahy v súlade s právnym poriadkom svojho štátu otázky týkajúce sa vstupu, pobytu, práce a pohybu občanov štátu druhej zmluvnej strany na území svojho štátu, ktorí uskutočňujú aktivity týkajúce sa investícií, ako sa to definuje v tejto dohode, ako aj členov ich rodín, ktorí tvoria ich domácnosť.“

V tomto kontexte je následne koncipovaná aj úprava možnosti vyvlastnenia investícií subsumovaná v čl. 5:

„Investície investorov ktorejkoľvek zmluvnej strany nebudú znárodnené, vyvlastnené ani nebudú predmetom opatrenia, ktoré má podobný účinok ako znárodnenie alebo vyvlastnenie na území štátu druhej zmluvnej strany, okrem verejného záujmu v súlade so zákonným postupom, na nediskriminačnom základe a na základe okamžitej, primeranej a účinnej náhrady. Taká náhrada bude zodpovedať trhovej hodnote vyvlastnenej investície určenej tesne pred vyvlastnením, alebo ak sa rozhodnutie o vyvlastnení stalo verejne známym,

bude bezodkladne prevoditeľná a bude zahŕňať úrok pri 12-mesačnej úrokovej miere LIBOR kótovanej pre menu, v ktorej sa investície uskutočnili, až do dňa uskutočnenia platby.“

Riešenie investičných sporov v dikcii dohôd o vzájomnej a ochrane investícií

Riešenie investičných sporov predstavuje v dikcii bilaterálnych investičných zmlúv jednu z ich najdôležitejších súčastí. Práve mechanizmy riešenia investičných sporov možno oprávnené vnímať ako reálne záruky ochrany investícií proti akýmkoľvek zásahom ingerujúcim do nadobudnutých práv a oprávnených záujmov investorov.

Problematika riešenia investičných sporov prešla svojou genézou, pričom ako uvádza Šturma, P. „spory z investícií vznikali v minulosti dokonca skôr ako prvé dohody o ochrane investícií“⁸⁹.

Potreba konštituovania medzinárodných mechanizmov riešenia investičných sporov vyplynula z nevyhnutnosti posilniť garancie práv investorov, nakoľko vnútroštátne mechanizmy ochrany práv hostiteľských štátov nepredstavovali dostatočnú záruku spravodlivého a nestranného posúdenia zásahov štátov do ich práv.

V rovine problematiky riešenia investičných diferencujeme spory medzi suverénnymi štátmi (i) a spory medzi zvrchovaným štátom a príslušníkmi iných štátov (ii).

Ad. i) Z hľadiska genézy mechanizmov riešenia sporov rozoznávame v prípade sporu dvoch zvrchovaných štátov nasledovné prostriedky ochrany práv:

1. diplomatická ochrana;
2. iné prostriedky riešenia investičných sporov založené na tzv. doložkách o riešení sporov inkorporovaných predovšetkým v dikcii bilaterálnych investičných zmlúv.

Z pohľadu formovania uvedených medzinárodných mechanizmov klesá význam diplomatickej ochrany ako prostriedku medzinárodného práva, nakoľko v súčasnosti sa „dáva prednosť novým prostriedkom riešenia sporov, založených zmluvami, ako je zmierovacie konanie a transnacionálna (zmiešaná) arbitráž“⁹⁰.

Ad. ii) Druhú rovinu riešenia investičných sporov predstavujú spory medzi štátmi ako teritoriálnymi suverénmi a investormi, nerezidentmi, príslušníkmi druhej zmluvnej strany.

Z historického hľadiska predstavovala pôvodne jediný prostriedok riešenia predmetných sporov *diplomatická ochrana* poskytovaná štátmi, ktorých príslušníkmi boli postihnutí investori. Vzhľadom na povahu tejto ochrany je zrejmé, že tento prostriedok medzinárodnoprávnej ochrany nepredstavoval dokonalý nástroj riešenia uvedených sporov, nakoľko jeho podstata spočívala v prevzatí nárokov investorov, ktoré následne štát uplatňoval voči druhému – hostiteľskému – štátu ako svoje vlastné nároky.⁹¹ Z uvedeného vyplýva, že spor vzniknutý na úrovni investor – hostiteľský štát sa riešil na úrovni dvoch suverénnych štátov.

⁸⁹ ŠTURMA, P.: Mezinárodní dohody o ochrane investic a řešení sporů. Praha: Linde, 2001. s. 81.

⁹⁰ ŠTURMA, P.: dielo cit. s. 82.

⁹¹ Závažnosť daného argumentu iba potvrdzuje skutočnosť, že diplomatická ochrana je právom štátu, čo v rozhodujúcej miere determinuje garanciu právnej istoty investorov.

V období 60.-tych a 70.-tych rokov minulého storočia došlo k výraznému posunu v koncepcii prostriedkov riešenia investičných sporov medzi štátmi a investormi iných štátov. Prijatím tzv. Washingtonskej dohody v roku 1965, ktorou došlo k vytvoreniu Medzinárodného strediska pre riešenie investičných sporov sa vytvoril rozhodujúci mechanizmus a priestor pre riešenie investičných sporov štátov a investorov na priamej báze.⁹²

Literatúra

- [1] BACULÍKOVÁ, N.: *Komparácia produkčného potenciálu vo vzťahu k nákladovosti*
In: Predvstupové stratégie v národnom hospodárstve. - Nitra: Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied, 2002. - ISBN 80-89162-02-9. - s.48-51.
- [2] BACULÍKOVÁ, N., CEHULA, M.: *Analýza vývoja zamestnanosti v poľnohospodárstve SR*.
In: Sociálno ekonomická revue : Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka. ISSN 1336-3727. roč.2, č.3,4, s.70-73.
- [3] BALAŠ, V. – ŠTURMA, P.: *Kurs mezinárodného ekonomického práva*. 1. vydání.
Praha: C. H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-150-4.
- [4] BALKO, L.: *Zahraničné investície, šláger súčasnosti (úvahy – poznatky – skúsenosti)*. Bratislava: Epos, 2004. ISBN 80-8057-615-7
- [5] BEZÁKOVÁ, T.: *Energetická politika EÚ*. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.
- [6] BEZÁKOVÁ T.: *Energetická bezpečnosť Európskej únie*. In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2007“*, 29. – 30.11.2007 Smolenice. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2437-7
- [7] BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: *Niekoľko úvah k inštitútu vyvlastnenia v slovenskom právnom poriadku a jeho vzťahu k realizácii a ochrane medzinárodných investícií*.
In: *Zborník abstraktov a CD nosič príspevkov zo VI. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“*, FMV EU 8.-9.6.2007 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2410-0
- [8] GOGO VÁ, M.: *Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva*. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727
- [9] GOGO VÁ, M.: *K niektorým otázkam Európskeho správneho práva*, str. 42 – 49. In: *Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“*, 19.11.2004 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-1974-4
- [10] GOGO VÁ, M. – HARAKAĽOVÁ, Ľ.: *Investičný rozvoj je nemysliteľný bez investície do ľudí*. In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej*

⁹² Bližšie k tomu pozri napr.: JURÍK, R.: *Právo regulácie medzinárodných ekonomických vzťahov*. Bratislava: FMV, 2007.

- konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“, 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0*
- [11] IVANOVÁ, E.: Vplyv zahraničných investícií na rozvoj regiónov Slovenska. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Verejná správa a regionálny rozvoj“. FSEV TnUAD, 2006.
- [12] IVANOVÁ, E.: Porovnanie vplyvu zahraničných investícií na ekonomický rozvoj SR a ČR. In: Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0
- [13] JURÍK, R.: Právo regulácie medzinárodných ekonomických vzťahov. Bratislava: FMV, 2007.
- [14] LIPKOVÁ, E.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint, 2002. ISBN 80-88848-70-9
- [15] SORNARAJAH, M.: *The International Law on Foreign Investment*. UK: Cambridge University Press, 2004.
- [16] SVÁK, J. A KOL. *Advokát pred európskymi súdmi*. Žilina : Poradca podnikateľa s.r.o., 2004. ISBN 80-88931-30-4
- [17] ŠTURMA, P.: *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporu*. Praha: Linde, 2001. ISBN 978-80-7201-222-3 268 s.
- [18] Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Chorvátskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investície publikovaná (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 69/1999 Z. z.).
- [19] Zmluva medzi Slovenskou republikou a Singapurskou republikou o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 286/2007 Z. z.).
- [20] Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bulharskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 144/1995 Z. z.).
- [21] Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Bieloruskej republiky o podpore a vzájomnej ochrane investícií (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 468/2006 Z. z.).

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodného práva
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/672 95 407

Ing. Mgr. Milan Budjač

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – KURT WALDHEIM

budjac@euba.sk

Abstrakt

Kurt Josef Waldheim (21.12.1918 – 14.7. 2007) bol rakúskym diplomatom a politikom, v rokoch 1972 – 1981 zastával funkciu v poradí štvrtého generálneho tajomníka OSN. Svoju diplomatickú kariéru začal v roku 1945 v Rakúskej diplomatickej službe a neskôr zastupoval Rakúsko pri OSN. V rokoch 1986 – 1992 bol zvolený za prezidenta Rakúska. V príspevku sa snažíme predstaviť Kurta Waldheima ako významného predstaviteľa medzinárodného spoločenstva, najmä z pohľadu jeho práce pre OSN.

Abstract

Kurt Josef Waldheim (21.12.1918 – 14.7. 2007) was an Austrian diplomat and politician, from 1972 to 1981 was he the 4.th Secretary-General of the United Nations. He start his diplomatic career in 1945 as he joined the Austrian diplomatic service and later he represented Austria as the Permanent Representative to the United Nations. From 1986 to 1992 he was elected to President of Austria. In the paper we try to present Mr. Kurt Waldheim as an important representative of international community, especially by reason of his work for United Nations.

KURT WALDHEIM absolvoval počas svojho života bohatú politickú a diplomatickú kariéru v službách Rakúska, ktorú na medzinárodnej úrovni zavŕšil pôsobením vo funkcii v poradí štvrtého generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov („OSN“) a následne rakúskeho prezidenta na úrovni národnej. Na sklonku života uznávanú politickú a diplomatickú kariéru zatienila jeho minulosť, ktorá z medzinárodne uznávaného diplomata urobila „osamelého muža v Hofburgu“.

Kurt Josef Waldheim sa narodil 21. decembra 1918 v dolnorakúskom meste St. Andrä-Wördern blízko Viedne v rodine učiteľa. Jeho otec, pôvodom českej národnosti niesol pôvodne priezvisko Waclawik.

V roku 1939 Kurt Waldheim ukončil úspešne Konzulárnu akadémiu a po predčasnom návrate z vojny, zapríčinenom zranením, pokračoval v štúdiu na Právnickej fakulte Viedenskej univerzity, ktoré úspešne zavŕšil v roku 1944 získaním doktorátu.

Diplomatická kariéra a pôsobenie v OSN

Po druhej svetovej vojne sa začala bohatá diplomatická kariéra Kurta Waldheima, ktorú odštartoval v rokoch 1951 – 1955 v pozícii vedúceho personálneho oddelenia ministerstva zahraničných vecí s aktívnou účasťou na príprave zmluvy o obnovení nezávislého a demokratického Rakúska. Následne v rokoch 1955 – 1956 zastával funkciu stáleho pozorovateľa v Organizácii Spojených národov a v roku 1956 bol Rakúskom až do roku 1960 delegovaný ako veľvyslanec krajiny do Kanady. Po návrate z Kanady Kurt Waldheim opätovne pôsobil na Ministerstve zahraničných vecí Rakúska v pozícii generálneho riaditeľa jeho politického oddelenia.

V rokoch 1964 – 1968 a 1970 – 1971 sa diplomatická služba Kurta Waldheima opätovne spája s pôsobením v OSN, v pozícii stáleho zástupcu Rakúska, pričom v rokoch 1968 – 1970 zastával na domácej pôde funkciu ministra zahraničných vecí Rakúska. Jeho „striedavé“ pôsobenie na ministerstve zahraničných vecí a v štruktúrach OSN bolo zavŕšené **v roku 1972, kedy bol Kurt Waldheim zvolený v poradí štvrtým generálnym tajomníkom OSN, pričom v roku 1976 bol do funkcie generálneho tajomníka OSN zvolený opätovne.**

Pôsobenie Kurta Waldheima vo funkcii generálneho tajomníka OSN sa vyznačovalo úspechmi pri urovnávaní sporov medzi jej členmi, smerom navonok bolo však jeho pôsobenie medzinárodným spoločenstvom vnímané rezervovanejšie. Napriek skutočnosti, že presadzoval podporné programy pre Bangladéž, Kambodžu a iné krajiny, svojou autoritou nedokázal zabezpečiť demilitarizáciu a odsun ozbrojených jednotiek z ohnísk medzinárodných konfliktov – vietnamských jednotiek z Kambodže, izraelských jednotiek z okupovaných území, juhoafrických z Namíbie a sovietskych jednotiek z Afganistanu. Pre ďalšie vrcholové diplomatické pôsobenie Kurta Waldheima sa osobitne významná stala práve jeho angažovanosť v otázke odsúdenia Izraela za jeho politiku na okupovaných územiach – Valné zhromaždenie OSN dokonca sionizmus vyhlásilo za jednu z foriem rasizmu. Práve za svoje aktivity proti Izraelu našiel Waldheim významného oponenta a odporcu svojej politiky najmä vo Svetovom židovskom kongrese, ktorý v konečnom dôsledku v nasledujúcich rokoch výrazne poukázal aj na nezrovnalosti vo Waldheimovom pôsobení počas druhej svetovej vojny a podporoval jeho verejné odsúdenie.

Kariéru Kurta Waldheima ako generálneho tajomníka OSN po dvoch funkčných obdobiach ukončilo nesúhlasné veto Čínskej ľudovej republiky s predĺžením jeho mandátu. Po Kurtovi Waldheimovi bol do funkcie v poradí piateho generálneho tajomníka OSN v roku 1982 zvolený Javier Pérez de Cuéllar.

Kurt Waldheim – rakúsky prezident alebo „osamelý muž v Hofburgu“

Po návrate z OSN pokračoval neúnavný Kurt Waldheim v „domácej“ diplomatickej kariére, ktorá na národnej politickej scéne „vyvrcholila“ v roku 1986 prijatím kandidatury na post rakúskeho prezidenta za Rakúsku ľudovú stranu („ÖVP“).

Práve rok 1986 sa stal rokom, kedy došlo k zásadnému zlomu v pôsobení a verejnom živote Kurta Waldheima, nakoľko v plnom rozsahu prepukla aféra týkajúca sa jeho vojenskej nacistickej minulosti. Diskusie a polemika, ohľadom uvedených skutočností vďaka

enormnému mediálnemu tlaku veľmi rýchlo presiahla hranice Rakúska a nadobudla status diskusie prebiehajúcej pred celosvetovou verejnosťou. Podstata diskreditujúcich skutočností sa spájala s Waldheimovým pôsobením v jednotkách Wehrmachtu, konkrétne v polovojskej jazdeckej jednotke SA („Sturmabteilung“), ktorá patrila k Hitlerovej NSDAP. Počas jej pôsobenia bol Waldheim ako dôstojník nasadený na fronte v Sovietskom zväze, neskôr v Grécku a na Balkáne, a práve v uvedených oblastiach sa mal Waldheim podieľať na deportáciách židovského obyvateľstva, likvidovaní partizánskych oddielov a páchaní ďalších vojnových zločinov proti domácomu obyvateľstvu.

Napriek enormným medzinárodným tlakom a rovnako kontroverznému a verejnosťou odsúdenému vyjadreniu, že v pozícii dôstojníka Wehrmachtu si plnil svoje povinnosti, prezidentský kandidát Kurt Waldheim úspešne prešiel prvým kolom priamych prezidentských volieb a v rámci druhého kola 8. júna 1986 Waldheima 53,9 % zúčastnených rakúskych voličov **zvolilo do funkcie prezidenta Rakúska.**

Reakciou na uvedenú skutočnosť bolo, už skôr deklarované, odvolanie izraelského veľvyslanca z Viedne a vo vnúropolitických intenciách zrealizované odstúpenie rakúskeho kancelára. Následne Kurta Waldheima ako rakúskeho prezidenta, USA zaradili na listinu neželaných osôb a zasadili dovedy medzinárodne úspešnému a uznávanému politikovi úder v podobe jeho zákazu pricestovania do krajiny, v ktorej zastával najvyššiu funkciu svojej diplomatickej kariéry. Uvedené udalosti predznamovali éru tzv. „osamelého muža v Hofburgu“, a to napriek skutočnosti, že medzinárodná komisia historikov, ktorá po nástupe Waldheima do funkcie rakúskeho prezidenta skúmala jeho minulosť, dospela k záveru, že nemal „žiadny priamy vplyv“ na masaker, ktorý vo východnej Bosne spáchal Wehrmacht a ani na deportácie 40 000 Židov z gréckych Salonik do koncentračných táborov a potvrdila, že Waldheim sa „nedopustil takého osobného správania sa, ktoré by sa dalo označiť za vinu“. Napriek uvedenému však rovnako skonštatovala, že Waldheim bol „dobře informovaným mužom v dôležitej pozícii“.⁹³

Po nástupe Waldheima do prezidentskej funkcie sa návštevy politikov západných krajín vo Viedni minimalizovali a sám Waldheim najlepšie diplomatické styky udržoval s Vatikánom a arabskými krajinami, pričom v mnohých krajinách bol politicky neželanou osobou.

Napriek medzinárodnej izolácii a neustálym tlakom západných krajín Waldheim vo funkcii rakúskeho prezidenta zotrval celé funkčné obdobie až do roku 1992.

Kurt Waldheim, významný predstaviteľ OSN a rakúsky diplomat, zomrel 14. júla 2007 na následky infarktu. Pred svojou smrťou sa „vysporiadal“ aj s „čiernym“ obdobím svojho života, keď vo svojom testamente, publikovanom v celonárodnej rakúskej tlači, o.i. uviedol: „Áno, urobil som chyby – našťastie som však mal dosť času na to, aby som o nich premýšľal. Celkom iste to však neboli chyby, súvisiace s prívrženctvom alebo spolupáchateľstvom v čase trvania zločineckého režimu.“ (...) „Hlboko ľutujem, že som – pod vonkajším tlakom príšerných obvinení, ktoré nemali nič spoločné s mojím životom a myslením – príliš neskoro zaujal obsiahle a úplne zrozumiteľné stanovisko k zločinom národného socializmu. Dôvodom pre to nebol neistý základný postoj, ani nejaký politický kalkul, ale rozpaky, príkorie, priam hrôza z obsahu a rozsahu týchto výčitiek.“

⁹³ Macák, T.: Neskorá spoveď Kurta Waldheima. In: Domino efekt, č. 23/2007. s. 25. ISSN 1335-4426

Literatúra

ČIKELOVÁ, D.: Zomrel osamelý muž v Hofburgu. In: *Pravda*, 15. júna 2007. s. 8.

SCHOLASTIC LIBRARY PUBLISHING, INC.: *Encyclopedia Americana International edition*, Volume 28. s. 275. ISBN 0-7172-0138-4

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.: *The New Encyclopaedia Britannica*, Volume 12. s. 460. ISBN 0-85229-529-4

KOLEKTÍV AUTOROV: *Kdo je kdo ve světové politice*. Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertatis, 1993. s.272. ISBN 80-205-0318-8

KOLEKTÍV AUTOROV: *Encyklopedie osobností Evropy (od Starověku do současnosti)*. Praha: MM design, 1993. s.687. ISBN 80-85481-00-2

MACÁK, T.: Neskorá spoveď Kurta Waldheima. In: *Domino efekt*, č. 23/2007. s. 25. Bratislava, 2007. ISSN 1335-4426

ORÍŠKOVÁ, I.: Kurt Waldheim mal osudný konflikt s pravdou. In: *Pravda*, 21. marca 2006. s. 24.

VEBER, V., HLAVAČKA, M., VOREL, P., POLÍVKA, M., WIHODA, M., MĚRÍNSKÝ, Z.: *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-491-2

www.wikipwdia.org

www.wikipwdia.de

www.wikipedia.at

www.un.org

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodného práva
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/672 95 407

Ing. Marek Csabay, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SLOVENSKO-TAIWANSKÉ EKONOMICKÉ VZŤAHY

csabay@euba.sk

Abstrakt

Vzťahy medzi Taiwanom a Slovenskou republikou sa realizujú v súlade s oficiálnou politikou Európskej únie, založenej na princípe „jednej Číny“. Aj keď uvedený princíp neumožňuje prehlbovanie politických vzťahov medzi oboma krajinami, široký priestor sa otvára v oblastiach ekonomiky (napr. obchodu, investícií a cestovného ruchu), kultúrnej, vedeckej a širšej akademickej spolupráce. Predovšetkým v oblasti vzájomného obchodu nastali v posledných dvoch rokoch zásadné zmeny, keď sa tovarová výmena prakticky zdvojnásobila v roku 2007 oproti roku 2006. Článok sa zaoberá hlavnými oblasťami spolupráce medzi oboma krajinami a perspektívami ich ďalšieho rozvoja.

Abstract

Relations between Taiwan and the Slovak Republic are realized fully in line with the official policy of the European Union, based on the so-called “One China” principle. Despite the fact that the above-mentioned principle does not allow any development of political relations between the two countries, there is still much space in the areas of economic (incl. i. a. trade, investments and tourism), cultural, scientific and wider academic co-operation. Above all, the area of mutual trade experienced substantial changes during the last two years, as the trade volume practically doubled in 2007 comparing to the year 2006. The paper deals with major areas of mutual co-operation between the two countries and with perspectives of their further development.

Vzťahy medzi Slovenskou republikou a Taiwanom sú determinované celkovým politickým rámcom definovaným členstvom SR v Európskej únii. Slovensko musí vo vzťahoch k Taiwanu rešpektovať v EÚ všeobecne uplatňovaný princíp jednej Číny. Z jeho podstaty vyplýva, že akékoľvek oficiálne politické vzťahy a rokovania o politických otázkach nie sú možné. EÚ vníma Taiwan ako významnú ekonomickú a obchodnú entitu. Ťažisko vzájomných vzťahov teda leží v ekonomicko-obchodnej, kultúrnej, vedeckej a akademickej oblasti.

Na uľahčenie realizácie vzájomných vzťahov boli vytvorené vzájomné zastúpenia. Od roku 2003 patrí SR k 16 členským štátom EÚ, ktoré majú vytvorený svoj reprezentačný úrad v Taipei. Jednotlivé krajiny zvolili rôzne formy a podoby zastúpenia od kultúrnych stredísk cez obchodné komory až po obchodné reprezentačné kancelárie. Popri nich pôsobí v hlavnom meste Taiwanu i zastúpenie Európskej komisie v podobe Európskeho ekonomického a obchodného úradu. Otvorenie Slovenského ekonomického a kultúrneho úradu v Taipei bolo recipročným krokom v nadväznosti na otvorenie Taipejskej reprezentačnej kancelárie v Bratislave.

S ohľadom na uvedený charakter vzájomných vzťahov – ako aj na skutočnosť, že v investičnej oblasti nedosahujú vzťahy želanú intenzitu⁹⁴ – bude ťažisko tohto príspevku zamerané na obchodné vzťahy SR s Taiwanom.

Podľa Eurostatu, vzájomná obchodná výmena medzi EÚ a Taiwanom vzrástla v roku 2006 o 6,8% na celkový objem 39 mld. EUR. Nárast bol spôsobený predovšetkým dynamikou taiwanského exportu do EÚ, ktorý rástol o 9,7 %. Export EÚ na Taiwan vzrástol iba o 1,5 % a v absolútnych číslach predstavoval iba polovicu oproti taiwanským 26 mld EUR.

Tab.1: EÚ – Taiwan: obchod s tovarmi (mld. EUR)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU exports to Taiwan	12.0	15.1	13.4	11.9	11.0	12.8	13.0	13.2
<i>Annual growth rate</i>		+25.8	-11.3	-11.2	-7.6	+16.4	+1.6	+1.5
EU imports from Taiwan	21.3	28.3	26.0	23.2	22.4	23.6	23.8	26.1
<i>Annual growth rate</i>		+32.9	-8.1	-10.8	-3.4	+5.4	+0.9	+9.7
Total	33.3	43.4	39.4	35.1	33.3	36.4	36.9	39.4
<i>Annual growth rate</i>		+30.3	-9.2	-10.9	-5.1	+9.3	+1.4	+6.8
Balance for the EU	-9.3	-13.2	-12.5	-11.3	-11.4	-10.7	-10.8	-12.9

Zdroj: Eurostat

Nepriaznivá bilancia v obchode s tovarmi je čiastočne kompenzovaná obchodom so službami, ktorý sa vyvíja v prospech EÚ. Ako však ukazuje nasledujúca tabuľka, obchod so službami predstavuje len zlomok celkového vzájomného obchodu, preto celková obchodná bilancia zostáva chronicky pasívna, čo dokumentuje Graf č. 1.

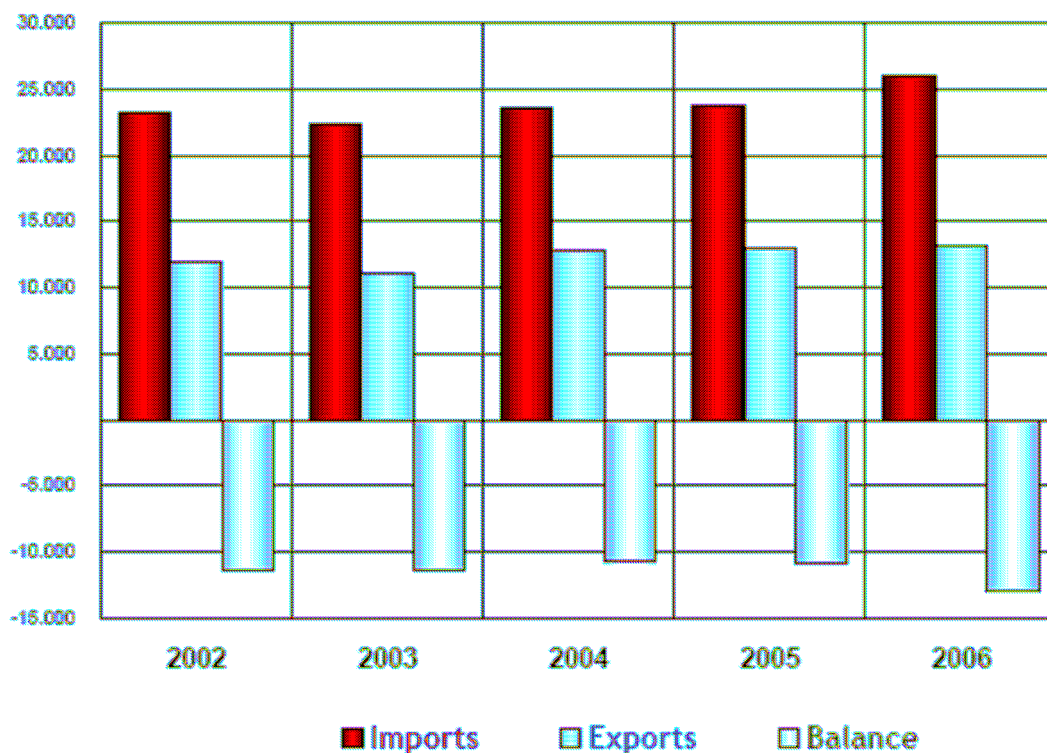
Tab.2: EÚ – Taiwan: obchod so službami (mld. EUR)

	2001	2002	2003	2004	2005
EU exports to Taiwan	2.0	2.0	2.3	3.1	3.2
EU imports from Taiwan	1.8	1.8	2.0	2.1	2.0
Total	3.8	3.8	4.3	5.2	5.2
Balance for the EU	0.2	0.2	0.3	1.0	1.2

Zdroj: Eurostat

Graf 1: Vývoj obchodnej bilancie EÚ - Taiwan

⁹⁴ Doteraz sa realizovala na území SR iba jedna investícia (Delta Group).

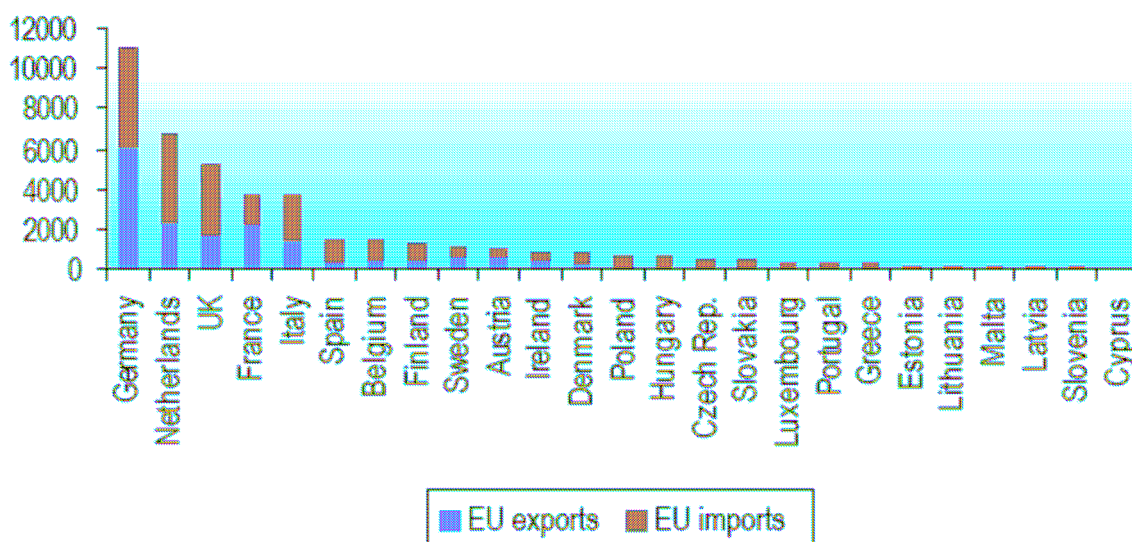

Zdroj: Eurostat

Z pohľadu celkového významu je Taiwan 10. najväčším dodávateľom pre trhy EÚ a zároveň 23. najväčším odberateľ výrobkov z EÚ. Výsledkom je celkové 14. miesto Taiwanu medzi obchodnými partnermi EÚ. Pochopiteľne, obchodná výmena nie je rovnomerne distribuovaná medzi jednotlivé členské štáty. Väčšina pripadá na 5 veľkých obchodných partnerov – Nemecko, Holandsko, Veľkú Britániu, Taliansko a Francúzsko.

Slovenská republika sa v tomto zozname zaradila na 16. miesto spomedzi 25 členských štátov EÚ v r. 2006. Medzi novými členskými štátmi sa umiestnila na 4. mieste, za svojimi partnermi z V-4. SR však predbehla tri spomedzi tzv. starých členských štátov – Luxembursko, Portugalsko a Grécko (pre podrobnejší prehľad pozri nasledujúci graf č. 2)

Graf 2: Obchod s Taiwanom podľa členských štátov EÚ (2006, mil. USD)

Zdroj: Taiwan Trade Statistics

Podrobnejší pohľad na dynamiku vývoja vzájomného obchodu prezradí, že niektoré štáty vykazujú výrazný nárast obchodu s Taiwanom v posledných rokoch. Podobne ako v roku 2005, aj v roku 2006 je lídrom týchto štatistík práve Slovenská republika, ktorá opätovne takmer zdvojnásobila objem obchodnej výmeny s Taiwanom. V prípade českej republiky bol nárast 64 %, Rakúska 33 %, Poľska 28 % a Maďarska 22 %.

Tab.3: Slovenský obchod s Taiwanom (tis. USD)

2005		2006		Index 2006/2005 (%)		2006	
Import	Export	Import	Export	Import	Export	Bilancia	Obrat
441 703	29 502	819 299	27 602	185	94	-791 696	846 901

Zdroj: MH SR

Pravdepodobne najnegatívnejším javom je výrazný deficit vo vzájomnom obchode, keď prakticky celý obrat je tvorený dovozom z Taiwanu. SR sa tak nevymyká výraznejšie z radu ostatných členských štátov, keď prakticky všetky sa rovnomerne podieľajú na spoločnom celkovom deficite.

Napriek výraznému rastu vo vzájomnom obchode, Taiwan nepatrí k najväčším obchodným partnerom SR, avšak postupne sa jeho význam zvyšuje. V roku 2006 bol Taiwan na 20. mieste spomedzi slovenských obchodných partnerov podľa obratu bilaterálneho zahraničného obchodu. Z pohľadu slovenských dovozov dosiahol Taiwan dokonca 12. miesto. Nízky objem slovenského vývozu sa premietol do 52. miesta Taiwanu medzi cieľovými exportnými trhmi slovenských výrobkov v roku 2006.

Tab.4: Najväčší slovenskí obchodní partneri (export, tis. SKK, 2006)

		2005		2006	
		Import	Export	Import	Export
Celkovo		1 070 893 043	994 570 603	1 330 986 020	1 239 359 256
Por.	Krajina				
1	Nemecko	223 812 807	259 277 326	272 719 987	292 221 923
2	ČR	135 525 560	140 359 088	163 998 201	173 417 055
3	Taliansko	50 957 663	65 776 271	60 248 107	80 231 834
4	Poľsko	44 052 621	62 753 314	58 879 643	76 529 379
5	Rakúsko	40 661 978	70 282 821	44 890 921	74 440 803
6	Maďarsko	38 689 938	56 317 817	60 874 550	71 130 214
7	Francúzsko	34 760 659	38 810 867	43 114 284	53 408 145
8	Holandsko	14 527 271	34 571 204	17 723 701	52 460 358
9	U.K.	19 457 607	30 902 014	19 696 643	48 277 651
10	U.S.A.	14 943 182	31 168 651	16 619 186	39 211 118
52	Taiwan	13 702 507	915 218	24 352 835	820 456

Zdroj: MH SR

V porovnaní s ostatnými ďalekovýchodnými obchodnými partnermi je Taiwan v poradí až za Čínou, Kóreou a Japonskom. To naznačuje, že vo vzájomnom obchode je ešte priestor na ďalšiu rast. Osobitne je to potrebné z pohľadu deficitnosti slovenského obchodu so všetkými uvedenými krajinami. SR v tomto ohľade nie je výnimkou, pretože celá EÚ vykazuje so všetkými uvedenými štátmi negatívnu obchodnú bilanciu, avšak na rozdiel od SR vykazujú exportu aspoň úroveň 30-50 % dovozov. V prípade SR sú to napr. vo vzťahu ku Kórejskej republike ca. 3 %.

Tab.5: Slovenský obchod s krajinami Ďalekého Východu (mil. SKK)

	2005			2006		
	Import	Export	Bilancia	Import	Export	Bilancia
Čína	34 462	3 949	-30 512	52 592	6 529	-46 063
Kórea	28 139	924	-27 215	51 355	1 624	-49 731
Japonsko	20 150	2 728	-17 422	26 906	3 311	-23 595
Taiwan	13 703	915	-12 787	24 353	820	-23 532

Zdroj: MH SR

Pokiaľ ide o komoditnú štruktúru slovenského obchodu s Taiwanom, táto je silne determinovaná postavením, ktoré má Taiwan vo svetovom hospodárstve ako hlavný dodávateľ informačných a komunikačných technológií. Nie je žiadnym prekvapením, že z hľadiska produktových skupín podľa kombinovanej nomenklatúry dominujú tovarové skupiny 7 a 8, ako ich uvádza nasledujúca tabuľka.

Tab.6: Komoditná štruktúra slovenského obchodu s Taiwanom (2006, mil. SKK)

	SITC 0 Food & live animal s	SITC 1 Bevera ges & Tobac co	SITC 2 Crude materi als	SITC 3 Miner als fuels	SITC 4 Oils & fats	SITC 5 Chemi cals	SITC 6 Manuf acture s by materi al	SITC 7 Machi nery & equip ment	SITC 8 Miscel laneou s manuf acture s	SITC 9 Others
Import	1	4	20	0	-	52	815	6 840	16 622	-
Export	-	0	3	-	-	32	34	688	63	0
Index	85,8	72,2	232,4	x	x	111,8	95,0	142,0	208,7	x
Import										
Index	-	1,0	x	x	x	78,9	11,1	140,2	86,7	61,2
Export										

Zdroj: MH SR

Je málo pravdepodobné, že by SR dokázala zásadne zmeniť pomer dovozu a vývozu vo vzájomnom obchode s Taiwanom, resp. jeho komoditnú štruktúru, avšak určité zmeny možné sú. Predpokladom ich uskutočnenia je aktívnejšia podpora a prezentácia slovenských výrobkov na Taiwane. Čiastočná kompenzácia – aspoň v tej pocitovej rovine – by mohla byť realizovaná nárastom taiwanských investícií na Slovensku.

Literatúra

EU-Taiwan Trade and Investment Fact-file 2007. European Economic and Trade Office, Taipei. <http://www.deltwn.cec.eu.int/>

Eurostat. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Európska komisia, DG Vonkajšie vzťahy,

http://ec.europa.eu/external_relations/taiwan/intro/index.htm

Invest in the EU. European Economic and Trade Office, Taipei. <http://www.deltwn.cec.eu.int/>

Ministry of Economic Affairs of the Republic of China, www.moea.gov.tw

Ministerstvo hospodárstva SR, www.economy.gov.sk

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/6729 5464

EXPORTNÉ KONZORCIÁ AKO NÁSTROJ PODPORY EXPORTU

csabay@euba.sk

Abstrakt

Kategória malých a stredných podnikov je z pohľadu internacionalizačných aktivít výrazne hendikepovaná v porovnaní s väčšími kategóriami firiem. Z pohľadu podpory exportu vyžaduje preto osobitnú pozornosť a primeranú štruktúru špecializovaných nástrojov. Jednou z možností, ako uľahčiť prístup malých a stredných firiem na zahraničné trhy je podpora ich vzájomnej spolupráce v internacionalizačných procesoch napr. formou podpory budovania exportných konzorcií. Touto cestou sa uberajú i niektoré veľké štáty, ktorých exportná výkonnosť je úzko spojená s malými, resp. strednými rodinnými podnikmi, ako je napr. Taliansko. Príspevok sa zaoberá základnými výhodami exportných konzorcií, ich organizáciou a rôznymi podobami.

Abstract

The group of small and middle enterprises is naturally handicapped while exercising internationalization activities in comparison with larger businesses. Thus, from a viewpoint of export promotion, it requires special attention and suitable structure of export promoting instruments. One of the possibilities, how to help small and middle enterprises when approaching foreign markets, is the promotion their co-operation in internationalization processes, e.g. through the establishment of the so-called export consortia. This instrument is often used by countries (incl. some big states) that depend in their export performance on small, eventually middle family businesses. A good example of such country is Italy. The article discusses basic advantages of export consortia, their organization and different forms.

Úvod

V priebehu tohto roku boli subjektmi štátnej správy vypracované viaceré zásadné dokumenty, ktoré majú za cieľ posunúť výkon proexportnej politiky na vyššiu a efektívnejšiu úroveň. Osobitná pozornosť sa bude venovať kategórii malých a stredných podnikov (MSP). Ich vyššia angažovanosť absentuje v štruktúre slovenského zahraničného obchodu. Štátna proexportná politika túto skutočnosť nemôže ignorovať, pretože jej efektívna realizácia je neodmysliteľnou súčasťou procesu tvorby konkurenčnej výhody.⁹⁵ Systém podpory exportu a internacionalizácie MSP musí vychádzať zo špecifických požiadaviek a potrieb, ktoré táto kategória podnikov má. Tieto vyplývajú o. i. z nasledujúcich parametrov, ktoré je potrebné v pri tvorbe špecifických podporných produktoch zohľadniť:

- nedostatok ľudských a finančných zdrojov pre manažment exportu,

⁹⁵ Csabay, M.: K teoretickému vymedzeniu podpory exportu. In: Ekonomický časopis/Journal of Economics. Vol. 55, no. 8 (2007), p. 793-810

- prioritné zameranie na materiálne investície a nízka pozornosť venovaná marketingovým aktivitám,
- limitovaná znalosť cudzích jazykov a zahraničných trhov,
- problémy pri identifikácii potenciálnych obchodných partnerov,
- slabá rokovacia pozícia v porovnaní s veľkoodberateľmi,
- úzka produktová škála,
- vysoké prepravné náklady,
- prakticky absentujúce vedomosti o exportných finančných a iných podporných nástrojoch.

MSP nevyžadujú osobitné kategórie nástrojov, iba náležitú adaptáciu existujúcich, resp. vytvorenie nových v tradičnej štruktúre, ktorú predstavujú opatrenia proexportnej politiky:

- finančné
- funkčné
 - informačné
 - propagačné
 - konzultačné
 - výchovno-vzdelávacie
- fiškálne/colné opatrenia a opatrenia iného charakteru

Napriek vyššie uvedenej zraniteľnosti je výraznejšie zapojenie MSP do nevyhnutným predpokladom odstránenia niektorých slabých stránok slovenského zahraničného obchodu, ktoré v zásade spočívajú vo vysokej koncentrácii teritoriálnej a komoditnej štruktúry, ako aj vo vysokej koncentrácii exportu z pohľadu veľkosti a počtu exportujúcich firiem. Jednou z možností, ktoré posiaľ slovenské proexportná politika obchádzala, sú tzv. exportné konzorciá.

Vymedzenie exportného konzorcia

Exportné konzorciá predstavujú formu organizovanej a štruktúrovanej spolupráce medzi firmami – členmi konzorcia – pri realizácii internacionalizačných aktivít. Cieľom exportného konzorcia v zásade je:

- spoločná podpora a prezentácia tovarov a služieb na zahraničných trhoch,
- zjednodušenie exportných operácií spojených s vývozom týchto tovarov a služieb,
- spoločné obstarávanie exportných služieb a pod.

Na realizáciu uvedených aktivít môžu členovia exportného konzorcia vytvoriť spoločné organizačné štruktúry v rozličnej kvalite, podľa potreby a zamerania samotného konzorcia. Hlbšia inštitucionalizácia v podobe napr. spoločného exportného manažmentu však nie je nevyhnutnou podmienkou existencie samotného konzorcia. Naopak, mnohokrát býva vytvorenie takýchto štruktúr už problémom z dôvodu obáv členov z obchádzania vlastných záujmov.

Druhy exportných konzorcií

Konečná podoba realizovaného exportného konzorcia môže byť rôzna. Podľa sektoru pôsobenia jednotlivých členských firiem možno exportné konzorciá rozdeliť do viacerých skupín:

- jednosektorové
 - jednoduché
 - komplementárne
- viacsektorové
 - s komplementárnymi aktivitami
 - s heterogénnymi aktivitami

Kým jednoduché jednosektorové konzorciá sa skladajú z firiem pôsobiacich v jednom produktovom sektore, komplementárne sú zložené z firiem pôsobiacich v rámci jednej produktovej línie (napr. v kožiarskom sektore výrobcovia opaskov, peňaženiek, tašiek a pod.). Multisektorové (viacsektorové) exportné konzorciá sú zložené z firiem pôsobiacich v rôznych produktových sektoroch. Kým v prípade heterogénnych nie je žiadne prepojenie v ich produktových portfóliách, v prípade komplementárnych aktivít sa produktové portfóliá navzájom dopĺňajú (najlepším príkladom sú dodávatelia v stavebníctve – výťahy, dlažby, obklady, sanitárna technika, kuchynské linky atď.).

Výhoda jednosektorových konzorcií je jednoduchšie obstarávanie exportných služieb z dôvodu podobných požiadaviek jednotlivých členov konzorcia. Vo všeobecnosti tiež platí, že konzorcium dokáže v takomto prípade vykonávať aktivity, ktoré sú viac zamerané na potreby zúčastnených firiem. Niekedy je však vzájomná spolupráca ťažšia, keďže firmy sa logicky obávajú, že ich partneri v konzorciu budú uprednostnení, resp. inak zvýhodnení. Viacsektorové konzorciá tento problém nemajú, keďže produktové portfóliá ich členov si navzájom nekonkurujú.

Predmet činnosti exportných konzorcií

Exportné konzorciá môžu z hľadiska rozsahu svojich aktivít vykonávať propagačné činnosti alebo aj úlohy odbytového oddelenia. Služby poskytované svojim členom by sme mohli v zásade rozdeliť na základné a pokročilé. Medzi základné služby, ktoré môže konzorcium svojim členom poskytovať patrí napr.:

- preklad, tlmočenie a poradenstvo pri obchodných rokovaniach,
- príprava viacjazyčných katalógov a webových stránok,
- vyhľadávanie obchodných zástupcov, importérov,
- vyhľadávanie obchodných informácií a informácií o obchodných príležitostiach,
- vypracovanie trhových analýz,
- prezentácia na veľtrhoch a výstavách,
- reklama,
- príprava obchodných misií atď.

Rádovo vyšší stupeň aktivít exportného konzorcia potom predstavuje združenie, ktorého úlohy o.i. zahŕňajú:

- manažment obchodného zastúpenia v zahraničí,
- vzdelávanie pracovníkov,
- obstarávanie certifikácie podľa medzinárodných štandardov,

- uzatváranie výhodnejších dohôd s bankami, zasielateľskými a logistickými firmami, cestovnými kanceláriami a pod.

Samotný predmet činnosti exportného konzorcia môže samozrejme pozostávať iba z niektorých, kombinácie vyššie uvedených, prípadne aj iných aktivít podľa potreby a požiadaviek zúčastnených firiem. Výsledkom je jednoduchšie a nákladovo menej náročné obstarávanie exportných služieb a tým aj zjednodušenie realizácie exportných, resp. v širšom meradle internacionalizačných operácií. Popri tom si zúčastnené firmy ponechávajú svoju nezávislosť v rozhodovaní a konaní.

Hlavné výhody exportných konzorcií spočívajú v:

- vytvorení silnejšej rokovacej pozície voči distribútorom a odberateľom,
- nižších nákladoch na promočné aktivity,
- diverzifikácii exportu napr. aj do vzdialenejších a náročnejších regiónov,
- ľahšom prístupe k financovaniu exportných operácií,

Ako také môžu byť potom exportné konzorciá významným prostriedkom, ktorý napomôže výraznejšiemu zapojeniu malých a stredných podnikov do medzinárodnej deľby práce. Z tohto dôvodu by sa podpora vzniku exportných konzorcií mala orientovať i štátna proexportná politika. Podporu vzniku exportných konzorcií je možné realizovať napr. prostredníctvom poskytovania grantov na prezentáciu a propagáciu produktov v zahraničí.

Aj v prípade úspešného zavedenia exportných konzorcií, treba si byť vedomý skutočnosti, že takáto forma organizácie nie je bezproblémová. Ako najvýraznejší problém sa ukazuje nedôvera a konkurencia medzi členmi konzorcia, krátkodobé plánovanie, nedostatočná pozornosť venovaná organizácii a činnosti konzorcia a pod.

Potrebným predpokladom na použitie exportných konzorcií ako nástroja proexportnej politiky je prijatie náležitej legislatívy, ktorá by upravovala ich zakladanie, organizáciu a spôsoby financovania. Pre tento účel by bolo možné preskúmať fungovanie exportných konzorcií v krajinách, kde sú už zavedené, napr. v Taliansku.⁹⁶ Že ide o nástroj proexportnej politiky, ktorý možno aplikovať aj v podmienkach, kde nemá tradíciu, dokazuje projekt UNDP, prostredníctvom ktorého sa know-how exportných konzorcií prenáša do vybraných rozvojových štátov so značným úspechom.

Literatúra

Csabay, M.: K teoretickému vymedzeniu podpory exportu. In: Ekonomický časopis/Journal of Economics. Vol. 55, no. 8 (2007), p. 793-810

Proexportná politika Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. (materiál MH SR, prerokovaný Vládou SR)

Aktualizácia teritoriálnej a komoditnej orientácie podpory exportu, možnosti vyššieho využitia

poisťovacej kapacity a optimalizácie podielu cudzích zdrojov na financovaní Exportno-

importnej banky Slovenskej republiky. (materiál Eximbanky, prerokovaný Vládou SR)
Posilnenie ekonomickej dimenzie diplomacie v jednotnom výkone zahraničnej služby

⁹⁶ Pozri napr. www.federexportonline.it

v podmienkach Ministerstva hospodárstva SR. (materiál MH SR, nezaradený na rokovanie

Vlády SR)

Inštitucionalizácia systému podpory exportu v Slovenskej republike. (materiál MF SR, v pripomienkovom konaní)

www.federexportonline.it

www.economy.gov.sk

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/6729 5464

Dr. Ľubomír Čech, CSc.

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL GEN. M.R. ŠTEFÁNKA

**STRATEGICKÉ PARTNERSTVO EÚ – AFRIKA
– ENERGETICKÁ DIMENZIA**

cech@aoslm.sk

Abstrakt

Príspevok prináša pohľad na meniaci sa charakter vzájomných vzťahov medzi Európskou úniou (EÚ) a Afrikou. Africký kontinent už nie je pre EÚ iba problémovou témou rozvoja, ale stále viac aj politickým hráčom s významným energetickým potenciálom. Vzájomný politický dialóg a rozvojové stratégie preto našli svoju kvalitatívnu zmenu v novom strategickom partnerstve, ktoré má aj svoju energetickú dimenziu. EÚ rýchlo pochopila, že bez dobrej a zabezpečenej energetiky nebude akcieschopná Európa a bez Afriky nebude dobrá a zabezpečená energetika.

Abstract

The report brings a view to the changing form of mutual relation between European Union (EU) and Africa. African continent is for EU no more just a problematic topic of development, but more and more also a political player with significant energy potential. Mutual political dialogue and development strategies have therefore found its qualitative change in new strategic partnership, which has also its energy dimension. EU quickly understood that without good and provided energetics Europe will not be in fighting power, and without Africa there will be no good and provided energetics..

* * *

ÚVOD

Európska únia je významným aktérom na medzinárodnom trhu s energiami. Patrí k najväčším svetovým dovozcom uhlia, ropy a zemného plynu. Súčasných 27 štátov únie vytvára ¼ svetového hrubého národného produktu. Svoju spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku síce iba tvorí, no napriek tomu mnohé zo spoločných aktivít na súčasnej medzinárodne – politickej scéne zakladajú predpoklady jej fungovania v budúcnosti.

Pretože energetická závislosť na dovoze surovín v európskych krajinách Únie sa trvalo zvyšuje, súčasne s tým rastie aj snaha zakomponovať energetickú dimenziu do vzájomných vzťahov s ďalšími subjektmi medzinárodnej scény.⁹⁷ To sa v plnej miere dotýka aj Afriky, ktorá je v ostatnom čase v strede pozornosti medzinárodných politik.

Ambíciou tohto článku je podať základné informácie o tvoriacom sa strategickom partnerstve medzi EÚ a Afrikou s dôrazom na energetickú dimenziu tohto vzťahu.

⁹⁷ Zelená kniha : Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii. (GreenPaper : A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy , COM(2006) 105 final z 8.3.2006, časť 6). Vid' bližšie : www.skaloud.net/index.php3?act=senat

NOVÉ TRENDY VO VNÍMANÍ AFRIKY ?

Súčasný svet sa veľmi rýchlo mení. Niektoré zmeny prijímame s pochybnosťami a kontroverzne. Platí to aj o zmenách na africkom kontinente ? Do značnej miery sme v názore na Afriku ovplyvnení audiovizuálnymi médiami. Tie sa pretekajú, ako predať tragické dedičstvá minulosti, ako najlepšie speňažiť tragédiu vojen, hladu a chorôb, ktorými sú postihnutí milióny Afričanov.

Napriek tomu, že v Afrike sa nachádza viac ako 30 % zdrojov nerastných surovín celého sveta⁹⁸, je kontinent postihnutý najväčšou chudobou. Nemenej zarážajúca je skutočnosť, že 28 zo 41 najchudobnejších krajín sveta sa nachádza v Afrike⁹⁹. Kontinent pozostávajúci z 53 štátov, ktorý obýva takmer 14 % svetovej populácie, vyprodukuje iba 1 % svetovej priemyselnej výroby.¹⁰⁰ Z 11 hladom ohrozených oblastí je 8 v Afrike.¹⁰¹ Viac ako 60 % všetkých ľudí na svete nakazených vírom HIV žije v Afrike.¹⁰² Vojny a vojnové konflikty pripravili o život za posledných 50 rokov takmer 10 miliónov ľudí¹⁰³.

Bezpečnostná a ekonomická situácia Afriky nie je jednoduchá. Zmenilo sa teda niečo za posledných 15 rokov, kedy bol tento kontinent s takmer 900 miliónmi obyvateľov označovaný v odbornej tlači ako beznádejný prípad ?

Komisia Európskych spoločenských s určitým opatrným optimizmom naznačuje, že skutočne nové je to, že Afrika už nie je iba problémovou témou rozvoja. Predovšetkým jej reprezentant Africká únia (AÚ)¹⁰⁴ vystupuje stále viac ako samostatný politický hráč, ktorý má čo ponúknuť. Panafrický kontext tohto tvoriaceho sa obratu ostáva určitým prekvapením, pretože ešte pred pár rokmi tu stála Afrika ako kontroverzne vnímaný „bezdomovec“.

Zrazu tu stojí Afrika v novej úlohy „nevesty“, o ktorú sa uchádzajú všetci významní aktéri svetovej politiky. V tejto súvislosti musia každého súdneho človeka napadnúť otázky. Je tento zvýšený záujem o Afriku a o riešenie jej problémov úprimný ? Nemá táto zmena nevyslovený kontext a nie sú za tým všetkým skryté špecifické záujmy mocných tohto sveta ? Odpoveď na tieto otázky je témou pre rozsiahlu štúdiu, ktorej závery by zrejme neboli jednoznačné.

Čo teda spôsobilo túto zmenu ? Kde sú tie dôvody, ktoré nútia aj EÚ uvažovať o Afrike inak, ako o predmete záujmu ? Rozsah článku neumožňuje detailne rozobrať

⁹⁸ Afrika poskytuje 80% svetovej produkcie platiny, 40% diamantov, 1/5 svetovej ročnej produkcie zlata a kobaltu. V Afrike sa vyťaží viac ako 1 mil. ton medi za rok. Tento kontinent disponuje ložiskami ropy, odhadovanými na 75 miliárd barelov. Bližšie viď. : Červenka, Z. : Afrika – kontinent ktorý nás zklamal. Mezinárodní politika. 2007, roč. XXXI, č. 5, s. 4.

⁹⁹ Tureček, T. : Afrika – „třetí svět třetího světa“. Mladá Fronta Dnes. 12.11.1992. s. 9.

¹⁰⁰ Romancov, M. : Afrika aneb klamný obraz politické mapy kontinentu. Mezinárodní politika. 2007, roč. XXXI, č. 5, s. 11.

¹⁰¹ Hunger's global hotspots. 9.3.2007. www.wfp.org.

¹⁰² Červenka, Z. : Afrika kontinent, který nás sklamal. Mezinárodní politika. 2007, roč. XXXI, č. 5, s.5.

¹⁰³ Tamtiež s. 6.

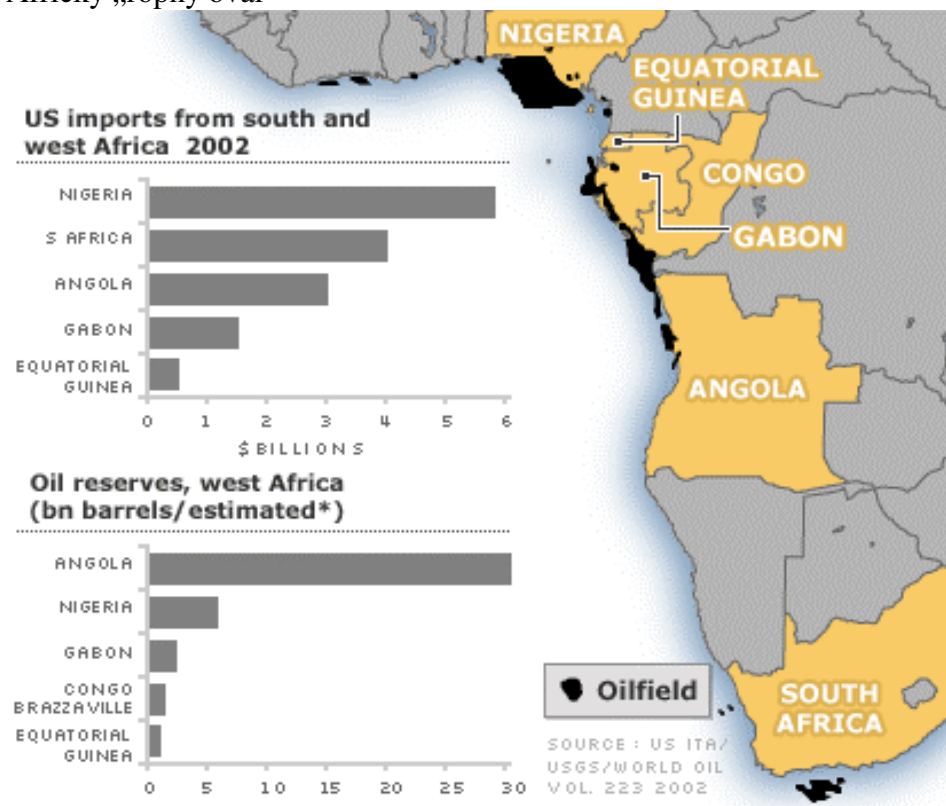
¹⁰⁴ Lídri päťdesiatich troch afrických štátov sa v júli 2002 zišli v juhoafrickom pobrežnom meste Durban a založili novú organizáciu – Africkú úniu (AÚ), ktorá nahradila 39-ročnú Organizáciu africkej jednoty (OAJ). OAJ bola vytvorená v roku 1963 uprostred nadšenia z nezávislosti a panafricanizmu, ktoré vtedy zaplavovalo celý kontinent. Bývalý ghanský vodca Kwame Nkrumah sníval o federácii zjednocujúcej africké národy. Väčšina predstaviteľov nových štátov však nebola ochotná vzdať sa ťažko získanej suverenity. OAJ neriešila vnútornú politiku členských štátov, ale sústredila sa len na boj proti apartheidu v Južnej Afrike a zvyšku britského a portugalského kolonializmu. Mnohé z konfliktov na kontinente však spôsobovali práve zanedbané „vnútorné“ problémy. Cieľom AÚ je zjednotiť africký kontinent do hospodárskej a politickej únie, pozdvihnúť životnú úroveň obyvateľov. Na rozdiel od OAJ predpokladá vytvorenie spoločných panafrických inštitúcií, vrátane mierovej a bezpečnostnej rady, ktoré by i zvýšili nádej na mierový a bezpečný život v Afrike.

inštitucionálne, strategicko – politické, sociálne a demografické faktory určujúcich zmien v pohľadu na Afriku.

Spomeniem iba oblasť hospodárstva. Zlepšujú sa a atraktivizujú príležitosti pre investorov. Vďaka tomu dosiahol udržateľný hospodársky rast na kontinente v posledných rokoch priemeru 5,5 %. Z toho 9 krajín v roku 2005 dosiahlo, alebo prekročilo 7 % prahovej hodnoty nevyhnutnej pre udržateľné zníženie chudoby.¹⁰⁵ Súčasne s tým koncom starého a s nástupom nového milénia dochádza k zvýrazneniu potenciálu Afriky v oblasti surovín – predovšetkým ropy a zemného plynu.

Z hľadiska ropných zdrojov je zaujímavý tzv. ropný ovál, ktorý sa začína na severozápade pri Pobreží Slonoviny a končí pri západnom pobreží Juhoafrickej republiky. V pobrežných ložiskách tejto oblasti sa preukázateľne nachádzajú zásoby 20-30 miliárd barelov ropy (viď obr. 1). Ďalšie možnosti Afriky v produkcii ropy a plynu naznačujú obr. 2, 3 a 4.

Obr. 1 : Africký „ropný ovál“

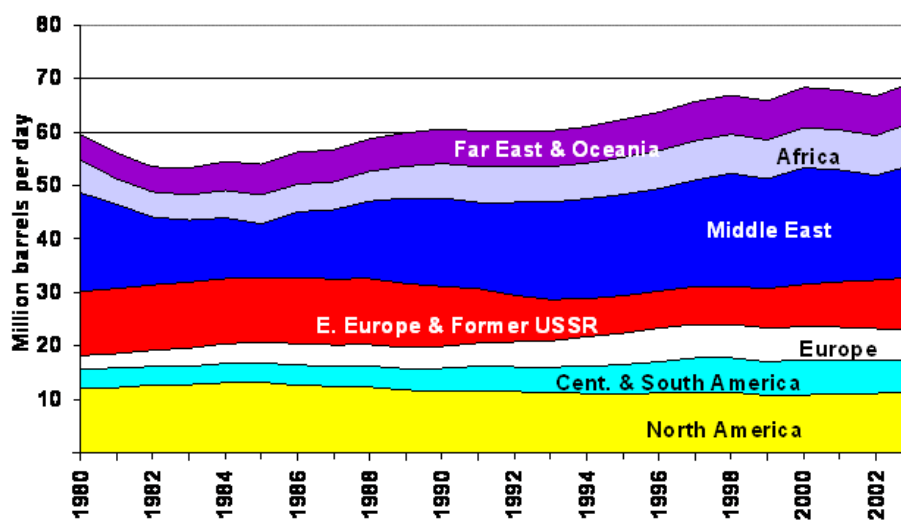

Zdroj : news.bbc.co.uk

Obr. 2 : Postavenie Afriky medzi svetovými producentmi ropy (denná ťažba)

¹⁰⁵ Sdělení Komise Evropského parlamentu a Radě. Od Káhiry k Lisabonu – Strategické partnerství EÚ-Afrika. KOM (2007)353. Brusel 27.6.2007. Bližšie viď : eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0357:FIN:CS:HTML

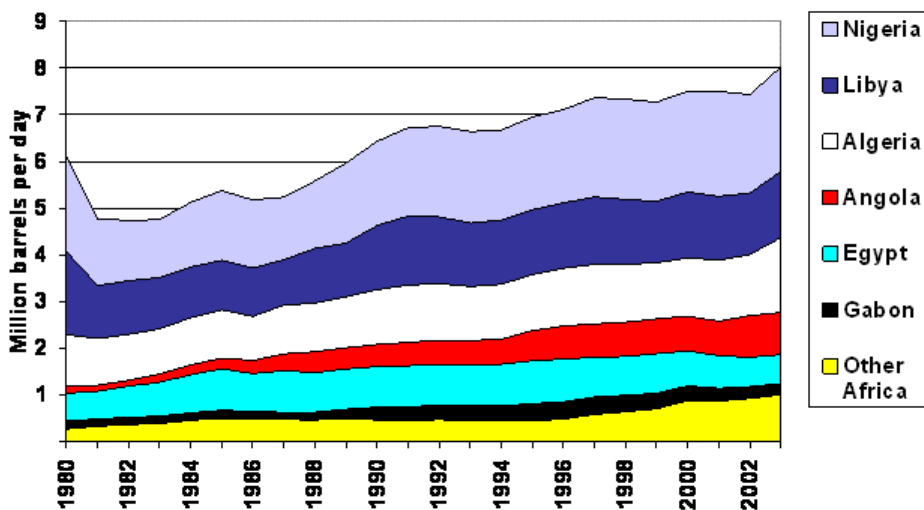
Regional Crude Oil Production, 1980-2003

Zdroj : www.eia.doe.gov

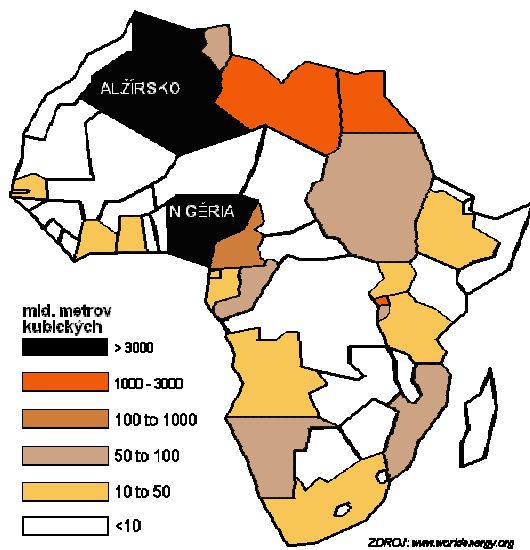
Obr. 3 : Produkcia ropy v Afrike (denná ťažba v jednotlivých štátoch)

Crude Oil Production: Africa

Zdroj : www.eia.doe.gov

Obr. 4 : Zdroje zemného plynu na africkom kontinente

Zdroj : www.rrc.state.tx.us/.../energy/images/map5.gif

Z hľadiska dodávok plynu sa súčasná viac ako 15 % závislosť EÚ na dovoze z Afriky zrejme bude v budúcnosti iba zväčšovať. Napr. Alžírsko je už teraz tretím najväčším dodávateľom plynu do EÚ. Komisár pre energetiku Andris Pieblags pri svojej návšteve tejto krajiny v novembri 2006 zdôraznil dôležitú úlohu, ktorú hrá Alžírsko ako spoľahlivý dodávateľ energií a súčasne potrebu „investovať v nasledujúcich rokoch v tejto krajine, aby sa zlepšila produkcia uhl'ovodíkov a ich vývozné možnosti.“¹⁰⁶

PREHODNOCOVANIE VZŤAHOV EÚ K AFRIKE

Tento proces prešiel síce krátkym, o to viac však dynamickým vývojom.. Politický dialóg a rozvojové stratégie vo vzťahoch EÚ – Afrika našli svoje vyjadrenie vo viacerých významných dokumentoch všetkých hlavných inštitúcií EÚ. Komplexným spôsobom sa systémový obrat vo vzájomných vzťahoch, ktorý reflektoval meniacu sa úlohu Afriky ako aj EÚ vo svete, prejavil v „Európskej bezpečnostnej stratégii“ z roku 2003. Jej energetické súvislosti vyjadrilo konštatovanie o rastúcej závislosti Európy na dodávkach energií a hodnotenie Afriky ako jednej z troch hlavných destinácií, odkiaľ bude EÚ čerpať ropu a plyn.¹⁰⁷

V decembri roku 2005 - ktorý je mnohými analytikmi označovaný za „rok Afriky II“ – vyvrcholili africké aktivity Rady EÚ, Európskej rady a Komisie prijatím „Stratégie EÚ pre Afriku“ s podtitulom „na ceste ku strategickému partnerstvu“. Dokument potvrdil, že od začiatku nového milénia sa vzťah EÚ - Afrika výrazným spôsobom vyvíjal a posúval do novej kvalitatívnej úrovne. Úroveň, kde potvrdenie rozvoja Afriky bolo deklarované ako jedna z hlavných politických priorít EÚ. Prvý raz za 50 rokov sa na úrovni EÚ definovali spoločné hodnoty, zásady, ciele a prostriedky na odstránenie chudoby a rozvojových cieľov milénia. Stratégia vychádzala zo zásad partnerstva, afrického autorstva a africkej zodpovednosti za rozvoj. Ako prvý dokument EÚ sa venoval celej Afrike, nielen jej subsaharskej časti. EÚ tak vyjadrila svoju podporu rastúcej úlohe Africkej únie.

¹⁰⁶ Bližšie vid' : <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/afrika-ako-dodavatel-energie-pre-eu>

¹⁰⁷ Bezpečná Evropa v lepšom svete. Evropská bezpečnostní strategie. Středisko bezpečnostní politiky CESES FSV UK (překlad Zuzana Šťastná.. Praha 2007. s. 2).

OD STRATÉGIE EÚ PRE AFRIKU KU STRATEGICKÉMU PARTNERSTVU EURÓPSKA ÚNIA – AFRIKA

Prijatie „Stratégie EÚ pre Afriku“ v roku 2005 bolo významným medzistupňom pre novú kvalitu vzťahov, založených na politickom partnerstve s Afrikou. Rýchly vývoj situácie čoskoro ukázal, že pokiaľ chce EÚ zostať privilegovaným partnerom Afriky a chce ťažiť zo svojich historických väzieb a kontaktov s Afrikou¹⁰⁸, musí byť ochotná z inštitucionálneho, politického aj kultúrneho hladiska súčasný vzťah posilniť a v niektorých oblastiach aj inovovať a prehodnotiť.

EÚ si uvedomila, že hospodárska prosperita Afriky má zásadný význam pre európsku prosperitu a uznala potrebu komplexnejšieho partnerstva ucelenejších politík voči Afrike. EÚ zostáva naďalej dôležitým obchodným partnerom Afriky. V roku 2005 vyviezla tovar v hodnote 91,6 miliárd EUR a doviezla tovar za 126 miliárd EUR. Z hladiska investíc a oficiálnej rozvojovej pomoci zostáva najdôležitejším partnerom. V roku 2006 tvorila rozvojová pomoc EÚ čiastku 48 miliárd EUR.

V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na rastúcu úlohu Číny, ktorá sa stala tretím najdôležitejším obchodným partnerom Afriky. Jej obchod s Afrikou v roku 2006 dosiahol 43 miliárd EUR (v roku 2005 30 miliárd EUR). Celkovo 23 % dovozu ropy do Číny pochádza z Afriky.¹⁰⁹

Do hry o priazeň pri využití afrických prírodných zdrojov vstúpili aj USA. Národná energetická politika usiluje o diverzifikáciu amerických ropných dodávok. Záujem sa sústreďuje na západnú Afriku, kde sa nachádza podľa najnovších údajov až 15 % všetkých svetových zásob ropy. Ropa zo západnej Afriky už dnes pokrýva asi 12 % dovozu nespracovanej ropy do USA. Predpoklady odborníkov hovoria o zvýšení do roku 2015 na takmer 25 %¹¹⁰. Určite nie náhodou vzniklo na africkom kontinente nové spoločné armádne veliteľstvo AFRICOM.¹¹¹

Úsilie EÚ jednoznačne smeruje k zavŕšeniu procesu tvorby novej spoločnej stratégie na Lisabonskom summite EÚ – Afrika v decembri 2007. Predpokladá sa, že v poradí druhý summit na tejto úrovni, potvrdí konsenzus EÚ a Afriky v hodnotách, spoločnom záujme a strategických cieľoch.

BUDÚCNOSŤ EURÓPY JE AJ DOBRÁ ENERGETICKÁ POLITIKA

Ako už vyplynulo z predchádzajúceho, jeden z najdôležitejších momentov vo vzťahu EÚ – Afrika v súvislosti s novou stratégiou je stabilná a zabezpečená energetika. Prístup EÚ by sa dal vyjadriť jednou vetou – **bez dobrej energetiky nebude konkurencieschopná EÚ a bez dobrého strategického partnerstva s Afrikou nebude dobrá energetika.**

Na už spomínanej návšteve európskeho komisára pre energetiku v Alžírsku v novembri minulého roka bol napr. načrtnutý plán strategického energetického partnerstva

¹⁰⁸ Viac ako polovica krajín pôvodnej európskej „15“ má s Afrikou spoločnú koloniálnu minulosť.

¹⁰⁹ Napr. prítomnosť Číny v Afrike v r. 2006 – s priamymi investíciami do nerastných zdrojov to tvorilo čiastku viac ako 1 miliardu Euro. V novembri 2006 začal pracovať čínsko – africký fond rozvoja .

¹¹⁰ Bližšie viď : <http://www.zmag.org./content/showarticle.cfm?SectionID=2&ItemID=3547>.

¹¹¹ Dochádza k prerozdeleniu pôsobnosti nasledovne :Doteraz : severovýchodná Afrika : Centrálné veliteľstvo; zvyšok Afriky Európske veliteľstvo; Maurícius a Madagaskar : Tichomorské veliteľstvo. Odteraz : celá Afrika : Africké veliteľstvo; Egypt Centrálné veliteľstvo. Bližšie viď. : Surgoš, M. : Američania budú veliť Afrike z Nemecka. In : Pravda 3.10.2007. s. 18.

EÚ – Alžírsko. Andris Pieblags vyhlásil, že EÚ zvažuje aj možnosť vybudovania tzv. trans – saharského plynovodu, ktorý by umožnil dovážať nigerijský plyn cez Alžírsko.

Viaceré inštitúcie EÚ myšlienku strategického energetického partnerstva vyjadrili vo svojich oficiálnych dokumentoch¹¹². Ich spoločným menovateľom je naplniť návrhy, obsiahnuté v „Zelenej knihe Komisie o bezpečnosti energetických dodávok“. V nej sa uvádza, že nárast energetickej závislosti EÚ naďalej bude narastať zo súčasných asi 50 % na 70 % v roku 2030, pritom riešenie situácie bude závislé od úspešnosti rokovania v rámci energetického dialógu s 10 hlavnými destináciami a producentmi ropy a zemného plynu. Afrika – predovšetkým jej severná časť a oblasť Guinejského zálivu – sa dostala do „prvej ligy“ svetových dodávateľov najviac žiadaných energií.

Z čoho by malo partnerstvo medzi EÚ a Afrikou v oblasti energetiky vychádzať:

- obidvaja partneri považujú zabezpečenie energie, prístup k bezpečným, udržateľným a dostupným službám v oblasti energetiky a účinné hospodárenie so zdrojmi energie za predpoklad rozvoja a rastu¹¹³,
- potreba investícií do energetiky. Údaje Svetovej banky hovoria jasnou rečou. Ak by mal byť zabezpečený 100 % prístup k elektrine v subsaharskej Afrike do r. 2030, znamenalo by to ročné investície vo výške 8,27 miliárd EUR.,
- úzka prepojenosť odvetví energetiky oboch kontinentov. Európa ťaží z vývozu energie z Afriky a Afrika využíva technickú a finančnú pomoc Európy v energetickom odvetví,
- rastúca potreba zabezpečenia energie. Zmeny v prístupe k energiám prirodzene nabádajú k tesnejšiemu prepojeniu energetickej budúcnosti oboch kontinentov a kladú na program dňa potrebu spoločného prístupu k energetickým otázkam¹¹⁴,
- riešenie úloh 21. storočia prostredníctvom energetického dialógu medzi EÚ a Afrikou na základe výmeny informácií a skúseností, rozvíjania spoločných politických riešení a prijímania konkrétnych riešení,
- na základe partnerstva riešiť bezpečnosť a diverzifikáciu dodávok energie pre Afriku aj Európu,
- podporovať prístup k cenovo dostupným, čistým a účinným energetickým službám,
- stimulácia energetických trhov formou investícií, transparentnosti a stabilizácie trhu,
- snaha o zvýšenie finančných a ľudských zdrojov na podporu udržateľného rozvoja Afriky v oblasti energetiky,
- zapojenie súkromného sektora, medzinárodných finančných inštitúcií a nových donorov do dialógu o rozvoji energetiky v Afrike.

Predpokladá sa, že toto „desatoro spoločnej energetiky EÚ – Afriky“ bude smerovať na dosiahnutie nasledujúcich piatich cieľov :

- posilnenie súčasného dialógu medzi EÚ a Afrikou o prístupe k energiám a na zabezpečenie energiami,
- zabezpečenie investícií do energetickej infraštruktúry (vrátane podpory riešeniam v oblasti obnoviteľných energií a energetickej účinnosti),
- lepšie využívanie príjmov z ťažby ropy a zemného plynu v záujme rozvoja diverzifikovanej ekonomiky afrických štátov,

¹¹² Napr. Tlačová správa z 5.6.2007 zo zasadania Rady EÚ, Oznámenie Komisie ES Európskemu parlamentu z 27.6.2007 o strategickom partnerstve s Afrikou, Uznesenie Európskeho parlamentu z 25.10.2007.

¹¹³ vid'. Akčný plán EÚ pre energetiku na obdobie rokov 2007-2009, ktorý predstavila Európska rada v marci 2006. Vyžaduje osobitný dialóg o energii s africkými štátmi.

¹¹⁴ Zelená kniha : Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii. (GreenPaper : A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy , COM(2006) 105 final z 8.3.2006. Bližšie vid' : www.skaloud.net/index.php3?act=senat

- podpora transparentnosti a stimulujúcich rámcov,
 - začlenenie problematiky klimatických zmien do rozvojovej spolupráce.
- Partnerstvo bude používať tieto nástroje :
- celkový rámec partnerstva EÚ – Afrika v oblasti infraštruktúry a jeho zvereneckých fondov,
 - energetickú iniciatívu EÚ (EUEI) a jej energetickú facilitu AKT¹¹⁵,
 - národné a regionálne programy v rámci 10. ERF¹¹⁶ a tematický program pre životné prostredie a riadenie prírodných zdrojov, vrátane energie.

ZÁVER

Predstavitelia EÚ sa netaja tým, že energetika zaujíma ústredné miesto v konštrukcii vzťahov EÚ – Afrika. Pre obidvoch partnerov bude dôležité, aby Lisabonský summit EÚ – Afrika v decembri 2007 vyššie uvedené aktivity skutočne potvrdil.

Komisárka pre vonkajšie vzťahy a Európsku politiku susedstva Benita Ferrero – Waldner začiatkom novembra 2007 na konferencii o energetike v egyptskom Sharm El Sheiku vyhlásila : „Keď EÚ premýšľa o energetickej bezpečnosti, pozerá sa nielen na východ, ale aj na juh. Sme rozhodnutí rozšíriť našu sieť energetických partnerstiev vytváraním bilaterálnych partnerstiev a regionálnych iniciatív“¹¹⁷. Komisar pre energetiku Andris Piebalgs v tejto súvislosti na konferencii vyzdvihol mimoriadnu dôležitosť energetických vzťahov EÚ a regiónu Stredozemného mora. Prioritu podľa jeho slov budú mať krajiny ako Egypt, Alžírsko, Maroko a Líbya. Spolu s Ferrero –Waldner zdôraznil aj úlohu Egypta, ktorý má všetky predpoklady na to, aby zohral úlohu mosta medzi energetickými partnermi v Afrike a na Blízkom východe.¹¹⁸

Niektorými skeptikmi je toto nové partnerstvo vopred považované za prehraté.

Možnosti začať novú etapu spolupráce však zostávajú otvorené. Nebude jednoduché prekonávať stereotypy vzťahu EÚ – Afrika ako vzťahu „bohatého severu“ a „chudobného juhu“. Všetko ukazuje na to, že spolupráca medzi EÚ a Afrikou v energetickej oblasti bude skúšobným kameňom nového partnerského vzťahu.

LITERATÚRA

¹¹⁵ AKT je skratka pre krajiny Afriky, Karibiku a Tichomorskej oblasti, s ktorými EÚ uzatvorila dohody ustanovujúce rámec pre spoluprácu v oblasti rozvojovej politiky a obchodu. Základom boli konvencie z Yaoundé (1963 a 1969), ktoré riešili zodpovednosť bývalých koloniálnych štátov voči svojim kolóniám . Neskôr boli nahradené konvenciami z Lomé. V júni 2000 boli Lomské konvencie nahradené novou dohodou z beninského Cotonou. Dohoda z Cotonou má platnosť 20 rokov, v roku 2005 však bola revidovaná vzhľadom na rýchlo sa rozvíjajúce potreby rozvojových krajín. Bližšie vid' : http://ec.europa.eu/comm/development/body/cotonou/lome_history_en.htm.

¹¹⁶ ERF – Európsky rozvojový fond - založený v roku 1957, financuje opatrenia na podporu ekonomického a sociálneho rozvoja v krajinách Afriky, karibskej a pacifickej oblasti. In : www.cpep.sk/index.php?id=9&w=E&wid=121.

¹¹⁷ EÚ chce ropu z Afriky a Blízkeho východu. 4.11.2007. Bližšie vid' : www.euractiv.sk/energetika/c Clanok/eu-chce-ropu-z-afriky-a-blizkeho-vzchodu.

¹¹⁸ Tamtiež.

- [1] Adeymo, T. : Africa´s Enigma. In : Belshaw, D., Calderisi, R., Sugden, Ch., (ed.) : Fait and Development Partnership between the World Bank and the Churches of Africa. Regnum Books Int., Oxford 2001.
- [2] Amin, S, Utar, F. : Globalizacija soprotivljenija - borba v mire. Izdatelstvo naučnoj i učebnoj literatury. Moskva 2004.
- [3] Brzezinski, Z. : Velká šachovnice. Mladá Fronta. Praha 1999.
- [4] Brzezinski, Z. : Volba. Mladá Fronta. Praha 2004.
- [5] Burns, Nicholas R. : Americko – evropská spolupráce. Atlantická rada Spojených států. Washington, D.C. 21.2. 2007.
In : <http://czech.prague.usembassy.gov/702-burns.html>
- [6] Collier, P. : The Bottom Billion. Oxford University Press 2007.
- [7] Černocho, F. : Ropná zbraň : strašák, nebo reálná hrozba. Mezinárodní vztahy. 2007, roč. 42, č. 3.
- [8] Červenka, Z. : Afrika - kontinent, který nás sklamal. Mezinárodní politika. 2007, roč. XXXI, č. 5.
- [9] Eichler, J. : Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století. MO ČR – AVIS. Praha 2006.
- [10] EU Strategy for Africa : Towards a Euro-African pact to accelerate Africa´s development.
In : www.delng.ec.europa.eu/eu_and_country/eu_strategy_for_africa_12_10_2005_en.pdf.
- [11] Fiala, P., Pitrová, M. : Evropská unie. CDK. Brno 2003.
- [12] Human Security Report 2005 : War and Peace in the 21st Century. Human Security Centre. New York 2005.
- [13] Khadiagala, G. M. (ed.) : African foreign policies. Power & Process. Lynne Rienner Publishers 2001.
- [14] Kolektív autorov : Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2003 – 2004. IBOŠ – MO SR. Bratislava 2004.
- [15] Kolektív autorov : Slovník Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. IBOŠ – MO SR. Bratislava 2004.
- [16] Kotsopoulos, J. : The EU and Africa : coming together at last. Policy Brief. July 2007. European Policy Centre. Brussels. In : www.epc.eu.
- [17] L´Afrique – edition 1997. CID. Paris 1997.
- [18] Novotný, A. : Slovník medzinárodných vzťahov – vojensko – politické aspekty. MO SR. Bratislava 2000.
- [19] Podhorec, M. : Globalizačné riziká I. a II. OBRANA. MO SR Bratislava. 2005. Ročník XIII, č. 1 a 2.
- [20] Romancov, M. : Afrika aneb klamný obraz politické mapy kontinentu. Mezinárodní politika. 2007, roč. XXXI, č. 5.
- [21] Ropa a zemný plyn – geopolitické aspekty. In : www.euractiv.sk/energetika/zoznam_liniek/ropa-a-zemny-plyn-geopoliticke-aspekty.
- [22] Volner, Š. : Problémy bezpečnosti v 21. storočí. Euroatlantické centrum. Banská Bystrica 2005.
- [23] Zelená kniha : Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii. (GreenPaper : A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy , COM(2006) 105 final z 8.3.2006.
Vid' bližšie : www.skaloud.net/index.php3?act=senat

Kontakt

Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika
Katedra humanitných a sociálnych vied
Liptovský Mikuláš
Tel. : 0911-793682

Ing. Denys Dorokhov

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OBCHODNE VZŤAHY EURÓPSKEJ ÚNIE A UKRAJINY

denys.dorokhov@euba.sk

Abstrakt

Doterajšie obchodné vzťahy krajín Európskej Únie a Ukrajiny, vždy boli partnerské na jednej strane ale aj podmienené rozdielnou úrovňou rozvoja európskych a ukrajinskej ekonomík na strane druhej. Ukrajina je strategicky významným susedom EÚ a tvorí prirodzený "most" spájajúci EÚ s Ruskom a strednou Áziou. Ukrajina je prioritným účastníkom Európskej susedskej politiky (ESP). Základom EU-UA vzťahov je Akčný plán, schválený Európsko-ukrajinskou Radou pre spoluprácu 5. septembra 2005, ktorý je založený na základe Dohody o partnerstve a spolupráci. Rokovania o Dohode o voľnom obchode Ukrajiny a Európskej Únie sa môžu začať až po skončení prístupového procesu Ukrajiny do WTO. Napriek tomu, obidve strany sú zaujate v tom aby zintenzívňovali obchodnú integráciu a preto, Európska Únia podporuje vstup Ukrajiny do Svetovej obchodnej organizácie a navrhuje prideliť jej štatút trhového hospodárstva. Ohľadom toho, že Európska Únia je najväčším obchodným partnerom Ukrajiny, tak z komoditného hľadiska ako aj z teritoriálneho, význam obchodných vzťahov z Európskou Úniou pre Ukrajinu je enormný.

Už v roku 2004 prezident Ukrajiny vyhlásil strategicky smer rozvoja krajiny s zameraním na približovanie ku európskym trhom. Na druhej strane Európska Únia má záujem o pomerne lacnejšiu energetiku, nerastné suroviny a pracovnú silu. Systém výhod z obchodu, ktoré Ukrajina čerpá z Všeobecného systému preferencií sa stále rozširuje. Rokovania o novej „rozšírenej dohode“, ktorá by mala zahŕňať zónu voľného obchodu a posilnenú spoluprácu v energetickej oblasti, sa začali 5. marca 2007. Keďže EÚ a Ukrajina majú v oblasti obchodu zhodné záujmy a obe krajiny by mohli profitovať z ďalšej integrácie svojich trhov a z tohto hľadiska by postupné prijatie *acquis* Spoločenstva zo strany Ukrajiny predstavovalo významný krok smerom k dosiahnutiu ukrajinského cieľa, ktorým je postupná hospodárska integrácia a prehĺbenie politickej spolupráce s EÚ. Od Ukrajiny sa očakáva hlbšia demokratizácia právnych predpisov, realizácia aktívnych krokov na zabezpečenie dodržiavania pravidiel voľného obchodu a zmenšenie závislosti ekonomiky od politického smerovania krajiny.

Resume

Present commercial relations between European Union and Ukraine always have been partnership but also have depended from different levels of development of Europeans and Ukrainian economies. Ukraine is strategically important partner of the European Union and create the naturally bridge between EU, Russia and the Central Asia.

Ukraine is a priority partner country within the European Neighborhood Policy (ENP). A joint EU-Ukraine Action Plan was endorsed by the EU-Ukraine Cooperation Council on 21 February 2005. It is based on the Partnership and Co-operation Agreement and provides a comprehensive and ambitious framework for joint work with Ukraine, in all key areas of reform.

Negotiation processes about Free Trade Agreement between Ukraine and European Union could be started only after Ukraine is the member of World Trade Organization. Even though, both parties are interested on intensification of commercial integration and that is why European Union supports Ukraine to enter in World Trade Organization and proposes to admeasure the statute of market economy. About of what that European Union is the biggest commercial partner of Ukraine, consequence of economic relations with European Union is enormous.

In 2004, Ukrainian authorities acclaim strategic course of development whit fixation on European market. On the other hand European Union is interested on cheap energy, mineral resources and workforce. System of advantage from commercial relations, which Ukraine intakes by General System of Preferences, is rising. Negotiation process about „enhanced agreement“, which have to include free trade area and forced cooperation in energy area, have started 5 of March 2007. As European Union and Ukraine have identically interests in the field of commerce and both could profit from future integration of their markets, Ukraine have to democratizes the legal system, realize the real steps for security of free trade and decrease economic dependence from political life which could approach Ukraine to it main aim – gradually economic integration to European market and increasing cooperation in political area with European Union.

Obchod je historicky uznaným nosičom spolupráce medzi štátmi, najmä z pohľadu medzinárodnej del'by prace. Preto, význam obchodných vzťahov medzi jednotlivými krajinami spočíva v tom, že akceleračným tempom sa rozširujú integračne procesy, predovšetkým v ekonomickej sfére, čo v súčasnosti sa stáva dominantným trendom svetových hospodárskych procesov. Ukrajina je strategicky významným susedom Európskej Únie a tvorí prirodzený "most" spájajúci EÚ s Ruskom a Strednou Áziou. Vďaka svojej veľkosti, zdrojom na svojom území a obyvateľstvu, ako aj zemepisnej polohe, má Ukrajina v Európe osobitné postavenie a predstavuje určujúci regionálny činiteľ. Strategickým dlhodobým cieľom zahraničnej politiky Ukrajiny od roku 2004 je stať sa plnohodnotným členom Európskej Únie. Kurz na európsku a euroatlantickú integráciu sa zakladá na uvedomení si národných záujmov Ukrajiny. Európska cesta, ktorú si Ukrajina zvolila, je objektívne odôvodnená a smeruje k zabezpečeniu stáleho ekonomického rozvoja krajiny, sociálnej a politickej stability a nezávislosti i bezpečnosti štátu. Po rozšírení v roku 2004 sa EÚ stala najväčším obchodným partnerom Ukrajiny. Pristúpenie krajín hraničiacich s Ukrajinou k EÚ posilnilo obchodné vzťahy Ukrajiny s EÚ a poskytlo nové príležitosti pre regionálny obchod, priemyselnú spoluprácu a hospodársky rast.

Pravidla a princípy pre ekonomickú spoluprácu a obchod medzi Európskou Úniou a Ukrajinou sú zakotvene buď v regionálnych dohodách alebo sa realizujú autonómnymi nástrojmi ako sú napr. GSP - Všeobecný systém preferencií, Európska susedská politika (ESP) a pod. Ukrajina je prioritným účastníkom Európskej susedskej politiky. Základom vzťahov Európskej Únie a Ukrajiny je Akčný plán, schválený Európsko-ukrajinskou Radou pre spoluprácu 5 septembra 2005, ktorý je založený na základe Dohody o partnerstve a spolupráci, podpísanej 14. júna 1998 a rozšírenej, zmenenej a doplnenej 30. marca 2004 a 27. marca 2007¹¹⁹. Vnútroštátnymi dokumentmi, ktorí určujú úlohy eurointegračného procesu sú Stratégia integrácie Ukrajiny do EÚ a Program integrácie Ukrajiny do EÚ. Obchodne vzťahy medzi Úniou a Ukrajinou sa realizujú predovšetkým prostredníctvom konkrétnych obchodných dohôd, ako sú napr. Dohoda o obchode s výrobkami železiarskeho a oceliarskeho priemyslu.

Pre hlbšiu kooperáciu vo

¹¹⁹ Summit European Union - Ukraine

špeciálnych oblastiach, Európska Komisia a predstavitelia Ukrajiny stanovili ďalší nástroj – špeciálne dialógy. Napríklad, dvojstrany dialóg o právach intelektuálneho vlastníctva sa konal v apríli a októbri 2006 a v máji 2007. Dvojstrany dialóg o poľnohospodárskych produktoch bol založený v októbri 2006 a konal sa v decembri 2006 a máji 2007. Napriek tomu, že obidve strany sú zaujate o liberalizácii svojich trhoch, uvažujú aj o protekcionistických opatreniach pre ochranu citlivých odvetví. Napríklad, v súčasnosti Európska Únia ma voči Ukrajine 6 rozličných druhov antidampingových ciel, ktoré sa tykajú železiarskeho a chemického priemyslov. Na druhej strane, Ukrajina ma voči EU tri antidampingové opatrenia pre tovary z určitých krajín a päť bez určenia krajiny pôvodu. V prípade, keď neexistujú určité regionálne obchodne dohody, preferenčný prístup ukrajinských výrobkov na trh Európskej Únie reguluje GPS (General system of preferences) - Všeobecný systém preferencií, ktorý umožňuje export z Ukrajiny za zvýhodnených podmienkach.

Rokovania o Dohode o voľnom obchode Ukrajiny a Európskej Únie sa môžu začať až po skončení prístupového procesu Ukrajiny do WTO. Preto prístupový proces Ukrajiny do WTO je dôležitým činiteľom pre rozvoj obchodných vzťahov medzi EU a Ukrajinou. Takže obidve strany sú zaujate v tom aby zintenzívňovať obchodnú integráciu a preto, Európska Únia podporuje vstup Ukrajiny do Svetovej obchodnej organizácii. Od januára 2006, Ukrajine bol pridelený štatút trhového hospodárstva. Podľa Európskej Komisie, vstup Ukrajiny do Svetovej obchodnej organizácie môže prispieť k uskutočneniu ekonomických reforiem, potrebných na ďalšiu liberalizáciu trhu.

Výhody zo vstupu Ukrajiny do WTO sú recipročne. Na jednej strane účasť Ukrajiny vo WTO, okrem základných výhod z liberalizácie obchodu, by prispela ku vytvoreniu stabilnejších a výhodnejších podmienok pre vstup európskeho kapitálu na Ukrajinu. A na druhej strane, ukrajinské exportéri by získali väčšiu istotu pri orientácii na európsky trh. Rozšírená hospodárska spolupráca s Ukrajinou so sebou prináša pozitívne výsledky rastu aj pre hospodárstva členských štátov a prehľbuje ich integráciu v rámci jednotného trhu EÚ.

Hlavným problémom však tu zostava implementácia potrebných reforiem na to aby prispôsobil ukrajinsky trhový mechanizmus pravidlom a princípom WTO. Úrad kontroly WTO pre kandidátske štáty nastolil otázku analýzy a kontroly uskutočnených reforiem a stanovil termín jej realizácie na 30. novembra 2007. Vstup Ukrajiny do WTO podstatne neovplyvni úroveň ciel Európskej Únie pre ukrajinské výrobky. Napriek tomu, účasť Ukrajiny v Svetovej obchodnej organizácii môže vo veľkej miere zvýšiť vzájomný obchod medzi Ukrajinou a Európskou Úniou, a to najmä v nasledujúcich dôvodov:

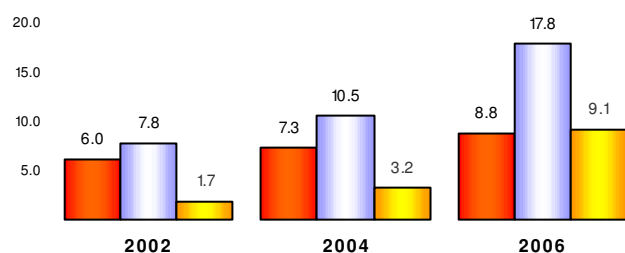
- bude sa vzájomné využívať systém MFN (Most Favoured Nation),
- strany budú most odstrániť všetky kvantitatívne prekážky stanovené v GATT ,
- celkove colne záležitosti budú zjednodušené,
- veľké množstvo netarifných prekážok obchodu bude zrušene,
- harmonizácia ukrajinských technických štandardov a medzinárodných pravidiel sa bude zintenzívňovať.

Členstvo Ukrajiny vo WTO, ktoré súvisí z dohodou o liberalizácii obchodu a splnení cieľov Akčného plánu s EÚ, posilnená východná dimenzia Európskej susedskej politiky určia ďalšiu dlhoročnú etapu agendy vzťahov Ukrajiny s EÚ.

Obchod z tovarmi štátov Európskej Únie z Ukrajinou vo vybraných rokoch predstavoval nasledovnú štruktúru¹²⁰, kde

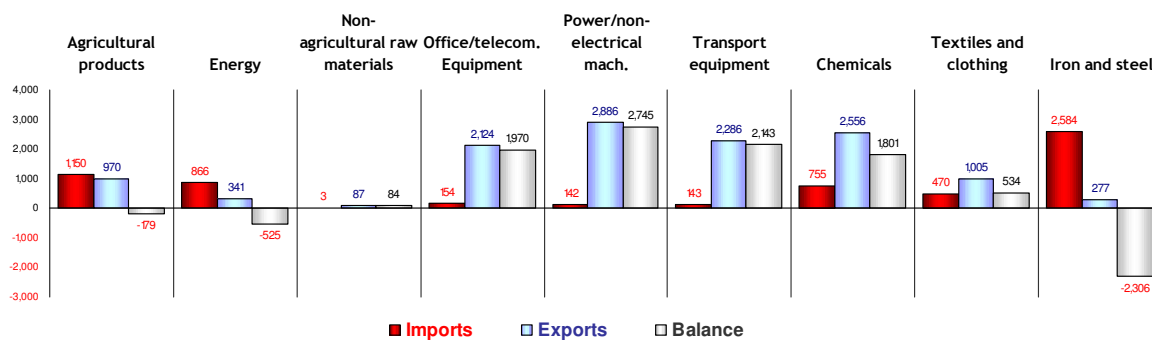
¹²⁰ Eurostat (Comext, Statistical regime 4)

■ dovoz ■ - vyvoz ■ -bilancia

V roku 2006, ukrajinsky obchod s 27 krajinami Európskej Únie stanovil 26,6 miliárd EUR, čo predstavuje 1,1% z celkového obchodu Európskej Únie. Z tohto hľadiska, Ukrajina sa nachádza na 18 mieste v zozname najdôležitejších partnerov EU. Celkový rozmer obchodných operácií medzi EU a Ukrajinou stále narastá od roku 1998, obdobia ekonomickej krízy. Štruktúru ukrajinskej výroby a nasledovne medzinárodného obchodu môžeme celkovo charakterizovať ako nevyrovnanú. Napríklad, ukrajinsky export do EU predstavuje komodity železiarskeho, chemického priemyslu a nerastné bohatstvo (64% z celkového exportu do EU). EU vyváža väčšinou stroje a zariadenia a produkty chemického priemyslu, čo stanoví 66% jej celkového exportu do Ukrajiny.

Komoditná štruktúra obchodu Európskej Únie z Ukrajinou v roku 2006¹²¹:

Trh služieb je stále veľmi limitovaný ale tiež rastie. Podľa štatistického úradu Ukrajiny obchod so službami v roku 2005 stanovil 2,4 miliárd EUR a v roku 2006 – 3,2 miliárd.

Predpoklady o zvýšení celkového obratu obchodu medzi EU a Ukrajinou za posledný rok sa pohybujú okolo 13%, o čom svedčí aktívne otvorenie Ukrajiny na svetovej a regionálnej úrovni, zlúčenie ukrajinských podnikov z zahraničnými, zvýšenie priamych zahraničných investícií, zdokonaľovanie technických a know-how štandardov. Napriek tomu, zo strany Ukrajiny existuje ešte množstvo faktorov ktoré spomaľujú liberalizáciu obchodu, a to napr. rozdielne normy v oblasti poľnohospodárstva, priemyslu a služieb, zastarane pracovné podmienky, nedostatočný rozvoj infraštruktúry v energetickom sektore, čo zasahuje

¹²¹ Eurostat (Comext, Statistical regime 4)

na bezpečný, transparentný a spoľahlivý energetický systém, nedostatočný vládny náhľad nad právami duševného vlastníctva, zastaraný súdny systém. Okrem toho, treba brať do úvahy podmienené pristúpenie Ukrajiny do jednotného hospodárskeho priestoru s Ruskom a ďalšími bývalými republikami Sovietskeho zväzu (Bieloruskom a Kazachstanom), čo môže byť pri ich úplnom vykonávaní v rozpore so zavedením fungujúcej dohody o voľnom obchode s EÚ. Veľmi dôležité pre obidve strany podporiť trojstranný dialóg medzi Ukrajinou, Ruskom a EÚ s cieľom vytvoriť atmosféru bezpečnosti a mieru v tomto regióne, dialóg, ktorý by Ukrajine ale aj Európskej Únii umožnil posilniť jej energetickú nezávislosť bez toho, aby sa dostala do izolácie, dialóg o spoločných záujmoch, najmä v súvislosti s bezpečnosťou a obranou, energetikou a rozvojom kvalitatívne a kvantitatívne efektívnejšej dopravnej siete.

Ako najväčšie makroekonomické problémy Ukrajiny sa považujú obrovské disproporcie tak v teritoriálnej štruktúre ako aj v komoditnej, absencia efektívne funkčného právneho aparátu, korupcia, ktorá už hlboko zakotvená v celom politicko-ekonomickom systéme, narušenie hospodárskej súťaže. Podľa hodnotenia medzinárodných expertov, v súčasnosti sa posilňuje trend zainteresovanosti zahraničných investorov voči aktívnemu kapitálu vo východoeurópskych trhoch, vrátane Ukrajiny, čo je dôležitým ukazovateľom polepšenia ekonomickej klímy v krajine a tým aj prispieva ku oživeniu zaostalých odvetví ekonomiky. Napriek tomu úroveň hospodárskeho rozvoja nie je porovnateľná z priemernou úrovňou Európskych štátov, a preto Komisia naliehavo žiada Ukrajinu, aby vykonala dodatočné domáce reformy umožňujúce trvalo udržateľné začlenenie do svetových globálnych trhov, z ohľadom na potrebu diverzifikácie produkcie. Pokrok do liberalizácie obchodu sa realizuje postupným odstránením kvót a ciel. Ukrajina ponúkla viazanie svojich ciel pre takmer všetky poľnohospodárske komodity na úrovni menej ako 20%, čo by znamenalo podstatný pokles colnej ochrany. Napriek tomu, podľa OECD to by malo spôsobiť len minimálne zníženie farmárskych cien pre komodity, u ktorých je Ukrajina čistým exportérom. Nástupom dohody do platnosti o liberalizácii trhu zo textilom, nie sú potrebné dovozne a vývozné licencie. Výroba liatiny a oceliarstvo predstavujú najväčšiu časť ukrajinského výrobného vývozu a najväčší zdroj obchodných výnosov pre krajinu. Uzavretie dohody o oceli podpísanej popri zasadaní rady pre spoluprácu medzi EÚ - Ukrajinou 18. júna 2007, umožnila podstatné zvýšenie kvót povoleného dovozu oceliarskych výrobkov do Spoločenstva a podporila účinnejšiu liberalizáciu obchodu s tovarom medzi Ukrajinou a EÚ. Uvedená zmluva významne podporí ciele dohody o partnerstve a spolupráci a pripraví cestu k lepšej integrácii trhov v súlade s ustanoveniami WTO, keď sa zrušia množstvom obmedzenia. Podpísanie memoranda o štruktúrovanom dialógu o poľnohospodárskych otázkach v októbri 2006, prispieva k zabezpečeniu sociálnej rovnováhy medzi rozdielnym rozvojom vidieckych a mestských oblastí. Prijaté ukrajinským parlamentom 27. februára 2007 uznesenia o začatí rokovaní medzi Ukrajinou a EÚ s cieľom uzatvoriť novú dohodu o partnerstve a spolupráci s EÚ, podporuje Európsky Parlament a Komisia. V podmienkach akceleračnej globalizácie vznikajú pred Európskou Úniou a Ukrajinou nové výzvy, ako napríklad, potreba pridať budúcim dvojstranným rokovaniam nový a súdržnejší rozmer, založený na celkovej spolupráci a solidarite, a rešpektujúci privilegovanú povahu susedských vzťahov, s ohľadom na vzťahy z tretími krajinami, najmä z Ruskou federáciou. Posledný summit Európska únia – Ukrajina, ktorí sa konal 14. septembra 2007 v Kyjeve sa skončil podpísaním deklarácie o „zdravom“ bilaterálnom partnerstve, avšak bez dosiahnutia významnejších dohôd alebo kompromisov v sporných otázkach. Ukrajinský prezident V. Juščenko znovu potvrdil jasné ambície svojej krajiny na vstup do EÚ. Predstavitelia [Bruselu](#) však opäť nezverejnili žiadny časový harmonogram ukrajinského členstva a vyhlásili len, že budú Kyjevu všemožne pomáhať pri rozvíjaní európskych štandardov.

Únia v súčasnosti presadzuje vo vzťahu k Ukrajine politiku postupných krokov v dlhodobom, bližšie neurčenom časovom horizonte. Hlavnými témami

11. vrcholnej schôdzky boli dvojstranné vzťahy, spolupráca v hospodárskej a energetickej oblasti, ako aj nadchádzajúce predčasné parlamentné voľby na Ukrajine. Takže v súčasnosti, obchodne vzťahy Ukrajiny a EU sa zintenzívňujú dostatočne rýchlymi tempami, ale sú aj charakteristické množstvom nevyriešených otázok, čo podľa nás súvisí z slabšou úrovňou rozvoja ukrajinskej ekonomiky a následné potrebou chrániť jej trh.

Použitá literatúra:

1. Uznesenie Európskeho parlamentu z 15. novembra 2007 o obchodných a hospodárskych vzťahoch s Ukrajinou (2007/2022(INI))
2. CASE – Center for Social and Economic Research
4. Lipkova, Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Sprint 2000, ISBN 80-88848-35-0
5. Lipkova, Ľ.: Európska Únia. Sprint 2006, ISBN 80-89085-65-2

Internetové zdroje:

www.euroaktiv.com
www.imf.org
www.wto.org
www.wikipedia.com
www.economic.ua

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 475

Ing. Michal Fabuš

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENERGETICKÁ POLITIKA EÚ A OTÁZKY PLYNU

fabus@euba.sk

Abstrakt

Ako jeden z najväčších svetových dovozcov ropy, zemného plynu a uhlia je EÚ veľkým hráčom na medzinárodnom trhu s energiami. Nakoľko si však členské krajiny snažia udržať kontrolu nad zahraničnou politikou, na medzinárodnopolitickom poli je Únia ako taká trpaslíkom. Energetická závislosť na dovoze u krajín EÚ trvalo rastie. Je preto prirodzené že sa Únia snaží integrovať energetické aspekty do všetkých vzťahov s tretími krajinami. Zásoby ropy a zemného plynu sú rozdelené geograficky nerovnomerne. Najväčšie zásoby sa nachádzajú v politicky i ekonomicky nestabilných regiónoch. Zásoby ropy a plynu v Severnom mori sa už pomaly mňajú, vrchol produkcie majú za sebou. Európska únia je tak závislá od dovozu spoza hraníc.

Kľúčové slová

Energetická bezpečnosť, spoľahlivosť dodávok, obnoviteľné zdroje energie, ropa, zemný plyn, uhlie

Abstract

As a one of the biggest importers of oil, natural gas and coal, the EU is one huge player on the international energy market. But because ambitions of the member states, to keep control over the foreign policy, is the Union on the international field only a pygmy. The energy dependence of the EU countries on import of energy sources still and permanent grows. Therefore is natural that the Union will the energy aspects integrate into all relations with third countries. The reserves of oil and natural gas are divided geographical unbalanced. The major reserves are situated in politically and economically unstable regions. The oil and natural gas reserves in North Sea are going out. And the EU is therefore dependent on import from abroad.

Key words

Energy security, security of energy supply, renewable energy sources, oil, natural gas, coal

Energetická politika EÚ

Rastom dopytu energií Európska komisia v marci 2006 vydala „Zelenú knihu o bezpečnej, konkurencieschopnej a trvalo udržateľnej energetike pre Európu“, ktorá položila základ pre diskusiu o budúcnosti európskej energetiky. V nej sú načrtnuté súčasné a budúce výzvy a možné riešenia. V knihe boli určené tri hlavné ciele:

- zvýšenie bezpečnosti dodávok,
- zabezpečenie konkurencieschopnosti európskych ekonomík a dostupnosti cenovo

- prístupnej energie,
- podpora trvalej environmentálnej udržateľnosti a boj proti zmene klímy.¹²²

Pre zabezpečenie dosiahnutia týchto cieľov bolo definovaných šesť prioritných oblastí s prislúchajúcimi aktivitami:

- energetika ako zdroj pracovných miest a rastu v Európe: dobudovanie vnútorného európskeho trhu s elektrickou energiou a s plynom;
- riešenie konkurencieschopnosti a bezpečnosti dodávok: zvyšovanie trvalej udržateľnosti a pestrosti energetického mixu;
- solidarita medzi členskými štátmi: cesta k európskej internej politike dodávok energií;
- riešenie klimatických zmien;
- podnecovanie inovácie: strategický európsky plán energetických technológií;
- smerom ku koherentnej externej energetickej politike.¹²³

Európska rada následne vo svojich záveroch zdôraznila potrebu vypracovať energetickú politiku pre Európu, ktorej cieľom je účinná politika európskej únie, jednotnosť medzi členskými štátmi, súlad medzi činnosťami v rôznych oblastiach politik a vyvážené plnenie troch cieľov a oznámila svoj zámer prijať na jarnom zasadnutí v roku 2007 akčný plán priorít.

Nemecké predsedníctvo pripravilo návrh záverov Rady ministrov pre energetiku ako príspevok na jarnú Európsku radu 2007, ktorý definoval prioritné opatrenia zmieneneho akčného plánu. Návrh týchto priorít vychádza z oznámenia Európskej komisie s názvom „Energetická politika pre Európu“, predloženého v januári 2007. Je súčasťou „energetického balíčka“ a predstavuje súbor viacerých dokumentov venovaných energetike:

- energetická politika pre Európu;
- cestovná mapa pre obnoviteľné zdroje energie;
- správa o pokroku v oblasti biopalív;
- správa o pokroku v oblasti obnoviteľných zdrojov elektrickej energie;
- perspektívy pre vnútorný trh s plynom a elektrickou energiou;
- preskúmanie európskeho plynárenského sektoru a sektoru s elektrickou energiou;
- plán prioritných prepojení;
- trvalo udržateľná výroba energie z fosílnych palív;
- smerom k Európskemu strategickému plánu pre energetické technológie;
- jadrový objasňujúci program;
- obmedzenie globálnej klimatickej zmeny na 2 stupne Celzia.¹²⁴

¹²² Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu, KOM(2006) 105, konečné znenie, 8.3.2006; Pracovný dokument Komisie, Súhrnná správa o analýze diskusie k zelenej knihe „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu“, SEK(2006) 1500

¹²³ Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu, KOM(2006) 105, konečné znenie, 8.3.2006; Pracovný dokument Komisie, Súhrnná správa o analýze diskusie k zelenej knihe „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu“, SEK(2006) 1500

¹²⁴ Oznámenie Komisie Európskej rade a Európskemu parlamentu "ENERGETICKÁ POLITIKA PRE EURÓPU" {SEK(2007) 12}

Akčný plán pre energetickú politiku na roky 2007 až 2009 bol schválený na jarnom zasadnutí Európskej rady v marci 2007. Obsahuje prioritné činnosti pre dosiahnutie cieľov energetickej politiky zamerané na vnútorný trh s plynom a elektrickou energiou, bezpečnosť dodávok, medzinárodnú energetickú politiku, energetickú efektívnosť a energiu z obnoviteľných zdrojov, ako aj obchodovanie s emisiami a energetické technológie.¹²⁵

Každá energetická politika by mala obsahovať reálne stanovené ciele, odrážajúce súčasnú situáciu a berúc do úvahy budúcnosť s predpokladom výskytu nepredvídateľných situácií. Európska únia potrebuje efektívnu energetickú politiku, ktorá nebude predstavovať len množstvo ambiciózných a ťažko splniteľných cieľov, ktoré majú demonštrovať politickú silu.¹²⁶

Komisia zamýšľa udržať pozíciu EÚ ako svetového lídra v oblasti získavania energie z obnoviteľných zdrojov prostredníctvom návrhu záväzného cieľa, že do roku 2020 bude 20 % jej celkového sortimentu energií predstavovať energiu pochádzajúcu z obnoviteľných zdrojov. Vyžiada si to obrovský nárast vo všetkých troch sektoroch energie z obnoviteľných zdrojov: v sektore elektrickej energie, biopalív a ohrevu a chladenia. Cieľ týkajúci sa energie z obnoviteľných zdrojov bude doplnený minimálnym cieľom pre biopalivá 10 %. Okrem toho bude legislatívny balík pre rok 2007 týkajúci sa energie pochádzajúcej z obnoviteľných zdrojov zahŕňať osobitné opatrenia na zvýšenie trhového podielu biopalív a energie získanej z obnoviteľných zdrojov využívanej pri ohreve a chladení.

"Bezpečnosť dodávok je v súčasnosti značne podceňovaná. Dá sa predpokladať, že dôležité geopolitické regióny bude nutné v blízkej budúcnosti chrániť aj ozbrojenými zložkami, tak ako to napríklad robia USA. V súčasných podmienkach globalizácie dochádza k rýchlemu prenášaní konfliktov v regiónoch a preto by mala byť zabezpečená ochrana strategických uzlov."¹²⁷

Kľúčových dodávateľov do EÚ môžeme zrátať na prstoch jednej ruky: sú nimi štátne spoločnosti Nórska (Statoil), Alžírka (Suantra) a Ruskej federácie (Gazprom). Zámerne upozorňujem na štátne spoločnosti, pretože tu narážame na ďalší problém. Európska komisia sa posledné roky legislatívnymi opatreniami snaží o liberalizáciu trhu s elektrickou energiou a plynom v rámci celej únie. Tieto opatrenia sa však netýkajú dodávateľov plynu mimo EÚ, ktorých podiel na celkovej spotrebe bude dramaticky narastať. Paradoxom je, že v kľúčových dodávateľských krajinách sa ešte viac upevňuje monopolizácia producentov pod štátnou kontrolou. Typickým príkladom je posledný vývoj v Rusku a dnes už supermonopolné postavenie Gazpromu v ťažbe a hlavne exporte plynu. Únia sa tak nestáva závislá len od krajiny ako takej, ale dokonca len od jednej firmy riadenej priamo národnou vládou. Gazprom, ktorý spolu s ďalšími štátnymi spoločnosťami kontroluje väčšinu energetického potenciálu Ruskej federácie. A zároveň chce kontrolovať pokiaľ možno celú cestu od ťažby až k predaju energie koncovému zákazníkovi.¹²⁸

¹²⁵ Európska Rada v Bruseli 8. – 9. marec 2007, Závery predsedníctva

¹²⁶ Woltemar, R.: Energetická Politika EÚ – podmienka úspešnosti v energetických vzťahoch, zborník príspevkov, Bratislava, 2007

¹²⁷ Woltemar, R.: Koncepcia EPE, zborník príspevkov, Zlín 2007, str.318 + CD, ISBN: 978-80-7318-529-9

¹²⁸ Fabuš, M.: Energetická politika pre Európu, In: Zborník príspevkov, Bratislava, 2007

Potenciál rozvoja dovozných možností plynu do EÚ

Kaspická oblasť a Stredný Východ

V tomto prípade ide predovšetkým o krajiny okolo Kaspického mora – Azerbajdžan, Kazachstan a Turkmenistan. V máji 2007 sa najvyšší predstavitelia týchto krajín spolu s Ruskom dohodli na výstavbe nového spoločného plynovodu okolo Kaspického mora, ktorý by mal slúžiť najmä pre export plynu smerom do Ruska. Tento projekt je možné chápať ako snahu Ruska čiastočne obmedziť prístup EÚ k zdrojom, mimo RF.

V úvahách o možných zdrojoch plynu sa objavuje aj Irán ako krajina s najvýznamnejšími zásobami plynu v tejto oblasti. Z pohľadu súčasného politického vývoja v tejto krajine však nie je možné hovoriť o bezrizikovej oblasti. V januári 2007 napr. prišlo k zastaveniu dodávok z Iránu do Turecka aj napriek existujúcej dlhodobej zmluve o dodávkach, v dôsledku čoho Turecko muselo riešiť problém s nedostatkom plynu. Známe sú aj sporadické útoky predovšetkým kurdských ozbrojencov na exportnú plynárenskú infraštruktúru.

Plynovod Nabucco

Zo strednodobého hľadiska, výstavba plynovodu Nabucco predstavuje vhodnú možnosť pre dovoz plynu z oblastí Kaspického mora. Významné zásoby zemného plynu z oblasti Stredného Východu, Kaspickej oblasti a Egypta predstavujú 79 390 mld. m³, čo vzbudzuje záujem o tento projekt. Výstavba tohto plynovodu nepredstavuje priamu konkurenciu pre súčasnú prepravu plynu cez Slovensko, pretože plynovod Nabucco by nemal prepravovať ruský plyn. Projekt Nabucco je v súčasnosti tvorený konzorciom piatich spoločností z krajín, ktorými by mal plynovod prechádzať a to OMV (Rakúsko), MOL (Maďarsko), TRANSGAZ (Rumunsko), BULGARGAZ (Bulharsko), BOTAS (Turecko).

V roku 2007 sa predpokladá vytvorenie národných spoločností Nabucco Rakúsko, Nabucco Maďarsko, Nabucco Rumunsko, Nabucco Bulharsko a Nabucco Turecko, ktoré budú zodpovedať za konkrétne úlohy v súvislosti s výstavbou plynovodu vo svojich krajinách.

Technické parametre pripravovaného plynovodu sú:

- priemer DN 1400,
- dĺžka 3 300 km,
- maximálna prepravná kapacita 31 mld. m³/rok,
- predpokladaná výška investícií je 4,6 mld. Euro.

Začiatok výstavby sa predpokladá v 2. polroku 2008. Konzorcium však potrebuje jedného – dvoch nových akcionárov, začať rokovania s finančnými inštitúciami a uzavrieť prepravné kontrakty. Záujem vstúpiť do konzorcia už oficiálne prejavila aj ukrajinská spoločnosť NAFTOGAZ.

Projekt Nabucco je zaradený aj medzi prioritné projekty EÚ, ktorým bude venovaná prednostná pozornosť, vrátane urýchlenia investícií na ich prípravu a realizáciu. Predpokladaný začiatok prevádzky je v zmysle najnovších informácií v roku 2012. Z pohľadu možností Nabucca pre dodávky na Slovensko je potrebné spomenúť existujúce prepojenie prepravnej siete s rakúskym Baumgartenom, kde bude plynovod končiť. Takisto je známy zámer ďalšieho rozšírenia vzájomného prepojenia Slovenska a Rakúska (Vysoká – Baumgarten) s plánovaným začiatkom výstavby koncom roka 2007.

Podľa dostupných informácií by uvažovaná prepravná kapacita plynovodu mala byť rozdelená v pomere: 15 mld. m³ určených pre potreby plynárenských spoločností, ktoré tvoria konzorcium Nabucco a 16 mld. m³ predbežne určených pre tretie strany.¹²⁹

Plynovod Nabucco; zdroj: prezentácia Nabucco Gas Pipeline International GmbH

Dodávky plynu z Nórska

Z pohľadu politických kritérií je táto možnosť bezproblémová, Nórsko má záujem byť stabilným dodávateľom plynu na trh EÚ. Existujúca ako aj plánovaná infraštruktúra prechádza krajinami Európskej únie a Európskeho hospodárskeho spoločenstva.

Z pohľadu technických možností je už aj v súčasnosti možné plyn z Nórska dopraviť na Slovensko. Od roku 2003 plynárenský uzol v Baumgartene na slovensko-rakúskej hranici neustále rozširuje svoje obchodné aktivity, vrátane obchodovania s nórskeho plynom. Nákup nórskeho plynu sa však dosiaľ neuskutočnil, pričom hlavným kritériom bola menšia ekonomická efektívnosť takéhoto riešenia oproti dovozu plynu z Ruskej federácie.

Nórsko sa vyznačuje tým, že toto svoje bohatstvo nevyužíva na pokrytie domácej spotreby energie, ale celú produkciu umiestňuje predovšetkým na nemeckom, britskom, francúzskom, belgickom, holandskom trhu a menší objem (cca 1/5 spotreby plynu v ČR) i na českom trhu. Je predpoklad, že ťažba zo šelfov v Severnom mori, Nórskom mori a Barentsovom mori bude narastať, podľa predbežných analýz sa očakáva nárast dovozu pre EÚ na 117 mld. m³ v r. 2030 (pre porovnanie 88,8 mld. m³ v r. 2005). Nórsky plyn, ktorý sa do EÚ prepravuje plynovodmi o dĺžke cca 6 600 km je v súčasnosti pre Slovensko tou drahšou alternatívou – možnosť diverzifikácie z tohto zdroja bola vyhodnocovaná už

¹²⁹ Nabucco Gas Pipeline International GmbH; <http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-description-pipeline-route/index.html>

v minulosti, a vyššia cena (nákladná ťažba off-shore, preprava podmorskými plynovodmi) bola rozhodujúca pre zachovanie pokrývania potrieb Slovenska z tradičného zdroja.¹³⁰

Diverzifikácia dopravných ciest plynu

Plynovod Blue Stream

Plynovod Blue Stream spája pod hladinou Čierneho mora Rusko s Tureckom, pričom neprechádza cez územie žiadnej inej krajiny. Blue Stream je jedným z najhlbšie položených podmorských plynovodov. Jeho ročná kapacita v súčasnosti predstavuje 16 mld. m³. V tomto roku maďarská vláda vyhlásila, že má záujem predĺžiť plynovod Blue Stream, ktorý vedie z Ruskej federácie do Turecka, čo predstavuje ohrozenie výstavby plynovodu Nabucco.

Z hľadiska diverzifikácie zdrojov by sa však nejednalo o žiadnu zmenu, pretože by to bol stále plyn smerujúci z Ruskej federácie. Takéto riešenie je však možné považovať za konkurenciu pre slovenskú prepravnú sieť.¹³¹

Plynovod South Stream

OAo Gazprom a talianska spoločnosť Eni v júni 2007 podpísali memorandum o porozumení pri realizácii nového plynovodu South Stream z Ruska do Európy cez Čierne more a Bulharsko. Realizácii stavby bude predchádzať vypracovanie štúdie, ktorej cieľom je zhodnotiť vykonateľnosť investície a ktorá určí aj jeho kapacitu. Predpokladá sa, že vyše 900 kilometrov plynovodu pôjde pod Čiernym morom, cez Bulharsko, cez Grécko do Talianska.

Plynovod South stream; zdroj: prezentácia MHSR

Predpokladaný začiatok prevádzky je v roku 2012-2013.

Technické parametre plynovodu:

¹³⁰ Stratégia energetickej bezpečnosti SR, dokument MHSR – v pripomienkovom konaní

¹³¹ <http://www.gazprom.com/eng/articles/article8895.shtml>

- dĺžka cca 900 km,
- maximálna prepravná kapacita sa predpokladá na úrovni 30 mld. m³/rok

Pri priaznivých výsledkoch vykonateľnosti je možnosť, že v Bulharsku sa bude deliť na severnú a južnú časť, pričom severná časť pôjde cez Maďarsko do Rakúska.¹³²

Plynovod Nord Stream

Expanzívna politika Gazpromu sa výrazne podpísala pod diverzifikáciu dopravných trás plynu. Pripravovaný podmorský Severo-baltický plynovod – Nord Stream, obchádzajúci Poľsko a končiaci v Nemecku, neovplyvní štruktúru dodávateľov pre SR, bude mať však negatívny dopad na veľkosť prepravovaných objemov cez tranzitný plynovod na Slovensku a tým i negatívny dopad na ekonomiku Slovenska. Konzorcium je tvorené spoločnosťami Gazprom (51%), E.ON (24,5%), BASF (24,5%).¹³³

Technické parametre plynovodu:

- dĺžka 1200km,
- priemer DN 1200, tlak PN 22MPa,
- maximálna prepravná kapacita 55 mld. m³/rok; v prvej fáze by však mala byť vybudovaná len jedna vetva plynovodu s kapacitou 27,5 mld. m³/rok (predpoklad začatia prevádzky v roku 2010).

Súčasný prepravný plynovody a plánované projekty:

NEGP – Nord Stream

Zdroj: IEA

¹³² <http://www.eni.it/eni/internal.do?RID=@2sIKM%7C0?xoidcmWopk&catId=1073763205&cntTypeId=1008&portalId=0&lang=en>

¹³³ <http://www.nord-stream.com/>

Predmetné plynovody Nord Stream (v spojitosti aj s Gazelou), South Stream, Blue Stream, podobne ako plynovod Jamal, je možné považovať v určitom zmysle za diverzifikáciu dopravných ciest, ale zároveň je ich rozhodne možné považovať za konkurenciu pre slovenskú prepravnú sieť.

Zásoby plynu a skladovacia kapacita

Celková skladovacia kapacita v krajinách EÚ presahuje hodnotu 70 mld. m³, pričom objemy skladovacích kapacít v jednotlivých krajinách EÚ sa výrazne líšia. Celková kapacita podzemných zásobníkov v krajinách Nemecka, Francúzska a Talianska predstavuje viac ako 60 percent skladovacej kapacity celej EÚ. Pokiaľ ide o región strednej Európy, skladovacie kapacity v Rakúsku, Maďarsku, Slovensku a v Českej republike sú dobre rozvinuté. V Rakúsku pokrývajú približne 33 %, v Českej republike približne 28 % a v Maďarsku približne 25 % ich ročnej spotreby zemného plynu.

Slovenská republika disponuje podzemnými zásobníkmi zemného plynu, ktoré sú situované v juhozápadnej časti krajiny a zohrávajú významnú úlohu pri vyrovnávaní sezónneho dopytu a odberov v čase špičky pre Slovenskú republiku a ďalšie európske krajiny. Predpoklady, aby členské krajiny EÚ postupne vytvárali rezervy zemného plynu za účelom zabezpečenia dodávok plynu pre domácnosti na dva mesiace, by Slovensko splnilo už dnes, keďže v súčasnosti zásobníky dokážu pokryť približne 38 % ročnej spotreby zemného plynu na území Slovenskej republiky. Prevádzkovateľmi týchto zásobníkov sú spoločnosti NAFTA a.s. a POZAGAS a.s. Súčasná celková kapacita podzemných zásobníkov v Slovenskej republike je 2,5 mld. m³, pričom pre slovenský plynárenský trh je využívaná kapacita v objeme 1,3 mld. m³. Navyše existujúci a nový prevádzkovatelia podzemných zásobníkov, ktorí vstupujú na trh, plánujú rozvoj ďalších nových uskladňovacích kapacít v Slovenskej republike pre slovenský aj medzinárodný trh.

Okrem zásobníkov nachádzajúcich sa na území SR je pre účely vyvažovania distribučných sietí v SR využívaný zásobník Dolní Bojanovice s objemom približne 0,5 mld. m³, ktorý sa nachádza v Českej republike. Tento zásobník je napojený na slovenskú plynárenskú sieť a je nezávislý od spojovacích technológií využívaných spoločnosťami POZAGAS, a.s. a NAFTA, a.s. Zásobník Dolní Bojanovice zároveň ponúka možnosti dodatočného zabezpečenia bezpečnosti dodávok plynu pre odberateľov plynu v domácnosti.

134

Literatúra

27. Oznámenie Komisie Európskej rade a Európskemu parlamentu "ENERGETICKÁ POLITIKA PRE EURÓPU" {SEK(2007) 12}
28. Woltemar, R.: Koncepcia EEP, zborník príspevkov, Zlín 2007, str.318 + CD, ISBN: 978-80-7318-529-9
29. Woltemar, R.: Energetická Politika EÚ – podmienka úspešnosti v energetických vzťahoch, zborník príspevkov, Bratislava, 2007
30. Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu, KOM(2006) 105, konečné znenie, 8.3.2006; Pracovný dokument Komisie, Súhrnná

¹³⁴ Stratégia energetickej bezpečnosti SR, dokument MHSR – v pripomienkovom konaní

- správa o analýze diskusie k zelenej knihe „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu“, SEK(2006) 1500
31. Nabucco Gas Pipeline International GmbH; <http://www.nabucco-pipeline.com/project/project-description-pipeline-route/index.html>
 32. Stratégia energetickej bezpečnosti SR, dokument MHSR – v pripomienkovom konaní
 33. Fabuš, M.: ALTERNATÍVNE ZDROJE ENERGIE - PODPORA V EÚ A SR, In: zborník abstraktov „Medzinárodné vzťahy 2005“, Mojmirovce, Ekonóm, 2006, ISBN: 80-225-2238-4, str. 26 + CD
 34. Fabuš, M.; Mečár, M.: ENERGETICKÁ KONCEPCIA EÚ, In: Zborník abstraktov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“, 30. november - 1. december 2006, Mojmirovce, Ekonóm, 2007, ISBN:978-80-225-2353-0, str. 26 + CD
 35. Fabuš, M.: ENERGETICKÉ OTÁZKY EÚ, In: Recenzovaný zborník „Medzinárodní Baťovy Doktorandské Konference“ 12. apríl 2007, Zlín Česká republika, Grafotechna Print, 2007, ISBN: 978-80-7318-529-9, str. 278 + CD
 36. Fabuš, M.: ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ SR, In: Zborník príspevkov „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ“ 5. - 6. december 2006, Trenčín, ISBN: 80-8075-186-2, str. 18, CD-ISBN: 80-8075-187-0
 37. Fabuš, M.: ENERGETICKÁ POLITIKA PRE EURÓPU, In: Zborník príspevkov z „VI. medzinárodnej doktorandskej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“ 8.-9. jún 2007, Bratislava - v tlači

ING. MICHAL FABUŠ

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov

a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej Univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.:02/67295460

Email: fabus@euba.sk

Ing. Michal Fabuš

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VÝROBA BIOPLYNU A JEHO VYUŽITIE

fabus@euba.sk

Abstrakt

Bioplynové stanice predstavujú efektívnu možnosť produkcie elektriny a tepla spracovaním organických surovín v poľnohospodárstve, odpadu rastlinného a živočíšneho pôvodu, komunálneho a priemyselného organického odpadu. Využívanie bioplynu okrem environmentálnych prínosov prispeje k rozvoju vidieckych oblastí a významne podporí zamestnanosť v týchto oblastiach. Vlastnosti bioplynu ho predurčujú na efektívne využívanie v kombinovanej výrobe elektriny a tepla v kogeneračných jednotkách.

Kľúčové slová

bioplyn, bioplynová stanica, teplo, elektrina, rozvoj vidieka

Abstract

Biogas stations represent an effective potential for production of electrical and thermal energy by using organic material in agriculture, waste of herbal and animal origin, communal and industry organic waste. Utilization of biogas except of environmental impact can contribute to regional development and provide support of employment within the region. Attributes of biogas have the predetermination for utilization in combined heat and power production (CHP).

Key words

biogas, biogas station, heat, electricity, regional development

Vznik a výroba bioplynu v bioplynových staniciach

Bioplyn je produktom látkovej výmeny metánových baktérií, ktoré bez prístupu vzduchu (anaeróbny proces) rozkladajú organickú hmotu pri teplote medzi 0 °C – 70 °C. Organický materiál bez prístupu kyslíka premieňame na plyn, ktorý obsahuje energiu obsiahnutú v pôvodnom materiáli. Mikroorganizmy sú schopné spracovať látky v nasledujúcom poradí: kyslík, nitráty, sulfáty, síru, železo, oxid uhličitý, pričom je dôležitý tiež pomer uhlíka a dusíka v pomere 20:1 až 40:1.

Počas tohto procesu mikroorganizmy získavajú energiu pre svoj metabolizmus. Ako prvý spracovávajú kyslík (dýchanie), čo je pre nich energeticky najvýhodnejšie a nakoniec oxid uhličitý (metanogenéza). Na rozdiel od kompostovania nevzniká pri vyhnívaní teplo, ale metán. Okrem toho sa tvorí oxid uhličitý a voda, ako aj iné stopové plyny a humusové látky.

Hnilobné procesy sú prirodzené biologické procesy, ktoré prebiehajú normálne v prírode a podľa výskytu hovoríme o plyne bahennom, kalovom, skládkovom a v poľnohospodárstve priamo o bioplyne.

Metán, ktorý sa dostane do vzduchu, oxiduje vplyvom slnečného žiarenia, ozónu a radikálov na oxid uhličitý a vodu. Metán je po oxide uhličitom najvýznamnejšou škodlivinou vo vzduchu a podieľa sa 20 % na skleníkovom efekte. Okrem toho sa pri oxidácii spotrebovávajú ozón a tým prispieva k zväčšovaniu sa ozónovej diery.

Za týchto okolností sa zvyšuje význam výroby a využitia bioplynu, lebo takto je možné obmedziť emisie metánu z otvorených skládok KO, hnoja, z pestovania poľnohospodárskych plodín a chovu dobytka. Navyše je energetické využitie bioplynu na rozdiel od zemného plynu, oleja, či uhlia neutrálne z hľadiska produkcie CO₂ (kolobeh uhlíka v prírode).

Vznik bioplynu

Bioplyn je produktom látkovej výmeny metánových baktérií, ku ktorej dochádza, pri rozklade organickej hmoty. Tento proces má štyri fázy¹³⁵:

Prvá fáza – Hydrolýza – začína v dobe, kedy je v prostredí vzdušný kyslík a dostatočná vlhkosť presahujúca 50 % hmotnostného podielu. V tejto fáze mikroorganizmy ešte nevyžadujú prostredie bez kyslíku, dochádza k rozkladu polymérov na jednoduchšie organické látky – monoméry.

Druhá fáza – Acidogenéza – dochádza k odstráneniu zvyškov vzdušného kyslíka a vytvoreniu anaeróbného prostredia. Túto premenu vytvárajú fakultatívne anaeróbné mikroorganizmy schopné aktivácie v oboch prostrediach.

Tretia fáza – Acetogenéza – acidogenné kmene baktérií prevádzajú vyššie organické kyseliny na kyselinu octovú, vodík a oxid uhličitý

Štvrtá fáza – Metanogenéza – metanogenné acetotrofné baktérie rozkladajú hlavne kyselinu octovú na metán a oxid uhličitý, hydrogenotrofné baktérie produkujú metán z vodíku a oxidu uhličitého. Niektoré kmene baktérií prevádzajú oboje.

Pri kontinuálnom plnení organickou hmotou, ako je to u väčšiny súčasných bioplynových staníc, prebiehajú tieto štyri procesy vedľa seba a nie sú oddelené miestne ani časovo. Len pri rozbehu bioplynovej stanice, pri dávkovacích procesoch a u viacstupňových bioplynových staníc prebiehajú tieto fázy rozkladu oddelene. Po zahájení prevádzky stanice môže trvať niekoľko týždňov, ako nastane štvrtá fáza – t.j. výroba metánu a jeho horenie.

Do dnešného dňa je známych asi 10 druhov *methanococcus* a *methanobacterium*. Tieto baktérie vyžadujú rôzne typy starostlivosti, všetky však vyžadujú následné životné podmienky:

Vlhké prostredie – metánové baktérie môžu pracovať a množiť sa iba vtedy, keď je substrát dostatočne zaliaty vodou (50 %)

Zabránenie prístupu vzduchu – metánové baktérie sú striktné anaeróbné

Zabránenie prístupu svetla – svetlo baktérie neničí, ale brzdí proces

Stála teplota – metánové baktérie pracujú v teplotnom rozmedzí 0 °C až 70 °C. Pri vyšších teplotách (až na pár kmeňov) hynú. Pri teplotách pod bodom mrazu prežívajú, ale nepracujú. Na teplote je rýchlosť procesu silne závislá. V zásade platí: čím vyššia teplota, tým rýchlejší rozklad nastáva a tým vyššia je produkcia plynu, tým kratšia je doba vyhnívania

¹³⁵ online < <http://www.unoclub.cz/technologie.php> >

a tým nižší je obsah metánu v bioplyne. Poznáme 3 teplotné oblasti, ktoré prospievajú jednotlivým bakteriálnym kmeňom:

psychrofilné kmene – teploty pod 20 °C

mezofilné kmene – teploty od 25 °C do 35 °C

termofilné kmene – teploty nad 45 °C

Hodnota pH – v slabo alkalickom prostredí by mala byť okolo 7,5

Prísun živín – metánové baktérie nemôžu rozkladať tuky, bielkoviny, uhľovodíky (škrob, cukor) a celulózu v čistej forme. Pre svoju bunkovú stavbu potrebujú rozpustné dusíkaté zlúčeniny, minerálne látky a stopové prvky

Veľké kontaktné plochy – organické látky nerozpustné vo vode musia byť buď rozdrobené (napr. tukové prídavky), alebo štruktúrované (napr. celulóza) tak, aby vznikli veľké kontaktné plochy. Materiály ako slama, dlhá tráva, alebo bioodpad je nutné rozsekať, pretože inak vyhnívajú veľmi dlho a vytvárajú kalový strop

Inhibítory – organické kyseliny, antibiotiká, chemoterapeutiká a dezinfekčné prostriedky môžu proces vyhnívania brzdiť alebo úplne zastaviť, zvlášť pri vysokých koncentráciách.

Zaťaženie vyhnívacieho procesu – udáva aké maximálne množstvo organickej sušiny na m³ a deň môže byť dodané do fermentoru, bez toho aby došlo k "prekrmeniu" baktérií a zastavení procesu.

Rovnomerný prísun substrátu – potrebný k tomu, aby nedošlo k nadmernému zaťaženiu plniacej zóny fermentoru. Je dobré zaistiť rovnomerný prísun substrátu a to v čo najkratších intervaloch.

Odplyňovanie substrátu – vysoký rozkladný výkon môžu metánové baktérie vykazovať vtedy, keď plyn zo substrátu môže priebežne odchádzať.

Súčasný stav využívania bioplynu v SR

Bioplynové stanice predstavujú efektívnu možnosť produkcie elektriny, tepla prípadne chladu spracovaním organických surovín v poľnohospodárstve, odpadu rastlinného pôvodu (rastlinné zvyšky, slama, znehodnotenú krmivo a pod.) a živočíšneho pôvodu (exkrementy hospodárskych zvierat), komunálneho a priemyselného organického odpadu (parkové a záhradné bioodpady, kaly z čistiarny odpadových vôd, potravinárske odpady z konzervárenských, mliekarenských, jatočných prevádzok a pod.) pričom tieto sú permanentne k dispozícii. Intenzívnejšiemu využívaniu organického materiálu na výrobu bioplynu bránia nasledovné bariéry¹³⁶.

Bariéry pre využívanie bioplynu:

- malé skúsenosti s prípravou, výstavbou a prevádzkovaním bioplynových staníc,
- nerozvinutý trh tuzemských dodávateľov technologických a stavebných častí,
- nedocenenie environmentálneho a regionálneho prínosu bioplynových technológií.

Využívanie bioplynu okrem environmentálnych prínosov prispeje k rozvoju vidieckych oblastí a významne podporí zamestnanosť v týchto oblastiach. Farmy môžu diverzifikovať svoje činnosti a zamerať sa aj na pestovanie energetických plodín. Tieto prínosy je potrebné zohľadniť pri podpore využívania bioplynu. **Výhody využívania bioplynu** možno zhrnúť do nasledovných bodov:

¹³⁶ Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia vyššieho využitia obnoviteľných zdrojov energie v SR. [online] Bratislava, 2006 <http://www.hospodarstvo.sk/index/go.php?id=2255>

- environmentálne pozitívny vplyv na znižovanie metánu uvoľňovaného do zemskej atmosféry
- znižovanie objemu nespracovaného živočíšneho hnoja aplikovaného priamo na polia
- znižovanie rizika kontaminácie podzemných vôd
- produkcia vlastnej tepelnej energie
- produkcia vlastnej elektrickej energie, ktorej nadprodukciiu je možné paralelne zmluvne predávať do verejnej siete.
- ekologické hospodárenie v ochranných pásmach

Nové technológie na energetickú premenu biomasy vytvárajú poľnohospodárstvu možnosti využiť neobrábané alebo ľadom ležiace pôdy na pestovanie vysoko výnosných šľachtených zavedených alebo introdukovaných plodín vytvárajú podmienky na zvýšenie výnosov na trvalých trávnatých porastoch a na málo využívaných horských lúkach, s cieľom využiť zvýšené výnosy na výrobu energetickej biomasy. Vzhľadom na dostatočnú veľkosť fariem je veľký potenciál na veľkovýrobu aj energetických plodín na výrobu bioplynu, s následným využitím na výrobu elektriny a tepla alebo po jeho úprave na dodávky do rozvodných sietí plynu, prípadne ako motorové plynové palivo CNG.

V procese fermentácie vzniká okrem energeticky využiteľného bioplynu aj digestát – fermentačný zostatok, ktorý je vhodným organickým hnojivom.

Vlastnosti bioplynu ho predurčujú na efektívne využívanie v kombinovanej výrobe elektriny a tepla v kogeneračných jednotkách. Vzhľadom na biologický charakter výroby bioplynu je v prevádzke obtiažne dosahovať stabilne jeho rovnaké zloženie a kvalitu. Škodlivé prísady bioplynu spôsobujú poruchy motorických častí a znižujú prevádzkovú spoľahlivosť. Pri dodržaní kvalitatívnych požiadaviek na plyn však dosahujú kogeneračné jednotky spaľujúce bioplyn vysoké úspory.

Vyrobené teplo je možné využiť na vykurovanie, ohrev TÚV, sušenie a časť tepla sa spotrebuje v technologickom procese výroby bioplynu. Ďalšou motiváciou pre realizáciu projektov využívajúcich bioplyn je riešenie problematiky biologických odpadov produkovaných obcami, poľnohospodármi, potravinármi alebo celými mikroregiónmi.

V procese čistenia komunálnych odpadových vôd sa už tradične uplatňuje spracovanie vznikajúcich kalov anaeróbnou technológiou, ktoré je sprevádzané produkciou bioplynu. V súčasnom období sa v čistiarniach komunálnych odpadových vôd na území SR vyprodukuje cca 17 490 000 m³ bioplynu za rok (400 TJ). Z toho sa na výrobu tepla využíva asi 60% (10 410 000 m³ bioplynu; 240 TJ), na kogeneračnú výrobu elektriny 11 % (1 966 000 m³ bioplynu; 45 TJ, resp. 12,5GWh). Spoločne sa na výrobu energie využilo cca 70% zo vznikajúceho bioplynu. Na technologické účely - miešanie kalu sa použilo 21% bioplynu (3 615 000 m³ ; 83 TJ) a bez využitia energie sa spaľovalo 1 445 000 m³ bioplynu (33 TJ), t.j. 8,56 %.

V súčasnosti podlieha ďalší rozvoj a výstavba v oblasti verejných kanalizácií „Plánu rozvoja verejných vodovodov a verejných kanalizácií pre územie Slovenskej republiky“ (pokiaľ sú spolufinancované z verejných prostriedkov a fondov EÚ) nasmerovanému k splneniu podmienok a termínov pre implemetáciu Smernice Rady 91/271/EEC týkajúcej sa čistenia mestských odpadových vôd. V rámci tohto koncepčného prístupu sa navrhuje

vytváranie optimálnych veľkostných kategórií aglomerácií, ktoré už umožňujú realizáciu technológií spojených s využívaním energetického potenciálu vznikajúcich kalov.

Na Slovensku boli v roku 2005 v prevádzke podľa dostupných údajov 18 bioplynových staníc pri ČOV a v pôdohospodárstve na PD Kapušany (120 kW), Agroban Bátka (4 x 160 kW), Stifi Hurbanovo a na Vysokoškolskom poľnohospodárskom podniku SPU Nitra v Kolíňanoch (22 kW).

V schválenom materiáli č. 4129/2006 *Analýza vplyvu platnej legislatívy na podporu využívania biomasy na energetické účely a návrh na ďalšie riešenie* zo dňa 8. marca 2006 je navrhnuté prijať opatrenia na podporu využívania pôdohospodárskej biomasy na energetické účely. Vychádzajúc z tohto je potrebné vytvoriť v prípade výroby elektriny prostredníctvom minimálnych výkupných cien vhodné podmienky na ročné vybudovanie inštalovaného výkonu bioplynových staníc 7,5 MW (MH SR odhaduje 30 zariadení s priemerným výkonom 250 kW). Od roku 2007 do roku 2010 by to predstavovalo celkový inštalovaný výkon 30 MW.

Literatúra

- Ministerstvo hospodárstva SR: Stratégia vyššieho využitia obnoviteľných zdrojov energie v SR. [online] Bratislava, 2006 <http://www.hospodarstvo.sk/index/go.php?id=2255>
- online < <http://www.unoclub.cz/technologie.php> >
- Stratégia energetickej bezpečnosti SR, dokument MHSR – v pripomienkovom konaní
- Fabuš, M.: ALTERNATÍVNE ZDROJE ENERGIE - PODPORA V EÚ A SR, In: zborník abstraktov „Medzinárodné vzťahy 2005“, Mojmírovce, Ekonóm, 2006, ISBN: 80-225-2238-4, str. 26 + CD
- Fabuš, M.; Mečár, M.: ENERGETICKÁ KONCEPCIA EÚ, In: Zborník abstraktov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“, 30. november - 1. december 2006, Mojmírovce, Ekonóm, 2007, ISBN:978-80-225-2353-0, str. 26 + CD
- Fabuš, M.: ENERGETICKÉ OTÁZKY EÚ, In: Recenzovaný zborník „Medzinárodní Bařovy Doktorandské Konference“ 12. apríl 2007, Zlín Česká republika, Grafotechna Print, 2007, ISBN: 978-80-7318-529-9, str. 278 + CD
- Fabuš, M.: ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ SR, In: Zborník príspevkov „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ“ 5. - 6. december 2006, Trenčín, ISBN: 80-8075-186-2, str. 18, CD-ISBN: 80-8075-187-0

ING. MICHAL FABUŠ

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov

a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej Univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.:02/67295460

Email: fabus@euba.sk

Ing. Aleš Fojtík, MBA

FAKULTA PODNIKOHOSPODÁŘSKÁ
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

OUTSOURCING AND OFFSHORING TRENDS IN THE AREA OF SHARE SERVICES CENTERS

afojtik@jnycz.jnj.com

Abstrakt

Globální tlaky na úspory nákladů představují hlavní důvody pro outsourcing a offshoring různých služeb do nově zakládaných center sdílených služeb. Tato strategie je firmami aplikována na různých úrovních – globální, mezinárodní atd. podle typu služeb, jež jsou cílem optimalizace a outsourcingu a též podle významnosti úsporů nákladů, jichž by mohlo být dosaženo. Proces standardizace a optimalizace s cílem dosažení přínosů v dlouhodobém horizontu se stále více stává průběžnou činností oproti dříve realizovaným jednorázovým projektům. Cílem firem bude vždy nejen dosáhnout významných nákladových úspor, ale též přispět k vytváření vyšší hodnoty. Toto je významně podporováno optimalizační iniciativou a myšlenkou vytváření center sdílených služeb, což uvolňuje ruce výkonnému managementu pro rozhodování o významných obchodních a strategických otázkách. V zaměření center sdílených služeb dochází postupně k posunu ke stále komplexnějším aktivitám a i z toho důvodu střední a východní Evropa stále představuje atraktivní lokalitu pro umístění centra sdílených služeb díky své kvalifikované a zároveň levné pracovní síle a rozvinuté infrastruktuře.

Abstract

Global pressure on cost savings represents the main motivation for the outsourcing and offshoring of services into newly founded Shared Services Centers (SSC). This strategy is formed on various levels – global, multinational etc. depending on the nature of services that are targeted and cost savings that might be achieved. Nevertheless, the process of standardization and optimization in order to achieve benefits in the long time horizon becomes common practice for an ongoing improvement initiative rather than one-time activity. The goal of the firms will always be to achieve not only important cost savings, but to contribute to generating higher value, which is importantly supported by the optimization initiative and SSC idea, which will allow to the executive management to concentrate on the core business and strategic decisions. SSC's scope is steadily extending by including more and more complex activities, which is also one of the reasons for the Central and Eastern Europe still remaining an attractive location for SSCs by its qualified and low-cost labour force and also by developed infrastructure.

Outsourcing a offshoring v oblasti center sdílených služeb

Nadnárodní společnosti se již dlouho potýkají s otázkou optimalizace nákladů ve všech aspektech svého podnikání. Jejich úspěšnost v celosvětovém kontextu stále více závisí i na tom, do jaké míry dokáží v tomto ohledu udržet krok s novými trendy a konkurencí. Na

každý náklad je třeba pohlížet jako na investici a zvažovat nejen jeho okamžité dopady, ale i budoucí důsledky a souvislosti. S měnícími se podmínkami je třeba revidovat své aktivity, a tedy i náklady, průběžně a nezapomínat na to, že šetřit a optimalizovat je nutné nejen v obdobích poklesu, ale i v příznivých obdobích, kdy se právě investice do budoucího snížení nákladů nejvíce vyplatí.

V první fázi byl problém s řízením nákladů řešen přesouváním hlavní výroby do oblastí s levnou pracovní silou, energií, surovinami, mírnějšími ekologickými pravidly atd. a docházelo především k úsporám. V další fázi přichází na řadu komplexnější přístup k přehodnocení nákladů a procesů vůbec a postupně tedy i podpůrné služby (business support services) a kroky směřující k jejich offshoringu do zřizovaných center sdílených služeb (shared services center). Cílem jsou země s levnou, ale zároveň kvalifikovanou pracovní silou a dostatečně rozvinutou infrastrukturou, mezi které patří i noví členové EU. Otázkou však je na jak dlouho toto bude platit a zda existují nějaké trendy týkající se typů outsourcovaných a offshorovaných služeb.

Rozvoj offshoringu sdílených služeb a jeho smysl lze charakterizovat třemi klíčovými, úzce provázanými, otázkami:

1. Proč zřídit centrum sdílených služeb?
2. Které aktivity „outsourcovat“ v centru sdílených služeb?
3. Kde centrum sdílených služeb zřídit?

1 Proč zřídit centrum sdílených služeb?

V posledních letech dochází díky liberalizaci obchodu, rozšíření internetu, digitalizace dat a výraznému snížení mezinárodních telekomunikačních poplatků k odklonu od trendu decentralizace ke strategii centrálního řešení některých aktivit, v případě větších společností zpravidla vytvořením centra sdílených služeb, případně předání externí společnosti, které dané služby profesionálně zajišťuje. Centrum sdílených služeb lze chápat jako zvláštní pobočku, interní outsourcingové centrum, které převezme aktivity společné ostatním pobočkám v regionu (zákaznický servis, IT atp.) s cílem optimalizovat a formalizovat proces jejich řešení. Příčina i konečný důsledek jeho zřízení tak spočívá zejména ve snížení nákladů a zvýšení přidané hodnoty pro zákazníka i firmu samotnou.

Mezi primární motivy zřizování center sdílených služeb bezpochyby patří úspory nákladů. Typ nákladů a velikost úspor závisí zejména na druhu aktivit, které má dané centrum sdílených služeb vykonávat. Nejvíce se však offshoring projeví v nákladech na práci, a to v důsledku snížení počtu zaměstnanců, vyšší efektivity práce a nižších mzdových sazbách. Podle Farrellové¹³⁷ mohou v USA úspory plynoucí z přemístění služeb do levnější lokality znamenat snížení dosavadních nákladů až o 50 %, přičemž zefektivnění podnikových procesů může přinést snížení nákladů o dalších až 15 %. V Evropě pak lze z důvodu jazykových a různých legislativních překážek očekávat celkové úspory „jen“ 25-35 %.

Samotné úspory ale mohou být v řadě případů jen krátkodobým přínosem. Proto firmy sledují i další, dlouhodobé cíle, které mají generovat přidanou hodnotu trvale. Centra sdílených služeb mají společně v daném regionu umožnit lepší kontrolu nad výší nákladů, zlepšit úroveň interně i externě poskytovaných služeb, standardizovat jednotlivé procesy a kontroly (např. v souvislosti s novou legislativou jako je Sarbanes-Oxley Act) a také vhodně využít nové technologie. Odebráním vedlejších aktivit má být pobočkám umožněno, aby se mohly plně věnovat svému hlavnímu oboru činnosti a měly tak usnadněnu i

¹³⁷ FARRELL, D. *Assess Your Company's Global Potential*. Harvard Business Review, 12/2004, str. 88-89

cestu k optimalizaci výše pracovního kapitálu. V neposlední řadě hraje významnou roli i snížení rizika a zvýšení strategické flexibility firmy v dané oblasti¹³⁸.

Standardizace některých vnitropodnikových procesů může být v jistých ohledech problematická, pokud není zároveň změněna i místní organizace jednotlivých poboček. V této souvislosti je tak třeba před zřízením centra sdílených služeb zvážit, které aktivity a jakým způsobem by bylo vhodné takto outsourcovat, a které země zahrnout do první a dalších integračních vln.

Trendy, které se v této oblasti vyskytují ukazují vývoj za posledních zhruba patnáct let a je možné je shrnout do následujících pěti oblastí:¹³⁹

1. Cíl – smyslem není „pouze“ uspořít, ale dosáhnout vyšší kvality a spokojenosti zákazníků cestou „process excellence“¹⁴⁰, jejíž významnou součástí je i nákladová efektivnost.
2. Rozsah – od dřívějšího zaměření na velkoobjemové procesní činnosti přechází pozornost i na vědomostně náročnější podpůrné služby jako je reporting, controlling nebo právní a daňové služby.
3. Umístění – významnou složkou nákladové optimalizace je využití nákladových výhod top off-shoringových lokalit, kterými i nadále zůstává střední a východní Evropa, Indie a Čína.
4. Outsourcing – centra sdílených služeb jsou někdy chápána jako mezistupeň cesty k outsourcingu, nicméně existují odvětví či podniky, které ze strategického či jiného důvodu dávají přednost kontrole nad daným procesem. V některých oblastech daný stav vychází i z toho, že je obecně prozatím relativně nízká standardizace daných služeb. Příkladem mohou být finance oproti servisním IT službám.
5. Pravidla a předpisy – s rostoucí globalizací a centralizováním aktivit pro více zemí rostou požadavky na soulad s řadou pravidel a zákonných norem, které ovlivní koncepci daného centra sdílených služeb.

2 Které aktivity „outsourcovat“ v centru sdílených služeb?

Při výběru podpůrných aktivit vhodných pro proces standardizace a optimalizace, je třeba vycházet z cílů sledovaných zamýšleným outsourcingem. Společnost při tomto rozhodování vychází z rámcové studie shrnující informace o struktuře a počtu zaměstnanců zabývajících se činnostmi, které by bylo možné outsourcovat, identifikující relevantní procesy a vyčísľující náklady připadající na konkrétní aktivity za současného stavu a v podmínkách zvažovaného outsourcingu.

Pro správné vymezení hlavní či primární činnosti a podpůrných činností je třeba vycházet ze specifík konkrétního podniku, nicméně určité obecné rozdělení lze ukázat na typických představitelích jednotlivých činností jak je uvádí například Michael Porter ve svém základním hodnotovém řetězci¹⁴¹.

¹³⁸ ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT, PRICEWATERHOUSECOOPERS *Offshoring in the financial services industry: Risks and rewards*. PricewaterhouseCoopers, September 2005, str. 18-19

¹³⁹ De Lucia, G., Leibfried, P., KPMG and University St. Gallen, *Managing performance through Shared Services Centers*, white paper, 2007

¹⁴⁰ Process excellence představuje postup, v rámci kterého je konkrétní proces přepracován na základě hodnotové analýzy a řady dalších metod, které umožní dané aktivit provádět efektivněji a generovat vyšší přidanou hodnotu.

¹⁴¹ VYSKOČIL, V., ŠTRUP, O. *Podpůrné procesy a snižování režijních nákladů (facility management)*, 1. vydání, Praha, Professional publishing 2003, str. 20

Porter dělí řetězec na podpůrné činnosti (zajišťování zdrojů, technologický rozvoj, řízení lidských zdrojů a firemní infrastruktura) a na primární činnosti (vstupní a výstupní operace a logistika, výrobní operace, marketing a prodej, servisní služby), které se společně podílejí na generované marži podniku. Porterův hodnotový řetězec umožňuje jednak lépe porozumět jednotlivým činnostem firmy a možnostem dosáhnout konkurenční výhody a dále správně identifikovat pozici firmy v rámci hodnotového řetězce mezi dodavateli a zákazníky. Cílem jeho aplikace je maximalizace vytvářené hodnoty a minimalizace nákladů.

Porterův koncept však popisuje činnosti výrobního podniku nakupujícího suroviny a vyrábějícího fyzické produkty. Od roku 1985, kdy byl tento model představen, se ve většině vyspělých zemí změnila proporce výrobních podniků a firem zajišťujících služby a je tedy třeba vzít v úvahu aplikaci tohoto modelu i na firmy poskytující služby.

Pro účely této práce však přesto můžeme vyjít z Porterova rozdělení. Vyskočil¹⁴² rozvádí charakteristiku činností firmy do tří typů spadajících pod obě dvě výše uvedené kategorie:

- Přímé činnosti, které jsou přímo zapojeny v tvorbě hodnoty,
- nepřímé činnosti, jejichž účelem je zajistit plynulé provozování přímých činností a
- činnosti související se zabezpečováním kvality.

Podpůrné činnosti se skládají zejména z druhých dvou typů, které v podstatě představují neoddelitelnou část celku, ovšem kterou lze zajistit různými způsoby s různými náklady a přínosy pro přímé činnosti.

Vzhledem k tomu, že teoretické vymezení nemůže nikdy dostatečně pokrýt specifika každého podniku, je třeba spíše nadefinovat možnosti a postupy, jak identifikovat podpůrné činnosti v konkrétních případech.

Praktickým klíčem pro jejich vymezení je analýza činností více divizí či poboček jedné firmy a definování společných služeb zajišťovaných pro všechny centrálně nebo identických v rámci jednotlivých divizí. V rámci velkých firem a nadnárodních společností je situace v zásadě podobná, navíc přibude mezinárodní rozměr a případná regionální či globální koncentrace určitých aktivit.

Dalším postupem relevantním i pro menší podniky je rozbor činností a procesů z hlediska „core business“ a určení činností, které k hlavní přidané hodnotě přispívají nepřímo (podobně jako uvádí Vyskočil), tj. umožňují fungování činností hlavních, zabezpečují jejich hladký průběh, přispívají k jejich efektivnosti, hledají možnosti jejich optimalizace atd. Významným hlediskem pak jsou strategické souvislosti, kdy je třeba zhodnotit nakolik je příslušná činnost pro daný podnik kritická, zda je její součástí určité know-how podnikání a připadá-li v úvahu možnost zajišťovat činnost externím dodavatelem.

Mezi nejčastěji outsourcované činnosti v centrech sdílených služeb patří služby kde převažuje lidský faktor nad použitím technologií. Konkrétně se jedná o: finanční služby (správa závazků, pohledávek, dlouhodobého majetku, účetnictví obecně atd.), administrativa cestovního a souvisejících výdajů, mzdová administrativa, řízení lidských zdrojů, IT podpora, IT vývoj, daně, školení, nábor zaměstnanců, technické služby atd¹⁴³. Tyto činnosti zpravidla představují opakované provádění předem nadefinovaných procesů. Prostor pro další rozvoj je

¹⁴² VYSKOČIL, V., ŠTRUP, O. *Podpůrné procesy a snižování režijních nákladů (facility management)*, 1. vydání, Praha, Professional publishing 2003, str. 25

¹⁴³ ECONOMIST CORPORATE NETWORK *Shared services, Moving into Central and Eastern Europe*. The Economist, February 2003, str. 7-8

omezen, protože pro offshoring náročnějších činností ještě nejsou v cílových zemích vytvořeny vhodné podmínky.

Je zřejmé, že řada výše uvedených aktivit spolu úzce souvisí. Společnosti se tak snaží v rámci jednoho centra, které je zpravidla zaměřeno na jednu až dvě hlavní aktivity, zařadit i další související činnosti. Příkladem může být finanční centrum, kde je kromě účetních aktivit zřízeno zákaznické call centrum a IT podpora pro účetní aplikace spravované v daném centru. Nejčastěji se vyskytující pojetí sdílených služeb v rámci obchodní struktury dané společnosti můžeme rozdělit následovně:

1. jednoduché – jedna organizace zahrnující a provádějící určité služby
2. vedoucí oddělení – jedna organizace provádí službu sdílenou více organizacemi
3. společná iniciativa (interní) – dohoda dvou a více organizací založit a mít společné sdílené služby
4. strategické spojení (externí) – dohoda se třetí stranou o poskytování služeb zahrnujících sdílené služby
5. joint venture – joint venture se třetí stranou týkající se podílu na zajišťování určitých činností společnými silami
6. outsourcing – třetí strana je plně zodpovědná za provádění a řízení určitých služeb

Dalším stupněm výše uvedených typů struktur je hledisko jejich umístění – v dané zemi, v daném regionu, offshoring. Smyslem je nejen využít nákladové výhody dané lokality, ale i schopnosti lokální pracovní síly a prostředí.

Rozhodnutí o konečné podobě centra, resp. o jeho realizaci vůbec, však vychází z vyhodnocení konkrétních podmínek, za nichž by mělo fungovat. Tato fáze by neměla být v žádném případě podceněna. Řada společností ve svých studiích viděla přínos centra příliš optimisticky a v prvním roce fungování se téměř 32 % z nich potýkalo se vzrůstem nákladů¹⁴⁴, třebaže jen dočasným.

Trend směrem ke konsolidaci podpůrných služeb a jejich outsourcingu je zřejmý, otázkou jinou je jeho tempo v posledních letech. Guerrera¹⁴⁵ uvádí ve vztahu k objemu outsourcingových smluv, že jejich vrchol nastal v roce 2004 a od té doby mírně klesá z 84,7 bilionu USD na 81,9 bilionu USD za rok 2006. Uváděných příčin je několik, v první řadě určité vyčerpání hlavních aktivit (tzn. těch nejnákladnějších), které lze relativně snadno outsourcovat. Dalším je trend nejvíce se projevující v IT službách, kdy firmy dávají přednost kratším kontraktům s nižší hodnotou (standardní délka kontraktů se od roku 2004 zkrátila z 10 na 4 roky). Důvod je zřejmý; doba za kterou hodnota daného IT řešení morálně zastará je extrémně krátká a tento trend je již téměř dvě desetiletí relativně stálý směrem k dalšímu zkracování času v této oblasti.

V řadě případů se však firmy vydávají cestou zřízení vlastního centra sdílených služeb, tzv. insourcing, které v zásadě provádí stejné služby jako outsourcingující společnost. Ve vztahu k ostatním organizacím se situace nijak nemění, centrum sdílených služeb k nim přistupuje obdobně jako outsourcingující společnost, jsou to jeho interní zákazníci.

Důvodem takového rozhodnutí je především udržení kontroly nad daným procesem, nedůvěra v zajištění dostatečné kvality služeb externím dodavatelem nebo specifika daného sektoru podnikání (např. zdravotnictví, poradenství atd.), který vyžaduje zvláštní přístup k zákazníkům a dodavatelům. Pro řadu společností pak vytvoření vlastního centra sdílených služeb a osvojení procesů představuje cestu, jak dané procesy následně zcela outsourcovat

¹⁴⁴ ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT, PRICEWATERHOUSECOOPERS *Offshoring in the financial services industry: Risks and rewards*. PricewaterhouseCoopers, September 2005, str. 22

¹⁴⁵ GUERRERA, F. Multinationals cut down on outsourcing, *October 12 2006, www.ft.com*

v budoucnu, poté co se společnost přesvědčí o své znalosti a schopnosti kontrolovat daný proces.

Otázkou jinou je, zda tento trend přináší pozitiva a růst i pro ekonomiky, které jsou místem, z něhož jsou dané služby outsourcovány. Řada studií dokazuje, že ano, řada jiných, že ne, nicméně ve všech případech se shodují na tom, že přínos pro outsourcující i outsourcované firmy je nezpochybnitelný. Přínos pro země z nichž jsou dané činnosti „odebírány“ spočívá zejména v tom, že zaměstnanci, jichž se týká jsou motivováni k přechodu na činnosti s vyšší přidanou hodnotou. Zmiňovanou nevýhodou je však skutečnost, že se tak v řadě případů nestane a je jim nabízen předčasný odchod do penze nebo jiná alternativa sociálního plánu, která však jistě není tím, co zdravě podpoří ekonomický růst tak jako zakládání nových pracovních míst.

3 Kde centrum sdílených služeb zřídít?

V evropském kontextu je výběr lokality pro centrum sdílených služeb komplikován velkým počtem jazyků a právních systémů. S rozšířením EU značně vzrostla atraktivita nových členských zemí, které sice nabízejí poněkud dražší prostředí než země rozvojové, ale stále je jejich cenová úroveň zhruba poloviční oproti zemím západní Evropy. Centra sdílených služeb navíc ve většině případů od poboček přebírají i určitou část vztahů se zákazníky. Pokud by byly přemístěny do levné, ale sociálně i kulturně odlišné oblasti, mohlo by dojít ke ztrátě kontaktu s původním trhem, a tak i k možným negativním dopadům nejen na vztahy se zákazníky, ale i na výsledky společnosti jako celku.

Výběr hodnotících kritérií a stanovení jejich váhy má rozhodující vliv při volbě nejvhodnější lokality pro centrum sdílených služeb. Počáteční kritéria slouží zejména k užšímu výběru možných míst. Postupně jsou přehodnocena tak, aby odrážela skutečné kvalitativní (např. dostupnost vzdělané a jazykově vybavené pracovní síly) a finanční stránky (náklady na práci, nájemné atp.) jednotlivých lokalit a požadavky, které jsou kladeny podstatou offshorovaných činností. Konečné rozhodnutí je ještě podmíněno ověřením uvažovaných podmínek s realitou v daném místě a upřesnění předpokládané výše úspor plynoucích z offshoringu.

Tab. č. 1 Nejčastěji uváděná klíčová kritéria při výběru lokality pro centrum sdílených služeb

Politická stabilita	67%
Nízké náklady na práci	58%
Vysoká úroveň vzdělání	48%
Kvalitní IT a telekomunikační infrastruktura	47%
Jazykové znalosti	43%
Dostupnost kvalifikované pracovní síly	41%
Makroekonomická stabilita	37%
Daně z příjmů/DPH/sociální a zdravotní pojištění	22%

Zdroj: Economist Intelligence Unit, PricewaterhouseCoopers: Offshoring in the financial services industry: Risks and rewards, September 2005, str. 17

Význam výše uvedených kritérií není nijak překvapivý, pokud vezmeme v úvahu, že na nákladové struktuře většiny center sdílených služeb (nejen finančních) se zhruba 60 % podílejí náklady na práci a zhruba 20-30 % náklady na technologie.

Země střední a východní Evropy aktuálně těží v první řadě z kvalitní infrastruktury, kvalifikované pracovní síly a zároveň z nízkých nákladů na práci a cen vůbec. Důkazem je nejen to, že ČR byla studií „A. T. Kearney’s 2004 offshore location attractiveness index“ vyhodnocena jako čtvrté nejlepší místo pro offshoring vůbec, ale i počet podobných center nadnárodních společností již existujících v ČR (např. Dell, IBM, Accenture, ExxonMobile, Siemens, Symbol technologies, SAP). V minulých letech se tato skutečnost odrážela i v dosažení nejvyššího podílu přímých zahraničních investic na osobu z nových členských států EU. Zapojení ČR do společného trhu, efektivní fungování 4 základních svobod spolu s postupující harmonizací právních předpisů postupně odstraňují překážky obchodu, což znamená rostoucí potenciál pro zvýšení efektivity center sdílených služeb s celoevropským záběrem. Otázkou však zůstává, na jak dlouho si ČR tyto komparativní výhody udrží a jak postupovat, aby centra za pár let nebyla přesunuta za levnější pracovní silou.

V roce 2007 došlo k jistému útlumu přísunu zcela nových projektů zejména do oblasti Prahy a řada firem, které rozvádí další aktivity navazuje již na svá fungující centra. Ta jednak představují potvrzení předpokladů o vhodnosti umístění a zároveň dávají k dispozici novým projektům zázemí a podporu.

Se zvyšujícím se počtem podobných center v regionu lze očekávat rostoucí poptávku po kvalifikované pracovní síle a zákonitě i růst její ceny. Podobný trend se týká i cenové hladiny obecně, ovšem jak napovídá aktuální více než dvojnásobný meziroční růst mezd i cen v ČR oproti průměru EU15¹⁴⁶, jeho důsledky se projeví nejdříve v horizontu deseti a více let.

V ČR se většina center soustřeďuje v Praze a jejím okolí, kde se infrastruktura i životní úroveň blíží evropskému průměru. Mzdové nároky a jejich růst jsou však v těchto oblastech nejvyšší v ČR a taktéž rostou nejrychleji. Úroveň investičních pobídek a daňové podmínky jsou v ČR oproti ostatním novým členům EU v zásadě průměrné. Česká republika prozatím nepřijala žádné specifické pobídky jako učinilo například Maďarsko daňovými prázdninami pro filmový průmysl, aby zatraktivnila své natáčecí ateliéry.

Ze strany západních států (zejména Velké Británie, Německa, Francie), které nejvíce pociťují aktuální trend offshoringu¹⁴⁷, se již projevuje znatelný politický tlak proti daňovému a pobídkovému dumpingu nových členských států. Blanco, Farrellová a Labaye¹⁴⁸ poukazují na problém západní Evropy, která za každý dolar vydaný v zahraničí za offshoring získá zpět méně než vložila (0,86 dolaru Francie a 0,74 dolaru Německo), v porovnání s USA, které získá zpět 1,14-1,17 dolaru. Řešením není protekcionismus, ale zejména podpora inovací, výzkum a vývoj a zvýšení flexibility a dynamiky trhu práce. Cílem je aby okamžité důsledky offshoringu spočívající ve zrušení pracovních míst byly jen krátkodobé, a naopak přispěly k dlouhodobému růstu společností i celé ekonomiky podpořenému úsporami plynoucími z offshoringu.

Závěr

¹⁴⁶ <http://epp.eurostat.cec.eu.int>

¹⁴⁷ Adrew Parker ve své studii “Two-Speed Europe: Why 1 million jobs will move offshore” naznačuje, že do roku 2015 ztratí západní Evropa v důsledku offshoringu 1,2 milionu pracovních míst, z největší části tvořených Velkou Británií, která ale zase zaznamená ekonomický růst způsobený efektivitou offshoringu.

¹⁴⁸ Blanco, T., Farrell, D., Labaye, E.: How France can win from offshoring, The McKensy Quarterly, August 2005

Optimalizační proces je dnes již naprostou nutností pro každou firmu, která se chce dlouhodobě udržet na trhu a prosperovat. Offshoring je taktéž běžnou součástí globální firemní strategie a v zájmu úspor přesouvá sdílené služby do levných oblastí zejména ve střední a východní Evropě. Je otázkou, kdy a zda vůbec se Česká republika a ostatní noví členové EU dostanou do podobné situace jako západní státy a budou řešit stejný problém. Cílem by mělo být nejen dočasné přilákání center sdílených služeb, které provádějí obyčejné „procesování“ dat, ale podpora jejich rozšíření směrem k aktivitám s vyšší přidanou hodnotou, které jinak přijdou na řadu v další offshoringové vlně. Je však otázkou, do jaké míry budou podobné úvahy slučitelné se strategií firem, které offshoring využívají zejména v zájmu úspor.

Zdroje

1. A. T. KEARNEY *Making offshore decision*, A. T. Kearney's 2004 *Offshore location attractiveness index*. A. T. Kearney, 2004.
2. BLANCO, T., FARRELL, D., LABAYE, E. *How France can win from offshoring*. The McKensey Quarterly, August 2005.
3. ECONOMIST CORPORATE NETWORK *Shared services, Moving into Central and Eastern Europe*. The Economist, February 2003.
4. ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT, PRICEWATERHOUSECOOPERS *Offshoring in the financial services industry: Risks and rewards*. PricewaterhouseCoopers, September 2005.
5. FARRELL, D. *Assess Your Company's Global Potential*. Harvard Business Review, 12/2004.
6. GUERRERA, F. *Multinationals cut down on outsourcing*, October 12 2006, www.ft.com
7. VYSKOČIL, V., ŠTRUP, O. *Podpůrné procesy a snižování režijních nákladů (facility management)*, 1. vydání, Praha, Professional publishing 2003

Kontakt

JNJ Global Business Services, s.r.o.
Tel.: +420 605 886 857
foja@centrum.cz

Ing. Jaroslava Fojtíková

FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

DAŇOVÉ PRÁVO V PODMÍNKÁCH EVROPSKÉ UNIE

tumovaj@vse.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou daňového práva v podmínkách Evropské unie, a to jak oblastí daní nepřímých, tak pokud jde o daně přímé. Pokud jde o nepřímé daně, jejich právní úprava v rámci Evropské unie je ve fázi harmonizace, zejména prostřednictvím směrnic, a zjednodušeně lze tedy konstatovat, že základní principy fungování nepřímých daní jsou, resp. by měly být, v členských státech obdobné. Naopak legislativa týkající se přímých daní je z převážné části nadále ponechána v pravomoci jednotlivých členských států. Přesto se však lze i u přímých daní v některých případech setkat s relevantními harmonizujícími akty Evropských společenství, např. pokud jde zdaňování některých příjmů plynoucích mezi spojenými osobami, resp. mateřskými a dceřnými společnostmi, přeshraničních přeměn podniků či příjmů fyzických osob úrokového charakteru. S ohledem na nutný soulad daňové legislativy s primárním právem Evropských společenství, hrají významnou interpretační a koordinační úlohu v této oblasti rovněž rozhodnutí Evropského soudního dvora. Bez ohledu na výše uvedené ovšem stále platí, že se i mezi členskými státy v případě přímých daní ve vztazích s mezinárodním aspektem uplatní zejména uzavřené smlouvy o zamezení dvojího zdanění mezi jednotlivými státy.

Abstract

The paper focuses the issue of tax legislation aspects under the conditions of the European Union, both as regards indirect and direct taxation. Currently, indirect taxation being within its harmonization phase in the European Union is mainly subject to numerous European directives. In a simplified way, it is possible to conclude that the basic indirect taxation regulation principles are (or should be) analogous in all the European member states. On the other hand, direct taxation legislation is largely left within the competence of the particular member states. Anyway, even here relevant legal acts of the European Community towards harmonization can be traced, mainly as regards taxation of certain types of income from related parties (parent companies and their subsidiaries), cross-boarder mergers and acquisitions or interest income from savings of individuals. With regard to the necessary conformity of the tax legislation with the primary European Community law, the European Court of Justice decisions play an important interpretation and coordination role in this area as well. Regardless of the above, direct taxation even in cross-boarder relations between the European member states is still subject mainly to the application of treaties on the avoidance of double taxation concluded between the states involved.

Daňové právo v podmínkách Evropské unie

V každé současné hospodářsky vyspělé společnosti tvoří daně a daňový systém nedílnou součást nejen hospodářského a politického, ale také osobního života.

S ohledem na podobný politický a kulturně-společenský historický vývoj mají evropské

země v mnoha směrech podobnou tradici a jejich chápání úlohy a významu daňového systému, nastavení jeho výchozích parametrů i základní principy jeho fungování nebyly ani v minulosti diametrálně odlišné. Přesto však bylo již od začátku evropské integrace zřejmé, že i přes svou určitou podobnost mohou daňové systémy jednotlivých členských států představovat poměrně významnou bariéru evropské integrace. Na straně druhé však rovněž představují jednu z klíčových oblastí, která může při vhodném přístupu a určitých ústupcích ze stran jednotlivých států fungování společného evropského trhu významně napomoci.

Přímé daně a právo Evropských společenství

Přímé daně tradičně byly a stále jsou považovány za v jistém smyslu „soukromou sféru“ každého státu, neboť ve srovnání s daněmi nepřímými jsou mnohem těsněji spjaty se sociálními aspekty dané společnosti a více reflektují její hodnotový žebříček i chápání role a úlohy státu. Je tedy zřejmé, že jakékoliv snahy o harmonizaci či dokonce unifikaci systémů přímého zdanění členských států narážejí na celou řadu problémů, které se v praxi ukazují být mnohdy obtížně překonatelné. Na druhou stranu zůstává otázkou, jak daleko je nutné v těchto snahách zajít, resp. zda není v této oblasti možné dosáhnout žádoucího fungování společného trhu bez radikálních zásahů do vnitrostátních legislativ členských států.

Z pohledu společného evropského trhu by se mohlo zdát, že problematika úpravy přímých daní jednotlivých členských států stojí poněkud stranou zájmu Evropských orgánů a tudíž i komunitárního práva, a že její souvislost s fungováním společného evropského trhu je spíše zprostředkovaná. Praxe však stále více ukazuje, a je tomu tak zejména v posledních letech, že tomu ani zdaleka tak není. Zejména rozdílné zdanění podnikatelských subjektů v jednotlivých členských státech může mít podstatný vliv jak na pohyb jich samotných mezi členskými státy, a v důsledku tedy i na pohyb zboží a služeb, tak na pohyb kapitálu či například na oblast hospodářské soutěže.

Relevantní akty ES v oblasti přímých daní

Ačkoliv je tedy legislativa týkající se přímých daní (na rozdíl od daní nepřímých, u nichž se ve velkém rozsahu uplatňuje zejména harmonizace prostřednictvím směrnic) z převážné části ponechána v pravomoci jednotlivých států, i zde se v některých případech lze setkat s relevantními akty na úrovni Evropských společenství (dále jen „ES“).

Za tímto účelem vydala Komise v roce 2006 několik sdělení týkajících se zejména koordinace přímého zdanění v rámci společného trhu (Communication of 19 December 2006 from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee – Co-ordinating Member States' Direct Tax Systems in the Internal Market, COM(2006) 823 final), daňového režimu ztrát v přeshraničních transakcích (Communication of 19 December 2006 from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee – Tax Treatment of Losses in Cross-Border Situations, COM(2006) 824 final) a tzv. zdanění při výstupu¹⁴⁹ (Communication of 19 December 2006 from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee – Exit Taxation and the Need for Co-ordination of Member States' Tax Policies, COM(2006) 825 final).

¹⁴⁹ Jedná se o ustanovení využívaná v legislativách některých členských států, podle kterých jsou daně z příjmů z prodeje majetku vybírány od poplatníků v momentě, kdy přestávají být rezidenty daného členského státu (zejména při přesunu bydliště fyzické osoby, sídla právnické osoby do jiného státu) nebo daný majetek přemístí do jiného členského státu bez ohledu na to, že příjem dosud nebyl fakticky realizován (tj. majetek nebyl prodán).

V souladu s výše uvedenými sděleními jsou hlavními cíli v dané oblasti:

- Odstranění diskriminace a zamezení dvojího zdanění,
- Zabránění nežádoucímu dvojímu nezdanění a daňovým únikům,
- Minimalizace nákladů daňových subjektů souvisejících s jejich povinnostmi vyplývajícími z toho, že podléhají více než jednomu daňovému systému,
- Zavedení minimálních standardů pro uplatnění daňových ztrát v přeshraničních transakcích jak v rámci jedné společnosti, tak v případě skupin,
- Koordinace zdanění na výstupu, za účelem jeho kompatibility s právem ES, odstranění dvojího zdanění a zabránění daňovým únikům.

Sekundární legislativa v oblasti přímých daní

Jak již bylo uvedeno výše, omezuje se sekundární komunitární právo ve vztahu k přímým daním v zásadě na limitované množství směrnic upravujících pouze jednotlivé dílčí otázky přímého zdanění. Nejedná se tedy o ucelenější legislativní proces, ale spíše o určitou „ad hoc“ regulaci. Přesto však je význam těchto směrnic naprosto neopominutelný, neboť se právě s ohledem na výše uvedené týkají především těch daňověprávních vztahů s mezinárodním prvkem, které patří v praxi k těm nejběžnějším.

Do současnosti byly přijaty zejména následující směrnice mající dopad do daňové legislativy členských států týkající se přímých daní:

- Směrnice Rady 90/434/EHS ze dne 23. července 1990 o společném systému zdanění při fúzích, rozdělení, převezech majetku a výměnách podílů,
- Směrnice Rady 90/435/EHS ze dne 23. července 1990 o společném systému zdanění mateřských a dceřiných společností z různých členských států,
- Směrnice Rady 77/799/EHS ze dne 19. prosince 1977 o vzájemné pomoci mezi příslušnými orgány členských států v oblasti přímých daní,
- Směrnice Rady 2003/48/ES ze dne 3. července 2003 zdanění příjmů z úspor ve formě příjmů úrokového charakteru,
- Směrnice Rady 2003/49/ES ze dne 3. června 2003 o společném systému zdanění úroků a licenčních poplatků mezi spojenými osobami.

Význam smluv o zamezení dvojího zdanění ve vztazích mezi členskými státy

Bez ohledu na výše uvedené stále platí, že ve vztazích s mezinárodním aspektem hrají i mezi členskými státy při uplatňování přímých daní klíčovou roli zejména tzv. smlouvy o zamezení dvojího zdanění. Jedná se dvoustranné mezinárodní smlouvy uzavírané pro oblast daní z příjmů a z majetku. Pro jejich konkrétní znění je sice určující dohoda států, které jsou jejich smluvními stranami, avšak převážná většina smluv je uzavírána s ohledem na znění tzv. Vzorové smlouvy Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen „OECD“) o

zdanění příjmů a majetku¹⁵⁰ nebo podle obdobného smluvního modelu vydaného Organizací spojených národů (dále jen „UNO“)¹⁵¹. Zjednodušeně lze říci, že rozvinuté státy vycházejí při uzavírání těchto smluv zejména ze znění vzorové smlouvy OECD, případně v kombinaci se smlouvou UNO (to je i případ České republiky), rozvojové země se opírají spíše o znění smlouvy UNO.

Tyto dvoustranné mezinárodní smlouvy do značné míry pomáhají předcházet případným problémům vznikajícím s ohledem na rozdílné právní úpravy daní z příjmů a majetku v jednotlivých státech, ať již jde o situace dvojího zdanění téhož příjmu (majetku) nebo naopak jeho dvojího nezdanění, a zároveň slouží následnému řešení případně vzniklých nežádoucích stavů v oblasti zdanění.

V souvislosti se smlouvami o zamezení dvojího zdanění je nutné si uvědomit, že i ve vztazích mezi členskými státy Evropské unie, si tyto smlouvy zachovávají své postavení v hierarchii právních norem a charakter bilaterálních smluv. Jak potvrdil i Evropský soudní dvůr¹⁵², pravidla (výhody) vyplývající ze smluv o zamezení dvojího zdanění tedy lze aplikovat vždy jen mezi jejich smluvními stranami a není v rozporu s právem ES, jestliže tyto nejsou rozšířeny i na ostatní členské státy.

Význam judikatury Evropského soudního dvora

S ohledem na význam přímého zdanění při fungování společného evropského trhu na jedné straně, a poměrně omezené množství relevantních ustanovení sekundárního komunitárního práva na straně druhé, hraje v tomto směru významnou roli judikatura Evropského soudního dvora (dále jen „ESD“).

ESD má výsadní postavení pokud jde o výklad a tedy i zachování jednotné aplikace komunitárního práva a lze jej tudíž považovat za v určitém smyslu nejvyšší autoritu v této oblasti.

Pokud jde obecně o metodický přístup k výkladu komunitárních právních norem, upřednostňuje ESD zejména tzv. teleologický výklad a interpretuje komunitární normy v souladu s jejich duchem. V celé řadě případů se ESD přiklání k extenzivnímu výkladu.

Svou interpretační pravomoc realizuje ESD prostřednictvím rozhodování o tzv. předběžných otázkách. Obecně platí, že pokud je v rámci řízení vedeném před národním soudem členského státu nutné interpretovat komunitární právo, může¹⁵³ národní soud požádat o interpretaci ESD. V případě, že se jedná o soudní orgán, proti jehož rozhodnutí nelze podle národního práva podat řádný opravný prostředek, je tento orgán dokonce povinen o stanovisko ESD požádat¹⁵⁴. Národní soud formuluje své dotazy pro ESD a tento je, pokud spadají do jeho působnosti, zodpovídá (od toho také název řízení o předběžné otázce). ESD v žádném případě nezasahuje do samotného řízení před národním soudem, ani nepředjímá jeho rozhodnutí. Řízení ve věci zůstává i nadále v pravomoci příslušných soudů členských států.

¹⁵⁰ OECD Model Tax Convention on Income and on Capital

¹⁵¹ United Nations Model Tax Convention

¹⁵² Rozhodnutí ESD „D“ (C 376/03) - otázka aplikace daňového zvýhodnění upraveného ve smlouvě o zamezení dvojího zdanění na členský stát, který není smluvní stranou.

¹⁵³ I v případech, kdy národní soud této možnosti nevyužije, je povinen interpretovat komunitární normy v souladu s principy komunitárního práva a zásadami jeho výkladu, tedy v podstatě tak jak by je interpretoval i sám ESD.

¹⁵⁴ V opačném případě odpovídá členský stát za případně způsobenou škodu.

Výjimkou z povinnosti soudu poslední instance předložit ESD předběžnou otázku je situace tzv. *acte clair*. Doktrína *acte clair* (z francouzského správního práva) zbavuje soud této povinnosti v případě, že odpověď na otázku je natolik zřejmá (nesporná), že by bylo zbytečné tuto otázku ESD předkládat.

Soudy se na ESD nemusí obracet rovněž v situacích, kdy lze odpověď ESD s dostatečnou mírou jistoty předjímat s ohledem na jeho stávající judikaturu. Je ovšem nutné poukázat na to, že naplnění podmínek pro upuštění od předběžné otázky posuzuje ESD poměrně přísně.

Předběžná otázka představuje pro vnitrostátní soudy důležitý nástroj a významným způsobem usnadňuje jejich rozhodovací činnost. Je však třeba upozornit, že v souladu s ustálenou judikaturou mohou předběžnou otázku využít pouze ty orgány, které splňují následující kritéria:

- Jsou založeny zákonem,
- Vykazují trvalý charakter,
- Jsou nezávislé,
- Aplikují právní normy,
- Vykonávají obligatorní soudní moc,
- Rozhodují v řízení *inter partes*.

Na druhou stranu není nutné, aby se bezpodmínečně jednalo o soudní tribunál a není tedy vyloučeno, aby předběžnou otázku vznesl např. správní orgán.

Řízení týkající se souladu vnitrostátních právních norem členských států upravujících přímé zdanění a komunitárního práva nejsou výjimkou a v jejich důsledku pak mnohdy dochází k poměrně podstatným změnám v příslušných vnitrostátních právních úpravách.

Průběžné sledování vývoje takových řízení je ovšem důležité nejen z hlediska legislativního procesu. Znalost evropské judikatury může mít velký význam také pro odbornou veřejnost, a to zejména v případě sporů s vnitrostátní daňovou správou.

Mezi významná rozhodnutí týkající se souladu vnitrostátních daňových předpisů a komunitárního práva patří především následující rozhodnutí:

Případ	Klíčová slova
„ <i>Schumacker</i> “ (C-279/93)	Rozdílné zdanění fyzických osob - daňových nerezidentů a rezidentů, daňová zvýhodnění
„ <i>Gschwind</i> “ (C-391/97)	Rozdílné zdanění fyzických osob - daňových nerezidentů a rezidentů, společné zdanění manželů
„ <i>Zurstrassen</i> “ (C-87/99)	Společné zdanění manželů, daňoví nerezidenti
„ <i>Gerritse</i> “ (C-234/01)	Daňoví nerezidenti (fyzické osoby), daň vybíraná srážkou
„ <i>Gilly</i> “ (C-336/96)	Rozdílný daňový režim „pendlerů“ v závislosti na jejich státní příslušnosti, sektoru zaměstnání atd.
„ <i>De Groot</i> “ (C-385/00)	Nárok na odčitatelné položky, daňová zvýhodnění atd. v případě příjmů ze zahraničí
„ <i>Avoir Fiscal</i> “ (C-270/83)	Rozdílné zdanění právnických osob - daňových nerezidentů (stálých provozoven) a rezidentů

„Compagnie de Saint-Gobain“ (C-307/97)	Rozdílné postavení právnických osob - daňových nerezidentů (stálých provozoven) a rezidentů, dividendové příjmy, podíly
„Marks & Spencer plc“ (C-446/03)	Mateřské a dceřiné společnosti, uplatnění ztrát dceřiné společnosti matkou v případě dceřiných společností z jiných členských států
„Lindman“ (C-42/02)	Výhry z loterií, rozdílný daňový režim výher z loterií pořádaných v jiném členském státě
„Danner“ (C-136/00)	Odčitatelnost pojistného na dobrovolné penzijní připojištění v případě pojistného placeného pojišťovně v jiném členském státě
„Annelise Lenz“ (C-315/02)	Rozdílný daňový režim kapitálových příjmů z jiného členského státu
„Petri Manninen“ (C-319/02)	Rozdílný daňový režim dividend s ohledem na sídlo společnosti vyplácející dividendu
„D“ (C-376/03)	Postavení bilaterálních smluv o zamezení dvojího zdanění ve vztazích mezi členskými státy

Nepřímé daně a právo Evropských společenství

Ve srovnání s přímými daněmi je situace daňové legislativy v oblasti nepřímých daní zcela odlišná. Vzhledem ke svému charakteru mají nepřímé daně, resp. legislativa týkající se nepřímého zdanění, mnohem užší vazbu na řádné fungování volného evropského trhu. Proto je iniciativa orgánů ES v této oblasti intenzivnější a již od počátku byla nepřímým daním věnována mnohem větší pozornost. V současné době je tedy v tomto směru již možné hovořit o vysokému stupni harmonizace.

Daň z přidané hodnoty

V důsledku výše uvedeného byly již v roce 1967 přijaty dvě směrnice zavádějící jednotnou koncepci daně z přidané hodnoty¹⁵⁵, a to směrnice Rady 67/227/EHS z 11. dubna 1967 a směrnice Rady 67/228/EHS z 11. dubna 1967 o harmonizaci právních předpisů členských států týkajících se daní z obratu (tzv. První a Druhá směrnice).

Dalším významným krokem pak bylo přijetí směrnice 77/388/EHS ze 17. května 1977, o harmonizaci práva členských států v oblasti daní z obratu (tzv. Šestá směrnice) a nařízení Rady 1777/2005 ze 17. října 2005, kterým se stanoví prováděcí opatření ke směrnici 77/388/EHS o společném systému daně z přidané hodnoty. Cílem tohoto nařízení je především sjednocení interpretace některých ustanovení Šesté směrnice, zejména pokud jde o osoby povinné k dani, dodávání zboží a poskytování služeb a místa těchto dodání nebo poskytnutí.

Šestá směrnice (recast šesté směrnice)

¹⁵⁵ Tato koncepce byla inspirována francouzskou daní z přidané hodnoty (taxe sur la valeur ajoutée - TVA)

Dne 28. listopadu 2006 byla s účinností od 1. ledna 2007 přijata nová směrnice 2006/112/ES o společném systému daně z přidané hodnoty (tzv. recast Šesté směrnice). Tato nová směrnice až na výjimky podstatnějším způsobem nemění věcný rámec fungování daně z přidané hodnoty v rámci ES, ale je především reakcí na již téměř neúnosný počet novelizací Šesté směrnice (jejich počet se pohyboval již okolo třiceti). Recast šesté směrnice v první řadě poměrně zásadním způsobem mění strukturu uspořádání Šesté směrnice¹⁵⁶ (místo původních 38 článků 413 článků), případně upřesňuje znění některých ustanovení.

Šestá směrnice, resp. recast Šesté směrnice, představuje v současné době klíčový právní akt pokud jde o daň z přidané hodnoty v členských státech, neboť pojímá velmi komplexně celou problematiku DPH, od vymezení základních pojmů, stanovení zdanitelných plnění a místa plnění, přes ustanovení o základu daně, daňových sazbách a osvobození od DPH, až po zvláštní režimy týkající se například cestovních kanceláří nebo obchodování s použitým zbožím.

Spotřební daně

Pokud jde o spotřební daně, základním legislativním aktem ES v této oblasti je směrnice Rady 92/12/EHS z 25. února 1992 o obecné úpravě, držení, pohybu a sledování výrobků podléhajících spotřební dani.

Uvedená směrnice pokrývá zdanění minerálních olejů, alkoholu a alkoholických výrobků (tj. i piva a vína) a tabáku. Směrnice a priori nebrání členským státům uplatňovat spotřební daně i na jiné vybrané výrobky, než které jsou uvedené ve směrnici, avšak za předpokladu, že takovéto zdanění nebude mít za následek formality při přechodu hranic v rámci obchodu mezi členskými státy.

Jednotlivé spotřební daně jsou dále regulovány speciálními směrnicemi, upravujícími oblast spotřebních daní s ohledem na charakterová specifika jednotlivých vybraných výrobků. Jedná se především o následující směrnice:

- Směrnice Rady 95/59/ES z 27. listopadu 1995 o daních jiných než daních z obratu, které ovlivňují spotřebu tabákových výrobků,
- Směrnice Rady 92/79/EHS z 19. října 1992 o sblížování daní z cigaret,
- Směrnice Rady 92/80/EHS z 19. října 1992 o sblížování daní z jiných tabákových výrobků než cigaret,
- Směrnice Rady 92/83/EHS z 19. října 1992 o harmonizaci struktury spotřebních daní z alkoholu a alkoholických nápojů,
- Směrnice Rady 92/84/EHS z 19. října 1992 o sblížování sazeb spotřebních daní z alkoholu a alkoholických nápojů,
- Směrnice Rady 2003/96/ES z 27. října 2003 kterou se mění struktura rámcových předpisů Společenství o zdanění energetických produktů a elektřiny.

Směrnice Rady 2003/96/ES

¹⁵⁶ Proto anglický termín „recast“.

Přijetí směrnice Rady 2003/96/ES (ve znění směrnice Rady 2004/74/ES) bylo zejména reakcí na chybějící regulaci minimální úrovně zdanění elektřiny a jiných energetických produktů než minerálních olejů (tedy i zemního plynu a uhlí) na úrovni ES.

Cílem úpravy je především podpora společného evropského trhu pomocí odstranění systémových překážek narušujících hospodářskou soutěž a tím i volný pohyb v oblasti energetických produktů. Záměrem úpravy obsažené ve směrnici je rovněž podpora ekologického a šetrného přístupu k využívání energií a energetických produktů.

Právě v reakci na znění této směrnice a z ní vyplývající povinnosti pro Českou republiku bylo součástí české vládní reformy veřejných financí účinné od 1. ledna 2008 i zavedení spotřebních daní ze zemního plynu a některých dalších plynů, pevných paliv a elektřiny.

Závěr

Zejména v posledních letech stojí daňová legislativa v popředí zájmu nejen orgánů ES, ale i samotných členských států, a představuje tak podle mého názoru do budoucna jednu z nejvýznamnějších hospodářských oblastí z pohledu evropské integrace. Bezpochyby lze očekávat, že zde ještě bude docházet k výrazným posunům a iniciativám ze strany orgánů ES. Především v oblasti přímých daní členských států probíhají již v současné době poměrně bouřlivé diskuse nejen na poli evropských orgánů, ale i na akademické půdě a mezi odbornou veřejností, především pokud se jedná o jejich případnou harmonizaci v budoucnu. Existuje poměrně mnoho názorů na to, jakým způsobem přistoupit ke sbližování úprav členských států, nicméně význam aktuálního daňového systému i jeho tradice v jednotlivých státech představuje velmi citlivou politickou otázku. Členské státy prozatím činily kroky směrem k harmonizaci zejména v oblasti nepřímých daní. V nadcházejících letech lze ovšem podle mého názoru očekávat rostoucí tlak na vzájemnou kompatibilitu a koordinaci daňových legislativ členských států v obou uvedených oblastech.

Literatura:

- OECD Model Tax Convention on Income and on Capital
- Dědič, J., Čech, P.: Obchodní právo po vstupu ČR do EU aneb co všechno se po 1. květnu 2004 v obchodním právu změnilo?, Bova Polygon, Praha, 2005, ISBN 80-7273-122-X
- Týč, V., Základy práva Evropské unie pro ekonomy, Linde, Praha, 2001, ISBN 80-7201-296-7
- Sojka, V.: Mezinárodní zdanění příjmů. Smlouvy o zamezení dvojího zdanění a zákon o daních z příjmů, Praha: ASPI, a.s., 2006, ISBN 80-7357-160-9
- <http://europa.eu>

Kontakt: tumovaj@vse.cz

Ing. Lenka Fojtíková, PhD.

EKONOMICKÁ FAKULTA
VŠB-TU OSTRAVA

ANALYSIS OF EU PREFERENTIAL TRADE: CHINA'S POSITION IN THIS SYSTEM

lenka.fojtikova@vsb.cz

Abstrakt

Evropská unie je jedním z významných činitelů ve světové ekonomice. Jednotný vnitřní trh, který začal oficiálně fungovat od roku 1992 nejprve mezi 12 západoevropskými státy, pokrýval v roce 2007 již 27 států z celé Evropy. To je necelá půl miliarda lidí žijících na ploše zhruba 4,3 mil. km², kteří vystupují v roli spotřebitelů, a někteří z nich jsou také výrobci a obchodníci. Tento fakt se odráží i ve světové ekonomice, zejména pak v podílu EU na světovém obchodě. Cílem článku je nastínit současný podíl EU na světových vývozech, resp. dovozech zboží a služeb a vymezit preferenční obchod EU, zejména se zaměřením na čínskou ekonomiku. Stěžejním cílem je identifikovat trendy ve vývoji zahraničního obchodu EU s Čínou v době, kdy byly Číně poskytovány obchodní preference, ale i finanční pomoc ze strany EU.

Abstract

The European Union is one of the most important actors in the world economy. Single European market, that has began officially operated firstly among twelve West-European countries since 1992, it covers 27 Member States from the whole Europe in 2007. It is less than half of milliard people living in the area of aproximatelly 4.3 mio km², this plays a role of consumers, and somebody of them also are producers and/or businessmen. This reality is imaged in the world economy, especially in EU's share in the world trade. The article aims to identify present EU's share in the world exports, or imports of goods and commercial services, and to characterize the preferential trade of the EU, especially with the focus on China's economy. The main object is to identify trends in development of EU's external trade with China in time, when China obtained not only trade preferences, but also financial support from the EU.

Introduction

The EU position in a global economy is growing, especially in time, when the EU has been covering still more and more Member States. Although EU's internal trade is big, the connection with third countries is important, too. Trade and investments are the main instruments of these EU links with other states or territories. Trade policy objectives of the EU are contained in Article 131 of the *Treaty of Nice*, it is "to contribute, in the common interest, to the harmonious development of world trade, the progressive abolition of restrictions on international trade and the lowering of customs barriers."¹⁵⁷ Preferential trade

¹⁵⁷ WTO (2007), *Trade Policy Review*. pp. 19.

system is one of the instruments to achieve of these objectives and one of the most important area of EU trade policy, too.

Position of the European Union in the world trade

The European Union (EU) was a leading exporter and importer with 17.1% share in the world merchandise trade in 2006. It means, that merchandise trade, excluding intra-EU trade reached 2,516.6 billion Euro in 2006. EU's share on the world exports and imports of services is still more important and reached more than 27 %, or 24 % respectively in 2005.¹⁵⁸ If we take the intra-EU trade with EU-25 Member States into consideration, then among those on the first position within twenty leading traders in the world trade there are eight from the EU. But there are also differences among individual Member States. While Germany takes the second position with 8.5% share in the world trade, Estonia takes 77th position and Latvia 83rd position in the world trade with share of 0.11 % or 0.08 %.¹⁵⁹

Position of the EU in the world trade was dominant not only in previous years, but it is on record in longer period. Graph 1 shows the trend of development and share of the EU on the world trade during 1958-2005.

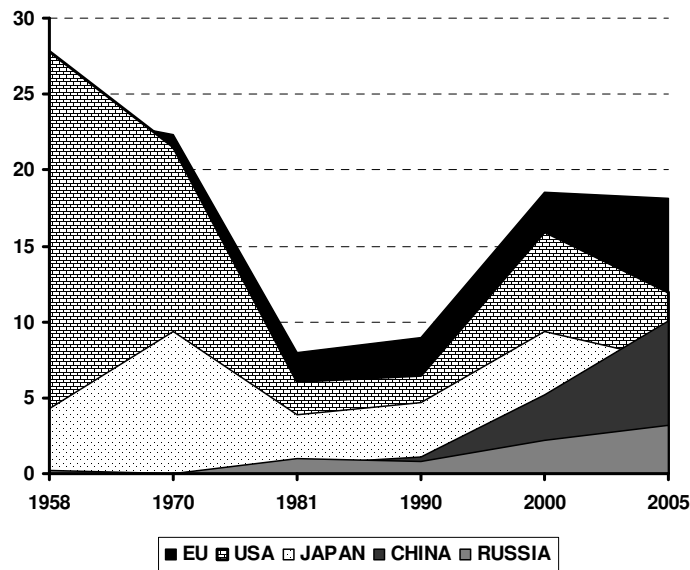
Graph 1 was constructed from statistic dates from Statistical yearbook 1958-2005, which was published by the European Commission in 2006. The amounts describe a percent share¹⁶⁰ of individual countries in the world trade in selected periods, and comprise changes that happened during monitored years. The most interesting economies as the EU, the USA, Japan, China, and Russia were chosen. The data about the EU trade comprise of the successive widening of the EU from six to twenty-five countries in 2005. While the EU and the USA present leading exporters in the world trade from 1958 to 2005, China sparkled with growing share on the world exports. China exports grew faster than Japan's exports after the year 2000. Russia exports achieved gradual growth with share 3.2 % in the world trade in 2005. It is a small amount in comparison with China exports that grew from 0.6% share in 1981 to 10.1 % in 2005.

¹⁵⁸ WTO (2007).

¹⁵⁹ DG Trade (2007).

¹⁶⁰ These percent shares were computed from value in billion ECU or Euro, the convention is 1 ECU = 1 USD.

Graph 1: Trends in world trade (Share in %)

Resource: European Commission, 2006. Own presentation.

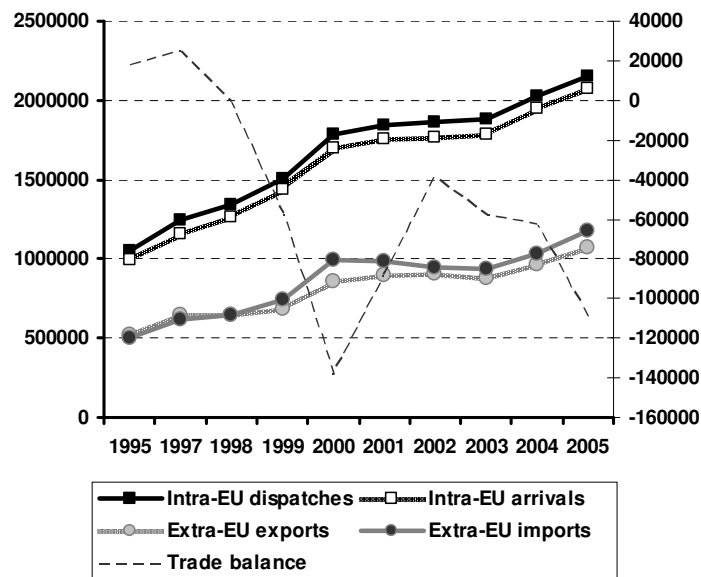
1.1 Dimensions of EU trade

The EU trade has two dimensions. Trade that is realized among Member States of the EU is called intra-EU trade. It is Single European Market where no obstacles of trade exist.¹⁶¹ Trade that is carried out between the EU Members and non-Member States of the EU is identified as extra-EU trade. Both of these parts of EU trade have a different legal base. The extra-EU trade has specified methodological principles about collection, transmission and diffusion in Council Regulation (EC) No 1172/95 (consolidated version) and Commission Regulation (EC) No 1917/2000. External trade statistics are usually recorded on the basis of customs declarations submitted by the trader when clearing customs. The Single Administrative Document is used for this purpose. The European Commission initiated the electronic customs project aimed to replace paper format customs procedures. The project is realised in two phases (Export control system – phase 1, Export control system – phase 2), where the result is the introduction of the Automated Export System. It has been introduced gradually since 2006. The project's dual objective is to enhance security at EU's external borders and to facilitate trade. It should be a benefit for both businesses and citizens.

Statistics on trade among Member States are based on Council Regulation (EC) No 3330/91 (consolidated version), Regulation (EC) No 638/2004 of the European Parliament and of the Council and Commission Regulation (EC) No 1901/2000. The system set up for the collection of information on trade among Member States is commonly known as Intrastat. The statistical value of intra-EU trade is based on the assessment basis for taxation purposes or the transaction value of the goods. It is FOB (free on board) value for dispatches and the CIF (cost, insurance, freight) value for arrivals. There are also other differences between intra-EU trade and extra-EU trade, for example in terminology (export/dispatches or import/arrivals); the others according to the type of the economic policy (Common Commercial Policy/EC Competition Policy) which are regulated or coordinated.

¹⁶¹ Some exclusions present safeguard measures taken in purpose of safety or protection of people, animals, cultural heritage etc.

Graph 2: Trends in intra-EU trade and extra-EU trade (Value Million Ecu/Euro)

Resource: European Commission, 2006. Own presentation.

Graph 2 describes trends in evolution of internal-EU trade and external-EU trade during the last ten years. EU trade statistics contain intra-EU trade that had been realised by EU-15 (1995-2003) and/or EU-25 (2004-2005). Left hand scale describes amounts of intra-EU trade and extra-EU trade in million ECU or Euro after its implementation in 1999. In both cases, trade was increasing, but intra-EU trade achieved bigger amounts than extra-EU trade in this ten-year period. While exports (in extra-EU trade) achieved the amount of 1,071,011 million Euro in 2005, dispatches (in intra-EU trade) achieved 2,153,887 million Euro in the same year.¹⁶² It is twice more than exports that have been realized into third countries. The similar situation was recorded on the side of imports/arrivals.

Right hand scale describes the EU trade balance in million ECU or Euro. According to graph 2, you can see that EU trade has been in deficit since 1998. In 2005, trade deficit of the EU external trade achieved amount -108,831 million Euro. It was the second biggest trade deficit in row that the EU has recorded since 1998. The biggest trade deficit of the EU was recorded in 2000 (-38,198 million Euro). The amount of trade deficit was most influenced by trade deficit that was recorded by the Netherlands (-63,039 million Euro), the United Kingdom (-55,995 million Euro) and Spain (-20,914 million Euro) in 2005.¹⁶³

1.2 Territorial structure of extra-trade of the European Union

The EU realizes its external trade with third countries that are spread upon all continents. Graph 3 shows share of individual continents on EU's external trade in 2005.

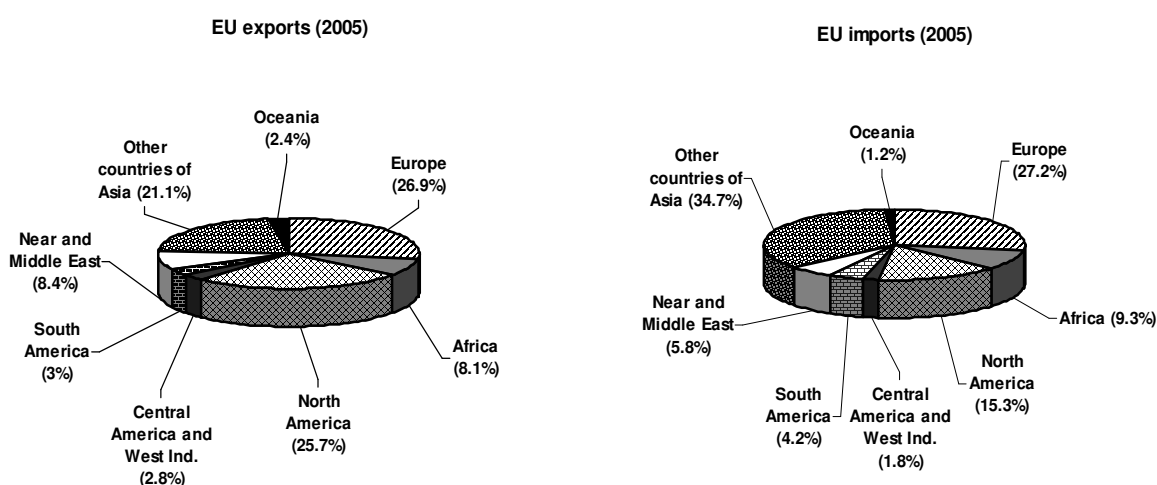
¹⁶² European Commission (2006), *Statistical yearbook*. pp. 92-94.

¹⁶³ European Commission (2006). *Statistical yearbook*. pp. 90-91.

Europe excluding EU-25 was a major place, where the EU realised its exports in this year. Asian countries were the main importers to the EU market. Main trade partner countries of the EU upon the individual continents were (in 2005):

- in *Europe*: Switzerland, Russia, Turkey, Norway and Romania;
- in *Africa*: South Africa, Morocco, Algeria and Libya;
- in *America*: United States, Canada, Mexico, Brazil;
- in *Asia*: China, Japan, Hong Kong, India, South Korea, Singapore etc.;
- in *Oceania*: Australia.

Graph 3: EU exports and imports by continents in 2005 (%)

Resource: European Commission, 2006. Own presentation.

Aside from these data, **the United States** have been major partner of the EU since 1958. When the European Communities (EC) were founded (1958), the USA share on the EC imports and exports was 2.8 %, or 1.7 % respectively.¹⁶⁴ It was caused by situation after the Second World War in Europe, and important role was also played by the financial relief upon *Marshall Plan* (1947) that European countries obtained from the USA aimed to help Europe in economic reconstruction.

Globalization connected with movement of capital investment still put more through both of these economies and made them more dependent on each other. Other very important country in EU external trade is **China** that has took up the second position of major trade partners of the EU since 2003. Economic reforms and entrance of China to the WTO (2001) played the most important role in growing share of China on EU trade. **Russia** – third major partner of the EU in 2005 and 2006, especially owing to dependence of the most European

¹⁶⁴ European Commission (2006), *Statistical yearbook*. pp. 28, 30.

countries on energy supply from Russia. **Switzerland** takes up fourth position in EU’s external trade, although it is not connected with the EU’s Members upon the European Economic Area, but bilateral agreements. **Japan** is the last, but not least country from five main trade partners of the EU. Trade between the EU and Japan has begun growing on its signification since 1980s. While trade with Switzerland and the USA is in surplus, trade with China, Russia and Japan is in deficit (2005). EU trade deficit with China grew especially owing to excessive pressure of textile and clothing imports after removing all restriction according to the Multifibre Agreement in the WTO on January 1, 2005.

The EU preferential trade agreements

Most of the countries in the world realize their external trade upon the Most-Favoured Nation (MFN) clause. The MFN clause allows to provide trade on non-discrimination base, and is one of the other multilateral rules of trading that were created upon GATT 1947 or WTO (1995). But when the multilateral trade system was formed, some exceptions were made. These exceptions have a form of regional trade agreements, that have been signed from the end of the 1950s according to multilateral trade rules (article XXIV of the GATT 1947 or the GATT 1994, article V of the GATS, the Enabling Clause). Free trade areas or customs union were created on the base of these measures. Although regional trade agreements presented a complement of the multilateral trading system, the rule of non-discrimination in world trade, which is realised upon Most-Favoured Nation clause, was disturbed.

Member States of the EU exploited these possibilities and signed a lot of preferential trade agreements that are in conformity with multilateral trading rules. Table 1 shows structure of preferential trade agreements of the EU to date (2007). Theoretically, countries that got more favore access to EU’s market, would have been on the first positions on the list of leading importers to the EU. According to *Trade Policy Review* (2007), although MFN regime was applied to only nine WTO Members,¹⁶⁵ these nine WTO Members accounted for some 30 % of the EU’s total imports in 2005.¹⁶⁶ It means that next 70 % of the EU’s imports were realized at preferential tariff duties that are applied upon preferential trade agreements. There are two types of preferential trade agreements that the EU signed in the last years:

- Agreements on reciprocal base signed with European and/or non European countries (groupings), and
- Agreements on non- reciprocal base.

Table 1: Preferential trade agreements of the EU (2007)

Reciprocal preferential agreements with European countries/groupings	Reciprocal preferential agreements with non-European countries/groupings	Non-reciprocal preferential agreements (Autonomous treatment)
EU accession	Mercosur	Generalized System of Preferences
European Economic Area	Chile	Cotonou Agreement with ACP countries (2007)
Switzerland	Mexico	Western Balkans (2010)
Other European agreements	Gulf states	

¹⁶⁵ Australia, Canada, Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu, Hong Kong, China, Japan, Republic of Korea, New Zealand, Singapore and the United States.

¹⁶⁶ WTO (2007), *Trade Policy Review*. pp. 24.

	Mediterranean countries	
	South Africa	

Source: Trade Policy Review. January 2007.

Generally, on the base of these agreements, the EU created for example free-trade area with EU accession countries or customs union with Turkey. Object of the EU is to establish a Euro-Mediterranean free trade area by 2010. The most preferential trade, the EU developed with the EFTA countries (excluding Switzerland) upon the European Economic Area.¹⁶⁷ Initiatives are not only realized in Europe, but across different continents. The autonomous trade measures the EU applied upon transition period to the African-Caribbean-Pacific (ACP) countries and whole Western Balkans. The EU's Generalized System of Preferences (GSP) for the period 2006-2015 allows the countries that are on the list of qualified countries for non-reciprocal access to EU's market. There are special incentive arrangements to countries that have ratified and effectively implemented the international conventions, and special arrangements for the Least-Developed countries (LDCs) incorporated into the Everything But Arms initiative (EBA).¹⁶⁸

EU's preferential trade with China

The EU and China are two biggest markets in the world. The EU and China account for a quarter of the world's population. China is the world's 4th economic power¹⁶⁹, the 3rd biggest exporter and has increasing international political weight. Europe has a major political and economic stake in supporting China's full and successful transition into a prosperous, stable and open country, embracing the rule of law and free market principles.

In 1995, China occupied 7th position of the leading partners of the EU. Since 2003, China has been the 2nd most important trade partner of the EU.¹⁷⁰ The EU takes role as China's first trading partner (ahead of both the USA and Japan).¹⁷¹ China enjoyed preferential access to EU market upon Generalized System of Preferences scheme in period 1995-2005. In 2005, China was the second largest beneficiary of 178 countries of the EU's GSP scheme, under which the EU grants autonomous trade preferences to imports from developing countries. It has a share of more than 10.3 % of all effective preferential imports under the GSP.¹⁷² New EU's GSP scheme to 2006-2015, or 2006-2008 respectively includes China again on the list of beneficiary countries and territories. However, there are some exemptions for selected products that are not granted GSP in this season.

Graph 4: EU's trade balance with China in 1995-2005 (Bio ECU/Euro)

¹⁶⁷ There are some exceptions, it does not include the agriculture and fisheries sectors.

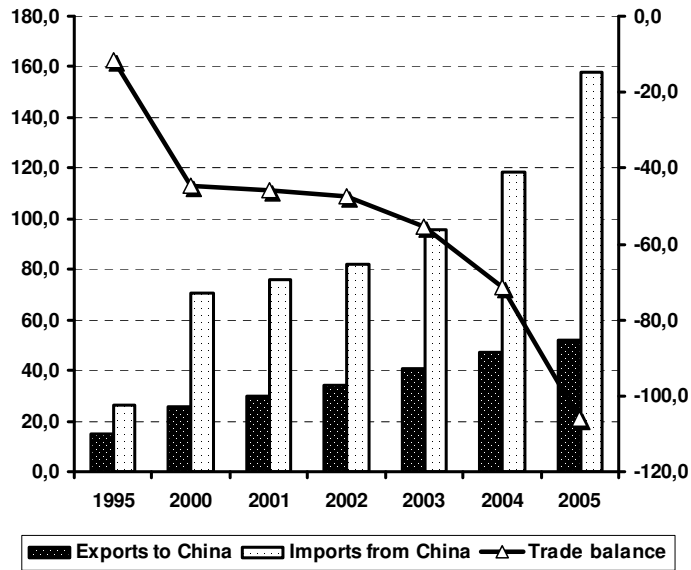
¹⁶⁸ Initiative „EBA“ extends duty-free access to products, without any quantitative restrictions, with the exception of arms and ammunition.

¹⁶⁹ According to prospect, China will take the third position as large economy in the world in 2007 with amount of more than 3 billion Euro.

¹⁷⁰ European Commission, DG Trade (2007).

¹⁷¹ European Commission (2006), *Statistical yearbook*. pp. 36.

¹⁷² European Commission, DG Trade (2007).

Resource: European Commission, 2006. Own presentation.

Trade preferences contributed to EU's trade deficit. Whereas China enjoyed a trade surplus with the EU during period under consideration (see graph 4), the EU achieved a sizeable and widening deficit with China. In 2005, deficit was approximately 109 billion Euro, which represents EU's largest bilateral trade deficit.

The EU was also a strong supporter of China's accession to the WTO. It was confirmed by the bilateral EU-China agreement on WTO accession that was signed in Beijing on 19 May, 2000. China has been officially WTO Member since 2001. China's motivation for joining the WTO was rooted in the realization that it needs an external impetus to overcome domestic obstacles to further reforms and protection of its trade interests if it is to sustain the rapid economic growth of the 1980s and 1990s. Since 2001, real GDP growth has averaged almost 9 % per year, driven mainly by exports and investments. Total trade in goods alone accounted for around 64 % of GDP¹⁷³ and 7.3 % share on the world exports, or 6.1 % imports in 2005.¹⁷⁴ China is now one of the world's main destinations for foreign direct investment, too. The EU's FDI outflows to 51,408 million Euro in 2001 (16.8 % total EU's FDI), which of decline was recorded to 8,638 million Euro (5 % total EU's FDI) in 2005.¹⁷⁵

Before the entrance to the WTO, China committed to improve access for EU firms to China's market. Nonetheless, the tariff remains one of China's main trade policy instruments and a significant source of tax revenue (accounting for some 4.3 % of total taxes collected). In 2005, the overall average MFN tariff was 9.7 %; the averages for agricultural and non-agricultural products were 15.3 % and 8.8 %, respectively. Slightly lower average tariff rates, ranging from 8.2 % to 9.5 %, are levied under its bilateral agreements, while unilateral preferences for some products are offered to least developed countries. In connection with its membership in the WTO, China has also reduced other barriers to imports, notably import

¹⁷³ WTO (2007), *Trade Policy Review*. pp. 9.

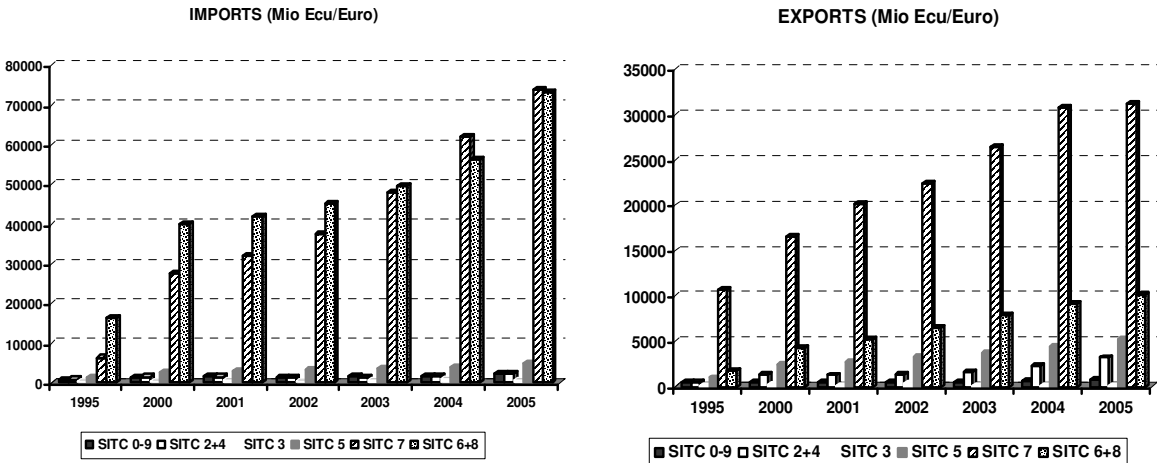
¹⁷⁴ WTO (2007).

¹⁷⁵ EUROSTAT (2007).

prohibitions and restrictions, and the import licensing regime has been simplified.¹⁷⁶ Nevertheless, while the Chinese economy has dramatically increased its openness over the past two decades, income inequality has risen as well. The World Bank estimates that China's Gini coefficient rose from 0.288 in 1981 to 0.388 in 1995.¹⁷⁷

Major share on EU's imports from China belonged to machinery and transport equipment, and other manufactured products (especially textiles and clothing) during period under consideration. On the contrary, energy had the least share on EU's imports. Similar structure of trade was on the side of EU's exports to China (see graph 6).

Graph 6: EU imports and exports to China in 1995-2005 (Mio ECU/Euro)

Notice: SITC 0+1 - food, beverage and tobacco, SITC 2+4 - crude materials, SITC 3 - energy, SITC 5 - chemicals, SITC 7 - machinery and transport equipment, SICT 6+8 - other manufactured products.

Resource: European Commission, 2006. Own presentation.

The EU and China are the world's largest textile exporters. Some textiles and clothing imports to the EU grew up excessively after entrance of China to the WTO.¹⁷⁸ The EU used the unilateral safeguards under the Textiles Specific Safeguard Clause in China's WTO Accession Protocol.¹⁷⁹ The result was agreement on ten product categories¹⁸⁰ of concern

¹⁷⁶ WTO (2007), *Trade Policy Review*. pp. 60.

¹⁷⁷ IMF (2002).

¹⁷⁸ Percentage increase compared to January-March 2004 was for example 534 % in product category - pullovers, 413 % in men's trousers ect.

¹⁷⁹ This agreement gave the EU textil industry three years in which to adapted to changed market conditions. The WTO Agreement on Textiles and Clothing expired on 1 January 2005, and WTO Members were required to remove their remaining quotas on textile trade.

limits the rate of imports (between 8 and 12.5 % per year) while allowing fair and reasonable growth for Chinese exports. Quantitative levels are applied from 11 June 2005 until the end of 2007.¹⁸¹ The EU and China has agreed on the system of double checking and monitoring of textile imports to the EU market, which will be valid from 1st January to 31st December, 2008.

Although the EU-China trade cooperation is realized mainly upon multilateral trading system, (the WTO), the framework for bilateral trade and investment relations of EU-China covers *Trade and Co-operation Agreement* (1985). Nowadays, there are key priorities of the EU in its bilateral trade and economic relationship with China. The main issues include inadequate enforcement of intellectual property rights, the definition of industrial policies which may discriminate against foreign companies (e.g. in the automobile sector), barriers to market access in a number of services sectors (e.g. construction, banking, telecommunications, express postal services), and access to raw materials.¹⁸² All these “sensitive“ areas are discussed on the EU-China summits that proceed yearly. On the last summit in Helsinki on 9 September 2006, negotiations on a new *Partnership and Co-operation Agreement* were initiated.

The EU has supported China’s economic and trade reforms through technical assistance since the mid 1990s. A major *EU-China Cooperation Programme* to support China’s integration into the world trading system was launched on 1 February, 2004. New five-year WTO programme is financed by 15 million Euro from the EU and 5 million Euro from China, and consists of six components: customs; import, and export regulatory systems; agriculture and agri-food; technical barriers to trade and sanitary and phytosanitary measures; services; legislative and legal aspects of domestic implementation and intellectual property rights enforcement; and policy development, co-operation and transparency. The main objective of the cooperation programme is to support China’s further integration into the world economy.¹⁸³

In 2006, Commission set out its strategy to EU-China relations. The new strategy seeks to respond to China’s re-emergence as a global economic and political power. The EU’s fundamental approach to China remains one of **engagement and partnership**.

Conclusion

The European Union is very important player in the world economy. In connection with its widening of new Member States also grew its share on the world trade, especially in services sector in last years. Although intra-EU trade is predominated, the external relations are important, too. The European Union is generally considered like free open economy enforcing to remove obstacles in the international trade. But protection of European interests is one of main objectives that are stated in the *Treaty of Nice*. WTO membership’s of the EU States allows them to use Most-Favoured Nation and do trade on non-discriminatory principle. The EU also uses exceptions from the multilateral trading rule and on the base of it creates free areas or customs union with non-Members of the EU. Although trade preferences

¹⁸⁰ It are pullovers, men’s trousers, blouses, t-shirts, dresses, bras, flax yarn, cotton fabrics, bed linen, table and kitchen linen.

¹⁸¹ European Commission (2005).

¹⁸² China’s barriers to EU trade cost about 20 billion Euro annually in lost exports. That is 30 % of EU’s exports to China.

¹⁸³ European Commission, DG Trade (2007).

present more favorable access to EU's market, most leading trade partners of the EU use MFN tariff. They make trade upon bilateral agreements and summits that usually cover broader framework than is trade area. On the other hand, preferences are granted on reciprocity base or they are issued on the base of autonomous decision. It enables the EU to withdraw these preferences at any time when trade harms the EU's producers. It was a case of China to which the EU granted not only preferences upon the Generalized System of Preferences scheme to 2005, but it also provided technical assistance at the entrance to the WTO and financial support of implementation China's commitments in the WTO. The result of this help is unique. China exports to the EU grew from the share of 0.6 % in 1981 to 10.1 % in 2005. It also influenced trade deficit of the EU, which was the biggest in trade with China, especially owing to wave of textile or clothes imports after removing quantitative restrictions to 1 January, 2005. Trade links with realization of the economic reforms of China's economy help to economic development (GDP per capita increased from 148 USD in 1978 to 1,700 USD in 2005), to fall of poverty (from nearly 73 % in 1990 to 32 % in 2003), although to rise also in inequality (Gini coefficient growth from 0.288 in 1981 to 0.388 in 1995). China is important investor in third countries, especially in Africa today¹⁸⁴. China is strengthening its position in the world economy. However, China has been given continual financial support and trade preference of the EU.

References:

- EUROPEAN COMMISSION. Bilateral trade relations. *China*. Access from: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf
- EUROPEAN COMMISSION. External Trade. Access from: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.xls#!A1
- EUROPEAN COMMISSION. European Union in the world. Access from: http://ec.europa.eu/world/what/trade_policy/index_en.htm
- EUROPEAN COMMISSION. *EU-China textile Agreements 2005*. Access from: http://ec.europa.eu/external_relations/china/intro/memo05_201.htm
- EUROSTAT (2006). External and intra-European Union trade. *Statistical yearbook*. Data 1958-2005. Access from: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-06-001/EN/KS-CV-06-001-EN.PDF
- PETRIDOU, K. *EU-25 Foreign Direct Investment in Brazil, Russia, India and China*. Eurostat. Economy and Finance 111/2007. ISSN 1997-0316.
- FIALOVÁ, A. Comparison of competitiveness between China and the European Union from the Domestic product point of view. Academic In: *Proceedings of Abstracts*. International Conference. Increasing Competitiveness or regional, National and International Markets Development – New Challenges, September 4-6, 2007. p. 142.

¹⁸⁴ China pledged 20 billion USD to finance trade and infrastructure across the African continent over the next three years (2007). China copies from developed countries not only high-tec products, textiles and clothing, but also ways how to help/ to use resources from developing countries to its own development.

IMF (2007). *The Shifting Structure of China's Trade and Production*. Access from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07214.pdf>

IMF (2007). *What Drives China's Growing Role in Africa?* Access from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07211.pdf>

IMF (2002). Is Globalization Good for the Poor in China? *Finance & Development*. Volume 39, Number 3, September 2002. Access from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/09/wei.htm>

UNCTAD. Generalized system of Preferences. *List of beneficiaries*. Access from: <http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=6493&intItemID=1418&lang=1>

WTO (2007). *International Trade Statistics 2006* (online). Access from: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2006_e/its06_bysubject_e.htm

WTO (2007). *Trade Policy Review. Report by the Secretariat. European Communities*. Access from: http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp278_e.htm

WTO (2007). *World Tariff Profiles 2006*. Access from: http://www.wto.org/english/res_e/reser_e/tariff_profiles_e.htm

WTO (2007). *Trade Policy Review. Report by the Secretariat. Peoples's Republic of China*. Access from: http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp262_e.htm

Contact address:

lenka.fojtikova@vsb.cz

Kontakt

VŠB-TU Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra evropské integrace

Abstract

The article deals with the way how to describe terrorist group's financial resources and highlight main ways of potential financial flows. The possible forms of these financial flows limitation are also included. Working hypothesis of the research was looking for the suitable answer of the question: „Which financial recourses are used by terrorists groups for their financial support and where they obtained this financial support from?“. The research was focused on effort to highlight the main elements of potential financial resources and financial flows. There are two main financial resources which were taking into account, governmental resources and the other group of resources, respectively legal and non-legal financial resources.

Key words

Terrorism, financial resources of terrorism, financial support of terrorism.

Úvod

K primárním charakteristikám současného mezinárodního bezpečnostního prostředí je možné přiřadit úsilí aktérů mezinárodních vztahů postupovat společně při potírání projevů mezinárodního terorismu. Společné vnímání této globální bezpečnostní hrozby bylo umocněno bezprecedentními útoky 11. září 2001 v USA. Došlo k pozměnění či doplnění bezpečnostních priorit v mezinárodních vztazích a životních zájmů mnoha států. Podle oficiálních údajů administrativy USA nabídlo možnost přímého zapojení do mezinárodního boje proti terorismu celkem 136 států.¹⁸⁵⁾ Přes nalezení společné cesty při potírání projevů mezinárodního terorismu stále existuje velké množství skupin a organizací s mezinárodní působností, které k dosažení svých cílů jako nástroje využívají různých forem terorismu.

V současné době existuje více než 449 teroristických skupin¹⁸⁶⁾, přičemž působnost převážné části z nich se neomezuje pouze na území jednoho státu. Úsilí formované v protiteroristickou koalici stále naráží na problematické omezení činnosti těchto skupin, především jejich zdrojů podpory. I přes deklarovanou shodu ozbrojené síly angažovaných států včetně složek pověřených získáváním, vyhodnocováním a předáváním relevantních informací i nadále mají omezené možnosti připravit adekvátní reakci dříve než dojde k teroristickému incidentu a útočníci veřejně odhalí svůj záměr a způsob realizace svého záměru.

¹⁸⁵⁾ KREJČÍ O. *Rok poté*. Ekonom – Ihned.cz [online]. Dostupné 5. září 2007 z: [http://ihned.cz/3-11453770-Oskar+Krej%E8%ED-000000_d-f6].

¹⁸⁶⁾ *Group Profiles – active group*. [online]. Terrorism Research Center, 2007. Dostupné 7. října 2007 z: [http://www.terrorism.com/modules.php?op=modload&name=TGroups&file=index].

Za jednu z klíčových forem omezení činnosti teroristických skupin je považováno narušení finančních toků od sponzorů a sympatizantů teroristických skupin. Právě potřeba zabezpečení pokud možno časově stálých finančních příspěvků představuje jedno z potenciálně slabých míst činnosti teroristických skupin. I přes veškerá omezení poskytuje možnost primárního poukázání na podezřelé finanční aktivity, jejichž odhalení může napomoci identifikovat některý z prvků teroristické sítě.

Při realizaci tohoto mezinárodního úsilí je možné vycházet z premisy ekonomické náročnosti udržování vlastní infrastruktury a akceschopnosti teroristické skupiny. I přesto, že vlastní provedení teroristického útoku nemusí být finančně náročné,¹⁸⁷⁾ nákladnými zůstávají rekrutace, výcvik, proces výběru cílů, tvorba plánů a příprava realizace teroristického útoku.¹⁸⁸⁾ Vedle stálých finančních a materiálních zdrojů teroristických skupin vzrůstá význam zabezpečení přístupu k sofistikovaným technologiím, především komunikačním. Narušení přístupu k některým z těchto zdrojů výrazně omezuje akční rádius a vlastní akceschopnost teroristických skupin.

Cílem příspěvku je identifikovat primární zdroje finančních prostředků teroristických skupin, poukázat na základní způsoby realizace finančních toků a nastínění možných způsobů eliminace těchto finančních zdrojů a toků. Pracovní tezí při zpracování příspěvku bylo hledání odpovědi na otázku: „Jaké finanční zdroje využívají teroristické skupiny pro financování svých aktivit, resp. odkud tuto podporu získávají?“. Hlavními omezujícími podmínkami zpracování tohoto příspěvku bylo zaměření se pouze na identifikaci hlavních prvků finančních zdrojů a příslušných finančních toků.

1 Finanční zdroje terorismu

Obdobně jako tomu je u problematického vymezení definice pojmu terorismus neexistuje jednoznačná klasifikace finančních zdrojů teroristických skupin. Ve snaze charakterizovat finanční zdroje terorismu je možné přijmout dva základní přístupy – pohledy. Prvním přístupem je zohlednění finančního zdroje, kterým mohou být *vládní finanční zdroje* nebo *ostatní finanční zdroje*. Druhým možným přístupem je zohlednění původu finančních prostředků, tj. *finanční prostředky pocházející z legální činnosti*, resp. *finanční prostředky získané nelegální činností*. Míra využití jednotlivých finančních zdrojů a původu finančních prostředků je však mezi jednotlivými teroristickými skupinami velmi rozdílná. Hlavními odlišujícími faktory jsou zejména rozdílná ideologie, motivy a stanovené cíle, včetně způsobů jejich dosažení.

U menších skupin lze za dostačující finanční zdroje považovat příspěvky jednotlivých členů. Jednotlivé finanční příspěvky zpravidla dostačují na realizaci útoků menšího rozsahu. Naopak teroristické skupiny s nadnárodní působností jejichž organizace spočívá na principu „*původ stát A – příprava stát B – útok stát C*“ (dále jen „princip A-B-C“), vyžadují větší množství finančních zdrojů a celkové podpory. Z tohoto důvodu je zřejmé, že s rostoucí velikostí teroristické skupiny a dosahem jejího působení, roste jejich poptávka

¹⁸⁷⁾ Finanční náklady útoku na Světové obchodní centrum v roce 1993 představovaly přibližně 3 000 USD. Při tomto útoku zahynulo 6 osob, zraněno bylo více než 1 000, škody přesáhly hranici 500 mil. USD. Odhady finančních nákladů na provedení útoků 11. září 2001 se pohybují v rozmezí 200 000 až 500 000 USD, přičemž souhrn způsobených škod se pohybuje v řádech miliard USD. *Zdroj: al-Qaeda – The Many Faces of an Islamist Extremist Threat*. [online]. Report 109-615 - Report of the House Permanent Select Committee on Intelligence, Washington: U.S. Government Printing Office, 2006. 40 s. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.gpo.gov/congress/house/>].

¹⁸⁸⁾ WERNER, R. *U.S. Efforts against Terrorism Financing: A View from the Private Sector*. [online]. Washington: Washington Institute, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2627>].

po disponibilních zdrojích. U velkých teroristických skupin (např. al-Kajda či IRA) dochází ke kombinovanému způsobu využívání vládních a ostatních finančních zdrojů, a současně kombinaci legálních a nelegálních finančních prostředků. Z hlediska finanční i organizační stránky lze za nejnáročnější považovat simultánní provedení útoků dle principu A-B-C a dalšího státu D, např. útok al-Kajdy na ambasády USA v Keni a Tanzanii v roce 1998. Vrcholem však nadále zůstává vlastní vývoj, výroba a následné provedení simultánních útoků s využitím zbraní hromadného ničení, např. sarinový útok sekty Óm šinrikjó na tokijské metro v roce 1995.

Státem sponzorovaný terorismus

U vládních zdrojů je možné vycházet z historických zkušeností, které dokumentují skutečnost, že se vždy v zájmech států, režimů či vládních frakcí objevovaly snahy sponzorovat skupiny, které byly využívány pro prosazení oficiálních zájmů neoficiálními, případně nelegálními metodami. Z hlediska klasického přístupu zkoumání ozbrojených konfliktů je možné analogicky s postuláty Clausewitze konstatovat, že k těmto případům dochází v krajních případech, kdy prostředky diplomacie jsou neúčinné, avšak nedošlo k otevřenému ozbrojenému konfliktu aktem vyhlášení války. V tomto pojetí je možné terorismus označit za způsob jednání, resp. taktiku stálých ozbrojených sil nebo dočasných militantních skupin nacházející se z hlediska koncepce použití ozbrojené síly právě na rozhraní mezi mírovým a válečným stavem, skrytě či otevřeně finančně podporované státem.

Tyto dílčí projevy použití aktu násilí je možné nalézt v jakémkoliv historické etapě vývoje lidské společnosti. Zmínuje se o nich již ve svých traktátech Sun-c' ve svém díle *Umění války*, které vytvořil více než 500 let před naším letopočtem.¹⁸⁹⁾ Za moderní projevy využívání vládních zdrojů pro financování teroristických skupin je možné považovat střety ideologií dvou vojenských bloků v jejichž čele stály USA a dřívější SSSR. Podporované skupiny a uskupení spočívaly právě na principu A-B-C, a to především od počátku 70. let.¹⁹⁰⁾ Některé z těchto skupin aktivně působí i v současnosti, a to i přes změny, které proběhly počátkem 90. let a přímá podpora těchto skupin byla zastavena. Jedná se např. o hnutí tvořící jádro organizace al-Kajda nebo italské a německé Rudé brigády, které však svoji činnost ve druhé polovině 90. let již utlumily.

Vedle střetů ideologií dvou hlavních aktérů studené války docházelo rovněž k dalším projevům terorismu, kdy některé státy přímo pověřovaly složky svých ozbrojených sil realizací teroristických aktivit nebo přímo finančně a materiálně podporovaly teroristické skupiny. Příkladem pověření vojenských a zpravodajských složek realizovat teroristickou činnost je bombový útok zorganizovaný příslušníky ozbrojených sil Severní Koreje proti dopravnímu letadlu Jižní Koreje v roce 1987 při němž zahynulo 115 osob či zaúkolování dvou libyjských zpravodajských důstojníků Muammarem Kádáfím k provedení bombového

¹⁸⁹⁾ FOLTIN, P., ŘEHÁK, D. *Historický vývoj terorismu*. [online]. Brno: Univerzita obrany, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [http://www.army.cz/mo/obrana_a_strategie/1-2006cz/OS%201-2006%20CZ.htm].

¹⁹⁰⁾ Např. Japonská rudá armáda (JRA – *Japanese Red Army*) své základny měla v Japonsku a Libanonu, přičemž v roce 1988 během jednoho měsíce realizovala své útoky v Itálii, Řecku a USA. Předchozí útoky realizovala rovněž Indonésii, Holandsku, Itálii, Izraeli, Indii, Singapuru, Japonsku, Malajsii. Zdroj: *Japanese Red Army – group profile*. [online]. MIPT Terrorism Knowledge Base®, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [<http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=59>].

útoke na dopravní letoun Pan Am nad skotským městečkem Lockerbee v roce 1988.¹⁹¹⁾ Obdobně hovoří zpráva Policejní služby Severního Irsku o zapojení dvou příslušníků britských ozbrojených sil na přípravách a realizaci tří bombových útoků Ulsterské dobrovolné armády (*Ulster Volunteer Force*) na vojenská pohraniční zařízení v roce 1990, při nichž zahynulo 6 britských vojáků a jeden civilní pracovník.¹⁹²⁾ Tyto příklady podporují současné reálné obavy z možnosti vydání obdobných úkolů dobře vycvičeným a materiálně vybaveným vládním zaměstnancům.

Vedle těchto přímých projevů docházelo rovněž k mezistátní spolupráci při výcviku, přípravě a realizaci teroristických aktivit. Příkladem této spolupráce může být i angažovanost ozbrojených sil ČSSR na přípravě a výcviku členů teroristických skupin z arabských zemí.¹⁹³⁾ Rovněž obchod se zbraněmi, municí a výbušninami byl v tomto období znatelným státním příjmem. Např. v průběhu 80. let bylo vyvezeno více než 1 000 tun výbušniny Semtex do Libye a více než 40 000 tun do Sýrie, Severní Koreje, Iránu a Iráku. Pro rozsah tohoto vývozu lze uvést, že na zaručené zničení dopravního letounu postačuje 200 g této výbušniny.¹⁹⁴⁾

Vedle záměrných a cílených způsobů státní podpory terorismu docházelo k rovněž k situacím, kdy původní záměr státních subjektů byl negován jednáním či selháním jednotlivců. Příkladem obdobného selhání z nedávné doby je ztráta 110 000 kusů AK-47 a 80 000 pistolí distribuovaných do Iráku jako pomoc při vytváření nových bezpečnostních sborů¹⁹⁵⁾ nebo izraelský „omyl“ při odeslání finanční podpory ve výši 2,3 mil. USD, původně určené umírněné části palestinské samosprávy a v konečném důsledku směřující k přibližně 3 000 členům palestinského radikálního hnutí Hamás.¹⁹⁶⁾

Ostatní finanční zdroje terorismu

V případě, že teroristická skupina není finančně podporována z vládních zdrojů je odkázána na zdroje ostatní, legální i nelegální. K legálním finančním zdrojům teroristických organizací patří především obchodní aktivity, ale rovněž i publikační činnost, realizace sbírek či využívání charitativních příspěvkových organizací. Mezinárodní ekonomické prostředí charitativním organizacím umožňovalo legálním způsobem přijímat finanční prostředky a ty následně redistribuovat i na nelegální aktivity. V průběhu let 2000 až 2005 byla tato činnost charakteristická pro některé charitativní organizace se sídlem v Saudské Arábii, které přijímaly finanční prostředky z Evropy, USA, Austrálie a dalších zemí, za účelem financování islámských fundamentalistických teroristických skupin.

¹⁹¹⁾ QUILLEN, C. *State-Sponsored WMD Terrorism: A Growing Threat?* [online]. USA: The Terrorism Research Center, Inc., 2000. s 3. 26 s. Dostupné 6. října 2007 z: [<http://www.terrorism.ws/documents/TRC-Analysis/quillen-wmd-terrorism.pdf>].

¹⁹²⁾ McDONALD, H. *UK agents' did have role in IRA bomb atrocities.* [online]. Guardian Unlimited on-line, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://observer.guardian.co.uk/politics/story/0,,1869019,00.html>].

¹⁹³⁾ PACNER, K. *Československo ve zvláštních službách – díl IV.* Praha: Themis, 2002. s 470. ISBN 80-7312-013-5. 692 s.

¹⁹⁴⁾ LESSER, I. O. et al. *Countering the New Terrorism.* [online]. RAND Corporation, 1999. 176 s. Dostupné 10. října 2007 z: [http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR989/].

¹⁹⁵⁾ KESSLER, G. *Weapons Given to Iraq Are Missing.* [online]. Washington Post.com, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/05/AR2007080501299_pf.html].

¹⁹⁶⁾ *Hamás se těší z izraelské výplaty.* [online]. HN, IHNED.cz, 2007. Dostupné 10. srpna 2007 z: [<http://hn.ihned.cz/c1-21788200-hamas-se-tesi-z-izraelske-vyplaty>].

Např. izraelské orgány v měsíci červenci 2007 odhalili 4 členy organizačního výboru charity *A-Ram*, když v průběhu roku 2006 prostřednictvím koalice charit (*Charity Coalition*, resp. *Union of Good*) redistribuovali ve prospěch hnutí Hamas přibližně 237 tis. USD.¹⁹⁷⁾ Obdobně teroristická skupina IRA a její odnože využívaly pro získávání finančních prostředků rovněž legitimní obchodní aktivity jako provozování hotelů, restaurací či taxislužeb, a to zejména pro očištění svých nelegálních finančních zdrojů a jejich následné využití např. pro financování vlastních politických aktivit.¹⁹⁸⁾

V případě legálních zdrojů vzniká rovněž reálná potřeba „dělby práce“ v rámci teroristické skupiny. Hlavním důvodem jsou omezené časové možnosti aktivních členů teroristické skupiny získávat finanční prostředky legálním způsobem. Z tohoto důvodu dochází v rámci teroristické organizace k rozdělení členů na dvě základní skupiny. První skupina představuje tvůrce či „obstarávatele“ legálních finančních zdrojů a současně zabezpečuje jejich další redistribuci. Zároveň tato první skupina představuje tvůrce zázemí, resp. logistické základny pro druhou skupinu, která se zpravidla orientuje na rekrutaci, výcvik nových členů, přípravu plánů a následnou realizaci teroristického útoku. Snahou první skupiny je zpravidla distribuce finančních prostředků v menších objemech, avšak v pravidelných intervalech. Z tohoto důvodu za ideální způsob je možné považovat zaměstnanecký poměr nebo pravidelné obchodní aktivity, při kterých dochází k předem dohodnutému navyšování obchodní marže, která se tak stává odlišnou oproti ostatním obchodním aktivitám s osobami neangažovanými. Toto konstatování vychází z předpokladu relativně obtížného odhalení toků menších finančních objemů, přičemž je relativně snazší distribuci menších finančních objemů realizovat v hotovostní formě. Tímto způsobem je rovněž eliminováno náhodné odhalení přepravy většího objemu finančních prostředků. Příkladem náhodného odhalení je zadržení dvou mužů 7. srpna 2007 v Tampě (USA), kteří byli kontrolováni policejní hlídkou, když se svým vozidlem překročili povolenou rychlost na dálnici. Při kontrole byly v jejich vozidle nalezeny výbušniny určené pro realizaci bombového útoku na námořní základnu, na které je umístěno vězení pro osoby podezřelé z válečných zločinů zejména z Iráku a Afghánistánu.¹⁹⁹⁾ Zadržení byli zahraniční studenti studující na univerzitě v USA, pocházející z Egyptu a Keni, bez jakéhokoliv předchozího záznamu v policejní databázi.

Významným zdrojem legální podpory je rovněž podpora radikalizované druhé a třetí generace mladých muslimů žijících v Západní Evropě, především ve Francii a Velké Británii. Pokud bychom se snažili přibližně identifikovat obdobné zdroje v rámci ČR je možné vycházet ze skutečnosti, že v ČR se k islámské víře hlásí přibližně 15 000 občanů.²⁰⁰⁾ Z realizovaných průzkumů veřejného mínění v různých státech se k extrémním náboženským myšlenkám hlásí obvykle 8% věřících,²⁰¹⁾ což v případě ČR představuje přibližně skupinu 1 200 osob, které mohou sympatizovat s ideologií islámského fundamentalismu. V této skupině je možné hledat případné podporovatele a realizátory teroristické činnosti. Z tohoto

¹⁹⁷⁾ LEVITT, M. *Hamas's Hidden Economy*. [online]. Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.washingtoninstitute.org/templateC06.php?CID=1073>].

¹⁹⁸⁾ *Terrorist financing*. [online]. Wikipedia, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [http://en.wikipedia.org/wiki/Terrorist_Financing].

¹⁹⁹⁾ *2 Muslim students arrested in South Carolina had pipe bombs*. [online]. JihadWatch®, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://jihadwatch.org>].

²⁰⁰⁾ KRULÍK, O. *Česká republika v boji proti terorismu*. Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR, ? 61s.

²⁰¹⁾ *al-Qaeda – The Many Faces of an Islamist Extremist Threat*. [online]. Report 109-615 - Report of the House Permanent Select Committee on Intelligence, Washington: U.S. Government Printing Office, June 2006. s 9. ISBN 0-16-076897-7. 40 s. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.gpo.gov/congress/house>].

počtu je možné odhadovat počet aktivních osob na přibližně 10%, tj. 12 až 15 osob, tj. přibližně 2 až 3 teroristické buňky. Současně je nezbytné vzít v úvahu reálně existující podněty, které mohou vést k dalšímu navyšování tohoto počtu, např. proti ČR byl vyhlášena *fatwa*, z ČR vysílá Rádio Svoboda do zemí s nejvyšším počtem rekrutovaných islámských extrémistů a současně ozbrojené síly ČR se angažují v těchto zemích.

Z hlediska legality finančních prostředků nezřídka dochází k napojování teroristických skupin na skupiny organizovaného zločinu, které se zabývají především praním špinavých peněz (*money laundering*)²⁰²⁾, nelegálními obchody se zbraněmi a pašováním drog,²⁰³⁾ realizací únosů či povinné odvody části zisku muslimských obchodníků. Přestože jednotlivé skupiny nesdílejí stejné cíle, sdílejí ochotu pracovat společně a společně získávat finanční prostředky na svoji činnost.²⁰⁴⁾ Hlavním důvodem této spolupráce je dosahování dílčích úspěchů při sledování finančních toků, zdrojů a způsobů nakládání s většími finančními obnosy. Příkladem této spolupráce je pronajímání tunelů vyhloubených pod egyptsko-izraelskou hranicí u města Rafah organizací Hamas při nepokojích v pásnu Gazy v červnu 2007.²⁰⁵⁾ Rovněž v souvislosti s rozmáhající se spoluprací s drogovými kartely je vhodné poukázat na skutečnost, že velkými distributory drog jsou některé státy Jižní Ameriky a současně na území žádného státu Jižní Ameriky nebyly zaznamenány teroristické útoky skupin majících přímou vazbu na teroristickou skupinu al-Kajda²⁰⁶⁾, přestože na ostatních kontinentech tomu tak bylo.²⁰⁷⁾

Samostatnou součástí v kategorii ostatních finančních zdrojů je nezbytné vnímat projevy *patologického terorismu*, kdy duševně nemocný jedinec s cílem ničit či zavraždit, sám financuje vlastní teroristickou činnost, není závislý na vnějších finančních zdrojích ani materiální podpoře. Z hlediska povahy pachatelů těchto útoků jsou v některých případech zřejmé jejich snahy bezprostředně po spáchání útoku přihlásit se k některé z mezinárodních teroristických organizací, přičemž neexistuje žádná reálná vazba mezi pachatelem a danou teroristickou skupinou.

2 Specifické finanční toky

V bankovním sektoru byla po útocích 11. září 2001 zavedena opatření omezující možnosti nelegálních finančních toků mezi státy a aktivity zabezpečující finanční zdroje směřující k podpoře mezinárodního terorismu. V rámci boje proti financování terorismu je pozornost rovněž věnována bezhotovostním, zpravidla neregistrovaným finančním aktivitám. V této souvislosti je vhodné vnímat nárůst nadnárodních finančních toků, přičemž dochází ke střetům běžných finančních praktik z různých částí světa. Za typický příklad

²⁰²⁾ Pro potřeby článku je dále využíván oficiální termín Světové banky i Mezinárodního měnového fondu: praní špinavých peněz (*money laundering*).

²⁰³⁾ *Next September 11, compliment of open borders and drug cartels*. [online]. Dostupné 8. srpna 2007 z: [http://righttruth.typepad.com/right_truth/2007/08/].

²⁰⁴⁾ *al-Qaeda – The Many Faces of an Islamist Extremist Threat*. [online]. Report 109-615 - Report of the House Permanent Select Committee on Intelligence, Washington: U.S. Government Printing Office, June 2006. s 19. ISBN 0-16-076897-7. 40 s. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.gpo.gov/congress/house>].

²⁰⁵⁾ *Next September 11, compliment of open borders and drug cartels*. [online]. Dostupné 8. srpna 2007 z: [http://righttruth.typepad.com/right_truth/2007/08/].

²⁰⁶⁾ *Terrorist organization al-Qaeda – related group*. [online]. MIPT Terrorism Knowledge Base®, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [<http://www.tkb.org/MoreRelatedGroups.jsp?groupID=6>].

²⁰⁷⁾ *al-Qaeda – The Many Faces of an Islamist Extremist Threat*. [online]. Report 109-615 - Report of the House Permanent Select Committee on Intelligence, Washington: U.S. Government Printing Office, June 2006. s 7. ISBN 0-16-076897-7. 40 s. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.gpo.gov/congress/house>].

je možné uvést rozdílné vnímání některých finančních aktivit v západním, převážně křesťanském světě a v muslimských zemích.

Např. Korán zakazuje chování na jehož základě běžně pracují evropské burzy či Wall Street. Umožňuje obchodovat, zároveň ale zakazuje úroky, které umožňují dosáhnout zisku při půjčení peněz. Mimo jiné z těchto důvodů u velkých obchodních domů a burz pracují experti na různá mezinárodní specifika finančních trhů. Příkladem jednoho ze současných finančních produktů těchto expertů je vytvoření produktu podobného běžné „západní“ hypotéce, který současně vyhovuje islámským principům obchodování. Tento obchodní systém, nazývaný *husharaka*, umožňuje půjčujícímu a půjčovateli založit společnost, která vlastní nemovitost. Půjčující následně splácí a tím si odkupuje podíl půjčovatele. Navíc platí poplatek za využívání jeho stávající části, tedy žádné úroky, které Korán nepřipouští.²⁰⁸⁾ Islám rovněž zakazuje investorovi prodávat to, co přímo nevlastní, protože je to považováno za nepřípustnou spekulaci.

Na obdobných principech vyhovujících Koránu je rovněž založen systém neformálního transferu hodnot nazývaný *hawala* či *hundi*. Tento neformální obchodní systém je masově rozšířen v oblasti Blízkého východu, muslimských zemí v Africe a Asii. Systém vznikl ve středověku v okolí velkých obchodních center a zachoval se do dnešní doby. Především v průběhu 20. století vytvořil alternativu formálnímu bankovnímu systému.²⁰⁹⁾ Po útocích 11. září 2001 byl právě tento směnný systém považován za jeden z možných finančních zdrojů využitelných pro financování teroristických aktivit. Neformální způsob obchodu a realizace finančních toků vyhovuje teroristickým skupinám především z důvodu bezhotovostní realizace, tj. zpravidla bez jakékoliv možnosti zpětného vysledování finančních toků.

Bezhotovostním principům se však vyhýbají současné tzv. islámské investiční fondy, které v souladu se zásadami Koránu nabízejí potenciálním investorům portfolio očištěné od „neislámských“ vlivů. Tyto islámské investiční fondy jsou tvořeny zejména z akcií nadnárodních společností, jejichž obchodní povaha neporušuje právo *šaría* (pravou cestu v islámu). Ve finančně obchodní oblasti se jedná o tři základní zákazy. Prvním zákazem je zákaz *riby*, tj. zákaz úroků, neboť ty jsou vnímané jako prostředek lichvy. Druhým zákazem je zákaz *ghararu*, tj. nejistoty, rizika či spekulace, od nichž by měla být každá realizovaná transakce očištěna. Dle pravidel *šaría* by obě strany kontraktu měly být dobře informované o tom, jaké hodnoty smlouvou získávají. Třetím zákazem je zákaz *harmu*, tj. zákaz všeho neetického jako je např. požívání nečistých věcí (vepřové maso), ale rovněž i zákaz výroby a prodeje alkoholu. Z tohoto důvodu islámské finanční domy mají spíše charakter leasingových nebo investičních společností a zprostředkovatelů než tradičních evropských bank.²¹⁰⁾ Avšak zájem velkých bankovních domů o islámské fondy je především díky jejich vysokému stabilnímu růstu, až 15% ročně.²¹¹⁾ Tento nárůst je držen především díky rostoucím cenám surovin (především ropy) a stabilnímu růstu arabských ekonomik v posledním období.

3 Reflexe eliminace podpory terorismu

²⁰⁸⁾ BIČÍK, M. *Wall Street se zajímá o islám*. Hospodářské noviny, 20.8.2007. s 19. ISSN 862-9587.

²⁰⁹⁾ *Hawala*. [online]. Wikipedia, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [http://en.wikipedia.org/wiki/Hawala].

²¹⁰⁾ *Škola investora: Islám a vynalézavost aneb pod pokličkou sukuků*. [online]. FinančníNoviny.cz – iPoint, 2007. Dostupné 6. září 2007 z: [http://ipoint.financninoviny.cz/skola-investora-islam-a-vynalezavost-aneb-podpoklickou-sukuku.html].

²¹¹⁾ BIČÍK, M. *Wall Street se zajímá o islám*. Hospodářské noviny, 20.8.2007. s 19. ISSN 862-9587.

Před útoky 11. září 2001, resp. před zpřísněním pravidel kontroly finančních toků a přijetím společných postupů byly běžně využívány bankovní účty a bezhotovostní převody finančních prostředků. V současnosti, i přes deklarované společné úsilí aktérů mezinárodního bezpečnostního prostředí, je i nadále možné způsob eliminace finančních toků směřujících k přímé podpoře terorismu považovat za nedostatečný. Tento stav přetrvává i přes širokou shodu bankovního sektoru při identifikaci podezřelých finančních aktivit, tzv. *Suspicious Activity Reports (SARs)*, mezi které patří:²¹²⁾

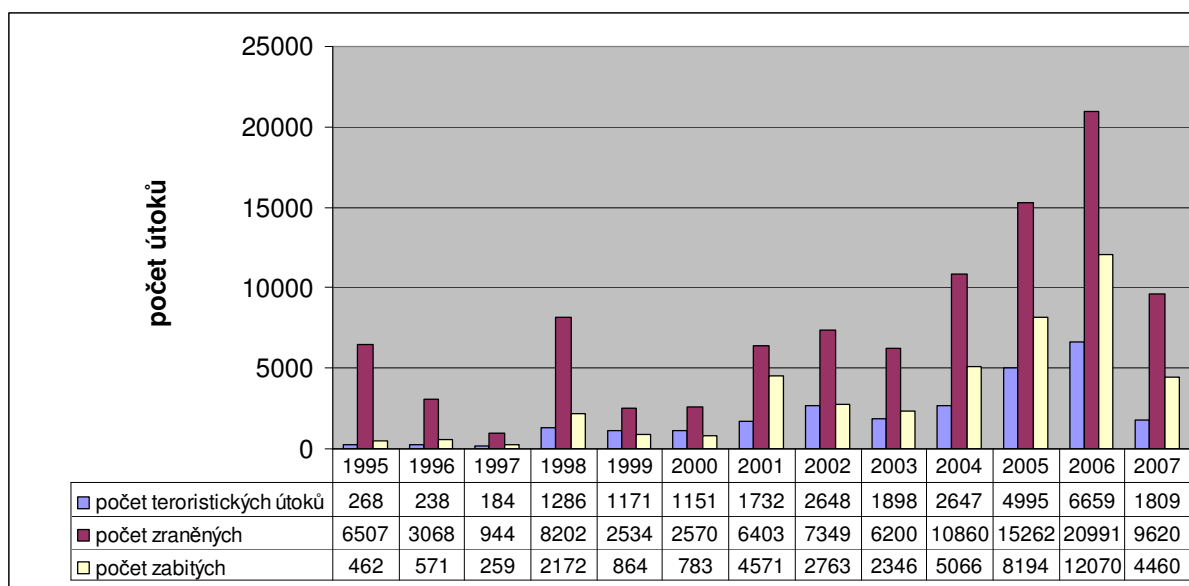
- realizované účetní aktivity nejsou kryty uloženými depozity;
- transakce většího objemu financí, bez logického důsledku pochází ze země, resp. prochází přes zemi či do země, na kterou jsou uvaleny mezinárodní sankce či země, které nespolupracují v boji proti terorismu nebo jsou považovány za země sympatizující s teroristickými organizacemi;
- neodůvodněné či nelogické ukládání finančních prostředků třetích stran na cizí nebo zahraniční bankovní účty;
- strukturování více obdobných finančních aktivit do menších;
- převody větších finančních obnosů charitativním nebo příspěvkovým organizacím bez jiného zřejmého důvodu;
- bankovní účty charit, na které přichází pouze velké finanční obnosy, bez jiných menších vkladů (např. drobných přispěvatelů);
- převedení veškerých finančních prostředků z několika účtů na jeden charitativní účet;
- transakce většího množství finančních prostředků organizace, na účty či účely, které nemají žádné přímé logické spojení s činností původní organizace;
- stejné podpisové vzory pro větší množství bankovních účtů v různých bankách se stejnou adresou trvalého bydliště;
- převádění šeků, trvalé příkazy nebo ostatní finanční nástroje psané či převedené na jednu osobu nebo obchodníka nebo na osobu či osoby obdobného jména.

Vedle těchto přímých nástrojů identifikace podezřelých finančních aktivit je za vhodný nástroj rovněž považováno narušení možnosti šíření ideologie teroristických skupin, zejména prostřednictvím internetových stránek. Hlavním důvodem je závislost teroristických skupin na medializaci své činnosti, přičemž teroristická skupina bez možnosti šířit své alternativní pohledy ztrácí schopnost získávat, resp. udržovat podporu svých sympatizantů a zabezpečovat další rekrutaci. Současně teroristické skupiny na svých internetových stránkách nezdědka zveřejňovaly i čísla bankovních účtů, kam mohli případní sympatizanti zasílat svoji finanční podporu.

Přestože po útocích z 11. září 2001 existuje bezprecedentní mezinárodní shoda v nezbytnosti společného přístupu při potírání projevů mezinárodního terorismu a jeho finančních i materiálních zdrojů, dochází i nadále v celosvětovém měřítku k nárůstu teroristických incidentů. Tento trend je patrný z počtu spáchaných teroristických útoků, zraněných a zabitých osob, v období let 1995 až 2007, viz graf. 1.

Graf. č. 1: Projevy terorismu v letech 1995 až 2007.

²¹²⁾ *Terrorist financing.* [online]. Wikipedia, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [http://en.wikipedia.org/wiki/Terrorist_Financing].

Poznámka: Údaje z roku 2007 odpovídají období leden až září 2007.

Zdroj: Za využití Incident Analysis Wizard. [online]. MIPT Terrorism Knowledge Base®, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [http://www.tkb.org].

Závěr

Finanční zdroje teroristických organizací představují rozhodující zdroj zabezpečující jejich schopnost dlouhodobého aktivního působení. Přestože, existuje mezinárodní shoda při narušování těchto finančních zdrojů v rámci globálního boje proti terorismu, přijímaná opatření nevykazují očekávané výsledky. Počet spáchaných teroristických útoků, počet zraněných i mrtvých při těchto útocích poukazují na nezbytnost přehodnocení současné a přijetí nové strategie účinnějším způsobem směřující ke stabilizaci bezpečnostního prostředí a vytvoření předpokladů pro jeho dlouhodobé udržení. Za základní předpoklad úspěchu v boji proti jakýmkoli bezpečnostním hrozbám je však možné vedle včasné identifikace hrozby a alokace příslušných zdrojů (finančních, personálních a materiálních) považovat schopnost správného stanovení priorit a současně schopnost vnímat projevy bezpečnostního prostředí v širších souvislostech. Z hlediska účinného narušení finančních zdrojů terorismu je nezbytné akcentovat skutečnosti, kterým dosud nebyla věnována dostatečná pozornost, ať již z důvodů stanovení jiných priorit nebo z důvodů finančně organizačních.

Literatura

- [1st] KREJČÍ O. *Rok poté*. Ekonom – Ihned.cz [online]. Dostupné 5. září 2007 z: [http://ihned.cz/3-11453770-Oskar+Krej%E8%ED-000000_d-f6].
- [2nd] *Group Profiles – active group*. [online]. Terrorism Research Center, 2007. Dostupné 7. října 2007 z: [http://www.terrorism.com/modules.php?op=modload&name=TGroups&file=index].
- [3rd] *al-Qaeda – The Many Faces of an Islamist Extremist Threat*. [online]. Report 109-615 - Report of the House Permanent Select Committee on Intelligence, Washington: U.S. Government Printing Office, 2006. 40 s. Dostupné 9. srpna 2007 z: [http://www.gpo.gov/congress/house].

- [4th] WERNER, R. *U.S. Efforts against Terrorism Financing: A View from the Private Sector*. [online]. Washington: Washington Institute, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2627>].
- [5th] FOLTIN, P., ŘEHÁK, D. *Historický vývoj terorismu*. [online]. Brno: Univerzita obrany, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [http://www.army.cz/mo/obrana_a_strategie/1-2006cz/OS%201-2006%20CZ.htm].
- [6th] *Japanese Red Army – group profile*. [online]. MIPT Terrorism Knowledge Base®, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [<http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=59>].
- [7th] QUILLEN, C. *State-Sponsored WMD Terrorism: A Growing Threat?* [online]. USA: The Terrorism Research Center, Inc., 2000. s 3. 26 s. Dostupné 6. října 2007 z: [<http://www.terrorism.ws/documents/TRC-Analysis/quillen-wmd-terrorism.pdf>].
- [8th] McDONALD, H. *UK agents´ did have role in IRA bomb atrocities*. [online]. Guardian Unlimited on-line, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://observer.guardian.co.uk/politics/story/0,,1869019,00.html>].
- [9th] PACNER, K. *Československo ve zvláštních službách – díl IV*. Praha: Themis, 2002. s 470. ISBN 80-7312-013-5. 692 s.
- [10th] LESSER, I. O. et al. *Countering the New Terrorism*. [online]. RAND Corporation, 1999. 176 s. Dostupné 10. října 2007 z: [http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR989/].
- [11th] KESSLER, G. *Weapons Given to Iraq Are Missing*. [online]. Washington Post.com, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/05/AR2007080501299_pf.html].
- [12th] *Hamás se těší z izraelské výplaty*. [online]. HN,Ihned.cz, 2007. Dostupné 10. srpna 2007 z: [<http://hn.ihned.cz/c1-21788200-hamas-se-tesi-z-izraelske-vyplaty>].
- [13th] LEVITT, M. *Hamas´s Hidden Economy*. [online]. Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://www.washingtoninstitute.org/templateC06.php?CID=1073>].
- [14th] *Terrorist financing*. [online]. Wikipedia, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [http://en.wikipedia.org/wiki/Terrorist_Financing].
- [15th] *2 Muslim students arrested in South Carolina had pipe bombs*. [online]. JihadWatch®, 2007. Dostupné 9. srpna 2007 z: [<http://jihadwatch.org>].
- [16th] KRULÍK, O. *Česká republika v boji proti terorismu*. Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR, ?. 61 s.
- [17th] *Next September 11, compliment of open borders and drug cartels*. [online]. Dostupné 8. srpna 2007 z: [http://righttruth.typepad.com/right_truth/2007/08/].
- [18th] *Terrorist organization al-Qaeda – related group*. [online]. MIPT Terrorism Knowledge Base®, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [<http://www.tkb.org/MoreRelatedGroups.jsp?groupID=6>].
- [19th] BIČÍK, M. *Wall Street se zajímá o islám*. Hospodářské noviny, 20. srpna 2007. s 19. ISSN 862-9587.
- [20th] *Hawala*. [online]. Wikipedia, 2007. Dostupné 8. října 2007 z: [<http://en.wikipedia.org/wiki/Hawala>].
- [21st] *Škola investora: Islám a vynalézavost aneb pod pokličkou sukuku*. [online]. FinančníNoviny.cz – iPoint, 2007. Dostupné 6. září 2007 z: [<http://ipoint.financninoviny.cz/skola-investora-islam-a-vynalezavost-aneb-pod-poklickou-sukuku.html>].

Univerzita obrany Brno
Fakulta ekonomiky a managementu
Katedra logistiky
Katedra ekonomie

Ing.Lucia Gálová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENVIRONMENTÁLNA DAŇOVÁ REFORMA

galova@euba.sk

Abstrakt

V príspevku autor pojenáva o jednotlivých typoch environmentálnych daní a environmentálnej daňovej reforme. Väčšina environmentálnych daní má dvojitú funkciu získania príjmov a vytvorenie stimulov pre lepšie správanie s ohľadom na životné prostredie. Hoci veľkosť príjmov nemôže byť použitá na ohodnotenie efektov environmentálnych daní, ukazuje dôležitosť týchto daní v zmysle ich podielu na celkovom daňovom zaťažení a potenciá pre ďalší daňový presun. Ide o tzv. Environmentálnu daňovú reformu /EDR/. EDR je pravidelne spájaná s tzv. „double dividend“ hypotézou. Podľa tejto hypotézy EDR môže viesť k zlepšeniu aj v životnom prostredí aj v zamestnanosti. Na záver príspevku autor poukazuje na prípad EDR v Nemecku.

Abstract

The author deals with different types of environmental taxes and with environmental tax reform. Most of the environmental taxes have dual function of gaining revenues and creating incentive for better behaviour regarding the environment. Although the amount of revenues can not be used to evaluate the effects of environmental taxes, it shows the importance of these taxes as the share of total tax burden and the potention for further tax shift known as the environmental tax reform /ETR/. ETR is connected with so called double dividend hypothesis. According to this hypothesis ETR can lead both to better environment and higher employment. In the end the author focuses on example of ETR in Germany.

Úvod

Vo svojom 6. Environmentálnom Akčnom Pláne, Európske spoločenstvo argumentuje za rozšírené zavádzanie jednotlivých nástrojov do environmentálnej legislatívy. Toto zahŕňa rozšírené používanie ekonomických nástrojov ako sú aj environmentálne dane, zameraných na internalizáciu externých nákladov a v snahe stimulovať výrobcov aj spotrebiteľov k obmedzeniu zaťaženia životného prostredia a k zodpovednému využívaniu prírodných zdrojov.

1. Environmentálne dane

Environmentálne dane môžu byť klasifikované podľa rôznych funkcií, ktoré plnia.²¹³ Túto klasifikáciu používa aj OECD²¹⁴ a rozlišuje tri nasledovné typy environmentálnych daní:

²¹³ Pozri: Ekins, P.and Speck, S.: Competitiveness and exemptions from environmental taxes in Europe, In.: Environmental and Resource Economics,1999, Vol. 13, p. 369-396

1. Poplatky na pokrytie nákladov-Cost-Covering Charges

Prvé skúsenosti s environmentálnymi daňami vznikli z implementácie tradičnej regulačnej environmentálnej politiky. Regulovanie emisií stojí peniaze. V súlade s princípom znečisťovateľ platí, sa zdalo byť vhodné, že náklady regulácie majú byť platené tými ktorí sú regulovaní. Takže prvá kategória environmentálnych daní, stále dôležitá aj dnes, sú poplatky na pokrytie nákladov, kde tí ktorí užívajú životné prostredie prispievajú na pokrytie nákladov monitorovania alebo kontroly tohto využívania.

Poplatky na pokrytie nákladov môžu byť dvoch druhov:

- **Užívateľské poplatky /User charges/-** kde je poplatok platený za špecifickú environmentálnu službu napr. zaobchádzanie s odpadovou vodou alebo zaobchádzanie s odpadom ako pri holandskom poplatku za znečistenie..
- **Účelové poplatky /Earmarked charges/-** kde príjem z poplatku je minutý na súvisiaci environmentálny cieľ ale nie vo forme špecifickej služby platiteľovi poplatku napr. príjmy na financovanie recyklačných služieb ako pri švédskom poplatku za batérie

2. Stimulačné dane -Incentive Taxes

Environmentálna daň môže byť uvalená čisto so zámerom zmeniť environmentálne škodlivé správanie, a bez akéhokoľvek zámeru získať príjmy. Takýto daň nazývame stimulačná daň. Úroveň stimulačnej dane môže byť určená v súlade s odhadom:

- Nákladov na environmentálnu škodu- Daň je určená na úrovni, ktorá internalizuje všetky environmentálne náklady čiže náklady environmentálnej škody / tiež nazývané externality alebo externé náklady/ do ceny. V snahe zabezpečiť toto, daňová sadzba sa musí rovnať hraničným spoločenským nákladom a hraničnému spoločenskému zisku ktorý vyplýva z aktivity, ktorá emituje dodatočnú jednotku znečistenia. Tento prístup sa v literatúre nazýva Pigouva daň.²¹⁵
- Aký cenový signál je potrebný na dosiahnutie environmentálnych cieľov²¹⁶

Príjmy sú často využívané na ďalšie podporu zmeny správania prostredníctvom grantov alebo daňových stimulov.

3. Fiškálne environmentálne dane- Fiscal Environmental Taxes

Môže sa stať, že daň zmení a správanie, ale tiež navŕši značné príjmy. Environmentálne dane určené najmä s cieľom získať značné finančné príjmy nazývame fiškálne environmentálne dane.

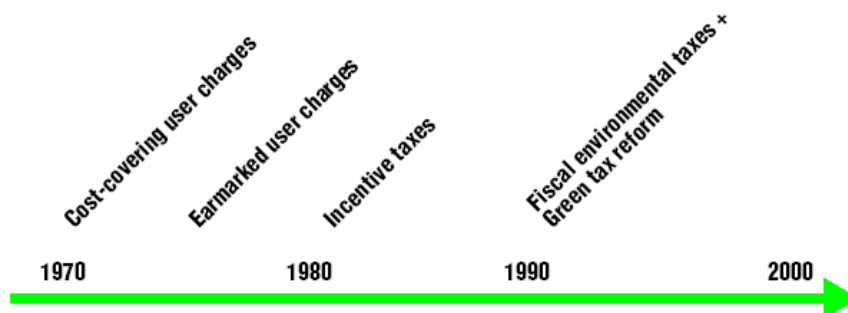
²¹⁴ OECD : Economic Instruments for Environmental Protection, OECD, Paris, 1989

²¹⁵ Pigou, A.C.: The economics of welfare, London, 1932

²¹⁶ Baumol, W.J. and Oates,W.E: The use of standards and prices for the protection of the environment, In. Swedish Journal of Economics, 1971, Vol. 73, p. 42-54

Je zřejmé, že tieto tri druhy environmentálnych daní sa môžu vzájomne prelínať. Poplatky na pokrytie nákladov môžu mať stimulačný efekt a environmentálne fiškálne dane alebo príjmy z nich môžu byť využité na súvisiace environmentálne ciele. Motivácia pre dane sa môže v čase meniť.

Nasledujúca ilustrácia zobrazuje chronologický vývoj environmentálnych daní:

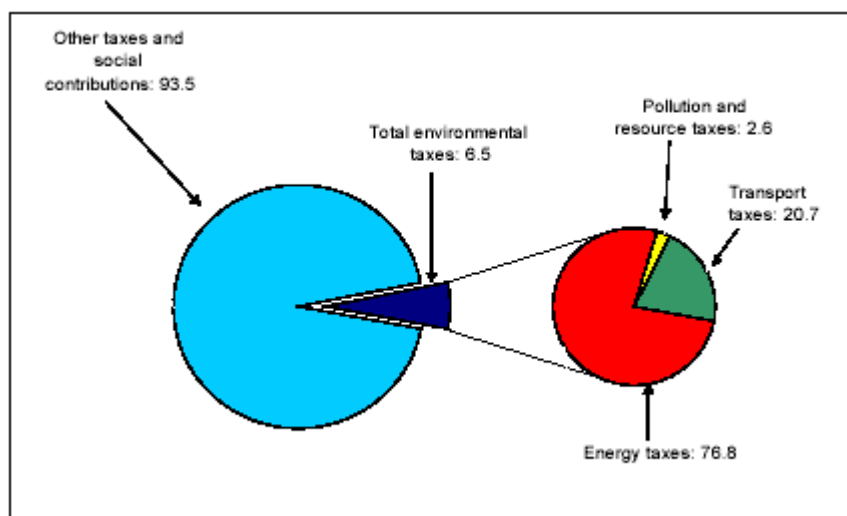
2. Vývoj príjmov z environmentálnych daní

Väčšina environmentálnych daní má dvojitú funkciu získania príjmov a vytvorenie stimulov pre lepšie správanie s ohľadom na životné prostredie. Hoci veľkosť príjmov nemôže byť použitá na ohodnotenie efektov environmentálnych daní, ukazuje dôležitosť týchto daní v zmysle ich podielu na celkovom daňovom zaťažení a potenciá pre ďalší daňový presun.

V roku 2001, príjmy z environmentálnych daní v EÚ predstavovali 238 miliárd euro, predstavujúc 6,5% celkových príjmov z daní a sociálnych príspevkov a 2,7% HDP.

Príjmy z environmentálnych daní vzrástli viac ako štyrikrát v období rokov 1980 až 2001 v nominálnom vyjadrení a vzrástli výrazne aj ako podiel na celkových príjmoch z daní a sociálnych príspevkov alebo ako podiel z HDP. Najväčší nárast nastal medzi rokmi 1990 a 1994. Potom nasledovalo obdobie stabilizácie avšak environmentálne dane poklesli ako podiel na celkových daniach aj na HDP v rokoch 2000 a 2002.

Graf 1.: Veľkosť a štruktúra environmentálnych daňových príjmov v EU 15 v roku 2003

Zdroj : Eurostat

Eurostat²¹⁷ rozdeľuje environmentálne dane do štyroch širokých kategórií:

- Energetické dane
- Dopravné dane
- Dane na znečistenie
- Dane na prírodné zdroje

Energetické dane sú ďaleko najvýraznejšie, vytvárajúc príjmy vo výške 182 miliard euro v roku 2001, a reprezentujú $\frac{3}{4}$ /77%/ environmentálnych daňových príjmov a 5% celkových daní a sociálnych príspevkov.

Dopravné dane vytvorili daňové príjmy vo výške 49 miliard euro, reprezentujú 21% celkových environmentálnych daňových príjmov a 1,3% celkových daní a sociálnych príspevkov.

Dane na znečistenie a dane na prírodné zdroje vytvorili 4,4 a 1,7 miliard euro a spolu tvoria menej ako 3% celkových environmentálnych daní.

Relatívna dôležitosť environmentálnych daňových príjmov sa výrazne mení medzi členskými štátmi ako môžeme vidieť na grafe č. 2.

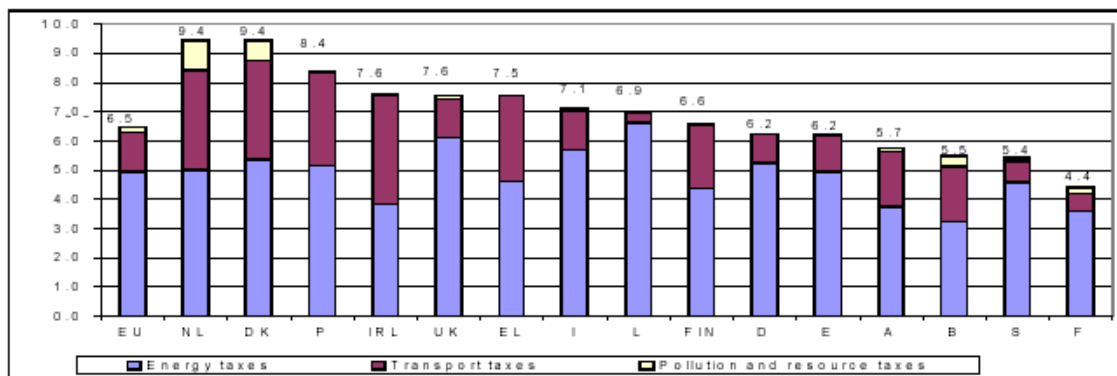
V roku 2001:

- Holandsko / 9,4%, Dánsko /9,4% a Portugalsko / 8,4% zaznamenali najvyššie podiely z celkových príjmov z daní a sociálnych príspevkov
- Francúzsko / 4,4%, Švédsko /5,4% a Belgicko /5,5% mali najnižšie podiely

Tieto výsledky sú ovplyvnené relatívnou dôležitosťou celkových daní v krajine. Tam kde sú dane všeobecne vysoké ako napr. v Dánsku alebo Švédsku, dokonca aj relatívne vysoké environmentálne daňové sadzby môžu vyústiť do porovnateľne nižšieho podielu z celkových daňových príjmov, zatiaľ čo podiel na HDP môže byť vyšší a naopak.

Napriek tomu, či pri meraní ako podielu z celkových daní alebo z HDP, Francúzsko zostáva krajinou s najnižším podielom environmentálnych daní.

Graf 2.: Veľkosť a štruktúra environmentálnych daňových príjmov v EU 15 v roku 2001 ako percento celkových príjmov z daní a sociálnych príspevkov.

Zdroj: Eurostat

Zatiaľ čo energetické dane predstavujú najvyššiu a dane na znečistenie a zdroje najnižšiu časť environmentálnych daňových príjmov vo všetkých krajinách, niektoré krajiny vykazujú osobitnú štruktúru environmentálnych daní. Vo väčšine krajín zostávajú príjmy z dopravných daní pod hranicou 50% energetických daní. To neplatí pre Írsko, Holandsko, Dánsko, Grécko, Portugalsko a Belgicko, kde je podiel vyšší. Dopravné dane

²¹⁷ Eurostat: Environmental Taxes in the European Union 1980- 1980, Statistics in focus, 2003

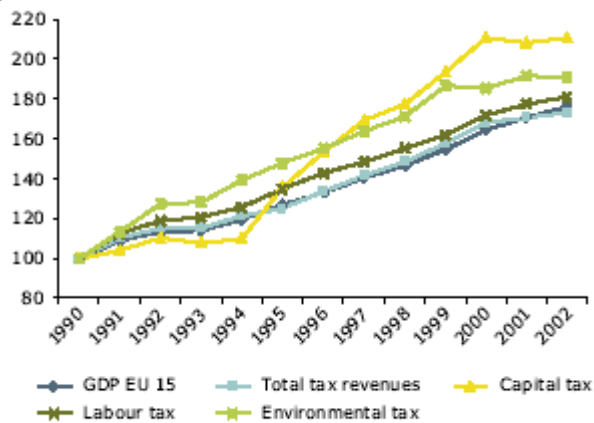
sú prekvapivo nízke v Luxembursku, ale tiež vo Švédsku a Francúzsku. Naopak, dane na znečistenie a zdroje sú špeciálne výrazné v Holandsku a Dánsku.

V porovnaní s HDP, bol zaznamenaný stabilný rast pomeru environmentálnych daní a HDP v 90.tých rokoch, rastúc z 2,4% v roku 1990 na 2,9% v roku 1999 pre EÚ ako celok. V nasledujúcich rokoch došlo k poklesu tohto pomeru, kedy hodnota dosiahla 2,6% v roku 2002.

Graf 3 zobrazuje ako sa vyvíjali celkové daňové príjmy / vrátane príspevkov na sociálne zabezpečenie/ v EÚ 15 v rokoch 1990 až 2002 v porovnaní s HDP. Graf tiež ukazuje trendy príjmov vytvorených z environmentálnych daní, daní z kapitálu a práce počas rovnakého obdobia.

Celkové daňové príjmy v EÚ 15 sa vyvíjali relatívne podobne ako HDP v rokoch 1990 až 2002, s rastom 70- 80%. Environmentálne daňové príjmy rástli viac, približne o 90% do roku 2001, potom sa však ustálili, čiastočne ako výsledok silného nárastu svetových cien ropy.

Graf 3. Vývoj príjmov z environmentálnych daní v porovnaní s celkovými príjmami, daní z kapitálu a práce, a HDP v EÚ 15 /1990= 100/

Source: Eurostat (2000, 2004).

3. Environmentálna daňová reforma

Environmentálne dane boli historicky používané jednotlivito ako spôsob dosiahnutia určitých environmentálnych cieľov.

Na začiatku 90.tých rokov 20.stor. dochádza k všeobecnému presunu daňového bremena z práce a iných ekonomických funkcií na využitie zdrojov a znečistenie. Ide o tzv. Environmentálnu daňovú reformu.

Environmentálna daňová reforma /EDR/- je reforma národného daňového systému, kde dochádza k presunu daňového zaťaženia z tradičných daní, napríklad na prácu, smerom k environmentálne škodiacim aktivitám ako je používanie zdrojov alebo znečistenie. Daňové zaťaženie by malo padať viac na „zlé“ ako na „dobré“, takže spotrebiteľom a výrobcami sú dávané vhodné signály a daňové zaťaženie je v rámci hospodárstva lepšie rozmiestnené z perspektívy trvalo udržateľného rozvoja.²¹⁸

²¹⁸ European Environmental Agency: Market-based instruments for environmental policy in Europe, Denmark, 2005

Ekonomické odôvodnenie je, že blahobyt sa vytvára znižovaním daní na prácu a kapitál a zvyšovaním daní na externality a tak napomáha vyhábať sa tzv „blahobyt znižujúcim“ aktivitám. Typický prípad je zvýšenie v dani na energie a súčasné zníženie v daniach na prácu alebo sociálnych odvodoch.

Používajú sa tiež termíny „ekologická daňová reforma“ alebo „zelená daňová reforma“.

Environmentálna / alebo ekologická / fiškálna reforma /EFR/ je širší prístup, ktorý sa zameriava nielen na presunutie daní a daňovej záťaže, ale tiež na reformovanie ekonomicky motivovaných dotácií, z ktorých niektoré škodia životnému prostrediu.

EFR je neskorší fenomén ako EDR a ponúka viac príležitostí pre rozvoj a tiež viac zachytáva princíp znečisťovateľ platí a koncept trvalo udržateľného rozvoja.²¹⁹

Vlády vo Fínsku / 1990/, potom vo Švédsku / 1991/ s Dánsku / 1993/ boli prvé, ktoré prijali koncept a stratégiu EDR a zaviedli nové dane alebo upravili existujúce / energetické / dane v rámci tohto konceptu.

Neutralita príjmov je často považovaná za dôležitú charakteristiku EDR, kde dodatočné príjmy z environmentálnych daní sa využijú na zníženie príjmov z iných daní, takže rozpočtová pozícia vlády zostane nezmenená a celkové daňové bremeno zostáva rovnaké. Samozrejme príde k zmenám v zaťažení jednotlivých častí ekonomiky. Neutralita príjmov je však voľbou , a EDR môže byť tiež časťou prístupu celkového zníženia alebo zvýšenia daní.

Severský príklad bol nasledovaný vývojom v ostatných európskych krajinách ako v Holandsku /1996, 2001/, Nemecku /1999/ a v Spojenom kráľovstve /1996, 2001, 2002/.

EDR je pravidelne spájaná s tzv. „**double dividend**“ **hypotézou**.²²⁰

Podľa tejto hypotézy EDR môže viesť k zlepšeniu aj v životnom prostredí / prostredníctvom správneho ocenenia externalít/ a prostredníctvom zníženia deformácií v daňovom zaťažení, aj v celkovom fungovaní ekonomiky, vedúc tak napríklad k vyššej zamestnanosti.

Niekoľko rokov, hlavné odôvodnenie pre zavedenie EDR bolo zamerané práve na vytvorenie double dividend efektu. Európska Únia podporila myšlienku EDR v roku 1993 v Delorsovej Bielej knihe o raste, konkurencieschopnosti a zamestnanosti práve v snahe benefinovať z double dividendy.

Ako sa však neskôr ukázalo, existuje viacero námietok , ktoré môžu double dividendu znížiť.²²¹

Niektoré závery správy OECD sú nasledovné:²²²

²¹⁹ European Environmental Agency: Market-based instruments for environmental policy in Europe, Denmark, 2005

²²⁰ Repetto, R.: Green fees: How a tax shift can work for the environment and the economy, World Resources Institute, 1992

²²¹ Bach, S. and Bork, C.: Die ökologische Steuerreform in Deutschland. Eine modellgestützte Analyse ihrer Wirkungen auf Wirtschaft und Umwelt, Heidelberg, 2001

²²² OECD: Environmentally related taxes in OECD countries: Issues and strategies, Paris, 2001

- Vo všeobecnosti, daňový presun s relatívne hojného faktora / práca/ smerom k nedostatkovému faktoru / životné prostredie/ vedie k pozitívnym efektom na zamestnanosť /substitučný efekt/ a negatívnym efektom na HDP /efekt nominálneho príjmu/.
- Pozitívne efekty na zamestnanosť možno očakávať ak sú príjmy použité na zníženie zdanenia práce, vo všeobecnosti, a špeciálne na príspevky na sociálne zabezpečenie. Naopak, ak sú príjmy použité na jednorazové platby pre domácnosti alebo na zníženie daní z pridanej hodnoty, vedie to k menej výraznému alebo dokonca negatívnemu efektu na zamestnanosť
- Pre väčšinu európskych krajín, väčší efekt na zamestnanosť možno očakávať, ak zníženie v príspevkoch na sociálne zabezpečenie je zamerané na nekvalifikovanú pracovnú silu.
- Predurčenie väčšej časti získaných príjmov, napríklad na environmentálne investície, redukuje potenciálny double dividend benefit.

4. Environmentálna daňová reforma v Nemecku

Nemecká EDR bola predstavená v roku 1999 a má dva ciele. Prvým je ochrana životného prostredia a špeciálne, zníženie emisií skleníkových plynov ako prostriedok zmiernenia klimatických zmien. Druhým cieľom je zníženie príspevkov na sociálne zabezpečenie /????/ v snahe znížiť náklady na prácu a zvýšiť zamestnanosť.

Je implementovaná prostredníctvom dvoch zákonov schvalujúcich päť krokov zvýšenia v daniach uvalených na hlavné dopravné palivá /benzín a naftu/ a navyše zvýšením v daňových sadzbách na ostatné energetické produkty v období piatich rokov a predstavením dane uvalenej na elektrinu.

V princípe je nemecká EDR navrhnutá ako fiškálne neutrálna s výnimkou čiastky približne 200 miliónov Eur v roku 2004 na financovanie programu na podporu alternatívnych zdrojov energie.

Zhodnotenie sociálnych odoziev na EDR v Nemecku ukazuje, že jej akceptácia vo všeobecnosti v priebehu rokov rástla a stúpala. Pred a počas jej implementácie, priemysel a asociácie podnikateľov prinášali najviac kritiky. Po zavedení, kritika sa rozšírila medzi ostatné záujmové skupiny a medzi všeobecnú verejnosť. V máji 2000, keď ceny pohonných látok prevýšili symbolickú cenu 2 DEM za liter / 1 EUR/ po prvý krát, negatívne sociálne odozvy vyvrcholili. Zatiaľ čo protesty v tom čase boli organizované proti rastu cien pohonných látok v niektorých ostatných európskych krajinách, verejný protest v Nemecku bol zameraný hlavne proti EDR.

Nasledujúca diskusia medzi opozičnými a vládnymi stranami, rozličnými lobbystickými skupinami a vládnu administratívou bola tak intenzívna, že od EDR bolo takmer upustené.

Vyrovňavacie formy programov daňových úľav zachránili EDR a diskusia sa uvoľnila so znížením cien ropy v roku 2001. So svojím znovuzvolením v roku 2002, vládna koalícia Sociálnych Demokratov a Zelených sa rozhodla nepokračovať v zvyšovaní daňových sadzieb na energiu za rokom 2003.²²³

²²³ Poznámka: <http://www.eco-tax.info/>

Z hodnotiacej štúdie dôsledkov EDR v Nemecku vyplýva nasledovné ²²⁴:

- EDR povedie k zníženiu nemeckých emisií CO₂ v rokoch 2003-2010 o približne 2% pod projekciu základného roka.
- Zatiaľ čo v strednodobom horizonte je HDP ovplyvnený minimálne, zamestnanosť môže vzrásť o 0,6-0,8% / 180 000- 240 000 ľudí/ počas rokov 2003-2010.
- EDR zahŕňa závažnú štrukturálnu zmenu na sektorovej úrovni, posilňujúc trend smerom k dezindustrializácii. Tento efekt vzniká napriek zníženej daňovej sadzbe pre výrobný priemysel. Je to hlavne v dôsledku spôsobených zmien v štruktúre dopytu vznikajúcich z ekodane a zo zníženia príspevkov na sociálne zabezpečenie.
- Priaznivý efekt na zamestnanosť zanikne a efekt na HDP sa prejaví negatívne ak akýkoľvek rast zamestnanosti spustí nároky na zvýšenie miezd.
- Možno zhrnúť, že EDR uskutočnená v Nemecku môže poskytnúť dvojitú dividendu vzhľadom na emisie a zamestnanosť.

Zoznam použitej literatúry

- Ekins, P. and Speck, S.: Competitiveness and exemptions from environmental taxes in Europe, In.: Environmental and Resource Economics, 1999, Vol. 13, p. 369-396
- OECD : Economic Instruments for Environmental Protection, OECD, Paris, 1989
- Pigou, A.C.: The economics of welfare, London, 1932
- Baumol, W.J. and Oates, W.E: The use of standards and prices for the protection of the environment, In. Swedish Journal of Economics, 1971, Vol. 73, p. 42-54
- Eurostat: Environmental Taxes in the European Union 1980- 1980, Statistics in focus, 2003
- European Environmental Agency: Market-based instruments for environmental policy in Europe, Denmark, 2005
- Repetto, R.: Green fees: How a tax shift can work for the environment and the economy, World Resources Institute, 1992
- Bach, S. and Bork, C.: Die ökologische Steuerreform in Deutschland. Eine modellgestützte Analyse ihrer Wirkungen auf Wirtschaft und Umwelt, Heidelberg, 2001
- OECD: Environmentally related taxes in OECD countries: Issues and strategies, Paris, 2001
- Welsch, H. and Ehrenheim, V.: Environmental fiscal reform in Germany: a computable general equilibrium analysis, In.: Environmental Economics and Policy Studies, 2004, p.197-219

²²⁴ Welsch, H. and Ehrenheim, V.: Environmental fiscal reform in Germany: a computable general equilibrium analysis, In.: Environmental Economics and Policy Studies, 2004, p.197-219

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/ 672 95 465

Ing.Lucia Gálová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

DAG HAMMARSKJÖLD- DRUHÝ GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN

galova@euba.sk

Hammarskjöld bol druhým generálnym tajomníkom OSN od 10.apríla 1953 do 18.septembra 1961, kedy zomrel pri havárii lietadla počas mierovej misii v Kongu. Narodil sa 29.jula 1905 v južnom Švédsku. Bol synom Hjalmara Hammarskjölda, premiéra Švédska počas 1. svetovej vojny. Vyrastal v univerzitnom meste Uppsala, kde bol jeho otec guvernér oblasti Uppland. V roku 1922 úspešne ukončil univerzitné štúdium v Upsalle v oblasti lingvistiky, literatúry a histórii. Nasledujúce tri roky venoval štúdiu práva a ekonómie. Hammarskjöld sa presťahoval do Štokholmu, kde sa stal tajomníkom vládneho kabinetu pre nezamestnanosť /1930-1934/. V rovnakom čase písal dizertačnú prácu na tému „Rýchlosť ekonomického cyklu“. V roku 1933 získal doktorát na Univerzite v Štokholme a prijal miesto asistenta profesora politickej ekonómie.

Napriek tomu , že nikdy nevstúpil do žiadnej politickej strany, považujúc sa za nezávislého, Dag Hammarskjöld slúžil vo švédskej vláde na viacerých postoch. Vo veku 31 rokov, po ročnej službe ako tajomník národnej banky Švédska, je menovaný na post stáleho tajomníka ministerstva financií. Súčasne slúžil ako predseda rady v Národnej banke v rokoch 1941 až 1948. Šiesti členovia rady sú menovaný parlamentom a predseda vládou. Bolo to prvý krát, čo ten istý človek obsadil obidva posty, predsedu Národnej banky a stáleho tajomníka ministerstva financií.

Na začiatku roku 1945 bol menovaný ako poradca kabinetu pre finančné a ekonomické problémy. Jeho povinnosti zahŕňali organizovanie a koordinovanie vládneho plánovania pre rozličné hospodárske problémy, ktoré vznikli ako dôsledok vojny. Počas tohto obdobia pán Hammarskjöld hral dôležitú úlohu pri vytváraní švédskej finančnej politiky. Viedol sériu obchodných a finančných vyjednávaní s ostatnými krajinami, okrem iného so Spojeným kráľovstvom a USA.

V roku 1947 bol menovaný do zahraničnej služby, kde bol zodpovedný za všetky ekonomické otázky. V roku 1949 sa stal generálnym tajomníkom zahraničnej služby. V skutočnosti sa tak stal zástupcom ministra zahraničných vecí, zaoberajúc sa ekonomickými problémami a rozličnými plánmi ekonomickej kooperácie.

Bol zástupcom na parížskej konferencii v roku 1947, kľúčovej udalosti v otázke Marshallovoho plánu. Bol vedúcim delegácie na parížskej konferencii v roku 1948 pre Organizáciu pre hospodársku spoluprácu v Európe OEEC. Neskôr slúžil ako viceprezident Výkonnej rady OEEC. Tiež bol členom /1937-1948/ poradnej rady vo vládou sponzorovanom

hospodárskom výskumnom inštitúte. V roku 1950 sa stal predsedom švédskej delegácie UNISCAN, založenom na podporu ekonomickej spolupráce medzi Spojeným kráľovstvom a Škandinávskymi krajinami.

Bol viceprezidentom švédskej delegácie na 6. konferencii valného zhromaždenia OSN v Paríži 1951-1952 a predsedom delegácie jeho krajiny na 7. valnom zhromaždení OSN v New Yorku v rokoch 1952-1953.

20. decembra 1954 sa stal členom Švédskej Akadémie organizácii ktorá udeľuje Nobelové ceny za literatúru. Bol zvolený na miesto ktoré v minulosti držal jeho otec.

Dag Hammarskjöld bol jednohlasne menovaný za generálneho tajomníka OSN na Valnom zhromaždení 7. apríla 1953 na odporúčanie Bezpečnostnej Rady. Svoju činnosť ako generálny tajomník OSN začal 10. apríla 1953 pre obdobie piatich rokov. V septembri 1957 bol jednohlasne znovuzvolený pre ďalšie 5 ročné obdobie - viac ako 6 mesiacov pred vypršaním jeho prvého obdobia.

Ako generálny tajomník, Hammarskjöld využíval svoje schopnosti v rôznych situáciách v snahe zabrániť vojne a slúžiť ostatným cieľom OSN.

Na Blízkom Východe toto zahŕňalo okrem iného : pokračujúcu diplomatickú činnosť pri podpore prímeria medzi Izraelom a Palestínou , organizáciu a správu Pozorovacej skupiny OSN pre Libanon a vytvorenie úradu špeciálneho splnomocnenca generálneho tajomníka OSN v Jordánsku v roku 1958.

V roku 1955, po jeho návšteve v Pekingu od 30. decembra 1954 do 13. januára 1955, 15 zadržaných pilotov, ktorí slúžili pod OSN v Kórei, bolo Čínskou ľudovou republikou prepustených. Pán Hammarskjöld tiež cestoval do mnohých krajín Afriky, Ázie, Európy, Ameriky a Blízkeho Východu, buď kvôli špecifickým úlohám alebo stretnutia s predstaviteľmi jednotlivých členských štátov OSN.

Na jednej z jeho ciest, od 18. decembra 1959 do 31. januára 1960, generálny tajomník navštívil 21 krajín a teritórií v Afrike. Túto cestu neskôr opísal ako čisto profesionálny výlet kvôli štúdiu a informáciám a z ktorej získal určitý druh medzisektorového poznania každého druhu politicky zodpovedného názoru o dnešnej Afrike.

V roku 1960, kedy prezident Joseph Kasavubu a premiér Patrice Lumumba Republiky Kongo poslali správu požadujúcu urgentné vyslanie vojenskej pomoci OSN do Konga, generálny tajomník zvolal Radu Bezpečnosti na nočné stretnutie 13. júla a vyžadoval od Rady konať čo najrýchlejšie. Po Rezolúcii Bezpečnostnej Rady, boli vytvorené Sily OSN v Kongu a generálny tajomník sám uskutočnil štyri cesty do Konga v súvislosti s operáciami OSN v tejto krajine. Prvé dve cesty do Konga uskutočnil v júly a auguste 1960. V januári toho istého roku generálny tajomník zastavil v Kongu počas jeho cesty do Juhoafrickej republiky na inej misii v súvislosti s rasovými problémami v tejto krajine. Štvrtá cesta do Konga sa začala 12. septembra a skončila osudovou haváriou lietadla.

V ostatných oblastiach práce, Hammarskjöld bol zodpovedný za organizáciu prvej a druhej Medzinárodnej konferencie OSN o bezpečnom využívaní atómovej energie v Ženeve

v roku 1955 a 1958 a plánovanie Konferencie OSN v roku 1962 o aplikácii vedy a technológií v prospech menej rozvinutých oblastí sveta.

Bol držiteľom honorárnych vyznamenaní z Univerzity Oxford v Anglicku, z USA z Harvardu, Yale, Princeton, Kolumbie, Pensylvánie, Kalifornie a iné.

V roku 1963 bol publikovaný Hammarskjöldov žurnál osobných a spirituálnych reflexií.

6. septembra 2001 mal Kofi Anan prednášku na univerzite vo Švédsku pri príležitosti 40. výročia smrti Daga Hammarskjölda na tému Hammarskjöld a 21. storočie. Okrem iného Kofi Anan hovorí, že Hammarskjöld je osoba ohromnej dôležitosti nie len pre neho osobne ale musí byť pre každého generálneho tajomníka. Jeho život a smrť, jeho slová a činy, urobili viac v tvarovaní verejných očakávaní o úrade a v skutočnosti o samotnej organizácii, ako žiadneho iného muža alebo ženy vo svojej histórii, tvrdí Kofi Anan.

Jeho múdrosť a skromnosť, jeho nepochybniteľná integrita a jednoznačná oddanosť jeho úradu, určilo štandard pre všetkých služobníkov medzinárodnej komunity a obzvlášť jeho nasledovníkov.

Podľa Kofiho Anana nemôže byť lepšie pravidlo pre generálneho tajomníka OSN ako sa pri každej novej výzve alebo kríze pýtať sám seba : „Ako by to riešil Hammarskjöld?“

V Zambii, kde v skutočnosti zomrel, je na jeho smrť spomínané každoročne. Vláda Zambie a Švédska, spolu s OSN organizuje tzv. žijúcu spomienku, ktorá zahŕňa program výučby mladých afričanov ako poslov mieru ako aj Centrum pre mier, dobrú vládu a ľudské práva.

Jedna myšlienka, ktorá inšpirovala všetky jeho slová a činy ako generálneho tajomníka, bola jeho viera, že OSN musí byť „dynamický nástroj“, to znamená, že jeho členovia by kolektívne vytvárali spôsoby výkonnej činnosti.

Počas jeho pôsobenia, sa stal obzvlášť citlivý na skutočnosť, že niektoré členské štáty nezdierajú túto víziu, ale považujú OSN len za „statickú mašinériu konferencií pre riešenie konfliktov záujmov a ideológií v snahe o mierovú koexistenciu“.

V úvode jeho poslednej výročnej správy, vynikajúcej práci, ktorá sa číta ako keby vedome písal jeho politický testament, Hammarskjöld tvrdí, že tí ktorí organizáciu vnímajú týmto spôsobom nedávajú adekvátnu pozornosť určitým dôležitým princípom Charty. Ukázal, že Charta jasne hovorí o existencii medzinárodného spoločenstva, pre ktoré je Organizácia nástrojom a výrazom. Cieľom tejto komunity bolo zachrániť nasledujúce generácie pred nástrahami vojny a aby to docielila musí sledovať isté kľúčové princípy.

Tie sú:

- Po prvé, rovnaké politické práva- ktoré zahŕňajú rovnako rovnosť suverenity všetkých členských štátov a rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd.
- Po druhé, rovnaké ekonomické príležitosti ako podpora vyššieho životného štandardu, plnú zamestnanosť a podmienok pre ekonomický a spoločenský progres a rozvoj.
- Po tretie, spravodlivosť-čím je myslené medzinárodné spoločenstvo založené na práve
- Po štvrté, zákaz použitia ozbrojených síl

Tieto princípy, tvrdil Hammarskjöld, sú nekompatibilné s názorom , že OSN je iba konferenčná alebo debatná snemovňa, ale v skutočnosti je autoritou, ktorú dáva Charta jej orgánom, obzvlášť Bezpečnostnej Rade, ktorá má aj legislatívnu aj výkonnú moc.

Kontext v rámci ktorého hovoril tieto argumenty bola studená vojna a obzvlášť sovietska kampaň proti nemu počas krízy v Kongu v rokoch 1960-1961. Táto kampaň je dlho minulosťou avšak Kofi Annan tvrdí , že tieto argumenty sú stále aktuálne. Hovorí, že stále čelíme snahe zo strany niektorých členských štátov znížiť úlohu OSN len na konferenčný mechanizmus.

To isté platí pre Hammarskjöldov dôležitý pohľad na funkciu medzinárodného štátneho úradníka, ktorý tiež uviedol v poslednej výročnej správe a v prednáške toho istého leta na univerzite v Oxforde. Jeho argument bol, že ľudia ktorí sú nositeľmi výkonných funkcií OSN nemôžu byť neutrálny vo vzťahu k princípom Charty. Tiež nemôžu byť považovaný alebo pokladať sami seba za nominantov alebo zástupcov vlastných štátov. Musia reprezentovať medzinárodné spoločenstvo ako celok. Tu Hammarskjöld zakladá svoj argument na veľmi pozornom čítaní Charty- v tomto prípade článku 100 a 101. Článom 100 zakazuje generálnemu tajomníkovi alebo akémukoľvek zamestnancovi získavať inštrukcie od štátov. Článok 101 predpisuje vysoký štandard efektivity, kompetencie a integrity, pri posudzovaní zamestnancov. Ako príklad môžeme uviesť, že Hammarskjöld trval na tom že zamestnanci OSN by mali mať stále menovanie a celú svoju kariéru by mali stráviť v organizácii.

Hammarskjöld vyzdvihol článok 99 Charty, ktorý umožňuje generálnemu tajomníkovi, vo svojej vlastnej iniciatíve, priniesť záležitosti do pozornosti Bezpečnostnej Rady, v prípade že tieto by podľa jeho názoru mohli ohroziť udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Toto robí z generálneho tajomníka jasne nie len čisto administratívneho úradníka ale politického.

V skutočnosti sa následný generálny tajomníci vrátane Hammarskjölda odvolávali na tento článok zriedka. Ale skutočnosť, že má generálny tajomník túto moc podstatne ovplyvňuje spôsob ako je vnímaný Bezpečnostnou Radou a členskými štátmi vo všeobecnosti.

Zoznam použitej literatúry:

Annan, Kofi.: Dag Hammarskjöld and 21.st century, The fourth Dag Hammarskjöld lecture, Sweden, 2001

<http://www.dhf.uu.se/>- Dag Hammarskjöld Foundation
www.un.org

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 465

Ing. Maria Glavatskich

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

RUSKÁ FEDERÁCIA A AKTUÁLNE OTÁZKY MEDZINÁRODNEJ ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI

maria.glavatskich@euba.sk

Abstrakt

V dnešnej dobe existujú vážne hrozby celosvetového charakteru, ktoré sú úzko spojené s ešte nevyriešenými problémami energetickej bezpečnosti. K nim patrí rast medzinárodného terorizmu, globálne zmeny klímy a takmer postupné vyčerpávanie tradičných surovínových zdrojov.

Historicky vybudovaná neracionálna energetická bilancia, s prevahou tvrdých a tekutých druhov nerastného paliva, taktiež prebytočná úroveň energetickej spotreby v rozvinutých krajinách, ktorú rýchlo dohŕňajú rozvojové krajiny, spôsobujú rapídny rast energetickeho importu a spätné toky petrodolárov. Priamo a nepriamo podporujúce také negatívne javy ako náboženský extrémizmus, diktátorské režimy, štátnu korupciu, ekonomickú zločinnosť a terorizmus, regionálne konflikty, výrobu a dopravu omamných látok. Každoročné diverzie potrubí, úsekových závodov a iných infraštruktúrnych objektov ropoplynových odvetví v rôznych krajinách sveta, organizovaných medzinárodnými teroristami za dobu ukončenia aktívnej fázy vojenských operácií Spojených Štátov v Iraku, znížili priemerný objem príjmu tekutej ropy na svetové trhy a dodatočne zvýšili jej cenu.

Ruská federácia ako veľká a nezávislá energetická krajina, by mohla na seba zobrať pomerný podiel zodpovednosti za medzinárodnú globálnu energetickú bezpečnosť a stabilitu. Popritom ona sama musí konať v hraniciach dostupných a rentabilných lokálnych zdrojov a s ohľadom na svoje záujmy.

Kľúčové slová

Energetická bezpečnosť, Rada Bezpečnosti OSN, medzinárodný terorizmus, globálne klimatické zmeny, energetická spotreba.

Abstract

Today exist world-wide important threats which concern to unresolved problems of energy security. Among the threats are growth of international terrorism, global climatic changes and gradual depletion of traditional resources.

Be formed unefficient energy balance which prevalence with solid and liquid state of mineral fuel and excess level energy consumption in developed and developing countries produce rapid growth energy import and powerful back stream of petroleum dollar, what direct and indirect subsidize negative occurrence as religious extremism, dictatorial regime, state corruption, economic criminality, terrorism, regional conflicts, production and transport drugs. Every year ubversive activities on the pipe lines, petroleum factory and others object of infrastructure oil-gas branch in different countiers all the world, which formed by international terrorists after end of active stage military actions by USA in Iraq to decrease capacity entry of crude oil in the world markets and to raise its prices.

Russian Federation as a big and an independent nuclear power can undertake proportional share of responsibility for international global energy security and stability, but at the same time Russia should function within available and profitable local resources and taking in consideration in the own interests.

Key words

Energy security, Security Council United Nations Organization (U.N.O.), international terrorism, global climatic changes, energy consumption.

Úvod

Moderný svet prežíva základné a dynamické zmeny, ktoré sa týkajú záujmov Ruskej federácie a jej obyvateľstva. Rusko je aktívnym účastníkom daného procesu. Je stálym členom Rady Bezpečnosti OSN, disponuje veľkou kapacitou a zdrojmi vo všetkých sférach životnej činnosti, podporuje intenzívne vzťahy s vedúcimi štátmi sveta a má veľký vplyv na medzinárodnú energetickú bezpečnosť.

1 Moderné problémy a hrozby energetickej bezpečnosti

Svetová spotreba energetických zdrojov je veľká a pokračuje v stálom raste spotreby paliva a energie v rozvinutých krajinách, s rastom ekonomík a obyvateľstva rozvojových krajín. V modernom svete existencia a dostupnosť palivovo-energetických zdrojov, zabezpečenie ich bezporuchovej dodávky spotrebiteľom a efektívne použitie sú hlavnými faktormi svetového progresu, znižovania chudoby, zvyšovania blahobytu, kultúrneho a duchovného rozvoja obyvateľstva.

V dnešnej dobe existujú vážne hrozby celosvetového charakteru, ktoré sú úzko spojené s ešte nevyriešenými problémami energetickej bezpečnosti. K nim patrí rast medzinárodného terorizmu, globálne zmeny klímy a takmer postupné vyčerpávanie tradičných surovínových zdrojov.

Historicky vybudovaná neracionálna energetická bilancia s prevažujúcimi tvrdými a tekutými druhmi nerastného paliva, taktiež prebytočná úroveň energetickej spotreby v rozvinutých krajinách, ktorú rýchlo dohávajú rozvojové krajiny, spôsobujú rapídny rast energetického importu a mocné spätné toky petrodolárov, priamo a nepriamo podporujúce také negatívne javy ako náboženský extrémizmus, diktátorské režimy, štátnu korupciu, ekonomickú zločinnosť a terorizmus, regionálne konflikty, výrobu a dopravu omamných látok.

Zároveň sa dnes formujú základy budúceho konkurenčného boja vodcov rozvinutého (USA, Západná Európa, Japonsko) a rozvojového (Čína, India, Brazília) zoskupenia krajín za voľný prístup k postupne vyčerpávanej tradičnej surovínovej báze.

Situácia sa zhoršuje tým, že rozvojové krajiny sa snažia opakovať priemyselnými zoskupeniami prekonanú cestu ekonomického vývoja, spojenú s prebytočnými energetickými nákladmi, opakujú ich minulé chybné rozhodnutia a bez snahy zachovávajú rýchle tempo ekonomického rastu, osvojujú si moderné a ekonomické, no zároveň drahé a zdrojovo úsporné modely.

Uvedené procesy sa uskutočňujú v podmienkach katastrofálneho zväčšenia energetického znečistenia životného prostredia produktami spaľovania minerálnych druhov paliva, ktoré tvoria priamu hrozbu pre život a zdravie obyvateľstva, rúcajú ozónovú vrstvu ochrany ultrafialových lúčov a taktiež stimulujú pareniskový efekt, ktorý zväčšuje priemernú teplotu atmosféry. Tieto nátlaky vedú k nenávratným klimatickým zmenám, katastrofálnym uragánom, pustošivým povodňami, zatopeniu pobrežných oblastí, mnohoročným suchám, masovému hladu a pravidelným regionálnym a globálnym epidémiám, ktoré sú spojené so schopnosťou stať sa rýchlymi budičmi nebezpečných infekcií. Aj po sérii pustošivých uragánov, ktoré boli na jeseň roku 2005, sa Spojené Štáty Americké neponáhľajú

so zavedením účinných mier na znižovanie objemu znečisťujúcich exhalátov v atmosfére, ktoré dosiahli 5,8 mld. t., čo tvorí približne 24 % svetovej úrovne ich celkovej emisie.

Možné realistické riešenia uvedených komplexných problémov spočívajú v postupnej zmene paradigmy nepretržitého tradičného ekonomického rastu a unifikovanej globalizácii medzinárodných trhov vnucovanej USA, na stály a bezpečný rozvoj rovnovážnych a rozmanitých ekonomických servisných systémov.

Pritom v rámci rôznych národných modelov sa musia uskutočňovať spoločné opatrenia pre všetky štáty: aktívne energetické a materiálové sporenie; rozširovanie a diverzifikácia používaného zdrojového základu energetických surovín; postupný prechod na málo intenzívne obnovujúce energetické pramene a také univerzálne bezodpadové energetické nosiče, ako tekutý metán a vodík; pevná ekologická kontrola; urýchlené obnovenie starého priemyselného a komunálneho zariadenia; prijatie medzinárodných noriem a štandardov energetickej bezpečnosti; organizácia nepretržitého a zosúladeného monitoringu energetických hrozieb ako na národnej tak aj na medzinárodnej úrovni pri použití kozmických prostriedkov za cieľom zabránenia zničenia životného prostredia.

2 Moderný svet a zahraničná politika Ruskej federácie

Moderný svet prežíva základné a dynamické zmeny, ktoré sa týkajú záujmov Ruskej federácie a jej obyvateľov. Rusko je aktívnym účastníkom daného procesu. Je stálym členom Rady Bezpečnosti OSN²²⁵, disponuje veľkou kapacitou a zdrojmi vo všetkých sférach životnej činnosti, podporuje intenzívne vzťahy s vedúcimi štátmi sveta a má veľký vplyv na formovanie nového sveta.

Zároveň v medzinárodnej sfére vznikajú nové výzvy a hrozby pre národné záujmy Ruska. Prejavuje sa tendencia k tvorbe unipolárnej štruktúry sveta pri ekonomickom a silovom dominovaní USA. Pri rozhodovaní o zásadných otázkach medzinárodnej bezpečnosti sa stavia na západné inštitúcie a na oslabovanie roly Rady Bezpečnosti OSN.

Stratégia jednostranných činností môže destabilizovať medzinárodné prostredie, provokovať napätie a preteky v zbrojení, zhoršiť medzištátne rozpory a národný a religiózny spor.

Rusko sa bude snažiť formovať viacpolárny systém medzinárodných vzťahov, ktorý bude zobrazovať rôznorodosť moderného sveta a rôzne záujmy. Preto za prvoradý cieľ stavia spevnenie centrálnej roly OSN a Rady Bezpečnosti ako univerzálneho mechanizmu podporovania medzinárodnej bezpečnosti.

Ruská federácia vystupuje za znižovanie faktora sily v medzinárodných vzťahoch pri upevnení strategickej a regiónálnej stability. A preto bude:

- splňať povinnosť po platných dohodách a zmluvách v oblasti obmedzenia a znižovania zbrojenia a zúčastňovať sa spracovania a rozhodovania o nových vzájomných súhlasov, ktoré by zodpovedali ako národným, tak aj záujmom bezpečnosti iných krajín;
- znižovať svoju jadrovú kapacitu na základe dvojstranných dohôd z USA a – vo viacstrannom formáte – pri zúčastnení iných jadrových štátov za predpokladu, že strategická stabilita v jadrovej oblasti nebude porušená²²⁶;

²²⁵ Rada Bezpečnosti OSN má 5 stálych členov – Čína, Ruská federácia, Spojené Kráľovstvo, Spojené Štáty a Francúzsko a 10 nestálych členov. Podľa Ústavy, Rada Bezpečnosti nesie hlavnú zodpovednosť za podporu medzinárodného mieru a bezpečnosti. On sa organizuje takým spôsobom, že by mohol fungovať neustále, pre daný cieľ každý z jeho členov musí byť vždy predstavený v Centrálnych ústavoch Organizácie Spoločenských Národov.

²²⁶ Ruská federácia bude dožadovať zachovanie a dodržiavanie Dohody od roku 1972 o obmedzení systému protiraketovej obrany – kameň strategickej bezpečnosti. Realizácia USA plánov tvorby protiraketovej obrany

- zúčastňovať sa s inými krajinami v zabránení rozšírenia jadrových zbraní, iných druhov zbraní masového odstránenia, prostriedkov ich dopravy, príslušných materiálov a technológií;
- zabezpečovať informačnú bezpečnosť;
- zúčastňovať sa na rôznych mierových akciách v stave kontingentov síl pri podpore mieru v ochrane medzinárodnej bezpečnosti;
- spevňovať regionálnu stabilitu zúčastnených v procesoch zmenšenia a obmedzenia obyčajných ozbrojených síl, a uplatňovať opatrenia dôvery vo vojenskej oblasti;
- bojovať s medzinárodným terorizmom, ktorý je schopný destabilizovať sústavu nie len určitých krajín, ale aj celých regiónov;
- reagovať na protizákonný obchod s drogami a rast usporiadanej zločinnosti, spolupracovať s inými krajinami vo viacstrannom formáte, predovšetkým v rámci odborných medzinárodných orgánov, a aj na dvojstrannej úrovni.

3 Nové možnosti ruskej energetickej politiky

Ruská federácia ako veľká a nezávislá energetická krajina, by mohla na seba zobrať pomerný diel zodpovednosti za medzinárodnú globálnu energetickú bezpečnosť a stabilitu. Popritom ona sama musí konať v hraniciach dostupných a rentabilných lokálnych zdrojov a s ohľadom na svoje záujmy. K nim patria, predovšetkým, tvorba potrebných podmienok pre spoľahlivé palivové zasobovanie vnútorných trhov v pevných cenách a uskutočnenie aktívnej modernizácie palivovo-energetického systému, spracovateľského priemyslu a komunálneho hospodárstva; adekvátne zabezpečenie vojenskej a ekonomickej bezpečnosti; diverzifikácia exportu a stabilný rozvoj rovnoprávných a navzájom výhodných zahraničných ekonomických vzťahov, ako s rozvinutými tak aj s rozvojovými krajinami.

Pri analýze ruskej energetickej politiky sa vyskytujú nasledujúce aktuálne moderné energetické problémy, ktoré zahŕňajú perspektívy diverzifikácie globálnych energetických trhov: aktivizáciu rozvoja konkurenčného prostredia v energetike, optimalizáciu dopravy a medzinárodného tranzitu energetických zdrojov, rozširovanie viacstranných investícií do energetického sektoru, a komplexné problémy znižovania úrovni negatívneho vplyvu energetiky na klímu a životné prostredie.

Pre viacero krajín by vyhovovalo spracovanie jedinej globálnej energetickej stratégie, smerovanej na zabezpečenie stabilnej energetickej bezpečnosti vo svete. V priemernom a krátkodobom taktickom pláne sa treba sústrediť na programy znižovania merných energetických spotrieb v predpoklade na jednotku národného produktu, zdrojovej „prehľadnosti“ a porovnateľnosti národných štatistických údajov, zabezpečenie ekologickej bezpečnosti, modernizácie technológií energetických transformácií, štátne stimulovanie prechodu k obnovujúcim energetickým zdrojom, tvorbu informačných systémov pre medzinárodný monitoring úrovni energetickej bezpečnosti, na projektoch sociálnych náhrad negatívnych následkov energetických reforiem pre obyvateľstvo, tak tiež na boj z ilegálnymi prechádzajúcimi hranice peňažnými tokmi, skorumpovanosťou, organizovaným zločinom a medzinárodným terorizmom.

Zvláštnú pozornosť treba venovať rozvoju a prehĺbovaniu medzinárodnej vedeckej a praktickej spolupráce pri spracovaní jednotného prístupu k riešeniu príslušných komplexných úloh zabezpečenia energetickej bezpečnosti. Oni zahŕňajú: hodnotenie stavu palivovo-energetického systému v rôznych krajinách a jeho rolu v zabezpečení celkovej národnej ekonomickej bezpečnosti; určenie ciest technologickej, štrukturálnej

územia krajiny nevyhnutne donúti Ruskú federáciu prijať adekvátne miery na podporu náležitej úrovne svojej národnej bezpečnosti.

a inštitucionálnej reorganizácie v energetických odvetviach; zdôvodnenie vzájomného optimálneho pomeru trhového a štátneho regulovania v energetike; prechod na racionálne parametre diverzifikovanej palivovo-energetickej bilancie; určenie konkrétnych podmienok, faktorov a hrozieb energetickej bezpečnosti pre každú jednotlivú krajinu.

Dôležitý praktický význam má výber metodiky kvantitatívneho a kvalitatívneho hodnotenia bežného stavu energetickej bezpečnosti; plánovanie postupných etáp budovania princípov organizácie a poriadku fungovania systémov národného a medzinárodného energetickeho monitoringu; výber spôsobov, zabezpečujúcich dostatočnú spoľahlivosť palivového, elektrického a energetickeho dodávania; spracovanie technicko ekonomických zdôvodnení pre formovanie jednotných energetických systémov pre určité krajiny a regióny; objavenie ostrých regionálnych problémov energetickej bezpečnosti; určenie kľúčových smerov medzinárodných tranzitných chodieb pre dopravu energetických nosičov.

Uvedené úlohy zahŕňajú aktuálne otázky dlhodobej doktríny národnej energetickej bezpečnosti a príslušnej modernej energetickej stratégie Ruskej federácie. Ich praktické uskutočnenie musí brať do úvahy platné priority ekonomických politík rôznych krajín a spôsobovať ďalší rozvoj vzájomnej medzinárodnej spolupráce v energetickej sfére.

Záver

Ruská federácia ako veľká a nezávislá energetická krajina, má pomerný diel zodpovednosti na medzinárodnej globálnej energetickej bezpečnosti a stabilite. V dnešnej dobe sa zahraničná politika Ruska zaoberá procesom formovania viacpolárneho systému medzinárodných vzťahov, ktorý zobrazuje rôznorodnosť moderného sveta a rôzne záujmy, ktoré spôsobujú ďalší rozvoj vzájomnej medzinárodnej spolupráce v energetickej sfére. Preto si Ruská federácia za prvoradý cieľ staví spevnenie centrálnej roly OSN a Rady Bezpečnosti ako univerzálného mechanizmu podporovania medzinárodného mieru a bezpečnosti.

Literatúra

- (1) Konceptia zahraničnej politiky Ruskej federácie (28. jún 2000) - <http://www.ipolitics.ru/lnk/240.htm>
- (2) Konceptia národnej bezpečnosti Ruskej federácie (10.január 2000) - <http://www.nationalsecurity.ru/library/00002/index.htm>
- (3) O pozícii Ruskej Federácie na 62-om zasadnutí Valného zhromaždenia OSN - <http://www.un.int/russia/new/MainRootrus/docs/interview/240807indexru.htm>
- (4) <http://www.un.org/russian/index.shtml>
- (5) <http://www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2006/01/12/194186>
- (6) <http://www.nationalsecurity.ru/library/00007/index.htm>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta Medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Tel.: 02/672 95 460, E-mail maria.glavatskich@euba.sk

Ing. Maria Glavatskich

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

RUSKÁ FEDERÁCIA A KJÓTSKY PROTOKOL

maria.glavatskich@euba.sk

Abstrakt

Zmena klímy, globálne otepľovanie je v dnešnej dobe v dôsledku plynovej exhalácie globálnym problémom celého sveta.

Biológovia a ekológovia postavili „známku“ relatívne bezpečnej zmeny klímy. Je to +2⁰ C približnej globálnej teploty. Aj vo vysokých šírkach, najmä v Arktíde teplota bude +6⁰ C, a miestami aj +10⁰ C. Tesne pred rokom dana „známka“ bola uznávaná iba vedcami a ekologickými organizáciami, dneska sa to uznáva vládami mnohých krajín a predstaviteľmi biznisu. Okrem toho, „2⁰ C“ je oficiálnou pozíciou Európskej Únie.

Kjótsky protokol je prvým zo série celosvetových zmlúv, ktoré môžu zabrániť globálnym klimatickým zmenám.

Zmluva sa stala platnou po ratifikácii Kjótskeho protokola Ruskou federáciou v roku 2004.

Kľúčové slová

Kjótsky protokol, globálne klimatické zmeny, plynová exhalácia, globálne otepľovanie, kvóta.

Abstract

Global climate change and global warming as a consequence of emissions of carbon dioxide the present day is one of the global world problem.

Biologists and ecologists put a mark to relatively secure climate change. There is +2⁰C approximate global temperature. Also on the high latitudes, in Arctic Zone, temperature will be +6⁰ C, and sometimes +10⁰ C. Year before that mark was accepted by scientists and organizations of ecology, today it is recognize by governments of many countries and representatives of industry. Moreover „2⁰ C“ is the official position of European Union.

The Kyoto treaty is one of the first world-wide agreement, which can stop global climate change. Treaty was in force after ratification The Kyoto treaty by Russian Federation in 2004.

Key words

The Kyoto treaty, global climate change, emissions of carbon dioxide, global warming, quota.

Úvod

Kjótsky protokol – „je to veľký krok dopredu v našom boji s jednou z hlavných hrozieb 21. storočia. Zmena klímy – je globálnym problémom, ktorý potrebuje koordinovanú globálnu odpoveď“, – generálny tajomník Organizácie Spojených Národov Kofi Annan.

1 Kjótsky protokol

Kjótsky protokol – je medzinárodným dokumentom, doplnok Rámцovej dohody Organizácie Spojených Národov o zmenách klímy, ktorý má za cieľ obmedzenie a znížovanie

plynovej exhalácie v atmosfére, spôsobujúcej globálne oteplenie. Kjótsky protokol bol podpísaný v roku 1997 na medzinárodnom summite uskutočnenom v Kjóte pod záštitou OSN.

Zmluva sa stala platnou po ratifikácii Kjótskeho protokolu Ruskou federáciou v roku 2004. Hlas Ruska, podiel ktorého je 17,4 % výronu pareniskových plynov, sa stal rozhodujúcim o vstupe do platnosti daného dokumentu.

Protokol určí, že 39 priemyselných rozvojových krajín sveta budú musieť obmedziť plynovú exhaláciu a výron ďalších piatich látok, prítomnosť ktorých v atmosfére má vplyv na zmeny klímy na planéte. Tak podľa zmluvy do roku 2008 až 2012 spoločnú úroveň výronov treba znížiť o 5,2 % v porovnaní s ukazovateľmi roku 1990. Ale pre každú krajinu, ktorá sa pridala k zmluve je určený ukazovateľ znižovania.

V Kjótskom protokole sa používa prístup „cap-and-trade“, ktorý zahŕňa znižovanie národných výronov pareniskových plynov v percentách od základného roku 1990. Používanie daného prístupu vo všetkých rozvinutých krajinách, vrátane Ruska, umožňuje maximálne využitie výhod Kjótskeho protokola, zároveň aj „prenos“ nespotrebovaných kvót na budúce obdobie. Daný prístup sa viac hodí pre voľné obchodovanie s kvótami a dovoľuje minimalizovať cenu znižovania exhalácii. Na druhej strane, prijatie podmienok v percentách od základného roku žiada detailné ekonomické výpočty, aby bolo vopred možné zistiť záťaž ekonomiky a vypočítať bilanciu plusov a mínusov.

Podstata systému dodržiavania podmienok bola odsúhlasená v Marrakeši. Systém nepredpokladá ani pokuty ani iné finančné sankcie. Otázky donútenia boli nechané vo vedení každej príslušnej krajiny. Tak Európska Únia stanovila pokuty pre nedostačujúce znižovanie plynových exhalácii nasledujúce: 40 EUR za 1 tonu oxidu uhličitého do roku 2008, a 100 EUR od roku 2008. Čo sa týka Ruska, krajina nepotrebuje zavádzať také pevné sankcie, pretože má všetky predpoklady k splneniu záväzkov, a, naopak, kjótske miery Rusko potrebuje skôr ako dodatočný stimul pre zväčšenie energetickej účinnosti ekonomiky.

V prípade, keď krajina, ktorá podpísala zmluvu, nebude splňať určene podmienky, môže si prikúpiť kvóty na výkony u iných krajín, ktoré znížili množstvo vyhodení a majú prebytok kvót.

Optimistický pohľad spočíva v tom, že systém kvót na znečisťovanie umožní obchodovanie s konvenčnými tonami škodlivých plynov. Krajiny, ktoré nezdolávajú s predvídaným znižovaním výronov, budú môcť si kúpiť konvenčné tony u štátov, či „strop“ znečistenia je vyšší reálnej úrovni výronov.

Vedci upozorňujú, že jednoduché prevážanie konvenčných ton z jedného riadku výkazu do iného nedáva pre reálnu stabilizáciu klímy nič a nepostrčí priemyselné rozvojové krajiny k použitiu nových technológií a prechodu na alternatívne zdroje paliva.

Zatiaľ nie je jasné nakoľko úspešným bude boj za znižovanie výronov. Európska Únia sľúbila, že viac ako polovica znižovaní výronov škodlivých exhalácií bude dosiahnutá mimo systému obchodovania s kvótami. Ale minimálne jedna z krajín EÚ – Taliansko – oznámila, že ne bude môcť zabezpečiť znižovanie svojimi silami. Na to isté upozornila aj Kanada.

Spojené Štáty Americké, ktoré sú najväčšími dodávateľmi škodlivých výronov, sa ku Protokolu nepripojili. Hlavným dôvodom toho sa stalo pevné časové obmedzenie a povinnosti voči dohode. Ale na druhej strane, USA uskutočňujú aktívne vnútorné činnosti na znižovanie plynovej exhalácie. Protokol si nevšimli ani Čína s Indiou, či podiel exhalácie je tiež dosť veľký. Tieto krajiny oznámili, že nebudú podpisovať Protokol, kým nebude ratifikovaný v Spojených Štátoch Amerických.

2 Výhody Kjótskeho protokola pre Ruskú federáciu

Ruská federácia sa dlho nevedela rozhodnúť – buď ratifikovať Protokol alebo nie, nakoniec ho podpísala. Jedným z dôvodov bol výkaz správ Ruského hydrometeocentra „Strategická prognóza zmien klímy Ruskej federácie v období rokov 2010 až 2015 a ich

vplyv na odvetvia ekonomiky Ruska“. V danej práci ukázaný rast teploty najmä rast čísla negatívnych hydrometeorologických javov: silne vetra, povodní, anomálne teploty atd. Za posledné 15 rokov ich počet sa zväčšil v Rusku dva krát, ešte dva krát sa zväčší v rokoch 2005 až 2015.

Ďalším dôvodom bolo to, že v podstate zmluva môže priniesť Rusku zisk. Krajina má veľké zásoby kvót, ktoré by mohla v budúcnosti predať. Limita kvót RF na výrony bola počítaná na základe objemov výroby v USSR – ktoré boli oveľa vyššie, ako dnešné. Vypočítané, že v roku 2000 nadplán objemov škodlivých výronov v krajinách EU, Japonsku a Kanade v porovnaní s úrovňou v roku 1990 tvorilo 130 miliónov ton. Rusko a Ukrajina majú „zásobu“ výronov objemom 290 mil. ton.

Podľa Alexandra Bedrického – predsedu Ruského hydrometeorologického centra – Kjótsky protokol je výhodnou zmluvou pre Rusko, „pretože je stimulom pre modernizáciu a zavedenie nových technológií, ktoré umožnia a ušetrí zdroje, pritom znížia exhaláciu“. Okrem toho, podľa hodnotenia expertov, za päť rokov po ratifikácii Kjótskeho protokolu investície do ekonomiky Ruskej federácie môžu tvoriť do 50 miliárd dolárov.

Na základe Kjótskeho protokolu Ruská federácia má možnosť:

- znížiť plynovú exhaláciu a vznik metánu v absolútnom vyjadrení, pričom pomocou relatívne nedrahých projektov a mier (nedrahých z hľadiska ceny za jednotku znižovania exhalácie);

- značne znížiť exhaláciu na jednotku HDP;

- Rusko má relatívne nízku mernú exhaláciu oxidu uhličitého na jednotku výkonnosti energie a tepla na veľkých elektrických staniciach (na základe použitia plynu a kombinovaného cyklu);

- Rusko má možnosť zväčšenia objemov použitia obnovujúcej energetiky, pričom pri pomoci relatívne lacných projektov.

Pre Ruskú federáciu dôležitú rolu hra stratégia energetických úspor, v rámci realizácie energetickej stratégie rozvoja do roku 2020, kde energetickým úsporám venovaná rozhodujúca úloha, a zakladá sa do 37 miliardou rubľov na jej realizáciu. V danom zmysle Kjótsky protokol vystupuje tiež v pomoc Rusku.

Pre Rusko nebude veľkým problémom znižovať merné exhalácie, v porovnaní z ostatnými rozvojovými krajinami, kde potenciál znižovania takmer spotreboval. V Ruskej federácii podľa údajov INEI RAN za posledné 3-4 roky energetická efektivita HDP raste o 4-5% za rok, ale úroveň exhalácii na jednotku HDP zostava pomerne vysokým. Rast HDP nevedie k rýchlemu rastu exhalácií, kvôli:

- zmenám v štruktúre ekonomiky. Namiesto energetickej objemných výroby väčší vklad do HDP dáva sféra služieb a obchodovania, čo nespojene z veľkými výrobami;

- HDP závisí od cien na ropu, ale ťažba ropy nevedie k zásadným výrobám pareniskových plynov.

Surovinový vklad do HDP v podstate sa určuje našim podielom na svetových trhoch čiernych a neželezných kovov, minerálnych hojení a inej produkcie. Radikálne zmeny tu nepravdepodobne.

3 Nevýhody Kjótskeho protokolu pre Ruskú federáciu

Účasť Ruskej federácie v Kjótskom protokole nepodporujú všetci. Poradca prezidenta Ruska Andrej Illarionov oznámil, že pre obmedzenia, ktoré sa zavádzajú touto zmluvou, Rusko nebude môcť zdvojnásobiť HDP za desať rokov. Podľa neho, Rusko nebude môcť predávať kvóty na exhaláciu v rámci Kjótskeho protokolu.

„Miery, navrhované britskými a európskymi vládami, znamenajú potrebu zmenšenia ekonomického potenciálu Ruska približne na 70 až 80 % v porovnaní s rokom 1990, -

vyhlásil Andrej Illarionov v rozhovore pre denník „Izvestia“. – Jediný spôsob znížiť emisiu uhličitého oxidu – zastaviť použitie energie“.

Účasť Ruskej federácie v Protokole vyvoláva dodatočné náklady federálneho rozpočtu. Predovšetkým, na vystrojenie novými strojmi priemyslu bude treba približne 3 až 4 miliardy dolárov každoročne, počíta riaditeľ výskumnej skupiny „Rusko a Kjótsky protokol“ Anna Kaširova. Okrem toho, podľa Ministerstva ekonomického rozvoja, pred Ruskom bude stáť úloha tvorby národného systému hodnotenia exhalácie, jej pohltienia a systému stáleho monitoringu za výrobami.

Rozvoj energetiky pri slabo rastúcom počte obyvateľstva má na mysli nezvyšovanie hrubej výkonnosti, ale jej presnú a efektívnu prácu. Tak, pre Rusko by nebol problém splniť dosť silné podmienky a povinnosti v merných jednotkách exhalácií na jednotku HDP. Ale v takomto prípade fakticky sa stratí možnosť obchodovania s kvótami a organizácie investičných projektov. Dané povinnosti sú lepšie ako chýbanie akýchkoľvek povinností ale pre Ruskú federáciu by to bol krok dozadu. Pravdepodobne merané záväzky nie sú účelné iba pre rozvojové krajiny, ale aj pre tie, ktoré ešte nie sú pripravené k obchodovaniu s kvótami.

Záver

Kjótsky protokol je prvým zo série celosvetových zmlúv, ktoré môžu zabrániť globálnym klimatickým zmenám.

Pozícia Ruskej federácie spočíva v podpore rýchleho praktického uskutočnenia Kjótskeho protokolu a zapájanie všetkých krajín do procesu prijatia budúcich záväzkov. V dnešnej bode existujú všetky podmienky pre splnenie Kjótskeho protokolu. Proces sa pomaly, ale úspešne rozvíja. Krajiny uznávajú potrebnosť značného obmedzenia, a postupného zníženia globálnych plynových exhalácií. Dnes neexistuje vážne riziko pre zánik „uhlíkového“ biznisu po roku 2012. Tak isto nie je riziko pre likvidáciu trhových mechanizmov a návratu k administratívnym metódam regulovania na medzinárodnej úrovni. Čo svedčí o praktickom význame Kjótskeho protokolu a prvom kroku k zastaveniu procesu klimatických zmien.

Literatúra

- (1) Kjótsky protokol k Rámcovej dohode Organizácie Spoločenských Národov o zmenách klímy
- (2) Gricevič I.G., Kokorin A.O., 2006. Energetická bezpečnosť a problémy zmeny klímy. Rozhovor: Rusko – Európska Únia: WWF Ruska, M.: - 32 str. www.wwf.ru
- (3) Strategická prognóza zmeny klímy Ruskej federácie v období rokov 2010 až 2015 a ich vplyv na odvetvi ekonomiky Ruska, 2005. Ruský hydrometeorologický úrad. M.: 28 str.
- (4) MGEIK, 2007 (IPCC): Štvrtý hodnotiaci referát Medzivládnej skupiny expertov po zmenách klímy (IPCC). www.ipcc.ch
- (5) http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/news/newsid_4269000/4269411.stm
- (6) <http://lenta.ru/russia/2005/02/16/kyoto/>
- (7) <http://www.ecoindustry.ru/news.html?id=5398>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta Medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b 852 35 Bratislava
Tel.: 02/672 95 460, E-mail maria.glavatskich@euba.sk

JUDr. Mária Gogová, CSc.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TREŇČÍNE

PRÁVNE ASPEKTY VOĽNÉHO POHYBU PRACOVNÍKOV V EURÓPSKEJ ÚNII

gogova@tnuni.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je zdôrazniť právne aspekty voľného pohybu pracovníkov v Európskej únii a objasniť konštrukciu jeho inštitútov. Voľný pohyb pracovníkov analyzujeme z hľadiska európskej právnej úpravy a relevantnej judikatúry Európskeho súdneho dvora. Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č.1/3805/06 – „Hodnotenie ekonomickej efektívnosti podniku vo väzbe na marketingové stratégie a nove trendy priemyselnej politiky EU“.

Kľúčové slová

Voľný pohyb pracovníkov. Európsky súdny dvor. Subjektívne práva pracovníkov. Zásada rovnakého zaobchádzania.

Abstract

The aim of the paper is to point out the legal aspects of free movement of workers in the European Union and to explain the construction of its institutes. We analyze free movement of workers in term of the european legal regulation and the relevant case law of the European Court of Justice.

Key words

Free movement of workers. European Court of Justice. Subjectives rights of workers. The principle of equal treatment.

1. Úvodom k voľnému pohybu pracovných síl v Európskej únii

Voľný pohyb pracovných síl predstavuje jednu zo základných slobôd, ktorú implikuje a garantuje jednotný trh Európskej únie. Voľný pohyb je vo svojej podstate jedným zo základných (subjektívnych) práv garantovaných primárnym európskym právom²²⁷ a následne je i zásadným princípom európskeho občianstva. Toto právo umožňuje štátnym príslušníkom jednej krajiny EHP pracovať v inej krajine EHP za rovnakých podmienok ako občania tejto členskej krajiny. Uvedené znamená, že občania Európskej únie majú rovnaký prístup na trh práce akéhokoľvek členského štátu ako rezidenti (vlastní občania daného štátu), teda bez akýchkoľvek obmedzení, povolení (do určitej miery platia obmedzenia ustanovené tzv.

²²⁷ Pozri článok 39 a nasl. Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len „ZES“). Pravidlá spoločenstva sa vzťahujú aj na slobodný pohyb pracovníkov z členských štátov Európskeho hospodárskeho (ďalej len „EHP“).

prechodnými opatreniami²²⁸) alebo ďalších podmienok týkajúcich sa samotného hľadania práce, využívania verejných služieb zamestnanosti a takisto podmienok odmeňovania alebo prepúšťania.

V zmysle uvedeného platná právna úprava voľného pohybu pracovníkov sa v rámci členských štátov Európskej únie opiera o individuálne európske pracovné právo, pričom oprávnenie voľného pohybu bolo primárne koncipované pre ekonomicky aktívne osoby – pracovníkov – občanov členských štátov Európskej únie. Primárne právo dané ustanovuje v čl. 39 ZES, z ktorého zamestnancovi prislúcha priamy právny nárok na voľný pohyb, a nariadení (EHS) č. 1612/68, ktoré konkretizuje aspekty prístupu k zamestnaniu a právo rovnakého zaobchádzania počas zamestnania. Dôležité je spomenúť aj čl. 48 ZES podľa ktorého „voľný pohyb zahŕňa zrušenie akejkoľvek diskriminácie medzi zamestnancami členských štátov založenej na štátnej príslušnosti, pokiaľ ide o zamestnávanie, odmenu za prácu a ďalšie pracovné podmienky a podmienky zamestnávania“²²⁹. Uvedené oprávnenie však neprináleží občanom tretích krajín, žiadateľom o azyl, utečencom ani apatridom (bezdomovcom, občanom bez štátnej príslušnosti) s trvalým pobytom v niektorom členskom štáte.

Ako uvádza Barancová (2003, s. 33) „bližšia konkretizácia práva na voľný pohyb zamestnancov je obsiahnutá v článku 39 ods. 3 ZES, podľa ktorého právo na voľný pohyb zamestnancov zahŕňa:

- právo na slobodu vycestovania;
- právo na voľný prístup k zamestnaniu;
- právo na voľný pohyb pri výkone zamestnania;
- právo na voľný pobyt v členskom štáte za účelom vykonávania zamestnania;
- právo na zákaz každej diskriminácie na základe štátnej príslušnosti, čo sa týka zamestnania, odmeňovania a ostatných pracovných podmienok;
- právo na zotrvanie na území členského štátu EÚ po skončení zamestnania;
- právo na vzájomné uznávanie diplomov.

Článok 39 ZES má priamu a bezprostrednú účinnosť²³⁰. Pôsobí priamo nielen na individuálne pracovné vzťahy, ale ja na kolektívne pracovné vzťahy.“²³¹

²²⁸ Pozri ďalej.

²²⁹ Schronk, R., 1998, s. 71.

²³⁰ Z uvedeného vyvodzujeme samovykonateľnosť daného ustanovenia vo vzťahu k jeho adresátom, ktorým článok 39 ipso iure priznáva celý katalóg subjektívnych práv zásadnej kvality a z právneho hľadiska komunitárnu právno-aplikačnú prioritu, ktorá zaväzuje orgány aplikácie práva prednostne použiť ustanovenia o voľnom pohybe bez ohľadu na vnútroštátnu úpravu, a to predovšetkým v kontexte existencie potenciálnej inkompatibility vnútroštátnych právnych predpisov s primárnym európskym právom.

²³¹ Uvedený katalóg subjektívnych práv možno v súlade s výkladom jednotlivých ustanovení ZES ďalej klasifikovať a systematicky zatrieďovať. Napr. podľa Mogyrosiovej, Z. (2006, s. 60 a nasl.) možno vymedziť jednak **základné práva pracovníkov**, ktoré sa týkajú zamestnania, mzdy a iných pracovných podmienok a ich podstatou je zákaz diskriminácie (i), jednak **kategoriu práv, ktoré sú predpokladom riadneho výkonu základných práv** – ide o právo opustiť domácu krajinu a vstúpiť na územie inej členskej krajiny, právo uchádzať sa o zamestnanie v inej členskej krajine, právo voľného pohybu na území členskej krajiny na účely zamestnania, právo zdržiavať sa v členskej krajine na účely zamestnania a právo zotrvať na území členskej krajiny po ukončení zamestnania (ii) a tzv. **práva iného druhu súvisiace s výkonom práce a zamestnania**, medzi ktoré zaraďujeme: práva vo sfére sociálneho zabezpečenia; právo rovnakého zaobchádzania pri kúpe,

2. Osobná pôsobnosť a špecifiká uplatňovania práva na voľný pohyb pracovníkov

Článok 48 ZES, ako aj vykonávacie sekundárne právne predpisy sa vzťahujú tak na zamestnancov ako aj ich rodinných príslušníkov. Jednou zo základných otázok je teda samotné vymedzenie pojmu zamestnanec, vymedzenie okruhu osôb, ktoré európske pracovné právo považuje za rodinných príslušníkov ako aj obmedzení, resp. výnimiek, ktoré sa vzťahujú na slobodu voľného pohybu zamestnancov.

Pri aplikácii ustanovení reglementujúcich sféru voľného pohybu pracovníkov je definovanie pojmu zamestnanec dôležité z toho dôvodu, že v členských štátoch neexistuje jeho unifikované vymedzenie, tzn. uplatňovanie tohto pojmu podľa vnútroštátnych predpisov by v konečnom dôsledku mohlo viesť k rôznemu výkladu a značným právnoaplikačným modifikáciám. Vzhľadom na skutočnosť, že ZES *expressis verbis* nedefinuje pojem pracovník, v tomto, ako aj v iných obdobných prípadoch sú nanajvýš dôležité rozhodnutia Súdneho dvoru EÚ a ich interpretačný rozmer.

„Podľa Európskeho súdneho dvoru (ďalej len „ESD“) podstatný znak pracovného pomeru spočíva v tom, že fyzická osoba počas určitej doby vykonáva pre iného a podľa jeho pokynov závislú prácu, za ktorú dostáva mzdu ako protihodnotu.“ (Barancová, 2003, str. 33).

Z uvedenej definície možno vyvodit' základné konštrukčné prvky charakteristiky pojmu zamestnanec vo väzbe na kvalitatívne zložky vykonávanej pracovnej činnosti.

Vo všeobecnosti môžeme skonštatovať, pracovníkom je teda osoba, ktorá vykonáva činnosť:

- **závislú**, podľa pokynov inej osoby – zamestnávateľa (osobná závislosť);
- **skutočnú**, ktorá má nesporný ekonomický charakter, bez ohľadu na jej účel²³²;
- **aprobovanú**, tzn. nie činnosť *contra legem*;
- **trvajúcu**, spravidla bez ohľadu na skutočnosť, či je vykonávaná príležitostne, na plný alebo čiastočný pracovný úväzok²³³;
- **odplatnú**, bez ohľadu na výšku a spôsob poskytovanej odmeny²³⁴.

prenájme bytov a nehnuteľností, vrátane podmienok získavania pôžičiek na ich nákup; právo na členstvo v odboroch a právo na vzdelanie v odborných školách a rekvalifikačných kurzoch v členských štátoch za rovnakých podmienok ako ich domáci pracovníci.

²³² K tomu porovnaj postoj a rozhodnutie ESD v prípade *Betray c. Staatssecretaris van Justitie* (C - 344/87).

²³³ V zmysle ustálenej judikatúry ESD sú to práve národné sudy, ktoré sú spôsobilé posúdiť, či konkrétna pracovná činnosť svojou povahou, charakterom a trvaním spĺňa vyššie uvedené predpoklady a možno ju považovať za relevantnú pracovnú činnosť a eo ipso osobu, ktorá ju vykonáva za pracovníka v zmysle ustanovení primárneho a sekundárneho európskeho práva. Pozri napr. prípad *Raulin c. Minister van Onderwijs en Wetenschappen* (C - 357/89), prípad *Levin c. Staatssecretaris van Justitie* (C - 53/81).

²³⁴ V tejto súvislosti nie je relevantné, či poskytovaná odmena pracovníkovi postačuje na uspokojenie základných životných nákladov, príp. či dosahuje úroveň zákonom ustanovenej minimálnej mzdy. V tomto kontexte ESD judikoval, že „obavy členských krajín z toho, že občania EÚ sa budú snažiť zneužívať voľný pohyb pracovníkov na lepšie sociálne zabezpečenie, neoprávňujú na to, aby takýmto osobám nebol priznaný

Pojem *zamestnanec* judikoval ESD vo svojom rozhodnutí C-66/85 v prípade Lawrie Blum v Land Baden – Württemberg, v zmysle ktorého „zamestnancom je každá osoba, vykonávajúca v priebehu určitého časového obdobia činnosť pre iného podľa jeho pokynov, za ktorú formou protislužby dostáva odmenu. Je to teda osoba, ktorá sa dáva zamestnať iným subjektom, pričom musí ísť o príslušníka niektorého z členských štátov. Príjmy z pracovnej činnosti nemusia stačiť na živobytie zamestnanca. Právne predpisy Spoločenstva o voľnom pohybe zamestnancov sa vzťahujú aj na príslušníka členského štátu, ktorý na území druhého členského štátu vykonáva činnosť v pracovnom pomere za mzdu alebo plat, pri ktorej zarobí menej ako to, čo sa v tomto štáte považuje za životné minimum. Voľný pohyb neplatí len pre zamestnaných na plný úväzok, ale v rovnakom rozsahu aj pre zamestnaných na čiastkový úväzok“.

Rovnako vo svojom rozhodnutí C-75/63 Levin dospel ESD k záveru, že „zamestnancom je nielen ten, kto pracuje v prítomnosti, ale aj osoba, ktorá stratila prácu, avšak je schopná prijať prácu inú.“ V zmysle uvedeného pracovníkom je aj osoba, ktorá sa pripravuje na povolanie v pracovnom pomere, napr. praktikant. V rozhodnutí C-196/89 Steymann súd rozhodol, že „pracovníkmi sú aj dobrovoľníci, ktorí činnosť vykonávajú a ako protihodnota im je poskytované krytie základných existenčných potrieb ako je ubytovanie a strava.“ V početnej judikatúre však možno nájsť výnimočne reštriktívne rozhodnutie, ako už vyššie spomínané rozhodnutie ESD C-344/87 v prípade Bettray, kedy ESD stanovil, že „osoba vykonávajúca prácu v rámci protidrogovej terapie, nespadá pod pojem pracovníka podľa čl. 39 ZES, nakoľko jej cieľom je zbavenie sa závislosti. Tu neexistuje ekonomicky zameraná činnosť, takže nejde o skutočnú prácu“. Práve v uvedenom rozhodnutí ESD pri posudzovaní možnosti subsumpcie spornej činnosti využil pri jej klasifikácii účel vykonávanej práce, a práve aplikácia tohto interpretačného kritéria viedla k rozhodnutiu, že uvedená činnosť nie je pracovnou činnosťou a osoby ju vykonávajúce nie sú pracovníkmi v zmysle ako ich status a podmienky výkonu reglementujú ustanovenia ZES a nadväzujúcich sekundárnych právnych aktov.

Z uvedeného možno vyvodit' čiastkový záver, že právo na voľný pohyb zamestnancov majú len zamestnanci vykonávajúci činnosť zameranú na dosiahnutie hospodárskeho cieľa. Prácu pre štátne inštitúcie, či tretí sektor teda do voľného pohybu nezaraďujeme, „pričom ak sa u týchto činností predpokladá pracovnoprávny vzťah a zamestnanec je začlenený do kolektívu ostatných zamestnancov vtedy má právny status zamestnanca.“ (Barancová, 2003, s. 34)

Pojem *rodinný príslušník* vymedzuje nariadenie Rady č. 1612/1968 o voľnom pohybe zamestnancov v rámci ES. V zmysle tohto nariadenia rodinní príslušníci zamestnanca majú len odvodené právo od práva zamestnanca, pokiaľ ide o právo vstupu na územie iného členského štátu a právo pobytu na jeho území. Čo sa týka práva na pobyt v zmysle čl. 10 cit. nariadenia, spolu so zamestnancom, ktorý má štátnu príslušnosť členského štátu a ktorý je zamestnaný na výsosťnom území druhého členského štátu, môžu bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť bývať: manžel (manželka), ako aj príbuzní v zostupnej línii (deti) mladší ako 21

status pracovníka“ (Mogyorosiová, Z., 2006, s. 59). Zároveň však platí, že v prípade, ak osoba, ktorá má priznaný status pracovníka bezdôvodne odmietne zamestnanie na plný úväzok a súčasne príjme zamestnanie na kratší pracovný úväzok, dané konanie zakladá oprávnenie členej krajiny obmedziť právo pracovníka na sociálnu podporu z verejných prostriedkov.

rokov alebo bez vekového obmedzenia, ak sú vyživovaní rodičmi; a jeho príbuzní a príbuzní jeho manžela (manželky) vo vzostupnej línii, ak ide o ním vyživované osoby.

Na manžela, resp. manželku, a deti do 21 rokov zamestnanca sa vzťahuje okrem práva vstupu a pobytu na územie iného členského štátu aj právo na prácu, ktoré môžu uplatniť v štáte, kde pracuje zamestnanec, aj v prípade, že nemajú štátnu príslušnosť niektorého z členských štátov EÚ. Voľný pohyb ostatných rodinných príslušníkov zamestnanca EÚ z tretích krajín, ktorým zamestnanec zabezpečuje výživu, je obmedzený len na právo pohybu v členskom štáte a nezahrňuje právo na prístup k zamestnaniu.

Ako uvádza Barancová (2003, s. 35) „aby manžel zamestnanca mohol uplatniť svoje právo, nie je podľa judikatúry ESD nevyhnutné, aby so zamestnancom býval v spoločnej domácnosti. Treba vychádzať z existencie manželstva ako právneho zväzku až po rozvod. Rodinný príslušník by mal však mať k dispozícii aspoň možnosť bývania so zamestnancom. Voľný pohyb rodinného príslušníka zamestnanca je odvodený z práva na voľný pohyb zamestnanca a sleduje zabezpečenie jednoty rodiny.“

Nakoľko rodinný život je jedným z rozhodujúcich faktorov migrácie, cieľom týchto ustanovení je podporovať pracovnú mobilitu a odstraňovať prekážky v mobilite pracovníkov a ich rodinných príslušníkov.

3. Obsah a kvalitatívny rozmer práva na voľný pohyb pracovníkov

3.1 Právo na vstup a pobyt v členskom štáte EÚ

V čl. 35 ods. 3 ZES je zakotvené právo vstupu a vycestovania z príslušných členských krajín EÚ a takisto právo na pobyt²³⁵, pričom toto právo je viazané na existujúcu pracovnú ponuku. Z uvedeného vyplýva, že každý občan má právo slobodne si určiť miesto svojho pobytu v ktoromkoľvek z 27 členských štátov EÚ, pričom vysielajúci, pôvodný členský štát je povinný dovoliť vycestovanie a prijímajúci štát je na druhej strane povinný prijať občana EÚ na výkon zamestnania, pričom vôbec nie je prípustné, aby od osôb využívajúcich právo voľného pobytu bolo požadované vízum, ani iný doklad podobného druhu. Formality takéhoto druhu môžu byť požadované iba od rodinných príslušníkov, ktorí nemajú štátnu príslušnosť členského štátu EÚ, teda sú občanmi tretích krajín, ich získanie, v záujme podpory rodiny, im však musia byť poskytnuté všetky úľavy pri ich nadobúdaní. Jediným vyžadujúcim dokladom na vstup a pobyt je platný občiansky preukaz (osobný preukaz, resp. identifikačná karta) alebo cestovný pas, ktorý musí byť v platnosti ešte najbližších 5 rokov a platný pre členské krajiny EÚ ako aj pre tranzitné krajiny. Osobitnou skupinou je prehlásenie o pobyte, ktoré môžu členské štáty vyžadovať len pre účely sledovania migrácie.

Po umožnení práva vstupu na územie iného členského štátu osobe, ktorá už má svojho zamestnávateľa, ale ak si osoba doteraz v pozícii uchádzača o zamestnanie v inom členskom štáte našla zamestnanie, zaručuje sa jej právo pobytu v tomto štáte. Na potvrdenie tohto práva vydá štát pobytu pracovníkovi pobytovú kartu. Karta nekonštituuje právo na pobyt, ale ho len deklaruje. Preto v prípade, ak by si ju pracovník nevybavil, nebolo by možné jeho pobyt považovať za nelegálny a z tohto dôvodu vyhostiť. Jeho konanie by sa mohlo považovať iba za konanie s charakterom administratívneho priestupku. Pokiaľ ide o osobu, ktorá ešte nemá v inom členskom štáte svojho zamestnávateľa, ale ho len hľadá, tá nepotrebuje deklarováť svoj pobyt na území iného členského štátu získaním pobytovej karty. Jej pobyt na území tohto

²³⁵ Pozri bližšie smernicu č. 68/360/EHS o odstránení obmedzení pohybu a pobytu pracovníkov členských štátov a ich rodín vo vnútri spoločenstva.

štátu je legálny a dĺžku jeho trvania európske právo neupravuje. Určiť dĺžku takého pobytu však môžu vnútroštátne predpisy. V zásade by to mala byť dostatočne dlhá doba, ktorá by uchádzačovi o zamestnanie umožňovala dozvedieť sa o ponúkaných miestach a uchádzať sa o ne. Najčastejšie sa za takúto potrebnú dobu považuje doba troch mesiacov, ale ani po uplynutí týchto troch mesiacov nie je legálne vyhostiť takú osobu, ak táto osoba preukáže, že si naďalej hľadá prácu.²³⁶

Pre vydanie pobytovej karty možno od pracovníka požadovať predloženie dokladov vyžadovaných pri vstupe na územie (pas, osobný doklad) a prísľub práce alebo potvrdenie o práci. Povolenie je bezplatné, pracovník je oprávnený začať vykonávať prácu podľa pracovnej zmluvy aj bez toho, že by povolenie obdržal. Rodinní príslušníci predkladajú okrem pasu, resp. osobného dokladu na základe ktorých vstupujú na územie členského štátu, aj doklad členského štátu pôvodu potvrdzujúci rodinnoprávny vzťah a doklad potvrdzujúci vyživovaciu povinnosť. Platnosť pobytovej karty musí byť najmenej 5 rokov a následne sa automaticky obnovuje. Ak však ide o krátkodobé zamestnanie v dĺžke viac ako 3 mesiace a menej ako 1 rok, alebo ide o sezónne zamestnanie trvajúce viac ako 3 mesiace, platnosť pobytovej karty možno limitovať na obdobie dĺžky zamestnania. Povolenie sa nevyžaduje, ak má pracovný pomer trvať menej ako 3 mesiace, v tomto prípade môže byť požadované iba plnenie oznamovacej povinnosti.²³⁷ Pracovná neschopnosť či dočasná nedobrovoľná nezamestnanosť nespôsobujú stratu povolenia. Povolenie môže byť obmedzené na 12 mesiacov, pokiaľ trvá nedobrovoľná nezamestnanosť nepretržite viac ako 12 mesiacov. Povolenie na pobyt môže byť odňaté z dôvodom verejného poriadku, bezpečnosti alebo zdravia.

V tejto súvislosti si dovoľíme upriamiť pozornosť ešte na jeden spoločenský jav, ako uvádza Bezáková, T., Budjač, M. a Vlková, E.: „*Nelegálne prisťahovalectvo je v súčasnosti aj v kontexte problematiky nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania predmetom rozsiahlej diskusie na úrovni Európskej únie. Ako uvádza Zelená kniha Európskej komisie o modernizácii pracovného práva (pozri ďalej) „nelegálna práca sa v tomto kontexte zdá byť obzvlášť znepokojujúcou a stálou črtou dnešných pracovných trhov, ktorá je často spojená s cezhraničným pohybom pracovných síl, keďže je hlavným faktorom prispievajúcim k sociálnemu dumpingu, je zodpovedná nielen za vykorisťovanie pracovníkov ale aj za narušovanie hospodárskej súťaže“.*²³⁸ V tejto súvislosti autori ďalej uvádzajú: „*že prioritami reformy pracovného práva sú okrem rozšírenia ochrany na pracovníkov v netypických formách zamestnania; vyjasnenia situácie v oblasti závislej zárobkovej činnosti a šedých zón medzi samostatnou a závislou zárobkovou činnosťou; uľahčenia prechodu medzi jednotlivými situáciami zamestnania a nezamestnanosti aj podniknutie komplexných krokov proti nelegálnej práci*“²³⁹.

3.2 Právo zamestnancov zostať na území členského štátu po skončení zamestnania

²³⁶ Kľučka a kol., 2004, s. 333.

²³⁷ Baculíková a Cehula vo svojom príspevku veľmi prínosným spôsobom v naznačenom európskom kontexte poukazujú na osobitosti a vzájomné väzby vývoja zamestnanosti v poľnohospodárskom sektore SR. (Pozri In: BACULÍKOVÁ, N., CEHULA, M.: *Analýza vývoja zamestnanosti v poľnohospodárstve SR*. In: Sociálne ekonomická revue : Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka. ISSN 1336-3727. roč.2, č.3,4, s.70-73.

²³⁸ BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T., VLKOVÁ, E.: K niektorým otázkam fenoménu nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania v politike zamestnávania. In: *Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie „Aktuálne trendy na trhu práce a v politike zamestnanosti“*, FSEV TnUAD - 10. a 11. mája 2007 Trenčín. s. 39 – 51. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISBN 978-80-8075-195-1

²³⁹ BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T., VLKOVÁ, E.: cit. dielo.

Po skončení pracovného pomeru má pracovník spolu s rodinou právo zotrvať na výsosťnom území členského štátu. Toto právo je zaručené v čl. 48 ods. 3 ZES a nariadenia EHS 1251/70. Podľa čl. 2 tohto nariadenia „právo zostať na výsosťnom území členského štátu majú títo zamestnanci:

- zamestnanec, ktorý v čase, keď ukončil zamestnanie, dosiahol vek pre vznik nároku na starobný dôchodok podľa zákonodarstva tohto členského štátu, vykonával v tomto štáte zamestnanie najmenej v posledných dvanástich mesiacoch a zdržiaval sa v ňom trvale najmenej 3 roky;
- zamestnanec, ktorý ukončil zamestnanie za mzdu alebo plat z dôvodu trvalej práceneschopnosti, ak sa trvale zdržiaval na výsosťnom území tohto členského štátu najmenej dva roky. Podmienka dĺžky doby pobytu odpadá, ak je zamestnanec trvale práceneschopný z dôvodu pracovného úrazu alebo choroby z povolania, z ktorého mu vznikol nárok na dôchodok, ktorý celkom alebo sčasti pripadá na ťarchu nositeľa (poistenia) tohto členského štátu;
- zamestnanec, ktorý po 3 rokoch zamestnania a stáleho pobytu na výsosťnom území tohto členského štátu vykonáva zamestnania za mzdu alebo plat na výsosťnom území iného členského štátu, svoje bydlisko si však ponechá v prvom uvedom členskom štáte a spravidla každý deň alebo najmenej raz do týždňa sa tam vracia.“ (Schronk, 1998, s. 85, 86)

V kontexte vyššie uvedeného, podmienky doby pobytu a zamestnania uvedené v prvom a druhom bode odpadajú, ak manžel/-ka zamestnanca je štátnym príslušníkom príslušného členského štátu alebo túto štátnu príslušnosť stratil v dôsledku uzavretia manželstva so zamestnancom (čl. 2 ods. 2 cit. nariadenia)

Spolu s pracovníkom právo trvale zostať na území členského štátu majú aj rodinní príslušníci zamestnanca, a to aj v prípade jeho smrti. V prípade, že pracovník zomrie pred splnením podmienok, rodinní príslušníci získajú právo zostať na území členského štátu za podmienky, ak „dĺžka trvalého pobytu zamestnanca v čase smrti trvala aspoň dva roky, alebo aj v prípade, ak zamestnanec zomrel následkom pracovného úrazu, alebo choroby z povolania, alebo že manžel zomretého zamestnanca má štátnu príslušnosť členského štátu EÚ, príp. ju stratil na základe uzavretia manželstva.“ (Barancová, 2003, s. 40)

Toto právo nie je viazané na preukázanie dostatočných existenčných prostriedkov, tzn., že „v protiklade k všeobecnému právu na pobyt zamestnancov, zamestnanci vyradení z pracovnej činnosti nie sú povinní podávať dôkaz o svojich majetkových pomeroch, čím by potvrdili, že nezaťažia hostiteľskú krajinu poskytovaním sociálnej pomoci.“ (Blanpain, Klein, 1999, s. 82)

3.3 Právo na rovnaký prístup k zamestnaniu

„Právo na voľný prístup k zamestnaniu neznamená len možnosť uchádzať sa o voľné pracovné miesta, ale aj zabezpečenie rovnakého zaobchádzania v prístupe k týmto pracovným miestam. Rovnaký prístup k zamestnaniu znamená, že cudzinci, štátni príslušníci iného členského štátu EÚ nepotrebujú k výkonu práce v inom členskom štáte žiadne pracovné povolenie.“ (Barancová, 2003, s. 40) Z daného možno logicky vyvodit', že „rezervovanie“ určitých pracovných miest členskými štátmi pre vlastných občanov je v rozpore so slobodou pohybu zamestnancov.

„Voľný a rovnoprávny prístup k zamestnaniu zahŕňa aj vzdelávanie a rekvalifikáciu. Zamestnávateľ nesmie odmietnuť uchádzača o zamestnanie, napr. z dôvodu národnosti, štátnej príslušnosti (v príp. občanov EÚ), rasy, farby pleti, etnického pôvodu alebo náboženstva. Za diskrimináciu v prístupe k zamestnaniu právo EÚ nepovažuje požiadavku ovládania štátneho jazyka, pokiaľ úspešné zvládnutie pracovných činností závisí od ovládania štátneho jazyka príslušnej krajiny. Požiadavku ovládania štátneho jazyka treba chápať ako výnimku z pravidla a podľa judikatúry ESD sa má v aplikačnej praxi členských štátov interpretovať reštriktívnym spôsobom.“ (Barancová, 2004 s. 172).

S daným individuálnym oprávnením úzko súvisí právo pracovníka na slobodný výkon zamestnania a zákaz akejkoľvek diskriminácie.

3.4 Právo na slobodný výkon zamestnania, zásada rovnakého zaobchádzania a zákaz diskriminácie

Zákaz diskriminácie je upravený v čl. 13, čl. 39, čl. 48, čl. 141 ZES a v čl. 7 Nariadenia 68/1612 podľa ktorého „zásada rovnakého zaobchádzania sa vzťahuje na prístup k zamestnaniu, pracovné podmienky, sociálne a daňové výhody, prístup k možnostiam zvyšovania kvalifikácie a rekvalifikácie, odborové práva a dokonca i na bytové podmienky.“ (Barancová, 2004, s.276)

Zakázaná je aj nepriama diskriminácia, ktorá súvisí predovšetkým s bydliskom zamestnanca alebo je založená na neopodstatnených požiadavkách na výkon zamestnania, ktoré zvyhodňujú domácich uchádzačov, napr. požadovanie jazykových znalostí v neodôvodnených prípadoch. Za diskrimináciu sa v tomto prípade však nepovažuje požiadavka ovládania štátneho jazyka, pokiaľ to vyžaduje povaha úspešného vykonávania pracovných činností a táto požiadavka je aplikovaná voči všetkým uchádzačom rovnako.²⁴⁰

Osobitný rozmer nadobudla zásada rovnakého zaobchádzania s ohľadom na rovnaké postavenie mužov a žien. Podľa Gogovej, M. (2007) potreba právnej úpravy rovnosti na trhu práce sa v európskom práve vyprofilovala ako nevyhnutný esenciálny predpoklad zrovnoprávnenia mužov a žien v pracovnej sfére. V pracovnoprávnej oblasti sa prvotná legislatíva (1975) sústreďovala na rovnosť pri odmeňovaní zamestnancov ženského a mužského pohlavia (Smernica č. 75/117/EHS) a hneď o rok neskôr Smernicou č. 76/207/EHS zaviedlo Spoločenstvo jej uplatňovanie aj v oblasti prijímania do zamestnania, pracovného postupu a pracovných podmienok. V nasledujúcom období vznikala komunitárna právna úprava rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v širších pracovnoprávnych súvislostiach napríklad so zameraním na oblasti sociálneho zabezpečenia zamestnancov a samostatne zárobkovo činných osôb, zlepšovania bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci a

²⁴⁰ V danej súvislosti hovoríme o tzv. kategorických požiadavkách, ktoré ESD vyložil napríklad v prípade 379/87 Groener v. Minister vzdelávania (cit. podľa Mogyrosiová, Z., 2006, s. 66). V danom prípade sa na ESD obrátila pani Groener, holandská občianka pracujúca v Írsku ako učiteľka na čiastočný pracovný úväzok, ktorá nebola prijatá na miesto učiteľky na plný pracovný úväzok, nakoľko nezložila ústnu jazykovú skúšku z írčiny. ESD vo svojom rozhodnutí judikoval, že zmluva vo svojich ustanoveniach nezakazuje realizáciu (národnej) politiky – v tomto prípade politiky zameranej na podporu jazyka členskej krajiny únie – ktorá neprimeraným spôsobom nezasahuje, resp. nepredstavuje neprimeraný zásah do práv a základných slobôd pracovníkov. ESD tak rozhodol, že írsky vláda svojou politikou sledovala legitímne národné záujmy a nedošlo k nerovnakému zaobchádzaniu vo vzťahu k žalobkyni, nakoľko uvedené pravidlá sa vzťahujú na všetky osoby, uchádzajúce sa o predmetné pracovné miesto.

ochrany osobitných kategórii osôb na trhu práce (tehotné ženy, ženy na materskej dovolenke a dojčiace ženy).²⁴¹

4. Legitímne výnimky a obmedzenia práva na voľný pohyb pracovníkov

Ustanovenia ZES na strane jednej výrazne obmedzujú a limitujú suverénne právo členských štátov EÚ rozhodovať o vstupe, pohybe a pobyte osôb oprávnených z práva na voľný pohyb na ich území, na strane druhej však členským štátom priznávajú v striktno ustanovených prípadoch možnosť vykázať a odoprieť vstup štátnym príslušníkom iných členských krajín EÚ. Ako uvádza Budjač, M.: „Práve sloboda pohybu v spojení s postupným odstraňovaním (intra komunitárných) bariér voľného pohybu a v kontexte pôsobenia čoraz dominantnejších fenoménov hrozby terorizmu, transferu drog, zbraní, prevádzachstva nelegálnych imigrantov a iných cezhranične organizovaných nelegálnych činností, si vyžadovali formovanie spoločných postojov v otázkach migrácie, azylu a v operatívnej rovine prispeli k nutnosti rozvíjania spolupráce policajných a súdnych zložiek v jednotlivých členských krajinách integračného zoskupenia.“²⁴² Obmedziť právo na voľný pohyb pracovníkov možno v zmysle a na základe čl. 39 ods. 3 ZES z dôvodov:

1. verejného poriadku;
2. verejnej bezpečnosti a
3. ochrany zdravia.

V literatúre sa podľa niektorých autorov rozlišuje pojem obmedzenie voľného pohybu a pojem výnimka zo slobody pohybu pracovníkov. V tomto zmysle obmedzenie slobody pohybu pracovníkov sa dotýka nami vyššie uvedených troch možností, kedy ide o ochranu verejného poriadku, verejnej bezpečnosti alebo verejného zdravia. Naproti tomu pojem výnimka zo slobody pohybu pracovníkov spájajú a aplikujú, resp. používajú v súvislosti so zamestnaním vo verejnej správe²⁴³.

Podrobnejšiu úpravu obmedzenia práva voľného pohybu zamestnancov priniesla smernica č. 64/221/EHS o koordinácii zvláštnych predpisov pre vstup a pobyt cudzincov z dôvodu verejného poriadku, bezpečnosti a zdravia. Uvedená smernica stanovuje okolnosti, za ktorých môžu členské štáty prijímať opatrenia na obmedzenie voľného pohybu.

Verejný poriadok a verejná bezpečnosť sú neurčitými pojmami, ktorých výklad výrazne naznačuje ich následné právnoaplikačné implikácie. Členské štáty sa práve prostredníctvom extenzívneho výkladu snažia čo možno najviac rozšíriť právnoaplikačnú pôsobnosť uvedených dôvodov obmedzenia práva na voľný pohyb pracovníkov. Naproti tomu ESD vo svojej judikatúre zvyčajne zdôrazňuje nutnosť reštriktívneho výkladu a v sporných

²⁴¹ V súlade s ustanoveniami primárneho práva EÚ vytvoril komunitárny zákonodarca ucelený systém sekundárnej antidiskriminačnej legislatívy uplatňovanej v podmienkach trhu práce a najmä pracovnoprávných vzťahov, ktorý predstavuje záväzný minimálny štandard a minimálnu úroveň spoločnej (aj pracovnoprávnej) ochrany, ktorý však súčasne vytvára dostatočný priestor pre opatrenia a aktivity členských štátov, presahujúce východiskové požiadavky komunitárnej právnej úpravy. Tento systém vznikol postupne, de facto ako akási nadstavba dvoch východiskových pilierov, reprezentovaných smernicami č. 75/117/EHS a č. 76/207/EHS. Gogová, M. (2007)

²⁴² BUDJAČ, M.: III. pilier Európskej únie. In: *Zborník študentskej vedeckej konferencie pri príležitosti 50. výročia Rímskej zmluvy*, UKF Nitra 23.3.2007. Bratislava: Komprint, 2007. ISBN 978-80-969241-3-4

²⁴³ K tomu pozri ďalej.

prípadoch ESD vyslovil záver, že členské štáty môžu podľa svojich národných potrieb určiť, čo vyžaduje verejný poriadok a verejná bezpečnosť, avšak opatrenia prijaté národnými orgánmi z dôvodu verejného poriadku a bezpečnosti musia byť založené výhradne na osobnom (individuálnom) správaní príslušnej osoby a ich klasifikácii²⁴⁴. Z uvedeného napríklad vyplýva, že samotné odsúdenie za trestný čin v celosti nepostačuje na prijatie opatrenia obmedzujúceho voľný pohyb pracovníkov.²⁴⁵ Práve naopak, „obmedziť pohyb je podľa judikatúry Súdneho dvora prípustné len vtedy, ak správaním občanov EÚ dochádza okrem porušovania verejného poriadku, ktorým je každé porušenie zákona, aj ku skutočnému a dostatočne závažnému ohrozeniu základných záujmov štátu“. (Kľučka a kol., 2004, s. 336) V súvislosti s uvedeným vystupuje do popredia aktuálna otázka energetickej bezpečnosti a dodávok energonosičov v podmienkach EÚ, ako uvádza Bezáková, T.: „*Berúc do úvahy podmienenú závislosť celého sveta na energiách, ich nedostatok je a pravdepodobne bude aj v budúcnosti dôvodom sociálnych pnutí, konfliktov, štrajkov, politických zmien a pod.*“²⁴⁶

Vo svojom rozhodnutí C-115,116/81 prípadu Adoui a Cornuaille c. Belgicko²⁴⁷ zároveň ESD vyslovil zásadu a vygeneroval klauzulu, podľa ktorej osobné konanie osoby (cudzinec) „nepredstavuje dostatočne závažné ohrozenie verejného poriadku a bezpečnosti, pokiaľ obdobné konanie tuzemca nie je potláčané donucovacími alebo inými účinnými opatreniami zo strany štátu“ (Mogyorosiová, Z., 2006, s. 70).

V rovine ochrany verejného zdravia odoprieť vstup členské štáty môžu iba v prípade, ak dotknutá posudzovaná osoba trpí na niektorú z chorôb, ktoré sú uvedené v prílohe vyššie citovanej smernice. Za choroby, ktoré môžu ohroziť verejnú zdravie sa považujú infekčné, prenosné choroby, tuberkulóza, syfilis apod., za choroby, ktoré môžu ohroziť verejný poriadok alebo bezpečnosť patria najmä návykové choroby, ťažké duševné choroby, psychózy apod. Ak však bol už raz povolený pobyt, dodatočné objavenie sa choroby neumožňuje uplatnenie výnimky z voľného pohybu osôb.

Ďalej sa výnimka voľného pohybu vzťahuje na zamestnanie vo verejnej službe. Keďže ani Zmluva ani sekundárne právo nedefinujú pojmy verejná správa, príp. vykonávanie verejnoprávneho úradu nastáva problém s rôznym výkladom týchto pojmov. Zatiaľ čo členské štáty vykladajú pojem verejná služba široko, judikatúra ESD podáva zužujúci výklad, týka sa iba činností „spojených s výkonom výsostných oprávnení štátu a so zodpovednosťou za ochranu všeobecných záujmov štátu“ (Rozhodnutie ESD vo veci 67/74 Bonsignore) Možno teda konštatovať „že čl. 39 ods. 4 pokrýva také špecifické funkcie štátu ako ozbrojené sily, políciu a iné sily na udržiavanie poriadku, súdnictvo, daňové úrady a diplomatický zbor.“ (Schronk, 1998 s. 84) Rovnako sa vzťahuje aj na funkcie v správnych orgánoch - ministerstvách, či miestne orgány správy a v obdobných prípadoch, kedy výkon funkcie zahŕňa

²⁴⁴ Ide o tzv. doktrínu osobného konania, ktorej výkladom sa ESD zaoberal napr. v prípade Van Duyn, v rozhodnutí ktorého súd judikoval, že dôvodom odopretia vstupu a pobytu v členskej krajine nemôže byť iný dôvod ako taký, ktorý spočíva v osobnom – individualizovanom a konkretizovanom – konaní subjektu uplatňujúceho svoje právo na voľný pohyb. V rozhodnutí prípadu Van Duyn však súd zároveň uznal, že osobné konanie holandskej občianskej, ktorá sa dožadovala svojich práv môže byť posudzované v spätosti s jej zámerom zamestnať sa v scientologickej cirkvi, ktorej aktivity národná vláda považuje za reprobované.

²⁴⁵ Pozri napr. rozhodnutie C-30/77 vo veci Régina c. Bouchereau.

²⁴⁶ BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.

²⁴⁷ V danom prípade ESD rozhodoval o legitímnosti obmedzenia voľného pohybu pracovníkov, in concreto odmietnutia povolenia na pobyt dvoch francúzskych prostitútok v Belgicku. Belgicko odmietlo vydať žiadateľkám povolenie na pobyt, a to aj napriek skutočnosti, že v Belgicku nebola prostitúcia považovaná za ilegálnu.

v sebe výkon právomocí štátu. Naopak obmedzenie slobody voľného pohybu zamestnancov by sa v zásade nemalo aplikovať na zamestnanie v zdravotníctve, školstve či poštových službách a verejnej doprave. Zjednodušene povedané zmluva o EÚ umožňuje štátom EÚ vyhradiť si právo zamestnávať v štátnych službách len vlastných štátnych príslušníkov, tak podobne je to v SR v zákone o štátnej službe.

Literatúra

- [1] Baculíková, N., Cehula, M.: Analýza vývoja zamestnanosti v poľnohospodárstve SR. In: Sociálno ekonomická revue : Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka. ISSN 1336-3727. roč.2, č.3,4, s.70-73.
- [2] Barancová, H.: Európske pracovné právo. Bratislava: Sprint vfra, 2003.
- [3] Barancová, H.: Zákonník práce - komentár. Bratislava: Sprint vfra, 2003.
- [4] Barancová, H.: Pracovné právo. Bratislava: Sprint, 2004.
- [5] BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.
- [6] BUDJÁČ, M.: III. pilier Európskej únie. In: Zborník študentskej vedeckej konferencie pri príležitosti 50. výročia Rímskej zmluvy, UKF Nitra 23.3.2007. Bratislava: Komprint, 2007. ISBN 978-80-969241-3-4
- [7] BUDJÁČ, M., BEZÁKOVÁ, T., VLKOVÁ, E.: K niektorým otázkam fenoménu nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania v politike zamestnávania. In: Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie „Aktuálne trendy na trhu práce a v politike zamestnanosti“, FSEV TnUAD - 10. a 11. mája 2007 Trenčín. s. 39 – 51. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISBN 978-80-8075-195-1
- [8] Blanpain, R. – Klein, E.: Európske pracovné právo, Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, Bratislava 1999, ISBN 80-7160-091-1
- [9] Gogová, M.: Pozícia zásady rovnakého zaobchádzania v európskom práve a jej pracovnoprávny rozmer. In: Nová ekonomika. Vedecký časopis Obchodnej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave, č. 1/2007, roč. 6.
- [10] Kľučka, J., Mazák, J. a kol.: Základy európskeho práva. Bratislava: Iura Edition, 2004. s. 536. ISBN 80-8078-005-6.
- [11] Králik, A., Karas, V.: Európske právo. Bratislava: Iura Edition, 2004. s. 436. ISBN 80-8078-001-3.
- [12] Mogyorosiová, Z.: Vnútorý trh Európskej únie. Bratislava: CEP, 2006.
- [13] Pomahač, R.: Evropské právo. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0576-7
- [14] Schronk, R.: Pracovné právo Európskej únie. Bratislava: VO PF UK, 1998.
- [15] Zmluva o založení Európskeho spoločenstva v znení neskorších zmien a doplnkov.
- [16] Zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov v znení neskorších predpisov.

[17] Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov.

[18] europa.eu

[19] www.euractiv.sk

[20] www.curia.eu.int

Kontakt

JUDr. Mária Gogová, CSc.

Katedra verejnej správy

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská1, 911 50 Trenčín

Tel.: 032/74 00 266

E-mail: gogova@tnuni.sk

JUDr. Mária Gogová, CSc. – Ing. Mgr. Milan Budjač

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TREŇČÍNE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NIEKOĽKO ÚVAH K EURÓPSKEMU SPRÁVNEMU PRÁVU A DOBREJ SPRÁVNEJ PRAXI

gogova@tnuni.sk
budjac@euba.sk

Abstrakt

Európske správne právo, vnímané predovšetkým ako právo európskej regionálnej administratívnej spolupráce sa v európskom správnom priestore stalo rozhodujúcim prostriedkom podpory a rozvíjania prehlbujúcej sa európskej kooperácie a integrácie. Jeho základy nachádzame vo všeobecných princípoch správneho práva väčšiny európskych demokratických štátov. Novú úroveň konštituovania Európskeho správneho práva vytvorili Európske spoločenstvá a ich autonómny právny systém reglementujúci výkon európskych správnych politík. Cieľom príspevku je načrtnúť koncipovanie dobrej správnej praxe ako podstatného smeru rozvoja európskeho správneho práva.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 Vzťah medzinárodného a európskeho práva.

Abstract

European administrative law, perceived mostly as the law of european regional administrative cooperation has taken in the European administrative area the role of decisive instrument for supporting and elvoving of european cooperation and integration. We find its basements in general principles of administrative law in conditions of most european democratical states. A new level of European administrative law's formation was created by the European Communities and its autonomous legal system, which regulates the enforcement of european administrative policies. The aim of this paper is point out the conceiving of good administration practice as a fundamental way of European administrative law improvement.

Úvod

V rámci problematiky európskej administratívnej praxe identifikujeme prinajmenšom tri východiskové pojmy, ktorým budeme v tejto spojitosti venovať pozornosť. Ide o pojmy: európsky správny priestor, európska verejná správa a európske správne právo, ktoré predstavujú východiskové piliere a elementy konštitujúcej sa podoby modernej európskej administratívnej praxe.

Európsky správny priestor predstavuje teritoriálne vymedzený rámec pôsobenia extenzívne poňatej európskej verejnej správy ako inštitucionálnej spravovacej sústavy európskeho rozmeru a európske správne právo je v pozícií určujúceho kritéria klasifikovania a kvalifikovania modernej európskej administratívnej praxe, vznikajúcej a formujúcej sa v prostredí pôsobenia európskych verejnospripravovacích štruktúr.

Európske správne právo ako prostriedok administratívnej spolupráce v Európskom správnom priestore

Správne právo pôsobiace vo sfére verejnospravovacej aktivity je nielen súčasťou právnych systémov jednotlivých európskych krajín, ktoré tak vytvárajú rôznorodý a v každom jednotlivom prípade relatívne autonómny (vnútroštátny) spravovací priestor, ale je aj významným normatívnym nástrojom podpory a rozvoja európskej kooperácie a integrácie. V tejto súvislosti hovoríme o európskom správnom práve pôsobiacom v intenciách tzv. európskeho správneho priestoru²⁴⁸.

Rozvoj spoločného európskeho správneho práva mal v minulom polstoročí svoje ohnisko v úsilí o sformovanie uznávaného kompatibilného správno-právneho štandardu v medzinárodnom kontexte prehlbujúcej sa európskej regionálnej spolupráce a integrácie. Európske správne právo našlo v súvislosti s európskou politickou a hospodárskou integráciou svoju novú identitu – stalo sa nástrojom, ktorým disponujú predovšetkým medzinárodné organizácie orientované na spoluprácu v Európe (Rada Európy) a tiež integračné organizácie zamerané na oblasť európskeho „vládnutia“ (Európska únia/Európske spoločenstvá).

Európske správne právo je vo všeobecnosti súčasťou širšie poňatého celku európskeho práva a vo svojej podstate predstavuje **právo administratívnej spolupráce** štátov a iných subjektov európskeho správneho priestoru, zamerané na budovanie účinných mechanizmov umožňujúcich efektívny výkon verejnej správy, najmä v kontexte jej pribúdajúcich úloh a cieľov.

Na tomto základe možno vysloviť záver, že pojem európske správne právo v súčasnosti zahŕňa najmä tieto piliere:

- správne právo Európskych spoločenstiev (ES) a Európskej únie (EÚ) ako súčasť uceleného systému práva ES/EÚ (označované ako európske správne právo v užšom zmysle slova);
- právo administratívnej spolupráce štátov a neštátnych (medzinárodných) organizácií v zjednocujúcej sa a kooperujúcej Európe a
- spoločné správne právo demokratických európskych štátov, založené najmä na existencii všeobecných princípov správneho práva vo verejnej správe v podmienkach väčšiny európskych štátov.

Možno skonštatovať, že uvedené piliere tvoria existenčné súčasti a sú predpokladom koncipovania a formovania európskeho správneho práva a jeho systému. Spoločným základom konštituovania európskeho správneho práva sa prvotne stali širšie ponímané spoločenské hodnoty (ochrany ľudských práv, vlády práva, rozvoja demokracie, ochrany a podpory minorít a ich oprávnených záujmov apod.), ktoré aj dnes tvoria imanentnú súčasť

²⁴⁸ Pojem „európsky priestor“ sa v súčasnosti používa v početných obsahových a rôzne tematicky zameraných súvislostiach, pričom v širšom kontexte a na báze extenzívne poňatých implikácií odkazuje v jednotlivých spoločenských oblastiach na európsku úroveň kooperácie a integrácie, samozrejme vrátane ich imanentného hodnotového základu (pozri bližšie Gogová, M., 2005).

konceptu tzv. európskej dobrej správy a prirodzene aj všeobecné princípy v európskom meradle platného správneho práva s jeho priamym existenčným prepojením na oblasť výstavby a kreovania verejnej správy a realizácie jej verejnospravovacích aktivít. Podľa niektorých názorov možno dokonca hovoriť o koherentnom európskom hodnotovom systéme, ktorého prvky, determinované spoločenskými kondíciami a historickým kontextom v prvotnej podobe nachádzame v spoločenských systémoch a právnych poriadkoch jednotlivých európskych krajín. Bez ohľadu na dané tvrdenie, je nesporné, že v európskom právnom priestore identifikujeme prítomnosť základných (fundamentálnych) hodnotových východísk, ktoré nachádzajú svoju reflexiu aj v spoločenských spravovacích systémoch európskych krajín. Boli to práve tieto krajiny, ktoré si uvedomili rezonujúcu potrebu prehĺbenia európskej spolupráce a následne integrácie so zreteľom na nevyhnutnosť formovania adekvátnych prostriedkov a mechanizmov európskej administratívnej spolupráce.

Vychádzajúc z vyššie uvedeného členenia Európskeho správneho práva, možno oprávnenne tvrdiť, že práve spoločné správne právo demokratických európskych štátov a jeho hodnotový základ sa stalo východiskom pre vyššiu – medzinárodnú a následne nadnárodnú – úroveň administratívnej spolupráce, ktorá je tak založená najmä na existencii všeobecných princípov správneho práva vo verejnej správe v podmienkach väčšiny európskych štátov.

Súčasný verejnoprávny európsky spravovací štandard je v podstate nepredstaviteľný bez súhrnu početných mnohostranných dohôd, prijatých od 50-tych rokov minulého storočia na pôde Rady Európy a orientovaných na rozvoj základných individuálnych a kolektívnych práv, ktoré markantne prispeli k postupnému kreovaniu dôležitých prvkov európskej právnej integrácie.

V európskom právnom priestore má nezastupiteľné postavenie Rada Európy, najmä v súvislosti s vytváraním spoločnej európskej legislatívy. Je nesporné, že Rada Európy zásadným spôsobom iniciovala mnohé prelomové európske dohovory a svojou činnosťou sa aj nepriamo podieľala na formovaní a zdokonaľovaní európskych právnych systémov.

V administratívnoprávnej oblasti normotvorná činnosť Rady Európy zahŕňa predovšetkým dohovory, týkajúce sa mediálneho a informačného práva, starostlivosti o kultúrne dedičstvo a životné prostredie, vnútornú bezpečnosť a výkon spravodlivosti. Okrem spomenutých bol vygenerovaný systém tzv. kooperačných dohovorov, zahŕňajúci napr. dohovory o postupovaní žiadosti o právnu pomoc, o notifikáciu dokumentov o administratívnych záležitostiach, o informáciách o cudzom práve, o získavaní informácií a dôkazov týkajúcich sa administratívnych záležitostí v zahraničí, či dohovory týkajúce sa administratívnej pomoci v daňových záležitostiach.

Rada Európy má veľkú zásluhu aj na unifikácii základov práva miestnych a regionálnych samospráv a aj na monitoringu toho, ako je právo na miestnu samosprávu rešpektované v jednotlivých členských krajinách (napr. Európska charta miestnej samosprávy bola v SR publikovaná pod č. 336/2000 Z. z., Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi č. 78/2001 Z. z.).

Za kľúčový moment vytvárania správno-právneho štandardu Radou Európy možno považovať, dnes už etablovaný fungujúci mechanizmus ochrany ľudských práv a slobôd s možnosťou podania priamej individuálnej sťažnosti na porušovanie verejných subjektívnych práv vládami štátov, ich správnyimi orgánmi a aj inými verejnými korporáciami na Európskom súde pre ľudské práva v Štrasburgu (súd bol zriadený Dohovorom o ochrane

ľudských práv a základných slobôd publikovaným v SR pod č. 209/1992 Zb.). V danom prípade je nutné Európsky súd pre ľudské práva vnímat' v pozícií regionálneho rozhodovacieho orgánu ochrany práva. Európsky súd pre ľudské práva uplatňuje svoju deciznu kompetenciu v rámci limitov ustanovených Európskym dohovorem, tzn. in concreto nie je oprávnený zasahovat' priamo do výkonu činnosti vnútroštátnych správných a súdnych orgánov, ale je príslušný konať až následne, v prípade, ak vnútroštátny poriadok a orgány verejnej moci a správy neposkytli sťazovateľovi (fyzickej alebo právnickej osobe) náležitú právnú ochranu jeho ľudských práv a slobôd ustanovených Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Z uvedeného vyplýva, že súd rozhoduje v sporovom konaní medzi sťazovateľom a štátom (zastúpeným agentom vlády) o porušení Dohovorom garantovaného ľudského práva alebo slobody na báze ex post. V prípade opodstatnenosti sťaznosti a porušenia ľudského práva alebo slobody moze súd sťazovateľovi priznať i náhradu spôsobenej ujmy.

Dlhodobá aktivita a ustalena rozhodovacia činnosť tohto orgánu ochrany práva európskeho rozmeru má vplyv aj na rozhodovaciu činnosť Európskeho súdneho dvora (súdneho orgánu ES/EÚ). Rovnako Európsky súdny dvor opiera svoje rozsudky v interpretačnom i aplikačnom ohľade o spoločne uznané základné práva a o všeobecne právne zásady a rešpektuje tak spoločne právo demokratických štátov ako jeden z prameňov európskeho práva. Do správného práva, najmä pokiaľ sa stáva predmetom súdneho rozhodovania sa tak na úrovni spolupráce európských štátov v rámci Rady Európy a aj v nadstatnom celku Europskej unie stále zreteľnejšie premietajú vseobecne ustavne a právne princípy (napr. právo na spravodlivý proces, právo na dobrú správu apod.), spájajúce efektívny výkon verejnej správy a poskytovanie verejných služieb s plným rešpektovaním základných práv a slobôd.

Práve syntéza uvedeného vedie k záveru, že vzniká **spoločne európske správne právo, ktoré nachádza svoje základné princípy pri hľadaní rovnováhy medzi výkonom verejnej správy a ochranou ľudských práv.**

Okrem multilaterálnych dohovorov vypracúvajú Rada Európy a jej orgány aj početné **odporucania a rezolúcie**, ktorými operatívne usmerňujú národnú legislatívu a administratívnu prax členských krajín (v aktoch vyjadrené napr. dikciou „Výbor ministrov odporuca vládam členských Štátov riadiť sa vo svojom vnútroštátnom práve a praxi zásadami ustanovenými v tomto odporucani.“ a pod.). Veľké množstvo odporucani a rezolúcií smeruje práve do oblasti výkonu verejnej správy, kde reglementujú minimálny požadovaný a odporucany administrativnopravny štandard v oblastiach napr. správného trestania, ochrany jednotlivcov vo vzťahu k individuálnym správným aktom, aplikácie správného uvazenia v spravnom konaní, prístupu k informáciám, pravidiel uplatňovania správných sankcií, ale upravujú aj napr. otázky súvisiace s postavením verejných uradnikov alebo formy alternatívneho riešenia sporov vo verejnej správe atď..

Napríklad v rovine primárneho decizneho pôsobenia národných správných orgánov sa podľa **Odporucania Rec (80) 2 o spravnom uvazenii** vládam Štátov odporuca, aby sa ich orgány verejnej správy pri uplatňovani správného uvazenia riadili nasledovnými princípmi:

- svojim rozhodovaním nesledovali iný ako administrativnopravnou normou ustanoveny ucel (i),
- vychádzali len zo skutočností relevantných pre posudzovaný prípad a zachovávali pritom svoju objektivitu a nestrannosť (ii),

- dodržovali princíp rovnosti pred zákonom a v žiadnom prípade nepripúšťali diskrimináciu (iii),
- dodržovali princíp proporcionality a vyváženosť medzi účelom rozhodnutia a jeho negatívnym zásahom do práv, právom chránených záujmov a slobôd dotknutých osôb (tzv. spravodlivá rovnováha) (iv),
- k rozhodnutiu pristupovali v rámci rozumnej, prípadu primeranej lehoty (v) a
- dôsledne a v kontexte všeobecne platných pravidiel rozhodovania posudzovali osobitné okolnosti prípadu a svoj postup predovšetkým riadne odôvodnili (vi).

Významným medzníkom európskej spolupráce a integrácie bolo založenie a vznik troch európskych spoločenstiev – Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (zaniklo v roku 2002), Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu a Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Uvedené spoločenstvá boli zamerané na podporu hospodárskych cieľov členských krajín, no v rozvoji európskeho regionálneho priestoru plnili súčasne aj rozhodujúcu stabilizačnú úlohu.

Európske spoločenstvá, formou prehlbujúcej sa nielen hospodárskej kooperácie vytvorili základ pre konštituovanie rozsiahlejšej podoby a ďalšieho stupňa európskej integrácie, ktorá sa realizovala v roku 1993, vznikom Európskej únie (tzv. Maastrichtská zmluva o Európskej únii nadobudla platnosť 1. novembra 1993). Maastrichtská zmluva zaviedla pojem Európska únia, určila jej ciele a rozšírila formy spolupráce členských štátov o spoluprácu v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky a v oblasti vnútra a spravodlivosti. Maastrichtská zmluva zaviedla aj dnes stále platnú tzv. trojpilierovú štruktúru Európskej únie.

Osobitosťou týchto európskych integračných zoskupení je ich právna povaha a ich špecifický autonómny právny systém. Vo všeobecnosti platí, že v rámci trojpilierovej štruktúry tvoria Európske spoločenstvá prvý, tzv. komunitárny pilier EÚ, zatiaľ čo spoluprácu v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky a v oblasti vnútra a spravodlivosti (s výnimkou častí agendy prenesenej do komunitárneho piliera – napr. azylová politika) stelesňujú zostávajúce dva, tzv. únieové piliere. Táto diferenciácia je podstatná pre poznanie konštrukcie právneho systému EÚ/ES a jeho pochopenie.

Neoddeliteľnou súčasťou práva Európskej únie („európskeho“ práva, „európskeho *acquis*“) je aj, pre nás rozhodujúce, správne právo ES/EÚ ako prostriedok realizácie úloh, cieľov a **správnych politík EÚ**. Komunitárne právo je súčasne najvýznamnejším prameňom správneho práva ES/EÚ ako neoddeliteľnej súčasťou európskeho správneho práva, nakoľko zahŕňa aj podstatnú časť úpravy spravovacích právnych vzťahov vnútri a navonok ES/EU. Upravuje napr. ciele a úlohy Európskych spoločenstiev, právne prostriedky, mechanizmy a procedurálne postupy ich napĺňania, sústavu nadnárodných orgánov ES/EÚ a ich verejnospprávne kompetencie, a rovnako pravidlá ich vzájomnej spolupráce v oblasti právnorealizačných a právnoaplikačných aktivít.

Európska únia, ako vyvodzujeme z uvedeného, tak nie je len hospodárskym a politickým, ale aj právnym a správnym spoločenstvom a v tomto zmysle sa vymedzuje aj priestor tvorby, implementácie a kontroly spoločných a koordinovaných správnych politík členských štátov Európskej únie.

Jednou zo správnych politík ES/EÚ je aj politika ochrany hospodárskej súťaže. Politika ochrany hospodárskej súťaže je v spätosti s cieľmi formovania jednotného trhu a ochrany práv súťažiteľov a spotrebiteľov jednou z najdôležitejších spoločných správnych politík, v rámci realizácie ktorej majú orgány Spoločenstiev značné kontrolné, regulačné, autorizačné a sankčné kompetencie. Politika ochrany hospodárskej súťaže je v rovine právnej reglementácie komunitárnou politikou, ktorej právnym základom je právo hospodárskej súťaže ES/EÚ. Uvedený právny rámec pozostáva z viacerých ustanovení Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva – „ZES“ (napr. čl. 81 ZES o dohodách obmedzujúcich súťaž), početných sekundárnych nariadení (napr. Nariadenie o použití článku 81 ods. 3 ZES na niektoré kategórie vertikálnych dohôd a zosúladených postupov) a smerníc ES/EÚ a rovnako oznámení Európskej komisie. Tento všeobecne záväzný právny rámec je na báze inter partes prirodzene doplňovaný rozhodnutiami Európskej komisie a početnou judikatúrou Európskeho súdneho dvora (napr. rozhodnutie vo veci *United Brands Company and United Brands Continental BV v. Commission*, 1978, ECR 207).

Pre porovnanie možno uviesť pozíciu inej – novo sa formujúcej politiky EÚ, ktorá nie je klasickou správnu politikou vo vyššie uvedenom ponímaní, ide o energetickú politiku EÚ. Práve charakter energetickej politiky s poukázaním na jej genézu definuje Bezáková, T., ktorá uvádza: „*Energetická politika, ako ju poznáme dnes na úrovni štátov, nie je súčasťou zmluvy o EÚ. Otázky bezpečnosti dodávky sú však „ošetrené“ v Rímskej zmluve v článku 103, na základe ktorého boli vytvorené zásoby ropy. Od prijatia Maastrichtskej zmluvy sa na implementáciu takýchto opatrení vyžaduje jednohlasné schválenie Rady EÚ. S postupným vytváraním jednotného trhu s elektrinou a zemným plynom vzniká/vznikala aj komunitárna dimenzia energetických politík jednotlivých členských štátov EÚ, pretože akékoľvek rozhodnutie jedného štátu, má cez mechanizmus voľného trhu vplyv aj na ostatné krajiny.*“²⁴⁹ Ako správne poukazuje autorka – komunitárna dimenzia uvedenej správnej politiky sa vyvíjala v kontexte formovania jednotných trhov energií a ich následnej interdependencie nachádzajúcej svoju v relevantných rozhodovacích európskych spravovacích procesoch. Pokiaľ ide o konštituovanie nástrojov energetickej politiky Bezáková, T. v cit. diele uvádza: „*Pokiaľ má EÚ vykonávať určité funkcie smerom k energetickému hospodárstvu je nevyhnutnou podmienkou poskytnúť jej aj primerané nástroje a kompetencie. V súčasnej dobe platia 3 direktívy, z ktorých dve ukladajú členským štátom povinnosť držať zásoby ropy a ropných produktov v objeme 90- dňovej spotreby daného štátu a tretia direktíva upravuje správanie sa členských štátov EÚ v prípade vypuknutia krízy.*“²⁵⁰

Na rovnakej báze by sme mohli charakterizovať a komparovať aj právnu povahu a verejnospravovací charakter iných komunitárnych politík, napr. spoločnej poľnohospodárskej politiky, regionálnej politiky²⁵¹ apod.. Je nutné však zdôrazniť

²⁴⁹ BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.

²⁵⁰ BEZÁKOVÁ, T.: cit. dielo.

²⁵¹ Otázky implementácie pravidiel regionálnej politiky v podmienkach SR rozoberá vo svojom príspevku HARAKALOVÁ, Ľ.: Inštitucionalizácia a súčasná pozícia regionálnych samospráv SR v kontexte realizácie regionálnej politiky EÚ In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“*, 30.11. – 1.12.2006 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2353-0. Autorka okrem iného uvádza: „Práve priebeh historicky prvých volieb do regionálnych samospráv a vstupu SR do EÚ, si myslím zasluhuje pozornosť a to z dôvodu istých podmieňujúcich skutočností ďalšieho vývoja inštitucionalizácie regionálnej politiky v samosprávnych krajoch špeciálne Trenčianskeho samosprávneho kraja. A aj z dôvodu, že vznik regionálnych parlamentov a vstup Slovenskej republiky tvoril prienik týchto historicky významných udalostí.“

predovšetkým odlišnú formu reglementácie vzťahov a uplatňovania noriem (komunitárneho) správneho práva ES/EÚ, ktoré sa v rámci komunitárneho piliera tvorí a realizuje na supranacionálnej báze – z titulu postúpenia výkonu niektorých kompetencií národných členských štátov ES/EÚ na orgány Spoločenstiev. Uvedená časť európskeho správneho práva je tak kvalitatívne neporovnateľná s normami európskeho správneho práva, ktorých tvorba a realizácia sa uskutočňuje rýdzo na medzivládnej báze (na pôde Rady Európy).

Vzhľadom na aktuálne vývojové trendy vo sfére právnej reglementácie správneho práva Európskych spoločenstiev a Európskej únie do popredia vystupujú otázky racionalizácie – ako uvádza Gogová, Budjač a Bezáková: „je nevyhnutné vnímať aj iniciatívy EÚ týkajúce sa **lepšej právnej regulácie**, ktoré sa v nadväznosti na Lisabonskú stratégiu a jej revidovanú podobu stali nosným pilierom prehodnocovania a racionalizácie administratívnoprávnej regulácie v podmienkach únie a jej členských štátov. Revidovaná Lisabonská stratégia ako jedno zo svojich odporúčaní navrhla každému členskému štátu vytvorenie explicitnej politiky riadenia regulačného rámca - analogickej k politike lepšej regulácie prijatej inštitúciami EÚ, s cieľom zvýšenia regulačnej kvality a regulačného prostredia. Ako uvádza „Agenda lepšej právnej regulácie v SR“: „Aby bola takáto politika efektívna, musí byť presadzovaná politicky a mať podporu štruktúr s adekvátnymi ľudskými zdrojmi. Politika lepšej regulácie by mala byť rovnako explicitnou politikou, za akú považujeme fiškálnu alebo environmentálnu politiku.“²⁵² Ako ďalej zdôrazňujú autori: „dochádza ku konkurencii viacerých cieľov, ktoré musí reflektovať príslušná právna úprava, a ktoré sa tak stávajú kritériálnym prvkom hodnotenia jej kvality prostredníctvom jej právneho vyjadrenia v štádiu normotvorby a efektívnosti prostredníctvom jej normatívneho pôsobenia v štádiu aplikácie. Je pritom zrejmé, že pri konkurencii verejného záujmu a jeho ochrany a aktivít stimulujúcich rozvoj hospodárskej činnosti pôjde o dynamickú rovnováhu s meritórnou preferenciou aktivít rozvoja hospodárskej činnosti stimulujúcich ekonomický rast a zamestnanosť.“²⁵³ V tomto kontexte upriamujeme pozornosť práve na vývoj zamestnanosti a jeho špecifiká – ako uvádza napr. Baculíková a Cehula je nevyhnutné poukázať na osobitosti a vzájomné väzby vývoja nezamestnanosti – autori svoje prístupy aplikujú v poľnohospodárskom sektore SR.²⁵⁴

Dobrá správna prax a východiská jej formovania v Európskom správnom priestore

Vývoj európskeho správneho práva je v súčasnom spoločenskom kontexte významne poznačený dominantnými tendenciami k zblížovaniu (aproximácii) jednotlivých právnych poriadkov, a to najmä:

- tendenciami **harmonizačnými**, ktoré kladú dôraz na zblížovanie a zosúladenie rôznorodých právnych postupov a kritérií;

²⁵² GOGO VÁ, M., BUDJ AČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Racionalizácia administratívnoprávnej regulácie ako nástroj zlepšovania podnikateľského prostredia a zvyšovania ekonomickej efektívnosti. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Postavenie univerzity a jej výskumu v znalostnej ekonomike“*, 8.11.2007 Trenčín. Trenčín: FSEV TnÚAD, 2007.

²⁵³ GOGO VÁ, M., BUDJ AČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: cit. dielo.

²⁵⁴ Pozri bližšie: BACULÍKOVÁ, N., CEHULA, M.: *Analýza vývoja zamestnanosti v poľnohospodárstve SR*. In: Sociálno-ekonomická revue: Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka. ISSN 1336-3727. roč.2, č.3,4, s.70-73.

- tendenciami **šstandardizačnými**, zameranými na výber a doporučenie adekvátnych vzorov a princípov postupov;
- tendenciami **unifikačnými** kladúcimi dôraz na zjednotenie pravidiel;
- tendenciami **kodifikačnými** so zameraním na súhrnné usporiadanie zjednocujúcich pravidiel a vymedzenie ich vzťahu k iným systémom a
- tendenciami **integračnými**, ktorých cieľom je snaha o prepojenie všetkých uvedených aktivít s cieľom vytvárania vyšších typov (spravovacích) inovácií nielen v právnom poriadku ako takom, ale aj v spôsoboch jeho implementácie v rozdielnom sociálno-ekonomickom, politickom a inštitucionálnom prostredí.

V kontexte s uvedenými tendenciami je nevyhnutné vnímať aj formovanie dobrej správnej praxe v podmienkach európskeho správneho priestoru. Dobrá správna prax v zmysle uvedeného vychádza zo základných princípov správneho práva európskych štátov, pričom jej nadstavbu predstavovala práve nadnárodná dimenzia právnej úpravy spravovacích rozhodovacích procesov.

V rovine vymedzenia dobrej správnej praxe je nevyhnutné skonštatovať, že pojmovo ide o neurčitý pojem, ktorý sa viaže na ustanovenie a implementovanie atribútov výkonu správnej rozhodovacej činnosti vo svetle uplatňovania východiskových princípov právneho štátu a základných procesných princípov a zásad administratívneho práva. Základom formovania dobrej správnej praxe sa stali princípy dobrej správy, ktoré sa postupne etablovali v podmienkach európskeho správneho priestoru. Napriek ich postupnému formovaniu – najmä v precedenčnej rovine – nemožno ani v súčasnosti hovoriť o striktnom obsahovom a formálno-právnom zakotvení uvedených postulátov. Zakotvenie princípov dobrej správy vo formálno-právnej rovine je ipso iure ich povýšením na právne princípy implikujúce „punc“ všeobecnej záväznosti a právnej vynútiteľnosti. V tejto súvislosti je však na druhej strane nevyhnutné dodať, že iba zriedkavo možno explicitné zakotvenie konceptu dobrej správy identifikovať v prameňoch hard law²⁵⁵, výnimku z uvedeného predstavuje právna úprava v Českej republike.

Medzi princípy dobrej správy v podmienkach európskeho správneho priestoru zaraďujeme predovšetkým nasledovné legislatívno-právne postuláty:

- princíp zákonnosti a panstva práva;
- princíp právnej istoty;
- princíp transparentnosti a zodpovednosti;
- princíp nestrannosti;
- princíp proporcionality;
- princíp rovnosti a nediskriminácie;
- právo na prístup k informáciám;
- povinnosť odôvodniť správne rozhodnutie;
- povinnosť oznámiť dotknutým osobám správne rozhodnutie;

²⁵⁵ Koncipovanie uvedeného normatívneho rámca je príznačnejšie práve v rovine soft law – v ustanoveniach interných organizačných aktov, kódexov správania, príp. kódexov rozhodovania a správnej praxe jednotlivých európskych orgánov a inštitúcií.

- princíp rýchlosti a včasnosti a
- princíp efektívnosti a účelnosti.²⁵⁶

Koncept dobrej správy ako východisko formovania dobrej správnej praxe sa vo vyššie uvedenom kontexte vyznačuje predovšetkým nasledovnými normotvornými a právno-aplikačnými atribútmi:

- normotvorným nositeľom uvedených postulátov je v európskom správnom priestore predovšetkým inštitúcia ombudsmana – verejného ochrancu práv, resp. na európskej regionálnej úrovni sa nositeľmi stali Rada Európy, EÚ a ich justičné orgány v rámci svojej ustálenej rozhodovacej činnosti;
- v rovine právno-aplikačnej je jadro konceptu dobrej správy subsumované v jednotlivých princípoch dodržiavania právneho poriadku, ktorý je zdrojom jednotlivých ústavných zásad, pričom v extenzívnejšom poňatí sú princípy dobrej správy zakotvené v správnom poriadku, občianskom právnom poriadku, zákone o slobodnom prístupe k informáciám, zákone o štátnej službe, zákone o výkone prác vo verejnom záujme apod..

Literatúra:

BACULÍKOVÁ, N.: *Komparácia produkčného potenciálu vo vzťahu k nákladovosti*

In: Predvstupové stratégie v národnom hospodárstve. - Nitra: Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied, 2002. - ISBN 80-89162-02-9. - s.48-51.

BACULÍKOVÁ, N., CEHULA, M.: *Analýza vývoja zamestnanosti v poľnohospodárstve SR*. In: Sociálno-ekonomická revue: Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka. ISSN 1336-3727. roč.2, č.3,4, s.70-73.

BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.

BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Priame zahraničné investície – nositeľ regionálneho rozvoja súčasnosti ? In: Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0

GOGO VÁ, M.: Európske správne právo. In: Gogová, M., Budjač, M.: *Základy správneho práva*. Trenčín: FSEV TnUAD 2006. s. 181. ISBN 80-8075-162-5

GOGO VÁ, M.: "K niektorým otázkam Európskeho správneho práva", str. 42 – 49. In: Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“, 19.11.2004 Bratislava. Bratislava: Ekonóm 2005. ISBN 80-225-1974-4

GOGO VÁ, M., BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Racionalizácia administratívno-právnej regulácie ako nástroj zlepšovania podnikateľského prostredia a zvyšovania ekonomickej efektívnosti.

²⁵⁶ Dovolíme si ešte upozorniť na určité obsahovo-konštrukčné diferencie medzi vnímaním koncipovania princípov dobrej správy v intenciách činnosti Rady Európy a Európskej únie a ich orgánov a inštitúcií.

In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Postavenie univerzity a jej výskumu v znalostnej ekonomike“*, 8.11.2007 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007.

HARAKALOVÁ, L.: Inštitucionalizácia a súčasná pozícia regionálnych samospráv SR v kontexte realizácie regionálnej politiky EÚ In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2006“*, 30.11. – 1.12.2006 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2353-0.

ČAPEK, J.: *Evropský soud a Evrpská komise pro lidská práva*. Praha: Linde, 1995.

Zmluva o založení Európskeho spoločenstva v znení neskorších zmien a doplnkov.

www.europa.eu.int

www.euractiv.sk

www.curia.eu.int

www.radaeuropy.sk

www.radaeuropy.cz

www.coe.int

www.europa.eu.int

www.europarl.europa.eu

Kontakt

JUDr. Mária Gogová, CSc.
Katedra verejnej správy
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 1, 911 50 Trenčín
Tel.: 032/74 00 266
E-mail: gogova@tnuni.sk

Ing. Mgr. Milan Budjač
Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
e-mail: budjac@euba.sk

PhDr. Peter Greguš, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

HISTORICKÉ SÚVISLOSTI BENEŠOVÝCH DEKRÉTOV

gregus@euba.sk

Abstrakt

Edvard Beneš spolu s Tomášom Garriguom Masarykom a Milanom Rastislavom Štefánikom patrili k zakladateľom Československej republiky. T.G.Masaryk sa stal jej prezidentom. E.Beneš bol do roku 1935 ministrom zahraničných vecí vo všetkých československých vládoch a teda bol architektom československej zahraničnej politiky. Hlavným spojencom ČSR bolo Francúzsko, no to spolu s Veľkou Britániou na Mníchovskej konferencii Československo zradilo. Pre Beneša sa to stalo celoživotnou traumou. Spoľahlivejšieho spojenca hľadal v Sovietskom zväze a riešenie problému videl vo vysídlení nemeckej menšiny. V Londýne neskôr vytvára exilovú vládu. Tvrdil, že jeho rezignácia na post prezidenta bola vynútená a preto neplatná. Zákony zvyčajne schvaľované parlamentom nahrádzali jeho prezidentské dekréty.

Abstract

Edvard Beneš jointly with Tomáš Garrigue Masaryk and Milan Rastislav Štefánik were three founders of Czechoslovak republic. Tomáš Masaryk was elected head of state, president of Czechoslovak republic. Edvard Beneš was in every Czechoslovak government within 1935 the minister foreign affairs. He was the architect of Czechoslovak foreign policy. The prime ally of Czechoslovakia was France, but in Munich conference within Great Britanny was Czechoslovakia betrayed. For Edvard Beneš it was hard trauma. He searched solution in new allied sheaf with Soviet Union and in expulsion of German minority from Czechoslovakia. After breaking out of Second World War Beneš created exil government in London. He declared that his resignation from position of head of Czechoslovak state was forced and therefore null and void. Edvard Beneš as the exil Czechoslovak president published edicts which substituted the laws authorized by parliament.

Kľúčové zásluhy na vzniku Československej republiky majú Tomáš Garrigue Masaryk, Milan Rastislav Štefánik a Edvard Beneš. Ten na Versaillskej a Trianonskej mierovej konferencii dokázal presadiť dodnes platnú líniu českých a slovenských hraníc. Počas prvej ČSR bol Edvard Beneš predovšetkým architektom československej zahraničnej politiky. Keď T.G.Masaryk musel abdikovať z postu prezidenta, za svojho nástupcu navrhol Beneša. Stalo sa to v roku 1935.

Tu je však treba upozorniť na dôležitú okolnosť. Masaryk so Štefánikom stáli za vystúpením československých légii proti sovietskej moci. Československo bolo jedným z posledných štátov, ktorý nadviazal so Sovietskym zväzom diplomatické styky. Lenže Masaryk nakoniec súhlasil s tým, že Československo podpísalo so Sovietskym zväzom spojeneckú zmluvu. Táto zmluva súviselo so spojeneckou zmluvou medzi ZSSR a Francúzskom. Masaryk bol jeden z mála politikov, ktorí prečítali Hitlerovu knihu Mein

Kampf a uvedomil si, aké nebezpečenstvo znamená nemecký fašizmus pre svetový mier a samotnú fyzickú existenciu slovanských národov.

Ako prezident sa Beneš nevdal kontroly nad zahraničnou politikou štátu. Kamil Krofta, ktorý bol v čase, keď Beneš zastával funkciu ministra zahraničných vecí jeho námestníkom, sa stáva po tom, čo bol Beneš zvolený za prezidenta, ministrom zahraničných vecí. Podľa viacerých názorov však aj na tomto poste bol skôr vykonávateľom Benešovej vôle.

Československo sa však v druhej polovici 30. rokov ocitá v krajne nebezpečnej zahraničnopolitickej i vojenskej situácii. Hoci formálne bolo Poľsko spojencom Francúzska, v roku 1934 podpísalo s Nemeckom pakt o neútočení a fakticky sa na čas stalo jeho spojencom proti Československu a Sovietskemu zväzu. Nepriateľské vzťahy boli tiež s Maďarskom. Dokonca v učebniciach sa písalo, akou katastrofou pre Československo by bolo spojenie Nemecka a Rakúska, Čechy a Morava by sa ocitli v obkľúčení. Jediný spojenecký štát, s ktorým Československo bolo Rumunsko na krátkom úseku v najvýchodnejšej časti krajiny vo vtedajšej Podkarpatskej Rusi.

V roku 1938 sa ukázalo, že Benešova zahraničnopolitická koncepcia bola neúspešná. Po Druhej svetovej vojne sa u nás šírila mýtus, že vraj Sovietsky zväz bol pripravený nám prísť na jeseň 1938 na pomoc. Lenže voči Rumunsku mal Sovietsky zväz územné požiadavky, žiadal odstúpenie Bessarabie, dnešného Moldavska. V podstate išlo o to, aby mal prístup k Dunaju. Je preto vylúčené, aby rumunská vláda súhlasila s prechodom sovietskych vojsk cez svoje územie. Argumentovalo sa československými pohraničnými opevneniami, no opevnená bola najmä hranica s Nemeckom, no na hranici s Rakúskom boli opevnenia veľmi slabé.

Po Mníchovskom diktáte Beneš podal demisiu a odišiel do emigrácie. Jeho nástupcom sa stáva Emil Hácha. Ten bol skôr nepolitickou osobnosťou, predtým zastával funkciu predsedu Najvyššieho správneho súdu a v čase zvolenia mal už 66 rokov. V tejto súvislosti je však treba pripomenúť jednu zdanlivo formálnu okolnosť. Keď bol Hácha zvolený, Beneš mu poslal blahoprajný telegram. Neskôr však tvrdil, že bol k demisii donútený a preto bola neplatná a on ostáva hlavou štátu. Lenže práve týmto telegramom Háchovi sa argumentovalo, že ho uznal za prezidenta a teda demisia bola platná. Tento argument používali nielen niektorí českí a slovenskí politici v emigrácii, ale predovšetkým nacistická propaganda určená Čechom. Lenže v tejto súvislosti došlo k inému, zjavne protiprávnemu aktu.

Po Mníchovskom diktáte sa z okliešteného Československa stáva Česko-Slovensko. Slovensko sa stalo autonómnou časťou štátu, vzápätí dochádza k sporom medzi Bratislavou a Prahou o kompetencie a financie. Nacisti diskretnou cestou dali pražskej vláde najavo, že nebudú mať nič proti tomu, ak sa na Slovensku nastolí „poriadok“. Medzi 9. a 13. marcom 1939 dochádza k udalostiam, ktoré sú nesprávne označované ako „puč generála Homolu“. Nacisti však zareagovali opačne než predtým naznačovali. Hitler na rokovaní s Tisom vyhlásil, že Slováci musia čo najskôr vyhlásiť samostatný štát, čo sa stalo 14. marca. Prezident Hácha v noci odchádza do Berlína. Tam mu Hitler predložil dokument, na základe ktorého sa české krajiny stali súčasťou Nemeckej ríše ako takzvaný protektorát.

Ešte sme nespomenuli Benešov čechoslovakizmus. Tvorcom koncepcie čechoslovakizmu v politickej podobe bol ešte na konci 19. storočia T.G. Masaryk. Nadväzoval na názory Františka Palackého a Karla Havlíčka Borovského. Netreba hádam opakovať, čo bolo v tejto koncepcii chybné. Dôležitejšia tu však bola iná okolnosť, Masaryk vyvolával záujem českej verejnosti o dianie na Slovensku, kde prebiehal proces čoraz tuhšej maďarizácie. Aj vďaka Masarykovi tragédia v Černovej v roku 1907 vyvolala pobúrenie českej verejnosti. Benešova koncepcia nadväzovala na Masarykovu. Lenže za chybu možno považoval okolnosť, že na nej trval aj za iných historických okolností.

Nepochybne, pre záchranu slovenského národa neexistovala iná reálna alternatíva než spoločný štát s českým národom. Pravda, bola tu iná koncepcia, ktorú už naznačil Ľudovít Štúr, že by sa Slovensko stalo súčasťou Ruska. Hoci sa Slovensku bolo rozšírené rusofilstvo, táto koncepcia nikdy nemala väčší počet prívržencov. Ožila však počas Druhej svetovej vojny medzi časťou slovenských komunistov. Edvardovi Benešovi sa totiž podarilo nadviazať kontakty aj so zahraničným vedením KSC v Moskve. Tu musíme pripomenúť, že prívržencami čechoslovakizmu boli aj českí komunisti a uznať existenciu slovenského národa a jeho právo na sebaurčenie im nariadil V.kongres Kominterny v roku 1924. Na Slovensku počas vojny potom časť komunistov vyjadrila názor, že pre Slovákov bude lepšie byť zväzovou republikou Sovietskeho zväzu než súčasťou obnoveného Československa. Údajne, ale nie je to spoľahlivo potvrdené, po istý čas bol prívržencom tejto koncepcie aj Gustáv Husák. Je však doložené, že Moskva si „sovietske“ Slovensko neželala.

Z Londýna Beneš presídlil do USA, kde prednášal na univerzite v Chicagu. Tam ho zastihla aj správa o nacistickej okupácii českých krajín. Presídľuje znova do Londýna, kde v decembri 1939 vzniká Československý národný výbor. Zároveň sa formuje československé zahraničné vojsko. V júni 1940 bola ustanovená československá exilová vláda, ktorej predsedom sa stal lidovec Jan Šrámek. V tejto súvislosti Beneš prichádza s už spomínaným tvrdením, že neprestal byť československým prezidentom, pretože bol k demisii donútený a zároveň trval na názore, že Československo de iure naďalej existuje. Popri vláde vznikla aj Štátna rada, ktorá bola akousi náhražkou parlamentu, lenže nemal právo prijímať zákony. Tie nahrádzali prezidentské dekréty.

Hlavným úsilím Edvarda Beneša bolo „odčiniť Mníchov“. Trauma, ktorú v tej dobe prežívala celá česká spoločnosť cítil politik, ktorý sa považoval za predstaviteľa národa a ktorý tvoril československú zahraničnú politiku počas prvej Československej republiky oveľa silnejšie. Podľa niektorých pozorovateľov sa to u Beneša stalo až akousi posadnutosťou, ktorá ho doviedla k tomu, že nebol schopný plne akceptovať aktuálne okolnosti a vnímal ich z hľadiska „mníchovského komplexu“. Každopádne ho táto trauma viedla k dvom rozhodnutiam, ktorá vďaka jeho autorite a postaveniu faktického vodcu odboja na Západe akceptovala väčšina politikov v emigrácii, až na niekoľko výnimiek. Po prvé dospel k uzáveru, že nemecké osídlenie v rozsahu, aký existoval pred vojnou, je pre československý štát zdrojom neúmerne veľkej bezpečnostnej hrozby a že bude treba túto hrozbu definitívne odstrániť vysídlením Nemcov. Konflikty medzi českým a nemeckým obyvateľstvom Čiech a Moravy sa začali niekedy v polovici 19.storočia. Značná časť českého pohraničia susedila s Nemeckom a tamojší Nemci inklinovali k tomu, aby sa stali súčasťou budúcej „veľkonemeckej“ ríše. V oblastiach kde žili obe národnosti dochádzalo ku konfliktom. Keď v roku 1918 vznikla Československá republika, Nemci v českom pohraničí sa pokúsili klásť začleneniu do nového štátu ozbrojený odpor. Na Slovensku žili Nemci v niekoľkých enklávach na západnom a východnom Slovensku, neobývali teda nejaké rozsiahlejšie súvislé územie. Podobne ako Slováci boli obeťou násilnej maďarizácie a vznik Československa vlastne pre nich znamenal oslobodenie. O ich radikalizáciu sa v období prvej Československej republiky pokúšali sudetskí Nemci.

Po druhé, dospel k uzáveru že sa Československo už nemôže už spoliehať iba na západné demokratické štáty, ktoré v pod zámienkou „zachovania mieru“ v Mníchove nechali napospas svojho spojenca Hitlerovi, ale že musí mať bezpečnostné garancie tiež zo strany Sovietskeho zväzu.

Ďalším problémom pre československých politikov bol príznačný paradox, že protifašistický odboj v českých krajinách sa neprejavoval v tak viditeľnej forma ako to bolo v prípade Poľska a Juhoslávie. Lenže pre nacistov bola rovnako citeľná česká forma odboja, predovšetkým sabotáže v zbrojnom priemysle. Inak by Hitler nebol do Protektorátu poslal takú kľúčovú osobnosť nacistickej represívnej exekutívy, ako bol Reinhard Heydrich, ktorý

bol napríklad hlavným organizátorom holokaustu Židov. Heydrich na jednej strane prišiel s neľútostnými represáliami, no na druhej strane poskytoval robotníctvu isté výhody, napríklad zvýšené prídely potravín alebo rekreácie. Existovalo niekoľko verzií, prečo sa Beneš rozhodol Heydricha odstrániť. Napríklad jedna z nich tvrdila, že na Beneša tlačila britská tajná služba, pretože Heydrich bol na stope kľúčovému britskému agentovi Canarisovi, ktorý stál na čele nemeckej vojenskej tajnej služby. Anton Rašla zasa vyslovil názor, že to bolo želanie Svetového židovského kongresu. Najvierohodnejšou je však verzia, že Beneš sa rozhodol k atentátu preto, že česká odbojová činnosť nebola až taká viditeľná a nacistická propaganda vytvárala dojem, že Česi akceptujú nacistickú nadvládu. Hoci domáce vedenie odboja varovalo Beneša, že v prípade úspechu atentátu čakajú národ ešte horšie represálie než organizoval Heydrich, Beneš na ňom trval. 27. mája 1942 sa na československým parašutistom Jánovi Kubišovi a Jozefovi Gabčíkovi podarilo atentát uskutočniť. 4. júna 1942 Heydrich zomiera, odplata nacistov bola naozaj desivá. Po istý čas podstatnou časťou dennej tlače boli zoznamy popravených, smrťou sa trestalo púhe vyslovenie súhlasu s atentátom. Najväčší ohlas vo svete však malo vyvraždenie Lidíc. Dôsledky nacistických represálií v Protektoráte podlomili odboj i vôľu k nemu. Lenže Beneš dosiahol svoje politické ciele Okrem iného bola Mníchovská dohoda zo strany Francúzska a Veľkej Británie vyhlásená za definitívne neplatnú a Spojenci tiež súhlasili z vysídlením sudetských Nemcov. Pripomíname, že za bývalého režimu bol atentát na Heydricha Benešovi vyčítaný, pretože oficiálna historiografia trvala na verzii, že to bolo na príkaz britskej tajnej služby, až neskôr sa uznala verzia, že Beneš k tomuto rozhodnutiu dospel na základe zahraničnopolitických dôvodov.

Napríklad napriek podielu československých letcov v boji o Britániu v roku 1940, až atentát na Heydricha viedol k tomu, že československá exilová vláda bola plne akceptovaná ako spojenecká. V roku decembri roku 1943 Beneš v Moskve uzatvoril spojeneckú zmluvu so Sovietskym zväzom. Zároveň rokoval aj s vedúcimi predstaviteľmi KSČ o budúcnosti krajiny. Podobne ako Bolo Benešovi po Mníchovskom diktáte jasné, že v dohľadnom čase vypukne vojna, tentoraz si uvedomoval, že Československo oslobodí Červená armáda, čo posilní vplyv komunistickej strany.

Zároveň musíme pripomenúť, že z trojice zakladateľov československého štátu Masaryk a Beneš dávali najavo sympatie k socialistickým ideám, kým Milan Rastislav Štefánik bol jednoznačne konzervatívneho zamerania. V predminulom storočí však medzi českými socialistami došlo k rozkolu. Českí sociálni demokrati odmietali požiadavku návratu historických práv českým krajinám, čo viedlo k tomu, že popri sociálnodemokratickej strane vzniká strana českých národných socialistov. Tí sa veľmi ostro vyjadrovali k existencii monarchie a zároveň aj kriticky k marxistickej koncepcii socializmu. T.G.Masaryk však (napriek výhradám voči marxizmu, ktoré publikoval v knihe Sociálna otázka) mal kontakty so sociálnymi demokratmi a aj vďaka ich hlasom sa v roku 1907 stáva poslancom viedenského parlamentu. Edvard Beneš, hoci bol v mladosti radikálnym sociálnym demokratom, neskôr sa stáva členom národne socialistickej strany a kým nenastúpil prezidentský úrad v roku 1935 bol aj jej podpredsedom. Počas vojny Beneš hovoril o „socializujúcej“ demokracii.

V roku 1943 sa z Moskvy na Slovensko vracia Karol Šmidke. Oboznamuje vedúcich predstaviteľov KSS s tým, že Moskva si želá obnovenie Československa a zároveň súčinnosť komunistického a nekomunistického odboja. Medzi týmito zložkami je v roku 1943 uzatvorená Vianočná dohoda. Jedným z jej dôsledkov bolo, že Benešovi prívrženci na Slovensku strácajú vplyv. Keď vypuklo Slovenské národné povstanie, Beneš posla do Banskej Bystrice Františka Němca, aby tam ako vládny delegát pre oslobodené územie v mene londýnskej exilovej vlády prevzal moc. Ocítá sa však v izolácii. Hoci sa Slovenská národná rada prihlásila k obnoveniu Československej republiky, deklarovala zároveň, že

postavenie Slovenska bude v obnovenom štáte iné, než to bolo za Prvej Československej republiky.

Na jar 1945 sa Beneš vracia do Československa naozaj cez Moskvu. Výsledkom rokovania s komunistami v Moskve bola dohoda o vytvorení vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Nová vláda sídlila najprv v apríli 1945 v Košiciach, kde vyhlasuje svoj program, ktorý obsahoval jednak koncepciu rozsiahleho znárodnenia ekonomiky, zahraničnopolitickej orientácie na Sovietsky zväz, zmenu postavenia Slovenska na základe toho, že Slováci boli uznaní za národ, nastolenie politického systému nazvaného „ľudová demokracia“ a napokon vysídlenie Nemcov a Maďarov. Treba zdôrazniť, že Národný front tvorila Komunistická strana Československa, Komunistická strana Slovenska, Sociálnodemokratická strana a Národne socialistická strana Lidová strana, ktoré pôsobili v Čechách a na Morave, Demokratická strana na Slovensku. Na Slovensku exiloví sociálni demokrati, ktorí neuznali zlúčenie sociálnodemokratickej a komunistickej strany počas Slovenského národného povstania vytvárajú stranu práce a tiež vzniká Strana slobody, ktorá sa uchádzala o katolícky orientovaných voličov.

Hoci existovala vláda, ktorá sa cez Bratislavu napokon vracia do Prahy, až 28. októbra 1945 začína činnosť Dočasné národné zhromaždenie, ktoré bolo utvorené na základe parity. Dovtedy zákony schválené parlamentom nahrádzali dekréty prezidenta republiky. Ústavný dekrét č. 33/1945 Zb. o úprave československého štátneho občianstva osôb nemeckej a maďarskej národnosti vydal Beneš 2. augusta 1945. Stanovoval, že československí štátni občania nemeckej a maďarskej národnosti strácajú okrem niekoľkých výnimiek občianstvo. Nadväzoval na fakt, že prakticky všetky osoby týchto národností prijali počas vojny nemecké, resp. maďarské občianstvo. Dekrét č. 71/1945 Zb. zavádzal pre osoby zbavené československého občianstva pracovnú povinnosť. Stal sa podkladom pre hromadné vysídlenie vyše 44-tisíc obyvateľov maďarskej národnosti na prácu do Čiech s cieľom oslabiť maďarskú menšinu (pol milióna ľudí) na južnom Slovensku, ktoré v roku 1938 Maďarsko ako hitlerovský spojenc okupovalo. Dňa 19. mája 1945 bol vydaný dekrét č. 5/1945 Zb. o neplatnosti niektorých majetkovoprávných rokovaní v období neslobody a o národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zradcov, kolaborantov, ako aj niektorých organizácií a ústavov. Na majetkové práva Nemcov a Maďarov sa najviac vzťahoval dekrét č. 12/1945 Zb., ktorým sa okamžite a bez náhrady konfiškoval poľnohospodársky majetok osôb nemeckej a maďarskej národnosti, a dekrét č. 108/1945, ktorým sa konfiškoval hnutel'ný a nehnuteľný majetok a majetkové práva osôb nemeckej a maďarskej národnosti. Obyvatelia maďarskej národnosti sa museli formálne vzdať národnosti, ak si chceli zachrániť majetok a časť občianskych práv.

V súlade so závermi Postupimskej konferencie sa začal hromadný odsun Nemcov z ČSR. Na územie Nemecka boli k 29. októbru 1946 odsunuté 2 milióny 402 600 sudetských a karpatských Nemcov. Odsun Maďarov z ČSR, požadovaný Košickým vládnym programom, nezískal súhlas veľmocí, ktoré odporučili rokovania medzi oboma vládami. Slovenská národná rada vydala 4. februára 1945 Manifest, kde diferencovala vzťah k tejto národnostnej menšine. Maďari, ktorí prišli na Slovensko po 2. novembri roku 1938, sa vrátia do Maďarska. Od mája do konca júna 1945 opustilo Slovensko 31 780 Maďarov.

Dočasné národné zhromaždenie prijalo 28. marca 1946 ústavný zákon, na základe ktorého všetky dekréty vydané prezidentom Benešom nadobudli platnosť zákona. Tu je však treba pripomenúť, že Beneš podpísal tiež dekréty o rozsiahlom znárodnení, ktoré boli vyhlásené 28. októbra 1948 (za bývalého režimu sa potom 28. október slávil ako Deň znárodnenia).

V súvislosti s dôsledkami, ktoré sa týkali maďarskej menšiny je treba zdôrazniť, že tieto dekréty sa voči nej prestali uplatňovať v priebehu roku 1948. Bolo obnovené maďarské školstvo, mohli vychádzať časopisy a noviny v maďarskom jazyku a tiež mohol vzniknúť

maďarský kultúrny spolok Csemadok. Navyše neskôr boli opatrenia voči maďarskej menšine vyhlásené za prejav tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu.

V lete 1949 na Štrbskom Plese stretla československá delegácia vedená námestníkom ministra zahraničných vecí Vavrom Hajdu a maďarská na čele so štátnym tajomníkom ministerstva financií Istvánom Antosom. Závery z rokovaní obsahuje protokol, ktorý vošiel do histórie s prívlastkom Štrbský. Československo vyhlásilo za vyrovnané nároky na reparácie a na náhrady škôd spôsobených v dôsledku okupácie južného pohraničia, ktoré mu priznala mierová zmluva z roku 1947. Maďarsko vyhlásilo sa vyrovnané všetky pohľadávky a nároky, ktoré sa uplatnili alebo by sa mohli uplatniť v dôsledku nakladania s majetkom maďarského štátu, maďarských verejných a súkromných právnických osôb v Československu na základe zákonodarných, súdnych, správnych a iných opatrení prijatých do podpísania protokolu; za vyrovnané sa teda považovali aj ujmy spôsobené aplikáciou tzv. Benešových dekrétov. Československý majetok na maďarskom území do hĺbky 15 kilometrov prešiel do vlastníctva Maďarska a, naopak, maďarský majetok na rovnakom slovenskom území do vlastníctva Československa. Zanikli aj všetky nároky spojené s dohodou o výmene obyvateľstva z roku 1946. Štrbský protokol 25. júla 1949 podpísal za československú stranu minister zahraničných vecí ČSR Vladimír Clementis a za maďarskú štátny tajomník István Antos. Schválili ho vlády oboch štátov.

O Benešových dekrétoch sa tiež hovorilo, keď malo Slovensko (podobne ako aj Česká republika) vstúpiť do Európskej únie. Vtedy sa konštatovalo, že ide už o právne akty patriace do minulosti.

Použitá literatúra:

- [1] Lipták Ľubomír, Slovensko v 20. storočí, Bratislava 1968
- [2] Lipták Ľubomír, Storočie dlhšie ako sto rokov, Bratislava 1999
- [3] Kamenec Ivan, Hľadanie a blúdenie v dejinách, Bratislava 2000
- [4] Kuklík Jan, Němeček Jan, Proti Benešovi, Praha 2004
- [5] Konrád György, Hon a útek, Bratislava 1995

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 432

Ing. Martin Grešš, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE A ICH MARKETINGOVÉ AKTIVITY

gress@euba.sk

Abstrakt

Medzinárodné organizácie sú v podstate nový fenomén v medzinárodných vzťahoch v porovnaní napr. s primárnymi subjektmi medzinárodného práva – štátmi. Napriek relatívne mladej existencii si však vydobyli pomerne významné postavenie v súčasných medzinárodných vzťahoch. Tento príspevok analyzuje predovšetkým roly a funkcie medzinárodných organizácií, ktoré môžu mať, prípadne majú, vzťah k skutočnosti, že medzinárodné organizácie, podobne ako firmy, realizujú určité marketingové aktivity. Tieto aktivity slúžia predovšetkým na zviditeľnenie sa organizácií a budovanie goodwillu keďže predpokladáme, že medzinárodné organizácie sú založené nie za účelom dosahovania zisku pre svojich členov, ale za účelom riešenia spoločných problémov svojich členov.

Abstract

International organizations are new phenomenon in international relations compared to primary subjects of international law – states. Even though they are relatively young, international organizations gained rather significant position in contemporary international relations. This article tries to analyze mainly roles and functions of international organizations that may have, similar to private companies, impact on realization of certain marketing activities. These activities serve chiefly to familiarize international organizations in public and to create a positive goodwill. We assume that international organizations are set up to solve common problems of their members and not to make profit for their members.

Kľúčové slová: medzinárodné organizácie, marketing, medzinárodné vzťahy, marketingové aktivity

Keywords: international organizations, marketing, international relations, marketing activities

Úvod

Napriek krátkej, približne 200-ročnej, existencii v rámci medzinárodných vzťahov si medzinárodné organizácie ako sekundárne subjekty medzinárodného práva verejného vydobyli pomerne významné postavenie a v súčasnosti zasahujú do všetkých, respektíve takmer všetkých, oblastí ľudského života. Možno identifikovať viacero míľnikov, ktoré viedli k postupnému presadeniu sa medzinárodných organizácií na medzinárodnej scéne. Jedným z prvých, o ktorých sa zmieňuje väčšina autorov skúmajúcich medzinárodné organizácie je Viedenský kongres, ktorý sa uskutočnil v roku 1815. Dôvodom je predovšetkým kodifikácia diplomacie a diplomatických vzťahov medzi suverénnymi štátmi, ktoré existujú v rámci

medzinárodných vzťahov od skončenia 30-ročnej vojny od roku 1648. Druhým míľnikom je vznik Ligy národov po ukončení prvej svetovej vojny v rokoch 1918 – 1919. Návrh na vytvorenie tejto organizácie padol v 14 bodoch²⁵⁷ amerického prezidenta Woodrova Wilsona pri jeho prejave pred Kongresom USA 8. januára 1918²⁵⁸. Hlavným cieľom zriadenia novej medzinárodnej organizácie (neskôr známej pod menom Liga národov) malo byť budovanie a udržanie mierových vzťahov vo svete na princípe kolektívnej bezpečnosti. Z ďalšieho historického vývoja je zrejmé, že hlavný cieľ sa nepodarilo naplniť čoho následkom bola aj druhá svetová vojna v rokoch 1939 – 1945. Na zvyškoch Ligy národov vznikla však nástupnícka organizácia s tým istým hlavným cieľom – Organizácia spojených národov. Vznik tejto organizácie sa dá označiť za ďalší míľnik vo vývoji medzinárodných organizácií. Zatiaľ posledný významný krok v evolúcii medzinárodných organizácií sa spája s ukončením studenej vojny na začiatku 90. rokov 20. storočia. V súčasnosti sa vedú medzi odbornou verejnosťou diskusie o úlohách a množstve medzinárodných organizácií v ďalšom vývine medzinárodných vzťahov v 21. storočí.

V prípade marketingu možno hovoriť tiež o relatívne novej disciplíne, keďže za prvé vývojové štádium marketingu sa považuje tzv. primitívny marketing, ktorý sa začal využívať v USA v druhej polovici 19. storočia a na začiatku 20. storočia (1850 – 1920). Slovo marketing²⁵⁹ je anglického pôvodu a do slovenského jazyka sa dá preložiť ako „trhovanie“, resp. súhrn, komplex, činností, ktoré sa spájajú s vytváraním trhov. Práve kvôli nemožnosti vyjadriť túto komplexnosť sa slovo marketing neprekladá, ale používa sa jeho anglická verzia. Marketing v podstate vznikol z obchodu a preto je dôsledkom procesov, ku ktorým dochádza na trhu, v mieste, kde sa stretáva dopyt, ponuka a cena ako 3 základné zložky trhu. Schematicky je to možné vyjadriť nasledovne:

Dopyt (kupujúci, spotrebiteľ)	T
Ponuka (predávajúci, firma)	R
Cena (vyjadrenie úžitkovej hodnoty)	H

Jedným zo základných cieľov marketingu je, aby sa správny výrobok dostal k správne mu spotrebiteľovi v správnom čase, na správnom mieste, za správnu cenu a kvalitu.

Marketing v podniku pozostáva z viacerých prepojených činností, ktoré sa súhrnne nazývajú marketingový mix. Ide o aktivity, ktoré súvisia s výrobkom (výrobová politika), s určením ceny (cenová politika), so zodpovedajúcou predajnou sieťou (distribučná politika) a s činnosťami, prostredníctvom ktorých podnik informuje o svojich výrobkoch/službách verejnosť (komunikačná politika).

Je zrejmé, že v prípade medzinárodných organizácií nepôjde o klasický marketing ako je to v prípade firiem. Marketingové aktivity medzinárodných organizácií nebudú využívať všetky prvky marketingového mixu, ale budú sa orientovať len na niektoré. Hlavným

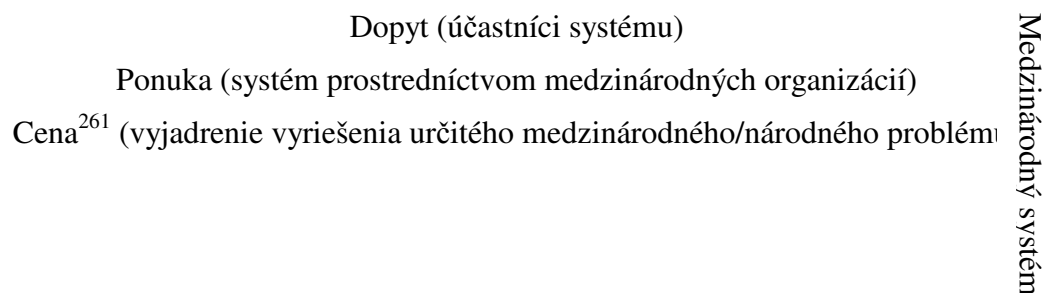
²⁵⁷ Išlo o bod číslo 14: Nevyhnutne treba vytvoriť univerzálne združenie národov na základe osobitných dohôd za tým účelom, aby boli dané vzájomné záruky politickej nezávislosti a územnej celistvosti tak veľkým, ako aj malým štátom. (Králik, J.: Letokruhy diplomacie. Bratislava: IURA Edition, 2003, s. 497-499)

²⁵⁸ Je treba poznamenať, že pôvodne sa W. Wilson (prezentovaný ako idealista) s myšlienkou vytvoriť organizáciu, ktorá by zabezpečila svetový mier, nestotožňoval.

²⁵⁹ Market = trh; koncovka –ing vyjadruje zase dej.

dôvodom je rozdiel medzi firmami a medzinárodnými organizáciami. Kým firmy sú primárne zamerané na dosahovanie zisku, medzinárodné organizácie sú zamerané na spoluprácu medzi svojimi členmi, na riešenie spoločných problémov členov, prípadne na riešenie problémov medzinárodného spoločenstva a nie na dosahovanie zisku pre členov medzinárodnej organizácie²⁶⁰.

V prípade medzinárodných organizácií je možné predchádzajúcu schému upraviť nasledovne:

Funkcie medzinárodných organizácií

Medzinárodnú organizáciu zakladajú jej členovia na plnenie určitých cieľov a úloh, ktoré sú zvyčajne zakotvené priamo v zakladajúcej zmluve, prípadne v stanovách danej organizácie. Pre výkon svojich cieľov je medzinárodná organizácia poverená svojimi členmi určitými funkciami, ktoré jej pomáhajú pri dosahovaní stanovených cieľov a úloh.

V priebehu vývoja medzinárodných organizácií došlo k výraznému nárastu počtu úloh a oblastí spolupráce medzi členmi medzinárodných organizácií. Na základe toho možno rozlišovať funkcie podľa rôznych kritérií. Jedným z najpoužívanejších je všeobecné chápanie funkcií medzinárodných organizácií, na základe ktorého možno vymedziť všeobecnú základnú funkciu a tri hlavné špeciálne funkcie, ktoré vykonávajú medzinárodné organizácie²⁶²:

1. regulačné

2. kontrolné

3. operatívne

Všeobecnou **základnou funkciou**, ktorú plní medzinárodná organizácia, rozumieme určitý politický proces, ktorý zisťuje sféru a hranicu súhlasnej vôle medzi členmi v otázkach,

²⁶⁰ Sú však aj autori, ktorí medzi medzinárodné organizácie zaraďujú aj transnacionálne korporácie, pretože spĺňajú niektoré charakteristické znaky medzinárodných organizácií. Tento článok však vychádza z definície medzinárodnej organizácie, ktorá nepovažuje transnacionálne korporácie za medzinárodné organizácie práve kvôli cieľu dosiahnutia zisku.

²⁶¹ Nemyslí sa tu však klasická cena ako pri firmách a spotrebiteľoch, pretože to čo medzinárodná organizácia získa je použité pre chod danej organizácie a nie na rozdelenie medzi členov organizácie. Príkladom môžu byť pôžičky Svetovej banky či Medzinárodného menového fondu členským štátom. Úroky z pôžičiek nie sú prerozdeľované medzi členské štáty, používajú sa na zabezpečenie činnosti administratívnych orgánov týchto organizácií.

²⁶² Moraviecki, V.: Funkcii meždunarodnoj organizacii. Moskva: Progress, 1976, s. 107-337. Potočný, M. – Šibajevová, E. A.: Právo mezinárodních organizací. Praha: Panorama, 1984, s. 37-42.

ktoré sa týkajú úloh a cieľov medzinárodnej organizácie, ako aj v otázkach prostriedkov, ktoré vedú k naplneniu týchto úloh a cieľov. Ako je vidieť, vymedzenie tejto všeobecnej základnej funkcie pochádza z obdobia vývoja medzinárodných organizácií po druhej svetovej vojne, keď bol bipolárne rozdelený svet. V prípade medzinárodných organizácií so zmiešaným členstvom štátov tak východného, ako aj západného bloku, bolo treba najskôr určiť základnú politickú vôľu jednotlivých znepriatelených táborov, a na jej základe potom odvodzovať plnenie ďalších funkcií. V súčasnosti, tzn. od začiatku 90. rokov 20. storočia, nie je tento problém tak vypuklý ako v predchádzajúcom období. Na druhej strane však môžeme pozorovať vplyv a moc najväčších štátov sveta na dianie medzinárodných organizácií, hlavne čo sa týka presadzovania ich záujmov. Napríklad Spojené štáty americké (USA) majú v Medzinárodnom menovom fonde právo veta vzhľadom k veľkosti ich členských kvót a počtu hlasov. V prípade, že to nie je v záujme USA, rozhodnutie, ktoré schvália všetky ostatné členské štáty, nebude vykonateľné kvôli opačnému postoj USA.

Regulačné, alebo tiež označované ako **normotvorné funkcie**, sú považované za jedny z najdôležitejších funkcií, pretože spočívajú v stanovení pravidiel, princípov a noriem správania sa subjektov medzinárodných vzťahov. Tieto funkcie slúžia na reguláciu vzťahov medzi členmi medzinárodnej organizácie, medzi medzinárodnou organizáciou a jej členmi a medzi rôznymi medzinárodnými organizáciami. Regulačné funkcie môžeme rozdeliť na funkcie nezáväzného a záväzného charakteru. Čo sa týka regulačných funkcií **nezáväzného charakteru**, používa sa pre nich aj pojem konzultačné funkcie. Ich hlavná činnosť je zameraná na tvorbu a vypracovanie rôznych odporúčaní a deklarácií, ktoré definujú žiaduce štandardy správania sa členov medzinárodnej organizácie. Okrem nezáväzných noriem sa činnosť medzinárodných organizácií orientuje aj na vypracovanie noriem, ktoré sú pre členov medzinárodných organizácií **záväznú**. Tieto funkcie sa tiež nazývajú aj legislatívne. Členské štáty môžu uviesť už v zakladajúcej zmluve, prípadne v stanovách danej medzinárodnej organizácie články, v ktorých vyjadria svoj súhlas s tým, aby orgány príslušnej medzinárodnej organizácie vytvárali právne záväzné normy.

Predmetom **kontrolných funkcií** je buď vnútorné fungovanie medzinárodnej organizácie, alebo konanie a správanie jej členov. Cieľom týchto funkcií je zisťovanie dodržiavania právne záväzných noriem. Kontrola zisťuje skutočný stav a porovnáva ho so stavom požadovaným, ktorý v podstate vyplýva z implementácie príslušnej normy členským štátom, resp. u medzinárodných mimovládnych organizácií jednotlivcom či skupinou. V prípade, že sa zistí odchýlka od požadovaného stavu, môže byť člen, v prípade záväznej normy, donútený pod hrozbou sankcií k náprave skutočného stavu tak, aby sa zhodoval so stavom požadovaným. Na druhej strane môže výkon kontrolnej funkcie zistiť aj pozitívnu odchýlku od požadovaného stavu, čo môže viesť k prehodnoteniu požadovaného stavu a jeho prípadnú zmenu v prospech kvalitatívne vyššej úrovne, ktorá sa zistila kontrolou člena. V prípade nezáväzných noriem môžu nasledovať nové odporúčania či návrhy.

V prípade **operatívnych funkcií** ide o poskytovanie služieb zo strany medzinárodnej organizácie členským štátom, iným medzinárodným organizáciám, prípadne ďalším subjektom, pričom medzinárodná organizácia realizuje svoje úlohy prostredníctvom personálnych a materiálnych zdrojov, ktoré má k dispozícii. Tieto funkcie sa ďalej členia na vnútorné a vonkajšie. **Vnútorné funkcie** zabezpečujú fungovanie medzinárodnej organizácie a majú skôr technický charakter. Okrem toho riešia aj otázky spojené s financiami medzinárodnej organizácie a personálnu problematiku. Významný podiel na týchto funkciách majú služby, ktoré zabezpečuje administratívny orgán medzinárodnej organizácie – sekretariát, alebo úrad. **Vonkajšie funkcie** sa týkajú predovšetkým služieb a činností, ktoré smerujú mimo medzinárodnej organizácie, pričom ich adresátom môže byť členský štát, vnútroštátna inštitúcia, jednotlivec, skupina, prípadne iná medzinárodná organizácia. Tieto

funkcie sa môžu týkať poskytovania technickej pomoci rozvojovým štátom, úverovania, výskumnej činnosti, na ktorej sa podieľa niekoľko štátov, resp. členov danej medzinárodnej organizácie, atď.

Podľa C. Archera²⁶³, aby akýkoľvek systém fungoval správne, potrebuje zdroje, aby mohol inputy transformovať na outputy. Toto sa týka nielen výrobných podnikov, ale aj medzinárodného systému. Účastníci systému – štáty, vlády štátov, transnacionálne korporácie, medzinárodné medzivládne a mimovládne organizácie, jednotlivci, skupiny – predstavujú neustály dopyt po funkciách systému, ktoré sú predstavované udržiavaním mieru, rozdeľovaním a prerozdeľovaním bohatstva, zvyšovaním blahobytu, uspokojovaním náboženských či kultúrnych požiadaviek, a ktoré títo účastníci tlmočia prostredníctvom konferencií a medzinárodných organizácií. Systém zase predstavuje ponuku, hlavne prostredníctvom prijatých noriem na medzinárodných fórach, na rokovaní najvyšších orgánov medzinárodných organizácií. Tieto normy môžu byť pritom pre členské štáty a ďalších členov tej ktorej medzinárodnej organizácie právne záväzné, prípadne nezáväzné. Na základe toho potom možno rozdeliť funkcie medzinárodných organizácií na:

1. vyjadrenie a agregácia záujmov
2. normy
3. získavanie členov
4. socializácia
5. vytváranie pravidiel
6. aplikácia pravidiel
7. posudzovanie pravidiel
8. informácie
9. operácie

Medzinárodné organizácie vykonávajú úlohy **vyjadrenia a agregácie záujmov** presne tak, ako je to zvykom napr. odborových zväzov, resp. iných záujmových združení v národných suverénnych štátoch. V tomto kontexte môže medzinárodná organizácia vystupovať buď ako nástroj vyjadrenia záujmov členov, ako fórum, na ktorom sa záujmy vyjadrujú, alebo môže vyjadrovať aj záujmy nezávisle od záujmov členov.

Medzinárodné organizácie významnou mierou prispeli ako nástroje, fóra a aktéri k **normatívnym aktivitám**, ktoré mali vplyv na medzinárodný systém²⁶⁴.

Predovšetkým medzinárodné medzivládne organizácie majú významnú funkciu pri **prijímaní nových pracovníkov**, keďže takmer výlučne pozostávajú z predstaviteľov členských suverénnych štátov. Samozrejme nemôžeme zabudnúť ani na medzinárodné mimovládne organizácie, ktorých počet vysoko prevyšuje medzivládne organizácie, a ktoré zlučujú ľudí pre určité ciele, ako napr. podpora odborových zväzov, šírenie náboženského presvedčenia, atď.

Cieľom **socializácie** v rámci národného štátu je vštepenie lojality jednotlivcovi k systému, v ktorom sa nachádza, a dosiahnutie akceptovania hodnôt tohto systému. Národné štáty majú pomerne dosť nástrojov, pomocou ktorých môžu tieto ciele dosiahnuť. Na medzinárodnej úrovni, kde neexistuje svetová vláda, je značne ťažšie presadzovať socializáciu. Proces socializácie na medzinárodnej úrovni sa uskutočňuje na dvoch úrovniach. Socializácia prekračuje hranice národných štátov, pričom lídrom v tejto oblasti sú najmä

²⁶³ Archer, C.: International Organization. London: Routledge, 2001, s. 92-108.

²⁶⁴ Napr. zavedenie celosvetových hodnôt, ktoré akceptujú všetky štáty – odmietnutie otroctva, zaobchádzanie s civilistami počas vojny, používanie diplomatických výsad a imunit, liberalizácia obchodu, a ďalšie.

transnacionálne korporácie²⁶⁵. V rámci medzinárodných medzivládnych a mimovládnych organizácií je to napríklad Medzinárodný olympijský výbor, ktorý presadzuje ideály baróna de Coubertin. Treba si však uvedomiť, že socializácia neznamená to isté, čo pojem „sociálny“. Pojem „sociálny“ sa viaže predovšetkým k životným podmienkam jednotlivcov vo vzťahu k spoločnosti, štátu a k hmotným podmienkam jednotlivcov, ako napríklad podpora v nezamestnanosti. Na druhej strane stojí pojem „socializácia“²⁶⁶, ktorý, najmä v prípade transnacionálnych korporácií, je často v protiklade s pojmom „sociálny“. Ide tu predovšetkým o spôsob života tak, ako ho prezentujú veľké nadnárodné spoločnosti, tzn. o konzumný spôsob života a čo najvyššiu spotrebu tovarov a služieb, ktoré človek často nepotrebuje. Preto je dôležité odlišovať tieto dva pojmy, ktoré mnohí ľudia používajú ako synonymá.

Existuje niekoľko všeobecných zásad, na základe ktorých medzinárodné organizácie **vytvárajú pravidlá**²⁶⁷:

1. pravidlá sa prijímajú jednohlasne všetkými členmi,
2. člen môže vystúpiť z organizácie a ukončiť tak svoj súhlas a záväzky vyplývajúce z existujúcich pravidiel²⁶⁸,
3. aj v rámci členstva môže štát presadiť svoje právo na unilaterálnu interpretáciu pravidiel²⁶⁹,
4. delegáti v orgánoch, ktoré tvoria pravidlá, majú inštrukcie od svojich vlád a nevystupujú ako nezávislí predstavitelia²⁷⁰,
5. medzinárodná organizácia nemá priamy vzťah so súkromnými osobami v členských štátoch.

V medzinárodnom systéme je **aplikácia pravidiel** ponechaná zväčša na národné štáty, pretože nejestvuje žiadna svetová autorita podobná národným vládam a ich agentúram, ktorá by bola schopná vykonávať takúto úlohu. Okrem toho, nedostatkom je aj neexistencia prostriedkov, ktoré by aplikáciu pravidiel, prípadne jej zlyhanie sankcionovali, alebo nejako inak trestali, či vynucovali si.

V národnom štáte je **posudzovanie pravidiel**, interpretácia zákonov zvyčajne v pôsobnosti súdnej zložky štátu. Na medzinárodnej úrovni je to zase nedostatok inštitúcií, ktoré by sa venovali posudzovaniu pravidiel a výkladu noriem, aj keď niektoré medzinárodné organizácie si vytvárajú svoje právne orgány, prostredníctvom ktorých riešia prípadné spory

²⁶⁵ Ako napr. Microsoft, Coca-Cola, MacDonal, a iné.

²⁶⁶ Pôvodne tento termín označoval prevod súkromného vlastníctva na štátne vlastníctvo.

²⁶⁷ Tharp, P. A.: Regional International Organisations: Structures and Functions. London: St. Martin Press, 1971. In: Archer, C.: International Organization. London: Routledge, 2001.

²⁶⁸ Napr. klauzula v budúcej ústave Európskej únie, ktorá bude obsahovať možnosť pre členský štát vystúpiť z tohto zväzku. Podobná klauzula je zakomponovaná aj v Charte OSN.

²⁶⁹ Svedkami toho sme boli aj v marci 2003, keď USA zaútočili na Irak bez toho, aby Bezpečnostná rada OSN prijala rezolúciu, ktorá by dovoľovala jednému nezávislému a suverénnemu štátu zaútočiť na iný nezávislý a suverénny štát.

²⁷⁰ V prípade stálych orgánov medzinárodnej organizácie sa jedná o personál danej organizácie, ktorý je medzinárodný. Ako taký by nemal prijímať rozhodnutia od iných subjektov zvonku danej organizácie, ani od svojho vysielajúceho štátu.

medzi svojimi členmi. Významnou funkciou je však urovnávanie sporov medzi členskými štátmi²⁷¹.

V súvislosti s nárastom počtu medzinárodných organizácií dochádza k presunu komunikácie a získavania **informácií** z diplomatických služieb národných štátov práve na medzinárodné organizácie. Tieto poskytujú nielen členským štátom, ale aj ďalším subjektom mnohé významné informácie, ku ktorým by sa inou cestou ani nedostali, resp. by o nich ani nevedeli.

Medzinárodné medzivládne organizácie vykonávajú tiež množstvo **operácií**, podobne ako vlády členských štátov²⁷². Medzinárodné mimovládne organizácie pôsobia najmä v oblasti humanitárnej pomoci.

Marketingové aktivity medzinárodných organizácií vyplývajúce z funkcií

Firmy majú celú plejádu nástrojov slúžiacich podpore predaja ich výrobkov. V podstate ide o nástroje, ktoré využívajú jednotlivé prvky marketingového mixu – od výrobkovej až po komunikačnú politiku. Nie je samozrejme možné aplikovať všetky nástroje, ktoré využívajú súkromné firmy na medzinárodné organizácie. Napriek tomu však medzinárodné organizácie, aj keď nie za účelom dosiahnutia zisku, využívajú niektoré tieto nástroje. Na základe rozdielov medzi súkromnými firmami a medzinárodnými organizáciami možno konštatovať, že predprípravná fáza – prieskum trhu – nie je pre organizácie dôležitá. Túto fázu však možno stotožniť so zámerom členov vytvoriť medzinárodnú organizáciu (medzivládnu či mimovládnu), ktorej cieľom bude riešenie nejakého medzinárodného problému. Samotná organizácia však „prieskum trhu“ vykonávať nebude. Určité aktivity možno vidieť pri jednotlivých prvkoch marketingového mixu, no do určitej miery modifikované pre potreby jednotlivých medzinárodných organizácií. Ak hovoríme o výrobkovej politike, v rámci firmy prebiehajú hlavné rozhodnutia týkajúce sa šírky, dĺžky a hĺbky produktového radu tak, aby bol čo najlepšie uspokojený spotrebiteľský dopyt a firma získala čo najvyšší profit. V prípade medzinárodnej organizácie pôjde predovšetkým o rozhodnutia týkajúce sa najmä druhu vydávaných publikácií, ktoré sú často jediným zdrojom informácií o medzinárodnej organizácii prípadne o jej činnosti. Na druhej strane však v súčasnej dobe rozvoja internetu má prevažná väčšina medzinárodných organizácií svoje internetové stránky, na ktorých sú často voľne k stiahnutiu ich publikácie. Je to možné vidieť napr. u Svetovej obchodnej organizácie (WTO), ktorá pravidelne publikuje štatistické údaje o medzinárodnom obchode²⁷³. Ako druhá nasleduje cenová politika. Tu sa najdôležitejšie rozhodnutia firiem odvíjajú od interných a externých faktorov firmy ako napr. náklady, ktoré určujú dolnú hranicu ceny a dopyt, ktorý určuje hornú hranicu ceny či stratégia marketingu, konkurencia, atď. V prípade medzinárodnej organizácie sa úvahy o cenách nebudú detailne zaoberať jednotlivými faktormi, prevažne pôjde o určenie ceny, ktorá pokryje výrobné náklady na tlač publikácie. Je to spôsobené tým, že organizácie, nezamerané primárne na zisk, si navzájom nekonkurujú, ale spolupracujú pri riešení problémov. Na druhej strane možno nájsť určitú konkurenciu hlavne medzi organizáciami s podobnou činnosťou a cieľmi (napr. štatistiky UNCTAD o investíciách a niektoré štatistiky WTO). Treťou zložkou mixu je

²⁷¹ Napr. vo Svetovej obchodnej organizácii, ktorá si vytvorila Mechanizmus urovnávania sporov.

²⁷² Bankové operácie, poskytovanie rozvojovej pomoci, predaj komodít, atď.

²⁷³ Treba však poznamenať, že dochádza k časovému posunu vydania printových publikácií a ich voľne dostupných elektronických mutácií. Ide o skutočnosť, že príjmy z predaja tlačených publikácií umožňujú financovať chod a ďalšie fungovanie medzinárodnej organizácie popri členských príspevkoch.

distribučná politika, pričom ide o presun tovaru/služby k zákazníkovi. Podobne ako v predchádzajúcich prípadoch, čo sa týka medzinárodnej organizácie, publikácie väčšinou putujú na stále misie členov pri medzinárodných organizáciách a následne sa dostávajú na zodpovedajúce miesta v štátnej správe.

Medzi hlavné marketingové aktivity medzinárodných organizácií možno skôr zaradiť aktivity, ktoré vykonávajú súkromné firmy v rámci svojej komunikačnej politiky a ktoré priamo súvisia s podporou predaja tovarov a služieb konečným spotrebiteľom. Tieto aktivity možno rozdeliť na 4 základné metódy vplyvu na zákazníka: reklama, podpora predaja, public relations a osobný predaj. V prípade medzinárodných organizácií možno hovoriť najmä o public relations, kedy mnohé medzinárodné organizácie majú v rámci svojich sekretariátov vytvorené oddelenia PR. Typickým príkladom môže byť Organizácia krajín exportujúcich ropu (OPEC), kde Oddelenie PR a informácií usporadúva exkurzie v priestoroch sekretariátu organizácie vo Viedni.

Záver

Možno konštatovať, že medzinárodné medzivládne aj mimovládne organizácie hrajú významnú úlohu v súčasných medzinárodných vzťahoch. Vykonávajú pritom špecifické funkcie, ktoré pomáhajú pri dosahovaní ich cieľov a úloh. V prípade neexistencie týchto organizácií by štáty nadväzovali spoluprácu na základe tradičnej konferenčnej diplomacie, na druhej strane jednotlivci a skupiny so spoločnými záujmami by nadväzovali spoluprácu s kolegami z iných štátov. Táto spolupráca by však bola málo frekventovaná, nekontinuálna a málo účinná. Aj napriek tomu by medzinárodný systém fungoval, ale menej efektívne.

Počet medzinárodných organizácií, medzivládnych aj mimovládnych, rástol a spolu s ním rástol aj počet funkcií, ktoré tieto organizácie vykonávajú, pretože štáty pochopili, že niektoré funkcie, ktoré v súčasnosti vykonávajú medzinárodné organizácie, by nemohli sami vykonávať, resp. by ich vykonávali menej efektívne. V súčasnosti medzinárodné organizácie pomocou výkonu svojich funkcií prispievajú k efektívnemu fungovaniu medzinárodného politického aj ekonomického systému, aj keď v niektorých prípadoch dochádza k určitým zlyhaniam.

Prostredníctvom marketingových aktivít, ku ktorým patria najmä public relations a vydávanie rôznych publikácií, pomáhajú medzinárodné organizácie pri lepšom pochopení ich činnosti a podporujú riešenie medzinárodných problémov, ktoré trápia medzinárodné spoločenstvo.

Použitá literatúra

1. Archer, C.: International Organization. London: Routledge, 2001.
2. Králik, J.: Letokruhy diplomacie. Bratislava: IURA Edition, 2003.
3. Moraviecki, V.: Funkcii meždunarodnoj organizacii. Moskva: Progress, 1976.
4. Potočný, M. – Šibajevová, E. A.: Právo mezinárodních organizací. Praha: Panorama, 1984.

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 6729 5463

Ing. Mária Greššová, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GEOSTRATEGICKÁ POLOHA UKRAJINY A GEOPOLITICKÉ SCENÁRE MOŽNÉHO VÝVOJA UKRAJINY

gressova@euba.sk

Abstrakt

Ukrajina je mladou európskou krajinou, ale jej postavenie vo svetovom hospodárstve je napriek tomu veľmi dôležité. Je to nový a dôležitý priestor na európskom kontinente, ktorý je zároveň aj významným geopolitickým oporným bodom. Existujú štyri geopolitické scenáre možného vývoja Ukrajiny, ktoré sú ovplyvnené postavením Ukrajiny vo svete: úspešný scenár nekonfrontačný, úspešný scenár konfrontačný, neúspešný scenár konfrontačný a neúspešný scenár nekonfrontačný.

Kľúčové slova: geopolitika, poloha Ukrajina, scenáre vývoja.

Abstract

Even though the Ukraine is one of the youngest European countries, its position in world economy is significant. It is a new and important area at the European continent that is also one of the most important geopolitical supporting points. There are four geopolitical scenarios of Ukrainian development that are affected by its position in the world: successful non-confrontational scenario, successful confrontational scenario, non-successful confrontational scenario, and non-successful non-confrontational scenario.

Key words: geopolitics, position of the Ukraine, development scenarios.

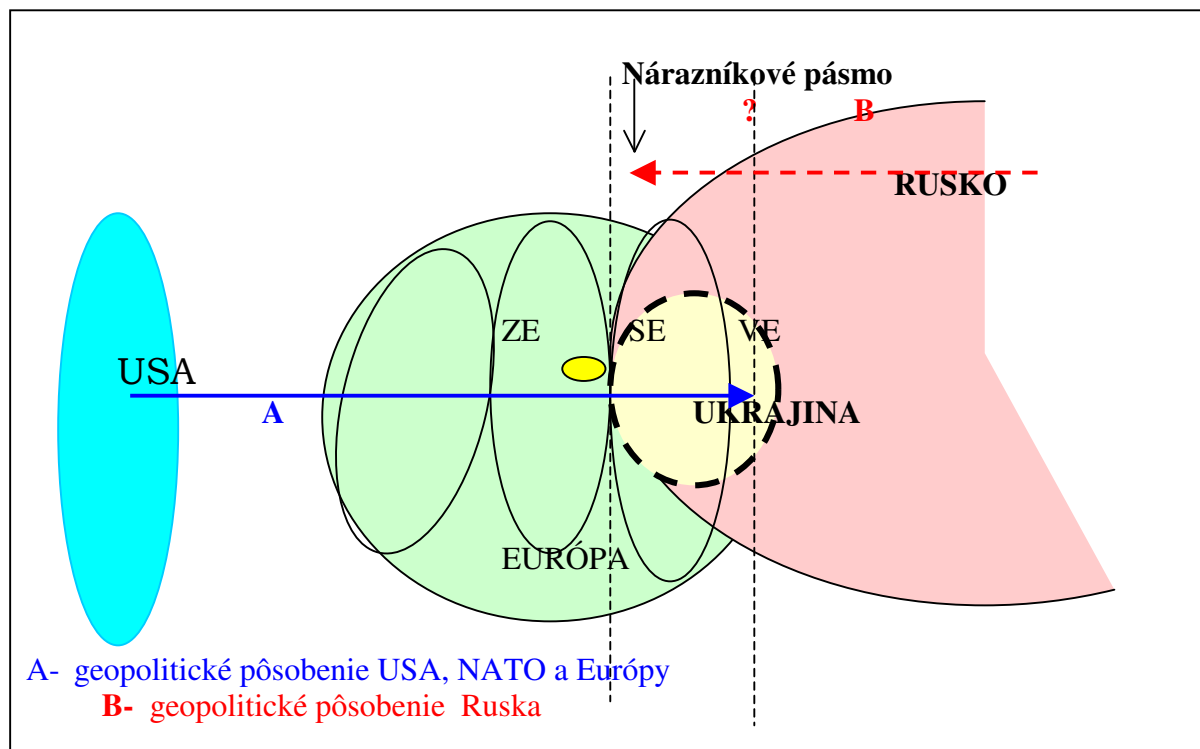
Úvod

Na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia sa 15 republík Zväzu sovietskych socialistických republík, s takmer 270 miliónmi obyvateľov, ocitlo vo všeobecnej kríze. Pobaltské krajiny už boli mimo Zväzu sovietskych socialistických republík. V Karabachu došlo k národnostným sporom. Všetky ekonomické, sociálne a národnostné problémy viedli k tomu, že 13 z 15 zväzových republík už využilo právo na sebaurčenie. V roku 1991 sa Ukrajina stala nezávislou krajinou a začala sa nová etapa vývoja tejto krajiny.

Geostrategická poloha Ukrajiny

Po nadobudnutí nezávislosti sa Ukrajina stala tzv. geopolitickým ohniskom v regióne strednej a východnej Európy (SVE) (Obrázok 1).

Obrázok 1 Ukrajina ako geopolitické ohnisko

Zdroj: VOLNER, Š.: Geopolitické zmeny v Európe a smerovanie Slovenska, FPVaMV UMB BanskáBystrica,
<http://www.ssag.sk/SSAG%20study/GEO/SZG/Geopoliticke%20zmeny%20v%20Europe%20a%20smerovanie%20Slovenska.pdf>

V súvislosti so snahou strategicky posilniť svoje postavenie v Európe ako rozhodujúcej mocnosti sa vynorila otázka strategickej polohy Ukrajiny v regióne SVE. Zbigniew Brzezinski povedal: „Ukrajina je kľúčovým políčkom na veľkej šachovnici“²⁷⁴. Okrem toho zdôraznil, že:

„Geopolitickými opornými bodmi sú štáty, ktorých dôležitosť pochádza nie z ich moci, lež z ich citlivého umiestnenia a z dôsledkov ich potenciálnej zraniteľnosti, pokiaľ ide o ich správanie sa ako geostrategických hráčov. Vo väčšine prípadov sú geopolitickými opornými bodmi v dôsledku ich umiestnenia na zemepisnej mape, čo v niektorých prípadoch umožňuje zohrávať zvláštnu úlohu pri dostupnosti alebo pri zamedzení prístupu k zdrojom hráčom dôležitým. Ukrajina, Azerbajdžan, Južná Kórea, Turecko a Irán zohrávajú túto úlohu kriticky dôležitých geopolitických oporných bodov“²⁷⁵.

Ukrajina, nový a dôležitý priestor na eurázijskej šachovnici, je tiež geopolitickým oporným bodom, pretože jej existencia ako nezávislej krajiny napomáha pri transformovaní Ruska. Bez Ukrajiny Rusko prestáva byť eurázijským impériom. Rusko by sa bez Ukrajiny stále ešte mohlo usilovať o imperiálny štatút, ale v tom prípade by sa stalo prevažne ázijským imperiálnym štátom, s veľkou pravdepodobnosťou vťahovaným do zničujúcich konfliktov s prebudenými obyvateľmi Strednej Ázie, ktorých by podporovali ich bratské islamské štáty na juhu.

²⁷⁴ BRZEZINSKY, Zb.: The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives, 1997.

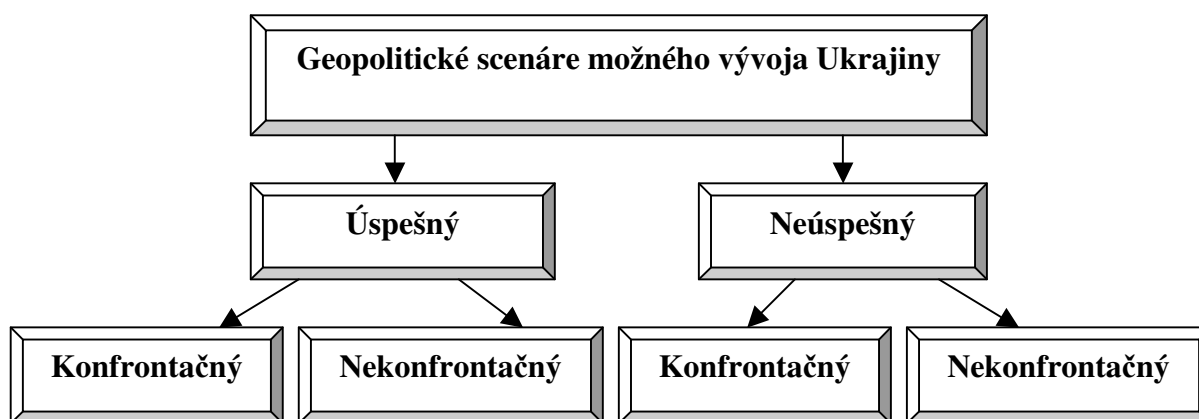
²⁷⁵ Tamže.

Ale ak Moskva nadobudne kontrolu nad 47,5 miliónovou Ukrajinou a hlavnými zdrojmi, ako aj nad prístupom k Čiernemu moru, Rusko sa automaticky ocitne na ceste stať sa mocným imperiálnym štátom, ťahajúcim sa od Európy po Áziu.

Bez Ukrajiny by obnovenie imperializmu, či už založenom na SNŠ (Spoločenstvo nezávislých štátov) alebo na eurazianizme vôbec neprichádzalo do úvahy. Impérium bez Ukrajiny by znamenalo, že Rusko by sa viac „aziatizovalo“ a ešte viac vzdialilo od Európy. Krajínami, ktoré si zaslúžia najväčšiu podporu zo strany Spojených štátov sú: Azerbajdžan a Uzbekistan a mimo tejto oblasti Ukrajina, pretože všetky tri sú geopolitickými opornými bodmi. Postavenie Kyjeva podporuje argument, že práve Ukrajina je kritickým štátom, pokiaľ ide o vlastný budúci vývoj Ruska²⁷⁶.

Existujú štyri geopolitické scenáre možného vývoja Ukrajiny²⁷⁷, ktoré sú ovplyvnené postavením Ukrajiny vo svete. Podľa môjho názoru tieto scenáre sa uvádzajú ako krajné scenáre, takže sa dá predpokladať, že vývoj Ukrajiny nebude prebiehať až tak radikálne, ale v menšej miere podľa konkrétneho scenára. Východisko scenárov predstavuje charakter vnútorného vývoja v krajine a reakcie medzinárodných aktérov na vnútorný vývoj Ukrajiny. Platí to aj opačne (Schéma 1).

Schéma 1 Geopolitické scenáre možného vývoja Ukrajiny

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov z :DULEBA, A.: *Ukrajina a Slovensko*. Veda, Bratislava, 2000. ISBN 80-224-0656-2.

Úspešný scenár nekonfrontačný

Tento scenár predpokladá, že všetky reformy na Ukrajine budú úspešné, výsledkom čoho bude, že táto krajina sa stane európskou krajinou, pripravenou na vstup do transatlantických štruktúr. Časové obdobie sa odhaduje na roky 2020 - 2025. Ale podmienkou takého vývoja Ukrajiny je aj to, že nedôjde k oslabeniu transatlantického spoločenstva, čiže nedôjde k prerozdeleniu miery bezpečnostnej zodpovednosti v prospech Európskej únie, ktoré by mohlo vyvolať konflikt Spojených štátov amerických s krajinami západnej Európy a EÚ

²⁷⁶RAIMONDO, J.: Kontrola nad ropou, kľúčový „oporný bod“ veľkej šachovnice ohrozený. <http://www.antiwar.com/justin/?articleid=4205>.

²⁷⁷ DULEBA, A.: *Ukrajina a Slovensko*. Veda, Bratislava, 2000. ISBN 80-224-0656-2.

nebude musieť hľadať spojenca na strane Ruska. Ale tento ideálny scenár sa nemôže uskutočniť bez napätia vo vzťahoch Ukrajiny s Ruskom a Bieloruskom. Ukrajina sa bude spolupodieľať na bezpečnostnej zodpovednosti NATO a Rusko bude túto skutočnosť akceptovať a nebude vyvolávať konflikt so Spojenými štátmi americkými. To všetko znamená, že dôjde k prerozdeleniu moci vo svete, ale aj k uznaniu nového prerozdelenia.

Tento scenár nie je veľmi realistický, pretože predpokladá, že vývoj Ukrajiny bude veľmi úspešný, uskutočnia sa všetky potrebné transformačné zmeny a Rusko bude s takýmto vývojom súhlasiť. Práve preto je tu veľká miera nepravdepodobnosti, že sa tento scenár uskutoční. Teoreticky tento scenár bol možný pred rokom 1993, ale len za predpokladu, že by vtedy Rusko zachovalo strategické partnerstvo so Západom. Ako sa ale vtedy ukázalo, zachovať takéto partnerstvo nebolo možné. Spojené štáty americké zmenili svoje pozície na proukrajinské, čím si zvolili konfrontáciu s Ruskom. V súčasnosti by tento scenár mohol byť možný len v prípade oslabenia Ruska a schopnosti Ukrajiny vybudovať štátnosť.

Úspešný scenár konfrontačný

Tento scenár predpokladá, že všetky transformačné procesy na Ukrajine budú neúspešné, vznikne autoritatívny režim a sociálna nespokojnosť obyvateľstva krajiny bude potlačená. Klanovo-trhový systém hospodárskeho i politického systému zostane zachovaný. Ukrajina zostane autoritatívnym štátom, ktorý bude podporovať Západ. Perspektívou vývoja Ukrajiny by bola integrácia do eurázijských štruktúr. Okrem ruských energetických zdrojov by sa používali kaspické. Ukrajina ako taká by mala šancu len vtedy, keby sa začal rozpad a oslabenie centrálnej moci Ruska. Okrem toho by sa z európskej časti Ruska mali vytvoriť nové krajiny alebo krajina a až po rozpade Ruskej federácie by sa mohol začať proces demokratizácie Ukrajiny. Autoritatívna prozápadná časť Ukrajiny by sa mohla stať hrozbou pre demokraciu krajín strednej a východnej Európy a Európska únia by sa bránila zblíženiu s Ukrajinou. Spojené štáty americké by podporovali autoritatívne prozápadné režimy v krajinách strednej a východnej Európy (prípád Albánska), ktoré by neboli integrované do NATO. EÚ by stále predlžovala rozhovory o vstupe týchto krajín do jej štruktúr, až dovtedy, kým by sa nezačal tzv. postruský proces demokratizácie Ukrajiny. Stále by fungoval stredo európsky mechanizmus spolupráce a trval by dlhšie ako najbližších pätnásť rokov. V neintegrovaných štátoch strednej a východnej Európy, ktoré by boli odkázané na spoluprácu s Ukrajinou by sa mohol začať proces prispôsobenia sa ukrajinským pravidlám spoločenského života. Tento scenár predpokladá, že vzťahy Ukrajiny a Ruska budú stále veľmi napäté a ak sa Rusko odváži, tak by mohlo dôjsť aj ku konfliktom v tomto regióne.

Neúspešný scenár konfrontačný

Tento scenár predpokladá, že Ukrajina sa nepresadí ako eurázijská alternatíva Ruska v postsovietskom priestore. Dôjde k rozpadu Ukrajiny, sociálnym nepokojom a k moci sa dostanú proruské skupiny. Ukrajina sa rozpadne minimálne na dve časti. Západná Ukrajina odmietne novú vládu a získa podporu na strane NATO a Európskej únie. Pre Európsku úniu vznikne nový manévrovací priestor vo vzťahu k Spojeným štátom americkým, keď bude stáť na strane Ruska. Keď nie, tak dôjde k posilneniu transatlantického spoločenstva podľa vzoru z bipolárneho konfliktu. Ak napätie bude pokračovať, Európska únia sa bude potrebovať ochrániť na východe novou železnou oponou, ktorá vznikne na hraniciach integrovaných a postukrajinských stredo európskych krajín. Prvou úlohou Európy bude stabilizovať situáciu v týchto krajinách. Bude potrebná nová dohoda s Ruskom a prerozdelenie moci v Európe. Po

stabilizácii týchto krajín by sa mohlo znovu začať rokovať o integrácii. Rusko sa ocitne v úplne novej situácii, obnoví sa jeho mocenský potenciál a možno by mohlo dôjsť aj k obnoveniu napätia Východ – Západ.

Neúspešný scenár nekonfrontačný

Tento scenár predpokladá, že Ukrajina sa dobrovoľne zameria na vzťahy s Ruskom v rámci Spoločenstva nezávislých štátov. Toto bude len potvrdenie dominantného postavenia Ruska v regióne. Spolupráca Ukrajiny s krajinami bývalého Sovietskeho zväzu môže zachovať s väčšími či menšími zmenami súčasnú perspektívu vývoja Ukrajiny. Ukrajina by už nemusela byť konfrontačnou krajinou a v rámci Spoločenstva nezávislých štátov by sa mohla pokúsiť o napredovanie. Teda by už nebola vonkajšou, ale vnútornou alternatívou Ruska. USA a krajiny západnej Európy by túto skutočnosť akceptovali. Zapojenie Ukrajiny do procesov fungovania Spoločenstva nezávislých štátov by mohlo pozitívne ovplyvniť činnosť tohto zoskupenia. Tým pádom vytvorenie „ukrajinskej strednej Európy“ by stratilo význam. Západ by podporoval demokratický vývoj v neintegrovanej krajine strednej a východnej Európy s cieľom ich integrácie do západných štruktúr. Po návrate Ukrajiny by Rusko súhlasilo s týmto procesom a bude akceptovať aj rozšírenie európskych štruktúr. Zvýši sa význam a pravdepodobnosť zblížovania krajín Európskej únie s Ruskom a krajinami Spoločenstva nezávislých štátov ale tak, aby to neohrozilo postavenie Spojených štátov amerických. Európa bude bipolárna, ale napriek tomu oveľa stabilnejšia. Napätie, keď bude pokračovať, tak bude podľa starého bipolárneho vzoru prenesené do iných častí sveta. Predpokladá sa vznik nového modelu vzťahov Európskej únie a Spojených štátov amerických.

Záver

V súčasnosti je Ukrajina kľúčovým geostrategickým bodom v Európe. Významným faktorom Ukrajiny je aj jej geostrategická poloha medzi dodávateľmi ropy a zemného plynu z Ruska, centrálnej Ázie a Kaspického regiónu a odberateľmi v Európe. Tým sa z Ukrajiny stáva významný geostrategický partner medzi týmito krajinami, ktorý slúži ako dôležitý a významný tranzitný uzol v dodávkach ropy a zemného plynu.

Nezávislosť Ukrajiny ohrozuje postavenie Ruska. Ide napríklad o výsadné postavenie v oblasti Čierneho mora, kde prístav v Odese slúžil Rusku ako životne dôležitá brána k obchodu so Stredomorím. Geopolitická pozícia Ukrajiny je kľúčová nielen pre Rusko. Dôsledky straty nezávislosti Ukrajiny by sa takmer okamžite prejavili v strednej Európe, osobitne u krajín V4 a teda aj v SR. Geopolitickým ohniskom na východnej hranici zjednotenej Európy by sa mohlo stať Poľsko²⁷⁸.

²⁷⁸<http://www.ssag.sk/SSAG%20study/GEO/SZG/Geopoliticke%20zmeny%20v%20Europe%20a%20smerovani%20Slovenska.pdf>

Literatúra:

1. BRZEZINSKY, Zb.: The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives, 1997.
2. BRZEZINSKY, Zb.: Ukrajina v geostrategičnomu kontexti. Kievo-mogylanska akademia, Kiev, 2006. ISBN 966-518-354-0.
3. DULEBA, A.: Ukrajina a Slovensko. Veda, Bratislava, 2000. ISBN 80-224-0656-2.
4. KREJČÍ, O.: Medzinárodní politika. Ekopress, Praha, 2001. ISBN 80-86119-45-9.
5. RAIMONDO, J.: Kontrola nad ropou, klíčový „oporný bod“ veľkej šachovnice ohrozený. <http://www.antiwar.com/justin/?articleid=4205>.
6. VOLNER, Š.: Geopolitické zmeny v Európe a smerovanie Slovenska, FPVaMV UMB Banská Bystrica, <http://www.ssag.sk/SSAG%20study/GEO/SZG/Geopoliticke%20zmeny%20v%20Europe%20a%20smerovanie%20Slovenska.pdf>
7. <http://ref.net.ua/work/det-6330.html>
8. <http://encyklopedia.sme.sk/clanok.asp?cl=3041990>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 6729 5463

Ing. Ľubica Harakaľová

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TREŇČÍNE

INŠTITUCIONALIZÁCIA REGIONÁLNEJ POLITIKY SR V SÚČASNOSTI A JEJ VÄZBY NA INŠTITÚCIE EÚ

harakalova@tnuni.sk

Abstrakt

Príspevok nadväzuje na príspevok z minuloročnej konferencie, kde som rozoberala kreovanie a inštitucionalizáciu regionálnej politiky v historicky prvom volebnom období regionálnych samospráv. Je zameraný na súčasný stav inštitucionalizácie regionálnej politiky v podmienkach Slovenskej republiky. Vláda Slovenskej republiky schválila programový dokument Národný strategický referenčný rámec a je preto nutné, aby regionálne samosprávy boli pripravené na implementáciu tohto programového dokumentu. Cieľom príspevku je analýza takejto pripravenosti z hľadiska administratívy a najmä personálneho obsadenia nielen kvantitatívneho ale aj kvalitatívneho. Takisto analyzuje organizačné zmeny aké boli prijaté na príklade Trenčianskeho samosprávneho kraja. Do tejto problematiky vstupuje aj prezentovaná požiadavka predsedov samosprávnych krajov, aby priamymi prijímateľmi finančnej pomoci EÚ neboli vláda a jej ministerstvá, ale priamo samosprávne kraje.

Kľúčové slová: Regionálna politika, regionálne samosprávy, inštitucionalizácia, Národný strategický referenčný rámec, Trenčiansky samosprávny kraj

Abstract

The object of article links to the topic of article published in the text book from a last year conference (Mojmirovce 2006) in which I was concentrated in creation and institutionalization European union regional policy in a historical first electoral term of regional municipality. This paper is aimed at present institutionalization of European union regional policy in a conditions of Slovak republic. Slovak republic government approved a National strategic reference framework and thus is necessary to get regional municipality ready for implementation of this document. The goal of this paper is analysis of municipality readiness for this implementation from an administrative point of view and its specialized in quantitative and qualitative valuation of workers and is analyzing organizational changes which were accepted on example of Trenčín's regional municipality. Other discussed question is a request of regional municipality chairmen to receive financial aid from EU funds directly to regional municipality and not through government and ministries.

Key words: Regional policy, Regional municipality, Institutionalization, National strategic reference framework, Trenčín regional municipality

Príspevok chronologicky nadväzuje na príspevok podobného zamerania z minulej konferencie (Medzinárodné vzťahy 2006). Príspevok bol zameraný na pomerne dlhšie obdobie - 4 rokov zahŕňalo obdobie s nepomerne dramatickejšími udalosťami – historicky

prvých regionálnych volieb v roku 2002 a zároveň vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie v roku 2004.

Je preto možno na mieste otázka, čo sa môže udiat' z pohľadu inštitucionalizácie regionálnej politiky za pomerne krátky časový úsek – jedného roka. Za príklad uplatňovania regionálnej politiky, i jej inštitucionalizácie (tak ako v predchádzajúcom príspevku) som si zobrala orgány Trenčianskeho samosprávneho kraja.

Slovenská republika po prvý krát od vstupu do Európskej únie bude môcť čerpať finančnú pomoc z EÚ počas celého programovacieho obdobia t.j. od roku 2007 do roku 2013. Ako je známe v predchádzajúcom období to bolo len 2 roky - od 2004 do 2006 s moratóriom čerpania do roku 2008. Ako v tejto súvislosti uvádza Bezáková, T. a Budjač, M.: „*V nasledujúcom programovacom období 2007 – 2013 na kohéznú politiku EÚ bude uskutočňovať prostredníctvom sústreďovania príspevkov z fondov EÚ na tri hlavné ciele.*“²⁷⁹

Regionálna politika – spolupráca s regiónmi

Regionálna politika TSK sa v poslednom období nesústreďovala prioritne na rovnicu regionálna politika rovná sa čerpanie eurofondov.

Trenčiansky samosprávny kraj čulo rozvíjal bilaterálne vzťahy s regiónmi , po podpísaní zmlúv o spolupráci boli naplnené aj konkrétnymi aktivitami .

Dohoda so Zlínskym krajom bola podpísaná v roku 2003 a obnovená v roku 2005. Je len prirodzené, že spoločná hraniaca predpokladá najlepšie a najdynamickejšie kontakty , ktoré sa prejavujú v cezhraničnej spolupráci, v kultúre a v cestovnom ruchu. V súčasnosti je najdôležitejšia investičná príprava výstavby cestného prepojenia medzi krajinami rýchlostnými cestami R2 a R6.

Medzi najintenzívnejšie patrí regionálna spolupráca medzi TSK a regiónom Picardia vo Francúzsku. Dohoda bola podpísaná v roku 2005. Hlavné oblasti spolupráce sú školstvo a sociálna starostlivosť. Výsledkom tejto spolupráce bola 8.konferencia o francúzsko – slovenskej decentralizovanej spolupráci, ktorá sa uskutočnila v júni 2007 pod názvami Vedomostná ekonomika vo väzbe na hospodársky rast regiónov a Prínos decentralizovanej spolupráce a realizácie regionálnych rozvojových stratégií. Významnou súčasťou tejto konferencie a spolupráce je naša Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne a Univerzita Julesa Verna v Amiens.

Súčasťou bilaterálnych dohôd je aj dohoda s regiónom Sor – Trondelag v Nórskom kráľovstve podpísaná v októbri 2004. Hlavnou oblasťou spolupráce sú školstvo predovšetkým zdravotnícke školy a pomoc pri obnove, ochrane a novom využití kultúrnej pamiatky Trenčiansky hrad.

Na území Ruskej federácie TSK spolupracuje na základe dohody z októbra 2005 v oblastiach ekonomickej spolupráce , školstva , kultúry a cestovného ruchu s Volgogradskou oblasťou. Protokolom o zámeroch medzi TSK a Čuvašskou republikou sa spolupracuje v poľnohospodárskej výrobe, podnikaní, vede, vzdelávaní, kultúre, ochrane životného prostredia, cestovného ruchu a športu.

Ostaná z dohôd bola podpísaná s regiónom Istria v Chorvátskej republike v júni 2007. Prioritou sú oblasti cestovného ruchu, vzdelávania a prednostne vytvorenie kontaktov Trenčianskou univerzitou A. Dubčeka v Trenčíne a Univerzitou v Pule.

²⁷⁹ BEZÁKOVÁ, T., BUDJAČ, M.: Financovanie regionálnej politiky – doterajší vývoj a perspektívy. In: *Regionálna politika Európskej únie a perspektívy účasti Slovenskej republiky na jej realizácii*. VEGA I/1254/04- /Lipková, Ľ.. Bratislava: FMV EU v Bratislave, 2006. ISBN 9788022523226

Medzinárodná spolupráca a spolupráca s regiónmi sa preniesla aj na mimoeurópsky kontinent a to podpísaním Memoranda o porozumení a podpore partnerskej výmeny a spolupráce medzi TSK a regiónom Yunfu v Čínskej ľudovej republike parafované v decembri 2005.

Koncom roka 2006 Zastupiteľstvo TSK schválilo koncepciu medzinárodnej spolupráce TSK.

Dom slovenských regiónov v Bruseli

Dom slovenských regiónov (DSR) bol otvorený dňa 26.mája 2005 ako projekt spoločného regionálneho zastúpenia všetkých ôsmich slovenských regiónov – samosprávnych krajov. Lídrom projektu je na základe 7 bilaterálnych zmlúv uzatvorených medzi samosprávnymi krajinami a Košickým samosprávnym krajom. Financovanie projektu je zabezpečené zo zdrojov regiónov, pričom každý región sa na spoločných nákladoch podieľa 1/8. Za účtovnú správnosť a finančné operácie zodpovedá líder projektu – Košický samosprávny kraj, ktorý by mal projekt viesť do konca tohto roka (2007)..

Otvorenie zastúpenia TSK v Bruseli bolo odrazom snahy zapojiť región do procesu tvorby európskych politík a využiť čo najviac z programov iniciatív a programov európskeho spoločenstva. Keďže pri tvorbe európskej legislatívy je nutné zohľadňovať záujmy a miestnej a regionálnej úrovne, cieľom regionálneho zastúpenia je sledovať proces tvorby legislatívy a snažiť sa ho ovplyvňovať v súlade s regionálnymi prioritami.²⁸⁰ Práca zástupcu regiónu je v tomto ohľade efektívnejšia, keď spolupracuje s ostatnými regiónmi, ktoré pôsobia v Bruseli.

Činnosť Zastúpenia TSK v Bruseli je zameraná na plnenie piatich priorít, ktorými sú:

- 1.Prezentácia a propagácia TSK
- 2.Monitoring európskych politík
- 3.Obplyvňovanie tvorby európskych politík s ohľadom na záujmy regiónu
- 4.Zapojenie regiónu do európskych projektov
5. Networking

Dom slovenských regiónov vydáva elektronický mesačník Inflow

Trenčiansky samosprávny kraj má vypracovaný informačný systém stáží pre absolventov minimálne 1.stupňa vysokoškolského vzdelania príp. absolventov vzdelávacích inštitúcií, ktoré majú podobný štatút. V roku 2007 bolo možné prihlásiť sa a nasledujúcom roku absolvovať platené stáže v Európskom parlamente, Európskom hospodárskom a sociálnom výbore a vo Výbore regiónov. Cieľom týchto stáží je doplnenie si vedomostí

²⁸⁰ Jako v danom kontexte uvádza Gogová, M.: „Osobitnú početnú kategóriu prameňov práva ES/EÚ tvoria sekundárne pramene komunitárneho práva, ktoré majú v podstate povahu správnych aktov vydávaných orgánmi ES/EÚ na základe splnomocnenia uvedeného v prameňoch primárneho práva, a ktoré pôsobia vo vzťahu k členským štátom alebo fyzickým a právnickým osobám v pozícií spravujúcich subjektov.“ (In: GOGOVÁ, M.: Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727)

uchádzačov, ktoré získali počas štúdia, oboznámenie sa s činnosťou európskeho parlamentu a jeho poradných orgánov.²⁸¹

Organizácia a inštitucionalizácia regionálnej politiky a medzinárodnej spolupráce TSK

Ostaná organizačná zmena bola prijatá k 1.3.2007, ktorá je aj reakciou na prijatie národného programového dokumentu Národný strategický referenčný rámec na roky 2007 – 2013. Z pohľadu regionálnej politiky zostal so svojim názvom odbor regionálneho rozvoja so svojimi novými oddeleniami – stratégie a programov regionálneho rozvoja a oddelenie implementácie regionálneho operačného programu. Novovytvorený odbor medzinárodnej spolupráce so svojimi oddeleniami medzinárodnej spolupráce a oddelenie cestovného ruchu. Oba odbory sú súčasťou Úradu Trenčianskeho samosprávneho kraja. Kopírujú činnosť úradu aj zastupiteľstvo má vytvorené komisie rovnakého názvu – komisia regionálneho rozvoja a komisia medzinárodnej spolupráce a cestovného ruchu. (v predchádzajúcom volebnom období komisia medzinárodnej spolupráce po počiatočnom zriadení bola neskôr zrušená a jej činnosť sa zlúčila s komisiou regionálneho rozvoja, podobne aj odbor na Úrade TSK, neskôr 1.2. 2006 bola organizačná zmena na rozdelenie odborov).

Odbor regionálneho rozvoja

- koordinuje úlohy súvisiace so zabezpečením Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja Trenčianskeho samosprávneho kraja
- koordinuje plnenie sektorových a odvetvových stratégií a koncepcií rozvoja TSK
- spolupracuje s ministerstvami, ostatnými ústrednými orgánmi štátnej správy, samosprávnymi krajinami a ostatnými sociálno-ekonomickými partnermi
- v súlade s národnými stratégiami a programami pripravuje stratégiu regionálneho rozvoja
- vykonáva činnosť sprostredkovateľského orgánu pod riadiacim orgánom a činnosť informačného centra prvého kontaktu pre operačné programy a programy Iniciatív Spoločenstva
- príprava materiálov pre rokovanie Zastupiteľstva TSK a Komisie regionálneho rozvoja
- zabezpečuje spoluprácu so samosprávou obcí a miest a ich združeniami
- zabezpečuje spoluprácu s ďalšími samosprávnymi krajinami
- podieľa sa pri vytváraní a udržiavaní trvalo udržateľného rozvoja samosprávneho kraja
- zastupuje TSK v rôznych pracovných skupinách rezortov, hodnotiacich komisií, monitorovacích výborov a riadiacich orgánov operačných programov a programov Iniciatív Spoločenstva

Odbor medzinárodnej spolupráce

- zabezpečuje koordináciu činnosti a spolupráce fyzických osôb a právnických osôb pri realizácii stratégie cestovného ruchu TSK

²⁸¹ „Permanentné učenie sa jednotlivcov, pracovných kolektívov a podniku ako celku z dosiahnutých výsledkov, z neúspechu, ale tiež i z predchádzajúcich úspechov“ tvorí neoddeliteľnú súčasť manažmentu ľudských zdrojov ako základného predpokladu efektívnosti podnikateľských subjektov. (In: BACULÍKOVÁ, N.: In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Postavenie univerzity a jej výskumu v znalostnej ekonomike“*, 8.11.2007 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD).

- spolupracuje s Ministerstvom hospodárstva SR pri vypracúvaní materiálov koncepcného významu v oblasti cestovného ruchu
- spolupracuje so Slovenskou agentúrou pre cestovný ruch pri prezentácii TSK
- spolupracuje s regionálnymi aktérmi pri organizovaní podujatí regionálneho významu, ktoré majú vplyv na rozvoj cestovného ruchu
- zabezpečuje propagáciu regiónu TSK prostredníctvom rôznych tlačených materiálov a predmetov s emblémom TSK
- zabezpečuje prípravu a účasť TSK na domácich a zahraničných veľtrhoch cestovného ruchu
- zabezpečuje spoluorganizovanie konferencií, seminárov a workshopov so zameraním na cestovný ruch v TSK
- spolupodieľa sa na príprave materiálov do Komisie medzinárodnej spolupráce a cestovného ruchu pri Zastupiteľstve TSK a následne do Zastupiteľstva TSK
- pripravuje odborné stanoviská a spolupodieľa sa na tvorbe projektov zameraných na medzinárodnú spoluprácu a financovaných z Iniciatívy Spoločenstva a z Finančného nástroja Nórskeho kráľovstva / Európskeho hospodárskeho priestoru,
- koordinuje činnosti a svojimi aktivitami napĺňa rámcové zmluvy (dohody, memoranda o porozumení, protokol o spolupráci) vyplývajúce z bilaterálnych spoluprác s partnerskými regiónmi v spolupráci s inými odbormi Ú TSK,
- koordinuje a zabezpečuje odbornú činnosť spojenú s realizáciou medzinárodných seminárov a kolokvií,
- pripravuje korešpondenciu spojenú s realizáciou medzinárodných kolokvií a konferencií,
- koordinuje činnosti a svojimi aktivitami napĺňa spoluprácu so zástupcom TSK v Dome slovenských regiónov, Generálnym direktoriátom pre regionálnu politiku EK, Výborom regiónov, Združením európskych regiónov a Radou Európy.

TSK ako aj ostatné VÚC zaradené do cieľa Konvergencia bude zabezpečovať činnosť Sprostredkovateľského orgánu pod riadiacim orgánom pre regionálny operačný program 2007 – 2013. Riadiacim orgánom je Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR. Na všetkých Sprostredkovateľských orgánoch (SORO) pre regionálny operačný program (ROP) sa vypracovali interné manuály procedúr, ktoré sa odovzdali orgánu auditu – Ministerstvu financií SR a spracoval sa Programový manuál ROP a Príručka pre žiadateľov.

Trenčiansky samosprávny kraj schválilo zmenu organizačnej štruktúry so začlenením odboru implementácie Sprostredkovateľského orgánu pre ROP a samostatného oddelenia kontroly SORO pre ROP. Spolu by malo byť vytvorených 30 – 35 pracovných pozícií. Otvorenou je otázka ich prijímania vzhľadom na neexistujúce zmluvy medzi TSK a riadiacim orgánom. Takisto otvorenou otázkou sú aj finančné otázky – mzdy , náklady , nájomné.

Vzhľadom na požiadavky Európskej komisie, celý proces prípravy čerpania z fondov na Slovensku mešká už rok, a s tým súvisí aj vyššie uvedená príprava administratívnych a personálnych kapacít na úrovni regionálnych samospráv. Plná stav sa predpokladá dosiahnuť cca do polovice budúceho roka 2008.

V zmysle Uznesenia zastupiteľstva TSK č.191/ z 28.2.2007 vypracovala priebežne dopĺňa zásobník projektových zámerov TSK pre obdobie 2007 – 2013, ktorý je doplnkom č.3 Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja TSK. Zásobník je spracovaný podľa prirít a opatrení Národného strategického referenčného rámca pre roky 2007 – 2013 a Národného strategického plánu rozvoja vidieka na roky 2007 -2013. Sú do neho zahrnuté projekty, ktoré spĺňali podmienky Regionálneho operačného programu prioritá 1 - Infraštruktúra vzdelávania,

Operačného programu životné prostredie, Operačného programu konkurencieschopnosť a hospodársky rast a programu rozvoja vidieka.

Poslanci TSK na svojom XI. zasadnutí 22. augusta 2007 schválili Zásobník projektových zámerov regiónu Trenčianskeho samosprávneho kraja pre roky 2007 až 2013.

Dokument zahŕňa 121 zámerov Trenčianskeho samosprávneho kraja s celkovými predpokladanými nákladmi 5 168 659 tis. Sk. Najviac ich je v oblasti školstva. Na 5-percentnú spoluúčasť pri ich financovaní by mal TSK vyčleniť v rozpočte sumu 253 363 tisíc Sk. Súčasťou zásobníka je však aj 1589 projektových zámerov miest a obcí z regiónu Trenčianskeho kraja v celkovej predpokladanej hodnote 31 766 590 168 Sk. Projekty sú rozvrhnuté do viacerých oblastí – od modernizácie infraštruktúry vzdelávania, cez regeneráciu sídiel, operačný program životného prostredia až po operačný program informatizácia spoločnosti... Zaradenie projektu do zásobníka ešte nezakladá nárok budúceho žiadateľa, že projekt je podaný a bude finančne podporený. Oprávnení žiadateľa /TSK, mestá a obce/ musia podať svoje projekty na základe zverejnenej výzvy v rámci jednotlivých operačných programov. Zaradenie projektu do zásobníka je však jedným z dôležitých hodnotiacich a výberových kritérií.

Trenčiansky samosprávny kraj zároveň vyhlásil výzvu na podávanie žiadostí o získanie grantu na podporu miestnych akčných skupín pre prístup k programu LEADER v podmienkach TSK. Na grantovú podporu je v rozpočte na tento rok vyčlenená suma 4 mil. Sk a správcom zdrojov grantovej podpory je Rozvojová agentúra TSK, koordinátorom odbor regionálneho rozvoja TSK. Žiadosti možno posilať do 15. novembra 2007.

Schválením dokumentu Rozvojový plán NUTS II Západné Slovensko získal TSK materiál poskytujúci východiská, ako postupovať pri čerpaní finančných prostriedkov z fondov EÚ, konkrétne zo štrukturálnych fondov (EFRR, ESF), Fondu súdržnosti (FS), Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka (EAFRD) a Európskeho rybárskeho fondu (EFF) v rámci budúceho programovacieho obdobia 2007 – 2013.

Globálnym cieľom Rozvojového plánu NUTS II Západné Slovensko je „... využitím vnútorného potenciálu urýchliť rozvoj regiónu a tým zabezpečiť zvýšenie jeho konkurencieschopnosti, investovaním do infraštruktúry zlepšiť životné podmienky jeho obyvateľov a návštevníkov.“

Podobne TSK schválením materiálu Konceptia regionálneho rozvoja a cestovného ruchu pre programovacie obdobie 2007 – 2013 má nielen obsahový, ale predovšetkým organizačný manuál pre inštitucionálne a personálne vybavenie príslušných odborov na Úrade TSK. Je povšimnutiahodné, že obsahuje aj priority poslancov za jednotlivé okresy v oblasti regionálneho rozvoja.

Poslanci prerokovali a zobrali na vedomie na zasadnutí 24.10.2007 aj správu o prijatí plánu na zavedenie eura v podmienkach TSK. Popri všeobecných zásadách tohto kroku v rámci celej SR, materiál obsahuje aj špecifické podmienky na zavedenie eura v podmienkach TSK, vrátane jeho podriadených organizácií. Dôležitou súčasťou plánu je 25 konkrétnych úloh, ktoré musia byť splnené od 24.10. 2007 až po 1. 1. 2009. Prvú úlohu splnili poslanci práve na svojom 12. zasadnutí. Schválili zloženie 13-člennej pracovnej skupiny na zavedenie eura v TSK, na čele s vedúcim finančného odboru TSK .

Je potrebné tiež spomenúť, že súčasťou rokovaní zastupiteľstva bolo a je priebežné vyhodnocovanie implementácie projektov a návrh nových projektových zámerov v jednotlivých operačných programov v programovacom období 2004 - 2006 a dopĺňanie a priebežné schvaľovanie zásobníka projektov pre programovacie obdobie 2007 - 2013.

Nemožno nespomenúť požiadavku predsedov samosprávnych krajov, aby samosprávne kraje boli riadiacimi a implementačnými orgánmi finančnej pomoci z Európskej únie. Zdá však, že táto požiadavka je viac – menej politickou deklaráciou a je determinovaná

výsledkom ostatných volieb do regionálnych samospráv a zrejými prekvapivými výsledkami. V každom prípade je táto požiadavka v súčasnosti nerealizovateľná, pretože by bola v rozpore s prijatými dokumentmi Európskej komisie v súvislosti s Národným strategickým referenčným rámcom a jeho operačnými programami.

Záverom možno konštatovať, že v súčasnosti je Trenčiansky samosprávny kraj inštitucionálne aj organizačne pripravený na plnenie úloh regionálnej politiky vo vzťahu k orgánom Európskej únie a zároveň má všetky predpoklady byť úspešný pri čerpaní finančnej pomoci z Európskej únie a to nielen inštitucionálne, ale predovšetkým personálne.

Kontakt

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Študentská 3, 911 50 Trenčín; Tel.: 032/7400403

**KONFLIKTY O SUROVINY A ZDROJE – AKTUÁLNA HROZBA
BEZPEČNOSTI**

hofreiter@aoslm.sk

Abstrakt

Konflikt je neoddeliteľne spätý s existenciou sociálnych objektov. Je sprievodným javom ľudskej existencie, ale je aj predmetom a objektom vedeckého skúmania. Zvlášť v súčasnom svete, ktorý je presýtený rôznymi konfliktami, pochopenie podstaty, štruktúry, prostredia a príčin konfliktu je dôležitým predpokladom pre jeho zvládanie. Jednou z hlavných príčin konfliktov v súčasnom svete sú aj energie a suroviny. Obsahom článku je identifikovanie tých nedostatkových zdrojov, ktoré môžu byť zdrojom konfliktov. Článok bol spracovaný v rámci riešenia projektu AGA 03/2007

Abstract

A conflict is integral part of social objects existence. It is an attendant phenomenon of human existence, but also it is subject as well as object of scientific examination. Especially, in the contemporary world which is saturated with various conflicts, the understanding of spirit, structure, environment and sources of conflicts is fundamental pre-requisite for its encompassment. Some main causality of conflicts in contemporary world are also energy and raw materials. The ambition of this article is to identified of those critical resources , which can be causer of conflict.

ÚVOD

Skúmať, analyzovať a definovať pojem konflikt v reálnom prostredí vyžaduje rešpektovať zložitosť, štruktúrovanosť, mnohorozmernosť, minimálne bipolaritu tohto fenoména.

Tak ako sú rôzne prístupy ku kreovaniu teórie konfliktu, tak sú rôzne prístupy aj k definovaniu samotného pojmu konflikt.

Pojem **konflikt** (lat. *conflictio*, angl. *conflict*, nem. r *Konflikt*) je vo svojom základnom význame objasňovaný ako

- nezhoda, rozpor²⁸²
- spor, rozpor, nezhoda ; ozbrojené stretnutie; vojna²⁸³
- situácia, v ktorej sú ľudia, skupiny alebo krajiny vo vážnom spore²⁸⁴,
- situácia použitia násillia alebo boj medzi dvoma krajinami²⁸⁵,

²⁸² KSSJ, 1997, s. 251

²⁸³ SCS, 1979, s.475

²⁸⁴ Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005, s.19

²⁸⁵ Ibidem

- situácia, v ktorej sú v rozpore myšlienky, pocity, city, názory alebo želania, resp. situácia spojená s rozhodovaním²⁸⁶.

Veľký význam pre skúmanie konfliktov má Bouldingom formulovaný princíp „scarcity“ - t. zn. nedostatku, deficitu akýchkoľvek zdrojov a materiálnych či duchovných statkov, ktorý ovplyvnil ďalšie formovanie teórie konfliktov.

Všeobecne môžeme konštatovať, že *konflikt predstavuje určitú kvalitu vzájomných vzťahov, interakcie medzi jednotkami sociálneho prostredia (jednotlivcami, skupinami, jednotlivcami a skupinami), prejavujúcimi sa v súperení strán o dosiahnutie (presadenie) svojich záujmov, hodnôt a cieľov.*

Akýkoľvek konflikt môže vzniknúť len pri existencii jeho objektu. Konflikty medzi jedincami alebo sociálnymi skupinami nevznikajú bez príčiny, ale len vtedy, ak existuje niečo, čo si chcú účastníci medzi sebou rozdeliť. Tým „niečím“, kvôli čomu strany vstupujú do sporu, do súperenia, môžu byť rozličné materiálne i duchovné hodnoty : majetok, vláda, zdroje, status, idea, relígia ap. To, kvôli čomu dochádza ku stretu záujmov súperiacich strán, sa nazýva **objekt konfliktu**. Objekt konfliktu je teda tá časť reality, ktorá je v nejakom vzťahu k subjektom (stranám) konfliktu.

Na rozdiel od objektu konfliktu, **predmetom konfliktu** sú tie **rozpory, nezhody, protirečenia**, ktoré vznikajú medzi stranami a ktoré sa rozhodli riešiť formou súperenia.

Rozdiely medzi objektom a predmetom konfliktu môžeme dokumentovať nasledujúcimi príkladmi :

1. Konflikt vždy vzniká kvôli nejakému objektu, no jeho podstata je v predmete konfliktu. Ak aj odstránime objekt konfliktu, rozpor medzi stranami konfliktu môže trvať. Príkladom sú tzv. historické krivdy, ktoré sa prejavujú vo vzťahoch medzi národmi a štátmi.
2. Objekt konfliktu môže byť reálny, ale i potenciálny, klamný, iluzórny. Predmet konfliktu – rozpor a následné súperenie medzi stranami však má vždy reálnu podobu a prejavy. Ľudia nebojú len za materiálne hodnoty, za pôdu, zdroje ale často aj za ideály, idey, relígiu²⁸⁷. Rozpor, súperenie medzi stranami však má vždy reálne prejavy, či už vo forme sankcií, anexie, intervencie, vojny, revolúcie, puču, prevratu ap.

Dôležitosť pochopenia objektu pri skúmaní podstaty konfliktov si vyžaduje jeho podrobnejšiu charakteristiku. Objekt konfliktu môžeme podrobnejšie objasniť nasledujúcim spôsobom:

- Objekt konfliktu neexistuje sám osebe, bez vzťahu k účastníkom (stranám) konfliktu. Na to, aby sa nejaká hodnota, vlastnosť, vzťah či idea stala objektom konfliktu, musí sa stať predmetom záujmu a potrieb jednotlivcov, sociálnych skupín alebo spoločností. Teritórium, zdroje, suroviny, náboženstvo ap. samé osebe nie sú objektom konfliktu. Takým sa stanú až vtedy, keď o tieto hodnoty prejaví niekto záujem, keď sa objaví úsilie o ich kontrolu, získanie, používanie alebo presadenie.

²⁸⁶ Ibidem

²⁸⁷ Myslíme si, že aj v tomto prípade ide nakoniec o úplne reálne záujmy – nadvládu, dominanciu, územie či zdroje. Ovšem idey sú často využité na motiváciu aktérov konfliktu.

- Avšak ani predchádzajúca podmienka nestačí aby daná hodnota sa stala objektom konfliktu. Prejavenie záujmu o danú hodnotu, o jej získanie či používanie je dôležitou, nie však postačujúcou podmienkou na vznik konfliktu. Konflikt vznikne vtedy, keď objekt (materiálna či duchovná hodnota), o ktorý prejavia záujem viaceré subjekty, je v takom množstve, že nedokáže uspokojiť potreby všetkých záujemcov. Inak povedané, daná hodnota sa stane objektom konfliktu len vtedy, ak je deficitná, nie je dostupná v dostatočnom množstve či kvalite pre každého, kto ma o ňu záujem.²⁸⁸

KONFLIKTY O ZDROJE

Energie a suroviny sú nevyhnutným atribútom rozvoja moderného hospodárstva. Energetika je dôležitým predpokladom sociálno-ekonomického rozvoja a bez riešenia energetickej a surovinovej dostupnosti nie je možné zaistiť energetickú bezpečnosť. Nedostatok energetických zdrojov podstatne obmedzuje ekonomický rast, neracionálne využívanie zdrojov môže zase viesť k ekologickej katastrofe globálneho charakteru.

Energetické a surovinové problémy sú vyvolané postupným vyčerpávaním obmedzených a neobnoviteľných zdrojov prírodných surovín, nestabilitou vo vývoji trhov a snahou mnohých štátov získať prístup k lacným zdrojom surovín, ale i vody. Výrazne sa roztvárajú nožnice medzi dopytom a ponukou surovín a energií, čo je spôsobované najmä zvýšenou potrebou energetických zdrojov v rýchlo rastúcich ekonomikách (Čína, India). Aktuálnymi výzvami sa stáva hrozba tzv. ropného krachu, potreba prechodu na slnečnú, veternú či jadrovú energiu, ap.

Problém vodných zdrojov –vodná kríza

V posledných rokoch sa počet varovných signálov o znižovaní zásob vody neustále zvyšuje. Existuje všeobecná zhoda o tom, že sa problém ťažby, úpravy, využívania a opakovaného použitia vody je v súčasnosti globálnym problémom.

Problém dostatku dobrej vody nie je nový. Ešte pred tridsiatimi rokmi však bola voda považovaná za dar prírody, za nevyčerpateľný prírodný zdroj, ktorý možno používať bez obmedzenia. Narastajúca hrozba globálneho deficitu vody ale vyvolala nový pohľad na tento strategický zdroj, na tzv. „modré zlato“ planéty.

Región	Krajiny, ktoré prijímajú medzi 50-75% vody z externých zdrojov	Krajiny, ktoré prijímajú viacej ako 75% vody z externých zdrojov
Arabské štáty	Irak, Somálsko, Sudán, Sýria	Bahrajn, Egypt, Kuvajt
Východná Ázia a Pacifik	Kambodža, Vietnam	
LA a Karibik	Argentína, Bolívia, Paraguaj, Uruguaj	
Južná Ázia		Bangladéš, Pakistan
Subsaharská Afrika	Benin, Čad, Kongo, Eritrea,	Botswana, Mauretánia, Nigéria,

²⁸⁸ To v nás vyvoláva otázku, či náboženstvo je skutočnou príčinou konfliktov. V nadväznosti na predchádzajúce podmienky si nevieme predstaviť, že existuje „nedostatok“ náboženstva, nedostatok ideí ap.

	Gambia, Mozambik, Namíbia,	
Stredná a Východná Európa a SNŠ	Azerbajdžan, Chorvátsko, Litva, Ukrajina, Uzbekistan,	Maďarsko, Moldava, Rumunsko, Srbsko, Čierna Hora, Turkmenistan,
Vyspelé krajiny OECD	Luxemburg,	Holandsko
Ostatní	Izrael	

Tabuľka 1 : Krajiny, ktoré sú závislé od externých vodných zdrojov. Zdroj : Human Development Report 2006 .

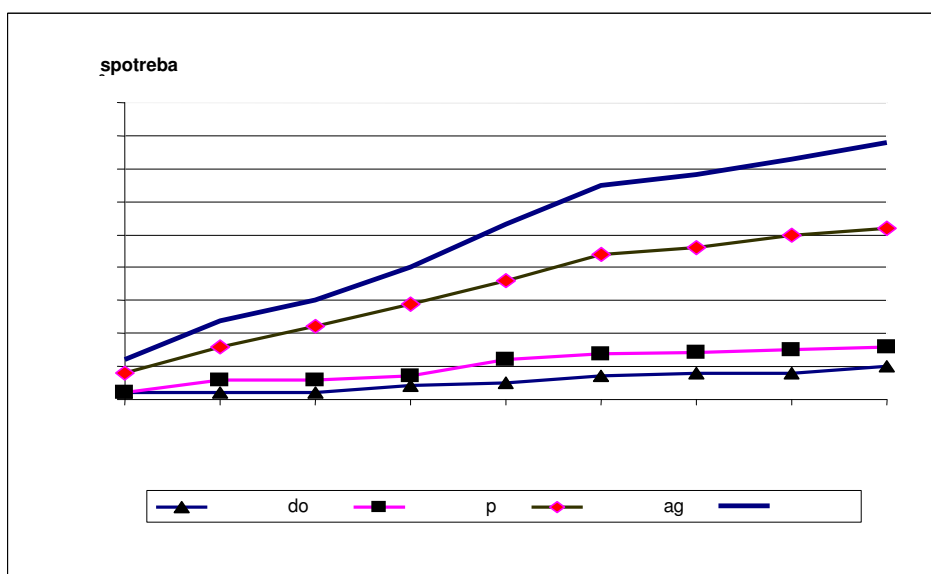
Je faktom že okolo 20% obyvateľov Zeme trpí nedostatkom pitnej vody, 50 % má prístup len k neupravovanej vode. Znečistená voda má negatívny vplyv na zdravie viacej ako 1 miliardy ľudí a každý rok na následky znečistenej vody zomiera okolo 15 miliónov detí mladších ako 5 rokov²⁸⁹. Tretina obyvateľstva žije v krajinách, prežívajúcich tzv. „vodný stres“. Zásobovanie vodou v týchto krajinách je ohrozené, resp. silne ohrozené. Prognózy do roku 2080 hovoria, že okolo 60 % ľudí bude žiť v takýchto krajinách. Najohrozenejšie oblasti sú južná Ázia, južná a severná Afrika, oblasť Stredomoria, Stredný východ²⁹⁰. Ohniskom stáleho napätia kvôli tejto strategickej surovine zostáva Blízky východ, problémom sa nemusí v budúcnosti vyhnúť ani Európa.

Hrozba globálnej vodnej krízy je prijímaná ako výzva vládám štátov, medzinárodným organizáciám i vedeckej komunite. Boli definované tri základné faktory, ktoré zásadne ovplyvňujú vznik a prehĺbovanie vodnej krízy :

1. **Zvyšovanie dopytu po vode.** Od začiatku 20. storočia sa dopyt po vode zvýšil viac ako 6-krát, a to najmä v dôsledku zvýšenia počtu obyvateľstva (10% spotreby), zavlažovania pôdy (70% celkovej spotreby), rozvoja priemyslu (20% spotreby). Je predpoklad, že spotreba vody sa bude neustále zvyšovať a to najmä ako dôsledok narastania potreby agrosektora na zavlažovanie (v Afrike až o 114 %, v Južnej Amerike o 180%). Potreba vody v krajinách tretieho sveta bude narastať vplyvom industrializácie týchto krajín, čo môže predstavovať zvýšenie o 38 % v roku 2025 a v roku 2050 až o 67 % (bez zohľadnenia vplyvu klimatických zmien).

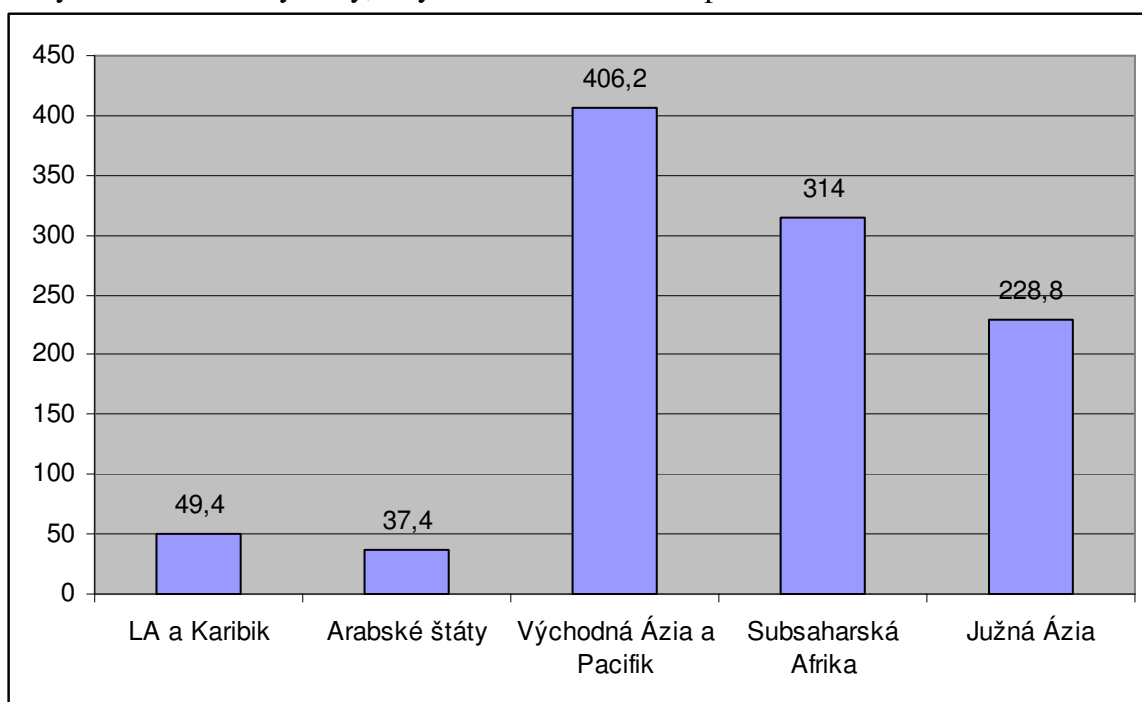
²⁸⁹ Amin, S.- Houtart, F., 2004

²⁹⁰ Spracované podľa <http://lbs.hh.schule.de/welcome.phtml?untent=/klima/klimafolgen/wasser/>

Obr. 1 : Vývoj spotreby vody. Spracované podľa <http://lbs.hh.schule.de>

2. **Znečisťovanie podzemných (spodných) vôd.** Tento jav zapríčinila predovšetkým rýchlá industrializácia a urbanizácia v transformujúcich sa a rozvojových krajinách, kde ešte veľké množstvo priemyslových a bytových odpadových vôd vteká bezprostredne do riek. K znečisťovaniu vôd prispieva i masívne používanie priemyselných hnojív a pesticídov v agrosectore.
3. **Plytvanie vodou.** Podľa údajov OSN polovica svetových zásob pitnej vody sa stráca v systémoch dodávky vody, v systéme zavlažovania ap.

Obr. 2 : Podiel obyvateľstva (v mil.) , ktorí nemajú prístup k upravenej vode
Zdroj : Human Development Report 2006 .

Voda ako strategická surovina bola už v minulosti zdrojom vojnových konfliktov. Už v minulosti sa viedli vojny o vodu (India-Pakistan, Izrael-Sýria, Brazília-Paraguaj ai.). O vodu sa bojuje, vedú politické šarvátky, využíva sa na dosahovanie ekonomických záujmov aj v súčasnosti v rôznych častiach sveta.

Údolie rieky Jordán prechádza územím Izraela, Jordánska, Libanonu, Sýrie a Palestíny; riečny systém Eufratu a Tigrisu prechádza Iránom, Irakom, Sýriou, Tureckom a oblasťami s kurdským obyvateľstvom; o Indus sa delí Afganistan, Čína, Pakistan, Kašmír. Tieto krajiny rozdeľujú politické, náboženské, etnické a ideologické konflikty. Je pravdepodobné, že konflikt o zdroje a využívanie vody tieto konflikty ešte zostria.

Vojna o vodu sa stala príčinou krvavého konfliktu v Rwande, kde v bojoch medzi kmeňmi Hutu a Tutsi bolo už zabitých okolo dvoch miliónov ľudí.

Problém prístupu k dostatku upravenej, pitnej vody tak oprávnene predstavuje globálny problém.

Problém zdrojov surovín a energií

V najväčších ozbrojených konfliktoch dvadsiateho storočia hral ústrednú rolu zápas o obmedzené prírodné zdroje. Aj dnes môžeme vidieť za každým väčším konfliktom zápas o ovládnutie o posledné veľké zásoby konvenčnej ropy.

Od 50. rokov 20. storočia sa neustále zvyšuje spotreba energií, surovín a potravín, čo je charakterizované ako „spotrebná revolúcia“. Pritom na využívaní zdrojov sa podieľa len asi 1/5 svetovej populácie, tzv. „spotrebiteľská trieda“. Dominantným problémom sa stáva *energetická bezpečnosť*. Obmedzenie prístupu k zdrojom cenovo prijateľných energií a surovín môže mať priamy dopad nielen na ekonomickú bezpečnosť štátov, ale môže byť, a ako sme uviedli, v mnohých prípadoch sa aj stalo, príčinou ozbrojených konfliktov.

Trvalým rizikom z hľadiska energetickej bezpečnosti je, že krajiny EÚ ovládajú len 0,6% svetových zásob ropy, 2 % zásob zemného plynu a 7,3 % zásob uhlia. V roku 2002 sa EÚ podieľala 16 % na svetovej spotrebe energií pri šesťpercentnom podiele na svetovom obyvateľstve. V roku 2001 bola ropa s podielom 43 % dominantným energetickým nosičom, potom nasledoval zemný plyn s 23 %. V súčasnosti okolo 50 % spotrebovaných energetických surovín pochádza z oblastí mimo EÚ a táto závislosť od dovozu sa do roku 2030 zvýši na 70%.²⁹¹

V súčasnosti EÚ dováža 27,5 % importovanej ropy z Ruska, 24,6 % z Blízkeho východu, 20,5 % z Afriky a 20 % z Nórska (teda okrem Nórska väčšinou z nestabilných oblastí). Dodávky plynu sú kryté hlavne importmi z Ruskej federácie, ktorej podiel na spotrebe plynu predstavuje 41 %. Z dôvodu vysokej závislosti od ropy, ako aj menšej ekologickej škodlivosti sa do popredia ako hlavný energetický zdroj dostáva zemný plyn.

Napriek tomu, že EÚ znížila od ropného šoku v roku 1973 svoju celkovú energetickú závislosť zo 60 % na 50 % v roku 1999, v najbližších 20 – 30 rokoch sa počíta s opätovným nárastom závislosti až na 70 %. Pri rope sa závislosť bude pohybovať okolo 90 %, plyne 70 % a uhlí 100 %.

Najväčší spotrebiteľia ropy boli v roku [2004 USA](#) (927,3 mil. t), [Čína](#) (308,6 mil. t), [Japonsko](#) (250,5 mil. t), [Rusko](#) (131,8 mil. t) a [Nemecko](#) (123,2 mil. t). Dopyt po rope stúpa v súčasnosti asi o 2 % ročne.

²⁹¹ Ševce, P., 2006

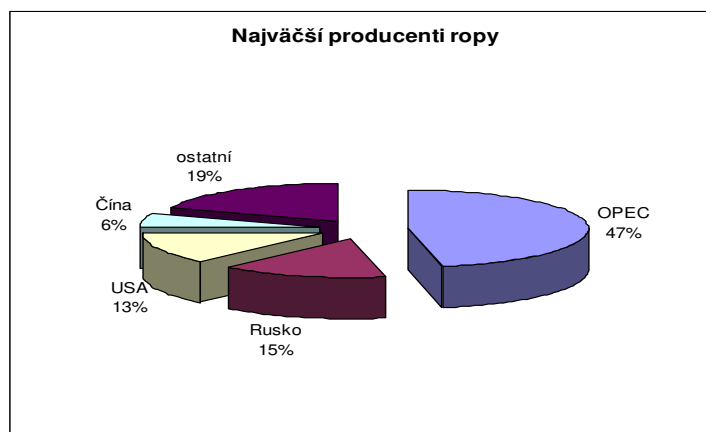
Z hľadiska energetickej bezpečnosti, resp. dostupnosti najdôležitejšieho zdroja energie, teda ropy, je zaujímavé analyzovať **zásoby tejto strategickej suroviny**.

Podľa (http://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves) najväčšími zásobami ropy disponuje Kanada, Venezuela, Rusko, Líbya, Nigéria, Saudská Arábia, Irak a Irán. Odhadované svetové zásoby ropy sú okolo 1 650 mlrd. barelov. Podľa oblastí je rozdelenie svetových zásob ropy nasledujúce :

	Severná Amerika	Stredná a Južná Amerika	Západná Európa	Rusko a štáty SNŠ	Stredný Východ	Afrika	Ázia a Oceánia
Odhadované zásoby (v mlrd. barelov)	do 229	do 401	do 17,3	do 122	do 733	do 113	do 40

Tabuľka 2 : Rozloženie svetových zásoby ropy. Spracované podľa http://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves

Strategické zásoby ropy sa teda nachádzajú v oblasti Stredného Východu, v oblasti, ktorá patrí medzi najvýbušnejšie a najnepokojnejšie oblasti súčasného sveta. Aj z hľadiska produkcie, štáty OPEC s dominanciou krajín Stredného Východu a Afriky, sú tie, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú svetový trh s ropou a tým aj svetové hospodárstvo.

Obr. 3 : Najväčší svetoví producenti ropy. Spracované podľa : http://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves

Záujem veľmocí o kontrolu tejto oblasti nemusí byť vždy motivovaná len obranou demokracie v záujmových krajinách²⁹². Problémom nie sú len zdroje ropy, ale aj prístupové cesty k týmto zdrojom a tranzity ropy či už do Perzského zálivu, alebo do Čierneho a Stredozemného mora. Konflikty súčasnosti sa odohrávajú práve na týchto líniách a v týchto oblastiach.

²⁹² Napr. Azerbajdžanu, ktorý ochotne spolupracuje pri dodávkach ropy, sa toleruje spôsoby vládnutia, aj keď tamojší režim nie je o viac demokratickejší, ako v Bielorusku. Ale Bielorusko nemá ropné polia.

Súperí sa o ovládnutie zdrojov konvenčnej ropy v Perzskom zálive. V bývalej sovietskej strednej Ázii zápasia veľmoci o veľké ložiská nafty a prírodného plynu v kaspickej priehlbine, súperenie o ropu sa môže preniesť i do Juhočínskeho mora²⁹³.

ZÁVER

Problém nedostatku zdrojov surovín a energií je globálny problém. Narastajúca potreba a spotreba vysokovýkonných ekonomík a uvedomovanie si postupného znižovania prírodných zdrojov surovín a energií zvyšuje agresivitu spotrebiteľov. Čoraz častejšie sme svedkami konfliktov, ktorých objektom sú zdroje surovín, energií, čistej vody a pôda, na ktorej sa budú dať dopestovať potraviny.

Konflikty, ktoré sú alebo budú v priamej súvislosti s prírodnými zdrojmi, sú akcelerované i skutočnosťou, že prírodné zdroje nie sú rozdelené rovnomerne po Zemi. Ako sme ukázali, často sa nachádzajú v nestabilných oblastiach. Navyše, miesta ťažby a miesta spotreby sú od seba často veľmi vzdialené, a do celého systému vstupuje ďalší faktor – problém prepravy surovín a energií. Tak sa do konfliktu dostávajú vývozcovia, ktorí chcú predávať za maximálne možné ceny, dovozcovia, ktorí chcú nakupovať za čo najnižšie ceny, a tranzitné krajiny(resp. prepravcovia), ktorí chcú maximalizovať svoje príjmy z prepravy energií a surovín.

Svet sa tak vracia do situácie z konca devätnásteho storočia – ideologické spory ustupujú a nastáva renesancia starších zdrojov rivality: vojna a diplomacia sa sústreďujú predovšetkým na ovládnutie prírodných zdrojov, na zabezpečenie energetickej a surovinovej dostatočnosti.

LITERATÚRA

- [1] AMIN, S., HOUTART, F.: *The Globalization of Resistance: The state of struggles in the World* (*Глобализация сопротивления. Борьба в Мире.*). Moskva, URSS, 2004. 301 s. ISBN 5-354-00692-9
- [2] HOFREITER, L.- ŠIMKO, J. *Zdroje sa oblasti konfliktov súčasného sveta*. Liptovský Mikuláš, AOS, 2007. 95 s. ISBN 978-80-8040-330-0
- [3] KAČALA, J. et al.: *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava, Veda, 1997. 943 s. ISBN 80-224-0464-0
- [4] KÁBRT, Jan et al.: *Latinsko-český slovník*, Praha, SPN, 1957. 486 s.
- [5] Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2005
- [6] ŠALINGOVÁ-IVANOVÁ, M. , MANÍKOVÁ, Z. : *Slovník cudzích slov*. Bratislava, SPN, 1979. 943 s.

Internetové zdroje:

- [7] BURTOVAJA, E.V.: *Konfliktológia*. 2002 [cit.2007-06- 13] Dostupné z <<http://www.vusnet.ru/forum/>>
- [8] *Human Security Report*. Dostupné

²⁹³ Aktérmi tohto konfliktu môžu byť : Čína, Tchaj-wan, Vietnam, Filipíny a Malajzia.

- <<http://www.humansecurityreport.info/index.php?option=content&task=view&id=28&Itemid=63>>
- [9] Portál Institut für Internationale Konfliktforschung : *Konfliktbarometer 1992-2006*.
[online] [citované 2007-09-18] Dostupné z
<<http://www.hiik.de/konfliktbarometer/index.html.de>>
- [10] Portál Wikipedia: *Konflikt*. [online] [citované 2007-09-18] Dostupné z
<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Konflikt>>
- [11] Portál Wikipedia : *Conflict*. [online] [citované 2007-09-18] Dostupné z
<<http://en.wikipedia.org/wiki/Conflict>>
- [12] ŠEVCE, P.: *Európska energetická politika v kontexte svetových energetických procesov*.
[online] [citované 2007-04-14] Dostupné z <<http://www.blisty.cz/2006/7/14>>

Kontakt

doc. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc.,
Katedra humanitných a sociálnych vied,
Akadémia ozbrojených síl gen.M.R.Štefánika Liptovský Mikuláš, Demänová 393,
03101 Liptovský Mikuláš.
e-mail: hofreiter@aoslm.sk

Článok bol spracovaný v rámci riešenia projektu AGA-03/2007

Mgr. Júlia Hurná

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ÁZIJSKÝ TIGER SA PRESÚVA DO VIETNAMU

hurnajulia@yahoo.com

Abstrakt

Tri roky pred rozpadom komunistického bloku v Strednej Európe spustil Vietnam rozsiahle hospodárske reformy, ktoré predznamovali i politické zmeny. Vietnamská ekonomika je dnes jednou z najvýkonnejších rozvojových ekonomík vo svete. Prechádza rozsiahlou transformáciou z centralizovanej ku globalizovanej a trhovo-orientovanej ekonomike. V januári 2007 sa Vietnam stal členom Svetovej obchodnej organizácie. Má potenciál byť jednou z najúspešnejších ekonomík vo svete. Analytici v prípade Vietnamu poukazujú na fakt, že je vhodný čas pre investorov, aby financovali veľké i malé investičné a podnikateľské projekty a zakladali spoločné podniky. Hovorí sa, že ázijský tiger preskočil aj do Vietnamu.

Abstract

Three years prior to the fall of communism in the Central Europe Vietnam launched extensive economic reforms that foresaw also political changes. Vietnam's economy today is one of the most efficient developing economies in the world. It is undergoing huge transformation from the centralised to globalised and market-oriented economy. In January Vietnam became a member of the World Trade Organisation. Vietnam can potentially become one of the most successful world economies. Analysts point to the fact that now is the right time for investors to finance large and small investment and business projects and to establish joined ventures. One can often hear that the Asia tiger moved to Vietnam.

Úvod

Do popredia záujmu Európskej únie sa dostáva hospodárska spolupráca s krajinami Juhovýchodnej Ázie. Európska komisia ju pokladá za strategicky dôležitú.²⁹⁴ Na jednej strane sa Európa už v Ázii neorientuje len na Japonsko, Čínu a Indiu, nakoľko krajiny Juhovýchodnej Ázie sú rovnako dôležitým hráčom v Ázijsko-tichomorskom regióne. Na druhej strane, Európa hrá čoraz dôležitejšiu úlohu v tejto časti sveta. Krajiny Juhovýchodnej Ázie sa prakticky vybrali tou istou cestou ako krajiny EÚ a aj to je dôvod, pre ktorý sa s rastúcim záujmom obracajú na Európu. Tieto krajiny a krajiny EÚ tak pri príležitosti vzájomných stretnutí neustále opakujú svoj zámer naďalej intenzifikovať hospodársku výmenu a aktívne rokovať o dohodách o voľnom obchode (FTA) paralelne s prebiehajúcimi rozhovormi o svetovom obchode v rámci WTO.

Desať krajín Juhovýchodnej Ázie vytvorilo v roku 1967 Asociáciu národov Juhovýchodnej Ázie (ASEAN). Sú to Indonézia, Malajzia, Filipíny, Singapur, Thajsko,

²⁹⁴ *A New Partnership with South East Asia, Communication from the Commission, European Commission, 2003, http://ec.europa.eu/external_relations/library/publications/09_sea_en.pdf*

Brunej, Vietnam, Laos, Barma a Kambodža. V snahe zostať konkurencieschopný voči rýchlo rastúcim ekonomikám ako Čína a India, ktoré juhovýchodnej Ázii preberajú stále viac zahraničných investorov, sa v členovia ASEAN dohodli na cieľovom dátume vytvorenia jednotného trhu do roku 2015.²⁹⁵ Hospodárske spoločenstvo by malo v juhovýchodnej Ázii umožniť voľný pohyb tovarov, služieb a investícií.

Silným hráčom zoskupenia ASEAN je Vietnam. Krajina sa vďaka svojmu makroekonomickému vývoju stala 11. januára tohto roku 150. členom Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Ekonomický rast Vietnamu dosiahol vlani 8,2 percenta, pričom vláda v Hanoji predpokladala podobnú dynamiku aj na tento rok.²⁹⁶ Analytici v prípade Vietnamu poukazujú na fakt, že v súčasnosti je vhodný čas pre investorov, aby financovali veľké i malé investičné a podnikateľské projekty a zakladali spoločné podniky. Hovorí sa, že ázijský tiger preskočil aj do Vietnamu.

Vietnamská socialistická republika

Vznikla v septembri 1945 po získaní nezávislosti od Francúzska. Je najvýchodnejšou krajinou Indočínskeho polostrova v juhovýchodnej Ázii. Republika susedí na severe s Čínou, Laosom na severozápade a na juhozápade s Kambodžou. Populácia Vietnamu dosahuje 85 miliónov.²⁹⁷ Vietnamskou menou je Vietnamský dong, VND; kurz – 16 000 VND/1 USD. Hlavným mestom Vietnamu je Hanoi.

Zdroj: Economist.com

Historicky bola oblasť dnešného Vietnamu dlhé roky pod čínskou nadvládou (od 111 pred Kristom do roku 939 nášho letopočtu). V tomto období bol citeľný značný čínsky kultúrny vplyv. Po získaní samostatnosti v roku 939 sa začala éra dynastií, poznačená mongolskými nájazdmi a opakovanými čínskymi mocenskými záujmami v tejto oblasti. v roku 1757 došlo k spojeniu Sajgonu a značnej časti južných regiónov dnešného Vietnamu.

Nezávislosť Vietnamu ukončili v polovici 19.storočia francúzski kolonizátori (v roku 1858). Do roku 1893 už Francúzi zabrali celé územie Vietnamu, Kambodže a Laosu, ktoré zjednotili do jedného územia Indočínskej únie. Francúzi na území Vietnamu realizovali značné politické a kultúrne reformy. Zaviedli západný systém vzdelávania, kresťanstvo, vytvorili plantážne hospodárenie s cieľom vývozu tabaku, indiga, čaju a kávy. Francúzska

²⁹⁵ Joint Media Statement of the Thirty-Eight ASEAN Economic Ministers (AEM) Meeting, Kuala Lumpur, 22. august 2006

²⁹⁶ Hanoi zaraduje vyššiu rýchlosť, Trend, Aktuality a komentáre, 1.januára 2007

²⁹⁷ Vietnam. Factsheet, www.economist.com

prítomnosť však neprispievala k ekonomickému a politickému rozvoju územia. Dôležité administratívne posty boli obsadzované výlučne Francúzmi, ktorí do veľkej miery ignorovali zvyšujúce sa hlasy po samospráve a občianskych právach. V danej situácii sa vytvorilo silné komunistické národné politické hnutie s lídrami, ktorí volali po nezávislosti. Francúzom sa i napriek tomu podarilo udržať si kontrolu nad svojimi kolóniami až do druhej svetovej vojny.

V období rokov 1941 - 45 bol Vietnam pod japonskou nadvládou. Francúzsky pokus o znovu obnovenie svojej dominancie o Vietname viedol v roku 1954 k dohode o vytvorení dvoch častí Vietnamu; komunistického Severného Vietnamu a Južného Vietnamu pod francúzskou správou. I po rozdelení, sa komunistický sever snažil podporovať povstalcov v južnej časti pôvodného územia. V tom období sa USA svojou vojenskou účasťou pokúsili obmedziť komunizmus v Juhovýchodnej Ázii. Situácia začala eskalovať v roku 1960 a v roku 1965 Amerika začala s bombardovaním. I v dôsledku tlaku americkej verejnej mienky bol v roku 1973 vtedajší americký prezident Richard Nixon nútený stiahnuť americké jednotky z Vietnamu.

Vietnam bol oficiálne znovu zjednotený v roku 1976. Od tohto obdobia je komunistickou krajinou s jedinou vládnu stranou. Vietnamská invázia Kambodže v rokoch 1978 - 79 viedla k viac ako desaťročnej izolácii západu a značnej závislosti na Sovietskom zväze. Tento stav ukončila v roku 1991 dohoda s Kambodžou, ktorá otvorila cestu ekonomickým reformám. V posledných rokoch badať smerovanie krajiny k ekonomickej liberalizácii a zlepšovaniu stavu ľudských práv.²⁹⁸

Vietnamská ekonomika

Už spomínané roky vietnamskej vojny (1959-1975) mali ničivý dopad na väčšinu vietnamského hospodárstva. Desaťročia bola pre vietnamské hospodárstvo charakteristická neefektívnosť a korupcia štátnych programov. K celkovému úpadku prispievali aj obchodné embargá zo strany USA a veľkej časti európskych štátov. Po rokoch hospodárskej neistoty, stagnácie a úpadku bolo politické vedenie Vietnamu nútené pristúpiť k realizácii plánov na transformáciu svojho hospodárstva. Povojnová vláda v roku 1986 spustila program obnovy *Doi Moi*. Pôvodný zámer zaviesť plánované hospodárstvo, ktorého súčasťou mala byť kolektivizácia fariem, továrni a ekonomického kapitálu bol neskôr nahradený trhovou liberalizáciou. Vláda musela súčasne riešiť domácu fiškálnu krízu a hyperinfláciu.²⁹⁹

Rozsiahla transformácia z centralizovanej ekonomiky na globalizovanú a trhovo-orientovanú postupne viedla v pozitívnom výsledkom. Vietnam sa dnes považuje za bezpečnú, politicky stabilnú krajinu s úspešne sa rozvíjajúcou ekonomikou a pokračujúcimi reformami. Avšak vládnuca Komunistická strana Vietnamu si podobne ako v prípade Číny zachováva monopol štátnej moci. Jej pragmatická politika, smerujúca k decentralizácii hospodárstva, a rastúci súkromný a družstevný sektor však presvedčili investorov, že o vložené zdroje sa nemusia obávať.

Vláda podnikla účinné kroky pri znižovaní chudoby a dosahovaní udržateľných silných hodnôt ekonomického rastu. Čaká ju však zabezpečenie silného finančného sektora a

²⁹⁸ Vietnam. Factsheet., www.economist.com

²⁹⁹ Vietnam:Laying the Foundation for Steady Growth, World Bank, Feb. 2007, www.worldbank.org/ida

právneho rámca ako aj reforma a privatizácia štátnych podnikov. Nedávno prijatá legislatíva týkajúca sa súkromných podnikov a investícií zlepší podnikateľské prostredie pre miestnych a zahraničných investorov. Zákon vytvoril jednotné podmienky pre zahraničných investorov podľa princípov WTO. Vláda dokonca vyhlásila ambiciózný program získať tento rok asi 20 miliárd dolárov priamych zahraničných investícií, čo môže byť viac-menej propagandistické vyhlásenie. Možno však predpokladať, že si Vietnam vytvorí podmienky na medziročný rast ekonomiky do roku 2015 v rozsahu 8 – 10 percent a zaradí sa medzi najrýchlejšie sa rozvíjajúcimi štátmi sveta. Hanoj pokračuje dobrým tempom v liberalizácii ekonomiky a vzdáva sa centrálnu plánovaného systému v prospech trhovej regulácie. Vlni dosiahli priame zahraničné investície 10 miliárd USD. Za 5 mesiacov tohto roka vložili investori do vietnamskej ekonomiky 4,28 mld. USD, čo je o 18,7 percenta viac než v rovnakom období 2006.³⁰⁰ World Investment Report 2007, správa ktorú vydáva agentúra OSN UNCTAD (United Nations Conference for Trade and Development) zaradila Vietnam medzi 10 top destinácií pre investície.³⁰¹ Len v tomto roku sa očakáva, že krajina získa viac ako 12 miliárd USD v priamych zahraničných investíciách a ešte viac sa očakáva v nasledujúcom období.³⁰²

Zaujímavé je sledovať vývoj na vietnamskej burze, kde rýchlo pribúda počet nových emisií. Lídrom je výrobca telekomunikačných zariadení FPT pred mliekarenským gigantom Vietnam Dairy Product a bankovým domom Sacombank. Silnými výsledkami za rok 2006 sa prezentovala Asia Commercial Bank. Výkonnostným lídrom sú akcie stavebno-obchodného gigantu Song Da Urban & Industrial Zone, nasledované firmou Vietnam Petroleum Transport. Silný rast zaznamenávajú aj výrobcovia plastov, telekomunikačné a investorské firmy. Rastie aj vplyv zahraničných investorov. Čerstvým príkladom je dánsky pivovarnícky gigant Carlsberg, ktorý plánuje investovať do regionálnej pivovarníckej dvojky Habeco. Druhá najväčšia európska poisťovňa AXA zaplatí 74,66 mil. USD za 16,6-percentný podiel vo vietnamskej poisťovni Bao Minh.³⁰³ K nákupom nabáda aj makroekonomický vývoj krajiny. Aj noví členovia EÚ sa stávajú aktívnejšími účastníkmi vietnamského trhu. Spolu sedem kontraktov za vyše 3,5 miliardy dolárov podpísali české firmy so zástupcami vietnamských spoločností. Najväčšia zákazka je stavba čiernouhoľnej elektrárne vo Vietname za vyše tri miliardy dolárov, na ktorej sa bude podieľať česká spoločnosť Škoda Praha.³⁰⁴ Dokonca aj slovenské firmy, ako napríklad strojárka firma SES Tlmače zvažujú vstup na vietnamský trh. Perspektívnou oblasťou pre slovenských výrobcov sú aj poľnohospodárske stroje, energetické zariadenia, slovenské vína a minerálne vody.

Suma priamych zahraničných investícií dôležitých obchodných partnerov podľa investovaného kapitálu ako aj ich percentuálneho podielu v roku 2006.³⁰⁵

³⁰⁰ Vietnam. *Ázijský tiger mení farbu*. Hospodárske Noviny, 10.septembra 2007

³⁰¹ *World Investment Report 2007, Transnational Corporations, Extractive Industries and Development*, UNCTAD, New York and Geneva 2007, http://www.unctad.org/en/docs/wir2007overview_en.pdf

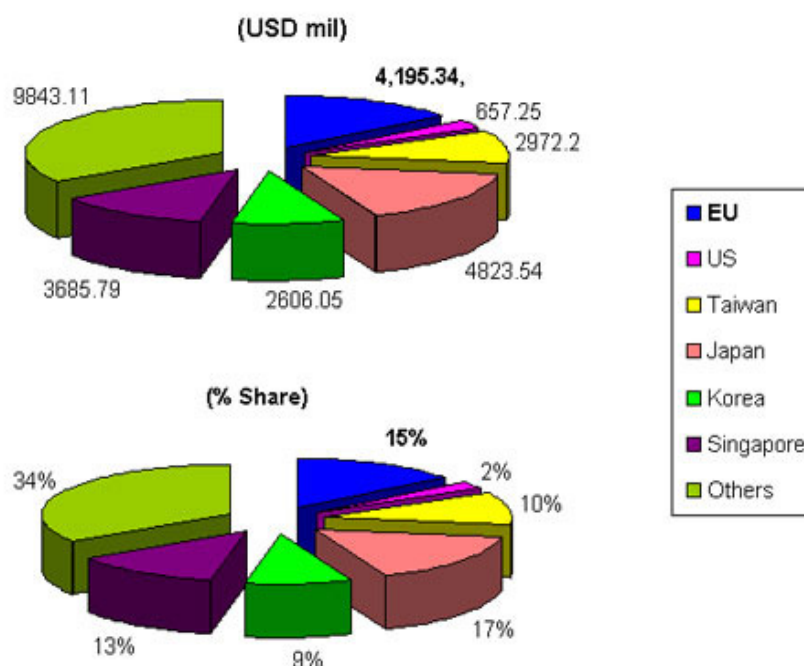
³⁰² *A new era for Viet Nam's foreign relations*, Viet Nam News, The International English News Daily, 21 October 2007, <http://vietnamnews.vnnet.vn/showarticle.php?num=01SUN211007>

³⁰³ *AXA kupuje 16,6 % vo vietnamskej poisťovni Bao Minh*, Tlačová agentúra SITA, 12.september 2007

³⁰⁴ *Podpísali kontrakty*, Trend, 20.september 2007

³⁰⁵ *EU-Vietnam economic and trade relations*, Delegácia EK vo Vietname, http://www.delvnm.ec.europa.eu/eu_vn_relations/trade_economic/trade_economic.htm

Aggregate FDI by total implemented capital (as of end 2006)

Zdroj: Delegácia Európskej komisie vo Vietname

Vietnamská vláda na tento rok naplánovala ďalšiu vlnu privatizácie štátnych podnikov. Premiér Nguyen Tan Dung schválil zoznam 71 podnikov, kde väčšinový podiel vlastní štát, ktoré majú byť čiastočne privatizované do roku 2010. Vietnamská vláda si ponechá najmenej 51-percentný kontrolný podiel v každej spoločnosti. Zahraniční investori sú limitovaní 30-percentnou účasťou. Podniky na zozname vypracujú plány na verejný predaj akciových podielov a predložia ich na schválenie premiérovi. Medzi spoločnosťami, ktoré majú verejne ponúknuť na predaj akcie ešte tento rok, sú aj Vietcombank a Vietnam Insurance. V roku 2008 má byť sprivatizovaných 26 podnikov, vrátane národného leteckého prepravcu Vietnam Airlines, ktorý jej jedným z najväčších podnikov v krajine. V roku 2009 sa privatizácia dotkne 19 firiem a v nasledujúcom roku zvyšných siedmich spoločností. Vietnam má zhruba 1900 štátom vlastnených podnikov. To je výrazný pokles z približne 12 tisíc štátnych firiem od polovice 80-tych rokov, keď krajina začala proces obnovy.³⁰⁶

Významným pre oblasť hospodárskeho rastu krajiny bolo prijatie Vietnamu za člena Svetovej obchodnej organizácie (WTO) v januári tohto roku. Členstvo krajine umožní získať ešte viac domácich a zahraničných investícií a pomôže Vietnamu pozdvihnúť jeho pozíciu vo svete. Ďalším lákadlom pre investorov je pri spoločných podnikoch garantovaný odbyt vietnamským partnerom a 8-ročné daňové prázdniny.

Vietnamskí a zahraniční zamestnávateľia podliehajú rôznym formám zdanenia. Zdaňovanie domácich sa pohybuje od 10 percent, pri mesačnom zisku 5 miliónov VND. Zvyšuje sa na 40 percent pri zisku 40 miliónov VND. U cudzincov sa dane pohybujú od 10 do 40 percent. Hornú hranicu dosiahnu v prípadoch ak ich zisk dosiahne 80 miliónov VND. Systém výberu dane z pridanej hodnoty bol zjednodušený v januári 2004, kde bola horná

³⁰⁶ Vietnam chystá ďalšiu vlnu privatizácie štátnych podnikov, Tlač. agentúra SITA, 2. január 2007

hranica stanovená na 20 percent. Podniková daň má sadzbu 28 percent a podliehajú jej tak domáce ako aj zahraničné podniky. Zachované ostali niektoré preferenčné sadzby.³⁰⁷

Vietnam disponuje značným prírodným bohatstvom a vietnamské výrobky majú svoje pevné miesto na európskych a svetových trhoch. Komerčne zaujímavé sú zásoby uhlia na severe, kovy a minerály ako železná ruda, cín, meď, olovo, zinok, nikel, titán, bauxit, apatit, grafit a ďalšie. Ťažba nespracovanej ropy a plynu sa v posledných rokoch posilnila. Nezanedbateľný je aj vietnamský rybársky sektor i keď má povest' horšej kvality. Známe sú aj vietnamské textilné a obuvnícke výrobky.

Export 2006	v % zo 100	Import 2006	v % zo 100
Nespracovaná ropa	21.3	Stojárstvo, vybavenie a súčiastky	14.7
Textil a odevy	14.8	Spracovaná ropa	13.1
Obuv	9.1	Oceľ	6.5
Ryby a výrobky z rýb	8.6	Tkaniny pre textilný priemysel	6.6

Zdroj: *The Economist Intelligence Unit, október 2007*³⁰⁸

Hrubý domáci produkt Vietnamu vzrástol v roku 2005 o osem percent a v roku 2006 si tento rast zopakoval na úrovni 8,4 percenta. Stal sa tak druhou najrýchlejšie sa rozvíjajúcou ekonomikou, hneď za svojím čínskym susedom. Predpokladá sa, že v tomto roku sa trend udrží ale bližšie k roku 2008 sa mierne spomalí a dosiahne úroveň 8,1 percenta.³⁰⁹ Rast by sa mal dosiahnuť priemyselným rozvojom, spotrebiteľskými výdavkami a investíciami.

Zdroje HDP v roku 2006	v % zo 100	Komponenty HDP 2005	v % zo 100
Priemysel	41.5	Súkromná spotreba	63.6
Služby	38.1	Vládne výdavky	6.2
Poľnohospodárstvo	20.4	Hrubé fixné investície	33.1
		Vývoz tovarov a služieb	69.0
		Dovoz tovarov a služieb	73.3

Zdroj: *The Economist Intelligence Unit, október 2007*³¹⁰

Niektorí pozorovatelia však upozorňujú, že v krajine prevláda byrokracia, korupcia a nedostatočná infraštruktúra a po hromadnom nástupe zahraničných firiem na vietnamský trh niektoré štátne firmy zaniknú. Prepojenie komunistickej strany Vietnamu a vlády je citelné na

³⁰⁷ Vietnam. *Factsheet*, www.economist.com

³⁰⁸ Vietnam. *Factsheet*, The Economist Intelligence Unit, www.economist.com

³⁰⁹ *Bilateral Trade Relations – Vietnam*, European Commission, DG Trade, 24 August 2007, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113463.pdf

³¹⁰ Vietnam. *Factsheet*, The Economist Intelligence Unit, www.economist.com

všetkých úrovniach. Pripravujú sa reformy s cieľom redukovať prepojenia na miestnej úrovni. Úrady a vládne inštitúcie by sa mali stať kontrolovateľnými a ich činnosť transparentnou. Zásadne zredukovať prepojenie a reštrukturalizovať ministerstvá by si však vyžadovalo širšiu politickú zmenu, ktorá momentálne nie je na stole.

V oblasti medzinárodných vzťahov Vietnam v posledných rokoch značne pretvoril svoju politiku a vzťahy. Povzniesol sa nad vojnové 60-te a 70-te roky. Američania sú v krajine vítaní, najmä ako investori a obchodní partneri. Podobne sa zabudlo na zatrpknutosť voči Číne. Všetko, zdá sa, v prospech obchodu a prosperity. Krajina sa postupne stala aktívnym členom ASEAN-u a formálne pristúpila k zmluve o spolupráci medzi Európskym spoločenstvom a ASEAN-om (EC-ASEAN Co-operation Agreement) v máji 1999 a aktívne sa zapája do spolupráce so svojimi regionálnymi partnermi.³¹¹

Hlavní exportní partneri v 2006	v % zo 100	Hlavní importéri 2005	v % zo 100
USA	21.5	Čína	18.5
Japonsko	12.5	Singapur	13.5
Austrália	9.5	Japonsko	10.2
Čína	5.8	Južná Kórea	10.0
Singapur	5.2	Thajsko	7.1
Nemecko	4.9	Malajzia	4.1
Spojené kráľovstvo	3.8	Hong Kong	3.9

VB a SI

Zdroj: *The Economist Intelligence Unit, október 2007*³¹²

Ďalšou významnou udalosťou na medzinárodnom poli bol fakt, že Vietnam v októbri tohto roku získal nestále členstvo v Bezpečnostnej rade OSN na roky 2008-2009. Hlasovala za neho veľká väčšina krajín, čím vyjadrili dôveru, že krajina má kapacitu a odhodlanie udržať medzinárodný mier a bezpečnosť. Nestále členstvo umožní Vietnamu zvýšiť svoj regionálny a svetový vplyv.

EÚ a Vietnam

Vietnam a Európska únia nadviazali diplomatické vzťahy v októbri 1990. Zastúpenie Európskej komisie vo Vietname bolo oficiálne otvorené v roku 1996. Za viac ako pätnásť rokov spolupráce sa vzájomné vzťahy vyvíjali rýchlo a živo.

V roku 2002 EÚ prijala Stratégiu spolupráce s Vietnamom na roky 2002-2006 (The EC's Country Strategy Paper for Vietnam 2002-2006), s cieľom zrýchliť znižovanie chudoby v rámci stratégie trvale udržateľného rozvoja.³¹³ EÚ na tieto projekty vyčlenila sumu 162

³¹¹ *The EU's relations with Vietnam*, External Relations, European Commission, http://ec.europa.eu/external_relations/vietnam/intro/index.htm

³¹² *Vietnam. Factsheet.*, The Economist Intelligence Unit, www.economist.com

³¹³ *The EC's Country Strategy Paper for Vietnam 2002-2006*, http://www.delvnm.cec.eu.int/eu_vn_relations/development_cool/countrystrategy02_06.pdf

miliónov euro. Projekty sú cielejšie najmä do oblastí ľudského rozvoja, hlavne chudobnejších provincií; technickej pomoci pri transformácii vietnamskej ekonomiky a jej integrácie do svetovej a regionálnej ekonomiky. Projekty sa ďalej sústreďujú na ochranu životného prostredia, kultúry, vzdelania, rovnosti príležitostí a štátnej správy.

Nová Stratégia spolupráce Európskej komisie (The new EC's Country Strategy paper for Vietnam 2007-2013) bola prijatá 29 marca 2007. Jej cieľom je reagovať na hlavné úlohy, ktorým musí vietnamské rýchlo rastúce hospodárstvo čeliť ako nový člen WTO. Ekonomická transformácia, medzinárodná integrácia a neustále redukcia chudoby bude vyžadovať neustály pokrok a reformy vo viacerých oblastiach riadenia a ďalšej demokratizácie krajiny. Takýmto oblastami sú súdnictvo a právny systém, decentralizácia, riadenie verejných financií, rovnosť príležitostí a ochrana životného prostredia.³¹⁴

Aj z tohto dôvodu sa EÚ snaží svoju podporu smerovať s prierezovým problémom znižovania chudoby. Dôležité bude, aby sa Vietnam mohol posunúť zo skupiny krajín z najnižším príjmom a aby sa pomoc sústreďovala na trvalo udržateľný rozvoj, reformy a demokratizáciu ako aj globálnu integráciu. Predbežne bolo vyčlenených 304 miliónov euro na realizáciu novej stratégie a jej dvoch podprogramov. Na rozdiel od predchádzajúcej stratégie sa nová bude sústreďovať na menší počet oblastí, čím sa umožní sústreďovať odborné vedomosti do kľúčových oblastí, ktoré pokladá EÚ za komparatívne výhodné. Boli identifikované dve hlavné oblasti a to je podpora pre sociálny a ekonomický rozvoj Vietnamu zdravotníckemu sektoru. Tie sa neskôr rozšíria o oblasť obchodu a ďalšie tematické a regionálne programy.

V poslednom desaťročí zaznamenala spolupráca EÚ a Vietnamu plynulý rozvoj bilaterálnych hospodárskych a obchodných vzťahov. Tento fakt, ako aj obrovský rast vietnamskej ekonomiky v dôsledku úspešnej realizácie programu reforiem *Doi Moi* do veľkej miery zlepšili kvalitu života väčšiny vietnamského obyvateľstva.

EÚ sa stala kľúčovým partnerom a rozsiahlym trhom, ktorý absorboval rôzne vietnamské výrobky ako napríklad obuv, textil, poľnohospodárske výrobky, remeselné výrobky, drevený nábytok, výrobky z plastov, elektronika, výrobky z rýb a káva. Na druhej strane, Európska únia do Vietnamu vyváža strojárske výrobky, optiku, výrobky farmaceutického priemyslu, plasty a výrobky z plastov.

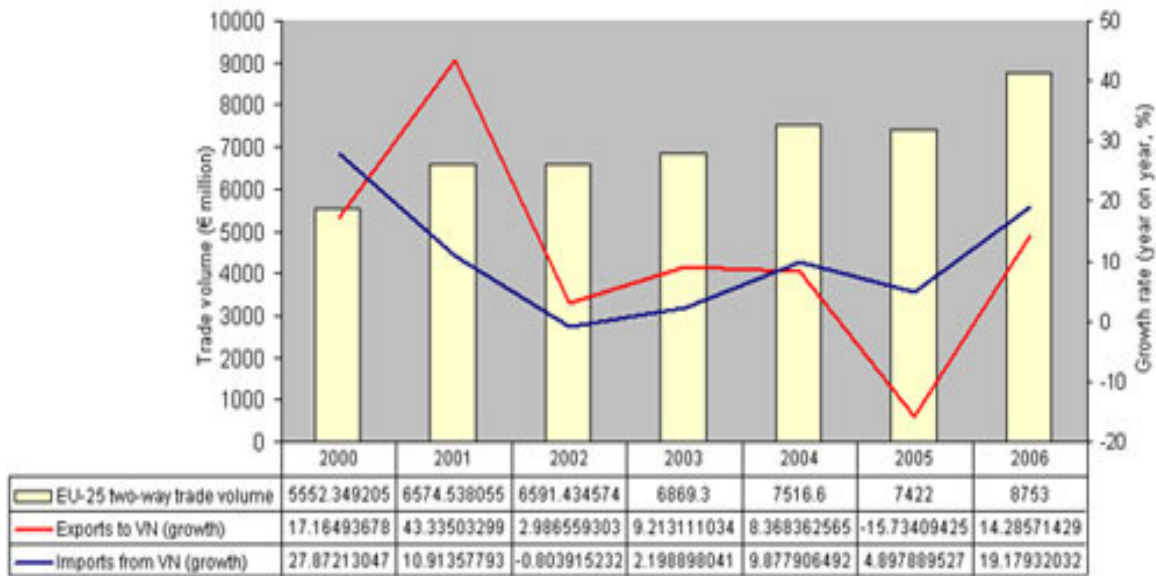
Obchod medzi EÚ a Vietnamom ³¹⁵

³¹⁴ *The new EC's Country Strategy paper for Vietnam 2007-2013*, http://www.delvnm.cec.eu.int/eu_vn_relations/development_coo/VIETNAM_DS_2007_2013_EN.pdf

³¹⁵ *The EU's relations with Vietnam*, External Relations, European Commission, http://ec.europa.eu/external_relations/vietnam/intro/index.htm

EU-Vietnam trade

(Source: Eurostat)

Zdroj: Eurostat

Obchodný deficit EÚ poukazuje na vysokú úroveň investícií EÚ vo Vietname, ktoré sa orientujú hlavne na vývoz. Avšak svoju úlohu tu zohrávajú aj niektoré trhové prekážky vo Vietname. EÚ sa aj preto snaží dosiahnuť postupnú liberalizáciu obchodných a investičných tokov. Jedná sa hlavne o oblasť odstraňovania tarifných a netarifných bariér pre dovoz špecifických tovarov a odstránenia prekážok pre investovanie (požiadavky pre založenie spoločných podnikov, pridelovanie podnikateľských a iných povolení atď.) Ďalším problémom je potreba zlepšovania podnikateľského prostredia napríklad v oblasti ochrany autorských práv.³¹⁶

Vzájomný obchod medzi EÚ a Vietnamom sa riadi bilaterálnymi dohodami, ako Rámcová dohoda o ekonomickej vedeckej a technologickej spolupráci z roku 1990, Dohoda o textile z rokov 1994, 1996, 1997, 2000, 2003, Dohoda o obuvi z roku 2000. Vietnam užíva možnosť preferenčného prístupu na trhy Európskej únie v rámci Všeobecného systému preferencií (Generalised System of Preferences).

V roku 2005, EÚ spustila anti-dumpingové preverovanie týkajúce sa koženej obuvi z Vietnamu. Členské krajiny Európskej únie následne koncom roka 2006 schválili antidumpingové clá na obuv z Číny a z Vietnamu. Európska komisia opatrenie navrhla po tom, čo zistila, že obidve krajiny predávajú koženú obuv pod cenu, čím porušujú pravidlá Svetovej obchodnej organizácie. Návrh komisie na antidumpingové opatrenia proti ázijskej obave rozdelil úniu. Kým severské krajiny či nadnárodné spoločnosti s výrobnými prevádzkami v Ázii odmietali akúkoľvek formu regulácie dovozu, krajiny s vysokým podielom domáceho obuvníckeho priemyslu na čele s Talianskom naopak boli silnými zástancami ochranných opatrení.³¹⁷

Perspektívy ďalšej spolupráce medzi EÚ a Vietnamom sú i napriek niektorým pretrvávajúcim nedostatkom pozitívne. Budú sa rozvíjať či v rámci WTO rokovaní, ako súčasť tzv. Doha rokovaní alebo v rámci rokovaní o budúcich dohodách o voľnom obchode

³¹⁶ Vietnam-EU Economic Relations, Vietnam Ministry of Foreign Affairs, http://www.mofa.gov.vn/en/tt_baochi/nr041126171753/ns050223103830

³¹⁷ Únia zavedie clá pre Vietnam a Čínu, SME, 5.október 2006

medzi EÚ a krajinami ASEAN-u. Trh ASEAN-u má približne miliardu spotrebiteľov a tak dosiahnuté dohody o voľnom obchode budú významným krokom k hlbšej a širšej liberalizácii medzinárodného obchodu.

Záver

Nadchádzajúcich päť rokov bude pre vietnamské hospodárstvo veľmi dôležitých. V roku 2012 by mala byť ukončená transformácia na trhové hospodárstvo a budú položené inštitucionálne základy na prechod k štatútu krajiny so stredne vysokým príjmom. Je predpoklad, že sa to Vietnamu podarí.

Je zaujímavé ako vnímajú niektorí analytici vietnamský úspech, respektíve hlad po úspechu, no nedokážu ho uspokojuivo zdôvodniť. Vysvetlenie hľadajú v národnej sebadôvere Vietnamcov, ktorá môže prameniť z porážky svetových mocností ako USA, Čína Francúzsko. Ďalším vysvetlením môže byť silný vplyv konfucionizmu, z ktorého Vietnam prebral prvky vzdelania a seba prekonávania.

Akokoľvek, liberalizácia vietnamského trhu prináša svoje výsledky. A pokiaľ ešte do nedávna, bohatý svet pokladal rozvojové ekonomiky, teda krajiny ako Vietnam za nestabilné a rizikové, je dnes čoraz jasnejšie, že sa tento náhľad na situáciu musí zmeniť. Čoraz častejšie sa napríklad poukazuje na vysoké riziko recesie hroziace hospodárstvu USA. Ak by nastala podobná situácia, mala by vážny dopad na ekonomiku vo svetovom meradle. Rozvojové ekonomiky by sa mohli stať silou pre stabilizáciu svetového hospodárstva.

Mgr. Júlia Hurná,
email: hurnajulia@yahoo.co

Zdroje:

- *A new era for Viet Nam's foreign relations*, Viet Nam News, The International English News Daily, 21 October 2007, <http://vietnamnews.vnnet.vn/showarticle.php?num=01SUN211007>
- *A New Partnership with South East Asia, Communication from the Commission*, European Commission, 2003, http://ec.europa.eu/external_relations/library/publications/09_sea_en.pdf
- *AXA kupuje 16,6 % vo vietnamskej poisťovni Bao Minh*, Tlačová agentúra SITA, 12.september 2007
- *Bilateral Trade Relations – Vietnam*, European Commission, DG Trade, 24 August 2007, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113463.pdf
- CIMA, Ronald J.: *Vietnam: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1987.
- *EU-Vietnam economic and trade relations*, Delegácia EK vo Vietname, http://www.delvnm.ec.europa.eu/eu_vn_relations/trade_economic/trade_economic.htm
- *The EC's Country Strategy Paper for Vietnam 2002-2006*, http://www.delvnm.cec.eu.int/eu_vn_relations/development_coo/countrystrategy02_06.pdf
- *The new EC's Country Strategy paper for Vietnam 2007-2013*, http://www.delvnm.cec.eu.int/eu_vn_relations/development_coo/VIETNAM_DS_2007_2013_EN.pdf
- *The EU's relations with Vietnam*, External Relations, European Commission, http://ec.europa.eu/external_relations/vietnam/intro/index.htm

- *Europe and Asia: A Strategic Framework for Enhanced Partnership*, Communication from the Commission, 2001 http://ec.europa.eu/external_relations/asia/news/ip01_1238_en.htm
- *The EU's relations with Vietnam*, External Relations, European Commission, http://ec.europa.eu/external_relations/vietnam/intro/index.htm
- *Hanoj zaraďuje vyššiu rýchlosť*, Trend, Aktuality a komentáre, 1.januára 2007
- *Joint Media Statement of the Thirty-Eight ASEAN Economic Ministers (AEM) Meeting*, Kuala Lumpur, 22. august 2006
- *Podpísali kontrakty*, Trend, 20.september 2007
- *Socialist Republic of Vietnam. 2005. Vietnam Achieving the Millennium Development Goals*. Hanoi: Government of Vietnam, 2005
- *Únia zavedie clá pre Vietnam a Čínu*, SME, 5.október 2006
- *Vietnam. Ázijský tiger mení farbu*. Hospodárske Noviny, 10.septembra 2007
- *Vietnam-EU Economic Relations*, Ministry of Foreign Affairs, http://www.mofa.gov.vn/en/tt_baochi/nr041126171753/ns050223103830
- *Vietnam. Factsheet*, www.economist.com
- *Vietnam chystá ďalšiu vlnu privatizácie štátnych podnikov*, Tlač.agentúra SITA, 2.január 2007
- *Vietnam:Laying the Foundation for Steady Growth*, World Bank, Feb. 2007, www.worldbank.org/ida,
- *Vietnam: A Progress Report on the Country Assistance Strategy of the World Bank Group 2003–2006*. Hanoi: World Bank, 2004
- World Bank and others. 2005. *Vietnam Development Report 2006: Business*. Hanoi: Culture and Information Publishing House.
- *World Investment Report 2007, Transnational Corporations, Extractive Industries and Development*, UNCTAD, New York and Geneva 2007, <http://www.unctad.org/en/docs/wir2007overview>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
externá doktorandka

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ROZŠIROVANIE SCHENGENSKÉHO PRIESTORU

hurna@euba.sk

Abstrakt

Voľný pohyb osôb medzi členskými krajinami Európskej únie (EÚ) bol jedným zo základných cieľov EÚ. Avšak jeho uskutočňovanie bolo pomalé a až v roku 1985 päť štátov podpísalo dohodu v malom luxemburskom meste Schengen, prostredníctvom ktorej mali byť zrušené kontroly na ich vnútorných hraniciach. Ďalšie krajiny sa k dohode pripojili počas uplynulých rokov. Schengenský priestor predstavuje zónu voľného pohybu v EÚ, a to medzi starými členskými krajinami s výnimkou Veľkej Británie a Írska. Dňa 21. decembra 2007 sa k Schengenskému priestoru pripojí deväť nových členských krajín EÚ (Česká republika, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko). Rada rozhodla, že všetky uvedené krajiny sú technicky aj politicky pripravené na zrušenie kontrol na ich vnútorných hraniciach. Zámerom tohto príspevku je predstaviť proces rozširovania Schengenského priestoru. Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 Vzťah medzinárodného a európskeho práva.

Abstract

The free movement of persons between the Member States of the European Union (EU) has been one of the basic aims of the EU. However, its realisation has been slow and it was only in 1985 that five countries signed an agreement to abolish controls on their internal frontiers in the small Luxembourg town of Schengen. More countries have joined the treaty over the past years. The Schengen area constitutes a border-free travel zone within the EU among the old member states, with the exception of Great Britain and Ireland. On 21 December 2007, nine new EU member states (Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Malta, Poland, Slovakia and Slovenia) will join the Schengen area. The Council has concluded that all these Member States are ready, on a technical and political level, for the abolition of the controls on their internal borders. The aim of this article is to introduce the process of the enlargement of Schengen area.

1 Úvod

V období pred prijatím Maastrichtskej zmluvy sa niektoré členské štáty Európskeho spoločenstva (ďalej aj „ES“) rozhodli vytvoriť určitý druh spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí, aj keď mimo rámca ES. Bol kreovaný tzv. Schengenský systém, pod ktorým rozumieme súbor medzivládnych dohôd a aktivít, ktoré vytvárajú medzi členskými štátmi priestor bez vnútorných hraníc. Jeho cieľom bolo zrušenie vnútorných hraničných kontrol medzi signatármi Schengenských dohôd a paralelné prijatie opatrení potrebných pre udržanie a zvyšovanie úrovne bezpečnosti v členských štátoch. Schengenský systém sa vyvíjal postupne, tak z hľadiska technických aspektov, ako aj z hľadiska počtu zúčastnených krajín.

Jeho začiatok je spätý s podpisom Dohody medzi vládami štátov hospodárskej únie Beneluxu, Spolkovej republiky Nemecko a Francúzskej republiky o postupnom odstraňovaní kontrol na spoločných hraniciach (ďalej aj „**Schengenská dohoda**“) dňa 14. júna 1985. Už zo samotného názvu tejto dohody vyplýva, že jej signatármi bolo pôvodne iba päť členských štátov ES, t. j. Belgicko, Holandsko, Luxembursko, Nemecko a Francúzsko. Schengenský systém z tohto pohľadu predstavoval v histórii európskej integrácie špecifický projekt, keďže na ňom neparticipovali všetky členské krajiny ES, hoci v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia sa počet signatárskych krajín postupne rozšíril.

Dokumentom realizujúcim Schengenskú dohodu sa stala Dohoda podpísaná 19. júna 1990 v Schengene medzi Belgickým kráľovstvom, Spolkovou republikou Nemecko, Francúzskou republikou, Luxemburským veľkovevodstvom a Holandským kráľovstvom o vykonávaní dohody podpísanej dňa 14. júna 1985 o postupnom odstraňovaní kontrol na spoločných hraniciach (ďalej aj „**Dohovor o vykonávaní Schengenskej dohody**“), ktorá vstúpila do platnosti 1. septembra 1993, no účinnou sa stala až 26. marca 1995. Od tohto momentu začal Schengenský systém fungovať.

Pokračujúce rozširovanie a prehlbovanie schengenských pravidiel a popri tom vývoj v Európskej únii (ďalej aj „EÚ“) spôsobili, že došlo ku prekryvaniu schengenskej spolupráce a spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí v EÚ. S cieľom zamedziť duplicitu oboch procesov, Amsterdamská zmluva začlenila Schengenské acquis do rámca zmlúv ES a EÚ, a to Protokolom, ktorým sa začleňuje Schengenské acquis do rámca EÚ, ktorý bol pripojený k Zmluve o EÚ a k Zmluve o založení ES.

K piatim pôvodným signatárom Schengenskej dohody a Dohovoru o vykonávaní Schengenskej dohody sa neskôr pridalo Taliansko (27. novembra 1990), Portugalsko a Španielsko (25. júna 1991), Grécko (6. novembra 1992), Rakúsko (28. apríla 1995), Dánsko, Fínsko a Švédsko (19. decembra 1996). Do schengenskej spolupráce je v súčasnosti priamo zapojených trinásť členských krajín EÚ. Okrem týchto členských krajín EÚ, dohodu o pridružení k Schengenu podpísali aj nečlenské krajiny EÚ, a to Nórsko, Island a Švajčiarsko.

2 Proces rozširovania Schengenského priestoru o nové členské štáty

Podľa článku 8 Protokolu č. 2, ktorým sa začleňuje Schengenské acquis do rámca EÚ, a ktorý bol pripojený k Zmluve o EÚ a Zmluve o založení ES na základe Amsterdamskej zmluvy, pre účely rokovaní o prijatí nových členských štátov do EÚ sa Schengenské acquis a ďalšie opatrenia prijaté orgánmi v rámci jeho pôsobnosti považujú za acquis, ktoré musí byť úplne prijaté kandidátskymi štátmi. Kandidátske krajiny podľa tohto ustanovenia musia akceptovať Schengenské acquis a príslušné opatrenia už v čase rokovaní o svojom vstupe do EÚ.

Desať kandidátskych krajín podpísalo Zmluvu o pristúpení k EÚ dňa 16. apríla 2003. Jej neoddeliteľnou súčasťou je aj Akt o podmienkach pristúpenia Českej republiky, Estónskej republiky, Cyperskej republiky, Lotyšskej republiky, Litovskej republiky, Maďarskej republiky, Maltskej republiky, Poľskej republiky, Slovinskej republiky a Slovenskej republiky a o úpravách zmlúv, na ktorých je založená Európska únia (ďalej aj „Akt o podmienkach pristúpenia“). Dňa 1. mája 2004 sa Česká republika, Estónsko, Cyprus, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko stali členskými štátmi EÚ.

V zmysle článku 3 odseku 1 Aktu o podmienkach pristúpenia, ustanovenia Schengenského acquis zahrnutého do rámca EÚ protokolom pripojeným k Zmluve o EÚ a Zmluve o založení ES a na ňom založených alebo inak s ním súvisiacich aktov, ktoré sú

uvedené v prílohe I k tomuto aktu, ako aj všetkých ostatných takých aktov, ktoré budú prípadne vydané pred dňom prístúpenia, budú odo dňa prístúpenia, t. j. od 1. mája 2004, záväzné pre nové členské štáty a v nich uplatňované.

Podľa článku 3 odseku 2 Aktu o podmienkach prístúpenia, tie ustanovenia Schengenského *acquis* neuvedené v odseku 1, ktoré sú síce odo dňa prístúpenia záväzné pre nové členské štáty, v novom členskom štáte sa budú uplatňovať až na základe rozhodnutia Rady prijatého po overení v súlade s platným schengenským hodnotiacim postupom, že nevyhnutné podmienky pre uplatňovanie celého príslušného *acquis* boli v tomto novom členskom štáte splnené a po porade s Európskym parlamentom. Odloženie aplikácie sa týkalo predovšetkým pravidiel rušenia vnútorných hraničných kontrol, niektorých aspektov spoločnej vízovej politiky, slobody cestovať, určitých oblastí cezhraničnej policajnej spolupráce³¹⁸ a Schengenského informačného systému (ďalej aj „SIS“).³¹⁹

Hodnotiaci proces kandidátskych štátov, ktoré majú záujem vstúpiť do Schengenského priestoru sa riadi rozhodnutím Výkonného výboru³²⁰ zo dňa 16. septembra 1998 o zriadení Stáleho výboru pre hodnotenie a vykonávanie Schengenu (SCH/Com-ex (98) 26) (ďalej aj „Stály výbor“). Stály výbor je oprávnený hodnotiť, či boli kandidátskymi štátmi splnené všetky predpoklady na zavedenie jednotlivých ustanovení Dohovoru o vykonávaní Schengenskej dohody do praxe a zabezpečiť správne uplatňovanie Schengenského *acquis* štátmi, ktoré už vykonávajú tento dohovor.

Stály výbor bol pretransformovaný na Pracovnú skupinu pre schengenské hodnotenie (Working Party on Schengen Evaluation, ďalej aj „Pracovná skupina SCHEVAL“), ktorá je zodpovedná za prípravu návrhov správ s ohľadom na hodnotenie príprav kandidátskych štátov na zavedenie Schengenského *acquis* do praxe a overenie, že všetky predpoklady pre praktické uplatnenie Dohovoru o vykonávaní Schengenskej dohody a zrušenie kontrol na vnútorných hraniciach boli splnené. Ďalšou úlohou pracovnej skupiny je kontrola správneho uplatňovania Dohovoru o vykonávaní Schengenskej dohody štátmi, ktoré ho už zaviedli do praxe, najmä kontrolou odporúčaní navrhnutých pri návštevách inšpekčných tímov na vonkajších hraniciach, zabezpečovanie prijatí následných krokov na nápravu nedostatkov uvedených v hodnotiacich správach o vonkajších hraniciach a zameraním väčšej pozornosti na spoločné úsilie potrebné na zlepšenie kvality kontrol na vonkajších hraniciach.

Výhradná zodpovednosť za kontrolu správneho uplatňovania Dohovoru o vykonávaní Schengenskej dohody však zostáva na pleciach jednotlivých štátov.

Európska rada v Haagskom programe³²¹ z 5. novembra 2004 vyzvala Radu, Komisiu a členské štáty EÚ, aby podnikli všetky dostupné kroky k umožneniu čo možno najskoršieho odstránenia hraničných kontrol na vnútorných hraniciach EÚ.

V súlade s touto požiadavkou Rada pre spravodlivosť a vnútorné veci schválila na svojom zasadnutí v dňoch 2. - 3. júna 2005 dokument č. 7638/2/05, Scheval 20, COMIX 200

³¹⁸ Peers, S.: *EU Justice and Home Affairs Law*. Oxford University Press, Oxford 2006, s. 61.

³¹⁹ Schengenský informačný systém tvorí podstatnú časť Dohovoru o vykonávaní Schengenskej dohody. SIS je bezpečnostný databázový systém, ktorý prevádzkujú členské štáty schengenskej spolupráce v súvislosti so zabezpečením hraníc. SIS obsahuje údaje o hľadaných a nezvestných osobách, ako aj ľuďoch, ktorým má byť odoprený vstup a pobyt na území členských štátov EÚ. Systém obsahuje aj údaje o hľadaných autách, strelných zbraniach a odcudzených a stratených dokladoch.

³²⁰ Pre uplatňovanie celého Dohovoru o vykonávaní Schengenskej dohody bol zriadený Výkonný výbor zložený zo zástupcov zmluvných strán na úrovni ministrov. Výkonný výbor prijímal rozhodnutia a vyhlásenia tvoriace súčasť Schengenského *acquis*.

³²¹ Haagsky program „Posilňovanie slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii“ je politickým plánom, ktorý stanovil stratégiu prehlbovania európskej integrácie vo sfére slobody, bezpečnosti a spravodlivosti na úrovni EÚ v období rokov 2005-2010. Bol prijatý počas zasadnutia Európskej rady v dňoch 4.-5. novembra 2004.

pod názvom „Schengenské hodnotenie desiatich nových členských štátov“. Týmto materiálom boli schválené základné princípy schengenských hodnotení, predpokladaný harmonogram jednotlivých krokov celého schengenského procesu hodnotení, témy hodnotení, organizačné a procedurálne aspekty hodnotiaceho procesu.

V prípade nových členských štátov, ktoré sú členmi EÚ od mája 2004, predstavuje schengenský hodnotiaci proces projekt, ktorý nemá v EÚ obdobu. Doposiaľ sa totiž o vstup do Schengenu neusilovalo naraz toľko krajín. Rozšírenie Schengenského priestoru je okrem iného podmienené aj spustením druhej generácie SIS (ďalej aj „SIS II“).³²²

Skúmanie pripravenosti nových členských krajín EÚ na Schengen bolo rozdelené do niekoľkých fáz. V polovici roka 2005 boli novým členským štátom zaslané dotazníky, ktorých otázky pokrývali celú oblasť schengenskej spolupráce. Po postúpení odpovedí na tieto otázky prezentoval každý nový členský štát EÚ svoju stratégiu prípravy na vstup do Schengenu v rámci rokovania Pracovnej skupiny pre schengenské hodnotenie. V januári 2006 bolo začaté praktické hodnotenie tých oblastí, ktoré nie sú závislé na SIS, ktoré spočívalo v návštevách schengenských hodnotiacich komisií ustanovených pre jednotlivé oblasti schengenskej spolupráce (zložených z expertov z členských štátov a inštitúcií EÚ) v nových členských štátoch. Uvedení experti posudzovali pripravenosť konkrétnych krajín na Schengen v praxi a priamo na mieste. Svoje zistenia následne premietli do záverečných správ a predložili ich na diskusiu a odsúhlasenie v rámci Pracovnej skupiny SCHEVAL.

Rada pre spravodlivosť a vnútorné veci bola o výsledkoch hodnotenia za rok 2006 informovaná vo forme súhrnných správ, ktoré následne schválila na svojom zasadnutí v dňoch 4. - 5. decembra 2006. Podľa záverov Rady o rozšírení Schengenského priestoru (č. 15801/06), zrušenie hraničných kontrol na vnútorných hraniciach nových členských štátov EÚ sa uskutoční v pôvodne stanovených termínoch, t. j. na pozemných a morských hraniciach dňa 31. decembra 2007 a na medzinárodných letiskách pri letoch v rámci Schengenu do konca marca 2008, len za predpokladu, že všetky požiadavky na uplatňovanie Schengenského acquis budú splnené zo strany týchto krajín, a zároveň že budú schopné začleniť sa do SIS.

Počas rokovania Rady bolo tiež rozhodnuté o realizácii portugalského projektu kompromisného softvérového riešenia informačného systému SISone4all, ktorý rozširuje súčasný Schengenský informačný systém SIS 1+ o nové členské štáty bez nutnosti čakať na sprevádzkovanie SIS II. Uvedené riešenie navrhlo Portugalsko v septembri 2006, čím reagovalo na existujúce meškanie so spustením SIS II, ktoré by znamenalo odklad vstupu nových členských krajín do Schengenského priestoru. Projekt SISone4all teda umožnil, aby SIS II prestalo byť podmienkou zrušenia kontrol na vnútorných hraniciach nových členských štátov EÚ na pozemných a morských hraniciach dňa 31. decembra 2007 a na medzinárodných letiskách pri letoch v rámci Schengenu do konca marca 2008. Na systém SISone4all sa 1. septembra 2007 napojili všetky nové a staré členské krajiny EÚ.

Rada zároveň schválila upravený harmonogram hodnotenia nových členských štátov pre rok 2007. Od začiatku roka 2007 bol veľmi intenzívne sledovaný pokrok jednotlivých štátov pri odstraňovaní nedostatkov zistených zahraničnými expertmi počas roku 2006, keďže termín úplného zapojenia sa do schengenskej spolupráce je závislý od úspešnosti schengenského hodnotenia.

Poslednou skúškou pripravenosti na rozšírenie Schengenu malo byť aj hodnotenie projektu SISone4all v septembri 2007 v nových členských štátoch (Cyprus sa rozhodol posunúť svoj vstup do Schengenu a počkať až na spustenie SIS II).

³²² SIS vo svojej súčasnej podobe nebol schopný poskytovať služby pre viac ako 18 štátov. Preto bolo nevyhnutné vyvinúť novú a modernejšiu, druhú generáciu Schengenského informačného systému SIS II, na ktorej sa v súčasnosti intenzívne pracuje. Mala by obsahovať aj biometrické údaje a podrobnejšie informácie o odcudzených vozidlách. Všetky krajiny Schengenu by sa na tento systém mali napojiť v roku 2009.

3 Slovensko na ceste do Schengenu

Európska rada, ktorá zasadala v Helsinkách v decembri 1999 rozhodla o prizvaní Slovenska na rokovania o vstupe do EÚ. Rokovania o vstupe so Slovenskou republikou boli následne otvorené 15. marca 2000. Od roku 2000 Slovenská republika postupne vytvárala podmienky a realizovala opatrenia potrebné pre aplikáciu Schengenského *acquis* a schengenských štandardov.

Slovenská republika vyjadrila v Negociačnej pozícii Slovenskej republiky, v kapitole 24 – spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútra, záväzok prijať a implementovať *acquis* v tejto oblasti vrátane Schengenského *acquis* do 1. januára 2004. Dňa 27. júna 2001 bola otvorená kapitola č. 24 - Spolupráca v oblasti spravodlivosti a vnútra a dňa 11. júna 2002 aj predbežne uzatvorená.

Centrálnym orgánom zodpovedným za implementáciu a aplikáciu Schengenského *acquis* a schengenských štandardov sa stalo Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, ktoré spolupracovalo v rámci jednotlivých oblastí s príslušnými ministerstvami a ostatnými ústrednými orgánmi štátnej správy participujúcimi na riešení konkrétnych úloh vyplývajúcich z implementácie Schengenského *acquis*.

Prehlásením ministra vnútra Slovenskej republiky z 20. decembra 2004, v súlade s článkom 3 odsekom 2 Aktu o podmienkach pristúpenia, Slovenská republika ako jeden z desiatich nových členských štátov EÚ deklarovala svoju pripravenosť na začatie procesu hodnotenia plnenia požiadaviek pre aplikáciu Schengenského *acquis* a schengenských štandardov potrebných pre integráciu Slovenska do Schengenského priestoru.

Pred vstupom do Schengenského priestoru musela Slovenská republika, rovnako ako každý iný štát uchádzajúci sa o vstup do Schengenu, splniť viacero kritérií, tzv. schengenské kritériá v jednotlivých oblastiach schengenskej spolupráce, a to:

- ochrana osobných údajov;
- policajná spolupráca a justičná spolupráca v trestných veciach;
- vzdušné hranice;
- vízová agenda a činnosť zastupiteľských úradov Slovenskej republiky v zahraničí;
- pozemné hranice;
- SIS a národná ústredňa SIRENE.³²³
-

Celý proces schengenského hodnotenia Slovenska začal úspešnou prezentáciou zástupcov našej krajiny na zasadnutí Pracovnej skupiny SCHEVAL dňa 20. decembra 2005 v Bruseli. Pre Slovenskú republiku bol stanovený nasledovný časový plán hodnotení:

*Časový plán hodnotení pre SR:*³²⁴

Oblasť hodnotenia	Termín
Ochrana osobných údajov:	od 30. januára 2006 do 3. februára 2006
Policajná spolupráca:	od 20. marca 2006 do 31. marca 2006

³²³ SIRENE (Supplementary Information Request at the National Entry) je orgán zodpovedný za kvalitu, presnosť a zákonnosť národných údajov vkladanych do SIS, jedná sa o orgán pre spoluprácu a intenzívnu výmenu informácií medzi orgánmi činnými v trestnom konaní z rôznych štátov. V Slovenskej republike bolo pracovisko SIRENE zriadené k 1. januáru 2004 a je začlenené v štruktúre Úradu medzinárodnej policajnej spolupráce Prezídia PZ. Pracovisko SIRENE je subjekt na národnej úrovni, ktorý zabezpečuje výmenu všetkých doplňujúcich informácií, ktoré nemôžu byť zabezpečené prostredníctvom SIS. Formou nepretržitej 24-hodinovej služby je k dispozícii príslušným bezpečnostným zložkám a justičným orgánom.

³²⁴ Akčný plán pre zabezpečenie vstupu Slovenskej republiky do Schengenského priestoru z 30. septembra 2006.

Vzdušné hranice (letiská):	od 11. mája 2006 do 14. mája 2006
Pozemné hranice:	od 9. októbra 2006 do 13. októbra 2006
Vízová agenda:	26. jún 2006 (Kyjev) a 20. september 2006 (Belehrad)

V oblasti vízovej problematiky, schengenskej hodnotiace komisie vykonali hodnotenie dvoch zastupiteľských úradov každého nového členského štátu EÚ s výnimkou Cypru. Na základe počtu udeľovaných víz v tretích štátoch boli Pracovnou skupinou SCHEVAL pre Slovenskú republiku určené na účely hodnotenia zastupiteľské úrady v Kyjeve a v Belehrade.

Pre hodnotenie oblasti SIS a SIRENE z dôvodu meškania príprav mal byť vypracovaný samostatný harmonogram.

Prípravy na vstup Slovenskej republiky do Schengenského priestoru postupovali podľa harmonogramu. Pri budovaní schengenskej spolupráce spolupracovala naša krajina s ostatnými členskými štátmi EÚ a venovala zvláštnu pozornosť účinnej ochrane svojich hraníc predovšetkým s prioritným dôrazom na vybudovanie hranice s Ukrajinou podľa schengenských štandardov vzhľadom na jej budúci charakter vonkajšej hranice Schengenského priestoru.

Pracovná skupina SCHEVAL vykonala v priebehu roka 2006 hodnotenie súladu ustanovení o ochrane osobných údajov, policajnej spolupráci, ochrane vzdušných hraníc, ochrane pozemných hraníc a o vízovej agende platných v Slovenskej republike s relevantnými ustanoveniami Schengenského *acquis*. Výsledkom návštev schengenských hodnotiacich komisií na Slovensku boli hodnotiace správy, v ktorých bolo identifikovaných 168 nedostatkov a odporúčaní.

Vzhľadom na nelichotivé závery Rady pre spravodlivosť a vnútorné veci z decembra 2006 o stave pripravenosti Slovenskej republiky na implementáciu všetkých ustanovení Schengenského *acquis* okrem ustanovení súvisiacich so SIS a národnou ústredňou SIRENE, bol pre Slovensko, podobne ako pre ďalších osem členských krajín EÚ uchádzajúcich sa o vstup do Schengenského priestoru, určený časový harmonogram návštev a opätovných návštev, tzv. revisits schengenských hodnotiacich komisií počas roku 2007. Ich účelom malo byť znovuhodnotenie pripravenosti našej krajiny na vstup do Schengenu.

*Časový plán hodnotení pre SR:*³²⁵

Oblasť hodnotenia	Termín
Ochrana osobných údajov / revisit:	od 30. januára 2006 do 3. februára 2006 / od 20. marca 2007 do 22. marca 2007
Policajná spolupráca:	od 20. marca 2006 do 31. marca 2006
Vzdušné hranice (letiská) / revisit:	od 11. mája 2006 do 14. mája 2006 / od 1. septembra 2007 do 3. septembra 2007
Pozemné hranice / revisit:	od 9. októbra 2006 do 13. októbra 2006 / od 17. júna 2007 do 22. júna 2007
Vízová agenda:	26. jún 2006 (Kyjev) a 20. september 2006 (Belehrad)
SIS a národná ústredňa SIRENE:	od 25. septembra 2007 do 30. septembra 2007

Aj napriek kritike pripravenosti Slovenska, ale aj ďalších nových členských krajín EÚ uchádzajúcich sa o vstup do Schengenu, tieto štáty potvrdili svoj záujem vstúpiť do Schengenského priestoru v pôvodne stanovených termínoch. Slovensko v uplynulých mesiacoch vyvíjalo enormné úsilie, aby sa ešte do konca roku 2007 mohlo stať súčasťou priestoru bez hraničných kontrol a zotrieť tak jeden z rozdielov, ktoré ho odlišujú od väčšiny "starých" členských štátov EÚ.

³²⁵ Správa o činnosti splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre zabezpečenie vstupu Slovenskej republiky do Schengenského priestoru.

Slovenská republika sa dňa 1. septembra 2007 napojila na systém SISone4all. Slovensko môže od tohto dňa vstupovať do každej policajnej databázy „starých“ členských štátov EÚ a naopak. Do systému je už napojených všetkých 350 policajných staníc na území Slovenskej republiky.

Hodnotenie pripravenosti Slovenska na vstup do Schengenu za rok 2007 dopadlo dobre. Potvrdili to nielen hodnotiace správy, ale i návštevy z členských krajín Schengenu a Komisie. Pripravenosť Slovenska ocenil aj komisár pre spravodlivosť, slobodu a bezpečnosť Franco Frattini, ktorý počas svojej návštevy Slovenska v októbri 2007 konštatoval, že: „Slovensko je veľmi dobre pripravené na vstup do Schengenského priestoru.“

Schengenská hodnotiacia komisia rozhodla koncom októbra 2007 o tom, že deväť nových členských krajín EÚ, vrátane Slovenska, je pripravených odstrániť kontroly na vnútorných hraničných priechodoch s členskými krajinami EÚ a naopak posilniť kontroly na vonkajších hraničiach s tretími krajinami, čo znamená, že môžu vstúpiť do Schengenského priestoru.

Slovenská republika susedí s jedným tzv. schengenským štátom (Rakúsko), tromi novými členskými štátmi EÚ (Česká republika, Poľsko a Maďarsko) a jedným nečlenským štátom EÚ (Ukrajinou). Táto geografická poloha určuje Slovenskej republike jej strategický význam vo vzťahu k pričleňovaniu sa k priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.

Po začlenení sa Slovenska do schengenského priestoru odpadnú kontroly na vnútorných hraničiach EÚ. Pri ceste na Ukrajinu však pasová a colná kontrola na dvoch hraničných priechodoch v Ublí a vo Vyšnom Nemeckom zostane. Takmer 100-kilometrová hranica medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou bude prísne stráženou vonkajšou hranicou Schengenu.

4 Záver

Rozšírenie schengenského priestoru si ako jednu zo svojich priorít stanovilo aj portugalské predsedníctvo v Rade v druhom polroku 2007.

Záverečným zhrnutím výsledkov hodnotenia pripravenosti 9 nových kandidátov Schengenského priestoru vrátane Slovenska sa zaoberala Rada zložená z ministrov spravodlivosti a vnútra členských krajín EÚ v dňoch 8. a 9. novembra 2007 v Bruseli. Na tomto zasadnutí došlo k dohode o rozšírení Schengenu. Rada konštatovala, že hodnotiace návštevy, ktoré sa uskutočnili počas posledných šiestich mesiacov ukázali, že dotknutých deväť členských štátov EÚ je dostatočne pripravených na uspokojivé uplatňovanie Schengenského acquis. Rada sa preto dohodla na ukončení schengenského hodnotenia, podľa ktorého dotknuté členské štáty splnili podmienky na uplatňovanie Schengenského acquis vo všetkých oblastiach (ochrana osobných údajov, policajná spolupráca, vzdušné, pozemné a námorné hranice, SIS a vydávanie víz). Hranice by sa mali pre cestujúcich úplne otvoriť v skoršom termíne ako bolo pôvodne plánované. Hoci na letiskách by mali kontroly pokračovať až do marca 2008, na pozemných hraničiach budú odstránené ešte pred vianočnými sviatkami v dňoch 21. a 22. decembra 2007.

Európsky parlament dňa 15. novembra 2007 zaujal kladné stanovisko k návrhu rozhodnutia Rady o hodnotení pripravenosti deviatich členských krajín, vrátane Slovenska, na vstup do Schengenského priestoru.

Konečné potvrdenie novembrového rozhodnutia o rozšírení Schengenu má prijať Rada dňa 7. decembra 2007. Až po tomto termíne bude s konečnou platnosťou schválené rozšírenie Schengenského priestoru.

Uvedené rozšírenie Schengenu o 9 nových členských štátov EÚ bude najväčším v jeho histórii. Do Schengenského priestoru tak okrem Slovenska vstúpi ešte osem krajín, a to

Slovinsko, Estónsko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Malta, Poľsko a Česká republika. Cyprus, ktorý je desiatou krajinou, ktorá vstúpila do EÚ v roku 2004, odložil svoj vstup do Schengenu o jeden rok. Mimo Schengenu aj naďalej ostane Veľká Británia, Írsko, Bulharsko a Rumunsko.

Rozšírenie Schengenského priestoru by sa dalo vnímať ako symbolický koniec rozdelenie medzi východom a západom. Tento krok umožní miliónom Európanov prekračovať hranice ostatných členských štátov EÚ bez pravidelných pasových kontrol.

Zoznam literatúry

1. Apap, J.: *Justice and Home Affairs in the EU*. Edward Elgar Publishing 2004, ISBN: 1-84376-787-2
2. Boer den, M.: *Schengen's Final Days?* European Institute of Public Administration, Maastricht 1998, ISBN: 90-6779-124-5
3. Henderson, K.: *The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe*. Palgrave Macmillan 2005, ISBN: 1-4039-3522-X
4. Peers, S.: *EU Justice and Home Affairs Law*. Oxford University Press, Oxford 2006, ISBN: 978-0-19-929055-0
5. Pikna, B.: *Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce)*. Linde Praha, 2006, ISBN: 80-7201-619-9
6. Pikna, B.: *Schengenské aspekty spolupráce v rámci Evropské unie*. In: *Justičná revue*, 57, 2005, č. 3, s. 401-417, ISSN: 1335-6461

Internet

7. www.consilium.europa.eu
8. www.ec.europa.eu
9. www.euractiv.sk
10. www.eur-lex.europa.eu
11. www.europarl.europa.eu
12. www.justice.gov.sk
13. www.minv.sk

Kontakt

JUDr. Lucia Hurná, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
tel.: + 421 2 67295 408
hurna@euba.sk

Ing. Eva Ivanová, CSc.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TRENČÍNE

PROCES ZAVEDENIA EURA A JEHO VPLYV NA NIEKTORÉ OBLASTI HOSPODÁRSTVA SLOVENSKA

ivanova@tnuni.sk

Abstrakt

Po vstupe Slovenska do EÚ bude zavedenie eura jeden z najdôležitejších integračných krokov. Jeho dopad sa prejaví tak na makroúrovni ako aj na mikroúrovni, priamo ovplyvní všetkých obyvateľov Slovenska. Prejaví sa najmä v ekonomickej oblasti, ale aj v sociálnej a politickej. Proces zavedenia eura je parciálnym procesom budovania hospodárskej a menovej únie (HMÚ) a jednotného európskeho trhu.

Kľúčové slová

Európska Únia, Euro, ekonomická a menová únia, jednotný európsky trh

Abstract

Following the entry of Slovak Republic into European Union, introduction of Euro will be one of the most important integration steps. It will have an affect on mikro as well as makro level of the economy, on politics and thus will directly affect all Slovak citizens. The process of Euro introduction is one of the partial steps towards building of economic and monetary union and common single European market.

Key words:

European Union, Euro, economic and monetary union, single European market

Úvod

Slovensko sa už pri vstupe do EÚ podpisom Prístupovej zmluvy zaviazalo po splnení podmienok (maastrichtských kritérií) zaviesť euro. Po zhodnotení všetkých aspektov vplyvu na ekonomiku SR a po zhodnotení očakávaného prínosu určila vláda SR a Národná banka Slovenska rok 2009 za rok vstupu Slovenska do eurozóny. Prijatie eura predstavuje celý rad ekonomických výhod a nevýhod.

Pozícia Slovenska závisí od veľkosti krajiny, otvorenosti ekonomiky, napojenosti na krajinu eurozóny, procesu ekonomickej transformácie a konvergencie.

Predmetom tohto príspevku je predpokladaný vplyv zavedenia eura v hospodárskej oblasti.

Cesta k EURU

Proces zavedenia eura je súčasťou procesu budovania hospodárskej a menovej únie ako súčasťou procesu úplnej hospodárskej integrácie. Stupne hospodárskej integrácie možno rozdeliť na šesť krokov:

- preferenčná oblasť obchodovania (zníženie colných sadzieb medzi určitými krajinami)
- oblasť voľného obchodu (bez colných sadzieb na niektoré alebo všetky tovary medzi zúčastnenými krajinami)
- colná únia (s rovnakými externými colnými sadzbami pre tretie krajiny a so spoločnou obchodnou politikou)
- spoločný trh (s nariadeniami týkajúcimi sa bežných produktov a voľným pohybom tovaru, kapitálu osôb a služieb)
- hospodárska a menová únia (jednotný trh s jednotnou menou a menovou politikou)
- úplná hospodárska integrácia(všetky oblasti uvedené vyššie plus harmonizácia ďalších oblastí hospodárskej politiky)³²⁶

HMÚ je jedným zo základných cieľov EÚ, ktorý naberal na intenzite už od polovice 60. rokov 20. storočia. Až do podpisu Maastrichtskej zmluvy v roku 1992 dosiahnutie cieľa blokovali mnohé politické a hospodárske obmedzenia.

Členské krajiny mali na budovanie jednotnej menovej a colnej politiky názorové rozdiely.

Avšak v marci 1971 sa zhodli na troch etapách prístúpenia k HMÚ. Konečným cieľom boli neodvolateľne konvertibilné meny, voľný pohyb kapitálu a permanentné zafixovanie výmenných kurzov s cieľom postupne vytvoriť jednotnú menu. Tento cieľ vyžadoval tesnejšiu koordináciu hospodárskych politík, ako aj odsúhlasenie rámca pre národné rozpočtové politiky.

Budovanie spoločnej menovej politiky v európskom priestore prechádzalo mnohými problémami: zlyhanie mechanizmu na riadenie výkyvov členských štátov Spoločenstva voči doláru (tzv. Menového hada), ropné krízy³²⁷, politické nehody, slabosť dolára a iné. Záujem o vytvorenie oblasti menovej stability vyústil v roku 1979 do prijatia a zavedenia Európskeho menového systému(EMS), zapojili sa doň všetky meny okrem libry šterlingov.

³²⁶ Uvedené stupne formovania ekonomickej integrácie však implikovali aj vedľajšie nežiadúce „efekty“, ako uvádza Budjač, M.: „Práve sloboda pohybu v spojení s postupným odstraňovaním (intra komunitárnych) bariér voľného pohybu a v kontexte pôsobenia čoraz dominantnejších fenoménov hrozby terorizmu, transferu drog, zbraní, prevládajúceho nelegálnych imigrantov a iných cezhranične organizovaných nelegálnych činností, si vyžadovali formovanie spoločných postojov v otázkach migrácie, azylu a v operatívnej rovine prispeli k nutnosti rozvíjania spolupráce policajných a súdnych zložiek v jednotlivých členských krajinách integračného zoskupenia.“ (In: BUDJAČ, M.: III. pilier Európskej únie. In: *Zborník študentskej vedeckej konferencie pri príležitosti 50. výročia Rímskej zmluvy*, UKF Nitra 23.3.2007. Bratislava: Komprint, 2007. ISBN 978-80-969241-3-4). Autor vo svojom príspevku upriamuje pozornosť na skutočnosť, že aj nami spomínaná Maastrichtská zmluva na strane jednej prehľadila ekonomickú integráciu, na strane druhej však zároveň vytvorila rozhodujúci priestor na integračnú spoluprácu v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí členských štátov.

³²⁷ Otázky energetickej bezpečnosti a dodávok energii predstavujú jednu z prioritných oblastí aj v intenciách súčasnej európskej politiky. Ako v tomto kontexte s poukázaním na existenciu ekonomických rizík dodávok energii správne upozorňuje Bezáková, T.: „*Tieto riziká sú následkom výrazných fluktuácií ceny energetických surovín a produktov na európskom alebo svetovom trhu. Predchádzaniu, resp. zamedzeniu týchto javov vnútorný trh rieši existenciou konkurenčného prostredia, ale vzhľadom na úzku naviazanosť na trh svetový, nevyhne sa globálnym vplyvom na cenu. Rast cien energií, hlavne ropy a ropných produktov spôsobuje značné nezrovnalosti v obchodnej bilancii a má vplyv aj na spoločnú menu, čo neprospieva ani ekonomickej prosperite EÚ. Vzhľadom na fakt, že značná časť importu pochádza z politicky a ekonomicky nestabilných oblastí, tento druh rizika nabera na význame.*“ (BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.)

Hlavným cieľom EMS bolo zníženie nestability výmenných kurzov, ktorá mala negatívny dosah na obchodovanie, investície a hospodársky rast.

Zavedenie EMS bol dobrý krok smerom k Maastrichským rokovaniam a k maastrichskej zmluve.

Vytvorenie HMÚ prešlo tromi etapami:

- 1990 - 1994 Skompletizovanie vnútorného trhu a odstránenie obmedzení vo finančnej integrácii.
- 1994 - 1999 Vznik európskeho menového inštitútu na posilnenie spolupráce centrálnych bánk, príprava prechodu na euro, definovanie eurozóny a spôsobu jej riadenia, hospodárska konvergencia medzi členskými štátmi.
- 1999 → Fixácia výmenných kurzov a realizácia prechodu na euro. Založenie ECB, (Európskej centrálnej banky) a ESCB (Európskeho systému centrálnych bánk)

1. Dôležitým krokom na ceste k euru bola Zmluva o Európskej únii, ktorú schválili čelní predstavitelia európskych štátov na zasadnutí Európskej rady v Maastrichte v decembri 1991, kde sa rozhodlo, že Európa bude mať do konca storočia a spoločnú silnú a stabilnú jednotnú menu. Zmluva o Európskej únii stanovuje „maastrichtské konvergenčné kritéria“. Tieto kritéria musia členské krajiny EÚ splniť, aby mohli prijať euro.

Kritérium	Ukazovateľ	Kritériálna hodnota
Stabilita cien	Miera inflácie spotrebiteľských cien	Maximálne 1,5 percentuálneho bodu nad mierou troch členských štátov s najnižšou mierou inflácie
Verejné financie	Verejný deficit ako %HDP	Referenčná hodnota: maximálne 3%
Udržateľnosť verejných financií	Verejný dlh ako % HDP	Referenčná hodnota: maximálne 60%
Stálosť konvergencie	Dlhodobá úroková miera	Maximálne 2 percentuálne body nad mieru troch členských štátov s najnižšou mierou inflácie
Stabilita výmenného kurzu	Odchylka od centrálného kurzu	Účasť v ERM* 2 roky bez závažných napätí

*mechanizmus výmenných

kurzov

Cieľom týchto konvergenčných kritérií bolo zabezpečenie toho, aby ekonomiky členských štátov boli dostatočne pripravené na prijatie eura. HMÚ predstavovala cieľ v zmysle skompletizovania vnútorného trhu, naštartovanie koordinácie hospodárskych politík a odstránenie prekážok finančnej integrácie, maastrichtské kritéria predstavujú podmienky napredovania v európskom procese budovania jednotného Európskeho procesu.

2. V ďalšej etape sa realizovali prípravné opatrenia na zavedenie jednotnej meny. Vznikol Európsky menový inštitút (EMI), predchodca Európskej centrálnej banky. V tejto etape dôležitým krokom bolo prijatie Paktu rastu a stability, ktorý určuje členským štátom

obmedzovať štátne výdavky, dodržiavať rozpočtové pravidlá a udržať zdravé verejné financie aj po vstupe do eurozóny. Na zabezpečenie menovej stability bol v tejto etape prijatý nový Mechanizmus výmenných kurzov (ERM II).

Zásadným inštitucionálnym krokom na ceste k euru bol vznik Európskej centrálnej banky v júni 1998, ktorá nahradila Európsky menový inštitút.

Rozhodujúcim medzníkom bol máj 1998, po zhodnotení, že konvergenčné kritéria spĺňa 11 členských krajín: Belgicko, Fínsko, Francúzsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Španielsko, Taliansko), v decembri tohto roku sa ustanovil fixný a neodvolateľný výmenný kurz pre jednotlivé meny štátov budúcej eurozóny.

3. Rok 1999 je začiatok tretej fázy budovania HMÚ. Od januára 1999 bolo euro uvedené do bezhotovostného platobného styku. Zodpovednosť za menovú politiku eurozóny preberá Eurosystem, tvorený ECB a národnými centrálnymi bankami členských štátov eurozóny. Je to začiatok prechodného obdobia, v ktorom euro bolo len zúčtovacou jednotkou. Hotovostné transakcie prebiehali prostredníctvom národných mien. V tomto období do eurozóny po splnení konvergenčných kritérií pristúpilo Grécko (2001).

Január 2002 sa euro dostáva do hotovostného styku v podobe eurobankoviek a euromincí, začala sa fáza sťahovania národných mien z obehu, v priebehu dvojmesačného obdobia existovala duálna cirkulácia Eura a národných mien.

Švédci, Dáni, a Briti odmietli prijať euro, toto odmietnutie bolo zo strany EÚ akceptované.

Projekt zavedenia eura v európskom priestore bol obrovským projektom a významnou zmenou v menových vzťahoch, ktorá prebehla liberalizáciu v pohybe služieb, osôb, kapitálu a tovaru.

Všeobecne sa tento projekt hodnotí ako politická záležitosť, úloha ekonómov v tomto procese bola menšia ako politikov. Zakladajúce štáty eurozóny mali k dispozícii na definitívne prijatie eura trojročné obdobie (od 1999 do 2002), krajiny, ktoré sa pripravujú na prijatie eura v súčasnosti toto obdobie nebudú mať k dispozícii, celý proces prebehne vo veľmi krátkom období.

Euro sa v priebehu budovania HMÚ stáva silnou medzinárodnou menou, stáva sa atraktívnejšou menou ako americký dolár alebo japonský jen. Nasledujúca tabuľka ukazuje porovnanie hlavných ukazovateľov eurozóny a EÚ 25 s USA a Japonskom.

Hlavné ukazovatele za najdôležitejšie svetové destinácie, rok 2004

Ukazovateľ	Eurozóna	EÚ – 25	USA	Japonsko
Populácia (v miliónoch)	311	459	294	127
HDP(v triliónoch eur merané v parite kúpnej sily)	7,6	10,3	10,2	3,3
Podiel na svetovom HDP (%)	15,3	21,1	20,9	6,9
Vývoz (tovar a služby ako % z HDP)	19,5	12,8	9,8	13,6
Dovoz (tovar a služby ako % z HDP)	17,8	12,6	15,1	11,6

Zdroj: ECB

Slovensko je jednou z krajín, kde prebieha proces prijatia eura. Kľúčové dátumy v tomto procese sú:

1. etapa, do 25. novembra 2005

Absolvovanie prístupových procedúr do ERM II s orgánmi Európskej únie

2. etapa, do júna 2008

Vstup do ERM II, správy o konvergencii od Európskej komisie a ECB, hodnotiaci procedúra

v európskych inštitúciách, rozhodnutie Rady EÚ o zrušení výnimky, stanovenie konverzného

kurzu SKK/EUR Radou EÚ

3. etapa, do konca decembra 2008

Zabezpečenie eurových bankoviek a mincí pre hotovostný obeh, povinné duálne zobrazovanie

cien, predzásobenie NBS a komerčných bánk eurovým obeživom, predzásobenie obchodov eurovým obeživom, príprava bankomatov, automatov a iných podobných zariadení na euro.

4. etapa, do júna 2010

Vstup do eurozóny, duálny obeh, sťahovanie slovenskej koruny z obehu, výmena korunového

obeživa za eurové obeživo v bankách a NBS, ukončenie duálneho obehu, ukončenie povinného

duálneho zobrazenia cien.

Plnenie maastrichtských kritérií Slovenskom – august 2007
2006

HDP za rok

	Aktuálna hodnota	Referenčná hodnota	Stav plnenia
1. Fiškálne kritérium Verejný deficit Verejný dlh	3,4 % HDP 3,7 % HDP	3% HDP 60 % HDP	nie
2. Miera inflácie(HICP)	2,4 %	2,5 %	áno
3. Dlhodobá úroková miera	4,4 %	6,3 %	áno
4. Nominálny výmenný kurz	Účasť v ERM II (od 28.11.2005)	Účasť v ERM II (dva roky bez výraznejších napätí)	Nie je hodnotené

Hodnotenie plnenia maastrichtských kritérií bude obsahom konvergenčných správ, ktoré vypracuje Európska komisia a ECB v máji, júni 2008. Predpokladá sa, že v tomto období budú splnené všetky požadované kritéria. V prvom kritériu je potrebné súbežné plnenie oboch zložiek. Splnenie požadovaných kritérií umožní, aby Slovensko zaviedlo euro v plánovanom termíne.

Niektoré dopady eura na hospodársku oblasť Slovenska

Dopad zavedenia eura závisí od celkového vývoja v ekonomike a od uskutočňovanej hospodárskej politiky.

Prvým **pozitívnym prejavom** prijatia eura je, že spoločná mena sprehľadní ceny v krajinách EÚ a umožní tak reálne porovnanie cien za tovary a služby v jednotlivých členských štátoch eurozóny.

Ceny sa tak stávajú transparentnejšie, spoločná mena zjednoduší nákupy doma a v zahraničí.

Zavedenie eura prinesie úspory niektorých nákladov a odstránenie niektorých rizík, to by malo trvalo prispieť k zvýšeniu hrubého domáceho produktu.

- Priama výhoda z prijatia eura je **odstránenie transakčných nákladov** pri eurových obchodoch. Táto výhoda je pre Slovensko významná vzhľadom na to, že má jednu z najotvorenejších ekonomík v EÚ, obrat jeho zahraničného obchodu dosahuje viac ako 160 %HDP. Z toho 80% sú obchody s európskymi krajinami platené v eurách. Celkovo finančné transakčné náklady eurových operácií sa odhadujú na 0,3% HDP, ktoré po zavedení eura odpadnú. Ak prirátame k týmto nákladom ešte administratívne náklady súvisiace so správou devíz, účtovaním kurzových ziskov a strát, dodatočným výkazníctvom úspora transakčných nákladov je 0,36 %HDP ročne.
- Odpadnú náklady na zabezpečenie subjektov voči **kurzovému riziku**. Kurzovému riziku sú vystavené transakcie približne vo výške 10%HDP, ostatné obchody sú zabezpečené prirodzene. Celková hodnota kurzového rizika odstránená zavedením eura sa odhaduje na 0,02%HDP.
- Zavedením eura sa **znížia náklady na obstaranie kapitálu**, čím vzrastú investičné aktivity podnikateľských subjektov. Dá sa očakávať miernejšie zlacnenie úverov, pretože na Slovensku už úrokové sadzby výraznejšie klesli v rokoch 2004 a 2005, po zavedení eura môžu klesnúť ešte až o jeden percentuálny bod. Euro sa bude podieľať na vytvorení spoločného celoeurópskeho finančného trhu.
- Eurozóna, súčasťou ktorej sa Slovensko stane, sa vďaka politike ECB vyznačuje **cenovou stabilitou**, ECB dohliada na nízku mieru inflácie, ktorá by sa mala pohybovať na úrovni 2%.
- Členovia eurózy prijatím Paktu rastu a stability majú dosiahnuť a udržať aj **zdravé verejné financie**. Pakt vytvára na členské štáty tlak, aby celkový dlh nepresahoval 60% HDP a deficit verejných financií nebol vyšší ako 3 % HDP. Pakt ďalej predpisuje štátom vyrovnaný štátny rozpočet, aby dokázali reagovať na hospodárske cykly.

Okrem týchto priamych prínosov bude mať zavedenie eura aj širšie nepriame prínosy. Z nich najdôležitejšie sú: **nárast priamych zahraničných investícií a zahraničného obchodu Slovenska**, čo v konečnom dôsledku prispeje k rastu HDP a životnej úrovne na Slovensku.³²⁸

Predpokladá sa, že po vstupe Slovenska do eurozóny stúpne obchod s partnermi v menovej únii o 30% až 90 %, tento nárast bude v priebehu jedného až dvoch desaťročí. Vtedy členmi eurózy budú slovenskí významní obchodní partneri, takže obchod Slovenska

³²⁸ Ako uvádzajú Budjač a Bezáková.: „Ďalšie pozitívne reflexie pôsobenia PZI v regiónoch spočívajú spravidla aj v raste produktivity práce, sekundárnych investícií (vrátane investícií do rozvoja ľudského kapitálu), exportných kapacít, ziskovosti a rentability subjektov, prísunu moderných a inovatívnych technológií a v raste potenciálu integrovaného rozvoja regiónu (napr. prostredníctvom aktivít Public Private Partnership).“ (BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Priame zahraničné investície – nositeľ regionálneho rozvoja súčasnosti ? In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0)

s ostatnými krajinami eurozóny bude predstavovať viac ako 80% celkového obchodu. Celkove by sa zahraničný obchod Slovenska mal zvýšiť približne o 50%.

Zavedenie eura na Slovensku zjednoduší príliv zahraničných investícií, pretože sa zvýši ekonomická a politická stabilita Slovenska, investorom sa znížia transakčné náklady, nebudú vystavení kurzovému riziku. Priame zahraničné investície povedú k rastu medzinárodného obchodu a následne k rastu HDP.

Proces zavedenia eura prináša okrem vymenovaných ekonomických výhod aj celý rad **nevýhod** a zvýšených nákladov. Najmä začiatočná fáza zavedenia eura bude veľmi náročná pre štát ako aj pre podnikateľské subjekty.

Zvýšené náklady vzniknú v súvislosti:

- úpravou informačných systémov
- výmenou meny
- prepočtom cien
- duálnym oceňovaním
- vzdelávaním pracovníkov a informačnou kampaňou.

Vychádzajúc zo zahraničných skúseností odhady týchto nákladov sa pohybujú na úrovni 0,3 % až 0,8 % pre súčasné krajiny eurozóny. Na Slovensku sa euro bude zavádzať bez prechodného obdobia systémom tzv. „veľkého tresku“, krátke obdobie duálneho obehu by malo minimalizovať náklady.

Medzi nevýhody patrí aj heterogénnosť členských štátov eurozóny. Na jednej strane je **jednotná** menová politika, ale **rozdielna rozpočtová politika** v jednotlivých členských štátoch. Menová politika v eurozóne sa prispôsobuje potrebám väčších štátov (Nemecko, Francúzsko). Tieto ekonomiky sú stagnujúce, čo negatívne ovplyvňuje krajiny s vysokým hospodárskym rastom (Írsko). Takáto situácia ohrozuje efektívne fungovanie menovej únie. Spoločnou menovou politikou sa členské štáty vzdali jedného z nástrojov, pomocou ktorého mohli ovplyvňovať ekonomický rast.

Negatívne dopady z nezávislej menovej politiky budú tým menšie, čím podobnejší bude vývoj slovenského hospodárstva s vývojom v eurozóne. Efektívnosť súčasnej menovej politiky je už teraz dosť limitovaná vzhľadom na vysokú mieru liberalizácie kapitálových a finančných tokov.

Vzdanie sa nezávislej menovej politiky bude predstavovať podľa NBS stratu približne 0,04 % HDP.

Zostáva im rozpočtová politika, ale tá je viazaná Paktom rastu a stability, štáty si nemôžu dovoliť viesť príliš expanzívnu politiku aj keď majú na to rozpočtové podmienky.

Pre Slovensko bude nevýhodou aj spoločnou menou vyvolaná zvýšená **integrácia a harmonizácia** v určitých oblastiach, napríklad v daňovej oblasti.

Ďalšou očakávanou nevýhodou je určité **zdražovanie**. Predpokladá sa, že to nebude rozsiahle celoplošné zdražovanie, dokonca pri niektorých tovaroch môže dôjsť k zlacneniu, napríklad elektronika. Celkový vplyv na zvýšenie cien zo zavedenia eura bol v eurozóne malý, podľa Eurostatu okolo 0,2 %

Zavedenie eura môže priviesť so sebou zvýšené **inflačné tlaky**, v súčasnosti sa im dá čeliť vďaka štátnym menovým politikám a politike menových kurzov, pri spoločnej menovej politike toto nebude možné.

Čiastočne negatívny dopad bude mať zavedenie eura aj hospodárenie bánk. V súčasnosti banky pôsobiace na Slovensku majú z devízových transakcií významnú časť zisku, bankám sa znížia výnosy z devízových operácií. Na druhej strane sa bankám otvárajú v súvislosti so zavedením eura nové možnosti, napríklad zvýši sa úverové portfólio bánk.

V súvislosti so zavedením eura vystupuje aj obava **znehodnotenia úspor a dôchodkov** vzhľadom na to, že sa očakáva, aj keď mierny, rast inflácie. Obava, že sa zníži reálna hodnota úspor je pravdepodobne opodstatnená. Úroky z vkladov sú v súčasnosti veľmi nízke a takéto pravdepodobne zostanú aj po vstupe do eurozóny. Mierne nižšie reálne úročenie úspor bude po zavedení eura sprevádzané aj nižším úročením úverov. Kým pri podnikoch bol tento aspekt výhodou pre domácnosti sa javí ako nevýhoda.

Pri dôchodkoch pravidelné valorizovanie tlmí stratu z rastu inflácie, taktiež všeobecný rast miezd po vstupe do eurozóny bude vplývať na rast reálnych príjmov z dôchodkov.

Záver

Na základe predloženej analýzy niektorých výhod a nevýhod zo vstupu do eurozóny, možno konštatovať, že pozitívne ekonomické efekty budú vyššie ako negatívne. Zavedenie eura nebude mať len makroekonomické dopady, ale odrazí sa aj v živote bežných obyvateľov. Najväčší prínos sa očakáva v podnikovej sfére. Vstup do eurozóny by mal priniesť najmä rozvoj malého a stredného podnikania, čo môže vytvoriť synergický a multiplikačný efekt v ostatných oblastiach hospodárstva.

Vzhľadom na tieto pozitíva je záujmom Slovenska po splnení maastrichtských kritérií prijať euro v roku 2009, čo Slovensko oficiálne aj deklarovalo.

Literatúra

- (1) Baráňová- Čiderová, D.: Rozširovanie ES/ EÚ. In: Sládek, K.: Budúcnosť EÚ. Rozširovanie EÚ, Bratislava, : Centrum pre európsku politiku. ISBN 80- 7165 – 574 – 0
- (2) BEZÁKOVÁ, T.: Energetická politika EÚ. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Roč. 2, č. 2 (2007), s. 43-54. ISSN 1337-0715.
- (3) BUDJAČ, M.: III. pilier Európskej únie. In: *Zborník študentskej vedeckej konferencie pri príležitosti 50. výročia Rímskej zmluvy*, UKF Nitra 23.3.2007. Bratislava: Komprint, 2007. ISBN 978-80-969241-3-4
- (4) BUDJAČ, M., BEZÁKOVÁ, T.: Priame zahraničné investície – nositeľ regionálneho rozvoja súčasnosti ? In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0
- (5) Čiderová, D.: Aký vplyv bude mať eurodo praxe? *Euromagazín* 4/ 2006, ISSN 1335 –3918
- (6) Šuster, M.: Vplyv zavedenia eura na Slovenské hospodárstvo. Odbor výskumu Národnej banky Slovenska, Bratislava, marec 2006
- (7) NBS: Národný plán zavedenia eura v SR. Bratislava, jún 2005
- (8) http://ec.európa.eu/economy_finance/euro/our_currency_en. Htm

(9) http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/zoznam_liniek/slovensko-a-euro

Kontakt:

Ing. Eva Ivanová
Katedra mikro a makroekonómie
Fakulta sociálno – ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 1
911 50 Trenčín, Slovenská republika
Tel: 00421 327 400 297
E-mail: ivanova@tnuni.sk

JUDr. Roman Jurík, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**EURÓPSKA ÚNIA A JEJ VZŤAH K EURÓPSKEMU
HOSPODÁRSKEMU PRIESTORU A EURÓPSKEMU ZDRUŽENIU
VOLNÉHO OBCHODU**

jurik@euba.sk

Abstrakt

Európska únia je dôležité integračné zoskupenie na európskom kontinente a zároveň hrá dôležitú ekonomickú a politickú rolu vo svete. No v Európe pôsobia aj iné integračné zoskupenia. Niektoré z týchto zoskupení majú osobitné vzťahy s Európskou úniou. Za „osobitné vzťahy s Európskou úniou“ považujeme vzťahy založené na zmluvách, historickom vývoji, prelínaní sa členstva v týchto zoskupeniach a vzťahy z hľadiska iných hľadísk. Za príklady takýchto integračných zoskupení považujeme Európsky hospodársky priestor a Európske združenie voľného obchodu.

Európska únia (EÚ) bola založená v roku 1951 ako Európske spoločenstvo uhlia a ocele. V roku 1960 bolo založené Európske združenie voľného obchodu (EZVO) ako konkurenčná organizácia k existujúcim Európskym spoločenstvám. Obe tieto organizácie plánovali v osemdesiatych rokoch vzájomnú integráciu vytvorením Európskeho hospodárskeho priestoru (European Economic Space). Rozhodujúci krok urobili v roku 1992, keď bola podpísaná Dohoda o založení Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP). Ratifikácia dohody bola problematická, najmä keď Švajčiarsko odmietlo ratifikáciu v referende. Napriek tomu dohoda vstúpila do platnosti v roku 1994.

Európsky hospodársky priestor (European Economic Area) vytvára spoločný trh v rámci EÚ a EZVO. EHP/EFTA štáty preberajú dôležité časti komunitárneho práva. No Švajčiarsko, člen EZVO, je formálne mimo EHP. Vzťahy medzi Švajčiarskom a EÚ sú upravené dvojstrannými zmluvami.

Kľúčové slová

Európska únia, Európske združenie voľného obchodu, Európsky hospodársky priestor, európska integrácia

Abstract

European Union is the most important integration association in European continent and it also takes important economic and politic role in World as well. However, within Europe there are acting another integration groups. Any of this groups have special relations to the European Union. We consider “special relations to European Union” relations based on treaties, historical development, inosculation of memberships of this groups and another aspects. As examples such integration groups we concern European Economic Area and European Free Trade Association.

European Union have been established in 1951 as European Coal and Steal Community. In 1960 there have been established European Free Trade Association as concurrence organisation to the existing European Communities. Booth this organisations

planned in 80-ties they's integration by creation the European Economic Space. Crucial measure they have taken in 1992, when there have been signed the Agreement establishing European Economic Area (EEA). Ratification of this Agreement was troubleshooting, especially when Switzerland have refused the ratification by referendum. Nevertheless, Agreement have entered in force in 1994.

European Economic Area promotes common market within EU and EFTA. EEA/EFTA states recipe important parts of *acquis communautaire*. However, Switzerland, member of EFTA, is formally outside the EEA. Relations between Switzerland and EU are regulated by bilateral agreements.

Key words

European Union, European Free Trade Association, European Economic Area, European integration

Úvod

Európska únia predstavuje v súčasnosti bezprecedentnú formu integrácie suverénnych štátov. Únia predstavuje nielen ekonomickú integráciu, ale aj politickú. Politický prvok integrácie mali v sebe jednotlivé Spoločenstvá, ktoré neskôr zastrešila Európska únia a z ktorých už jedno zaniklo (Európske spoločenstvo uhlia a ocele) od začiatku, časom sa však tento prvok prehlboval, i keď dost' nesmelo. Omnoho smelšie sa prehlbovala ekonomická integrácia, ktorá dnes má podobu vnútorného trhu (fungujúceho občas s problémami, ale presa) a mnohých spoločných komunitárnych politík vrátane hospodárskej a menovej únie.

Ako konkurent Spoločenstiev vzniklo v roku 1961 Európske združenie voľného obchodu. Jeho zakladajúce štáty chceli dokázať, že ekonomická integrácia je možná aj bez politickej integrácie. Na jednej strane sa síce dá povedať, že tento pokus bol úspešný a združenie dodnes existuje a zoskupuje bohaté a úspešné štáty. Na druhej strane vidno, že ťažisko európskej integrácie predstavuje práve Európska únia.

Dnes však už dochádza k integrácii Európskej únie a Európskeho združenia voľného obchodu. Integračnou pôdou sa stal Európsky hospodársky priestor. Európsky hospodársky priestor predstavuje zaujímavú symbiózu dvoch pohľadov na integráciu. Úniový pohľad s nezanedbateľným politickým prvkom a už uvedený pohľad členských štátov Európskeho združenia voľného obchodu. Táto integrácia je zaujímavá aj z hľadiska prelínania sa medzinárodnoprávných nástrojov integrácie a komunitárnych (odvážnejšie povedané – vnútroštátnych) prvkov.

Európska únia

Základy dnešnej Európskej únie boli položené podpísaním tzv. Parížskej zmluvy v roku 1951, na základe ktorej vzniklo v roku 1952 Európske spoločenstvo uhlia a ocele. V roku 1957 boli podpísané dve Rímske zmluvy, ktorými boli založené Európske hospodárske spoločenstvo a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu (EURATOM). Tým bola vytvorená základná architektúra Európskych spoločenstiev, ktoré boli formálne zlúčené do jedného celku zlučovacou zmluvou podpísanou v roku 1965. V roku 1991 bola podpísaná Maastrichtská zmluva. Do platnosti vstúpila po peripetiách s jej ratifikáciu v roku 1993. Tým vznikla Európska únia, ktorá zastrešovala Európske spoločenstvá ako svoj prvý pilier a dopĺňala ich o ďalšie dva piliere – spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku a spoluprácu v oblasti vnútra a spravodlivosti (Amsterdamská zmluva z roku 1997 zredukovala tretí pilier na policajnú a súdnu spoluprácu v trestných veciach). V roku 2002 zaniklo Európske

spoločenstvo uhlia a ocele, pretože uplynulo 50 rokov od jeho vzniku a toto Spoločenstvo bolo založené práve na 50 rokov. Najbližšou očakávanou zásadnou zmenou v Európskej únii majú nastať vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti. Ak sa tak stane, zanikne Európske spoločenstvo a jeho právnym nástupcom sa stane Európska únia. Z pôvodne troch spoločenstiev teda ostane existovať len EURATOM.

Európske združenie voľného obchodu

Európske združenie voľného obchodu (European Free Trade Association) je integračné zoskupenie niektorých európskych štátov. Vzniklo v roku 1960 pôvodne ako protiváha vtedajších Európskych spoločenstiev. EZVO sa najmä snažila dosiahnuť podobné ciele v oblasti ekonomickej integrácie ako Európske spoločenstvá, avšak bez politickej integrácie. Pôvodne mala EZVO sedem členov (Rakúsko, Dánsko, Nórsko, Portugalsko, Švédsko, Švajčiarsko a Veľká Británia). Neskôr viaceré štáty do EZVO vstúpili, ale viaceré aj vystúpili v súvislosti so vstupom do Európskych spoločenstiev resp. do Európskej únie. V súčasnosti má EZVO štyri členské štáty – Nórsko, Island, Švajčiarsko a Lichtenštajnsko.

Európsky hospodársky priestor

Európsky hospodársky priestor (EHP) bol založený Dohodou o Európskom hospodárskom priestore (Porto, Portugalsko) z roku 1992. Dohoda bola uzavretá medzi vtedajšími Európskym hospodárskym spoločenstvom, Európskym spoločenstvom pre uhlie a oceľ a ich členskými štátmi (vtedy dvanástimi) na jednej strane a členskými štátmi Európskeho združenia voľného obchodu (vtedy 7 štátov). Neskôr sa však vyskytli komplikácie s ratifikáciou Dohody. Ratifikáciu na základe záporného výsledku referenda odmietlo Švajčiarsko, jeden z členských štátov EZVO³²⁹. Ďalšia komplikácia spočívala v existujúcej colnej únii medzi Švajčiarskom a Lichtenštajnskom. Dohoda bola preto doplnená o protokol, ktorým sa Švajčiarsko vylúčilo spomedzi členských štátov EHP. Takto zmenená Dohoda vstúpila do platnosti 1. 1. 1994. V roku 1995 prijala Rada EHP rozhodnutie o nadobudnutí účinnosti Dohody o EHP pre Lichtenštajnske kniežatstvo. Na základe tohto rozhodnutia sa Lichtenštajnsko zmluvnou stranou Dohody o EHP v roku 1995. V roku 2003 bola Dohoda zmenená dohodou o účasti nových členských štátov EÚ (vrátane Slovenska) v EHP. Dohoda zmenila Dohodu jednak v súvislosti s vstupom desiatich nových štátov do EÚ, ale aj v súvislosti so zmenami v samotnej Európskej únii spočívajúcimi v zmenách v zakladajúcich zmluvách a aj v EZVO, z ktorej v roku 1995 vystúpili Rakúsko, Švédsko a Fínsko.

V roku 2007 sa Európske spoločenstvo – zmluvná strana Dohody o EHP – rozšírilo o dva nové štáty, Rumunsko a Bulharsko. Na základe čl. 128 Dohody o EHP má každý členský štát Európskeho spoločenstva a Európskeho združenia voľného obchodu právo stať sa zmluvnou stranou Dohody o EHP. To platí aj pre Rumunsko a Bulharsko. Tieto dva štáty však zatiaľ do EHP formálne nevstúpili. 25. júla 2007 však bola v Bruseli podpísaná Dohoda o účasti Bulharskej republiky a Rumunska v Európskom hospodárskom priestore. Dohoda sa dočasne uplatňuje už od 1. 8. 2007, Bulharsko a Rumunsko sa však formálne stanú zmluvnými stranami Dohody o EHP až keď dohodu podpísanú v júli 2007 ratifikuje všetkých 28 štátov vrátane Rumunska a Bulharska a prijme ju aj Európske spoločenstvo. Dá sa predpokladať, že sa tak stane v blízkom čase.

V súčasnosti sú Zmluvnými stranami Dohody Európske spoločenstvo, jeho 25 členských štátov (Rumunsko a Bulharsko zatiaľ nie sú zmluvnými stranami Dohody o EHP)

³²⁹ HERDEGEN, Internationales Wirtschaftsrecht, s. 147.

a tri členské štáty EZVO – Island, Nórsko a Lichtenštajnsko – teda spolu 28 štátov. Švajčiarsko naďalej nie je zmluvnou stranou EHP, ale vzťahy medzi EÚ a Švajčiarskom sú upravené dvojstrannými zmluvami, na základe ktorých je aj Švajčiarsko súčasťou vnútorného trhu.

Ciele EHP sú podobné, ako ciele Európskeho spoločenstva, teda zavedenie štyroch slobôd vnútorného trhu Európskeho spoločenstva – voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu a zavedenie colnej únie.

Dohoda neustanovuje právnu subjektivitu EHP a EHP ani výrazne nevystupuje v medzinárodných vzťahoch.

Napriek tomu aj EHP má svoje vlastné orgány. Orgány EHP sú dvojaké. Sú to jednak spoločné orgány EÚ a jej členských štátov a štátov EZVO, ktoré participujú na EHP (ďalej len „EHP EZVO štáty“) a jednak orgány tvorené len zástupcami EHP EZVO štátov. Hovorí sa o dvojpilierovom systéme.

Orgánmi EHP, tvorené zástupcami EÚ, jej členských štátov a EHP EZVO štátov sú:

- **Rada** – je zložená z členov Rady EÚ a Komisie EÚ a z jedného člena vlády každého štátu EZVO (pravdaže okrem Švajčiarka). Rada EHP prijíma rozhodnutia dohodou medzi Európskym spoločenstvom na jednej strane a členskými štátmi EZVO na druhej strane. Predsedníctvo Rady EHP vykonáva striedavo člen Rady EÚ a člen vlády členského štátu EZVO po dobu šiestich mesiacov.

- **Zmiešaný výbor** zložený zo zástupcov zmluvných strán (teda tak členských štátov Európskeho spoločenstva a EZVO, ako aj samotného Európskeho spoločenstva). Zmiešaný výbor EHP rozhoduje rovnako ako Rada EHP dohodou medzi Európskym spoločenstvom na jednej strane a členskými štátmi EZVO. Predsedníctvo v Zmiešanom výbore EHP vykonáva striedavo člen Komisie EÚ a zástupca členského štátu EZVO po dobu šiestich mesiacov.

- **Spoločný parlamentný výbor** – je zložený z rovnakého počtu členov Európskeho parlamentu na jednej strane a parlamentov členských štátov EZVO na druhej strane. Podľa Protokolu 36 k Zmluve má Spoločný parlamentný výbor 24 členov³³⁰. V skutočnosti je však v Spoločnom parlamentnom výbore 30 zástupcov zmluvných strán EHP. V Spoločnom parlamente výbore EHP sú totiž zúčastnení aj piati zástupcovia Švajčiarska ako pozorovatelia, hoci Švajčiarsko nie je zmluvnou stranou EHP. Zrejme v záujme dodržania rovnakého počtu zástupcov Európskeho spoločenstva na jednej strane a štátov EZVO na druhej strane má Európske spoločenstvo v Spoločnom parlamentnom výbore EHP 17 zástupcov, z toho však len 12 zástupcov sú plnoprávnymi členmi Spoločného parlamentného výboru EHP³³¹. Spoločný parlamentný výbor má však len poradnú funkciu

- **Poradný výbor** je orgánom, ktorý má zabezpečiť dialóg medzi hospodárskymi a sociálnymi partnermi v rámci EHP. Skladá sa z rovnakého počtu členov Hospodárskeho a sociálneho výboru EÚ na jednej strane a Poradného výboru EZVO.

Orgánmi EHP tvorené výlučne zástupcami EHP EZVO štátov sú

- **Dozorný úrad EZVO** je vedený kolégiom troch členov, po jednom z každého EHP EZVO štátu. Sú menovaní na základe dohody členských štátov EZVO na obdobie štyroch rokov. Predseda Dozorného úradu EZVO je menovaný z členov Dozorného úradu EZVO dohodou členských štátov EZVO na obdobie dvoch rokov³³². Dozorný úrad EZVO sídli v Bruseli. Úlohou Dozorného úradu EZVO je kontrola plnenia Dohody o založení EHP. Je

³³⁰ PALÁČEK, Milan: Základní dokumenty Evropské unie, s. 725; http://secretariat.efta.int/Web/EuropeanEconomicArea/EEAAgreement/protocols/changed_protocols/protocol36.pdf, 6. 2. 2007.

³³¹ <http://secretariat.efta.int/Web/EuropeanEconomicArea/institutions/EEAParliamentaryCommittee>, 5. 7. 2006.

³³² http://www.eftasurv.int/about/#_ftn1, 6. 2. 2007

akýmsi zrkadlovým obrazom Komisie EÚ. Dozorný úrad EZVO a komisia EÚ sú povinné navzájom sa informovať o svojej činnosti. V prípade, že dôjde k nehode pri vybavovaní sťažností alebo pri posúdení akejkoľvek veci, môže ktorýkoľvek z týchto orgánov predložiť vec Zmiešanému výboru EHP. Ten môže spor vyriešiť.

- **Stály výbor EZVO** je založený na základe osobitnej Zmluvy o Stálom výbore EZVO štátov z roku 1992. Úlohou Stáleho výboru EZVO je najmä vedenie konzultácií medzi EHP EZVO štátmi pred prijatím rozhodnutia v Rade EHP alebo v Zmiešanom výbore EHP. V Stálom výbore EZVO je zastúpený každý EHP EZVO členský štát a každý štát má v ňom jeden hlas. Švajčiarsko je pozorovateľom vo Výbore.

- **Súd EZVO** je zložený z troch sudcov menovaných dohodou vlád EHP EZVO štátov na obdobie šiestich rokov s možnosťou opätovného menovania. Samotní sudcovia volia svojho predsedu na obdobie troch rokov. Súd EZVO rieši spory medzi dvoma alebo viacerými EHP EZVO štátmi, ktoré vznikajú z Dohody o založení EHP, Dohody o Stálom výbore a z Dohody o Dozornom úrade a súde EZVO. Súd môže rozhodovať o pokutách uložených Dozorným úradom EZVO, má právomoc rozhodovať o opatreniach vykonaných EHP EZVO štátmi, ktoré sú v rozpore s rozhodnutiami Dozorného úradu EZVO. Súd EZVO tiež rozhoduje o žalobách fyzických a právnických osôb proti rozhodnutiam Dozorného úradu EZVO, ktoré priamo smeruje voči tejto fyzickej alebo právnickej osobe alebo ktoré síce nie je priamo adresované tejto fyzickej alebo právnickej osobe, ale sa jej priamo týka.

Preberanie komunitárneho práva štátmi EHP EZVO

Z hľadiska naplňovania cieľov EHP je dôležitý režim preberania sekundárneho práva Európskeho spoločenstva. Súčasťou Zmluvy o založení EHP je 22 príloh očíslovaných rímskymi číslicami, v ktorých sú výslovne vymenované právne akty ES, ktoré preberajú EHP EZVO štáty a zároveň sú v nich uvedené doplnky týchto právnych aktov, ktoré súvisia s platnosťou týchto aktov v EHP EZVO štátoch. Ide najmä o doplnenie aktov ES o zoznamy rôznych orgánov a inštitúcií existujúcich v štátoch EZVO, právnických osôb existujúcich v štátoch EZVO a pod. EHP EZVO štáty teda prebrali vstupom Dohody o EHP uvedené akty na základe medzinárodnej zmluvy. Medzinárodnoprávnym prostriedkom sa teda súčasťou právneho systému EHP EZVO štátov stali dôležité súčasti komunitárneho práva, ktoré však má skôr charakter vnútroštátneho práva alebo sa o ňom hovorí ako o samostatnom právnom systéme odlišnom od medzinárodného práva.

Zároveň Dohoda upravuje aj postup pre prípad, že v rámci Európskeho spoločenstva dôjde k zmene právnych aktov, ktoré sú uvedené v prílohe Zmluvy. Ak Komisia EÚ vypracuje návrhy nových právnych predpisov v oblasti, ktorá je upravená Dohodou o EHP, vyžiada si neformálne stanovisko odborníkov z členských štátov EZVO rovnakým spôsobom, akým žiada o stanovisko odborníkov z členských štátov EÚ pri vypracúvaní svojich návrhov. Ak Komisia EÚ zasiela návrh Rade EÚ, zašle jeho odpis aj štátom EZVO. V tejto fáze dôjde na základe žiadosti ktorejkoľvek zmluvnej strany EHP (teda členského štátu EÚ, samotnej EÚ alebo EHP EZVO štátu) k predbežnej výmene názorov v rámci Zmiešaného výboru EHP. Nasledovať môžu na základe žiadosti ktorejkoľvek zmluvnej strany vzájomné konzultácie v rámci Zmiešaného výboru EHP v tzv. predbežnom informačnom a konzultačnom procese v dôležitých momentoch predchádzajúcich fáze rozhodnutia Rady EÚ. Z čl. 100 Zmluvy o EHP nevyplýva pre Komisiu EÚ povinnosť zaistiť odborníkom štátov EZVO účasť na príprave návrhov opatrení, ktoré je potrebné predložiť výborom pomáhajúcim Európskej komisii.

Najdôležitejšiu úlohu pri zmenách právnych predpisov Európskeho spoločenstva má Zmiešaný výbor EHP. Zmiešaný výbor EHP má čo najskôr po prijatí zodpovedajúcich nových právnych predpisov Európskeho spoločenstva rozhodnúť o zmenách príloh Dohody o EHP, (v ktorých sú uvedené právne prepisy Spoločenstva, ktoré sa majú uplatňovať v

rámci EHP), aby bolo možné tieto neskoršie právne predpisy ako aj zmenené prílohy Dohody o EHP uplatňovať. Za týmto účelom má Európske spoločenstvo informovať ostatné zmluvné strany v Zmiešanom výbore EHP čo najskôr po prijatí nového aktu Spoločenstva, ktorý sa týka veci upravenej v Dohode o EHP. Zmiešaný výbor EHP sa má o. i. snažiť o nájdenie vzájomne prijateľného riešenia, ak vznikne vážny problém v oblastiach, ktoré patria v štátoch EZVO do právomoci zákonodarca. Ak nie je možné dospieť k dohode o zmene prílohy Dohody o EHP, Zmiešaný výbor hľadá ďalšie možnosti na zabezpečenie fungovania Dohody o EHP a prijme všetky nevyhnutné opatrenia vrátane prípadného uznania rovnocennosti právnych prepisov. Takéto rozhodnutie musí Zmiešaný výbor EHP prijať do šiestich mesiacov od predloženia veci Zmiešanému výboru alebo do nadobudnutia účinnosti zodpovedajúcich právnych predpisov Spoločenstva, ak je tento dátum neskorší. Ak v uvedenej lehote Zmiešaný výbor nerozhodne o zmene prílohy Dohody o EHP a nerozhodne ani inak, dotknutá časť prílohy Dohody o EHP je považovaná za dočasne pozastavenú. Pozastavenie je účinné uplynutím šiestich mesiacov od uplynutia lehoty uvedenej vyššie, nie však skôr, ako je zodpovedajúci akt Spoločenstva implementovaný v Spoločenstve. Zmiešaný výbor sa naďalej snaží nájsť vzájomne prijateľné riešenie, ktoré umožní čo najskôr ukončiť pozastavenie účinnosti prílohy Dohody o EHP. Následky pozastavenia účinnosti prílohy Dohody o EHP posudzuje zmiešaný výbor. Čl. 102 ods. 6 ustanovuje, že v takom prípade ostávajú zachované práva a povinnosti jednotlivcov a hospodárskych subjektov nadobudnuté podľa Dohody o EHP.

Činnosť Zmiešaného výboru EHP je pomerne intenzívna. Ročne prijíma Zmiešaný výbor niekoľko stoviek rozhodnutí. Napríklad v roku 2006 prijal Zmiešaný výbor 159 rozhodnutí a prevzal 342 aktov Európskeho spoločenstva³³³.

Ak teda Zmiešaný výbor EHP rozhodne o zmene obsahu niektorej prílohy Dohody o EHP, Dohoda o EHP, ktorá je medzinárodnou zmluvou, sa zmení značne zjednodušenou procedúrou, ktorá obchádza klasické mechanizmy uzatvárania medzinárodných zmlúv. Rozhodnutím medzinárodného orgánu sa mení obsah medzinárodnej zmluvy, ktorá vyžadovala na svoj vstup do platnosti a ratifikáciu resp. prijatie – Dohody o EHP – bez uzatvorenia osobitnej medzinárodnej zmluvy.

Literatúra

SLAŠŤAN, M, SIMAN, M. *Primárne právo Európskej únie*. Bratislava, 2004. 754 s. ISBN 80-969235-2-8.

KRONKE, H, MELIS, W, SCHNYDER, A. K. 2005. *Hanbuch Internationales Wirtschaftsrecht*. Kolín: Verlag Dr. Otto Smidt. 2005, 2212 s.

PALÁČEK, M. *Základní dokumenty Evropské unie*. Český Tešín: Poradce, s. r. o., 2005. 766 s., ISBN 80-7365-071-1.

RUSIŇÁK, P. *Právo Európskej únie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2006. 235 s. ISBN 80-225-2244-9.

MRÁZ, S. *Úloha, postavenie a ciele Organizácie spojených národov v procese supresie terorizmu, Medzinárodné vzťahy*, 2005, roč. 3, č. 2, ISSN 1336-1562. s. 18 – 29.

³³³ <http://secretariat.efta.int/Web/EuropeanEconomicArea/EEAAgreement/listofjcds/2006list.pdf>, 31. 3. 2007

MRÁZ, S. VRŠANSKÝ, P, POREDOŠ, F. *Medzinárodné verejné právo*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2005. 379 s. ISBN 80-7160-202-7.

RUSIŇÁK, P. *José Manuel Durao Barrso – nový predseda Európskej komisie. Osobnostný a politický profil*. Současná Evropa a Česká republika, 2005, č.5, ISSN-1211-4073, s.73-97.

HURNÁ, L.: *Ratifikácia Zmluvy o Ústave pre Európu Slovenskou republikou*. Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“, Bratislava, 2004, s. 65.

HURNÁ, L.: *Európska únia v roku 2005*. Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej konferencie „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“, Bratislava, 2005, s. 43.

GOGOVIÁ, M.: *K niektorým otázkam Európskeho správneho práva*. Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“, 19.11.2004 Bratislava, ISBN 80-225-1974-4, Ekonóm, Bratislava 2005. s. 42 – 49.

GOGOVIÁ, M., BUDJAIČ, M.: *Základy správneho práva*. Trenčín: FSEV TnUAD 2006. s. 181. ISBN 80-8075-162-5.

VITTEKOVÁ, A., BUDJAIČ, M.: *Vybrané otázky medzinárodných investičných zmlúv*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“, 5 – 6.12.2006 Trenčín. Trenčín, 2006.

Internet

www.efta.int
www.europa.eu

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodného práva, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 437

prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.

EKONOMICKÁ FAKULTA
VŠB-TU OSTRAVA

NOVĚ PŘIJATÉ ZEMĚ A EKONOMICKÁ SVOBODA

christiana.klikova@vsb.cz

Abstrakt

Ekonomickou svobodu měříme prostřednictvím Indexu ekonomické svobody, který zkonstruoval Fraser institute, Heritage Foundation a „podnikatelský“ index Doing Business Světové banky. Tento příspěvek se zabývá porovnáním těchto indexů u nových členských zemí EU a ověřuje hypotézu o komplementaritě ekonomického růstu a ekonomické svobody.

Abstract

The economic freedom is measured through the economic freedom index, which is product of Fraser Institute, Heritage Foundation and „business“ index Doing Business of World Bank. This paper deals with comparison of this both index in conditions of new member states of the EU and verify the hypothesis of functionality of economic growth and economic freedom.

Motto:

Jednotlivci jsou ekonomicky svobodní, pokud majetek získají bez použití síly, podvodu nebo krádeže či fyzického porušení práv ostatních a mohou jej svobodně užívat, měnit nebo darovat tak dlouho, dokud jejich jednání neohrozí identická práva ostatních. (James Gwartney et al., Florida State University, USA, 1996)

Úvod

V současné době liberálního nazírání na svět stoupá zájem o měření ekonomické svobody; děje se tak pomocí indexů ekonomické svobody, které jsou konstruovány z mnoha dílčích ukazatelů, získaných ze statistických šetření či šetření názorů respondentů. Přitom za základní kameny ekonomické svobody je považována osobní volba, dobrovolná směna, svoboda účastnit se hospodářské soutěže a ochrana soukromého vlastnictví.

Proč je vlastně o stav ekonomické svobody takový zájem?

Index ekonomické svobody ukazuje, nakolik stát do ekonomiky země zasahuje, nakolik se jí snaží regulovat a díky tomu udržet na trajektorii, kterou by se ekonomika bez státních zásahů sama neubírala. Kromě toho, liberální ekonomové jsou přesvědčeni o vzájemné komplementaritě ekonomické svobody a hospodářského růstu. Vycházejí totiž z předpokladu, že svobodný vývoj společnosti se odvíjí od svobodného vývoje jednotlivce, který je podmíněn soukromým vlastnictvím; státní intervence do ekonomiky pak toto soukromé vlastnictví jistým způsobem narušují, a proto jsou spojovány i s „pomalejším“ hospodářským růstem.

Indexy procházely v průběhu let různým chápáním: jak uvádí Škaloud (2006), Milton Friedman formuloval index ekonomické svobody jako konglomerát zdravé měny a cenové

stability, úrovně tržního prostředí, svobody ponechat si to, co člověk vydělá, a úrovně mezinárodní směny.

V současné době je metodika určování indexů známá a stabilní; indexy ekonomické svobody publikují dvě významné organizace: Fraser Institute v Kanadě a Heritage Foundation ve Washingtonu, USA. Tyto indexy určitým způsobem může doplnit „podnikatelský“ index Doing Business Světové banky. Podívejme se blíže, jakým způsobem je uvedené instituce počítají a jak ekonomicky svobodné jsou na základě jejich hodnocení nově přijaté země EU.

1.1 Index ekonomické svobody Fraser Institutu

Index ekonomické svobody Fraser Institute je publikován od roku 1970; i v jeho metodologii docházelo ke změnám, nicméně od roku 1996 je vydáván v podobě Zprávy o ekonomické svobodě světa. V roce 2007 byla tato zpráva zpracována za 141 zemí, což reprezentuje 95 % světové populace. Podle průměru dosažené celkové ekonomické svobody je stanoveno pořadí jednotlivých zemí, přičemž nejvyšší úroveň ekonomické svobody je ohodnocena 10 body.

Index hodnotí následující oblasti:

- **velikost vlády** (výdaje na spotřebu vlády v %, celkové spotřeby, transféry a dotace v % HDP, státní podniky a investice v % HDP, nejvyšší mezní daňová sazba),
- **právní řád a ochrana soukromého vlastnictví** (nezávislost a nestrannost soudů, ochrana duševního vlastnictví, vojenské zásahy do právního řádu a politického procesu, integrita právního systému),
- **přístup ke zdravým penězům** (průměrný roční růst peněžní zásoby v posledních 10 letech, variabilita inflace v posledních 5 letech, současná míra inflace, možnost vlastnictví devizových účtů v domácích a zahraničních bankách),
- **svoboda zahraničního obchodu** (daně z mezinárodního obchodu, regulační překážky obchodu, skutečná velikost obchodu oproti očekávané, rozdíl mezi oficiálním měnovým kurzem a kurzem na černém trhu, omezení mezinárodního kapitálového trhu),
- **regulace na důležitých trzích** (regulace úvěrového trhu, regulace trhu práce, regulace podnikání).

Podíváme-li se na vývoj indexu ekonomické svobody nově přijatých zemí EU v letech 1995 – 2005 (viz tabulka 1.1) je zřejmé, že u všech zemí ekonomická svoboda vzrůstala. V roce 1995 i 2000 bylo ekonomicky nejméně svobodné Rumunsko; v roce 2005 tomu tak bylo u Slovinska. Ekonomicky nejsvobodnější bylo v roce 2005 Estonsko.

Tabulka 1.1: Vývoj indexu ekonomické svobody v letech 1995-2005 nových členů EU

	1995	2000	2005
Estonsko	5,6	7,1	8
Kypr	6,2	6,2	7,5
Maďarsko	6,3	6,7	7,5
Litva	4,9	6,3	7,5
Malta	6,6	6,5	7,3
SR	5,4	6,3	7,3
ČR	5,8	6,7	7
Polsko	5,2	6,3	6,9
Bulharsko	4,6	5,1	6,9
Lotyšsko	5,1	6,6	6,8
Rumunsko	3,8	4,9	6,4
Slovinsko	4,9	5,9	6,2

Pramen: Pramen: Economic Freedom of the World 2007 Annual Report, <http://www.freetheworld.com/release.html>, 20. 11. 2007

Podrobnější rozbor situace všech zemí v roce 2005 je uveden v tabulce 1.2.

Tabulka 1.2: Hlavní komponenty indexu ekonomické svobody nových členů EU v roce 2005

	A	B	C	D	E	F	G	H
Estonsko	7	7,7	9,5	8,1	7,8	9,7	6,3	7,4
Kypr	7,4	7,6	9,4	6,9	6,4	8,3	5,6	5,1
Maďarsko	6,3	6,7	9,4	7,9	7,3	9,5	5,9	6,5
Litva	6,8	6,9	8,9	7,5	7,5	9,7	6,2	6,7
Malta	5,8	7,7	8,8	7,5	6,8	8,8	6,7	4,8
SR	5	6,7	9,2	8,2	7,4	9,1	6,7	6,3
ČR	4,5	6,8	9,1	8	6,8	9,3	5,9	5,2
Polsko	5,9	5,8	9,3	6,7	6,6	8,3	6	5,6
Bulharsko	5,8	5,7	8,9	7,2	6,7	9,2	5,9	5
Lotyšsko	6,8	7	8,7	7,4	7,5	9,1	6,9	6,4
Rumunsko	5,5	5,7	8,1	7,1	5,5	6,5	4,4	5,6
Slovinsko	2,4	6	8,8	7,2	6,4	7,8	5,5	6

Pramen: Economic Freedom of the World 2007 Annual Report, <http://www.freetheworld.com/release.html>, 20. 11. 2007

- Legenda:** **A** velikost vlády,
B právní řád a ochrana soukromého vlastnictví,
C přístup ke zdravým penězům,
D svoboda zahraničního obchodu,
E regulace úvěrů, práce, podnikání,
F regulace úvěrového trhu,
G regulace trhu práce,
H regulace podnikání.

Nejvíce do ekonomického života zasahovala vláda ve Slovinsku; v Česku byly zásahy vlády do života společnosti o půl procentního bodu vyšší než na Slovensku, ovšem obě země dosáhly v tomto hodnocení jenom průměrné úrovně.

Ochrana soukromého vlastnictví a vláda zákona byla nejkvalitnější v Estonsku a na Maltě; Česká i Slovenská republika byly hodnoceny téměř shodně a stojí si poměrně dobře.

Stabilita měny je u všech zemí relativně dobrá; nejlépe je z tohoto hlediska hodnoceno opět Estonsko.

Slovensko má nejsvobodnější zahraniční obchod ze všech sledovaných zemí; v těsném závěsu je Estonsko a ČR.

Regulace úvěrového trhu je nejnižší v Estonsku a Litvě; obě tyto země se nacházejí na samém vrcholu hodnocených zemí: Estonsko skončilo mezi 141 zeměmi, které byly v roce 2005 evaluovány na třetím místě, Litva dokonce na druhém (1. místo patří Novému Zélandu). Česká republika se s hodnotou 9,3 nachází na 18., Slovensko, které dosáhlo hodnoty 9,1 na 26. pozici.

Nejsvobodnější trh práce je v Lotyšsku; ve Slovenské republice je tento trh téměř o jeden procentní bod méně regulován než v Česku.

Nejsvobodněji je možno podnikat v Estonsku; na Slovensku je podnikání opět o více než 1 procentní bod méně regulováno než v České republice.

Celkově je možno říci, že dvanáctka nejméně regulovala trh s úvěry a měla vysokou stabilitu měny.

2 Index ekonomické svobody the Heritage Foundation

The Heritage Foundation ve spolupráci s Wall Street Journal publikuje od roku 1995 index ekonomické svobody ve světě. V roce 2007 byl index renovován tak, aby „...poskytoval ještě jasnější obraz ekonomické svobody...“³³⁴. Metodika jeho určení byla pozměněna; za každou zemi je hodnoceno 10 dílčích ekonomických svobod (kritérií), které mohou nabývat hodnoty od 0 (nejnižší) do 100 % (nejvyšší). Výsledný index je pak průměrem jednotlivých parciálních kategorií. V roce 2007 bylo tímto způsobem hodnoceno 157 zemí světa. Hodnoceny byly kategorie:

- **svoboda podnikání** (schopnost založit, provozovat a ukončit podnikání),

³³⁴ William W. Beach and Tim Kane, Ph.D., 2007 Index of Economic Freedom, Chapter 3, USA, 2007

- **svoboda obchodu** (absence tarifních a netarifních bariér při importu i exportu zboží a služeb),
- **fiskální svoboda** (měření daňové zátěže z příjmu fyzických i právnických osob a celkové množství daňových příjmů jako podíl na HDP),
- **vládní zásahy do ekonomiky** (spotřeba vlády, státní vlastnictví podniků a související vládní příjmy, produkce vládního sektoru),
- **měnová svoboda** (kombinace měření cenové stability a odhadu cenové regulace),
- **svoboda investování** (hodnocení volného pohybu kapitálu, speciálně zahraničního),
- **svoboda finančního trhu** (státní vlastnictví bank, vládní regulace, omezení nabídky finančních služeb a produktů),
- **vlastnická práva** (ochrana soukromého vlastnictví),
- **korupce** (odhad vnímání korupce v podnikatelském prostředí, soudnictví a správním prostředí),
- **svoboda na trhu práce** (schopnost zaměstnavatelů a zaměstnanců navzájem reagovat bez státních omezení).

Sledujeme-li vývoj indexu ekonomické svobody nově přijatých zemí EU v letech 1995 – 2005 (viz tabulka 2.1), je zřejmé, že při tomto hodnocení je situace sledovaných zemí poněkud odlišná. U ČR, SR, Malty a Polska index v těchto letech kolísá, u ostatních zemí vzrůstá. Nejvyšší ekonomickou svobodu v celém období opět vykazuje Estonsko, a naopak, nejméně svobodné v letech 2005 a 2007 bylo Polsko.

Tabulka 2.1: Vývoj indexu ekonomické svobody v letech 1995-2007 nových členů EU

	1995	2000	2005	2007
Estonsko	65,2	74,2	76,6	78,1
Kypr	...	65,3	71,6	73,1
Litva	...	63,3	69,5	72
ČR	71,8	71,6	66,6	69,7
SR	58,9	52,7	64,7	68,4
Lotyšsko	...	63	63	68,2
Malta	55	57,9	69,3	67,8
Maďarsko	58,2	50	63,4	66,2
Slovinsko	...	56,2	60,9	63,6
Bulharsko	...	50,4	59,9	62,2
Rumunsko	42,9	55,3	50,8	61,3
Polsko	52,3	63	59	58,8

Pramen: 2007 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/research/features/index/countries.cfm>, 20. 11. 2007

Podívejme se nyní podrobněji na vyhodnocení dílčích svobod nových členských zemí v roce 2007 (tabulka 2.2).

Tabulka 2.2: Vyhodnocení dílčích svobod nových členských zemí EU v roce 2007

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	Ø
Estonsko	80	76,6	89,7	66,8	83	90	90	90	64	51,2	78,1
Kypr	70	76,6	87,8	54,9	84,7	70	70	90	57	70	73,1
Maďarsko	71,2	76,6	79,2	41,8	76,7	70	60	70	50	66,1	66,2
Litva	86,4	76,6	91	76,6	81,2	70	80	50	48	60,1	72
Malta	70	76,6	74	42,2	79,2	50	70	90	66	60	67,8
SR	71,1	76,6	93	60,8	76,7	70	80	50	43	62,5	68,4
ČR	61,2	76,6	79,9	52,7	86,2	70	80	70	43	77,2	69,7
Polsko	56,1	76,6	79,1	55,3	80,3	50	50	50	34	56,2	58,8
Bulharsko	66,9	60,8	91,3	65,6	75,7	60	60	30	40	71,5	66,9
Lotyšsko	76,8	76,6	89,3	69,2	74,1	70	70	50	42	64,1	68,2
Rumunsko	70,9	74	91,7	74,9	69,7	50	60	30	30	61,4	61,3
Slovinsko	74,2	76,6	69,7	56,8	79	70	50	50	61	48,7	63,6

Pramen: 2007 Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/research/features/index/countries.cfm>, 20.11.2007

Legenda: A svoboda podnikání, B svoboda obchodu, C fiskální svoboda, D vládní zásahy do ekonomiky, E měnová svoboda, F svoboda investování, G svoboda finančního trhu, H ochrana soukromého vlastnictví, I svoboda práva a justice, J svoboda trhu práce.

Schopnost založit, provozovat a ukončit podnikání byla nejsnadnější v Litvě; ČR v této oblasti zaostává za Slovenskem o 10 procentních bodů. Nejhorší podmínky pro podnikání jsou však v Polsku.

Svoboda obchodování do i ze země je u všech zemí hodnocena stejně s výjimkou Rumunska a Bulharska.

Fiskální svoboda měřená daňovou zátěží z příjmů právnických i fyzických osob je nejvyšší na Slovensku; na druhém a třetím místě se umístilo Rumunsko a Bulharsko. ČR skončila jako pátá země od konce, přičemž ze sledovaných zemí má nejvyšší daňovou zátěž Slovinsko.

Nejvíce zasahuje vláda do ekonomiky v Maďarsku; v těsném závěsu za ním je Malta. Slovensko má méně vládních zásahů do ekonomiky než Česko o více než 8 procentních bodů.

Naopak u cenové stability je ČR nejlépe hodnocenou zemí z uvažovaného vzorku; předběhla Slovensko o téměř 10 procentních bodů. Nejméně stabilní inflaci má Rumunsko.

Svoboda investování je nejvyšší v Estonsku, Česko i Slovensko jsou v tomto ukazateli hodnoceny shodně; totéž platí i pro svobodu finančního trhu.

Zajímavé je hodnocení ochrany soukromého vlastnictví v těchto zemích: zatímco Estonsko, Kypr a Malta vykazují její značně vysokou hodnotu, Rumunsko a Bulharsko patří mezi země, kde je ochrana soukromého vlastnictví (a vlastnická práva) na poměrně nízké úrovni. Česko vykazuje ochranu vlastnických práv ve stejné výši jako Maďarsko, zatímco Slovensko se zařadilo do jedné skupiny spolu s Litvou, Polskem, Lotyšskem a Slovinskem (50 %).

Korupce je nejnižší na Maltě a v Estonsku, nicméně její hodnota se pohybuje pouze okolo 65 procent. ČR i Slovensko jsou hodnoceny opět stejně, nedosahují však ani 50 procentního hodnocení.

Svoboda trhu práce je nejvyšší v Česku, které je sledováno Bulharskem a Kypr. Nejnižší schopnost zaměstnavatelů a zaměstnanců navzájem reagovat bez státních zásahů je na Slovinsku.

Celkově je ze sledovaných zemí nejsvobodnější opět Estonsko, které s celkovou hodnotou 78,1 % patří ještě do skupiny více svobodných zemí. Česká republika a Slovensko se svými hodnotami svobody (69,7 resp. 68,4 %) se již řadí mezi středně svobodné státy. Nejhůře v tomto hodnocení dopadlo Rumunsko, nicméně náleží do téže skupiny středně svobodných zemí (kam patří země, jejichž procentuální evaluace se pohybuje mezi hodnotou 60,0 – 69,9).

3 Hodnocení dvanáctky zemí EU podle Doing Business.

Tento index je určen významným zahraničním podnikatelům, obchodníkům a investorům, kteří rozhodují o obchodu a investicích, protože pro ně představuje cenný zdroj informací o ekonomice, obchodní politice, legislativě, významných podnicích a oficiálních hospodářských institucích.

Jak už je z jeho názvu patrné, ukazatel Doing Business se zaměřuje spíše na podmínky podnikání než na ekonomickou svobodu. Přesto se domnívám, že zařazení tohoto ukazatele do skupiny indexů, které hodnotí ekonomickou svobodu, patří; vždyť možnost podnikání zahájit, provozovat a ukončit k ekonomickým svobodám náleží.

Skupina Světové banky hodnotí „snadnost“ podnikání na základě 10 ukazatelů, mezi které patří:

- *zahájení podnikání,*
- *udělení povolení k podnikání,*
- *zaměstnávání pracovníků,*
- *registrování vlastnictví,*

- *získání úvěru,*
- *ochrana investorů*
- *placení daní,*
- *obchodování přes hranice,*
- *vymatelnost smluv,*
- *ukončení podnikání.*

V tabulce 3.1 je uvedena „snadnost“ podnikání v nových členských zemích EU (kromě Kypru a Malty) jako průměr všech deseti ukazatelů.

Tabulka 3.1: Hodnocení „snadnosti“ podnikání prostřednictvím indexu Doing Business v nových EU zemích (mimo Kypr a Maltu)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	POŘADÍ
Estonsko	20	14	156	21	48	33	31	7	29	50	17
Maďarsko	67	87	81	96	26	107	127	45	12	53	45
Litva	57	57	124	4	36	83	71	23	18	31	26
SR	72	50	75	5	7	98	122	90	50	36	32
ČR	91	83	55	54	26	83	113	30	97	108	56
Polsko	129	156	78	81	68	33	125	40	68	88	74
Bulharsko	100	103	57	62	13	33	88	89	90	72	46
Lotyšsko	30	82	96	85	13	51	20	19	3	64	22
Rumunsko	26	90	145	123	13	33	134	38	37	81	48
Slovinsko	120	62	166	99	68	19	63	69	79	34	55

Pramen: Economy Rankings – Doing Business 2007: How to Reform. The World Bank Group.
ISBN-10: 0-8213-6488-X. <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/>, 20. 11. 2007;

Legenda: **A** zahájení podnikání, **F** ochrana investorů,
B udělení povolení k podnikání, **G** placení daní,
C zaměstnávání pracovníků, **H** obchodování přes hranice,
D registrování vlastnictví, **I** vymatelnost smluv,
E získání úvěru, **K** ukončení podnikání.

Při hodnocení pořadí jednotlivých zemí z uvažované skupiny se nejvýše umístilo opět Estonsko (17. místo ze 178 zemí), za ním následuje Lotyšsko (22) a Litva (26). Česká

republika se umístila až na chvostu hodnoceného vzorku zemí; je na 56. místě, když horší bylo už jen Polsko.

4 Ekonomický růst a ekonomická svoboda

Obecně se předpokládá, že ekonomická svoboda napomáhá ekonomickému růstu, přičemž podle Výroční zprávy Ekonomické svobody světa 2006 je ekonomická svoboda v boji s chudobou důležitější než zahraniční pomoc. „...Zahraněční pomoc je obvykle požadována bez jakýchkoliv empirických důkazů, že cílovým zemím prospěje, a bez zjišťování, zda nemá mezinárodní společenství k dispozici lepší přístupy v boji s chudobou. Co výzkum v letošním vydání Ekonomické svobody světa naznačuje, je skutečnost, že ekonomická svoboda, spíše než zahraniční pomoc, má silný pozitivní vliv – a je lepším přístupem...“ (J.Gwartney, 2006).

Ověřme nyní hypotézu, že země, které mají vyšší ekonomickou svobodu, mají i vyšší ekonomický růst. V tabulce 4.1 je vyneseno index ekonomické svobody předmětných zemí v roce 2007 a porovnán s ekonomickým růstem.

Tabulka 4.1: Komparace ekonomické svobody EU-12, zjišťované Fraser Institute (FI), Heritage foundation (HF) a Doing Business (DB) s růstem HDPO ve s. c. v roce 2005 a 2007.

	FI*	HF	DB	HDP
Estonsko	8	78,1	17	7,8
Kypr	7,5	73,1	...	3,8
Maďarsko	7,5	66,2	45	2
Litva	7,5	72	26	8,5
Malta	7,3	67,8	...	3,1
SR	7,3	68,4	32	8,5
ČR	7	69,7	56	5,8
Polsko	6,9	58,8	74	6,1
Bulharsko	6,9	62,2	46	6,3
Lotyšsko	6,8	68,2	22	10,5
Rumunsko	6,4	61,3	48	7,7
Slovinsko	6,2	63,6	55	5,7

Pramen: Economic Freedom of the World 2007 Annual Report,

<http://www.freetheworld.com/release.html>, 20. 11. 2007;

2007 Index of Economic Freedom,

<http://www.heritage.org/research/features/index/countries.cfm>, 20. 11. 2007;

Economy Rankings – Doing Business 2007: How to Reform. The World Bank Group.

ISBN-10: 0-8213-6488-X. <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/>, 20. 11. 2007;

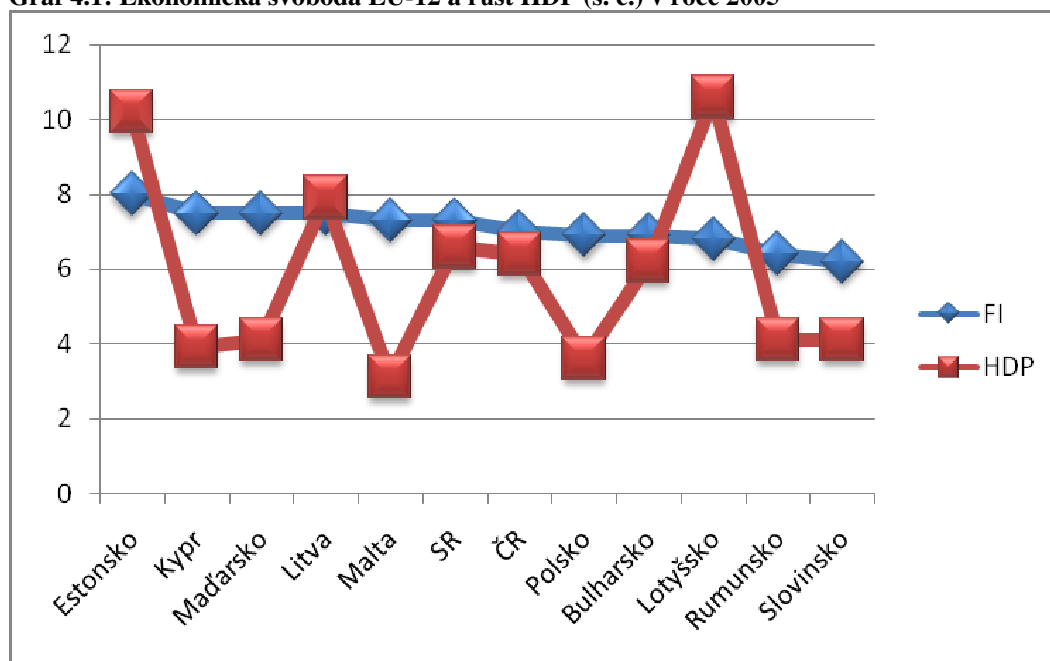
Strukturální ukazatelé, Real GDP growth rate,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140, 20. 11. 2007

Poznámka: * údaje za rok 2005

V grafu 4.1 je zachycena ekonomická svoboda EU-12 (FI) a porovnána s růstem HDP.

Graf 4.1: Ekonomická svoboda EU-12 a růst HDP (s. c.) v roce 2005

Pramen: Economic Freedom of the World 2007 Annual Report,

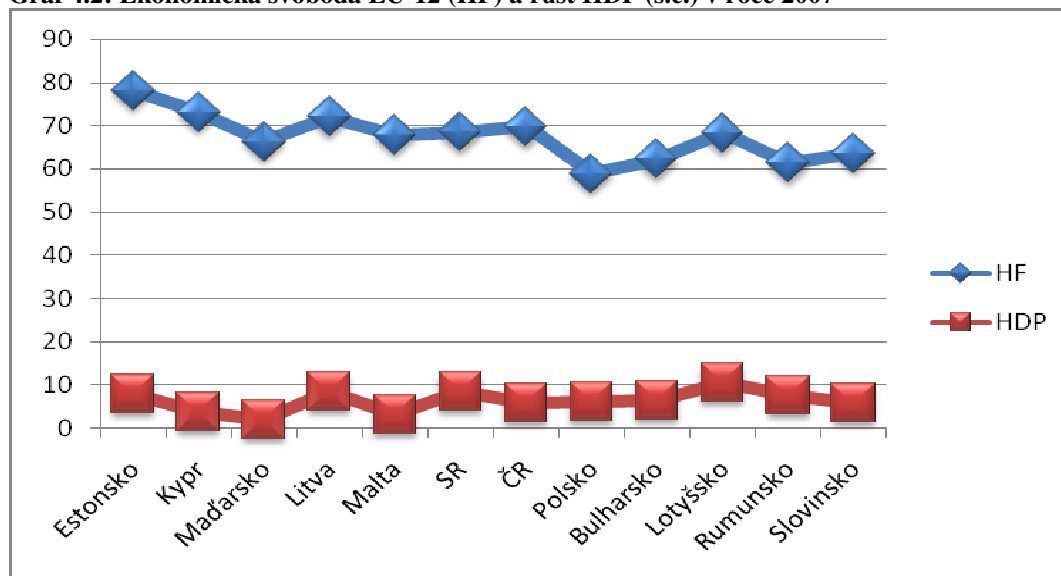
<http://www.freetheworld.com/release.html>, 20. 11. 2007;

Strukturální ukazatelé, Real GDP growth rate,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140, 20. 11. 2007

Jak je z grafu patrné, korelace vztahu obou komponent je v podstatě téměř nulová. Podívejme se na obdobný vztah, zachycený v grafu 4.2; zde je zřejmé, že určitá souvislost mezi oběma veličinami již existuje:

Graf 4.2: Ekonomická svoboda EU-12 (HF) a růst HDP (s.c.) v roce 2007

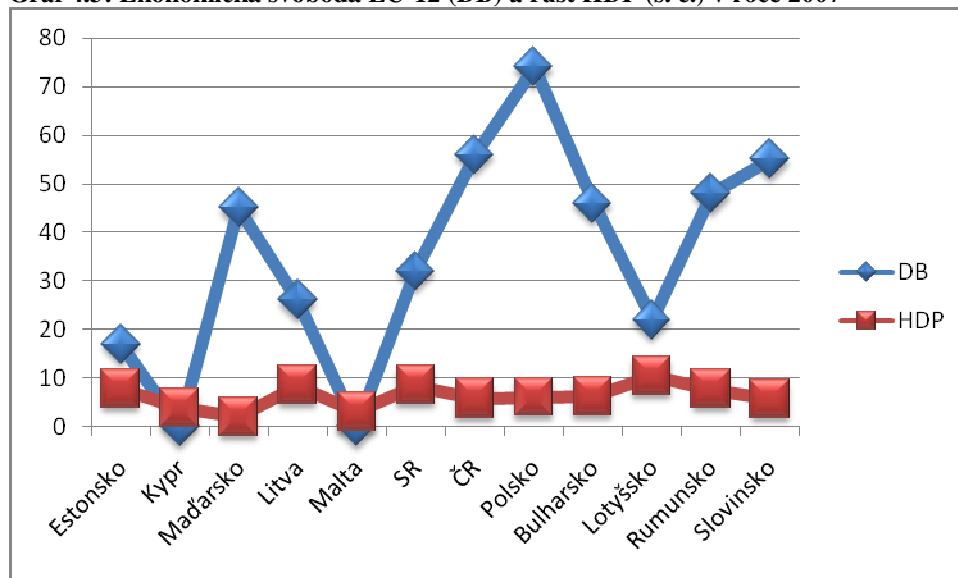
Pramen: 2007 Index of Economic Freedom,

<http://www.heritage.org/research/features/index/countries.cfm>, 20. 11. 2007;

Strukturální ukazatelé, Real GDP growth rate,

Také vztah mezi ekonomickou svobodou EU-12 (DB) a hospodářským růstem se v podstatě blíží k nule, jak vyplývá z grafu 4.3:

Graf 4.3: Ekonomická svoboda EU-12 (DB) a růst HDP (s. c.) v roce 2007

Pramen: Economy Rankings – Doing Business 2007: How to Reform. The World Bank Group. ISBN-10: 0-8213-6488-X. <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/>, 20. 11. 2007;

Strukturální ukazatelé, Real GDP growth rate,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140, 20. 11. 2007

Závěr

Smyslem tohoto příspěvku bylo komparovat index ekonomické svobody nově přijatých zemí EU (EU-12) mezi sebou navzájem a ověřit hypotézu, že čím je určitá země svobodnější, tím vyšší má ekonomický růst.

Na základě komparací mezi růstem HDP a indexy ekonomické svobody vyplývá, že index svobody, konstruovaný Heritage Foundation plně odpovídá růstu reálného HDP ve sledovaných zemích.

U indexu, který sestrojil Fraser Institute, se vzájemná komplementarita mezi ekonomickou svobodou a růstem reálného HDP nepotvrdila; totéž platí i pro ukazatel Doing Business.

Domnívám se, že vysvětlení této skutečnosti je dvojitý; jednak je třeba si uvědomit, že zkoumání vztahu ekonomická svoboda-ekonomický růst bylo statické; bylo by jistě potřebné rozšířit záběr zkoumání i o určité dynamické prvky.

Druhý důvod je, dle mého názoru, čistě ekonomický: i když všechny sledované země jsou členy EU a tudíž by měly být považovány za vyzrálé ekonomiky bez náznaku tranzitivity, ve skutečnosti tomu tak není; doba, která uplynula od revolučních změn roku 1989 je dosud příliš krátká na to, aby se staly tak vyspělými, jak tomu je u standardních západoevropských zemí.

Literatura

Beach William W. and Kane, T. 2007 *Index of Economic Freedom*. Chapter 3, USA, 2007
Škaloud, M. *Index vnímání korupce a ekonomická svoboda*. Praha: 2006
Economy Rankings – Doing Business 2007: How to Reform. The World Bank Group. ISBN-10: 0-8213-6488-X. <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/>,
Strukturální ukazatelé, Real GDP growth rate,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140,
Economic Freedom of the World 2007 Annual Report,
<http://www.freetheworld.com/release.html>,
2007 Index of Economic Freedom,
<http://www.heritage.org/research/features/index/countries.cfm>

Kontakt

VŠB-TU Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Mgr. Viera Koganová, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POSTOJ MEDZINÁRODNÉHO SPOLOČENSTVA K PROBLEMATIKE TRESTU SMRTI

koganova@euba.sk

Abstrakt

Príspevok je venovaný postojom medzinárodného spoločenstva k mimoriadne kontroverznému téme – najvyššiemu trestu smrti. V súčasnej dobe geopolitických a spoločenských zmien problematika trestu smrti čoraz väčšmi nadobúda globálny charakter. Autorka analyzuje kľúčové medzinárodné dokumenty relevantné pre politiku medzinárodných inštitúcií v otázke trestu smrti a v stručnosti prezentuje spôsoby argumentácie zástancov i odporcov trestu smrti. Prioritnú pozornosť venuje aktivitám Rady Európy a Európskej únie, ktoré zrušili trest smrti a vytýčili si ako jeden z konkrétnych cieľov svojej ľudsko-právnej zahraničnej politiky prijatie moratória na trest smrti ako nehumánneho aktu trestnej justície, pričom požadujú jeho celosvetové presadenie na pôde OSN.

Abstract

The contribution deals with the attitude of the international community to an exceptionally controversial issue – capital punishment. At present, when many geopolitical and social changes take place, the issue of death penalty becomes a question of a global importance. The author analyzes the key international documents that are relevant for the stance of the international institutions regarding the capital punishment and reviews the arguments used by its advocates and opponents. Preferential attention is given to the activities of the Council of Europe and European Union, which have banned death penalty and accentuated as one of the priority goals of their humanitarian international politics to achieve adoption of a global moratorium on capital punishment as an inhuman means of criminal justice, while demanding its world-wide enforcement within the UN.

„...trest smrti je porušením najzákladnejšieho ľudského práva, ktorým je právo na život. Pre trest smrti neexistuje ospravedlnenie, a to bez ohľadu na to, či sa považuje za účinný v boji proti trestnej činnosti alebo nie. Je to trest morálne neprijateľný, krutý, z právneho hľadiska nesprávny a môže často viesť k usmrteniu nevinného človeka, čo sa už nedá nijako napraviť.

(Podpredseda Európskej komisie Franco Frattini: *Návrh deklarácie o vyhlásení 10. októbra za Európsky deň proti trestu smrti*, Brusel 2007)

Trest smrti je v rozpore s ľudskými právami, na ktorých sú založené významné medzinárodné inštitúcie akými sú OSN, Rada Európy i Európska únia. Kľúčovým dokumentom, o ktorý sa opiera medzinárodné spoločenstvo v otázke trestu smrti je *Všeobecná deklarácia ľudských práv* prijatá na pôde Organizácie spojených národov v roku 1948. Všeobecná deklarácia

Ľudských práv, ako základný dokument medzinárodného práva v ľudsko-právnych otázkach v článku 3 zaručuje právo každého na "život, slobodu a osobnú bezpečnosť", pričom článok 30 upozorňuje, že nič v Deklarácii sa nesmie vykladať tak, aby to kohokoľvek oprávňovalo potláčať ktorékoľvek právo alebo slobodu vyhlásené v Deklarácii.

Ďalším významným, avšak už záväzným dokumentom je *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* (prijatý v roku 1966 a platnosť nadobudol r. 1976), ktorý v III. časti zaručuje prirodzené právo na život. Pakt požaduje zrušenie trestu smrti, pričom v krajinách, ktoré nezrušili trest smrti, môže byť tento rozsudok uložený len za najzávažnejšie trestné činy. Nesmie byť však uložený osobám mladším ako 18 rokov a nesmie byť vykonaný na tehotných ženách.

Ohľadom samotného zrušenia trestu smrti je pre medzinárodné spoločenstvo dôležitý *Druhý opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach* schválený Valným zhromaždením OSN 15. decembra 1989 a platný od 11. júla 1991. Protokol zavádza zrušenie trestu smrti, avšak dovoľuje štátom ponechať si možnosť udelenia trestu smrti v čase vojny, ak sa za túto možnosť vyslovia v čase pristúpenia alebo ratifikácie uvedeného dokumentu.

Z hľadiska európskeho regionálneho systému ochrany ľudských práv (prostredníctvom Rady Európy) má mimoriadny význam *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* podpísaný r. 1950 a platnosť nadobudol r. 1953. Dohovor v čl. 2 zakotvuje právo na život, pričom zdôrazňuje, že právo každého na život je chránené zákonom. Nikto nesmie byť úmyselne zbavený života, okrem výkonu súdom uloženého trestu po uznaní viny za spáchanie trestného činu, za ktorý zákon ukladá tento trest.

Protokol č. 6 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd týkajúci sa zrušenia trestu smrti (prijatý 28. apríla 1983, do platnosti vstúpil 1. apríla 1985) ide ďalej a uvádza: „Trest smrti musí byť zrušený. Nikto nesmie byť na taký trest odsúdený alebo popravený. Štát môže vo svojom práve stanoviť trest smrti za činy spáchané v čase vojny alebo bezprostrednej hrozby vojny; tento trest môže byť uložený iba v prípadoch stanovených zákonom a v súlade s jeho ustanovením. Od ustanovenia tohto protokolu nemožno odstúpiť.“ Ako možno vidieť, Protokol č. 6 k Európskemu dohovoru ruší trest smrti, avšak podobne ako Druhý opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach ponecháva možnosť výnimky v čase vojny.

Na Protokol č. 6 nadviazal *Protokol č. 13 k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd týkajúci sa zrušenia trestu smrti za každých okolností*, ktorý bol schválený 3. mája 2002 a do platnosti vstúpil 1. júla 2003. Protokol v článku 1 uvádza: „Trest smrti sa zrušuje. Tento trest nemožno nikomu uložiť alebo ho vykonať.“ Od ustanovenia tohto protokolu nemožno odstúpiť a nie je prípustná žiadna výhrada.

Aj článok 2 odsek 2 Charty základných práv Európskej únie (prijatá 7. decembra 2000) zakazuje trest smrti týmito slovami: „Nikto nesmie byť odsúdený na trest smrti ani popravený“.

K relevantným regionálnym dohovorom týkajúcim sa problematiky trestu patrí i Protokol o zrušení trestu smrti k Americkej dohode o ľudských právach, prijatý v roku 1990. Požaduje zrušenie trestu smrti s výnimkou v čase vojny, ak si to štáty stanovujú pri pristúpení alebo ratifikácii protokolu. Zmluvnou stranou sa môže stať zmluvná strana Americkej dohody o ľudských právach.

Spôsoby argumentácie zástancov a odporcov trestu smrti

Trestajúca ruka justície zvyčajne nepozná zľutovanie. Ale má právo siahať na to, čo je najvyššou hodnotou človeka – na ľudský život? Čo znamená trest smrti pre vraha –

spravodlivú pomstu alebo nový článok v reťazi násilných smrtí? Do akej miery je trest smrti účinný vo forme najvyššieho trestu? Vedie k zníženiu zločinnosti?

Je ešte veľa podobných otázok, okolo ktorých sa sústreďujú vášnivé diskusie právnikov, filozofov, politikov i verejnosti. No jednoznačná odpoveď na ne neexistuje. Trest smrti má svojich zástancov, aj svojich odporcov.

Keďže problematike trestu smrti sa v našej literatúre venuje nemalá pozornosť, upozorníme iba na niektoré aspekty tohto problému.

Ukazuje sa, že pri úvahách o problematike trestu smrti možno argumentovať dvoma diametrálne odlišnými spôsobmi:

- 1. Trest smrti je neľudský, nehumánny, nezvratný, má absolútnu povahu a pôsobí totálne deštruktívne na individuálnu existenciu ľudskej bytosti. Tieto dôvody, ako aj možnosť justičného omylu sú základnými argumentmi proti trestu smrti.**
- 2. Spoločnosť je potrebné ochrániť pred najzávažnejšími trestnými činmi krutých zločincov. To je hlavný argument svedčiaci v prospech trestu smrti.**

Odborníci často zdôrazňujú, že otázka trestu smrti je predovšetkým mravnou otázkou. Aktuálne postoje verejnosti k zrušeniu či ponechaniu trestu smrti ovplyvňuje množstvo okolností, pričom tieto postoje sa výrazne menia v súvislosti so zmenou stavu kriminality. Verejnosť vidí vzťah medzi kriminalitou a trestom smrti veľmi zjednodušene a väčšinou sa domnieva, že čím je trest vyšší, tým účinnejšie pôsobí proti kriminálnikom.

Avšak mnoho autorov, ktorí sa zaoberajú výskumom problematiky trestu smrti u nás i v zahraničí, konštatuje, že nemožno jednoznačne preukázať súvislosť medzi zrušením či ponechaním trestu smrti a výskytom kriminálnych deliktov, za ktoré možno trest smrti uložiť.

Pozrime sa na niektoré konkrétne údaje: v Kanade pripadalo v r. 1975 (rok pred zrušením trestu smrti) na 100 000 obyvateľov 3,09 vražd a v r. 1980 počet vražd klesol na 2,41. V r. 1993 (teda 17 rokov po zrušení trestu smrti) bolo 2,19 vražd na 100 000 obyvateľov, čiže o 27 % menej než v r. 1975.

Trest smrti nemá odstrašujúci efekt – zdôrazňujú jeho odporcovia. Napríklad v Paríži na Grévskom námestí v minulosti vešali vreckových zlodejov pred očami verejnosti. Pritom počas popravy banda zlodejov vyprázdňovala vrecká divákov. Nezastavil ich ani strach pred šibenicou.

Rovnako aj viaceré vedecké štúdie nedokázali nájsť argumenty podporujúce názor, že trest smrti má odstrašujúci efekt. Najnovší výskum zameraný na vzťah trestu smrti a počtu spáchaných vražd iniciovaný OSN z roku 1998 a aktualizovaný v roku 2002 uvádza, že „nie je rozumné pristúpiť na hypotézu, že trest smrti predchádza vraždám výrazne viac než napríklad trest doživotného väzenia.“

Ako je známe, krutosť kazí mravy, stáva sa bežnou a neodrádza človeka od páchania trestných činov. Výskumy ukazujú, že človek pri páchaní ťažkých zločinov vo všeobecnosti nepočíta s možným trestom. Prevažná väčšina vražd je páchaná v afekte alebo pod vplyvom alkoholu či iných drog, teda v stave, keď človek nepremýšľa nad možnými dôsledkami svojho činu. Na druhej strane, v prípade vopred plánovaných vražd páchatelia dúfajú, že sa im podarí uniknúť trestu smrti, teda nerátajú s ním ako s reálnou možnosťou. Takže trest smrti ani v tomto prípade nemá dostatočne odstrašujúci účinok.

Zástancovia trestu smrti argumentujú, že pre brutálnych vrahov je trest smrti spravodlivou odplatou. Americký profesor práva a verejnej politiky Ernest van den Haag, jeden z uznávaných odborníkov v tejto oblasti, povedal: „Som presvedčený, že trest smrti musí existovať ako najvyššia miera postihu za plánované, chladnokrvné zabitie počas lúpeží, ozbrojených útokov a znásilnení. Človek, ktorý sa odhodlá zabiť iného človeka, musí za svoj

čin zaplatiť vlastným životom. Navyše, jedine trest smrti je nezvratným trestom, ktorý môže odradiť od osudného kroku páchatel'a, pravda, nie každého, ale mnohých.“

Skutočne, vo všeobecnosti by mal trest smrti zodpovedať povahe zločinu, tvrdia odporcovia trestu smrti, ale civilizovaná spoločnosť odmieta zásadu babylonského kráľa Chamurapiho „oko za oko, zub za zub“. Keď štát presadzuje pomstu preoblečenú za spravodlivosť, stavia sa na rovnakú úroveň s vrahmi v dehonestácii ľudského života. Odporcovia trestu smrti vidia alternatívu popravu v odsúdení vrahov na dlhodobé tresty vrátane doživotného odňatia slobody. Tento trest na rozdiel od trestu smrti rešpektuje právo na život a nedotknuteľnosť fyzickej integrity každého ľudského jedinca. Pritom zároveň zabezpečuje nevyhnutnú ochranu spoločnosti pred zvlášť nebezpečnými delikventmi tým, že ich doživotne izoluje od ostatnej spoločnosti.

Na rozdiel od trestu smrti v prípade nesprávneho justičného rozhodnutia neznamená tento trest justičný omyl, ktorý nemožno napraviť. Justičné omyly z minulosti sú veľkým varovaním. Spomeňme si napr. prípad Sacca a Vanzettiho alebo prípad manželov Rosenbergovcov. „Pokiaľ bude ukladaný trest smrti, bude existovať riziko justičných vrážd. Od roku 1973 bolo iba v Spojených štátoch amerických z ciel smrti prepustených 123 väzňov, keď se objavili dôkazy preukazujúce ich nevinu. V roku 2004 došlo k šiestim podobným prípadom, dvom v roku 2005 a jednému v roku 2006" upozornila AI.

Pokiaľ ide o špeciálnu prevenciu trest doživotného odňatia slobody rešpektuje právo páchatel'a, ale i povinnosť štátu poskytnúť každému možnosť resocializácie.

Vo verejnosti však prevláda názor, že doživotné väzenie je pre štát, teda v konečnom dôsledku pre daňových poplatníkov ekonomicky nákladnejšie, než vykonanie popravu. No podľa údajov Amerického zväzu pre občianske slobody ACLU priemerné výdavky na doživotné uväznenie v USA predstavujú 800 000 dolárov, kým výdavky súvisiace s popravou môžu dosiahnuť v dôsledku komplikovaných právnych procedúr až 2 milióny dolárov.

Vo svete existuje niekoľko tendencií v súvislosti s problematikou trestu smrti:

1. Prvou tendenciou je zrušenie trestu smrti.
2. Druhá tendencia síce trest smrti nezakazuje, ale zužuje okruh zločinov trestaných popravou, napr. zachováva trest smrti len pre najnebezpečnejšie zločiny, najmä za vraždu s priťažujúcimi okolnosťami.
3. Treťou tendenciou je zužovanie okruhu osôb, proti ktorým sa smie uplatňovať trest smrti. Napr. v civilizovaných krajinách je neprípustné uplatňovať trest smrti proti mladistvým.

Abolicionistické a retencionistické krajiny

Informácia Amnesty International uvádza, že:

Vyššie polovica krajín na svete už trest smrti zrušila, a to zákonom alebo v praxi.

- 89 krajín a území zrušilo trest smrti pre všetky zločiny,
- 10 krajín zrušilo trest smrti pre všetky *okrem mimoriadnych* zločinov, ktorými sú napríklad vojnové zločiny,
- 30 krajín sa môže považovať za *abolicionistické de facto*: zachovávajú trest smrti v zákonodarstve, ale v praxi nevykonali žiadnu popravu aspoň za posledných 10 alebo viac rokov,

Spolu je to **129 štátov**, ktoré **zrušili trest smrti** v legislatíve alebo v praxi.

Počet prípadov uplatnenia trestu smrti na svete je však naďalej alarmujúci. Podľa štatistických údajov AI v roku 2006 bolo popravených najmenej 1 591 osôb v 25 krajinách a najmenej 3 861 osôb v 55 krajinách bolo odsúdených na smrť. Stále viac krajín však od najvyššieho trestu ustupuje. Za 91 percent všetkých popráv je zodpovedných iba šesť štátov – Írán, Irak, Sudán, Pakistan, USA a Čína.

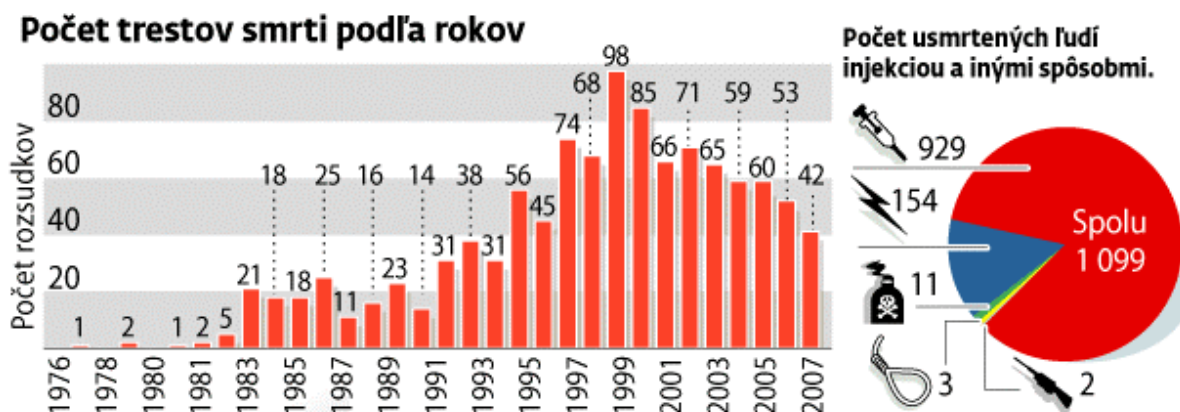
Štátom s najvyšším počtom popráv je už tradične Čína, v ktorej r. 2006 AI zaznamenala vyše 1 000 popravených. Údaje o najvyššom treste sú však štátnym tajomstvom a skutočný počet sa môže pohybovať okolo čísla 8 000. Pozitívnym krokom je, že od januára 2007 musia byť všetky rozsudky smrti potvrdené Najvyšším ľudovým súdom.

Ako sme uviedli, medzinárodné dohovory o ochrane ľudských práv a slobôd zakazujú ukladať trest smrti osobám mladším ako 18 rokov. Viac ako 100 krajín má špeciálne zákony, ktoré nedovoľujú popravy mladistvých. Avšak malý počet štátov pokračuje v popravovaní detských zločincov. Od roku 1990 sa konali popravy odsúdených, ktorí v čase spáchania zločinu nedosiahli vek 18 rokov napr.: v Číne, Demokratickej republike Kongo, Iráne, Jemene, Nigérii, Pakistane, Saudskej Arábii, Sudáne, a taktiež v USA. Len pre zaujímavosť uvedieme, že v r. 1989 Najvyšší súd USA prijal zákon umožňujúci popravy mladistvých vrahov vo veku od 16 rokov. Od marca 2005 v súlade s rozhodnutím Najvyššieho súdu je možné v USA odsúdiť na trest smrti iba plnoletú a svojprávnou osobu.

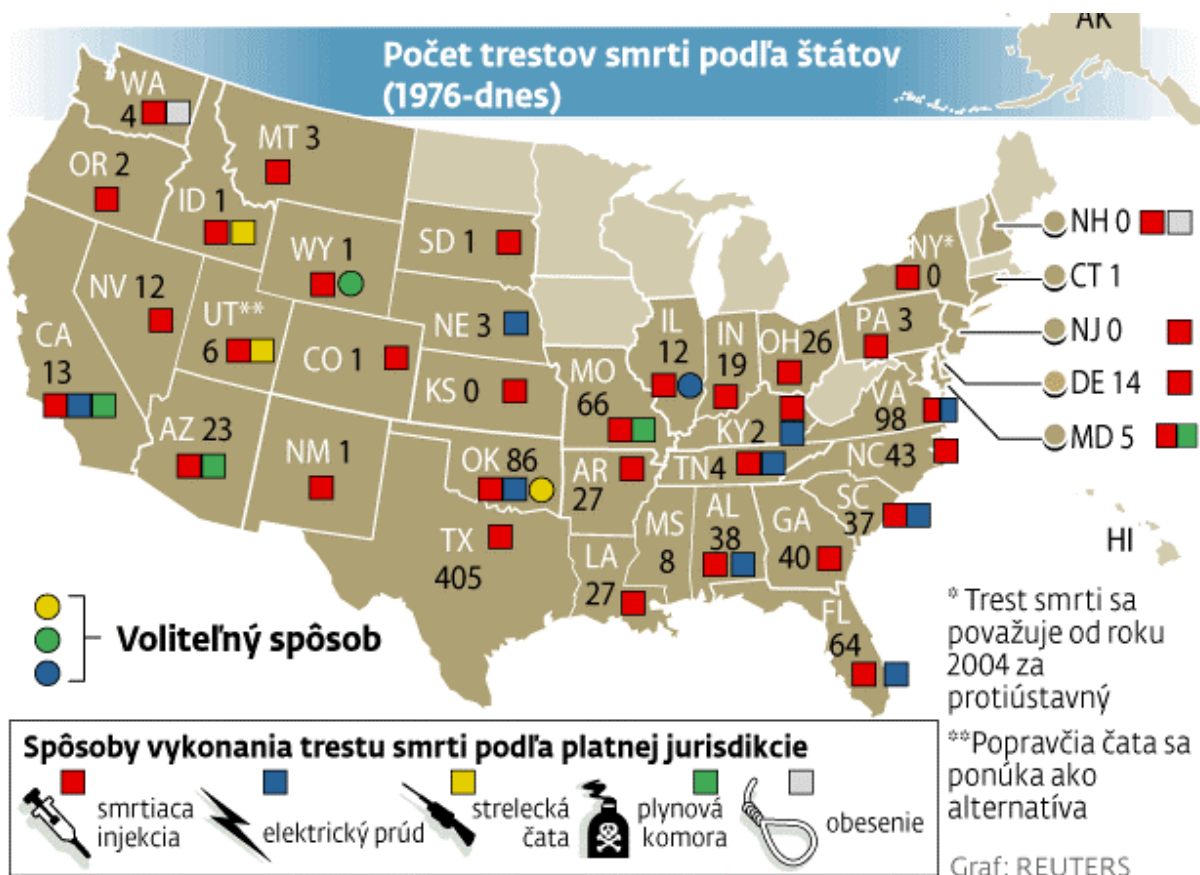
Európsky parlament je hlboko znepokojený rastúcim počtom správ o popravách a trestoch smrti v prípadoch mladistvých delikventov, pričom poznamenáva, že v Iráne sa vykonáva najviac popráv mladistvých delikventov na celom svete. Podľa štatistických údajov Amnesty International v roku 2006 boli popravovaní mladiství páchatelia, napriek tomu, že usmrtenie vinníka, ktorý v dobe spáchania trestného činu nedosiahol vek 18 rokov, je v rozpore s medzinárodným právom. Štyria mladiství boli v minulom roke popravení v Iráne, jeden v Pakistane.

Kým v európskych štátoch prevláda tendencia zrušenia trestu smrti, väčšina spolkových štátov USA (38) má trest smrti uzákonený. V 12 spolkových štátoch a District of Columbia nie je trest smrti v zákonodarstve.

Podľa štatistických údajov bolo v USA od znovuzavedenia trestu smrti v r. 1976 do polovice roku 2007 celkove vykonaných 1 009 popráv. Počet popráv vykonaných v jednotlivých rokoch ilustruje nasledujúca tabuľka:

Trest smrti v Spojených štátoch amerických

Členské štáty Rady Európy a Európskej únie zastávajú identické stanovisko v otázke trestu smrti. Svoj abolicionistický prístup zakladajú na argumentácii o prirodzenej dôstojnosti každej ľudskej bytosti a jej nedotknuteľnosti.

Od roku 1997 sa trest smrti neuplatnil v žiadnej časti geografickej oblasti 47 členských krajín Rady Európy vrátane členských štátov Európskej únie. Navyše, zrušenie trestu smrti sa pokladá za prirodzenú podmienku členstva v oboch týchto európskych organizáciách. V rámci Rady Európy sa trest smrti v mierových časoch bezpodmienečne ruší šiestym protokolom k Európskemu dohovoru o ľudských právach. Všetkých 27 členských štátov Európskej únie tento protokol ratifikovalo. Trinásť protokol k tomuto dohovoru zakazuje trest smrti za každých okolností. Tento protokol ratifikovalo dvadsaťdva členských štátov; päť členských štátov (Francúzsko, Taliansko, Lotyšsko, Poľsko a Španielsko) ho podpísalo, ale zatiaľ neratifikovalo.

Cieľom Rady Európy i Európskej únie je, podľa možnosti, presvedčiť tretie krajiny, aby zrušili trest smrti. RE a EÚ budú preto nabádať krajiny, aby zvažili pristúpenie k Druhému opčnému protokolu Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach a k porovnateľným regionálnym nástrojom. Navyše zrušenie trestu smrti zostane cieľom RE a EÚ aj v krajinách, kde pristúpenie k uvedeným dokumentom nie je možné.

EÚ sa zaviazala v súlade s prijatým dokumentom Usmernenia politiky EÚ vo vzťahu k tretím krajinám týkajúce sa trestu smrti, že bude:

- Nabádať štáty, aby ratifikovali a postupovali v súlade s medzinárodnými dokumentmi o ľudských právach, hlavne s tými, ktoré sa vzťahujú na uplatňovanie trestu smrti vrátane Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach;

- Predkladať túto otázku na viacstranných fórach a snažiť sa o dosiahnutie moratória na uplatňovanie trestu smrti a, vo vhodnom čase, jeho zrušenia;

- Nabádať príslušné medzinárodné organizácie, aby podnikli primerané kroky s cieľom povzbudiť štáty, aby ratifikovali medzinárodné normy súvisiace s otázkou trestu smrti a aby ich dodržiavali;

- Podporovať a ponúkať dvojstrannú a viacstrannú spoluprácu, okrem iného v spolupráci s občianskou spoločnosťou, aj v oblasti práva, s cieľom ustanoviť spravodlivé a nestranné súdne konanie v prípade trestných činov.

V prípade, že štáty trvajú na zachovaní trestu smrti, považuje EÚ za dôležité, aby boli dodržané tieto minimálne normy:

- Absolútny trest môže byť uložený iba za najzávažnejšie trestné činy, pričom je zrejmé, že ich rozsah by nemal presahovať úmyselné trestné činy so smrteľnými alebo inými mimoriadne závažnými následkami. Trest smrti by nemal byť uložený za nenásilné finančné trestné činy alebo za nenásilné praktizovanie náboženstva alebo prejavy svedomia.
- Absolútny trest je možné uložiť iba za trestný čin, za ktorý bol trest smrti zákonom stanovený v čase spáchania trestného činu, pričom je zrejmé, že ak po spáchaní trestného činu zákon ustanoví miernejší trest, má z toho prospech aj páchateľ.
- Absolútny trest nie je možné uložiť: - osobám, ktoré v čase spáchania trestného činu nedovíšili 18. rok veku; - tehotným ženám alebo novorodičkám; - duševne chorým osobám.
- Absolútny trest je možné uložiť iba vtedy, ak je vina obžalovanej osoby založená na jasných a presvedčivých dôkazoch, ktoré nepripúšťajú žiadne alternatívne vysvetlenie faktov.
- Absolútny trest je možné vykonať iba na základe konečného rozhodnutia vydaného príslušným súdom a to po súdnom konaní, ktoré poskytuje všetky možné záruky zabezpečujúce spravodlivý súdny proces, ktoré sa minimálne rovnajú zárukám uvedeným v článku 14 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach vrátane práva každej osoby podozrivej alebo obžalovanej zo spáchania trestného činu, za ktorý môže byť uložený absolútny trest, na primeranú právnu pomoc vo všetkých fázach trestného konania, a tam, kde je to vhodné, vrátane práva skontaktovať sa s predstaviteľom konzulárneho úradu.
- Každý, kto je odsúdený na smrť, má účinné právo odvolať sa na súd vyššieho stupňa a treba podniknúť kroky, ktoré zabezpečia, aby takéto odvolania boli povinné.
- Kde je to uplatniteľné, každý človek odsúdený na smrť má právo predložiť individuálnu sťažnosť v rámci medzinárodných postupov; počas posudzovania sťažnosti v rámci uvedených postupov sa trest smrti nevykonáva.
- Každý, kto je odsúdený na smrť, má právo žiadať o milosť alebo zmiernenie trestu. Amnestiu, milosť alebo zmiernenie trestu je možné udeliť vo všetkých prípadoch uloženia absolútneho trestu.
- Absolútny trest nemôže byť vykonaný v rozpore s medzinárodnými záväzkami daného štátu.
- Faktorom môže byť i dĺžka času, ktorý uplynul od odsúdenia na trest smrti.
- V prípade vykonávania absolútneho trestu, sa trest vykoná tak, aby spôsobil minimálne možné utrpenie. Trest nesmie byť vykonaný na verejnosti alebo akýmkoľvek iným ponižujúcim spôsobom.

- Trest smrti by nemal byť uložený ako akt politickej pomsty v rozpore s minimálnymi normami, napr. v prípade sprisahancov usilujúcich sa o prevrat.

Čoraz viac krajín postupne ruší trest smrti. V roce 2006 AI zdokumentovala 1.591 popráv, čo predstavuje pokles oproti predchádzajúcemu roku, keď bolo evidovaných 2.148 prípadov.

Komisárka pre vonkajšie vzťahy a susedskú politiku EÚ, Benita Ferrerová-Waldnerová v Návrhu deklarácie o vyhlásení 10. októbra za Európsky deň proti trestu smrti (2007) uviedla, že, „skutočnosť, že sa v mnohých častiach sveta naďalej uplatňuje trest smrti, nás stále vážne znepokojuje. Zrušenie tohto trestu je preto základnou prioritou v oblasti ľudských práv, pokiaľ ide o naše vzťahy s tretími krajinami a medzinárodné fóra, akým sú napríklad Spojené národy. My, Európania, stojíme na čele boja proti trestu smrti a boja za jeho celosvetové zrušenie. Neustaneme, kým sa trest smrti nestane minulosťou vo všetkých krajinách sveta.“

V záujme podpory propagácie zrušenia trestu smrti v globálnom meradle, predstavitelia Rady Európy, Európskej únie spolu s ministrami spravodlivosti podpísali na medzinárodnej konferencii Európa proti trestu smrti (Lisabon, 9.10.2007) Spoločnú deklaráciu EÚ a RE o vyhlásení 10. októbra za Európsky deň proti trestu smrti. Ide o symbolický akt potvrdzujúci hodnotovú orientáciu uvedených medzinárodných inštitúcií, ktoré zohrávajú prioritnú úlohu v rámci celosvetového boja proti trestu smrti.

Literatúra:

Amnesty International Report 2004, Londýn, Amnesty International Publications 2003.

Amnesty International Report 2004, Londýn, Amnesty International Publications 2004.

Amnesty International Report 2004, Londýn, Amnesty International Publications 2005.

Amnesty International Report 2004, Londýn, Amnesty International Publications 2006.

Cameron, I.: Úvod do Európskeho dohovoru o ľudských právach. Nadácia Občan a demokracia, Bratislava 2000.

Drgonec, J.: Základné práva a slobody podľa Ústavy SR. MANZ, Bratislava 1999.

Fico, R.: Trest smrti. Kódexpress, Bratislava 1998.

Fico, R., Lovíšek, M.: Ľudské práva. Výber dokumentov OSN. Archa, Bratislava 1991.

Charta základných práv Európskej únie. Európska komisia, Generálne riaditeľstvo pre spravodlivosť, slobodu a bezpečnosť. Imprimerie Nationale, Francúzsko 2005.

Koganová a kol.: Ľudské práva a slobody v demokratickej spoločnosti. Ekonóm, Bratislava 2001.

Informačná kancelária Rady Európy v Bratislave: Európske dohovory, on-line text
<http://www.radaeuropy.sk/?922>

Monestier, M.: Historie trestu smrti. Rybka Publisher, Praha 1998.

Nowak, M., Tretter, H.: Medzinárodné dimenzie ochrany ľudských práv. In: Koganová, V., Leška, D., Mesežnikov, G.: Demokracia a ochrana ľudských práv. Ekonomická univerzita a Slovenské združenie pre politické vedy, Bratislava 1996.

Schultz Uwe a kol.: Velké procesy. Právo a spravedlnost v dějinách. Brána spol. s r. o., Praha 1997.

Správa o dodržiavaní ľudských práv v jednotlivých krajinách sveta – 2005.
www.bratislava.usembassy.gov/cis/cis120sk.html

Strážnická, V., Šebesta, Š.: Človek a jeho práva. JUGA, Bratislava 1994.

Šišková, N.: Evropská unijní ochrana lidských práv. Linde, Praha 2001.

Trest smrti? Poslanci hovoria nie. Európsky parlament – Spravodajstvo – Aktuality – Článok – Trest smrti? Poslanci hovoria nie.
<http://www.europarl.europa.eu/new/public/story>

Trest smrti ve světe 2006. Amnesty International
<http://www.amnesty.cz/zpravy/Trest-smrti-ve-svete-2006-zaznamenano-1591-poprav>

Trest smrti v Spojených štátoch amerických. SME
<http://www.sme.sk/c/3564857/trest-smrti-v-spojnych-statoch-americkych.html>

Trest smrti odmieta 72 štátov. SME
<http://www.sme.sk/c/3566615/trest-smrti-odmieta-72-statov.html>

Usmernenie politiky EÚ vo vzťahu k tretím krajinám týkajúce sa trestu smrti.
www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/09199SK.pdf

Vyhlásenie európskeho dňa proti trestu smrti. EUROPA – Rapid - Press Releases
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/850&format=HTML>

Vyhlásenie pri príležitosti Dňa boja proti trestu smrti
<http://www.pramen.info/c/1397/vyhlasenie-pri-prilezitosti-dna-boja-proti-trestu-smrti-html>

Autorka príspevku:

Mgr. Viera Koganová, PhD.

*Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
koganova@euba.sk*

Príspevok je čiastkovým výstupom grantového projektu VEGA 1/2498/05 - Bezpečnostné riziká v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. storočia.

Ing. Marcel Kordoš, PhD.

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TRENČÍNE

POSTAVENIE EKONOMÍK USA A EÚ V TRIÁDE SVETOVEJ EKONOMIKY A CHARAKTERISTIKA ICH VZÁJOMNÝCH OBCHODNÝCH VZŤAHOV

kordos@tnuni.sk

Abstrakt

Vo vzájomných americko-európskych vzťahoch v rámci Transatlantického hospodárskeho priestoru (THP) registrujeme na poli bilaterálnej agendy sporné oblasti v poľnohospodárstve a leteckom a oceľovom priemysle eskalujúce v nepravidelných intervaloch. Na druhej strane, na poli multilaterálnej agendy THP môžeme registrovať konsolidáciu spoločných záujmov na oboch stranách Atlantiku. Na základe inštitucionalizácie americko-európskych hospodárskych, a najmä obchodných vzťahov, sa účinne môže predchádzať hroziacim obchodným vojnám, ktoré sa skôr riešia na pôde WTO, a sústrediť sa na vytváranie pôdy pre rozvoj bilaterálnej ako i multilaterálnej agendy transatlantického hospodárskeho priestoru. Je nutné tieto výhody premietnuť do upevnenia spoločného dominantného postavenia v systéme svetového hospodárstva, čo zaručuje udržateľný rast a zabezpečovanie sociálno-ekonomických zdrojov pre dlhodobý rozvoj a prosperitu.

Abstract

I the mutual US-EU trade relations in terms of Transatlantic Economic Area (TEA) we can see some problematic issues regarding the bilateral agenda in the field of agriculture, airspace and steel industry escalating in the irregular periods. On the other hand regarding the multilateral agenda of the TEA we can find the consolidation of common interests on the both sides of the Atlantic coasts. On the basis of institutionalization of the economic, especially trade, relations there is a presumption of avoiding the trade wars dealing with on the WTO and focusing on the issues helping to improve the pragmatic development of the bilateral and multilateral TEA agenda. It is inevitable to implement these advantages into the strengthening of the common dominant position in the system of world economy guaranteeing the sustainable growth and social and economic sources supplying for the long time development and prosperity.

Klíčové slová

Svetová ekonomika, Transatlantický hospodársky priestor, obchodné vzťahy, hospodárska diplomacia, obchodné vojny.

Key words

International economics, Transatlantic Economic Area, trade relations, economic diplomacy, trade wars.

Európa, z hľadiska historických väzieb, vždy bola, je a bude jeden z najdôležitejších partnerov Spojených štátov amerických v politických, ekonomických, ale najmä obchodných vzťahoch. Európska únia po prijatí spoločnej meny a poslednom veľkom rozšírení naberá v ekonomickej spolupráci s USA na dôležitosti, vážnosti a je v obojstrannom záujme, aby tieto vzťahy boli využívané na báze rovnostrannej spolupráce a nie konfliktnosti. V agende prezidenta G. W. Busha sa pozornosť vo väčšej miere sústreďuje na oblasti amerického kontinentu (budovanie zóny FTAA) a ešte viac na obchodnú spoluprácu oblasti APEC (Asian Pacific Economic Cooperation). Ale bola to práve Európa, ktorá stála v 90-ych rokoch v popredí strategického záujmu ekonomickej politiky prezidenta Clintona, a to nielen z hľadiska monitoringu najväčšieho spoločného trhu na svete, ale aj možnosti prieniku nielen na tento trh, ale aj na trhy krajín Strednej a východnej Európy, ale najmä na obrovský, perspektívny a dosiaľ neprebádaný a neobsadený trh Ruskej federácie a stredoázijských krajín. Preto na nasledujúcich stránkach bude venovaná bližšia pozornosť inštitucionálnemu rámcu obchodnej spolupráce týchto dvoch ekonomických komplexov.

Postavenie USA a EÚ vo svetovom hospodárstve

Najväčším hospodárskym partnerom – najväčším investičným partnerom, druhým najväčším obchodným partnerom USA – je v súčasnosti Európska únia. Ich hospodárske vzťahy napomáhajú vytvárať takmer 6 miliónov pracovných miest na oboch stranách Atlantiku. Predstavujú takmer 50 %-ný podiel svetového obchodu, vyjadreného kvantitatívne výškou 2 triliónov USD v obchode s tovarmi a službami. Transatlantický tok obchodu a investícií predstavuje 1 mld. USD denne³³⁵. Svojim partnerstvom USA a EÚ môžu presadzovať svoje ciele a záujmy vo svete oveľa efektívnejšie. Upriamenie pozornosti USA na Európu má dva principiálne dôvody: globalizácia a možnosti pre rozšírenie Severoatlantickej aliancie (NATO) a EÚ o krajiny Strednej a východnej Európy. Vďaka novým technológiám, komunikačným technikám, obchodu a investíciám, globalizácia nielen integruje hospodárstvo USA a Európy na vysoký stupeň, ale zároveň zblízuje ich spoločnosti, hodnotový systém a ich obyvateľstvo v novej forme. Koniec koncov, USA a Európa si boli vždy blízke, len globalizácia umocnila túto skutočnosť, hoci možno aj na úkor vzťahov USA s inými regiónmi sveta. Pochopiteľne globalizácia vnáša do vzájomných vzťahov i nové výzvy a pnutia v hospodárskej oblasti mnohokrát neúmerne medializované. Druhým aspektom prioritného miesta Európy v americkej zahraničnej politike je proces rozširovania EÚ a NATO. Tie sú hlavnými dôvodmi súčasnej fascinácie Ameriky Európou, pretože transatlantické vzťahy nie sú len prehĺbením prostredníctvom globalizácie, ale sú taktiež rozšírením o krajiny, ktoré ešte nedávno boli súčasťou „toho druhého“ bloku. Zároveň s rozširujúcou sa EÚ, rastie záujem USA o ňu. I napriek tomu že CNN nepozná termín *acquis communautaire*, vzťahy EÚ a USA získavajú na dynamike. Záujem je daný vytváraním nových atraktívnych možností pre americký biznis v strednej Európe a zároveň tým, že krajiny tohto regiónu sa môžu stať partnermi pre USA v bezpečnostnej politike, ako to už dokázali v prvej vlne rozširovania NATO a svojou aktívnou pomocou v kosovskom konflikte. Krajiny regiónu SVE prinášajú do transatlantických vzťahov novú dynamiku. Tento trend bude zachovaný pravdepodobne aj v budúcom období, i keď v politike G. Busha badať mierny odklon od prioritných európskych záujmov a zaostrenie pozornosti viac smerom k oblasti pacifického regiónu a združeniu ASEAN. Pokiaľ si však bude chcieť Európa zachovať v rámci priorit americkej zahraničnej politiky vedúce postavenie, bude musieť

³³⁵ US-EU rifts may threaten launch of trade round. In: Financial Times, October 30-31, 2004, s. 33 - 38.

pokračovať v ďalšej reforme ekonomík, v konsolidácii demokracie a najmä v spolupodielaní sa na rizikách súvisiacich s bezpečnosťou transatlantického priestoru³³⁶.

Prehodnocovaním priorít po skončení studenej vojny, jedna vec sa nezmenila takmer vôbec: hospodárske vzťahy medzi Európou a USA zostávajú najdôležitejšími v svetovom hospodárstve a podnikateľská komunita si to dostatočne uvedomuje. A tak isto i Európska komisia a americká vláda. Z hľadiska svetových relácií sa očakáva zachovanie vedúcej úlohy USA. To sa potvrdzuje prístupom USA k riešeniu globálnych problémov či už bezpečnostného (Kosovo, Blízky východ, Severné Írsko) alebo ekonomického charakteru (Ruská federácia, vývoj v ázijských ekonomikách, situácia v Latinskej Amerike). USA sú v súčasnosti katalyzátorom urýchľujúcim promptné riešenie vzniknutých situácií, hľadajúc partnerstvo a podporu v iných krajinách, regionálnych zoskupeniach, prípadne medzinárodných organizáciách typu Organizácie spojených národov, Svetovej obchodnej organizácie, OECD. Ich silným vyrovnaným partnerom sa za posledné roky stáva čoraz viac EÚ, ktorej rastúci potenciál jej zjednotením a prehĺbovaním USA s mimoriadnou pozornosťou monitorujú. Vstup do nového tisícročia nesie so sebou i úvahy o novej Európe a nových transatlantických vzťahoch. Ide o to, či nové nadchádzajúce obdobie bude EÚ viac spájať alebo rozdeľovať, ale charakter čoraz viac sa globalizujúcej ekonomiky ako i spoločné politické výzvy ich naopak zomknú ešte viac. Otázky rozdeľujúce EÚ a USA majú tendenciu byť partikulárne a individuálne. Nemali by preto ohrozovať enormne komplexný a produktívny vzťah EÚ a USA. Podobne ako partikulárne otázky, jednotliví politickí predstavitelia prídu a odídu, ale vybudovaný vzťah pretrvá aj napriek vnútorným politickým zmenám. Transatlantická previazanosť a spoločná zodpovednosť za globálne vodcovstvo dnes natoľko vzrástli, že EÚ a USA musia prísť nielen s novou stratégiou a inštitucionálnou kapacitou na zvládnutie bilaterálnych vzťahov, ale aj s návrhom riešenia otázok globálnej ekonomiky. Doposiaľ vývoj vzájomných vzťahov bol príliš sústredený na riešenie technických a často byrokratických otvorených otázok, na škodu vecí častokrát spolitizovaných s potrebou ich riešenia na najvyšších politických úrovniach, ako napríklad dovoz banánov do EÚ, testovacie procedúry pre farmaceutické výrobky, a pod. Na druhej strane mnoho výziev zostáva nedoriešených: globálne otepľovanie, energetická politika, či politika regionálnych blokov. Samotná Európa naštartovala program integrácie postkomunistických hospodárstiev do svojho spoločenstva – špecifikovala podmienky ich akceptácie a sama sa vnútornou reformou pripravuje na prijatie nových krajín. Aj budúce usporiadanie Európy je silne ovplyvňované procesom globalizácie. Zvlášť nástojčivá je vízia európskej integrácie na európskom kontinente vo svetle konkurencieschopnosti s ostatnými regiónmi sveta. Jedným z nich je aj zvýšenie vplyvu Európy vo svete ako globálneho hráča, ďalším je posilniť EÚ vnútorne, najmä ekonomicky. Posledné summity EÚ ju naštartovali smerom k budovaniu amerického modelu *Novej ekonomiky*, tzv. *New Economy*. Amerika podporuje, ale zároveň i kontroluje každú iniciatívu smerujúcu k prehĺbeniu a rozšíreniu politickej a ekonomickej integrácie Európy. Zjednotená Európa bude silnejším partnerom v presadzovaní spoločného cieľa – budovanie stabilného, prosperujúceho a slobodného globálneho systému. Preto nie je prekvapujúce, že prezident Clinton označil Európu za najlepšieho prirodzeného partnera pre 21. storočie³³⁷.

Transatlantický hospodársky priestor

³³⁶ Norishing Atlantic Ties. *Journal of Commerce*, Nov. 9th 2004, s. 25 – 28.

³³⁷ Talbott, S.: *EU Enlargement: An American Perspective*. Washington D.C. : U.S. State Department Conference, 12. 3. 2004

V posledných dekádach je markantný meniaci sa prístup Spojených štátov od politiky *čo môžu USA urobiť pre Európu* k politike *čo USA môžu urobiť spolu s Európou ako partnerom*. Spoločná agenda USA a EÚ má extrémne široký záber. Ich vzájomný obchodný obrat je vo výške 300 mld. USD. Základy euro-amerických vzťahov v posledných rokoch tvorí *Transatlantická deklarácia*, *Nová transatlantická agenda* a *Transatlantické ekonomické partnerstvo*. Posledne menované v sebe zahŕňa bilaterálnu a multilaterálnu agendu. Bilaterálna je orientovaná na znižovanie technických bariér vzájomného obchodu. Na multilaterálnom poli ide o stimuláciu ďalšej multilaterálnej liberalizácie presadzovaním spoločnej politiky v medzinárodnom obchode. Inovačným prvkom tu bolo zahrnutie otázok obchodu, životného prostredia a otázok spotrebiteľov. *Transatlantická deklarácia* bola prijatá EÚ a USA v roku 1990. Stanovila princípy širšej kooperácie a konzultácií EÚ a USA. V stanovenom rámci sa začala intenzívnejšie rozvíjať kooperácia v oblastiach ako je hospodársky rozvoj (liberalizácia, OECD, ap.), vzdelávanie, veda a kultúra. Už v deklarácii bol obsiahnutý mechanizmus spolupráce ako sú summity v polročných intervaloch a zasadania na ministerskej úrovni, ad hoc zasadania trojky EÚ s MZV USA, a taktiež brífingy o politickej kooperácii³³⁸.

Praktická politika vychádza z naplňovania Novej transatlantickej agendy (NTA), podpísaná medzi USA a EÚ v roku 1995. NTA predstavuje širokospektrálny plán rozvíjania vzťahov (na úrovni ministerskej a expertnej), zastrešovaného pravidelnými summitmi na najvyššej úrovni (minimálne dvoch za rok). Vo sfére mieru a stability USA a EÚ spolupracujú na problémoch ako je riešenie situácie v bývalej Juhoslávii, mierového procesu na Strednom východe, demokratizačného procesu na Kube, Ukrajine, Latinskej Amerike. V ekonomickej oblasti USA a EÚ kooperujú hlavne v rámci transatlantického obchodného dialógu, ekonomického partnerstva, a tak isto v rámci multilaterálnej spolupráce Svetovej obchodnej organizácie. Z úzkeho a tradičného prepojenia vzťahov EÚ a USA vychádza ich spoločná stratégia tzv. *Partneri vo vodcovstve (Partners in Leadership)* vyúsťujúca do presadzovania spoločnej platformy na multilaterálnom poli: na pôde OECD, WTO, OSN, v oblasti životného prostredia, v boji proti kriminalite, terorizmu, a pod.

Určite vari najúspešnejším počínom transatlantických vzťahov je jednoznačne tzv. *Transatlantický obchodný dialóg (TAPD)*, ktorý je základňou pre komunikáciu vládneho a súkromného sektora, vyúsťujúceho do liberalizovanej legislatívy a budovania tzv. *Nového transatlantického trhu (TABD)*. Ten sa realizuje formou summitov najvyšších predstaviteľov amerických a európskych podnikov prichádzajúcich s iniciatívou pre svoje štátne administratívy k formovaniu prostredia prijateľného pre fungovanie podnikateľskej a finančnej komunity. Pre ilustráciu je možné uviesť konkrétnu agendu na rokovaní 4. summitu TABD konaného v Charlotte, USA 5. – 7. novembra 1998³³⁹:

Elektronický obchod a riešenie ochrany údajov, elektronická legalizácia, daňové a colné otázky s tým spojené, ochrana duševného vlastníctva a elektronické kontrakty;

Globálna finančná kríza a opatrenia podnikov a jednotlivých vlád na zachovanie dôveryhodnosti;

Telekomunikácie a rozvoj štandardov tretej generácie, potreba regulačnej kompatibility medzi telekomunikáciami, informačnými technológiami a vzdialenosťné telekomunikačné záväzky pre prístup do WTO;

³³⁸ Talbott, S.: EU Enlargement: An American Perspective. Washington D.C.: U.S. State Department Conference, 12. 3. 2004

³³⁹ Setting Transatlantic Priorities for the new Trade Round. Seminár Európskeho Inštitútu, Washington, 19. 10. 1999

Sekcie a implementácia dohody medzi USA a EÚ súvisiaca s implementáciou kontroverzných zákonov exteritoriálneho charakteru (Helms-Burtonov zákon, a d'Amatov zákon voči Iránu a Líbyi);

Dohody o vzájomnom uznávaní testov a certifikátov (MRAs) a ich implementácia (obzvlášť špeciálne pre lekárske a farmaceutické výrobky);

Recyklovanie elektronického zariadenia;

Korupcia a ratifikácia relevantnej OECD konvencie.

Možno podčiarknuť, že TABD je unikátnym príkladom komerčnej diplomacie zástupcov európskych a amerických podnikov, zameranej na expanziu transatlantického obchodu a podporu investícií. Táto iniciatíva povzbudzuje a usmerňuje vlády USA a EÚ eliminovať zdĺhavý proces negociácií na vládnej úrovni. TABD sa etabloval ako účinný katalyzátor vzájomnej liberalizácie a zároveň sa stáva účinnou platformou koordinácie aktivít USA a EÚ na multilaterálnej úrovni smerujúcej ku globalizácii svetového obchodu kanálmi OECD a WTO. Pokiaľ ide o organizačnú štruktúru, tak TABD je organizovaný v štyroch pracovných skupinách³⁴⁰:

pracovná skupina zameraná na vytváranie vhodných podmienok pre obchod tzv. business facilitation, orientovaná na konvergenciu regulačných mechanizmov v oblasti elektronického obchodu, štandardov účtovníctva, kontroly exportu.

globálne otázky smerujúce k pretaveniu transatlantických väzieb do globálneho obchodu systému vis-a-vis WTO.

malé a stredné podnikanie, upevňujúce väzby malých a stredných podnikov, podporujúce ich obchodné príležitosti

transatlantický poradný výbor pre štandardizáciu a reformu regulačného systému, ktorý je permanentne pracujúcou skupinou mimoriadneho významu. Signifikantným krokom vo vývoji bolo podpísanie v roku 1997 tzv. (MARs), v oblasti telekomunikácií, farmaceutických výrobkov a elektrotechnickej výroby.

Aj napriek prelomovým úspechom TABD v nachádzaní novej cesty v prístupe k liberalizačným procesom je ešte mnoho otázok, ktoré musia byť rozpracované. Napríklad³⁴¹:

existencia dvoch rozdielnych regulačných systémov v USA a EÚ; každý so svojou vlastnou štruktúrou, históriou, komplikujúci proces vzájomnej konvergenie.

Tlaky na organizácie pokrývajúce reguláciu; certifikačné úrady a testovacie služby sa cítia ohrozené zmenami v regulačnom systéme. Navyše mnohé z nich zastupujú národné záujmy, a nie globálne.

Odpor vládnej administratívy na dvoch stranách Atlantiku k implementácii zmien (strata národnej suverenity v oblasti regulácie).

Skepticizmus prekonávať nové byrokratické prekážky a budovanie nového aparátu potrebného na negociácie a implementáciu nového regulačného systému. Týka sa to zmeny orientácie exportov zameraných na agendu procesov v OECD a WTO napr. na osobitnú problematiku MRA. Niektorí európski technokrati sa vyslovili za to, že proces štandardizácie medzi USA a EÚ spomalí proces globalizácie. Je to však skôr naopak, schopnosť harmonizácie medzi EÚ a USA bude platformou na budovanie globálneho systému.

Tradičné obavy z dilemy progresu podnikov a záujmov pracovných síl.

³⁴⁰ Setting Transatlantic Priorities for the new Trade Round. Seminár Európskeho Inštitútu, Washington, 19. 10. 1999

³⁴¹ US, Europe Hopful on Some WTO Issues. In: The Washington Post, Dec. 18 1999, s 3.

Priveľká rýchlosť TABD vzhľadom na dodržiavanie práv spotrebiteľov, environmentálnych a pracovných štandardov. Argumentom je, že reforma regulačného systému nepredstavuje jeho dereguláciu a potlačenie práv hlavne pracovnej sily.

Politická vôľa jednotlivých vlád implementovať závery TABD.

Jedným z rozdielnych názorov medzi USA a EÚ je otázka zdaňovania elektronického obchodu. Posledný summit WTO v Seatli neposunul túto oblasť ďalej. USA majú na nezdanení eminentný záujem, na rozdiel od toho zástupcovia Európskej komisie presadzujú názor, že elektronický obchod by mal byť regulovaný ako iné formy obchodu.

V poslednom období najväčší posun vo vzájomných americko-európskych vzťahoch v rámci Transatlantického hospodárskeho priestoru (THP) môžeme registrovať na poli bilaterálnej agendy. Tu ide viac menej o notoricky známe sporné otázky v oblasti poľnohospodárstva a leteckého priemyslu eskalujúce v nepravidelných intervaloch. Európska únia prakticky zakázala dovoz kukurice zo Spojených štátov. Vo Svetovej obchodnej organizácii sa obidve strany Atlantiku držia vzájomne v šachu hrozbou žaloby kvôli podporám svojho leteckého priemyslu v známom spore Boeingu a Airbusu. Od 1. mája 2005 zaviedla únia trestné clá na dovoz niekoľkých vybraných amerických produktov do Európy. USA hrozia Európanom zákazom transferu vyspelých technológií, ak nebude únia pokračovať v snahách zrušiť embargo na vývoz zbraní do Číny. A samozrejme známy dlhotrvajúci spor okolo banánov, na základe ktorého tiež lietajú iskry cez Atlantik. Opačná situácia je v oblasti investícií. Zisky dcérskych amerických spoločností v Číne v roku 2004 vzrástli na 3,5 mld. USD. V Írsku však dosiahli tieto firmy zisk vo výške 10,2 mld. USD. V Holandsku to bolo 18,2 mld. a vo Veľkej Británii 19,2 mld. USD³⁴². Tento dosah v oblasti investícií tak odsúvajú obchodné spory na vedľajšiu koľaj. Na druhej strane, na poli multilaterálnej agendy THP môžeme registrovať konsolidáciu spoločných záujmov na oboch stranách Atlantiku. Ide napríklad o tlak na Čínu vo veciach zhodnotenia jej meny, ktoré by znížilo nespravodlivé výhody, ktoré majú vďaka pevnej väzbe juanu na slabnúci dolár čínski exportéri. USA aj EÚ vytvárajú spoločne nátlak na Čínu, aby obmedzila vlastnými účinnými opatreniami vývoz textilu ochromujúceho tak amerických, ako aj európskych textilných výrobcov. Z prvých výsledkov je už skutočnosť, že po sťažnostiach USA a Európskej únie na silný nárast importu textilu koncom mája 2005 Čína prekvapujúco štvornásobne zvýšila vývozné clo pre 74 textilných výrobkov. Týmto krokom zavádza čínska vláda ďalšie opatrenia na utlmenie vývozu čínskeho textilu po zrušení medzinárodného systému kvót. USA aj EÚ už dovoz obmedzili. Ide o príklad, kedy USA a EÚ spoločnými silami sa snažia o to, aby sa vybudoval nový obchodný poriadok vo svete pre obchod s textilom.

Hlavná úloha THP je však sústrediť sa na spoločné záujmy a pozitívny prínos pre obe najvýkonnejšie ekonomiky v systéme svetového hospodárstva s cieľom upevnenia svojich pozícií a ťaženia z výhod prinášajúcich z vytvoreného duopolu v systéme medzinárodných ekonomických vzťahov.

Konfliktnosť v hospodárskych vzťahoch

V posledných rokoch sa začínajú medzi Európou a USA otvárať nožnice, resp. dochádza k určitému rozkolísaniu rovnováhy v transatlantických vzťahoch. Dôvody sú dva: bezpečnostná politika a politika hospodárska (najmä obchodná). Z hospodárskeho hľadiska ide o nasledovné štyri výzvy:

- Konkurencieschopnosť Európy vis-a-vis USA
- Zavedenie jednotnej európskej meny

³⁴² Hospodárske noviny, 27. apríla 2005, str. 9

- Obchodná politika EÚ a USA
- Rozširovanie EÚ o krajiny Strednej a východnej Európy³⁴³.

Neraz to vyzerá tak, že tak ako USA si užívajú výsledky *Novej ekonomiky*, EÚ sa uspokojuje, resp. zápasí so starou unavenou a ťažko reformovateľnou ekonomikou. Pozitívnym javom je konvergencia rastu v jej veľkých ekonomikách, ktoré sa v minulosti značne odlišovali. Tento rast je však prevažne hodnotený ako vlna bežného hospodárskeho cyklu a výkonu minulého obdobia (rast po dekáde recesie). Otázkou je, či vlády budú schopné realizovať štrukturálne reformy s cieľom zabezpečiť udržateľné oživenie.

Európska hospodárska a menová únia ponúka perspektívu pre nový bipolárny poriadok, ktorý môže nahradiť americkú monetárnu hegemoniu od čias II. svetovej vojny. EURO je výzvou medzinárodnej finančnej dominancii USD. Americká administratíva sa však konkurencie USD neobáva, skôr naopak tvrdí, že je tu priestor pre dve alebo viac konkurenčných mien, pričom úspešnosť jej zavedenia a fungovania závisí od síl jednotlivých ekonomík. Oficiálne stanovisko U.S. administratívy k vytváraniu EMU je podporené v tom zmysle, že pre USA neexistuje žiadna iná alternatíva ako prosperujúca a fungujúca Európa. Tri aspekty podčiarkujú EURO stať sa globálnou menou s pravdepodobným dopadom na transatlantické vzťahy. Prvý sa týka úlohy a vplyvu amerického a európskeho hospodárstva na vývoj svetového hospodárstva. Eurozóna, ktorej populácia je väčšia ako populácia USA, má HDP o trochu nižší ako je HDP USA. Preto vízia pre EURO so stabilizujúcou úlohou vo vývoji svetového hospodárstva v prípade spomalení rastu v USA je viac než optimistická. Ekonomické prognózy pre EURO sú dosť priaznivé. Odpoveď na otázku, či sa EURO bude schopné stať dominantnou svetovou menou bude závisieť však od schopnosti pretavenia ekonomických výsledkov posledných rokov do zabezpečenia dlhodobého a udržateľného hospodárskeho rastu. Na druhej strane vzdanie sa národnej meny pre EURO je rozhodnutím zásadného politického významu. Zavedenie EMU a následne politickej únie môže viesť namiesto zvýšenia vnútroeurópskej harmónie a globálneho mieru k zvýšeniu konfliktov v Európe a konfliktov medzi EÚ a USA³⁴⁴.

EÚ je pre USA najdôležitejší partner v presadzovaní zmien a budovaní svetového obchodného systému (v porovnaní s bezpečnostnou politikou USA a EÚ, je mechanizmus obchodnej politiky ďaleko viac prepracovaný). Spoločné vodcovstvo EÚ a USA už zaznamenalo viaceré úspechy: Uruguajské kolo GATT, založenie WTO, dohoda WTO o informačných technológiách, Základná dohoda WTO o telekomunikáciách, WTO dohoda o finančných službách. V prípade, že sa tieto dva bloky nedohodnú, ako to bolo v prípade poľnohospodárskych otázok v Uruguajskom kole, liberalizácia svetového trhu sa výrazne spomaľuje. V tomto kontexte je dôležité uvedomiť si vzájomné rozdiely a vyriešiť obchodné problémy USA a EÚ skôr ako dostanú priestor emócie. Paradoxom je, že 400 miliardový ročný obrat (USD) vzájomného obchodu je zatienený spormi ako bola napr. banánová vojna, americká prehra na pôde WTO ohľadom sporu o legálnosti kľúčového nástroja na podporu amerického exportu – daňové úľavy pre americké exportujúce firmy vo výške 4 mld. USD ročne a ďalších príkladov, hoci 98% vzájomného obchodu medzi USA a EÚ prebieha bez problémov. Zvyšným 2% sa potom venuje prílišná mediálna pozornosť. V budúcnosti tieto negatívne príklady vytvárajúce napätie vo vzťahoch medzi USA a EÚ by mali byť riešené kreatívnejším spôsobom – nie okamžite prenášať vzájomné spory na pôdu WTO, ale využívať možnosti EÚ – USA summitov na diskusiu o nich, pristupovať k ich riešeniu aj zapájaním

³⁴³ Brocková, I.: Transatlantická ekonomická integrácia – Partnerstvo alebo rivalita USA a Európy? Bratislava : Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2000, s 12 – 13.

³⁴⁴ Setting Transatlantic Priorities for the new Trade Round. Seminár Európskeho Inštitútu, Washington, 19. 10. 1999.

súkromného sektora. EÚ-USA summit v Bonne v roku 1999 s cieľom vyhnúť sa potenciálnym obchodným problémom, najmä ich politickej vážnosti a širokej medializácii, priniesol tzv. *program predchádzania konfliktu (early-warning program)*, zakotvený v Bonnsej deklarácii, kde sa zavazujú obe strany, že sa budú vzájomne informovať o detailoch navrhovaných iniciatív v politike takých oblastí ako je životné prostredie, zdravotníctvo, doprava a poľnohospodárstvo³⁴⁵. Námietky voči politikám jednej strany druhou budú dovolené, avšak bez práva veta.

Akademická pôda v USA v tejto súvislosti má obavy z dôsledkov týchto sporov pre vývoj obchodného systému, konkrétne WTO. Vytvorenie WTO prinieslo totiž mechanizmus postihovania jednotlivých krajín v prípade nedodržiavania medzinárodných pravidiel, kde EÚ a USA boli motorom jeho vytvárania. Svojou reálnou politikou nerešpektovania pravidiel a rozhodnutí WTO však nasadzujú negatívny precedens. EÚ a USA sa netajili ani netaja dostatočným sebedovomím. Že to budú práve oni, ktorí budú dodávať tón tvorbe nového systému globálneho obchodu; už v čase prípravy na ministerskú schôdzku WTO sa zhodovali v presvedčení *transatlantickej dominancie*. USA a EÚ sa rozchádzajú vo fundamentálnej záležitosti – cieľoch nového kola. USA presadzujú prístup *krok za krokom* tzv. *step-by-step approach*. Obsiahlosť agendy odporúčajú redukovať na riešenie urgentných problémov a výziev globálneho obchodu. Široká agenda by nepriniesla konkrétne výsledky rokovaní, teda presadzujú *prístup jedného balíka* tzv. *single package approach*, zatiaľ čo EÚ s Japonskom presadzujú prístup *širokospektrálny* (zahrnutie oblastí ako dumpingová politika, investície, poľnohospodárstvo, služby ai.), pretože by mohla byť ohrozená dynamika globálneho obchodu³⁴⁶. USA majú záujem otvoriť nasledovné oblasti obchodných vzťahov: liberalizácia poľnohospodárstva, vrátane využívania biotechnológie, liberalizácia služieb – telekomunikácie bankové a finančné služby, elektronický obchod, možnosť vstupu USA do vládnych zakázok a mechanizmu zaobstarávania iných krajín (zabezpečenie transparentnosti procesov), pracovné a environmentálne štandardy. Rozdielnosť postojov USA a EÚ pretrváva v otázke časovej (EÚ presadzuje dlhodobejšiu perspektívu dosiahnutých výsledkov nového kola) a metodologickej (USA presadzujú sektorový prístup). Obe strany sa zhodujú len v trvaní nového kola, ktoré by nemalo presiahnuť tri roky³⁴⁷.

Konfliktnosť vzťahov USA verzus EÚ nespočíva len v spolupráci alebo rivalite na poli zahraničnoobchodných vzťahov, čomu je venovaná detailná pozornosť v tejto časti práce, ale aj v ekonomických disproporciách, čoho ústredným motívom je, kto v budúcnosti môže a chce zaujať dominantné postavenie v systéme svetovej ekonomiky. Európska únia je aj napriek tomu, že združuje väčšinu najbohatších štátov starého kontinentu, chudobnejšia ako USA. Európa ekonomicky zaostáva už dlhé desaťročia a nič nesvedčí o tom, že situácia by sa mohla v najbližších rokoch zmeniť. A to aj napriek tomu, že EÚ prijala ambiciózný plán, ktorý jej má pomôcť stať sa do roku 2010 najsilnejšou ekonomikou sveta.

Medzi hlavné príčiny, ktoré sa najčastejšie uvádzajú pri zdôrazňovaní ekonomického zaostávania Európskej únie za USA, patrí predovšetkým väčšia pracovitosť a samostatnosť Američanov. Podľa švédskej štúdie EÚ verzus USA sa uvádza, že kým v USA robia ľudia všetko preto, aby pracovali, Európania sa snažia o to, aby mali čo najviac voľného času. Rozdiel je teda najmä v životnom štýle. Podľa spomínanej štúdie obyvatelia USA využívajú až 74 % svojho pracovného potenciálu, kým napríklad Taliani 48 %. Spomedzi štátov EÚ sa najviac pracuje vo Veľkej Británii (67 % pracovného potenciálu), oveľa horšie je to vo

³⁴⁵ Rasish, P.S.: Globalization and Enlargement Have Made Europe Number One in U.S. Eyes. Washington D.C. : SFPA, 2000, s. 44.

³⁴⁶ Clinton and EU Move to Head Off Trade Disputes. In: The Washington Post, June 22th, 1999.

³⁴⁷ US, Europe Hopful on Some WTO Issues. In: The Washington Post, Dec. 18 1999.

Francúzku (53 %), Belgicku (51 %) ³⁴⁸. Európska populácia zároveň starne, čo spôsobuje, že čoraz menej ľudí musí žiť neustále sa rozrastajúcu masu dôchodcov. Tá rastie aj preto, že vek odchodu do dôchodku je v priemere nižší ako v USA. Reformy v dôchodkových systémoch však stagnujú a celý systém požiera čoraz viac peňazí. Navyše nezamestnanosť v EÚ (8,2 % za rok 2004) je dvojnásobná ako v USA.

Američania nielen pracujú viac, ale aj produktivita ich práce je vyššia ako ich kolegov v Európe. Rozdiel sa neustále zväčšuje, keďže produktivita práce rastie v EÚ medziročne o pol až jedno percento, kým v USA až o 2 % a to dlhodobo, na obyvateľa je tento objem 2,4-krát väčší. Hlavnou príčinou spomínaného stavu je to, že európske podniky investujú menej ako americké, čo sa prejavuje predovšetkým v oblasti vedy a výskumu a nedostatku rizikového kapitálu. Podľa ekonómov je to pochopiteľné, keďže musia platiť vyššie dane a odvody ako ich konkurenti na novom kontinente. USA investujú oveľa viac do výskumu a vývoja. Teda do rozvoja technológií, techniky, a tým aj produktivity. Novinky z hľadiska technológií a know-how vznikajú práve tam. Celý systém oveľa viac tlačí ľudí do maximálnej koncentrácie na prácu. V USA sa na financovaní výskumu podieľajú najmä transnacionálne korporácie, ktoré tak pred svojou konkurenciou získavajú inovačný predstih, čím dosahujú nadzisky. Veľkou nevýhodou EÚ je málo rozvinutý trh rizikového kapitálu. Malé a stredné podniky tak v praxi stále zostávajú odseknuté od zdrojov. V USA je zároveň vyšší sklon k podnikaniu, pretože ekonomické prostredie je homogénne.

V USA je bežné, ak sa každý snaží postarať o seba sám. Obyvatelia členských štátov EÚ zase očakávajú a vyžadujú, že v prípade núdze a v starobe sa o nich pomerne na vysokej úrovni postará štát. Európske systémy sociálneho zabezpečenia sú preto drahšie, vyžadujú vyššie dane a odvody a prejavujú sa aj v zadlžovaní celého štátu. Aj najväčšie krajiny EÚ ako Francúzsko či Nemecko tak majú problém dodržať maximálny trojpercentný schodok štátneho rozpočtu, ku ktorému ich zaväzuje Pakt stability. Keďže sankciám, ktoré im hrozili, sa im zatiaľ darí vyhýbať, prakticky nič okrem slovnej kritiky ich nenúti svoje hospodárenie zlepšiť. Tento stav sa prejavuje aj v miere hospodárskeho rastu a v rozdielnosti hospodárskych politík. V Amerike je viac konzervatívna a v EÚ viac sociálna. V USA je aj tradične rozvinutejší kapitálový trh. Hospodárska politika v EÚ je nedostatočne harmonizovaná, jednotlivé krajiny si často protirečia pri zabezpečovaní spoločných cieľov. Navyše rast ekonomiky EÚ v posledných dvoch dekádach nebol vyšší ako v USA. Zatiaľ čo ich ekonomika v období 1996 až 2000 rástla v priemere o 4,1 %, únii to bolo len 2,8 %. Kým vo finančnom roku 2005 vzrástlo hospodárstvo USA o 5 %, EÚ dosiahla iba 1,3-percentný rast ³⁴⁹. Napriek tomu, že rozdiel za posledných 10 rokov nebol až tak výrazný, USA mali vždy náskok. Vyššia výkonnosť ekonomiky sa prejavuje aj vo vyšších platoch na druhom brehu Atlantiku, kde si ľudia môžu dovoliť viac míňať. Priemerný Američan si môže kúpiť o 29 % viac ako obyvateľ Luxemburska, ktoré je v tomto ukazovateli na tom z Európy najlepšie ³⁵⁰. Vysoká domáca spotreba sa zase premieta v raste tržieb podnikov a podnecuje hospodársky rast. Situácia v Európe, naopak, vedie k rastu úspor, pričom ľudia míňajú menej, ako by bolo z ekonomického hľadiska vhodné.

³⁴⁸ Hospodárske noviny, 9. február 2005

³⁴⁹ OECD Economic Outlook, January 2007, www.oecd.org

³⁵⁰ Hospodárske noviny, 22. január 2007

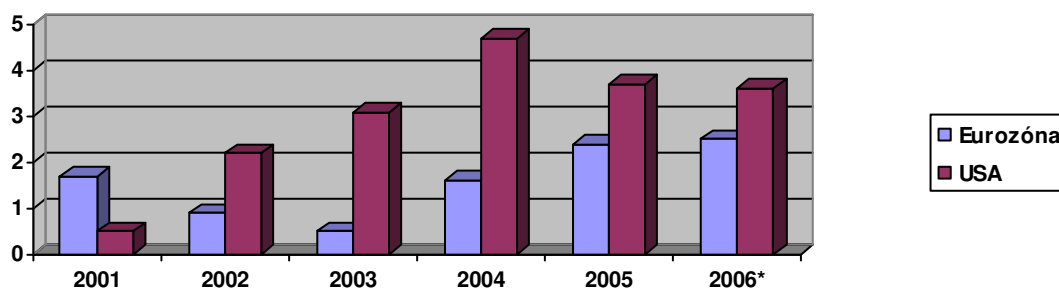
Tab. č. 12: Porovnanie vývoja HDP v Eurozóne a USA (medziročný rast v %, * odhad OECD)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
Eurozóna	1,7	0,9	0,5	1,6	2,4	2,5
USA	0,5	2,2	3,1	4,7	3,7	3,6

Zdroj: OECD, Hospodárske noviny, 9. február 2007

Graf č. 5

Porovnanie vývoja HDP v Eurozóne a USA (medziročný rast v %, * odhad OECD)

Zdroj: OECD, Hospodárske noviny, 9. február 2007

Z uvedeného vyplýva, že európsky životný štýl je nákladný. Množstvo istôt a poistiek vysáva peniaze z vreciek ľudí, ale aj z pokladníc štátov. Väčšina si však na to zvykla, a preto je okamžitá zmena nereálna, čo potvrdzujú štrajky nasledujúce po zverejnení reformných zámerov európskych vlád. Situáciu možno preto vyriešiť iba dvoma spôsobmi: Buď sa Európa vzdá časti svojich sociálnych istôt a pohodlia, alebo sa uspokojí s tým, že jej životná úroveň bude nižšia ako v USA. Z dôvodu zväčšujúceho sa rozdielu medzi konkurencieschopnosťou Európy a USA dochádza v týchto dňoch k revízii Lisabonskej stratégie, podľa ktorej sa mala EÚ stať do roku 2010 najkonkurencieschopnejšou ekonomikou. Tento cieľ je však nedosiahnuteľný.

Ako možno vidieť, vytvorenie Transatlantického ekonomického priestoru (TAP) medzi takými obrovskými ekonomickými celkami ako sú USA a EÚ, má za cieľ obchodné vzťahy nie komplikovať, ale predchádzať sporom a obchodným vojnám s cieľom zintenzívnenia obojstrannej spolupráce, ktorá by bola v súčasnom svete globalizácie a interdependencie v prvom rade prospešná pre obe zúčastnené strany. Preto pre dosiahnutie tohto cieľa je eminentne dôležité, aby sa tieto vzťahy dostali do životaschopného inštitucionálneho rámca akým TAP nesporne je.

Ústrednou témou tiahnúcou sa touto kapitolou, ktorá pojednáva o vzájomnom pôsobení dvoch hlavných aktérov na medzinárodnej ekonomickej scéne (najmä v obchodnej rovine), je otázka, či USA a Európska únia sa správajú ako spolupracujúci partneri alebo rivali. Princípiálna charakteristika, v ktorej USA jednoznačne napredujú a udržiujú si odstup pred Európou, je prioritné zaostrenie všetkých aktivít a ich následná podpora v dvoch kľúčových

sférach, ktoré môžeme aj charakterizovať ako najsilnejšie stránky Ameriky v porovnaní so starým kontinentom³⁵¹:

1. vysoká produktivita práce a objemné investície do vedy a výskumu za vysokej angažovanosti rizikového kapitálu
2. jasné stanovenie národno-ekonomického prioritného cieľa: čo najväčší rozvoj pracovných miest a prioritný rozvoj vedy a výskumu na úkor priorit v sociálnej oblasti a ekologických aktivít presadzovaných v Európe.

V marci roku 2000 sa začal Lisabonský proces, ktorého cieľom bolo do roku 2010 urobiť z Európskej únie najkonkurencieschopnejšiu ekonomiku na svete. Hoci už ubehla približne polovica času, ktorý mal na dosiahnutie tohto ambiciózneho cieľa stačiť, väčšina opatrení zostáva stále na papieri. Dôvodom je politická neochota pristúpiť k nepopulárnym reformám najmä dôchodkového a sociálneho zabezpečenia. Pre mnohé vlády by bolo politickou samovraždou zmeny rozbehnúť. To, že prosociálne aspekty európskej hospodárskej politiky ešte stále prevládajú, je zjavné vo väčšine krajín EÚ. Napriek tomu sa však objavujú hlasy, volajúce aspoň po jej čiastočnej revízii. Tá by sa mala dotknúť aj samotnej Lisabonskej agendy. Zdá sa, že Európa sa radšej vzdá svojho cieľa, ako by mala na jeho naplnenie prijať nepopulárne opatrenia. Z uvedeného vyplýva, že USA si naďalej udržia svoje dominantné postavenie v systéme svetovej ekonomiky, pretože najväčší konkurent Ameriky EÚ sa aj po ďalšom procese rozširovania, pri ktorom ide kvantita na úkor kvality; svojej pohodlnosti, kde sa ľudia radšej spoliehajú na pomoc štátu a s tým spojeného otáľania k prístupu reforiem; a najmä zatiaľ nekonkrétneho zadefinovania cieľov sústredenia sa na tvorbu pracovných miest a výskum a vývoj; sa bude len pomaly doťahovať k USA. Na druhej strane, pokiaľ ide o vzájomné obchodné vzťahy, tu sa obaja partneri navzájom potrebujú. Ak v ich vzájomnej zahraničnoobchodnej politike neprevláda arogantný antagonistický prístup, ale zdravý konkurenčný boj, môže to byť v prospech nielen pre oba ekonomické komplexy v systéme svetového hospodárstva, ale hlavne pre svetovú ekonomiku ako celok.

Atlantické obchodné vojny, ktoré sú zaujímavé a dobre sa o nich hovorí v podstate vytvárajú len clonu, zakrývajúcu reálnu váhu transatlantických hospodárskych vzťahov. V skutočnosti sa tieto obchodné vojny týkajú najviac dvoch percent transatlantických hospodárskych aktivít treba pripomenúť, že denne si obidve strany Atlantiku vymenia tovar a služby v hodnote prekračujúcej jednu miliardu dolárov. Hnacím motorom vzťahov sú investície. Tým, že európske firmy investujú v Amerike a americké v Európe, splietajú hustú sieť subdodávateľov. Táto sieť vytvára dve tretiny transatlantického obchodu a zároveň firmy s častí ochraňuje pred menovými výkyvmi. Tri štvrtiny investícií USA realizujú Európania. Polovicu svojho obratu dosahujú podniky z USA v Európe a Európa je tiež hlavným cieľom amerických investícií. Inak povedané, Európa je pre USA najdôležitejším, i keď podceňovaným trhom a naopak, starý kontinent je pre vysoko zadlženú Ameriku dôležitým dodávateľom kapitálu. Obidve strany Atlantiku majú aj spoločné záujmy vo vzťahu k tretím krajinám. V konečnom význame to znamená, že Európa ani Amerika si nejaké skutočné obchodné vojny nemôžu dovoliť. Bol by to boj v dobrej a v úzko previazanej rodine. V takej bitke by neboli víťazi. Platí to aj pre prípad, že sa v dohľadnom čase dozvieme a ďalšom možnom ohnisku obchodnej vojny.

Na základe inštitucionalizácie vzájomných americko-európskych hospodárskych a najmä obchodných vzťahov, sa účinne môže predchádzať hroziacim obchodným vojnám, ktoré sa skôr riešia na pôde WTO, a sústrediť sa na vytváranie pôdy pre rozvoj bilaterálnej ako i multilaterálnej agendy transatlantického hospodárskeho priestoru. Snažiť sa

³⁵¹ bližšie pozri: Feldstein, M.: EMU and International Conflict. In: Foreign Affairs, Nov/Dec 1999, s. 34.

minimalizovať antagonisticke postoje vyplývajúce z obchodných vojen a uplatňovať výhody plynúce zo vzájomnej hospodárskej a obchodnej spolupráce. V konečnom dôsledku je v eminentnom záujme oboch ekonomík nutné tieto výhody premietnuť na upevnenie spoločného dominantného postavenia v systéme svetového hospodárstva, čo zaručuje trvalo udržateľný rast a zabezpečovanie sociálno-ekonomických zdrojov pre dlhodobý rozvoj a prosperitu.

Literatúra:

- [1] Lipková Ľ : Medzinárodné hospodárske vzťahy, Sprint, Bratislava 2005. ISBN 80-88848-54-7
- [2] Cihelková E. a kol.: Světová ekonomika - základný nárys a nový vývoj, VŠE, Praha, 2003. ISBN 80-7079-966-8
- [3] Cihelková E., Holub A., Jakš J.: USA - Japonsko - SRN, VŠE, Praha, 1996. ISBN 80-7079-952-8
- [4] Neumann, P.: Bilance ekonomiky a hospodárskej politiky USA na prahu nového tisíciletí. Aktuální otázky ze světové ekonomiky. Praha : VŠE, 2001, č.7. ISBN 80-245-0326-2
- [5] Brocková, I.: Transatlantická ekonomická integrácia – Partnerstvo alebo rivalita USA a Európy? Bratislava : Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2000. ISBN 80-89041-02-7
- [6] <http://www.buyusa.gov> – Americká obchodná služba Min. obchodu USA (U.S. Commercial Service)
- [7] <http://www.census.gov> – Štatistický úrad USA (U.S. Census Bureau)
- [8] <http://www.bea.doc.gov> – Úrad ekonomických analýz Min. Obchodu USA
- [9] <http://www.ustr.gov> – Úrad obchodného predstaviteľa USA (Office of the U.S. Trade Representative)
- [10] <http://www.tda.gov> – Agentúra pre obchod a rozvoj (Trade and Development Agency)
- [11] <http://www.exim.gov> – americká exportno-importná banka (Ex-Im Bank of the USA)
- [12] www.doc.gov - Dept. of Commerce – Min. obchodu USA
- [13] Filip J., Mečár M., Rosenberg M.: Svetová ekonomika na začiatku 21. storočia, IRIS, Bratislava 2005. ISBN 80-890 18-95-5
- [14] Mečár M., Zorkóciová O., Rosenberg M.: Konceptia obchodnej politiky Slovenskej republiky po vstupe do EU, Zborník z konferencie : Socialno-ekonomické riadenie, teória a prax, Ruská federácia, Iževsk 2005

Kontakt:

Ing. Marcel Kordoš, PhD.
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD
Študentská 3, 911 50 Trenčín, kordos@tnuni.sk

**ZAKRES DZIAŁALNOŚCI POŻYCZKOWEJ UNII
EUROPEJSKIEJ
THE RANGE OF CREDIT ACTIVITIES OF EU**

helenak@zim.pcz.czyst.pl

Abstract

The general budget and extra-budgetary financing, of which common loan operations are a source (community borrowing and lending operations) create the financial system of the European Union. European Commission, making one's way towards the realization of purposes presented in the legislating Treaty on the Community – (TWE) , referring in particular for supporting the harmonious and regular growth in the economy in all Community, has the right on behalf of Community to raise money on financial markets in order to make them available next in the form of loans. What's more, the Committee owns very much high rating credit as the borrower, from here it has an opportunity to raise funds on the market on very attractive conditions. It has the possibility of delending these funds on better conditions in the process than market.

From data included in the report of the committee prepared for Council and the European Parliament in the scope of borrowing and lending money it appears that in year 2006 loans and guarantees took out 46 bn euro, so constituted almost the half of the overall budget of UE. In view of the limited size of budget, loan operations can be an important source of financing the member states of UE.

The role and meaning of loan operations as the important source of financing purposes, for which the European Union was established is the main aim of this paper. Loans given by the Commission can be allocated both to financing macroeconomic targets, balancing balances of payments by membership countries, and microeconomic, referring for supporting investments of small and medium enterprises.

It is underlining, that loan activity of Community is supposed to correct imperfections of the market because loans and guarantees frequently concern undertakings, not-enjoying the interest of private financial institutions, such as for example great infrastructure plans.

Wstęp

System finansowy Unii Europejskiej tworzą: budżet ogólny oraz finansowanie pozabudżetowe, którego źródłem są wspólnotowe operacje pożyczkowe.³⁵² (community borrowing and lending operations)

Komisja Europejska, zmierzając do realizacji postawionych w TWE celów odnoszących się w szczególności do popierania w całej Wspólnocie harmonijnego oraz równomiernego wzrostu gospodarczego, ma prawo w imieniu Wspólnoty pozyskiwać pieniądze na rynkach finansowych w celu udostępnienia ich następnie w formie pożyczek. Co więcej, Komisja posiada bardzo wysoki rating kredytowy jako pożyczkobiorca, stąd ma ona możliwość pozyskiwania środków na rynku na bardzo dogodnych warunkach. Posiada tym samym możliwość odpożyczania tych funduszy na warunkach lepszych niż rynkowe.

³⁵² L. Oręziak, *Finanse Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s.108

Z danych zawartych w sprawozdaniu komisji dla Rady i Parlamentu Europejskiego w zakresie zaciągania i udzielania pożyczek wynika, że w 2006 roku pożyczki i gwarancje wynosiły 46mld euro, stanowiły więc blisko połowę budżetu ogólnego UE. Wobec ograniczonej wielkości budżetu, operacje pożyczkowe mogą być ważnym źródłem finansowania państw członkowskich UE.

Celem opracowania jest przedstawienie roli i znaczenia operacji pożyczkowych jako ważnego źródła finansowania celów, dla których ustanowiono Unię Europejską. Udzielane przez Komisję pożyczki mogą być przeznaczone zarówno na finansowanie celów makroekonomicznych, równoważenie bilansów płatniczych przez kraje członkowskie, jak i mikroekonomicznych, odnoszących się do wspierania inwestycji małych i średnich przedsiębiorstw. Podkreśla się, że działalność pożyczkowa WE ma korygować niedoskonałości rynku, ponieważ pożyczki i gwarancje bardzo często dotyczą przedsięwzięć, niecieszących się zainteresowaniem prywatnych instytucji finansowych, takich jak na przykład, duże projekty infrastrukturalne³⁵³ W działalności pożyczkowej Wspólnoty ma miejsce wzmocnienie efektu dźwigni finansowej.

Keywords: community borrowing and lending operations, European Investment Bank

1. Poziom udzielanych pożyczek

Na działalność pożyczkową UE składają się:

- działalność Europejskiego Banku Inwestycyjnego- EBI (European Investment Bank),
- działalność Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego,
- instrumenty makroekonomiczne w postaci pożyczek dla krajów dotkniętych nierównowagą płatniczą,
- instrumenty mikroekonomiczne: nowe instrumenty Wspólnoty, New Community Instrument).³⁵⁴

Europejski Bank Inwestycyjny jest niezależną instytucją finansową Wspólnot Europejskich, która została powołana 25 marca 1957. Zadaniem Grupy EBI w Unii jest skuteczny wkład w realizację zestawu projektów, celów Unii. EBI jest wspólną własnością państw członkowskich UE, co stanowi o jego najwyższej jakości kredytowej i oznacza, że jego obligacje są instrumentem kategorii suwerennej, pozwalającym na niepowtarzalne, zróżnicowane inwestycje. Bank otrzymał notę –AAA- od trzech największych agencji ratingowych. EBI jest jednym z największych i najaktywniejszych emitentów na międzynarodowych rynkach kapitałowych. W 2006 roku wyemitował obligacje o łącznej wartości 48 mld euro.

Organami kierowniczymi EBI są: Rada Gubernatorów (Bard of Governors), Rada Dyrektorów (Bard of Directors) oraz Komitet Zarządczy (Management Committee).

EBI kieruje i zarządza Rada Gubernatorów, która składa się z ministrów (przeważnie ministrów finansów) ze wszystkich 27 państw członkowskich. Ustala wytyczne w zakresie polityki kredytowej, zatwierdza roczne sprawozdanie i bilans, decyduje o udziale Banku w operacjach finansowania poza Unią Europejską a także o podwyższeniu kapitału. Ponadto mianuje członków Rady Dyrektorów, Komitetu Zarządzającego oraz Komitetu Kontroli i Audytu.

³⁵³ B. Laffan, *The Finances of the European Union*, Basingstoke, Macmillan, 1997, s. 219, cyt za

M. Czernielewska-Rutkowska, *Działalność pożyczkowa Wspólnot Europejskich*, *Wspólnoty Europejskie* nr 4(185) 2007, s. 24

³⁵⁴ W zakresie działalności pożyczkowej były też: instrumenty sektorowe: pożyczki Euratomu i Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Pożyczki te były udzielane do 1998 roku, ponieważ traktat ustanawiający EWWiS wygasł z dniem 23 lipca 2002

Rada Dyrektorów ma wyłączne prawo podejmowania decyzji dotyczących udzielania kredytów i gwarancji oraz zaciągania długów. Nadzoruje właściwe zarządzanie Bankiem i zapewnia kierowanie nim zgodnie z postanowieniami Traktatu, Statutu i ogólnymi wytycznymi Rady Gubernatorów. Członkowie Rady Dyrektorów, wyznaczeni przez państwa członkowskie, są mianowani przez Radę Gubernatorów na odnawialny okres pięciu lat i są odpowiedzialni wyłącznie przed Bankiem. Rada Dyrektorów składa się z dwudziestu ośmiu dyrektorów. Każde państwo członkowskie nominuje jednego dyrektora. Jeden jest nominowany również przez Komisję Europejską. Dyrektorzy mają osiemnastu zastępców, co oznacza, że niektórzy z nich są wyznaczani za wspólnym porozumieniem kilku państw. Ponadto Rada Dyrektorów, aby poszerzyć swoją ekspertyzę zawodową w niektórych dziedzinach, może przyjąć w swój poczet maksymalnie sześciu ekspertów (trzech członków i trzech zastępców), którzy będą uczestniczyć w jej posiedzeniach w charakterze doradczym, bez prawa głosu. Decyzje są podejmowane większością głosów przynajmniej jednej trzeciej członków uprawnionych do głosowania, reprezentujących co najmniej 50% kapitału subskrybowanego.

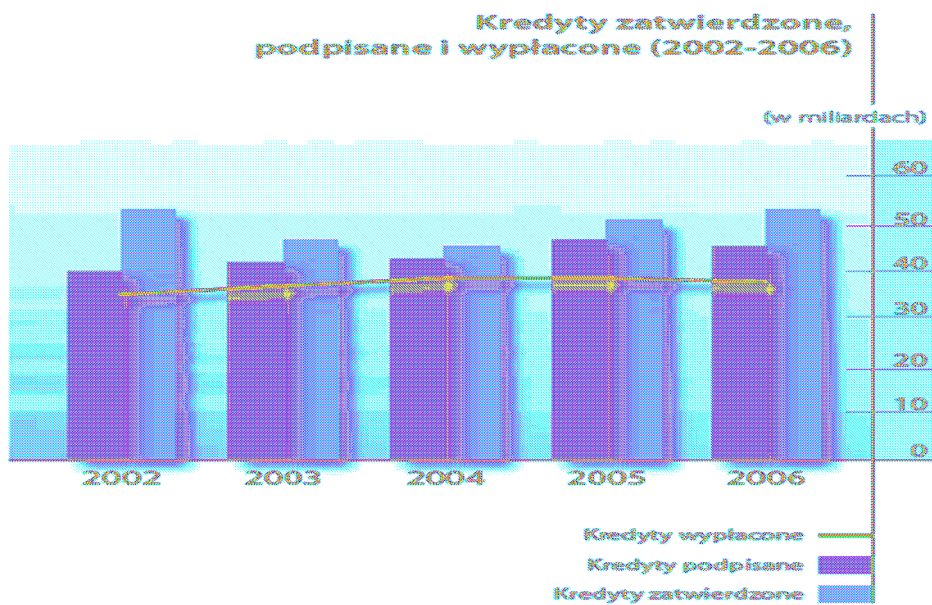
Komitet Zarządzający jest stałym kolegalnym organem wykonawczym Banku. Składa się z dziewięciu członków. Komitet Zarządzający, pod kierownictwem przewodniczącego i nadzorem Rady Dyrektorów, jest odpowiedzialny za bieżące działania Banku, przygotowuje decyzje Rady Dyrektorów i zapewnia ich wykonanie. Przewodniczący Komitetu kieruje posiedzeniami Rady Dyrektorów. Członkowie Komitetu Zarządzającego są odpowiedzialni wyłącznie przed Bankiem; są mianowani na odnawialny okres sześciu lat przez Radę Gubernatorów, na wniosek Rady Dyrektorów. Zgodnie ze Statutem, prezes Banku jest również przewodniczącym Rady Dyrektorów.

Komitet Kontroli i Audytu jest niezależnym organem odpowiedzialnym bezpośrednio przed Radą Gubernatorów. Dokonuje weryfikacji operacji i ksiąg Banku. W momencie zatwierdzenia sprawozdania finansowego przez Radę Dyrektorów, Komitet Kontroli i Audytu wydaje oświadczenie w tej sprawie. Sprawozdania Komitetu Kontroli i Audytu o wynikach jego pracy w poprzednim roku finansowym są przesyłane Radzie Gubernatorów wraz ze sprawozdaniem rocznym Rady Dyrektorów. Komitet Kontroli i Audytu składa się z trzech członków i trzech obserwatorów, mianowanych przez Radę Gubernatorów na trzyletnią kadencję.

Udział każdego państwa członkowskiego w kapitale Banku jest wyliczany na podstawie jego wagi gospodarczej w Unii Europejskiej (wyrażonej w PKB) w momencie przystąpienia do Unii. 1 stycznia 2007 roku, w związku z przystąpieniem do UE Bułgarii i Rumunii, uległy zmianie postanowienia Statutu EBI dotyczące kapitału i struktury zarządzania Banku. Zgodnie ze Statutem łączna kwota kredytów udzielonych przez Bank nie może przekroczyć 250% jego kapitału. Kapitał subskrybowany Banku wynosi łącznie ponad 164,8 mld EUR.

W 2006 roku Europejski Bank Inwestycyjny pożyczył w sumie 45,8 mld euro. Wolumen kredytów w 2006 roku był więc mniejszy o 9,8 mld euro niż w 2005 roku. EBI szacuje, że wsparł inwestycje na łączną kwotę 120 mld euro, z czego dwie trzecie na najuboższe kraje Unii. EBI skupia się na tworzeniu wartości dodanej poprzez bardziej skomplikowane projekty i bardziej innowacyjne produkty finansowe; jest zaangażowany we wspieraniu inwestycji we wszystkich 27 krajach członkowskich, chociaż pierwszeństwo przyznaje się inwestycjom w nowych państwach członkowskich (zob. wykres 1).

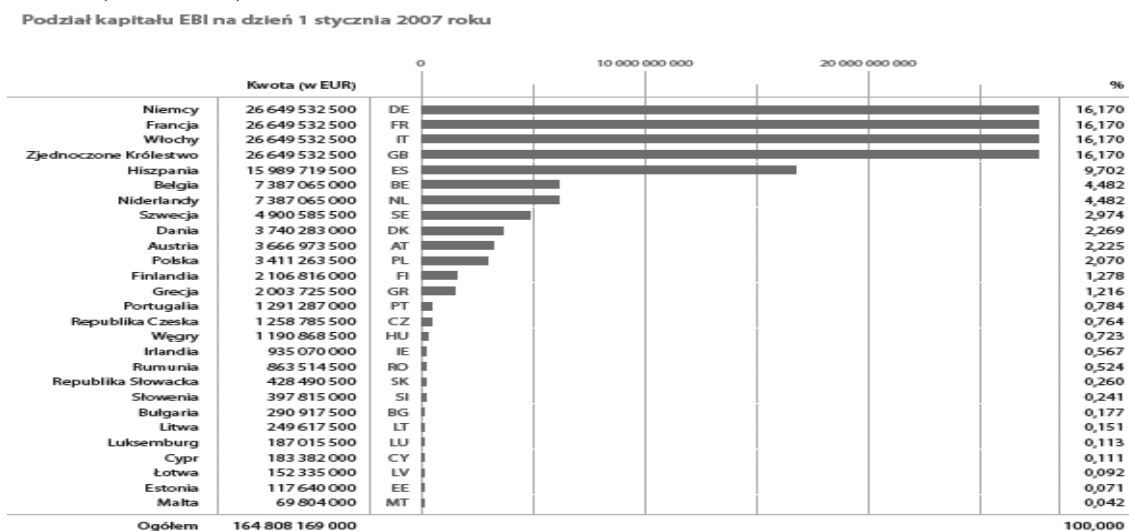
Wykres 1

Źródło; Europejski Bank Inwestycyjny;
<http://eib.org/about/structures/shaeholders/index.htm>

EBI posiada osobowość prawną a jego udziałowcami są państwa członkowskie. Według stanu na dzień 1 stycznia 2007 kapitał EBI wynosił 164,8 mld euro. Udział państw członkowskich w kapitale subskrybowanym przedstawia wykres 2.

Wykres 2; Udziały państw członkowskich w kapitale subskrybowanym EBI na dzień 1 stycznia 2007 r. (w mln euro)

Źródło; Europejski Bank Inwestycyjny;
<http://eib.org/about/structures/shaeholders/index.htm>

Udziałowcy banku wpłacają 5% przypisanej im kwoty. Państwa członkowskie mogą także być zobowiązane – drogą decyzji Rady Gubernatorów – do udzielenia bankowi pożyczek specjalnych, jeśli ten nie będzie zdolny do pozyskania niezbędnych środków na rynkach kapitałowych na odpowiednich warunkach.

Zadaniem EBI – zgodnie z art. 267 TWE – jest przyczynianie się do zrównoważonego i stałego rozwoju wspólnego rynku w interesie państw członkowskich. W tym celu EBI udziela pożyczek i gwarancji na projekty:

- w regionach mniej rozwiniętych,
- modernizacji lub przekształcania przedsiębiorstw, lub tworzenia nowych dziedzin działalności, wynikających ze stopniowego ustanawiania wspólnego rynku,
- stanowiące przedmiot wspólnego zainteresowania kilku państw członkowskich.

Przedmiotem kredytów EBI w 2006 roku było sześć priorytetów Unii:³⁵⁵

- spójność społeczna i gospodarcza,
- wsparcie dla innowacji,
- transportowe sieci europejskie TEN,
- zrównoważony rozwój,
- wsparcie dla MŚP,
- zrównoważone, bezpieczne dostawy energii.

EBI współfinansuje przedsięwzięcia, które z uwagi na swoje rozmiary lub charakter nie mogą być całkowicie sfinansowane z różnych środków dostępnych w poszczególnych państwach członkowskich, a które często są realizowane przy udziale funduszy strukturalnych i innych instrumentów finansowych Wspólnoty.

Działalność pożyczkowo-gwarancyjna EBI realizowana jest z jego zasobów własnych oraz środków pozyskanych na międzynarodowych rynkach kapitałowych. Na kapitał pożyczkowy EBI składają się: emisja własnych obligacji długoterminowych oraz sprzedaż obligacji wypuszczanych przez jego dłużników i stanowiących pokrycie uzyskanych przez nich pożyczek w EBI. Obligacje EBI mogą być lokowane na rynkach państw członkowskich UE, krajów trzecich i rynku międzynarodowym (tzw. rynku euroemisji)

Europejski Fundusz Inwestycyjny – ramię grupy EBI specjalizujące się w kapitale ryzyka i dostarczaniu poręczeń dla MSP; w tym zakresie EBI zainwestował około 700 mln euro w fundusze kapitału ryzyka i udzielił poręczeń na łączną kwotę 2 mld euro dla portfeli kredytowych MSP banków i instytucji finansowych.

2. Struktura udzielanych pożyczek

Zrównoważony rozwój jest głównym wymogiem we wszystkich działaniach EBI, zarówno w UE jak i poza nią. Ze zrównoważonym rozwojem są zazwyczaj związane trzy cele: ochrona środowiska, równość i spójność oraz dobrobyt gospodarczy. W tym kontekście EBI udoskonala techniki identyfikacji, ceny i monitorowania projektów w celu zapewnienia, że przy ocenie wartości dodanej projektu uwzględnia się kryterium zrównoważonego rozwoju.

EBI jest bankiem regionów, to znaczy obszarów wymagających pomocy, które otrzymują również dotacje z funduszy strukturalnych. W 2006 roku EBI przeznaczył ponad dwie trzecie swoich kredytów dla najuboższych obszarów Unii Europejskiej. W 2006 roku łączna wysokość kredytów dla regionów w UE-25 osiągnęła 26,7 mld euro, co stanowi 67% wszystkich kredytów. W 2006 roku główne sektory, na które Bank przeznaczył kredyty w najuboższych regionach, to: transport i komunikacja 4%, energia 14% oraz woda, kanalizacja i odpady 18%.

W zakresie transportu EBI pożyczył 20 mln euro na budowę odcinków autostrady M-M 5. Autostrada jest częścią sieci transeuropejskiej i łączy Budapeszt ze słabiej rozwiniętymi regionami we wschodniej części Węgier. Budowa autostrady ma wielkie znaczenie dla rozwoju wschodnich obszarów Węgier i ich integracji z Unią Europejską. Od czasu

³⁵⁵ Grupa Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Sprawozdanie roczne 2006.

przystąpienia Węgier do UE zwiększył się ruch drogowy: te inwestycje przyczynią się również do poprawy bezpieczeństwa drogowego.

W sektorze przemysłu i usług EBI udzielił kredytu w wysokości 25 mln euro estońskiemu bankowi Hansapank na finansowanie inwestycji dokonywanych przez średnie przedsiębiorstwa w krajach bałtyckich. W Estonii Hansapank sam udostępnia fundusze EBI, a na Litwie i Łotwie dokonuje tego za pośrednictwem banków zależnych. Celem EBI jest poprawa dostępu przedsiębiorstw do finansowania średnio i długoterminowego. W krajach bałtyckich kredyty bankowe pozostają ważnym źródłem funduszy dla firm, które nie zawsze mogą dokonać emisji nowych obligacji lub wniesienia kapitału własnego. Podział kredytów według sektora w 2006 roku przedstawia tabela 1.

Tabela 1 Podział kredytów według sektora 2006 r

Podział kredytów według sektora (2006 r.)		
	(w milionach)	
	Kwota	w procentach
Komunikacja	8 760	44
Energia	2 857	14
Opieka zdrowotna, edukacja	2 436	12
Woda, kanalizacja, odpady	2 115	10
Rozwój miejski	1 446	7
Przemysł	1 438	7
Inne usługi	1 169	6
Kredyty indywidualne ogółem	20 220	100
Linie kredytowe ²	6 500	

² Poprzednio nazywane „kredytami globalnymi”.

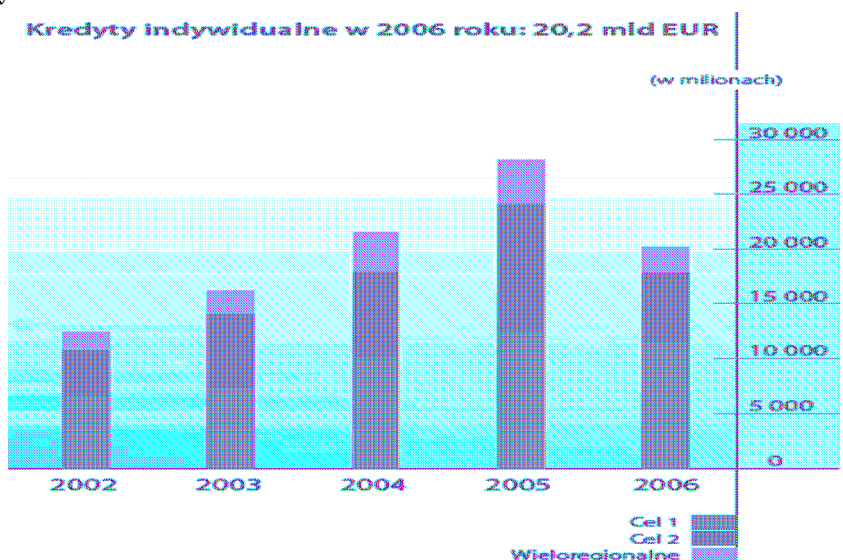
Źródło; Europejski Bank Inwestycyjny;
<http://eib.org/about/structures/shaeholders/index.htm>

Podkreślić należy, że wiele projektów realizowanych w regionach wspiera również inne cele priorytetowe. Szacuje się, że w 2006 roku 59% kredytów bezpośrednich było na wsparcie dla strategii lizbońskiej, 65 % kredytów miało na celu poprawę środowiska naturalnego i miejskiego oraz 7% kredytów przeznaczono dla TEN i innych dużych sieci europejskich (w tym sieci energetycznych).

Europejski Bank Inwestycyjny jest bankiem dla regionów, to znaczy obszarów wymagających pomocy, które otrzymują również dotacje z funduszy strukturalnych. W 2006 roku EBI przeznaczył ponad dwie trzecie swoich kredytów dla najuboższych obszarów Unii Europejskiej. Przystąpienie dwunastu nowych państw członkowskich w 2004 roku znacznie zwiększyło liczbę i procent osób mieszkających w tych regionach. Te obszary znajdują się również w centrum zainteresowania polityki spójności UE, która będzie realizowana w okresie programowania 2007-2013.

Jeżeli weźmie się pod uwagę 739 mln EUR na projekty w Bułgarii i Rumunii, łączna wysokość kredytów dla regionów w UE-27 w 2006 roku wyniosła 27,5 mld euro.

Wykres 3

Źródło: Grupa Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Sprawozdanie roczne 2006.

EBI jest również zainteresowany bogatym dziedzictwem kulturalnym i architektonicznym starych miast, które może być cenną pomocą w odnowie obszarów miejskich. W 2006 roku EBI pożyczył 4,1 mld EUR na projekty odnowy miejskiej i transportu w Unii Europejskiej. Częstochowa, na północy Śląska w Polsce, jest miastem średniej wielkości, o liczbie mieszkańców 250 tys., ale znajduje się tam czternastowieczny klasztor Paulinów na Jasnej Górze, jeden z najświętszych celów pielgrzymek chrześcijan, odwiedzany każdego roku przez ponad cztery miliony osób. To wystawia infrastrukturę miejską na ciężką próbę. Turystyka ma jednak wielkie znaczenie dla miejscowej gospodarki i z tego względu w 2006 roku EBI przyznał miastu kredyt w wysokości 29 mln EUR na modernizację infrastruktury miejskiej i usług komunalnych. Wiele miast europejskich opracowało plany rozwoju miejskiego, na których są zaznaczone obszary wykazujące oznaki degradacji fizycznej i bardziej ogólnego ubóstwa społeczno-gospodarczego, wymagające szczególnej uwagi. Na przykład w 2006 roku we Francji EBI został partnerem w narodowym programie odnowy miejskiej i społecznej o budżecie 500 mln EUR, którego celem jest wspieranie inwestycji władz lokalnych na dwustu „wrażliwych” obszarach miejskich całego kraju. Inwestycje w zrównoważony publiczny transport miejski idą w parze z odnową miejską i przyczyniają się do poprawy środowiska miejskiego poprzez promowanie odchodzenia od wykorzystania samochodów prywatnych. Na przykład w Rumunii EBI pożyczył 63 mln EUR na rozbudowę i modernizację sieci metra w Bukareszcie. Ten kredyt stanowi uzupełnienie wcześniejszych kredytów w wysokości 215 mln EUR przyznanych na ten sam cel. W Walencji w Hiszpanii Bank sfinansował zastąpienie przestarzałych, napędzanych olejem napędowym pociągów kolei podmiejskiej nowymi wagonami metra obsługującymi tą samą trasę, ale o zwiększonej przepustowości i częstotliwości.

4. Wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw

EBI i Europejski Fundusz Inwestycyjny wykorzystują razem swoją wiedzę i doświadczenie we wspieraniu MŚP w Unii Europejskiej. Ich instrumenty finansowe pozwalają Grupie EBI na finansowanie szerokiego wachlarza inwestycji MŚP. Nowe linie kredytowe EBI wraz z inwestycjami EFI w sektor kapitału ryzyka i gwarancjami Funduszu dla MŚP osiągnęły w 2006 roku łączną wysokość 8,6 mld EUR; ze wsparcia EBI lub EFI skorzystało około 209 tys. MŚP. Linie kredytowe to pomoc EBI dla MŚP. Wsparcie EBI dla

małych i średnich przedsiębiorstw polega na oferowaniu bankom pośredniczącym atrakcyjnych kredytów, które są następnie wykorzystywane na finansowanie inwestycji realizowanych przez MŚP. Te linie kredytowe są niezwykle ważnym narzędziem finansowania dla EBI, pośredników i MŚP-beneficjentów. Możliwości EBI w zakresie finansowania połączone z doskonałą znajomością lokalnych rynków, jaką posiadają banki pośredniczące i instytucje finansowe, pozwalają na stworzenie synergii w celu poprawy dostępu małych przedsiębiorstw do finansowania. Gdyby nie linie kredytowe dla pośredników, Bank mógłby finansować tylko duże projekty. Kwoty przeznaczone dla MŚP są bardzo zróżnicowane, ale maksymalna suma dostępna dla pojedynczej inwestycji w ramach tych linii kredytowych wynosi 12,5 mld EUR. W 2006 roku w Unii Europejskiej EBI podpisał 107 nowych linii kredytowych, udostępnionych przez 118 pośredników. Z finansowania EBI skorzystało w sumie około 30 tys. MŚP. W całej Unii Europejskiej Bank otworzył 75 nowych linii kredytowych dla MŚP, na łączną kwotę 6 mld EUR. Podobnie jak kredyty bezpośrednie, linie kredytowe EBI mogą wywierać efekt dźwigni, przyciągając inne źródła finansowania. W 2006 roku specjalnie w tym celu otwarto linię kredytową w wysokości około 100 mln EUR dla Société Régionale d'Investissement de Bruxelles, regionalnej firmy inwestycyjnej w regionie Brukseli. Środki EBI zostaną przeznaczone na współfinansowanie MŚP w celu wspierania inwestycji w przemyśle i usługach, w tym inwestycji w energię, ochronę środowiska, edukację i opiekę zdrowotną. Wybór inwestycji MŚP zostanie dokonany na podstawie propozycji przekazanych tej firmie przez grupę powszechnie znanych banków komercyjnych, które dokonają współfinansowania projektów z funduszy własnych na zasadzie podziału ryzyka. Dostęp MŚP do finansowania jest łatwiejszy również dzięki dywersyfikacji pośredników. Im większa liczba pośredników wykorzystujących środki EBI na rynkach, tym ostrzejsza rywalizacja o klientów spośród MŚP i lepsze warunki dla tych przedsiębiorstw. Na przykład w Republice Czeskiej nowym pośrednikiem EBI jest Komerční Banka. Komorní Banka to jeden z największych czeskich banków komercyjnych, który posiada dobrą znajomość miejscowego rynku, przede wszystkim dzięki rozbudowanej sieci oddziałów. Otrzymując w 2006 roku linię kredytową EBI na kwotę 37,5 mln EUR, stał się dziesiątym pod względem wielkości pośrednikiem Banku w tym kraju.

Linie kredytowe EBI mogą być przeznaczone również na konkretne, określone segmenty MŚP. Na przykład w Niemczech pierwszą linię kredytową w całości przeznaczoną na średniej wielkości inwestycje w sektorze badań, rozwoju i innowacji otrzymał w 2006 roku Deutsche Bank. Środki EBI w wysokości 100 mln EUR zostaną przeznaczone na sfinansowanie inwestycji w R&D (koszty projektu do 25 mln EUR, z czego połowa ma być pokryta z funduszy EBI) realizowanych przez większe MŚP a także inne firmy prywatne lub podmioty publiczno-prywatne, na przykład konsorcja badawcze.

5. Energia priorytetem UE i EBI

Energia – sektor zyskujący wysoki priorytet Energia stała się jednym z priorytetów polityki Unii Europejskiej i Banku, który w swoim operacyjnym planie działań na lata 2007-2009 umieścił ją wśród celów priorytetowych. EBI nie po raz pierwszy udziela kredytów w sektorze energii, ale nadanie temu sektorowi statusu priorytetowego oznacza przydzielenie większej liczby wykwalifikowanych pracowników i środków na ten cel.

Ten nowy cel priorytetowy otrzymał nazwę „zrównoważona, konkurencyjna i bezpieczna energia”: wszystkie te trzy składniki są jednakowo ważne. Wyznaczono pięć dziedzin, na które, zgodnie z wytycznymi polityki UE, EBI będzie udzielać kredytów. Te dziedziny to: efektywność energetyczna, badania, rozwój i innowacje w sektorze energii, bezpieczeństwo i

dywersyfikacja dostaw wewnętrznych (w tym transeuropejskich sieci energetycznych) i zewnętrznych (w tym rurociągów i terminali gazu LNG).

W operacyjnym planie działań na lata 2007-2009 określono również cele ilościowe: kredyty podpisane w wysokości 4 mld EUR rocznie na wszystkie pięć dziedzin łącznie, w UE i poza nią. Jednym z pod celi jest pożyczanie 600-800 mln EUR rocznie na projekty energii odnawialnej, z czego 50% ma przypaść na produkcję energii elektrycznej przy wykorzystaniu źródeł energii odnawialnej.

6. Wzmocnienie efektu dźwigni

Z charakterem działalności EBI, wykonywanych operacji wiąże się możliwość wzmocnienia efektu dźwigni finansowej. Zacieśnienie współpracy z innymi instytucjami publicznymi lub prywatnymi pozwala wykorzystać synergii z połączenia wiedzy i doświadczenia oraz kombinacji dotacji z kredytami. W tym względzie Komisja Europejska, specjalizująca się w udzielaniu dotacji, jest naturalnym partnerem EBI.

Połączenie środków i know-how UE i EBI Priorytetu Banku w zakresie udzielania kredytów w Europie dostosowano w celu odzwierciedlenia ewolucji polityk Unii Europejskiej zgodnie z perspektywami finansowymi na lata 2007-2013, związanych z nimi nowych mechanizmów współfinansowania łączących środki budżetowe UE i kredyty EBI, oraz nowych inicjatyw z udziałem Banku, Komisji i państw członkowskich. W 2006 roku zapoczątkowano wiele nowych inicjatyw operacyjnych, które w najbliższych latach będą miały duży wpływ na działania Banku jako kredytodawcy, dostawcy usług doradczych lub zarządcy funduszy i programów unijnych.

W 2006 roku zapoczątkowano trzy inicjatywy zaczynające się na literę J - JASPERS, JEREMIE i JESSICA. Każda z nich na swój sposób wykorzystuje synergii płynące z wykorzystania know-how oraz połączenia dotacji i kredytów, przyczyniając się do poprawy jakości i skuteczności produktów, jakie EBI oferuje swoim klientom.

⇒ JASPERS (Wspólna Pomoc dla Projektów w Europejskich Regionach) to program pomocy technicznej, którego głównym celem jest identyfikacja i przygotowanie dużych projektów mogących ubiegać się o finansowanie w ramach funduszy strukturalnych. Solidny zespół, którego kierownictwo znajduje się w siedzibie głównej Banku w Luksemburgu, ale eksperci pracują w biurach regionalnych w Warszawie, Wiedniu i Bukareszcie, pomoże dwunastu nowym państwom członkowskim w przygotowaniu wysokiej jakości projektów w celu uzyskania jak największych korzyści ze znaczących dotacji z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności na lata 2007-2013. Pracownicy oddelegowani z EBI i EBOR a także eksperci wynagradzani przez Komisję Europejską będą udzielać porad, zapewniać koordynację, dokonywać opracowania i przeglądu projektów, usuwać przeszkody, uzupełniać braki i identyfikować problemy. Praca nad przygotowywaniem projektów już się rozpoczęła; chodzi tu o inwestycje, których wartość przekracza 25 mln EUR.

⇒ JEREMIE (Wspólne Środki Europejskie dla Mikro-, Małych i Średnich Przedsiębiorstw) to wspólna inicjatywa Grupy EBI i Komisji Europejskiej mająca na celu poprawę dostępu małych przedsiębiorstw, w tym przedsiębiorstw na wczesnym etapie rozwoju i przedsiębiorstw ubiegających się o mikrokredyty, do finansowania. JEREMIE umożliwia państwom członkowskim i regionom wykorzystanie części funduszy strukturalnych w celu uzyskania zestawu instrumentów finansowych, które stworzono specjalnie z myślą o wsparciu dla mikro- i małych przedsiębiorstw. Te środki będą zarządzane przez Europejski Fundusz Inwestycyjny; zostaną uzupełnione i wzmocnione przez Bank i innych kredytodawców, a następnie udostępnione instytucjom specjalizującym się w dziedzinie kapitału ryzyka, finansowania MŚP i mikro kredytów.

JESSICA (Wspólne Europejskie Wsparcie na rzecz Trwałych Inwestycji w Obszarach Miejskich) jest inicjatywą Komisji Europejskiej wspieraną przez EBI, w której uczestniczy również Bank Rozwoju Rady Europy. JESSICA wykorzystuje mechanizmy inżynierii finansowej w celu wspierania inwestycji na rzecz zrównoważonej odnowy miejskiej w kontekście polityki regionalnej UE. Państwa członkowskie mogą wykorzystać część swoich alokacji w ramach funduszy strukturalnych na inwestycje w fundusze rozwoju miejskiego, które skupiają się na generujących dochód programach odnowy miejskiej. Bank może odgrywać ważną rolę poprzez współfinansowanie tych programów lub nawet zostać mianowany przez władze państw członkowskich zarządcą funduszy JESSIKI. W ramach tej inicjatywy EBI pożyczył 45,7 mld EUR. W 2006 roku kredyty na innowacje w UE osiągnęły wysokość 10,4 mld EUR – tyle samo, co w poprzednim roku, co pozwala przypuszczać, że cel Banku zakładający podpisanie kredytów na kwotę 50 mld EUR w ciągu bieżącej dekady zostanie przekroczony.

Rezultatem intensywnej współpracy pomiędzy Komisją i EBI w 2006 roku było wprowadzenie nowych wspólnych instrumentów i mechanizmów finansowych na lata 2007-2013. Unia dysponuje większą niż kiedykolwiek ilością środków budżetowych i funduszy EBI na wsparcie dla swoich polityk, dzięki połączonemu efektowi dźwigni wywieranemu przez budżet UE i środki pozyskiwane na rynkach kapitałowych przez EBI (48 mld euro rocznie). Grupa EBI wzmocniła procedury współpracy z Komisją Europejską, czego rezultatem było uruchomienie trzech w/w inicjatyw. EBI i Komisja połączyły również siły w celu przyspieszenia realizacji programu transeuropejskich sieci transportowych i energetycznych TEN, ustanawiając instrument finansowania strukturalnego i fundusz gwarancyjny TEN w celu ułatwienia finansowania projektów o wysokim profilu ryzyka. Te dwa instrumenty finansowe będą pełnić rolę katalizatora przyciągającego dodatkowe fundusze prywatne lub publiczne do wysokości 20 mld euro na wsparcie dla TEN.

EBI i Komisja uruchamiają nowy program badawczy o budżecie 1 mld euro, współfinansowany przez banki z 7 Programu Ramowego UE na rzecz Badań i Rozwoju Technologicznego, w celu wspierania innowacji i R&D w Unii. Również w tym przypadku ten nowy instrument finansowy umożliwi podejmowanie większego ryzyka i mobilizację prywatnego kapitału na rzecz projektów ważnych dla konkurencyjności przemysłu europejskiego. Ten program, o którego ustanowienie zwróciła się w grudniu 2005 roku Rada Europejska, może pomóc, dzięki efektowi dźwigni, w pozyskaniu dodatkowych funduszy do wysokości 10 mld euro w latach 2007-2013.

Podział ryzyka wspiera nową strategię Banku Powstały dwa nowe instrumenty finansowe łączące środki budżetowe UE i kredyty EBI. Program finansowania zgodnie z systemem podziału ryzyka, koncentrujący się na inwestycjach sektora prywatnego w badania, rozwój i innowacje, wykorzysta unijne środki budżetowe i rezerwy EBI w celu zabezpieczenia ryzyka związanego z projektami i promotorami, którzy posiadają rating poniżej jakości inwestycyjnej, ale przyczyniają się do stymulowania inwestycji technologicznych mających fundamentalne znaczenie dla gospodarki europejskiej. Instrument gwarancji kredytowych dla projektów transportowych TEN również wykorzysta unijne środki budżetowe i rezerwy EBI w celu ubezpieczenia ryzyka dochodów przez określony czas po ukończeniu projektów TEN w wypadku powolnego wzrostu ruchu drogowego. Te we, wspólne instrumenty UE i EBI stanowią uzupełnienie innych innowacyjnych produktów opracowanych we współpracy z bankami komercyjnymi.

Literatura

1. Click R, Coval J, *Theory and Practice of International Financial Management*, Prentice Hall 2002.

2. Czernielewska-Rutkowska M., *Działalność pożyczkowa Wspólnot Europejskich*, Wspólnoty Europejskie nr 4(185) 2007.
3. *Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny*, Press, Komunikat prasowy nr 60/2007.
4. Grupa Europejskiego Banku Inwestycyjnego. *Sprawozdanie roczne 2006*.
5. Kościelniak H., *Analiza ryzyka dźwigni finansowej*, w: *Zarządzanie ryzykiem w działalności gospodarczej*, cz. II. Red nauk. E. Sitek, Częstochowa, Wyd. WZPCzest, 2006
6. Kościelniak H., *Level of Innovation and Competitiveness of Industry After Accession of Poland to the European Union*, w: *Povysenie effektivnosti integrirovannogo upravlenija na predprijatijach Centralnoj I Vostocnoj Evropy*, red A.I. Rubachow, Brest, Izd.BrGTU, 2006
7. Laffan B., *The Finances of the European Union*, Basingstoke, Macmillan, 1997.
8. Najlepszy E., *Zarządzanie finansami międzynarodowymi*, PWE, 2000
9. Nitkiewicz T., *Wykorzystanie metody granicznej analizy danych w procesie "zrównoważonego zarządzania" ryzykiem w sektorze wytwarzania energii elektrycznej w Polsce*, w :pracy. zb. pod red. E. Sitek, *Zarządzanie ryzykiem w działalności gospodarczej*, WZ pCZ, Częstochowa 2006
10. Oręziak L., *Finanse Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
11. Shapiro A., *Multinational Financial Management*, Prentice Hall 1996.
12. Szkutnik J., *Strategiczne cele i efekty zarządzania dystrybucją energii elektrycznej w przedsiębiorstwach energetycznych*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2006

Kontakt:

*Helena Kościelniak
Politechnika Częstochowska
Wydział Zarządzania
Instytut Logistyki i Zarządzania Międzynarodowego
42-200 Częstochowa, ul. Armii Krajowej 36B, Poland
helenak@zim.pcz.czest.pl*

Ing. Mgr. Igor Kotlán, Ph.D.

FACULTY OF ECONOMICS
VSB-TU OSTRAVA

**THE REFORM OF THE PUBLIC FINANCE IN THE CZECH
REPUBLIC FROM POLITICAL AND LAW
POINT OF VIEW**

igor.kotlan@vsb.cz

Abstrakt

There is currently reaching its peak a laic and professional debate on the topic of the fiscal reform in the Czech Republic. The current status of the public finance is, according to the opinion of domestic and foreign economists, untenable. The long-term deficits lead to a marked acceleration of the public indebtedness and with this associated economic consequences in the form of the influence on the price level, interest rates or conversion rate. The apparently positive growth-supporting effect of the public deficit can, on the account of the debt financing, evolve into the weakening of the long-term economic growth and productive investments. The objective of the submitted paper is to analyse, from the theoretical and empirical point of view, the reform of the public finance in the Czech Republic, especially from the legal and political position. There are analysed the extent of the decision-making of the reform's authors, the political situation in the Czech Republic and the approaches of the partner states and European Union to the tax competition and tax harmonisation.

Abstract

V současnosti vrcholí laická i odborná debata na téma fiskální reformy v České republice. Stav veřejných financí je podle stanoviska domácích i zahraničních ekonomů neudržitelný. Dlouhodobé deficity vedou k výrazné akceleraci veřejného zadlužení a s tím spojeným ekonomickým důsledkům v podobě vlivu na cenovou hladinu, úrokové sazby či devizový kurz. Zdánlivě pozitivní prorůstový efekt veřejného deficitu se navíc může z důvodu dluhového financování proměnit v oslabení dlouhodobého ekonomického růstu a produktivních investic. Cílem předloženého článku je analyzovat z teoretického i empirického pohledu reformu veřejných financí v České republice, a to zejména z právní a politologické pozice. Rozebrány jsou především meze rozhodování tvůrců reformy obecně, politická situace v České republice a přístupy partnerských států a Evropské unie k daňové konkurenci a daňové harmonizaci.

Introduction

There is currently reaching its peak a laic and professional debate on the topic of the fiscal reform in the Czech Republic. The current status of the public finance is, according to the opinion of domestic and foreign economists, untenable. The long-term deficits lead to a marked acceleration of the public indebtedness and with this associated economic consequences in the form of the influence on the price level, interest rates or conversion rate. The apparently positive growth-supporting effect of the public deficit can, on the account of

the debt financing, evolve into the weakening of the long-term economic growth and productive investments³⁵⁶. We are, not least, criticised by the European Union's bodies for the convergent criteria unfulfilling. The objective of this paper is to show the determinants of the inner and outer environment influencing the reform of the public finance within the political and legal viewpoint.

1. Theoretical determination

The possibilities of the decision-making process are, even in the field of public finance's reform, determined by the existing social settlement. The society can be organised as despotic, anarchic, democratic.

For the possibilities assessment is commonly used the evaluation at three levels:

- maximal possibilities' exploitation (theoretical – T_{MAX} , practical – P_{MAX}),
- average (intermediate) possibilities' exploitation (theoretical – T_{MID} , practical – P_{MID}),
- minimal possibilities' exploitation (theoretical – T_{MIN} , practical – P_{MIN}).

This evaluation is furthermore examined at two levels: at the whole-society level and at the individual level.

In the despotic society (dictatorship) are the theoretic possibilities in the field of public finance's system change minimal as in this social settlement does neither exist a dialogue during objectives formulation nor control mechanisms applicable to findings, how and whether were the objectives achieved at all; that is why are the theoretical findings exploited only in the very low range (T_{MIN}). The practical possibilities are to be assessed from two levels: they are maximal - P_{MAX} - at the whole-society level, as the dictator's powers are unlimited; however they are minimal - P_{MIN} - at the individual level as any individual activity is being suppressed. The final real form of the reform's possibilities in the despotic society as the intersection of theoretical and practical possibilities at both levels can be summarised so that there is an intersection of T_{MIN} and P_{MAX} at the whole-society level and an intersection of T_{MIN} and P_{MIN} at the individual level.

The anarchic society can be characterised as an interregnum when the fundamental idea is the achievement of a social structure without a domination of one man over the other. That is the reasons why are the theoretical reform's possibilities almost unlimited – T_{MAX} . During the assessment of the possibilities of the practical approach to the reform will be distinguished both levels as well. They are minimal - P_{MIN} - at the whole-society level, according to the impossibility of co-ordination of particular steps within the reform (according the interregnum) whilst at the individual level they are almost unlimited - P_{MAX} . The final real form of the possibilities of an anarchic economic policy as an intersection of

³⁵⁶ The economic theory describes so-called crowding-out effect, when the government expenditures crowd-out, by means of the increasing interest rate, the private expenditures. The financing of the government debt by issues of bonds increases the money demand and by this, at the current money supply, the interest rate.

theoretical and practical possibilities at both levels will be summarised as the intersection of T_{MAX} and P_{MIN} at the whole-society level and the intersection of T_{MAX} and P_{MAX} at the individual level.

As a democratic society is designated such a society where is guaranteed the participation of the public on its government, sometimes simply called as the public government. This means that the possibilities of the economic policy, both theoretical and practical, are conditioned by the agreement of the majority with the proposed program and objectives; due to this are the possibilities of theoretical and even practical form of solution of public finance's reform at the intermediate – average – level - P_{MID} , or T_{MID} . The final real form of the reform's possibilities in the democratic society as the intersection of theoretical and practical possibilities at both levels is following: T_{MID} and P_{MID} at the whole-society and individual level.

2. Extent given by the political situation in the Czech Republic

In the Czech Republic which belongs, without question, to democratic societies will be feasible the last type of decision-making. The real possibilities of theoretical and practical economic policy in the field of public finances reform will be average at the individual level as well as at the whole-society level. This would be valid in the case of clear political powers distribution. The stalemate situation after the elections to the Chamber of Deputies in 2006, when the right wing (ODS, KDU-ČSL, Strana zelených) obtained as well as the left wing (ČSSD, KSČM) 100 of the parliamentary seats, firstly did not make it possible to put through the necessary changes, among others in the field of the public finance.

The current government coalition has though a declared support of several (even former) members of parliament from ČSSD, what however provides just a close majority, moreover with an unclear ideological mandate. Not even the government coalition itself is not ideologically cohesive and united, what makes the changes in the field of tax and government expenditures abating impossible to put through and there happen just cosmetic changes.

The domestic political situation is from this viewpoint unfavourable. However, the potential of the current government coalition is without question much more considerable than in last few years. The left-wing government and especially ČSSD had not even the intraparty potential and a will to the public finance reform.

3. International point of view

In the reference to the international political environment, especially to the relationship with the other states of the European Union, could be found two basic lines. At the first of them we meet the positive approach in the terms of support of the public finances' reform with regard to the integration of the Czech Republic to the euro area and fulfilment of the Maastricht convergent criteria.

There are two criteria in the fiscal field. The first of them is the ratio of the government debt, where is the limit bound of the 60% of the GDP. The Czech economy did not exceed this bound so far (it is currently reaching the level of about 30%), but the dynamics of the national debt growth is threatening³⁵⁷. The second criterion is the ratio of the public budgets deficit balance to the GDP, which must not exceed 3%. In this case has been the Czech Republic found for a longer time (to some exceptions) beyond the mentioned limit (there are supposed less than 4% for the 2007). The bodies of the European Union than in this sense perform especially the political constraint on the Czech Republic with a view to ensure the fulfilment of these criteria.

However, often missing out is even the second viewpoint of the partner states relatively negative approaches, especially within the question of the tax competition mainly at the tax burden of the corporations.

Any hint of the competition in any field of the economic life will start a hysteric reaction among the partner countries. This is valid even in the field of the public finance's reform, namely the tax reform. The tax competition is always being perceived negatively and leads to efforts of the tax harmonisation. In this matter will not change anything even the opinions that just the tax competition can lead to a spontaneous tax harmonisation. On the international and European scale exist the efforts of strong countries and many organisations concerning the sanctions on the countries with advantageous tax burden and the tax heaven elimination. Petrovič³⁵⁸ mentions a benchmark and very simple criterion how can be recognised the tax heaven. This criterion is the representation of the greatest auditing companies in very small countries. It could be expected that these companies drive the branches in these countries by the reasons of their exploitation for international tax planning.

Among the tax heaven countries in Europe are ranked Cyprus, Andorra, Monaco and The Principality of Liechtenstein and the most ever found offshore companies are on the British Virgin Islands (490 thousands) and in Panama (328 thousands).

There are many motives in the advanced countries for the tax heaven countries abatement. The most common are:

- [1] limiting the exploitation of the tax heaven countries by the organized crime
- [2] securing the higher yields in the advanced countries
- [3] securing the better control over international flow of the capital

³⁵⁷ In the last period the dynamics of the growth stopped, but this fact is caused by the extraordinary outstanding economic acceleration.

³⁵⁸ PETROVIČ, P. *Encyklopedie mezinárodního daňového plánování*. Brno : Newsletter, 2002.

The advanced countries, represented e. g. by OECD, can exploit for the constraint on the tax heaven countries economic sanctions and embargos. But these countries often assess that losses caused by this are less than profits resulting from the tax-advantageous environment. There also exist contrary opinions saying that the pressure on their tax and fiscal policy is undue. The edge of advanced countries' constraint was partially blunted after the G. Bush accessed the office in the USA as his administration disapproves the significant constraint concerning the tax heaven countries.

From the above mentioned facts it is possible to deduce that a possible e. g. massive decreasing of the efficient tax burden of corporations in the Czech Republic would lead to the international constraint on our supreme representatives and the fiscal policy in the direction of the reversal increasing of the tax burden. If it is possible to generally suppose, within the community of the international partnership, that there can occur the constraint on the countries, which constitute too advantageous tax competitive environment for corporations, nevertheless the situation is possible to be successfully solved on certain assumptions without eventual sanctions, much more pessimistic in this field seems to be the membership in the European Union. Even though it is presently accepted that the new member countries have lower tax burden of corporations than the current members of the EU, it is possible to expect that another decreasing of the corporate tax below the level of Bulgarian, Latvian and Lithuanian 15% will provoke the effort of counteractions within the EU15. Since the tax legislation concerning the direct taxes is in the competence of individual countries, it is possible to expect that the negative reactions will rather raise penetrative decreasing of the tax rate than changes in the field of tax significance of costs, which are not directly so much visible.

Conclusion

On the basis of the above mentioned facts it is possible to state, that the currently carried our reform of the public finance has factual, but especially political, aspects. Within the described approaches it is possible to state that the democratic form of the government enables, within a theoretical ground at the whole-society and even individual level, to exploit the given possibilities only on the average. The practical realisation as well is possible only on the average what is on the whole-society level caused especially by the majority method of reaching the consensus. In the authoritative society is than the exploitation of the theoretical possibilities at the whole-society and individual level minimal, but the potential reform has, due to the "unlimited" power of the dictator, maximal practical potentialities. In the countries with an authoritative government the eventual public finance's reform than would have a high probability of being successful, however there could occur its incorrect theoretical grounding very often.

Contrariwise, in the anarchic society would be the theoretical approaches at the maximal level, but the practical form of the whole-society consensus would be minimal. The Czech Republic than, due to the political powers distribution and due to the exercitation of the democratic government system has in fact at the whole-society level even less than average possibilities of the practical realisation of the public finance's reform.

Not least it is necessary to take into account even the international viewpoint and the approach of the partner countries. Rather clear is the approach of the European Union in the field of a pressure for fulfilling the Maastricht criteria concerning the public debt and the public budgets deficit. Therewithal exists even the contrary stream, which can limit the tax competitive advantage towards the tax harmonisation, especially in the countries of the EU.

Literature

- [1] BAKEŠ, M. a kol. *Finanční právo*. 4. aktualizované vyd. Praha : C.H.Beck, 2006.
- [2] Důvodová zpráva Ministerstva financí k připravované daňové reformě. [online] [cit. 16. května 2007]. Dostupné na WWW:
- [3] http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/ref_verej_financ_dan_ref_32197.html
- [4] *European Tax Handbook*. Amsterdam : IBDF, 2006.
- [5] HAMEAEKERS, H. Fiscal Sovereignty and Tax Harmonization in the EC. *European Taxation*. 1993, č. 1, s. 25-32.
- [6] PETROVIČ, P. *Encyklopedie mezinárodního daňového plánování*. Brno : Newsletter, 2002.
- [7] ŘÍHA, L. EU mění názor na daně. *Daně a právo v praxi*, 2002, č. 6, s. 52. ISSN 1211-7293.

Kontakt

Ing. Mgr. Igor Kotlán, Ph. D.,
Faculty of Economics VSB-TUO,
Sokolská 33,
701 21 Ostrava 1,
igor.kotlan@vsb.cz

Ing. Eva Kotlánová

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINĚ
SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY KE ZKOUMÁNÍ KORUPCE

kotlanova@opf.slu.cz

Abstrakt

S pojmem korupce se setkáváme prakticky denně, buď nepřímo prostřednictvím médií, nebo jsme přímo svědky korupčního jednání v našem každodenním životě. Korupce a korupční chování se tak stává jedním z nejdiskutovanějších problémů naší doby, kterému je třeba se postavit. Zkoumáním jevu korupce se zabývá řada institucí, mezinárodních organizací, vlády, politické strany řadí boj s korupcí na první místa svých politických programů. Ve většině případů se ovšem setkáváme s nejednotností definice korupce. Každá organizace či instituce si vytvořila svoji vlastní definici, které se mnohdy liší. Proto je následující článek věnován vědeckým metodám používaným v ekonomii, ze kterých byly následně vybrány metody, které autorka považuje za klíčové při zkoumání korupce. Pomocí metody indukce je pak odvozena definice korupce tak, aby vyhovovala všem předem specifikovaným znakům.

Klíčová slova

Metodologie, metoda, korupce, dedukce, indukce, definice

Abstract

Every day we could hear about corruption or meet with it, ether through media or we could be the witness of corruption behaviour in our daylife. So corruption comes the most discussed problem of our century and which is necessary to solve. There are many organisation and institution which deal with corruption, governance and political parties pay to this problem in their programmes. In most cases, there is problem with definition of corruption. Institutions and organisations make their own definitions of corruptions, but these are mostly different. So the aim of this paper is to present methodology and methods that are used in economy and then to chose some which could be used in corruption research. We use the method of induction to make one definition that could be used in next research.

Key words

Methodology, method, corruption, deduction, induction, definition

Úvod

Při psaní vědecké práce je jedním z důležitých kroků správné stanovení metodologie, kterou budeme používat. Nejinak je tomu také v oblasti zkoumání korupce a jejích vlivů na vybrané ekonomické veličiny. Tento článek se zabývá metodologií a metodou obecně, vyjmenovává metody používané v oblasti ekonomie a následně popisuje vybrané metody, které si autorka zvolila k analýze korupce. Aby nebyl článek na čistě teoretické úrovni, pokusí se využít metodu indukce ke stanovení definice korupce, neboť právě tato oblast se při zkoumání korupce jeví jako problematičká.

1 Metodologie a metoda

Metodologie je vědní disciplína, která studuje tvorbu a aplikaci metod. V literatuře se s tímto pojmem setkáváme ve dvojitým významu. Jednak se metodologií rozumí teorie metod nebo věda o metodách a jednak samotný její předmět, tzn. soubor metod, které se používají v určité oblasti lidského poznání. V rámci tohoto článku budeme na metodologii nahlížet jako na teorii metod, konkrétně jako na metodologii vědy.

Abychom mohli tuto problematiku vůbec uchopit je nutné si definovat pojem „metoda“ (z řeckého *methodos* – řízení, hledání, cesta za něčím), s nímž budeme v dalším textu pracovat. Dle jednoho z autorů, který se metodologií vědy zabývá, je **metoda** „...v nejjobecnějším smyslu způsob či postup, jímž se od určitého výchozího stavu dospěje k zamýšlenému stavu výslednému...“ (Knapp, 1993). Autor tuto definici dále upřesňuje, když hovoří o uspořádaném systému postupů, které vedou od daného východiska k zamýšlenému cíli. Metoda a systém tvoří podstatu vědy, kdy systém představuje její obsahovou stránku a metoda její stránku formální. Systémem tedy míníme uspořádaný celek poznatků, zatímco za metodu označujeme cestu, kterou je tento celek vybudován a získán. S prvními zmínkami o některých metodických postupech se setkáváme již v pracích řeckého filosofa Aristotela.

V dalším textu se dozvíme, že metody se dělí do několika základních skupin a ty se ještě dále rozdělují, nicméně již nyní předesíláme, že metody se při vědeckém poznávání nepoužívají odděleně, nýbrž se vybírají v závislosti na předmětu poznání, následně se kombinují a vzájemně doplňují tak, aby bylo dosaženo co nejlepšího výsledku ve smyslu dosažení zamýšleného cíle.

Používání metod samotných ovšem nemůže zaručit pravdivost vědeckého poznání, pokud se neopírá o správnou teorii. Je tudíž nezbytné teorii a metody správně kombinovat.

1.1 Klasifikace metod

Metody můžeme rozdělit na obecné a dílčí (specifické). Obecné metody lze použít ve všech vědách bez rozdílu (např. logická metoda abstrakce) a specifické metody jsou vlastní jen určité vědě nebo skupině věd. Dílčími metodami, které lze použít při zkoumání v oblasti ekonomie jsou metody:

- logické
- exaktní
- sociologické
- komparativní
- fenomenologická
- semiotická
- historická

Při studiu korupce a jejích vlivů na vybrané ekonomické veličiny ovšem nebudeme používat všechny tyto vědecké metody, ale vybereme pouze ty, které autorka považuje za nejvhodnější.

1.1.1 Metody logické

Mezi metody logické řadíme abstrakci, induktivní a deduktivní metody, analýzu a syntézu.

- a) **Abstrakce** je nezbytná forma vědeckého a obecně jakéhokoliv rozumného myšlení. Gnoseologie³⁵⁹ vidí abstrakci jako postup od smyslového vnímání k racionálnímu poznání. Slovo abstrakce je latinského původu (abstrahere = odlučovat), proto tato metoda spočívá v odlučování nepodstatných skutečností od podstatných. Někdy dochází k situaci, kdy se při abstrakci zachovávají také nepodstatné znaky pozorovaného předmětu nebo jsou opomenuty znaky podstatné, což je ovšem chyba.

Další metodou poznání jsou indukce a dedukce, které jsou také určitým způsobem úsudku. Aristoteles chápal tyto dvě metody jako opačné myšlenkové postupy a stavěl je proti sobě tak, že indukce je postupem od jednotlivých kroků k obecným tvrzením (od zvláštního k obecnému), a naproti tomu dedukce je usuzování od obecného ke zvláštnímu. Vzhledem k tomu, že moderní logika se neomezuje pouze na chápání těchto metod vymezené Aristotelem, budeme se jim na obecné rovině věnovat podrobněji³⁶⁰.

- b) **Indukcí** je chápáno vytváření systémů výroků, které pak tvoří představy o objektu a pro její vymezení jsou důležité následující principy (viz Varadzin a Březinová, 2003):

- Uznání existence objektu.
- Respektování existence kauzality.
- Akceptování zákonitostí a relativní opakovatelnosti forem procesů.
- Existence struktur, tj. uspořádání tříd předmětů.

Z těchto principů vyplývá, že pokud máme postupovat od daného odrážejícího se v datech, která máme k dispozici, musíme existenci tohoto konkrétního uznat. Je třeba také stanovit kauzalitu mezi dvěma jevy, neboť bez ní není možné tvořit obecně platné výroky. Induktivně ovšem nemusíme soudit pouze od zvláštního (vlastnosti prvků) k obecnému (vlastnosti třídy), ale také z vnitřních podstatných souvislostí, tedy usuzujeme od jedné podtřídy k jiné podtřídě.

Indukci dělíme na úplnou (ta je ovšem možná pouze u tříd s nevelkým lehce zjištělným počtem prvků), indukci statistickou (tato soudí z funkce určitého nicméně dostatečného počtu podtříd na chování ostatních) a vědeckou, jejímž úkolem je spolehlivé zjištění zákonitostí, které ovládají chování pozorovaných prvků, tudíž pak lze konstatovat, že to, co platí o pozorovaných prvcích, platí o všech prvcích dané třídy.

- c) **Dedukce** je taková metoda, která k poznání pravdy používá odvozování pravdivých závěrů a premis, postupuje tedy od jednoho myšlenkové soudu k druhému. Specifickou formou deduktivní metody je pak metoda axiomatická³⁶¹. Ani formálně správné odvození ovšem samo o sobě není zárukou pravdivosti závěrů, ale zaručuje jeho pravdivost pouze za podmínky, že jsme předtím ověřili pravdivost všech premis. Z toho vyplývá, že na začátku sledu dedukcí musí být nějaká indukce, která vychází z objektivní reality. Uveďme si příklad dedukce. Jestliže někdo nabízí či požaduje úplatek, dopouští se trestného činu. Úředník požaduje úplatek. Pokud platí výše uvedené, potom se úředník dopouští trestného činu.

³⁵⁹ Teorie poznání (můžeme se setkat také s výrazem noetika), zkoumá lidské poznání, jeho vznik, proces a předmět, zkoumá, jaký je vztah poznání k realitě.

³⁶⁰ Při zkoumání korupce považuje autorka tyto dvě metody za klíčové, proto bude jejich aplikaci na problematiku korupce věnována další část článku.

³⁶¹ V této metodě jde „...o snahu určit význam výroků tvořících základ struktury teorie a pochopit výstavbu dané teorie a jednotlivých poznatků jakou součást struktury výpovědi o předmětu poznání.“ (Varadzin, Březinová, 2003)

- d) **Analýza a syntéza** jsou metody, které spolu úzce souvisí. Analýzou rozumíme rozložení celku na elementární části, identifikaci těchto částí a poznání jejich podstat a zákonitostí. Naproti tomu syntéza skládá části v celek a vytváří nové pojmy.

1.1.2 Metody exaktní

Mezi metody exaktní, které budou použity při zkoumání korupce, patří metody matematické a metoda modelování. Metoda modelování spočívá ve formalizaci vztahů, struktur, z nich se potom vytvoří model a další zkoumání se provádí v rámci takto získaného modelu. Metody matematické jsou velice obsáhlou kapitolou, proto z nich vybereme pouze ty, které budou použity v souvislosti se zkoumáním korupce. Jsou to metody statistické, z nich pak regresní, korelační analýza a metoda nejmenších čtverců.

1.1.3 Sociologické metody

K nejrozšířenějším sociologickým metodám patří **metoda reprezentativního výběru**, která je předpokladem vědecké indukce a při zkoumání korupce je hojně využívána při sběru dat. Pokud chceme tuto metodu využít ve vědecké práci a její poznatky zobecnit, je dobré se při sestavování reprezentativního vzorku obrátit na specializované instituce, které mají s touto činností zkušenosti, abychom se vyhnuli nebezpečí, že námi vybraný vzorek nebude reprezentativní.

Další metodou, kterou určitě využijeme je **ekonomická statistika**. Statistická data jsou výchozím materiálem, ale i zde je nutné dodržet určité zásady. Jednou z nich je komparovatelnost dat. Institucí, které provádějí statistické výzkumy je velká řada a výsledky jednotlivých institucí se mohou lišit v závislosti na způsobu sběru dat a jejich vypovídací schopnosti. Proto je nutné provést případný přepočítání na stejné základní období.

Jinou sociologickou metodou je tzv. **sociální experiment**. V širším pojetí lze za sociální experiment označit jakýkoliv záměrný zásah do, v našem případě, společenských procesů, který má za cíl zjistit, zda nastane určitý očekávaný výsledek. V případě korupce se může jednat o několikrát probíraný institut „agenta provokatéra“, který by pomohl ke zmapování náchylnosti ke korupčnímu jednání např. na úřadech.

1.1.4 Metoda komparativní

Podstatou této metody je komparace neboli srovnávání, tzn. že předmětem srovnání musí být minimálně dva prvky, z nichž jeden je comparatum (to co se srovnává) a druhý je comparandum, tedy to, co s tím má být srovnáno. V praxi je možné tyto dva pojmy navzájem zaměnit. Abychom mohli tyto dva prvky srovnávat musí mít nějaký společný rys (terbium compationis), podle kterého je lze srovnávat. Např. můžeme srovnávat výsledky indexu vnímání korupce (CPI) v Německu a České republice, ale nemá žádný smysl srovnávat CPI v Německu s mírou nezaměstnanosti v ČR. Někteří autoři rozdělují dále komparaci na makrokomparaci, mezinárodní komparaci a komparaci bilaterální a multilaterální.

Při vědeckém poznávání není tato metoda nikdy používána samostatně, ale je doplněna dalšími a to hlavně logickými. To ovšem neznamená, že jiné metody popsané v této práci nemohou být k doplnění použity.

1.1.5 Historická metoda

Tato metoda je založena na studiu historických pramenů, které pomáhají k pochopení zkoumaného jevu v současnosti. V případě korupce můžeme sledovat, jak se vyvíjelo její chápání v čase. K tomu nám slouží dva zdroje poznání - prameny a literatura. Zatímco literaturou chápeme již zpracovaný pokus o zobrazení jevu nebo problému v rovině teoretické, pramen je chápán jako bezprostřední výsledek činnosti lidí, který dává smysl až

tehdy, pokud je zasazen do souvislostí a správně interpretován. Velkou pozornost je třeba věnovat výběru pramenů, jejich úplnosti a zasazení do historického kontextu.

2 Aplikace vybraných metod při zkoumání korupce

U metod, které považujeme při zkoumání korupce jako sekundární, jsme si uvedli příklady aplikace na zkoumání korupce přímo v textu, ovšem u metod primárních (zvláště metody indukce a dedukce) je tato problematika natolik obsáhlá, že jí bude věnována speciální kapitola.

2.1 Korupce v českém právním řádu

V oblasti českého práva rozlišujeme *korupci ve sféře soukromoprávní* a v *oblasti veřejného práva*. V rámci první skupiny jde zejména o zneužívání pozic v soukromé sféře k nelegálnímu obohacení. Tato skupina případů je řešena převážně *obchodním zákoníkem v rámci ustanovení proti nekalé soutěži*, a opatření proti ní mohou být také součástí pracovních smluv, případně jiných soukromoprávních institutů (smlouva o kontrolní činnosti, inominátní - nepojmenované kontrakty dle obchodního, resp. občanského zákoníku). Některé zvlášť závažné formy korupce v soukromém sektoru mohou být postiženy také trestním právem. Podstatná část zákonné úpravy opatření proti korupci v rámci soukromého sektoru je obsažena v zákoně č. 513/1991 Sb., obchodním zákoníku, ve znění pozdějších předpisů. Ten definuje *nekalou soutěž a právní postup proti ní*. Nekalou soutěží se dle zákona rozumí jednání v rozporu s dobrými mravy soutěže, které je způsobilé přivodit újmu jiným soutěžitelům nebo spotřebitelům. Zákon výslovně prohlašuje nekalou soutěž za zakázanou. K formám nekalé soutěže patří také podplácení.

Podplácení je jednání, kterým soutěžitel osobě, která je členem statutárního nebo jiného orgánu jiného soutěžitele nebo je v pracovním nebo jiném obdobném poměru k jinému soutěžiteli, přímo nebo nepřímo nabídne, slíbí či poskytne jakýkoli prospěch za tím účelem, aby nekalým postupem soutěže docílil na úkor jiných soutěžitelů pro sebe nebo jiného soutěžitele přednost nebo jinou neoprávněnou výhodu v hospodářské soutěži. Jinou formou nekalosoutěžního jednání, která má též korupční povahu, může *být porušování obchodního tajemství* dle § 51 obchodního zákoníku.

Korupční jednání má i další dopady v soukromoprávní rovině. Zákon č. 586/1991 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, definuje jednání v rozporu s dobrými mravy. Některé právní úkony související s korupcí lze právě do zmíněné kategorie zařadit. Takovéto jednání je sankcionováno absolutní neplatností, tedy neplatností od samého počátku. Zmíněné může způsobit nulaci soukromoprávních smluv, např. smlouvy kupní, smlouvy o dílo, či jiné inominátní smlouvy, jež byly uzavřeny v důsledku korupčního jednání.

Ve veřejnoprávní části pozitivního práva se setkáváme s korupčním jednáním zejména v oblasti veřejných zakázek a trestněprávní rovině. Zákon č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách sice stanovuje kontrolní mechanismy provádění veřejných obchodních soutěží se státním majetkem a zakotvuje řadu protikorupčních opatření (povinnost zveřejnění soutěže v obchodním věstníku, zákaz uveřejnění podmínek soutěže jiným způsobem, stanovení způsobu podávání nabídek, zakotvení možnosti oddělení cenové části nabídky od ostatních částí a její otevření až po vyhodnocení dalších částí nabídky, zajištění relativní objektivnosti při přijímání nabídek, objektivní složení komisí, povinnost při zadání veřejné zakázky vyplnit

evidenční list a zaslat jej orgánu dohledu a rovněž povinnost zveřejnit v Obchodním věstníku uchazeče, se kterým byla smlouva uzavřena), nicméně je běžnou praxí tento zákon obcházet.

Také v oblasti trestněprávní český právní řád nedefinuje v trestním zákoně pojem korupce, nicméně je možné zde najít pojmy jako přijímání úplatku, podplácení a nepřímé úplatkářství, jež jsou uvedeny v části třetí hlavy třetí č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění pozdějších předpisů.

2.2 Metoda indukce

Na základě výše uvedeného můžeme ukázat využití induktivních a deduktivních metod v gnoseologických přístupech ke korupci. **Metoda indukce** je obecně chápána jako postup od konkrétního k obecnému, nyní se ovšem zaměříme na její vědecké pojetí, kdy úkolem vědecké indukce je spolehlivé zjištění zákonitostí, které ovládají chování pozorovaných prvků, tudíž pak lze konstatovat, že to, co platí o pozorovaných prvcích, platí o všech prvcích dané třídy.

Předpokládejme, že tedy hledáme v obecné rovině množinu chování, resp. shodné prvky, které musí chování splňovat, aby bylo označeno za korupční. Na základě empirického zkoumání skutečnosti těch druhů chování a jednání, které mohou být považovány za korupční, budeme analyzovat individuální znaky jednotlivých forem chování a z nich pomocí indukce vyvodíme obecné charakteristiky korupčního chování. Pro účely našeho hledání byl zvolen klientelismus, nepotismus, prodej pozic, lobbying, a podplácení. Nejprve si jednotlivé pojmy budeme definovat a následně se pokusíme identifikovat znaky, které mají společné.

Klientelismus je definován jako zvýhodňování na základě příbuzenských nebo přátelských vztahů. Jedná se o přísně osobní vztah patron – klient, přičemž klient je na patronovi závislý, je mu zcela oddán a v rámci možností se snaží podporovat patronův zájem. Lidem mimo klientský vztah jsou tyto hodnoty³⁶² nedostupné.

Pojem *nepotismus* je definován jako prosazování vlastních příbuzných a oblíbenců do společensky vlivných a lukrativních postů z pozice postavení daného jedince, který tímto uplatňuje a rozšiřuje svůj vliv na společenské struktury.

Na rozdíl od nepotismu při *prodeji pozic* používá vlivný jedinec k upevnování a rozšiřování svého vlivu placené protěžování. Tento vlivný člověk má možnost rozhodovat o personálních otázkách a pracovní místa tak obsazuje na základě úplatků, které získává od zájemců o tato místa.

Na prodej míst navazuje termín *podplácení*, který je v trestním zákoně popsán jako poskytnutí, nabídka či slib úplatku s úmyslem opatřit sobě či někomu jinému značný prospěch nebo způsobit jinému značnou škodu nebo jiný zvlášť závažný následek.

Lobbying je cílené prosazování zájmů určité skupiny v politickém procesu bez ohledu na to, zda se jedná o schvalování legislativy nebo exekutivní rozhodnutí. I v zemích, kde je lobbying legální činností se v souvislosti s ním hovoří o náchylnosti ke korupčnímu jednání ze strany lobbyistů, proto zde existují určitá pravidla, kterými se musí lobbyisté řídit. V České republice bohužel lobbying žádná právní úprava lobbyingu neexistuje a s tímto pojmem právní řád nepracuje. I tato skutečnost přispívá k netransparentnosti této činnosti v České republice.

Stejně jako trestný čin musí splňovat určitou skutkovou podstatu, stejně by i chování označované jako korupční mělo splňovat určitá kritéria, aby takto mohlo být označeno. Autorka zvolila kritéria následující:

1. existence dvou subjektů – korumpujícího a korumpovaného
2. jednání ve smyslu komisivního či omisivního projevu

³⁶² Dosažení žádoucího stavu věcí, zachování diskreditujícího tajemství, získání potřebných informací

3. toto jednání je v rozporu se společensky závaznými normami
4. musí existovat přímý úmysl
5. získání neoprávněného prospěchu.

Prvním kritériem je existence dvou subjektů – subjektu korumpujícího tedy nabízejícího, který má za cíl získat prospěch buď pro sebe či pro někoho jiného. Druhým subjektem je korumpovaný, tedy subjekt, který odměnu poptává za poskytnutí nebo příslib neoprávněné výhody.

Druhým kritériem je jednání ve smyslu projevu komisivního (aktivního) či omisivního (nečinnost, pasivní přístup v podobě zdržení se určitého chování nebo strpení chování jiného subjektu). Omisivní jednání je zřejmé, za omisivní lze považovat situaci, kdy jste svědkem předání úplatku a tuto skutečnost neohlásíte, čímž mlčky přistupujete na to, že některé subjekty budou zvýhodněny oproti jiným a tímto jednáním jim vznikne škoda.

Úmysl přímý, tzn. že osoba věděla, že škodu způsobí a chtěla ji způsobit a v neposlední řadě je to získání neoprávněného prospěchu ať již v podobě peněžní či jiné výhody.

Pokud budeme analyzovat výše uvedené formy chování a zkoumat, zda splňují zvolená kritéria korupčního chování, dojdeme k závěru, že klientelismus, nepotismus, prodej pozic a podplácení je všechna splňují. V případě lobbyingu se toto již říci nedá, protože pokud lobbyng funguje ve smyslu jeho původního významu a nejsou při něm použity korupční praktiky, nejedná se o korupční chování. Neexistují zde dva subjekty korumpující a korumpovaný a toto jednání není v rozporu se společensky závaznými normami.

3 Definice korupce

Na základě společných znaků, které splňuje kritéria k označení korupční, můžeme stanovit obecnou definici korupce. Nejdříve se ovšem podíváme, jak je korupce definována různými organizacemi a institucemi.

Transparency International Česká republika (TIC), která se primárně problematikou korupce zabývá, definuje korupci jako „...*takové jednání, kterým osoba v určitém kvalifikovaném postavení (volený zástupce, úředník zaměstnaný ve veřejné správě, zaměstnanec veřejného sektoru, ale i osoba na určité pozici v soukromém sektoru) zneužívá svého postavení k osobnímu obohacení nebo obohacení třetích osob, přičemž z tohoto jednání mohou mít přímý užitek osoby, které korupční jednání vyvolají, a vždy vzniká škoda do různé míry určitelné skupině fyzických i právnických osob.*“ (TIC, 2005). Tuto definici použila TIC ve své publikaci, která má sloužit v rámci antikorupčního vzdělávacího programu pro zaměstnance veřejné správy. Další velice jednoduchou definici používá Transparency International, jehož je TIC pobočkou. Podle TI je korupce „*zneužití svěřených pravomocí ve vlastní prospěch.*“

Další organizací, která se pokusila pojem korupce definovat je OSN, podle ní je korupce „...*nabídka, slib nebo předání jakékoli výhody v něčí prospěch jako nepřiměřené pohnutky pro výkon povinností a vyjednávání, požadavek, přijetí jakékoliv takové výhody jako nepřiměřené pohnutky pro výkon nebo vykonání povinností.*“³⁶³

Nejen mezinárodní organizace a instituce ale také společenské vědy se zabývají pojmem korupce. Společenské vědy vycházejí při definici korupce z pojetí amerického autora J. S. Nye, který tento fenomén charakterizuje takto: „...*chování, které se z důvodů*

³⁶³ OSN [on-line], dostupné na <http://www.un.org/depts/dhl/events/anti_corruption>[2005-12-11]

dosahování soukromých (osobních, rodinných, úzce skupinových) finančních anebo statusových zisků odchyľuje od formálních povinností vyplývajících z veřejné role anebo přestupuje normy proti výkonu určitého typu soukromého vlivu“ (Nye 1967, s. 966).

Všechny tyto definice odrážejí znaky korupčního chování, které jsme si stanovili výše. Žádná z nich ovšem nezahrnuje všechny znaky. Proto se pokusíme vytvořit definice, která by odpovídala všem námi stanoveným znakům. Jako nejvhodnější formulace se jeví tato: „Korupce zahrnuje veškeré chování osob, které se odchyľuje od formálně stanovených povinností za účelem dosažení soukromého finančního nebo jiného zisku a prospěchu. Korupce má často podobu obchodu: na jedné straně je zde osoba disponující jakoukoli formou moci, na druhé straně osoba, která se snaží tuto osobou přimět k nikoli nestrannému jednání. Buď tak jedná za účelem dosažení zvýhodnění sebe sama nebo spřízněného subjektu, nebo za účelem kompromitace korumpovaného.“

S využitím metody indukce (zároveň také metody analýzy a syntézy) jsme byli schopni korupční chování definovat tak, aby tato definice odpovídala záměru této práce a s jako takovou s ní budeme pracovat v dalším textu.

Závěr

Cílem tohoto článku bylo představit metody, které patří do skupiny metod používaných v ekonomii a z nich následně vybrat a detailně popsat ty, které autorka považuje za přínosné při zkoumání korupce. Jelikož, kromě jiných problémů, se odborníci zabývající se korupcí potýkají s nejednotností definic pojmu korupce, použila autorka formu indukce, aby vytvořila definici korupce tak, aby odpovídala všem předem stanoveným znakům, které má chování jedince nebo skupiny splňovat, aby mohlo být označeno za korupční. Vznikla tak definice korupce, se kterou bude autorka pracovat i nadále při popisu příčin a následků korupce.

Seznam použité literatury

1. BOHATÁ, M. Korupce není jen uplácení. *Mladá fronta dnes*. Praha 8.10. 2003, str. A/5
2. FRIČ, P. *Korupce na český způsob*. 1. vydání Praha: Nakladatelství G plus G, Praha, 1993. 302 s. ISBN 80-86103-26-9.
3. KNAPP, V. *Vědecká propedeutika*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnické fakulty univerzity Komenského, 1993. 251 s. ISBN 80-7160-042-3.
4. MLČOCH, L. *Institucionální ekonomie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 190 s. ISBN 80-246-1029-9.
5. OSN [on-line], dostupné na <http://www.un.org/depts/dhl/events/anti_corription>[2005-12-11]
6. POPPER, K. R. *Logika vědeckého bádání*. Praha: OIKOYMENH, 1997. 618 s. ISBN: 80-86005-45-3
7. VARADZIN, F., BŘEZINOVÁ, O. *Hledání ve světě ekonomie (věda, metodologie, ekonomie)*. Praha: Professional Publishing, 2003. 306 s. ISBN 80-86419-56-8.

Kontakt

Ing. Eva Kotlánová

Katedra ekonomie
Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
email: kotlanova@opf.slu.cz

Mgr. Ing. Jakub Krč

FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

STRATEGIE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE A JEJÍ DŮSLEDKY PRO ENERGETICKOU POLITIKU EVROPSKÉ UNIE

`jakub.krc@vse.cz`

Abstrakt

Přijetí Strategie udržitelného rozvoje v roce 2001 představovalo nový pokus o řešení výzev, kterým Evropská unie čelí. Zhoršování životního prostředí, klimatické změny, jakož i strukturální změny světové ekonomiky vytvářejí nový rámec, ve kterém se bude praktická politika EU nadále pohybovat. Jedním z důležitých prvků tohoto nového přístupu je i energetická politika, která s ekonomickou částí Strategie udržitelného rozvoje velmi úzce souvisí. Tato stať nastiňuje důsledky politiky udržitelného rozvoje pro energetickou politiku. Vychází přitom z charakteristik produkce a spotřeby energií v rámci EU a z dokumentů, které dále rozvíjejí samotnou Strategii udržitelného rozvoje EU z roku 2001.

Abstract

The adoption of the Sustainable Development Strategy in 2001 represented a new attempt to address the challenges that the EU was facing. The deterioration of the environment, climate changes as well as structural changes of world economy represented a new framework, within which the practical policy of the EU will be further situated. One of the important parts of the new approach is the energy policy that is closely related to the economic section of the Sustainable Development Strategy itself. This paper outlines the consequences of the Sustainable Development Policy for the energy one. It is based on the characteristic of the energy production and consumption patterns within the EU and on the documents that are further developing the Sustainable Development Strategy of 2001. This paper was worked out within a framework of the Research Plan of the Faculty of International Relations, University of Economics, Prague, No. MSM 6138439909.

Introduction

The European Union adopted its first Strategy for Sustainable Development in June 2001³⁶⁴ as a respond to the serious challenges that the EU was facing. The global environment seemed to be decaying even faster than in the years before, the structure of the global economy was changing and the European Union had to adjust broad range of its policies to the ongoing process of globalization. However, the environmental problems of the planet were officially accepted many years before.

In 1987, the so-called Brundtland Report was published as a result of the five years effort of the World Commission on Environment and Development to improve well-being in the

³⁶⁴ A Sustainable Europe for a better world: A European Strategy for Sustainable Development, adopted by the European Council at Göteborg.

short-term without threatening the local and global environment in the long term³⁶⁵. The report introduced the definition of a sustainable development in the form that was later adopted by the European Union and therefore is being used in its Strategies. As the follow-up, the first Earth summit was held in June 1992 in Rio de Janeiro³⁶⁶, where the global Agenda 21 was agreed on. The international effort was accompanied by a growing activity of the European Institutions that culminated at the European Council summit in Göteborg, where the first Sustainable Development Strategy was adopted, in June 2001.

The need for stronger international cooperation as an integral part of the EU Strategy was acknowledged in 2002, when the Strategy was supplemented with its external dimension by the European Council summit in Barcelona. Although the intensive effort of the EU continued, the deterioration of the world environment had not stopped. Probably the most visible signs of a deficient activity could have been recognized in the field of the climate change and the energy use. These negative trends found their exposures also in the development of a European society, especially in its aging and demographic pressure. The urgent action was required and the EU responded shortly. The European Commission reflected all these negative challenges and rising risks³⁶⁷. The activity of the EU Commission led to the renewed Sustainable Development Strategy for an enlarged EU that was agreed on in June 2006.

The Renewed Strategy presents the essential and therefore the most important EU document in the field of the sustainable development and a complex environmental protection and it is wise to introduce its key elements in a more detailed way. On one hand, it is meaningful to mention that the renewed Strategy is basically built up on the first Strategy as implemented in Göteborg in 2001. The Renewed Strategy has to be understood as another step in the continuous process of a complex environmental protection in the framework of a broad international effort to minimize the negative results of the human activity. It forms a part of an EU strategic respond to the challenges of the globalization and the structural changes of economy that it bears. On the other hand, the renewed Strategy brings an important connection to a Lisbon Strategy and also more efficient approach towards the achievement of its ambitious targets.

The concept of the sustainable development involves many subsequences for the practical realization of the EU policies. The energy policy belongs to the most affected ones. The energy supplies are the crucial condition for any sustainable growth and the usage of the fossil fuels forms a major contribution to the global warming process³⁶⁸. The aim of this paper is to outline the main elements of the EU Sustainable Development Strategy and its consequences for the energy policy within the framework of the security of supplies issue.

The EU Sustainable Development Strategy

The Renewed Sustainable Development Strategy, concluded in 2006, is aimed to be a single and coherent document that will set up the road to meet the long term objectives of the

³⁶⁵ Our Common Future, the final report of the World Commission on Environment and Development.

³⁶⁶ The United Nation Conference on Environment and Development.

³⁶⁷ On the review of the Sustainable Development Strategy – A platform for action: a report launched by the Commission in December 2005.

³⁶⁸ The fossil fuels make around 77 % of the global primary energy supply.

European Union in the dynamic and changing world. It repeats the key definition of the sustainable development mentioned above. In accordance with the UN approach³⁶⁹, the European Union understands the sustainable development as the state when the needs of the present generation should be met without compromising the ability of future generations to meet their own needs³⁷⁰. To achieve this long standing goal, the Renewed Strategy stresses the importance of an international cooperation with the partners outside of the EU, especially with the dynamic developing countries whose impact on the global environment may have been underestimated.

The four key objectives that are set in the EU document include the environmental one as well as the social-economic one. The growing threat to the global nature and environment is linked to the economic development and these two sides of the human activity cannot be solved separately. The very important objective is the one that emphasizes the need for meeting the international responsibilities. All EU policies, including external, should be consistent with the overlapping aim of the promotion of the sustainable development not only within the EU borders, but worldwide.

The four basic objectives introduced the background for the principles that will guide the policy making in the EU. The principles include very wide spectrum of rules, from the specific ones as the polluters pay principle to the very broad ones as the higher involvement of citizens and social partners. The significant importance of the Renewed Strategy can be seen in the attempt to find and strengthen the synergies between the sustainable development and the Lisbon Strategy for Growth and Jobs³⁷¹. Although the Sustainable Development Strategy is considered as the ultimate and overarching one, the Lisbon strategy brings an important contribution towards the ability of the EU to adjust its policies to the pressure of a changing world economy and therefore enable to achieve the objectives of the Renewed Strategy more efficiently.

One of the most significant acknowledgments in the recent EU Sustainable Development Strategy can be found in the acceptance of the fact that the economic and environmental objectives do not stand against each other but can be achieved together. Both strategies call for the necessary structural changes of the European economies that will reflect the globalization and the importance of the global trade for the economic and social development.

The new development of the implementation and even different approach to the essential understanding of the Sustainable Development Strategy can be recognized within the new member states. Their participation on the practical adoption of the Strategy may move its original ideas on a new level. As the national strategies of the sustainable development in new member states show, the Sustainable Development Strategy is implemented in a pattern that is focused on the economic goals. For instance, the Czech Republic defines its goals in the framework of the sustainable development as six basic groups with the economic ones on the first and basically the most important place³⁷². The sustainable development is understood as

³⁶⁹ How stated in the Rio Declaration on Environment and Development from 1992.

³⁷⁰ The official and respected definition of the sustainable development as can be found in the EU Strategies.

³⁷¹ So called Lisbon Strategy was launched by the European Council during its summit in Lisbon in March 2000.

³⁷² Situační zpráva ke strategii udržitelného rozvoje ČR: [http://www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/\\$pid/MZPJHFI4V9TT/\\$FILE/Microsoft%20Word%20-%20KM-SZ_2006_final-20061211.pdf](http://www.env.cz/AIS/web-pub.nsf/$pid/MZPJHFI4V9TT/$FILE/Microsoft%20Word%20-%20KM-SZ_2006_final-20061211.pdf)

an approach that leads to a long term and steady economic growth. This is not only the aim on its own but also the tool, how to achieve the others goals, mainly the environmental ones. The strong growth of GDP will allow the allocation of more resources in the environmental protection and therefore help to improve its conditions. The basic goal is to get closer to the standard of living of the original member states and the environmental situation is an important but not the only part of that process.

This approach can bring many doubts but one significant advantage is clear. The policy of the new member states links together the goals of the Sustainable Development Strategy with the Lisbon Strategy ones. The other addition is that the Strategy is evaluated according to the fulfillment of the set of measurable indicators. The linkage to the economic sphere makes it easier and more efficient.

On the other hand, the new member states can face the similar problems as the Czech Republic. The economic part of its Sustainable Strategy is showing the signs of major improvement but the environmental one stagnates. One way, how this can be explained is just due to the strong emphasis on the economic growth that brings another incentive for the deterioration of the environment. The innovative approach of the new member states has to be viewed very carefully and its final evaluation will need certainly more time. The essential merit is however clear and could be adopted by the EU as the whole.

The challenges that European Union is facing cannot be addressed without stronger and more efficient international cooperation. For instance the problems of the climate change or global poverty can be solved only with a great and significant effort of all nations and the involvement of the existing international agencies is highly useful. The successful attempt for an international action is represented by the famous Kyoto Protocol and its commitments³⁷³. However, this cannot be considered as the sufficient effort of the international community in a struggle to find the responds to threats world is facing. The existing international organizations should be more involved in this process as the common action is highly required. Not only United Nations and its specific agencies, but also other organization could constitute the needed framework for the world wide action. Particularly the World Trade Organization represents the body that could be used as an area to negotiate and find the compromises in a wide range of topics related to the sustainable development. There is no surprise that even the Renewed Strategy mentions the WTO and the negotiations in its framework as the right place to promote the sustainable development. This aim is in accordance with the preamble of the Marrakech Agreement³⁷⁴, where there is the sustainable development mentioned as the WTO objective as well.

The move towards stronger international cooperation as an integral part of the EU Sustainable Development Strategy can be also seen within the plan of actions that should be undertaken by the EU institutions. The Commission and the member states are encouraged to increase the effort to include the international trade and investments as the tool to fulfill the sustainable development objectives. This approach is suggested not only within the multilateral or regional context, but also in the bilateral level of negotiation. On the other hand, the aim to transform the United Nation Environmental Program into a UN agency is

³⁷³ So called Kyoto Protocol is an amendment to the United Nations Framework Convention on Climate Change that was signed in December 1997 and entered into force in February 2005.

³⁷⁴ The agreement of 123 countries from April 1994 establishing the World Trade Organization.

raising several doubts³⁷⁵. It is a question of an approach if the number of the international organizations is not already considered as sufficient enough to cope with the global environmental and economic problems. It may not be the lack of the agencies, but the lack of its willingness to address the global challenges and to cooperate with the other bodies of the international community to enhance the synergies of the common action.

The current activities of the enlarged European Union in the field of stronger international cooperation to prevent the negative aspects of human activity can be generally observed at three different levels. The first level is represented by the EU policies within the framework of the United Nations. All the projects that can be submitted to this category are related to a broad and long-term goal of fighting and diminishing the global poverty. Projects undertaken of purpose to get closer in the achievement of this goal are numerous and only the most important can be mentioned. The European Union has decided to play an active role in the fulfillment of the Millennium Development Goals³⁷⁶ and since 2006 every member state is supposed to allocate at least 0.33% of its GNI as official development assistance. Other activities include an EU participation in the UN Commission for Sustainable Development. The new 2008/2009 implementation cycle will focus on rural development, agriculture, desertification and Africa.

The second level is constituted by the bilateral and regional trade agreements, most significantly with the African, Caribbean and Pacific countries³⁷⁷. The third and for the purpose of our paper the most important level is the World Trade Organization and the activities of the EU within the global trade framework. Before introducing the EU policy within the WTO, it would be a good idea to describe the WTO sustainable development agenda in a more detailed way.

The Energy Challenges in the Context of Sustainable Development

The European Sustainable Development Strategy could be understood as a relevant respond to the challenges that the European Union faces in the beginning of the 21st century. The range of them is very wide and only the most important could be mentioned. One of the long-term issues that were not solved during the previous decades is the question of the social exclusion and poverty. Even after billions Euro of humanitarian and development aid³⁷⁸ and the intensive effort of thousands of professional, there are still serious humanitarian crisis visible not only in Africa but generally worldwide³⁷⁹. Another key challenge is the strengthening of the area of peace, stability and security. European Union tries to promote the

³⁷⁵ EU and the Doha Development Agenda:
http://ec.europa.eu/trade/issues/newround/doha_da/index_en.htm.

³⁷⁶ The Millennium Development Goals is the set of goals that were agreed on at the Millennium Summit of the United Nation leaders in 2000. The aim is to achieve them by 2015.

³⁷⁷ In the form of the Economic Partnership Agreements.

³⁷⁸ In 2006 the official development aid of 22 OECD Development Assistance Committee countries reached 103,9 billion USD. In Development Aid from OECD countries fell 5.1% in 2006.

http://www.oecd.org/document/17/0,2340,en_2649_33721_38341265_1_1_1_1,00.html

³⁷⁹ In 2001 the number of people living under 1,5 USD per day achieved more than 1,86 billion. In Townsend, P. Poverty, Social Security and Human Rights: Lessons from OECD Experience.

<http://www.un.org/esa/socdev/poverty/PovertyForum/docs.html>

stability along its borders as well as worldwide through many policies, but the results can not be evaluated as sufficient enough³⁸⁰. Third major challenge is represented by the environmental deterioration that could be viewed from three different perspectives. The first is the global level. The European Union is strongly determined to initiate the solution of the issue of global warming, loss of biodiversity or question of water protection³⁸¹. The second approach ought to be registered at the regional level. The essence of the regional problems is basically the same, but the issues of water, air or land pollution could be mentioned as typical examples³⁸². The last but not least is the local, urban and rural level. Although those could be seen as the less important compared to the levels mentioned above, the opposite is true. The approach and an active participation of the broad public are crucial and highly desired.

To answer these challenges the major changes are needed. The changes in the policies related to a broad range of areas. One of the most important and relevant policies that is strongly influenced by the changing world environment is the energy one. The energy sector requires actions due to the problems that is facing. These problems include the necessity of the equity in energy services as well as the energy services that could be affordable in respect of their prices. The energy supplies have to be secure and the way how the security of them is achieved should not reduce our ability to answer the local and regional environmental challenges and the climate change mitigation. All these issues and their solution bear many ancillary risks on the side³⁸³.

The Security of Supplies

The recent development of the crude oil and generally the energy markets brought in many questions. One of them is the security of supplies. Many countries in the European Union are strongly dependent on crude oil from Russia³⁸⁴. The Russian policy of using its natural resources to press the neighboring countries to accept Russian conditions may invoke doubts about the long term perspective of the supplies. On the other hand, crude oil from Russia had been delivered during the years of the cold war and even at the moments of crucial crises, Russia could be considered as a reliable partner. Therefore there is just a little reason to be nervous about the fulfillment of the agreed long term supplies of the resources from Russia³⁸⁵.

The other problem is represented by the volume of production and related lack of the available resources to satisfy the rising demand. The estimation of the reserves and the theory

³⁸⁰ The European Union introduced its European Neighbourhood Policy during 2006. It covers 16 countries. More in A Strong European Neighbourhood Policy.

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_774_en.pdf

³⁸¹ Environment fact sheet: climate change.
http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/climate_change.pdf

³⁸² Environment fact sheet: moving towards clean air for Europe,
http://ec.europa.eu/environment/wssd/pdf/fs_air_pollution.pdf

³⁸³ World Energy Outlook 2007: Fact Sheet - Global energy Demand,
http://www.iea.org/textbase/papers/2007/fs_global.pdf

³⁸⁴ Russia accounts for more than 25 % of EU oil and gas external deliveries. In EU – Russia Energy Dialogue,
http://ec.europa.eu/energy/russia/groups/doc/scenarios/2007_energy_scenarios_terms_of_reference_en.pdf

³⁸⁵ Eighth Progress Report. http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress8_en.pdf

of the oil peak could make us worried a little bit more about the future supplies. At this moment we have to stress the fact that the current lack of crude oil available at the market is not caused by the insufficient reserves, but by the insufficient production and the technical problems with the transport facilities³⁸⁶. During recent decades the producing countries did not invest the needed amount to modernize the extraction process and the converse technologies. As well as the transport and distribution facilities that were not adapted to the modern technological requirements. The crude oil producing countries have been introducing the limits on the foreign investments as well as prohibiting them in the fields of the natural sources extraction. They were not able and willing to manage the modernization of capacities and invest enough to face the recent demand that is mainly caused by the economic boom in China, India and others developing countries³⁸⁷. The third problem that can be related to the security of supplies is the price that the EU countries pay for its resources. The rising prices of crude oil and energy in general represent the increasing risk for the competitiveness of the European economies. As mentioned above, European Union members are strongly dependent on the import of natural resources. Their prices enter into the costs of almost any product and therefore the rising cost may involve the inflationary pressures. The balance of payments is negatively influenced as well. On the other hand the depreciation of USD has reduced the negative effects of the rising oil prices and the real price of the crude oil is increasing in a modest way compared to the development of the nominal one³⁸⁸.

At this moment it might be very beneficial if the rising costs of the energy could be evaluated not as a risk, but as a positive challenge for the competitiveness of the European economies. The costs bear an important message about the value and the real price of the natural resources and their increase may force the companies within the EU to enhance the effort to modernize their production patterns and use the technologies that are the most efficient in respect to the energy consumption. The price incentive could be viewed as the most powerful tool to press the European society to adopt the sustainable development strategies in practice. The cheapest and the most secure is the energy that is not used and saved due to the savers. The technologies are available even now, but the rising prices may introduce their wider use as well as the development of the brand new devices. This approach would be very beneficial for the sustainable development due to the influence of the energy consumption patterns on the global warming challenges especially to the green house gasses emissions. The savings of the energy represent the most efficient, cheapest as well as easiest way, how to avoid the rising prices of crude oil and generally of the energy supplies and the doubts of the security of them.

The renewable sources represent a part of the solution of the energy supplies challenges. The world investments into the renewable energy sources reached 39 billion USD in 2005³⁸⁹, but the renewable energy still represents only 2 % of the primary energy supplies³⁹⁰. However they are experiencing a rapid growth, their evaluation is not exclusive of some problematic issues. The examples of the progressive solutions often include the case of Brazil and its

³⁸⁶ Key World Energy Statistics 2007. http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2007/key_stats_2007.pdf

³⁸⁷ *ibid*

³⁸⁸ *ibid*

³⁸⁹ Martinot, E. Renewable Energy Gains Momentum. http://www.martinot.info/Martinot_Environment.pdf

³⁹⁰ *ibid*

Proalcool program of using the bio-fuels. This case is certainly interesting, but in the European conditions hardly to be followed³⁹¹

Concluding remarks

To sum up this paper, five remarks are needed to be stressed. First, the European Union members are strongly dependent on the import of the energy sources, mainly from Russia and this fact is not going to change in the near future. Second, the dependency brings in the doubts about the security of supplies, but there is no evidence that Russia could be evaluated as not reliable partner towards the EU members. Third, the energy sector does not face the lack of the resources itself, but the lack of investments into the extraction and treatment facilities as well as to the transport and distribution technologies during the recent decades. Fourth, the prices are higher risk for the European economies than the security of supplies, but the rising cost of the energy consumption represent the key incentive for the societies to change the energy consumption patterns and view the real price of the natural resources. Fifth, the only efficient and available way, how to face the recent energy markets development as well as the challenges of global warming is to introduce the new technologies that will be at the state of art level in respect to the energy consumption and enhance the savings of the energy in the society as the whole. The energy that is not used is the cheapest one. The last remark is crucial and especially due to the international effort to slow down the global warming and the deterioration of nature should be viewed as the key element of the further European Union energy policy. The economic development of China, India and other countries mainly in Asia will press the energy prices to rise in the future as well. The effective respond of the European countries is to focus on the consumption side of their energy markets and introduce ambitious energy savings strategies for their further economic development. The new technologies are closely related to the renewable resources, but their economic evaluation is quite problematic and their impact still limited. On the other hand, there are certainly important parts of the future solution of the energy mix problem within the EU.

References

- [1] A Strong European Neighbourhood Policy.
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_774_en.pdf
- [2] A Sustainable Europe for a better world: A European Strategy for Sustainable Development,
http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0264en01.pdf
- [3] Development Aid from OECD countries fell 5.1% in 2006.
http://www.oecd.org/document/17/0,2340,en_2649_33721_38341265_1_1_1_1,00.html
- [4] Eighth Progress Report.
http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress8_en.pdf
- [5] Environment fact sheet: climate change.
http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/climate_change.pdf

³⁹¹ More in Utria, B. Efficient Use of Biomass for Energy in the Developing Countries.
http://www.ieabioenergy-task38.org/workshops/ostersund03/10_utria_ostersund.pdf

- [6] Environment fact sheet: moving towards clean air for Europe, http://ec.europa.eu/environment/wssd/pdf/fs_air_pollution.pdf
- [7] EU – Russia Energy Dialogue, http://ec.europa.eu/energy/russia/groups/doc/scenarios/2007_energy_scenarios_terms_of_reference_en.pdf
- [8] EU and the Doha Development Agenda: http://ec.europa.eu/trade/issues/newround/doha_da/index_en.htm.
- [9] Key World Energy Statistics 2007. http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2007/key_stats_2007.pdf
- [10] Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>
- [11] Martinot, E. Renewable Energy Gains Momentum. http://www.martinot.info/Martinot_Environment.pdf
- [12] On the review of the Sustainable Development Strategy – A platform for action, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10117.en06.pdf>
- [13] Our Common Future, <http://habitat.igc.org/open-gates/wced-ocf.htm>
- [14] Presidency Conclusions, Lisbon European Council, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm
- [15] Rio Declaration on Environment and Development, <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>
- [16] Situační zpráva ke strategii udržitelného rozvoje ČR: [http://www.env.cz/AIS/webpub.nsf/\\$pid/MZPJHFI4V9TT/\\$FILE/Microsoft%20Word%20-%20KM-SZ_2006_final-20061211.pdf](http://www.env.cz/AIS/webpub.nsf/$pid/MZPJHFI4V9TT/$FILE/Microsoft%20Word%20-%20KM-SZ_2006_final-20061211.pdf)
- [17] Townsend, P. Poverty, Social Security and Human Rights: Lessons from OECD Experience. <http://www.un.org/esa/socdev/poverty/PovertyForum/docs.html>
- [18] Utria, B. Efficient Use of Biomass for Energy in the Developing Countries. http://www.ieabioenergy-task38.org/workshops/ostersund03/10_utria_ostersund.pdf
- [19] World Energy Outlook 2007: Fact Sheet - Global energy Demand, http://www.iea.org/textbase/papers/2007/fs_global.pdf

Kontakt

Vysoká škola ekonomická v Praze
 Fakulta mezinárodních vztahů,
 Katedra světové ekonomiky

Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.

EKONOMICKÁ FAKULTA
VŠB-TU OSTRAVA

MECHANISMUS ERM II A STANOVENÍ CENTRÁLNÍ PARITY: TEORIE A REALITA

zuzana.kucerova@vsb.cz

Abstrakt

Cílem příspěvku je rozbor mechanismu směnných kurzů ERM II jako hlavní součásti integrace členských zemí EU do Eurozóny. Jde tedy o to vysvětlit pravidla pobytu v mechanismu ERM II, objasnit jeho fungování a nastínit výhody či možná rizika pro ekonomiku země nacházející se v tomto specifickém kurzovém uspořádání. Dále je v příspěvku proveden rozbor problematiky nastavení centrální parity při vstupu země do mechanismu ERM II a výsledného konverzního poměru při vstup do eurozóny (tři základní scénáře), včetně uvedení konkrétních příkladů z historie mechanismu ERM II. Na ukázkách vybraných zemí je ilustrován pobyt v ERM II se zaměřením především na měnový kurz dané země. Získané informace jsou pak využity k analýze možného scénáře stanovení centrální parity při vstupu ČR do ERM II a srovnání postupu se Slovenskem.

Abstract

The aim of the article is to analyze the ERM II mechanism, which is the main part of the process of European monetary integration. We try to explain the main rules of this mechanism, its functioning and main advantages and possible risks of staying in this specific exchange rate arrangement. Moreover, we analyze the problem of central parity assessing before a country joins the ERM II mechanism and setting the final conversion rate before joining the Eurozone (there are three main scenarios), including examples from the ERM II mechanism history. We show the evolution of exchange rate of countries which were the members of the ERM II. Then we use this information in order to analyze possible scenarios of setting the central parity in the Czech Republic. We also compare Czech and Slovak process of joining the ERM II mechanism.

Úvod

Hospodářská a měnová unie (HMU) oficiálně vznikla 1. 1. 1999, kdy začala existovat společná měna euro, jež začala tehdy ještě v bezhotovostní podobě obíhat na území jedenáct členských zemí Evropské unie (EU).³⁹² Zbývající čtyři země – Dánsko, Velká Británie, Řecko a Švédsko – se členy tzv. eurozóny nestaly. Dánsko a Velká Británie mají vyjednánou tzv. *neúčastnickou doložku* (*opt-out clause*), jež jim zaručuje přijmout společnou měnu euro tehdy, až to politická reprezentace a občané těchto zemí uznají za vhodné.³⁹³ Švédsko uvedenou doložku nemá, ale euro z důvodu negativního výsledku referenda prozatím také nezavedlo. Řecko zpočátku neplnilo konvergenční kritéria nutná pro vstup do eurozóny; euro

³⁹² Německo, Francie, Itálie, Belgie, Nizozemí, Lucembursko, Irsko, Španělsko, Portugalsko, Rakousko, Finsko

³⁹³ Občané Dánska odmítli přijetí eura v referendu v září 2000.

posléze přijalo až 1. 1. 2001. O rok později začala společná měna euro obíhat ve dvanácti zemích eurozóny i v hotovostní podobě a definitivně nahradila jednotlivé národní měny zemí eurozóny. Zatím poslední, třináctou, členskou zemí eurozóny se stalo v lednu 2007 Slovinsko.

Pro skupiny tzv. nových členských zemí EU, resp. HMU, jež byly přijaty v květnu 2004 a lednu 2007, však platí, že nedisponují zmíněnou neúčastnickou doložkou jako Dánsko a Velká Británie a budou muset dříve či později vstoupit do eurozóny, tedy nahradit své národní měny společnou měnou euro. Mají pouze jakousi *dočasnou výjimku na zavedení eura* do doby, než budou jejich ekonomiky připraveny na tak závažný krok, jako je vstup do eurozóny.

Mezi základní prvky Hospodářské a měnové unie (HMU) náleží Evropský systém centrálních bank (ESCB) a nová měnová jednotka euro, mechanismus směnných kurzů ERM II. A právě posledně zmíněným prvkem HMU se bude zabývat tento příspěvek.

Hlavním cílem příspěvku je rozbor mechanismu směnných kurzů ERM II jako hlavní součásti integrace členských zemí EU do eurozóny se zaměřením na Českou republiku. Jde tedy o to podat informaci o jeho historii a vývoji, vysvětlit pravidla pobytu v mechanismu, objasnit jeho fungování a nastínit výhody či možná rizika pro ekonomiku země nacházející se v tomto specifickém kurzovém uspořádání. Na příkladech vybraných zemí je ilustrován pobyt v ERM II, pozornost je orientována především na měnový kurz dané země. Získané informace jsou posléze využity k předběžné analýze vstupu české ekonomiky do ERM II.

Příspěvek je strukturován následovně. Po úvodu následuje kapitola věnovaná základním faktům o mechanismu ERM II. Je zde stručně zmíněna historie mechanismu a zejména pravidla pobytu v tomto specifickém kurzovém uspořádání. Třetí kapitola obsahuje základní fakta o vztahu mezi mechanismem ERM II a Českou republikou. Čtvrtá kapitola je pak stěžejní kapitolou příspěvku; jsou zde rozebrány tři základní varianty nastavení centrální parity při vstupu země do ERM II, včetně naznačení možného vývoje měnového kurzu během minimálně dvouletého pobytu v ERM II s dopadem na stanovení výsledného konverzního poměru při vstupu země do eurozóny. Poslední kapitolou je závěr.

Mechanismus směnných kurzů ERM II: základní fakta

Historie a pravidla fungování mechanismu ERM II

Vznikem HMU k 1. 1. 1999 zaniká nejen původní Evropský měnový systém z roku 1979, ale také mechanismus ERM. Evropská rada dne 16. 6. 1997 rozhodla o zřízení nástupnického mechanismu směnných kurzů ERM II. Jeho fungování je upraveno „*Dohodou mezi ECB a národními centrálními bankami členských států mimo eurozónu o provozních postupech mechanismu směnných kurzů ve třetí etapě HMU*“ (poslední novelizace ze dne 21. 12. 2006). Nový mechanismus ERM II je relevantní pro země, které jsou sice členy HMU, resp. EU, ale zatím nejsou členy eurozóny (státy s dočasnou výjimkou na zavedení společné měny euro). Členské státy EU, včetně těch, které prozatím nejsou členy eurozóny, však musí v souladu s článkem 124 Smlouvy o založení ES považovat svou kurzovou politiku za věc společného zájmu všech zemí EU. Stabilní hospodářské prostředí je velmi důležité pro dobré fungování jednotného vnitřního trhu EU, jež nesmí být poškozen nadměrnými fluktuacemi měnových kurzů mezi eurem a ostatními měnami EU. Tyto fluktuace by mohly narušovat obchodní toky mezi členskými státy.

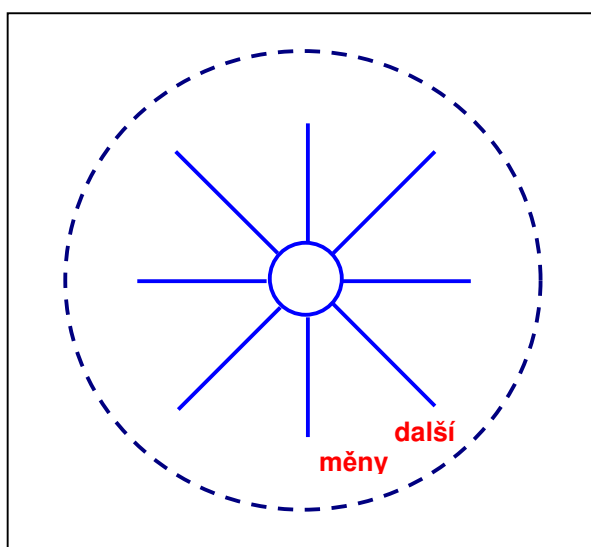
ERM II pomáhá členským státům dosáhnout kurzové stability, která je důležitým prvkem ekonomické konvergence. Z tohoto důvodu je problematika kurzové stability zahrnuta do konvergenčních kritérií. Zafixování měn členských zemí neparticipujících

na eurozóně vůči euru totiž může těmto zemím pomoci v procesu konvergence, částečně také tím, že do jisté míry pomáhá ovlivnit očekávání ekonomických subjektů, zejména spekulantů, pokud jde o kurz dané měny, a tím zvyšuje kredibilitu hospodářské politiky. Kredibilní hospodářská politika potom zpětně zvyšuje stabilitu měnového kurzu.

Účast v ERM II je pro členské státy EU mimo eurozónu dobrovolná. Členský stát, který se ERM II neúčastní od počátku, se do něj může zapojit později. Princip je v podstatě stejný jako v případě původního mechanismu ERM z dob existence Evropského měnového systému. Rozdíl však spočívá v tom, že v tomto mechanismu již neexistuje paritní mřížka, jak tomu bylo v původním mechanismu ERM. *Paritní mřížka* obsahovala oficiální střední bilaterální kurzy mezi všemi páry měn zapojenými do původního mechanismu ERM. Šlo tedy o multilaterální kurzový systém. Kurz dané měny vůči ostatním měnám ERM se mohl pohybovat ve flukтуаčním pásmu $\pm 2,25\%$. Toto pásmo bylo časem rozšířeno, a to nejprve v roce 1990 na $\pm 6\%$ pro Itálii, Velkou Británii a Španělsko a v důsledku krize v letech 1992-93 od srpna 1993 na $\pm 15\%$ pro všechny zúčastněné země.

V nástupnickém mechanismu ERM II je namísto toho aplikován tzv. „*hub-and-spokes*“ přístup, který činí euro středem celého kurzového systému. Na společnou měnu jsou pak zafixovány měny členských zemí mechanismu ERM II (systém je možné znázornit jako kolo bicyklu, viz obrázek 1). Mechanismus je tak bilaterálním kurzovým systémem.

Obr. 1 „Hub-and-spokes“ přístup

Pobyt v ERM II souvisí s plněním kurzového konvergenčního kritéria. Země zapojené do ERM II zafixují v době vstupu do tohoto mechanismu svou měnu vůči euru (zavěšení na jinou měnu než euro, např. na dolar, není přípustné), přičemž flukтуаční pásmo je stanoveno, jak již bylo zmíněno, na $\pm 15\%$. Obecně však platí, že Komise „toleruje“ překročení apreciační hranice pásma (tedy $+15\%$), kdy kritérium kurzové stability není porušeno. V případě překročení depreciační hranice pásma na úrovni $-2,25\%$ posuzuje Komise příčiny tohoto překročení a příslušná země musí přijmout opatření vedoucí k nápravě, jinými slovy k navrácení kurzu měny zpět do pásma $+15\%$ až $-2,25\%$. V případě překročení depreciační

hranice pásma (-15%), je kritérium kurzové stability narušeno, musí dojít ke změně centrální parity a počíná běžet nové dvouleté období nutného členství v ERM II. K úpravám centrálních parit je však nutné přistupovat včas, aby bylo zamezeno významným výchýlkám. Je také možné, že si národní centrální banka, jež chce vstoupit do ERM II, dohodne s ECB užší flukuační pásmo, než je $\pm 15\%$. Jiné režimy měnového kurzu než fixní, konkrétně jde o plovoucí kurz (včetně řízeného) či posuvné zavěšení, nejsou s fungováním mechanismu ERM II slučitelné. Měnové výbory, jež náleží mezi fixní kurzové režimy, jsou s ERM II slučitelné.

Na tomto místě je třeba poznamenat, že plnění kurzového konvergenčního kritéria a členství v ERM II není možné zaměňovat. Země se na jedné straně může účastnit ERM II a na druhé straně nemusí plnit kurzové kritérium (dokonce o to nemusí ani dobrovolně usilovat). Centrální banka země má zájem o to být členem ERM II, např. z důvodu získání kurzové stability, ale současně nemá v plánu přijmout po dvou letech členství v ERM II společnou měnu euro.

Centrální parita pro pobyt v ERM II je stanovena na základě vzájemné dohody mezi ECB, ministry financí zemí eurozóny a ministry financí a guvernéry centrálních bank členských zemí ERM II a Evropskou komisí (více se stanovení centrální parity věnujeme dále v textu). Pokud by nastaly problémy s udržením dané parity, je možné využít automatických a neomezených kurzových intervencí. Intervencí však může být použito jen jako doplněk k vhodným opatřením fiskální a měnové politiky. Centrální banky zemí zapojených do ERM II si mohou za účelem intervencí vzájemně půjčovat prostředky, jejichž splatnost nepřevyšuje tři měsíce (jde o tzv. velmi krátkodobé financování). Pro tyto výpůjčky však existují horní meze, které stanovuje ECB. Na základě vzájemné dohody mezi ECB a příslušnou národní centrální bankou v ERM II je možné provádět rovněž tzv. koordinované intervence. V případě, že země prokáže schopnost udržet svůj měnový kurz po stanovenou dobu v daném koridoru, může se stát, ovšem při současném splnění ostatních konvergenčních kritérií, členem eurozóny.

Je třeba také podotknout, že fungováním ERM II není dotčen prvořadý cíl ECB a národních centrálních bank mimo eurozónu, kterým je udržování cenové stability. Dokonce i kurzové intervence mohou být na čas pozastaveny, pokud by to bylo v rozporu s primárním cílem cenové stability země, příp. celé eurozóny. Cenová stabilita je pro fungování měnové unie rovněž velmi důležitá, a proto také náleží mezi konvergenční kritéria.

Současný stav ERM II

V současné době se mechanismu ERM II účastní Dánsko, Estonsko, Kypr, Lotyšsko, Litva, Malta a Slovensko. Slovensko bylo členem ERM II do konce roku 2006, od 1. 1. 2007 již náleží mezi členské země eurozóny. Aktuální kurzové režimy v nových členských zemích EU, včetně jejich (ne)členství v mechanismu ERM II, jsou uvedeny v tabulce 1.

Tab. 1 Režimy měnového kurzu v nových členských zemích EU*)

Země	Kurzový režim	Člen ERM II centrální parita
Bulharsko	měnový výbor (euro)	X
Česká republika	řízený floating (euro)	X
Estonsko	měnový výbor (euro)	od 27. 6. 2004 1 EUR = 15,6466 EEK
Kypr	fixní kurz s pásmem oscilace $\pm 15\%$ (euro)	od 2. 5. 2005 1 EUR = 0,585274 CYP

Litva	měnový výbor (euro)	od 27. 6. 2004 1 EUR = 3,4528 LTL
Lotyšsko	fixní kurz s pásmem oscilace $\pm 1\%$ (euro)	od 2. 5. 2005 1 EUR = 0,702804 LVL
Malta	fixní kurz k měnovému koši (váhy euro 70%, USD 10%, GBP 20%),	od 2. 5. 2005 1 EUR = 0,4293 MTL
Polsko	floating	X
Rumunsko	řízený floating (euro)	X
Slovensko	řízený floating (euro)	od 28. 11. 2005 1 EUR = 38,4550 SKK
		19. 3. 2007 revalvace o 8,5% na 1 EUR = 35,4424 SKK
Slovinsko	řízený floating (euro)	od 27. 6. 2004 1 EUR = 239,640 SIT, od 1. 1. 2007 členem eurozóny

^{*)} Členství země v **ERM II** znamená, že země má od data vstupu do ERM II fixní kurz k euru.

Zdroj: Národní centrální banky

Ve sloupci „*Kurzový režim*“ je v závorce v případě režimu fixního kurzu (včetně měnového výboru) uvedena měna, na kterou byla nebo je domácí měna zavěšena. V případě Bulharska, Estonska, Kypru a Litvy je to vždy euro. Nebylo tomu tak ale ve všech případech; např. Litva používala jako kotvu v období 1994-2002 americký dolar. Pokud jde o řízený floating, v závorce je uvedena referenční měna, jejíž měnový kurz vůči domácí měně je centrální bankou monitorován.

Ve sloupci „*Člen ERM II, centrální parita*“ je uvedeno, zda daná země je či není součástí ERM II. Datum označuje den, kdy se země stala součástí tohoto mechanismu. V tomto případě je pak ve druhém řádku uvedena centrální parita, na které byla v den vstupu měna této země zafixována vůči euru. Pokud je uveden pouze symbol „X“, znamená to, že země prozatím stojí mimo ERM II.

Zapojení ČR do ERM II

Základní dokumenty

Česká republika se hned od počátku řadila mezi země, které zastávaly spíše rozvázný postoj a s přijetím eura zbytečně nespíchají. ČNB v závěru roku 2002 předložila vládě dokument pod názvem **Česká republika a euro – návrh strategie přistoupení**. V tomto materiálu byla navržena příslušná opatření hospodářské politiky tak, „*aby nebyla vyloučena možnost přistoupení k eurozóně kolem roku 2007*“. ČNB se domnívala, že přistoupením ČR k eurozóně povede k zrychlení reálné konvergence ekonomiky ČR k ostatním vyspělým ekonomikám EU a také k prohloubení nutných strukturálních reforem. ČNB si však byla současně vědoma rizik, které mohou vyplývat z členství v mechanismu ERM II, a to zejména v důsledku nedostatečně konsolidovaného systému veřejných financí, a proto dle uvedeného dokumentu „*delší než minimálně nutné dvouleté setrvání v ERM II se nejvíce jako žádoucí*“.

Dle **Strategie přistoupení ČR k eurozóně**, společného dokumentu vlády ČR a ČNB ze dne 30. 9. 2003, „*lze očekávat přistoupení ČR k eurozóně v horizontu let 2009-2010*“. I v tomto dokumentu ČNB a vláda ČR znovu deklarují, že budou usilovat o maximálně dvouleté členství ČR v ERM II. Z toho by vyplývalo, že by česká koruna musela vstoupit do

mechanismu ERM II přibližně v roce 2007. Plánovaný termín přijetí společné měny byl však v roce 2006 rozhodnutím vlády ČR fakticky odsunut a nový termín nebyl dosud stanoven.

Na počátku roku 2005 zveřejnila ČNB materiál *Přehled hlavních úkolů v oblasti působnosti ČNB a nástin dalších úkolů v souvislosti se zavedením eura v ČR*. Tento materiál shrnuje hlavní úkoly ČNB v oblasti institucionálního, technicko-organizačního a legislativního zabezpečení zavedení eura v ČR. Dne 23. 11. 2005 byl vládou ČR schválen materiál *Institucionální zajištění zavedení eura v České republice*. Následně byl celý proces zavádění eura v ČR svěřen Ministerstvu financí ČR. ČNB se stala jedním z hlavních partnerů tohoto procesu. Byla také zřízena *Národní koordinační skupina* s šesti pracovními skupinami (pro finanční sektor, pro komunikaci, pro informatiku a statistiku, pro legislativu, pro nefinanční sektor a ochranu spotřebitele a pro veřejné finance a veřejnou správu).

Vládou ČR byl dne 11. 4. 2007 schválen dokument *Národní plán zavedení eura v České republice*, v němž však konkrétní datum vstupu ČR do eurozóny opět není uvedeno. Souběžně je problematika přijímání eura v ČR rovněž zmíněna v tzv. *Konvergenčním programu* (do doby vstupu ČR do EU šlo o Předvstupní hospodářský program), jehož obsahem je mj. plán vývoje veřejných financí v ČR, jež jsou podstatné pro plnění konvergenčních kritérií nutných ke vstupu do eurozóny.

Jak Evropská komise, tak i ECB pak v návaznosti na Konvergenční program připravují tzv. *Konvergenční zprávy*. Tyto zprávy jsou vypracovávány jednou za dva roky. Zprávy jsou základem pro rozhodnutí Rady EU, zda členská země splňuje podmínky nezbytné pro přijetí eura. Kromě toho, že se ECB podílí na hodnocení dosažené konvergence, také spolupracuje s národními centrálními bankami nových členských zemí EU a snaží se zajistit jejich plynulé zapojení do činnosti Euro systému.

Kurzový režim a ERM II

Předpokládá se, že země, jež aspiruje na vstup do mechanismu ERM II, potažmo do eurozóny, nebude používat jiné kurzové režimy, než fixaci na euro nebo řízený floating se společnou měnou euro jako referenční měnou. Důvodem je to, že účast v ERM II vyžaduje definici centrální parity vůči euru, což by v případě zavěšení měny na jinou měnu než euro nebylo možné a takto nárazově stanovená centrální parita vůči euru by nebyla trhem otestovaná a tudíž dlouhodobě udržitelná.

V tomto ohledu je současný kurzový režim ČR v souladu s danými podmínkami, jelikož ČNB stále formálně používá řízený floating s referenční měnou euro. Samozřejmě se ČNB musí vyvarovat takové kurzové politiky, která by mohla případně ohrozit bezproblémové fungování jednotného vnitřního trhu EU a společné měny euro. Z tohoto důvodu ČNB nespěchá s fixováním koruny a nepřistoupila dosud ke změně kurzového režimu a ponechává korunu neustále v režimu řízeného floatingu.

Existují pro ČR rizika členství v ERM II?

Je třeba si uvědomit, že vstupem ČR do mechanismu ERM II musí přejít česká měna z režimu řízeného floatingu s hlavní referenční měnou euro na režim pevného kurzu s fixací na společnou měnu euro. Česká ekonomika má již s pevným kurzem své zkušenosti, a to od počátku transformace do května 1997, kdy byl tento kurzový režim v důsledku měnové krize opuštěn. Od té doby česká koruna volně plave s případnými korekcemi (tedy řízením pohybu

kurzu) ze strany centrální banky ve formě kurzových intervencí.³⁹⁴ Navíc není možné srovnávat fungování pevného kurzu v počátcích transformace ekonomiky se stavem relativně stabilní ekonomiky připravující se na vstup do měnové unie. Pro českou měnu a celkově pro českou ekonomiku bude opětovná fixace měny kvalitativně odlišnou situací, na níž si bude muset nově přivykat. Měnový kurz není izolovanou veličinou, naopak, má vliv na celou řadu jiných ekonomických proměnných a ovlivňuje i hospodářskou politiku země.

Obecně je v režimu pevného kurzu hospodářská politika země tímto režimem ovlivněna a musí se mu do značné míry podřídit. Vnitřní vývoj ekonomiky tak podléhá vnějším vztahům ekonomiky se zahraničím. Vláda země si např. nemůže dovolit financovat z veřejných rozpočtů své neúměrné výdaje (zejména na spotřebu), jelikož by tato deficitní politika mohla vést k podkopání důvěry v měnu země a tudíž k tlaku na její depreciaci. Stejně tak značný nárůst mezd nepodložený růstem produktivity práce nebo přehnaně expanzivní měnová politika mohou vést k rozkolísání měnového kurzu, což zpětně vede k nápravným opatřením ze strany tvůrců hospodářské politiky, jež pak mnohdy anulují jejich původní úmysly. Stručně řečeno, pevný kurz svazuje ruce hospodářsko-politickým autoritám a omezuje tak zejména měnovou politiku země do značné míry pouze na udržování dané úrovně měnového kurzu.

Plovoucí kurz naopak kopíruje vývoj ostatních veličin a pomáhá ekonomice vyrovnat se s důsledky ne vždy optimální měnové (či obecně hospodářské) politiky. Nic však není tak ideální, jak na první pohled vypadá, a tak i plovoucí kurz může reagovat na špatnou hospodářskou politiku a působit svými značnými výkyvy (resp. značnou volatilitou) ekonomice nemalé potíže.

Tvůrci mechanismu ERM II zamýšleli učinit tento mechanismus jakýmsi „předstupněm“ při přijímání společné měny euro. Členské země ERM II si mohou nanečisto vyzkoušet, zda jsou jejich ekonomiky schopny fungovat v režimu pevného kurzu vůči euru, protože po vstupu do eurozóny se vše přepočítá na společnou měnu euro dle stanoveného konverzního poměru, jednotlivé národní měny zaniknou a země budou používat již jen euro.

ERM II je na jedné straně režimem pevného kurzu, klade tedy vysoký důraz na soulad hospodářských politik země a napomáhá ekonomické stabilitě. Tato stabilita je dána tím, že stanovení centrální parity signalizuje představu centrální banky o úrovni měnového kurzu domácí měny vůči euru. To by mělo působit na omezení fluktuací měnového kurzu a tím napomoci hospodářskému růstu a dalšímu přibližování členských zemí ERM II ekonomikám zemí eurozóny. ČR však, jak již bylo jednou uvedeno, patří mezi ekonomiky, jež rostou relativně rychleji než členské země eurozóny, což působí na apreciaci reálného kurzu a to by v případě členství v ERM II mohlo vyvolávat potřebu častější změny centrální parity (stačí si jen představit, jak se změnil kurz koruny vůči euru od zavedení eura v roce 1999 dosud, viz také graf 3 dále v textu). A časté změny centrální parity už na očekávání ekonomických subjektů nemusí působit příliš přesvědčivě.

Dalším problémem je intervenční podpora národní centrální bance ze strany ECB. Tato podpora je totiž automatická jen na hraně stanoveného intervenčního pásma (tzv. *marginální intervence*). Pokud jde o intervence uvnitř flukтуаčního pásma (tzv. *intramarginální intervence*), záleží pouze na rozhodnutí ECB, zda národní centrální banku podpoří. V již zmíněné „*Dohodě mezi ECB a národními centrálními bankami členských států mimo eurozónu o provozních postupech mechanismu směnných kurzů ve třetí etapě HMU*“ jsou

³⁹⁴ Ačkoliv ČNB naposledy intervenovala s cílem ovlivnit kurz koruny v roce 2003, prakticky jde tedy o volně plovoucí kurz, po formální stránce v ČR stále existuje režim řízeného floatingu (nebo také řízeného plování).

navíc stanoveny limity pro poskytování vzájemné krátkodobé finanční pomoci mezi centrálními bankami v ERM II (jmenovitě pro každou centrální banku).³⁹⁵

Na druhé straně flukтуаční pásmo $\pm 15\%$ zaručuje členským zemím i v režimu pevného kurzu určitou volnost. Otázkou ovšem zůstává, zda takto široké pásmo pro pohyb měny členského státu ERM II od stanovené centrální parity vůči euru dokáže vůbec působit stabilizačně a zda ověří schopnost země uhájit stabilitu měny vůči euru.

Co bude následovat po ERM II?

V případě splnění všech konvergenčních kritérií vypracuje ECB a Evropská komise hodnocení Konvergenční zprávy ze strany ČR a bude následovat hodnotící procedura v evropských institucích, jež obvykle trvá několik málo měsíců. Následuje rozhodnutí Rady EU o zrušení výjimky na zavedení eura (jež je pro všechny nové členské země EU dočasná) a definitivní odsouhlasení konverzního poměru koruny k euru. Poté bude ČR oprávněna vstoupit do eurozóny, tedy přijmout společnou měnu euro.

S tímto procesem samozřejmě souvisí i řada technických záležitostí, které musí proběhnout ještě před samotným zavedením eura, jako je zabezpečení dostatečného množství eurobankovek a mincí pro hotovostní oběh v ČR, a to jak pro bankovní, tak pro maloobchodní sektor. Dále musí být provedena konverze bankomatů či různých automatů používajících bankovky a mince. Po nějakou dobu bude povinné duální uvádění cen, platů, zůstatků na účtech, aby byli spotřebitelé, zaměstnanci, klienti bank apod. zorientováni a mohli si postupně přivykat na nové hodnoty v eurech. Po fyzickém zavedení eura do oběhu bude zřejmě nějakou dobu kolovat současně euro i česká koruna, české bankovky a mince však již nebudou do oběhu zpětně vráceny a budou se postupně vyměňovat za euro. Tato problematika však není předmětem tohoto příspěvku, proto se jí nebudeme dále zabývat.

Stanovení centrální parity pro ERM II: základní scénáře

V souladu s usnesením Evropské rady přijatým 16. června 1997 v Amsterdamu budou rozhodnutí o centrálních paritách v mechanismu ERM II učiněna vzájemnou dohodou ministrů financí států nacházejících se v eurozóně, ECB a ministrů financí a guvernérů centrálních bank států nacházejících se mimo eurozónu, které se účastní nového mechanismu, přijatou společným postupem se zapojením Evropské komise a po konzultaci s Hospodářským a finančním výborem. Ministři financí a guvernéři centrálních bank členských států, které se neúčastní mechanismu směnných kurzů, budou přítomni jednání, avšak nebudou mít právo hlasovat. Všechny strany vzájemné dohody včetně ECB budou mít právo zahájit důvěrné jednání zaměřené na přehodnocení centrálních parit.

Následně bude mezi prezidentem ECB a guvernérem ČNB ještě před vstupem do ERM II podepsána dohoda, jež bude stanovovat konkrétní podmínky účasti koruny v tomto kurzovém mechanismu.

Obecně existují tři možné scénáře, jak může centrální banka (obvykle po konzultaci s vládou) stanovit výši centrální parity měny země vůči euru při vstupu země do mechanismu ERM II:

³⁹⁵ Např. ČNB smí v rámci této dohody přijmout max. 640 milionů eur za účelem financování intervencí uvnitř flukтуаčního pásma (*marginální intervence*). Před vstupem Rumunska a Bulharska do EU od 1. 1. 2007 to bylo 700 milionů eur.

1. centrální parita je stanovena na úrovni aktuálního tržního kurzu,
2. centrální parita je stanovena na nižší (slabší) úrovni, než je aktuální tržní kurz,
3. centrální parita je stanovena na vyšší (silnější) úrovni, než je aktuální tržní kurz.

Po absolvování pobytu v ERM II následuje vyhodnocení dané centrální parity a její případné změny a poté dojde k definitivnímu stanovení konverzního poměru měny přistupující země vůči euru. Již bylo uvedeno, že v souladu s pravidly mechanismu ERM II je možná v době pobytu v mechanismu revalvace centrální parity a po dvou letech pobytu v mechanismu a po splnění všech ostatních konvergenčních kritériích se může tato země stát plnoprávným členem eurozóny. V případě devalvace centrální parity je porušena jedna ze základních podmínek pobytu v ERM II a rovněž kurzového konvergenčního kritéria a v tomto případě se musí devalvující země vrátit zpět na začátek a začíná běžet nové dvouleté období pobytu v ERM II.

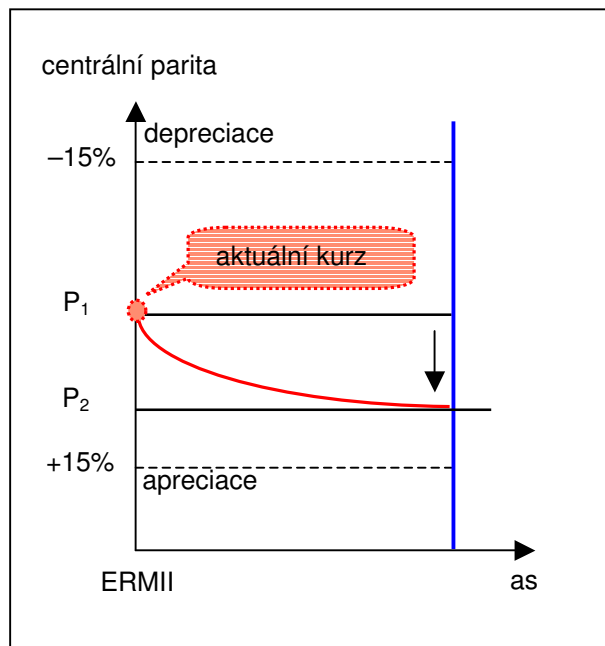
Centrální parita na úrovni tržního kurzu

Jednou z možností určení centrální parity před vstupem země do ERM II je, že centrální banka stanoví centrální paritu na úrovni aktuálního tržního kurzu. Centrální banka většinou vychází z předsvědčení, že ekonomické subjekty budou v souladu s aprecií (tržním zhodnocováním) reálného kurzu ve střednědobém horizontu očekávat apreciaci nominálního kurzu, tudíž považují současný tržní kurz za podhodnocený. Je to dáno tím, že země s nižší ekonomickou úrovní se snaží dosáhnout ekonomické úrovně vyspělejší země (či zemí, jako např. zemí eurozóny). Tato země tak dosahuje nejen vyššího ekonomického růstu (měřeno tempem růstu reálného HDP), ale také vyšší míry inflace, což ve svém důsledku vede k apreciaci reálného kurzu.

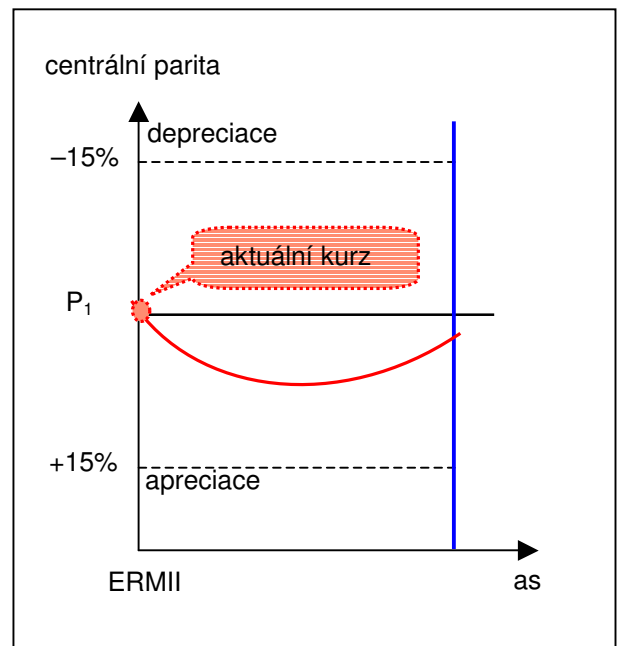
Mohou nastat dvě varianty následného vývoje tržního kurzu ve vztahu ke stanovené centrální paritě. Za prvé, k apreciaci bude docházet po celou dobu setrvání země v mechanismu ERM II, z čehož plyne, že po uplynutí členství v ERM II přistoupí centrální banka k přehodnocení, tedy revalvaci centrální parity z úrovně CP_1 na úroveň CP_2 (např. CP_1 byla původně 28 CZK/EUR, po revalvaci je CP_2 ve výši 26 CZK/EUR). Situace je ilustrována v obrázku 2 jako "Varianta A". Výsledný konverzní poměr při vstupu země do eurozóny bude tedy silnější, než v době vstupu země do ERM II. Může také nastat situace, kdy centrální banka revalvaci centrální parity v ERM II odloží a přistoupí k ní až v době stanovování definitivního konverzního poměru při vstupu země do eurozóny.

Obr. 2 Centrální parita na úrovni tržního kurzu

Varianta A

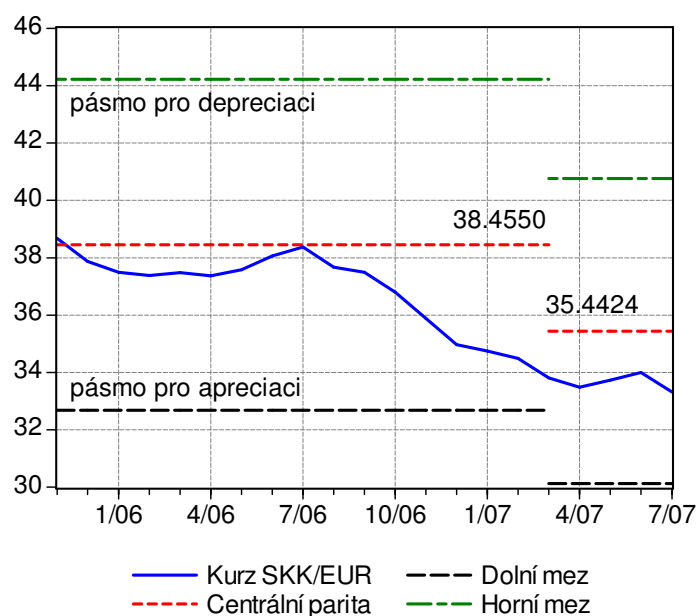
Varianta B

Druhou variantou je situace, kdy ekonomické subjekty uvěří centrální bance, že je schopna udržet stanovenou centrální paritu (např. kurzovými intervencemi či úrokovou politikou). Proto začne po počáteční apreciaci časem docházet ke zpětné depreciaci. Jinou možností je např. reakce ekonomických subjektů na domácí měnovou politiku centrální banky. Tržní kurz se tak přiblíží zpět k původně stanovené centrální paritě a centrální banka tak nemusí před vstupem do eurozóny konverzní poměr měnit, jak tomu bylo v přecházejícím případě. Celá situace je znázorněna v obrázku 2 jako "Varianta B".

Strategii stanovení centrální parity na úrovni tržního kurzu zvolilo před vstupem do ERM II např. Slovensko, které již dokonce jedenkrát provedlo revaluaci centrální parity. Graf 1 znázorňuje vývoj kurzu slovenské koruny vůči euru poté, co Slovensko vstoupilo do mechanismu ERM II v listopadu 2005.

Graf 1 Vývoj kurzu slovenské koruny vůči euru v období od vstupu do ERM II

Zdroj: Eurostat [22. 8. 2007]

Z grafu je zřejmé, že slovenská koruna téměř okamžitě po vstupu do ERM II v souladu s očekáváními začala apreciovat (s výjimkou letních měsíců roku 2006). Vzhledem ke skutečnosti, že se slovenská měna neustále blížíla ke spodní (apreciační) hranici fluktuálního pásma, rozhodla slovenská centrální banka s účinností od 19. března 2007 o revalvaci centrální parity (viz také tabulka 1).

Podhodnocená centrální parita

Druhou možností, jak může centrální banka stanovit před vstupem do ERM II centrální paritu, je na slabší úrovni, než na které se aktuálně nachází tržní kurz. Centrální banka vychází z toho, že ekonomické subjekty vnímají měnu jako nadhodnocenou a bude tudíž v průběhu členství země v ERM II docházet k její depreciaci (tržnímu znehodnocování) až na úroveň, která bude trhem považována za rovnovážnou. Měna bude tedy po celou dobu pobytu v ERM II fluktuovat v apreciační části pásma a bude konvergovat směrem ke stanovené slabší centrální paritě.

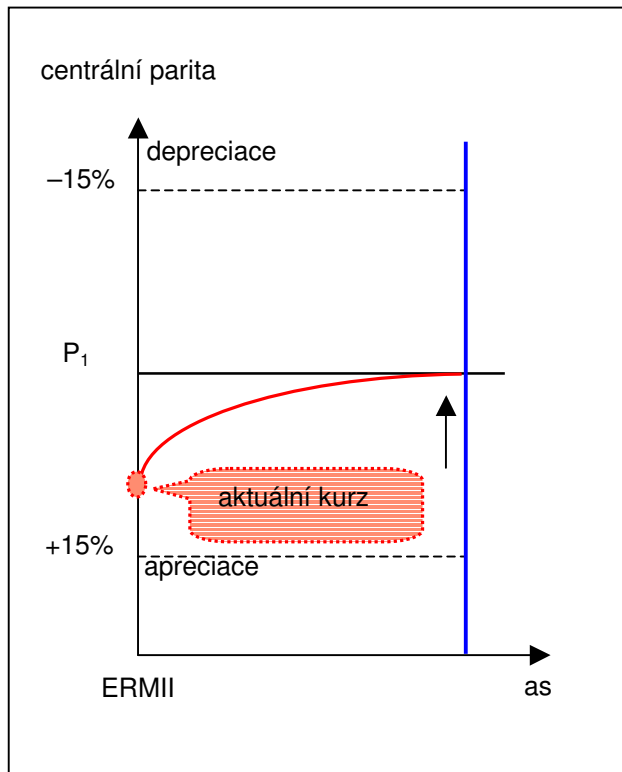
Opět mohou nastat dvě varianty vývoje kurzu. První z nich je situace, kdy v průběhu členství země v ERM II bude docházet k depreciaci, až se tržní kurz přiblíží ke stanovené centrální paritě. Centrální banka pak před vstupem země do eurozóny nebude centrální paritu měnit a ponechá ji na stejné úrovni CP_1 . Celá situace je znázorněna v obrázku 3 jako "Varianta A".

Ve druhém variantním případě bude po vstupu země do ERM II docházet k depreciaci měny tak, jak tomu bylo v předcházejícím případě a tržní kurz se bude přibližovat stanovené centrální paritě CP_1 . V určitém okamžiku však centrální banka ztratí důvěru ekonomických subjektů a ty přestanou brát centrální paritu jako udržitelnou. Začne tak naopak docházet zpětně k pomalé apreciaci měny. Centrální banka pak před vstupem země do eurozóny provede mírnou revalvaci centrální parity z původní úrovně CP_1 na novou úroveň CP_2 (např. CP_1 byla původně 28 CZK/EUR, po revalvaci je CP_2 ve výši 27,50 CZK/EUR). Výsledný

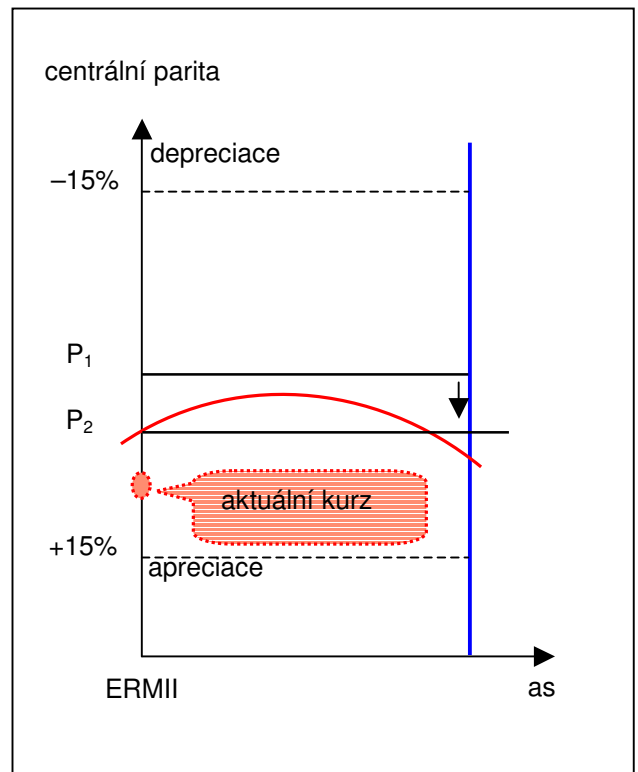
konverzní poměr při vstupu země do eurozóny bude tedy mírně silnější, než v době vstupu země do mechanismu ERM II (viz „Varianta B“ v obrázku 3).

Obr. 3 Centrální parita na slabší úrovni, než je tržní kurz

Varianta A

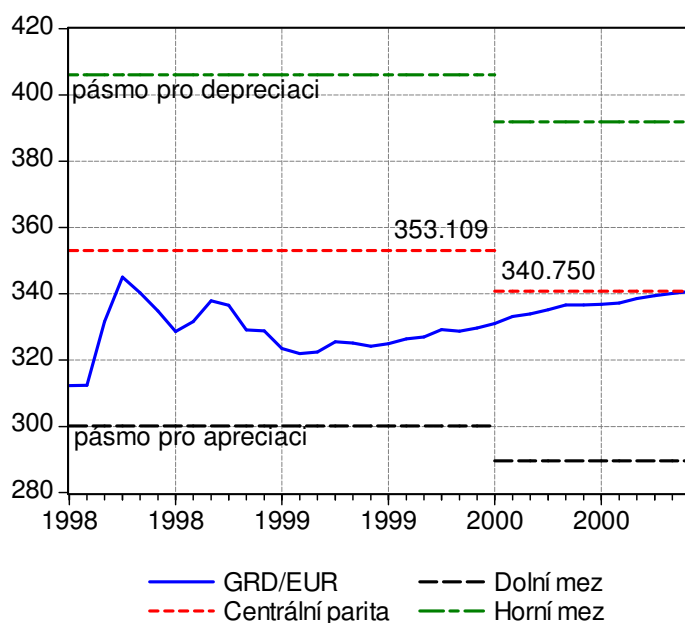

Varianta B

Výše popsaným způsobem postupovala např. řecká centrální banka po vstupu Řecka ještě do původního mechanismu ERM dne 16. 3. 1998. Vývoj kurzu řecké drachmy vůči euru po vstupu Řecka do mechanismu ERM ilustruje graf 2.

Graf 2 Vývoj kurzu řecké drachmy vůči euru v období od vstupu do ERM

Zdroj: Eurostat [28. 8. 2007]

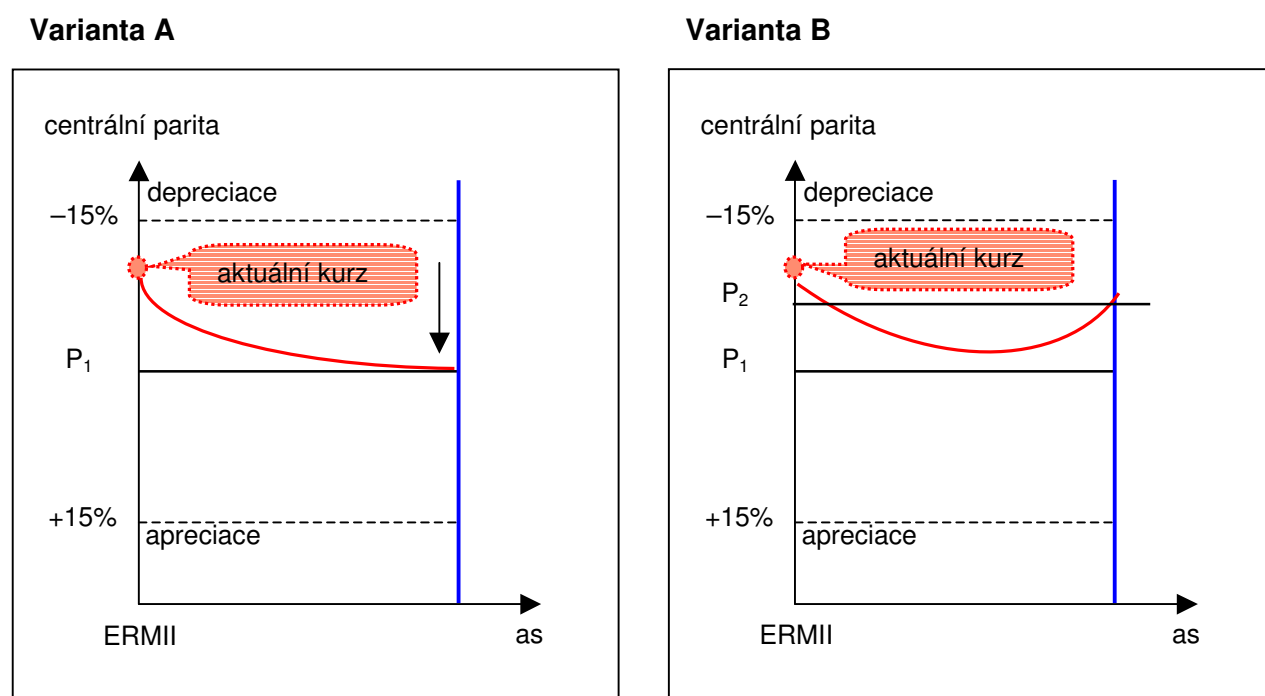
Vzhledem k tomu, že v Řecku, na rozdíl od nových členských zemí EU přijatých k 1. 4. 2004, nedocházelo k výraznějšímu růstu produktivity ve srovnání s tehdejšími členskými zeměmi eurozóny, což by tlačilo na apreciaci měny, řecká drachma vůči euru depreciovala. Řecká centrální banka proto stanovila centrální paritu na slabší úrovni ve vztahu k aktuálnímu kurzu drachmy (devalvace drachmy vůči euru činila 12,3%). Drachma po vstupu do ERM skutečně zpočátku nadále oslabovala a směřovala ke stanovené centrální paritě (v grafu je znázorněno jako pohyb kurzu směrem nahoru), ovšem ne tak silně, jak centrální banka původně předpokládala.³⁹⁶ Proto bylo třeba situaci napravit a ještě během pobytu Řecka v ERM II došlo 17. 1. 2000 k revalvaci centrální parity drachmy vůči euru o 3,5%. O rok později, přesně k 1. 1. 2001, se pak Řecko stalo členem eurozóny a konverzní poměr byl ustaven na úrovni dosavadní centrální parity a současně i aktuálního tržního kurzu.

Nadhodnocená centrální parita

Třetí možností pro centrální banku je stanovit centrální paritu na úrovni silnější, než na jaké se aktuálně nachází tržní kurz měny země. Tržní kurz pak bude v době členství země v mechanismu ERM II postupně apreciovat, až se přiblíží ke stanovené centrální paritě. Ekonomické subjekty vnímají centrální paritu jako kredibilní, tedy věří ve schopnost centrální banky ji trvale udržet. Tato situace je znázorněna jako "Varianta A" v obrázku 4. Použít tuto možnost může např. centrální banka v zemi, jež má zkušenosti s relativně vyšší inflací, tudíž zde existují apreciační očekávání.

³⁹⁶ Mezitím došlo od 1. 1. 1999 v souvislosti se vznikem HMU k transformaci původního mechanismu ERM na nový ERM II.

Obr. 4 Centrální parita na silnější úrovni, než je tržní kurz

Jako "Varianta B" je v obrázku 4 zachycena situace, kdy ekonomické subjekty přestanou brát původně stanovenou centrální paritu CP_1 jako udržitelnou, centrální banka ztratí svoji kredibilitu, s čímž souvisí změna očekávání ekonomických subjektů. Počáteční apreciaci se tak časem změní v postupnou depreciaci. Centrální banka pak bude nucena devalvovat centrální paritu, což je v rozporu s podmínkami členství země v ERM II (např. CP_1 byla původně 28 CZK/EUR, po devalvaci je CP_2 ve výši 29 CZK/EUR). Vzhledem k tomu, že devalvace centrální parity je porušením podmínek pro bezproblémový pobyt v ERM II, začne dané zemi běžet nové dvouleté období, po které bude muset země, pokud bude chtít v budoucnu přijmout společnou měnu euro, setrvat v mechanismu ERM II.

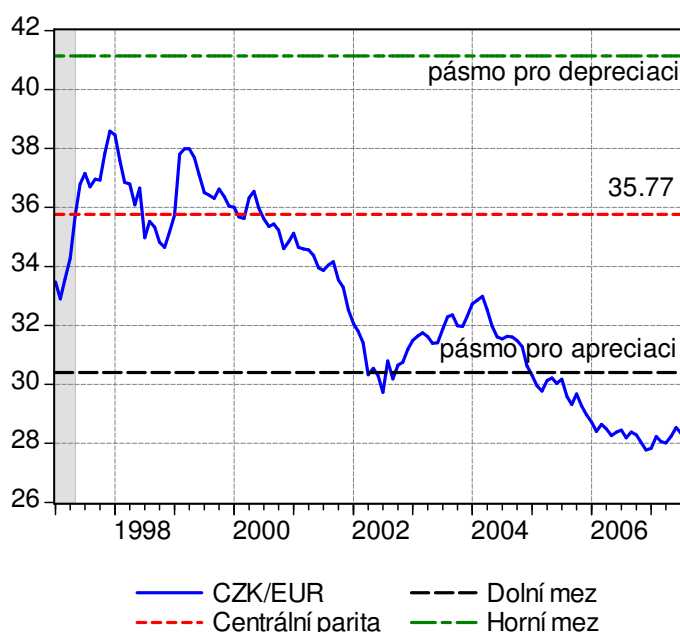
Centrální parita a výsledný konverzní poměr v ČR

V ČR se dá očekávat stanovení centrální parity při vstupu země do ERM II na úrovni blízké aktuálnímu tržnímu kurzu, jak tomu bylo i na Slovensku. Česká měna stejně jako ostatní země středoevropského regionu vůči euru dlouhodobě posiluje. Vzhledem k tomu, že ČR bude muset před vstupem do eurozóny kromě kurzového konvergenčního kritéria (vyžadujícího stabilitu měny) plnit rovněž kritérium inflační (cenová stabilita), může se snaha ČNB o cenovou stabilitu odrazit v apreciaci nominálního kurzu. Důvodem je rychlejší hospodářský růst ve vztahu k ostatním ekonomikám eurozóny. Ten se pak v české ekonomice projeví dvěma způsoby: buď tlakem na zvýšení cenové hladiny (tudíž se projeví v inflaci) nebo tlakem na apreciaci nominálního kurzu; otevřená zůstává i třetí možnost, tedy přizpůsobení bude probíhat současně oběma kanály (kurzovým i inflačním). Je tak ohroženo současné plnění inflačního i kurzového konvergenčního kritéria. A pokud bude ČNB usilovat, v souladu s primárním cílem definovaným zákonem o ČNB, o zachování cenové stability,

bude tím přiškrcen inflační kanál. Tím bude v době pobytu ČR v ERM II docházet k postupné apreciaci nominálního kurzu. Proto si členství české měny v ERM II zřejmě vyžádá dříve nebo později revaluaci centrální parity (viz příklad Slovenska).

Graf 3 ilustruje vývoj kurzu české koruny vůči euru v období 1/1997 až 8/2007. V grafu je šedou barvou vyznačena část období, kdy byla koruna ještě v režimu fixního kurzu (leden až květen 1997), od této doby je neustále v režimu řízeného floatingu. Pomyslná výchozí centrální parita je stanovena na úrovni aktuálního tržního kurzu v době přechodu koruny z fixního kurzu na floating, což byla v květnu 1997 hodnota 35,77 CZK/EUR. Od této parity pak bylo vypočteno flukтуаční pásmo $\pm 15\%$.

Graf 3 Vývoj kurzu české koruny vůči euru v období 1/1997 až 8/2007 – simulace pobytu ČR v ERM II

Zdroj: Eurostat [12. 9. 2007]

Na vývoji kurzu koruny vůči euru je ve sledovaném období vidět, že koruna v průměru neustále apreciovala (pohyb směrem dolů); výjimkou byl závěr roku 1997, počátek roku 1999 a později druhá polovina roku 2002 a téměř všechny měsíce roku 2003 (zčásti v důsledku očekávaného vstupu ČR do EU a rovněž vlivem měnové krize v Maďarsku). Od roku 2004 koruna s drobnými výkyvy neustále zhodnocuje. Apreciace české měny byla za posledních deset let poměrně výrazná a přesáhla by apreciační hranici flukтуаčního pásma $+15\%$ již v roce 2002. Po svém přechodném znehodnocení by se koruna na čas v závěru roku 2002 vrátila zpět do apreciační části flukтуаčního pásma, aby jej v roce 2005 v důsledku dalšího zhodnocování opět opustila.

Výše uvedený kurzový vývoj koruny však nemusí nic vypovídat o schopnosti země splnit nebo nesplnit konvergenční kritérium kurzové stability a podmínky pobytu v ERM II. Sledované období zahrnuje celých deset let. Pokud bychom vzali v úvahu např. posledních několik málo let, byla ČR zřejmě schopna toto konvergenční kritérium naplnit. Slůvko „zřejmě“ je zde záměrně, jelikož by pobyt ČR v ERM II mohl vést ke spekulacím ve smyslu testování schopnosti ČNB udržet centrální paritu na stanovené úrovni s důsledky pro volatilitu

kurzu koruny vůči euru. Jinými slovy, vývoj kurzu koruny by se mohl lišit od skutečného vývoje kurzu zachyceného v grafu 3. Ten tak slouží pouze jako jakási ilustrace simulace pobytu ČR v ERM II.

Pokud jde o predikci stanovení konkrétní výše centrální parity při vstupu ČR do ERM II a následně konverzního poměru před vstupem ČR do eurozóny z pohledu současnosti, je to dosti problematické. Výchozím teoretickým rámcem může v tomto směru být např. *teorie nekryté úrokové parity*. Tato teorie definuje vztahy mezi očekávanou změnou měnového kurzu na jedné straně a rozdílem v úrokových sazbách domácí a zahraniční ekonomiky, jež je snižena o rizikovou prémii, na straně druhé. Pokud budou např. úrokové sazby v domácí ekonomice i po odečtení rizikové premie vyšší než sazby v ekonomice zahraniční, budou ekonomické subjekty očekávat deprecii domácí měny. Deprecií je tak eliminován relativně vyšší úrokový výnos aktiv v domácí měně. Tímto dojde ke srovnání míry výnosnosti v domácí a zahraniční měně na stejnou úroveň. Vývoj kurzu tak dle této teorie závisí na nastavení úrokových sazeb ČNB a na výši rizikové premie.

Za účelem stanovení úrovně centrální parity či konverzního poměru je možné využít také odhady trajektorie rovnovážného reálného kurzu. Existuje celá řada přístupů, jež se snaží pomocí modelového aparátu popsat determinanty rovnovážného reálného měnového kurzu a odhadnout jeho rovnovážnou hodnotu. Může jít např. o FEER (*Fundamental Equilibrium Exchange Rate*), BEER (*Behavioural Equilibrium Exchange Rate*) či FRER (*Fundamental Real Exchange Rate*) modely.

Ze současného pohledu je však velmi obtížné stanovit výši centrální parity a konverzního poměru, jelikož představitelé vlády ani centrální banky nestanovili nové datum přijetí eura v ČR. Jasně deklarované cílové datum pro přijetí společné měny euro je však pro stanovení centrální parity i výsledného konverzního poměru nesmírně důležité. Zástupci centrální banky jsou v této věci opatrnější a raději by konkrétní datum nestanovovali s odvoláním na nedodržení původně vyhlášeného termínu vstupu ČR do eurozóny, jež bylo plánováno na roky 2009 až 2010, ovšem zejména kvůli špatnému stavu veřejných financí musel být tento termín odložen. Stanovení nového termínu a jeho opětovné odvolání by mohlo výrazně snížit kredibilitu dalších vyhlášených termínů a vést případně i ke spekulacím vůči české koruně. Navíc je třeba vyčkat na účinky reformy veřejných financí na českou ekonomiku. Ministerstvo financí je naopak zastáncem vyhlášení konkrétního termínu (spekuluje se o roku 2012), jelikož to může tlačit na razantnější plnění reformních cílů vlády. Obecně je však nutné sdělit termín pro zavedení eura v ČR s dostatečným předstihem, aby se na něj mohly ekonomické subjekty náležitě připravit. Dále je třeba zdůraznit, že rozhodnutí o tom, kdy zavést euro, je především politickým rozhodnutím a ČNB bude v této věci hrát spíše roli poradního orgánu.

Kromě výše uvedených argumentů o nesnadnosti stanovení výše centrální parity a konverzního poměru je zde ještě jeden problém. Ze strany ECB ani Evropské komise neexistuje pro země aspirující na vstup do eurozóny jednoznačně definovaný postup daný např. směrnicí či vyhláškou, jež by stanovil, jak má si má země počínat při určování centrální parity nebo konverzního poměru. Každá země tak de facto může postupovat jiným způsobem. Jedna země se např. rozhodne stanovit centrální paritu při vstupu do ERM II na úrovni aktuálního tržního kurzu a při vstupu do eurozóny pak provede revaluaci. Zatímco jiná země by při obdobném vývoji kurzu své měny vůči euru revaluaci neprovedla a ponechala konverzní poměr na úrovni centrální parity z ERM II. Záleží pak jen na ECB či Komisi, zda tento postup přijme nebo ne. Tato neexistence pevných pravidel pak vnáší do celého procesu prvek nejistoty.

Další komplikací pro pobyt ČR v ERM II je to, že ČNB užívá *cílování inflace* jako svůj hlavní měnově-politický mechanismus. ČNB mimo jiné i z těchto důvodů nedoporučuje delší než dvouleté setrvání v mechanismu ERM II. Mohlo by totiž dojít k narušení makroekonomické stability české ekonomiky v důsledku nekonzistence monetární politiky. Monetární politika při zachování cílování inflace bude mít stanoveny dva kvantitativní cíle: cíl inflační a kurzový. K plnění těchto cílů však bude mít pouze jeden nástroj, a to politiku řízení krátkodobých úrokových sazeb peněžního trhu. Dochází tak k porušení *Tinbergenova pravidla hospodářské politiky*, jež říká, že autorita musí mít při provádění hospodářské politiky k dispozici tolik nástrojů, kolik má stanovených cílů. Tato problematika by však sama o sobě mohla být předmětem samostatného příspěvku, proto je zde zmíněna pouze okrajově.

Závěr

Cílem příspěvku byl rozbor mechanismu směnných kurzů ERM II jako hlavní součásti integrace členských zemí EU do Eurozóny. Postupně tak byla popsána historie a vývoj mechanismu ERM II, vysvětlena pravidla pobytu v mechanismu a jeho fungování.

V textu byly rovněž uvedeny tři hlavní scénáře stanovení centrální parity při vstupu země do mechanismu ERM II a na příkladech vybraných zemí (Slovensko, Řecko) pak byl ilustrován pobyt v mechanismu ERM II se zaměřením především na měnový kurz dané země. Pokud jde o Českou republiku, tak není stanoveno závazné datum pro přijetí eura, tudíž není možné ani určit vstup země do mechanismu ERM II, včetně nastavení centrální parity. S největší pravděpodobností bude ČR následovat příkladu Slovenska a centrální parita koruny vůči euru bude stanovena stejným způsobem, tedy na úrovni aktuálního tržního kurzu. Současně však, s neustále postupující konvergencí k ekonomikám eurozóny, existuje pravděpodobnost pokračující apreciace nominálního i reálného měnového kurzu, což může časem vést k přehodnocení, přesněji revaluaci centrální parity. To však není v rozporu s pravidly úspěšného pobytu v ERM II. Pokud by ovšem docházelo k opakovaným revalvacím, může to být ze strany Evropské komise nebo ECB hodnoceno jako „výrazné napětí“ v oblasti stability měnového kurzu s negativními důsledky pro splnění kritérií pobytu v ERM II.

Závěrem lze říci, že pobyt země v mechanismu ERM II s sebou na jedné straně nese řadu výhod, jako stabilizaci měnového kurzu a tím i kurzového rizika, vyšší napojení na ECB formou kurzových intervencí, další zvýšení integrace se zeměmi eurozóny a prohloubení jednotného vnitřního trhu apod. Existují však i určitá rizika pobytu v ERM II, a to výrazné omezení měnové politiky dané země tím, že se centrální banka musí zaměřit na stabilizaci měnového kurzu. Pokud by tím však byl dotčen cíl stabilní cenové hladiny, mohou být případné kurzové intervence odloženy. To by však mohlo vést k rozkolísání měnového kurzu s negativními dopady na ekonomiku. Rovněž v případě zemí, jež do doby vstupu do ERM II používaly plovoucí kurz, může přechod na fixní kurz vést ke komplikacím. Jako příklad lze uvést náhlou ztrátu nástroje měnového kurzu jako možnosti reakce ekonomiky na asymetrické šoky; plovoucí kurz může ekonomice pomoci např. depreciací v situaci zhoršující se konkurenceschopnosti země. To se projeví výrazně zejména v malých a otevřených ekonomikách závislých na zahraničním obchodu.³⁹⁷ Pokud navíc centrální banka používala

³⁹⁷ Na druhé straně může fixace měny přispět ke stabilizaci malé a otevřené ekonomiky, jež neměla příliš dobré zkušenosti s vývojem měnového kurzu. Zafixováním měny totiž dojde k omezení fluktuací měnového kurzu a snížení rizika jeho prudkých výkyvů. Exportéři a importéři se pak nebudou muset zajišťovat proti nepředvídatelným změnám kurzového vývojem, čímž dojde k úspoře jejich nákladů. Současně dojde ke stabilizaci cenové hladiny.

jako svůj hlavní měnově-politický režim cílování inflace, hrozí ekonomice ještě problém nekonzistence měnové politiky. Přes všechna pro a proti mechanismu ERM II nemají země, jež usilují o členství v eurozóně, jiné východisko. Hospodářsko-politickým autoritám tak nezbude nic jiného, než se na dané dva roky (příp. i více let), dostatečně připravit a zajistit, aby ekonomika vytěžila ze svého členství v ERM II maximum.

Literatura:

[1] *Česká republika a euro – návrh strategie přistoupení*. Česká národní banka. 23. 12. 2002. Dostupné na:

http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/menova_politika/strategicke_dokumenty/download/cr_euro_navrh.pdf.

[2] *Dohoda mezi Evropskou centrální bankou a národními centrálními bankami členských států mimo eurozónu o provozních postupech mechanismu směnných kurzů ve třetí etapě hospodářské a měnové unie*. Evropská centrální banka, Úřední věstník Evropské unie (2006/C 73/08). 16. 3. 2006. Dostupné na:

http://www.ecb.eu/ecb/legal/pdf/c_01420070120cs00060008.pdf.

[3] *Dohoda mezi Evropskou centrální bankou a národními centrálními bankami členských států mimo eurozónu, kterou se mění dohoda ze dne 16. března 2006 mezi Evropskou centrální bankou a národními centrálními bankami členských států mimo eurozónu o provozních postupech mechanismu směnných kurzů ve třetí etapě hospodářské a měnové unie*. Evropská centrální banka, Úřední věstník Evropské unie (2006/C 14/03). 21. 12. 2006. Dostupné na:

http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/c_01420070120cs00060008.pdf.

[4] HELÍSEK, M. a kol. (2006): Kurzová konvergence, krizové indikátory a vstup ČR do eurozónu. *ŠkodaAuto Vysoká škola Pracovní text*, č. 5/2006.

[5] KOMÁREK, L. a kol. (2005): Kurzové aspekty v procesu přistoupení České republiky k eurozóně. *Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky*, č. 1/2005.

[6] KOTLÁN, V. (2003): Konvergence nominální a reálné výnosnosti finančního trhu – implikace pro pobyt koruny v mechanismu ERM II. *Oeconomica*, 2003.

[7] *Národní plán zavedení eura v České republice*. Ministerstvo financí České republiky. 11. 4. 2007. Dostupné na:

http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/eu_plan_zavedeni_eura_31925.html.

[8] *Přehled hlavních úkolů v oblasti působnosti ČNB a nástin dalších úkolů v souvislosti se zavedením eura v ČR*. Česká národní banka. 13. 1. 2005. Dostupné na:

http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/mezinarodni_vztahy/euro/download/euro_13_01_05.pdf.

[9] *Strategie přistoupení České republiky k eurozóně*. Společný dokument vlády ČR a ČNB. 30. 9. 2003. Dostupné na:

http://www.cnb.cz/cs/menova_politika/strategicke_dokumenty/download/strategie_pristupu_cr_k_eu.pdf.

[10] ŠMÍDKOVÁ, K. – BULÍŘ, A. (2005): Would Fast Sailing Towards the Euro Be Smooth?: What Fundamental Real Exchange Rates Tell Us About Acceding Economies. *Prague Economic Papers*, No. 4, p. 291-316.

[11] ŠMÍDKOVÁ, K. – BARRELL, R. – HOLLAND, D. (2002): Estimates of Fundamental Real Exchange Rates for the Five EU Pre-Accession Countries. *Czech National Bank Working Paper Series*, No. 3.

Kontaktní adresa:

Zuzana Kučerová
Ekonomická fakulta VŠB-TUO
katedra národohospodářská
Sokolská tř. 33
701 21 Ostrava 1
Česká republika
email: zuzana.kucerova@vsb.cz

Mgr. Miroslav Kupkovič

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**PRÍČINY ANIMOZITY
V SLOVENSKO-MAĎARSKÝCH VZŤAHOCH**

kupkovic@euba.sk

Abstrakt

Vzájomné slovensko-maďarské vzťahy treba vidieť a posudzovať v dvoch rovinách, a to ako slovensko-maďarské vnútroštátne a slovensko-maďarské medzištátne. Tie prvé reprezentuje vzťah štát (SR) verzus maďarská národnostná menšina žijúca na Slovensku, disponujúca špecifickými právami, priznanými iba jej, pričom ich rozsah v porovnaní s inými štátmi je nadštandardný. Identita tejto menšiny v SR dosiahla najvyšší možný stupeň zo všetkých európskych krajín, kde sa táto menšina vyskytuje. Túto objektívnu menšinovú realitu svojimi postojmi a konaním nechcú vidieť a uznať vedúci predstavitelia tejto menšiny na Slovensku, reprezentovaní najmä vedením jej politickej predstaviteľky – Strany maďarskej koalície. Naopak, vedome šíria lži, ohovárania ako na Slovensku, tak i v zahraničí. Druhú vzťahovú rovinu tvoria slovensko-maďarské medzištátne vzťahy. V oblasti ekonomickej a kultúrnej boli a sú pragmatické a štandardné. Inak je to v oblasti politickej, kde i v minulosti i dnes sú problémy vo vzájomnej komunikácii. V tejto oblasti sú zrejme príčiny animozity vo vzájomných vzťahoch. Pramenia z realizácie národnostnej politiky Maďarska, ktorej základ tvorí politika voči zahraničným Maďarom.

Abstract

It is necessary to see and evaluate mutual Slovak-Hungarian relations in two levels, as Slovak-Hungarian innerstate relations and Slovak-Hungarian interstate relations. The former relations are represented by the relations: the state (the Slovak Republic) versus Hungarian national minority living in Slovakia, which has specific rights at its disposal that are granted only to them while the range of these specific rights in comparison with other states is more than standard. Identity of Hungarian national minority in the Slovak Republic has reached the highest possible level of all the European countries where this national minority occurs. Political representatives of the Hungarian national minority in Slovakia represented first of all by leaders of the political deputy of this minority – the Party of Hungarian coalition- do not want to see and consider this objective minority reality by their attitudes and behaviour. Vice versa, they purposely spread lies, slander in Slovakia as well as abroad. The latter relation level is created by Slovak-Hungarian interstate relations. In the economic and cultural fields they have been and are pragmatic and standard. It is not the same in the political field where in the past as well as today there are problems in mutual communication. In this area there are evident causes of animosity in mutual relations. They result in carrying out national politics of Hungary which is based on politics towards Hungarians living abroad

Vzájomné slovensko-maďarské vzťahy je potrebné vidieť a posudzovať v dvoch významových rovinách a to ako slovensko-maďarské medzištátne vzťahy a slovensko -

maďarské vnútro-slovenské vzťahy.

Slovensko-maďarské medzištátne vzťahy počas celej svojej existencie boli posudzované vždy viac ako konfliktné než pohodové, pozitívne. Či už sa jedná o obdobie prvej československej republiky, slovenského štátu, krátkeho predfebruárového času, ale i ponovembrovej doby až do súčasnosti.

Samozrejme vyjmúc roky 1948-1989, keď možné potencionálne názorové nezhody vždy „prikryl“ (a tým zdanlivo odstránil) háv tzv. proletárskeho internacionalizmu. I tu však Slovensko obrazne povedané ťahalo za kratší koniec.

Dokladom i dôkazom tohto konštatovania je etnická genocída slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku, ktorá v čase od skončenia druhej svetovej vojny po súčasnosť bola zdecimovaná z počtu približne pol milióna na dnešných ani nie desaťtisíc členov. Tento historický (hrozivý) fakt je isto iste „najčernejším“ bielym miestom našich národných dejín druhej polovice 20. storočia a začiatku 21. storočia. To je akési pole neorané pre našich historikov, i jeden z možných smerov orientácie našej zahraničnej politiky. Treba nastoliť a otvoriť túto otázku na medzinárodných fórach, prinajmenšom na pôde Rady Európy.

Už spomínanú konfliktnosť slovensko-maďarských medzištátnych vzťahov nevyriešilo ani podpísanie základnej medzištátnej zmluvy medzi Slovenskom a Maďarskom v marci 1994 v Paríži.

Kým medzištátne vzťahy v oblasti ekonomickej a kultúrnej boli štandardné a pragmatické pred jej podpísaním i po jej podpise, iná situácia prevládala v oblasti politickej, kde tak ako v minulosti aj dnes existujú nemalé problémy vo vzájomnej komunikácii.

A práve v tejto oblasti vidím príčiny animozity vo vzájomných slovensko-maďarských medzištátnych vzťahoch. Pripomeňme si danú problematiku na konkrétnych historických faktoch.

Maďarsko si po ukončení socialistickej éry stanovilo v oblasti realizácie svojej zahraničnej politiky tri základné priority a to:

1. perspektívu integrácie do európskej politicko-hospodárskej štruktúry a euroatlantickej vojensko-politickej štruktúry;
2. vypracovanie zásad prístupu k susedným štátom; a s ním priam bytostne spätú
3. podporu maďarských národnostných menšín v zahraničí.

Maďarské národnostné menšiny v zahraničí v podstate predstavujú maďarské národnostné menšiny v štátoch susediacich s Maďarskom. Nie je mi nič známe o podpore maďarských národnostných menšín v Spolkovej republike Nemecko, vo Francúzsku (i keď tamojší prezident má aj maďarské korene), Veľkej Británii či nebudaj v Severnej Amerike (USA, Kanada). Čiže, keď maďarské národnostné menšiny, tak si treba predstaviť stredovýchodnú Európu – Slovensko, Ukrajinu, Rumunsko, Srbsko, Chorvátsko, Slovinsko a Rakúsko. A to je predovšetkým ten priestor (geograficky i politicky), v ktorom by sa malo realizovať zjednotenie, či znovuzjednotenie maďarského národa ako jedna z priorít, jeden z hlavných cieľov maďarskej zahraničnej politiky.

Vychádza z dvoch premís. Prvej, že maďarský národ a maďarský štát nie sú identické entity a z druhej, že maďarské národnostné menšiny, t.j. zahraniční Maďari sú súčasťou maďarského národa. Maďarská ústava zaväzuje maďarský štát, robí ho zodpovedným za maďarské národnostné menšiny v zahraničí. Je to teda jednoznačne a predovšetkým záležitosť maďarského štátu a až potom vnútorná záležitosť štátov, v ktorých tieto maďarské národnostné menšiny žijú. Takéto videnie a konanie je charakteristické pre všetky postsocialistické maďarské vlády až do súčasnosti. V tejto otázke a v prístupe k nej sa stierali a stierajú ideové a svetonázorové rozdiely, ako ľavice tak aj pravice. Najvýstižnejšie to možno charakterizovať ruským idiómom „vsjo rovno“.

Dokonca vláda premiéra J. Antalla (roky 1990-1992) sa snažila o spojenie otázky maďarských národnostných menšín s otázkou uznania územnej integrity niektorých krajín

susediacich s Maďarskom a to nastolovaním a otváraním možnosti „mierovej zmeny“ daného status quo existujúcich hraníc.

O čom hovoria, o čom svedčia tieto snahy? Nevidieť za nimi pokus o zmenu Versailleského systému a o zmenu výsledkov druhej svetovej vojny?

Bol to prejav a pokus o historický (štátom podporovaný) revizionizmus. Bol to postoj politického extrémizmu a ako taký nemohol uspieť v civilizovanej Európe. Príklad Juhoslávie a hrozivé udalosti, ktoré tam prebehli, bol dostatočným mementom pre odmietnutie takýchto predstáv a snáh.

Cieľ - integrácia maďarského národa, zjednotenie ponad existujúce hranice, vytvorenie právneho vzťahu medzi maďarským štátom a maďarskými národnostnými menšinami sa nezmenil, zostal.

Bolo sa k nemu potrebné priblížiť iným spôsobom a formami, než to robil J. Antall.

A svetlo sveta uzrel kontroverzný zákon o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch, známy aj ako „zákon o zahraničných Maďaroch“ alebo aj ako „Krajanský zákon“. Maďarský parlament ho schválil v júni 2001 s platnosťou od 1.1.2002. Zákon mal poskytovať pomoc a podpory v oblasti vzdelávania, výchovy, kultúry, vedy, sociálnych náležitostí atď. príslušníkom maďarských národnostných menšín v susedných krajinách s výnimkou Rakúska, nakoľko Rakúsko bolo členom Európskej únie, ktorá nepripúšťa takýto typ diskriminácie.

V rámci tohto zákona boli vydané tzv. maďarské preukazy, ktoré poskytovali využitie pomoci a podpôr ako na území Maďarska, tak predovšetkým v susedných štátoch. Právne tento osobný doklad potvrdzoval vznik väzby medzi maďarským štátom a príslušníkom národnostnej menšiny susedného štátu. Bol potvrdením skutočnosti, že je to on (maďarský štát), ktorý preberá na seba spolupatričnosť so zahraničným Maďarom.

Proti jeho prijatiu ako aj proti jeho realizácii sa postavilo Slovensko a Rumunsko s tým, že má jednak diskriminačný ako aj exteritoriálny charakter.

Zákonom sa zaoberala aj Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (Benátska komisia). V svojich zámeroch označila podporu národnostných menšín za legitímnu, avšak ak sa týka cudzích štátnych občanov, tak môže platiť len na území toho štátu, ktorý taký zákon o podpore a pomoci národnostným menšinám prijal (t.j. iba na území Maďarska).

Nová vláda (socialistov a liberálov) v roku 2002 novelizovala tento zákon, avšak iba v nepodstatných bodoch (uskutočnila výlučne jeho „kozmetické“ úpravy). Čo sa týka Slovenska, v decembri 2003 bola v Bruseli dosiahnutá a podpísaná „Dohoda medzi slovenskou a maďarskou vládou o spoločnom režime uplatňovania pomoci národnostným menšinám“ (obojsmerne). Z maďarského krajanského zákona bolo možné poskytovať podporu maďarskej národnostnej menšine len v oblasti kultúry a školstva, pričom jej hlavnými adresátmi sa stali inštitúcie a nie individuálne osoby.

Keďže sa nenaplnil a nedosiahol zmysel maďarského krajanského zákona bolo nutné prísť s ďalšou iniciatívou. Vyšiel s ňou FIDESZ spoločne so Svetovým zväzom Maďarov, keď prostredníctvom petičnej akcie dosiahol vypísanie celoštátneho referenda o udeľovaní maďarského štátneho občianstva príslušníkom maďarských národnostných menšín žijúcim v susedných krajinách. Znovu sa jednalo o pokus presadenia národnej integrácie formou vytvorenia právnej väzby príslušníkov maďarských národnostných menšín na maďarský štát. Referendum uskutočnené v decembri 2004 bolo neplatné, pretože účasť na ňom nedosiahla 50 percent, čo bola podmienka jeho platnosti.

S ďalšími pokusmi vyšla socialisticko-liberálna vláda F. Gyurcsányja začiatkom roku 2005 a to vyslovením podpory pre realizáciu kultúrnej autonómie pre Maďarov žijúcich mimo územia Maďarska. Pravdepodobne sa jednalo o pokus vlády vziať iniciatívu do vlastných rúk a predstihnúť opozičný FIDESZ. Zo strany vlády sa zdá, že zatiaľ zostalo len pri pokuse.

Unikátnou je snaha socialistov a liberálov uskutočňovať etnické ciele ekonomickými prostriedkami prostredníctvom integrácie maďarského národa v európskom ekonomickom rámci tzv. programom a fondom Rodná zem (Domovina).

Formálne je jeho cieľom zapojenie maďarských národnostných menšín do hospodárskeho života Maďarska využitím možnosti pre cezhraničnú spoluprácu s tými regiónmi, kde žijú príslušníci maďarskej národnostnej menšiny. Ale je tu i spätná väzba a to snaha posilniť pozíciu Maďarska v týchto regiónoch, získať rozhodujúce vedúce a riadiace postavenie v týchto regiónoch cestou expanzie, prenikania malých a stredných podnikov do susedných krajín v sfére poľnohospodárstva, potravinárstva, služieb, stavebníctva, bánk a pod.

Nemožno sa potom čudovať, že dotknuté štáty, kde existujú a fungujú tieto regióny citlivo reagujú na obsah ich činnosti. Toľko k slovensko-maďarským medzištátnym vzťahom.

Je tu však i druhá vzťahová rovina, vzťahy slovensko-maďarské vnútro-slovenské, ktorú reprezentuje vzťah štát (SR) verzus maďarská národnostná menšina žijúca na Slovensku, disponujúca špecifickými právami, priznanými iba jej, pričom ich rozsah v porovnaní s inými štátmi je nadštandardný. Identita tejto menšiny v SR dosiahla najvyšší možný stupeň zo všetkých európskych krajín, kde sa táto menšina vyskytuje. Túto objektívnu menšinovú realitu svojimi postojmi a konaním nechcú vidieť a uznať vedúci predstavitelia tejto menšiny na Slovensku, reprezentovaní najmä vedením jej politickej predstaviteľky – Strany maďarskej koalície. Naopak, vedome šíria lži, ohovárania ako na Slovensku, tak i v zahraničí. Žiaľ to je realita aj roku 2007.

Literatúra:

- [1] Šatava, I.: Národnostní menšiny v Evropě. Praha: Ivo Železný, 1994
- [2] Gabal, I.: Etnické menšiny v střední Evropě. Praha: G plus G, 1999
- [3] Lid'ák, J.: Medzinárodné vzťahy – Medzinárodná politika. Bratislava: SOFA, 2000
- [4] Mannová, E.: Historické dimenzie kolektívnych identít v strednej Európe. In: Historický časopis 5/2003
- [5] Kurucz, M.: Národná integrácia v maďarskej zahraničnej politike. In: Medzinárodné vzťahy 2/2005
- [6] Šutaj, Š.: Slovensko-maďarské vzťahy, maďarská menšina na Slovensku, problematika občianstva a Euro ústava. In: Európske občianstvo a národná identita. Prešov, 2006
- [7] Kupkovič, M.: Európske menšiny na začiatku 21. storočia. In: Identifikácia bezpečnostných rizík v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. storočia. Bratislava: Ekonóm, 2006
- [8] Monitoring tlače:
- [9] PRAVDA,
- [10] SME,
- [11] Hospodárske noviny,
- [12] Hospodárske noviny,
- [13] Mladá fronta DNES,

[14] Lidové noviny,

[15] Právo,

[16] Die PRESSE

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave; Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných politických vzťahov

Ing. Marian Lebieczik, Ph.D.

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINĚ
SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

ANALÝZA CYKLICKÉ SYNCHRONIZACE VYBRANÝCH ZEMÍ EU

lebieczik@opf.slu.cz

Abstrakt

Příspěvek je věnován zhodnocení úrovně cyklické synchronizace 23 vybraných členských států Evropské unie. Této problematice je v posledních několika letech ekonomie věnována nemalá pozornost, a to vzhledem k tomu, že sladěnost ekonomických cyklů je důležitým předpokladem vysokého stupně reálné konvergence dvou ekonomik. Reálná konvergence ekonomiky členského státu Unie k ekonomice tohoto integračního uskupení je jedním z významných aspektů dlouhodobého bezproblémového fungování ekonomiky v rámci integrace založené na jednotném vnitřním trhu či dokonce na bázi společné měny je dosažení vysoké úrovně. Význam analýz tohoto typu a jejich závěrů tak vzrostl v souvislosti s radikálním rozšiřováním EU v posledních čtyřech letech o nové členské státy a jejich závazku stát se součástí eurozóny. Závěry o úrovni sladěnosti ekonomického cyklu mezi vybranými zeměmi a EU či EMU jsou učiněny nejen na základě výsledků provedené ekonometrické analýzy, ale také s přihlédnutím k míře synchronizace hospodářského cyklu současných členských zemí EMU. Příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumného úkolu GA ČR 402/05/2697 „Integrace finančního sektoru nových členských zemí EU do EMU“.

Abstract

The contribution is dealing with the evaluation of the cyclic synchronizing level of 23 chosen member states of the EU. By the economists is given considerable attention to the problems over the last few years, and seeing that teamwork of economic cycles is important presumption for the high level of the real convergence of two economics. The real convergence of the Union member state's economy to the economy of that integration groupment is one of the significant aspects of long-term easygoing function of the economy within the integration based on single domestic market or even on common currency base is reaching the high level. The importance of that type analyses and its conclusions so increased in context of radical widening of the EU in the last four years by new member states and its commitment to become a part of the euro zone. The conclusions about the level of teamwork of economic cycles between chosen countries and the EU or EMU are concluded not only on the basis of the results of implemented econometrics analyse, but also with regard to the rate of business cycle synchronizing in present EMU member states.

Úvod

V posledních čtyřech letech došlo k bezprecedentnímu rozšíření Evropské unie o 12 nových zemí. Ve své více než 50-leté historii toto integrační uskupení nikdy nezažilo vstup tak velkého počtu nových členských států v tak velice krátké době, natož ve své většině států, jejichž ekonomická úroveň často výrazně zaostává za ekonomickou úrovní původních 15 členských zemí. Tato skutečnost dlouhodobě vyvolávala a vyvolává obavy mnoha ekonomů,

zda fungování Evropské unie takto zásadním rozšířením nebude ochromeno. S mírným odstupem času, který od rozšíření Unie uplynul, pomineme-li vstup Bulharska a Rumunska v letošním roce, lze konstatovat, že negativní dopady na fungování unijní ekonomiky nejsou ve své podstatě žádné, nicméně v oblasti politické a především potom v oblasti názorů na další směřování integračního procesu v rámci Evropy prochází Evropská unie významnou krizí, která se do budoucna zřejmě odrazí v další ochotě přijímat nové členské státy.

Jedním z významných aspektů dlouhodobého bezproblémového fungování ekonomiky v rámci integrace založené na jednotném vnitřním trhu či dokonce na bázi společné měny je dosažení vysoké úrovně reálné konvergence dané ekonomiky k ekonomice tohoto integračního uskupení. Důležitým předpokladem vysokého stupně reálné konvergence dvou ekonomik je přitom také sladěnost jejich ekonomických cyklů. Podstatnou se potom synchronizace hospodářského cyklu jeví v souvislosti s naplňováním závazků nových členských zemí Unie zavést v brzké době společnou měnu euro a rozšířit tak skupinu 13 zemí, jež v současnosti tvoří eurozónu. Na význam sladěnosti vývoje ekonomik zúčastněných v měnové unii upozorňuje i v současnosti nejznámější a nejrozpracovanější teorie zabývající se východisky pro efektivní fungování oblasti se společnou měnou, jakož i dopady existence společné měny na jednotlivé země, které ji zavedly, kterou je teorie optimální měnové oblasti.³⁹⁸ Tato teorie mimo jiné dochází k závěru, že uvedená sladěnost, je důležitou “prevencí” před vznikem tzv. asymetrických šoků v rámci měnové oblasti a jejich negativních dopadů na účastníci se státy.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem je v posledních několika letech věnována ze strany mnoha ekonomů v ČR i zahraničí pozornost sladěnosti vývoje hospodářských cyklů členských zemí EU, a to ať již ve vztahu k eurozóně či Unii jako celku. Hodnocení sladěnosti hospodářského cyklu české ekonomiky s ekonomikou eurozóny je obsaženo také v mnoha analytických materiálech ČNB či Ministerstva financí ČR. Tyto materiály zmiňují nutnost dosažení dostatečné sladěnosti ekonomického cyklu se zeměmi eurozóny a rozvinutosti adaptačních mechanismů (pro řešení problémů plynoucích z případné nedostatečné cyklické sladěnosti).

Cíle a metodologie analýzy

Vzhledem k uvedeným skutečnostem je v posledních několika letech věnována ze strany mnoha ekonomů v ČR i zahraničí pozornost sladěnosti vývoje hospodářských cyklů členských zemí EU, a to ať již ve vztahu k eurozóně či Unii jako celku. Hodnocení sladěnosti hospodářského cyklu české ekonomiky s ekonomikou eurozóny je obsaženo také v mnoha analytických materiálech ČNB či Ministerstva financí ČR. Tyto materiály zmiňují nutnost dosažení dostatečné sladěnosti ekonomického cyklu se zeměmi eurozóny a rozvinutosti adaptačních mechanismů pro řešení problémů plynoucích z případné nedostatečné cyklické sladěnosti.

V návaznosti na výše uvedené sleduje daný příspěvek několik cílů:

- Zhodnotit úroveň vzájemné sladěnosti hospodářských cyklů vybraných členských zemí Unie. Do výběru zemí byla přitom snaha zahrnout co největší počet členských států EU. Vzhledem k dostupnosti a kvalitě pro

³⁹⁸ Teorie optimální měnové oblasti byla rozpracována v šedesátých letech minulého století, přičemž její vznik je spojován se jménem R. A. Mundella, který se ve svém článku “A Theory of Optimum Currency Areas” publikovaném v roce 1961 v časopise American Economic Review zabýval otázkou vhodnosti jednotlivých kurzových režimů pro uskupení zemí, tedy regiony, nikoli jednotlivé země. Řešil zde, jaké podmínky by měla určitá země naplňovat, chce-li se účastnit měnové integrace a tudíž jako kotvu monetární politiky využít systém pevných měnových kurzů.

vyhodnocení potřebných dat a délky jejich časových řad bylo vybráno 23 ze 27 stávajících členských států Unie. V analýze tak nejsou zahrnuty Rumunsko, Bulharsko a dvě velmi malé členské země Malta a Lucembursko.

- Vyhodnotit synchronizaci ekonomických cyklů vybraných zemí s cykly eurozóny (vymezené stávajícími 13 členskými zeměmi) a Evropské unie jako celku (EU-25, tedy bez Bulharska a Rumunska).
- Analyzovat do jaké míry je hospodářský cyklus České republiky sladěn s hospodářským cyklem EU a EMU. Přitom formulovat závěry o dostatečnosti či nedostatečnosti sladění uvedeného cyklu mezi ČR a EMU a ČR a EU pro minimalizaci rizika vzniku asymetrického šoku, nejen na základě výsledků provedené ekonometrické analýzy, ale také s přihlédnutím k míře synchronizace hospodářského cyklu současných členských zemí eurozóny a EU.

K měření míry sladění ekonomických cyklů vybraných zemí je použita metoda korelace reálného HDP. Konkrétně jsou při výpočtu korelačních koeficientů použity detrendované a sezónně očištěné čtvrtletní časové řady HDP počínaje druhým kvartálem roku 1995 a konče druhým čtvrtletím roku 2007. Sezónní očištění použitých dat bylo provedeno s využitím Hodrick-Preseottova filtru. Zvolená sledovaná časová období vychází jednak z požadavku analýzy co nejdélejší časové řady pro získání adekvátních výsledků ekonometrické analýzy a jednak z dostupnosti srovnatelných dat o vývoji HDP za jednotlivé v analýze zahrnuté země. Z tohoto důvodu byla tedy veškerá data čerpána z databáze Eurostatu.

Statistická verifikace zjištěných výsledků je potom založena na statistických testech, s jejichž pomocí se ověřuje vypovídací schopnost výsledků, které jsou získány na základě vypočtených korelačních koeficientů. Tyto tedy slouží k posouzení reálnosti nejen jednotlivých odhadnutých parametrů, ale také modelu jako celku. V tomto případě jsou použity nejfrekventovanější kritéria statistické verifikace, jež jsou v praxi využívány a těmi jsou t-testy a F-testy statistické významnosti odhadů.

Výsledky provedené analýzy

Výsledky statistické analýzy vzájemné sladění ekonomických cyklů vybraných členských zemí EU, jakož i synchronizace jejich hospodářských cyklů s cykly EMU a EU shrnuje tabulka 1. Jak již bylo uvedeno výše, úroveň sladění je měřena korelačním koeficientem, přičemž statistická významnost korelace je ověřována t-testem a F-testem. Počet pozorování, jež byly do analýzy zahrnuty je vzhledem ke zvolenému období 49, což v případě testování získaných výsledků t-testem představuje na hladině významnosti 5 % jeho kritickou hodnotu ve výši 1,679 a při stejné hladině významnosti u F-testu kritickou hodnotu 4,038. Korelační koeficienty, jež lze na základě provedených testů považovat za významné a tedy analyzované dva hospodářské cykly u příslušných zemí označit za do značné míry sladění, jsou v tabulce 1 uvedeny světlejším písmem.

Již z prvního pohledu na uvedenou tabulku 1, je zřejmé, že o vysokém stupni sladění hospodářských cyklů mezi zeměmi Unie nelze hovořit. Současná Evropská unie tedy není rozhodně v tomto směru homogenním celkem. Synchronizace svého hospodářského cyklu s největším počtem členských států dosahují Německo, Itálie a Nizozemí, a to shodně v 11 případech. Za těmito státy následují Francie, Belgie a Rakousko, které mají sladěn svůj hospodářský cyklus s dalšími 10 státy Unie. S výjimkou Rakouska, jež vstoupilo do EU

v roce 1995, se tedy jedná o země, stojící u zrodu Evropského Společenství v padesátých letech minulého století a tedy i celého složitého procesu utváření společného trhu, jednotného vnitřního trhu i zavádění společné měny euro. Vůbec nejvyšší míry sladění hospodářského cyklu mezi dvěma členy EU dosahuje Německo a Nizozemí, u nichž koeficienty korelace dosahují hodnoty 0,6.

Tabulka 1: Hodnoty korelačních koeficientů mezi uvedenými zeměmi, EU-25 a EMU

	Belgie	Česko	Dánsko	Estonsko	Finsko	Francie	Irsko	Itálie	Kypr	Litva	Lotyšsko	Maďarsko	Německo	Nizozemí	Polsko	Portugalsko	Rakousko	Řecko	Slovensko	Slovinsko	Španělsko	Švédsko	Velká Británie	EU-25	EMU
Belgie		0,11	0,14	0,19	0,33	0,41	0,32	0,46	0,02	0,35	0,20	0,33	0,32	0,41	0,26	0,12	0,36	0,10	0,27	0,07	0,12	0,39	0,22	0,52	0,50
Česko	0,11		0,01	0,08	0,19	0,13	0,01	0,04	0,01	0,11	0,06	0,19	0,10	0,28	0,08	0,21	0,05	0,05	0,23	0,22	0,29	0,03	0,07	0,23	0,16
Dánsko	0,14	0,01		0,06	0,00	0,15	0,22	0,03	0,07	0,10	0,07	0,13	0,40	0,45	0,31	0,30	0,21	0,04	0,04	0,16	0,31	0,15	0,16	0,43	0,37
Estonsko	0,19	0,08	0,06		0,25	0,17	0,01	0,42	0,05	0,46	0,47	0,15	0,16	0,02	0,21	0,07	0,08	0,06	0,06	0,01	0,16	0,19	0,14	0,27	0,28
Finsko	0,33	0,19	0,00	0,25		0,22	0,04	0,32	0,11	0,08	0,17	0,14	0,29	0,26	0,03	0,20	0,33	0,01	0,13	0,19	0,09	0,37	0,22	0,38	0,38
Francie	0,41	0,13	0,15	0,17	0,22		0,13	0,53	0,37	0,04	0,04	0,38	0,32	0,38	0,24	0,18	0,40	0,10	0,35	0,14	0,35	0,44	0,48	0,66	0,70
Irsko	0,32	0,01	0,22	0,01	0,04	0,13		0,19	0,01	0,30	0,03	0,02	0,32	0,25	0,33	0,12	0,13	0,27	0,12	0,01	0,06	0,11	0,21	0,28	0,31
Itálie	0,46	0,04	0,03	0,42	0,32	0,53	0,19		0,08	0,05	0,24	0,14	0,30	0,35	0,33	0,21	0,30	0,14	0,07	0,25	0,24	0,54	0,43	0,67	0,65
Kypr	0,02	0,01	0,07	0,05	0,11	0,37	0,01	0,08		0,05	0,00	0,25	0,10	0,05	0,07	0,00	0,22	0,22	0,08	0,05	0,28	0,16	0,35	0,15	0,23
Litva	0,35	0,11	0,10	0,46	0,08	0,04	0,30	0,05	0,05		0,38	0,03	0,20	0,29	0,05	0,12	0,32	0,11	0,28	0,09	0,06	0,07	0,04	0,13	0,16
Lotyšsko	0,20	0,06	0,07	0,47	0,17	0,04	0,03	0,24	0,00	0,38		0,25	0,14	0,01	0,02	0,21	0,01	0,19	0,30	0,01	0,05	0,21	0,23	0,13	0,15
Maďarsko	0,33	0,19	0,13	0,15	0,14	0,38	0,02	0,14	0,25	0,03	0,25		0,08	0,00	0,15	0,07	0,07	0,05	0,28	0,04	0,26	0,24	0,22	0,23	0,23
Německo	0,32	0,10	0,40	0,16	0,29	0,32	0,32	0,30	0,10	0,20	0,14	0,08		0,60	0,11	0,11	0,27	0,05	0,18	0,02	0,25	0,38	0,32	0,79	0,83
Nizozemí	0,41	0,28	0,45	0,02	0,26	0,38	0,25	0,35	0,05	0,29	0,01	0,00	0,60		0,24	0,50	0,54	0,02	0,04	0,09	0,32	0,34	0,21	0,70	0,70
Polsko	0,26	0,08	0,31	0,21	0,03	0,24	0,33	0,33	0,07	0,05	0,02	0,15	0,11	0,24		0,19	0,26	0,01	0,05	0,04	0,26	0,24	0,22	0,36	0,29
Portugalsko	0,12	0,21	0,30	0,07	0,20	0,18	0,12	0,21	0,00	0,12	0,21	0,07	0,11	0,50	0,19		0,24	0,05	0,10	0,08	0,24	0,12	0,18	0,29	0,29
Rakousko	0,36	0,05	0,21	0,08	0,33	0,40	0,13	0,30	0,22	0,32	0,01	0,07	0,27	0,54	0,26	0,24		0,03	0,00	0,23	0,24	0,56	0,28	0,48	0,46
Řecko	0,10	0,05	0,04	0,06	0,01	0,10	0,27	0,14	0,22	0,11	0,19	0,05	0,05	0,02	0,01	0,05	0,03		0,11	0,21	0,16	0,15	0,06	0,12	0,04
Slovensko	0,27	0,23	0,04	0,06	0,13	0,35	0,12	0,07	0,08	0,28	0,30	0,28	0,18	0,04	0,05	0,10	0,00	0,11		0,15	0,13	0,01	0,01	0,01	0,03
Slovinsko	0,07	0,22	0,16	0,01	0,19	0,14	0,01	0,25	0,05	0,09	0,01	0,04	0,02	0,09	0,04	0,08	0,23	0,21	0,15		0,09	0,07	0,01	0,10	0,13
Španělsko	0,12	0,29	0,31	0,16	0,09	0,35	0,06	0,24	0,28	0,06	0,05	0,26	0,25	0,32	0,26	0,24	0,24	0,16	0,13	0,09		0,11	0,29	0,49	0,47
Švédsko	0,39	0,03	0,15	0,19	0,37	0,44	0,11	0,54	0,16	0,07	0,21	0,24	0,38	0,34	0,24	0,12	0,56	0,15	0,01	0,07	0,11		0,34	0,59	0,57
Velká Británie	0,22	0,07	0,16	0,14	0,22	0,48	0,21	0,43	0,35	0,04	0,23	0,22	0,32	0,21	0,22	0,18	0,28	0,06	0,01	0,01	0,29	0,34		0,55	0,49
EU-25	0,52	0,23	0,43	0,27	0,38	0,66	0,28	0,67	0,15	0,13	0,13	0,23	0,79	0,70	0,36	0,29	0,48	0,12	0,01	0,10	0,49	0,59	0,55		0,96
EMU	0,50	0,16	0,37	0,28	0,38	0,70	0,31	0,65	0,23	0,16	0,15	0,23	0,83	0,70	0,29	0,29	0,46	0,04	0,03	0,13	0,47	0,57	0,49		0,96

Pramen: Eurostat, vlastní výpočet

Zatímco všechny zmíněné země se řadí k těm, které jsou z hlediska cyklování ekonomiky sladěny s mnoha dalšími ekonomikami Unie, nalezneme mezi třídvacítkou zkoumaných zemí také dvě, jejichž hospodářský cyklus není synchronizován se žádnou z ostatních členských zemí. Jedná se o Českou republiku a Řecko. Překvapivým se daný závěr jeví především v případě Řecka, jenž je součástí Společenství již více než 26 let a od roku 2001 je také členem eurozóny. Řecko je zároveň jediným státem z původní evropské patnáctky, o které nelze na základě provedené korelační analýzy učinit závěr, že má svůj ekonomický cyklus sladěn s cyklem Evropské unie jako celku či eurozóny.

Toto zjištění svým způsobem popírá určité teoretické předpoklady, že v integračním uskupení, jež je založeno na společném či jednotném vnitřním trhu a je tudíž spojeno s odstraněním mnoha překážek volného pohybu zboží, služeb, osob a kapitálu, významně naroste objem zahraničního obchodu mezi jednotlivými členy. Zahraniční obchod je přitom

považován za významný transmisní činitel hospodářských cyklů. Současně s růstem jeho intenzity by se tak hospodářské cykly měly přenášet mezi zeměmi, což by mělo vést k jejich vyšší vzájemné sladěnosti. Tento efekt by měl potom být ještě znásoben zavedením společné měny. V souvislosti se Řeckem je však zapotřebí říci, že jeho vzájemné obchodní vztahy s ostatními členskými zeměmi Unie nejsou příliš rozvinuté (viz tabulka 2) a tudíž na působení zmíněného efektu nelze v tomto případě příliš spoléhat.

Tabulka 2: Podíl Evropské unie na vývozu a dovozu členských zemí EU (v %)

	1995	1996	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Belgie	62,2	63,8	63,4	65,5	69,1	68,5	70,9	74,5	74,2	74,2
Česko	-	-	-	-	66,5	66,1	67,2	66,7	68,3	70,2
Dánsko	55,7	54,4	54,7	54,8	56,0	53,0	52,1	54,0	53,3	53,6
Estonsko	-	-	-	-	55,2	58,8	54,1	55,7	55,1	53,3
Finsko	49,9	50,1	49,7	52,0	58,0	56,5	56,2	56,4	55,5	54,2
Francie	57,1	56,6	55,4	56,5	59,5	59,9	59,6	58,2	58,9	59,9
Irsko	57,4	54,6	51,7	50,7	49,7	47,5	46,3	45,2	39,4	40,3
Itálie	47,2	46,3	45,8	46,7	50,2	48,0	47,5	47,5	46,7	45,2
Kypr	-	-	-	-	20,3	20,4	20,9	21,7	21,4	22,5
Litva	-	-	-	-	50,3	50,4	50,5	49,9	48,4	46,6
Lotyšsko	-	-	-	-	54,8	54,7	54,9	57,3	57,3	55,6
Lucembursko	40,5	41,5	40,8	40,0	39,8	40,7	41,2	45,2	46,2	46,9
Maďarsko	-	-	-	-	64,1	61,8	60,8	61,6	61,4	62,1
Malta	-	-	-	-	41,7	38,3	40,1	40,3	42,3	42,2
Německo	49,3	48,8	47,8	48,1	53,8	52,8	52,9	52,3	53,5	53,5
Nizozemí	53,2	62,8	62,9	61,5	63,9	63,3	62,3	62,2	62,5	62,5
Polsko	0,0	0,0	0,0	0,0	60,7	57,1	58,0	59,4	60,6	62,3
Portugalsko	58,9	63,0	63,1	63,5	64,8	63,5	63,9	65,1	61,6	61,0
Rakousko	52,2	51,4	51,5	52,6	60,5	61,8	62,3	62,5	64,2	64,0
Řecko	49,6	45,8	40,9	44,0	41,2	39,3	31,9	33,3	37,5	34,3
Slovensko	-	-	-	-	67,3	66,6	67,5	67,5	68,4	70,2
Slovinsko	-	-	-	-	63,8	63,4	62,6	60,8	60,5	56,6
Španělsko	54,4	54,3	49,4	55,0	50,4	53,8	53,6	53,5	53,8	53,6
Švédsko	51,9	50,3	48,4	49,4	51,2	49,2	47,2	48,1	48,8	48,5
Velká Británie	44,0	43,2	42,2	42,7	42,9	41,1	40,8	41,5	41,2	40,8
EU-25	-	-	-	-	54,7	53,8	53,5	53,9	54,1	54,1
EU-15	51,7	51,9	50,7	51,6	54,4	53,3	53,2	53,4	53,6	53,5
EMU	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Pramen: Eurostat, vlastní výpočet

Poznámka: Vypočteno na základě údajů v běžných cenách, vývoz FOB, dovoz CIF

Když jsme hodnotili stupeň sladěnosti hospodářských cyklů vybraných zemí EU s hospodářským cyklem Unie jako celku, případně eurozóny, dospěli jsme k obdobným výsledkům jako u předchozího vyhodnocování. Pro větší přehlednost jsme rozdělili analyzované země do čtyř skupin, a to země s vysokou úrovní sladěnosti hospodářského cyklu s EU a EMU (v tomto případě se jednalo o státy, u nichž korelační koeficient dosahuje hodnoty 0,6 a výše), země se střední úrovní synchronizace hospodářského cyklu (koeficient korelace se pohybuje v intervalu od 0,4 do 0,59), země s nízkou úrovní sladěnosti hospodářského cyklu (koeficient korelace nižší než 0,4 a zároveň provedený t-test a F-test potvrzuje významnost korelačního koeficientu na hladině významnosti 5 %) a poslední skupinou jsou země, jejichž ekonomický cyklus není, dle výsledku ekonometrické analýzy, sladěn ani s cyklem EU ani EMU.

Vyjdeme-li z uvedených principů členění analyzovaných států do jednotlivých skupin, potom jsme v našem případě dospěli k jejich následujícími složení:

- Země s vysokou úrovní sladění hospodářského cyklu s cykly EU a EMU: Německo, Nizozemí, Francie a Itálie.
- Země se střední úrovní sladění hospodářského cyklu s cykly EU a EMU: Švédsko, Velká Británie, Belgie, Rakousko, Španělsko a Dánsko.
- Země s nízkou úrovní sladění hospodářského cyklu s cykly EU a EMU: Estonsko, Finsko, Irsko, Polsko a Portugalsko.
- Země, jejichž hospodářský cyklus není synchronizován s cyklem EU či EMU: Česko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Řecko, Slovensko a Slovinsko.

Z tohoto výčtu, jakož i z tabulky 1, je zřejmé, že největší míry korelace svého hospodářského cyklu k cyklu unijnímu a eurozóny vykazují ve své většině země, jež stály u zrodu Společenství a zároveň země, které se z hlediska svého ekonomického rozměru řadí k největším jak v Unii, tak EMU. Uvedené státy se tak významným způsobem podílejí na tvorbě unijního HDP (a tedy i HDP EMU) a tedy i cyklický vývoj produktu v těchto zemích ovlivňuje výrazně cyklování produktu v Unii či eurozóně³⁹⁹. Zároveň se jedná vesměs o státy s vysokým podílem zahraničního obchodu, jež je realizován s ostatními zeměmi EU (viz tabulka 2). Tyto země je tak možné považovat za „jádro“ (core countries) současné Evropské unie a EMU.

Naopak periférii Unie z hlediska cyklické synchronizace tvoří s několika málo výjimkami ty členské státy, které do EU vstoupily v roce 2004. Pozitivní výjimkou v tomto směru je pouze Polsko a Estonsko, které dosáhly sice nízké míry sladění cyklu s EU či EMU, nicméně z hlediska statistického testování lze tuto považovat za významnou. V této skupině zemí však nalezneme i jednu z původních zemí, kterou je již zmiňované Řecko.

Rozsah cyklické synchronizace vybraných zemí s EU-25 a EMU je patrný i z následujících grafů 1 až 3. Uvedené grafy zachycují čtvrtletní změny reálného hrubého domácího produktu v Evropské unii, eurozóně a ve vybraných státech, které reprezentují jednotlivé námi vytvořené skupiny zemí dle úrovně sladění jejich ekonomického cyklu s Unii a eurozónou. První skupinu zemí s nejvyšší mírou sladění reprezentuje Německo, která jakožto vůbec největší členská země EU a EMU dosahuje největší míry sladění hospodářského cyklu s uvedenými integračními uskupeními, když koeficient korelace se v obou případech pohybuje okolo hodnoty 0,8. Z druhé skupiny států, ve které se, mimo jiné, nacházejí i tři země z původních 15 členských zemí, které doposud nejsou členy eurozóny, byla vybrána právě jedna z těchto tří – Velká Británie. Pro všechny tyto země je charakteristické, že jejich úroveň synchronizace hospodářského cyklu je vyšší s hospodářským cyklem EU než EMU.

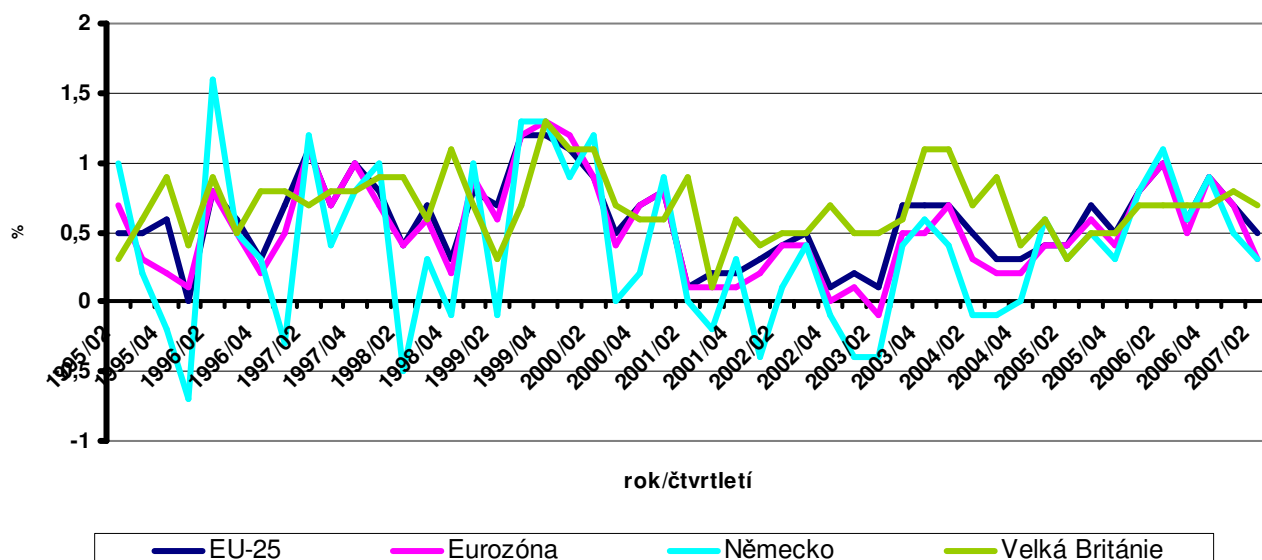
Z množiny zemí s nízkou úrovní sladění hospodářského cyklu s cyklem v EU a EMU, kde figurují 3 původní státy EU (Finsko, Irsko a Portugalsko) a dva nové členské státy (Estonsko a Polsko), bylo vybráno Polsko, a to z toho důvodu, že je jednou ze zemí, která vstupovala do EU společně s ČR a tedy absolvovala stejně jako Česká republika před rokem 2004 intenzivní proces přípravy na vstup do EU, stejně jako procházela zásadními

³⁹⁹ Německo se na tvorbě HDP EU-25 v roce 2005 podílelo 21,4 %, Francie 15,7 %, Itálie 13,0 % a Nizozemí 4,6 %.

ekonomickými změnami a transformací ekonomiky. Také patří k velkým členským zemím s výrazným vlivem na fungování Unie. Uvedená skupina zemí je však také zajímavá i z toho důvodu, že se v ní ocitly země jako Irsko a Finsko, což jsou státy s dlouhodobě vysokou dynamikou růstu ekonomiky a Portugalsko, které je naopak zemí, u níž se již delší dobu projevují stagnační procesy.

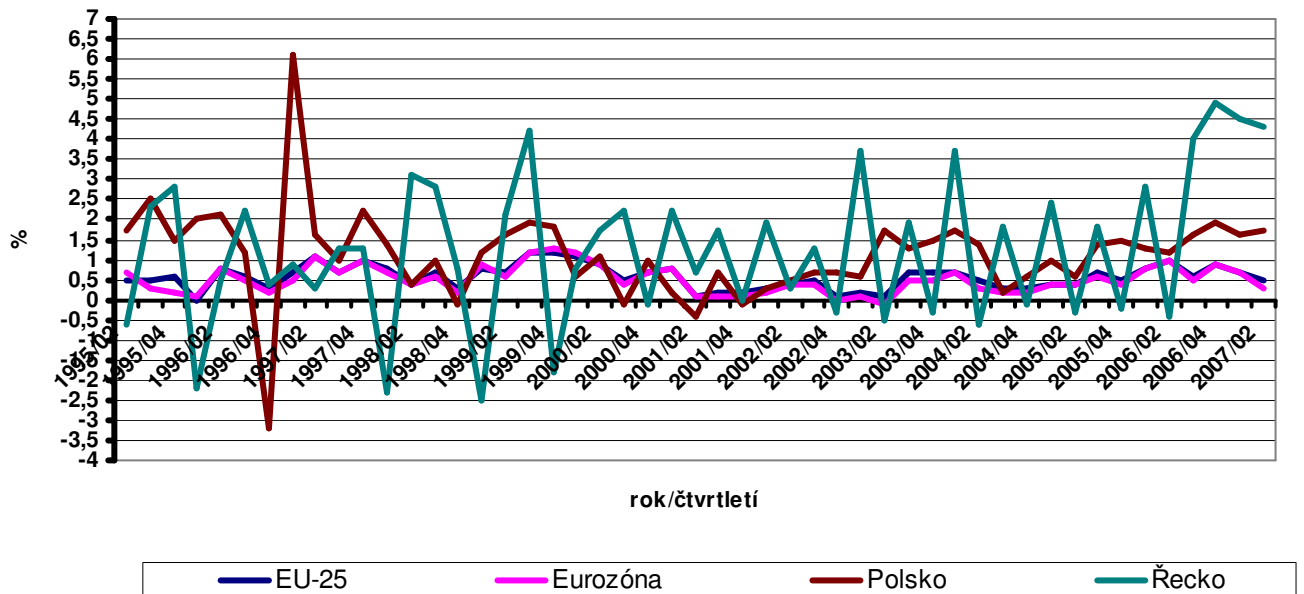
Z poslední skupiny zemí, které nejsou cyklicky sladěné, je v grafu 2 znázorněn průběh čtvrtletních změn produktu již dříve několikrát zmiňovaného Řecka a v grafu 3 potom, vzhledem dříve vytyčeným cílům, i České republiky. Výše jsme se zmiňovali o nesladěnosti vývoje HDP v Řecku a EU či EMU a zároveň jsme se zmínili o tom, že členství Řecka v Unii a zapojení do jednotného vnitřního trhu neznamenovalo zvýšení synchronizace vývoje řecké ekonomiky a ekonomiky EU, alespoň pokud se jedná o období let 1995-2006. Rovněž jsme ale také uvedli, že zavedení společné měny by mělo vést k růstu synchronizace hospodářských cyklů zemí eurozóny s cyklem tohoto integračního uskupení.

Graf 1: Vývoj reálného hrubého domácího produktu v Německu, Velké Británii, EU-25 a EMU v letech 1995-2007 (čtvrtletní změny v %)

Pramen: Eurostat

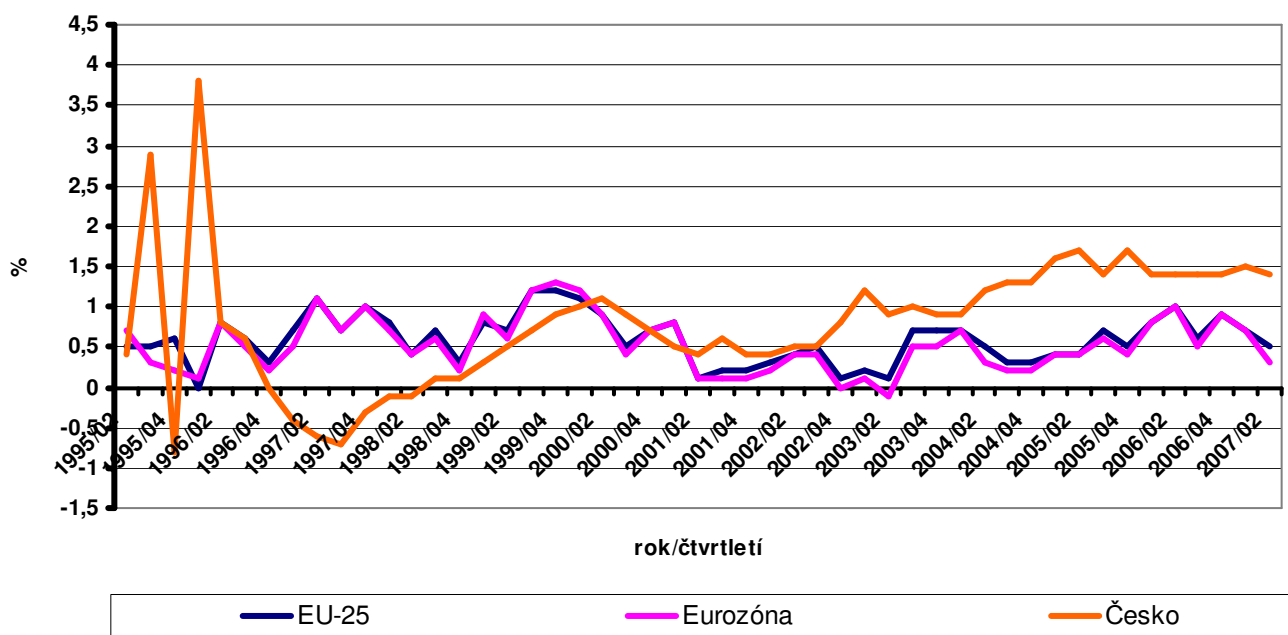
Graf 2: Vývoj reálného hrubého domácího produktu v Polsku, Řecku, EU-25 a EMU v letech 1995-2007 (čtvrtletní změny v %)

Pramen: Eurostat

Využijeme-li pro ověření tohoto teoretického předpokladu konkrétně příkladu Řecka, které je zemí dlouhodobě cyklicky nesladěnou s ekonomikou eurozóny jako celku a které zavedlo společnou měnu v roce 2001, tedy o dva roky později než většina členských zemí EMU, potom dojdeme k zajímavému výsledku. Jestliže koeficient korelace vyjadřující synchronizaci hospodářského cyklu Řecka a EMU v období 2 čtvrtletí 1995 až 4 čtvrtletí 2000 činila 0,12 a z hlediska testování nebyla významná, v období 1 čtvrtletí 2001 až 2 čtvrtletí 2007 jeho hodnota vyšplhala na úroveň 0,38 a jak prováděný t-test, tak i F-test potvrdil významnost souladu zkoumaných hospodářských cyklů. Došlo tak tedy mezi těmito dvěma obdobími k výraznému posunu v cyklické synchronizaci mezi řeckou ekonomikou a ekonomikou eurozóny.

Graf 3: Vývoj reálného hrubého domácího produktu v ČR, EU-25 a EMU v letech 1995-2007 (čtvrtletní změny v %)

Pramen: Eurostat

Vývoj reálného hrubého domácího produktu v České republice a v Evropské unii, resp. Evropské hospodářské a měnové unii ve sledovaném období zachycuje graf 3. Daný graf tak mnohé vypovídá a podobnosti či spíše nepodobnosti hospodářského cyklu České republiky a cyklu EU či eurozóny. V období 2 čtvrtletí 1995 až 1 čtvrtletí 1999 lze pozorovat výraznou odlišnost ve vývoji obou cyklů, která byla do vysoké míry důsledkem doznívajících dopadů ekonomické transformace v ČR, probíhajících strukturálních změn a výskytu některých specifických šoků (jako např. finanční krize v roce 1997). V období 2 čtvrtletí 1999 - 1 čtvrtletí 2004 potom dochází ke zvýšení sladění ekonomického vývoje, aby následně od 2 čtvrtletí tohoto roku došlo ke znovuotevření nůžek mezi vývojem daného ukazatele v ČR a EU či EMU. Tento vývoj z hlediska sladění hospodářských cyklů rozhodně není pozitivní, nicméně z hlediska konvergence ekonomické úrovně ČR k EU a EMU je přínosem.

Intuitivní závěry, které jsme vyvodili na základě výše uvedeného grafu potvrzuje i provedená korelační analýza, jejíž výsledky shrnuje tabulka 1. Koeficient korelace vypočtený na základě kvartálních temp růstu HDP v daném období činí v případě České republiky a EU pouze 0,23, v případě ČR a EMU pouze 0,16. Je tedy v obou případech natolik nízký, že nelze v tomto období o jakémkoliv sladění hospodářských cyklů ČR a EU, resp. EMU hovořit. Tento závěr potvrzuje i následné testování významnosti korelace, která byla provedena na hladině významnosti 5 % jak s využitím t-testu, tak i F-testu.

Přestože tyto výsledky nás mohou vést k závěru, že neexistuje jakákoliv souvislost mezi vývojem české ekonomiky a ekonomiky Unie či eurozóny, lze předpokládat, že i vzhledem k vysoké provázanosti České republiky se státy EU prostřednictvím zahraničního obchodu, určitá závislost musí existovat. Z tohoto důvodu bylo přistoupeno k testování závislosti cyklických výkyvů v ČR a EU (EMU) s různými časovými zpožděními. Přitom předpokládáme, že český cyklus bude posunut za cyklem Evropské unie (či EMU). Časová závislost i v tomto případě je definována jako korelační koeficient mezi dvěma řadami.

Soubor dat, na základě kterých jsou tyto korelace počítány, je stále stejný, přičemž koeficienty korelace byly vypočteny pro časová zpoždění jednoho až osmi čtvrtletí. Z analýzy vyplynulo, že největší míry sladění dosáhl český ekonomický cyklus s cyklem Unie (resp. eurozóny) při časovém zpoždění 8 čtvrtletí, tedy dvou let. Koeficient korelace v případě Evropské unie však činil pouze 0,303 a koeficient determinace 0,0916, což vypovídá o tom, že vývoj ekonomiky EU ovlivňuje českou ekonomiku pouze z necelých 10 %, a to ještě s dvouletým zpožděním. Poněkud vyšší cyklické synchronizace dosáhla česká ekonomika s ekonomikou eurozóny, když korelační koeficient dosáhl na hodnotu 0,332 a koeficient determinace 0,11. Nicméně i v těchto případech jsou oba tyto koeficienty natolik nízké, jak potvrzují i výsledky t-testu a F-testu, že je nelze považovat za dostatečné pro potvrzení závislosti mezi cyklickým vývojem ČR a EU či EMU.

Závěry

Empirická analýza provedená pro 23 členských států Evropské unie, ve své podstatě potvrzuje závěry existujících teoretických prací věnujících se danému tématu⁴⁰⁰. Stupeň synchronizace hospodářských cyklů výrazným způsobem ovlivňuje mimo velikosti dané země, také intenzita vzájemného zahraničního obchodu a similarita struktury jejich ekonomiky. Jako opodstatněnou se v těchto souvislostech jeví i teorie optimální měnové oblasti a konkrétně její pojetí endogenity kritérií, poněvadž samotný fakt členství země v EMU vede ke zvýšení synchronizace ekonomického cyklu dané země s cyklem eurozóny.

Výsledky provedené analýzy ukazují na to, že synchronizace hospodářských cyklů mezi Českou republikou a Evropskou unií, případně Evropskou hospodářskou a měnovou unií je prakticky nulová. Na pozadí komparace s úrovní běžnou mezi členskými zeměmi EMU se cyklická sladění české ekonomiky s ekonomikou eurozóny jeví jako výrazně podprůměrná a v některých případech se ani nepřibližuje průměrným mírám sladění mezi dalšími novými středoevropskými členy EU a EU jako celkem či eurozónou. Na druhou stranu není možné říci, že by česká ekonomika byla na ekonomikách EU a EMU zcela nezávislá. Určitá závislost projevuje s dvouletým časovým zpožděním.

Celkově relativně nízká sladění domácího ekonomického cyklu s EMU může být způsobena celou řadou faktorů. Mezi nejvýznamnější bude patřit nízká úroveň strukturální sladění naší ekonomiky s ekonomikou EMU a nadměrná volatilita kurzu zaznamenaná v některých letech sledovaného období. Ta by však byla již vstupem do systému směnných kurzů ERM II oslabena a po vstupu do eurozóny zcela odstraněna.

Literatura

- [1] BABETSKII, I. Trade Integration and Synchronization of Shocks: Implications for EU Enlargement, *Economics of Transition*, Vol. 13(1), pp. 105-138.
- [2] GANDOLFO, G. *Elements of International Economics*. 1. vyd. Germany: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2004. ISBN 3-540-21133-0.

⁴⁰⁰ Babetski, Jan (2003): EU Enlargement and Endogeneity of OCA criteria: Evidence from the CEESs, CERGE-EI Fidrmuc, Jarko (2001): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Intraindustry Trade, and EMU Enlargement, Katholieke Universiteit Leuven, LICOS Centre for Transitional Economies Discussion Paper 106/2001 Fidrmuc, Jarko a Korhonen, Iikka (2003): *Similarity of Supply and Demand Shocks Between the Euro Area and the CEECs* Darvas, Zsolt a Szapáry, Gyorgy (2004): *Business Cycle Synchronisation in the Enlarged EU*, paper presented to the 2004 ASSA Congress, San Diego

- [3] FOJTÍKOVÁ, L. *Společná obchodní politika EU*. 1.vyd. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, 2006. ISBN 80-248-1076-X.
- [4] KADEŘÁBKOVÁ, A., SPĚVÁČEK, V., ŽÁK, M. *Růst, stabilita a konkurenceschopnost: aktuální problémy české ekonomiky na cestě do EU*. Praha: LINDE nakladatelství, s.r.o, 2003. ISBN 80-86131-35-1
- [5] LEBIEDZIK, M. *Makroekonomická pozice České republiky v rámci Evropské unie (ekonomická výkonnost a konvergence)*. 1.vyd. Karviná: SU OPF Karviná, 2006. ISBN 80-7248-346-3.
- [6] WWW-stránky České národní banky: <http://www.cnb.cz>.
- [7] WWW-stránky Českého statistického úřadu: <http://www.czso.cz>.
- [8] WWW-stránky Evropské unie: <http://www.europa.eu.int>.

Kontakt

Ing. Marian Lebiedzik, Ph.D.
Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
ČESKÁ REPUBLIKA
E-mail: lebiedzik@opf.slu.cz

NEW TRENDS IN CUSTOMER STRATEGY

lesakova@euba.sk

Abstract

It is becoming increasingly important that marketers need to consider customer information in developing marketing strategy for a company. In this article customer approach to generating marketing strategy, with an overall objective of maximizing financial performance, will be explained.

With the shift in the industry organization from the company level to the customer level, companies need to refocus their marketing strategies and look to explore the potential of customer information to maximize profitability. In the past, the literature has emphasized the need to tie marketing procedures to performance measures. However, in recent years, attempts have begun to tie marketing actions to company performance and generate a customer oriented strategy that can enhance profitability and company / shareholder value. Firms that start with the customer are better positioned to adapt to various market scenarios more aggressively than their competition, while companies with a product focus lag behind in anticipating the needs and wants of customers and tend to overmarket or undermarket to various customer segments. Marketers need to be able to respond to customer – and even predict customer needs, while maintaining profitability and company performance.

The framework, which is developed in this article attempts to create an interface between marketing and finance, by connecting the value of each customer, determined by evaluating the lifetime value of the customer to the company, with the performance of the company, using five customer-level marketing tactics. These tactics include following: 1) choice of right customers, 2) contacting the customer, 3) management of multichannel shopping, 4) management of high-cost customers, 5) simultaneous management of loyalty and profitability.

Such a strategy is driven by some customer oriented marketing principles and shows how actual customer data can be used to produce an actionable marketing strategy leading to optimal level of profitability.

Marketing and finance managers have traditionally analyzed different sets of variables, used data aggregated at different levels. In spite of the fact, that linking marketing and finance disciplines can offer great gains and benefits for both disciplines, limited results can be presented at the time. Holding this in mind, the article offers a way how to translate customer data and strategy into positive financial results.

The framework offered in the article can be used both in business-to-business and business-to-consumer companies. The article is part of the research grant VEGA 1/4582/07.

1. Company-market interaction

With the shift in the industry organization from the company level to the customer level, companies need to refocus their marketing strategies and look to explore the potential of customer information to maximize profitability. In the past, the literature has emphasized the need to tie marketing procedures to performance measures. However, in recent years, attempts have begun to tie marketing actions to company performance and generate a customer oriented strategy that can enhance profitability and company / shareholder value. Firms that start with the customer are better positioned to adapt to various market scenarios more aggressively than their competition, while companies with a product focus lag behind in anticipating the needs and wants of customers and tend to overmarket or undermarket to various customer segments. Marketers need to be able to respond to customer – and even predict customer needs, while maintaining profitability and company performance.

In the following section of this article, a framework that is customer focused will be introduced, with explaining how actual customer data can be used to generate an effective marketing strategy leading to enhanced profitability. We will begin by proposing a general framework of the customer-oriented strategy.

2. Customer approach in marketing strategy

With the shift occurring in the market and the marketing literature, a concept outlining company strategy from a customer level needs to be introduced, to give guidelines how companies should link marketing metrics with financial outcomes. Traditionally, there was little (or no) connection between the marketing and finance departments within a company. Marketing departments try to maximize outcomes that would have little impact to company performance (e.g. market share, level of satisfaction, etc.) and finance departments would only analyze company-level information without taking individual customer information into account. In the past, this lack of connection between the two departments led to situations where marketing departments were not able to justify their needs for appropriate level of funding, and finance departments on the other hand could not measure the value of the business, because individual customers were not treated as assets for the company.

The framework, which is developed in this article attempts to create an interface between marketing and finance, by connecting the value of each customer, determined by evaluating the lifetime value of the customer to the company, with the performance of the company, using five customer-level marketing tactics. These tactics include following: 1) choice of right customers, 2) contacting the customer, 3) management of multichannel shopping, 4) management of high-cost customers, 5) simultaneous management of loyalty and profitability.

2.1. Choise of right customers

Any company that looks to sell products or services to the market needs to treat its customers as assets. Therefore, the first step, which company needs to make, is to find the customers who can bring the highest value back to the company. In the past, marketing literature has recommended that that it should be the goal of the company to retain its customers at all costs.

The idea behind this retention strategy is that the costs of retaining customers are, on average significantly smaller than the costs of acquiring customers.

While it is true that the costs of retaining customers are often less than the costs of acquiring new customers, this statement does not take into account the fact that not all customers are profitable customers. There are many customers, who contribute significant value to the company, but it costs even more to retain them. These customers who cost a company more than they give back, are not worth to chase and hold. However, it is important to note that the value of a customer for a company should not be measured in profits based on the difference between revenue minus costs of goods sold plus marketing costs. Customers can also add value to the company by helping to attract other customers through positive word of mouth, eeffectively lowering the costs of acquiring some new customers or retaining some current customers. Excluding these customers, who add value to the company through indirect means, could generate significant losses in future profits.

The most important step in identifying the right customers for a company involves determining the lifetime values of the customers and the factors of profitable lifetime duration. Some of the factors, which are predictors of profitable lifetime duration, include past purchase amounts, extent of cross-buying, depth of buying in a single category. For example, in the past many retail stores have focused on marketing to customers who spent a lot of money in the store. Now, it is more important to choose customers who bring high value to the company, but who are not necessarily high-revenue customers. Such high-value customers can be found in various segments of customer groups (e.g. there can be high-value customers who spend both high amount and a low amount of revenue in the store, since many of the

goods have varying margins depending on the type and label). Therefore, it is important to identify the drivers of high-value customers, and not only high-revenue customers, when identifying the best perspective customers. This does not mean denying business to any customer, the goal is to give the proper incentives to those customers who could be most profitable.

2.2. Contacting the customers

The number of times in which a company contacts a customer and the methods of contacting that customer via telephone, e-mail, direct mail, etc., reflects the purchasing behavior of the customer, and can help to maximize the customer lifetime value. While it is important to keep the company, brand and product at the top of the memory / interest, there comes a point in which the amount of communication with the customer overcomes the customer's saturation point and begins to deteriorate the relationship and the value that customer brings back for the company in the future. Especially now, when the number of channels through which a customer can be reached, has grown with the electronic channels, the complexity of allocating the right resources for generating effective marketing actions, needs to be in channel harmony.

Allocating resources appropriately in the customer base is crucial for obtaining a maximum level of financial performance. Thereafter it is important to know the best types of marketing communication channels for each valued customer. The theory behind this is, that each customer will react differently to marketing communication coming from different channels.

It is crucial not to overcontact low-value customers through various channels (face-to-face, direct mail, e-message) and undercontact high-value customers.

2.3. Management of multichannel shopping

With the development of various distribution systems within industries and on the Internet, companies look for presentation across several different channels with the aim to appeal to many different customer segments. These distribution channels are important for growing companies that want to maximize their performance. Companies should constantly review their channels and behavior of the customers within these channels, which is an opportunity to innovate, grow, change, acquire new customers, adopt new technologies, and reevaluate distribution channel performance.

For example, in the case of some companies, customers can buy products from at least three different sources: traditional retail stores, mail order catalogues, and through internet. Each of these channels offers different level of service for the customers. For companies, this is a way to appeal to various types of customers with differing preferences of convenience, service and price. However, customers who purchase in one or more of these channels also provide the company with additional data to help identify high-value customers. It is in the interest of a company to offer incentives for customers to purchase goods through multiple channels. If a customer is willing to purchase goods across multiple channels, it often shows a higher level of trust to the company. The consequence of such a behavior is a deeper and stronger relationship between the customer and a company.

If a company wishes to treat into new channel of distribution, it should first target customers who already shop in multiple channels, because those customers not only tend to be high-value customers, but also impose higher probability to trust that the new channel will meet their expectations.

2.4. Management of high-cost customers

Regardless of the amount of revenue, which some customers bring to the company, they may cost more than they are worth for the company. By satisfying everything, what these customers want, company will only use unnecessary resources, that could be used better for more valuable customers.

For example, it is common now for banks to offer several level of service to customers based on the value, which each customer brings back to the bank. Customer who has multiple accounts, may afford the option of personalized service and not waiting in line at the counter, while customer who gives only little value back to the bank may be forced to less convenient service. Similarly, most of large airline companies have introduced a policy, where they use different fees to ticket prices depending on the method in which a customer purchases his ticket. Purchasing a ticket through the Web costs no extra charge. However, purchasing a ticket through a telephone or at the ticket counter will cost extra money.

The aim of these strategies is to isolate those customer from the customer database, who will bring positive value back to the company. Differentiating high-value customers from those customers who bring negative value and reduce the amount of resources spent on retaining unprofitable customers, can help in reallocating resources used on customers who cost more than they are worth.

2.5. Management of loyalty and profitability

Marketing managers need to develop creative ways to attract new customers and keep them for the long term. One of the most popular marketing tools used for this purpose is found in every industry – a loyalty instrument. These loyalty instruments can range from offering free flight tickets for frequent flyers, or accumulating certain amount of points in retail stores, with subsequent discounts on selected items within the store.

Successful loyalty programs need to be able to offer an incentive to customers to continue to make purchases in the company, but which is more important, successful loyalty programs need manage loyalty and profitability properly. While many managers believed in the past that the most profitable customers in the company are the loyal customers, recent behavior shows that the most loyal customers are not necessarily the most profitable. There are several myths behind loyal customers. These myths include the idea that loyal customers cost less to serve, that loyal customers accept to pay higher prices for the same goods and that loyal customers do more marketing on behalf of the company. These thesis do not function in recent days.

The basic issue is to determine if a customer adds value to the company. A customer's value is not only created by the goods and services, which the customer purchases, but also in the ability of the customer to convince other customers to purchase more, or to convince prospective customers to make an initial purchase. Therefore, the willingness of customers to recommend company's products and services should also be considered. But if the customer still does not add value, he would not be worth to be served by the company at the current level. In such a situation company can move this customer to a lower cost channel and make him profitable.

3. Conclusion

Marketing and finance managers have traditionally analyzed different sets of variables, used data aggregated at different levels. In spite of the fact, that linking marketing and finance disciplines can offer great gains and benefits for both disciplines, limited results can be

presented at the time. Holding this in mind, the article offers a way how to translate customer data and strategy into positive financial results.

References

1. Lesáková, L.: *Metodológia finančnej analýzy v malých a stredných podnikoch*, Studia oeconomica, Banská Bystrica, 2001
2. Lesáková, L.: *Firemné plánovanie v malých a stredných podnikoch*, EF UMB, Banská Bystrica, 2003

Author's identification

Prof. Ing. Dagmar Lesáková, CSc.
Obchodná fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava
e-mail: lesakova@euba.sk

doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ODLIŠNÉ KULTÚRY A ICH VZÁJOMNÁ KOMUNIKÁCIA – ZÁKLAD EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE

lidak@euba.sk

Abstrakt

Autor v predloženej stati venuje pozornosť nevyhnutnosti interkultúrneho dialógu a rozdielnostiam vo vnímaní základných hodnôt európskej identity vo vedomí rozširujúcej sa moslimskej komunity na teritóriu Európskej únie. Vzájomné porozumenie, komunikácia a spolupráca sú nevyhnutnou podmienkou pre jej ďalší vývoj, pretože stretávanie sa a vzájomná interakcia odlišných kultúr a názorov na teritóriu Európy budú naberať čím ďalej, tým viac na vzájomnej intenzite. Stať poukazuje na odlišné vnímanie základných hodnôt západnej liberálnej postmodernistickej spoločnosti – demokracie, ľudských práv a občianskej spoločnosti v islame a upozorňuje na nutnosť vzájomného dialógu v tejto oblasti. Štúdia bola spracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/2498/05 – Bezpečnostné riziká v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. storočia.

Abstract

The author of this essay focuses on inter-cultural dialogue and differences of sensations of basic valuables of the European identity in growing Muslim community in the area of the European Union. Understanding, communication and cooperation are the most important conditions for next development. Meetings and interactions of different cultures and opinions in Europe will be more and more high-powered. This essay shows on the one hand distinct sensations of basic valuables in western, liberal and postmodern society - democracy, human rights, civil society in Islam on the other hand. This work calls for an attention to dialogue.

V súčasnej Európe – resp. Európskej únii sa ukazuje, že pre jej ďalší vývoj je nevyhnutný medzi kultúrny dialóg v radoch jej obyvateľstva. Ide predovšetkým o možnosť vzájomného porozumenia a spolupráce. Porozumieť „inému“ znamená vidieť v ňom druhé „ja“, ktorý je schopný zmeniť svoje chovanie tak, ako som toho schopný „ja“.

Islamská kultúra so všetkými jej aspektmi – náboženskými, sociálnymi, ekonomickými i politickými priťahuje čoraz väčšiu pozornosť európskej odbornej, ale aj laickej verejnosti. Je to spôsobené najmä intenzívnymi medzi kultúrnymi kontaktmi s moslimskými komunitami na teritóriu Európy, ale aj v dôsledku zaangažovanosti mnohých európskych krajín vo vojenských akciách na teritóriách, ktoré sú súčasťou islamskej civilizácie. Nemožno očakávať, že táto nie príliš slávna aktivita styku a vzájomného pôsobenia v najbližšom období prestane byť aktuálna, kontakty odlišných kultúr na území Európy budú naberať čím ďalej, tým viac na vzájomnej intenzite.

Percento moslimského obyvateľstva v Európskej únii prudko vzrastá, najmä v krajinách „starej pätnástky“. Vstupom nových členov v roku 2004 sa toto percento samozrejme v rámci celej Európskej únie o niečo zmenšilo. Stratégia odsúvania prítomnosti islamu na okraj

politického záujmu a redukovanie problému menším iba do obdobia komunálnych volieb, nemôže vyriešiť narastajúce problémy v spoľužití dvoch rôznych spoločností. Nedostatok, respektíve neexistencia komplexného prístupu ku koexistencii odlišných kultúr, znamená voľné pole pre potenciálny sociálny konflikt vo vnútri Európskej únie. Čím ďalej, tým viac rastie potreba vypracovať koncepciu, ktorá by zvrátila stav, kedy moslimské komunity existujú a pôsobia na okraji záujmu spoločnosti, koncepciu, ktorá by zabránila ďalšiemu tvoreniu enkláv, ktoré v krajinách Európy vytvárajú grupujúci sa členovia moslimského spoločenstva.

Vzájomná komunikácia, rešpektovanie, porozumenie a teda i integrácia nie je možná bez pokračovania medzikultúrneho dialógu, ktorý by znamenal vzájomné poznanie a porozumenie. Porozumenie normám, hodnotám, prístupom a systémom, ktorým obyvatelia Európy rozumejú, ktoré bezvýhradne prijímajú a sú súčasťou ich identity. Zároveň, ale je potrebná orientácia v tom, ako hodnoty a normy, ktoré predstavujú demokracia, ľudské práva, alebo občianska spoločnosť, ktoré nepatria do islamskej tradície, ako sú vnímané zo strany moslimov.

Podstatou celého problému je integrácia moslimských komunít do spoločnosti v rámci celej Európskej únie. Medzikultúrny dialóg je pre členské krajiny Európskej únie teda nevyhnutnosťou. Realitou súčasnosti je narastajúci počet moslimov v Európe, v rokoch 1950-2000 sa zvýšil podiel moslimského obyvateľstva na celkovom počte obyvateľov Európy z 1% na 3% a ich množstvo kolíše podľa rôznych údajov od 14 do 20 miliónov. Obyvateľmi kontinentu sú milióny moslimov, ktorí napriek tomu, že sa snažia zaradiť do európskej tradície, uchovávajú si svoju konfesijnú identitu a kultúru. Ako zdôrazňuje G. Sartori – prisťahovalec z krajiny, ktorá nie je členským štátom Európskej únie sa prednostne začleňuje do uzatvorených etnických štruktúr so vzájomnou výpomocou a obranou. Výhľad je taký, že akonáhle istá komunita z tretieho sveta dosiahne určitý početný stav, začne sa dožadovať práv na vlastnú kultúrno-náboženskú identitu a svojich domnelých utláčateľov vezme útokom.⁴⁰¹ S. Huntington k tomu dodáva, že zásadným problémom Západu nie je islamský fundamentalizmus. Je to islam, odlišná civilizácia, ktorej príslušníci sú presvedčení o nadradenosti svojej kultúry a posadnutí slabosťou svojej moci.⁴⁰² Islam ako náboženstvo prisťahovalcov sa stal atribútom tejto komunity, elementom, ktorý odlišuje „našich“ od „iných“. Konfrontácia medzi identitou domáceho obyvateľstva a prisťahovalcov sa opiera o líniu náboženských rozdielov. Európanmi je moslimská identita často označovaná ako zaostalá, konzervatívna a fanatická. Moslimovia opisujú krajiny Európy, do ktorých prišli ako krajiny neveriacich. Moslimské obyvateľstvo európskych krajín tým, že opustilo rodný kraj, prestalo byť jeho príslušníkmi, ale zároveň sa nestali tým, že sú etnicky odlišní, ani súčasťou identity prijímajúcich krajín. Vytvára sa tak zvláštny špecifický pocit súdržnosti, ktorý je opretý predovšetkým na identite náboženskej. Islam sa stáva hlavným pojítkom vytvárajúcim identitu etnicky rôznorodej komunity moslimov v Európe.

Pre Európu je teda životne dôležité viesť dialóg, nájsť koncepciu integrácie. Pre moslimskú menšinu je dôležitý najmä rast participácie vo verejnom živote, v tých krajinách, kde moslimovia žijú, ďalej zvýšenie ich ekonomického statusu a perspektív spoločenského začlenenia. Väčšina nesmie zabúdať na odhady, ktoré prognózujú, že v druhej polovici 21. storočia, obyvateľstvo vyznávajúce islam začne získavať prevahu a prestane byť menšinou. Napríklad v Nemecku by okolo roku 2050/2060 podľa odhadov vyznávači islamu mali dosiahnuť väčšinu. Už dnes 30 až 40 percent mladých ľudí mladších ako 18 rokov

⁴⁰¹ SARTORI, G.: Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti. Praha 2005, s. 71.

⁴⁰² HUNTINGTON, S.: Sřet civilizaci. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha 2001, s. 259.

v nemeckých mestách Kolín nad Rýnom, alebo Duisburg sú iného etnického pôvodu než nemeckého.⁴⁰³

Medzikultúrny dialóg v Európskej únii musí byť permanentný, pretože multikultúra Západu je faktom - jej ďalší rozvoj je determinovaný minimálne takými demografickými procesmi, ako je pokles pôrodnosti, starnutie populácie a prílev prisťahovalcov z iných kultúrnych okruhov.

Pre vzájomné pochopenie je nevyhnutným predpokladom to, že základné pojmy a hodnoty pevne a jednoznačne vnímané obyvateľmi Európy, môžu byť a sú vnímané inak príslušníkmi inej civilizácie. Iba vzájomné vnímané a rozumovo pochopené hodnoty, kategórie, konštrukcie umožnia sociálnym aktérom vzájomné interakcie a spoločnú existenciu. Dôležité je vidieť to isté, čo vidia „iní“.

Jedným z najproblematickejších pojmov, ktorý je vnímaný v dialógu Východ – Západ úplne odlišne je vzťah – štát verzus náboženstvo.

Korán a sunna, teda islam, tvoria komplexný náboženský, sociálny a politický systém. V tomto systéme náboženstvo zaujíma centrálnu pozíciu a je činiteľom, ktorý spája, zároveň štát so spoločnosťou. Vyznanie „Boh je veľký“ (Allahu Akbar), veľakrát opakované pri každej modlitbe, zdôrazňuje centrálnu pozíciu viery a spojenie osobného presvedčenia s politickým životom. V západnej civilizácii, od čias Karola Veľkého, bola prijatá zásada o oddelení svetskej a cirkevnej moci. V klasickom vnímaní islamu duchovný vodca je súčasne hlava štátu. Centrálné postavenie náboženstva v tomto náboženstvo – politicko – sociálnom systéme podčiarkuje aj fakt, že začiatok moslimského kalendára, datovaný na rok 622, nie je iba, ako sa to zvyklo obyčajne vnímať, spomienka na útek Proroka z Mekky, ale zároveň moment založenia prvého, nezávislého islamského štátu v Medine.

Nedeliteľnosť náboženstva, štátu a spoločnosti v islame, mala v podstate vplyv na to, že obidve civilizácie, ktoré majú spoločné korene v klasickej stredomorskej civilizácii sa vyvinuli každá inak. Kontakty a vzťahy medzi nimi – to je vlastne história neexistencie dialógu – sled konfrontácií od samého začiatku najmä v oblasti náboženskej. Samozrejme, že existovali výnimočné obdobia, ale môžeme konštatovať, že najmä konflikty tvorili základ stretávania oboch civilizácií. Od samého začiatku to bola tiež konfrontácia medzi svetským západným štátom, resp. zväzkom týchto štátov a kalifátom, či kalifátmi, ktoré boli súčasne strediskami vlády svetskej a náboženskej.

Rozvoj oboch civilizácií vnímajúcich v iných reláciách vzťah náboženstvo – štát spôsobil, že také pojmy ako demokracia, ľudské práva a občianska spoločnosť sú v oboch kultúrach vnímané zásadne odlišne. Treba upozorniť na fakt, že tieto pojmy zároveň nemajú svoje originálne výrazy v arabskom jazyku, čiže sa používajú pojmy prepožičané, resp. prebraté zo západnej kultúry.

Pre európsku integráciu je nutný pohľad na demokraciu z pozície príslušníka orientálnej kultúry. Podľa toho popis demokracie z uhla pohľadu islamu znamená, že štát v klasickej interpretácii islamu sa opiera o tri piliere – jednota s Bohom, prorocť a vládu, či kalifát. Boh je najvyšším vládcom, ktorý ustanovil spôsob vlády. Iba Boh môže byť suverénny. Príkazy vnímané prostredníctvom prorociev, podľa ktorých sa má riadiť pozemský predstaviteľ Boha, to je islamské právo. „Počúvajte a plňte príkazy Mohameda, ako on poslúcha a plní moje príkazy“ – tento odkaz obsiahnutý v Koráne legitimuje moc vlády v islame.

Koncepcia „islamskej demokracie“ sa opiera o zákony šarije - konsenzus ako forma demokratického vypracovania spoločného stanoviska v islamskej spoločnosti. Konsenzus to

⁴⁰³ HEINSOHN, G.: Finis Germaniae? Reflexionen über demografische Ursachen von Revolutionen, Kriegen und politischen Niederlagen. „Die Zeit“ Online“, 2006, s.5.http://www.zeit.de/feuilleton/kursbuch_162/1_heinsohn?page=all

je druh dohody akceptovanej členmi moslimskej spoločnosti, hovoriaci, že ak právnici, ktorí zastávajú kľúčové pozície v islamskej spoločnosti, sa zhodujú v istej právnej otázke, oni jediní reprezentujú pravdivý a správny názor a tento spoločný názor sa stáva právom. V západnej demokracii ľud tvorí vlastné právo a vlády plnia vôľu ľudu. V islame sú nadradené práva zjavené Prorokovi a vlády a členovia moslimského spoločenstva plnia, tým, že sa mu prispôbia, vôľu božiu. Tomu zodpovedajúco sú upravené kompetencie vodcov, vodca v prvom rade musí byť dobrým moslimom. V islame je zakomponovaný tiež systém zmeny vlády. Vodca, politik môže plniť svoje úlohy iba tak dlho, pokiaľ má podporu verejnosti, čo závisí predovšetkým od plnenia úloh zhodných so zásadami náboženského práva.

Predstavitelia súčasného islamu odmietajú vo všeobecnosti ideu demokratického štátu v západnom ponímaní, odmietajú národný štát, tvrdiac, že je to nástroj nepriateľov moslimskej spoločnosti s cieľom likvidácie ummy. Islamské organizácie veľmi málo popisujú systém, ku ktorému smerujú. Hlavní islamskí myslitelia odmietajú z princípu liberálnu demokraciu, pretože je nezlučiteľná s religióznym výkladom islamu. Duchovný vodca islamu v Pakistane Al-Maududi hovorí, že „úplne otvorené Vám moslimom hovorím, že sekulárna demokracia z každého uhla pohľadu je v rozpore s Vaším náboženstvom a vierou....Islam, v ktorý veríte a vďaka ktorému sa nazývate moslimovia, je úplne odlišný o toho príšerného systému....Ani v jednotlivostiach neexistuje zhoda medzi islamom a demokraciou, pretože sú diametrálne odlišné. Tam, kde je dominantný demokratický politický systém a svetový národný štát, nie je miesto pre islam. Tam, kde vládne islam, takýto systém nemôže existovať.“⁴⁰⁴ Charakteristickou vlastnosťou islamských hnutí je obava zo straty kultúrnej identity v období multikulturálneho prelínania pod vplyvom prenikania západných hodnôt a symbolov (oblečenie, politický a sociálny model, jazyk, spôsob správania sa). Úplná väčšina islamských hnutí zahrnula boj proti západnému mysleniu a hodnotovému systému ako súčasť svojich programov a praktickej činnosti.

Pokusy vnútiť model západnej demokracie moslimským krajinám sa ukazujú ako neúspešne. Zavedenie tohto modelu predpokladá celkové prebudovanie islamskej spoločnosti a to je nemožne bez narušenia šarije. Výskumy ukazujú, že moslimskí imigranti využívajú výhody západného modelu demokracie a domáhajú sa z tohto titulu im plynúcich práv, ale nie sú schopní, alebo majú obrovské problémy prijať základné hodnoty tohto systému.

Ďalším pojmom, pri interpretácii ktorého existujú odlišné názory na jeho vnímanie, sú ľudské práva – jedna z kľúčových ideí liberálnej post – modernistickej spoločnosti.

V prípade moslimských spoločností sú ľudské práva definované inak – sú spájané a stotožňované s vierou v Boha a s tým súvisiacimi záväzkami (povinnosťami) človeka. Ako hovorí jeden arabský diplomat „ľudské práva v islame majú svoju pôsobnosť nie iba v určitej obmedzenej spoločnosti, oni sú univerzálne ... ich žriedlom je islamská šarija, ktorá obsahuje a určuje všeobecné pravidlá, povinnosti i práva človeka, prameňom ľudských práv je Stvoriteľ.“

Rozdielnosti v prístupoch medzi oboma univerzalistickými kultúrami sú zjavné najmä v Deklarácii práv človeka, ktorú prijala Organizácia islamskej konferencie v roku 1990 v Káhire.⁴⁰⁵ V nej je napríklad - umma označovaná ako najlepšie spoločenstvo, resp. národ, ktorý bol stvorený pre ľudí. Uvádza sa, že práva človeka vychádzajú zo šarije – „všetky fundamentálne práva a univerzálne slobody robia česť islamskému náboženstvu“. Otec (nie rodičia) je zodpovedný za fyzickú, morálnu i náboženskú výchovu svojich potomkov, v súlade so svojou vierou a náboženskými právami. Ďalej sa hovorí o nerovnosti náboženstiev, napríklad pri uzatváraní manželstiev. Označenie islamu ako „prirodzeného

⁴⁰⁴ TIBBI, B.: Fundamentalizm religijny. Warszawa 1997, s. 33.

⁴⁰⁵ PAOLUCCI, G.: Islam, Sto pytań, odpowiada Samir Khalil Samir. Warszawa 2004, s. 56.

náboženstva pre človeka“, znamená, že každý človek sa rodí ako moslim a iba od jeho otca, závisí, či ho vychová v pravdivej viere. Hovorí sa o nemožnosti zmeny náboženstva – podľa šarije je to zločin. Vo všeobecnosti sa manifestačne interpretuje nadradenosť šarije nad každým právom, ktoré vytvoril človek a tým aj nad Všeobecnou deklaráciou ľudských práv. Zdá sa, že pohľad na používanie iných právnych noriem než šarije sa nezmenil od čias jedného z najväčších arabských filozofov z prelomu 14. a 15. storočia Ibn Chalduna. Tvrdil, že „v spoločnosti nie je možné akceptovať právomocný poriadok, v ktorom sa neodráža náboženské právo ako nástroj pre nastolenie božieho usporiadania“. Aktuálnosť tohto tvrdenia dokazuje príklad z Nemecka, kde v programoch koránskych škôl v Bonne je nemecké právo označované ako „ako bôžik, ktorý sa domáha uctievania, ktoré však prísluší jedine Bohu“.⁴⁰⁶

Podobne ako demokracia a ľudské práva ani občianska spoločnosť nemôže byť uplatnená v moslimskej spoločnosti. Turek Serf Mardin hovorí, že „občianska spoločnosť je západný sen, je to historická aspirácia, ktorá nie je pretlmočiteľná na islamské podmienky.“⁴⁰⁷

Úspechy občianskej spoločnosti v osemdesiatych rokoch 20. storočia, ich podiel pri páde komunistických režimov, dokázal možnosti existencie a pôsobenia takéhoto spoločenstva aj v autoritarných systémoch. Je možné pripustiť, že prakticky v každom politickom systéme možno nájsť aspoň základné elementy občianskej spoločnosti. Z funkcionalistického pohľadu je občianska spoločnosť medziféra medzi štátom a rodinou, zmes organizácií oddelených od štátu, ktoré sú nezávislé od štátu a ktoré sú založené na dobrovoľnosti členov spoločnosti, na obranu respektíve rozšírenie ich záujmov a hodnôt.

Tieto základné elementy musia iste existovať aj v islamských spoločnostiach, pretože je asi ťažké pripustiť, že iba v západnej spoločnosti existujú jedinci, ktorí chcú niečo zmeniť.

Prepojenosť náboženstva, politického a sociálneho života, stavia Východ do opozície voči kultúre západnej, ktorá sa opiera o subjektivismus. Korene súčasného problému vidí napríklad J. Pošvářová v rozdieloch medzi tradičnou individuálnou slobodou Európanov a uzavretou kolektivitou moslimov. V liberálnom svete prevažuje myšlienka, že emancipácia individua spočíva v oslobodení sa od skupiny. To znamená, že človek koná racionálne, že je schopný ovplyvňovať svoj osud – je jeho pánom a že viera sa opiera o reflexiu. Absolútny primát racionálnosti nie je v súlade so šarijou, pretože inak „svet božský v samotnom subjektivizme by sa zmenil na niečo, čo sami ustanovujeme“. Islam neuznáva zásadu subjektivismu. Orientálna kultúra je založená na tvrdení, že všetko sa deje z vôle vyššej sily a všetko je ňou determinované. Tým teda vzniká problém medzi svetom moslimov a Európanov.⁴⁰⁸

Ukazuje sa, že vnímanie uvedených pojmov a kategórií v súčasnej Európe nie je jednotné, čo blokuje komunikáciu a vytvára bariéry pre medzikultúrny dialóg. Je však nutné postupné opúšťanie dogmatických pozícií, ktoré tento dialóg blokujú. Pristáhovalci musia vyvinúť oveľa väčšie úsilie v procese integrácie, ktoré sa dotýka nielen ovládania jazyka, ale najmä základných hodnôt, princípov a histórie prijímajúcej krajiny. Obyvatelia prijímajúcich krajín musia vyvinúť obrovské úsilie, aby porozumeli a boli oveľa viac otvorení dialógu a vzťahom s cudzincami, ktorí sa dnes v čoraz väčšom počte stávajú ich susedmi.

⁴⁰⁶ HEISSMEYER, A.: Studie.Toten kein Tabu. Focus, 28/2004, s. 55.

⁴⁰⁷ MARDIN, S.: Civil Society and Islam. In: J.A.Hall, (Red.) Civil Society, Theory, History, Comparison.Cambridge, MA and Cambridge, UK, 1995, s.278-9.

⁴⁰⁸ POŠVÁŘOVÁ, J.: Islám v nizozemské společnosti: střet dvou kultur? In: Mezinárodní politika. Praha 2005 č.6/2005, s.26.

Literartúra:

- [1] BORUSOWSKA, J.P., BORUSOWSKI, J.: Europejske wyzwanie integracijne – porazka spoleczenstwa multikulturowego w Niemczech. In: Migrace. Tolerance, integrace II. Opava 2005, s. 110-120.
- [2] HEISSMEYER, A.: Studie.Toten kein Tabu. Focus, 28/2004
- [3] HUNTINGTON, S.: Střet civilizaci. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha 2001.
- [4] MACHALOVÁ, T.: Kdo je cizincem? In: Migrace. Tolerance, integrace II. Opava 2005, s.95-99.
- [5] MARDIN, S.: Civil Society and Islam. In: J.A.Hall, (Red.) Civil Society, Theory, History, Comparison. Cambridge, MA and Cambridge, UK, 1995.
- [6] MÁRTON, M.: Kontexty identity, univerzality a multikulturality v Európe. In: Identifikácia bezpečnostných rizík v medzinárodných vzťahoch na začiatku 21. Storočia. Bratislava 2006, s. 19-35.
- [7] PAOLUCCI, G.: Islam, Sto pytań, odpowiada Samir Khalil Samir. Warszawa 2004.
- [8] POŠVÁŘOVÁ, J.: Islám v nizozemské spoločnosti: střet dvou kultur? In: Mezinárodní politika. Praha 2005, č.6/2005.
- [9] SARTORI, G.: Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti. Praha 2005.
- [10] TIBBI,B.: Fundamentalizm religijny. Warszawa 1997.
- [11] VOKÁLOVÁ, E.: Islamsky fundamentalizmus a islam. In: Medzinárodné vzťahy 2005. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Bratislava 2006, s.98 (CD).

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 427

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

K NIEKTORÝM PROBLÉMOM MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE

lipkova@euba.sk

Abstrakt

Medzinárodná migrácia, správy OSN, OECD a Svetovej banky o medzinárodnom pohybe osôb, cieľové krajiny, benefity a riziká pre cieľové krajiny, pre materské krajiny a pre migrantov, vyspelé krajiny a imigrácia, zmena štruktúry obyvateľstva - sociálne, etnické, ekonomické zmeny, starnutie populácie v ekonomicky vyspelých štátov ma prisťahovalectvo, perspektívy medzinárodnej migrácie

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0802/08.

Kľúčové slová

Medzinárodný pohyb osôb, medzinárodný pohyb pracovných síl, benefity a riziká pre cieľové krajiny, materské krajiny, samotných migrantov, perspektívy medzinárodnej migrácie

Abstract

International migration, UN report, OECD report World Bank report of international migration, target countries, benefits a risks for emmigration and immigration countries, for migrants, developed countries a immigration, changes structure of population – social, ethnic, economic changes, ageing of polulation in developed countries and immigration, perpectives of international migration

Key words

International movement of persons, international movement of labor forces, benefits and risks for immigration countries and emmigration countries, perpectives of international migration.

„Už od tej doby, čo sa začali používať národné hranice, ich ľudia prekračovali. A to nielen preto, aby navštívili cudzie krajiny, ale tiež aby tam žili a pracovali. Väčšinou tým na seba brali určité riziko, boli však rozhodnutí prekonať prekážky a žiť lepší život“.

Kofi Anan
generálny tajomník OSN
zo Správy o medzinárodnej migrácii

Medzinárodná migrácia napriek tomu, že predstavuje historický jav, ktorý sa vo väčšej či menšej miere vyskytoval vo všetkých vývojových obdobiach ľudskej spoločnosti, v súčasnosti - v období globalizácie - je jedným z jej zásadných znakov.

Pred prvou svetovou vojnou predstavovali migranti 5% z celkovej svetovej populácie⁴⁰⁹. Súčasnosti klesol podiel migrantov na celkovom počte obyvateľov planéty na 3%⁴¹⁰, aj keď absolútne ich počet vzrástol. Tieto údaje by štatisticky mohli dokumentovať tvrdenie, že kvantitatívne význam medzinárodnej migrácie klesá.

Bývalý generálny tajomník OSA Kofi Anan predložil v roku 2006 Valnému zhromaždeniu správu o medzinárodnom pohybe osôb, v ktorej označil medzinárodnú migráciu za motor ľudského pokroku. V správe tiež uviedol, že medzinárodná migrácia vedie nielen k zvýšeniu kvality jednotlivcov, ale prospieva ľudstvu ako celku.

Otázkami medzinárodnej migrácie ako významným fenoménom sa zaoberala aj Svetová banka, ktorá vydala k tejto téme tiež správu. Hlavným záverom správy bolo konštatovanie, že na migrácii pracovníkov môžu zarobiť nielen oni sami, ale i domovské a cieľové krajiny.

Svetová banka aj OSN vo svojich správach navrhli, aby štáty viac spolupracovali v otázkach medzinárodnej migrácie a aby koordinovali medzinárodné toky pracovnej sily. Koordinácia medzinárodnej migrácie by mala viesť k tomu, aby imigranti nemuseli porušovať zákony cieľových krajín a zároveň, aby neboli porušované ich ľudské práva. Pre prisťahovalcov by mali byť vyhovené v cieľových krajinách také podmienky, aby prisťahovalci narušovali politickú a sociálnu stabilitu. K narušovaniu politickej a sociálnej stability v imigrantských krajinách dochádza z dôvodu ilegálnej imigrácie, keď imigranti nie sú oficiálne začlenení do sociálneho zabezpečenia prijímacej krajiny. Vážnym dôvodom neschopnosti adaptovať sa do novej spoločnosti je často nízka úroveň kvalifikácie najmä druhej generácie prisťahovalcov. Tieto skutočnosti často vedú k vytváraniu sociálneho a politického napätia až nepokojov v cieľových krajinách.

Popri politických migrantoch vo všeobecnom zmysle slova najväčšiu časť medzinárodného pohybu osôb determinuje snaha obyvateľov chudobnejších krajín nájsť pre seba a svoje rodiny lepšie ekonomicko – sociálne podmienky. Preto hlavné toky imigrantov smerujú do vyspelých krajín.

V globálnom poradí cieľových krajín pre migrantov prvé miesto zaoberajú USA.

USA dosiahol počet obyvateľov v roku 2006 300 miliónov, keď sa od roku 1967 zvýšil o 100 miliónov. Očakáva sa, že počet obyvateľov USA dosiahne 400 miliónov v roku 2043⁴¹¹. Aj tu počet obyvateľov rastie predovšetkým vďaka prisťahovalcom. Z uvedeného počtu 300 miliónov predstavujú ilegálni imigranti asi 12 miliónov.⁴¹² V roku 1967 predstavoval počet imigrantov 9,7 milióna z celkového počtu 200 miliónov, čo bolo 5%, v roku 2006 absolútny počet imigrantov v USA dosiahol 34,4 miliónov, čo je až 12%.⁴¹³ Do USA smerujú imigranti najmä z Mexika a ostatných štátov Latinskej Ameriky. V súčasnosti je štruktúra obyvateľov USA podľa etnického pôvodu nasledovná: 67,8% belosi, 13,8% hispanci, 11,9% afroameričania, 4,1% Aziati, 2,4% ostatní. Očakáva sa, že v roku 2050 budú hispanci tvoriť až 25% z celkového počtu obyvateľov USA. Počet belochoch klesne na 47,8%.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ Images économiques du monde, Armand Colin, Paris 2005, ISBN 2 – 200 – 26961 - 7

⁴¹⁰ tamtiež

⁴¹¹ Američanov dnes bude 300 miliónov, Pravda 17.10.2006

⁴¹² Američanov dnes bude 300 miliónov, Pravda 17.10.2006

⁴¹³ Američanov dnes bude 300 miliónov, Pravda 17.10.2006

⁴¹⁴ Američanov dnes bude 300 miliónov, Pravda 17.10.2006

Na druhom mieste v počte imigrantov je Rusko, kam smerujú najmä občania zo štátov bývalého Sovietskeho zväzu, ale i z Číny a Vietnamu. Poradie ostatných najvýznamnejších cieľových krajín je uvedené v nasledujúcej tabuľke.

	CIEĽOVÁ KRAJINA	POČET IMIGRANTOV (V MILIÓNOCH)		CIEĽOVÁ KRAJINA	POČET IMIGRANTOV (V MILIÓNOCH)
1.	USA	34,998	9.	Poľsko	2,088
2.	Rusko	13, 259	10.	Švajčiarsko	1,801
3.	Nemecko	7,394	11	Taliansko	1,634
4.	Ukrajina	6,947	12.	Holandsko	1,576
5.	Francúzsko	6,227	13.	Turecko	1,503
6.	Kanada	5,826	14.	Uzbekistan	1,367
7.	Veľká Británia	4,029	15.	Španielsko	1,259
8.	Kazachstan	3,028			

Prameň: Migrace ve světě, Hospodářské noviny 17.1.2007

V rámci medzinárodnej migrácie dochádza k vyžívaniu komparatívnych výhod migrantov a recepientských krajín. Imigranti obsadzujú v tie pracovné pozície, o ktoré domáce obyvateľstvo vzhľadom k svojej kvalifikácii a životnému štýlu nemá záujem. Imigranti sú ochotní za nízku mzdu vykonávať málo kvalifikovanú prácu. Takéto príležitosti sa však občanom z chudobných krajín v ich materských krajinách nenaskytnú. Nekvalifikovaní imigranti predstavujú však iba polovicu prisťahovalcov do vyspelých štátov. Druhá polovica sú kvalifikovaní odborníci, ktorí vo svojich materských krajinách nenachádzajú dostatočne ohodnotenú za svoju kvalifikovanú prácu, a preto odchádzajú a ponúkajú svoju kvalifikáciu v ekonomicky vyspelejších štátoch. V chudobných ekonomikách často práve tieto kvalifikované pracovné sily chýbajú.

V dôsledku prisťahovalectva sa mení štruktúra obyvateľstva. Vo vyspelých štátoch klesá podiel pôvodného obyvateľstva a zvyšuje sa podiel etnických menšín. Etnické menšiny so sebou prinášajú i svoju kultúru, tradície a hodnoty, čím narúšajú kultúru a hodnotovú homogenitu recepientských krajín. Okrem uvedeného dochádza k sociálnemu napätiu medzi prisťahovalcami a domácim obyvateľstvom, ktoré je dané rozdielmi v životnej úrovni medzi týmito skupinami obyvateľstva.

Imigranti predstavujú pre recepientské krajiny benefity, ale rovnako o negatívne následky. Narastajúci podiel imigrantov v niektorých krajinách vedie k posunu až ohrozovaniu tradičných hodnôt vyznávaných pôvodným obyvateľstvom.

Súčasná populačná kríza v ekonomicky vyspelých štátoch povedie za niekoľko desaťročí k vážnej kríze v štruktúre obyvateľstva. Vo svete dosahuje obyvateľstvo vo veku nad 60 rokov 10,7%. Vo vyspelých krajinách je tento podiel oveľa vyšší - v Japonsku to je 27,9%, v Taliansku 26,4%, v Nemecku 25,3%, vo Švédsku 24,1%, v Grécku 23,4%, v Rakúsku 23,3%, v Bulharsku 22,9%, v Belgicku 22,9%, v Lotyšsku 22,8%, v Portugalsku 22,8%.⁴¹⁵ Pokiaľ sa tendencie v natalite pôvodného obyvateľstva nezmenia, bude možné danú situáciu riešiť iba prisťahovalectvom z rozvojových krajín, kde prírastky obyvateľstva zaznamenávajú kladné hodnoty. Prisťahovalci by mali zabezpečiť prísun nových pracovných síl a tiež by mali vytvárať zdroje do penzijných fondov, ktorých potreba bude s narastajúcom seniorskou populáciou stúpať. Celkový počet obyvateľov Zeme by mal

⁴¹⁵ Demografické zmeny, Hospodářské noviny 20.9.2007

do roku 2050 dosiahnuť 8,5 miliardy obyvateľov. V európskych štátoch počet obyvateľov klesá a v roku 2050 by mal v absolútnom vyjadrení poklesnúť o 75 miliónov.⁴¹⁶

Medzinárodný pohyb osôb - pracovnej sily a následne ich rodinných príslušníkov má pre materské krajiny i cieľové krajiny a pre samotných migrantov a ich rodiny rôzne negatívne a pozitívne následky.

Cieľové krajiny získavajú predovšetkým pracovnú silu či už kvalifikovanú alebo nekvalifikovanú, ktorá zapĺňa medzeru na ich pracovnom trhu. V správe OSN o medzinárodnom pohybe osôb sa dokonca uvádza, že imigranti väčšinou platia v cieľových krajinách na daniach viac, ako získavajú z národných sociálnych fondov. Tiež podporujú národné penzijné systémy recipientských krajín, pretože imigranti predstavujú v drvivej väčšine ekonomicky aktívne obyvateľstvo. V mnohých ekonomicky vyspelých krajinách imigranti výrazne prispievajú k prírastku obyvateľstva. Napríklad v Nemecku každé tretie novo narodené dieťa je dieťa prisťahovalcov.⁴¹⁷

Prisťahovalci predstavujú súčasne pre cieľové krajine mnohé riziká. Pokiaľ ide o prisťahovalcov s nízkou resp. žiadnou kvalifikáciou, títo sa začleňujú k nízko príjmovým skupinám s problémami s bývaním a ostatnou sociálnou infraštruktúrou. Často predstavujú hrozbu pre bezpečnosť a zvyšujú mieru kriminality v krajine.

Materské krajiny zaznamenávajú tiež benefity i straty v súvislosti s emigráciou. Napriek tomu, že najmä rozvojové štáty neriešia otázky nedostatku pracovnej sily, pokiaľ krajinu opúšťa kvalifikované obyvateľstvo, jeho absencia negatívne vplyva na trh práce a limituje ekonomický a sociálny rozvoj. Napríklad z Afriky každoročne emigruje 20 tisíc zdravotných sestier⁴¹⁸, ktoré potom chýbajú v afrických nemocniciach. Znižuje sa príjem do štátneho rozpočtu, tým, že klesá počet vysokokvalifikovaných zamestnaných osôb.

Na druhej strane však emigranti zabezpečujú v mnohých krajinách značnú devízových príjmov pre štát a pre rodiny imigrantov remitenciami zabezpečujú vyššiu životnú úroveň. Vďaka príjmom zo zahraničia si môžu dovoliť lepšie sociálne a zdravotné zabezpečenie, lepší prístup k vzdelaniu apod. Umožňujú zvyšovať dopyt po spotrebných tovaroch. Rovnako často umožňujú rodinným príslušníkom v materských podnikoch, tým že im zabezpečujú vstupný kapitál.

Všeobecne možno konštatovať, že absolútny počet migrantov vo svete narastá. V správe OECD o medzinárodnej migrácii sa uvádza, že počet migrantov sa zvýšil najmä od začiatku 90. rokov 20. storočia. V rokoch 1956-1976 sa do krajín OECD ročne prisťahovalo 790 tisíc osôb, v rokoch 1977 až 1990 to už bolo 1,24 miliónov osôb. Od roku 1991 do roku 2003 počet imigrantov do členských štátov OECD dosahoval ročne 2,65 milióna a v roku 2005 to už bolo až 4,2 milióna.⁴¹⁹ Okrem zvyšovania počtu migrantov sa mení i ich kvalifikačná štruktúra v prospech kvalifikovanej pracovnej sily, aj keď svoju kvalifikáciu nie vždy v plnej miere využívajú.

S celkovou liberalizáciou svetovej ekonomiky, ktorá sprevádza procesy globalizácie, bude dochádzať k ďalšiemu zvyšovaniu počtu migrantov medzi jednotlivými štátmi. Hlavným motívom pre emigráciu bude perspektíva zlepšenia ich ekonomickej a sociálnej situácie. Toky migrantov budú zrejme i do budúcnosti zachované. Budú smerovať z ekonomicky menej vyspelých štátov do ekonomicky vyspelých štátov, ktoré

⁴¹⁶ OSN: Pribýva imigrantu, roste i jejich zneužívání, Hospodářské noviny, 7.9.2006

⁴¹⁷ Každé třetí malé dítě je dítě přistěhovalcu, Hospodářské noviny 7.5.2007

⁴¹⁸ OSN: Pribýva imigrantu, roste i jejich zneužívání, Hospodářské noviny, 7.9.2006

⁴¹⁹ Migrantu stále přibývá, potvrdila správa OECD, Hospodářské noviny 26.6.2007

im budú ponúkať lepšie životné podmienky a imigranti budú zaplňať medzery na ich trhoch práce.

Celkové zvyšovanie ekonomickej a životnej úrovne by malo viesť k vyššej miere tolerancie medzi rôznymi etnickými a kultúrnymi skupinami, ktoré budú žiť v jednej krajine.

Použitá literatúra:

1. Adda, J.: La mondialisation de l'économie, Éditions La Decouverte, Paris 2004, ISBN 9 782707- 14955
2. Tomková, B.: Humnitarína kríza v Dárfúre. Almanach 2005, Ekonóm. Bratislava 2005, s. 191 – 197, ISBN 80 – 225 – 2061 –6
3. Tomková, B.: Voľný pohyb osôb – jedna zo slobôd jednotného trhu EÚ. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Marketing a obchod 2005. Modelovanie využitia zdrojov uplatnenia produktov na trhoch EÚ. Vydavateľ Bratia Sabovci, s.r.o, Zvolen, 2005, ISBN 80 – 89029 – 97 - 3
4. Hospodárské noviny ročník 2005, 2006, 2007
5. Images économiques du monde, Armand Colin, Paris 2005, ISBN 2 –200 – 26961 – 7
6. Pravda ročník 2005, 2006,2007

Kontakt:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
lipkova @ euba. sk

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MEGATRENDY A ICH DÔSLEDKY V EKONOMICKOM, SOCIÁLNO A DEMOGRAFICKOM VÝVOJI

lysak@euba.sk

Abstract

Analysis of megatrends in 21st century pays an increasingly vital role in planning global and local action in an effort to minimise negative and maximise positive developments of the planet Earth and humankind as a whole.

The overview is given to comprehensively analyse the facts and relationships related to the dominant economical, social and demographical results of global trends in more complex correlations. Described, reviewed and analysed are the key megatrends in particular: increasing economical diversity leading to growing gap between rich and poor seen in all levels, including individual people as well as countries leading to third-worldisation, growing social, race, religious, national ect. conflicts, continuous exploitation of natural resources, especially in the developing countries, threatening rise in global temperature, ageing and migration now widely accepted as being a result of humankind influence, which could potentially have a catastrophic consequences within our lifetime.

Conclusion is drawn that it is a detailed study of megatrends in the beginning of 21st century that can positively influence trends in economy, social and demographical and international relations in the future.

Kľúčové slová:

megatrendy, globálne problémy, globálne otepľovanie, ekonomická diferenciacia, sociálna exklúzia, migrácia.

Úvod

Poznanie svetových tendencií utvára predpoklady racionálneho uvažovania a konania jednotlivca aj inštitúcií v aktuálnom čase. V týchto súvislostiach je pozoruhodné, že značná časť ekonómov alokuje začiatky skúmania megatrendov do 20, prípadne 19. storočia. Prítom z artefaktov a z rozsiahlych poznatkov historickej i ďalších vied zo všetkých svetových kontinentov máme dostatok presvedčivých dôkazov, že skúmaním existujúcich a predpovedaním budúcich tendencií a dejov svetového rozsahu, teda – megatrendov - sa zaoberali ľudia už v dávnej histórii. Známe sú, napr., predpovede delfských veštiek (Sybily, Pýthie a i.) ale i mnohých ďalších. Niektoré sa ukázali jasnozrivé i nad rozmer storočí, ba tisícročí a vzbudzujú pozornosť ľudstva do dnešných čias.

Vzhľadom na vymedzený priestor jedného príspevku skoncentrujme pozornosť na *komplexnejšie poňatie megatrendov a identifikáciu niektorých z najvýznamnejších dôsledkov*, najmä v oblasti ekonomickej, sociálnej a ekologickej. Pri skúmaní týchto javov som vychádzal zo známych prác A. a H. Meadowsových⁴²⁰, J. Tinbergena, A. Pecceiho a i ných

⁴²⁰ Vid' graf č. 1 v prílohe

ekonómov v rámci Rímskeho klubu od r. 1972, Naisbitta, Aburdenovej, Tofflera, ich spoluautorov, novších štúdií OECD, SAV a radu zahraničných aj slovenských autorov.

Pred vymedzením aspoň niektorých základných teoretických aspektov z doteraz málo preskúmanej problematiky megatrendov dovoľte uviesť aspoň zopár povšimnutia hodných názorov na ich smerovanie na prelome storočí/tisícročí.

Tak, napr. World Watch Institute v komplexnom obraze nastupujúceho storočia 'Vital Signs' konštatuje, že globálna teplota stúpa, globálny ekonomický rast klesá, globálna populácia rastie ale nie tak ako sa predpokladalo, lebo úmrtnosť je kolísavá, atd. Šéf Worldwatch Inštitutu Christopher Flavin v predhovore k správe. „Svet je na hranici energetickej revolúcie“ ako pozitívum pre budúci globálny vývoj vyzdvihol významný nárast výroby energie na solárnej, veternej báze a na základe biopalív.

Britský futuroológ Arthur C. Clark r. 1999 predpokladal, že v 21. storočí svet bude mať dostatok lacnej a čistej energie, možnosť voľby zamestnania a veľa ľudí bude pracovať vo vesmíre. Za terajšej situácie to znie málo pravdepodobne. Prirodzene, každý autor, utvára konštrukcie o budúcnosti analýzou, komparáciou a syntézou dostupných poznatkov a vlastnou víziou ich možného vývoja. Tak aj dnes svetoznámi J. Naisbitt a P. Aburdenová koncipovali Megatrendy 2000 pod zorným uhlom americkej ekonomiky 60. a 70. rokov minulého storočia. Dnes sa im megatrendy javia v inej podobe významnosti.

Je teda racionálne venovať sa skúmaniu týchto procesov? Aký môže byť ich praktický dosah, keď sa po určitom čase zisťuje ich nedokonalosť a odklon reálneho vývoja od teoretických úvah? Doterajší vývoj i naše osobné poznatky jednoznačne svedčia o tom, že systematické štúdium megatrendov má pozitívny vplyv na konanie jednotlivcov, národov i celého ľudstva. Zreteľne sa to prejavilo, *napríklad po burcujúcich štúdiách Rímskeho klubu o limitoch rastu, hrozbe skorého vyčerpania prírodných zdrojov, či ekologických hrozbách, ak ľudstvo nezmení svoje konanie*. Štúdie megatrendov však nachádzajú uznanie už vo forme diskusií o fundamentálnych otázkach dlhodobého vývoja ľudskej spoločnosti a následne akceptovaním podnetov z nich v akademickej, či decíznej sfére a najmä v spoločenskej praxi. (Tým smerom sa uberá i tento príspevok).

1. Teoretické aspekty - simplifikácia a kategorizácia megatrendov

V praxi, ale i v niektorých teoretických prácach dochádza k diferencovanému výkladu pojmu *megatrend*. Nezriedka býva zamieňaný s pojmom *globálny problém*, napr. globalizácia, globálne otepľovanie, predlžovanie priemernej dĺžky života - starnutia a pod.

Je teda namieste si ujasniť, že uvedené a ďalšie *globálne problémy* - sú *dôsledky procesov*, ktoré svojím rozsahom a dosahom ovplyvňujú našu planétu i jej vesmírne okolie a veľkú časť alebo i celé ľudstvo. Sú teda konkrétnymi dôsledkami niektorého *megatrendu*, *prípadne synergiou pôsobenia viacerých megatrendov*.

Termínom *megatrend* označujeme a charakterizujeme spravidla výraznú globálnu/celosvetovú tendenciu, resp. smer, prúd, ovplyvňujúci aktuálny stav, ale aj budúci vývoj v prírodnej, ekonomickej, spoločenskej, vedeckej a technickej, kultúrnej i v iných oblastiach.

Podobne sú megatrendy ponímané v prácach známych zahraničných autorov i v novšej štúdií SAV.⁴²¹

2. Príčiny vzniku a pôsobenia megatrendov

Megatrendy a ich dôsledky – globálne problémy - majú svoj pôvod:

a/ v samotnej prírode a jej silách

a

b/ v dôsledkoch činnosti rozmáhajúceho sa ľudstva.

V predhistorických dobách i v nedávnej histórii prevládali, prirodzene, príčiny prvej kategórie. Dosah činností človeka na planetárne dianie bol značne obmedzený. Časovo aj priestorovo bol len zriedkakedy rozsiahlejší ako lokálny, maximálne regionálny. Zvyšovaním počtu obyvateľov planéty a najmä zdokonaľovaním poznatkov, nástrojov a spôsobov vplyvu človeka na prírodu rástla sila jednotlivca a celého ľudstva v pôsobení na prírodu i na seba navzájom. Kategórie megatrendov

Z hľadiska oblasti pôsobnosti týchto faktorov môžeme teda identifikovať dve základné kategórie megatrendov:

A/ megatrendy prírodné a

B/ megatrendy antropogénne.

A/ Megatrendy prírodné

Na prelome 20. a 21. storočia sa k najvýraznejším megatrendom v tejto oblasti radia:

- globálne otepľovanie,
- degradácia pôdy, vody, vzduchu.

B/ Megatrendy antropogénne.

Niektoré z megatrendov tejto kategórie majú univerzálny rozsah i intenzitu pôsobnosti. iné vznikajú, alebo pôsobia len v určitých oblastiach ľudskej participácie.

- Megatrendy univerzálne
Do tejto kategórie sa svojím rozsahom i dosahom nesporne radí:
 - globalizácia, regionalizácia,
 - informatizácia.
- Megatrendy ekonomické
 - energetické riziká,
 - univerzálna monopolizácia,
 - zdrojová asymetria/globálna dislokácia,
- Megatrendy sociálne
 - rozširovanie chudoby/hladu (third worldisation),

⁴²¹ Vokoun, J. a kol.: Megatrendy – Dôsledky zmien v demografickom vývoji a v urbanizácii na Slovensku, Expertízne štúdie EÚ SAV, . ISSN 0013-3035 (elektronická verzia).

- hrozivý nárast rozdielov,
 - prehľbovanie vzdelanostných rozdielov, negramotnosti
 - zdravotné - prerastanie epidémií do pandémieí,
 - asymetria v demografickom vývoji,
 - stúpajúca migrácia.
- Megatrendy v oblasti vzdelania a kultúry
 - celoživotné vzdelávanie,
 - unifikáčné trendy v oblasti kultúry
- Megatrendy v oblasti vedy, techniky a technológií
 - adaptronika,
 - mediamatika,
 - nanotechnológie.
- Megatrendy bezpečnostné
 - vzostup medzinárodného terorizmu,
 - nárast vnútro a medzištátnych konfliktov,
 - rozširovanie zbraní hromadného ničenia.

Aktuálne megatrendy (globalizácia, či globálne otepľovanie a pod.) sú poväčšine dôsledkom prevratných zmien, ktoré priniesla druhá polovica druhého tisícročia. (Niektorí autori pri hlbšom štúdiu príčin a foriem vplyvov človeka na prírodu ich hľadajú v dávnej platónskej metafyzike a na karteziánskom dualizme Reného Descarta, Francisa Bacona a ďalších mysliteľov, akcentujúcich vnímanie človeka ako bytosti oddelenej od prírody.)⁴²²
Bol a je to

- *rozvoj vedy a techniky (najmä dopravných prostriedkov, počínajúc parným strojom až po lietadlo a kozmické dopravné a komunikačné systémy), spojových/informačných systémov (pošty, telegrafu a i. po internet),*
- *rozvoj výrobných síl (od tkáčskeho stavu k automatizácii, robotizácii, biotechnológiám, nanotechnológii a i.),*
- *zámorské objavy vedúce ku vzniku koloniálneho systému,*
- *medzinárodné organizácie, osobitne transnacionálne korporácie.*

*Človek sa postupným rozvojom svetového hospodárstva už od druhej polovice 19. storočia stáva dominantnou silou na zemi a v 20. storočí začal prenikať i do kozmu.*⁴²³

Rozsah a dosah megatrendov globálnych problémov veľmi úzko súvisia s ekonomickými a politickými faktormi. Prejavuje sa to následne predovšetkým heterogénne sa zvyšujúcou mobilitou reprodukčných prvkov v globálnom priestore, transnacionalizáciou širokej škály medzinárodných vzťahov a aktivít, a odstraňovaním obchodných prekážok a rastom obchodu, minimalizáciou alebo oslabovaním prostriedkov kontroly kapitálu, rastom objemu

⁴²² V matematike Descartes zaviedol pojem premennej, funkcie, sústavu súradníc (tzv. kartezsku) a založil analytickú geometriu.

⁴²³ Po prvom kozmonautovi, ktorý vyletel do kozmického priestoru, Jurijovi Gagarinovi na začiatku 60-tych rokov 20. storočia, už v roku 2006 vystúpil do kozmického priestoru prvý turista, ktorého už o niekoľko mesiacov nasledujú ďalší.

krátkodobého špekulatívneho kapitálu, rozvojom komunikačných technológií a dopravy, rastúcou vzájomnou závislosťou (interdependenciou) ekonomických komplexov.

Postupne megatrendy utvárajú prepojený komplex, ktorého účinky sú zreteľné na každom mieste našej planéty i vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti a bytia. Táto interdependencia môže pre parciálne, lokálne i regionálne riešenie niektorého globálneho problému vytvárať pozitívny synergický efekt. Ale môže tiež pôsobiť na úkor iných regiónov, či skupín ľudí. V takom prípade to vyvoláva potrebu systémového prístupu ku skúmaniu a ovplyvňovaniu funkčných vzťahov a spätných väzieb megatrendov a/alebo globálnych problémov. A na tieto javy sa viažu ambiciózne teoretické úvahy a zdôvodňovanie globalistov o potrebe jedného/jediného, globálneho riadiaceho centra .

3. Najvýznamnejšie megatrendy na prelome storočí

Konrad Lorenz dospel pri analýze patologických tendencií v správaní človeka a ľudstva k nasledujúcemu triedeniu globálnych problémov, resp. megatrendov⁴²⁴:

- preľudnenie,
- devastácia životného prostredia,
- vnútrodrohová selekcia prostredníctvom súťaživosti,
- rastúca neochota znášať strasti a znížená lákavosť slasti,
- úbytok prosociálneho správania a strata sociálnych inštinktov,
- odmietanie tradície a medzigeneračná „vojna“,
- rastúca poddajnosť ľudstva voči doktrínam a masovej propagande,
- existencia zbraní hromadného ničenia.

Niektorí autori, ku ktorým sa radí *Koloman Ivanička*⁴²⁵ koncentrujú pozornosť najmä na 3 kľúčové, vzájomne previazané globálne problémy, resp megatrendy:

- odzbrojenie,
- nedostatok energie a otepľovanie planéty,
- rastúca chudoba tretieho sveta a nerovnomerné rozdeľovanie bohatstva v súčasnom svete.

Z ďalších slovenských autorov, ktorí sa vo svojich prácach zaoberajú problematikou globalizácie, globálnych problémov i megatrendov v diferencovanej miere, patria: Michal Baránik, Vítazoslav Balhar, Ivan Klinec, Igor Kosír, Ján Lid'ák, Ľudmila Lipková, Ivan Okáli Mikuláš Sedlák, Peter Staněk, Milan Šikula, František Škvrnda a ďalší.

Aj napriek značným diferenciam pri stanovení závažnosti jednotlivých megatrendov, rozhodujúca väčšina autorov na najvyššie stupne závažnosti zaraďuje

- *globalizáciu, a/alebo jej alternatívy,*
- *predlžovanie priemernej dĺžky života svetovej populácie,*
- *extrémny nárast rozdielov a prehlbovanie chudoby,*
- *hrozivý úbytok neobnoviteľných prírodných zdrojov,*
- *otepľovanie geosféry.*

⁴²⁴ Lorenz, K.: Der Abbau des Menschlichen, Piper, München 1983

⁴²⁵ Ivanička, K.: Globalistika. Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta. Ekonomía Bratislava 2006, s. 37

Z českých autorov sú v tejto oblasti pozoruhodné a v mnohom zhodné úvahy najmä V. Komárka, J. Pantůčka, P. Sirůčka a F. Valentu.

V úvahe o megatrendoch 1. dekády 21. storočia P. Sirůček vyselekoval nasledovných desatoro⁴²⁶:

1) spomalený, postupný nástup kvalitatívne nových technológií, 2) hrozby globálnej stability zostrovaním globálnych problémov, 3) prehlbovanie nerovnomerností vývojae, globalizácia chudoby a stupňujúci sa odpor vočo aktuálnej podobe globalizácie, 4) rozšírenie deregulovaného trhu do všetkých častí sveta, pokračujúce hospodárske krízy, silnejúci "antiintelektualizmus", rast pre rast, 5) útlm dominantných politických ideológií, najmä liberalizmu, bezradnosť tradičnej ľavice aj pravice, 6) ohrozenia univerzálnych ľudských práv, multikulturalizmu, politickej korektnosti a pozitívnej diskriminácie, 7) kríza (antropologická) človeka a absencia adekvátneho subjektu systémových zmien,

8) začiatok konca hegemonie jedinej globálnej supervelmoci - USA , najmä v politickej, vojenskej a technickej oblasti, 9) postupné uvoľňovanie európskej integrácie a ďalší prepád Európy, vvyšená konkurencia aktuálnej svetovej triády, 10) postupný nástup Číny, stúpajúci význam ázijského regiónu a začiatok nového obrozenia Ruska .⁴²⁷

K svetovo uznávaným a najznámejším futurológom, ktorí sa problematike megatrendov venujú už vyše štvrtstoročia, patria nesporne *John Naisbitt a Patricia Aburdene*.

Z rozsiahleho diela tejto dvojice pravdepodobne najvýznamnejšie sú *Megatrendy* (1982) a *Megatrendy 2000*⁴²⁸

V knihe *Megatrendy* (Naisbitt, John: *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives*. Warner Books, Inc., New York, NY 1982) opísali tendencie, ktoré mali charakterizovať vplyvy globálnych tendencií v 80. rokoch.

1. Industriálna spoločnosť – Informatizovaná spoločnosť, 2. Intenzifikovaná technika – Špičková technika/Špičková kvalita, 3. Národná ekonomika – Svetová ekonomika, 4. Krátkodobosť – Dlhodobosť, 5. Centralizácia – Decentralizácia, 6. Inštitucionálna pomoc – Svojpomoc, 7. Zastupiteľská demokracia – Participačná demokracia, 8. Hierarchie – Sieť, 9. Sever – Juh, 10. Buď/alebo – Viacnásobná voľba.

O desať rokov neskôr aj u nás vydanej práci *Megatrendy 2000* Naisbitt a Aburdenová už formulovali Miléniové megatrendy : brána do 21. storočia. V nich sú zrejmé stopy veľkých (pozitívnych) očakávaní na prelome tisícročí, no striedajú sa s obavami, že „... na nás za rohom striehnu pohromy; veľmoci, ktoré ledva podpísali dohodu o jadrových zbraniach, ocitajú sa pred problémom 'skeníkového efektu' „ (*Megatrendy 2000*, BRADLO, Bratislava 1992,s. 13) .

Do desiatky megatrendov pri týchto očakávaniach Naisbitt s Aburdenovou zaradili:

1. Prosperujúca globálna ekonomika deväťdesiatych rokov

⁴²⁶ SIRŮČEKJ, P.: Nové aspekty globalizace aneb co zbylo z tzv. nové ekonomiky?, *Marathon*, č. 56, 5/2004

⁴²⁷ Poznámka: lakonické uvádzanie megatrendov nemá za cieľ zbaviť sa potreby ich hlbšieho skúmania a ich širšej prezentácie. Skôr tu vidíme potrebu výmeny názorov ďalších účastníkov konferencie na substanciálnu stránku uvádzaných jednotlivých a skupín megatrendov a – hlavne – ich dôsledkov, možných rizík a ich eliminácie.

⁴²⁸ Táto Naisbittova a Aburdenovej práca bola na špici best-sellerov v New York Times vyše 2 rokov. Vydaná bola v 57 štátoch, vrátane v Slovenskej republike - *Megatrendy 2000*, BRADLO, Bratislava 1992

2. Renesancia umenia
3. Výskyt trhového socializmu
4. Globálny životný štýl a kultúrny nacionalizmus
5. Privatizácia štátu všeobecného blahobytu
6. Rozvoj tichomorskej oblasti
7. Desaťročné žien vo vedúcom postavení
8. Vek biológie
9. Oživenie náboženstva v novom miléniu
10. Triumf jednotlivca.

S odstupom necelej dekády môžeme už pri stručnej analýze uvedenej desiatky megatrendov, podobne ako prevažná časť domácich aj zahraničných autorov, dospieť k záveru, že autori Megatrendov 2000 dokázali vystihnúť tie najvýraznejšie tendencie, ktoré záverečnú dekádu 20. storočia zreteľne ovplyvňovali.

Patrícia Aburdenová - Megatrendy 2010.

Separácia od dominantne vnímaného Naisbitta zreteľne uvoľnila jeho bývalej spoluautorke a manželke *Patricii Aburdenovej* priestor pre eruptívny posun od prevahy racionalizmu k vyššej dynamike a duchovnosti v jej nazeraní na problematiku i na celkové závery jej nového diela *Magatrendy 2010*.⁴²⁹

Autorka prekračuje prah selektívneho monitoringu známych a predpokladaných dlhodobých trendov. Sebe i čitateľovi kladie a hľadá odpovede na závažné otázky:

- Aké sú predpoklady odvrátenia, alebo aspoň minimalizácie hrozivých dôsledkov globalizácie vo svetovom hospodárstve, spoločnosti a životnom prostredí?
- Čo je predpokladom zušľachtenia kapitalistického systému?

Pri hľadaní odpovede na tieto zásadné otázky a následnej projekcii dlhodobého rozvoja svetového hospodárstva a spoločenského vývoja sa pokúsila o prekonanie doterajších schém pri skúmaní a interpretácii prvotných impulzov vzniku, či intenzifikácie megatrendov.

Neuspokojuje ju poznávanie iba vonkajších prejavov globálnych tendencií, ich nositeľov. Hľadá podstatu, prvotné impulzy spoločenského pohybu a dochádza k záveru, že *v skutočnosti nemôže existovať invencia v podnikaní ani v technológiách bez ľudského uvedomenia*. A na základe tohto kľúčového poznania formuluje svojich sedem hlavných megatrendov prvej dekády 21. storočia.

1. Vzostup významu duchovnosti. Hľadáme ho v čase turbulencií. 78% ľudí hľadá nielen uspokojenie bežných potrieb (konzumný spôsob) ale aj čosi viac. Je to zrejme i z toho,

⁴²⁹ ABURDENĚ, P.: *Megatrends 2010 : the rise of conscious capitalism*, Hampton Roads Pub. Co., Charlottesville, VA, USA 2005.

že popri tradičných náboženstvách vznikajú nové duchovné spoločenstvá, sekty. O niektorých sa dozvedáme až po tragických dôsledkoch ich deštruktívnej činnosti (hromadné samovraždy, teroristické útoky v hromadných dopravných prostriedkoch a pod.). Prudko narastá význam meditácie a jogy. Duchovnosť sa stáva súčasťou podnikania. „Duchovní“ výkonní riaditelia a vedúci pracovníci transformujú svoje spoločnosti.

2. Zrod kapitalizmu so svedomím (s ľudskou tvárou?). Svetové spoločnosti a ich predstavitelia prehodnocujú slobodné podnikanie aby stimulovali a ocenili akcionárov. Stane sa svet lepším? Áno. Zarobí sa tým viac peňazí? To je prekvapujúca časť: zamyslenie sa po štúdiu ukazuje že dobrí pracovníci prinášajú väčší zisk.

3. Riadenie zo stredu. Charizmatický, preplatený výkonný riaditeľ postupne mizne. Experti hovoria: „bežní“ manažéri ako Barbara Waugh z HP vytvárajú dlhodobú zmenu. Ako to robia? Hodnoty, vplyv, morálna autorita.

4. Duchovnosť v podnikaní sa všade rozširuje. Polovica hovorí o viere v zamestnaní. Eileen Fisher, Medtronic vyhrávajú ceny „Duch v Práci“. Ford, Intel a ostatné spoločnosti sponzorujú zamestnanecké siete založené na vierovyznaní. Každý mesiac Obchodná komora v San Francisku sponzoruje „duchovný“ obed.

5. Spotrebiteľ orientovaný na hodnoty: svedomitý spotrebiteľ, ktorý môže ohroziť masový trh a spôsobiť multimiliardovú trhovú medzeru. Či kúpiť hybridné auto alebo biopotraviny - rozhodujú sa podľa svojich hodnôt. Teraz *vládnú značky*, ktoré predstavujú hodnoty.

6. Vlna svedomitého riešenia. Prichádzate do firmy vedľa Vás: Vízia objavenia, Meditácia, Tréning odpúšťania. Znie to až zarážajúco, ale je to nový duch v podnikaní, ktorý prináša také výsledky, až sa vám zakrúti hlava.

7. Rozmach v sociálne zodpovednom investovaní. Dnešné burzové portfóliá predstavujú viac ako jednu príležitosť. Kam investovať? Táto kapitola približuje trendy v sociálnom investovaní a pomáha prehodnotiť svoje možnosti.

4. Prejavy a dôsledky megatrendov

Megatrendy spravidla nepôsobia jednotlivo/izolovane. V rozhodujúcej miere tvoria a pôsobia ako vzájomne prepojený komplex celosvetového dosahu. Preto parciálne pokusy o riešenie jednotlivých problémov globálneho rozsahu môžu viesť k prehĺbeniu, či vzniku nových globálnych problémov (riešenie ekonomických na úkor ekologických, morálnych, či iných problémov a – vice-versa).

4.1. Ekonomické dôsledky niektorých megatrendov

Vzhľadom k tomu, že *megatrendu globalizácia* a jej dôsledkom sme venovali značnú pozornosť už na minuloročnom seminári, skoncentrujeme teraz pozornosť na ďalšie megatrendy.

Dôsledky globálneho otepľovania

Pozitívne – efektívnejšie využívanie chladnejších oblastí planéty – otvorená severná trasa pre plavbu.

K prijateľným dôsledkom globálneho otepľovania možno prirátať tú skutočnosť, že *roztápajúce sa ľady úplne otvorili severozápadnú morskú dopravnú cestu*. Tá v dávnejších storočiach existovala, no v posledných bola považovaná za nedosiadateľnú skratku medzi Európou a Áziou. Prekonať legendárnu severozápadnú cestu sa prvýkrát podarilo začiatkom minulého storočia Roaldovi Amundsenovi. Vtedy však plavba cez ľadové kryty veľmi riskantná. *Prechod z Európy do Ázie cez Arktídu* je teraz, v dôsledku globálneho otepľovania voľný. Potvrdili to aj satelitné snímky Európskej kozmickej agentúry, ktorá však upozornila, že dochádza k rekordnému úbytku ľadových kryh.

Negatívne - hurikány, tajfúny, cyklóny a i. katastrofy spôsobujú nevyčísliteľné škody na životoch a utrpení desaťtisícov i stotisícov ľudí na viacero kontinentoch. Zároveň prinášajú mnohomiliárdové straty na majetku, obydliach, občanov, infraštruktúre a prírode veľkých lokalít a regiónov. Ak bude cyklónov so zvyšujúcou sa teplotou oceánov pribúdať, voda sa bude ohrievať aj vo vyšších zemepisných šírkach. To by malo vážne následky pre klimatické systémy.

Suchom sužovaná Austrália čelí v tomto roku najextrémnejším dôsledkom klimatických zmien na svete. Milióny obyvateľov vo veľkomestách (Brisbane a Adelaide) sa musia pomaly ale isto naučiť žiť s nedostatkom pitnej vody

Stúpanie hladiny morí - v Európe – Holandsko

Dve tretiny Holanďanov žije pod úrovňou mora, pre nich je stúpajúca hladina mora v dôsledku globálneho otepľovania akútnou hrozbou. Holandsko však ohrozujú aj v súčasnosti neočakávané prudké zvýšenia hladiny mora, napríklad pri búrkach. Tak pri jednej z nich, v roku 1953, *stúpila hladina o štyri metre nad zvyčajnú úroveň, pričom zahynulo 1800 ľudí*. V snahe predísť takýmto katastrofickým hrozbám Holandsko skoncipovalo a realizovalo 40-ročný projekt, vďaka ktorému má tento prímorský štát *jeden z najlepších systémov obrany pred vodou vo svete*.

Holandsko je v dôsledku globálneho otepľovania nútené riešiť ochranu pred stúpajúcou hladinou mora aktuálne i v dlhodobom horizonte. Priebežne je nútené obnovovať svoje morské i riečne hrádze a systematicky monitorovať ich bezpečnosť. Ročne vynakladá na údržbu existujúceho systému hrádzí 500 miliónov eur.

Na obranu pred vodou v najbližších 20 rokoch holandská vláda bola nútená vyčleniť ďalších 15 miliárd eur. Už predtým odsúhlasila tri miliardy eur na osobitné projekty tohto desaťročia, ktoré majú zabrániť riečnym záplavám. Podľa holandských klimatických modelov *globálne otepľovanie spôsobí v povodí Rýna viac prívalových dažďov*, ktoré touto riekou odtekajú cez Holandsko do mora. *Holanďania rátajú so stúpaním hladiny mora v najbližších 100 rokoch o takmer 80 centimetrov*. Podľa expertov sa už ich terajší bezpečnostný systém dokáže vyrovnáť so zvýšením až o 1,5 metra. Pripravujú pozoruhodné krízové stratégie. Uvažujú i o *presmerovaní Rýna*, aby tiekol k moru pozvoľnejšie. Zvažuje sa tiež vytvorenie "náravníkových" ostrovov pri pobreží Holandska v Severnom mori.

Riešenie týchto problémov je veľmi zložitá. Vyspelé a rozvojové štáty majú diferencované názory na zodpovednosť i cesty riešenia.⁴³⁰

⁴³⁰ Vláda a prezident USA doteraz odmieta prijať akékoľvek riešenia, ktoré by priamo ohrozili americký ekonomický rast či pracovné miesta. Podľa jeho vyjadrení je iba ekonomická prosperita jedinou vhodnou odpoveďou na dôsledky globálneho otepľovania, pričom by radšej financoval vývoj čistých technológií. Jeho

4.2 Dôsledky megatrendov v sociálnej oblasti

4.2.1. Stúpanie disparity/*Inequilibrium*

Za posledné dekády je zreteľný nárast koncentrácie príjmov, zdrojov a bohatstva dravých jednotlivcov a zhodných záujmových skupín medzi ľuďmi, korporáciami a medzi štátmi. Priepasť medzi bohatými a chudobnými sa hrozivo zväčšuje. Podľa štúdií OECD príjmová priepasť medzi pätinou svetovej populácie v najbohatších štátoch a pätinou najchudobnejších zo svetovej populácie sa dramaticky zväčšuje.

Z pomeru 30 : 1 v roku 1960 stúpila za púhe 3 dekády - do roku 1990 na 60 : 1, do roku 1997 sa zvýšila na 74 : 1. V polovici prvej dekády 21. storočia je to už vyše 110:1.

Obyvatelia skupiny štátov s najvyššími príjmami užívajú 86% svetového HDP, 82% svetového exportného trhu, 68% priamych zahraničných investícií a 74% svetových telefónnych liniek.

Členské štáty OECD s 19% svetovej populácie kontrolujú 71% svetového trhu tovarov a služieb a spotrebujú 16 krát viac tovarov a služieb ako pätina najchudobnejších štátov sveta.

Predpokladom zvýšenia výkonnosti ekonomík rozvojových i väčšiny tranzitívnych štátov sú nové technológie a dodatočné zdroje, prevažne priame zahraničné investície (PZI). Prístup k nim je však práve pre túto skupinu extrémne zložitý.

4.2.2. Demografický vývoj

V roku 1950 žilo na našej planéte 2,5 miliardy ľudí. *Za posledných 50 rokov sa počet obyvateľov sveta viac ako zdvojnásobil - na vyše 6,2 miliardy v roku 2007.*

Prírastok svetovej populácie kulminoval na začiatku 60. rokov, keď každoročný nárast obyvateľstva predstavoval 2 %. V súčasnosti svetová populácia narastá približne o 1,2 % ročne, čo znamená prírastok 77 miliónov osôb za rok.

Medzi jednotlivými regiónmi sveta sú veľké rozdiely v populačnom vývoji.

Najrýchlejšie rastie populácia v najchudobnejších štátoch.

Vo vyspelých štátoch, najmä Európy je trend opačný.

Výrazné zmeny nastávajú v procese urbanizácie. Urbanizačný rast pokračuje prevažne v menej rozvinutých oblastiach sveta.

Vysoké prírastky obyvateľstva v rozvojových štátoch prehľbuje v nich existujúce problémy životného prostredia a životnej úrovne. Medzi najkritickejšie problémy rozvojového sveta patrí nedostatok potravín, pitnej vody, znečistenie životného prostredia, nedostatočný prístup ku vzdelaniu, bývanie, nedostatok pracovných príležitostí, šírenie ochorenia AIDS a i. Jedným z dôsledkov je migrácia do vyspelejších štátov.

Zvyšovanie priemernej dĺžky života – „starnutie“ obyvateľstva.

Európsky kontinent je (podľa odhadov OSN o veľkosti svetovej populácie z roku 2002) jediným svetovým regiónom, ktorého populácia sa bude v nasledujúcich rokoch znižovať na

vláda tiež verí, že akékoľvek obmedzenia z americkej strany budú úplne zbytočné, keď tak nespravia i Čína a India. Ale pod tlakom verejnosti sa rysujú isté pozitívne kroky.

úrovni - 0,28 %/r. Predpokladá sa, že v období 2045-50 sa *predpokladaná dĺžka života v Európe zvýši z terajších 73,2 roka na 80,5 roka.*

V roku 2050 budú 60- a viac roční ľudia tvoriť jednu tretinu európskej populácie. To bude vyžadovať aj novú stratégiu hospodárskej a sociálnej politiky Európskej únie. Preto EÚ začala vypracovaním *komplexnej stratégie vzájomne sa upevňujúcich politík*, ktorá bola prerokovaná na summite Európskej rady v Lisabone v marci 2000⁴³¹, a potvrdená na nasledujúcich summitoch EÚ v Nice, Štokholme, Göteborgu a Laekene.⁴³²

Agenda sociálnej politiky, pripojená k Záverom Rady z Nice, vymenúva politické priority EÚ v oblasti zamestnanosti a sociálnej politiky, a načrtáva riešenie pre členské štáty v širších sociálnych a pracovných súvislostiach života a starnutia prostredníctvom vzájomne sa upevňujúcich politík zamestnanosti, sociálnej ochrany a hospodárskych politík. Podporu získavajú politiky a praktiky aktívneho starnutia, vrátane celoživotného vzdelávania, neskoršieho a postupnejšieho odchodu do dôchodku, udržania si aktívneho spôsobu života aj na dôchodku a zapojenia sa do aktivít na upevnenie zdravia. V reakcii na žiadosť zasadnutia Rady v Gýorg Komisia v decembri 2001 predstavila komuniké pod názvom „Budúcnosť zdravotnej starostlivosti a starostlivosti o starších: zabezpečenie dostupnosti, kvality a finančnej udržateľnosti“. Nvrhuje tri spoločné ciele EÚ pre zdravotnú starostlivosť a starostlivosť o starších ľudí: dostupnosť, zvýšenie kvality a finančnú udržateľnosť.

K týmto cieľom Komisia dospela po zhodnotení najpálčivejších problémov národných systémov zdravotnej starostlivosti v EÚ. Verejné výdavky na zdravotníctvo by sa v rokoch 2000-2050 mali zvýšiť o 0,7-2,3 % HDP alebo viac, v dôsledku nestabilných rodinných štruktúr, ktoré môžu narušiť starostlivosť o starších v rodinách. Technologický pokrok prináša nesmierne výhody pre občanov, no zároveň vyvoláva otázku financovania a jeho zdroja. Z hľadiska šírenia nových informačných technológií by mali byť medicínske informácie dostupné v širšom rozsahu.

Zvyšovanie počtu práceschopných ľudí

Napriek niektorým regresívnym tendenciám v Európe i v niektorých ďalších štátoch sveta, podľa Miegela celosvetovo vstupuje na trh práce každý rok približne 63 miliónov nových práceschopných osôb. Z tohto trhu vystupuje, najmä odchodom do dôchodku, okolo 25 miliónov ľudí. Počet práceschopných ľudí sa teda každoročne zvyšuje. Z terajších zhruba 2,7 miliardy práceschopných osôb sa môže ich počet rozrásť už v priebehu jednej generácie na viac ako 3,5 miliardy práceschopných ľudí.

Zvyšovanie podielu kvalifikovaných ľudí

Ešte výraznejšie ako kvantitatívny nárast počtu práceschopného obyvateľstva na svete sú zmeny v jeho kvalifikačnej štruktúre.

Z každoročne odchádzajúcich 25 miliónov je značný podiel menej kvalifikovaných, či negramotných.

Na druhej strane z tých 63 miliónov ľudí, ktorí každoročne na pracovný trh vstupujú, je už podstatne *nižší podiel negramotných a naopak vyšší podiel ľudí so stredným*

⁴³¹ Európska komisia prijala na osobitnom zasadnutí 23.-24. 3. 2000 v Lisabone dohodu o novej stratégii v oblasti zamestnanosti, ekonomických reforiem a sociálnej kohézii ako súčasť poznatkovo orientovanej ekonomie.

⁴³² Podľa Zelenej knihy Komisie „Konfrontácia demografických zmien: nová medzigeneračná solidarita“ z roku 2005 je na obnovu populácie potrebná pôrodnosť na úrovni 2,1 dieťaťa na ženu. Aktuálna miera pôrodnosti v Európe však dosahuje iba 1,5 dieťaťa na ženu, v niektorých krajinách je dokonca nižšia.

a vysokoškolským vzdelaním. A okrem toho sa stále zlepšuje aj ich profesionálna kvalifikácia. Týka sa to vyspelých i rozvojových štátov, vrátane najľudnatejších – Indie a Číny.

Tento megatrend v demografickej oblasti vedie k významnému celosvetovému výsledku:

vzdelanostný a celkový kvalifikačný profil práceschopného obyvateľstva rozvojových i tranzitívnych štátov sa dynamicky približuje profilu práceschopného obyvateľstva v priemyselne vyspelých štátoch.

4.2.3. Migrácia

Podľa aktuálnych odhadov OSN a štúdií Svetovej banky počet migrantov celosvetovo dosahuje:

- z ekonomických dôvodov takmer 200 miliónov,
- 9 miliónov utečencov a
- cca 2 milióny zahraničných študentov.

Jedným zo stimulátorov aj dôsledkov migrácie, prinášajúcim výhody pre rodiny migrantov a zároveň ich domovské štáty sú *remitencie*.

Pre chudobnejšie štáty strednej a východnej Európy a strednej Ázie remitencie (poukazy úspor a/alebo *podpôr* zo zahraničia) predstavujú významný vonkajší zdroj príjmov. Je evidentné, že počas ostatných 15 rokov pomáhali tlmiť ekonomické a politické turbulencie vo viacerých štátoch na východe Európy. Remitencie dosahujú viac ako 20% HDP v Moldavsku a Bosne a Hercegovine, a viac ako 10% v Albánsku, Arménsku a Tadžikistane.

Vysoký je rozsah remitend štátu Izrael, ale aj miliardovej Indie a Číny.

V sociálnej oblasti má migrácia o. i. *negatívne dôsledky na členov migrujúcich rodín*. Ide najmä o

- vzájomnú odlúčenosť ich členov s rizikom, že opätovné vytvorenie rodinnej jednoty býva často neúspešné a vedie k pretrhnutiu pôvodných pút,
- vytvárajú sa nové vzťahy a vznikajú nové citové väzby, odlúčenie a samota utlmujú väzby na pôvodné vzťahy a záväzky,
- ženy, ktoré dnes hľadajú úspešnejšie uplatnenie v cudzine sa nezriedka stávajú obeťami obchodovania s ľuďmi a prostitúcie,
- v utečeneckých táboroch sa zvlášť ženy i deti stávajú obeťami zneužívania,
- migrácia ohrozuje najmä tých zahraničných študentov, ktorí migrujú bez adekvátnej znalosti jazyka, priateľov a nezriedka so štipendiom, ktoré nestačí na pokrytie ich základných výdavkov.

V posledných rokoch dynamizujú a silnie *trend vo vyspelejších ekonomikách ochraňovať poriadok a blahobyť pred pokračujúcim prílivom cudzincov, migrantov a utečencov*. Aj voči tým, ktorí hľadajú ochranu pred násilím a nebezpečenstvom smrti. Aj v Európe sa rozširuje negatívny prístup k imigrantom (často pre excesy jednotlivcov alebo malých skupín), živovaný politickým a sociálnym napätím, protirečiacim medzinárodnej legislatíve. Dôsledkom je *neadekvátne financovanie humanitnej pomoci*, ktoré zhoršuje životné podmienky v utečeneckých táboroch, najmä pre ženy a deti, ktoré sú viac vystavené opovrhnutiahodnému zneužívaniu.

Záver

Podrobné skúmanie megatrendov na začiatku 21. storočia a oboznamovanie sa s ich dôsledkami tak v ekonomickej ako aj v sociálnej a ekologickej oblasti je predpokladom k objektivizácii a racionalizácii koncepcií rozvoja na národnej i medzinárodnej úrovni. V tom spočíva i veľký význam oboznamovania vysokoškolských študentov s týmito poznatkami. Oni budú žiť a môcť pôsobiť tak, aby boli podporované pozitívne vplyvy na vývoj svetového spoločenstva a minimalizované negatívne pôsobenie svetového pokroku na prírodu.

Z analýzy uvedených faktov a vzťahov vyplýva, že

efektívne riešenie globálnych problémov vyžaduje systémový prístup, rozsiahle a hlboké poznanie príčin vzniku megatrendov, funkčných vzťahov a spätných väzieb, ústretovosť, kooperatívnosť a potrebné prostriedky.

Vzhľadom na globálny rozsah a mnohodimenzionalitu tejto problematiky, dosiahnutie aspoň parciálnych úspechov pri pozitívnej orientácii megatrendov predpokladá maximálnu koncentráciu úsilia a zdrojov, čo si vyžiada nemalý časový priestor. Je to však v záujme a na prospech ľudstva a zasluhuje si maximálnu pozornosť zo strany ekonomickej teórie, hospodárskej i spoločenskej praxe.

Zdroje

- [1] AburdenE, P.: *Megatrends 2010 : the rise of conscious capitalism*, Hampton Roads Pub. Co., Charlottesville, VA, USA 2005.
- [2] CIHELKOVÁ, E. a kol: *Světová ekonomika: Regiony a integrace*, Grada Publishing, Praha 2002
- [3] DRĚZE, J., SEN, A.: *INDIA Economic Development and Social Opportunity*, OXFORD University Press, Delho 1999
- [4] Giddens, A.: *Sociologie*. Argo, Praha 1999
- [5] GORE, A.: *Země na misce vah* (Ekologie a lidský duch). Praha: Argo, 2000.
- [6] GRAY, J.: *Marné iluze*. Košice: PARADIGMA.SK, 2003.
- [7] HRIVÍK, P.: *Strategické štúdie Európskej únie I. a II.*, UMB PF Banská Bystrica 2005
- [8] HUNTINGTON, S.P.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers, 2001.
- [9] IVANIČKA, K.: *Globalistika, Poznávání a řešení problémů současného světa*. Ekonómia Bratislava 2006, s. 37
- [10] JENÍČEK, V., FOLTÝN, J.: *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003.
- [11] Kissinger, H.: *Umění diplomacie, Od Richelieua k pádu Berlínske zdi*,
- [12] PROSTOR, Praha 1997.
- [13] KLINEC, I.: *Na prahu civilizácie Tretej vlny* (Futurologické reflexie 1991-2002). Bratislava: IRIS, 2003.

- [14] Kolektív: Meždunarodnyje otnošenija. Teorii, konflikty, organizacii, ALFA-M Moskva 2004, ISBN 5-98281-019-3
- [15] KORTEN, D.C.: *Ked' korporácie vládnu svetu*, PARADIGMA.SK, Košice 2001
- [16] KKRUGMAN, Paul R., Obstfeld, Maurice: *International Economics, Theory and Policy*, Pearson, Addison Wesley, Boston a a., 2006
- [17] LIĎÁK, J.: *Medzinárodné vzťahy Medzinárodná politika*, SOFA, Bratislava 2000.
- [18] LIPKOVÁ, Ľ. a kol.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*: SPRINT vfra, 2006
- [19] LYSÁK, L.: *Štruktúrne zmeny, vzájomná ekonomická závislosť a svetový vývoj*. Podnety zo VII. Svetového kongresu Medzinárodnej ekonomickej asociácie, Ekonomický časopis, 32, 1984, č. 7.
- [20] LYSÁK, L.: *Globalizácia verzus glokalizácia*. In: Ekonomický časopis, roč. 51, 2003, č. 8, s. 931-946
- [21] LYSÁK, L.: Slovensko v procese globalizácie – Euroregióny a *cezhraničná kooperácia*; Zborník z medzinárodnej konferencie, (vydaný tiež v angličtine), NEZES, Bratislava 1995.
- [22] LYSÁK, L.: *Medzinárodné organizácie*, EKONOM, 2001 Bratislava.
- [23] LYSÁK, L.: *Alternatívy globalizácie*. In: Acta Academia Karviniensis, Slezská univerzita v Opavě, ČR, ISSN 1212-415X, č. 1/2006, s. 111-123.
- [24] MIEGEL, M.: *Čeká nás změna epochy*. Moderní řízení [print a online], 2006, č. 03.
- [25] Naisbitt, J., Aburdenová, P.: *Megatrendy 2000*, BRADLO, Bratislava 1992. Paris 2005.
- [26] OECD/IEA, December 2003. Energy to 2050: scenarios for a sustainable future. ISBN: 92-64-01904-9
- [27] PALKHIVALA, N. A.: *We, the Nation, The Lost Decades*, UBS Publishers' Distributors Ltd, New Delhi 1994.
- [28] PAUL, V.: *Nejstarší památky mezinárodního práva*, ACADEMIA, Praha 1966.
- [29] ROZBORILOVÁ, D.: *Teórie spotreby, úspor, investícií a vládnych výdavkov*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2005.
- [30] SEN, A.: *Inequality reexamined*, Oxford Unity Press, New Delhi, India 1999
- [31] SEN, A.: *Záznam z vystúpenia v Stredisku Olofa Palmeho*, marec 2002.
- [32] SIRŮČEK, P.: *Nové aspekty globalizace aneb co zbylo z tzv. nové ekonomiky?*, *Marathon*, č. 56, 5/2004
- [33] STIGLITZ, J.: *Z prednášky Globalizácia je založená na nečestných pravidlách hry* (Der Standard/ Pravda 7. apríla 2002).
- [34] ŠIKULA, Milan: *Globalizácia – rázcestie civilizácie*, Sprint, Bratislava.
- [35] SYMES, B.: *Marshall McLuhan's 'Global Village'*, www.aber.ac.uk/media/Students/bas9401.html#Top
- [36] ŠKVRNDA, F.: *Svetová politika (Medzinárodné vzťahy v Európe na prelome 20. a 21. storočia.)*, EKONOM, Bratislava 2004

- [37] TOFFLER, A., Tofflerová, .H.: *Utváranie novej civilizácie*, Open Windows, Bratislava 1996.
- [38] UNCTAD: *World Investment Report 1998: Trends and Determinants (WIR98)* World Investment Report 2004, World Investment Report 2006.
- [39] UN Department of Public Information: *Membership of Principal United Nations Organs in 2006*, New York, Press Release ORG/1460
- [40] VÉDRINE, H.: *Karty Francúzska v hodine globalizácie*, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Bratislava 2002
- [41] VOKOUN, J. a kol.: *Megatrendy – Dôsledky zmien v demografickom vývoji a v urbanizácii na Slovensku*, Expertízne štúdie EÚ SAV., ISSN 0013-3035 (elektronická verzia).

Časopisy

Ekonomický časopis, SILOČIARY, The Economist, India News, New York Times

Internet

www.clubofrome.org
www.g77.org/geninfo/whatis77.htm
www.unrisd.org
www.redcross.sk
www.unifem.undp.org
www.g7.utoronto.ca
www.ifuw.org
www.wit.vishwa.com
www.indiatime.com/women/
www.feminist.org
www.globalpolicy.org

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 410

Ing. Katarína Macúchová-Gabrišová

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TREŇČÍNE

ÚLOHA NÁRODNEJ LISABONSKEJ STRATÉGIE VO VZDELANOSTNEJ SPOLOČNOSTI

gabrisova@tnuni.sk

Abstrakt

Základným predpokladom prosperity akejkoľvek spoločnosti v súčasnej globálnej svetovej spoločnosti je vytvorenie dostatku zdrojov na zabezpečenie potrieb. Prechod od zdrojovo založenej ekonomiky smerom k vedomostnej spoločnosti si vyžaduje veľkú podporu rozvoja ľudských zdrojov. Národná Lisabonská stratégia v oblastiach investícií do ľudí a vzdelávania a zamestnanosti, inovácie, vedy a výskumu, informačnej spoločnosti a podnikateľského prostredia musí byť garantom celospoločenských zmien v záujme rozvoja spoločnosti.

Kľúčové slová

Inovácie, veda, informačná spoločnosť.

Abstract

The basic condition of prosperity of any community in the present global word society also includes the creation of sufficient amount of sources for provision of its needs. The shift from sorces-based economy to knowledge society needs a great support for development of human resources. National Lisabon Strategy in such areas as investments in people, education and employment, science, research and innovations, information society, and business enviroment which should be a guarantor of nation-wide changes with a view to developing society.

Key words

The Innovation, Science, Information society.

Postavenie vzdelávania v spoločenskom rozvoji je nepochybne v súčasnosti jednou z najdôležitejších problematík posledného polstoročia a vo všeobecnosti ju vnímané ako rozhodujúci faktor sociálno-ekonomickej rozvoja. Vytvára vstup do novej civilizačnej epochy označovanej najskôr ako obdobie vedecko-technickej revolúcie, neskôr ako postindustriálnej, informačnej, a najnovšie vzdelanostnej spoločnosti. Predstavuje určitú paradigmu, od ktorej sa odvíjajú úvahy o potrebných opatreniach zameraných na podchytenie objektívnych trendov vývoja súčasných ekonomických, sociálnych a vôbec civilizačných trendov. V tomto zmysle sa pristupuje k spracúvaniu koncepčných materiálov, tak na úrovni jednotlivých krajín, vyšších regionálnych zoskupení i v celosvetovom meradle, ako napríklad najnovšie – v snahe prekonať rastúce zaostávanie Európskej únie v oblasti vedomostnej úrovne – naštartovaný známy lisabonský proces formovania znalostnej ekonomiky.

Za posledných osemnásť rokov prešla slovenská ekonomika obrovskými zmenami, ktoré zásadne zmenili jej charakter. Medzi tri najzásadnejšie zmeny patrili: transformácia z centrálne plánovanej na trhovú ekonomiku, plná integrácia do Európskej Únie a uskutočnenie hlbokých štrukturálnych reforiem. Pre ďalšie smerovanie a rozvoj krajiny bolo nevyhnutné prispôbiť politiku vlády na základe jasnej a modernej stratégie. Hlavným cieľom Stratégia rozvoja konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010-Národnej Lisabonskej stratégie je zabezpečiť, aby Slovensko čo najrýchlejšie dobehlo životnú úroveň najvyspelejších krajín EÚ. Tento cieľ je možné dosiahnuť iba prostredníctvom rýchleho a dlhodobého hospodárskeho rastu. V trhovej ekonomike tento rast môže podporiť len tak, že bude vytvárať vhodné podmienky pre rast ekonomickej konkurencieschopnosti krajiny, práve preto je možné nazvať túto stratégiu aj stratégiou rozvoja konkurencieschopnosti Slovenska.⁴³³ Stratégia si vyžaduje správnu víziu, kam by sa mala naša spoločnosť uberať v čoraz viac integrovanej Európe a globalizovanom svete. Na základe vízie, sa budú ďalej odvíjať strategické priority.

Národná Lisabonská stratégia bola vypracovaná na základe odporúčaní expertnej pracovnej skupiny na vysokej úrovni pod vedením bývalého holandského premiéra Wima Koka. Členské krajiny EÚ sa v nej zamerali na tie oblasti, ktoré sú najdôležitejšie pre rozvoj konkurencieschopnosti danej krajiny. Všetky stratégie pritom vychádzajú z celkovej Lisabonskej stratégie. Na základe poznatkov a skúseností zo sveta sme presvedčení, že dlhodobá konkurencieschopnosť Slovenska sa dá zabezpečiť len uskutočnením nevyhnutných štrukturálnych reforiem a vytváraním podmienok pre rozvoj tzv. znalostnej ekonomiky.

Slovenská lisabonská stratégia definuje štyri hlavné oblasti vytvárania vzdelanostnej spoločnosti:

- Ľudské zdroje a vzdelávanie
- Informačná spoločnosť
- Podnikateľské prostredie
- Inovácie, veda, výskum

Hlavnou úlohou je naplnenie týchto jednotlivých cieľov, ktoré sú stanovené v základných oblastiach a ďalej sa špecifikujú a konkretizuje niekoľko priorít a cieľov, ku každej oblasti je vypracovaný samostatný akčný plán obsahujúci zoznam úloh na najbližšie obdobie.

1. Ľudské zdroje a vzdelávanie

Slovenská lisabonská stratégia preto určuje tri prioritné oblasti:

- moderná vzdelávacia politika
- vysoká miera zamestnanosti.
- vyrovnanie sa s demografickými zmenami

2. Informačná spoločnosť

Pre dynamickejšiu informatizáciu je potrebné zabezpečiť, aby bol takmer každý občan informačne gramotný, mal prístup na internet a pociťoval výhody informačnej spoločnosti. Slovenská lisabonská stratégia navrhuje, aby sa pri vytváraní informačnej spoločnosti pozornosť sústredila na tri oblasti:

⁴³³ Stratégia rozvoja konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010- Národná Lisabonská Stratégia.

- Informačná gramotnosť.
- Efektívna e-vláda a moderné verejné služby on-line
- Široká dostupnosť internetu
- Podnikateľské prostredie

3. **Podnikateľské prostredie** musí umožniť efektívnu súťaž podnikateľov, a súčasne má podporovať nové investície, zvyšovanie produktivity, inovácie a tvorbu nových pracovných miest.

4. Veda, výskum, inovácie

Prioritou Slovenskej republiky je mať širokú základňu vedcov schopných realizovať kvalitný výskum na špičkovej medzinárodnej úrovni. Veľká časť vedcov a ich aktivít musí byť prepojená s podnikateľským sektorom tak, aby sa zabezpečil efektívny prenos vedeckých poznatkov do reálnych výstupov v hospodárstve v podobe inovácií. Verejná podpora základnej vedy a základného výskumu by mala byť odlišená od podpory aplikovaného výskumu, vývoja a inovácií, keďže tie majú výrazne iný ekonomický charakter.

Podľa stratégie má byť pozornosť zameraná na tri oblasti:

- Výchova a podpora kvalitných vedcov
- Výskum medzinárodnej kvality a s adekvátnym prepojením na podnikateľskú sféru
- Účinná verejná podpora podnikateľských aktivít zameraných na vývoj a inovácie

Všeobecne stanoveným cieľom Stratégie konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 a jednotlivých „Akčných plánov“ je: do roku 2010 dosiahnuť úroveň podpory výskumu a vývoja na Slovensku 2% z HDP. Podľa vyjadrení Európskej komisie na rôznych úrovniach Európska komisia nebude striktne očakávať od Slovenska dosiahnutie 3% výdavkov na vedu a techniku v roku 2010, ale bude požadovať preukazovať rovnaké úsilie a rovnakú dynamiku plnenia záverov Európskej rady ako je tomu v pôvodných členských krajinách EÚ. Slovensko si stanovila za cieľ stať sa rovnoprávnym a rovnocenným členom EÚ a klubu krajín OECD, preto musí posilniť a zefektívniť svoj vedecko-technický potenciál. Medzi základné prínosy pre slovenskú spoločnosť, ktoré sa môžu získať efektívnou implementáciou akcií v akčnom pláne pre oblasť vedy, výskumu a inovácií, možno zhrnúť do základných bodov. V prvom rade posunúť hranicu poznania a posilnenie ekonomického a politického postavenia SR v EÚ a vo svete, ďalej skvalitňovať výstupov vzdelávacieho systému a systému prípravy na zamestnanie v SR. Zefektívňovať ekonomiku SR a zabezpečenie zvyšovania jej konkurencieschopnosti. Stimulovať a motivovať „najlepšie mozgy Slovenska“ udržať ich doma. Vytvárať nové pracovné miest v oblasti výskumu a vývoja a následne aj v iných oblastiach hospodárstva, zvýšenie prepojenosti vedy s praxou, zvyšovanie inovácií. Podpora oblastí podnikania s vyššou pridanou hodnotou a podpora klastrou. V oblasti finančných prostriedkov z verejných zdrojov je dôležité zamerať sa na efektívnejšie vynakladanie a zvýšenie toku finančných prostriedkov z rozpočtu do SR.

Hlavnou úlohou Národnej Lisabonskej stratégie, je nielen zvýšenie konkurencieschopnosti a budovanie vzdelanostnej spoločnosti, ale aj zvyšovaniu kultúrnej úrovne Slovenska, za širokej verejnej podpory, vrátane odbornej verejnosti. Významnú úlohu pri napĺňaní stratégie zohrávajú miestne a regionálne samosprávy, ktorých aktivity by mali podporiť rast všetkých oblastí Slovenska, aby sa všetkých regióny spoločne zapojili do vybudovania vzdelanostnej spoločnosti.

Literatúra:

- [1] Lisbon European Council 23.-24.3.2000
- [2] Závery Európskej rady v Barcelone (marec 2002).
- [3] Správa z rokovania Európskej rady v Bruseli (marec2003).
- [4] www.foreign.gov.sk/pkúmatú159-sprava.htm
- [5] Strednodobé hodnotenie Lisabonskej stratégie: www.iminerva.sk
- [6] Akčný plán SR pre implementáciu Lisabonskej stratégie v oblasti – veda , výskum a inovácia. MŠ SR,2005

Kontakt:

Ing. Katarína Macúchová Gabrišová
Katedra manažmentu
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka
Študentská 2
Trenčín 911 01
gabrisova@tnuni.sk

Ing. Katarína Majtánová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

HOSPODÁRSKA DIPLOMACIA VO FRANCÚZSKU A FENOMÉN GLOBALIZÁCIE

katarina.majtanova@euba.sk

Abstrakt

V aktuálnom kontexte globalizácie, rýchlom rozvoji nových informačných a komunikačných technológií a nových aktérov na medzinárodnej scéne, sa vyvíja aj diplomatická činnosť. Priamo sa dotýka geopolitických súvislostí pádu Berlínskeho múru ako aj globalizácie, ktorá do hĺbky mení podstatu medzinárodných vzťahov. Diplomacia európskych zemí je významne poznačená európskym integračným procesom. Miesto diplomata, na tejto novej scéne, kde už národy nezohrávajú exkluzívnu hlavnú úlohu, je potrebné redefinovať.

Kľúčové slová

Hospodárska diplomacia, obchodné oddelenie, medzinárodné vzťahy, obchod, spolupráca, rozvoj.

Abstrait

Dans le contexte actuel de mondialisation, du développement incessant des nouvelles technologies de l'information et de la communication et de l'émergence de nouveaux acteurs sur la scène internationale, l'activité diplomatique évolue. Elle est directement concernée par les conséquences géopolitiques de la chute du mur de Berlin et les conséquences de la globalisation qui transforment en profondeur la nature des relations internationales. La diplomatie des pays européens est de surcroît affectée par le processus de construction communautaire. La place du diplomate, dans ce nouveau concert dont les nations ne détiennent plus le rôle majeur exclusif, est dès lors à redéfinir.

Mots clés

Diplomatie économique, mission économique, relations internationales, commerce, coopération, développement

Hospodárska diplomacia a fenomén globalizácie

Na základe súčasných teoretických poznatkov, na základe názoru diplomatickej praxe, ako aj na základe vnútroštátnej i medzinárodnej legislatívy, je hospodárska diplomacia považovaná za organickú súčasť klasickej diplomacie štátu. Preto je nevyhnutné vymedziť jej základné postavenie a vzťah k celkovej diplomacii štátu, ktorá sa označuje ako klasická, konvenčná, či politická. Klasická diplomacia má za úlohu realizáciu celkovej zahraničnej politiky štátu, pričom poslaním hospodárskej diplomacie je realizácia špecializovanej súčasti zahraničnej politiky, ktorou je zahraničná hospodárska politika štátu. Svoju úlohu plní hospodárska diplomacia vlastnými špecializovanými štátnymi orgánmi pre zahraničné

hospodárske vzťahy, ktoré pôsobia jednak vo vnútri štátu, jednak v zahraničí, ale napriek tomu nemožno chápať túto skutočnosť ako existenciu samostatnej, autonómnej hospodárskej diplomacie štátu, ktorá paralelne a nezávisle funguje od klasickej diplomacie štátu. V každom štáte pôsobí v rámci jeho celkovej diplomacie, pričom stupeň autonómie hospodárskej diplomacie môže byť rozdielny, a to podľa delby kompetencií medzi diplomatickými orgánmi štátu všeobecnej povahy a špecializovanými orgánmi štátu. Medzi hospodárskou a klasickou diplomaciou štátu úzky vzájomný interakčný vzťah, a preto úspešná činnosť hospodárskej diplomacie je v značnej miere určovaná stavom zahranično-politických podmienok a vzťahov, ktoré vytvára celková politická diplomacia štátu. Naopak, hospodárska diplomacia má zasa vplyv na formovanie kvality a rozvoja týchto zahranično-politických vzťahov a podmienok, a to úspešným rozvíjaním zahranično-ekonomických vzťahov štátu.

Z pojmového hľadiska rozlišujeme diplomáciu v užšom zmysle a diplomáciu v širšom zmysle. V užšom zmysle rozumieme pod pojmom diplomacia osobitný druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, ktorej cieľom je realizácia cieľov a úloh jeho zahraničnej politiky prostredníctvom rokování a iných legitímnych prostriedkov.⁴³⁴ V širšom zmysle znamená pojem diplomacia schopnosť taktne vystupovať, komunikovať a konať v súlade s pravidlami, uzanciami a normami diplomatického protokolu, diplomatického ceremoniálu a spoločenskej etikety.⁴³⁵ Preto v tradičnom zmysle sa pojem diplomacia vníma ako politická diplomacia. Popri politických vzťahoch však diplomacia pokrýva aj iné oblasti stykov medzi štátmi a teda aj hospodársku rovinu. Pojem hospodárskej diplomacie je však relatívne mladý a objavil sa až ako nasledovník pojmu obchodná diplomacia v druhej polovici 20. storočia. Z historického hľadiska sa obchodná diplomacia vyvinula ako prvá a jej cieľom bolo podporovať rozvoj bilaterálnych obchodných vzťahov a chrániť obchodné záujmy štátu. Postupne s rozvojom ekonomických vzťahov medzi štátmi začala obchodná diplomacia priberať nové funkcie, ktoré prekračovali rámec obchodu a v tejto súvislosti začal nahradzovať obchodnú diplomáciu nový pojem - hospodárska diplomacia. Keďže sa táto vyvinula práve z obchodnej, je prirodzené, že sa v mnohých štátoch stal pojem obchodná diplomacia synonymom pre hospodársku diplomáciu. Avšak obchod predstavuje len jednu z početných sfer záujmu hospodárskej diplomacie. Hospodárskou diplomaciou sa vo všeobecnosti označuje činnosť jednotlivých orgánov štátu v oblasti medzinárodného hospodárskeho a obchodného styku. Vychádzajúc zo vzájomného vzťahu hospodárskej a klasickej diplomacie môžeme definovať hospodársku diplomáciu v užšom zmysle ako špecifický druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné hospodárske styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, vykonávaná v rámci celkovej diplomacie štátu za účelom realizácie a zámerov zahranično-hospodárskej politiky štátu prostredníctvom rokování a inými legitímnymi prostriedkami.⁴³⁶ V širšom zmysle chápeme hospodársku diplomáciu ako schopnosť taktne vystupovať, komunikovať a konať v súlade s pravidlami, uzanciami a normami diplomatického protokolu, diplomatického ceremoniálu a spoločenskej etikety.⁴³⁷ V takto vymedzenom pojme hospodárskej diplomacie sú aj zahrnuté jej základné pojmové znaky. Najcharakteristickejším znakom je určenie už spomínaného vzťahu medzi hospodárskou a klasicou diplomaciou štátu. V rámci tohto vzťahu je hospodárska diplomacia špecializovanou súčasťou celkovej diplomacie štátu, ktorá však vykonáva svoju úlohu a dosahuje svoje ciele pre tento účel vytvorenými orgánmi štátu pre medzinárodné hospodárske vzťahy.

⁴³⁴ Hospodárska diplomacia: Tóth L., Horváthová K., Bratislava, Sprint, 2006.

⁴³⁵ Hospodárska diplomacia: Tóth L., Horváthová K., Bratislava, Sprint, 2006.

⁴³⁶ Hospodárska diplomacia: Tóth L., Horváthová K., Bratislava, Sprint, 2006.

⁴³⁷ Hospodárska diplomacia: Tóth L., Horváthová K., Bratislava, Sprint, 2006.

Koniec 20. storočia so sebou priniesol mnohé zmeny, ktoré výrazne ovplyvnili chod svetového spoločenstva, či už išlo o ekonomické alebo politické usporiadanie vzťahov a vplyvov. Ukončenie studenej vojny a tým aj ideologického bipolárneho delenia sveta sa nevyhnutne dotklo aj smerovania svetovej diplomacie. Táto zmena znamenala oveľa väčší dôraz kladený na ekonomickú a legislatívnu dimenziu diplomacie, ako aj zapájanie omnoho vyššieho počtu účastníkov do procesu hospodárskej diplomacie. Bolo potrebné znovu od základov vybudovať politické i ekonomické vzťahy a sieť spolupráce medzi krajinami, ktoré takmer polstoročie stagnovali a boli nefunkčné. „Žijeme v období, keď starý svetový poriadok je v kolapse a nový je v nedohľadne – našou jedinou nádejou je úspech v riadení diplomatických vzťahov.“⁴³⁸ Do popredia sa okrem klasickej diplomacie dostáva aj diplomacia hospodárska. Ekonomická diplomacia sa stáva oblasťou záujmu nielen vyspelých západných ekonomík, ale aj postkomunistických krajín snažiacich sa o transformáciu svojho hospodárstva z centrálne riadeného na trhové. Aj rozvojové krajiny využívajú hospodársku diplomaciu v snahe zvýšiť rast svojich národných ekonomík. V ostatných rokoch možno pozorovať čoraz častejšie zapájanie sa veľkých nadnárodných firiem a mimovládnych organizácií do procesu hospodárskej diplomacie.

V dnešnom svete informačnej revolúcie, globalizácie a nových globálnych problémov môžeme konštatovať, že svet sa zmenil, je iný a má iné ciele a problémy, ako na začiatku 20. storočia. Predchádzajúce storočie bolo storočím radikálnych zmien vo všetkých oblastiach, či už v medicíne, ekonómii alebo v technike. 20. storočie bolo storočím revolúcií – informačných, energetických, ekonomických i politických. Svet sa rýchlo mení, menia sa ľudia, problémy i vlády... Práve z dôvodu týchto náhlych zmien je pre ekonomiku štátu nevyhnutné „adaptovať sa“, aby mohla byť následne „adoptovaná“ vyšším ekonomickým zoskupením. „Vplyv súčasnej informačnej revolúcie na formulovanie zahraničnej politiky, obchod, na metódy diplomacie a politické aktivity je nevyhnutné pochopiť i zvládnuť. Globalizácia má svoj vplyv na spoločnosť a má aj svoje politické a spoločenské dôsledky, ktoré nachádzajú odraz aj v hospodárskej oblasti.“⁴³⁹ V popredí záujmu vlád štátov je hospodársky blahobyt krajiny a občanov, ktorý sa nezaobíde bez prepracovaného a dobre fungujúceho systému na podporu zahraničnoobchodnej politiky. Nevyhnutným predpokladom pre realizáciu zahraničnej politiky každého štátu je ekonomická dimenzia diplomacie. „Základňou obchodu a diplomacie je komunikácia názorov a ideí medzi vládami štátov navzájom i s medzinárodnými organizáciami. Hlavným cieľom štátu vo vzťahu k iným štátom je riadiť a ovplyvňovať túto oblasť na svoj maximálny prospech – ale v istom čase aj na prospech celku. Ekonomická diplomacia má v krajinách OECD (ale aj v rozvojových krajinách) veľmi dôležitú úlohu v oblasti získavania priamych zahraničných investícií. Všeobecná alebo tradičná diplomacia môže dať na ich prílev iba prvý impulz. Ťažiskovú úlohu však musí hrať naozaj diplomacia ekonomická.“⁴⁴⁰

Význam hospodárskej diplomacie v súčasnosti je nepopierateľný a problém jej efektívneho využívania v praxi je vysoko aktuálny.

Globalizácia a mondializácia, nie sú ekvivalentné výrazy, ale obsahujú dva rôzne vývoje: mondializácia kladie dôraz na fakt, že naša planéta sa stáva jednotným priestorom,

⁴³⁸ FELTHAM, R.G.: Handbook of Diplomacy. New York, Longman 1993, s.2-3.

⁴³⁹ KNAPÍK, P.: Hospodárska diplomacia alebo ekonomický rozmer diplomacie. Ekonomický časopis 2,48/2000. SAV, s.239-240. ISSN 0013-3035

⁴⁴⁰ KNAPÍK, P.: Hospodárska diplomacia alebo ekonomický rozmer diplomacie. Ekonomický časopis 2,48/2000. SAV, s.239-240. ISSN 0013-3035

a globalizácia vyjadruje blízkosť a vzájomné prepojenie vzťahov. Tieto dva pojmy vznikli dlhým vývinom a to, že boli vzaté na vedomie sa odrazilo aj v hospodárskej diplomacii.

Tento nový fenomén sa objavuje na všetkých úrovniach ekonomiky.

Dnes už všetko nabera cezhraničnú dimenziu a tým mondializácia rozširuje horizont medzinárodných vzťahov. Pádom železnej opony, kedy sa z bývalých komunistických krajín postupne stávali trhové ekonomiky dosiahla nevidane vysokú úroveň. Od tej chvíle sa svetové spoločenstvo riadi rovnakými ekonomickými pravidlami a princípmi, je súčasťou celku. Pravdaže sú tu určité rozdiely, ale v princípe už neexistujú ideologické rozpory. Z tohto pohľadu možno označiť 9. november 1989, deň pádu Berlínskeho múru, za hlavný deň mondializácie, a ktorý bývalý generálny tajomník MMF, Michel Camdessus, označil za začiatok 21. storočia.⁴⁴¹

Všetko čo je považované za národné a čo podlieha štátnej suverenite: rozpočet, financie, či dane, nie je indiferentné voči tomu, čo sa deje za hranicami štátu a diplomacia, tak preniká až do srdca vnútorných záležitostí.

Ekonomická vízia, globálne vnímanie, globalizované skutočnosti, ako si len hospodárska diplomacia našla cestu medzi týmito novými kľúčovými fenoménmi a aké sú nové ciele hospodárskej diplomacie?

Ekonomika čoraz viac preniká do diplomacie. Podľa autora Guy Carron de la Carrière⁴⁴² sa diplomacia rozdeľuje na diplomáciu čisto politickú, ktorá drží systémové aliancie ako NATO, inštitucionálnu štruktúru medzinárodných organizácií a ich prístupové procedúry (téma prejednávaná v rámci medzivládnej konferencie EÚ, ktorá vyústila do Európskej Rady v Amsterdame v roku 1997), či boj proti terorizmu a organizovanému zločinu. Patria sem aj diplomacie založené na národnostných princípoch a lobujúcich v prospech procesov dekolonizácie. Rozpad Juhoslávie, africké nacionalizmy, boli postavené na etnických, kmeňových, náboženských, historických či sociologických dôvodoch, ktorých syntézou je politika a ktorým zväčša predchádzala nedôvera v daný ekonomický systém. Pokles životnej úrovne občanov neobišiel ani jeden prípad dekolonizačných hnutí.

Autor ďalej poukazuje na existenciu diplomacie kultúrnej, ktorá sa snaží zaviesť medzi umelcov, vedcov, verejnosť a akademickým svetom trvalé väzby, ktoré sa napínajú len pod tiažou vedomostí. Výmena nových vedeckých a technických objavov, odborná vedecká spolupráca vedie k pokroku priemyselných procesov, čo má za následok zvýšenú produktivitu firiem a spoločností. Taktiež zdanlivo ekonomicky bezvýznamné hudobné či literárne predstavenia vytvárajú nové väzby a sympatie, ktoré môžu otvoriť priestor pre vznik vzťahov v nových i ekonomických doménach.

Pri menovaní jednotlivých diplomácií podľa Carrièra treba spomenúť aj diplomáciu životného prostredia a to nielen preto, že napriek svojej relatívnej mladosti už púta pozornosť na takých environmentálnych podujatiach ako svetový Samit Zeme v Riu (1992) či New Yorku (1997). Je to najmä pre svoj pravý diplomatický zámer, keďže znečistenie životného prostredia nepozná hranice štátov a dotýka sa každého obyvateľa Zeme. Riešenie problému tropických pralesov v Brazílii či Indonézii sa týka celého sveta, sú totiž pľúcami, ktorými dýcha. Medzinárodné pravidlá sú teda nevyhnutné, rovnako ako aj solidárne správanie voči Zemi.

Environmentálna diplomacia je úzko prepletená s ekonomikou pretože sa odvoláva na dôsledky spôsobené predovšetkým priemyselnými aktivitami ľudstva. Otepľovanie Zeme ilustruje kolíziu ekologickej a hospodárskej diplomacie. Škody sú globálne, dnešná generácia,

⁴⁴¹ Citované François Villeroy de Galhau vo svojej intervencii pre Semaines sociales, 1996.

⁴⁴² Guy Carron De La Carrière, francúzsky ekonóm, ktorý sa hospodárskej diplomacii venuje najmä vo svojom diele „La Diplomatie économique“ (Hospodárska diplomacia) s podtitulom „Le diplomate et le marché“ (Diplomat a trh), Economica, 1998

ktorá spôsobuje skleníkový efekt síce priame dôsledky svojho konania neuvidí, ale ľudstvo by sa určite spamätalo malo. To sa však zrejme nestane až dovedy kým generácia, ktorá znečisťovanie spôsobuje, nebude aj tou, ktorá ponese aj následky svojho konania. Stret týchto viacerých pásiem v čase a priestore vedie k nevídaným dôsledkom diplomatických aktivít: nejde o obhajobu národných záujmov, ale ide predovšetkým o jednotný všeobecný záujem – atmosféru. Ak sa k tomu pridá fakt, že udržanie si tohto dedičstva vyžaduje reformu všetkých energetických politík, ako redukciu emisií, ktoré si vyžadujú nákladné investície všetkých zúčastnených. Na tomto príklade je možné jasne vidieť prepojenosť ekologickej a hospodárskej diplomacie.

Spolu s globalizáciou, teda so zmazávaním hraníc a prekážok, ktoré oddelujú vnútornú politiku štátu od vonkajšej, začína nová etapa. K hospodárskej diplomacii sa k medzinárodným vzťahom pridávajú aj ekonomické výmeny všetkých typov, ale popri klasických úlohách medzinárodných vzťahov pribúdajú nové úlohy, ciele a problémy týkajúce sa aj iných vzťahov, nielen tých čisto medzinárodných. Hospodárska diplomacia sa musí zaslúžiť o zvyšovanie obchodnej výmeny, čo zaručí rovnováhu, rozvíjať vzájomné vzťahy medzi štátmi, čo im dodá pravidelnosť a rast, interakcie medzi ekonomikami, čo ich robí vzájomne kompatibilnými, prejsť na makroekonomickú úroveň, čiže kontrolu ekonomických veličín a reguláciu faktorov, ktoré zabezpečia dobre fungujúci trh: spotrebu, úspory, investície, finančnú likviditu a hrubú produkciu.

V tejto novej doméne hospodárskej diplomacie rozlišujeme tri hlavné centrá záujmu: rozmach trhových ekonomík, transparentnosť bezpečnosť, a teda „zdravie“ partnerských krajín a svetovú ekonomickú rovnováhu.⁴⁴³

Významným pozitívnym efektom pre svetové hospodárstvo je rozmach trhových ekonomík aj v štátoch kde nevládne demokratický princíp. Nie je nevyhnutné, aby všetky ekonomiky boli identické, ale musia mať rovnaké základy, s úzkymi vzťahmi, predvídateľným správaním, s ľahko nadviazanými partnerstvami a kde je možné sa spoľahnúť na návratnosť investícií. Je preto viac ako pochopiteľné, že sa krajiny spoza železnej opony rozhodli nasledovať trend trhovej ekonomiky a načasovali proces transformácie z centrálne riadených na decentralizované trhové ekonomiky. Tento prerod nebol rozhodne ľahký, bolo treba zmeniť organizáciu kolektívneho spôsobu života, zmeny v sociálnej sfére, právny rámec, daňovú politiku a úplne inú novú rolu verejnej správy. Ale predovšetkým trhovú ekonomiku garantuje slobodu výmeny, zabezpečí dobrú vzájomnú spoluprácu krajín a firiem, či už bilaterálnu alebo multilaterálnu.

Vnútorná politika partnerov sa stala centrom záujmu v dvoch aspektoch, na jednej strane spôsob riadenia vnútornej politiky prispieva k slobode a transparentnosť a znalosť intencií jednotlivých vlád má veľký význam pre medzinárodné ekonomické spoločenstvo. Na strane druhej ekonomické „zdravie“ krajiny sa premieta do dopytu po vonkajších trhoch, čo znamená pre jeho partnerov priaznivé prostredie pre export a zamestnanosť. Je teda dôvod na výmenu informácií.

Vo svetovom hospodárstve sú ekonomiky všetkých krajín úzko poprepájané rôznymi vzťahmi a to čo jedna krajina „prežije“ naoko bez ujmy sa môže prejaviť na ekonomike štátu vzdialeného aj niekoľko tisíc kilometrov a s relatívne žiadnymi obchodnými vzťahmi s pôvodnou zemou. Ako príklad poslúži finančná ázijská kríza v roku 1997, ktorá sa významne dotkla devízových rezerv Česka, Poľska, Juhoafrickej republiky, či Brazílie. Na základe ázijskej krízy sa potenciálni investori rozhodli zmeniť svoje finančné rozhodnutie investovať do týchto rozvíjajúcich sa tranzitívnych ekonomík. O tejto situácii hovorí bývalý riaditeľ MMF M. Camdessus: „Vo svete globalizácie sa ľahlo môžeme stať obeťou zlyhania

⁴⁴³ Guy Carron De La Carrière,

svojho suseda. [...] Žijeme vo svete, kde platíme za hriechy svojich susedov.“⁴⁴⁴ Nič čo sa udeje vo sfére hospodárstva nezostane bez následkov.

V ostatnom období je bežné, že oproti minulým časom sa hovorí otvorene o vnútroštátnych záležitostiach, ktoré kedysi neboli predmetom diplomacie, ba čo viac zahraničné štáty dávajú inštrukcie, odporúčania a rady, čo treba robiť a ako sa zachovať. V minulosti boli vnútorné záležitosti štátu vyňaté z diplomatickej sféry a bolo neslušné „nakúkať susedovi“ za plot. Dnes vstupuje svet do doby vmiešavania sa a je prirodzené, že hospodárska diplomacia nasleduje tento trend.

Rovnováha vo svetovom hospodárstve bola vždy v centre pozornosti hospodárskej diplomacie, ale koncom 20.storočia naberá nové rozmery, keďže po prvýkrát ide o komplet celú planétu. Tých pár štátov, ktoré do tejto schémy nezapadajú sú zanedbateľné. Z dlhodobého hľadiska hrajú dôležitú rolu vo svetovom hospodárstve základy monetárneho systému a rozdielna úroveň rozvoja. V slede niekoľkých rokov sa hospodárska diplomacia vymanila zo svojich často čisto obchodných kompetencií, ako tomu bolo na začiatku, neskôr v dvadsiatich rokoch 20.storočia sa začína zaoberať hospodárstvom a po druhej svetovej vojne nastáva nutnosť venovať sa hospodárstvu viac ako kedykoľvek predtým, najprv zdržanlivo voči zahraničiu až do dnešného extrému, kedy sa v mene medzinárodnej zodpovednosti vmiešava až do vnútroštátnych záležitostí.

Hospodárska diplomacia „prežila“ aj napriek tomu, že niektorí predpokladali, že fenomén globalizácie, by mohol spôsobiť jej zánik. Ak aj počas svojho vývoja a rozvoja stratila niektoré zo svojich pravidiel a osnov, tak rozhodne našla nové, iné, s novými podnetmi a metódami, veľavýznamnými v celosvetovej ekonómii, ktorá sa ani tak netočí okolo štátov, ale skôr okolo svetového trhu. Zostáva dokázať, že je schopná prekonať klasickú politickú víziu organizácie ekonomiky sveta.

Použitá literatúra

Knižné publikácie

- [1] BAYNE N.,Woolcock S.: The new economic diplomacy: decision making and negotiation in international economic relations. Ashgate 2003
- [2] BARSTON, R.P.: Modern Diplomacy, Third edition 2006, Addison Wesley Longman, s.387, ISBN-13:978-1-4058-12-1-6, ISBN-10:1-405-81201-X
- [3] BYSTRICKÝ, L.: Základy diplomacie. Bratislava: Dilema 2000. ISBN 80-968029-9-2
- [4] CARRIERE, G.C. de la: La diplomatie économique: le diplomate et le marché. Paris: ECONOMICA, 1998, s.224
- [5] FALTUS, J. a kol.: Všeobecné hospodárske dejiny 19. a 20. storočia. Bratislava: Ekonóm 1999.
- [6] FELTHAM, R.G.: Handbook of Diplomacy. New York: Longman 1993.
- [7] GORE-BOOTH, Lord: Satow's Guide to Diplomatic Practice. London: Longman 1979.
- [8] IVANOVÁ-ŠALIGOVÁ, MANÍKOVÁ: Slovník cudzích slov. Bratislava: SPN 1999.

⁴⁴⁴ Le Monde, 16.augusta 1997

- [9] KAFMANN J.: The diplomacy of international relations: selected writings. The Hague: Kluwer Law International, 1998, s.200
- [10] KUNZ, O.: Úvod do diplomacie. Bratislava: PFUK 1995.
- [11] LIPKOVÁ, Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint 2000. ISBN 80-88848-54-7
- [12] MATTEUCCI, A.: Economic functions in an embassy
- [13] MATTEUCCI, A.: Free trade agreements – procedures and processes
- [14] MELISSEN, J.: Innovation in Diplomatic Practice. Londýn: Macmillan 1999.
- [15] ORNATSKIJ, I.A.: Ekonomická diplomacia. Praha: Horizont 1982.
- [16] PANCRACIO, J.-P.: Dictionnaire de la diplomatie. Clermont-Ferrand: Micro Buss 1998.
- [17] SANER, R., YIU, L.: International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times. Amsterdam: Clingendael, 2002.
- [18] TÓTH, Ľ., HORVÁTHOVÁ, K.: Hospodárska diplomacia. Bratislava: Sprint 2006. ISBN 80-890885-61-X
- [19] TÓTH, Ľ. A kol.: Diplomatický protokol. Bratislava: Ekonóm 2004. ISBN 80-225-1866-2
- [20] VAN BERGEIJK, P.A.G.: Economic diplomacy, trade and commercial policy: positive and negative sanctions in a new world order. Aldershot: Edward Elgar, 1994, s.224

Časopisecké publikácie

Acta Oeconomica Pragensia, číslo 1/1999.

GOLSKÝ, P.: Organizácia a riadenie zahraničného obchodu. Forum č.6/2000
Interné materiály PME, 1996, 1998

KNAPÍK, P.: Ekonomický rozmer diplomacie. Ekonomické rozhľady. Č.3, roč.29/2000.

KNAPÍK, P.: Hospodárska diplomacia alebo ekonomický rozmer diplomacie. Ekonomický časopis. Č.2, roč. 48/2000. SAV. ISSN 0013-3035

MIHÓK, P.: Ekonomický rozmer diplomacie alebo spojené nádoby medzi politikou a ekonomikou. Euroforum, č.1/1999.

ŠESTÁK, J.: Ekonomická dimenzia diplomacie, Medzinárodné otázky č.2, 1996.

TÓTH, Ľ.: Význam a funkcie obchodnej diplomacie v zahranično-obchodnej politike štátu, International Business Cooperation, Informex, Bratislava 1994.

TÓTH, Ľ.: Diplomatický status a poslanie oficiálneho obchodného zastúpenia štátu v zahraničí, Almanach, FMV EU Bratislava, 2001.

TÓTH, Ľ.: Hospodárska diplomacie v štruktúre riadenia zahranično-ekonomických vzťahov SR, Medzinárodné vzťahy, Ekonóm, Bratislava 2002.

Internet

www.cia.com

www.diplomatie.gouv.fr

www.exporter.gouv.fr

www.insee.fr

www.legifrance.gouv.fr

www.minefi.gouv.fr

www.missioneco.org

www.ubifrance.fr

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/ 672 95 463

Ing. Katarína Majtánová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – KOFI ATTA ANNAN

katarina.majtanova@euba.sk

Abstrakt

Kofi Atta Annan (8.4.1938) je ghanský diplomat, ktorý sa stal v poradí siedmim Generálnym tajomníkom OSN. Tento post zastával počas dvoch päťročných volebných období, od 1. januára 1997 až do 1. januára 2007. Funkčné obdobie Kofiho Annana malo za cieľ revitalizovať Spojené národy viacerými reformami, posilniť tradičné aktivity OSN v oblastiach rozvoja a zachovania mieru a medzinárodnej bezpečnosti, obhajobu ľudských práv, rešpektovanie práva a globálnych hodnôt rovnosti a tolerancie, ktoré sú aj hlavnými cieľmi v Charte OSN. Taktiež sa snažil obnoviť dôveru v OSN, zlepšiť verejnú mienku a „priblížiť OSN k ľuďom.“ V roku 2001 získal Kofi Annan Nobelovu cenu za mier, za jeho celoživotné úsilie o udržanie svetového mieru.

Kľúčové slová

Organizácia spojených národov (OSN), Generálny tajomník, medzinárodná bezpečnosť, svetový mier, trvalo udržateľný rozvoj, ľudské práva a slobody, Nobelova cena za mier.

Abstract

Kofi Atta Annan (born April 8, 1938) is a Ghanaian diplomat who served as the seventh Secretary-General of the United Nations from January 1, 1997 to January 1, 2007, serving two five-year terms. He was the co-recipient of the Nobel Peace Prize in 2001. As Secretary-General, Mr. Annan has given priority to revitalizing the UN through a comprehensive programme of reform; strengthening the Organization's traditional work in the areas of development and the maintenance of international peace and security; advocating human rights, the rule of law and the universal values of equality, tolerance and human dignity; restoring public confidence in the Organization by reaching out to new partners and, in his words, by "bringing the United Nations closer to the people".

Key words

United Nations (UN), Secretary-General, international peace and security, sustainable development, human rights, Nobel Peace Prize.

1 Súkromný život

1.1 Detstvo a rodina

Kofi Annan sa narodil Viktórii a Henrymu Reginaldovi Annanovi v Kofandrose časti Kumasi v Ghane. Pochádza z dvojčiek, čo je v ghanskej kultúre považované za veľmi výnimočné. So svojím dvojčaťom – sestrou Efua Atta, ktorá zomrela v roku 1991, zdieľali

spoločné stredné meno, ktoré v nárečí Fante a Akan znamená „dvojča“. Rovnako ako väčšina akanských mien označuje meno Kofi deň narodenia v týždni, konkrétne znamená „chlapec narodený v piatok“.

Annanova rodina patrila medzi elitu, obaja starí otcovia a aj jeho strýko boli náčelníkmi kmeňa. Jeho otec dlho pracoval ako exportný manažér pre firmu obchodujúcu s kakaom (Lever Brothers cocoa).

Kofi Annan je ženatý s Nane Mariou, švédskou právničkou a umelkyňou. Má dve deti, Kojo a Amu, z predchádzajúceho manželstva, ktoré sa skončilo rozvodom v roku 1970. Má aj jednu nevlastnú dcéru z predchádzajúceho manželstva svojej súčasnej manželky.

1.2 Vzdelanie

V rokoch 1954 až 1957 navštevoval elitnú Metodistickú internátnu školu Mfantsipim, ktorá funguje od roku 1870. Sám K.A. tvrdí, že táto škola ho naučila, že „Akékoľvek utrpenie kdekoľvek vo svete sa dotýka všetkých ľudí“. V roku 1957, kedy Annan promoval na tejto škole, získala Ghana nezávislosť ako vôbec prvá britská kolónia. V roku 1998 začal študovať postgraduál z ekonómie na Kumasi College of Science and Technology. Získal grant vďaka ktorému mohol v 1961 dokončiť štúdium na Macalester college v USA. Následne študoval v Ženeve na Graduate Institute of International Studies (1961-1962), MIT Sloan School of Management (1971-72).

2 Profesionálny rast

2.1 Začiatok kariéry

V roku 1962 začal pracovať ako rozpočtový úradník pre Svetovú zdravotnícku organizáciu (WHO). V rokoch 1974-1976 pracoval ako riaditeľ cestovného ruchu v Ghane. Neskôr sa vrátil k práci pre OSN ako asistent generálneho tajomníka v troch pozíciách: Manažment ľudských zdrojov a koordinátor bezpečnosti (1987-1990) (Human Resources Management and Security Coordinator), Programové plánovanie, rozpočet a financie, kontrola (1990-1992) (Program Planning, Budget and Finance, and Controller), mierové operácie (marec 1993 – február 1994) (Peacekeeping Operations)

Udalosti ktoré vyústili do genocídy v Rwande v roku 1994 sa udiali počas obdobia kedy mal Kofi Annan na starosti Mierové operácie OSN. Bol veľmi kritizovaný bývalým kanadským generálom Romeom Dallaire, ktorý vo svojej knihe *Shake Hands with the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda* uvádza, že Annanov postoj k začínajúcej genocíde bol viac ako pasívny. Explicitne ho obvinil, že zadržal vojská OSN, aby ukončili konflikt a nezabezpečil logistickú ani materiálnu pomoc. Konkrétne tvrdí, že Annan opakovane neodpovedal na jeho faxy, v ktorých žiadal prístup ku zbraňam, ktoré mohli pomôcť ochrániť ohrozený kmeň Tutsiov. Na druhej strane uznal, že Kofi Annan je príliš zaviazaný princípmi OSN.

Kofi Annan bol zástupcom generálneho tajomníka až do októbra 1995, kedy sa stal Special Representative of the Secretary-General, kde slúžil 5 mesiacov až kým sa opäť nevrátil na svoje pôvodné miesto v apríli 1996.

2.2 Generálny tajomník OSN

13. decembra 1996 bol Kofi Annan doporučený Bezpečnostnou radou OSN na post Generálneho tajomníka, čo bolo potvrdené o štyri dni neskôr voľbou Valného zhromaždenia. Na post Generálneho tajomníka nastúpil 1.1.1997 a nahradil tak Boutros Boutros Ghaliho z Egypta. Stal sa tak prvým generálnym tajomníkom pochádzajúcim z rovníkovej Afriky.

Kofi Annan bol prekvapivo znovuzvolený na tento post 1.1.2002. Je totiž pravidlom, že generálni tajomníci sú volení z rôznych kontinentov, ktoré sa striedajú vždy po 2 volebných obdobiach. Prekvapujúce je to preto, že aj Boutros Boutros Ghali bol Afričan, a tak mal Kofi Annan zostať iba jedno obdobie, to že bol znovu zvolený iba potvrdzuje jeho popularitu.

V apríli 2001 vydal päť bodovú „výzvu na akciu“ na boj proti pandémie HIV/AIDS. Túto problematiku povýšil na osobnú prioritu a navrhol založenie Globálneho Fondu pre AIDS a zdravie. Tento fond mal slúžiť na vyzbieranie prostriedkov pre rozvojové krajiny a pomôcť im v boji proti tejto zákernej a rýchlo šíriacej sa chorobe.

10. decembra 2001 boli Kofi Annan a OSN ocenení Nobelovou cenou za mier, za ich prácu a prínos za lepšie organizovaný a mierumilovnejší svet.

Počas invázie do Iraku v roku 2003 vyzýval Kofi Annan USA a Veľkú Britániu, aby nezasahovali bez podpory OSN. V septembrovom rozhovore pre televíznu stanicu BBC po otázke, či bola invázia do Iraku oprávnená, odpovedal: „Z nášho uhla pohľadu, z uhla pohľadu Charty OSN, to bolo nelegálne.“

Annan podporil vstup mierových misií OSN do Darfúru v Sudáne a pracoval so sudánskou vládou na zmene právomocí z mierových misií Africkej únie, na mierové misie OSN. Annan tiež rokovoval s viacerými arabskými a moslimskými krajinami o ženských právach a aj iných problémoch. Nuala O'Loan, policajná ombudsmanka Severného Írska, o ňom povedala: „Keby Kofi Annan uvidel ako niekto porušuje ľudské práva, bez váhania by ho kopol do kolena.“

2.3 Kontroverzie OSN počas funkčného obdobia Kofiho Annana

2.3.1 Vyšetrovanie o sexuálnom obťažovaní

V júny 2004 Annan obdržal správu od Úradu pre interné nedopatrenia a záležitosti (OIOS), ktorá obsahovala obvinenie zo sexuálneho obťažovania, zneužívania právomocí a represálie, na Vysokého komisára OSN pre utečencov R. Lubbersa. Počas oficiálneho vyšetrovania, napísal Lubbers list, v ktorom upozorňuje na možné spiknutie voči nemu. 15. júla 2004 bol prehlásený za nevinného Kofi Annanom. Toto rozhodnutie však trvalo iba do novembra t.r., kde sa valné zhromaždenie OSN rozhodlo na základe výročnej správy OIOS, že je Lubbers vinný. Tieto udalosti oslabili pozíciu Kofiho Annana. R. Lubbers vo februári 2005 rezignoval na svoju funkciu.

2.3.2 Ropa za potraviny

V decembri 2004 vyšla tlačová správa, že syn generálneho tajomníka OSN Kofiho Annana - Kojo prijal peniaze od švajčiarskej spoločnosti Cotecna Inspection SA, ktorá vyhrala lukratívny kontrakt v rámci projektu OSN - Ropa za potraviny. Kofi Annan okamžite nariadil vyšetrovanie v danej veci.

Nezávislá vyšetrovacia komisia bola menovaná Kofi Annanom a vedená Paulom Volckerom, predsedom Federálnych rezerv USA. Paul Volcker má ako riaditeľ Americkej Asociácie OSN veľmi blízky vzťah k OSN. V prvom rozhovore s nezávislou vyšetrovacou komisiou Annan poprel akýkoľvek kontakt s vyššie spomínanou švajčiarskou spoločnosťou Cotecna. Neskôr počas vyšetrovania pripustil, že sa s generálnym riaditeľom spoločnosti Cotecna Elie-Georges Masseyom dvakrát stretol. V záverečnej správe vydanéj 27. októbra je uvedené, že nie sú dôkazy, že by Kofi Annan bol zatiahnutý do ilegálnych činností. Avšak uvádza, že chyby sa dopustil pán Benan Sevan, ktorý pracoval pre OSN štyridsať rokov a ktorý opakovane žiadal iracké zásoby ropy pre Africkú stredno-východnú ropnú spoločnosť (African Middle East Petroleum Company). Nezávislá vyšetrovacia komisia označila jeho chovanie ako neprijateľné a neetické. Sevan pochopiteľne opakovane odmietol obvinenia a argumentoval, že bol iba obetným baránkom. Volckerova správa nešetřila kritikou ani riadiacu štruktúru OSN a Bezpečnostnej Rady a odporučil vytvoriť novú pozíciu hlavného operačného úradníka, ktorý by mal na starosti fiškálne a administratívne záležitosti, ktoré dovtedy spadali do kompetencií Úradu generálneho tajomníka OSN. Správa obsahovala aj všetky spoločnosti, či už západné alebo stredovýchodné, ktoré profitovali z programu OSN Ropa za potraviny.

2.3.3 Konflikt medzi Spojenými štátmi americkými a Organizáciou Spojených národov

Kofi Annan podporil svojho zástupcu Mark Malloch Brown, ktorý otvorene kritizoval výroky amerických médií vo svojom prejave 6. júna 2006: (o úlohe OSN v otázke udržania svetového mieru): „O úlohe OSN sa na verejnosti veľa nevie alebo je nepochopená, pretože väčšina informácií, ktoré sa dostanú k americkému divákovi sú už skreslené takými ohováračmi ako Rush Limbaugh či Fox News. OSN je znevažovaná na úroveň poslednej diplomatickej „zbrane“, ktorá sa použije, až keď sa už všetky iné prostriedky vyčerpali. ...“. Americký veľvyslanec John R. Bolton v telefonáte Kofimu Annanovi povedal: „Poznám Ťa od 1989 a poviem Ti, že toto je najhoršia chyba v celej histórii, akú kedy oficiálny predstaviteľ OSN urobil.“

2.4 Reformné odporúčania Kofiho Annana

V marci 2005 Annan prezentoval správu „V Rozšírenej Slobode“ (In Larger Freedom) Valnému zhromaždeniu OSN. V tejto správe odporučal expanziu Bezpečnostnej Rady OSN.

V januári 2006, Kofi Annan načrtol v prejave pre Americkú Asociáciu OSN, svoju víziu zrozumiteľnej reformy OSN. Tento prejav bol venovaný aj 60. výročím prvého stretnutia Valného zhromaždenia OSN a Bezpečnostnej Rady OSN.

V marci 2006, prezentoval Valnému zhromaždeniu návrhy generálnej reformy Sekretariátu OSN. Názov správy znie „Investície do OSN, pre celosvetovú silnejšiu organizáciu.“ (Investing in the United Nations, For a Stronger Organization Worldwide).

V tom istom čase prezentoval aj analýzu a odporúčania na reštrukturalizáciu a obnovu celkového pracovného programu Sekretariátu OSN.

2.5 Rozlúčka

V septembri 2006 usporiadal rozlúčkové stretnutie svetových lídrov v centrále OSN v New Yorku pri príležitosti svojho odchodu k 31.decembru 2006. Vo svojom príhovore zdôraznil 3 hlavné problémy „nespravodlivú svetovú ekonomiku, svetový neporiadok, celosvetovo rozšírené opovrhovanie ľudskými právami.“ ktoré ako dúfa „síce za môjho pôsobenia neboli vyriešené, ale aspoň som upozornil na nutnosť ich riešenia.“ Tiež poukázal na násilie v Afrike a na Izraelsko-palestínsky konflikt, ako dva vysoko aktuálne problémy, ktoré si zaslúžia svetovú pozornosť.

Vo svojej záverečnej reči, 11. decembra 2006, Annan vyzdvihol Trumanovu zásluhu na založení OSN. Vyzval USA k návratu k trumanovej multilateralistickej zahraničnej politike a nasledovali Trumanovo krédo: „Zodpovednosť veľkých štátov slúžiť a nie vládnuť svetovej populácii“. Taktiež pripomenul Spojeným štátom ich záväzok dodržiavať ľudské práva a slobody aj počas boja proti terorizmu.

2.6 Kariéra po OSN

Od návratu do Ghany, bol okamžite označený za potenciálneho kandidáta na hlavu štátu.

V apríly 2007 bol menovaný predsedom komisie, ktorá udeľuje ocenenia Mo Ibrahim Prize za výsledky a zásluhy v africkej iniciatíve.

V júni 2007, bol zvolený aby viedol novú formáciu Aliancie za Zelenú revolúciu v Afrike (Alliance for a Green Revolution in Africa (AGRA)).

V júli 2007, bol zvolený za člena Globálnej rady starších (Global Elders).

V októbri 2007, bol Kofi Annan prezidentom Globálneho Humanitárneho Fóra v Ženeve.

Použitá literatúra

Internet

www.nobelprize.org

www.un.org

www.wikipedia.com

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/ 672 95 463

KLIMATICKÉ ZMĚNY A STAV EVROPSKÉ UNIE K UVEDENÉ PROBLEMATICE

f.margan@quick.cz

Abstrakt

Autor popisuje, jaký dopad budou mít klimatické změny ohledně vypouštění skleníkových plynů do atmosféry na zemi v případě nerespektování Kyotské dohody na základě různých zpráv (IPCC, mezivládní panel o změnách OSN..... apod. Institucí) a jaký je stav Evropské Unie respektive Komise k uvedené problematice. Krátce autor vysvětluje, co bylo důvodem, že Evropská unie k uvedené problematice přijímá některá opatření pomocí legislativy, (například, Kyoto protokol o klimatických změnách COM(2005) 35 final, 280/2004/EC, Limiting Global Climate Change to 2⁰C COM(2007)2 final,... Reduction in fluorinated greenhouse gases Regulation (EC) No 842/2006 a taky v Evropském Parlamentu, nebo liberalizační balíčky EK apod.), které mají snížit vypouštění skleníkových plynů do atmosféry.

Abstract

Referring to some reports (IPCC, Intergovernmental board about changes U.N.O. and similar institutions) the author describes the impact on the earth of the climate changes regarding emissions in the atmosphere in case that the Koyto agreement will be not respected and how it is the EU resp. Commission of the European Community concerning this problematic. Briefly the author explains what was the reason that the EU regarding the mentioned problematic takes on some legislative measures (e.g. Kyoto protocol about climate changes COM(2005) 35 final, 280/2004/EC, Limiting Global Climate Change to 2⁰C COM(2007)2 final,... Reduction in fluorinated greenhouse gases Regulation (EC) No 842/2006 in European Parliament, or liberalization packages EC etc.) which have to reduce emissions of greenhouse gases into the atmosphere.

1. PROBLÉM ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Dramatické změny klimatu v nadcházejícím století čekají Zemi, ale podle britské studie na ně nejvíce doplatí nejchudší státy ¹⁾. Po fiasku listopadového summitu OSN v roce 2000 o globálním klimatu v Haagu, kde se vyspělé země nedokázaly shodnout, jak prosadit snižování emisí skleníkových plynů, je stále zjevnější varované zjištění, že bohaté země zůstanou bohatými, podnebí chudých zemí se bude stále více oteplovat. Také po debatě schválil Mezivládní panel OSN pro změnu klimatu (IPPC) 7.4.2007 v Bruselu svou zprávu o negativních dopadech klimatických změn na ekosystémy planety, ekonomiku a na zdraví lidí ^{2- 3)}.

Ve studii se předpokládalo, že v průběhu nastávajícího století vzrostou teploty podnebí v některých zemích až dvojnásobně ve srovnání se zeměmi o něco šťastnějšími. Vyplývalo to

z studie TYNDALLO-va střediska pro výzkum klimatických změn, které tvoří součást UNIVERSITY of EAST ANGLIA v Norwic.

Rozhovory naprosto selhaly zástupců více než 150 států, které se v HAAG-u snažily vnést jasná pravidla do globálního snižování emisí skleníkových plynů. Některé státy se vůbec poprvé dostaly k podrobným předpovědím toho, jak se bude jejich území oteplovat, pokud mezinárodní společenství nezjedná rychlou a ráznou nápravu.

Britská zpráva předpovídá, že v nadcházejícím století vzrostou průměrné roční teploty o více než 5 °C v pásu asijských zemí, který se táhne od Kazachstánu až po Saúdskou Arábii. Mnohé z nich, včetně Uzbekistánu, Tádžikistánu, Afghánistánu a Iránu, byly v roce 2000 postiženy hladomorem. Následují je další státy sužované nedostatkem vody a potravy v západní Africe. Zpráva v souladu s předchozími odhady potvrzuje, že největší vzestup teploty nastane pravděpodobně v Kanadě a v Rusku, kde mají být celá rozsáhlá arktická území do konce 21. století v průměru o více než 6 °C teplejší.

Jiné země se nemusejí tolik strachovat, přinejmenším co se týká vlivu globálního oteplování na jejich území. Nejmenšího oteplení, v průměru kolem 3 °C či dokonce menšího, se dočká šest zemí na severní polokouli Irsko a Británie, na jižní Argentina, Chile, Nový Zéland a Uruguay. Podle klimatologů rozvojové země nejsou jen pasivními oběťmi. Některé z nich vytvořily významné zdroje, které jim umožňují vyrovnat se s klimatickými změnami a přizpůsobit se jim. Někteří odborníci dokonce mini, že silná závislost vyspělých průmyslových zemí na technologiích, které nejsou ověřené ve vazbě na nové trendy změn globálního podnebí, je činí zdaleka nejzranitelnějšími z hlediska očekávaných klimatických dopadů. S globálním oteplováním souvisí také velmi paradoxní závěr, že takřka bez výjimky jsou nejohroženější ty státy, které produkují nejmenší množství s skleníkových plynů způsobujících růst celosvětových teplot. Za krach haagského jednání OSN o opatřeních proti globálnímu oteplování planety se ostatně lví měrou zasadily USA, Čína a Rusko.

* Tato stať vznikla v rámci řešení Výzkumného záměru Fakulty Mezinárodních vztahů VŠE v Praze, č. MSM 6138439909

Například,

Celosvětový vzestup teploty může do konce století postihnout 1/3 rostlinných a živočišných habitatů a způsobit vymření některých druhů. Dokládá to studie Světové nadace pro přírodu WFN předložená na jednáních OSN o změnách klimatu v Haagu. To nám ukazuje následující obraz.

Kongres USA nepředložily Kyótský protokol z roku 1997, který zavazuje účastníky snížit emise šesti hlavních skleníkových plynů nejpozději do roku 2012 a průměrně 5,2 % oproti úrovni z roku 1990 – ratifikovalo jen 30 zemí (op.p. rok 2000).

Schválení dokumentu by znamenalo spalovat méně olejů, plynu a uhlí. Zvýšily by se ceny vytápění, elektřiny, dopravy atd. Už tentokrát se mluvilo aby jen zvýšily účinnost svých elektráren na fosilní paliva a účinnost svých letadel.

2. OTEPLOVANÍ - PROBLEM SKLENÍKOVÝCH PLYNŮ

Organizace zabývající se ochranou přírody dne 7.3.2006 zveřejnily mapu oblastí, kde žijí savci stále více ohrožení lidskou činností⁴⁾. Na celé zemi je asi 20 míst, od sibiřské tundry až po chilskou Patagonii, kde jsou suchozemští savci zatím v bezpečí, ale lov a odlesňování jejich počty snižují. Jako regiony nejméně bezpečné pro divoké savce studie označila Sumatru a malajsijský poloostrov, Borneo, Papuu – Novou Guineu a západní Jávu. Seznam nejohroženějších druhů vedou pižmoň severní, kaloň seychelský, lemur hnědý a sob polární. Vědci odhadují, že celkem patří mezi skrytě ohrožené nejméně 1500 druhů savců! Což ukazuje následující mapa.

Vědecký tým z londýnské UNIVERSITY IMPERIAL COLLEGE, který mapu vypracoval, doufá, že pomůže ochráncům přecházet stavu, kdy jsou některé druhy zvířat prohlášeny za chráněné až na úplném pokraji vyhynutí. Vědci se zabývali 4000 druhy savců a sledovali trendy lidské činnosti v místech jejich výskytu. Poté označili regiony, které by se měly v nejbližší budoucnosti stát “bitevními poli ochránců přírody“. Jak vypadá hrozí červená kniha, protože podle Marcella CARDILL-a je v poslední době kupříkladu vřešťan, který byl v roce 2000 ještě klasifikován jako nejméně ohrožený a v 2004 už byl na seznamu ohrožených druhů.

Zejména v případě roztávání grónského ledovce však ochráncům dělá tlustou čáru přes rozpočet globální oteplování, které se nedaří zastavit ani zpomalit kvůli stále přibývajícím skleníkovým plynům v atmosféře, kde se už potkáváme kvůli nedostatku potravy s kanibalizmem u medvědů.

Velké zalednění, k němuž na Zemi došlo před 33,5 milionu let, mohlo mít mnohem významnější dopad na klima vznikajících pevnin, než se dosud předpokládalo. Stejně tak mnohem více mohlo ovlivnit vývoj savců, kteří dokážou lépe čelit nízkým teplotám než studenokrevní živočichové. Vyplývá to ze další studie amerických vědců, o níž píše časopis „NATURE“⁵⁾.

Významná změna průměrných teplot z dlouhodobého hlediska větší než u teplot na hladině moří ve stejných šířkách, vysvětluje zvraty v řadách fauny, jako u plžů, obojživelníků a plazů, zatímco většina savců v regionu nebyla nijak zasažena, uvedl vedoucí týmu Alessandro Zanazzi z UNIVERSITY OF SAUD CAROLINA. **Pokles průměrných teplot podle něj mohl v období 400.000 let dosáhnout až 8,2 stupně!**

Vědci dospěli k uvedenému závěru výzkumem dělení izotopů kyslíku 16 a 18 v zubní sklovině i v kostních pozůstatcích savců, které byly nalezeny na velkých pláních v Americe. Mohli tak následně stanovit poměr mezi oběma izotopy existujícími ve vodě, kterou tato zvířata pila, a následně tedy stanovit i teplotu na povrchu zemském v oné době.

Například: moře a oceány

Politici se přou, zda globální oteplování, v jehož důsledku stoupá hladina moří, způsobili lidé. Jiní nemarní polemikou čas: Singapur v dubnu oznámil, že zadal nizozemské firmě DELFT HYDRAULICS projekt hrází na ochranu před slaným živlem⁶⁾. Asi polovina Nizozemské leží v nadmořské výšce do jednoho metru, část pod úrovní hladiny moře. Holanďané mají s vodou letité zkušenosti. **Ve dvacátém století stoupl moře o 20 až 30 cm. Podle posledních odhadů má do konce století stoupnout téměř o 1 metr.** Vzestup hladiny může vyhnat z domovů miliony lidí. Otázka zní, kam!

Klimatické změny ovlivní životy lidí na všech kontinentech. Je velice pravděpodobné, že všechny regiony zažijí buď pokles výnosu, nebo zvýšení nákladů," , píše se ve zprávě, kterou 7.4.2007⁷⁻⁸⁾ v Bruselu představil mezinárodní Panel pro změnu klimatu (IPCC): Kromě ekonomických dopadů budou mít ale změny klimatu i vliv na zdraví lidí, kteří budou zřejmě v mnoha případech čelit bezprostřednímu ohrožení života. Zpráva, na níž 2500 odborníků OSN pracovalo několik týdnů, byla zveřejněna tj. 7.4.2007. **Odborníci konstatovali, že klimatické změny, které způsobují lidmi vypouštěné emise skleníkových plynů, už v přírodě probíhají. Teplota se v posledním století zvýšila o 0.74 stupně Celsia.**

Těžké časy čekají především Afriku. S nižší zemědělskou produkcí v důsledku sucha se zvýší riziko hladomorů, kterým podlehnou miliony lidí. Některé africké národy bude rovněž čím dál víc trápit akutní nedostatek vody. Na boj se změnami klimatu navíc budou muset některé státy nejchudšího kontinentu vynaložit odhadem pět až deset procent (5-10%) HDP.

Problémy čekají i Evropu. Jižní část Evropy se bude potýkat se stále častějšími vlnami veder, kterým padne za obět' více lidí, a objeví se i nemoci v Evropě dosud ojedinělé. Vědci, počítají s posunem malárie, jejíž místa výskytu se mohou zásadně změnit. Někde vymizí, jinde se naopak objeví. Může se tak stát i na jihu Evropy, kde tato nemoc; není příliš častá.

V Jižní Americe může vést nárůst teplot k přeměně části východní Amazonie v savanu. Oblasti, které nyní v Brazílii pokrývají savany, se pravděpodobně promění v pouště. Vzestup hladiny moří zvýší riziko pobřežních záplav v zemích, jako je Guyana nebo středoamerický Salvador. Oteplení oceánu urychlí odumírání korálových útesů a způsobí úbytek ryb.

Asii budou pravděpodobně nejvíce ohrožovat záplavy v deltách velkých řek. Tání ledovců v Himálajích může také, způsobit zvýšený výskyt kamenných lavin. O tom, že himálajské ledovce budou tát, jsou vědci přesvědčeni na 90 procent. V rozvojových zemích dojde k poklesu zemědělské produkce, což zvýší rizika hladomoru.

3. JAK SE PŘEDPOKLÁDANÉ ZMĚNY PROJEVÍ V EVROPĚ

- v alpských zemích mohou vzrůstající teploty vyhubit až 60 % rostlinných i živočišných druhů. Těžce postiženi mohou být provozovatele lyžařských sjezdovek.
- Pokud v tomto století teploty nevzrostou o více než dva stupně celsia (oproti roku 1990) mohou se země severní Evropy těšit z vyšších sklizní obilí, teplejších zim a rozšiřujících se lesů. IPCC přitom pravděpodobný růst teplot odhaduje na 1,8 až 4,0 stupně Celsia.
- Středomořské země budou pravděpodobně častěji sužovat podobné vlny veder, jaké v létě 2003 usmrtily desetitisíce starších lidí. Dají se proto očekávat škody v turistickém průmyslu a země častěji postihnou lesní požáry. Až o třetinu mohou poklesnout zásoby pitné vody.
- Povodně v zimním období mají postihovat přímořské regiony, střední Evropu zase častěji čekají povodně způsobené tajícím sněhem. Energie získávaná z vodních elektráren by ve středomoří mohla poklesnout o 20 až 50 procent, v severní a východní části kontinentu by se naopak mohl její potenciál zvýšit o 15 až 30 procent⁹⁾.

4. NEJVĚTŠÍ ZNEČIŠŤOVATELÉ A EKONOMICKÉ DOPADY GLOBÁLNÍHO OTEPLOVÁNÍ

Změny klimatu mohou vést v příštích desetiletích ke snížení globálního ekonomického růstu až o 1/5. Pouhé výkyvy počasí trvale snižovat globální HDP až o 1 % ročně. Pokud vzroste průměrná teplota o 2 až 3⁰C (podle vědců se tak stane v příštích padesáti letech), ztráta globálního HDP bude činit až 3 % ročně. Kvůli záplavám a ničivým suchům může přijít o domov 200 miliónu lidí ¹⁰⁾. 40 % (procentům) rostlinných a živočišných druhů přírodních druhů bude hrozit vyhynutí. Riziko klimatických změn by se mohlo snížit, pokud by se podařilo stabilizovat množství skleníkových plynů v atmosféře. K tomu je potřeba aby **do roku 2050 klesly emise ze současného stavu nejméně o 25 %!**

Vypadá to, že se britská vláda stává hlavním bojovníkem proti globálnímu oteplování. Jako hlavní argument si bere 700 stran výpočtů a katastrofálních předpovědí pro světovou ekonomiku, kterou jí na objednávku sestavil a dne 30.10.2006 zveřejnil Nicholas STERN, uznávaný ekonom a bývalý člen vedení Světové banky. Jde o konkrétní a svého druhu zatím jedinou studii ekonomických dopadů globálního oteplování.

Ze studie vyplývají zcela konkrétní scénáře, že v případě nepodnikne-li světové společenství proti oteplování odpovídající kroky už nyní, vzrostou v příštích padesáti letech teploty o 2 – 3⁰C. To podle STERN-ových výpočtů bude znamenat pokles globální „HDP“ o 3 %. Upozorňuje, že náklady na snížení emisí skleníkových plynů, které klimatické změny působí, jsou několikanásobně nižší než ekonomické škody, které by globální změny podnebí způsobily.

Na zaklade té studie dne 30.10.2006 Británie oznámila legislativní opatření, díky nimž chce snížit emise oxidu uhličitého do roku 2050 o 60 %. Jedním ze základních zjištění je, že každá tuna CO₂ vypuštěného do ovzduší způsobuje škodu asi 85 USD – aniž by se to promítalo do cen výrobku a energií.

Následující tabulka nám ukazuje navrhované limity na obyvatele pro období 2008 – 2012 v některých státech Evropské Unie.

Plánované zvýšení kapacit elektřiny z uhlí (výstavba, rekonstrukce elektráren) v některých státech ve světě a v Evropě:

V miliardách KWh

<u>Region/Stát</u>	<u>2003</u>	<u>2030</u>	<u>Narůst (%)</u>
USA	1.953	3.205	164
Čína	1.414	5.243	371
Indie	389	1.069	275
Evropa	969	1.002	3

Z tabulky ¹¹⁾ je vidět následující, že naprosto v Číně poroste spotřeba uhlí pro plánovanou výstavbu nových elektráren (kapacita v roce 2003 byla 1.414 miliard kWh) na plánovaných 5.243 miliard kWh, a to z uhlí do roku 2030 a s tím se zvětšuje vypouštění CO₂ do ovzduší. **Například v USA žijí jen 4 % obyvatel světa, ale na emisích skleníkových plynu se podílejí 1/4.**

30.10.2006 zveřejněná zpráva OSN konstatuje, že škodlivé emise původních 15 členů EU budou v roce 2010 jen o 0,6 % nižší, než byly v roce 1990. Někteří signatáři protokolu, Japonsko, Itálie, Španělsko emise od roku 1990 zvýšili.

Zachovat současný stav by znamenalo další tání ledovců, vyšší teploty, výkyvy počasí, stoupající hladiny moří a množství ekologických uprchlíků cca. 200 miliónů lidí na světě.

Globální oteplování je nesporný fakt. Sam Bedřich Moldan ¹²⁾ přiznává, že zprávou renomované instituce je třeba brát vážně. Myslí si, že bychom ji měli brát jako další varování a věc k vážnému zamyšlení.

Tržně orientované nástroje, včetně daní, musí začít hrát podstatnou roli. Britská vláda už zpracovalo návrh „zelených“ opatření, včetně vyšších daní na automobily, leteckou dopravu, paliva či spotřební elektroniku. Prezident Evropské komise Jose Manuel BAROSS-o řekl, (a v březnu 2007 schváleno) že cíl je jasný, urychlit přechod Evropy na ekonomiku, která není založená na spalování ropy, plynu a uhlí. Evropská unie je největším dovozcem a druhým největším spotřebitelem energie na světě.

V souladu s podmínkami členství České republiky v Evropské unii vzniká České republice uplynutím vyjednaného přechodného období povinnost k 1.lednu 2008 zavést daň ze zemního plynu, elektřiny a ropy. Vzhledem k ukončení přechodného období, které bylo stanoveno směrnicí Rady 2003/96/ES, ve znění směrnice Rady 74/2004/ES a které se na zdanění zemního plynu vztahuje, je nutné upravit i systém zdanění zemního plynu tak, aby odpovídal aktuálním požadavkům. Je pravda, že zavedení daně z elektřiny, ze zemního plynu a z pevných paliv v souladu se směrnicí Rady 2003/96/ES, ve znění směrnice Rady 2004/74/ES si vyžádá personální navýšení územních finančních orgánů o 305 systemizovaných míst a personální navýšení ÚFDŘ MF o 5 systemizovaných míst. Toto navýšení by mělo být realizováno přesunem funkčních míst z Generálního ředitelství cel. Ale taková ekologická daňová reforma je podle mne cestou k zmenšení skleníkových plynů v ovzduší.

Česká republika je čtvrtá po množství emisí oxidu uhličitého na jednoho obyvatele v EU, ale také i v péči o životní prostředí. Průměrný Čech se na ničení klimatu podílí mnohem víc než průměrný Evropan ¹³⁾. Na jednoho obyvatele v České republice připadá 12.5 tuny oxidu uhličitého za rok.

Přestože fakta mluví jasně, podle posledního výzkumu britského deníku THE GUARDIAN, připraveného pro Světové ekonomické fórum v Davidu roku 2007, je také česká republika na čtvrtém místě na světě v globálním přehledu péče o životní prostředí. Vědci srovnávali řadu parametrů od emisí škodlivých plynů, přes ochranu přírodních parků, kvalitu vzduchu po kvalitu vody. Stát dostatečně nepodporuje a nevytváří příznivé podmínky na ochranu životního prostředí, a na příklad vláda před časem schválila opět zvýšení objemu znečištění.

Boj s globálním oteplováním je vyhlášen. Například, na Novém Zélandu chtěli zdanit každou ovci a krávu, v Austrálii vznikla očkovací látka, v Rakousku a v některých státech USA si zase vyšlápli na řidiče samotáře. Jedna jediná kráva podle německé agentury DPA vypustí ¹⁴⁾, denně do ovzduší 280 litrů metanu. Na Zemi se jich přitom pasou stovky miliónu. Na nebezpečí velkých stád dobytka a ovcí upozornila 2006 zpráva OSN. Podle ní jsou z pohledu skleníkových plynů pro životní prostředí horší než automobily. Odborníci do bilance započítali i emise kysličníku uhličitého, který vzniká při výrobě hnojiv, pěstování krmiva, převozu masa a mléka ke zpracování a při přípravě pastvin.

Naopak, jak řekl klimatolog Radan HUTH (z Ústavu fyziky atmosféry Akademie věd České republiky) ¹⁵⁾, že změna klimatu je všeobecně vnímána spíše negativně, ale ona může mít i pozitiva, například se v ČR bude lépe dařit kukuřici. V zimě se oteplí o něco více než v létě. Do roku 2030 teplota stoupne přibližně o 1 až 2 stupně. Globální oteplení může i prospět. Mezi těmi, kdo na něm mohou vydělat jsou zemědělci. Budou moci pěstovat více

teplomilných rostlin, třeba sóju. Naopak, musíme se připravit na více parazitů a škůdců, mimo jiné klíšťat, včetně jedovatých pavouků, protože bez mrazové období se prodlouží o 20 až 30 dnů.

Jak se změny klimatu projeví za 20 či 50 let v Česku? Obecným trendem by měl být mírný nárůst srážek v zimních měsících, spíše tedy ve formě kapalné než sněhové, zatímco v těch letních měsících by mělo dojít k mírnému poklesu srážek ¹⁶⁾. A spíš by měly přicházet takové nárazové silnější přívalové deště, podobné, jaké třeba vyvolaly povodně v roce 1997 a 2002.

Bolest Česka je závislost na fosilních palivech, především uhlí a ropě, a nízká energetická efektivita. V ČR se spotřebuje téměř dvakrát více energie na jednotku HDP než ve vyspělých zemích EU či OECD.

5. ZMĚNY KLIMATU A OBCHOD S EMISEMI

Představují důležitý důvod zájmu o zemní plyn, protože omezování emisí skleníkových plynů bude stále významné téma budoucích desetiletí. Scénáře Mezinárodní energetické agentury (IEA) předpokládají mezi roky 2002 a 2030 růst emisí CO₂ spojených s energetikou o 81 %. Ovšem, přestože plyn má krýt 25 % světové spotřeby zdrojů, na globálních emisích CO₂ se bude podílet pouhými 9 %!

Evropská unie se stala svým systémem obchodování s emisními povolenkami světovým lídrem a ve střednědobém horizontu musí být celosvětově následována. Ve vztahu ke snižování emisí skleníkových plynů je zdůrazněna nutnost internacionalizace metod a nástrojů politiky, neboť tato problematika se týká budoucnosti všeho lidstva.

Pokud jde o jadernou energetiku, nenabízí Evropská komise žádné vedení a odvolává se na výlučnou pravomoc každého členského státu rozhodovat o využívání jaderné energie. Lze očekávat, že i v této otázce vyčkává na jarní summit, jehož výsledek by mohl přístup k jaderné energetice pozitivně ovlivnit.

Evropská komise 8. ledna 2007 zveřejnila studii **Výhledy světové energetické technologie do roku 2050**, která zdůrazňuje potřebu radikálních změn evropského energetického mixu s cílem zajistit energetickou bezpečnost a omezit klimatické změny.

Pro letošní Světové ekonomické fórum v DAVOS-u byla zpracována také studie **Globální rizika 2007**, která dokládá, že ani vlády, ani firmy nemají dosud připravena opatření, která by pomohla čelit globálním rizikům klimatických změn, nebo tato opatření nejsou adekvátní existujícím hrozbám. **Studie identifikuje 23 hlavních rizik a navrhuje ustanovit vysoké národní úředníky pro rizika a vytvářet "koalice ochotných" ke spolupráci při řešení problematiky specifických rizik.**

Paradoxní je, že souběžně se schvalováním "energetického balíčku" vyslovily ekologické nevládní organizace nesouhlas s používáním biopaliv, která jsou naopak jedním z nejdůležitějších prvků návrhu EK. Biopaliva jsou prosazována jako zdroj energie, který produkuje méně oxidu uhličitého, a tím může přispět ke snížení znečištění ovzduší. Podle nevládních organizací (NGO_s) však může širší používání biopaliv a jejich podpora ve skutečnosti přinést více škody než užítku, například:

- plantáže pro pěstování "energetických" plodin mohou přinášet problémy chudým zemím a hrozí, že nahradí deštné pralesy,
- výroba biopaliv spotřebuje mnoho energie, zvýší se znečištění životního prostředí zemědělskou chemií a potenciálním nebezpečím jsou i geneticky modifikované rostliny.

Změna klimatu je realitou, a proto **je třeba mít zpracovaný dlouhodobý výhled vývoje energetiky, a to alespoň do roku 2050, aby bylo jasné, jaké investice unii čekají.**

Při hodnocení návrhu energetické politiky připraveného Evropskou komisí bych vyzdvihl fakt, že v části zabývající se zvýšením energetické účinnosti je věnována pozornost také snížení emisí skleníkových plynů.

K tématům a závěr patří také i strategické plánování a technologický vývoj ¹⁷⁾.

- do roku 2030 by měla být zvládnuta technologie jímání a skladování oxidu uhličitého (označovaná zkratkou CCS) a její aplikace v praxi,
- v roce 2050 by měla fungovat "vodíková společnost" a měly by existovat reaktory čtvrté generace jaderného štěpení a jaderné fúze.
- V roce 2015 by mělo v EU existovat 12 uhelných elektráren vybavených jímáním a ukládáním oxidu uhličitého, přič tento systém by se měl stát součástí obchodování s emisemi skleníkových plynů. Závěr je to jistě velmi pozitivní, avšak konstatování, že všechny nové uhelné elektrárny, které budou postaveny do roku 2020, budou vybaveny systémem CCS, se jeví jako předčasné.

I když požadavky ze strany generálního ředitelství pro životní prostředí i Evropského parlamentu byly vyšší, uvádějí se jako cíle "dvacítky (už avizované v plánech EK) **následující závěry** ¹⁸⁻¹⁹⁾:

- **snížení emisí skleníkových plynů o 20 % až 30 % do roku 2020,** (v srovnání s rokem 1999, nebo 8 % mezi 2008 a 2012)
- **zvýšení podílu obnovitelných zdrojů na 20 % do roku 2020,**
- **zlepšení energetické účinnosti ve stejném období o 20 %.**
- **Podíl energie z biopaliv by do roku 2020 měl představovat 10 % v dopravě**

Jediná síla, která má z kjótského protokolu skutečný prospěch je atom ²⁰⁾. Nemnozí odborníci varují, že krize nepřijde až s poslední kapkou ropy, ale mnohem dříve. Bude mít nečekané a roztodivné podoby. Jednou z nich může být i tzv. kjótský protokol omezující vypuštění skleníkových plynů, který možná není ani tak výrazem péče o budoucnost, jako spíš zbraní pro vybojování co největšího podílu na budoucích ziscích s nedostatkovou energií.

Kjótský protokol je kuriózní dohoda, již si evropské země uložily do roku 2008 omezit emise oxidu uhličitého o 8 %. To znamená, že za cenu omezení vlastního hospodářského růstu pod mezinárodní kontrolou na základě nepotvrzené hypotézy tvrdící, že vypouštění skleníkových plynů způsobuje změny klimatu. Ve skutečnosti je jisté jen to, že přibližně od roku 1880 se průměrná teplota opravdu zvyšuje. K podobným výkyvům docházelo i v minulosti, kdy lidstvo produkovalo skleníkové plyny nanejvýš v ohništích.

Mnoho seriózních klimatologů proto opakovaně konstatuje, že vztah mezi skleníkovými plyny a oteplováním se nepodařilo prokázat, zatímco zřetelná je například souvislost se sluneční aktivitou. Že není s „Kjótem“ něco v pořádku, naznačuje už to, že na obchodu s povolenkami na vypouštění skleníkových plynů vydělávají energetické koncerny. A to také už ne platí. Cena obchodování s emisemi CO₂, rapidně padá. V **září 2005** byla cena emisí **25 €** a v **únoru 2007** jen cca. **2 €** a v **červnu 2007**^{21 - 22)} jen **0,23 – 0,27 €/tCO₂e** !

Podle mne by obchodování s emisemi CO₂ (EU ETS) mělo být nový faktor sjednocující energetické trhy. Například, by musel být motivující faktor pro výstavbu nových zdrojů, větší účinnost spalování, volba paliv apod. Je pravda, že prostředky z prodaje volných emisních povolenek může společnost použít na investice do nových technologií, ale na druhou stranu, díky jednotnosti trhu s emisními povolenkami v rámci EU ETS došlo k růstu volatility v ceně elektřiny kvůli tzv. „fuel switchingu – faktor pro dočasný růst“ (ropa → ZP → EMISNÍ POVOLENKA → ELEKTRINA). Bohužel evropský trh s povolenými limity na CO₂ kolabuje.

A co se stává, například, případ v České republice: Trh s evropskými limity na vypouštění CO₂ do ovzduší běží přesně rok. Obchod s emisemi, který měl bojovat proti změnám klimatu, však nefunguje. Povolených limitů se totiž na minulé období rozdalo příliš. Přesto jich Česká republika žádá stále více. Češka republika požádala EK k roku 2010 o 102 milionů tun CO₂ což je totiž o 5 % (pět) více, než směl dosud český průmysl vypustit, a dokonce o 20 milionů tun CO₂ více, než byl zatím schopen vyprodukovat. "Je to výsměch všem, kteří se svým každodenním chováním snaží důsledky globálních změn podnebí zmírnit. O to krutější, oč více budou čeští znečišťovatelé na přemrštěných kvótách profitovat," řekla Klára Sutlovičová z Centra pro dopravu a energetiku. ČR dostala povolenky na 97 mil.tun od EK pro rok 2007²³⁾.

Už to také není pravdou, protože Brusel zamítl českou žádost o zvýšení povolených emisí CO₂. Podle serveru www.aktuálně.cz z dne 24.5.2007 Evropská komise (EK) zamítlá požadavek ČR na povolenku vypuštění CO₂ ve výši 102 milionů tun. Brusel odsouhlasil nejvýše 86.8 milionu tun. Důvodem je především nevyčerpání povolenek z roku 2005, kdy ČR dostala povolení na vypuštění 97,6 milionu tun. Ve skutečnosti jich však vyprodukovala 82,5 milionu²⁴⁾.

Ministr životního prostředí Petr Jan Kalaš podle svých slov volí cestu vzájemného dialogu a tolerance. Český průmysl si navrhované množství emisí, které bude smět vypouštět v příštích letech, pochvaluje. "Považuje rozhodnutí za logické a odpovídající potřebám našeho průmyslu v budoucnu," řekla Eva Nováková, mluvčí **ČEZ**. Ten **vydělal za první rok na "povolenkách" přes jednu miliardu korun.**

Že povolenky nejsou od začátku rozděleny na základě tržních principů. Je třeba, aby Evropská unie našla takový systém, aby nastavila dobré tržní podmínky a obchodování s emisemi dokázala vybalancovat²⁵⁾. Stát přiděluje povolené limity jednotlivým podnikům na základě takzvaného Alokačního plánu na tříleté období, obsahujícího výši emisí, jež smí stát vypustit.

Jedna "emisní povolenka" přitom umožňuje produkci jedné tuny CO₂. Smysl obchodu s emisemi spočívá v tom, že pokud továrna dokáže zplodiny omezit, může je prodat na trhu. Naopak továrny, které limity nesplní a vypustí do ovzduší více emisí, pak musejí "povolenky" nakoupit. Toto obchodování má motivovat jednotlivé podniky aby emise snižovaly a investovaly do nových technologií.

Nejasnosti panují zejména ohledně toho, jak na tom ve skutečnosti Česko je. Ministerstvo průmyslu tvrdí, že zvýšení by bylo v pořádku, protože Česká republika snižuje emise nejrychleji a závazky z Kjóta splní. Aktuální výsledky měření však staví český průmysl mezi největší znečišťovatele. S navrhovaným objemem se Česko mezi evropskými státy vyšplhá dokonce na druhé místo. Omezení se bohužel týkají jen rozvinutých zemí a nevdí nikomu například likvidace deštných pralesů, fytoplanktonu a korálových útesů, které jsou klíčovým prvkem planetárního koloběhu CO₂.

6. ZÁVER

Kdo tedy vyhrává? Skutečný prospěch má z kjótského protokolu atom. Právě díky hrozbě skleníkových plynů se mu podařilo přehlušit obavy z havárií, radioaktivního odpadu a velkoplošného vyvlastňování krajiny, ale především rozjet nové kolo budování jaderných kapacit, nikdo ale nebrojí proti mnohem obludnějším chladicím věžím. Možní, ale to samozřejmě ne musí znamenat, že jaderná energie je špatná jako taková co uznává i EK která mluvy o mix-u a je to rozhodnutí nebo záležitost strategií každého státu zvlášť.

Florian MARGAN
Ševčíkova 2728/7
130 00 PRAHA 3

7. SEZNAM ZDROJŮ A LITERATURY

1. HOSPODÁŘSKÉ NOVINY, Věda a technika, Snahy zabránit oteplování planety selhávají, 28.listopadu 2000,
2. ALTERNATIVNÍ ENERGIE, Panel OSN o změnách klimatu, 2 ročník X. 2007
3. <http://www.ipcc.ch>
4. LIDOVÉ NOVINY, Mapa ohrožených savců, 8.3.2006
5. PRAVO, Dávné zalednění Země prudce ovlivnilo klima, 9.2.2007, str.10
6. TYÝDEN, 30.04.2007, č.18/2007, Svět, Moře a oceány, str.48
7. ALTERNATIVNÍ ENERGIE, Panel OSN o změnách klimatu, 2 ročník X. 2007
8. <http://www.ipcc.ch>
9. LIDOVÉ NOVINY, Globální změny klimatu, 7.4.2007, str. 7
10. HOSPODÁŘSKÉ NOVINY, Agenda, Oteplování planety bude stát miliardy dolarů, 31.10.2006, str. 2
11. EIA-INTERNATIONAL ENERGY OUTLOOK 2006, Annual Report, Table F10, World Net Coal-Fired Electricity Generation From Central Producers by Region and Country, 2003-2030

12. HOSPODÁŘSKÉ NOVINY, prof. Bedřich MOLDAN, zprávu bereme rezervou, 31.10.06.p. 31.10.2006, str. 2
13. PRAVO, Česká republika je čtvrtá v emisích, 9.2.2007, str. 3
14. PRAVO, Nový Zéland chtěl zavést „daň z prdu“, 9.2.2007, str. 3
15. PRAVO, Na globálním oteplení můžeme i vydělat, 9.2.2007, str. 3
16. LIDOVÉ NOVINY, názory, Jan NOVAK, skleníkové plyny přejí atomu, 8.3.2006
17. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Commission Staff Working Dokument, Brussels, 10.1.2007, COMMISSION STAFF WORKING DOKUMENT, COM(2004)863 final, www.ec.europa.eu/energy/electricity/benchmarking/doc/4/sec_2004_1720_en.pdf
18. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Limiting Global Climate Change to 2 degrees Celsius, COM(2007)2 final Brussels, 10.01.2006,
19. <http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/128060.htm>
20. LIDOVÉ NOVINY, Jan PRETEL - klimatolog, Změnám se nevyhne žádný kontinent, 7.4.2007, str. 7
21. ARGUS European Emissions Markets, ISSN 1746-7837, 30.05.2007,
22. European Daily, CarbonMarkets, HEREN ENERGY, London SE8 3EY, 5.June 2007
23. TECHNICKÝ TÝDENÍK, MPO ČR, Problémy evropské energetiky se nevyhýbají ani Česku, 5.12.2006, str. 8
24. METRO, Brusel zamítl českou žádost o zvýšení povolených emisí CO₂, 24.5.2007, str.2
25. TÝDEN, Eva Hamáčková, Kšeftování s emisemi, 2006, str. 28

Kontakt

Ševčíkova 2728/7
130 00 PRAHA 3

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NIEKTORÉ KONTEXTY EKONOMICKEJ RACIONALITY A NORMATÍVNEJ PARADIGMY V PROCESOH GLOBALIZÁCIE

marton@euba.sk

Abstrakt

Rýchly postup globalizácie, ktorá je realizovaná, najmä v ekonomickej sfére, jednostranným akcentom na ekonomickú racionalitu. Narušovaný je rámec, v ktorom sa doteraz presadzovala normativita, hodnoty v oblasti sociálnej ekologickej. Nepotvrďuje sa spontánne vyriešenie sociálnych problémov, problémov chudoby, vzťahu človeka k prírode. Jedným z riešení by mohlo byť rešpektovanie regionálnych kultúrnych hodnôt, alternatívnych prístupov, individualizácia cez širšie spektrum hodnôt a nie iba cez konzum.

Abstract

The fast progress of globalizatiuon that is being implemented in particular in the economic sector through unilateral accent on economic rationality. The frame, where normativity values in the social, enviromental sphere, ... has been pursued up to now is being disturbed. The spontaneous settlement of social problems, problems of powerty, relationship to the nature is not being proved true. One of the solutions could be respecting the regional cultural human values, alternative approaches, individualisation through a broader spectrum of values and not only through the consumption.

Žijeme v období, ktoré prelamuje hranice starého poriadku. Nejde však len o jednoduché prelomenie starých hraníc a nastolenie nového poriadku, ale v postmodernom afekte sa naša západná civilizácia dostáva do situácie, kedy sa stáva nejaké smerovanie, zmysel, transcendencia ako jedna zo základných črt doterajšieho vývoja západnej civilizácie. Dejiny, v starom slova zmysle, prestávajú existovať, individuálny život je už iba neusporiadanou sériou izolovaných epizód, prúdom zážitkov, ktoré nemajú nijaké vnútorné usporiadanie. Jednotlivec je akousi leibnizovskou monádou bez okien, pričom svet ostatných ľudí je mu sprostredkovaný iba vonkajškovo, cez konzum predmetov, ktorý formuje jeho novú identitu.

Na jednej strane sa postmoderný človek zbavuje obmedzení, noriem, limitov, čo by našimi predchodcami bolo považované za víťazstvo slobody individua za emancipáciu človeka. Sen o slobode voľby prichádza, ale voľba v neusporiadanom chaotickom svete je voľbou konania, ktoré vedie do neznáma. Cenou za slobodu je neistota, je život v riziku (Risikoleben – termín U. Becka v (3)). Svet sa stáva nezrozumiteľným, neprehľadným, preto rastie prirodzená ľudská túžba po istote, usporiadanosti a zrozumiteľnosti sveta, jeho kalkulovateľnosti. Reakciou vo vedách je sústredenie analýz na pochopenie novej situácie a život človeka v nej. Odpovede, ktorá mala moderná veda sa problematizujú a je ich potrebné reorganizovať – či už v podobe reorganizácie postojov človeka, alebo odpovedí v rovine inštitucionálnej a organizačnej. Odpovede, ktoré prinášala moderna sú stále viac protirečivé

a dichotomické. Menia sa priestorové a časové vzťahy. Napríklad, sociálne vzťahy kontrolované štátom začínajú, z veľkej časti, kontrolovať nadnárodné organizácie. Nové konotácie nadobúda weberovský protiklad účelovej a hodnotovej racionality.

V účelovej (ekonomickej, utilitaristickej) paradigme, najmä v ekonómii vystupuje do popredia individuálny aktér, v sociológii dominuje snaha vysvetliť sociálne správanie. Pri vysvetlení sociálneho správania ide, zjednodušene povedané, o homo sociologicus, ktoré ho základnou figúrou je „rolové“ správanie, teda sankcionovanie (ne)naplnenia normatívnych očakávaní spoločnosti.. Ľudské správanie je teda dané očakávaniami, sankciami, internalizáciou hodnôt, noriem, očakávaní. Utilitaristický model predpokladá normy ako podmienky, ktoré sú čoraz viac kalkulovateľné a analyzujú sa konzekvencie. Nemôže však vysvetliť internalizáciu noriem.

Prelínanie týchto modelov je charakterizované vzťahom, hodnoty, normy a úžitku, ekonomickej racionality. V ekonómii je tento protiklad prítomný ako dichotómia hodnôt, normativity a pozitívnej ekonómie. Univerzálne pretenzie tradičných pojmov európskeho myslenia, ako je vyššie dobro, blahobyt sú odmietané ako kolektivistické. Akcentuje sa individuum, pričom aj toto individuum je brané často staticky, ako protipól spoločnosti, kolektívu, stavu. Voľba je pritom braná ako absolútna, ako proces nepodmieneného sebautvárania jednotlivca, ktoré je spojené s úplnou zodpovednosťou za svoj osud.

Individualizáciu však nemôžeme chápať staticky. Vo vzťahu k spoločnosti ide o proces vzájomného utvárania, kde sa vzájomné spojenia a siete vzťahov neustále pretvárajú. Proces individualizácie je pokračujúcou neukončenou históriou, ako zdôrazňuje U. Beck, ktorá nemá svoj cieľ. Nie je tu už lineárny vývoj. Centrálna kategória novovekých sociálnych vied – pokrok – je spochybnená. V novoveku je nerovnaký prístup k zdrojom, ktoré determinujú sebaurčenie, vyrovnávaný pri znevýhodnených vytváraním rôznych foriem, kolektív, formovanie spoločných záujmov, hodnôt a cieľov. Proces individualizácie má v postmodernej dobe svoje odlišnosti – najmä v spochybnení a rozpade tradičných kolektív a inštitúcií – ale aj teraz, práve tak ako vtedy, nie je individualizácia vec voľby, ale vonkajšieho tlaku, „osudu“. „Vo svete individuálnej slobody voľby rozhodne *nie je* v ľudskej pôsobnosti uniknúť procesom individualizácie a odmietnuť zúčastniť sa na tejto hre.“ (1, s. 61) V globalizácii dominuje neoklasická, neoliberalná paradigma, kde je nezamestnanosť, choroba, individuálny osud, výlučne individuálnou zodpovednosťou. Pod tlakom ideológie, médií ľudia veria, že je to pravda. Sociálne produkované rozpory z kvalitatívnych zmien v sociálnom živote sú prezentované tak, že spôsob života jednotlivca, individualizácia sa stáva riešením rozporov, ktoré sú v systéme. Systém vytesňuje problémy nižšie úrovne, resp. až na úroveň individua. Otvára sa čoraz väčšia priepasť medzi schopnosťou sebaurčenia individua a individualitou, ktorú produkuje systém. Systém sa tak zbavuje zodpovednosti za osud jednotlivca, pričom riešenia na úrovni individuálnej biografie nezasahujú systém.

Pokiaľ v industriálnej dobe mohli zamestnanci nútiť manažerov k ústupkom, pretože vedeli, že nemajú kam odísť – dnes, v období globalizácie je situácia iná. Ich zmluvný partner – investor – môže kedykoľvek odísť. Zamestnanci sú teda vo výrazne slabšej pozícii a nemôžu už ako predtým nútiť vlastníkov ku kompromisom silou, ale naopak: musia vábiť kapitál, investície, manifestovať svoju slabosť a odovzdanosť. Ak teda môžeme povedať, že normatívna paradigma, ktorá bola jadrom systému moderného usporiadania, potom táto tendencia zvyšujúca neistotu a izolovanosť individua, urýchľujú dezintegráciu normatívne regulovaného poriadku. Z. Baumann konštatuje: „Normatívna regulácia“ už nie je nevyhnutná k zaistovaniu nadvlády... Nadbytočnosť normatívnej regulácie sa vníma s úľavou a v očiach globálnej elity je jej zmiznutie požiadavkom rozumu a znamením pokroku. Absencia obmedzení, deregulácia a flexibilita, to všetko je obrovský pokrok v porovnaní

s drahými a namáhavými metódami disciplinárneho drilu, ktorý realizovali moderné panoptiká.“ (1, s. 47)

Poriadok, ktorý v moderne smeroval k nejakému projektu budúcnosti sa stáva minulosťou. Ľudia sú sústredení na prítomnosť, prežívanie situácií bez nejakého rámca, či smeru. Je to však pochopiteľná, a, svojim spôsobom, racionálna reakcia na možnosti voľby, ktoré súčasník má. Budúcnosť je vnímaná skôr ako hrozba, pretože ak neovládajte prítomnosť, nemôžete ovládnuť ani budúcnosť. Dochádza k zmenám v inštitúciách, ktoré tvorili regulatívny rámec, ktorý v istej podobe vyjadroval hodnoty, normy spoločnosti. Vytvára sa to čomu P. Bourdieu hovorí politická ekonómia neistoty. Jej znakom je to, že z politiky mizne moc a procesy privatizácie a deregulácie tomu napomáhajú. Skutočná moc je mobilná, je v pohybe, zatiaľ čo politická moc ostáva „na mieste“, je lokalizovaná.

Dovtedy relatívne prehľadný, usporiadaný svet sa vymyká spod kontroly štátu a osudy ľudí sú závislé na silách, ktorých kontrola sa im vymkla z rúk, ako sú svetové finančné a obchodné burzy, nadnárodné sily. Štát je vytláčaný z ekonomického života a akékoľvek pokusy zasiahnuť do ekonomického diania sú sankcionované svetovým trhom. Úspešnosť štátu je, naopak, hodnotená podľa toho, koľko zahraničných investícií získa. Tradičné nástroje politiky štátu a ich vplyv na život ľudí je čoraz menší, občan má čoraz menší dosah na politickú moc, pritom čoraz viac reálnej moci preberajú nadnárodné spoločnosti.

V epoche globalizácie sme svedkami paradoxu: na jednej strane neistota individua, chaotickosť, neusporiadanosť, na druhej strane osud nevyhnutosť, dejinná nutnosť toho, čo prichádza, v podobe v akej prichádza, t.j. nevyhnutosť prevládnutia ekonomickej racionality v jej neoklasickej podobe. Na jednej strane teda postmoderný tlak na izolovanosť individua, partikularizáciu, atomizáciu akoby naplňal ducha postmoderny. Na druhej strane to, čo je za tým, čo je vnímané z pozície jednotlivca ako mysteriózna sila, osud. Týmto agensom je totalizujúca sila, často virtuálnych, špekulatívnych peňazí, kde partikularita trhu fragmentarizuje spoločnosť a sama seba predstavuje ako fatálnu, bezalternatívnu možnosť dejinného pohybu, kde sa partikularita predstavuje ako univerzalita a moderna s fatálnym projektom globalizácie, produkuje na individuálnej úrovni to, čo vnímame ako neistotu, osud a označujeme ako postmodernu. Dokonca môžeme povedať, že pre realizáciu projektu globalizácie je individualizácia, lokalizácia, roztrieštenosť a atomizácia komplementárnym pohybom, ktorý jej napomáha.

Individualizovaný jednotlivec už nehľadá verejné dobro, princípy a hodnoty života pospolitisti, ale snaží sa zapojiť sa do siete vzťahov, často aj virtuálne, namiesto reálneho života. S poklesom vplyvu politiky a najmä republikánskeho inštitútu občianstva, klesá význam občianstva. Verejné je vytláčané súkromným a to čo ľudí spája je často zredukované na pikantnosti zo života tzv. celebrit. Človek, namiesto prežívania vlastných reálnych zážitkov, prežíva virtuálne zážitky iných ľudí. Najdôvernejšie skutočnosti, emócie sa stávajú profánnymi, človek zaplavovaný verejnou prezentáciou intímnych osobných pocitov stráca orientáciu, kontinuitu a zmysel života. Nevytvára trvalé vzťahy, ale stáva sa členom rôznych spoločenstiev vytváraných náhodne na krátku dobu. Povrchnosť v emóciách sa snaží, napriek všetkému, hľadať ego, zakotviť v bezpečí, ale namiesto toho „konzumuje“ emócie a zážitky iných, práve tak sa obklopuje svetom rôznych predmetov, ktoré strieda v čoraz rýchlejšom tempe. Identita ľudí sa formuje tým čo majú, čo si kúpia. Kúpna sila zaisťuje integráciu do (konzumnej) spoločnosti, jej nedostatok znamená exklúziu. Presadzuje sa jediný svet – svet peňazí a tovarov, ktorý vytláča pluralitu kultúr, obrazov samých seba. V ňom sa vykoreňujú a nahrádzajú lokálne kultúry a identity symbolmi sveta tovarov, ktoré pochádzajú z reklamného a imidžového dizajnu nadnárodných koncernov. *Existencia sa stáva dizajnom* – na to celosvetovo (2, s. 61)

Globalizácia sa potom prezentuje ako cesta, ktorá prinesie bohatstvo všetkým a slobodu – rozumej slobodu konzumu. Globalizácia ako projekt moderny je postavená, podobne ako doteraz v dejinách všetky veľké narácie, projekty dovedenia spoločnosti k dokonalému súladu s ľudskou prirodzenosťou. Hodnoty dobra zvíťazia nad zlom. V neoklasickom diskurze je zlom všetko, čo brzdí maximalizáciu zisku. Spontánny rozvoj ekonomiky v globalizácii prinesie bohatstvo všetkým, presiakne - zhora od najbohatších, - dole k najchudobnejším. Je teda potrebné nechať bohatých v pokoji bohatnúť a situácia sa spontánne vyrieši.⁴⁴⁵ Vynára sa tu zásadná otázka – kedy bude nasýtená spotreba bohatých za podmienky, že existuje prakticky neohraničená možnosť hromadenia bohatstva. S istou dávkou nadsádzky možno povedať, že nasýtenie spotreby jednotlivca pripomína komunistický model všestranne rozvinutého človeka, ktorý reguluje svoje potreby rozumnosťou. Analógia sa vynára celkom prirodzene, pretože aj tu je predpokladom akýsi apriórny model prirodzenej saturácie potrieb. Proti tomu stojí prinajmenšom možnosť neobmedzeného hromadenia bohatstva vyjadreného v peňažných, finančných ukazovateľoch, pričom túžba po hromadení kapitálu je daná potrebou istoty a bezpečia, ktorá rastie s objemom vlastneného kapitálu.

Nie je to však len teoreticky chybný predpoklad. Rozdiely medzi bohatými a chudobnými krajinami rastú a rastú aj rozdiely vo vnútri krajín. Napr. v USA 50% obyvateľstva má podiel na bohatstve v rozsahu 2,5%. V New Yorku rastie počet chudobných ľudí a blíži sa k hranici 20%. Politika MMF (SAP), ktorá viedla k štrukturálnemu prispôsobovaniu znamenala obmedzenie verejných výdavkov, zvyšovanie exportu, znižovanie dovozu, privatizáciu. Výsledkom bol často rast chudoby, nezamestnanosti, vytvorenie obrovských dlhov, ktoré sú splácané surovinami za nevýhodné ceny.

Už z týchto poznámok je zrejmé, že spontánna globalizácia problémy chudoby automaticky nevyrieši. Ortodoxní neoliberali však tvrdia, že vzťahy v rámci svetovej civilizácie sa spontánne harmonizujú. Tejto etape predchádzajú obeť, askéza, aby sa dosiahla konkurencieschopnosť. Na koniec sa odstráni chudoba a nastáva obdobie bohatstva. Dochádza k celosvetovej liberalizácii a demokratizácii v procese globalizácie a vlastne ku koncu dejín. Táto postdejinná nirvána je už mnohými odmietnutá a sám F. Fukujama už korigoval svoj postoj. Pokiaľ v tejto univerzálnej podobe sú už proroctvá nových poriadkov prijímané prinajmenšom skepticky, neoklasické ekonomické myslenie presadzuje stále podobné optimistické scenáre, ktoré môžeme subsumovať pod jeden zo súčasných mýtov: trh všetko vyrieši (samozrejme, v spolupráci s ďalším mýtom, že možnosti technického rozumu riešiť problémy sú absolútne).

Existujú však rôzne typy scenárov: od optimistických po pesimistické. Reálnejšie uvažujúci autori sa snažia o vytvorenie takého pohľadu na svet, ktorý by zohľadňoval jeho komplexitu. Pokusy charakterizovať tieto procesy jednoznačným univerzálnym modelom, či dokonca jedným znakom sú nereálne a často ústia do ideológie, či už ide o ortodoxný neoliberalizmus, alebo rôzne pesimistické scenáre, ktoré vychádzajú z náboženských, morálnych, ekologických, či iných argumentov. Stúpenci optimistických scenárov hovoria o raste obchodovaných tovarov, raste produkcie a spotreby etc. Optimizmus v otázke ekonomického rastu je trvalou súčasťou neoklasického ekonomického myslenia. Je tu však aj pesimistami i realistami prezentovaný nekontrolovaný transfer finančného kapitálu, ktorý je niekoľkonásobne vyšší ako objem obchodovaných tovarov, rastie nerovnosť v prístupe

⁴⁴⁵ Jedným zo starších návrhov je návrh Brundtlandovej komisie, ktorá navrhuje riešiť problémy chudobných krajín 3% ekonomickým rastom celého svetového hospodárstva. Ak by sa realizoval tento rast rovnomerne v každej krajine 0,3%, obyvateľ Etiópie by si za 10 rokov zvýšil príjem o 41 dolárov a obyvateľ USA o 7527 dolárov. Pozri aj J. Keller: Až na dno blahobytu (4, s.20).

k bohatstvu, rastie sociálne napätie, je ohrozená demokracia, kultúrna identita, sociálna štruktúra, ale v neposlednom rade je ohrozený vzťah človeka a prírodného prostredia.

Prírodné prostredie je práve tým, čo je najviac ohrozené prudkým rastom spotreby. Práve svet konzumu vytvára skutočnosť, ktorá sa prispôsobuje klientovi, ktorý je stratený v nepriehľadných sieťach organizácií a ekonomických vzťahov. V konzume má človek pocit slobody voľby, formuje si svoj domov tým, že sa obklopuje predmetmi, formuje si novú identitu, identitu vlastníka tej istej značky (príslušnosti k fanklubu nejakej popovej či futbalovej,...) hviezdy, ktorá mu sprostredkúva chýbajúci pocit spolupatričnosti k spoločenstvu. Vytváranie kolektivity na báze sociálneho vzťahu, či hlbšej predstavy o svojom mieste vo svete, je nahradené vlastníctvom predmetu, nesebareflexívnym ego, ktoré nie je skutočnou individualitou, ale iba jedincom u ktorého skôr prevláda stádové vedomie. Mať predmet, konzumovať nahrádza pocit reálnej sociálnej kontroly svojho života, pretože ekonomika i politika sa vymkli spod kontroly ľudí. Aj reálny styk ľudí medzi sebou je nahradzovaný virtuálnym cez masmédiá, najmä však cez internet, kde si ľubovoľne volíme svoju identitu. Rituálne chovanie, ktoré upevňovalo doterajšie spoločenstvá je nahradzované rituálmi konzumu, vyprázdňuje sa zmysel tradičných sviatkov, či vzťahov rodičov a detí,...

Práve nastavenie civilizačnej paradigmy cez absolutizáciu ekonomickej racionality a masový konzum viedli J. Šmajsa k označeniu ľudskej kultúry ako protiprírodnej. „Kultúra – napriek globalizácii – ľahkomyselne pokračuje v biologicky nastavenej útočnej adaptívnej stratégii človeka ako druhu. *Pýši sa racionalitou, ale na úrovni práv a nárokov priemerných ľudí ponecháva prvenstvo ich prirodzenosti (súboru vrodenných génov). Na úrovni vlastného systému alibisticky odovzdáva svoj osud do rúk trhu a ďalších neviditeľných regulatívov spoločenskej spontaneity.*“ (6., s.197)

Je teda zrejmé, že pretenzie neoklasickej paradigmy na premenu homo oeconomicus na akéhosi homo globalis nie sú reálne. Ekonomická racionalita rozvíjajúca sa v rámci národného štátu ešte mohla byť regulovaná v prijateľných normatívnych rámcach. Efektívne globálne inštitúcie sú však vytvorené na báze ekonomickej racionality. Je preto potrebné posilniť občiansky princíp v rámci jednotlivých štátov, ale najmä v rámci svetového spoločenstva. Politické inštitúcie by sa mali dostať na rovnakú úroveň globálnosti ako ekonomické aj pokiaľ ide o ich efektivitu. Pokusov sformulovať spôsob akým by sa to dalo realizovať je viacero. Napr. komisia OSN pre politiku svetového poriadku (The Commission on Global Governance) vypracovala r.1995 správu (Our Global Neighbourhood), ktorá sa zamýšľa i nad globálnym hodnotovým rámcem, nad akýmsi globálnym étosom, (pozri aj 5) ktorý by mal v tomto novom poriadku fungovať. Aktérmi jeho vytvárania by mali byť okrem transnacionálnych korporácií, národných štátov aj mediálny svet a silnejúce hnutie nevládných organizácií, ktoré sa medzinárodne prepojuje. Práve tento aspekt pozdvihnutie efektívnych politických inštitúcií na globálnu rovinu (čomu bránia práve globálne ekonomické sily, ktoré nie sú pod kontrolou) je snád' najnaliehavejšou úlohou dneška.

Literatúra:

1. Bauman, Z.: Individualizovaná spoločnosť. Praha: Mladá fronta 2004.
2. Beck, U.: Čo je globalizácia? Omyly globalizmu. Odpovede na globalizáciu. Bratislava: Vydavateľstvo Spolu slovenských spisovateľov, Bratislava 2004.
3. Beck, U.: Risikogesellschaft: auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt: Suhrkamp Verlag 1986.

4. Keller, J.: Až na dno blahobytu. (Ke společenským kořenům ekologické krize) Brno: Duha 1993.
5. Küng, H.: Světový étos pro politiku a hospodářství. Praha: Vyšehrad 2000.
6. Šmajš, J.: Ohrozená kultura. Banská Bystrica: PRO 2006.

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 424

Mgr. Halina Martyniv, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

DOHOVOR O UZNANÍ A VYKONATELNOSTI CUDZICH ROZHODCOVSKÝCH ROZHODNUTÍ

martyniv@euba.sk

Abstrakt

Rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchode je alternatívnym spôsobom riešenia sporov, v ktorom nerozhodujú sudy ale rozhodcovia resp. rozhodcovský tribunál. Dohovor o uznaní a vykonateľnosti cudzích rozhodcovských rozhodnutí je najvýznamnejšou právnou úpravou, zabezpečujúcou výkon rozhodcovských rozhodnutí, vydaných v medzinárodnom rozhodcovskom konaní. Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 Vzťah medzinárodného a európskeho práva.

Abstract

Arbitration in international commerce is alternative means of solution causes, where adjudicate arbitrators or judgement-seat not judgements. Convention on the recognition and enforcement of foreign arbitral awards is the most important juridical adjustment insure enforcement of foreign award, issue in international arbitration

Rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchode je alternatívnym spôsobom riešenia sporov, v ktorom nerozhodujú sudy, ako reprezentanti štátnej moci, ale rozhodcovia resp. rozhodcovský tribunál. Arbitráž znamená odňatie právomoci štátnym súdom na základe dohody účastníkov sporu, ktorí zveria rozhodnutie už existujúceho sporu alebo budúcich sporov súkromným osobám- rozhodcom. V takom prípade ide o dobrovoľnú (fakultatívnu) arbitráž.

Zásadu zmluvnej voľnosti v oblasti súkromného práva (hmotného) takto dopĺňa autonómia strán v oblasti procesného práva prenechať rozhodovanie svojich sporov zvolenému rozhodcovskému súdu.

Všeobecné medzinárodné právo neukladá štátom, aby riešili svoje spory arbitrážou⁴⁴⁶. Štát, pripúšťajúc arbitráž vo svojich zákonoch, upravuje súčasne základné predpoklady (podmienky) rozhodcovského konania a vykonáva nad ním určitý (vo vymedzenom rozsahu) dozor prostredníctvom súdov.

Právne úpravy rozhodcovského konania a medzinárodného rozhodcovského konania nie sú v jednotlivých krajinách rovnaké. Niektoré štáty upravujú domáce a medzinárodné rozhodcovské konania jednými rozhodcovskými pravidlami zakotvenými v zákone o rozhodcovskom konaní bez ohľadu na štátnu príslušnosť účastníkov konania alebo ich sídlo (je to príklad Holandska).

Iné štáty, ako Veľká Británia a Švajčiarsko majú osobitnú právnú úpravu vzťahujúcu sa na domáce rozhodcovské konanie a osobitnú právnú úpravu na medzinárodné

⁴⁴⁶ S. Mráz a kol.: Medzinárodné verejné právo. Univerzita Komenského, Právnická fakulta. 2003. str. 313

rozhodcovské konanie. Faktorom, ktorý rozhoduje o charaktere rozhodcovského konania môže byť sídlo, trvalý pobyt sporových strán alebo charakter sporu⁴⁴⁷.

Vo VB pokiaľ sporové strany majú rôznu štátnu príslušnosť alebo sídla v rôznych štátoch, rozhodcovské konanie sa bude v zásade riadiť pravidlami určenými pre medzinárodne rozhodcovské konanie. Pokiaľ ale pôjde o „domáce sporové strany“, rozhodcovské konanie sa bude riadiť právnou úpravou určenou pre anglické rozhodcovské konanie.

Medzinárodné akty, ktoré upravujú činnosť medzinárodnej obchodnej arbitráže môžeme rozdeliť do troch druhov:

1. medzinárodné konvencie,
2. dvojstranné dohovory,
3. medzinárodné dokumenty nenormatívnej (odporúčajúcej) povahy.

Najdôležitejšími mnohostrannými dohovormi v otázkach medzinárodného rozhodcovského konania patria nasledovné:

- Dohovor o uznaní a vykonateľnosti cudzích rozhodcovských rozhodnutí (1958)⁴⁴⁸
- Európsky dohovor o obchodnej arbitráži (1961)
- Washingtonský dohovor 1965 o riešení investičných sporov medzi štátmi a príslušníkmi z rôznych štátov
- Dohovor k Európskej energetickej charte (1994).

Newyorský dohovor je najvýznamnejšou právnou úpravou, zabezpečujúcou výkon rozhodcovských nálezov, vydaných v medzinárodnom rozhodcovskom konaní. V roku 1958 k uvedenému dohovoru pristúpilo viac ako 100 štátov, vrátane Slovenskej republiky, Českej republiky, Chorvátska, Ruskej Federácie, USA a mnohých ďalších krajín v Európe a Ázii (napr. Čína, Japonsko). SR sa stala účastníkom tohto Dohovoru na základe sukcesie po ČSFR dňa 28.05.1993. Predmetný Dohovor je publikovaný vyhláškou Ministerstva zahraničných vecí č. 74/1959 Zb. a podľa čl. I ods. 3 sa na SR vzťahuje iba výhrada č. 1 o vzájomnosti. Obchodnú výhradu č.2, ktorá obmedzuje pôsobnosť Dohovoru na obchodné spory Slovensko nepoužilo.

Pôsobnosť dohovoru nie je podmienená štátnou príslušnosťou (miestom sídla) sporových strán, ale miestom vydania rozhodcovského nálezu. Newyorský dohovor sa vzťahuje len na rozhodcovské rozhodnutia, ktoré boli vydané v inom štáte, ako je štát, v ktorom majú byť uznané a vykonané.

Cieľom Newyorského dohovoru je zaviazat' členské štáty k uznaniu záväznosti zahraničných rozhodcovských rozhodnutí a zabezpečiť ich výkon v praxi v súlade s ustanoveniami dohovoru.

Článok I odsek 3 predmetného dohovoru dáva členským štátom pri podpise, ratifikovaní alebo ich pristúpení k dohovoru možnosť uznať zahraničné rozhodcovské rozhodnutia v súlade s dohovorom na princípe reciprocity (uznajú len rozhodcovské rozhodnutia, vydané na území iného členského štátu dohovoru). Predmetný článok dáva členským štátom možnosť obmedziť pôsobnosť dohovoru len na obchodné spory, ktoré vznikli na zmluvnom alebo nezmluvnom základe.

V článku II ods. 2 Newyorského dohovoru je formulovaná požiadavka na písomnú formu rozhodcovskej doložky alebo zmluvy. Uvedená požiadavka zodpovedá možnostiam komunikácie v čase prijatie dohovoru a znie nasledovne: „Pojem písomná dohoda zahŕňa

⁴⁴⁷ Popondopulo, V.F.: Medzinárodné obchodné právo. Moskva: Omega. 2005, str. 91

⁴⁴⁸ ďalej v texte Newyorský dohovor

rozhodcovskú doložku v zmluve alebo rozhodcovskú zmluvu podpísanú stranami alebo obsiahnutú vo vzájomne vymenených listoch alebo telegramoch“. V súčasnosti je pre strany výhodnejšie použiť modernejšie vzorové rozhodcovské doložky.

Newyorský dohovor v článku III a IV upravuje postup pri uznaní a výkone rozhodcovského rozhodnutia. Strana, žiadajúca o uznanie a výkon rozhodcovského rozhodnutia musí postupovať v súlade s procesným právom štátu, v ktorom má byť predmetný nálež uznaný a vykonaný. Zároveň musí predložiť príslušnému súdu originál rozhodcovského rozhodnutia (alebo overenú kópiu) a originál (resp. overenú kópiu) rozhodcovskej zmluvy. Touto cestou sa podľa dohovoru uznáva nie len rozhodcovské rozhodnutie, ale aj rozhodcovská zmluva sporových strán.

Dohovor upravuje v článku V dôvody, pre ktoré je možné odmietnuť uznanie a výkon rozhodcovského rozhodnutia, vydaného v medzinárodnom rozhodcovskom konaní, ktoré rozdeľuje do dvoch kategórií. Do prvej kategórie patria nasledujúce dôvody:

- a) Strany, ktoré uzavreli rozhodcovskú zmluvu (doložku) nemali dostatok spôsobilosti na uzavretie rozhodcovskej zmluvy podľa ich rozhodného práva (napr. rozhodcovskú zmluvu za obchodnú spoločnosť podpísal zástupca, ktorý nemal na to potrebné poverenie).
- b) Rozhodcovská zmluva je neplatná podľa práva, ktorým sa riadi alebo podľa práva štátu, v ktorom bol rozhodcovské rozhodnutie vydané.
- c) Bolo porušené právo sporových strán na riadne prejednanie veci. Predmetné právo môže byť porušené akýmkoľvek nedostatkom, vyskytujúcim sa v priebehu rozhodcovského konania, ktorý má za následok nerovnoprávne postavenie sporových strán.
- d) Rozhodcovský tribunál prekročil rozsah svojej právomoci (rozhodol v rozhodcovskom konaní o sporoch, ktoré mu neboli predložené na rozhodovanie v rámci predmetného konania). V tomto prípade je možné čiastočné uznanie a výkon tej časti rozhodcovského rozhodnutia, v ktorom rozhodol tribunál v rozsahu svojej právomoci, pokiaľ je možné túto časť predmetného nálezu oddeliť od časti, pri ktorej rozhodcovský tribunál prekročil svoju právomoc.
- e) Zloženie rozhodcovského tribunálu alebo rozhodcovské konanie bolo v rozpore s dohodou strán alebo v rozpore s právom štátu miesta konania.
- f) Rozhodcovské rozhodnutie ešte nie je záväzné, bolo zrušené alebo jeho výkon bol odložený súdom štátu, ktorý vydal predmetné rozhodnutie.

Do druhej kategórie dôvodov odmietnutia uznania a výkonu rozhodcovského rozhodnutia patria tieto dôvody:

- a) Spor nie je možné rozhodovať v rozhodcovskom konaní podľa práva štátu, v ktorom má byť nálež uznaný a vykonaný.
- b) Uznanie a výkon rozhodcovského rozhodnutia by bolo v rozpore s výhradou verejného poriadku štátu, v ktorom má byť nálež uznaný a vykonaný⁴⁴⁹.

Súdy zväčša odmietnu uznanie a výkon rozhodnutia, pokiaľ ide o výhradu medzinárodného verejného poriadku. Neodmietnu však uznanie rozhodcovského rozhodnutia

⁴⁴⁹ K. Chovancova : Rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchode. Obchodné právo, č. 8-9, 2004. str. 126

len preto, že bolo vydané v inom štáte podľa cudzieho práva dvoma rozhodcami a podľa domáceho práva musí byť vydaná napr. tromi rozhodcami.

Článok VI Newyorského dohovoru upravuje otázku odloženia výkonu rozhodcovského rozhodnutia v prípade, ak sa podala žiadosť o zrušenie alebo odklad výkonu rozhodnutia na kompetentnom organe.

V záverečnej časti dohovoru (články VII- XVI) sú sústredené ustanovenia, upravujúce podmienky a rozsah platnosti dohovoru, požiadavky jeho ratifikácie, okamih vstupu dohovoru do platnosti, podmienky výpovede a pod.

Ustanovenia Newyorského dohovoru sa nedotýkajú platnosti mnohostranných alebo dvojstranných dohôd uzavretých zmluvnými štátmi o uznanie a výkon rozhodcovských rozhodnutí.

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodného práva
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 408

Ing. Lukáš Melecký

EKONOMICKÁ FAKULTA
VŠB-TU OSTRAVA

REGIONÁLNÍ DISPARITY V KONTEXTU POLITIKY HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ SOUDRŽNOSTI EU

lukas.melecky@vsb.cz

Abstrakt

I přes relativně vysoký stupeň reálné konvergence států a regionů Evropské unie, přetrvává v Unii, na vnitrostátní a regionální úrovni, v absolutním vyjádření stále mnoho výrazných rozdílů, které jsou zejména výsledkem rozšiřovacího procesu. Tuto skutečnost dokládá i nedávno publikovaná čtvrtá zpráva o hospodářské a sociální soudržnosti EU (květen 2007). V tomto kontextu se příspěvek zabývá identifikací regionálních disparit v oblasti hospodářské, sociální a územní soudržnosti EU. Cílem příspěvku je především zmapovat a vyhodnotit základní ukazatele regionálních disparit používané pro hodnocení v průběžných zprávách o hospodářské a sociální soudržnosti EU v letech 1996 – 2007.

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu WD-55-07-1 - Výzkum regionálních disparit v územním rozvoji České republiky, realizovaného v rámci výzkumného programu Ministerstva pro místní rozvoj na léta 2007 až 2011 - programu WD - Výzkum pro potřeby řešení regionálních disparit.

Abstract

In spite of a relatively high degree of the real convergence in the European Union, absolute disparities remain large in national and regional level of the Union. This is mainly as a result of recent enlargement process. This fact exemplifies also recently published 4th Report on Economic and Social Cohesion (May 2007). Following this point of view the conference paper deals with identification of regional disparities in the field of economic, social and territorial cohesion of the EU. The aim of this paper is to bring a general overview of regional disparities indicators databases that have been used in cohesion reports in years 1996 – 2007.

1. Úvod

V posledních letech se problematika disparit mezi regiony ukazuje jako větší a závažnější než mezi zeměmi. Tato skutečnost se stává faktem i v prostředí Evropské unie (EU). To přitahuje zvýšenou pozornost o analýzy příčin socioekonomických rozdílů mezi evropskými regiony. To vše je podpořeno faktem, že vytvoření EU bylo založeno na víře, že širší prostor svobodného obchodu je nezbytnou podmínkou pro hospodářský blahobyt a jeho rovnoměrné rozšíření mezi zeměmi. Postupné rozšiřování Evropské unie a její aktuální vývoj přináší s sebou velké rozdíly v rozdělení bohatství. Regionální disparity se tak stávají fenoménem regionálního rozvoje posledního desetiletí. V rámci regionálních věd se však objevují i další související pojmy jako zejména konvergence, konkurenceschopnost a

v neposlední řadě také soudržnost. Všechny tyto termíny jsou vyjádřením přístupu k řešení nerovností jak v rámci samotné EU, tak vůči okolnímu světu.

Termíny *soudržnost* a *konkurenceschopnost* jsou v rámci evropské integrace pojímány poněkud různorodě a s určitou nejednoznačností. Konkurenceschopnost můžeme chápat na různých úrovních, a to na úrovni mikroekonomické (firemní) nebo na úrovni makroekonomické (ekonomiky jako celku). Mezi oběma úrovněmi je však rozdíl. Ve svém původním významu se pojem konkurenceschopnost vztahoval pouze na firmy a firemní strategie. Konkurenceschopnost firem je pak odvozována od konkurenční výhody, kterou firmy získaly svými způsoby výroby a působením na trzích ve srovnání se svými soupeři na trhu. Kritická debata o tzv. teritoriální (národní, regionální) konkurenceschopnosti se pak týká vztahu mezi konkurenceschopností firem a jejich vlivu na konkurenceschopnost států, regionů, resp. ekonomiky, ve které jsou firmy umístěny. Nelze totiž jednoznačně tvrdit, že teritorium je konkurenceschopné, obsahuje-li dostatek konkurenceschopných firem. Konkurenceschopnost je také často spojována s otázkou, jak zvýšit ekonomický blahobyt a distribuci bohatství.⁴⁵⁰ Evropská unie spojuje otázky konkurenceschopnosti i s problematikou *sociálně-ekonomické soudržnosti*. Koncept soudržnosti v EU a jeho praktická realizace v podobě politiky soudržnosti EU se tak stává klíčovou otázkou.

V rámci výzkumu regionálních disparit sehrává analýza a studium přístupů k disparitám důležité místo. Klasifikace disparit podle dimenze soudržnosti představuje alternativu k jiným klasifikačním systémům, avšak v rámci EU je velmi významná a současně používaná.

2. Pojetí soudržnosti v Evropské unii

2.1 Teoretický koncept soudržnosti v EU

Koncept soudržnosti (koheze) představuje v rovině novodobé architektury Evropské unie jeden ze tří pilířů konstrukce evropského politického a ekonomického prostoru, který doplňuje působení jednotného vnitřního trhu a hospodářské a měnové unie. Soudržnost v EU představuje jedinečný koncept politiky, která usiluje o snižování (vyrovnávání) rozdílů (disparit) mezi úrovněmi rozvoje různých regionů a zaostalosti nejvíce znevýhodněných regionů nebo ostrovů, včetně venkovských oblastí. Soudržnost je důležitým nástrojem EU sloužícím jako vzor rozvoje, v němž hrají aktivní roli pojmy jako je *solidarita* a *spolupráce*.

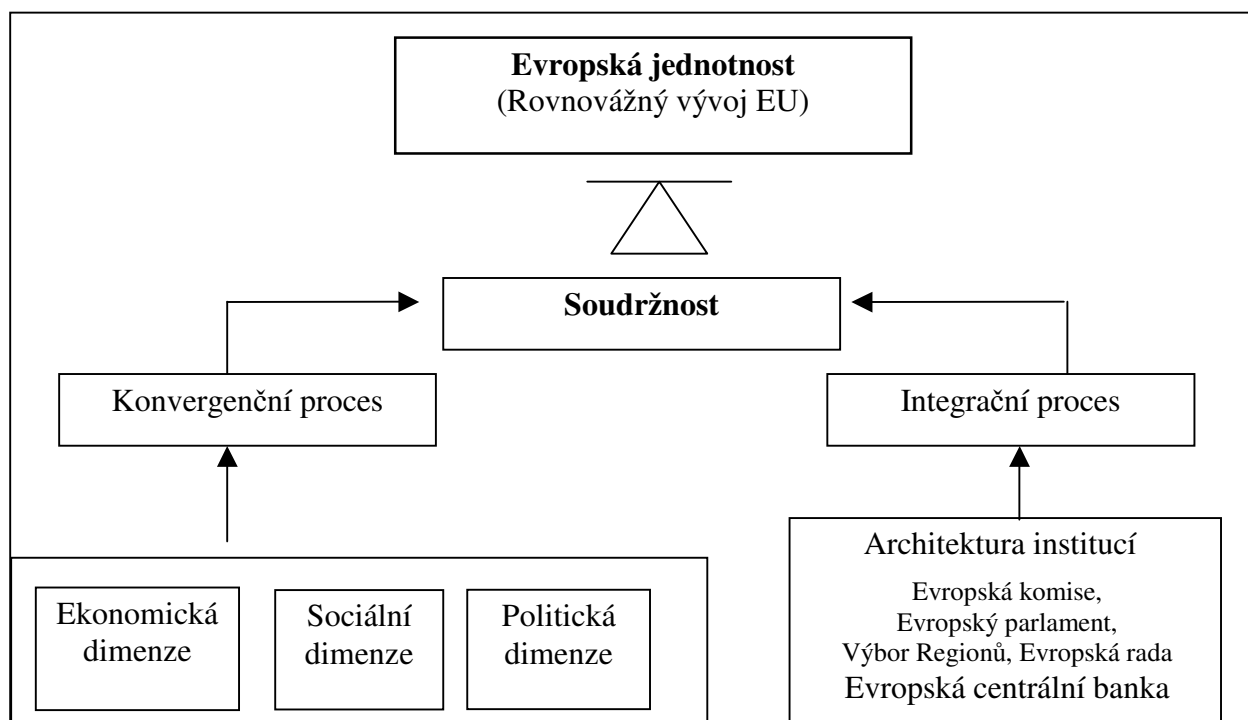
Teoretické pojetí soudržnosti v Evropské unii nabízí odpovědi na otázku „*co*“ je předmětem a cílem zvolené politiky soudržnosti. Hlavní myšlenkou této koncepce je skutečnost, že soudržnost představuje **politický cíl** usilující o snižování rozdílů v ekonomické výkonnosti (ekonomický aspekt soudržnosti), větší rovnost a vytvoření společnosti schopné

⁴⁵⁰ Jednu z vhodných definic konkurenceschopnosti nabídla Evropská komise v roce 1999 ve zprávě „*Six Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*“ (1999): „Národní konkurenceschopnost je schopnost produkovat zboží a služby, které vyhovují podmínkám mezinárodních trhů a současně schopnost dosahovat vysokých a udržitelných příjmů. Obecněji je to schopnost generovat vysoké příjmy i vysokou zaměstnanost (kvalitu i kvantitu pracovních míst) v podmínkách externí konkurence“. Jiná definice je uvedena ve zprávě Evropské komise o konkurenceschopnosti (European Competitiveness Report, 2000): „Ekonomika je konkurenceschopná, pokud se jeho obyvatelstvo těší trvale vysoké a rostoucí životní úrovni a trvalé vysoké zaměstnanosti.“ blíže viz např. [SKOKAN, 2005].

vytvářet příležitosti pro všechny občany EU (sociální aspekt soudržnosti) a to bez ohledu na to, kde občané žijí (teritoriální aspekt soudržnosti).

Koncept soudržnosti rovněž souvisí s **ekonomickým konceptem** dosahováním hospodářské konvergence. *Koncept konvergence* odpovídá na otázku, „jakým“ způsobem je možné dosáhnout vyšší úrovně soudržnosti. Konvergence je obecně chápána jako proces postupného sblížení či slučování dvou nebo více celků, pro který lze definovat přísná kritéria. Podle standardního neoklasického modelu je to např. proces rychlejšího ekonomického růstu v zemích, které mají nižší úroveň hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele než země bohatší (Ericsson, 2005). Tento proces se nazývá beta (β)-konvergenčí na rozdíl od tzv. sigma (σ)-konvergence, která se vyjadřuje jako rozptyl reálných příjmů na obyvatele. Stále častěji se úroveň konvergence promítá do socio-ekonomických rozdílů daných zemí či regionů. Pokud jednotlivé země nerealizují konvergenční program ve vytyčeném časovém horizontu, nelze rovněž realizovat cíle směřující k zajištění soudržnosti daného území. Aspekt soudržnosti je tedy možné v tomto pojetí chápat jako jeden z *možných výstupů realizovaného procesu konvergence*. Konvergence v teoretickém pojetí soudržnosti tedy není pouhým ekonomickým konceptem, nýbrž hraje důležitou úlohu při dosahování „spravedlivějšího“ vývoje ekonomické úrovně jednotlivých regionů EU.

Obr. 1: Pojetí soudržnosti v Evropské unii – dynamický model

Pramen: Leonardi, 2005, s. 12; vlastní zpracování

Politický význam konceptu soudržnosti je spojen s cílem dosažení rovnovážného vývoje v Evropské unii prostřednictvím transferů směřujících od států bohatších ke státům chudším. Evropská politika soudržnosti je tedy *politikou solidarity*. Soudržnost vyjadřuje solidaritu členských států, jejímž cílem je **zatraktivnit regiony a vytvořit z nich inovativnější a konkurenceschopnější místa k životu i k práci.**⁴⁵¹ Prostřednictvím této politiky Unie

⁴⁵¹ (DG Regio, 2006)

přispívá k rozvoji zaostávajících regionů, k restrukturalizaci průmyslových oblastí, které se ocitly v obtížné situaci, k ekonomické diverzifikaci venkovských oblastí, kde je zemědělství na ústupu, či k revitalizaci zanedbaných městských čtvrtí. Klíčovým nástrojem financování politiky hospodářské a sociální soudržnosti jsou *strukturální fondy EU*. Mezi ostatní finanční nástroje politiky soudržnosti patří například Fond soudržnosti a půjčky Evropské investiční banky (EIB).⁴⁵² Následující tabulka přehledně přibližuje výše popsany koncept soudržnosti včetně čtyř základních komponent, které vytvářejí její rámec.

Tab.1: **Základní komponenty teoretického konceptu soudržnosti, konvergence a integrace**

Koncept/ Komponenty	Soudržnost	Konvergence	Integrace
Podstata (jádro)	Politické cíle	Průběh (proces) politiky	Institucionální architektura
Cíle	Rovnost/Příležitost	Blahobyť/Životní úroveň	Účinnost/Institucionální výkonnost
Základní dimenze analýzy	Politická	Ekonomická	Čas
Hlavní účastníci	Občanská společnost	Podnikatelské subjekty/Tržní prostředí	Zastupující instituce

Pramen: Leonardi, 2005, s. 10; vlastní zpracování

Soudržnost je tedy základním politickým cílem Evropské unie, kterého je dosahováno skrze proces socio-ekonomické konvergence a budování příslušných institucí na evropské úrovni. Je však třeba si uvědomit, že soudržnost bez realizace procesu konvergence je pouhým abstraktním politickým konceptem, který není dosažitelný. V dlouhém období je možné koncept soudržnosti realizovat pouze za předpokladu, že političtí aktéři vytvářejí formální instituce a pravidla, které umožňují činit zásadní rozhodnutí přispívající k dosažení soudržnosti.

Politika soudržnosti EU má zajistit, aby v rámci EU nedocházelo k divergenci mezi bohatými a chudými. Pod politikou soudržnosti Evropské unie se skrývá dosahování cíle konvergence pro vybranou skupinu zemí (a tedy i regionů) a cílů konkurenceschopnosti a zaměstnanosti pro skupinu zemí nebo regionů jiných. Politika soudržnosti je vyvolána právě existencí disparit mezi zeměmi, regiony a sociálními skupinami a jejím hlavním cílem je tyto disparity redukovat.⁴⁵³

Koncepce politiky soudržnosti, která se na evropské úrovni uplatňuje, není pasivní koncepcí, která pouze přerozděluje příjmy, ale *dynamickým modelem politiky*, která se snaží vytvořit prostředky zaměřením faktorů hospodářské konkurenceschopnosti a zaměstnanosti, zvláště tam, kde je vysoký nevyužitý potenciál. Jedná se o specifickou politiku usilující o přerozdělování finančních zdrojů mezi členské státy EU skrze rozpočet EU za účelem

⁴⁵² V současné době jsou pro podporu opatření regionální a strukturální politiky používány čtyři strukturální fondy: Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF), Evropský sociální fond (ESF), Podpůrná sekce Evropského zemědělského usměrňovacího a záručního fondu (EAGGF-G) a Finanční nástroj na podporu rybolovu (FIFG).

⁴⁵³ (SKOKAN, 2007)

podpory ekonomického růstu a udržitelného rozvoje. Evropská komise se ve spolupráci s partnery v členských státech snaží o to, aby každý cent investovaný prostřednictvím politiky soudržnosti byl vydáván efektivně a co možná nejcíleněji. *Dynamizace politiky soudržnosti* se projevuje zejména v programovacím období 2007 – 2013, kde priority a cíle politiky hospodářské a sociální soudržnosti kladou značný důraz na agendu Unie zaměřenou na růst a zaměstnanost.

2.1 Ekonomická, sociální a územní soudržnost EU

Evropská komise vydává každé tři roky zprávu o pokroku, jakého bylo dosaženo v oblasti ekonomické a sociální soudržnosti a jak k tomu přispívají politiky Společenství. Existence *kohezních zpráv* vyplývá z povinnosti zakotvené v jednom z pramenů sekundárního práva EU – nařízení Rady (ES) 1083/2006 o obecných ustanoveních k ERDF, ESF a FS. Obsahem hodnocení a analýz politiky soudržnosti v rámci těchto kohezních zpráv byla zpočátku jen ekonomická a sociální soudržnost. Po roce 2000 se koncept soudržnosti rozšiřuje o nadřazený pojem územní soudržnosti.

Hospodářská (ekonomická) a sociální soudržnost je výrazem solidarity mezi státy a regiony a je v podstatě implementována prostřednictvím regionální a strukturální politiky EU respektive politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU. Z historického hlediska je koncept hospodářské a sociální soudržnosti spjat se Smlouvou o EU, podepsanou v Maastrichtu v roce 1992, kde je soudržnost definována jako jeden z hlavních cílů Unie vedle měnové unie a jednotného trhu.

Hospodářská soudržnost hodnotí ekonomickou konvergenci a dá se vyjádřit snižováním disparit mezi úrovněmi rozvoje různých regionů (států) pomocí řady ekonomických ukazatelů. Mezi nejčastěji sledované a publikované ukazatele patří např. hrubý domácí produkt HDP/obyvatele, zaměstnanost, produktivita apod. *Sociální soudržnost* se zaměřuje na dosažení cílů na poli nezaměstnanosti, vzdělání, sociálního vyloučení různých skupin a v demografických trendech v rámci EU. Ekonomická soudržnost směřuje k firmám a k dalším aktérům ekonomického rozvoje, jako jsou například odbory a další zaměstnanecké organizace a k prostředí pro podnikání, sociální soudržnost směřuje k osobám a domácnostem a jejím cílem je odvrátit chudobu a minimalizovat nezaměstnanost. *Koncept územní soudržnosti* je z historického hlediska přístupem nejmladším. Pojem územní soudržnosti se objevil v oficiálních dokumentech EU koncem 90. let 20. století (ESDP, 1999). Byl zdůrazněn ve Druhé zprávě o hospodářské a sociální soudržnosti (EC, 2001) v souvislosti se zahájením debaty o politice soudržnosti po roce 2006 a dále byl rozpracován např. ve Třetí zprávě o hospodářské a sociální soudržnosti (EC, 2004), ve Čtvrté zprávě o hospodářské a sociální soudržnosti EU (EC, 2007) a konečně také i v návrhu Ústavní, respektive Reformní smlouvy z roku 2007, kde je posilování hospodářské, sociální a územní soudržnosti zakotveno do hlavních cílů EU. Nikde však nebyl koncept územní soudržnosti explicitně a jednoznačně definován. Ze současných názorových proudů uveďme alespoň přístup *Willema Molla* (2007), který považuje za územní soudržnost situaci, kdy lidé a firmy nejsou nadměrně handicapováni prostorovými rozdíly v přístupu k základním službám, k základní infrastruktuře a ke znalostem. Ve Třetí zprávě o hospodářské a sociální soudržnosti EU se např. uvádí, že územní soudržnost doplňuje cíle Unie týkající se hospodářské a sociální soudržnosti. Koncepce územní soudržnosti rozšiřuje pojem hospodářské a sociální soudržnosti, protože jej doplňuje i posiluje. Co se politiky týče, cílem je pomoci dosáhnout vyváženějšího rozvoje zmenšením stávajících nerovností, zabráněním vzniku územní nevyváženosti a vytvářením koherentnějších sektorových politik s územním dopadem i politiky regionální. Centrem zájmu

je také zlepšit územní integraci a podpořit spolupráci mezi regiony. Hlavní podmínkou územní soudržnosti je zlepšit rovnost přístupu k základním zařízením, nezbytným službám a ke znalostem, tj. k tomu, co nazýváme „službami obecného (hospodářského) zájmu“. K těmto službám patří mj. služby poskytované za úplatu, například telekomunikační, energetické, dopravní a poštovní, ale také sociální služby, například sociálního bydlení, péče o děti, pomoci potřebným rodinám a jednotlivcům, atd.

Koncept územní soudržnosti rozvíjí hospodářskou a sociální soudržnost tím, že základní cíl EU, vyvážený a udržitelný rozvoj, převádí do územního kontextu. Znamená vyváženou distribuci lidských aktivit v rámci území, která umožňuje efektivní využívání územního potenciálu pro zvyšování konkurenceschopnosti. Je to zastřešující pojem, který integruje sociální a geografické dimenze území a jeho potenciál. Vyjadřuje poskytování rovných příležitostí pro všechny občany EU bez ohledu na místo kde žijí a pracují.

3. Východiska regionálních disparit a jejich klasifikace

Pojetí územních respektive regionálních disparit v posledních dvou desetiletích bylo zcela dominantně orientováno na zjišťování a vyhodnocování „negativních“ disparit, na čemž byl a do značné míry ještě stále je, založen systém podpory zaostávajících regionů ze strany Evropské unie i České republiky. Zjišťování a vyhodnocování „pozitivních“ disparit dosud zůstává povětšinou mimo zájem vědců, politiků i manažerů. Položíme-li si otázku „Proč zkoumáme disparity?“ docházíme k závěru, že disparity nezkoumáme jen proto, abychom dosáhli toho, že budeme všichni stejní bez rozdílu. Disparity poznáváme také proto, abychom si potvrdili naši jedinečnost, dovedli se účelně a efektivně odlišit a dobře využít své komparativní výhody.⁴⁵⁴

Pro identifikaci a správné hodnocení disparit je také důležité stanovit jejich definici a přístup k jejich chápání a měření. V literatuře je pojem disparita chápán velmi obecně a pojem regionální disparita není zpravidla zaveden vůbec. Například K. Vorauer (Vorauer, 2007) rozumí regionálními disparitami odchylky od nějakého myšleného referenčního rozdělení znaků pokládaných za relevantní, v souvislosti s různými prostorovými úrovněmi měřítka (ohraničení regionu). Mezinárodní organizace práce (ILO) považuje za regionální disparity rozdíly mezi ekonomickým výkonem a blahobytem, mezi zeměmi nebo regiony. V rámci projektu *WD-55-07-1 - Výzkum regionálních disparit v územním rozvoji České republiky*, realizovaného v rámci výzkumného programu Ministerstva pro místní rozvoj na léta 2007 až 2011, bylo základní pojetí disparit vymezeno následujícími definicemi:⁴⁵⁵ „**Disparita** je rozdílnost, resp. nerovnost znaků, jevů či procesů, jejichž identifikace a srovnávání má nějaký racionální smysl (poznávací, psychologický, sociální, ekonomický, politický). **Regionální disparita** je rozdílnost nebo nerovnost znaků, jevů či procesů majících jednoznačné územní umístění (lze je alokovat ve vymezené územní struktuře) a vyskytujících se alespoň ve dvou entitách této území struktury.“

Kvantitativní a kvalitativní charakteristiky regionálních disparit mají velmi úzkou vazbu na úroveň dosahované soudržnosti v Evropské unii. Velikost, struktura a úroveň disparit vyjádřena prostřednictvím vybraných ukazatelů je dokonce **mírou či měřítkem soudržnosti**. Soudržnost můžeme v rámci tohoto přístupu chápat jako určitou úroveň rozdílností mezi státy, regiony nebo skupinami v rámci EU, které jsou politicky a společensky snesitelné (např.

⁴⁵⁴ (Kutscherauer, 2007, s. 6)

⁴⁵⁵ tamtéž, s. 7-8

Molle, 2007). Je třeba si také uvědomit, že každá výše uvedená dimenze soudržnosti (ekonomická, sociální a územní) je v prostoru EU charakterizována určitými disparitami. Přijmeme-li tuto tezi, že disparity jsou výrazem úrovně soudržnosti, pak můžeme hovořit o ekonomických, sociálních a územních disparitách.

Ekonomické disparity jsou odrazem úrovně ekonomické soudržnosti, která není jednoznačně definována a často bývá vysvětlována podle kontextu, v jakém je použita. Podle Molla (Molle 2007) „ekonomická soudržnost existuje, když všechny segmenty (zejména regiony) jsou vloženy do celkové evropské ekonomiky takovým způsobem, aby mohly čelit mezinárodní konkurenci.“ Ekonomická soudržnost se zvyšuje resp. zlepšuje, pokud dochází k poklesu disparit mezi složkami (faktory) konkurenceschopnosti; jinými slovy v případě, kdy nejslabší regiony jsou schopny dohánět ty vyspělejší. Za hlavní ukazatel ekonomické soudržnosti se pokládá hrubý domácí produkt, resp. HDP na obyvatele. *Sociální disparity* se pak většinou vztahují k existenci rozdílné kvality vztahů mezi různými společenskými skupinami. Sociální soudržnost převládá, pokud disparity v řadě sociálních ukazatelů jsou politicky udržitelné. (Molle, 2007) Zaměřuje se na dosažení cílů v nezaměstnanosti, úrovni vzdělání, sociálním vyloučení různých skupin, v demografických trendech v rámci EU apod. Mezi nejčastější ukazatele sociálních disparit považujeme míru nezaměstnanosti resp. míru zaměstnanosti, které se nejvíce používají pro identifikaci sociálních problémů, součástí by však měla být i dostupnost zaměstnání, případně kvalita zaměstnání a ve znalostní společnosti také kvalifikace pracovní síly a úroveň vzdělání. Na rozdíl od ekonomické soudržnosti nelze v rámci sociální soudržnosti vystačit s jedním integrujícím ukazatelem. *Územní disparity* jsou pak nejčastěji odrazem silných nerovností ve vybavení území faktory konkurenceschopnosti, které postupně vedou k asymetrické distribuci fyzického a lidského kapitálu. Existují rozdíly mezi periferií a centrem pokud jde o obyvatelstvo, bohatství, přístup ke službám obecného zájmu, k dopravě, energii, telekomunikacím a informační společnosti nebo pokud jde o výzkum a kapacity pro inovace. Tyto rozdíly nelze ignorovat, protože ovlivňují celkovou konkurenceschopnost ekonomiky EU. Pro územní nerovnosti existují opět různé klasifikace, např. Molle navrhuje hodnocení disparit podle dostupnosti trhů, přístupu ke znalostem a k inovacím.⁴⁵⁶

4. Vybrané ukazatele regionálních disparit v kontextu hospodářské, územní a sociální soudržnosti EU

Zprávy o hospodářské a sociální soudržnosti EU se v oblasti hospodářské, sociální a územní soudržnosti zaměřují na sledování ukazatelů regionálních disparit pro územní statistické jednotky NUTS I a NUTS II. Sledování regionálních disparit na nižších územních klasifikačních úrovních je pak spíše „národní“ záležitostí jednotlivých členských států EU a jejich statistických úřadů. Níže uvedené indikátory regionálních disparit představují pouze výběrový selektivní (nikoliv definitivní) výčet nejčastěji se objevujících indikátorů, jež bylo možné vysledovat v rámci doposud publikovaných zpráv o hospodářské a sociální soudržnosti EU.

4.1 Ukazatele v oblasti hospodářské soudržnosti

Mezi nejčastější ukazatele ekonomických disparit v rámci hospodářské soudržnosti EU, publikované v kohezních zprávách, můžeme zahrnout např.:

⁴⁵⁶ (SKOKAN, 2007, s. 30)

- HDP na obyvatele v paritě kupního standardu (PPS), (Index, EU-27=100%)
- HDP na zaměstnance, v EUR (Index, EU-27=100)
- Populační růst (průměrné roční % změny) (1995-2004)
- Zaměstnanost podle odvětví (% z celkové zaměstnanosti)
- Výdaje na výzkum a vývoj (GERD) (% z HDP)
- Výdaje na výzkum a vývoj v obchodně podnikatelském sektoru (v % HDP, 2004)

4.2 Ukazatele v oblasti sociální soudržnosti

Mezi obvyklé ukazatele sociálních disparit odrážejících úroveň sociální soudržnosti EU, publikované v kohezních zprávách, můžeme zařadit např.:

- Ukazatele trhu práce
 - Zaměstnanost (v %) (věk 15 – 64 let, ženy ve věku 15-64 let, věk 55 – 64 let)
 - Míra zaměstnanosti (% z pracovních sil)
 - Míra nezaměstnanosti (%) (celkem, ženy, mladí lidé(15-24 let)
 - Dlouhodobá nezaměstnanost (% celkové nezaměstnanosti)
- Nebezpečí chudoby (muži a ženy vystaveny riziku chudoby)⁴⁵⁷
- Demografické ukazatele
 - Obyvatelstvo celkem (v 1000 obyvatel)
 - Hustota obyvatelstva (obyv. /km²)
 - Populační růst (průměrné roční % změny (1995 – 2004)
 - Populační růst (průměrné roční % změny) (1995-2004)

4.3 Ukazatele v oblasti územní soudržnosti

Mezi typické ukazatele územních disparit odrážejících úroveň teritoriální soudržnosti EU, publikované v kohezních zprávách, můžeme uvést např.:

- Strukturální změny (zaměstnanost ve vybraných výrobních odvětvích) (v % z celkové zaměstnanosti)
- Rozdíly v nezaměstnanosti ve vnitřních městských oblastech (v %, standardní odchylka v míře nezaměstnanosti v blízkém okolí)
- Využití železnic (mil. km os. dopravy/mil. km přepravených tun na km železnice)
- Hustota dálnic (index délky sítě vzhledem k velikosti populace)
- Dostupnost letecké osobní dopravy (počet letů za den)
- Spotřeba energie na osobu v poměru k HDP
-

5. Závěr - souhrnné trendy v hospodářské, sociální a územní soudržnosti EU⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Riziko chudoby jsou vystaveny osoby s disponibilním příjmem nižším než 60% národního středního (mediánového) průměrného příjmu.

⁴⁵⁸ Souhrnné trendy v hospodářské, sociální a územní soudržnosti EU jsou odrazem situace analyzované ve 4. Zprávě o hospodářské a sociální soudržnosti EU (květen, 2007).

V rámci *hospodářské soudržnosti* můžeme na základě hodnot vybraných ukazatelů konstatovat, že na národní a regionální úrovni dochází ke statisticky významné konvergenci zejména v období 2000 – 2006. Hlavní příjemci finanční pomoci z programů evropské politiky soudržnosti vykazovali nadále jako skupina během období 2000–2006 vysoké tempo růstu. Vysoká výkonnost regionů s nízkým HDP na obyvatele v posledním desetiletí vedla k tomu, že na regionální úrovni dochází v celé EU z hlediska HDP na obyvatele ke **sblížení regionů**. Studie naznačují, že v porovnání se základním scénářem přidají investice uskutečněné v období 2007–2013 v rámci programů soudržnosti ve většině nových členských států k absolutním hodnotám HDP přibližně 5–15 %. Navíc se odhaduje, že do roku 2015 bude díky těmto investicím vytvořeno kolem dvou milionů dalších pracovních míst. **Rozdíly v HDP na obyvatele** mezi regiony EU se v posledním desetiletí značně snížily v důsledku toho, že nejméně prosperující regiony zaznamenaly nejvyšší růst. To zároveň vyvolalo snížení rozdílů v hospodářském potenciálu mezi hlavními a okrajovými regiony a odpovídající snížení územní nerovnováhy. Přestože sblížení úrovní HDP na obyvatele napříč regiony bylo současně doprovázeno poklesem nerovností v míře zaměstnanosti a nezaměstnanosti, rozdíly mezi různými částmi Unie a různými oblastmi uvnitř regionů jsou nadále dosti velké, a v některých místech tak představují hrozbu pro sociální soudržnost.

V oblasti *sociální soudržnosti* jsou souhrnné trendy charakterizovány **konvergencí míry zaměstnanosti** na úrovni EU i na národní úrovni zejména mezi léty 2000 – 2005. Nicméně v roce 2005 byly míry zaměstnanosti v zaostávajících regionech stále ještě přibližně o 11 procentních bodů nižší než ve zbytku Evropské unie. Aby bylo dosaženo lisabonských cílů, které se týkají míry zaměstnanosti, potřebuje EU vytvořit přibližně 23,5 milionů dalších pracovních míst, z nichž 7 milionů by mělo být určeno ženám a lidem ve věku 55 – 64 let. Dalším zajímavým trendem je **snížení rozdílů v míře nezaměstnanosti** zejména v zaostávajících regionech. V rozvinutějších regionech zůstala nezaměstnanost v letech 2000 – 2005 relativně stabilní. Významným problémem v EU zůstává i nadále chudoba. Podíl populace, které hrozí chudoba, zůstává v některých členských státech relativně vysoký. Podíl osob spadajících do této kategorie, činil v roce 2004 kolem 20 % v Litvě, v Polsku, v Irsku, v Řecku, ve Španělsku a v Portugalsku, ale jen 10 % v Nizozemsku, v České republice a ve Švédsku. V průměru představovali v roce 2004 ti, jimž hrozila chudoba, 16 % populace EU, tj. přibližně 75 milionů lidí. Riziko je vyšší u žen, malých dětí, starších lidí a nezaměstnaných.

Dosažené vzdělání se zvyšuje, ale v zaostávajících regionech zůstává nízké.

Soudobé trendy v oblasti *územní soudržnosti* představuje například **menší územní koncentrace HDP EU-27** v tradičním hospodářském jádru Evropy, tj. oblast mezi Londýnem, Paříží, Milánem, Mnichovem a Hamburkem. Větší územní koncentrace HDP na národní úrovni se přesunula do hlavních měst. Ekonomické struktury méně rozvinutých regionů dominují aktivity s nízkou přidanou hodnotou. Obecným trendem územní soudržnosti v EU je **tvorba předměstí**. Některé venkovské oblasti nadále ztrácejí populaci. Mnohaletá existence přeshraničních programů zlepšila spolupráci mezi příhraničními regiony EU a zvýšila propustnost hranic, což generuje značný potenciál pro intenzivnější přeshraniční spolupráci.

Literatura:

EVROPSKÁ KOMISE. *Třetí zpráva o ekonomické a sociální soudržnosti. Nové partnerství pro soudržnost, konvergenci, konkurenceschopnost, spolupráci*. Lucembursko: Evropská Společenství, únor 2004. ISBN 92-894-4926-8.

EVROPSKÁ KOMISE. Čtvrtá zpráva o ekonomické a sociální soudržnosti. *Rostoucí regiony, rostoucí Evropa*. Lucembursko: Evropská Společenství, květen 2007. ISBN 92-79-05700-7.

EUROPEAN COMMISSION. *Monthly InfoRegio Newsletter – shrnutí 2006* [online]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/newsroom/archiv_en.htm>.

EUROPEAN COMMISSION. *European Spatial Development Perspective*. Luxemburg: European Communities. 1999. ISBN 92-828-7658-6.

Eurostat [online]. Structural Indicators Website. 2007. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/structuralindicators>>.

KUTSCHERAUER, A. Východiska výzkumu regionálních disparit v územním rozvoji České republiky. In *Regionální disparity* [online]. Prosinec 2007, Working paper N. 1/2007, s. 6 – 12. Dostupné z: <http://disparity.vsb.cz/pdf/pracovni_listy.pdf>. ISSN 1802-9450.

MELECKÝ, L. Soudržnost a konkurenceschopnost v Evropské unii. In *Medzinárodné vzťahy 2005*. Bratislava: FMV EU, 1.- 2. 12. 2005. 107 s. ISBN 80-225-2238-4.

MOLLE, W. *European Cohesion Policy*. London: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-43812-4.

SKOKAN, K. Konkurenceschopnost regionů a faktory jejího růstu. In *Konkurenceschopnost firem*. Ostrava: EkF VŠB-TU, 2005. ISBN 80-902713-6-7.

SKOKAN, K. Regionální disparity a soudržnost v Evropské unii. In *Regionální disparity* [online]. Prosinec 2007, Working paper N. 1/2007, s. 26 – 32. Dostupné z: <http://disparity.vsb.cz/pdf/pracovni_listy.pdf>. ISSN 1802-9450.

Kontakt

Ing. Lukáš Melecký
VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta, Katedra evropské integrace
Sokolská 33, 701 21 Ostrava 1
E-mail: lukas.melecky@vsb.cz
Tel: + 420 59 732 2277

Ing. Radoslav Mizera

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

RÁMCOVÝ DOHOVOR OSN O KLIMATICKÝCH ZMENÁCH

mizera@euba.sk

Abstrakt

V nami predkladanom článku sa zaoberáme významom Rámcového dohovoru OSN o klimatických zmenách (z angl. United Nations Framework Convention on Climate Change alebo UNFCCC) na ďalší vývoj v oblasti znižovania negatívnych dôsledkov klimatických zmien. Popri inštitucionálnom rámci, ktorý vyplýva z Dohovoru, a historickom pozadí, sa taktiež pokúšame zhodnotiť súčasný vplyv Dohovoru na jestvujúce preventívne schémy, ako je napr. Emisná obchodná schéma Európskej únie. V závere sa pokúšame nadviazať na prebiehajúcu diskusiu o tzv. období po Kyótskom protokole, ktorej závery buď potvrdia alebo vyvrátia význam Dohovoru.

Kľúčové slová

Klimatické zmeny, Organizácia spojených národov, Rámcový dohovor o klimatických zmenách, Európska únia, Emisná obchodná schéma

Abstract

In the presented article we discuss the importance of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) on the further progress in mitigating the adverse effects of climate change. Besides looking at the relevant institutional framework and historical background, we also try to analyze the today's implications of the Convention on existing abatement schemes, such as the European Union Emission Trading Scheme. Moreover, we try to connect the Convention with the ongoing discussion about the so called Post Kyoto period, which will either accept or reject the Convention's importance.

Key words

Climate change, United Nations, Framework Convention on Climate Change, European Union, Emission Trading Scheme

Úvod

Klimatické zmeny sú v súčasnosti jednou z najviac diskutovaných tém na medzinárodných politických a ekonomických fórach. Správa WEF (z angl. World Economic Forum, Svetové ekonomické fórum) s názvom Global Risks 2007 uvádza, že klimatické zmeny v podobe globálneho otepľovania predstavujú v súčasnosti najväčšiu výzvu pre svetové hospodárstvo. I keď medzi ekonómami začala táto téma rezonovať na prelome tisícročí, v medzinárodnom právnom a inštitucionálnom systéme boli klimatické zmeny zohľadnené o pár rokov skôr. Nasvedčuje tomu i predmet nášho článku, a to Rámcový dohovor OSN o klimatických zmenách, ktorý bol prijatý na Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji (z angl. United Nations Conference on Environment and Development, UNCED) v Rio de Janeiro v roku 1992, keď sa pod Dohovor podpísalo 154 štátov. Dohovor

nadobudol platnosť 21. marca 1994 a jeho hlavným cieľom je: „dosiahnutie stabilizácie koncentrácií skleníkových plynov v atmosfére na takej úrovni, ktorá zamedzí nebezpečnej antropogénnej interakcii človeka s klimatickým systémom.“

V úvode Dohovoru bola zmena zemskej klímy (a z toho vyplývajúce negatívne dôsledky) označená za výzvu, „ktorej čelí ľudstvo spoločne“. Ľudská činnosť totiž rozširuje prirodzený skleníkový efekt tak, že zvyšuje koncentrácie skleníkových plynov v atmosfére. Dohovor ale rozdeľuje zodpovednosť za doterajší priebeh emitovania skleníkových plynov medzi hospodársky vyspelé štáty a rozvojové štáty, ktorých podiel na historických kumulovaných emisiách je približne 4 krát menší, ako je to v prípade prvej skupiny štátov. Navyše, rozvojové štáty sú približne 5 krát ľudnatejšie.

Zámerom nášho článku je snaha poukázať na tieto rozdiely a možnosti, akým spôsobom je možné dosiahnuť dohodu v tejto oblasti na najbližšie roky. Zároveň venujeme pozornosť Schéme EÚ s emisným obchodovaním (z angl. EU Emission Trading Scheme) v rámci štátov strednej a juhovýchodnej Európy, ako jednému z nástrojov znižovania emisií skleníkových plynov v rámci hospodársky vyspelých štátov.

Východisko prijatia Dohovoru a jeho hlavné ustanovenia

Dohovor patrí do systému medzinárodného práva. Je medzinárodnou environmentálnou dohodou, ktorá je zameraná na znižovanie antropogénnych (t.j. súvisiacich s ľudskou činnosťou) emisií skleníkových plynov, čím sa zameriava na zabráňovanie globálneho otepľovania v dôsledku človekom spôsobených aktivít. Keďže v Dohovore nie sú stanovené žiadne kvantitatívne redukčné ciele v oblasti emisií skleníkových plynov⁴⁵⁹ a rovnako neboli vymedzené ani možnosti postihu, môžeme ho považovať za právne nezáväzný. Stanovuje tak len určitý rámec pravidiel a miery zodpovednosti jednotlivých štátov, ktoré sú ďalej rozdelené do troch skupín⁴⁶⁰.

Hospodársky vyspelé štáty zodpovedajú za výrazne väčší podiel emisií skleníkových plynov, či už historických alebo súčasných. Naopak, rozvojové štáty majú relatívne nízke emisie skleníkových plynov v prepočte na jedného obyvateľa a preto sa očakáva zvýšenie ich podielu na globálnych emisiách skleníkových plynov v dôsledku očakávaného ekonomického rastu. Napríklad v USA sú priemerné emisie oxidu uhličitého na osobu 19,73 t. V Číne, ktorá sa v tomto roku má stať najväčším emitentom oxidu uhličitého (v absolútnom vyjadrení), sú priemerné emisie na obyvateľa päť krát menšie ako v USA, t.j. 3,65 t (IEA 2007). V prípade SR sú ročné emisie oxidu uhličitého 7 t na obyvateľa. Práve v týchto číslach je badateľný výrazný nepomer medzi jednotlivými štátmi - hospodársky vyspelými, tranzitívnymi a rozvojovými.

Dohovor sa vo svojich ustanoveniach opiera o princíp predbežnej opatrnosti a princíp uplatňovania preventívnych opatrení. Ak hrozí riziko vzniku neodvratiteľných škôd, nedostatok “vedeckej istoty” by nemal spôsobiť odklad implementácie preventívnych opatrení za predpokladu, že takéto opatrenia sú ekonomicky a sociálne opodstatnené. Z toho dôvodu má dochádzať k podpore udržateľného rozvoja ako takého.

⁴⁵⁹ Verejnosti viac známy Kyótsky protokol, ktorý nadväzuje na základné ustanovenia Dohovoru a v právnom zmysle je i jeho súčasťou alebo aktualizáciou, naopak redukčné ciele stanovuje. Kyótsky protokol bol prijatý v roku 1997, v rámci tretej Konferencie strán (pozri ďalej) Dohovoru (z angl. Conference of the Parties, COP).

⁴⁶⁰ Prvá skupina štátov, označovaná podľa Prílohy 1 (z angl. Annex II), zahŕňa 35 štátov (ešte vrátane vtedajšieho Československa) a Európske hospodárske spoločenstvo. Druhá skupina štátov, označovaná podľa Prílohy 2 (Annex II), je podskupinou hospodársky vyspelých štátov, ktorá je definovaná členstvom v OECD.

Dôvody, prečo rozvojové štáty nie sú priamo obmedzované, stanovuje Dohovor nasledovne. Po prvé, predpokladá sa rast emisií skleníkových plynov na vyššiu úroveň v prepočte na obyvateľa, lebo spriemyselňovanie jednotlivých rozvojových štátov je sprevádzané i rastom emisií skleníkových plynov. Po druhé, ak by rozvojové štáty boli postavené na úroveň rozvinutých štátov pri prerozdeľovaní emisných kvót, to by mohlo vytvoriť tlak zo strany bohatších štátov na kúpu emisných kvót štátov chudobnejších. Tým by na jednej strane bohatšie štáty emitovali viac skleníkových plynov na úkor znižovania emisných kvót štátov chudobnejších a na strane druhej by tak dochádzalo k ďalšiemu hospodárskemu rastu rozvojových štátov, ktoré by predajom emisných kvót získali finančné zdroje. Po tretie, rozvojové štáty majú postavenie príjemcu rozvojovej pomoci a technologického know-how, i v podobe konkrétnych nízko-uhlíkových technológií a preto v rámci Dohovoru podliehajú i iným reštrikciám, resp. nárokom. Rozvojové štáty môžu po dosiahnutí určitého stupňa ekonomického rozvoja dobrovoľne participovať v skupine štátov podľa Prílohy 1⁴⁶¹. Rozvojové štáty taktiež nemusia plniť svoje záväzky za predpokladu, ak im štáty hospodársky vyspelé neposkytnú dostatočnú finančnú a technologickú pomoc.

Z metodologického hľadiska poskytujú jednotlivé štáty každoročne zoznam - inventár - skleníkových plynov, ktorého dáta sú zhromažďované na základe rovnakých postupov, tak aby boli navzájom porovnateľné. Práve tieto dáta o emisiách skleníkových plynov sú kľúčové pri hodnotení dosiahnutého pokroku. Zároveň sa štáty spadajúce pod jurisdikciu Dohovoru zaviazali pripravovať národné programy znižovania emisií skleníkových plynov. Pri tvorbe takýchto programov sú jednotliví aktéri motivovaní postupovať koordinovane, využívajúc tak vzájomné skúsenosti.

Emisná obchodná schéma EÚ na spoločnom príklade Bulharska, Českej republiky, Maďarska, Rumunska a Slovenskej republiky

Obchodovanie s emisnými kvótami, resp. povoleniami je jedným z konkrétnych trhových nástrojov, ktoré umožňujú znižovať emisie skleníkových plynov. Tento nástroj vyžaduje participáciu štátnych inštitúcií, ktoré tak vystupujú v pozícii určitého garanta. Funkciou štátu je preto určiť emisné limity, ktorých prekročenie by bolo sankcionované vyššou sumou, ako je cena emisného povolenia na trhu. Prostredníctvom emisného povolenia môžu zainteresované podniky naopak vykryť i zvýšené emisie nad limit, ale len za predpokladu, že disponujú takýmito dodatočnými emisnými povoleniami. Ak naopak podniky majú v skutočnosti emisie nižšie, ako je množstvo pridelených emisných povolení, potom tieto prebytočné emisné povolenia môžu ponúknuť podnikom s vyššími emisiami. Tak vzniká trh s emisnými povoleniami, ktorého veľkosť je daná celkovým množstvom emisných povolení.

EÚ sa zaviazala vytvoriť rámec, resp. schému pre obchodovanie s emisnými povoleniami skleníkových plynov. Daná schéma je účinná od roku 2005. Prvá fáza prebehla počas posledných troch rokov. V súčasnosti prebieha druhá fáza, ktorá sa skončí v roku 2012. Práve tento rok je záväzný pri plnení cieľov Kyótskeho protokolu.

Emisná obchodná schéma EÚ iniciovala vznik trhu s obchodnými povoleniami, ktorý je najväčší svojho druhu na svete a stáva sa príkladom pre iné štáty, ktoré sa budú ďalej usilovať o postupné znižovanie emisií skleníkových plynov. V rámci strednej a juhovýchodnej Európy (Bulharsko, Česká republika, Maďarsko, Rumunsko a Slovenská republika) je podiel regionálne vymedzeného trhu na trhu s emisnými povoleniami EÚ približne 13 percent.

⁴⁶¹ Vid' poznámka pod čiarou na predchádzajúcej strane.

V nami skúmaných štátoch tak vzrástol podiel emisných povolení na celkovom množstve emisných povolení v rámci EÚ z 12,03 % na 12,70 %, pričom počiatočné ambície nových členských štátov EÚ boli ešte väčšie. Podľa prvých návrhov národných alokačných plánov požadovali Bulharsko, Česká republika, Maďarsko, Rumunsko a Slovenská republika až 14,5 % zo všetkých požadovaných emisných povolení v rámci EÚ. Na druhej strane boli verifikované emisie v týchto štátoch v roku 2005 na úrovni 11,55 % verifikovaných emisií v rámci EU ETS.

Záver

Dohovor OSN o klimatických zmenách predstavuje prvú medzinárodno-právnu iniciatívu globálneho charakteru, ktorá má za cieľ stabilizovať klimatický systém voči interakciám spôsobilých ľudskou činnosťou. I keď je právne nezáväzný a neobsahuje záväzné limity pre emisie skleníkových plynov, jeho význam je nenahraditeľný. A to z dôvodu stanovenia základných rámcových pravidiel a princípov pri riešení klimatických zmien antropogénneho charakteru.

13 rokov po podpísaní Dohovoru sa stala EÚ prvým integračným zoskupením s vlastným systémom obchodovania s emisnými povoleniami skleníkových plynov, ktorý predstavuje jeden zo základných nástrojov postupného znižovania emisií skleníkových plynov. Na príklade Bulharska, Českej republiky, Maďarska, Rumunska a Slovenskej republiky sme si všimli, že dané štáty na jednej strane dosahujú relatívne nízke emisie skleníkových plynov, ale na strane druhej požadované množstvá emisných povolení sú relatívne najväčšie, čím sa tieto štáty usilujú vytvoriť finančný potenciál pre investície napr. do oblasti energetickej efektívnosti.

Použitá literatúra

- Commission of the European Communities: *An Energy Policy for Europe*. Brussels, 10.1.2007, COM(2007) 1 final
- Common, Michael – Stiglitz, Sigrid: *Ecological Economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 560 pages. ISBN 0-521-01670-3
- Council of the European Union: *Presidency conclusions*. Brussels, 9 March 2007, CONCL 1 / 7224/07
- International Energy Agency: <http://www.iea.org/Textbase/stats/index.asp>, citované 15. januára 2007.
- IEA (International Energy Agency): *World Energy Outlook 2006*. Paris: OECD/IEA, 2006. 600 pages. ISBN 92-64-10989-7
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change): *Climate Change 2007: The Physical Science Basis - Summary for Policymakers*. Paris: IPCC, 2007. 18 pages.
- Lovelock, J.: *The Revenge of Gaia*. London: Penguin Group, 2006. 177 s. ISBN-13: 978-0-713-99914-3
- Lovins, Amory B.: Getting off oil. In: *The World in 2007*. London: Economist Newspaper Limited, 2006. ISBN: 0862182069
- Lovins, Amory B. et al.: *Winning the Oil Endgame – Innovation for Profits, Jobs, and security*. Snowmass: Rocky Mountain Institute, 2005. 332 pages. ISBN 1-881071-10-3
- Stern, Nicholas: What is the economics of climate change? In: *World Economics*. Vol. 7, No. 2, April – June 2006. 10 pages.
- Stern, Nicholas: *The economics of climate change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 712 pages. ISBN-13: 9780521700801
- United Nations: United Nations Framework Convention on CLimate Change. United Nations, 1992.

World Economic Forum: *Global Risks 2007 – A Global Risk Network Report*. Geneva : WEF, 2007.

WEF (World Economic Forum): *The New Energy Security Paradigm*. Geneva: WEF, 2006. 40 pages.

Ing. Miroslav Mojžiš

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENVIRONMENTÁLNE EFEKTY POLYCENTRICKÉHO REGIONÁLNEHO ROZVOJA

mojzis@euba.sk

Abstrakt

Autor v článku upriamuje svoju pozornosť na environmentálne vplyvy rozvoja polycentrizmu na regionálnej úrovni. Sieťové štruktúry sa vyznačujú väčšou rozptýlenosťou obytných jednotiek, sídiel firiem a produkčných kapacít a tým aj všetkých druhov aktivít. Táto priestorová rozptýlenosť vedie k zmene tokov tovarov a osôb, čo môže mať za následok meniace sa dopravné zaťaženie v rámci regiónu. Redšie rozmiestnenie sídiel a zástavby však taktiež poskytuje priestor pre zachované krajinné prvky a prístup k službám, ktoré životné prostredie poskytuje. Autor sleduje základné oblasti, do ktorých sa premietajú zmeny pri rozvoji polycentrizmu a ich dopad na životné prostredie v regióne.

Abstract

Author of the article aims his attention in the environmental impacts of the development of polycentricism on a regional scale. Network structures show a higher degree of dispersal of residential and commercial capacities and production facilities which means a higher dispersal of all the types of activities. This spatial dispersion leads towards changes in the flows of persons and goods, which often leads to changes in traffic volumes in the region. More widespread distribution of settlements and built environments also offers the space for the existence of preserved natural environments and thus access to amenities, which the environment offers. Author monitors basic areas into which the changes by the development of polycentricism are transmitted and their impact on the regional environment.

Úvod

Prostredie, v ktorom žije čoraz viac ľudí Európy sa mení. Ľudia žijú v životnom prostredí, ktoré je stále do väčšej miery vytvorené umelo. Mestské prostredie sa rozširuje za svoje tradičné hranice a zasahuje širší región, ktorý je viac a viac urbanizovanejší a to vrátane tradičných vidieckych sídiel. Úloha prírodného životného prostredia a jeho stav sa v takýchto podmienkach začína rýchlo meniť. S rozptyľovaním populácie do širšieho priestoru v rámci regiónu mizne tradičný rozdiel medzi mestom a vidiekom, medzi ľuďmi vytvorením a prírodným ekosystémom. V rozsiahlych urbanizovaných oblastiach západnej Európy vznikajú nové, sieťové štruktúry osídlenia, v ktorých dochádza k novému usporiadaniu populácie a jej ekonomických, sociálnych a kultúrnych aktivít. Podniky hľadajú v tomto usporiadaní nové výhodné lokality pre svoje prevádzky a pre svoje odbytistia. Verejná správa sa snaží udržať kontrolu nad plánovaním územného rozvoja a hľadá nové nástroje ako ho usmerniť. Spotrebiteľské preferencie sa menia a s nimi aj charakter dopravného mixu a dopyt po nehnuteľnostiach a službách. Nároky na poskytovateľov verejných služieb a na správcov infraštruktúry narastajú, čo vytvára nové výzvy pri jej rozvoji. Všetky tieto procesy vplývajú

pozitívnym aj negatívnym spôsobom na stav a kvalitu prírodného životného prostredia. Nové priestorové usporiadanie regiónov tak zároveň vytvára priestor pre skúmanie týchto efektov.

1. Životné prostredie v mestách a husto osídlených regiónoch EÚ

Mestské životné prostredie je prostredím, ktoré musí čeliť výrazne koncentrovaným javom a teda aj koncentrovaným tlakom. Hustota osídlenia a koncentrácia ekonomických aktivít vytvárajú tlak na nosnú kapacitu dopravnej, technickej, ako aj environmentálnej infraštruktúry. Tieto problémy, tradične sa vyskytujúce v mestách sa v čoraz výraznejšej miere stávajú problémami širšieho regionálneho priestoru.

Za hlavné problémy, ktorým mestské životné prostredie čelí možno považovať koncentráciu znečistenia ovzdušia (tuhé častice ako sadze, popol, prach –aj zo zbrúsených pneumatík- skleníkové plyny, iné plyny a výpary chemikálií), vody (chemické znečistenie, znečistenie splaškami a odpadom) a pôdy (chemická kontaminácia), koncentráciu odpadov (komunálny, nebezpečný, priemyselný), znižovanie zelených plôch (neriadená zástavba, zanedbávanie údržby a revitalizácie zelene), hluk a otrasy (spôsobené dopravou) a iné.

Tieto majú vplyv na zdravotný stav obyvateľov a kvalitu ich života (pľúcne a kožné ochorenia, očné ochorenia a ochorenia slizníc, alergie a astma, rakovina, zranenia a úmrtia spojené s nehodovosťou v doprave, psychické poruchy súvisiace so stresom a únavou a s koncentráciou populácie v priestore, sociopatologické javy – alkoholizmus, závislosti, násilie a agresivita voči tretím osobám a v rodine) a tým na atraktivitu daného mesta, čo ovplyvňuje dopyt po realitách v ňom, náklady na jeho správu a rozvoj a jeho atraktivitu pre investorov.

Za príčiny týchto problémov sú často označované nasledovné javy:

- Demografické zmeny - zmena typov domácností na väčší počet jedno a dvojčlenných. V Európe sa v posledných dekádach 20. Storočia zvýšil počet jednočlenných domácností z 13 na 26%⁴⁶². Taktiež narastajúca populácia predstavuje čoraz väčší tlak na prostredie a kapacity regiónu (spája sa pôsobenie klesajúcej mortality, nárastu strednej dĺžky života, poklesu fertility u Európanov, nárast imigrácie)
- Zvyšovanie automobilizácie (psychologický faktor – prestíž, pocit slobody, pocit pohodlia a flexibility)
- Zvyšovanie najjazdených kilometrov na osobu⁴⁶³
- Znižovanie počtu osôb na jeden automobil⁴⁶⁴
- Viac automobilov na domácnosť
- Zväčšovanie požadovaného životného priestoru najmä vyššími príjmovými skupinami
- Väčšia spotreba energie a viac spotrebičov v domácnostiach
- Koncentrácia hospodárskych aktivít v centre mesta a s tým spojený nárast objemu dopravy (osobnej aj nákladnej). Tieto aktivity nemusia súvisieť len s výrobou. Je všeobecne známe, že v súčasnosti sa naplno presadzuje trend vyčleňovania výrobných aktivít z centrálnych mestských oblastí (tento fakt je jednou z hnacích síl decentralizácie populácie). V centrách sa usádzajú podniky služieb, ktoré vytvárajú

⁴⁶²CHAMPION, A. G.: A Changing Demographic Regime and Evolving Polycentric Urban Regions: Consequences for the Size, Composition and Distribution of City Populations. In: *Urban Studies*. Oxford: Routledge, roč. 38, 2001, č. 4, s.6579-677. ISSN 0042-0980

⁴⁶³EEA Report: *Transport and environment - Facing a dilemma*. Kodaň: EEA publications, 2006. ISBN 92-9167-811-2

⁴⁶⁴Tamtiež

vysoký dopyt po najkvalitnejšej infraštruktúre. Tieto podniky zamestnávajú výraznú časť obyvateľov mesta, ako aj prímestských oblastí a ich sídla tým na seba pútajú migračné toky (zamestnanci a zásobovanie) Tlak na infraštruktúru v komerčných klastroch v centrách často výrazne tlačí na jej nosnú kapacitu

- **Ďalšie**

Mnohé z týchto problémov sú už v mnohých väčších mestách tradičné a nie vždy sa ich podarilo riešiť a ak tak s rozličnou mierou úspešnosti. Niektoré zmeny sa uskutočnili vo verejnej správe a územnom plánovaní (zónovanie, regulácia spôsobov a typov zástavby, podielu zastavania pozemkov, podielov zelených plôch v zónach, preferenčné pruhy pre hromadnú dopravu, vyčlenenie hromadnej dopravy z premávky), v reguláciách (regulovanie ponuky parkovacích miest a povoleného času parkovania, časové a vstupné mýta), technických štandardoch (emisné normy) a zdanení (diferencované spotrebné dane), v rôznych programoch a iných nástrojoch (osveta, podpora alternatívnych spôsobov dopravy, triedenia odpadov a recyklácie, tlak na zavedenie preplácania cestovného a pod.), atď.

Zmeny bolo možné pozorovať aj v správaní domácností alebo jednotlivcov a firiem. Snaha vyhnúť sa negatívnym externalitám z koncentrácie a využiť vyšší stupeň environmentálnych služieb v menej koncentrovanom prostredí viedli firmy aj jednotlivcov k voľbe nových lokalít pre svoje domácnosti alebo prevádzky. Napriek tomu zostáva dôležitá dopravná dostupnosť a vybavenosť inžinierskymi sieťami. Začína sa tak rozvoj pozdĺž koridorov (akými sú existujúca infraštruktúra alebo určitý geografický krajinný prvok, ako pohorie, rieka a pod.) a populácia a ekonomické subjekty sa tak premiestňujú pozdĺž spojení do ďalších centier, ktoré boli donedávna okrajové. Príkladom decentralizácie populácie v posledných dekádach je aj Holandsko, kde sa od roku 1970 do konca 20. storočia postupne znižovali rozdiely vo veľkostiach sídiel v neprospech sídiel nad 200 tisíc obyvateľov (v týchto bol zaznamenaný pokles o 15,3%).⁴⁶⁵ Je však nutné poznamenať, že tento trend bol podporený politikou holandskej vlády, ktorá vytvorila nové rastové centrá, v ktorých sa snažila stimulovať rast populácie a hospodárskych aktivít (politika koncentrovanej dekoncentrácie). Okrem vývoja v týchto centrách však prebiehala aj prirodzená dekoncentrácia, pričom najväčšie prírastky populácie zaznamenali prímestské oblasti (27,1%) a novourbanizované vidiecke oblasti (35,7%).⁴⁶⁶ Podobné trendy možno pozorovať napríklad v západnom Švédsku, severnom Anglicku alebo severnom Švajčiarsku, kde neprebehli žiadne výraznejšie koordinované pokusy regulácie regionálneho rozvoja, ako tomu bolo v Holandsku.

Tento trend vytvára dopyt po službách, ktoré musia byť geograficky rozptýlenejšie, čo ovplyvňuje konkurencieschopnosť ich mnohých poskytovateľov (napríklad v doprave a environmentálnych službách, ako je odvoz a spracovanie odpadu, čistenie odpadových vôd a pod. a taktiež verejných službách, ako je zdravotná starostlivosť, vzdelanie, či verejná bezpečnosť).

Tento vývoj sa stáva typickým pre mnohé regióny v EÚ a vedie k ďalšej decentralizácii populácie. Táto je taktiež umocnená aj dobrými možnosťami, ktoré poskytuje sieť sídiel rôznych veľkostí, ktorá je pre mnohé európske štáty typická už od dávnej minulosti (samostatné stredoveké mestá sa vo väčších počtoch vyvinuli vo Francúzku, Nemecku, Českej republike, Holandsku, Belgicku, Anglicku alebo v Taliansku. V krajinách ako

⁴⁶⁵BONTJE, M.: Dealing with Deconcentration: Population Deconcentration and Planning Response in Polynucleated Urban Regions in North-west Europe. In: *Urban Studies*. Oxford: Routledge, roč. 38, 2001, č. 4, s.769-785. ISSN 0042-0980

⁴⁶⁶ Tamže

Slovensko, Poľsko alebo Maďarsko možno pozorovať hustú sieť väčších obcí vidieckeho charakteru a malých (10 tis.- 99 tis.) a stredne veľkých miest (100 tis. – 500 tis.).

V mnohých štátoch, predovšetkým v tých s vysokou hustotou populácie (Holandsko, Belgicko, Nemecko, Anglicko), alebo v regiónoch s rovnakými vlastnosťami (Severné Taliansko, Južné Poľsko, Južné Škótsko, Severné Švajčiarsko) sa pomaly vytvárajú sieťové štruktúry sídiel, ktoré sú vynikajúco prepojené infraštruktúrou a ktorých uzly (mestá) sú od seba v primeranej vzdialenosti. Toto sú hlavné charakteristiky polycentrických regiónov, ako sú Randstad (Hol.), Porýnie a Porúrie (Nem.), West Midlands (VB), Severné Anglicko, Flámsky diamant (Bel.) alebo trojuholník Treviso-Padova-Benátky (Tal.). V týchto regiónoch sa populácia premiestnila z tradičných populačných centier do územia širšieho regiónu, vyrovnajúc tak veľkosť a dôležitosť menších sídiel, alebo už prirodzene žila v regiónoch s rovnocennými populačnými centrami. V priestoroch medzi sídlami a pozdĺž ich prepojení sa umiestňovali prevádzky korporácií a ich jednotlivých divízií, prípadne siete miestnych dodávateľov a malých a stredných podnikateľov. Týmto spôsobom sa vytvoril unikátny spôsob priestorovej distribúcie populácie a jej aktivít. Táto distribúcia je rovnako dôsledkom výraznej miery urbanizácie v EÚ, kedy veľká časť jej územia je urbanizovaná a urbanizačné procesy sa prirodzene tlačia do širšieho regionálneho prostredia.

Takto organizovaný priestor má určité charakteristiky, ktoré so sebou prinášajú pozitívne efekty tak pre spoločnosť a jej ekonomiku, ako aj pre životné prostredie, v ktorom žije. Mnohé sa odvíjajú od procesov spojených s pohybom osôb a distribúciou výsledkov ich hospodárskej činnosti.

2. EÚ a životné prostredie v kontexte mestského a regionálneho rozvoja

V rámci regulácií, politik a nástrojov na ochranu a tvorbu životného prostredia EÚ stanovuje aj priority pre prostredie miest a urbanizovaných oblastí. Je to prirodzený jav, pretože krajiny EÚ vykazujú jednu z najvyšších mier urbanizácie na svete, presahujúcej 70% (do roku 2020 je predpokladaný nárast stupňa urbanizácie v Európe nad hranicu 80%, čo bude spojené s nárastom urbanizácie v krajinách strednej a východnej Európy).⁴⁶⁷ Výrazná väčšina európskej populácie teda bude obyvateľmi miest, čo tieto umelé systémy robí prioritnými oblasťami pre opatrenia zamerané na ochranu životného prostredia.

V rámci ochrany a tvorby mestského životného prostredia bola vytvorená tematická stratégia, ktorá má koordinovať úsilie v tejto oblasti. Európska komisia vytvorila viacero nástrojov na podporu miest a samospráv, medzi ktoré patrí poskytovanie finančných prostriedkov. Od roku 2007 je financovanie realizované pomocou dvoch hlavných programov:

- Program Life+, cez ktorý sú financované environmentálne projekty vo všetkých oblastiach. Predchodcom v programovacom období 2000-2006 bol program Life III.
- finančný nástroj pre civilnú ochranu – ochrana pred prírodnými a človekom spôsobenými katastrofami.

A série ďalších programov, schém a opatrení, ako:

- CIVITAS II – oblasť dopravy v mestách – čistá, efektívna a udržateľná mestská doprava. Cieľom tejto finančnej schémy je aj transfer technológií a podpora vzniku inovačných trhov v tejto oblasti. Realizácia projektov prebieha formou koordinácie, spolufinancovania, spolupráce a vytváraním verejno-súkromných partnerstiev (PPP).
- Organizovanie obstarávania formou Tendrov

⁴⁶⁷UN World Urbanization Prospect: The 2003 Revision. New York, United Nations Publication, 2004. ISBN 92-1-141396-0

- Podpora výskumu a štatistických zisťovaní – ESPON (European Spatial Planning Observation Network), Urban Audit – vyhodnotenie situácie európskych miest
- Podpora koordinácie sietí samospráv – na základe rozhodnutia 1411/2001/EC sa týmto spôsobom podporuje spolupráca sietí samospráv nachádzajúcich sa minimálne na území štyroch členských štátov. Najčastejšie zahŕňajú šírenie a výmenu informácií a skúseností v oblasti manažmentu trvalo udržateľného rozvoja.

Okrem toho jestvuje viacero dohovorov, ktoré majú napomáhať mestám pri aplikovaní opatrení vedúcich k udržateľnosti, ako je napríklad Aalborgská Charta z roku 1994, ktorá bola dopĺňaná a aktualizovaná na konferenciách v Lisabone (1996), Turku (1998), Sofii (1999), Hanoveri (2000) a znovu v Aalborgu v roku 2004, kde bola prijatá nová charta Aalborg +10.⁴⁶⁸

S rozvojom v mestách a regiónoch sú spojené aj ďalšie regulácie a nástroje, ktoré vplývajú na procesy v nich. Ide hlavne o regulácie v oblasti dopravy a to emisné štandardy Euro 4 (Smernica 98/70/EC pre ľahké vozidlá a smernica 2005/55/EC a 2005/78/EC pre ťažké vozidlá). Tieto sú v súlade s programom CAFE (Clean Air for Europe) prijatého v rámci šiesteho environmentálneho akčného programu spoločenstva pre obdobie 2002 – 2012. Vytvoreného na základe rozhodnutia Európskeho Parlamentu č. 1600/2002/EC. Tieto budú doplnené novými štandardmi Euro 5 a 6, ktoré vstúpia do platnosti v septembri 2009 a januári 2014. Tieto upravujú množstvá emisií CO, NO_x, HC + NO_x a pevných častíc.⁴⁶⁹ Okrem limitov a technických štandardov EÚ zameriava svoju pozornosť a svoje zdroje na vypracovávanie programov udržateľnej a efektívnej mestskej dopravy a mestskú hromadnú dopravu zaraďuje medzi kľúčové priority v najnovšej správe o stave životného prostredia Únie, vydané agentúrou EEA v roku 2007.⁴⁷⁰

V kontexte mestského a širšieho územného rozvoja správa uvádza, že je nutné regulovanie využívania priestoru takým spôsobom, aby sa zamedzilo rozptýleniu aktivít v priestore takým spôsobom, že ich bude možné pokryť len automobilmi.⁴⁷¹ Táto priorita sa zdá byť namierená proti prirodzenému regionálnemu vývoju v mnohých oblastiach EÚ. V skutočnosti je jej hlavným zámerom zamedzenie nadmerného zvyšovania osobnej a nákladnej cestnej dopravy a presadzovanie alternatívnych spôsobov dopravy. Toto predpokladá zachovanie si konkurencieschopnosti hromadnej dopravy na väčšom priestore, čo je s pribúdajúcou rozlohou obsluhovaného územia čoraz zložitejšie. Je tomu tak preto, že s rozptýlením aktivít a kapacít v priestore sa vytráca hlavná výhoda hromadnej dopravy, ktorou je jej veľká obslužná kapacita. Táto je výhodou jedine v oblasti s určitým (vysokým) stupňom koncentrácie populácie a jej aktivít.

3. Efekty rozptýlenia populácie – polycentrizmus a životné prostredie

Rozptyľovanie populácie a jej aktivít v priestore so sebou prináša viaceré pozitívne aj negatívne efekty na životné prostredie. Väčšina z nich je spojená s využívaním pôdy, zástavbou a interakciami medzi centrami, teda hlavne dopravou, či už osobnou alebo nákladnou. Existujúca infraštruktúra v rámci polycentrického regiónu (jej štruktúra, typ,

⁴⁶⁸<http://www.aalborgplus10.dk/> - internetový portál a elektronická verzia dokumentu.

⁴⁶⁹Smernica 98/69/ES Európskeho Parlamentu a Rady o opatreniach, ktoré sa majú prijať proti znečisťovaniu ovzdušia emisiami z motorových vozidiel a ktorou sa mení a dopĺňa smernica Rady 70/220/EHS

⁴⁷⁰*Europe's Environment: The Fourth Assessment*. Copenhagen: European Environmental Agency Publication, 2007. ISBN 978-92-9167-932-4

⁴⁷¹ Tamže

vyspelosť) a charakteristiky regiónu ako takého (hustota osídlenia a zástavby, rovnomernosť distribúcie populácie a jej aktivít v priestore, funkcie jednotlivých centier a inštitúcie v nich presahujúce hranice regiónu, typ hospodárstva regiónu, jeho demografická štruktúra a podobne) ovplyvňujú vyskytujúce sa interakcie, pohyby tovarov, osôb a informácií, toky z regiónu a doňho a podobne.

Champion definuje tri základné príčiny vzniku polycentrického regiónu, na základe ktorých je možné lepšie pochopiť jeho charakter a parametre. Sú to tieto⁴⁷²:

1. Centrifugálny vplyv – tlak rozrastajúceho sa centra tlačí ľudí a ich aktivity čoraz ďalej od centra, čím sa rozptyľuje, najčastejšie pozdĺž určitých rozvojových koridorov alebo do samostatných nových centier, ktoré časom môžu posilniť svoju pozíciu a stať sa rovnocenným partnerom v takto vzniknutej sieti.
2. Začlenenie – rozvíjajúce sa centrum začlení dovtedy nezávislé centrá do svojej siete (trhu). Takto zvýši schopnosti daných centier pritiahnúť komerčné aktivity, ako aj atraktivitu celého regiónu. Aj v tomto prípade sa postupne vyrovnávajú sily niektorých centier regiónu. Preskupovanie funkcií, populácie a kapacít v rámci takejto siete však má aj negatívne dopady. Niektoré z centier môžu z takejto organizácie stratiť alebo môžu dokonca zaniknúť. Rozhodujúci je výsledný synergický efekt, ktorý musí byť výraznejší ako partiálne straty.
3. Fúzia – rozvoj podobných nezávislých centier a ich postupné priestorové aj infraštrukturálne prepojenie (klasický polycentrizmus).

Hustota osídlenia a počet populačných centier k rozlohe regiónu (miera urbanizácie regiónu) určuje aký priestor bude prináležať prirodzeným krajinným prvkom, aký podiel na regióne budú mať vidiecke oblasti. Niektoré polycentrické regióny zahŕňajú aj väčšie plochy prirodzenej krajiny. Tieto sú označované ako zelené pásy (príkladom môže byť v budúcnosti povodie Dunaja medzi Viedňou a Bratislavou) alebo zelené srdcia (ako je to v prípade holandského Randstadu). Prístup k environmentálnym službám začína hrať s meniacimi sa preferenciami populácie čoraz významnejšiu úlohu pri voľbe umiestnenia rezidencie. Táto skutočnosť sa premieta aj do vývoja cien nehnuteľností a pozemkov. Nárast dopytu po zelených plochách a oddychových prírodných zónach tým zvýšil atraktivitu prímestských a vidieckych oblastí, pri rešpektovaní dopravnej a informačnej dostupnosti.⁴⁷³

Charakter regionálneho hospodárstva bude vplývať na odvetvovú štruktúru a tým aj nároky hospodárstva na prírodné zdroje regiónu, ako sú nerastné suroviny, pôda, voda, atď. Napríklad v regióne s rozvinutou poľnohospodárskou výrobou bude nárok na pôdu a vodu vysoký, čo ovplyvní aj štruktúru zástavby a regulácie v oblasti zakladania a činnosti podnikov, ktoré môžu ohroziť pôdny a vodný fond alebo znížiť ich kvalitu. Predpokladom pre túto situáciu je vôľa ochraňovať tento rezort, ktorá je väčšinou spojená s tradíciou a s vysoko-kvalitným poľnohospodárstvom a potravinárstvom.

Preferencie obyvateľov a ich príjmová štruktúra vplývajú na dopyt po službách ekosystémov, ako sú priestor pre oddych a rekreáciu, estetická a vnútorná hodnota prírody. Tieto preferencie (príkladanie hodnoty týmto službám) ovplyvňujú dopyt po nich a tým aj hodnoty pozemkov a nehnuteľností v ich blízkosti.

Demografické zloženie populácie určuje aký typ domácností bude prevládať a aký podiel populácie bude ekonomicky činný. Taktiež bude určovať aký typ ekonomických

⁴⁷²CHAMPION, A. G.: A Changing Demographic Regime and Evolving Polycentric Urban Regions: Consequences for the Size, Composition and Distribution of City Populations. In: *Urban Studies*. Oxford: Routledge, roč. 38, 2001, č. 4, s.6579-677. ISSN 0042-0980

⁴⁷³ CHESHIRE, P.: *Optimal areas for spatial policy interventions*. Prednáška v rámci konferencie CERS 2007, Nový Smokovec.

činností budú obyvatelia regiónu vykonávať, čo súvisí so vzdelanostnou štruktúrou.

Významným faktorom v kontexte životného prostredia je vzdialenosť, akú sú ľudia ochotní prekonať na ceste do zamestnania, pri zaobstarávaní zásob a za oddychovými aktivitami, koľko ľudí v domácnosti bude dochádzať a kam a ich príjmová úroveň určí, či budú používať auto alebo hromadnú dopravu, prípadne bicykel.

3.1 Doprava ako hlavný faktor vplyvu na životné prostredie v polycentrickom regióne

Autori skúmajúci zmeny v dochádzaní pri priestorovom rozptyľovaní populácie a jej aktivít prišli k záverom, že pri decentralizácii populácie dochádza k zvyšovaniu miery dochádzania do práce, pri obstarávaní zásob a realizovania oddychových aktivít. Napriek prvotným predpokladom, že polycentrický rozvoj umožní ľuďom umiestniť sa v blízkosti svojho zamestnania a podnikov v blízkosti vhodnej populácie pracovníkov sa ukázalo, že počet ciest sa zvýšil bez ohľadu na to, kde ľudia žijú.⁴⁷⁴ Počiatkový impulz pre decentralizáciu, ktorým sú negatívne efekty koncentrácie vedie k vytvoreniu nových efektov, ktoré vplývajú tak na jednotlivcov, ako aj na ich životné prostredie. Doprava je pritom základným faktorom vplyvu.

Teoretickým predpokladom pri decentralizácii ekonomických aktivít a tým aj zdrojov pracovných príležitostí je premiestňovanie populácie a zmena bydliska takým spôsobom, aby sa priblížili miestu výkonu práce. Tento je však obmedzovaný nákladmi na zmenu bydliska, dostupnosťou obytných kapacít v blízkosti zamestnávateľa a tendenciami jednotlivcov k mobilite (súvisiace medzi iným s tradíciami, s mentalitou jednotlivca a so sociálnym prostredím).

Základným problémom pri decentralizácii populácie a pri náraste vzdialenosti medzi bydliskom a výkonom práce je zvýšenie individuálnej automobilovej dopravy a to aj na úkor iných spôsobov, ktoré by boli preferované v rámci koncentrovanejšieho územia. Jedným z príčin je aj klesajúca konkurencieschopnosť pri rozsiahlejších, menej koncentrovaných obsluhovaných územiach, pretože tá je u hromadnej dopravy determinovaná veľkosťou kapacity pri preprave osôb. Náklady sa so znižujúcou hustotou osídlenia a s narastajúcimi vzdialenosťami zvyšujú. Táto skutočnosť si vyžaduje precízne plánovanie regionálneho rozvoja a predovšetkým prímestských a medzimestských oblastí a nových rozvojových uzlov.

Z hľadiska dopravy sa zdá byť koncept polycentrického regionálneho rozvoja negatívne pôsobiacim na životné prostredie, prostredníctvom zmeny štruktúry a objemu dopravy. Existuje však viacero nástrojov, ktoré môžu vývoj dopravného mixu ovplyvniť, ako napríklad diferencované zdanenie, použitie vstupných a prejazdnych mýt, preferenčných pruhov pre autobusy, precízne územné plánovanie nových rozvojových centier a pod.. Príkladom môžu byť mnohé koncepcie ako napríklad kompaktné mestá, lineárne mestá atď..

3.2 Prístup k environmentálnym službám

Služby (v úzkom poňatí bez zahrnutia poskytovania zdrojov, absorpčnej kapacity, ekosystémových služieb a bez zahrnutia vnútornej hodnoty prírody), ktoré sú poskytované prírodným životným prostredím (prístup do prírody vo voľnom čase, estetická hodnota prírody, prostredie bez hluku a s čistým vzduchom a vodou a pod.) získavajú v preferenciách obyvateľov čoraz významnejšie postavenie. Tieto preferencie sa odzrkadľujú aj v cenách realít s dobrým prístupom k nim.

Polycentrická štruktúra regiónu umožňuje ľuďom sťahovať sa do menej urbanizovaných oblastí, pri zachovaní mnohých výhod, ktoré sú typické pre urbanizované sídla a tým umožňujú (pre určitú časť populácie) získanie prístupu k environmentálnym

⁴⁷⁴AGUILERA, A.: Growth in Commuting Distances in French Polycentric Metropolitan Areas: Paris, Lyon and Marseille. In: Urban Studies, roč. 42, 2005, č. 9, s.1537-1547. ISSN

službám. Týmto sa životné prostredie stáva jedným z determinantov hospodárskeho vývoja regiónov. Zvýšenie možností prístupu populácie k environmentálnym službám možno považovať za pozitívny efekt sieťového rozvoja v regióne. Predpokladom jeho pôsobenia je však opatrná a precízna regulácia územného rozvoja takým spôsobom, aby nedošlo k degradácii životného prostredia regiónu.

Záver

Dekonzentrácia populácie a vznik sieťových sídelných a podnikových štruktúr v regiónoch sú dôsledkom vysokého stupňa urbanizácie v krajinách EÚ, ako aj tradičných sídelných a regionálnych usporiadaní. V kombinácii so spotrebiteľskými a podnikateľskými preferenciami v oblasti lokalizácie a v oblasti voľby dopravného módu tak vznikajú efekty, ktoré pôsobia na životné prostredie regiónu. Dopravný mix vplyva na záťaž ekosystémov formou znečistenia, na hospodárstvo formou efektívnosti dopravy, jej nákladov (aj vo forme časových strát) a na celkovú mobilitu populácie a jej voľbu umiestnenia svojich domácností. Prírodné životné prostredie sa stáva determinantom vývoja trhu nehnuteľností a ovplyvňuje celkový ráz rozvoja regiónu. V tomto rámci musia do procesu rozvoja územia vstupovať plánovači a verejná správa, ktorých cieľom je také usmernenie rozvoja sídiel a taká štruktúra dopravného a hospodárskeho mixu, ktoré budú minimalizovať negatívne efekty na životné prostredie a maximalizovať využitie pozitívnych služieb, ktoré poskytuje.

Použitá literatúra

- AGUILERA, A.: Growth in Commuting Distances in French Polycentric Metropolitan Areas: Paris, Lyon and Marseille. In: *Urban Studies*, roč. 42, 2005, č. 9, s.1537-1547. ISSN
- BACCINI, P. – KEISUKE, H. – MOAVENZADEH, F.: *Future Cities: Dynamics and Sustainability*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2002. 1. vyd. ISBN 1-4020-0541-5
- BONTJE, M.: Dealing with Deconcentration: Population Deconcentration and Planning Response in Polynucleated Urban Regions in North-west Europe. In: *Urban Studies*. Oxford: Routledge, roč. 38, 2001, č. 4, s.769-785. ISSN 0042-0980
- EEA Report: *Transport and environment - Facing a dilemma*. Kodaň: EEA publications, 2006. ISBN 92-9167-811-2
- Europe's Environment: The Fourth Assessment*. Copenhagen: European Environmental Agency Publication, 2007. ISBN 978-92-9167-932-4
- CHAMPION, A. G.: A Changing Demographic Regime and Evolving Polycentric Urban Regions: Consequences for the Size, Composition and Distribution of City Populations. In: *Urban Studies*. Oxford: Routledge, roč. 38, 2001, č. 4, s.6579-677. ISSN 0042-0980
- CHESHIRE, P.: *Optimal areas for spatial policy interventions*. Prednáška v rámci konferencie CERS 2007, Nový Smokovec.
- UN World Urbanization Prospect: The 2003 Revision. New York, United Nations Publication, 2004. ISBN 92-1-141396-0

Smernica 98/69/ES Európskeho Parlamentu a Rady o opatreniach, ktoré sa majú prijať proti znečisťovaniu ovzdušia emisiami z motorových vozidiel a ktorou sa mení a dopĺňa smernica Rady 70/220/EHS

WHEELER, M – BEATLEY, T.: *The Sustainable Urban Development Reader*. London: Routledge, 2004. 1. vyd. ISBN 0-415-31187-X

<http://www.aalborgplus10.dk/> - internetový portál a elektronická verzia dokumentu.

Kontakt

Ing. Miroslav Mojžiš

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

mojzis@euba.sk

UN-HABITAT (PROGRAM OSN PRE ĽUDSKÉ SÍDLA)

Podpora udržateľného sídelného rozvoja a adekvátneho bývania pre všetkých.

mojzis@euba.sk

Abstrakt

Autor v článku predstavuje agentúru OSN zameranú na riešenie problematiky v oblasti rozvoja ľudských sídiel. Venuje sa jej zameraniu, histórii jej vzniku, organizácie jej práce, ako aj hlavným oblastiam, v ktorých pôsobí. To všetko zasadzuje do obdobia masívnej urbanizácie a všetkých jej efektov na ľudskú spoločnosť a jej životné prostredie.

Abstract

Author of the article introduces the UN agency for human settlements. The article deals with the agency's aims, history of its establishment, and organization of its work, as well as with main regions it is active in. All this is placed in a context of a massive urbanization era, with all its effects on human society and its environment.

Úvod

UN-HABITAT je agentúrou OSN pre ľudské sídla a jej cieľom je podporovať sociálne a environmentálne udržateľné sídla a vytvoriť podmienky pre adekvátne bývanie pre všetkých ľudí a bojovať proti sociálnej exklúzii a to predovšetkým ale ľudí v rozvojových krajinách.

Agentúra sa svojou činnosťou snaží reagovať na narastajúcu mieru urbanizácie vo svete, čiže na migráciu ľudí z vidieka do miest, ktoré tým zväčšujú objem, často krát nad svoju nosnú kapacitu. Pri prekročení nosných kapacít sídiel dochádza hlavne v krajinách s nižším stupňom rozvinutosti k pozitívnym aj negatívnym ekonomickým, sociálnym, politickým, kultúrnym a environmentálnym efektom. Agentúra pôsobí formou poskytovania pomoci a poradenstva nositeľom rozhodnutí, verejným inštitúciám a miestnym komunitám.

Štatistické údaje OSN uvádzajú, že do roku 2050 sa pri zachovaní súčasných trendov môže podiel ľudí žijúcich v mestách zvýšiť na dve tretiny celkovej populácie, čiže na 6 miliárd.⁴⁷⁵ Rok 2007 sa podľa predpovedí mal stať prvým rokom, kedy bude viac ako polovica svetovej populácie žiť v mestách a tak sa aj stalo. Najaktuálnejšie údaje uvádzajú súčasnú mieru urbanizácie na 56,2 percenta.⁴⁷⁶ Najrýchlejšie rastúce mestá sú pritom v Afrike, kde ročný prírastok mestskej populácie predstavuje 4%. Napriek tomu je Afrika spolu s Áziou a Blízkym Východom najmenej urbanizovanou časťou sveta. Mestá ako Lagos, Nairobi, Johannesburg v Afrike, Sao Paolo, Rio de Janeiro, Bogota, Lima alebo Mexiko City v Latinskej Amerike, Bombaj, Kalkata a Delí v Indii, či Šanghaj, Kanton a Peking v Číne sú len niekoľkými príkladmi obrích miest v rozvojových krajinách, ktoré stále neúprosne rastú. Ich rastom sa zvyšuje koncentrácia ľudí na pomerne malom území a tým sa zvyšujú aj tlaky na zdroje a kapacity týchto miest už tak pomerne slabo vybavených infraštruktúrou a s malou

⁴⁷⁵ <http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=2467&catid=1&typeid=24&subMenuId=0> – domáca stránka UN-HABITAT

⁴⁷⁶ http://www.nationmaster.com/graph/peo_urb-people-urbanization - geografická encyklopédia

dostupnosťou verejných služieb. V takýchto mestách dochádza k segregácii populácie podľa sociálneho statusu, čím vznikajú rozsiahle chudobné štvrte (slumy). V týchto štvrtiach čelia obyvatelia najväčším problémom, ako sú chudoba, hlad, zlá hygiena, zlý prístup k vode, kanalizácii, elektrickej energii, odvozu a spracovaniu odpadov, k zdravotnej starostlivosti a základnému vzdelaniu, vysoká miera zločinnosti a násilia. Všetky tieto prvky vplyvajú na znižovanie kvality života veľkej časti populácie v mestách rozvojových zemí. Ďalší problém predstavuje veľký tlak nadmernej populácie na životné prostredie a zdroje krajiny.

Mnohé z vymenovaných oblastí sa členské krajiny zaviazali riešiť prijatím miléniových rozvojových cieľov (MDG). Agentúra UN-HABITAT je hlavnou organizáciou systému OSN zameranou na túto oblasť. Formou programov, nástrojov a podpory sa snaží riešiť problémy v rozvojových krajinách po celom svete a tak prispievať k napĺňaniu stanovených cieľov. Nasledujúca časť textu bude venovaná predstaveniu tejto organizácie a spôsobov jej pôsobenia.

1 História vzniku UN-HABITAT a základné dokumenty a zmluvy upravujúce jej zameranie a činnosť

Agentúra UN-HABITAT bola založená v roku 1978, dva roky po konferencii o ľudských sídlach v kanadskom Vancouveri. Nasledujúce dve dekády však bola problematika ľudských sídiel marginalizovaná, pretože v období 80. rokov 20. storočia žili dve tretiny ľudí na vidieku a ani v rozvojových krajinách (s výnimkou Latinskej Ameriky) nedochádzalo k výraznejším urbanizačným procesom. Napriek tomu sa už v tomto období vyskytovali mnohé závažné problémy v mestách rozvojového sveta, ktoré sa UN-HABITAT snažila riešiť v pozícii s minimálnou podporou medzinárodného spoločenstva. Reakciou na zvyšujúci sa stupeň urbanizácie na prelome tisícročí bolo posilnenie mandátu agentúry a jej celková revitalizácia, na základe viac ako 100 záväzkov a 600 odporúčaní, ktoré boli prijaté na konferencii v Istanbule v roku 1996.⁴⁷⁷

V miléniovej deklarácii z roku 2001 boli prvý krát zdôraznené princípy trvalo udržateľného sídelného rozvoja. Tieto však boli zapracovávané postupne už od summitu Zeme v brazílskom Riu (1992). Konkretizácie a začleneniu do konkrétnych opatrení a nástrojov sa však dostali vo výraznejšej miere až po prijatí miléniových rozvojových cieľov.

Táto revitalizácia a rozšírenie mandátu UN-HABITAT z agentúry urobili kľúčovú organizáciu na boj proti chudobe s oveľa špecializovanejším a lepšie organizovaným personálom.

1.1 Vancouverská deklarácia

„Mankind must not be daunted by the scale of the task ahead.“

Mandát agentúry UN-HABITAT je obsiahnutý v dokumente *Vancouverská deklarácia o ľudských sídlach*, z roku 1976. Táto bola výsledkom konferencie OSN o ľudských sídlach, konajúcej sa v kanadskom Vancouveri v máji 1976 a bola východiskovým rámcom pre založenie tejto agentúry. Ďalším významným výstupom tejto konferencie bola rezolúcia OSN číslo 3128, ktorou členské národy uznali závažnosť extrémne závažného stavu ľudských sídiel a to predovšetkým v rozvojových krajinách. Táto deklarácia sa tak stala základným dokumentom pre koordináciu medzinárodného úsilia pri odstraňovaní najzávažnejších problémov, ktorým ľudské sídla čelia. Boli do nej zapracované výstupy z konferencií OSN

⁴⁷⁷ UN-HABITAT: Habitat Agenda. Istanbul, 1996. Dostupné na internete: <http://www.unhabitat.org/list.asp?typeid=25&catid=1>

týkajúcich sa životného prostredia, práv a postavenia žien, práce, práv a situácie detí a hospodárskeho rozvoja.

Deklarácia stanovuje za cieľ prijatie významných a efektívnych opatrení a vytvorenie celistvých politík riešiacich situáciu ľudských sídiel, aby mohli vzniknúť atraktívne a efektívne fungujúce sídla rešpektujúce ľudský rozmer a miestne kultúrne tradície a schopné reagovať na špeciálne potreby ich obyvateľov. Sídla, ktoré zabezpečia prístup k zdravotnej starostlivosti a vzdelaniu, k verejným službám, a ktoré vytvoria dostatok pracovných miest.⁴⁷⁸

Dôležitými súčasťami riešenia sú:

- umožnenie participácie čo možno najširšej verejnosti na procese plánovania a manažovania sídiel,
- transfer technológií, a
- posilnenie medzinárodnej kooperácie.

Deklarácia je postavená na devätnástich princípoch a na dvadsiatich štyroch smerniciach pre akciu. Tieto odrážajú celkovú orientáciu deklarácie (a tým aj jej podpisujúcich) na riešenie najväznejších problémov v rozvojových krajinách.

1.2 Ďalšie strategické dokumenty upravujúce činnosť UN-HABITAT

Od vzniku UN-HABITAT v roku 1978 bolo prijatých viacero ďalších dokumentov a deklarácií, ktoré odrážali aktuálny vývoj v celosvetovom dianí, v hodnotových zmenách svetovej verejnosti, ako aj vo vedeckých poznatkoch v oblasti riešenia problémov ľudských sídiel.

Na svetový summit OSN v brazílskom Rio de Janeiro v roku 1992, ktorý bol zameraný na rozvoj a životné prostredie a na jeho výstup, ktorým bola UNCTAD Agenda 21⁴⁷⁹, reagoval strategický dokument „Habitat Agenda“ prijatý v tureckom Istanbule v roku 1996. Ďalším výstupom konferencie Habitat II bola deklarácia z Istanbulu (1996), ktorá znovu potvrdila platnosť všetkých hlavných princíпов. Toto zopakovanie základných princíпов a problémov, ktoré je nutné riešiť dokázalo, že medzinárodné spoločenstvo nebolo schopné účinne riešiť situáciu ľudských sídiel v rozvojových krajinách. Navyše sa objavili ďalšie problémy spojené s degradáciou životného prostredia, ktoré sa po Riu dostali do centra pozornosti.

Zatiaľ najnovšou deklaráciou, ktorá túto oblasť zastrešuje je „Deklarácia o mestách a ostatných sídlach v novom miléniu“. Táto je spojená s rezolúciou valného zhromaždenia OSN S25.2 z júna 2001. Táto len potvrdila Habitat agendu, ako hlavný strategický rámec pre problematiku ľudských sídiel do budúcnosti.

2 Organizácia práce v UN-HABITAT

UN-HABITAT sídli v hlavnom meste Kene, v Nairobi. Na čele agentúry stojí výkonný riaditeľ (v súčasnosti výkonná riaditeľka Dr. Anna Kajumulo Tibajuková, pôvodom z Tanzánie). Pod jej vedením funguje nasledovná organizačná štruktúra agentúry:

- Kancelária výkonnej riaditeľky, ktorá sa skladá z viacerých sekcií:

⁴⁷⁸ UN-HABITAT - The Vancouver Declaration On Human Settlements. Vancouver, 1976. Dostupné na internete: <http://www.unhabitat.org/content.asp?ID=924&catid=1&typeid=25&subMenuId=0>

⁴⁷⁹ UNCED Agenda 21. Rio de Janeiro, 1992. Dostupné na internete: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/index.htm>

- informačné služby – spracovanie informácií a kontakt s médiami
- monitoring a evaluácia – kontrolná divízia zameraná na hodnotenie úspešnosti implementovaných programov a iných činností agentúry
- Bruselská sekcia – riadi kontakty a spoluprácu s inštitúciami EÚ
- Ženevská sekcia – riadi kontakty a spoluprácu s agentúrami OSN sídliacimi v Ženeve
- Sekcia v New Yorku – spolupráca s centrálou OSN a podpora trvalo udržateľného sídelného rozvoja v severnej Amerike.
- Ďalšie regionálne sekcie (Peking, Moskva, Budapešť,...)
- Zástupkyňa výkonnej riaditeľky je v súčasnosti bývalá švédka veľvyslankyňa v Keni Inga Björk-Klevby.
- Dôležitou sekciou, ktorá je pod vedením zástupkyne výkonnej riaditeľky, je rada členov, ktorá schvaľuje rozpočet a budúci program agentúry a taktiež sekcia pre externé vzťahy, ktorá zvoláva členov rady a komunikuje s nimi.
- Za administratívne zastrešenie činností agentúry a podporu realizácie jednotlivých programov je zodpovedná divízia programovej podpory.
- Regionálne a technické kooperačné divízie – tieto divízie, sídliace na všetkých svetadieloch dozerajú na a koordinujú činnosť 35 programových manažérov.
- Monitorovacia a výskumná divízia má za úlohu zhromažďovanie a spracovanie dát ktoré sa týkajú oblasti ľudských sídiel a zhromažďovanie prípadových štúdií (Best Practices and Policies). Jej súčasťou je aj monitorovací systém, ktorý zostavuje prehľady východiskovej situácie jednotlivých miest, ktoré sú základom pre vypracovávanie politík a riešení.
- Divízia zabezpečenia ubytovania a udržateľného sídelného rozvoja, zameraná na zabezpečenie prístupu k bezpečnému ubytovaniu a k správnej a efektívnej pozemkovej administratívy.
- Divízia financovania, zodpovedná za financovanie programov:⁴⁸⁰
- Voda, sanitácia a infraštruktúra
- Program zlepšovania slumov (ide o technickú spoluprácu a vytváranie kapacít štartovacieho kapitálu s cieľom mobilizovať domáci kapitál na projekty zlepšovania chudobných štvrtí)
- Program financovania sídelného rozvoja

3 Hlavné oblasti pôsobenia UN-HABITAT a vybrané uskutočnené programy

Agentúra pôsobí v 140 krajinách sveta. V týchto realizuje rôzne programy v nasledovných oblastiach a v rámci nich viaceré opatrenia:

- Manažment mestského rozvoja – medzimestská koordinácia, tréning a výcvik, technická spolupráca, zapojenie verejnosti, územné plánovanie a riadenie sídiel
- Pôda a obytné kapacity – stavebné materiály a technológie, forma vlastníctva bytov a domov a jeho zabezpečenie, zlepšovanie situácie v slumoch, ubytovanie pre nízko príjmové skupiny
- Infraštruktúra – vodovody a kanalizácia, odvoz a spracovanie odpadov, mestská doprava (tento program je dôležitý pre splnenie miléniového rozvojového cieľa 7,

⁴⁸⁰ <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=415> – UN-HABITAT, divízia financovania

ktorého jedným zo zámerov je zníženie podielu obyvateľstva bez udržateľného prístupu k zdrojom pitnej vody, v mestských a vidieckych osídleniach na polovicu)⁴⁸¹

V rámci tohto programu prebiehajú dva hlavné projekty:

- Voda pre africké mestá
- Voda pre mestá Ázie
- Sociálna inklúzia – otázka pohlaví, deti a mládež, zdravie (boj proti HIV/AIDS). Taktiež otázka segregácie populácie na základe príjmových, rasových alebo náboženských odlišností. Tieto totiž predstavujú problém nie len v rozvojových krajinách, ale často sú pôvodcom sociálneho napätia aj v mestách vo vyspelých krajinách.⁴⁸²
- Mestská ekonomika a financovanie prístrešia – spojenia medzi mestami a vidiekom, financovanie mestskej správy a bytovej výstavby, riadenie mestskej ekonomiky
- Informácie a monitoring – miléniové rozvojové ciele, vzorové prípadové štúdie, štatistiky a indikátory, výskum
- Manažment rizík a katastrof – náprava škôd spôsobených konfliktami a prírodnými katastrofami, bezpečnosť v mestách

Mnohé z týchto opatrení sú aplikované v najproblémovnejších oblastiach slumov rozvojových krajín, ale UN-HABITAT pokrýva aj mestá v rozvinutých krajinách Európy a Severnej Ameriky. Financovanie projektov je realizované formou vlastného rozpočtu a v rámci spolupráce s inštitúciami ako je Svetová Banka. Taktiež na financovanie aktivít využíva fondy, do ktorých prispievajú členské štáty. Z týchto fondov sú následne financované konkrétne programové aktivity.

Agentúra sa však neorientuje výlučne na financovanie. Jej hlavným poľom pôsobenia je poradenstvo, koordinácia a technologický transfer, výcvik a vzdelanie a poskytovanie manažérskych zručností. Týmto spôsobom tvorí a manažuje za výraznej participácie lokálnych organizácií a inštitúcií také projekty, ktoré sú financovateľné z úverových zdrojov.

Záver

UN-HABITAT sa postupne stáva jednou z najdôležitejších agentúr v systéme OSN bojujúcej proti chudobe a za zlepšenie kvality života ľudí. Je tomu tak práve preto, že čoraz väčšia časť populácie žije v mestách. Preto mnohé z problémov, ktoré sa medzinárodné spoločenstvo zaviazalo riešiť prijatím Miléniovej deklarácie OSN bude nutné riešiť v prostredí výraznej koncentrácie populácie (a tým aj týchto problémov) na malom území miest. Mnohé z technológií budú aplikovateľné ľahšie práve z dôvodu priestorovej koncentrácie, avšak tlaky na rýchle riešenie a politická a sociálna zložitosť vytvárania riešení v tomto prostredí budú predstavovať veľkú výzvu pre problémové oblasti, ako aj pre medzinárodné organizácie ako UN-HABITAT.

Zdroje

ACHCAR, G. et al.: *Le Monde diplomatique: Atlas der Globalisierung*. Berlin: Taz Verlag, 2003. ISBN 3980691764

⁴⁸¹ <http://www.un.org/millenniumgoals/> - internetová stránka OSN, sekcia MDG (Millennium Development Goals)

⁴⁸² FEAGIN, J. R.: *The New Urban Paradigm. Critical Perspectives on the City*. New York: Rowman and Littlefield, 1998. 1. Vyd. ISBN 0847684989

FEAGIN, J. R.: *The New Urban Paradigm. Critical Perspectives on the City*. New York: Rowman and Littlefield, 1998. 1. vyd. ISBN 0847684989

<http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/urbanisation/html/urbanisation.stm>

Rezolúcia OSN č. A/RES/55/2 – United Nations Millenium Declaration

<http://mdgr.undp.sk/> - Millenium Development Goals and Social Inclusion, UNDP

UNCED Agenda 21. Rio de Janeiro, 1992. Dostupné na internete:
<http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/index.htm>

<http://www.un.org/millenniumgoals/> - internetová stránka OSN, sekcia MDG (Millenium Development Goals)

<http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=2467&catid=1&typeid=24&subMenuId=0> – domáca stránka UN-HABITAT

<http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=415> – UN-HABITAT, Divízia financovania.

http://www.nationmaster.com/graph/peo_urb-people-urbanization - geografická encyklopédia

UN-HABITAT: Habitat Agenda. Istanbul, 1996. Dostupné na internete:
<http://www.unhabitat.org/list.asp?typeid=25&catid=1>

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**PRÁVO NA SEBAURČENIE A JEDNOSTRANNÁ SECESIA
KOSOVA Z HĽADISKA PLATNÉHO MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA
(Je v prípade Kosova aplikovateľné právo na sebaurčenie? Je jeho jednostranná secesia
od Srbska legálna?)**

mraz@euba.sk

Abstrakt

Autor vo svojom príspevku zaujíma stanovisko k uznaniu Kosova ako samostatného štátu. Konštatuje, že medzinárodná prax nepozná právo na jednostrannú secesiu na základe väčšinového hlasovania či väčšinovej vôle obyvateľstva určitého územia a to bez ohľadu na skutočnosť, či toto obyvateľstvo tvorí jeden alebo viac národov. Podľa medzinárodného práva národy alebo etnické skupiny v rámci jedného nezávislého štátu realizujú svoje právo na sebaurčenie svojou účasťou na politickom systéme štátu na základe jeho územnej celistvosti.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 Vzťah medzinárodného a európskeho práva.

Kľúčové slová: štát, suverenita, zvrchovanosť, secesia, národnostná menšina, materský štát, právo národov na sebaurčenie, nezávislosť, uznanie

Abstract

In this paper the author presents his opinion of the recognition of autonomous state Kosovo. He states that the international practise does not recognize the right of one-sided secession based on neither majority vote nor inhabitants' majority will of a specific territory regardless to the fact of how many nations are inhabited on this territory. According to the international law nations and ethnical groups living in one autonomous state can realise their self-determination right only in case by their participation on the political system of state on the basis of his territorial integrity.

Key words: state, sovereignty, supremacy, secession, national minority, mother state, self-determination right, independence, recognition

Pri posudzovaní prípadu Kosovo je aplikácia zásady práva na sebaurčenie národov, v tomto prípade práva na sebaurčenie kosovských Albáncov, kľúčovou otázkou. Medzinárodné právo na ňu však nedáva jednoznačnú odpoveď. Charta OSN o sebaurčení národov ešte nič nehovorí, nakoľko uvedená zásada sa stala aktuálnou až v období procesu dekolonizácie. Až dokumenty prijaté v 60-tych a 70-tych rokoch 20. storočia¹ bližšie definujú sebaurčenie ako právo slobodne určiť svoj politický štatút, a slobodne určiť svoj hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj.

Znamená teda právo na sebaurčenie automaticky právo na nezávislosť, suverenitu na oddelenie sa od „materského štátu“? S výnimkou národov pod koloniálnou nadvládou je

odpoveď negatívna. Všetky relevantné dokumenty OSN² sú formulované veľmi opatrne, aby žiadne ustanovenie nemohlo byť interpretované ako narušujúce teritoriálnu integritu existujúcich štátov. Podľa ods. 6 rezolúcie Valného zhromaždenia OSN č. 1514 (XV) zo 6. decembra 1960 „akýkoľvek pokus smerujúci k čiastočnému alebo úplnému porušeniu národnej jednoty (*national unity*) a teritoriálnej integrity štátu je nezlučiteľný s cieľmi a zásadami Charty OSN“. Podobné ustanovenia sa nachádzajú aj v ďalších dokumentoch potvrdzujúcich právo na sebaurčenie. Z uvedeného teda vyplýva, že realizácia práva na sebaurčenie neznamena automaticky nezávislosť a že toto právo možno realizovať aj iným demokratickým spôsobom v rámci existujúceho štátu.

Sú teda národnostné menšiny ponechané napospas bez medzinárodnoprávnej ochrany a hranice štátov sú naveky stanovené? Odpoveď je v oboch prípadoch negatívna³. Menšiny sú chránené súborom mnohých dokumentov v oblasti ľudských práv napr. zákazom diskriminácie. Aktuálne ustanovenie nájdeme napr. v čl. 27 už spomínaného Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach: „V štátoch, kde existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny, sa nebude ich príslušníkom upierať právo, aby spolu s ostatnými príslušníkmi menšiny užívali svoju vlastnú kultúru, vyznávali a prejavovali svoje vlastné náboženstvo alebo používali svoj vlastný jazyk“. V ideálnom prípade sú tieto práva zakomponované do štruktúry štátu. V menej ideálnom prípade je štátu potrebné jeho povinnosti vo vzťahu k svojim menšinám pripomenúť.

Napriek skutočnosti, že právo na sebaurčenie nie je autorizáciou práva na *secesiu* menšín, medzinárodné právo *secesiu* nijako nezakazuje a nezakazuje ani vytváranie nových štátov. Medzinárodné právo menšinám nijako neukladá povinnosť zotrvať v štátnom zväzku, v ktorom je s nimi zle zaobchádzané či nie sú rešpektované. Ak je takáto menšina schopná skutočne vytvoriť nezávislý štát, prípadne sa zjednotiť s iným štátom, potom takáto realita po preukázaní jej trvalosti a nemennosti bude náležitým spôsobom medzinárodným spoločenstvom uznaná a rešpektovaná. Táto nová realita, t. j. vznik nového štátu či pripojenie sa k inému štátu, však musí vzniknúť podľa medzinárodného práva legitímnym spôsobom, pretože inak by nastala situácia spadajúca pod zásadu *ex iniuria ius non oritur* (z *bezprávia nevzniká nijaké právo*) – príkladom takej situácie je pripojenie Sudiet k Nemecku na základe Mníchovskej zmluvy, či území južného Slovenska k Maďarsku na základe Viedenskej arbitráže. Schopnosť vykonávať štátnu moc teda musí takáto menšina preukázať sama, nie na základe vonkajšieho rozhodnutia.

Medzinárodná prax nepozná právo na jednostrannú *secesiu* na základe väčšinového hlasovania či väčšinovej vôle obyvateľstva určitého (nesuverénneho) územia, a to bez ohľadu na skutočnosť, či toto obyvateľstvo tvorí jeden alebo viac národov – *peoples*. Podľa medzinárodného práva národy alebo etnické skupiny v rámci jedného nezávislého štátu realizujú svoje právo na sebaurčenie svojou účasťou na politickom systéme štátu na základe jeho územnej celistvosti⁴.

Medzinárodné právo teda doposiaľ vždy uprednostňovalo územnú celistvosť štátov a tomu zodpovedá právo štátu odmietiť a brániť sa jednostrannej *secesii* časti svojho územia všetkými právnymi prostriedkami. Akonáhle sa však oddeľujúca sa entita pevne etabluje a vo vzťahu k danému územiu preukáže efektívny výkon štátnej moci, medzinárodné právo je pripravené politickú realitu uznať⁵. Možno však v prípade Kosova konštatovať efektívny výkon štátnej moci?

Je možné uznať Kosovo ako štát, ak je proklamovaná nezávislosť a jednostranná *secesia* Kosova od Srbska v rozpore s medzinárodným právom? Ak Kosovo minimálne nespĺňa už viackrát spomínané tradičné kritériá štátnosti, ako štát by uznané byť nemalo. Spôsobilosť na uznanie nevzniká na základe snahy entity kritériá štátnosti naplniť, ale na základe toho, či dané štandardy v skutočnosti a podľa medzinárodného práva reálne plní⁶.

Ak daná entita nie je schopná preukázať, že spĺňa kritériá štátnosti a že jej nezávislosť nevzniká porušením medzinárodného práva, uznanie musí byť podľa zaužívanej praxe odoprené. Štát, ktorý takúto entitu uzná ako nezávislý štát, tak koná v rozpore s medzinárodným právom, pričom súčasne porušuje práva iných štátov⁷. Takéto uznanie je vlastne zneužitím práva uznať nový štát, pretože je uznaním (ako nezávislého štátu) entity, ktorá podľa práva nie je nezávislou a teda nespĺňa základné kritériá štátnosti. Takéto uznanie by medzinárodný súd označil nielen za nesprávne, ale s najväčšou pravdepodobnosťou aj za protiprávne⁸. Skutočnosti, akokoľvek nespochybniteľné, ktoré vznikli na základe konania porušujúceho medzinárodné právo, sa nemôžu stať zdrojom nových práv a povinností⁹.

Zásada, že entite dožadujúcej sa štátnosti na základe protiprávneho konania, musí byť uznanie odoprené, je podporovaná aj medzinárodnou praxou. V povojnovom období ide najmä o príklady neuznania Južnej Rodézie, juhoafrických bantustanov, Palestíny a najmä Severocyperskej tureckej republiky. Ak teda existujú pochybnosti o legálnosti vyhlásenia samostatnosti Kosova, existujúce štáty by mali mať medzinárodnoprávnu povinnosť odoprieť uznanie Kosova ako štátu.

Odkazy:

¹ Napr. Deklarácia zásad medzinárodného práva, týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce v súlade s Chartou OSN z 24.10.1970 (G.A.Res. 2625 (XXV)), Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (č.120/1976 Zb.)

² Rezolúcie VZ OSN č. 1514 (XV), 6. december 1960 a č. 2625 (XXV) z 24. októbra 1970, www.un.org

Čl. 1 Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach 16 december 1966, UN Series, vol. 999, p. 171, alebo č. 120/1976 Zb.

³ R. Higgins, Problems and Process: International Law and How We Use It (1994), str. 125

⁴ J. Crawford, State Practice and International Law in Relation to Unilateral Secession, Report to Government of Canada concerning unilateral secession by Quebec, 19 february 1997

⁵ Tamtiež, str. 247-266

⁶ vid'. napr. James L. Prince, „The International Legal Implications of the November 1988 Palestinian Declaration of Statehood,“ 25 Stanford. Journal of International Law. 681 (1989)

⁷ vid'. napr. H. Kelsen, Principles of International Law 270 (1976); P.k. Menon, The Law of Recognition in International Law: Basic Principles 28 (1994), J. G. Starke, Introduction to International Law 127 (1984)

⁸ H. Lauterpacht, Recognition in International Law 9 (1949), Lauterpacht tiež dodáva: „to recognize a political community as a State is to declare that it fulfills the conditions of statehood as required by international law.“

⁹ N. L. Wallace-Bruce, Claims to Statehood in International Law 54 (1994)

Zoznam použitej literatúry

1. Albrightová, M.: Nejlepší ze všech možných světů. Nakladatelství Práh, Praha 2003
2. Barša, P.: Hodina impéria. Zdroje současné zahraniční politiky USA. Masarykova Univerzita, Brno 2003
3. Brzezinsky, Z.: Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století. Victoria Publishing. Praha 1993
4. Brzezinsky, Z.: Velká šachovnice. K čemu zavazuje Ameriku její globální převaha. Mladá Fronta, Praha 1999

5. Brzezinsky, Z.: Volba Globální nadvláda nebo globální vedení. Mladá Fronta, Praha 2004
6. Kissinger, H.: Umění diplomacie. Prostor, Praha 1996
7. Králík, J.: Dejiny umenia diplomacie. Ekonóm, Bratislava 1999
8. Krejčí, O.: Mezinárodní politika. Victoria Publishing, Praha 2001
9. Laurent, E.: Tajný svět Georga W. Bushe. INTU, Praha 2004
10. League of Nations 1920-1946. United Nations, New York and Geneva 1996
11. Mandel, M.: How America Gets Away with Murder. Pluto Press, London 2004
12. Morgenthau, H.: Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace. A.A. Knopf, New York 1985
13. Nye. J. S.: Bound To Lead. The Changing Nature of American Power. Basics Books, New York 1990
14. Nye. J.S.: The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone. Oxford University Press, Oxford 2003
15. Neuscheler, F. : Multilateralism vs. Unilateralism. Development and Peace Foundation, Bonn 2001
16. Potočný, M.: Rada bezpečnosti- její funkcie a význam. Svoboda, Praha 1978
17. Schleyová, N; Busseová, S.: Války USA. Kronika agresivního národa. Brána, Praha 2004
18. Soros, G.: Bublina americkej nadvlády. Ako napraviť zneužitie americkej sily. Kalligram, Bratislava 2004
19. White, D. W.: The American Century. Yale University Press, Chelsea 1996

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Katedra medzinárodného práva
 Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
 Tel.: 02/672 95 475

Ing. Boris Navrátil, CSc.

EKONOMICKÁ FAKULTA
VŠB-TU OSTRAVA

EVROPSKÁ SOUSEDSKÁ POLITIKA V KONTEXTU OSTATNÍCH CÍLŮ EVROPSKÉHO INTEGRAČNÍHO PROCESU

boris.navratil@vsb.cz

Abstrakt

Evropská sousedská politika se stala odpovědí na novou geopolitickou situaci vzniklou v důsledku východního rozšíření EU. Klade základy pro hlubší politické a socioekonomické vztahy s nejbližšími sousedy a má za cíl posílit vzájemnou prosperitu, stabilitu a bezpečnost. Vznikla v roce 2004 s cílem vyhnout se riziku nové dělící linie mezi rozšířenou EU a jejími sousedy. Tento záměr plně odpovídal přijaté Evropské bezpečnostní strategii, avšak o něco méně strategii lisabonské. Stává-li se nová politika prioritou, lze předpokládat její postupně narůstající finanční náročnost. Koncept Evropské sousedské politiky není přijímán všemi členy Unie se stejnou vstřícností. Zatímco střeoevropské členové EU od ní očekávali stabilizaci východoevropského prostoru po geopolitických změnách způsobených v devadesátých letech rozpadem SSSR, tzv. jižní křídlo Unie má zásluhu na rozšíření této politiky i na celé Středomoří, neboť jej více zneklidňovala hrozba masové imigrace z tohoto prostoru. U obou skupin sousedů přetrvávají konflikty znemožňující jejich regionální integrační spolupráci. Je otázkou, zda další rozšíření cílů, které s sebou sousedská politika přináší, nebude komplikací pro realizaci dalších akutních úkolů, které Evropská unie formulovala jen o pár let dříve než výše zmiňované.

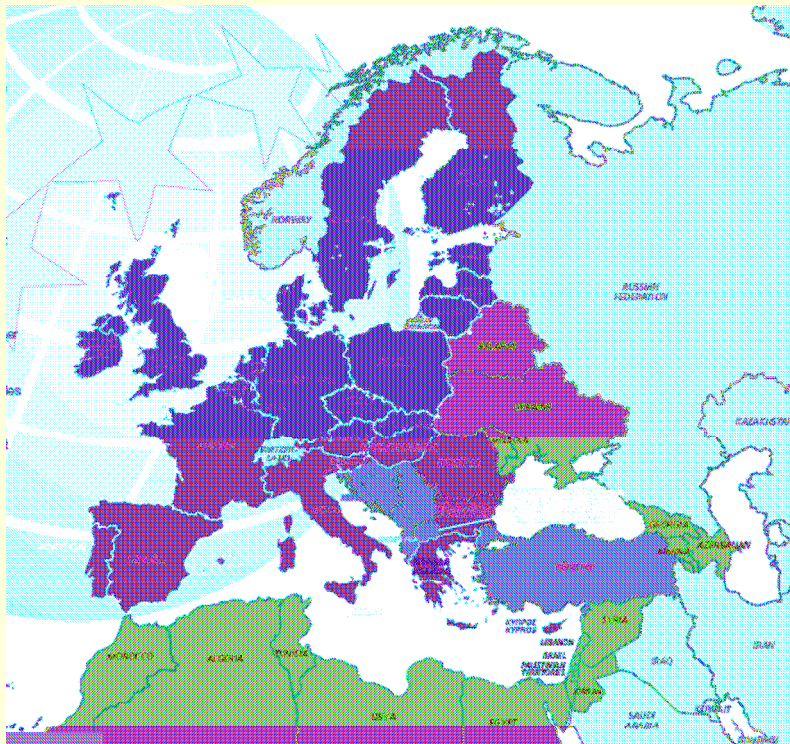
Abstract

The European Neighborhood Policy was developed as a response to the new geopolitical situation following the May 2004 enlargement. This policy lays the foundations for a much deeper political and socio-economic relationship with the EU - neighbours and aims to increase mutual prosperity, stability and security. This article essaying a few problems of this new European policy, e.g. how can the same policy adequately address the different needs of the Mediterranean and Eastern European countries? How does the European Neighbourhood Policy relate to the Euro-Mediterranean Partnership, to the European Security Strategy and to the EU's Development Policy? This policy seems to complicate achieving of the other integration goals.

Úvod

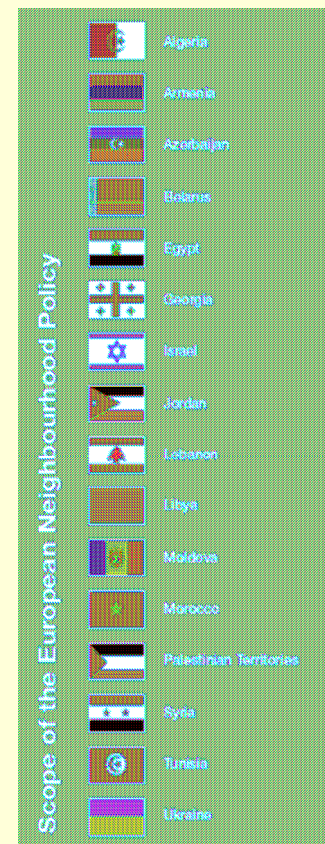
Od roku 2004 rozšířila rejstřík politik EU Evropská sousedská politika. Vznikla s cílem vyhnout se riziku nové dělící linie mezi rozšířenou Evropskou unií a jejími sousedy. Tento záměr plně odpovídal přijaté Evropské bezpečnostní strategii (2003), avšak, jak se zdá, o něco méně (alespoň v krátkodobém horizontu) ostatním integračním cílům. Stává-li se nová politika prioritou, lze předpokládat její postupně narůstající finanční náročnost, a tím i konfliktnost.

Evropská sousedská politika

29.-30.11.2007
Smolence

"Aktuálne otázky svetovej
ekonomiky a politiky"

1. Smysl a význam Evropské sousedské politiky

Evropská unie se již v roce 2003, kdy se proces přidružení kandidátských zemí střední a východní Evropy začal naplňovat, rozhodla předejít potenciálním problémům na své nové hranici a nabídla svým budoucím sousedům privilegované vztahy. Tato nabídka vycházela z oboustranného respektu ke společným hodnotám, jako jsou demokracie a lidská práva, zákonnost, dobré vládnutí, tržní ekonomika a udržitelný rozvoj, a směřovala k vzájemně hlubším politickým vztahům i ekonomické integraci. Toto sdílení hodnot, včetně ochoty reformovat obchod, hospodářskou soutěž, energetiku, dopravu, životní prostředí i mezilidské vztahy, umožní společně reagovat na výzvy, jimž na prahu 21. století svět čelí, ať jde o chudobu, veřejné zdraví, migraci, ochranu životního prostředí či rostoucí kriminalitu, projevy extremismu a terorismu. Evropská sousedská politika jde nad rámec klasické zahraniční politiky, neboť podporuje modernizaci a reformy v sousedních zemích, založené na průmětu vlastních zkušeností za své hranice. Poskytnutí osvědčených postupů pro realizaci politických a ekonomických reforem a odstranění nevyřešených problémů je spolu s aktivním úsilím každé země obrovskou příležitostí. Úspěch tohoto záměru však závisí na tom, v jaké míře jsou výše uvedené hodnoty jednotlivými sousedy sdíleny.

Sousedská politika se liší od politiky rozšiřování, ačkoliv nelze předem vyloučit, že u některých sousedů se jejich vztah k unii v budoucnu rozvine v připravenost ke členství. Vzhledem k tomuto faktu nelze přehlédnout, že nové sousední země ve východní Evropě očekávají od této politiky něco jiného než země, s nimiž Unie sousedí na jihu přes Středozemní moře. Zatímco všechny východoevropské země (s výjimkou Běloruska a Ruska),

ale včetně zakavkazských republik, o členství usilují, jižní sousedé vědí, že pro ně je tento cíl nedosažitelný. Evropská sousedská politika proto musí rozlišit svou východní a jižní dimenzi. Rusko se ovšem díky své velikosti a ekonomickému potenciálu může těšit tzv. privilegovanému strategickému partnerství.

2. “Posílenou” evropskou sousedskou politikou k širšímu sousedskému hospodářskému společenství

V roce 2006 mohla Komise konstatovat, že u většiny sousedů je v oblasti politických i ekonomických reforem patrný pokrok. Vzhledem ke skutečnosti, že mnohé náklady této politiky však nabíhají okamžitě, zatímco efekty se dostaví se zpožděním, rozhodla se Komise vytvořit další pobídky k podpoře reforem a také k přesvědčení těch, kteří dosud váhali.

Komise se rozhodla podrobně vysvětlit, že prohlubující se ekonomická a obchodní integrace s EU může vést nad rámec volného pohybu zboží a služeb směrem k odstranění netarifních bariér, další konvergenci a v dlouhodobém horizontu i k širšímu sousedskému hospodářskému společenství. Tomu může přispět i usnadnění mobilit a migrace či zjednodušené vydávání víz pro určité kategorie žadatelů (jako jsou studenti, obchodníci, pracovníci výzkumu, úředníci, novináři ap.) Součástí této “posílené” politiky mohou být i výměny, a to nejen studentů, ale i regionálních a místních autorit, odborářů ap. Partnerským zemím byla nabídnuta možnost participovat na příslušných programech EU i rozvíjet regionální spolupráci. Tato poměrně rozsáhlá a různorodá škála aktivit potřebuje nezanedbatelné finanční krytí, jak z prostředků vlád jednotlivých zemí, tak i z prostředků Unie.

Hodnotící zpráva německého předsednictví z června 2007 konstatovala, že evropská sousedská politika v sobě skrývá velký potenciál a potřebuje nové impulsy, které v dlouhodobém horizontu povedou k širšímu sousedskému hospodářskému společenství.

Evropská sousedská politika

„zůstává klíčovou prioritou zahraniční politiky EU“

Jasným imperativem je

- posílení stability, vlády práva a lidských práv, lepší vládnutí a modernizace sousedů.

EU poskytne partnerům lepší systém pobídek na podporu jejich reformního úsilí.

Partneři musejí pokračovat v otevírání svých ekonomických systémů a selektivně přijmout relevantní části *acquis* EU.

Platformou pro prohlubující se ekonomickou integraci je přijetí bilaterálních dohod o volném obchodě (po předchozím vstupu partnerů do WTO).

Posílená ENP vyžaduje efektivní využití finančních zdrojů - ENPI a NIF.

Prohloubení odvětvové a regionální spolupráce (dopravní a energetické sítě, TAIEX a twinningové nástroje). Black Sea Synergy Initiative – aplikace principu flexibilní geometrie.

Politická spolupráce (pohraniční operace EUBAM na ukrajinsko-moldavské hranici a v Rafahu, EUSR v Gruzii, EUPOL COPPS v Palestinských územích).

Posilování dimenze občanské společnosti, rozvoj vzdělávacích aktivit-Erasmus Mundus.

Evropská sousedská politika

K podpoře reforem v partnerských zemích EU nabízí:

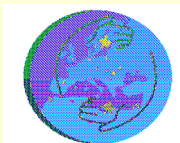
- usnadnit přístup partnerských zemí a jejich produkce na vnitřní trh EU, (prohlubující se ekonomická a obchodní integrace může vést nad rámec volného pohybu zboží a služeb směrem k odstranění netarifních bariér, další konvergenci a [v dlouhodobém horizontu i k širšímu sousedskému hospodářskému společenství](#)).
- účast v relevantních programech a ve specializovaných agenturách,
- poradní služby k realizaci reforem, včetně technických výměn a twinningu v rámci veřejné správy,
- zvýšenou kooperaci v zahraničně bezpečnostních a politických otázkách, včetně společné práce v rámci vojenské operace Althea (v Bosně a Hercegovině),
- 12 mld. € v období 2007-2013 na reformní priority, včetně přeshraniční spolupráce (o třetinu více ve srovnání s obdobím 2000-2006).

3. Financování Evropské sousedské politiky

Financování všech zmíněných aktivit probíhalo až do konce roku 2006 ze zdrojů, které byly determinovány regionálně (TACIS pro Rusko a další východní sousedy Unie, MEDA pro středomořské sousedy) nebo tematicky (EIDHR-Evropská iniciativa pro demokracii a lidská práva). V období let 2007-2013 začala být Evropská sousedská politika vnímána coby priorita vnějších vztahů, a proto se pro ni počítá s téměř 12 mld. €, což je o třetinu více než v předchozím období 2000-2006. Další zdroje poskytuje Evropská investiční banka a vlády jednotlivých členských zemí ze svých státních rozpočtů. Za tímto účelem byl vytvořen Evropský nástroj pro sousedství a partnerství (ENPI), který je oproti předchozím nástrojům flexibilnější. Je konstruován k dosažení udržitelného rozvoje a přiblížení se evropským politikám a standardům při realizaci dohodnutých priorit, obsažených v Akčních plánech. Tyto prostředky umísťované do jednotlivých národních programů závisejí na jejich potřebách, ale i absorpčních možnostech a realizaci odsouhlasených reforem. Z prostředků ENPI se podporují zejména přeshraniční kontakty a spolupráce mezi místními i regionálními autoritami a občanskou společností. Jsou využívány principy známé ze strukturálních fondů – víceleté programování a kofinancování. Např. přeshraniční spolupráce realizovaná prostřednictvím nástroje ENPI je současně kofinancována z Evropského fondu regionálního rozvoje (ERDF).

Uplatňují se i formy technické pomoci – legislativní sbližování, pomoc při zřizování institucí a další, jež se osvědčily v bývalých tranzitivních ekonomikách, které jsou dnes už členskými zeměmi. Jde o Technickou pomoc a informační výměnu (TAIEX), twinningové programy a participace na různých unijních programech a aktivitách. Tato pomoc je definována v sedmiletých tzv. Country Strategy Papers (CSP), detailnějších tříletých Národních indikativních programech (NIP) a ročních programech.

V roce 2007 zřídila Komise Sousedský investiční fond (NIF), který by částkou 700 mil. € pro období let 2007-2013 sloužil k podpoře půjček od mezinárodních finančních institucí (Evropské investiční banky, Evropské banky pro obnovu a rozvoj apod.). Dalších 300 mil.€ připravila pro země, které dosáhly v reformním úsilí nejviditelnějšího pokroku.

Financování Evropské sousedské politiky v období 2007-2013

- **ENPI** (= European Neighbourhood Partnership Instrument)
 - má flexibilní charakter
 - je konstruován k dosažení udržitelného rozvoje a přiblížení se evropským politikám a standardům při realizaci dohodnutých priorit, obsažených v Akčních plánech (přeshraniční kontakty a spolupráce mezi místními i regionálními autoritami a občanskou společností)
 - výše prostředků závisí na potřebách, absorpčních možnostech partnerů a realizaci odsouhlasených reforem.
- **NIF** (= Neighbourhood Investment Fund)
 - 700 mil. € určeno na velké energetické a infrastrukturální projekty k přilákání dodatečných zdrojů z EIB a EBRD
- **300 mil.** určeno zemím coby odměna za dosažený pokrok v reformách

4. Některé “sporné” aspekty sousedské politiky

Koncept Evropské sousedské politiky ve stávající podobě není přijímán všemi členy Unie se stejnou vstřícností. Zatímco střeoevropští členové EU od ní očekávali stabilizaci východoevropského prostoru po geopolitických změnách způsobených v devadesátých letech rozpadem SSSR. Tzv. jižní křídlo Unie má zásluhu na rozšíření této politiky I na celé Středomoří, neboť je více zneklidňovala hrozba masové imigrace z tohoto prostoru.

Obdobně se od sebe liší očekávání jižních a východních sousedů. Východní (s výjimkou Běloruska) deklarují za svůj hlavní cíl členství v EU, státy Středomoří si uvědomují nereálnost této vize, a proto o ni neusilují (s výjimkou Maroka).

U obou skupin sousedů přetrvávají konflikty znemožňující jejich regionální integrační spolupráci. Dokonce ani ve střednědobém horizontu nelze očekávat utlumení vzájemných regionálních konfliktů mezi východními sousedy Unie (v Podněstří, Náhorním Karabachu, Abcházii, Adžarii a jinde) ani konfliktů, do nichž jsou vtaženi jižní sousedé (palestinská území, Libanon),

V obou dimenzích této politiky sehrává odlišnou roli další soused Unie, jímž je Rusko, bez jehož podpory nelze východní dimenzi sousedské spolupráce úspěšně rozvíjet. Vliv Ruska je u řady východních sousedů Unie tak silný, že převažuje nad vlivem EU. Je třeba si uvědomit, že se tato východní dimenze týká nejen sousedů bezprostředních (Ukrajiny, Moldávie a Běloruska), ale i celého Zakavkazska a potenciálně i Kazachstánu. Role Ruska, s

nímž Unii pojí strategické partnerství, a jeho ochota ke spolupráci je pro další pozitivní vývoj sousedské politiky nenahraditelná.

Další komplikací, které musí sousedská politika čelit, je její institucionální zajištění. Je začleněna do gesce komisařky pro vnější vztahy a sousedskou politiku a současně je ovlivňována Vysokým zmocněncem pro zahraničně bezpečnostní politiku.

L á k a d l a

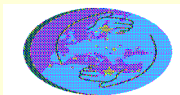
- *východním sousedům nabízet totéž, co bylo již dříve nabídnuto jižním – dohody o volném obchodu, půjčky EIB za výhodných podmínek...*
- *dva nové fondy v úhrnné výši 1 mld. € (Jordánsko a Maroko získaly v r.2006 70 mil. € za posílení hraničních kontrol a ustavení společné skupiny pro diskuse o demokracii)*
- *snadněji dostupná a levnější víza pro občany zemí, jako je Ukrajina a Moldávie*

Problémy

- *sousedící země mají chabou schopnost implementovat akční plány, zejména s ohledem na administrativní kapacity*
- *Rusko nabízí rychleji a vyvíjí silný, mnohdy nevybíravý tlak na své partnery ze SNS*
- *obava, že dojde k přesunu zdrojů určených pro Středomoří do východní Evropy (díky spojení dříve oddělených fondů TACIS a MEDA)*

Závěr

Evropská sousedská politika je dobře míněnou aktivitou, avšak její úspěch není v krátkém ani středním horizontu snadno dosažitelný. Finanční zdroje za tím účelem vyčleňované nemohou evidentně stačit. Je otázkou, zda další rozšíření cílů, které s sebou sousedská politika přináší, nebude komplikací pro realizaci dalších akutních úkolů, které Evropská unie formulovala jen o pár let dříve než výše zmiňované. Na příklad záměry lisabonské, byť revidované strategie nemusí dojít svého naplnění. Znovu, jako již v historii po několikáté, se ukazuje, že cíle vytyčované politiky-architekty integračního vývoje nerespektují okamžité možnosti konkrétní historické situace. V souladu s teorií hospodářské politiky Waltera Euckena by měli vzít v úvahu především fakt, že jednotlivé cíle nesmějí být ve vzájemném konfliktu a používané nástroje s nimi musejí být kompatibilní.

Úskalí evropské sousedské politiky

- příliš mnoho ambiciózních cílů současně
- rozdílné zájmy členů Unie
- rozdílná očekávání sousedících zemí
- konflikty znemožňující regionální spolupráci
- role Ruska a jeho zájmy se společnými sousedy

LITERATURA

1. Emerson, M., Noutcheva, G., Popescu, N.: *European Neighbourhood Policy Two Years on: Time indeed for an „ENP plus“*. In: CEPS Policy Briefs, 2007. ISBN-13: 978-92-9070-706-7.
2. Kratochvíl, P.: *The European Neighbourhood Policy: A Clash of Incompatible Interpretations*. In: *The European and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*. Ústav mezinárodních vztahů Praha, 2006.
3. Balfour, R., Missiroli, A. *Reassessing the European Neighbourhood Policy*. European Policy Centre, 2007. ISSN 1782-494X.
4. Milcher, S., Slay, B. *The Economics of the „European Neighbourhood Policy“: An Initial Assessment*. Centre for Social and Economic Research, Warsaw 2005. ISSN 1506-1701.

CONTACT

Ing. Boris Navrátil, CSc.
Ekonomická fakulta VŠB-TU Ostrava
Sokolská 33, 701 21 Ostrava 1
Boris.Navratil@vsb.cz

PATRÍ UŽ ČESKÁ REPUBLIKA MEZI ZRALÉ DLUŽNÍKY?

nezval@slu.opf.cz

Abstrakt

Presentovaná stať se zabývá analýzou platební bilance ČR. Ukazuje, že i přes zlepšení obchodní bilance v posledních letech, kdy export předstihuje import, zůstává ČR v postavení mladé dlužnické země. Běžný účet totiž nadále vykazuje pasivum. Ke změně tohoto postavení je nutná především změna v oblasti přímých investic, kdy vývoz přímých investic z ČR je zatím nevýznamný a tedy i tok prostředků na účtu výnosů je nedostatečný. Samotný příznivý vývoj exportu nepostačuje k vyrovnání pasivního salda na účtu výnosů a tím i pasiva běžného účtu obchodní bilance. Rovněž vývoj exportu není uspokojující. Je třeba zvýšit podíl výrobků s vysokou přidanou hodnotou a zvýšit podíl služeb. To se neobejde bez zvýšení výdajů do vědy a výzkumu.

Abstract

The presented essay deals with the analysis of the Czech balance of payments. It shows that in spite of improving balance of payments for the recent years, when the export has exceeded the import, the Czech Republic remains on the position of a young debtor country. The current account still demonstrates a deficit. The change in the field of foreign direct investments is necessary to change this situation when the export of foreign direct investment from the Czech Republic has been negligible up to now, thus flow of finances in the yield account is insufficient. The favourable trend in export itself does not manage to balance the yield account deficit and this way the current account deficit as well. The development of the export is not satisfactory either. It is necessary to increase the share of products with a high value added tax and the share of services. It can not be done without increasing expenditures into science and research.

Úvod

V posledních třech letech zaznamenala Česká republika aktivní obchodní bilanci. Znamená tento vývoj zásadní obrat ve vnější ekonomické rovnováze, nebo si na něj ještě počkáme? Současná situace vnější rovnováhy ekonomiky ČR je charakteristická tím, že se pasivum běžného účtu platební bilance vyrovnává aktivem na finančním účtu platební bilance. Převís přítoku zdrojů do ekonomiky na finančním účtu se pak projevuje přírůstkem devizových rezerv. Vnější ekonomická nerovnováha je vyrovnávána díky přílivu zdrojů ze zahraničí. Ekonomika ČR má již za sebou 15 let relativně úspěšného vývoje a vyvstává otázka, zda by se neměla měnit podoba její platební bilance. P. Samuelson⁴⁸³ rozpracoval možné fáze vývoje ekonomiky s ohledem na strukturu platební bilance. V níže nastíněné analýze se pokusíme určit zda již ČR splňuje kritérium pro zařazení do vyšší fáze, mezi

⁴⁸³ SAMUELSON, P., NORDHAUS, W. *Ekonomie* I. vydání. Praha: Svoboda 1, ISBN 80-205-0192-4991

vyspělejší ekonomiky. Zatím lze její postavení charakterizovat jako postavení tzv. „mladého dlužníka“.

1 Vývoj struktury platební bilance

Podle Samuelsona lze rozlišit čtyři stupně postavení státu podle vývoje platební bilance (viz Tabulka 1).

Tabulka 1 Vývoj struktury platební bilance

	<i>Saldo Běžného účtu</i>	<i>Saldo Finančního účtu</i>
I.Mladý dlužník	BU (-)	FU (+)
	OB (-)	PI (+)
	BV (-)	
II.Zralý dlužnický stát	BU = 0	FU = 0
	OB (+)	PI (+)
	BV (-)	
III.Nový věřitelský stát	BU (+)	FU (-)
	OB (+)	PI (-)
	BV(+)	
IV.Zralý věřitelský stát	BU = 0	FU = 0
	OB (-)	PI (-)
	BV (+)	

Pro mladý dlužnický stát je charakteristická vnitřní nerovnováha ekonomiky projevující se vysokým dovozem zboží, což se projeví záporným saldem obchodní bilance i běžného účtu. Pokud je záporné saldo běžného účtu kryto přítokem na finančním účtu pak lze platební bilanci hodnotit jako vyrovnanou. Bilance výnosů je sice rovněž pasivní, pasivum postupně narůstá až dosáhne výše, kdy se stává rozhodujícím činitelem pasiva obchodní bilance. Aby nebyla ekonomická situace labilní je nejlepším případem, když na finančním účtu převládá přítok dlouhodobých přímých investic a úvěrů před přítokem krátkodobých úvěrů a portfolio kapitálu. Ty by měly být zdrojem budoucího vzestupu exportu, který zajistí návratnost vložených investic. Země je čistým dovozcem investic.

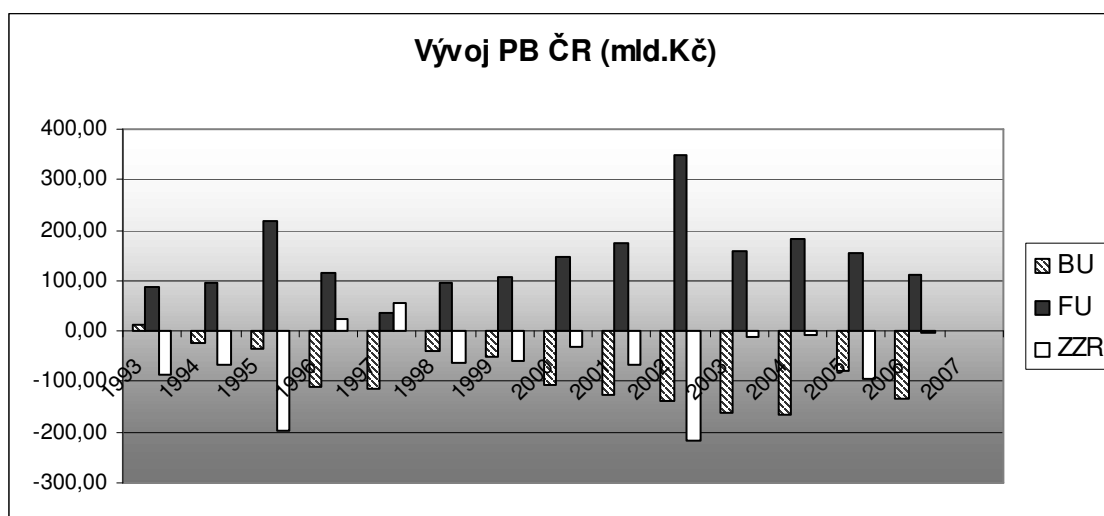
Ve druhé fázi je dosahováno aktiva obchodní bilance (je dosaženo potřebného růstu exportu). Současně však nadále dochází k transferu zisku, dividend, splátek úvěrů a úroků prostřednictvím bilance výnosů do zahraničí. Aby mohla být ekonomika označena jako zralý dlužnický stát musí být zajištěno vyrovnání běžného účtu, což především znamená že export musí krýt rostoucí transfer zdrojů výnosů ze země (bilance výnosů zůstává pasivní). Finanční účet by měl být v podstatě vyrovnán. Přírůstek přímých investic je vyrovnáván úvěrovou expanzí v souvislosti s exportem.

Ve třetí fázi je rozvoj ekonomiky natolik úspěšný, že nejen obchodní bilance, ale nové kladné saldo bilance výnosů zajišťují aktivní saldo běžného účtu. Příznivý vývoj ekonomiky vede k zvýšenému vývozu investic ze země, což se projeví pasivní bilancí na finančním účtu. Celkově je však bilance vyrovnaná. Země se stává vývozcem investic.

Ve čtvrté fázi dosahuje příliv příjmů z vývozu kapitálu takové úrovně, že může dojít k pasivu obchodní bilance, přičemž saldo běžného účtu zůstává vyrovnáno příjmy bilance

výnosů. Rovněž saldo finančního účtu je vyrovnáno, kdy vývoz a dovoz investic je v podstatě vyrovnán.

Obrázek 1

Pramen : Platební bilance ČR., www.cnb.cz

2 Vývoj platební bilance ČR

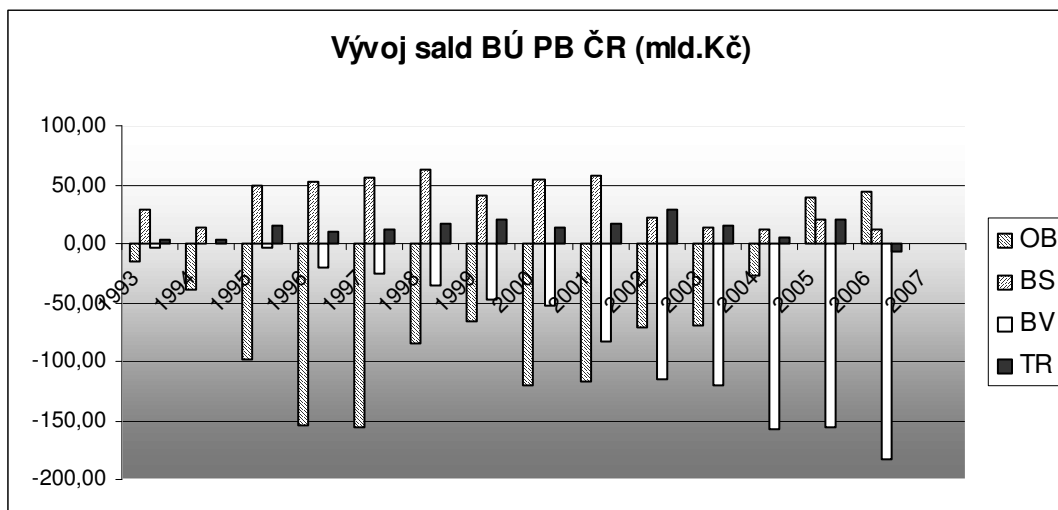
Jak je z grafu na obrázku 1 patrné po celé období tj. od roku 1993 do roku 2006 je pasivum běžného účtu vyrovnáno přílivem zdrojů na finančním účtu, přičemž je dosahováno přebytku zdrojů (s výjimkou let 1996 a 1997) nad potřebami, což se projevuje přírůstkem devizových rezerv⁴⁸⁴.

Pozitivní vývoj obchodní bilance ukazuje graf na obrázku 2. Z grafu je patrné, že od roku 2006 dochází k obratu k příznivému vývoji obchodní bilance. Na druhé straně je patrný pokles aktivního salda bilance služeb (od roku 2002), což je dááno do souvislosti s poklesem zájmu zahraničních turistů o ČR a na druhé straně s rostoucím zájmem o dražší turistiku občanů ČR v zahraničí. Nicméně zde musíme vidět i přetrvávající nedostatky v rozvoji sektoru služeb v ČR a jejich nízkém zapojení do světové ekonomiky (věda, výzkum, aj.). Třetím momentem, který je z grafu patrný je prudký vzestup pasivního salda bilance výnosů, což je dáno odlivem prostředků, které produkované přímými zahraničními investicemi v ČR. Jedná se především o repatriaci zisku a dividend zahraničních vlastníků, ale také splátky úvěrů a platby úroku a konečně mzdy zahraničních dělníků v ČR.

Pasivum bilance výnosů značně převyšuje aktivum jak obchodní bilance tak bilance služeb. V roce 2006 činilo pasivum bilance výnosů 183,4 mld. Kč, kdežto aktivum obchodní bilance činilo jen 44,4 mld. Kč tedy 4x méně. Nicméně těchto 44,4 mld. Kč představuje pouhých 2% celkové hodnoty exportu v témže roce (export v roce 2006 činil 2 143,9 mld. Kč).

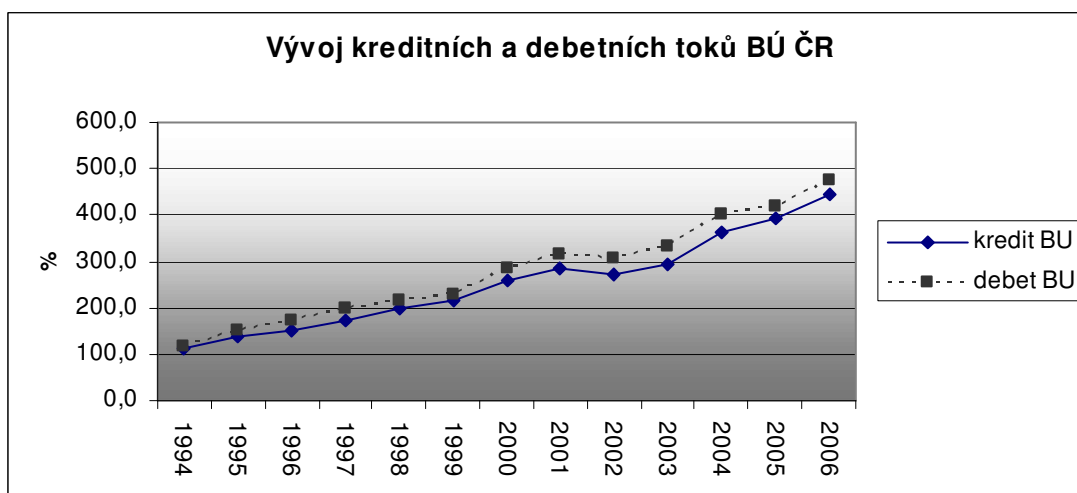
⁴⁸⁴ Z metodických důvodů má přírůstek devizových rezerv záporné znaménko.

Obrázek 2

Pramen : Platební bilance ČR., www.cnb.cz

Obrázek 3

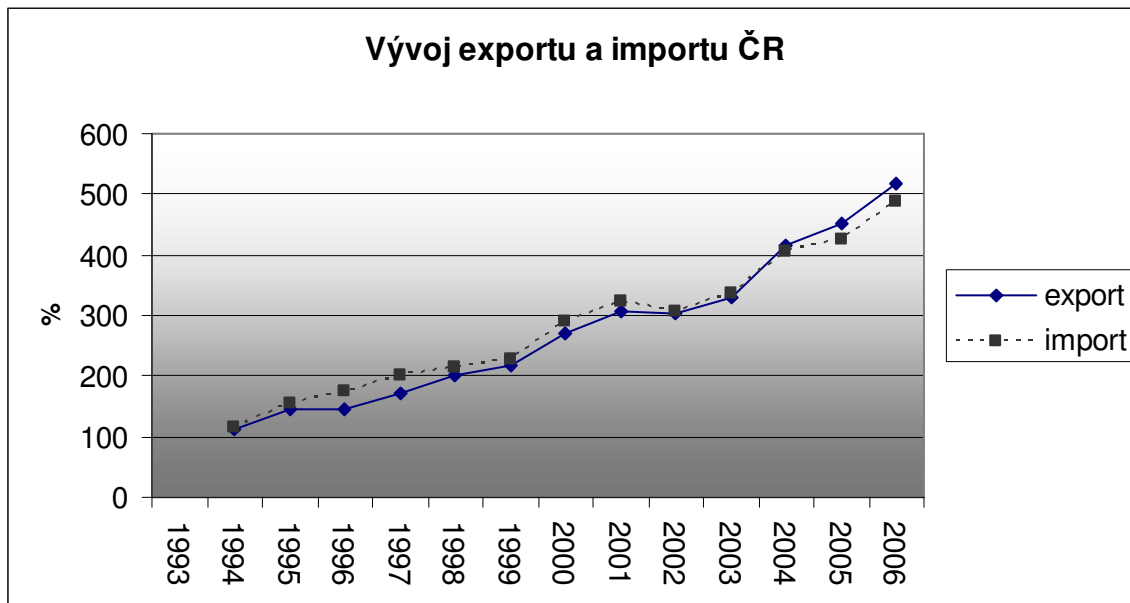

Pramen : Platební bilance ČR., www.cnb.cz

Z obrázku 2 je dále patrné, že od roku 2002 se hlavním faktorem určující výši pasiva BU stává nikoliv pasivum obchodní bilance, ale pasivum bilance výnosů.

Graf na obrázku 3 vyjadřuje dynamiku kreditních a debetních toků na běžném účtu platební bilance. Jak ukazuje vývoj bazických indexů debetní toky vykazují stálý předstih před toky kreditními. Nikde není patrné výraznější sblížení trendů natož jejich překřížení jako je tomu v případě vývoje exportu a importu, kdy od roku 2004 roste export rychleji než import (viz graf na obrázku 4).

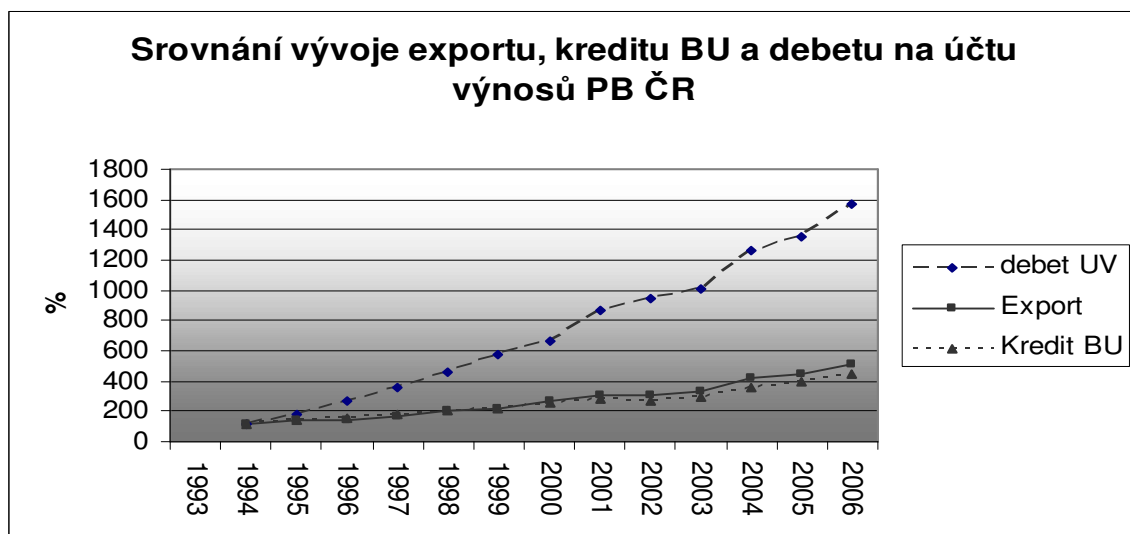
Obrázek 4

Pramen : Platební bilance ČR., www.cnb.cz

Z uvedeného tedy vyplývá, že Česká republika zůstává, přes úspěšný vývoj zahraničního obchodu stále mladou dlužnickou zemí.

Obrázek 5

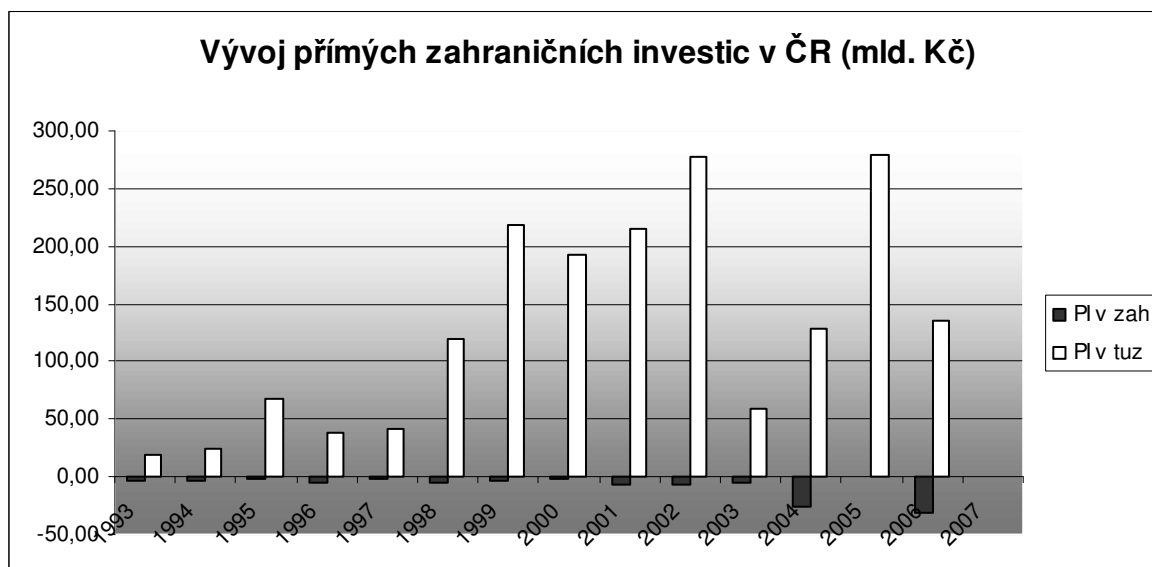
Pramen : Platební bilance ČR., www.cnb.cz

Jak ukazuje další graf na obrázku 5, při stávajících tempích růstu debetu bilance výnosů (tedy odtoku prostředků z ČR) a stávajících tempích růstu exportu obchodu a služeb, ale i kreditu bilance výnosů toho v dohledné době nelze dosáhnout. Debet bilance výnosů roste 3x rychleji než kredit téhož účtu (index kreditních toků činil v roce 2007 516,8%, kdežto u debetních toků až 1573,0 %). Export sám roste poněkud rychleji než ostatní složky kreditních toků běžného účtu). Aby tedy došlo k příznivému obratu platební bilance musí dojít ve vývoji peněžních toků České republiky k zásadnější změně než je jen dosažení aktivní obchodní bilance.

3 Možnosti dosažení lepšího postavení ekonomiky ČR.

Základní příčinu dosavadního vývoje musíme spatřovat ve vývoji přímých investic v ČR. Ten zachycuje graf na obrázku 6. Z něj je patrný jednak velký příliv přímých zahraničních investic (vč. reinvestic zisku) v ČR a na druhé straně takřka nepatrný vývoz přímých investic z ČR do zahraničí.

Obrázek 6

Pramen : Platební bilance ČR., www.cnb.cz

Naznačený vývoj přímých investic se projevuje na jedné straně vysokým odlivem prostředků z ČR v bilanci výnosů (debetní toky) a na druhé straně jen malým přílivem prostředků do ČR. Tento malý vývoz přímých investic z ČR je dán zřejmě slabostí domácího kapitálu. Objevují se však informace i o přemísťování sídel úspěšných tuzemských firem do zahraničí (Holandsko, Kypr aj.)⁴⁸⁵. To vede k tomu, že repatriovaný zisk z investic těchto firem posiluje platební bilanci jiných zemí než je ČR.

Jaké jsou tedy možnosti dalšího vývoje?. Lze říci že v zásadě čtyři:

- Další vývozní expanze.
- Podstatné zvýšení vývozu přímých investic z ČR.
- Omezení přílivu zahraničních investic.
- Kombinace obou předchozích kroků.

⁴⁸⁵ Hospodářské noviny 04.10.2007:.. „Zhruba patnáct procent českých firem má zahraniční adresu. Tuzemští majitelé totiž stále častěji přenechávají většinový podíl investorům z ciziny, případně se za hranice kvůli daňovému zvýhodnění stěhují sami..“

Další exportní expanze naráží na jeden zásadní problém. Tím je fakt vysoké dovozní náročnosti exportované produkce. Růst exportu vyvolává následně další růst importu. Tato závislost má svůj zdroj v zaměření přímých investic v ČR (průmysl produkující dopravní prostředky). Jak ukazuje ve své studii M. Srholec je náročnost vyvážené produkce na dovoz v ČR značná, horší než u srovnatelných ekonomik (Dánsko, Finsko, Irsko, Izrael) a to by bylo nutné změnit (SRHOLEC,2004).

Má-li se dosáhnout trvale vysokého exportu a současně snížit jeho vazbu na import je nutno produkovat výrobky s vysokou přidanou hodnotou, které nejsou citlivé na cenu pracovní síly a kde dovážené komponenty nehrají velkou roli. Jedná se o produkty Hi-tech náročné na kvalifikaci a na vědu a výzkum. Tyto výrobky a služby zatím v českém exportu nehrají zásadní roli. A jak se zdá hospodářská politika zatím nevytváří podmínky k tomu, aby se situace změnila.

Otázkou zůstává i to, zda se podaří zvýšit přímé investice českých firem v zahraničí. To by zásadně pomohlo zlepšit situaci na běžném účtu platební bilance. K tomu je ovšem nutno zlepšit podmínky pro podnikání v ČR a tomu jsou minulá i současná vlády zatím hodně dlužny.

Pokud se týká poklesu přílivu přímých investic lze vyslovit domněnku, že ČR je již satureována investicemi do průmyslu a v posledním roce (2007) se již začínají projevovat problémy na pracovním trhu, kdy je pocíťován všeobecný nedostatek kvalifikovaných dělníků a techniků.⁴⁸⁶ Nové přímé investice by měly směřovat do služeb, ale i zde se projevuje problém pracovních sil. Pokles přímých investic může vést ke zlomu ve vývoji přímých investic do ČR a potažmo ke zlomu ve vývoji na účtu výnosů. Otázkou je, zda je restrukturalizace ekonomiky ČR ukončena a zda její struktura odpovídá struktuře HVZ. Zatím se zcela jasně ukazuje sektor služeb v ČR jako poddimenzovaný a tam by měly směřovat další investice.

Je evidentní, že skutečný vývoj půjde cestou kombinace uvedených možností, nicméně hospodářská politika ČR by měla vytvořit podmínky proto, aby tento vývoj vedl k vytvoření profilu moderní ekonomiky, která překoná postavení dlužnické země. Proklamované reformy týkající se podmínek pro podnikání, by konečně měly umožnit, aby se české firmy mohly úspěšněji rozvíjet a aby neodcházely do zahraničí, neboť tak jejich potenciál slouží k rozvoji celé země.

Závěry

Česká republika tedy zůstává mladou dlužnickou zemí. K tomu, aby se změnila její dlužnická pozice nestačí stávající obrat v obchodní bilanci. K tomu se musí změnit saldo jejího běžného účtu, kde zatím zásadní roli převzala bilance výnosů a její záporné saldo, což značí že z ČR odchází zdroje vyprodukované přímými zahraničními investicemi. Přínosy z investic českých subjektů v zahraničí jsou zatím nepatrné. Změnu může přinést vedle dalšího růstu exportu zboží a také služeb, především zvýšený vývoz investic z ČR. Napjatá situace na trhu práce k tomu vytváří příznivou situaci, na druhé straně odkládání potřebných reforem v ekonomice v oblasti legislativy, daní a sociálních plateb tomu mohou bránit a

⁴⁸⁶ Hospodářské noviny 09.10.2007: Zářijová inflace 2,8 procenta je nejvyšší za posledních 13 měsíců Firmy nabízejí rekordní počet míst - přes 370 tisíc.

dokonce vést k útěku podniků z ČR. Rovněž přešlapování v oblasti podpory vědy a výzkumu nevytváří podmínky pro razantnější vývoj exportu.

Literatura

[1]LUŇÁKOVÁ, Z.,BERÁNEK, J. Sídlo v cizině láká stále více firem. *Hospodářské noviny* 04.10.2007.

[2]LAVIČKA, V.,BENEŠ J.Nedostatek lidí vede k růstu cen. *Hospodářské noviny* 9.10.2007

[3]NEZVAL, P., LEBIEDZIK. M, MAJEROVÁ, I. *Světová ekonomika* . I. vydání. Computer Press a.s., Brno 2007. 280 s. ISBN 978-80-251-1498-8.

[4]SRHOLEC, M. *Přímé zahraniční investice v ČR*. I.vydání. Linde s.r.o, Praha, 2004.171 s. 80-86131-52-1.

[5]SAMUELSON, P., NORDHAUS, W. *Ekonomie* I. vydání. Praha: Svoboda 1, ISBN 80-205-0192-4991

[6]Platební bilance ČR. ČNB, Praha, 2007. URL:
http://www.cnb.cz/cz/statistika/platebni_bilance_stat/platebni_bilance/index.html

Kontakt

Doc. Ing. Pavel Nezval, Ph.D
Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta Karviná
E-mail: nezval@slu.opf.cz

**TOWARDS SUSTAINABLE ENERGY MARKET IN POLAND – A
COMPANY PERSPECTIVE**

tomaszn@zim.pcz.czest.pl
ppachura@zim.pcz.czest.pl

Abstract

The major objective of the paper is to present how does the actions towards sustainable energy market in Poland affect individual companies. First of all, Authors present European Union policy concerning energy and the process of its implementation in Poland. All documents regulating energy issues on European level are investigated, especially with their relation to the energy market and its significance for achieving energy sustainability.

Secondly, Authors search through Polish laws and regulations that are affecting directly the energy market and companies from the sector. Documents investigated involve environment protection policy, energy policy and law, electricity sector development programme and country-wide development plan. Moreover, the decisions and documents related to emissions trade system and their implications for companies are presented.

The final part of the paper is dedicated to individual company, ENION Co., and its struggles to find its way through the new environment and regulations. The company is occupied with electricity distribution and undertakes some actions in order to meet the requirements of market liberalization rules and sustainability issues. Especially two actions are taken into consideration: singling out distribution system operating company and merger with other electricity market players by creating TAURON Energy Group Co.

Introduction

Through the accession process to the EU Poland, together with other CEE countries, has faced a lot of challenges connected to implementation of free market rules to different branches of the economy. Market transition is truly in-depth process which requires high and long-term involvement. Recently, the challenge has been redefined by adding new objective – sustainable development. The transformation and development processes last already for several years but recently they got some additional boost because of making them part of European-wide changes. The changes are focused first of all on liberalizing the market with preserving the priorities of sustainable development.

Implementing sustainable development priorities into energy related policies is a process with some history already. In its “Strategy of integrating environmental aspects and sustainable development into energy policy” of December 1999 the Energy Council highlighted eight priority areas for actions pursuing sustainable development. Each of these priority areas will be assessed in the following sections (Energy Council, 1999):

- Developing the internal market
- Promoting a sustained increase of renewable energy sources
- Enhancing energy efficiency and saving
- Internalising the external costs / environmental benefits

- Promoting the research, development, demonstration and market introduction of new and advanced technology and techniques
- Increased co-operation and co-ordination between the Member States, in particular with regard to the commitments of the Kyoto protocol
- Enhancing the external dimension, including the enlargement process
- Contributing to developing flexible mechanisms (emissions trading, joint implementation, clean development mechanism)

The Community must look for an energy system, that at the same time (Energy Council, 1999):

- provides secure energy supplies and avoids disruptions,
- is competitive, efficient and supports the dynamics of economic growth, employment and welfare, and
- protects human health, preserves environment and maintains the ecological basis for life on earth.

Understanding this helps to recall that a sustainable energy policy is a policy that maximises the long-term welfare of citizens by keeping a reasonable balance between security of energy supply, satisfaction of social needs, competitive energy services and environmental protection. Striking a reasonable balance between these objectives implies that sustainable energy policy can never remain static, but must be a dynamic development of priorities. Each policy has its time span. Priorities change and new ones emerge such as the challenge of climate change. Developing a sustainable energy policy has to be understood as a process of searching, learning and adapting, while always seeking to provide optimal solutions to the long-term welfare of citizens.

The difficult task in energy policy is to identify all current and long-term challenges clearly and to give each goal the appropriate weight and to develop strategies to respond to meet these challenges. This calls for a continuous analysis of market developments, technology evolution, long-term perspectives and options for policy measures along with their impact, advantages, limitations, and related opportunities and risks.

EU energy policy

Actual objectives and assumptions of EU energy policy are included in Green Paper, approved by European Commission in November 2000. In this document reconciling the economic growth with social cohesion and natural environment protection is identified as the key problem of EU energy policy. The Green Paper sketches out the bare bones of a long-term energy strategy, according to which (European Commission, 2000):

- The Union must rebalance its supply policy by clear action in favor of a demand policy. The margins for maneuver for any increase in Community supply are weak in view of its requirements, while the scope for action to address demand appears more promising.
- With regard to demand, the Green Paper is calling for a real change in consumer behavior. It highlights the value of taxation measures to steer demand towards better-controlled consumption which is more respectful of the environment.
- With regard to supply, priority must be given to the fight against global warming. The development of new and renewable energies (including biofuels) is the key to change.

It is worth underlining that energy demand is spotted here, and the need to rationalize it and changes in consumer behavior. On the other hand, which is more connected to the point of this article, EU takes care of ecological improvement of energy supply facilities.

The framework of current EU energy policy is based on adopted and implemented objectives, rules and regulations. They concern not only environment orientated issues but also the following economic and market objectives (Dobroczyńska, 2003):

- efficient internal and external cooperation on energy issues,
- providing energy security (supply diversification, , demand control actions, precautionary means for crisis situations),
- energy market integration,
- implementing sustainable energy development,
- supporting research and development of new technologies.

One of the key elements of EU energy policy is *Intelligent Energy for Europe* (European Parliament, 2003a) programme adopted by the European Parliament, which constitutes financial support for local, regional and national initiatives concerning renewable energy sources, energy savings and promoting more sustainable transport solutions.

Current developments in electricity sector

Electricity sector is one of the key areas of implementing energy policy rules. The sector involves not only public energy production infrastructure but also public and private companies that are subdued to the changes processes.

The analysis of the situation on the Polish power sector should not be made without calling on energy policy objectives. Current concept of energy policy in Poland is scheduled on continuing activities towards (Council of Ministers, 2005):

- increasing energy security,
- increasing competitiveness of national companies and improving the quality of products and services,
- protecting natural environment from undesirable effects of energy-involving processes.

Actions towards increasing the competitiveness and improving quality are strongly based on EU Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on common rules of organization of gas and electricity internal market. According to aforementioned Directives both gas and electricity markets are set to have to single out transfer system operators (TSO). In the second turn it should also concern distribution systems operators (DSO).

Competitive electricity market operates with regulated TPA, balancing market and power stock exchange market. Still, there exist some significant barriers for making the market fully competitive. Currently about 50% electricity supply is subject to long-term contracts. There are some attempts being made to dissolve them but the solutions proposed find no acceptance of European Commission so far. Most probably the issue will be solved by adopting stranded costs methodology commonly used in EU (Brzóška & Pyka, 2005).

Environment protection or rather, saying in a more complex way, sustainable development issues seem to be evolving in the right direction at the moment. Some investments are being made in order to get modern facilities, cleaner fuels and to eliminate old installations.

Another significant step towards more sustainable energy development has been made by the rule obligating to buy energy from renewable resources. From the 1st of May 2004 system of so called “certificate of origins” has been introduced in order to limit the multiple transactions of the same energy volume, which was often the case between the companies obliged to do it.

Finally, the Kyoto Protocol is determining the investment policy both on the individual and country-wide levels. In previous period, Poland has managed to get quite high limits for CO₂ emissions and the dividing the limits for individual companies was not problematic. But in

current period European Commission has pledged to decrease the limits and finally, by its decision the limits are lowered by around 76 million tons (European Parliament, 2007). Since the limits are lowered, different sectors are fighting in order not to get serious reductions in their emissions allowances. It is expected that electricity and heat production sectors, since they have major share in CO₂ emissions, will have to take over most of the commitments to the emissions reductions.

The legal basis for CO₂ emissions trade are constituted by number of laws and is continuously developed by regulations of Minister of Environment. The most important issues regulated by these laws encircle division of limits, indicating companies involved and establishing emissions trade system. Legally responsible institution for emissions trade is National Administrator of the Emissions Allowances Trade System (KASHUE).

Energy policy in Poland

The EU objectives concerning electricity sector should be also adapted to the Polish reality. It is clear that electricity facilities in Poland are underinvested and need strong restructuring in order to meet more sophisticated needs. First of all the restructuring processes should involve the following (Nowicka-Skowron & Nitkiewicz, 2007):

- eliminating and limiting the degradation of natural environment by increasing the efficiency of electricity production and distribution systems, installing high quality flue-gas cleaning facilities, and therefore decreasing fuel use, eliminating furnaces and boilers, which are not adaptable to install emissions reducing facilities,
- increasing the reliability of electricity supply by refurbishing production and distribution infrastructure,
- providing customers with full options on quantity and quality of electricity supply,
- complex modernization of network systems, ensuring economic distribution of electricity loads from different sources by implementing closed-loop network structures, remote measurements and control and etc.

All of the above presented activities demand huge investments, which surely cannot be provided with national capital only. Financial aid from EU structural funds and Cohesion Fund are essential in reaching at least some improvement in these areas. Wide external financing possibilities make whole the process more real and bring its potential effects much closer. Still, market reform and its full implementation by electricity sector companies is basic conditions for making results of these changes more durable and sustainable.

The most important tool for energy policy realization in Poland is *Energy law* introduced April the 10th 1997 with further changes. The main aim of the law is creating the conditions for sustainable development, providing energy security, low and rational use of fuel and energy, developing competitive market, fighting off the negative results of natural monopolies functioning, meeting natural environment protection requirements and commitments resulting from international treaties, balancing the interests of energy sector companies with energy and fuel consumers (Energy Law, 2005). These declaration shows that sustainability is the major goal for energy sector and is points out the actions to be made in order to achieve it.

More detailed solutions are included in the executive rules to the law on: giving the electricity tariffs, joining the electricity network conditions, requirements towards consumers on TPA, obligations to buy energy produced from renewable resources or from combined heat and power installations (Ministry of Economy and Labor, 2003).

National Development Plan on the years 2007-2013 indicates the improvement of energy infrastructure as the strategic objective of development. Of particular importance from the viewpoint of economic growth and improving the national competitiveness is to assure energy

safety, comprehended as diversification of energy supply sources, as well as improvement of infallibility of the available infrastructure. Consequently it is especially important to initiate the process of creating new transmission and transport capacities for electric power, natural gas and crude oil from diversified supply directions, as well as commencement of measures aimed at improving warehousing capacities. Such measures contribute to improvement of energy safety both for Poland, as well as for the entire Community. In those cases in which market mechanisms would prove to be insufficient for achieving appropriate diversification of supplies, support would also concern investments in the transmission and distribution systems of traditional energy sources, including electric energy, natural gas and crude oil (Council of Ministers, 2005b).

The specific nature of the Polish energy sector based to a large degree on hard coal and the anticipated economic growth in the perspective of the forthcoming years impose the necessity of undertaking measures connected with limiting the adverse impact of the sector on the environment, resulting from production, transmission and distribution of energy and fuels. This is connected with the necessity of introducing new solutions and technologies, first of all limiting pollution created at the source (Kościelniak & Mesjasz-Lech, 2006).

Also important is implementation of measures aimed at increasing the effectiveness in the use of primary and final energy, both in energy production processes, in its transmission and distribution, as well as in the process of its use. Furthermore, in the scope of assuring a balanced and safe supply system of fuels and energy in the context of reducing pollution emission, also of importance would be measures leading to changes in the structure of used fuels and increasing efficiency of the use of available installations and equipment. Besides, National Development Plan, in terms of natural environment protection, adopts the policy of emissions reductions, implementing best available technique rules or increasing the efficiency of currently operating systems (Council of Ministers, 2005b).

In the proposed framework for NDP implementation special program to deal with energy sector challenges is provided. Operational program is titled *Energy networks*. Besides problems connected to energy production, transfer, distribution and use will be addressed by other operational programs dedicated to natural environment and infrastructure, development and modernization of the companies, employment and social policy or by all regional programs. The main objective of the *Energy networks* operational program is the improvement of energy infrastructure by increasing the share of energy produced in combination with heat and from renewable resources, by increasing the energy efficiency of the economy, modernization of energy facilities, using more efficient fuels and decreasing emissions of pollutions to the atmosphere (Council of Ministers, 2005b).

Considering sustainable energy development it is also important to refer to environment protection policy. Several of the *Ecological Policy* objectives refers to energy sector. Among them there is a group of objectives related to sustainable use of resources, water and energy, that consists of the following ones (Ministry of Environment, 2006):

- introducing the decoupling rule
- saving energy
- introducing indicators for resources, water and energy use
- reducing energy losses and introducing energy saving technologies and materials
- increasing the share of renewable energy sources in overall energy supply

Most of these objectives are directly related to the energy sector and very often are focused on the dependence between the energy and whole economic, social and ecological welfare. Decoupling economic growth from the degradation of the environment seems to be very crucial issue within the energy sector. Developing and improving the installations are always connected to increased pressure on environment unless BAT are used and a lot of money is spend on the investments. At the moment Poland has to relay on the conventional electricity

production installations due to its quite low renewable energy sources potential and not enough capital for implementing new investments projects. For sure emissions allowances trade system is not used in fully efficient manner at present, and much of the future plans in that field depends on improving its performance.

Challenges for electricity sector in Poland

To briefly name out the challenges of electricity sector in Poland we can group them into following categories (Szalbierz & Ropuszyńska-Surma, 2007):

- providing energy security,
- providing financial support to increase electricity production capacity,
- making electricity sector more competitive on the national and international ground,
- making it more innovative
- making the energy policy more stable.

We might ask where are the priorities of sustainable energy development? The answer is that they are far above the presented ones. The necessary conditions to reach sustainable energy development are strongly related to the market and technical efficiencies of the whole system. That is the reason why we should first take care of the energy market and infrastructure in order to improve them and increase their efficiency. Otherwise, we will surely not have opportunity to reach the improvement in global economic growth, social cohesion or natural environment protection (Adamczyk & Nitkiewicz, 2007).

These are global challenges but they also point out the challenges for companies that are functioning in the changing structure of energy market. The strong asymmetry of the companies involved is the factor that makes these challenges more problematic and diverse. It concerns their financial characteristics, their advance in organizational and process restructuring, sale increase opportunities or employment quantity. Another major difference between the companies is the management structure, which consist of organizational structure, management system, mission notion, strategic and tactical objectives or detailed management procedures (Szalbierz & Ropuszyńska-Surma, 2007).

It is advisable to integrate all the internal factors within one management system. It is only possible with implementing the framework of company strategic management. Strategic management is a dynamic and consciously directed realization process of company functions that allow it to coordinate and synchronize peoples work and resources use by shaping their potential, using market opportunities or escaping from external threats (European Parliament, 2003b).

Market changes from a perspective of a electricity distribution company

In the final part of the paper we would like to present how does the sectoral strategy affected ENION Co. which is electricity distribution company. ENION Co. operates in Poland and electricity distribution is its major occupation but it also realizes some other tasks connected to the electricity market like trading energy or producing electricity. From the 1st of July 2007 the operating of electricity distribution system should be committed to DSOs. Therefore, ENION Co. in order to keep its profile untouched has to redefine its organizational structure in order to single out DSO that could take over the distribution market was previously one of the domains of the company. Two solutions were proposed. First of them, as show on diagram A of Fig.1, was based on the concept of excluding from the company all

the activities apart from electricity distribution. As opposed to the first one, second solution, show on diagram B of Fig. 1, was based on excluding electricity distribution and creating new company to operate it.

Both of the alternatives proposed are quite flexible and should bring the same market effect. Their similarities go much deeper and involve the following features (Ministry of Economy, 2006):

- both solutions lead to create independent and separate DSO,
- both are in accordance with law and with the regulations proposed in *Programme for electricity sector*
- DSO will have fully legal rights to the distribution assets and infrastructure,
- both solutions do not exceed the competences and capital capabilities of ENION Co.,
- situation of employers is rather clear in both of the variants – they should have all their rights prevailed.

But the similarities presented above does not reflect the true difficulties which will be accompanying both of the variants. The difficulties are strongly connected to the scale of the undertaking and will significantly differ the two. There are of course some incremental differences between the two. Tab. 1 presents the categories and points of major differences between them.

It seems that solution B brings some more advantages to the company. Bearing in mind the specificity of Polish energy sector and its current problems with liberalizing market rules we can guess that the threat of losing consumers will be key factor for choosing the solution B. Despite the fact, that this variant is connected to huge capital movements and has some risks burden attached, it gives also opportunities that could be easily transferred into market or financial effects.

FIGURE 1. Alternative solutions of spinning-off the DSO company

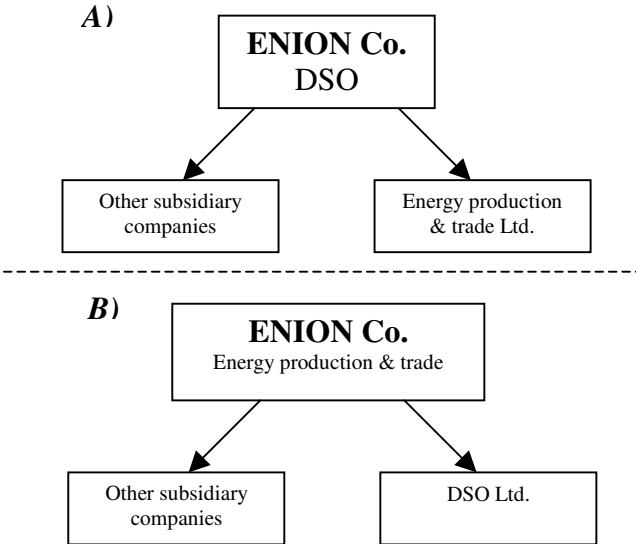

TABLE 1. The differences between the two spin-off alternatives

Category	Solution A	Solution B
Legal base	In accordance with law but could be questioned by Regulator that could result refusing ENION Co. rights to operate distribution system.	In accordance with law – no threat of refusal.
Organizational issues	Does not affect current services and could be realized with minimal costs.	Higher costs because of moving the valuable assets. Do affect current operations.
Fiscal issues	Low fiscal risk but no chances for tax benefits.	Fiscal risk proportional to the value of assets to be moved. Still it is possible to completely avoid it or even use tax-shield effect to increase the value of the company.
Consumers perspective	Does not allow for “general succession” that results in the necessity of renewing the contracts on energy sale with all current consumers. This poses the risk that consumers will resign from company services and will change the electricity provider. That will effect in the increase of administrative costs and will prolong the time of the restructuring process.	Does not allow for “general succession” but the necessity of renewing the sale contracts concerns only small number of consumers. Since the solution keeps the natural monopoly there is no risk of consumers resignations. This process should not bring too big increase of administrative costs.
Assets value	No chance to revalidate company assets.	The value of distribution assets will be revalidated.

We could easily notice that both of the solutions have been deeply and carefully analyzed. ENION Co. board of managers has examined them in order to find more strategic advantages and long-term profits. They have also searched them through from the managerial perspective by evaluating expected administrative undertakings that will be necessary to implement each one of them.

On the other hand, the motivation of the company to decide whether to spin the distribution off or rather keep in within is not so noble. First of all, ENION Co. decides what is cheaper and what will allow to keep the market share untouched. Fortunately, whole operation with singling out DSO should bring overall efficiency increase to the sector no matter what is the motivation of its participants. The decision made just before the legal deadline was to follow alternative solution A, which was to leave DSO operations within existing company and move all the other activities out by creating new firms.

But it was not the only one implication of the energy policy realization for ENION Co. Implementation of the *Programme for electricity sector* has resulted in creating new companies on the market not only by singling out DSO but also by mergers and acquisitions. The tendency is to bring major electricity market players together in order to give them more power on the transeuropean market. One of the newly created companies is Energetyka Południe Co. consortium (hereafter named EP). The company was created on the basis of existing companies that were operating on the electricity production, transmission and distribution markets. All the companies involved were located on the south of Poland. The companies that contributed with their capital to constitute the assets of new EP are: ENION, EnergiaPro, Southern Energy Syndicate and Stalowa Wola Power Plant. Later, two more companies joined the consortium with bringing their assets along, namely CHP Plant Tychy and PEC Katowice. Profiles of mentioned companies are diverse and altogether they cover whole the electric energy system services. Also Ministry of National Treasure took part in the consortium being its founder and taking responsibility for whole concept.

EP is a typical consortium of vertically integrated power companies. The reasoning behind that is to create strong company, capable of resisting market power of European leading giants and having some purchase power for future investments. In the Table 2 key technical and financial characteristics of new company are presented.

TABLE 2. Key characteristics of new vertically integrated company

Technical characteristics	Unit	Amount
Installed electric energy capacity	MWe	5407
Installed heat capacity	MWt	2741
Electricity production	GWh	21500
Number of final consumers	mln	3,9
Distribution area	km ²	52900
Electricity sale volume to final consumers	GWh	28000
Financial characteristics		
Sale income	mln zł	12797
Operational profit	mln zł	838
EBIT	mln zł	744
EBITDA	mln zł	1604
Return on capital	%	4,1

Source: Press conference on *Energetyka Południe*, 3.10.2007, Warsaw 2007.

Key directions of newly created company strategic development are:

- efficiency improvement
- increase of scale
- investments in high technology
- decrease of negative impact on natural environment
- development of human resources
- creating new brand and image

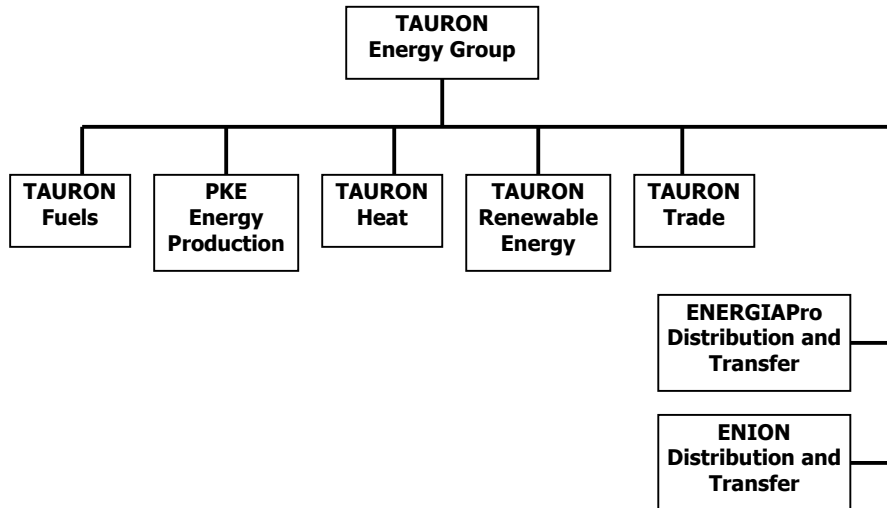
Obviously, the effects of scale occurred immediately after the consortium was created. But reaching other objectives need some more time, and first of all, need clear and stable long-term strategy of development. Since the name of company – Energetyka Południe – does not have any straight forward notion that could bring some dynamism with it, managerial board have decided to change it. Changing the name was a first step in realizing policy of new public image of the company and the expected results to achieve through this operation are:

- underlining the value of the consortium members
- strengthening new Polish brand
- offering better quality of services than commonly accepted standards

Since the objectives are really ambitious, the new name should be proper one to meet these needs, should be associated with power, prestige and freshness. That is why the shareholders have decided to replace the name EP with TAURON Energy Group (hereafter named TAURON). Changing the name have brought also new solutions in organizational structure of the company. In order to manage member companies in an efficient way, to keep the transparency of management, to make strategic decisions effectively and to keep all the services and products manageable and transparent in the respect of their evaluation the shareholders decided to act as a holding.

TAURON lines of services is presented on the Figure 1. In general the services are divided on groups by generic criterion. Member companies of the TAURON holding take part only in the services of their own genre. Naturally, strategic issues, investment policy or fiscal payments are made on the top level, but responsibility for operational issues stays with member companies.

Figure 2. Organizational structure of TAURON Group service lines

Source: Press conference on *Energetyka Południe*, 3.10.2007, Warsaw 2007.

As shown on Figure 2 TAURON Group has separate own branches for some service lines, like fuels processing or heat production. On the other hand, there are services left completely with its member companies, like energy production is exclusively done by PKE while power distribution and transfer are made both by EnergiaPro and ENION companies.

It seems that through this merger ENION maintained to keep all his advantages and gain some new ones. First of all, ENION is left out as an independent service provider in electricity distribution and transfer. It has a lot of experience in that and owns infrastructure and is allowed to provide its services in independent fashion. Now, since there are more ENION marked companies there is also a chance to search for inefficient processes and practices and try to eliminate them in order to increase individual competitiveness of companies, as well as overall efficiency. Secondly, ENION becomes a part of much bigger entity and could also benefit from scale effects of its operations. It is especially important in the context of its participation in the context of participation in the emissions allowances trade system. Through this merger ENION is more eligible for CAP-and-TRADE mechanism use. Now, it is more up to TAURON member companies to organize themselves in order to create some benefits from the trade system and to use them efficiently.

Conclusions

To summarize the changes in Polish electricity sector, presented here from the company point of view, we should say that they are slowly going into right direction. Direction that is affected mostly by the priority of sustainable development and the necessary actions to implement it. These actions involve mostly market liberalization process, increasing efficiency of currently used facilities and searching for new solutions. The perspectives for individual companies are vast but require strong engagement in improving their processes, technologies and managerial performance.

One of the major challenges nowadays for the sector is the task to make emissions trade working for the good of the society. The tendency is to create some strong companies on the market that could benefit from the trade system. Bringing TAURON Energy Group to life is also strongly connected to the emissions trade and gives some better perspectives by the companies involved.

References

1. Energy Council, 1999, *Strategy of integrating environmental aspects and sustainable development into energy policy*, ENER 140/ENV 426, December 1999.
2. European Commission, 2000, *Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply*. COM(2000) 769 final.
3. Dobroczyńska A. (ed.), 2003, *Energetyka w Unii Europejskiej*. URE, Warszawa.
4. European Parliament, 2003a, *Decision No 1230/2003/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 adopting a multiannual programme for action in the field of energy: 'Intelligent Energy – Europe' (2003-2006)*. Official Journal L 176, 15/07/2003.
5. PriceWaterhouseCoopers, 2003a, *Thriving in chaos: how 2002 events will affect power and utilities M&A in 2003*. PriceWaterhouseCoopers, Issues Update, Transaction Service, Vol. 3. No. 3 March 2003.
6. Council of Ministers, 2005a, *Polityka energetyczna Polski do 2025 roku*. Warszawa.
7. Schaub A., 2000, *Competition policy and liberalisation of energy markets, european utilities circle*. Brussels.
8. PriceWaterhouseCoopers, 2003b, *Power deals, mergers and acquisitions activity in the global gas and electricity markets – annual review 2002*, PriceWaterhouseCoopers.
9. European Parliament, 2007, *Commission Decision of 26 March 2007 concerning the national allocation plan for the allocation of greenhouse gas emission allowances notified by Poland in accordance with Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council*, Brussels, 26.3.2007
10. Ministry of Economy and Labor, 2003, *Aktualizacja programu wprowadzania konkurencyjnego rynku energii elektrycznej w Polsce*. MGiP, Warszawa.
11. Brzóška J., Pyka J., 2005, *Konsolidacja przedsiębiorstw energetycznych – szanse i zagrożenia*, in: R. Borowiecki, A. Jaki, *Restrukturyzacja w procesie transformacji gospodarczej: instrumenty – przebieg – efekty*, TNOiK, AE w Krakowie, Warszawa – Kraków.
12. Nowicka-Skowron M., Nitkiewicz T., 2007, *Market and Environment Driven Changes in Polish Electricity Sector*, in: Conference Materials from IVth International Scientific Symposium ELEKTROENERGETIKA 2007, 19.-21. 9. 2007, Stará Lesná, Slovak Republic.
13. Energy law, 2005, *Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 Prawo energetyczne*. Tekst jednolity, Dz. U. z 2005 r. Nr 62, poz. 552, art. 1.2.
14. Ministry of Environment, 2006, *Polityka ekologiczna państwa na lata 2007-2010 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2011-2014*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
15. Council of Ministers, 2005b, *Wstępny projekt Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013*. RM, Warszawa.
16. Kościelniak H., Mesjasz-Lech A., 2006, *Diagnosis of the Current Assets Turnover Ratios in Thermal Power Plants*, in: microCAD 2006, International Scientific Conference, Section P: Economic Challenges, Miskolc.
17. European Parliament, 2003b, *Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council. of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in*

- electricity and repealing Directive 96/92/EC*, Official Journal of the European Union L 176/37-55, 15.7.2003.
18. Ministry of Economy, 2006, *Program dla elektroenergetyki*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa.
 19. Szalbierz Z., Ropuszyńska-Surma E., 2007, *Operator systemu dystrybucyjnego a zmiana struktur i procesów zarządzania w elektroenergetyce*, in: „Wokół energetyki”, 2/2007.
 20. Adamczyk J., Nitkiewicz T., 2007, *Programowanie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa.

Kontakt

Tomasz Nitkiewicz, Faculty of Management, Częstochowa University of Technology, al. Armii Krajowej 19B, 42-200 Częstochowa, Poland, tel. +48 343250275, tomaszn@zim.pcz.czyst.pl

Piotr Pachura, Faculty of Management, Częstochowa University of Technology, al. Armii Krajowej 19B, 42-200 Częstochowa, Poland, tel. +48 343250275, ppachura@zim.pcz.czyst.pl

RSDr. Jindřich Nový, PhD.

FAKULTA EKONOMIKY A MANAGEMENTU
UNIVERZITA OBRANY BRNO

NOVÉ JEVY VE VÝVOJI VOJENSTVÍ SPOJENÉ S POSTUPUJÍCÍ KOMERCIALIZACÍ VOJENSKÝCH ČINNOSTÍ

novy.jindrich@unob.cz

Abstrakt

Předložený příspěvek se dotýká základních souvislostí nového jevu v procesu zajištění bezpečnosti a obrany státu na počátku tohoto století. Tímto fenoménem je existence a vliv komercializace vojenských a bezpečnostních aktivit soukromými firmami. V obsahu jsou rámcově naznačeny historické souvislosti užití nájemních vojenských uskupení v průběhu vývoje lidské společnosti. Dále příspěvek prezentuje současné pojetí soukromých vojenských společností (korporací), přibližuje jejich profil a personální strukturu. Polemizuje s negativními konotacemi slova žoldněř a současným vnímáním vojenského kontraktora, jako nositele činností v rámci komercializovaných aktivit ve prospěch vojenské stability území. Rozebírá některé argumenty pro nasazení soukromých vojenských a bezpečnostních firem při řešení krizí současného světa. Na závěr je přiloženo zamyšlení nad budoucností soukromého trhu s bezpečností a obranou.

Abstract

The submitted contribution describes main connections of a new phenomenon in the process of security assurance and defense of the state at the beginning of this century. This phenomenon means existence and influence of commercialization of military and security activities by private companies. In the synopsis there are generally outlined historical connections of using of the military groups for hire during the community evolution. The contribution represents also contemporary view of the Private Military companies (Corporations), it zooms their profile and personal structure. It controverts negative connotations of the word mercenary and contemporary view of a military contractor as a bearer of activity within the frame of the commercialized activity in aid of the area military stability.

It analyses some arguments for deployment of the Private Military and Security Companies in solving crisis around the world. In conclusion there is some perspectives on the future development of the private security and defense market.

Změny, kterými prochází celá lidská civilizace jsou vzhledem k působení akceleračního principu velice proměnlivé a někdy není ani dostatek času na jejich podrobnou analýzu. Často se výskyt a existence takového jevu jen konstatuje, aniž by bylo věnováno dostatek pozornosti analýze jeho podstatných souvislostí. Důvod je poměrně prostý. Čas. Není dostatečný časový prostor, protože daný jev, proces, skutečnost mění svou intenzitu a podobu, že publikování výsledků má zpravidla zpoždění.

Jedním z takových jevů je postupná komercializace činnosti ozbrojených sil spojená s realizovanou profesionalizací, kdy do aktivit armádních a bezpečnostních složek stále výrazněji promlouvá soukromý sektor. A pojmy jako obrana a bezpečnost již nemohou sloužit

jako označení tzv. „čistých veřejných statků.“ Pro současnost platí staré pravidlo, že kde jsou peníze, tam je také trh a soukromé podnikatelské aktivity.

Profesionální armády, zaměřené na výkon vojenských aktivit stále častěji užívají v rámci outsourcingu služeb speciálních a k tomu určených firem, které doplňují nezbytné aktivity pro úspěch bojových uskupení. Vlády tak uzavírají četné kontrakty s představiteli tzv. „soukromých vojenských korporací“ (dále jen PMC – Private Military Companies) v hodnotách mnoha miliard dolarů. Prvek stále rostoucích aktivit těchto společností se stává důležitým faktorem, který ovlivňuje nejen současné vojenské operace v krizových oblastech (Irák, Afghánistán atd.), ale zcela jistě ovlivní v budoucnu i koncepci vedení bojových operací na celém světě. Není bez zajímavosti, že tzv. „Kontraktoři,“ tedy příslušníci PMC tvoří dnes v Iráku druhou nejpočetnější ozbrojenou skupinu osob, která v této oblasti působí hned po armádě USA. Plní celou řadu úkolů, které by jinak plnily jednotky nasazených armád. Pokud se dočítáme a nebo slyšíme o jejich aktivitách v masmédiích obvykle se o příslušnících PMC, ale i PSC (Private Security Companies – soukromých bezpečnostních firmách) dozvíme, že se jedná o žoldáky, kdy tento výraz obsahuje především negativně vnímané vlastnosti. (Viz. incident pracovníků Blackwateru s civilním obyvatelstvem v Bagdádu z října 2007). Je to skutečně tak a jak máme rozumět aktivitám soukromých vojenských a bezpečnostních firem? Účelem příspěvku není v žádném případě činnost a aktivity soukromých vojenských a bezpečnostních firem obhajovat, nebo naopak hanit. Jen poukázat na některé skutečnosti, které jejich vliv a působení doprovázejí.

Předkládané skutečnosti jsou výsledkem zkoumání, které je realizováno v rámci plnění dílčího úkolu výzkumného záměru katedry ekonomie na Univerzitě obrany v Brně, který se věnuje analýze nových jevů, které ovlivňují procesy zajištění bezpečnosti a obrany české republiky. A fenomén postupné komercializace aktivit armády a bezpečnostních struktur mezi takové nové jevy řešitelský tým, jehož vedoucím mám to potěšení být, zařazuje. Proto se k němu snažíme na základě analýzy dostupných informací z domácích i zahraničních zdrojů vyjadřovat a přispět tak k jejich dalšímu poznávání.

Historický exkurz do problematiky existence nájemních vojsk

Lidskou společnost od nepaměti provází také řešení sporů a konfliktů. K tomu byly užívány různé techniky, taktika, organizace, ale také uskupení osob. V ranných stádiích lidského vývoje byl vlastně bojovníkem každý, kdo byl schopen takovou činností vykonávat, každý lovec ovládající zbraň k lovení zvěře a opatrování potravy jí v případě nebezpečí užil i k obraně své a svých zájmů. Postupně se problém obrany vlastního teritoria a nebo útoku na cizí území stávalo záležitostí komplikovanější a některé faktory zajištění úspěchu se musely realizovat již v době míru.

V době vedení války povolal panovník do zbraně muže, kteří se věnovali do té doby například práci v zemědělství, ozbrojil je a sestavil z nich vojsko, které se po válce zase vracelo k původní práci. Postupně se jádrem takových vojsk stávaly různé palácové gardy, posádky pevností a podobně. Jednalo se o osoby, pro které byla vojenská služba profesí.

Počátky organizovaného vojska lze najít už v nejstarších písemných pramenech, klínopisných hliněných tabulkách třetí dynastie z Uru (2212-2004 př. n l.). vedle „domácích jednotek“ se například už v armádě Egypta doby tzv. „Střední“ (2070-1770 př. n l.) a „Nové říše“ (1580-1090 př. n l.) nacházely tzv. Núbijské oddíly (dnešní Súdán) z oblastí dříve podrobených Egyptem. Tyto oddíly měly povoleno užívat vlastní techniky boje, čímž se značně znásobovala bojová síla egyptských vojsk.

Nájemných jednotek, složených z bojovníků různých etnik používal i Starý Řím při udržování moci ve svých rozsáhlých državách. Masové rozšíření užití nájemných ozbrojenců,

vzrůst významu neurozených válečníků i pěchoty, nové druhy zbraní (především palných, dělostřelectva atd.) a konec konců i nové zájmy šlechty, která se již nevěnovala pouze boji, ale především upevňování mocenského postavení, způsobily, že zhruba od 14. století došlo k postupnému úpadku rytířství a počátku novější etapy organizace vojenských aktivit.

S pojmem žoldněř se setkáváme především v dějinách ve spojení s třicetiletou válkou, kdy se setkáváme s aktivitami tzv. „landsknechtů“, nebo-li zemských sluhů. Tito námezdní vojáci placení za pomoci feniku – zemské daně byli nejlépe vycvičenou a organizovanou součástí válečných uskupení své doby. Vyznačovali se nejen pestrým oblečením, ale značnými zkušenostmi z vedení bojových aktivit a tím, že se nechávali najmout k boji za peníze každým, kdo měl dost prostředků jejich služby uhradit. Armáda se v průběhu století měnila v samostatnou instituci, která měla zajišťovat obranu, nebo útok, nebo také eliminovat vnitřní a nebo náboženské rivaly. Nebyla už náhodně sehnáním shlukem negramotných pěšáků a bojovných amatérů, kterým stačila bezduchá poslušnost a usilovné máchání mečem kolem sebe. S rozvojem techniky a organizovaným způsobem vedení boje na základě promyšleného vojenského úsilí se z ní stávala instituce s mnoha odbornostmi, odvětvími, které vyžadovaly specifické znalosti, dovednosti a zkušenosti pro tu či onu činnost, nebo zbraň, pro daný způsob vedení boje. Postupně vznikla nová profese – žoldněři a byli obávanou vojenskou silou. Byli svého času jediným typem stálého vojska. Takové vojsko bylo složené z vojáků s bohatými bojovými zkušenostmi, pocházejícími z mnoha národností – byly to jednotky kosmopolitní. Základní oddíly se sice seskupovaly podle národností, ale velení probíhalo zpravidla v jednom jazyce (nejčastěji německy nebo francouzsky). Z tohoto pojetí vlastně vychází i moderní definice pojmu „žoldněř“:

„Je to profesionální voják, který se nechává za finanční odměnu najímat k účasti na bojových operacích, na kterých není z hlediska státní nebo ideologické příslušnosti zainteresován. Obvykle jej nevedou k účasti na válce žádné ideologické nebo politické důvody, ale zisk.“ (viz. www.Wikipedia.org) . Podle 3. ženevské konvence z 12. srpna 1949 nemá zajatý žoldněř statut válečného zajatce ani kombatananta.

Služeb nájemných bojovníků používaly bojující strany od pradávna, ale i v moderních dějinách vedení válek. V Občanské válce v USA (1861-1864) byli najímáni civilní strojívníci k přepravě vojsk Unie, v obou světových válkách 20. století se realizovali vojáci najatí bojujícími stranami, např. nepálští Ghurkové.

V nejmodernějších dějinách, například při válce v Zálivu působily masově soukromé firmy v poměru 1 kontraktor ku 100 vojáků. Nejmasovější nasazení soukromých jednotek kontraktorů znamenala válka v Iráku a kampaň v Afghánistánu, kde je již tento poměr 1:10. V těchto oblastech dnes působí asi 40 tisíc příslušníků soukromých jednotek. Tento údaj je jen přibližný, protože objektivní údaj je zkreslen záměrným podhodnocením počtů ze strany zainteresovaných stran. Nejčastěji jsou jednotky soukromých kontraktorů označovány za žoldáky. Je tomu opravdu tak a jedná se o žoldáky v tom smyslu jak jej nejčastěji chápeme?

Kdo jsou kontraktori v současném pojetí?

Pokud se dnes vysloví slovo „žoldák“, historická reminiscence nám vsugeruje skupinu jakýchsi vyděděnců, pokleslých zabijáků, kriminálních živlů, kteří jsou ochotni bez ohledu na cokoli drancovat, vraždit, často pod vlivem alkoholu, nebo drog. Tato negativní image doprovází formování veřejného mínění na aktivity PMC ve značné míře do dneška.

Východiskem je především zkušenost s žoldněři v 60. letech minulého století tak, jak je prezentoval především Bob Denard, nejznámější představitel žoldněřství v období rozpadu koloniální soustavy především ve střední a východní Africe. Právě aktivity takových

seskupení do dnešního dne formují pohled na nájemné vojáky, nebo bezpečnostní jednotky působící dnes. V čem podstatném se liší takový „tradičně“ pojímaný žoldák od příslušníka dnešních PMC? A jsou mezi nimi rozdíly?

Carlos Ortiz definuje PMC (PSC) jako: „legálně založené a fungující společnosti vytvořené za účelem zisku, buď poskytováním služeb zahrnujících potenciál užití síly systematickým vojenským způsobem, a nebo transferem tohoto potenciálu klientovi skrze výcvik a další činnosti jako logistickou podporu, nákup zbraní a techniky a nebo zpravodajské činnosti.“ [1]

Další z odborníků na aktivity PMC, který se jimi dlouhodobě zabývá a publikuje své poznatky, Petr W. Singer charakterizuje dnešní PMC tak, že...“mají podobu moderních korporáčních seskupení, jsou hierarchicky strukturované a organizované, jsou napojeny na vnější finanční zdroje, jsou úzce integrovány a oficiálně registrovány a soutěží spolu v podmínkách mezinárodního trhu.“ [2]

Důležitou okolností je, že nejsou vytvářeny ad hoc při nějaké příležitosti, ale jsou to firmy s dlouhou tradicí. V tomto ohledu se liší od bojůvek muslimských dobrovolníků, které působily v Bosně a Hercegovině atd. Svou činnost odvíjejí výhradně na základě smlouvy s oficiální národní autoritou – vládou a nebo mezinárodními organizacemi s kladným vyjádřením OSN.

Postupně jsme svědky, že v rámci outsourcingu se vytváří nový tržní segment zaměřený na poskytování vojenských a bezpečnostních služeb. Zákazníky jsou nejen vlády, armády, ale také průmyslové společnosti, které brání své zájmy v nějakém nebezpečném nebo vojensky a bezpečnostně rizikovém teritoriu. Co je příčinou dynamického rozvoje takových aktivit a vzniku takového trhu?

Především je to vojensky nestabilní situace v různých teritoriích. Zpravidla jsou to místa s nějakým potencionálem strategických surovin (ropa, nerostné suroviny, drahé kameny apod.), ale nestabilní politickou situací. Příznivým faktorem pro vznik takových korporací je situace po rozpadu bipolárního vidění světa. S ukončením studené války se uvolnil personální potenciál na obou stranách zneprátených. Tito lidé, hledají přirozeně uplatnění v tom oboru, kterému se dosud věnovali. Profesionalizace převážné části armád je také zdrojem toho, že se snižují jejich počty a na trh práce vstupují osoby se specifickými znalostmi a dovednostmi pro které hledají uplatnění. Na rozdíl od „tradičně pojímaných“ žoldnéřů se jedná o osoby s prestižním vzděláním a špičkovým vojenským výcvikem, osoby podřizující se vojenské kázni i když v podmínkách nevojenských organizací.

Dalším faktorem, který dnes příznivě ovlivňuje růst aktivit na trhu s obranou a bezpečností jsou vysoké „politické náklady“ vedení takových operací. Přesněji řečeno politické náklady, které vyplývají ze ztrát na životech v pravidelné armádě. Ztráty u kontraktorů nevyvolávají tak nepříznivé reakce médií a veřejnosti, protože je to konec konců jen jedno z mnohých rizik jejich kontraktu.

Kontraktoři jsou také rekrutováni z řad odborníků průmyslových a dalších firem dodávajících zařízení pro vojenské potřeby. Není tajemstvím, že na palubách letadlových lodí a amerických bombardérů útočících na Irák působili civilní odborníci především na obsluhu navigačních a zbraňových systémů.

Všechny tyto faktory společně vytvářejí objektivně příznivou situaci pro vznik a rozvoj aktivit PMC v současné době.

Kdo představuje současné PMC působící v krizových oblastech?

Když zpravodajské kanály přinášejí své zprávy o aktivitách PMC a hovoří o jejich činnosti zatím nikdy nepřinesly údaje o tom, kolik zachránili lidských životů, kolik zajistili

bezpečných vzletů a přiletů letadel s pomocí do válečných oblastí, kolik milionů tun ropy bylo díky jejich ochraně dodáno a podobně. Vždycky redaktor uvede, že žoldáci některé ze zúčastněných firem zabili tolik a tolik civilistů. Jednostranné zpravodajství vyznívá účelově a je také jednou z příčin negativního vnímání aktivit PMC.

Kdo jsou vlastně tyto firmy? Kdo je reprezentuje a kdo stojí v jejich čele? Není možné usuzovat podle toho na jejich cílové zaměření a způsoby jejich činnosti?

Podle studie společnosti *International Consortium of Investigative Journalists* z roku 2002 bylo identifikováno 90 aktivně působících PMC operujících ve 110 zemích světa, přičemž dominují především společnosti registrované v USA, velké Británie ale i Ruska a Izraele. [3] Dnes se jejich počet odhaduje na 120. Mnoho z nich je čistě soukromých a některé jsou součástí veřejných korporací. Mezi nejznámější patří:

Braddock, Dunn and McDonald Inc. (BDM) sídlící ve městě McLean ve Virginii. Tuto společnost vede bývalý ministr obrany USA Frank Carlucci. Do managementu této firmy patří i další osobnosti např. bývalý ministr zahraničí USA James Baker a nebo bývalý rozpočtový šéf prezidentské administrativy Richard Darman.

Podobně **Military Professional Resources Inc. (MPRI)**, založená v roce 1987, která sídlí v Alexandrii ve Virginii a má ve své personální evidenci 6 tisíc bývalých vojáků amerických ozbrojených sil a mezi její zaměstnance patří například také 17 generálů v záloze. Tito generálové zastávali klíčové funkce v době své aktivní služby. M.j. bývalý velitel amerických vojsk v Evropě gen. Frederick Kroensen, náčelník štábu pozemních sil USA v letech 1987-1992 ge. Carl. E. Vuono nebo bývalý velitel amerických pozemních sil v Evropě gen. Crosby E. Saint (1988-1992).

Mohli bychom prezentovat řadu dalších firem, např. Sandline International a nebo dceřinné firmy již uvedených např. Vinnell Corporation. Z dalších významných je třeba připomenout Armor group, Blackwater Security Consulting, Custer Battles, Global Risk Strategies, DynCorp a další. Tyto firmy tvoří nejznámější a ekonomicky nejúspěšnější firmy v tomto sektoru.

Tyto společnosti se zaměřují především na provádění výcviku vojenských specialistů a specialistů pro policejní práci v kontrahovaných zemích. Poskytují instruktory a odborné poradce pro výcvik bezpečnostních sborů a vojáků. Vedle těchto aktivit se PMC a PSC realizují také v celé řadě aktivit směřujících do oblastí logistické podpory, ochrany a obrany osob a objektů, konvoje nebo na přímou vojenskou asistenci.

Jsem přesvědčen, že jen s malou pravděpodobností by pan redaktor nazval osobnosti výše uvedené jako žoldáky. Častěji se před nimi rozvínovaly červené koberce při jejich návštěvách v zahraničí.

Je třeba si ale uvědomit ještě další skutečnosti, které obecnou charakteristiku PMC (PSC) doplňují. Zásadním korektivem pro jejich aktivity je trh a tržní úspěch. Takové odvětví, kde lze několikrát znásobit zisk, protože poptávka zatím převyšuje nabídku přiláká jistě vedle stabilních a na dlouhodobý úspěch zaměřených firem, také firmy s profilem, který není tak průhledný a jasný. Mimo kvalitních firem i zde působí firmy průměrné a některé pochybné a nekvalitní. Záleží na tom, kdo s kým uzavře jak kvalitní kontrakt.

Je skutečností, že tzv. „mateřské firmy“ často postupují své závazky dalším firmám, které už nemají tak propracované „pracovní postupy a metody“ a ne vždy se opírají o kvalifikovaný a schopný personál.

Některé argumenty proti a pro užití PMC (PSC)

Proti užití sil a prostředků PMC (PSC) se ozývají poměrně silné hlasy. Poukazují především na některé skutečnosti. Mezi základní argumentaci proti užití PMC v krizových oblastech je špatná image nájemných vojáků. Poukazuje se na pošramocenou pověst za peníze bojujících osob účastí polovojensky organizovaných skupin v Africe v průběhu 60. let minulého století. Posuzovat tyto argumenty bych nechtěl, ale vidět počátek 21. století brýlemi z poloviny minulého století mi nepřipadá jako seriózní argument. Přesto se současné PMC snaží budovat nový pohled a odlišit se především zdůrazněním své podřízenosti disciplíně, právu a požadavkům oficiálně uznávaných autorit.

Výrazným problémem je také vztah PMC a silových složek hostitelských zemí. Panuje zde vždy jisté napětí, ba až nevraživost. Především vzhledem k diferencím v systému odměňování. Domácí policejní sbory a armádní důstojníci se cítí působením PMC ohroženy a PMC považují za konkurenci. Navíc zaměstnanci PMC (PMS) mají platy často až čtyřikrát vyšší, než mzdy příslušníků domácích armád. Mzda člena PMC se podle absolvovaného výcviku, zkušeností, praxe a nebezpečí plnění úkolů pohybuje v rozmezí od 50 – 1500 amerických dolarů za den.[4]

Poměrně pochopitelný je argument, že PMC jsou svou povahou nevypočitatelné a problematické je jejich nekontrolovatelnost. Kritické PMC tvrdí, že tyto firmy vlastně jen realizují zájmy svých vlád, pod které by se samy vlády nerady podepisovaly. Že nejsou postižitelné zákony za prohřešky, kterých se jejich zaměstnanci dopustí v místě nasazení a že nespádají pod vojenskou judikaturu. Poukazují na to, že jejich zásahy by mohly podkopat autoritu státu. Všechny tyto argumenty je potřebné brát velmi vážně. Nicméně např. v USA podléhají aktivity PMC povolení vlády podle zákonů *Arms Export Control Act* a *Export Administration Act*. Mnozí však poukazují na nutnost mezinárodní koordinace a regulace, aby každá firma musela projít mezinárodní registrací (např. u OSN) a schválením zvláštního projektu příslušnou (dotčenou) mezinárodní organizací.

Velká většina PMC si od 90. let minulého století dává velký pozor především na to, aby nebyla spojována s pochybnými aktivitami a všechny renomované PMC uvádějí výslovně, že spolupracují pouze s legitimními vládami uznanými OSN.

V roce 2005 např. zpracovala a předložila pracovní skupina OSN pro využití činnosti žoldněřů (*United Nations Working Group on the use of mercenaries*) koncept monitorovacího systému „Tři hvězdy“.

Monitor PMC představuje nový koncept monitorování a regulace aktivit PMC, jejich obchodů a soulad činnosti jejich zaměstnanců s mezinárodními standardy.. V současnosti se diskutuje a pracuje na zavádění tohoto systému na mezinárodní úrovni. Tzv. „Stars systém“ má ambici nabídnout první mezinárodní nástroj pro standardizaci a regulaci se současným oficiálním monitoringem aktivit PMC. Podrobnější informace najdou zájemci na www.pms-monitor.com.

Naopak dosavadní praxe vede také k formulaci stanovisek podporujících využití PMC a PSC v případě nutnosti eliminace válečného nebezpečí, nebo nebezpečí jiného druhu. Především nespornou výhodou je absence politických a organizačních omezení pro činnost těchto firem. Výhodou je možnost pružné reakce bez ohledu na oficiálně existující závazky vlád jednotlivých států, mají možnost pružné reakce v komunikaci, lze je rychle nasadit a výhodou je i skutečnost, že disponují vlastními zdroji informací včetně informací zpravodajského charakteru. Snáze komunikují s místními představiteli ozbrojené opozice a podílejí se na osvobození rukojmí, protože nemají specifikované závazky v této oblasti.

Vzhledem k tomu, že v jednotkách PMC operují zkušení a dobře vycvičení jednotlivci s bojovými zkušenostmi a solidním výcvikem, jsou efektivnější v nasazení. I při nízkých počtech nasazených sil jsou schopni dosáhnout požadovaného efektu. S tím také úzce souvisí další předpokládaná přednost a to je ekonomická výhodnost jejich působení oproti stálým

armádám. Vlády k nim nemají další závazky po splnění zadání. (Péče o veterány, důchody apod.)

Oficiální armády jsou pod neustálým nátlakem veřejnosti na snižování počtů, na snižování rozpočtových prostředků atd. I z tohoto úhlu pohledu se vytváří příznivé okolnosti pro další využívání PMC.

Outsourcing vládních služeb, který se výrazně prosadil v polovině 90. let minulého století, rostl v posledním desetiletí v průměru o 6% ročně. (*podle studie Structure and Dynamics of the U.S. Federal Professional Services Industrial Base z let 1995-2004*). Průmysl dodávaných služeb pro vládu je dnes větší, než obchod s hardwarem. Není to jenom federální vláda v USA a její zahraniční a obranná politika, která je outsourcována. O privátní firmy se opírají stále více i lokální vlády a dochází k privatizaci nových národně bezpečnostních oblastí. [5]

Poznatky z působení PMC v Iráku

Irák je dnes největším a nejvydatnějším soukromým vojenským a bezpečnostním trhem v moderní historii a zároveň testovací základnou pro to, nakolik se vyplatí americké armádě následovat outsourcingový trend.[6]

Všechno od vojenské logistiky a výcviku místní armády až po ochranu klíčových zařízení a eskort konvojů, bylo převedeno na doslova malou armádu soukromých jednotek. Samotná nízká míra bezpečnosti v poválečném Iráku vytváří enormní poptávku po službách PMC a PSC. Podle vyjádření generálního inspektora CPA (*Coalition Provisional Authority*) jde na bezpečnost nejméně 10 až 15 centů z každého dolaru určeného na rekonstrukci [7]

O čem se dnes často diskutuje v souvislosti s nasazením PMC (PSC) v Iráku? Především jsou to ekonomické aspekty, přesněji náklady. Příznivci nasazení PMC argumentují nákladovou výhodou, kterou nasazení sil PMC představuje. Někteří analytici poukazují na to, že taková výhoda je jen dočasná a může zaniknout. Soukromé firmy vykazují nižší náklady, protože na méně exponované profese najímají místní obyvatele, nemusí je přepravovat, zajišťovat jim stravu a platí jim nižší mzdy, než musí pravidelné armády.

Dalším bodem diskusí je pružnost reakce PMC. Někteří odpůrci argumentují, že vojenští velitelé disponující zpravodajskými prostředky a velitelskou pravomocí reagují komplexněji a mají možnost užívat účinnější prostředky než PMC, které na základě dohody s Prozatímní koaliční správou směřjí užívat jen neobrněné vozy a lehké zbraně.

Slabým místem je kooperace mezi činnostmi regulérních armádních jednotek a skupinami PMS (PSC) nejednotnost velení a nesdílení odpovědnosti vede často k neefektivním zásahům a nebo dokonce s napadání jedné strany druhou a ke vzniku tzv. „přátelské palby.“ PMC a PSC plní často různorodá zadání a úkoly o kterých nemá vojenské velení ponětí a často může dojít k ozbrojené kolizi.

Problém spočívá také v personální oblasti. Nárůst požadavků na služby PMC a PSC vede k postupnému vyčerpání kvality a tak se může stát, že v jednotkách kontraktorů budou operovat méně zdatní a odborně kvalifikovaní jedinci.

Dalším z poučení z Iráku může být skutečnost, že je třeba více provázat aktivity armády s PMC a PSC. K tomu založený *U.S Project and Contracting Office* založený v roce 2004 musí působit už před konfliktem, aby se zabránilo zbrklým a nejasněným zakázkám pod tlakem času. Taková zbrkllost brání jak PMC, tak armádě připravit uvážlivá rozhodnutí.

Stav v Iráku rovněž ukázal na význam flexibility v oceňování kontraktů. Méně renomované soukromé firmy podcenily náklady na realizaci některých projektů, zatímco renomované firmy přišly s komplexním, ale o to dražším řešením, ale pod vlivem politického tlaku často zvítězily levnější projekty, které se po nutném doplnění ukázaly jako drahé.

Pro aktivity PMC by měly být také vytvořeny, projednány a vzájemně schváleny jisté standardy. Inapříklad funkce vyšetřovatele je velmi citlivá záležitost, než aby byla ponechána a libovůli kontraktora. (viz poznatky ze zneužití vězňů v Abú Ghraib).

Pro všechny zúčastněné strany řešení konfliktu by bylo přínosné, kdyby také ozbrojení zaměstnanci PMC a PSC spadaly do jurisdikce mezinárodního tribunálu. Tento požadavek není ale jednoduše plnitelný, protože ani vojáci regulární armády USA pod tuto jurisdikci nespádají.

Budoucnost PMC/PSC a situace

Je zřejmé, že fenomén soukromých společností a jejich působení v dosud tradičně pojímaném veřejného sektoru je skutečností a realitou se kterou si zatím ještě ne zcela umí poradit nejen armáda, bezpečnostní složky státu, ale ani státy samotné a veřejná správa. Existují koncepce např. *New Public Management*, pro veřejnou správu a v oblasti investic např. projekty na bázi *Public Private Partnerships*, ke kterým hledají dotčené orgány teprve přístupy. Odhadujeme, jaký mohou mít konkrétní vliv a co pozitivního, nebo negativního budou přinášet.

Jak ovlivní bezpečnostní situaci a obranu činnost soukromých vojenských a bezpečnostních společností? Najde jejich činnost odezvu i v prostoru České republiky? V čem se mohou nové aspekty projevovat?

Především je možné, že expediční zaměření aktivit armády ČR povede ke skutečnosti, že účastníci misí budou stále obtížněji hledat přiměřené využití získaných zkušeností a poznatků v rámci stále se zmenšující Armádě české republiky. Není předpoklad, že většina z nich by aktivně sloužila v armádě do starobního důchodu a působení většiny z nich má omezený horizont. Tito lidé budou hledat patrně takové uplatnění, aby využili získané znalosti a dovednosti za co nejlepších podmínek. Na trh práce vstoupí nová skupina bývalých profesionálních vojáků připravených pro plnění úkolů mimo území republiky. Kdo jim nabídne lepší uplatnění, než PMC a PMS? Srovnajte např. jací lidé pracují dnes v bezpečnostních službách působících na území České republiky. Jaké procento z nich bylo dříve spjato se službou u Policie ČR, městských policí a nebo službou v Armádě ČR? Tuto skutečnost nemáme empiricky ověřenou, ale jsme si jistí, že takový podíl by byl vysoký. Kde tedy budou hledat uplatnění příslušníci speciálních jednotek AČR?

Podle údajů PMC je typickým kontraktorem osoba ve věku kolem 40 let s absolvovanou vojenskou kariérou a zkušenostmi speciálních jednotek. Zelených baretů, jednotek Grom, SPECNAS a nebo jiných speciálních jednotek. Platové a další podmínky služby budou schopní akceptovat jen osoby připravené.

Bariérou není ani jazyková příprava, protože tito specialisté velkou část výcviku absolvují v jazyce, ve kterém se běžně v PMC komunikuje a to angličtině. Bariérou nejsou ani zákonné reálie, protože služba u PMC není službou a zahraniční armádě, protože jde o soukromé, civilní společnosti a realizace osob se odvíjí na základě pracovní smlouvy a ne na základě smlouvy o služebním poměru. Navíc novela branného zákona přinesla novelu v tom, že služby v jakékoli armádě NATO již není v rozporu s platným právním řádem v České republice.

Otázka v budoucnu tedy může také znít, zda se odchodem ze služby v profesionální armádě a přijetím zaměstnání u PMC(PSC změní dotčený jedinec z uznávaného vojenského profesionála pouhým žoldákem, nebo na tento transfer budeme pohlížet jako na další životní kariéru vycházející z předchozí přípravy tohoto jednotlivce za kterou jej štědře odměňoval stát?

Důležitější otázkou ale patrně zůstane jak bude vypadat monitoring a kontrola takových ozbrojených soukromých subjektů, aby se zabránilo jejich případnému zneužití pro ryze komerční účely.

Vzhledem k tomu, že v těchto sborech se postupně koncentruje velký lidský, profesionálně motivovaný a dobře honorovaný bojový potenciál, že jsou takové jednotky uživateli letecké a jiné těžké bojové techniky, (nebo si takovou mohou za peníze snadno opatřit) není v říší snů nastolení problému, jak by případně proti nim obstály v budoucnu armády decimované snižujícími se státními rozpočty a problematickou motivací jejich příslušníků ke službě v ozbrojených a bezpečnostních sborech států? Odpověď na takovou otázku je věcí budoucnosti, nejen vývoje soukromých společností, ale také pozornosti, jakou budou státy věnovat kvalitě svých ozbrojených sborů.

Seznam použitých zdrojů:

- [1] www.privatemilitary.org/definition.html
- [2] www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/2005/rozhledy2005-4.pdf
- [3] www.businessweek.com/print/magazine/content/03_37/b3849012.htm?chan=m
- [4] www.strat.cz/bulletin/pge_print.php?id=9
- [5] www.privateforces.com
- [6] www.brookings.edu/printme.wbs?page=/pagedefs/2dcf0a04b3eaff3d3b81
- [7] [www.,basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf](http://www.basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf)

Kontakt

Univerzita obrany Brno
Fakulta ekonomiky a managementu
Katedra ekonomie

Ing. Obadi Saleh Mothana, PhD.

EKONOMICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED V BRATISLAVE

VPLYV VYSOKÝCH CIEN ROPY NA SVETOVÚ EKONOMIKU

ekonbadi@savba.sk

Abstrakt

Príspevok skúma okolnosti a príčiny rastúcich cien ropy na svetových trhoch a ich dopad na svetovú ekonomiku. Cena ropy v posledných mesiacoch roka 2006 a začiatkom roka 2007 reflektovala prehodnotenie ochoty krajín bohatých na ropu expandovať svoje produkčné kapacity. Preto cena ropy v súčasnosti nevyjadruje zmeny v hodnotení konečného rozsahu svetových ropných zdrojov, a ani nižšiu úroveň investícií do rozvoja ropného sektora v kľúčových regiónoch bohatých na ropu, ako to bolo plánované v roku 2005. Ceny ropy na svetových trhoch sú ovplyvnené mnohými faktormi, od trhového princípu ponuky a dopytu, politickej stability, najmä v krajinách resp. regiónoch produkujúcich ropu, hodnoty amerického dolára oproti svetovým menám až po psychologický faktor atď. Príspevok tiež analyzuje do akej miery vysoké ceny ropy vplyvajú na globálny output, nakoľko svetové hospodárstvo je v inej situácii ako bolo v sedemdesiatych rokoch.

Kľúčové slova: Ceny ropy na svetových trhoch, svetová ekonomika, hodnota amerického dolára, produkcia ropy.

JEL Klasifikácia: F01, Q4, Q11, Q43

Abstract

This paper examines the causes and conditions which led to rising oil prices in the international oil markets and its impact on the world economy. Oil prices in the end of 2006 and the beginning of 2007 has reflected the reassessment of willingness of rich oil countries to expand their production capacity. Therefore, present oil prices do not reflect the alert in assessment of the amount of world energy resources, nor the low investments to develop oil sectors in the rich oil countries or regions. Oil prices are influenced by many factors like supply and demand, political stability, particularly in oil producing countries, the value of US dollar against famous world currencies and the factor of psychology in the oil market etc. This paper also examines to what extent the high oil prices affect the global production, since world economy now, is in a deferent situation as it was in the 1970s.

Key word: Oil prices, world economy, the value of US dollar, oil production.

JEL Classification: F01, Q4, Q11, Q43

Úvod:

Ropa je stále nenahraditeľným zdrojom energie pre všetky krajiny sveta, a zároveň veľmi významným zdrojom finančných príjmov pre prevažnú časť obyvateľov našej zemegule. Je to komodita ako každá iná obchodovateľná na svetových trhoch, jej cena podlieha vplyvu

trhových princípov. Avšak vďaka jej dôležitosti a zatiaľ nenahraditeľnosti v hospodárskom živote jej cenu ovplyvňuje aj mnoho ďalších iných faktorov.

Cena ropy v posledných mesiacoch roka 2006 a začiatkom roka 2007 reflektovala prehodnotenie ochoty krajín bohatých na ropu expandovať svoje produkčné kapacity. Preto cena ropy v súčasnosti nevyjadruje zmeny v hodnotení konečného rozsahu svetových ropných zdrojov, a ani nižšiu úroveň investícií do rozvoja ropného sektora v kľúčových regiónoch bohatých na ropu, ako to bolo plánované v roku 2005. Predpokladá sa však, že zdroje do roka 2030 nebudú hlavnou brzdou svetového dopytu. Oveľa dôležitejšie sú politické, ekonomické a environmentálne okolnosti, ktoré môžu tvarovať vývoj ponuky ropy a dopyt po nej.

Perspektívy vývoja cien ropy na svetových trhoch

Vysoké či nízke ceny sú založené na rôznych predpokladoch svetovej ponuky, najmä čo sa týka ich prognózovania. Podľa EIA (Energy Information Agency) sa ako referenčná hodnota používa odhad Amerického geologického zisťovania (USGS) o priemerných zdrojoch ropy a zemného plynu. V prípade vysokej ceny ropy sa predpokladá, že celosvetové ropné zdroje sú o 15 % menšie a náklady na produkciu sú oveľa vyššie, ako sa predpokladalo pri referenčnej hodnote. V prípade nízkej ceny ropy sa predpokladá, že celosvetové ropné zdroje sú o 15 % vyššie a náklady na produkciu sú nižšie, ako sa predpokladalo pri referenčnej hodnote. Preto najväčšie cenové rozdiely v troch prípadoch reflektujú neistotu týkajúcu sa tak ponuky zdrojov (predovšetkým neobjavené a predpokladané) ako aj ich produkčných nákladov.

Hoci ceny ropy vzrástli v roku 2004 o viac ako 9 USD/barel a v roku 2005 o ďalších 15 USD/barel, tento vývoj v referenčnom prípade nenaznačuje dlhodobý trend. Od rekordne vysokých nominálnych úrovní počas roka 2006 v referenčnom prípade sa ceny ropy budú graduálne znižovať na 47 USD/barel v roku 2014 a postupne sa budú zvyšovať o 1,2 % ročne do 57 USD/barel v roku 2030. Vo všetkých prípadoch odhadovaných cien ropy sa dopyt po ropu v celom projektovanom období zvyšuje. V prípadoch vysokých a nízkych cien ropy sa predpokladá zvýšenie spotreby ropy od roku 2003 do roku 2030 22 mil. barelov denne a 48 mil. barelov denne podľa poradia (International Energy Outlook, 2006).

Počas predchádzajúcich rokov ceny ropy mali vysokú volatilitu a obdobie cenovej volatility možno očakávať aj v budúcnosti kvôli nepredvídateľným politickým a ekonomickým okolnostiam. Vo všeobecnosti je veľmi pochopiteľné, že napríklad napätie na Strednom východe môže vyústiť do veľkého prerušenia produkcie ropy a obchodu. Na druhej strane, trhové sily môžu hrať významnú rolu v ozdravení rovnováhy na dlhé obdobie. V skutočnosti vysoké reálne ceny brzdia spotrebu a podporujú a motivujú hľadanie konkurenčných substitútov z obrovských marginálnych zdrojov ropy, ktorých produkcia v súčasnosti je neekonomická, ale aj iných energetických zdrojov. Trvale nízke ceny ropy majú však opačné efekty. Pokroky v explorácii a produkcii technológií pravdepodobne prinesú zníženie ceny, keď sa dodatočne zdroje ropy stanú súčasťou rezervného základu.

Niektorí experti konštatujú, že súčasné zníženie ceny ropy po dlhom vzostupe od roka 2001 pripomína obdobie pred 80. rokmi. Trvalý rast ponuky ropy a pokles dopytu niekedy oživuje v pamäti ropný boom začiatkom 80. rokov po iránskej revolúcii v roku 1979, ktorá spôsobila druhý ropný šok.

Istotne, ropné trhy čelia krátkodobej prekážke následkom ochladenia globálnej ekonomiky a zvýšenia ponuky Non-OPEC, ako oneskorenej odpovedi na nedávnu eskaláciu na ropných trhoch. Mnohí ekonómovia sa domnievajú, že nižšie ceny ropy (v porovnaní s cenami minulého roka – 2006) by nemali pretrvávať a majú tendenciu skôr k rastu než poklesu z nasledovných dôvodov:

- Nie je dôvod očakávať monetárne obmedzenie a recesiu. V 70. rokoch ropné šoky stimulovali vyššie mzdy a cenovú infláciu na celom svete. Inflácia v 80. a začiatkom 90. rokov bola vysoká aj pre centrálné banky, a preto – len čo sa ceny ropy začali prudko meniť – agresívne zvýšili úrokové sadzby z obavy, že sa to môže premietnuť do cien a nákladov. Naopak, dnešné globálne pozadie sprevádza nízku infláciu a stabilný ekonomický rast.
- Dopyt po rope zo strany novotrhových ekonomík bude len rásť. Čína a India budú dovážať v roku 2007 podstatne viac ropy než dovážali v roku 2006 a v tomto trende budú zrejme pokračovať. Tieto dve krajiny dovážajú obrovské masy tejto suroviny; jej import predstavoval v roku 2006 okolo 12 % svetovej spotreby ropy v porovnaní so 6 % v roku 1993, pričom existuje veľký potenciál na ďalší rast. Napríklad v roku 2003 v Číne pripadalo na 1 000 obyvateľov iba 15 áut v porovnaní s 826 v USA a 580 v Japonsku (Oil Outlook to 2025). Tento počet sa však v blízkej budúcnosti zmení vzhľadom na veľký boom, ktorý prežíva Čína v automobilovom priemysle a v celej ekonomike vôbec.
- Organizácia krajín vyvážajúcich ropu (OPEC) je pripravená určiť nové cenové pásmo 55 – 60 USD za barel. Aj keď ceny ropy sú v rámci štandardu minulých 20 rokov veľmi vysoké, OPEC sa neodhodlala zvýšiť svoje kvóty. Naopak, chystá sa znížiť produkciu na úroveň nižšiu, ako bola stanovená októbrovým rozhodnutím. Saudská Arábia, ktorá bola proti zníženiu produkcie, je ochotná – po poklese cien ropy pod 55 USD za barel – zníženie produkcie podporiť. Pre OPEC je to prirodzené a jednoduchšie rozhodnutie, pretože v súčasnosti sa ropa v globále nájde oveľa ťažšie. Podľa nových zistení sa počet ropných vrtov od roka 2003 zvýšil o 50 %, avšak produktivita ropných vrtov sa prudko znížila.
- Korekcia ceny ropy stiahla bublinu z trhu. Špekulanti ropných a rafinovaných termínovaných produktov museli dramaticky zredukovať svoje značne vysoké pozície v tomto roku. Menej špekulácie znamená, že ceny sú lepšie situované, aby benefitovali z pozitív daných fundamentov.
- Geopolitické napätie pomáha udržať ceny ropy stále hore. Na druhej strane, podľa prieskumu mnohých globálnych médií, príplatky geopolitického rizika vzťahujúce sa na ropu sa prudko znížili. Riziko ostáva, ak USA bude tlačiť Irán k múru, aby podnikol protireakcie súvisiace s jadrovým programom atď. Irak je v nezávideniahodnej „šlamastike“ a Saudská Arábia a Nigéria sú stále politicky zraniteľné.

Treba povedať, že vysoké ceny ropy v posledných rokoch jednoducho reflektovali enormný dopyt novotrhových ázijských ekonomík. Rýchlo rastúce ekonomiky, najmä Čína, konzumujú obrovské množstvá ropy a zaplavujú svet obchodovateľnými tovarmi. Inými slovami, vysoké ceny energie a nízke ceny obchodovateľných tovarov i globálny tlak na nízku cenu práce sú dve strany jednej mince.

Okrem toho, z teoretického hľadiska možno uvedenú hypotézu o cenách ropy podporovať, a to z nasledovných dvoch dôvodov:

1. Ceny všetkých komodít majú rastúci trend od roku 2000 a tento trend bude trvať minimálne ešte ďalšiu jednu dekádu. Okrem toho, teoreticky majú komodity spravidla približne štvorročný cyklus, ktorý môže viesť niekedy k nepríjemnej korekcii, a to môže trvať až do ôsmich mesiacov. To znamená, že súčasný pokles ceny ropy môže trvať osem mesiacov za predpokladu, že nedôjde k dramatickému vývoju a následne sa nezačnú ceny znova pohybovať smerom nahor. V tomto duchu sú ceny ropy do istej miery závislé aj od hodnoty amerického dolára, ktorý neustále stráca hodnotu oproti svetovým, a hlavne významným európskym menám. Od augusta 2002 do 21. februára USD stratil zhruba 34 % svojej hodnoty voči euro. Predpokladá sa, že tento trend bude pokračovať vzhľadom na vzrastajúcu zadlženosť USA a rast deficitu bežného účtu platobnej bilancie. Rast alebo pokles hodnoty amerického dolára voči hlavným svetovým menám ovplyvní, i keď nepriamo, ceny ropy na svetových trhoch preto, lebo ceny ropy sú denominované v amerických dolároch. V januári 2007 cenový kôš ropy OPEC klesol v porovnaní s predchádzajúcim mesiacom o 12,45 % z 57,95 USD/barel na 50,73 USD/barel, čo v reálnych cenách (1990 = 100) po zohľadnení inflácie a menovej fluktuácie znamená, že cenový kôš klesol o 4,4 USD/barel, resp. 11,2 % z 38,85 USD/barel na 34,47 USD/barel. Naproti tomu USD sa v januári 2007 posilnil oproti hlavným svetovým menám o 1,27 % (Monthly Oil Market Report, 2007), čo nám potvrdzuje naše konštatovanie (hypotézu) ohľadom závislosti ceny ropy a hodnoty USD.
2. Vrchol ťažby ropy, ktorý aj optimisti začali uznávať, sa o niekoľko rokov stane oveľa dôležitejším ako globálne otepľovanie. Podľa pesimistických scenárov, ceny ropy v roku 2007 v priemere dosiahnu minimálne 65 USD/barel, ak nie 100 USD/barel.

Kritický bod (podľa teórie vrcholu), ku ktorému sa ťažba ropy priblížila, resp. ho už prešla, a teda čerpajú sa maximálne možné množstvá ropy zo zeme, prestal byť len predmetom záujmu ustráchaných ekonómov a konšpiračných teoretikov, ale stal sa všeobecne akceptovaným faktom aj v hlavnom prúde ropného priemyslu (Obadi, 2006).

Tento fakt je jedným z desivých výhľadov sveta, ktorý zatiaľ závisí od ropy v takmer každom procese, ktorý umožňuje súčasný moderný život. Tejto blížiacej sa kríze sa dá zatiaľ teoreticky vyhnúť nájdením viacerých alternatívnych energií, napríklad solárnej, veternej či nukleárnej. Tieto možnosti sú vhodné na generovanie energie, ale nemôžu byť efektívnym substitútom fosílnych palív.

Najreálnejším substitútom ropy je zemný plyn. Tento energetický zdroj, napriek jeho menším nedostatkom oproti rope, pomohol vďaka slabšej zimnej sezóne nielen k zníženiu ceny ropy, ale aj k tomu, že je možné reálne prepnúť na iné palivo – zemný plyn. Terajšie trendy v USA napríklad ukazujú 30 % zníženie spotreby ropného paliva vďaka novému substitútu – zemnému plynu.

Podľa mnohých štúdií existujú ešte obrovské ropné rezervy na svete, ale ich ťažobné náklady sú desaťnásobne vyššie ako rezervy na Strednom východe.

Jedna z týchto novoobjavených surovín je tzv. ťažká ropa. Táto ropa je oveľa ťažšie a nákladnejšie spracovateľná ako konvenčná ľahká ropa a jej spracovanie spôsobuje veľké

environmentálne škody. Na výrobu jedného barela ropy je potrebné rafinovať dve tony ťažkej ropy napríklad z Kanadského ropného poľa Tar Sands.

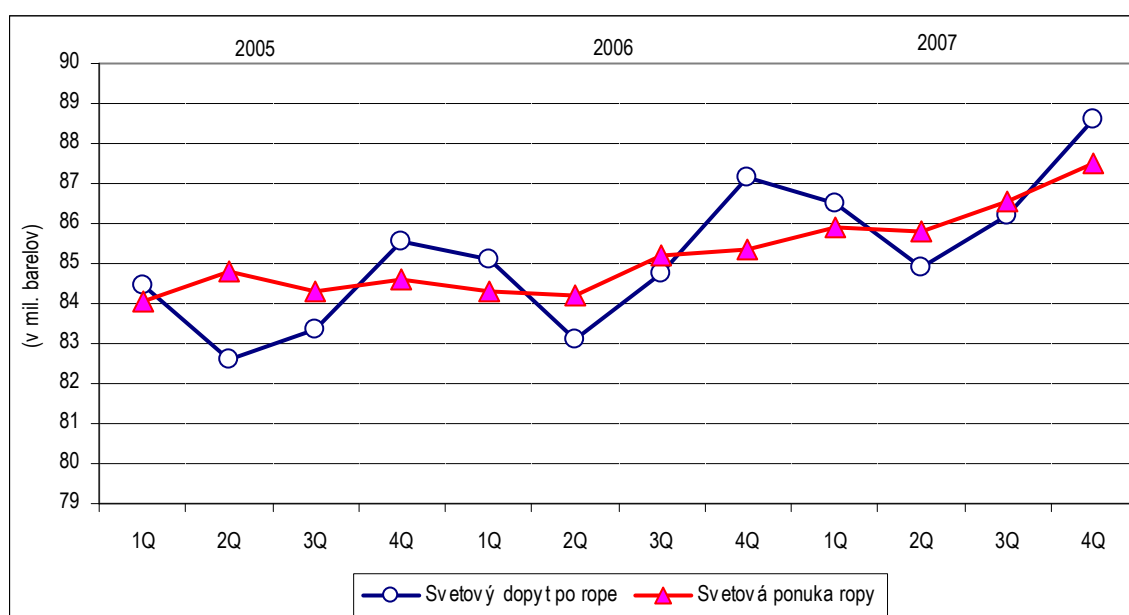
Podľa správy Kanadskej asociácie ropných producentov bolo na rozvoj ropných projektov v nasledujúcich piatich rokoch alokovaných 60 mld kanadských dolárov. Správa ďalej predpokladá, že output ropného poľa Tar Sands v roku 2015 dosiahne 3,5 mil. barelov denne a v roku 2020 4 mil. barelov denne. Avšak podľa nich ťažba je efektívna len vtedy, keď ceny ropy sú na úrovni 75 USD za barel.

Ceny ropy zaznamenali v roku 2006 rekordné maximum, najmä v júli po izraelskom útoku na Libanon a v auguste po uzavretí ropného poľa Prudhoe Bay na Aljaške kvôli úprave ropovodu a po rozvírení diskusií okolo otázky iránskeho neuklárneho programu. Avšak koncom októbra 2006 sa ceny ropy znížili o 25 % na menej ako 60 USD/barel po zaznamenaní mierneho poklesu svetového dopytu po rope a miernej stabilizácii ponuky na svetových trhoch.

Vo všeobecnosti treba zdôrazniť, že obmedzená celosvetová produkcia ropy a rafinárske kapacity kombinované s pomerne vysokým globálnym dopytom po rope boli základnými faktormi za zvýšenie cien ropy. Avšak geopolitické problémy a napätia a následné zneužívanie situácie špekulačnými obchodmi boli hlavným faktorom cenovej volatility. Preto sa očakáva, že ceny ropy budú aj v roku 2007 naďalej fluktuovať okolo 50 – 65 USD/barel, samozrejme, ak nedôjde k dramatickým udalostiam v politickej oblasti alebo výrazným zmenám zásob, najmä v USA či Číne, alebo k prírodným katastrofám, ktoré by ohrozovali fungovanie rafinérií.

Globálny dopyt po rope sa zvýšil z 83,5 mil. barelov denne v roku 2005 na 84,6 mil. barelov denne v roku 2006, čo predstavovalo najnižšiu mieru rastu v posledných troch rokoch. Avšak situácia v jednotlivých regiónoch je odlišná. Zníženie dopytu nastalo hlavne kvôli efektu vysokých cien ropy, následkom miernych poveternostných podmienok a čiastočnej substitúcie ropy lacnejšími energetickými vstupmi.

G r a f 1
Svetová ponuka ropy a dopyt po nej v období 2005 – 2007

Prameň: Vlastné výpočty na základe údajov EIA/Short-Term Energy Outlook (2006).

Dopyt po ropy v rozvinutých ekonomikách sa mierne znížil, najmä v treťom a vo štvrtom štvrtroku 2006. V Spojených štátoch amerických vysoké ceny ropy podnietili v niektorých podnikoch používanie lacnejšej energie. Vďaka tomu a aj vďaka miernej zime sa dopyt po ropy mierne znížil. Vysoké zásoby ropy a mierna zima prispeli k zníženiu dopytu po ropy aj v Európe.

V posledných rokoch aj rozvojové ekonomiky zaznamenali zvýšený dopyt po ropy, ktorý predstavoval okolo 92 % celkového rastu globálneho dopytu po ropy v roku 2006. K tomuto rastu najviac prispela Čína a India. V Číne sa dopyt po ropy zvýšil zo 6,6 % v roku 2005 na približne 7 % v roku 2006. V Indii bol dopyt po ropy o čosi menší ako v Číne, napriek vysokému ekonomickému rastu.

Dopyt po ropy v rozvojových ekonomikách ostane vysoký, bude ovplyvňovať ceny ropy na svetových trhoch a bude rovnovážnym subjektom dopytu po ropy v rozvinutých krajinách, ktoré predstavujú 60 % globálneho dopytu po ropy. Je pravdepodobné, že ponuka ropy bude na trhoch ropy hrať dôležitejšiu rolu ako dopyt.

Treba zdôrazniť, že rastúce napätie a neistota sa mierne znížili čoraz intenzívnejším používaním zemného plynu ako alternatívneho zdroja energie a substitútu ropy. Tento zdroj energie sa stáva čoraz viac atraktívnejším aj ako vykurovací zdroj. V strednodobom a dlhodobom horizonte možno očakávať, že likvidný zemný plyn (LNG), ktorý možno použiť ako alternatívny zdroj automobilového paliva, bude hrať čoraz dôležitejšiu rolu v globálnej spotrebe energie.

Na strane ponuky nastalo koncom roka 2006 isté zlepšenie podmienok, ktoré prinieslo stabilitu na ropné trhy, a tá sa odrazila na cenovej úrovni. Kľudná hurikánová sezóna, uvoľnenie geopolitického napätia na Strednom východe a obnovenie produkčných zariadení v rozvinutých ekonomikách mali priaznivý vplyv na ponuku ropy. Tento vývoj poukázal na fakt, že kapacitné obmedzenia postupne prestali byť hlavným determinantom ceny ropy, čo ponechalo väčší priestor na riadenie ponuky členskými štátmi Organizácie krajín vyvážajúcich ropu (*Organisation of the Petroleum Exporting Countries* – OPEC). Organizácia krajín vyvážajúcich ropu sa zhostila svojho miesta ako jeden z veľkých globálnych hráčov ovplyvňujúcich cenu ropy na svetových trhoch, ale nie vždy úspešne, vzhľadom na nezhody, ktoré sa niekedy stávajú medzi členmi kartelu. Napriek tomu, že OPEC vyhlásila v októbri 2006 zníženie produkcie o vyše 1 mil. barelov z jej 28 miliónovej kvóty, aby udržala cenu ropy na primeranej úrovni, odvolávajú sa na vyššie zásoby a neisté ekonomické podmienky, tieto škrty však nedodržala. Týmto rozhodnutím nešlo len o zníženie samotnej produkcie, ale o distribúciu škrty medzi členskými štátmi OPEC, vzhľadom na nerovnováhu v produkcii medzi členmi. Napríklad Alžírsko a Líbya produkujú viac ako je ich kvóta, kým ostatné členské štáty sa stretávajú s produkčnými prekážkami už pod ich kvótami. Napríklad produkcia ropy v Nigérii bola niekoľkokrát čiastočne prerušená kvôli sociálnym a miestnym nepokojom a útokom na ropovody a ropné stanice, vo Venezuele produkcia bola pod úrovňou jej kvóty od veľkého štrajku v roku 2002 a v Indonézii zastaraná technika na ropných poliach a byrokratické postupy spôsobili, že krajina produkuje len 60 % jej 1,45 miliónovej kvóty.

Po októbrovom rozhodnutí OPEC o znížení produkcie nasledovali ďalšie rozhodnutia, ktoré smerovali k zníženiu produkcie ropy o ďalších 700 tisíc barelov denne. Avšak bez konsenzu ohľadne alokácie produkčných škrty medzi členskými štátmi OPEC nemôže mať

zníženie produkcie želatelný efekt a udržať cenu ropy na úrovni 55 – 65 USD/barel stanovenej OPEC-om.

Ponuka ropy z krajín mimo OPEC očakáva mierne zvýšenie, čo nemožno rovnako povedať o vývoji v USA a západnej Európe. Produkcia v ropnom poli Prudhoe Bay na Aljaške dosiahla svoju plnú kapacitu koncom roka 2006. Avšak produkcia sa zvýšila aj v Kaspickom mori, Afrike a Latinskej Amerike, keď sa začína zberať ovocie z investičných projektov v Brazílii. V západnej Európe produkcia ostáva nezmenená, i keď kvôli bezpečnostným opatreniam sa zatvorili niektoré ropné zariadenia v Nórsku.

Napriek tomu, že celková globálna ponuka ropy ostáva nezmenená, v poslednom období nastali výrazné zmeny v kvalite novej produkcie ropy, čo bolo odrazom aj menšej investície a následkom toho sa produkcia v starých ropných poliach začala znižovať. Paradoxne, so silným globálnym ekonomickým rastom sa zredukovali investičné projekty a obnovy rafinérií.

Hlavným dôvodom tejto ľahostajnosti je to, že pokiaľ ceny ropy nestlmia globálny ekonomický rast, iniciatíva zo strany producentov a majiteľov rafinérií na zvýšenie produkcie a kapacity rafinérií nepríde.

Všeobecne možno očakávať, že dopyt po rope v roku 2007 zaznamená mierne zvýšenie vzhľadom na vysoké ceny ropy a možné zníženie ekonomického rastu v USA, i keď prognózy EIA hovoria o zvýšení v priemere o 1,5 mil. barelov denne, teda o 1,8 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom.

Rastúce ceny ropy a ich dopad na svetovú ekonomiku

Ceny ropy zostávajú dôležitou makroekonomickou premennou. Ich pohyb smerom nadol (alebo nahor) má negatívny (pozitívny) dopad na svetovú ekonomiku, špeciálne na ekonomiky importujúce ropu. Krajinám – čistým exportérom ropy zvýšenie jej cien priamo zvyšuje reálny národný dôchodok v dôsledku vyšších exportných príjmov, i keď časť exportných príjmov môže byť neskoršie znížená v dôsledku nižšieho dopytu po exporte spôsobená ekonomickou recesiou v krajinách obchodných partnerov.

Podľa štúdie Medzinárodnej energetickej agentúry (IEA) v spolupráci s Medzinárodným menovým fondom a Organizáciou pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj priamy dopad rastu cien ropy závisí od úrovne podielu nákladov na ropu v národnom dôchodku, stupňa závislosti od importovanej ropy a schopnosti konečných spotrebiteľov znížiť svoju spotrebu ropy, prípadne sa odkloniť od nej. Zároveň podmieňuje zvyšovanie cien zemného plynu ako odpoveď na rastúce ceny ropy, plynovú náročnosť danej ekonomiky a dopad vysokých cien na iné konkurenčné formy energie, napríklad v prípade elektriny, či je generovaná z ropy alebo zo zemného plynu.

Je prirodzené, že čím väčšie je zvýšenie cien ropy a čím dlhšie zvýšené ceny ropy ostávajú, tým väčší je makroekonomický dopad.

Rast ceny ropy mení aj saldo obchodných bilancií medzi krajinami a výmenný kurz. Krajinám, ktoré sú čistými importérmi ropy, prirodzene, zhorší ich platobnú bilanciu a vytvára tlak na zníženie kurzu meny, dôsledkom čoho sa import stáva drahším a export menej hodnotnejším, a to vedie k zníženiu reálneho národného dôchodku.

Bez adekvátnej zmeny monetárnej politiky vlády a centrálnej banky nemôže mať USD rastúcu tendenciu, kým dopyt krajiny exportujúcej ropu v dolároch denominovaných

v medzinárodných aktívach rastie. Zdá sa, že volatilita cien ropy na svetových trhoch ostáva nezmenená vzhľadom na nasledujúce fakty:

- ropa zostáva významným, a zatiaľ nenahraditeľným zdrojom energie;
- dopyt po tejto komodite neustále rastie;
- ponuka ropy je nedostatočná a sporadicky prerušená;
- zastaraná technológia ropných vrtov znižuje produkciu ropy mnohých krajín;
- vo významných rafinériách sa v dôsledku zastaranej technológie znižuje ich kapacita a následne sa oneskorujú dodávky ropných produktov;
- zhoršenie poveternostných podmienok ohrozuje chod *offshore* ropných vrtov a rafinérií;
- cena ropy je ovplyvnená aj geopolitickými faktormi:
 - pokračujúca vojna v Iraku,
 - pretrvávajúci spor týkajúci sa iránskeho jadrového programu,
 - sociálne a politické nepokoje, najmä v Nigérii a vo Venezuele.

Z uvedeného vidieť, že ceny ropy na svetových trhoch budú aj v budúcom období závisieť od mnohých faktorov. Zároveň možno konštatovať, že podmienky a faktory prevládajúce vo svete v súčasnom období aj v krátkodobom horizonte jasne ukazujú, resp. stimulujú skôr zvýšenie než zníženie cien ropy na svetových trhoch. Avšak podľa optimistického scenára IEA by ceny ropy mali byť za rok 2007 nižšie v priemere o 4,6 % v porovnaní s priemerom v predchádzajúcom roku.

Dopad pokračujúcich vysokých cien ropy na svetovú ekonomiku si vyžaduje ďalšiu samostatnú hlbšiu analýzu, ktorá by kvantitatívne skúmala rôzne ukazovatele a identifikovala účinky vysokých cien ropy na ekonomické aktivity, infláciu, export, zamestnanosť atď.

Štúdia IEA v spolupráci s MMF a OECD, ktorá v roku 2004 skúmala negatívny dopad vysokých cien ropy na globálnu ekonomiku, konštatovala, že v prípade pretrvávania ceny ropy vyššej ako 10 USD/barel sa globálna ekonomika zníži o 0,5 % – ekvivalentne 255 mld USD. Zároveň konštatovala, že straty globálneho outputu sa zmiernia v roku 2008, keď sa zvýši dopyt krajiny exportujúce ropu a tým sa zlepší tak export, ako aj HDP krajiny importujúcej ropu.

Treba tu zdôrazniť, že hlavné kritérium (zvýšenie nad 10 dolárov za barel) platilo len v troch rokoch (2003 – 2005), v roku 2006 už bolo v priemere len 8 USD/barel v porovnaní s rokom 2005 a v roku 2007 (podľa odhadov IEA) dôjde k poklesu cien ropy v porovnaní s predchádzajúcim rokom v priemere o takmer 3 USD za barel, resp. o 4,6 %, z čoho možno dedukovať oveľa menšie následky pre globálnu ekonomiku.

Literatúra:

Analysis of the Impact of High Oil Prices on the Global Economy. International Energy Agency 2004. <http://www.iea.org>

GHANEM, S. – LOUNNAS, R. – BRENNAND, G. (2000): Global Energy Outlook: An Oil Price Scenario Analysis. OPEC Review.

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/AOMC/Overview.html>

<http://www.eia.gov/>

<http://www.forecasts.org/oil.htm>

OBADI, S. M. (2006): Do Oil prices depend on the Value of US Dollar?. Ekonomický časopis č. 3, 53/2006, s. 319-329, Ekonomický ústav, SAV Bratislava.

OBADI, S. M. (2006): Ceny ropy a ich dopad na svetovú ekonomiku, In: Workie M. a kolektív: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Ekonomický ústav, SAV, ISBN: 80-7144-152-X, str. 142.

Oil Market Report, International Energy Agency, 1 May 2007. <http://www.iea.org>

OPEC (2006): Oil Outlook to 2025. December 2006.

Regional Economic Outlook (2007): Asia and Pacific. April.

World Economic Situation and Prospects 2007, UN, NY, 2007. <http://www.un.org>

World Trade 2006, Prospects for 2007, WTO, 2007. <http://www.wto.org/>

Kontakt

Ekonomický ústav SAV v Bratislave
Šancová 56
811 05 Bratislava
Tel.: 02/524 950 80 kl. 120

Ing. Miloš Ondrušek

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**KVANTITATÍVNA STRÁNKA SÚČASNÉHO STAVU POPULÁCIE
A VÝVOJOVÉ TRENDY MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE
V EURÓPSKEJ ÚNII**

ondrusekmilos@gmail.com

Abstrakt

V príspevku sa zaoberáme analýzou populačných trendov v krajinách EÚ a ich očakávaný vplyv na migračné toky z a do EÚ. V úvode približujeme historický vývoj medzinárodnej migrácie na Európskom kontinente. Následne sa zaoberáme mapovaním a analýzou populačného vývoja v krajinách EÚ a jednotlivých jeho ukazovateľov. V závere poukazujeme na možné dôsledky a preventívne kroky ktoré je nutné urobiť pre zmiernenie negatívnych dopadov populačného starnutia na Európsku Úniu.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0802/08.

Abstract

This paper is focused on the analyze population trends in EU countries and their impact on migration flows out of and into the EU. At the beginning we depict a historical evolution of international migration in European continent. Next we try to analyze population trends and indicators in EU. At the end we refer to a possible subsequence and a preventive steps which are necessary to be made to eliminate a negative impact of ageing in EU.

Úvodom príspevku priblížime vývoj medzinárodnej migrácie na Európskom kontinente následne sa budeme zaoberať analýzou populačných trendov v rámci EÚ. Na záver vyvodíme očakávané dopady súčasného demografického vývoja na medzinárodnú migráciu v rámci Európskej Únie.

Pri hlbšej analýze vývoja medzinárodnej migrácie na Európskom kontinente môžeme identifikovať niekoľko fáz vývoja migračných tokov do Európy. Európa prešla postupnou premenou z priestoru s prevažne emigračným potenciálom na územie s vysokou imigračnou atraktivitou. Zásadný obrat vo vývoji imigračných tokov nastal v období po Druhej svetovej vojne keď obnovujúce sa európske ekonomiky prevažne západnej Európy nastúpili na vzostupnú trajektóriu vývoja hospodárskej prosperity. Pri rozbere dostupnej literatúry sme sa stretli zväčša s rozdelením vývoja medzinárodnej imigrácie do Európy po Druhej svetovej vojne do štyroch fáz. (Garson – Loizillon, 2003⁴⁸⁷; Martin – Widgren, 2002⁴⁸⁸; Haug – Compton – Courbage, 2002⁴⁸⁹; Wanner, 2002⁴⁹⁰; Divinský, 2005⁴⁹¹)

⁴⁸⁷ Garson, J.-P. – Loizillon, A.: Changes and challenges: Europe and migration from 1950 to present, presentation at the EC and OECD conference „The economic and social impacts of migration“, Brussels, January, 2003 s. 21 – 22.

⁴⁸⁸ Martin, P. – Widgren, J.: International migration: facing the challenge, Population Bulletin, 57, No. 1. 2002.

⁴⁸⁹ Haug, W. – Compton, P. – Courbage, Y.: The demographic characteristics of immigrant populations, 2002.

1. Prvú fázu možno identifikovať v období od konca Druhej svetovej vojny do roku 1960. Pre toto obdobie je charakteristický turbolentný vývoj migračných pohybov v rámci kontinentu. ako dôsledok zmien nového povojnového usporiadania (napr. vysídlenie etnických Nemcov z východnej Európy, výmeny obyvateľstva medzi Poľskom a ZSSR, ale i vzájomná výmena obyvateľstva medzi Slovenskom a Maďarskom v roku 1956 atď) a imigráciou osôb z bývalých kolónií(Alžírsko, Indonézia a podobne). Charakteristickým znakom hospodárskeho vývoja vo väčšine západoeurópskych ekonomík bola expanzia, hospodársky rast a prosperita, čo viedlo k rastu spotreby i produkcie, k rozvoju pracovných trhov a potrebe dodatočných pracovných síl zo zahraničia.
2. Druhú fázu môžeme časovo určiť od roku 1961 až do roku 1973 kedy na základe hospodárskeho rastu a expanzie vznikla potreba aktívne pritiahnúť dodatočné pracovné sily zo zahraničia. Západná Európa sa v tomto období stala preferovanou destináciou migrantov migrujúcich za prácou najmä z hospodársky menej vyspelých krajín južnej Európy (Grécko, Portugalsko, Španielsko, Taliansko), severnej Afriky(Alžírsko, Maroko, Tunisko). Od prilákanej pracovnej sily sa očakávalo, že bude pracovať v odvetviach s nedostatkom pracovných síl a vykonávať najmä nízko kvalifikovanú prácu. Po prekleníť určitého obdobia sa očakával návrat cudzích pracovníkov do materských krajín. Keďže hospodársky rozvoj západnej Európy ako škandinávskych ekonomík pokračoval došlo k ďalšiemu nárastu počtu imigrantov. Dôsledkom tejto fázy migračného vývoja v Európe bola zmena pomerov a proporcií medzi migrantami a domácimi obyvateľmi v západoeurópskych spoločnostiach, ktoré sa tak transformovali na spoločnosti s heterogénnou etnickou štruktúrou. Nazdávame sa, že tu možno hľadať základy formovania multikultúrnej spoločnosti, ktorá je charakteristická pre väčšinu európskych spoločností v súčasnosti.
3. Významným medzníkom vo vývoji imigračných pohybov v Európe bola Ropná kríza v roku 1974 a hospodárska recesia po nej. Ďalšiu fázu imigračného vývoja v Európe môžeme časovo určiť do obdobia rokov 1974 až 1985. Po ropnej kríze pretrvávajúca recesia mala za následok, že vlády západoeurópskych krajín sa rozhodli pre reštrikcie v imigračnej politike s cieľom zastaviť prílev ďalších migrantov. Vo vnútri týchto štátov veľa migrantov stratilo prácu, ale do materskej krajiny sa nevrátili, keďže ich domovské krajiny boli tiež v recesii. Takýmto migrantom vlády najmä v Nemecku a Francúzsku povolili nielen ostať v hostiteľskej krajine ale dokonca bolo povolené prisťahovanie ich najbližších príbuzných s cieľom zjednocovania rodiny. Práve imigračné procesy za účelom zjednocovania rodiny boli najcharakteristickejšou črtou migračných pohybov v Európe v období 1974 až 1985. Typické pre migračné pohyby tejto fázy bolo, že v porovnaní z prvými dvoma fázami sa došlo k nárastu počtu migrujúcich žien s deťmi, čo malo za následok nastolenie nových vážnych sociálno – politických otázok v cieľových krajinách západnej Európy.
4. štvrtá ostatná fáza vo vývoji imigračných pohybov v Európe sa datuje od roku 1986 a trvá po dnes. Jej charakteristickým znakom je väčšia komplexita, ako i variabilita a premenlivosť v štruktúrach a smeroch migrantských tokov. Oproti predchádzajúcej fáze sa po uspokojení potrieb zjednotenia migrantských rodín

⁴⁹⁰ Wanner, P.: Migration trends in Europe 2002.

⁴⁹¹ Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike Stav, trendy, spoločenské súvislosti. 2005 s. 37

v cieľových krajinách do popredia dostáva otázka migrácie vyvolanej politickou neslobodou a vojenskými konfliktami. Subjektmi medzinárodnej migrácie v tejto fáze sa stali skôr etnický migranti, žiadatelia o azyl a utečenci. „Jedným z prvých prejavov tejto fázy bolo uvoľnenie emigračných reštrikcií v ZSSR, čo malo za následok emigráciu pol milióna Židov v rokoch 1985 až 1991 a ďalších takmer 600 tisíc r. r. 1992 – 2002, etnických Grékov v počte vyše 100 tisíc od r.1988 a predovšetkým etnických Nemcov. V r. 1985 – 1989 do Nemecka prichádzalo ročne v priemere 100 tisíc etnických Nemcov a v období 1990 – 1994 tento počet stúpol až na temer 300 tisíc osôb za rok“ (Divinský 2005 s. 38)⁴⁹² Vojny a etnické čistky v Juhoslávii privodili exodus tiež 4 miliónov osôb (Wanner, 2002)⁴⁹³ K rozmachu migračných pohybov na Európskom kontinente prispel aj rozpad komunistického bloku (krajiny ZSSR a Varšavskej Zmluvy) Zrušenie Železnej opony malo za následok že sa dynamizovali intrakontinentálne migračné toky najmä z postsocialistických krajín do krajín západnej Európy. Následkom zániku ZSSR a rozpadom celého komunistického bloku boli aj snahy mnohých národov o vlastnú samostatnosť a vznik ozbrojených konfliktov. Európa vo vzťahu k tretím krajinám začala v tomto období pociťovať zvýšený imigračný tlak ako žiadateľov o azyl tak i nelegálnych migrantov z ľudnatých regiónov Ázie. „Dovtedy emigračné krajiny na európskej periférii (Írsko, Španielsko, Portugalsko, Taliansko či Grécko) sa postupne stávali krajinami imigračnými. Už pred vstupom 10 nových členských krajín vrátane Slovenska do Európskej únie sa niektoré z nich evidentne stali priestorom pomaly meniacim svoj charakter z tranzitného na takisto imigračný“.(Divinský 2005 s. 38)⁴⁹⁴

Po podrobnejšej analýze vývoja migračných tokov na Európskom kontinente sa prikláňame k tvrdeniu Divinského, že vyššie načrtnutým vývojom „sa v Európe vyvinuli tri funkčne prepojené, ale predsa vnútorne odlišné regióny migrácie: západná Európa, stredná a východná Európa bez republík bývalého ZSSR, Niekdajšie územie ZSSR.“ (Divinský 2005 s. 38)⁴⁹⁵

Kvantitatívna stránka súčasného stavu populácie a vývojové trendy medzinárodnej migrácie v Európskej Únii

Ak chceme postihnúť súčasný stav a predikovať budúci vývoj medzinárodnej migrácie musíme analyzovať kľúčové populačné ukazovatele (Demografické trendy, populačné proporcie vo vzťahu k veku a ekonomickej aktivite, rodová skladba, miera fertility, mortality, predpokladaná priemerná dĺžka dožitia a podobne) a rovnako aj ukazovatele sociálno-ekonomického rozvoja a hospodárskeho rastu, (Hrubý domáci produkt na obyvateľa, miera zamestnanosti nezamestnanosti aj podľa sektorového rozdelenia, úroveň reálnych miezd, sloboda prístupu na pracovné trhy, miera sociálnej ochrany a podobne.)

Pri našich analýzach začneme najvšeobecnejším faktom a to všeobecne rastúcim trendom celkovej populácie v Európskej Únii. Za posledných 50 rokov vzrástla populácia dnešnej Európskej Únie viac ako o štvrtinu. Podľa Eurostatu“ za posledných 50 rokov vzrástla

⁴⁹² Divinský, B.: Zahraničná migrácia v Slovenskej republike Stav, trendy, spoločenské súvislosti. 2005 s. 38

⁴⁹³ Tamtiež

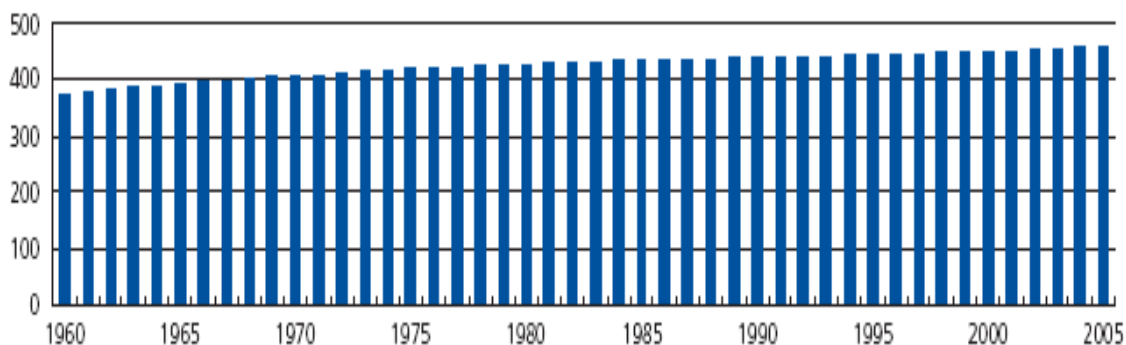
⁴⁹⁴ Tamtiež

⁴⁹⁵ Tamtiež

celková populácia krajín EÚ 25 z 376 miliónov obyvateľov na viac ako 460 miliónov obyvateľov „(Eurostat Yearbook 2006 -07 s. 50)⁴⁹⁶

Graf 1: Celková populácia EÚ 25

(k 1. Januáru, v miliónoch obyvateľov)

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Ako vidieť z grafu najväčší populačný rast v krajinách EÚ 25 bol v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, kedy ročný prírastok populácie v krajinách EÚ 25 bol viac ako 3 milióny obyvateľov ročne.

Daný pozitívny trend bol daný najmä hospodárskou expanziou a prosperitou Západnej Európy čo pozitívne vplývalo na pôrodnosť. Druhým kľúčovým znakom daného obdobia bol deficit na pracovných trhoch západnej Európy a už skôr spomínaná masívna podpora pracovnej imigrácie do týchto krajín. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia došlo k spomaleniu populačného nárastu až na úroveň 1,3 milióna obyvateľov za rok.

Toto spomalenie populačného rastu bolo spôsobené najmä hospodárskou recesiou po ropnej kríze 1974 a zastavením podpory pracovnej imigrácie na pracovné trhy krajín západnej Európy z tretích krajín.

V posledných rokoch sme svedkami akcelerácie populačného rastu keď priemerný ročný prírastok obyvateľstva v EÚ 25 za roky 2000 až 2005 sa pohybuje okolo 1,8 milióna obyvateľov za rok. Kľúčovým pre populačný vývoj ostatných rokov sa javí rok 2004 keď došlo k rozšíreniu EÚ o 10 Nových členských krajín v tomto roku vzrástla populácia EÚ 25 o 2,3 milióna obyvateľov. Je dôležité si uvedomiť skutočnosť, že 10 nových členských krajín rozšírenia EÚ v roku 2004 predstavuje len asi 16% z celkovej populácie EÚ 25. Daný nárast je spôsobený rastom čistej migrácie do EÚ.

⁴⁹⁶ Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07 s. 50.

Tab. č.1 Celková populácia

(k 1. Januáru, v miliónoch obyvateľov)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
EU-25	445.9	446.8	447.7	448.5	449.2	450.4	451.4	453.0	455.0	457.2	459.5
EU-15	370.7	371.7	372.6	373.4	374.3	375.5	377.0	378.7	380.8	383.0	385.4
Euro area	298.7	299.5	300.3	300.9	301.5	302.5	303.8	305.2	307.1	309.0	310.9
Belgium	10.1	10.1	10.2	10.2	10.2	10.2	10.3	10.3	10.4	10.4	10.4
Czech Republic	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.2	10.2	10.2	10.2
Denmark	5.2	5.3	5.3	5.3	5.3	5.3	5.3	5.4	5.4	5.4	5.4
Germany	81.5	81.8	82.0	82.1	82.0	82.2	82.3	82.4	82.5	82.5	82.5
Estonia	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3
Greece	10.6	10.7	10.7	10.8	10.9	10.9	10.9	11.0	11.0	11.0	11.1
Spain	39.3	39.4	39.5	39.6	39.8	40.0	40.5	41.0	41.7	42.3	43.0
France	57.8	57.9	58.1	58.3	58.5	58.8	59.1	59.5	59.9	60.2	60.6
Ireland	3.6	3.6	3.7	3.7	3.7	3.8	3.8	3.9	4.0	4.0	4.1
Italy	56.8	56.8	56.9	56.9	56.9	56.9	57.0	57.0	57.3	57.9	58.5
Cyprus	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
Latvia	2.5	2.5	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.3	2.3	2.3	2.3
Lithuania	3.6	3.6	3.6	3.6	3.5	3.5	3.5	3.5	3.5	3.4	3.4
Luxembourg	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5
Hungary	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.2	10.2	10.2	10.1	10.1	10.1
Malta	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
Netherlands	15.4	15.5	15.6	15.7	15.8	15.9	16.0	16.1	16.2	16.3	16.3
Austria	7.9	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.1	8.1	8.1	8.2
Poland	38.6	38.6	38.6	38.7	38.7	38.7	38.3	38.2	38.2	38.2	38.2
Portugal	10.0	10.0	10.1	10.1	10.1	10.2	10.3	10.3	10.4	10.5	10.5
Slovenia	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0
Slovakia	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4
Finland	5.1	5.1	5.1	5.1	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2	5.2
Sweden	8.8	8.8	8.8	8.8	8.9	8.9	8.9	8.9	8.9	9.0	9.0
United Kingdom	57.9	58.1	58.2	58.4	58.6	58.8	59.0	59.2	59.4	59.7	60.0
Bulgaria	8.4	8.4	8.3	8.3	8.2	8.2	7.9	7.9	7.8	7.8	7.8
Croatia	4.8	4.6	:	4.6	:	4.6	4.4	4.4	4.4	4.4	4.4
Romania	22.7	22.7	22.6	22.5	22.5	22.5	22.4	21.8	21.8	21.7	21.7
Turkey	:	:	:	:	:	:	:	:	70.2	70.7	71.6
Iceland	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Liechtenstein	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Norway	4.3	4.4	4.4	4.4	4.4	4.5	4.5	4.5	4.6	4.6	4.6
Switzerland	7.0	7.1	7.1	7.1	7.1	7.2	7.2	7.3	7.3	7.4	7.4

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Ako môžeme vidieť z tabuľky populačný vývoj v krajinách EÚ- 25 má za zobrazené obdobie mierne rastúcu krivku. Napriek tomu pri podrobnejšom rozbere údajov sa vynára otázka identifikácie faktorov populačného rastu ako aj odhalenie trendov vo vývoji majoritnej populácie v ekonomikách EÚ-25 a 27. Pre presnejší obraz o stave populácie v dotknutých krajinách je dôležité analyzovať ukazovatele migračných pohybov vo vzťahu k ukazovateľom proporčného vývoja nielen celkovej populácie ale i vzťah vývoja a proporcií domácej a prisťahovanej populácie v oboch zložkách spoločností je dôležité charakterizovať trendy daných spoločností vo vzťahu k vekovej, rodovej štruktúre a ekonomickej aktivite obyvateľstva.

Hoci sme nezaznamenali vo väčšine štátov EÚ 27 pokles obyvateľstva, populačný nárast je zväčša len veľmi mierny prípadne daný počet obyvateľov možno považovať za približne rovnaký. Môžeme už aj na tejto širokej úrovni skúmania hovoriť o negatívnych črtách vývoja a hrozbe starnutia populácie.

Zaujímavým sa javí pohľad na vývoj v krajinách z rozšírenia EÚ v roku 2004 i 2007. Vo väčšine krajín môžeme vidieť populačný pokles. To vyvracia tézu o tom že rozšírenie má pomôcť EÚ ozdraviť demografické trendy a spomaliť starnutie populácie.

Túto skutočnosť potvrdzuje aj nasledujúca tabuľka odhadov a projekcie populačného vývoja EÚ -25

Tab. č.2 Populačná projekcia
(k 1. Januáru, v miliónoch obyvateľov)

	2005	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
EU-25	458.5	464.1	467.3	469.3	470.1	469.4	467.0	463.0	457.3	449.8
EU-15	384.5	390.7	394.7	397.5	398.8	398.7	397.3	394.6	390.3	384.4
Euro area	310.2	315.1	317.9	319.4	319.7	318.9	317.1	314.3	310.0	304.4
Belgium	10.4	10.6	10.7	10.8	10.9	11.0	11.0	11.0	11.0	10.9
Czech Republic	10.2	10.1	10.0	9.9	9.8	9.7	9.5	9.3	9.1	8.9
Denmark	5.4	5.5	5.5	5.5	5.6	5.6	5.6	5.5	5.5	5.4
Germany	82.6	82.8	82.9	82.7	82.1	81.1	79.9	78.4	76.7	74.6
Estonia	1.3	1.3	1.3	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.1	1.1
Greece	11.1	11.3	11.4	11.4	11.4	11.3	11.2	11.1	10.9	10.6
Spain	42.9	44.6	45.3	45.6	45.6	45.4	45.1	44.6	43.9	42.8
France	60.2	61.5	62.6	63.6	64.4	65.1	65.7	66.0	65.9	65.7
Ireland	4.1	4.3	4.6	4.8	4.9	5.1	5.2	5.3	5.4	5.5
Italy	58.2	58.6	58.6	58.3	57.8	57.1	56.3	55.3	54.2	52.7
Cyprus	0.7	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0	1.0
Latvia	2.3	2.2	2.2	2.1	2.1	2.0	2.0	1.9	1.9	1.9
Lithuania	3.4	3.3	3.3	3.2	3.1	3.1	3.0	3.0	2.9	2.9
Luxembourg	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
Hungary	10.1	10.0	9.8	9.7	9.6	9.5	9.4	9.2	9.1	8.9
Malta	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Netherlands	16.3	16.7	17.0	17.2	17.4	17.6	17.7	17.6	17.5	17.4
Austria	8.1	8.3	8.4	8.4	8.5	8.5	8.5	8.4	8.3	8.2
Poland	38.1	37.8	37.4	37.1	36.8	36.5	36.1	35.4	34.5	33.7
Portugal	10.5	10.7	10.8	10.8	10.7	10.7	10.6	10.4	10.2	10.0
Slovenia	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	1.9	1.9
Slovakia	5.4	5.3	5.3	5.3	5.2	5.2	5.1	5.0	4.9	4.7
Finland	5.2	5.3	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.3	5.2
Sweden	9.0	9.2	9.4	9.6	9.8	9.9	10.0	10.1	10.1	10.2
United Kingdom	59.9	60.9	61.9	62.9	63.8	64.4	64.7	64.7	64.6	64.3
Bulgaria	7.7	7.4	7.1	6.8	6.5	6.2	5.9	5.6	5.4	5.1
Romania	21.7	21.3	20.9	20.3	19.7	19.2	18.8	18.3	17.8	17.1

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

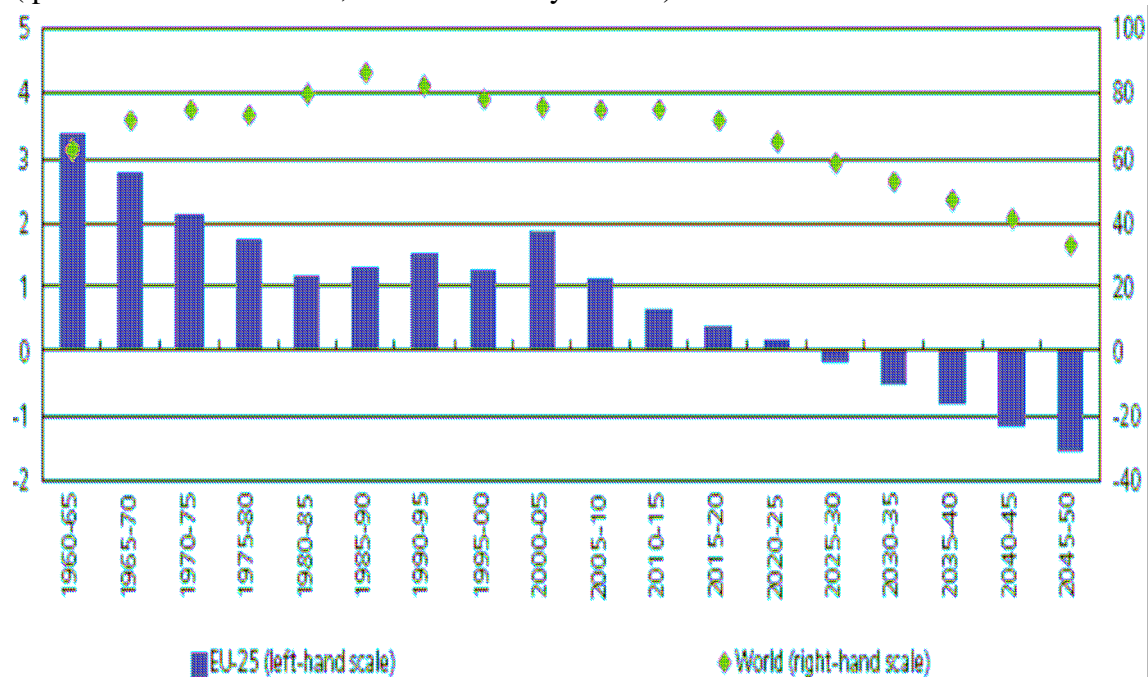
Odhady Eurostatu potvrdzujú náš názor o negatívnom demografickom a populačnom vývoji. Z tabuľky vidieť, že pri súčasnom trende vývoja demografických ukazovateľov sa EÚ bude v najbližších päťdesiatich rokoch boriť s úbytkom a starnutím populácie (Výraznejší nárast populácie v odhadoch Eurostatu zaznamená len Francúzsko 5,5 milióna obyvateľov, Veľká Británia 4,4 milióna obyvateľov, Írsko 1,4 milióna obyvateľov, Švédsko 1,2 milióna obyvateľov, Holandsko 1,1 milióna obyvateľov. Naopak najmarkantnejší úbytok obyvateľov zaznamená Nemecko 8 miliónov obyvateľov, Taliansko 5,5 milióna Obyvateľov za EÚ-25 tento úbytok bude 8,7 milióna obyvateľov a za celú EÚ 27 to bude úbytok až 15, 9 milióna obyvateľov, pričom ale EÚ 15 stratí iba 100 000 obyvateľov. Tento relatívne nízky úbytok obyvateľstva v EÚ-15 si môžeme vysvetliť predpokladanou migráciou do vyspelých krajín západnej Európy práve z ostatných častí EÚ. To však bude mať za následok výraznejšie prejavy starnutia populácie v ostatných krajinách EÚ, ktoré budú trpieť nielen negatívnym demografickým vývojom, ale i rastom emigrácie prevažne mladej časti populácie.), čo bude

mať zásadný vplyv na pracovné trhy, systémy sociálnej ochrany i potrebu rozvoja migračnej politiky.

Dokreslenie nepriaznivého populačného vývoja nie len v Európskej Únii ale i v celosvetovom meradle približuje nasledujúci graf.

Graf č.:2 Populačná zmena

(priemerná ročná zmena, v miliónoch obyvateľov)

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Ako vidieť z grafu na základe súčasných odhadov vývoja populácie už od roku 2025 bude dochádzať k negatívnemu populačnému prírastku, čo vytvára potrebu buď zmeny životného štýlu(zvýšenie podpory rodiny) alebo dynamizácie podpory migrácie, čo zas vytvára požiadavku zvládnutia aktívneho migračného managementu a reformy sociálnych systémov.

Okrem vývoja absolútneho počtu obyvateľov je dôležité analyzovať vekové a rodové zloženie populácie, ktoré silný vplyv na ekonomický vývoj a udržateľnosť systémov sociálneho zabezpečenia.

Tab č.:3 Populácia podľa vekových skupín v roku 2005
(v % z celkovej populácie)

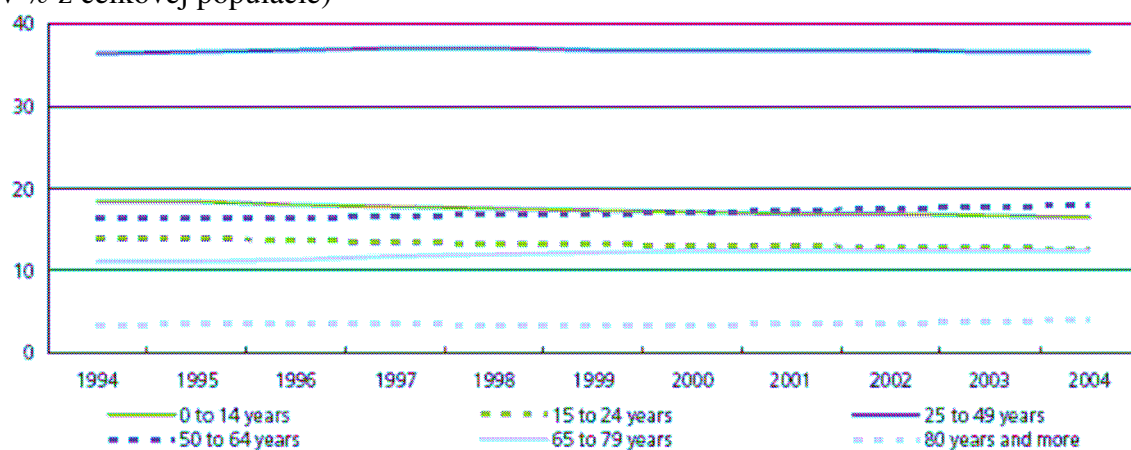
	0 to 14 years	15 to 24 years	25 to 49 years	50 to 64 years	65 to 79 years	80 years and more
EU-25 (1)	16.4	12.7	36.6	17.9	12.5	4.0
EU-15 (1)	16.3	12.2	36.6	17.9	12.8	4.2
Euro area (1)	15.8	12.1	37.0	17.9	13.1	4.2
Belgium (1)	17.3	12.1	36.0	17.5	13.0	4.1
Czech Republic	14.9	13.4	36.9	20.8	11.0	3.0
Denmark	18.8	11.0	35.4	19.7	10.9	4.1
Germany	14.5	11.7	36.7	18.5	14.3	4.3
Estonia (1)	16.0	15.4	34.7	17.7	13.2	3.0
Greece (1)	14.5	12.9	37.4	17.4	14.6	3.3
Spain	14.5	12.3	40.0	16.4	12.5	4.3
France	18.5	13.0	34.5	17.6	11.9	4.5
Ireland	20.7	15.5	37.2	15.4	8.5	2.7
Italy (1)	14.1	10.6	37.6	18.5	14.4	4.8
Cyprus	19.2	15.9	36.7	16.3	9.3	2.6
Latvia	14.8	15.6	35.4	17.6	13.5	3.0
Lithuania	17.1	15.4	36.1	16.3	12.3	2.8
Luxembourg	18.7	11.5	38.7	16.8	11.1	3.2
Hungary	15.6	13.1	36.0	19.7	12.3	3.3
Malta	17.6	14.5	34.9	19.6	10.4	2.9
Netherlands	18.5	12.0	36.8	18.7	10.5	3.5
Austria	16.1	12.3	37.8	17.8	11.8	4.2
Poland	16.7	16.5	36.1	17.6	10.6	2.5
Portugal	15.6	12.6	37.2	17.5	13.2	3.8
Slovenia	14.4	13.4	38.0	18.8	12.3	3.0
Slovakia	17.1	16.1	37.9	17.3	9.3	2.4
Finland	17.5	12.4	33.5	20.7	12.0	3.9
Sweden	17.6	12.2	33.4	19.6	11.9	5.4
United Kingdom (1)	18.2	12.9	35.3	17.6	11.6	4.3
Bulgaria	13.8	13.7	35.4	19.9	14.0	3.1
Croatia (1)	16.3	13.4	35.4	18.4	13.9	2.6
Romania	15.9	15.5	36.9	17.0	12.3	2.4
Turkey	28.6	18.0	36.9	10.6	:	:
Iceland	22.3	14.7	35.7	15.5	8.7	3.1
Liechtenstein	17.6	12.5	39.7	19.1	8.3	2.9
Norway	19.7	12.2	35.5	17.9	10.1	4.6
Switzerland	16.3	11.8	37.6	18.5	11.4	4.4

(1) 2004.

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Graf č.:3 Populácia EÚ-25 podľa vekových skupín

(v % z celkovej populácie)

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

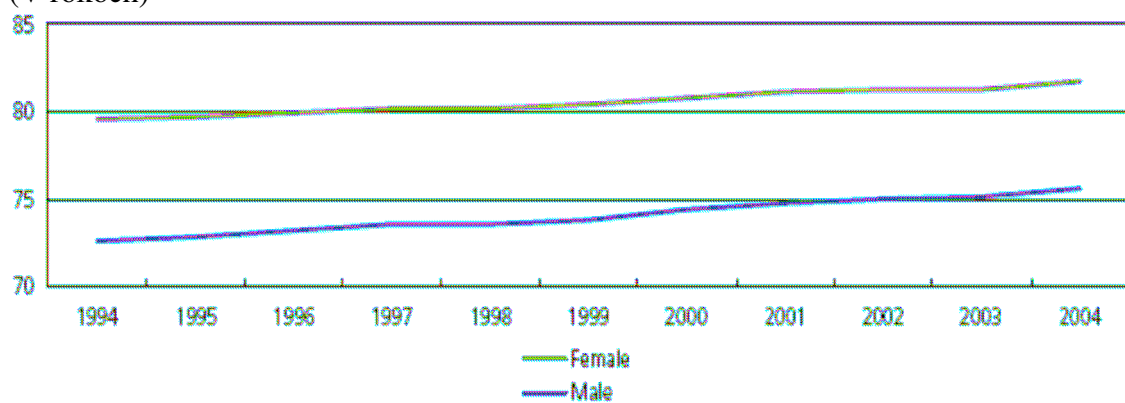
Ako vidieť z tabuľky a grafu v EÚ-25 je v populácii výrazná prevaha obyvateľov od 25 do 49 rokov táto veková skupina je nasledovaná skupinou od 50 do 64 rokov situácia je taká, že posunom v čase dôjde k presunu okolo 37% skupiny stredne a starších dospelých do fázy dôchodkového veku a ekonomickej inaktivity, oproti zhruba 15% obyvateľov v dôchodkovom veku, ktorí prirodzeným dožitím odbremení dôchodkové systémy. Na dôvažok je alarmujúci stav populácie vo vekových skupinách od 0 do 14 a od 15 do 24 rokov, to jest detí a mladších dospelých, ktorí tvoria základ budúcej ťažiskovej pracovnej sily. Títo v súčasnosti tvoria len niečo okolo 33-34% tieto údaje spolu s predpokladaným ďalším znižovaním prirodzeného prírastku vo väčšine štátov Európskej únie zadávajú dôvod k obavám systémov sociálneho zabezpečenia a vývoja na trhoch práce v krajinách EÚ.

Tabuľka: č.:4 Očakávaná dĺžka života
(V rokoch)

	Male						Female					
	1994	1996	1998	2000	2002	2004	1994	1996	1998	2000	2002	2004
EU-25	72.6	73.2	73.5	74.4	75.0	75.6	79.5	79.9	80.2	80.8	81.2	81.7
EU-15	73.8	74.2	74.6	75.4	75.9	76.6	80.3	80.6	80.9	81.4	81.7	82.2
Euro area	73.7	74.1	74.6	75.4	75.9	76.7	80.5	80.9	81.2	81.6	82.0	82.5
Belgium	73.4	73.8	74.3	74.6	75.1	:	80.1	80.5	80.5	80.8	81.1	:
Czech Republic	69.5	70.4	71.1	71.6	72.1	72.6	76.6	77.3	78.1	78.4	78.7	79.0
Denmark	72.7	73.1	73.9	74.5	74.8	75.2	78.1	78.2	78.8	79.3	79.5	79.9
Germany	73.1	73.6	74.5	75.0	75.4	75.7	79.6	79.9	80.6	81.0	81.2	81.4
Estonia	61.0	64.7	64.6	65.6	65.3	:	73.1	75.7	75.6	76.4	77.1	:
Greece	75.2	75.1	75.4	75.6	76.4	76.6	80.2	80.4	80.4	80.5	81.1	81.4
Spain	74.3	74.4	75.1	75.8	76.2	77.2	81.4	81.7	82.1	82.5	82.9	83.8
France	73.7	74.1	74.8	75.3	75.8	76.7	81.8	82.0	82.4	82.7	83.0	83.8
Ireland	73.0	73.1	73.4	73.9	75.2	76.4	78.6	78.7	79.0	79.1	80.3	81.2
Italy	74.6	75.3	75.7	76.6	76.8	:	81.0	81.4	81.8	82.5	82.9	:
Cyprus	:	:	75.3	:	:	76.6	:	:	80.4	:	:	81.7
Latvia	59.3	63.3	63.8	65.0	64.8	65.5	72.7	74.9	74.9	76.0	76.0	77.2
Lithuania	62.6	64.7	66.0	66.8	66.3	66.4	74.8	75.8	76.6	77.4	77.5	77.8
Luxembourg	73.2	73.3	73.7	74.8	74.9	76.0	79.7	79.9	80.5	81.1	81.5	82.2
Hungary	64.8	66.1	66.1	67.4	68.4	68.6	74.2	74.7	75.2	75.9	76.7	76.9
Malta	74.9	74.9	74.4	76.2	75.9	:	79.1	79.8	80.1	80.3	81.0	:
Netherlands	74.6	74.7	75.2	75.5	76.0	76.4	80.3	80.3	80.6	80.5	80.7	81.1
Austria	73.2	73.7	74.5	75.1	75.8	76.4	79.6	80.1	80.8	81.1	81.7	82.1
Poland	67.5	68.1	68.9	69.7	70.4	70.0	76.1	76.6	77.3	77.9	78.7	79.2
Portugal	71.8	71.4	72.2	73.2	73.8	74.9	78.7	78.8	79.3	80.0	80.5	81.4
Slovenia	69.9	70.8	69.9	72.3	72.6	73.5	77.8	78.3	77.8	79.7	80.5	80.7
Slovakia	68.3	68.9	68.6	69.1	69.8	70.3	76.5	76.8	76.7	77.4	77.7	77.8
Finland	72.8	73.0	73.5	74.2	74.9	75.3	80.1	80.5	80.8	81.0	81.5	82.3
Sweden	76.1	76.5	76.9	77.4	77.7	78.4	81.4	81.5	81.9	82.0	82.1	82.7
United Kingdom	74.1	74.3	74.8	75.4	75.9	:	79.3	79.5	79.7	80.2	80.5	:
Bulgaria	:	67.1	:	68.4	68.9	68.9	:	74.3	:	75.1	75.6	76.0
Croatia	:	:	:	70.5	71.2	72.0	:	:	:	77.8	78.3	79.0
Romania	65.7	65.2	65.5	67.7	67.5	67.7	73.4	73.0	73.3	74.6	74.9	75.1
Turkey	:	:	:	:	:	68.8	:	:	:	:	:	71.1
Iceland	77.1	76.5	77.7	78.4	78.7	79.2	81.2	81.2	81.5	81.8	82.5	82.7
Liechtenstein	:	:	:	:	78.7	:	:	:	:	:	82.1	:
Norway	74.9	75.4	75.6	76.0	76.4	77.5	80.6	81.0	81.3	81.4	81.5	82.3
Switzerland	75.2	75.9	76.3	76.9	77.8	78.6	81.7	82.0	82.4	82.6	83.0	83.7

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Graf: č.:4 Očakávaná dĺžka života
(V rokoch)

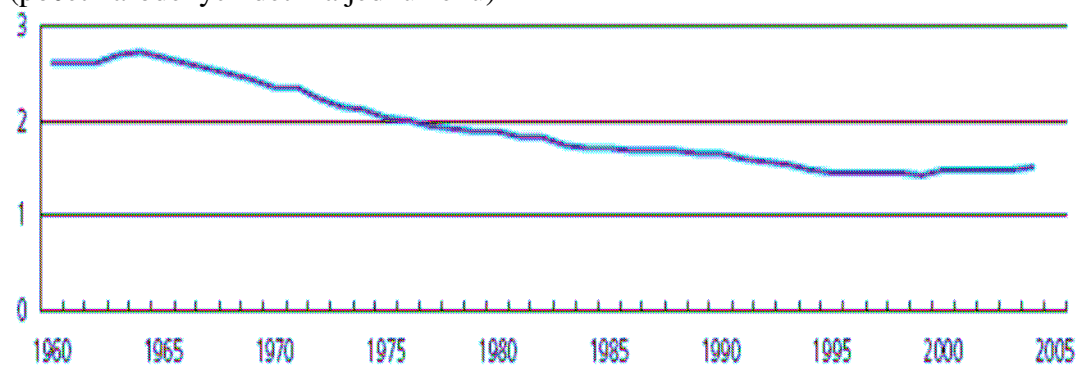
Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

K zmenám populačných proporcií nepochybne prispievajú zmeny v priemernej dĺžke života. Predchádzajúci graf a tabuľka zachytávajú vývoj zmien v očakávanej dĺžke života. Môžeme konštatovať, že Európska Únia prebieha obdobím populačnej zmeny. Populácia Európskej únie, je charakteristická relatívne vysokou očakávanou dĺžkou života. Tento ukazovateľ vzrástol za posledných necelých päťdesiat rokov o osem rokov. Za posledných desať rokov došlo k zvýšeniu očakávanej dĺžky života v krajinách EÚ – 25 u mužov o 3 na 75,6 roku a u žien o 2,2 roka na 81,7 roku, z čoho vyplýva fakt postupného vyrovnávania sa rodových rozdielov pri tomto ukazovateli. Súčasná veková diferencia medzi pohlaviami je 6,1 roku.

Neustále zvyšovanie očakávanej dĺžky života je zapríčinené z veľkej časti sociálno-ekonomickým rozvojom a vedecko-technickým pokrokom ako i zmenou životného štýlu v rámci prechodu z industriálnej a post industriálnej spoločnosti na spoločnosť poznatkovo orientovanú a informačnú. Spomenuté fakty spôsobili zmeny pomerov pracujúceho obyvateľstva v jednotlivých sektoroch hospodárstva v smere nárastu obyvateľov zamestnaných v službách a informačnom odvetví a poklesu v zamestnaného obyvateľstva v primárnom sektore, čo tiež spolu s rozvojom zdravotnej starostlivosti vplýva na predlžujúcu sa očakávanú dĺžku života. Pri úvahách o dôsledkoch zvyšovania sa očakávanej dĺžky života majoritnej populácie nemôžeme obísť ani dosah zmien tohto ukazovateľa nielen na systémy dôchodkového zabezpečenia, ktoré sa ocitnú pod veľkým tlakom a pri potvrdení súčasných predikcií vývoja rastu počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva sa javia neudržateľné, ale do úvahy treba brať aj celkovú zmenu charakteru populácie (Životných návykov, spôsobu života a životného štýlu), ktorý sa značne odlišuje pri predpokladanej väčšine staršieho a starého obyvateľstva majoritnej populácie a veľkej skupiny mladých migrantov. Rozdiely v spôsobe života týchto dvoch hlavných skupín zadávajú predpoklady rastu sociálneho napätia a vzniku konfliktov vo väčšom meradle. Ak k týmto trecím plochám pridáme kultúrne rozdiely, sociálnu exkluziu a diskrimináciu Európa sa môže začať pripravovať na obdobie občianskeho napätia.

Graf: č.:5 Celková miera fertility v EÚ-25

(počet narodených detí na jednu ženu)

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Rastúca dĺžka života spolu s klesajúcou mierou fertility (podľa Eurostatu „miera fertility v EÚ klesla z priemerne 2,7 dieťaťa a jednu ženu v roku 1964 na 1,4 dieťaťa na jednu ženu v roku 1999. V súčasnosti miera fertility vďaka miernemu nárastu v niekoľkých členských štátoch vzrástla na 1,5 dieťaťa na jednu ženu“) majú za následok zmeny v populačných proporciách, čo vytvára tlaky na zvýšenie podpory rodinnej politiky a rastu dôležitosti migračného managementu.

Načrtnuté zmeny v populačných proporciách v krajinách Európskej Únie v zmysle zvyšovania podielu starých ľudí na celkovej populácii EÚ načrtáva nasledujúca tabuľka

Tabuľka: č.:5 Proporcie populácie nad 65rokov
(V % z celkovej populácie)

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
EU-25	10.0	11.7	13.5	13.9	15.7	17.6	20.7	24.7	28.3	29.9
EU-15	10.6	12.1	13.9	14.5	16.3	18.2	21.0	25.1	28.8	30.0
Euro area	10.3	11.9	13.6	14.2	16.3	18.5	21.4	25.6	29.6	31.1
Belgium	12.0	13.3	14.3	14.8	16.8	17.5	20.5	24.7	27.3	27.7
Czech Republic	9.5	11.9	13.6	12.5	13.8	15.5	20.8	23.6	26.8	31.0
Denmark	10.5	12.2	14.3	15.6	14.8	16.3	20.0	22.6	24.7	24.1
Germany	11.5	13.5	15.7	14.9	16.2	20.4	22.6	27.5	31.1	31.5
Estonia	:	11.7	12.5	11.6	15.0	16.9	18.7	21.2	23.1	25.7
Greece	9.4	11.1	13.1	13.7	16.5	18.8	21.1	24.6	29.2	32.5
Spain	8.2	9.5	10.8	13.4	16.7	17.2	19.8	24.7	31.2	35.7
France	11.1	11.1	10.7	11.4	11.2	16.8	20.7	24.2	26.8	27.3
Ireland	9.3	10.8	13.1	14.7	18.1	11.8	14.7	18.3	22.2	26.2
Italy	:	:	10.1	10.8	11.2	20.5	23.3	27.5	33.1	35.3
Cyprus	:	11.9	13.0	11.8	14.8	13.4	17.2	21.0	22.9	26.1
Latvia	:	10.0	11.3	10.8	13.7	17.4	18.4	21.3	23.5	26.1
Lithuania	10.8	12.5	13.7	13.4	14.3	16.1	17.5	21.4	24.4	26.7
Luxembourg	8.9	11.5	13.5	13.2	15.0	14.6	16.5	19.8	22.3	22.1
Hungary	:	:	:	11.0	12.1	16.7	20.3	22.3	24.8	28.1
Malta	8.9	10.1	11.5	12.8	13.6	14.2	19.4	22.4	22.5	24.7
Netherlands	12.1	14.0	15.5	14.9	15.4	14.9	18.8	22.5	24.6	23.5
Austria	5.8	8.2	10.2	10.0	12.1	17.7	20.0	25.1	29.3	30.4
Poland	7.8	9.2	11.2	13.2	16.0	13.5	18.2	22.6	24.8	29.4
Portugal	:	9.7	10.9	10.6	13.9	17.7	20.3	24.3	28.5	31.9
Slovenia	6.8	9.1	10.6	10.3	11.4	16.5	20.4	25.1	28.4	31.1
Slovakia	7.2	9.0	11.9	13.3	14.8	12.3	16.3	20.8	24.1	29.3
Finland	11.7	13.6	16.2	17.8	17.3	16.9	22.6	26.1	26.7	27.0
Sweden	11.7	13.0	14.9	15.7	15.8	18.3	21.2	23.1	24.6	24.3
United Kingdom	7.4	9.4	11.8	13.0	16.2	16.6	19.5	22.9	25.9	26.6
Bulgaria	:	:	:	:	12.4	17.8	21.7	25.6	29.2	33.5
Croatia	:	:	10.3	10.3	13.2	:	:	:	:	:
Romania	8.2	8.8	9.8	10.6	11.6	14.8	17.1	19.8	24.9	29.6
Iceland	8.0	7.9	:	10.0	10.5	:	:	:	:	:
Liechtenstein	10.9	12.8	14.7	16.3	15.3	:	:	:	:	:
Norway	10.2	11.2	13.8	14.6	15.3	:	:	:	:	:
Switzerland	10.4	11.8	14.1	15.1	15.2	:	:	:	:	:

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Pri pohľade na zobrazené údaje môžeme vidieť, že demografická zmena v proporciách populácie v prospech ľudí nad 65 rokov je naozaj zásadná. ak vezmeme do úvahy dva časové body a síce rok 1960 a odhady blízkej budúcnosti rok 2010 môžeme vo všetkých krajinách EÚ vidieť nárast podielu obyvateľstva nad 65 rokov a to v niektorých prípadoch zásadný. V rámci celej EÚ -25 je to nárast z 10% na 17,6% a v rámci starých členských štátov EÚ je tento nárast rovnaký konkrétne z 10,6% na 18, 2 % Táto proporčná zmena v populačnom vývoji sa v budúcom vývoji prejaví ešte výraznejšie a síce rastom podielu 65 a viac ročných obyvateľov na celkovej populácii až na takmer 30% v roku 2050.

Takýto vývoj populačných ukazovateľov stavia Európsku Úniu pred zásadne rozhodnutia ako riešiť demografickú krízu Európskej spoločnosti, ktorá má dosah a prejaví sa prakticky v každej zložke a oblasti života spoločnosti. Zastávame názor, že riešenie sa skrýva v kombinácii podpory riadenej migrácie a podpory rodiny.

Dôležitou sa nám javí poznámka, že pri podpore rodiny by nemalo ísť len o viazanosti zvyšovania príjmov na počet detí v opatere, čo by robilo zo starostlivosti o dieťa "obchod". Ide tu najmä o previazanosť politiky trhu práce a rodinnej politiky kedy by zamestnávateľia mohli byť nejako motivovaní k zamestnávaniu rodičov (napr. vyžadoval by sa % podiel ženatých a vydatých na celkovej pracovnej sile v podnikoch pričom by rodičia mohli byť aj odmeňovaní v práci vyššou plácou, to by viedlo ako k motivácii byť zamestnaný, tak aj mať deti. Otáznou sa pri tomto pohľade na danú problematiku javí diskriminácia slobodných a potreba stimulačných zdrojov zo strany štátu na motiváciu zamestnávateľov o zamestnávanie pracovníkov s deťmi.

Problematickou môže byť skutočnosť, že pri súčasnom vývoji ani zvýšená podpora rodinnej politiky v strednodobom horizonte neprinesie zásadné zmeny vo vývoji populačných ukazovateľov a hoci podpora imigračných tokov môže prekonať nesúlad medzi aktuálnym stavom a štruktúrou populácie v priestore a čase, kľúčovou a najproblematickejšou je otázka zachovania vnútornej kompaktibility hodnôt a vzorcov správania migrantských komún a väčšinovej populácie v dlhodobom horizonte (viac ako dve – tri generácie)

Druhou stranou predlžovania veku dožitia v spolupôsobení s vedecko-technickým pokrokom a zlepšením zdravotnej starostlivosti je pozitívny trend zvyšovania počtu rokov, ktoré sa obyvatelia Európskej únie dožijú v relatívnom zdraví. Vývoj niekoľkých rokov tohto ukazovateľa mapuje nasledujúca tabuľka. Bohužiaľ pre nedostatok údajov krátkosť zobrazeného časového obdobia ako i nekompletnosť údajov nedovoľujú spoľahlivo vyvodiť dlhodobjší trend. Pri pohľade na tabuľku zistíme, že v rámci EÚ-15 dochádza k predlžovaniu počtu rokov dožitých v relatívnom zdraví, avšak tento nárast je nerovnomerný vo vzťahu k rodovým rozdielom keď u žien vzrástol počet rokov dožitých v relatívnom zdraví medzi rokmi 1999 – 2003 o 2,1 roka, zo 63,9 na 66 rokov a u mužov bol tento nárast len 1,3 roka zo 63,2 na 64,5 roka.

Pri takomto vývoji v spolupôsobení s rastom dĺžky dožitia môže dôjsť k zmene nielen vekových ale i rodových proporcií v skupine starých ľudí, ktorí sú však ešte ekonomicky aktívny. Spolupôsobenie vývoja spomínaných ukazovateľov zadáva predpoklad populačného vývoja v intenciách prevahy relatívne zdravých starších žien a nie celkom zdravých starších mužov, čo môže mať vplyv i na samotné rozdelenie funkcií v rodine kedy sa žena stane väčšinovým prispievateľom do rodinného príjmu

Ak by črtajúci sa trend pokračoval prípadne by došlo k výraznejšiemu nárastu rokov, ktoré obyvatelia EÚ prežívajú v zdraví, čiastočne by to mohlo eliminovať migračné potreby EÚ a zároveň by sa tak vytváral aj priestor pre zásahy do pracovnej legislatívy a fungovania trhov práce či dôchodkových systémov v zmysle zvýšenia ich udržateľnosti. Nedotknuté by však neostali ani schémy sociokultúrneho správania sa ktoré sa pri jednotlivých vekových skupinách populačnej štruktúry niekedy výrazne odlišujú

Tabuľka: č.:6 dožitie roky v zdraví po narodení predpokladané (roky)

	Male					Female				
	1999	2000	2001	2002	2003	1999	2000	2001	2002	2003
EU-15	63.2	63.5	63.6	64.3	64.5	63.9	64.4	65.0	65.8	66.0
Belgium	66.0	65.7	66.6	66.9	67.4	68.4	69.1	68.8	69.0	69.2
Czech Republic	:	:	:	62.8	:	:	:	:	63.3	:
Denmark	62.5	62.9	62.2	62.8	63.0	60.8	61.9	60.4	61.0	60.9
Germany	62.3	63.2	64.1	64.4	65.0	64.3	64.6	64.5	64.5	64.7
Estonia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Greece	66.7	66.3	66.7	66.7	66.7	69.4	68.2	68.8	68.5	68.4
Spain	65.6	66.5	66.0	66.6	66.8	69.5	69.3	69.2	69.9	70.2
France	60.1	60.1	60.5	60.4	60.6	63.3	63.2	63.3	63.7	63.9
Ireland	63.9	63.3	63.3	63.5	63.4	67.6	66.9	66.5	65.9	65.4
Italy	68.7	69.7	69.8	70.4	70.9	72.1	72.9	73.0	73.9	74.4
Cyprus	:	:	:	:	68.4	:	:	:	:	69.6
Latvia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Lithuania	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Luxembourg	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Hungary	:	:	:	:	53.5	:	:	:	:	57.8
Malta	:	:	:	65.1	:	:	:	:	65.7	:
Netherlands	61.6	61.4	61.9	61.7	61.7	61.4	60.2	59.4	59.3	58.8
Austria	63.6	64.6	64.2	65.6	66.2	:	68.0	68.5	69.0	69.6
Poland	:	:	:	62.5	:	:	:	:	68.9	:
Portugal	58.8	60.2	59.5	59.7	59.8	60.7	62.2	62.7	61.8	61.8
Slovenia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Slovakia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Finland	55.8	56.3	56.7	57.0	57.3	57.4	56.8	56.9	56.8	56.5
Sweden	62.0	63.1	61.9	62.4	62.5	61.8	61.9	61.0	61.9	62.2
United Kingdom	61.2	61.3	61.1	61.4	61.5	61.3	61.2	60.8	60.9	60.9
Norway	:	:	:	:	66.3	:	:	:	:	64.2

Zdroj: Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07

Záver

Záverom môžeme skonštatovať skutočnosť, že súčasné proporcie populačného vývoja v EÚ ako i celková zmena váhy svetových regiónov v kontexte vývoja prirodzeného prírastku populácie zadávajú predpoklady rastu dôležitosti managementu medzinárodnej migrácie nie len z pozície EÚ ale i z celosvetového hľadiska.

Okrem negatívneho populačného vývoja v EÚ sa do popredia odborných diskusií dostáva otázka nedostatku pracovných síl na trhoch práce členských krajín EÚ, udržateľnosť dôchodkových systémov a systémov sociálneho zabezpečenia pri stále sa zmenšujúcom podiele ekonomicky aktívneho obyvateľstva v Únii.

Na základe analýzy populačných trendov v desiatich novopristúpených krajinách z rozširovania v roku 2004 môžeme dokázať vyvrátenie tézy o priaznivom pôsobení rozšírenia v zmysle zvrátenia negatívneho demografického vývoja v EÚ. Bohužiaľ ani pristúpenie Rumuska a Bulharska v roku 2007 nemá zásadný vplyv na starnutie populácie v EÚ.

Z uvedeného vývoja vyvstávajú otázky smeru a koncepcie migračnej politiky EÚ keďže tá vo svojom budúcom vývoji bude odkázaná na prílev migrantov na druhej strane pri porovnaní populačného vývoja v ostatných regiónoch je na mieste sa domnievať, že EÚ bude

vystavená neprimeranému imigračnému tlaku z ostatných menej rozvinutých regiónov sveta otázkou hodnou skúmania sa javí aj problém formovania multikultúrnej spoločnosti v konflikte presadzovania Európskej kresťanskej tradície a hodnôt.

Zdroje

DIVINSKÝ, B. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, 2005. ISBN 80-89149-04-9

EUROPEAN COMUNITIES. Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07 Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. ISBN 92-79-02489-2

GARSON, J.-P. – LOIZILLON, A. Changes and challenges: Europe and migration from 1950 to present, presentation at the EC and OECD conference „The economic and social impacts of migration“, Brussels, January, 2003 s. 21 – 22

HAUG, W. – COMPTON, P. – COURBAGE, Y. The demographic characteristics of immigrant populations. Strasbourg : Council of Europe publishing, 2002

MARTIN, P. – WIDGREN, J. International migration: facing the challenge, Population Bulletin, 57, No. 1 2002

WANNER, P. Migration trends in Europe, presentation at the 8th. Conference of European Ministers responsible for social security“Implications of labour migration fo social security systems in European countries“, Bratislava May 22-23, 2002

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/672 95 475

Ing. Miloš Ondrušek

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – JAVIER PÉREZ DE CUÉLLAR DE LA GUERRA

ondrusekmilos@gmail.com

Abstrakt

Javier Pérez de Cuéllar de la Guerra sa narodil 19. januára 1920 v Lime. Pôsobil ako peruánsky diplomat, politik a v rokoch 1982 až 1991 piaty generálny tajomník OSN. Tento krátky príspevok v krátkosti približuje jeho život.

Abstract

Javier Pérez de Cuéllar de la Guerra was born in 19. 1.1920 in Lima. He worked as Peruvian diplomat and politician. During the period 1982 - 1991 he worked as fifth general secretary of United Nations Organization. This short paper is focused on Pérez Biography in brief.

Javier Pérez de Cuéllar de la Guerra sa narodil 19. januára 1920 v Lime. Pôsobil ako peruánsky diplomat, politik a v rokoch 1982 až 1991 piaty. generálny tajomník OSN.

V roku 1940 vstúpil do peruánskeho ministerstva zahraničia, v roku 1944 do diplomatickej služby. Následne slúžil ako tajomník peruánskych ambasád vo Francúzsku, Spojenom kráľovstve, Bolívii a Brazílii. Neskôr slúžil ako veľvyslanec Peru vo Švajčiarsku, Sovietskom zväze, Poľsku a Venezuele.

Bol člen peruánskej delegácie na prvom Valnom zhromaždení OSN v roku 1946. V roku 1966 bol menovaný zástupcom ministra zahraničia. Bol členom peruánskej delegácie pri OSN v období od 25. valného zhromaždenia do 30. valného zhromaždenia. Roku 1971 sa stal stálym predstaviteľom Peru pri OSN. V rokoch 1973 a 1974 slúžil ako prezident Bezpečnostnej rady OSN. V septembri roku 1975 bol menovaný špeciálnym predstaviteľom generálneho tajomníka na Cypre, kde bol až do roku 1977, kedy sa vrátil ku zahraničnej službe Peru. Vo februári roku 1979 bol menovaný zástupcom generálneho tajomníka pre špeciálne politické záležitosti a v roku 1981 bol menovaný osobným predstaviteľom generálneho tajomníka pre záležitosti týkajúce sa Afganistanu.

V decembri roku 1981 bol zvolený za generálneho tajomníka OSN. Termín mu bol predĺžený o druhé funkčné obdobie v roku 1986.

Javier Perez de Cuellar niesol všetky známky hodnotového ignorantstva a antisemitizmu, ktorými sa vyznačoval aj jeho predchodca. Pokojne trpel korupciu, nepotizmus a dezorganizáciu v Sekretariáte OSN, aj rozsiahle aktivity sovietskej KGB. V čase bitky o Falklandské ostrovy sa pokúšal získať spravodajské informácie o britskej armáde, čo viedlo k niekoľkým „vypočutiam“ v americkom Senáte. Počas de Cuellarových funkčných období sa v Sekretariáte etablovala skupina islamských extrémistov zložená z „diplomatov“ rôznych arabských a islamských krajín a je pravdepodobné, že z chránenej pôdy OSN sa získavali logistické poznatky pre teroristické útoky na USA. De Cuellar nezasahoval do ničoho. Počas svojej funkcie generálneho tajomníka viedol rokovanie medzi Veľkou

Britániou a Argentínou po Falklandskej vojne. Úspešne taktiež rokoval o mieri v Iránsko-irackej vojne v roku 1988, rokoval o nezávislosti Namíbie a o mieri v konflikte v Západnej Sahare medzi Marokom a frontom Polisario. Vo svojom druhom období bol svedkom konca studenej vojny a pádu komunizmu Jeho druhé funkčné obdobie skončilo 31. decembra 1991. Tretí raz odmietol kandidovať

V roku 1995 neúspešne kandidoval na prezidenta Peru. Od roku 2000 bol do roku 2001 ministrom zahraničia Peru.

Zdroje:

http://www.downloadingbirds.atknet.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=692&Itemid=35

<http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/msid-1655861,prtpage-1.cms>

<http://tyzden.sk/sk/archiv.php?idart=5369&idiss=78&w=art>

http://www.downloadingbirds.atknet.sk/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=692

http://sk.wikipedia.org/wiki/Javier_P%C3%A9rez_de_Cu%C3%A9llar

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/672 95 475

VSTUP ČESKÉ REPUBLIKY DO SCHENGENSKÉHO SYSTÉMU

panak@edukomplex.cz
obdrzalek@edukomplex.cz

Abstrakt

V současnosti schengenský systém představuje především tzv. schengenský prostor, v jehož rámci nejsou na společných státních hranicích vykonávány hraniční kontroly a hranice lze tedy překračovat kdykoli a na jakémkoli místě. Jedinou výjimkou zůstanou mezinárodní letiště, kde budou hraniční kontroly při letech uvnitř prostoru probíhat až do konce března 2008. Schengen tvoří v současné době souvislé území 15 států. Od 21. prosince tohoto roku se rozšíří o dalších 9 států a Česká republika tak bude obklopena pouze schengenskými zeměmi. Vstup České republiky do schengenského prostoru je z hlediska principů Evropské unie nezbytný, neznamená to však, že s tímto vstupem nesouvisejí i rizika. Důležitou roli nyní budou hrát nové vnější hranice Evropské unie, které mají být nepropustné a mají zabezpečit bezpečnost celého prostoru Evropské unie.

Abstract

Nowadays the Schengen System presents above all so - called the Schengen Area in which the border controls are not executed on shared borders. The borders we can cross anytime and anywhere. The only clause is the international airport – border controls on in-area flights will be executed until March 2008. Nowadays this system forms the continual territory of fifteen countries. From December 21 this territory will increase to twenty-nine countries. From this date the Czech Republic will among only with Schengen countries. Connecting the Czech Republic to the Schengen Area is necessary in light of European Union axioms but it will take abroad some risks. External borders will be now very important for us. These borders must secure the whole Area of the European Union.

Schengen je malé evropské město na lucemburském území v blízkosti francouzské a německé hranice. V současnosti Schengenský systém představuje především tzv. schengenský prostor, v jehož rámci nejsou na společných státních hranicích vykonávány hraniční kontroly a hranice lze tedy překračovat kdykoli a na jakémkoli místě.

V roce 1985 uzavřely vlády Belgie, Nizozemí, Lucemburska, Francie a Německa v lucemburském městě Schengen mezivládní „Dohodu o postupném odstraňování kontrol na společných hranicích“. Cílem této dohody bylo vytvoření zóny volného pohybu osob a zboží bez kontrol na tzv. vnitřních hranicích. Schengenská spolupráce se původně uskutečňovala mimo rámec ES. Ostatní členské státy se k ní připojovaly postupně.

V roce 1999 bylo schengenské acquis v rámci Amsterodamské smlouvy začleněno do institucionálního rámce EU (1. pilíře). Od tohoto roku tak platí, že každý členský stát se stane součástí schengenské spolupráce.

Schengen tvoří v současné době souvislé území 15 států - 13 členských zemí EU: Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Itálie, Lucembursko, Německo, Nizozemí, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko – a 2 nečlenské země EU: Island a Norsko.

Hodnocení připravenosti 10 nových členských států (Česká republika, Estonsko, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovensko a Slovinsko) probíhalo již od roku 2005 a v roce 2007 vstoupilo do své finální fáze.

Schengenská dohoda a Schengenská prováděcí úmluva vedly od roku 1995 k rušení kontrol na vnitřních hranicích mezi státy zapojenými do schengenské spolupráce a k zavedení principů jednotné podoby kontrol na vnějších hranicích, čímž umožnily vznik prostoru s volným pohybem osob. Zrušení kontrol je však podmíněno zajištěním vysoké úrovně bezpečnosti v celém schengenském prostoru. Proto bylo nutné přijmout řadu kompenzačních opatření, mezi nimiž zaujímá zvláštní místo Schengenský informační systém (SIS). SIS obsahuje společnou databázi, která je vytvářena a využívána všemi státy zapojenými do SIS. SIS není centrální evidencí osob žijících v EU/Schengenu, ale obsahuje údaje (záznamy) o některých osobách a věcech, jejichž vedení je důležité pro zajištění bezpečnosti a práva ve společném prostoru. Jedná se zejména o údaje o osobách hledaných za účelem zatčení, nežádoucích státních příslušnících třetích zemí, kterým má být odepřen vstup a pobyt na území schengenského prostoru, pohřešovaných osobách, hledaných věcech (např. odcizené či ztracené doklady, automobily, střelné zbraně, padělané bankovky a další). Přístup k těmto údajům mají především policejní, celní a justiční orgány.

Vstup do schengenského prostoru je završením desetileté intenzivní přípravy, v průběhu které ČR za vydatné finanční pomoci EU harmonizovala činnost svých orgánů odpovědných za vnitřní bezpečnost s činností orgánů vyspělých států schengenské spolupráce. Kvalitu provádění schengenských standardů již ČR prokázala ve všech hodnocených oblastech.

Výsledky schengenského hodnocení 9 nových států za rok 2007 (Kypr požádal podle EU o roční odklad svého vstupu do Schengenu, protože potřebuje delší přípravu), resp. souhrnně za celé období hodnotícího procesu, se zabývali 8. listopadu ministři vnitra zastoupení v Radě EU. Na základě prověření uskutečněného ze strany expertů jednotlivých schengenských států mohli konstatovat připravenost hodnocených států na vstup do Schengenu. Ministři zároveň potvrdili termíny zrušení hraničních kontrol: kontroly na vnitřních pozemních a mořských hranicích budou zrušeny již 21. prosince 2007, na mezinárodních letištích nebude nutné absolvovat hraniční kontrolu při letech uvnitř rozšířeného Schengenu od 30. března 2008.

K nesporným výhodám vstupu do Schengenu pro běžného občana patří hlavně možnost bez omezení a bez zdržování překračovat hranice států začleněných do tohoto systému. Odpadnou tak fronty na hranicích při hraničních kontrolách, nekomfortní buzení cestujících v nočních vlacích, budou otevřeny nové nebo původní hraniční stezky, které byly z pochopitelných důvodů zahrazeny. Je to jakási nová svoboda, na kterou jsme byli zvyklí v dobách Československa.

Policisté se po vstupu České republiky do Schengenského prostoru stáhnou z hranic do vnitrozemí. Hraniční kontrolu nahradí namátkové kontroly ve vzdálenosti asi třiceti kilometrů za hranicemi. V příhraniční oblasti mezi Českou republikou a německou spolkovou zemí Bavorsko bude nasazeno přes tisíc policistů. Na české straně jich bude ke čtyřem stům, na německé pak asi sedm set. Část z nich bude přetransformována na mobilní útvary a zůstanou v těsném příhraničí. Budou vykonávat namátkové kontroly projíždějících automobilů v rámci pátrání po hledaných osobách, věcech či nelegálních migrantech. V období po otevření hranic bude intenzita těchto kontrol velmi vysoká.

Strážníci z příhraničních útvarů Policie budou mít na starost také výjezdy do chráněných oblastí (jaké se nacházejí např. na Šumavě), kam lidé nemají přístup, pokud dostanou hlášení od strážců parku o narušování pořádku.

Velkou změnu přinese vstup České republiky do Schengenu cizincům, kteří podléhají vízové povinnosti a kteří jsou držiteli povolení k pobytu (dlouhodobému či trvalému) vydaného orgány České republiky. Tito cizinci získají možnost cestovat až tři měsíce po státech Schengenu, Švýcarska a Lichtenštejnska bez toho, aby si museli žádat o další vízum. Platné povolení k pobytu se při předložení společně s platným cestovním pasem stane rovnocenné vízu, které bude v případě nepředložení obou dokumentů stále vyžadováno. Občané třetích zemí žijící v Česku tak získají stejné možnosti cestování jako občané třetích zemí žijící v současné době například v Německu.

Jsou zde však také názory skeptiků. Volný pohyb nejen osob pro nás znamená také jakési potencionální riziko ze stran zločinců, kteří budou mít ulehčeny projevy násilí, obchod s lidmi, zbraněmi a také drogami. Znamená to, že náš stát nyní nebude moci uchránit před nežádoucími návštěvníky. Poslední demonstrace z Křišťálové noci je toho důkazem.

Skeptičtí nejsou pouze někteří občané ČR, ale také někteří ostatní – hlavně němečtí a rakouští činitelé. Jedním z názorů, který nedůvěru podtrhuje, je výrok bavorského ministra vnitra Joachima Herrmanna, který říká, že by neškodilo ještě počkat a uskutečnit některá bezpečnostní opatření, například rozšířit identifikaci osob podle DNA do všech států schengenského systému.

Uvidíme, co nám vstup přinese. Důležitou úlohu k zabezpečení naší ochrany budou mít tedy policejní složky jednotlivých států, které budou spolupracovat v rámci schengenského informačního systému, protože to, co nás bude chránit, budou informace a jejich tok napříč jednotlivými státy. Pokud by hrozila nekontrolovatelnost výše zmíněných rizik, existuje zde možnost tuto mezinárodní smlouvu vypovědět.

Zdroje / Sources:

- [1] *Schengen se Česku otevře zřejmě před Vánocemi* [online]. Týden.cz [cit. 2007-10-28]. Dostupný z WWW: <http://tyden.cz/rubriky/domaci/schengen-se-cesku-otevrezeme-pred-vanocemi_24620.html>.
- [2] *Co znamená vstup ČR do Schengenu pro cizince?* [online]. Týdeník veřejná správa, mvcr.cz [cit. 2007-11-15]. Dostupný z WWW: <http://www.mvcr.cz/casopisy/s/2007/45/eu_schengen.html>.
- [3] *Státy současného Schengenu* [online]. Portál Euroskop.cz [cit. 2007-08-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.euroskop.cz/admin/gallery/31/8ee52af2fe5eeb23f72fef85b1b3f99.jpeg>>.
- [4] *Základní fakta* [online]. Portál Euroskop.cz [cit. 2007-08-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.euroskop.cz/57770/clanek/zakladni-fakta/>>.
- [5] *Rozšíření Schengenu* [online]. Portál Euroskop.cz [cit. 2007-08-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.euroskop.cz/57771/120767/clanek/rozsireni-schengenu/-v-prosinci-2007-se-rozhodne/>>.
- [6] *Česká pohraniční policie vstupem ČR do Schengenu zanikne* [online]. EurActiv.cz [cit. 2007-11-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.euractiv.cz/bezpecnost-a-spravedlnost0/clanek/ceska-pohranicni-police-vstupem-cr-do-schengenu-zanikne>>.
- [7] *Příprava ČR na vstup* [online]. Portál Euroskop.cz [cit. 2007-08-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.euroskop.cz/57772/clanek/priprava-cr-na-vstup/>>.
- [8] *Schengenská spolupráce a ochrana státních hranic* [online]. mvcr.cz [cit. 2007-11-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.mvcr.cz/azyl/schengen.html>>.

Kontakt

Ing. Petr Panák
Soukromé gymnázium a střední odborná škola, s.r.o.
Kunovice
Tel. +420733568493

Ing. Ladislav Obdržálek
Evropský polytechnický institut, s.r.o.
Kunovice
Tel. +420608746085

Dr. Mgr. Lubomír Pána, Ph.D.

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O.P.S. ČESKÉ BUDĚJOVICE

SOCIOLOGICKÝ „PORTRÉT“ EKONOMICKÉ ELITY V RUSKÉ FEDERACI

pana@vsers.cz

Abstrakt

Současné badatelské aktivity orientované na výzkum elit se mohou prokázat značným množstvím výstupů v podobě knih, studií a empirických výzkumů. Jednou z oblastí v teorii elit, která je velmi aktuální, protože se utvořila teprve v 90. letech minulého století jsou ruské podnikatelské elity. Studie uvádí teoretické a metodologické přístupy ke zkoumání moderních podnikatelských elit v českých zemích a v Ruské federaci. Popisuje etapy vzniku ruských hospodářských elit a prezentuje sociologický portrét hospodářských elit v Ruské federaci. Zabývá se vztahem hospodářství a ekonomických elit, zvláštní pozornost věnuje „oligarchům“ (a oblastem, ve kterých podnikají) a splýváním ruských politických elit s hospodářskými v posledním období za vlády prezidenta Putina.

Abstract

Present scholastic activities specialized in exploring elites can be demonstrated in plenty of outputs such as books, studies and empirical researches. One branch of the elite theories, which is highly current because of its origin in 90s, deals with the Russian entrepreneurial elite. The study compares theoretical and methodological attitudes to exploring up-to-date entrepreneurial elites in the Czech Republic and Russia. It describes every single period of originating Russian economic elite and presents a sociological portrait of economic elite in the Russian Federation. The study deals with the relationship between economics and economic elite, it is aimed at oligarchy (and also the spheres where such entrepreneurial activities are observed) especially and also at cooperation between Russian top politicians and Russian top entrepreneurs within Putin's reign.

Úvod

Současné badatelské aktivity orientované na výzkum elit se mohou prokázat značným množstvím výstupů v podobě knih, studií a empirických výzkumů. Jednou z oblastí v teorii elit, která je velmi aktuální, protože se utvořila teprve v 90. letech minulého století, jsou ruské podnikatelské elity.

O teorii elit se „v socialistickém táboře“ nemohlo psát, jedině snad jako o nepřátelské skupině. Výjimkou byla 60. léta 20. století v Československu, kdy se o tomto tématu nejen bávalo, ale vycházely také publikace. Jako příklad můžeme uvést díla prof. Emanuela Pecky, který v roce 1969 napsal a vydal v Horizontu monografii „Americká sociologie politiky a politologie“ a s Václavem Vyšohlídem vydává ve Společnosti pro šíření vědeckých a politických poznatků dvoudílnou „Americkou teorii elity“. Navázal tak na hlavní představitele „koncepční vlny“ teorie elit Gaetana Moscu a Vilfreda Pareta, kteří položili základ k teorii mocenské elity a jejich myšlenky nastolovaly otázku vztahu demokracie a

elity. Společnost se dle těchto koncepcí dělí na ty, kteří vládou, a na ty, jimž je vládnuto, což je považováno za základní zákon společenského vývoje (více Jodl, Pecka, 1994).

Domnívám se, že v současné době ukazatele teoreticko-metodologických východisek zkoumání moderních podnikatelských elit v českých zemích nejlépe charakterizuje Jiří Štaif (Štaif, 2007, s. 30 - 33). Uvádí těchto sedm ukazatelů výkonu: 1) ukazatel výkonu v porovnání s řídicí pozicí, která tento výkon zprostředkovává; 2) ukazatel vůdčí pozice v hospodářských rozhodovacích procesech u aktivních podnikatelských elit; 3) ukazatel různých společenských sítí, které vůdčí podnikatelskou pozici podporují; 4) ukazatel míry tzv. symbolického kapitálu jako komplexního měřítka celkového společenského uznání elitních podnikatelů jako vlivné společenské menšiny; 5) ukazatel míry, intenzity a efektů interakcí mezi různými poli společenského dění, jež dokázaly podnikatelské elity vyvolat; 6) míra kontinuity ve formování moderních podnikatelských elit; 7) soubory historických dokumentů subjektivní povahy, schopných doplnit přehledy podnikatelských kariér a společenských sítí.

Ve shodě s Štaifem vycházím z formulace, že elitami míním povětšinou malé skupiny lidí, kteří mají v daných souvislostech nadprůměrný společenský vliv, resp. plní ve funkčním modelu společnosti rozhodující řídicí funkce, což si uvědomují tak či onak i ostatní vrstvy společnosti, ať již tuto skutečnost přijímají pozitivně, negativně nebo je jim lhostejná (Štaif, 2007, s. 25).

Koncem 20. století a v 21. století národní státy v západní a střední Evropě ztrácejí v důsledku globalizace svůj národní charakter. To se však netýká států východní Evropy a zejména Ruské federace. Je samozřejmé, že také Ruská federace čelí rizikům globalizace, ale zejména usiluje také o revitalizaci svého velmocenského postavení. Síla státu byla a je v Rusku velká a má mimořádný význam. To vše se odráželo a odráží ve vzniku nové mocenské elity v Rusku.

V Rusku nebyla podnikatelská činnost prakticky nikdy oddělena od státu. Podnikatelská činnost byla velmi špatně zajištěna jak právně, tak prakticky.

V současném ruském jazyce existuje slovo „dača“, které označuje nevelký kus země za městem. Slovo vzniklo ještě za časů Ivana IV. Hrozného, kdy car dával do užívání pozemky svým bojarům. Jestliže se bojar carovi znelíbil, pozemky mu opět odebral. Tento princip darování a opět odebrání car vůči ruské aristokracii uplatňoval velmi důsledně. Tím docházelo k tomu, že období, kdy některou půdu vlastnil bojar, bylo velmi krátké. Bohatým tak v ruském chápání byl vždy stát. Ty, kteří chtěli zbohatnout na úkor státu, vždy čekala represe a „ožebračení“.

Otázka vlastnictví v ruské společnosti, to je otázka ani ne tak toho, kdo byl vlastníkem po právní stránce, jako spíše toho, kdo zdroje využíval. Vlastnictví tak v Rusku ztrácelo svůj význam a do popředí vystupovalo vždy to, kdo zdroje mohl využívat. Státní vlastnictví ve společnosti bylo kolektivní vlastnictví byrokratické elity, která monopolizovala oblast politiky a jejím prostřednictvím řídila ekonomiku. Socialismus – to byl systém absolutního státního diktátu, situace, kdy stát vlastnil všechny výrobní prostředky. Socialismus – to bylo násilné řízení trhu. Po zániku socialismu v ruské federaci, ale i v ostatních bývalých socialistických státech, vzniká kapitalismus bez kapitalistů. To nám ukazuje, že rozvíjení trhu nebylo determinováno trhem, ale státem a politická rozhodnutí vytvořila vznik buržoazie, která plně závisela na státu. Tento princip vzniku hospodářské elity byl typický právě pro Rusko 90. let dvacátého století. V Rusku vznikli velcí vlastníci, které vyprodukoval stát, a oni byli na státu závislí. Jakmile se tato skupina vlastníků začala rozrůstat a sílit, stala se pro byrokratický stát hrozbou.

Jak definují ruští politologové termín hospodářské elity? Shodují se a pracují s termínem hospodářská elita, kterým označují skupinu největších vlastníků, kteří mají vliv na politické dění a mají přístup k přijímání celospolečenských rozhodnutí. Na rozdíl od

ekonomické sovětské elity, která se skládala z nomenklaturních kádrů, hospodářská elita je více nezávislá. Její členové nejsou jmenováni ani uvolňováni státními představiteli. Hospodářská elita, to jsou vlastníci a manažeři největších podniků, kteří prostřednictvím svého bohatství mají vliv na politiku státu. Čím slabší je role státu, tím má hospodářská elita větší vliv a naopak.

Etapy vzniku hospodářské elity v Rusku

Hospodářská elita v Rusku vzniká v průběhu legální privatizace v letech 1991 - 1995. Avšak veřejná privatizace probíhala vždy až po přípravě (realizaci) „nomenklaturní privatizace“. Podrobně se analýzou vývojových etap hospodářské elity zabývá Olga Kryštanovskaja v následující tabulce.

Etapy vzniku hospodářské elity v Rusku

Období	Etapa	Charakteristika hospodářské elity	Charakteristiky ekonomického procesu
1986 - 1989	vznik „komsomolské ekonomiky“	z nomenklatury se vyděluje experimentální skupina podnikatelů („nomenklaturní podnikatelé“)	monopolizace „ziskových“ sektorů ekonomiky
1989 - 1992	skrytá privatizace státu „státem“	vznik „třídy pověřených“	privatizace finančními a řídicími strukturami; koncentrace finančního kapitálu
1992 - 1994	veřejná privatizace průmyslu	vznik hospodářské elity	boj moskevských bank za přerozdělení průmyslu
1994 - 1998	„zálohové aukce“	vznik Jelcinské oligarchie	převzetí velkých průmyslových celků moskevskými bankami; vznik finančně průmyslových skupin a vznik vertikálních skupin
1998 - 2001	krize roku 1998 a postkrizový rozvoj	vznik regionálních oligarchů	formování velkých holdingů, specializace podnikání
2002	politika oddělení podnikání od státu	velké obchody se stávají součástí nové nomenklatury	podnikání se zakazuje financovat vlastní politické projekty
2004	vznik nové oligarchie	vznik Putinské oligarchie	posilování státní kontroly nad podnikáním

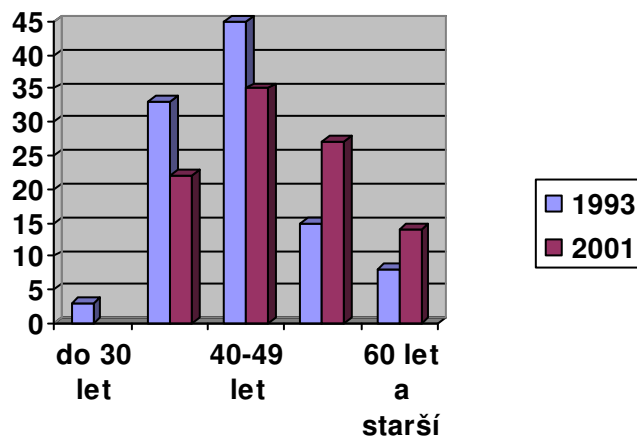
Zdroj: Kryštanovskaja, 2004, s. 295-296

Sociologický portrét hospodářské elity v Ruské federaci

Ke sledování dynamiky sociálně demokratických ukazatelů ruské hospodářské elity jsme využili data, která shromáždila sekce „Studia elit“ Sociologického institutu Ruské akademie věd v roce 1993 a v letech 2001 - 2002. Hospodářská elita je jednou z nejmladších sociálních skupin v ruské společnosti. Jestliže průměrný věk sovětských elit v roce 1985 byl 56,6 roků, Gorbačovské elity v roce 1990 52,2 roků, vzniká v roce 1997 skupina „nomenklaturních podnikatelů“. Byla o 10 let mladší – 42,1 let. Byla to nejmladší skupina ze

všech elit. Například průměrný věk parlamentní elity v roce 1993 byl 46,5 let a regionálních elit 49 let. Po jejím vzniku je přirozené, že začala stárnout. Přesto v roce 2001 byla stále nejmladší skupinou ze všech elit.

Průměrný věk hospodářské elity v letech 1993 a 2001 (v procentech k počtu členů skupiny).

Zdroj: Sociologický institut RAV

Z uvedeného jednoznačně vyplývá, že podobně jako v České republice v hospodářské elitě převažovali mladí lidé, kteří postupně stárnou, a hospodářská elita již velmi mladými zástupci není doplňována.

Naopak existuje také proporcionalní závislost mezi podnikateli či řídicími pracovníky v hospodářské sféře a zastoupením žen. Hospodářské elity jsou v drtivé většině představovány muži. V době Sovětského svazu bylo přijato opatření stanovující podíl žen 30 %. Se zrušením těchto kvót se v posledním období zastoupení žen v těchto orgánech snížilo na 8 % ve volených orgánech a ve výkonných orgánech státu se pohybuje pouze od 2 do 5 %, přičemž ženy obsazují nižší funkce ve státní správě než muži. V hospodářských elitách se mi ženu v Ruské federaci nepodařilo objevit. To však neznamená, že Ruská federace nemá úspěšné ženy podnikatelky. Tyto ženy však nejsou v úzkém kruhu celostátní hospodářské elity.

Podle údajů Sociologického institutu Ruské akademie věd, který v letech 1993 a 2001 zkoumal 115, resp. 126 členů hospodářské elity, jsou zajímavé údaje o místě narození, vzdělání a původním pracovišti.

Místo narození členů hospodářské elity

	rok 1993 %	rok 2001 %
Moskva	36,7	25,3
Velké město	27,8	32,6
Malé město, vesnice	35,5	42,1
Celkem	100	100

Zdroj: Sociologický institut RAV

Dosažené vzdělání

	1993 %	2001 %
Vysokoškolské vzdělání	93,0	96,9
Z toho:	100	100

technické a vojenské	49,1	53,3
ekonomické a právnické	39,6	41,0
humanitní	9,4	0,8
ostatní	1,9	4,9

Zdroj: Sociologický institut RAV

„Nomenklaturní“ původ hospodářské elity

	1993 %	2001 %
Nomenklaturní původ	60,9	28,6
Z toho:	100	100
komsomolská	37,1	25,0
stranická (KSSS)	12,9	13,9
státní	4,3	19,4
ministerská	37,1	41,7
ostatní	8,6	0

Zdroj: Sociologický institut RAV

Za dobu svého trvání se struktura hospodářské elity měnila, ale její provázanost s politickou elitou Sovětského svazu zůstává vysoká. Jestliže hospodářská elita při svém zrodu vychází především z komsomolských struktur, nyní do ní přicházejí lidé především z ministerstev. Dále to jsou např. ředitelé velkých podniků (25 %), různí funkcionáři (20 %), pracovníci soukromých obchodních organizací (27 %) či pracovníci státních bank (6 %).

Můžeme tak konstatovat, že téměř polovina (41 %) významných členů hospodářské elity v Ruské federaci má „nomenklaturní původ“, tzn., že alespoň část svého profesního života pracovali ve stranických nebo státních orgánech. Zbývajících 59 % „nenomenklaturních“ členů hospodářské elity však také není bez vztahu k „nomenklaturním“ kádrům. Část z nich byla „nomenklaturními“ kádry vybrána, ostatní pak jsou rodinní příslušníci „nomenklaturních“ rodin. Můžeme říci, že „sovětská nomenklatura“ sice ztrácela své pozice v politickém životě, ale přivlastnila si stát, zkrátka vyměnila politický kapitál za ekonomický.

Současně se však projevuje i opačný trend. Jestliže se v první polovině 90. let 20. století mezi stem předních politiků Ruska neobjevuje ani jeden oligarcha, v roce 1996 vstupuje mezi těchto sto vedoucích politiků Boris Berezovskij. Například v roce 2000 byli oligarchové mezi stem vedoucích politiků Ruska na těchto místech: Berezovskij (4.), Abramovič (5.), Vjachirev (7.), Gusinskij (15.), Mamut (21.), Alekperov (26.), Potanin (47.), Chodorkovskij (60.) (podle VOX POPULI „100 předních politiků Ruska“, Něžavisimaja gazeta). Ruská politika se ocitá v rukou nevelké skupiny oligarchů, kteří mají kontrolu nejen nad hlavními finančními toky, ale také nad řešením důležitých politických problémů. První miliardáři pronikají do nejdůležitějších funkcí státní moci. Například Vladimír Potanin se stává vicepremiérem vlády, Boris Berezovskij tajemníkem bezpečnostní rady státu. Lidé Michaila Frydmana (Surkov a Abramov) se stávají zástupci vedoucího kanceláře prezidenta RF, Roman Abramovič, který se stává sponzorem rodiny B. Jelcina, byl jmenován gubernátorem Čukotky. Do politiky se však zapojuje jen menší část hospodářské elity. Většina oligarchů správně odhadla, že to pro ně může být časem nebezpečné, a věnovala se proto pouze „své práci“. To bylo z jejich pohledu prozíravé, protože „režim Jelcina“ byl vystřídán „režimem Putina“.

Jak se budoval vztah prezidenta Putina k hospodářským elitám? Ruští politologové se shodují v následujících bodech, i když je podle svého zaměření různě interpretují.

Pod tlakem centra je systematicky oslabován politický vliv regionálních elit. Například začal proces harmonizace práva jednotlivých subjektů federace tak, že jimi přijímané zákony a opatření musí odpovídat ústavě Ruské federace.

Podobně budoval Putin své vztahy s celoruskou hospodářskou elitou. Postupně z politiky vytlačil členy „Jelcinovy rodiny“. Řízení státu bylo za prezidenta Jelcina v rukách jedné z neformálních hospodářských elit, úzce spjaté s příbuznými prezidenta Jelcina a následně všemi ostatními, kteří chtěli mít vliv na politiku bez jeho souhlasu.

Eliminoval vliv hospodářských elit v celoruských televizních kanálech a zavedl státní kontrolu nad televizními společnostmi. Například první kanál pracoval pro (na objednávku) Berezovského, čtvrtý televizní kanál pro (v zájmu) Gusinského. Třetí kanál se orientoval na zájmy primátora Moskvy Lužkova (o ženě Lužkova se hovoří jako o nejbohatší podnikatelce Ruské federace). Po „válce s Berezovským a Gusinským“ a výměně vedení státního televizního vysílání začal první, druhý i třetí kanál propagovat pouze oficiální politiku Kremlu.

Pilíře demokratické společnosti (moc parlamentní, výkonná a soudní) jsou spojovány a rozhodující vliv na ně má administrativa prezidenta Putina. Soudní moc nebyla nikdy v Rusku nezávislá, ani za carské, ani za sovětské moci. Nejinak je tomu v období Putinova prezidentství. Tuto skutečnost lze dokumentovat „generálním pardonem“ vztaženým na všechny Jelcinovy činy, či na případu Chodorkovského a jeho firmy JUKOS. Funkci současné Dumy bychom mohli přirovnat k funkcím Nejvyššího soudu.

Po osmi letech působení V. Putina ve funkci prezidenta Ruské federace je vybudován systém, v němž prakticky neexistuje dělení moci. Hlavním a nejvyšším článkem moci v Ruské federaci je prezident a jeho administrativa. Všechny instituce a státní orgány prakticky podléhají prezidentským výnosům a dekretům (více Urnov, 2005, s. 25 – 37).

Boj o postavení elity má podobu konfliktů mezi „starou nomenklaturní hospodářskou elitou“ a mladší generací vzdělaných manažerů. Tato nová generace aspirantů na postavení mocenské elity by měla přicházet s jinými hodnotami. Především by měla usilovat o efektivní vládu, o hospodářské reformy, o větší míru politické svobody, o uspokojování širšího spektra sociálních potřeb a požadavků občanů Ruské federace. Ruští politologové však odhadují, že současný systém bude bez velkých změn fungovat dalších 10 – 15 let. V této souvislosti bude zajímavé, jak si prezident Putin udrží své postavení. Je pravděpodobné, že se po volbách stane ministerským předsedou vlády a po uplynutí funkčního období staronovým prezidentem. Jak hodnotí novodobou historii Ruska a jak bude postupovat v nastávajícím období po zvolení volebním lídrem politické strany „Jednotné Rusko“, uvedl ve svém projevu 21. 11. 2007 na setkání svých příznivců. Oligarchy a jimi ovlivňované politiky označil za hlavní viníky všech dosavadních problémů v Rusku: „To jsou ti, kdo v 90. letech, zaujímající vysoké posty, konali ke škodě společnosti a státu a jednali v zájmu oligarchů.... Ti nyní vyjdou do ulic. Přeučili se u západních odborníků, vše natrénovali v okolních státech a nyní u nás budou dělat provokace... Jednají s jediným cílem: vše si rozebrat a rozkrást...“ (Vystupleníje Putina, 2007, s. 3).

Stručný nástin vzniku, formování a fungování hospodářských elit v Ruské federaci svým způsobem odráží průběh nejdůležitějších změn, jimiž prošla Ruská federace jako celek. S trochou nadsázky můžeme říci (ne slovy zapomenutého politika), s využitím myšlenky Olgy Kryštanovské (Kryštanovskaja, 2005, s. 377): „Za osmnáct let reforem Rusko udělalo dva kroky vpřed k demokracii a trhu a pouze jeden krok zpět.“

Literatura:

Ekonomičeskaja elita Rossiji v zerkale obščestvennogo mněnija, analitičeskij doklad, Rossijskaja akademija nauk, Institut kompleksnyh socialnyh issledovanij, Moskva, 2004, 35 s., www.ras.ru/win/db/show_org.asp?P=.oi-855.ln-ru

100 předních politiků Ruska, odkazy na stránkách www.rambler.ru a v Něžavisimoj gazetě:
http://www.rambler.ru/lite?words=100+%E2%E5%E4%F3%F9%E8%F5+%EF%EE%EB%E8%F2%E8%EA%EE%E2+%D0%EE%F1%F1%E8%E8&old_q=%F1%E0%EC%E0%FF+%E1%EE%E3%E0%F2%E0%FF+%E1%E8%E7%ED%E5%F1%EC%E5%ED+%D0%D4&btnG=%CD%E0%E9%F2%E8%21

http://www.ng.ru/search/?stream_id=documents&query=100+%E2%E5%E4%F3%F9%E8%F5+%EF%EE%EB%E8%F2%E8%EA%EE%E2&x=8&y=15

Jodl, M., Pecka, E. Teorie elity. Praha: VŠE, 1994, 192 s. ISBN 80-7079-352-X.

Kolektiv autorů. Jelcinova epocha 1988-2000 (Od Gorbačeva k Putinovi, obrazy z moderních dějin Ruska). Praha: Knižní klub, 2003, 475 s. ISBN 80-242-1084-3.

Kryštanovskaja, O. Anatomie ruské elity. Moskva: Zacharov, 2004. ISBN 5-8159-0457-0.

Leichtová, M., Romancov, M. Z prezidenta premiér? Mezinárodní politika, roč. XXXI, č. 11/2007, s. 26 – 28.

Musienko, N. M. Ekonomičeskije elity sovremennoj Rossiji: Voprosy teorii i istoriografii. In: Věstnik Morskogo gosudarstvennogo universiteta. Vladivostok, 2005, s. 98 – 109.

Štaif, J. Moderní podnikatelské elity (koncepty, procesy, interakce a reprezentace). In: Štaif, J. (ed.) Moderní podnikatelské elity – metody a perspektivy bádání. Praha: Dokořán, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7363-153-6.

Sociologický institut RAV. [www.http://www.ras.ru/win/db/show_org.asp?P=.oi-855.ln-ru](http://www.ras.ru/win/db/show_org.asp?P=.oi-855.ln-ru)

Urnov, M. Federální stát v Rusku v době prezidentství V. Putina: Pohled liberála. In: Urnov, M., Kasamara, V. Současné Rusko – otázky a odpovědi. Moskva: Fond analytických programů „Expertiza“, 2005, ISBN 5-902871-01-8.

Vystuplenije V. V. Putina na Forume storonnikov 21 nojabrja 2007 g. Izvestija č. 214, 22. 11. 2007, s. 3.

Kontaktní adresa:

Lubomír Pána
VŠERS
Žižkova 6, 370 01 České Budějovice
pana@vsers.cz

RNDr. Janka Pásztorová, PhD.

OBCHODNÁ FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GLOBÁLNE TRENDY VÝVOJA AUTOMOBILOVÉHO PRIEMYSLU

pasztoro@euba.sk

Abstrakt

V teoretickej úrovni fúzie a akvizície konkurentov prinášajú želateľné synergie, no v špecifickom automobilovom priemysle znamenali skôr neúspech. Transakcie vo forme veľkých fúzií a početných akvizícií medzi výrobcami minulej dekády nepriniesli predpokladané výhody a neriešili ústredný problém odvetvia, tj. nadbytočné kapacity. Najväčšia fúzia DaimlerChrysler sa skončila defúziou. V súčasnom období sa smerovanie vzťahov prenáša do roviny kooperácií vo forme strategických aliancií, prevažne v častiach výrobného reťazca, ktoré neprinášajú významnú pridanú hodnotu a je pre nich príznačná vysoká kapitálová náročnosť, alebo neznamenajú kritickú stratu charakteru vlastnej značky voči partnerskému konkurentovi. Efektivitu a úspech takýchto vzťahov vzorovo napĺňa aliancia Renault-Nissan. Vývoj automobilového priemyslu na základe sledovaných trendov predpokladá pokračovanie expanzie na trhoch Číny a Indie, kde málo skúsení výrobcovia ponúkajú priestor pre ďalšiu konsolidáciu odvetvia. Ich schopnosť adaptácie a využitie konkurenčných výhod môže spôsobiť, že budúcnosť neprinesie rozdelenie výrobcov na kvalitných etablovaných a nových lacných, ale na výrobcov schopných úspešnej adaptácie a neschopných.

Abstract

Mergers and acquisitions are considered as the valuable element of achieving synergy effects, but they do not bring desired results in specific environment of automotive industry. The M&A transactions of last decade in the automotive industry did not benefit the shareholders in required extent and they did not resolve the central issue of industry – inappropriate capacities. The largest merger of Daimler Chrysler resulted in diverge. Nowadays there is the move to cooperation between members of industry in form of strategic alliances. The creation of strategic alliance is typical for production channels because. The reason is low added value in production channel and minimal impact on brand character. The best practise of this model is alliance of Renault-Nissan. The Chinese and Indian markets suggest the future development of automotive. The numbers of unskilled and inexperienced producers on this market create a favourable climate for additional industry consolidation. Their adaptation ability together with competitive advantages utilization may cause the new division of automotive producers – able to adapt and unable. This perspective does not reflect the quality of products and their price.

Úvod

Globalizácia a s ňou spojená liberalizácia trhov jednotlivých ekonomík vniesla do automobilového priemyslu na jednej strane zvýšenú konkurenciu spojenú s konsolidáciou

odvetvia vo vyspelých krajinách, na strane druhej vysoký ekonomický rast v krajinách juhovýchodnej Ázie a tranzitívnych ekonomík vytvára podmienky pre novú expanziu už etablovaných automobiliek, ale zároveň aj nových konkurentov v podobe lokálnych výrobcov. Vo vysoko konkurenčnom prostredí je pre automobilky nevyhnutná spolupráca a združovanie sa s vlastnými konkurentmi. Tie prichádzajú vo forme fúzií, akvizícií alebo strategickým aliancií.

Základné charakteristiky

Svetový automobilový priemysel vyprodukoval v roku 2006 viac ako 60 miliónov áut. Táto úroveň výstupov je ekvivalentná svetovému obratu vo výške 1,9 biliónov EUR. Zamestnáva priamo 8 miliónov ľudí v procese výroby vozidiel a komponentov, čo je viac ako 5 percent zamestnanosti z celosvetového pohľadu. V odvetviach nepriamo súvisiacich s výrobou vozidiel pracuje päťnásobné množstvo ľudí. Celkovo sa odhaduje, že 50 miliónov ľudí si zarába na svoje živobytie z automobilov.

Súčasný globálny automobilový priemysel je problematický sektor, sužovaný štrukturálnou nadkapacitou, globálnou cenovou vojnou a obecnou neschopnosťou návratnosti kapitálových nákladov. V posledných rokoch tento fakt zdôrazňujú i výsledky rebríčka Fortune 500. Automobilový sektor sa radí na posledné priečky zo všetkých priemyselných odvetví v návratnosti aktív, návratnosti tržieb, návratnosti kapitálu a mnohých ostatných ukazovateľoch. Čistá prevádzková marža sa v odvetví dlhodobo pohybuje na úrovni pod 2 percentá a návratnosť investícií len v absolútnej hodnote dosahuje pozitívne čísla.

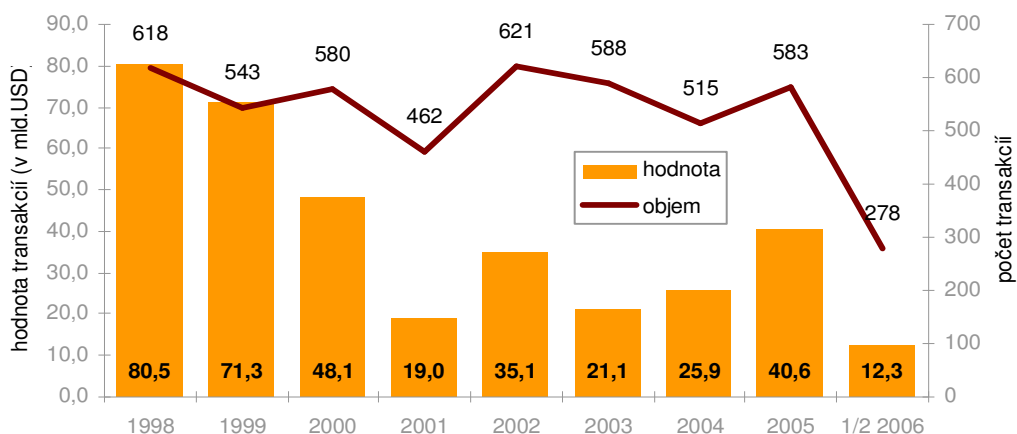
Fúzie, akvizície a strategické aliancie

Hodnota transakcií vo forme fúzií a akvizícií sa za posledných päť rokov ustabilizovala na nižších hodnotách v porovnaní s koncom dekády, kedy prebehli významné historické obchody (graf č. 1) v prospech akvizícií. S vlnami zvyšovania cien vstupných surovín sa zvyšoval počet rizikových aktív vytvárajúcich možnosti pre konsolidáciu odvetvia, ktorú viedli silné obchodné spoločnosti a špecialisti na reštrukturalizáciu podnikov. Private equity firmy so získaním takýchto aktív, boli nútené sa vyrovnat' s problémami vyplývajúcimi zo zvyšovania nepredvídaných nákladov.

Z geografického hľadiska bol objem transakcií sústredený na európskom kontinente, pričom novým zdrojom konsolidácie sa stala Ázia. Čínske a indické spoločnosti podporené rastom domácich trhov, devízových rezerv a priaznivých ratingov výrazne zvýšili svoje kontrakčné aktivity, skupovaním neklúčových aktív a účasťou na tendroch najmä európskych automobilových firiem.

Graf č. 1

*Hodnota a počet transakcií fúzií a akvizícií v automobilovom sektore
(za obdobie rokov 1998-2006)*

Zdroj:

<http://www.pwc.com/extweb/pwcpublishings.nsf/docid/1BDC3466F6B14A63852571EF00661A7F>

Obdobie veľkých fúzií medzi výrobcami automobilov sú minulosťou. Transakcie vo forme fúzií a akvizícií minulej dekády nepriniesli predpokladané synergie a nevyrovnali sa s ústredným problémom odvetvia - nadbytočnými kapacitami. Súčasný smerovanie vzťahov medzi automobilovými výrobcami sa prenáša do roviny kooperácií vo forme rôznych druhov strategických aliancií zameraných na tú konkrétnu oblasť (výskum a vývoj, zdieľanie platforiem, motorov atď.).

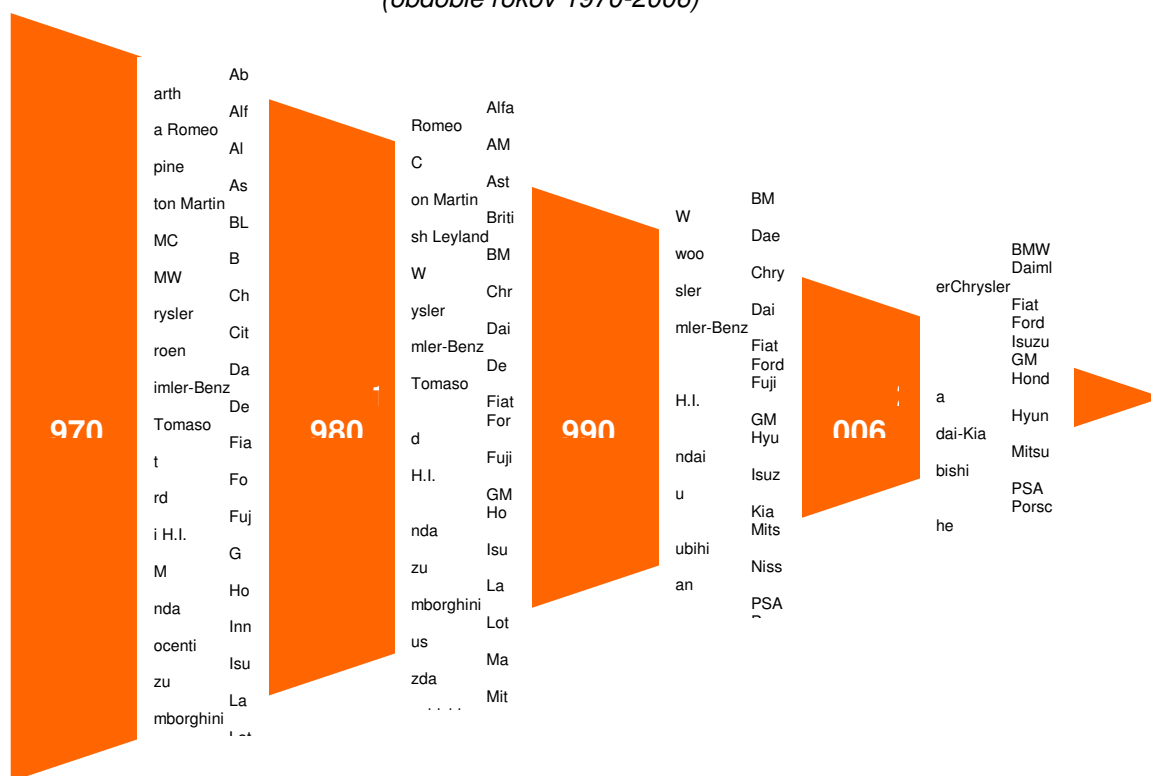
Globalizácia a konsolidácia automobilového priemyslu

Niektorí experti predpovedajú, že v najbližších 20 rokoch sa vyrobí viac automobilov ako v celej 110-ročnej histórii. Bude potrebné vybudovanie 180 nových závodov s produkciou 300-tisíc vozidiel ročne. Výsledným efektom bude zdvojnásobenie produkčných kapacít svetového priemyslu na 110 miliónov jednotiek ročne. Dnešné závody budú musieť byť prestavané, renovované a nahradené, aby mohli byť konkurencieschopné.⁴⁹⁷ Pre dnešných, už etablovaných producentov to môže znamenať bezútešnú budúcnosť. Mnoho z nich dostalo zlučovaním podobu gigantických rozmerov, avšak za cenu zdedených dlhov, mimoriadnych nákladov a prevádzkových problémov. Ich postavenie je ohrozené novými účastníkmi a konkurentmi, ktorí sa zdržali zlučovania. Vývoj koncentrácie v odvetví znázorňuje na nasledujúcej strane schéma č. 1. Ako možno sledovať, počet výrobcov sa od roku 1970 kontinuálne znižuje.

⁴⁹⁷ <http://www.theautochannel.com/news/2004/03/09/184152.html>

Schéma č.1

Vývoj koncentrácie v automobilovom priemysle
(obdobie rokov 1970-2006)

Iné odvetvia boli vystavené podobným vlnám koncentrácie. Tie priniesli často dramatické zmeny a zmiznutia slávnych značiek. Dobrý príklad ponúkajú osobné počítače. Niektorí analytici predpovedajú, že známe automobilky budú vlastniť technológie a značky, kým výroba a distribúcia sa presunie na subdodávateľov komponentov.

Skupovanie značiek a získavanie dodatočnej medzinárodnej prítomnosti boli stratégie stojace za viacerými akvizíciami. Konsolidácia automobiliek nie je až taká jednoznačná pre spotrebiteľov, ako to bolo v prípade osobných počítačov. Nadbytočné množstvo značiek zostalo a to aj preto, že fúzie a akvizície medzi producentmi značky skôr zviazalo, ako zničilo. Stratégia konsolidácie značiek nebola celkom úspešná. Približne šesťdesiat značiek prežilo v rukách desiatich najväčších výrobcov. Napríklad, GM je stále veľkým hráčom odvetia, avšak už dávno nie je v stave pohlcovať iných. Vlastní dvakrát toľko značiek ako jeho najväčší severoamerický konkurent Ford, ale v profitabilite je na tom horšie. To isté platí pre Ford, ktorému anexia s Mazdou a Volvom dlho zabezpečovala výhodu pred Toyotou v zmysle počtu vyrobených vozidiel. Toyota, ktorá je dlhoročným víťazom v súboji profitability, vlastní len štyri značky a málo modelov so širokým portfóliom variant.

Regionálne trendy

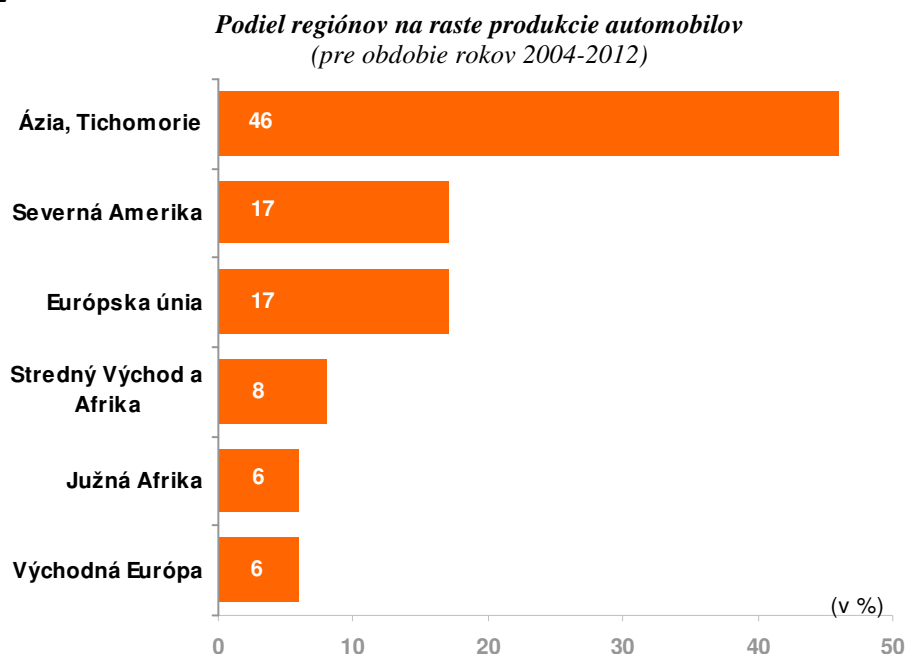
V súvislosti s konsolidáciou odvetia vyplývajúcou z intenzifikácie konkurencie na tradičných trhoch vyspelých krajín je pre svetové automobilky rozhodujúcim faktorom rozšíriť svoje pôsobenie v rozvojových krajinách. Tie prinášajú okrem nízkych výrobných nákladov aj predpoklady veľkej expanzie automobilového priemyslu spojenú hlavne s motorizáciou Číny a Indie. Na strane druhej vzniká nová konkurenčná sila vo forme regionálnych výrobcov s nižšími cenami, avšak menšími skúsenosťami a kvalitou. Podľa plánovaných investícií do výrobných kapacít a odhadov rastov jednotlivých trhov by mala

Čína nahradí za niekoľko rokov USA, ale aj Japonsko v pozícii lídrov najväčších trhov s automobilmi.

Z pohľadu regionálnych trendov pôsobiacich na vývoj transakcií fúzií, akvizícií a strategických aliancií je so 46 percentami na prvom mieste oblasť Ázie a Tichomoria (graf č. 2) a v danej oblasti je lídrom Čína so 65%-ným podielom, nasledovaná Indiou s 15%-ným podielom. V súčasnosti sú nimi vyrobené vozidlá umiestňované na domácich trhoch, ale keď ich výstupy začnú siahať aj na svetový trh, otázkou bude, ktoré veľké koncerny to zasiahne najviac, eventuálne, ktoré budú schopné zachovať si súčasné postavenie

Severná Amerika, Japonsko a západná Európa sú tradičnými trhmi neposkytujúcimi nové trendy pre koncipovanie fúzií, akvizícií a strategických aliancií. Latinská Amerika svoj význam v regionálnych stratégiách už zohrala a aj vďaka nestabilnej situácii a výrazným nadbytočným kapacitám neposkytuje priestor na nový rozmach. Krajiny strednej a východnej prešli transformáciou a privatizáciou podnikov v danom odvetví. Okrem ukrajinskej automobilky ZAZ/FSO nezostal v danom regióne potenciálny samostatný výrobca, ktorý by mohol byť cieľom jednak akvizície alebo kooperačného obchodu. Región je síce strategickým miestom výrobných kapacít veľkých koncernov, avšak z pohľadu transakcií v rámci sektoru producentov vozidiel nezohráva významnú rolu.

Graf č. 2

Zdroj: *Global Automotive Financial Review 2004*, PricewaterhouseCoopers, s. 7

Čína

Čína pokračuje v snahách brzdiť ekonomický rast, ktorý by mohol spôsobiť prehriatie ekonomiky. Na naplnenie tohto cieľa Peking podniká kroky, ktoré vplyvajú na ponuku domácej meny v obehú hlavne v dôsledku vysokých prebytkov obchodnej bilancie. Tie zvyšujú riziko inflácie. Kroky zahŕňujú zvyšovanie cien energií a ostatných vstupov, ďalej administratívne opatrenia obmedzujúce investície do sektorov s nadbytočnými kapacitami, vrátane automobilového sektora. Automobilový priemysel vykazuje využiteľnosť kapacít na

úrovni 65-70%.⁴⁹⁸ Z pohľadu obchodu, Čína momentálne rokuje o dohodách voľného obchodu s Austráliou a Radou pre spoluprácu krajín Perzského zálivu, ktoré sú jej strategickými partnermi v oblasti zabezpečenia krajiny nerastnými surovinami. Dohody by mali krajine zabezpečiť stabilný prístup ku kritickým energetickým a nerastným zdrojom.

Vstupom Číny do WTO sa obchodné bariéry významne znížili, napríklad importné clá na automobily z 80-100% v 2002 na 25% v roku 2006. Avšak čínska vláda netarifnými prekážkami a legislatívou výrazne reguluje odvetvie, zahraničné kapitálové vklady do čínskych spoločností sú obmedzené stropom vlastniť maximálne polovičného podielu na vlastnom imaní v spoločnom podniku s čínskou firmou pričom v najbližšej dekáde sa nepočíta s výraznými zmenami uvoľňujúcimi reguláciu. Okrem toho Čína disponuje relatívne nízkou ochranou duševného vlastníctva a pre jej automobilky je charakteristické časté kopírovanie modelov zahraničných značiek, čo môže komplikovať vstup jej výrobcov na trhy vyspelých krajín a poškodzovať ich meno.

Pre svetových výrobcov znamená z hľadiska ich pozície vo svete nepostrádateľný trh, bez ktorého si žiaden neudrží svoju súčasnú pozíciu. Okrem toho sa trh vyvíja a existuje tu veľký priestor v oblasti fúzií, akvizícií a strategických aliancií nielen pre svetových výrobcov, ale aj pre mladé čínske automobilky:

- predpoklad zvýšenia automobilovej produkcie v o cca 5 miliónov vozidiel do polovice nasledujúcej dekády,
- nízka rozvinutosť hodnotového reťazca výroby (slabý dodávateľský sektor), kde je priestor na väčšiu špecializáciu a kooperáciu so zahraničnými automobilkami,
- 100 výrobcov na trhu, 16 výrobcov osobných automobilov, pričom niektorí produkujú menej ako 30-tisíc vozidiel ročne, teda z dlhodobého hľadiska nebudú schopní prežiť vo zvyšujúcej sa konkurencii a vytvára sa tu priestor pre fúzie a akvizície,
- výrobcom chýba know-how, výskum a vývoj, moderné technológie, čo je ďalší dôvod prečo spolupracovať,
- konsolidácia odvetvia predpokladá, že 3 automobilky zostanú internacionálne činné,
- geografická poloha umožňuje vstup na okolité trhy rýchlo rastúcej juhovýchodnej Ázie a tým ďalšie možnosti kooperácie automobiliek v danom regióne.

Zatiaľ lokálni výrobcovia a vláda však začali venovať zvýšenú pozornosť zahraničným trhom. Ako ochranu pred stratou imidžu lacných čínskych automobilov v zahraničí, vláda stanovila technické štandardy, ktoré musia výrobcovia dosiahnuť, aby dostali licencie na vývoz. Napriek tomu sa export automobiliek v roku 2006 zdvojnásobil v porovnaní z predchádzajúcim obdobím a dosiahol 100-tisíc vyvezených jednotiek prednostne orientovaných na ruský trh, ktorý v porovnaní z trhmi vyspelých ekonomík disponuje menej striktnými emisnými a bezpečnostnými štandardmi. Jedná sa o automobilky Chery a Geely. Keďže čínsky trh s automobilmi je komplikovaný, prepletený jednak spoločnými podnikmi so zahraničnou účasťou a na druhej strane nie všetci čínsky výrobcovia disponujú vlastnou značkou.

Čínsky spotrebiteľia v roku 2006 nakupovali malé automobily v rekordnom počte. Jednou z príčin pre tento trend je pokračujúci rast príjmov spotrebiteľov, keď v minulosti dopyt bol zabezpečovaný štátnymi podnikmi kupujúcimi väčšinu automobilov. Ďalším dôvodom pre transformáciu segmentácie predajného trhu smerom k malým automobilom bolo

⁴⁹⁸ PwC *AUTOFACTS Industry Outlook – April 2005*, AUTOFACTS, s. 10

zvyšovanie cien pohonných hmôt a zmeny v daňovom systéme. Vláda znížila spotrebnú daň za vozidlá s objemom motora nižším ako 1,8 litra a zvýšila daň pre motory s objemom 2,0 litra a viac.⁴⁹⁹ Marže predajcov pokračovali v trende znižovania, pri zohľadnení rastových faktorov trhu boli výrobcovia ochotní znižovať ceny a tlačili na dodávateľský sektor. Domáci výrobcovia si uchránili svoj trhovú podiel pred zahraničnými značkami. Dominovali hlavne v segmente vozidiel s cenou do 10-tisíc USD. Aj keď zahraniční výrobcovia vytláčajú čínskych hlavne vo vyspelejších oblastiach pozdĺž pobrežia, rozsiahle provincie vo vnútrozemí ponúkajú priestor pre lacnejšie domáce značky.

India

Pre Indiu je z pohľadu ekonomiky ako takej charakteristické vysoké daňové zaťaženie, rigidné pracovno-právne podmienky a zlá infraštruktúra. Vysoký a zároveň stabilný hospodársky rast nad priemerom vyspelých krajín prináša príjmy do štátneho rozpočtu, ktorý počíta s výraznými investíciami do budovania pevných komunikácií. HDP krajiny by sa malo podľa súčasného vývoja v roku 2010 zdvojnásobiť v porovnaní s rokom 2005. Rok 2006 priniesol aj zníženie spotrebnej dane na malé automobily z 24% na 16% so zámerom vytvoriť z Indie centrum pre výrobu malých automobilov, čo sa premietlo aj do zvýšenia príležitostí pre spotrebiteľov strednej vrstvy (okolo 20% populácie) vlastniť auto. Napriek opatreniam zostáva India v rámci zoskupenia ASEAN relatívne nevýhodnou z hľadiska vysokej miery zdanenia.

Automobilový priemysel vytvára 5% HDP a zamestnáva okolo pól milióna obyvateľov. Z pohľadu vyhliadok ekonomického rastu a rapídneho zvyšovania populácie je vhodným regiónom na investovanie pre automobilky, pretože prináša veľký potenciál. Medzi primárne faktory ovplyvňujúce rast produkcie automobilov možno považovať:

- stabilná ekonomická situácia s veľkým rastom HDP,
- rast populácie strednej triedy so zvyšujúcim sa príjmom a disponibilným dôchodkom,
- rastúca urbanizácia spojená s motorizáciou,
- nízka penetrácia automobilov medzi obyvateľstvom (približne 6 áut na 1000 ľudí),
- zvyšovanie podielu štvorkolesových oproti dvojkolesovým dopravným prostriedkom, ktoré tvoria 77% odvetvia, a
- zvýšená dostupnosť financovania nákupu automobilov s nízkou úrokovou mierou.

Z domácich automobilových výrobcov za zmienku stoja spoločnosti Maruti, Tata Motors a Mahindra & Mahindra s kapacitou produkcie 835-tisíc automobilov (550, 160, 125). Automobilky sú vo veľmi dobrom finančnom stave a disponujú prebytočnými voľnými finančnými prostriedkami. V posledných rokoch sa zúčastnili viacerých aukcií a do budúcnosti s nimi treba rátať aj vo forme akvizitéro, pretože ak chcú konkurovať na úrovni svetových automobilových štandardov, musia zvyšovať investície do vývoja a získavania nových technológií. Priestor pre obchod ponúkajú aj dizajnérske a výskumné centrá umiestnené v Indii, ktorá je svetoznáma svojou vysokou úrovňou poskytovaných riešení v oblasti informačných technológií. Z pohľadu minulých transakcií na lokálnom trhu, najvýznamnejšou bola akvizícia spoločnosti Maruti japonskou Suzuki, ktorá vlastní 54,2% podiel. Najvýznamnejšími zahraničnými koncernami vyrábajúcimi na indickom trhu sú Hyundai (280-tisíc vozidiel), Ford (100), Toyota (50) a Fiat (50).

V roku 2007 spoločnosť Tata Motors prekvapila ostatných výrobcov automobilov cenou. V januári predstavila najlacnejšie osobné auto na svete. Jeho cena sa pohybuje na

⁴⁹⁹ Webb, A.: Booming middle class boosts China sales 35%, In: *Supplement to Automotive News Europe: 2007 Guide to China's Auto Market*, Crain Communications GmbH, 14.5.2007, s. 5

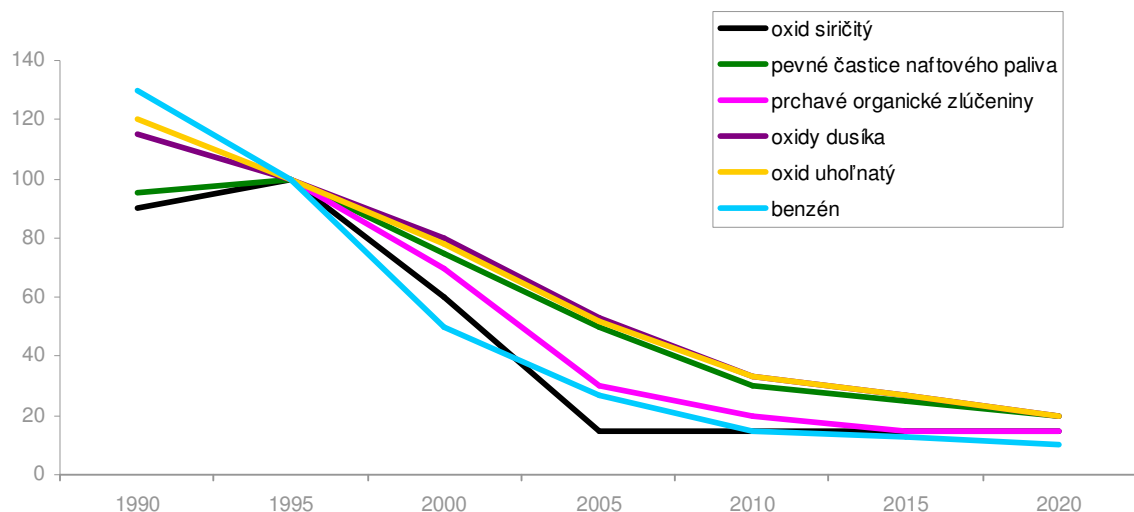
úrovni 1 846 EUR a na trh by sa malo dostať na trh v treťom štvrtroku 2008. Dosiaľ najlacnejšie auto v krajine, vozidlo Maruti, ktoré vyrába indická divízia japonskej automobilky Suzuki, stojí zhruba tritisíc EUR. Ročná produkcia daného vozidla by sa mala vyšplhať na 250-tisíc vozidiel po spustení výroby. Tata Motors aj ako prvá automobilka na svete prišla s predajom áut ako skladačiek. Po úspechoch doma celkom vážne uvažuje o expanzii s týmto typom skladacieho automobilu aj do ďalších ázijských i afrických krajín. Aj takéto aktivity môžu výrazne ovplyvniť potenciálne akvizičné transakcie alebo rôzne kooperačné formy v budúcnosti.

Environmentálna politika

Klimatické zmeny a následne environmentálna politika v jednotlivých krajinách výrobcov núti na jednej strane znižovať výšku emisií motorov, na strane druhej rekordné ceny palív prejavujúce sa zvýšeným záujmom spotrebiteľov o automobily s nízkou spotrebou ich nútia posúvať hranice možností spaľovacích motorov, alebo sa venovať investične náročnému výskumu využitia alternatívnych pohonných agregátov. Príklad rámcového znižovania emisií v EÚ zobrazuje graf č. 3.

Graf č. 3

*Index povolených emisií cestnej dopravy v EÚ
(rok 1995 = 100)*

Zdroj: http://www.oica.net/htdocs/press/releases/..%5C..%5Cstatistics%5COICA_depliant-final.pdf

Východiskovými riešeniami znižovania emisií a spotreby je použitie dieselových, viacpalivových, hybridných motorov a elektromotorov. Keďže jednotlivé prístupy znamenajú výrazné investície na vývoj, v tejto oblasti je veľký priestor na spoluprácu medzi jednotlivými automobilkami, prípadne medzi subdodávateľmi a automobilkami. V súčasnosti existujú už mnohé strategické aliancie medzi výrobcami, ktoré budú nachádzať v budúcnosti svoje širšie použitie.

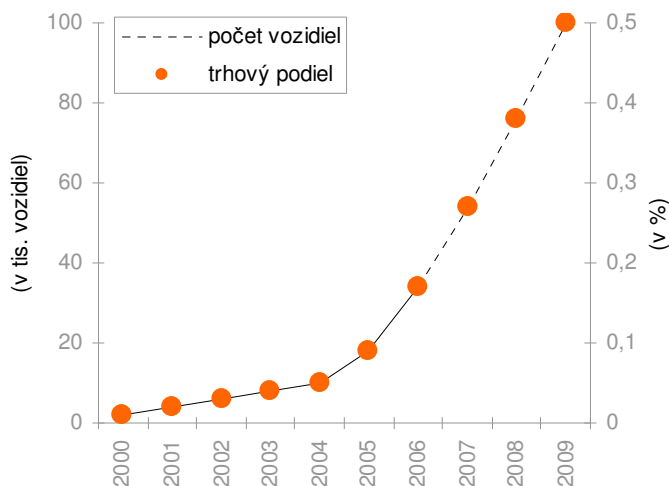
Viacpalivový pohon zatiaľ našiel svoje uplatnenie len v Latinskej Amerike, elektromotory nedosahujú požadovaný výkon. V sektore hybridných motorov sa výraznejšie presadila Toyota so svojím modelom Prius s celkovým ročným predajom okolo 300-tisíc vozidiel. Ostatní konkurenti ako Ford Escape a Honda Civic Hybrid predstavujú svojím predajom nepatrnú časť oproti Toyote. Tento segment je zaujímavý z pohľadu budúcnosti, keď v horizonte troch rokov sa ráta s ročným predajom okolo 1 milióna týchto vozidiel len na trhu Spojených štátov, ktoré dnes tvoria 40 percent celkového odbytu. Druhým

najvýznamnejším trhom je Japonsko, nasleduje EÚ. V Európe je zatiaľ predaj zanedbateľný z pohľadu pomerových ukazovateľov, aj keď v najbližších rokoch sa počíta s exponenciálnou krivkou rastu predaja (graf č. 4).

Toyota má už v danej oblasti dlhoročné skúsenosti a preto sa vytvárajú potenciálne kooperácie medzi konkurentmi, ktorý ak budú chcieť limitovať svoje náklady na vývoj. V súčasnosti existujú spoločné podniky alebo dohody medzi GM, Chryslerom a BMW, Toyotou a Isuzu, Toyotou a Nissanom v oblasti spolupráce vývoja a produkcie hybridov.

Graf č. 4

Predaj vozidiel s hybridným pohonom v EÚ podľa štúdie J.D.Power-LMC

Zdroj: Truett, R.: Auto experts predict strong growth for hybrids, In: *Automotive News Europe*. Oberpfaffenhofen, 7.2.2005, s. 13

Dieselové motory zohrávajú taktiež svoju úlohu z pohľadu tvorby strategických aliancií. V súčasnosti ich už mnoho v danom segmente existuje, preto sa výrazná zmena neadá očakávať.

Záver

Akvízie boli z historického hľadiska možnosťou pre automobilky, ako sa zbaviť slabších konkurentov, prípadne ako získať prístup k etablovaným značkám. Táto stratégia neprinesla želaný výsledok a v prípade amerických automobiliek znamenala dodatočné problémy a zakomponovanie akvizovaných značiek do vlastného portfólia. Ako najvhodnejšia alternatíva pre automobilky sa ukazujú strategické aliancie. Je možné predpokladať zvýšené kooperácie medzi výrobcami v určitých oblastiach, ktoré ich konkurenti dokážu zabezpečiť profitabilnejšie, prípadne ako rozdeliť náklady na výskum a vývoj vo vysoko nákladných oblastiach v oblasti motorov, nových high-tech technológií vyvolané environmentálnou politikou, ďalej posilňovaním vyjednávacej pozície v oblasti nákupu a tak znižovaním nákupných cien alebo taktiež v oblasti predaja pri vstupe na nové trhy.

V budúcnosti nastúpia s expanziou globálneho priemyslu nové mená nasledujúce Toyotu a zopár ostatných. Gigantické automobilky minulosti uvoľnia cestu pohotovejším výrobcam, ktorí svetový priemysel znova pretvoria prostredníctvom vhodných stratégií podporených cieľenými alianciami.

Čínske automobilky aj napriek vysokému rastu na ázijskom trhu prejdú obdobím konsolidácie. Niektorí výrobcovia nedisponujú vlastnými značkami a svoju expanziu založili

na spoločných podnikoch so zahraničnými automobilkami, ktorí ich v prípade zmeny vysokej regulácie čínskeho trhu môžu pohltiť, resp. vytlačiť. Indické automobilky Mahindra & Mahindra, Tata majú silnú pozíciu na indickom trhu a disponujú voľnými finančnými prostriedkami. Snažiac sa presadiť na zahraničných trhov potrebujú kvalitnejšie technológie a strategických partnerov.

Príspevok je súčasťou vedecko-výskumného projektu VEGA č. 196 1/4562/07.

Použitá literatúra:

Ferenčíková, S.: *Aliencie a ľudské zdroje v medzinárodnom podnikaní*. Trnava: vydavateľstvo KON-PRESS, 2002, 146 s., ISBN 8085413515

Drucker, P.F.: *The Daily Drucker*. New York: HarperCollins Publishers, 2004, 448 s., ISBN 0060742445

Oldag, A.: Spiel mit dem Feuer, In: *Sueddeutsche Zeitung*. Munich, 17.3.2001, s. 12

Automotive News Europe

Hospodárske noviny

Výročné správy za rok 2005 a 2006 spoločností: General Motors, Toyota, Ford, DaimlerChrysler, Renault, Nissan, BMW, Suzuki, Honda, Hyundai, Kia, Mitsubishi, Isuzu, Fiat, PSA, Volkswagen, Subaru

<http://www.autointell.com>

<http://www.autofacts.com>>

<http://www.autonews.com>

<http://www.oica.net/>

<http://www.pwc.com>

<http://www.theautochannel.com>

Kontaktná adresa:

RNDr. Jana Pásztorová, PhD.

Katedra medzinárodného obchodu

Obchodná fakulta 4A15

Ekonomická univerzita

Dolnozemska cesta 1

Bratislava

pasztoro@euba.sk

Ing. Mgr. Magdaléna Paté, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

AKTUÁLNE OTÁZKY PRIEMYSELNEJ POLITIKY EÚ

haskova@euba.sk

Abstrakt

Priemyselná politika EÚ predstavuje dôležitý pilier Lisabonskej stratégie, keďže má viesť k zaisteniu riadne fungujúceho vnútorného trhu. V roku 2005 Európska komisia predstavila integrovaný prístup k priemyselnej politike, keď vytvorila program horizontálnych a odvetvových iniciatív. Cieľom je zachovať konkurencieschopné výrobné priemyselné odvetvie bez starých nástrojov ako systém podpôr a protekcionizmus.

Priemyselná politika EÚ v čase klimatických zmien a globalizácie čelí novým výzvam. Odsun priemyselnej výroby do krajín s nižšími výrobnými nákladmi a nutnosť preorientovať výrobu na menej surovinovo a energeticky náročné výrobky patria k hlavným témam politiky. Na druhej strane sa aktuálnym problémom stáva hospodársky patriotizmus, presadzovaný stále vo väčšej miere v najväčších ekonomikách EÚ.

Abstract

European industrial policy is an important pillar of the Lisbon strategy leading to the well-functioning Internal Market. In 2005 European Commission introduced an Integrated Approach to the industrial policy by creating a work program of horizontal and sectoral initiatives. The aim is to maintain competitive manufacturing industrial sector without the out-dated tools as system of support and protectionism.

EU Industrial policy in times of climate change and globalization is being challenged by new problems. Deindustrialisation of Europe and the necessity to transform production to the less resource-intensive and energy-intensive products belong to the main topics of the new industrial policy. On the other hand there is the current problem of economic patriotism introduced in the largest European economics.

Úvod

Priemyselná politika EÚ predstavuje dôležitý pilier Lisabonskej stratégie, keďže má viesť k zaisteniu riadne fungujúceho vnútorného trhu.⁵⁰⁰ V roku 2005 Európska komisia predstavila integrovaný prístup k priemyselnej politike, keď vytvorila program horizontálnych a odvetvových iniciatív.⁵⁰¹

Jedným z aktuálnych problémov priemyselnej politiky sa ukazuje byť tiež hospodársky patriotizmus, presadzovaný stále vo väčšej miere v najväčších ekonomikách EÚ.

⁵⁰⁰ Strednodobé hodnotenie priemyselnej politiky: Príspevok k Stratégii EÚ pre rast a zamestnanosť [SEK(2007) 917] <http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/com_2007/com_2007_374_SK.pdf>

⁵⁰¹ KOM(2005) 474.

Priemyselná politika EÚ v čase klimatických zmien a globalizácie

Globalizácia a technologické zmeny s ňou spojené majú veľký vplyv na ďalší vývoj priemyselnej výroby, keďže je nevyhnutné adaptovať sa na produkty a výrobu vyžadujúcu nižšie energetické a surovinové náklady. Prepojenie globalizácie a klimatickej zmeny vyžaduje, aby sa najmä v priemyselnej výrobe, ktorá predstavuje najväčší zásah človeka do prírody, prijali nevyhnutné opatrenia a bol tak zabezpečený trvalo udržateľný hospodársky rast.

Globalizácia prináša pre Európu na druhej strane obavy z deindustrializácie, čiže obavy z presunu priemyselnej základne do krajín s nižšími výrobnými nákladmi a benevolentnejším zákonodarstvom. Reakciou na dané obavy bolo oznámenie Komisie z 20. apríla 2004 „Posilnenie štrukturálnej zmeny: priemyselná politika pre rozšírenú Európu“⁵⁰², v ktorom Komisia skúma otázku konkurencieschopnosti európskeho priemyslu. Otázka konkurencieschopnosti je kľúčovou pri definovaní priemyselnej politiky EÚ ako takej. Priemyselná politika je podľa EK „účinnou a sústavnou implementáciou všetkých politík zameraných na štruktúrnú adaptáciu priemyslu a zvyšovanie jeho konkurencieschopnosti.“⁵⁰³ Z uvedeného vyplýva, že neexistuje komplexná európska priemyselná politika, ale na jej formulovaní sa podieľajú viaceré čiastkové politiky – ako napr. politika dopravná, energetická, politika výskumu a vývoja atď.⁵⁰⁴ Hoci viaceré otázky priemyslu musia byť zodpovedané na vnútroštátnej úrovni, vytvorenie fungujúceho a konkurencieschopného trhu v EÚ, vhodná priemyselná politika ako reakcia na globalizáciu a klimatickú zmenu presahujú štátne hranice, a preto je priemyselná politika Únie nevyhnutná. K danému záveru dospeli jednotlivé členské štáty EÚ len nedávno (90. roky 20. storočia), predchádzala tomu dlhá diskusia o úlohách priemyselnej politiky EÚ ako takej. Pri porovnaní s inými spoločnými politikami nebol vytvorený systém regulácie priemyslu na európskej úrovni. Jedným z dôvodov boli aj rozdielne tradície pri formulovaní priemyselnej politiky v jednotlivých členských štátoch.⁵⁰⁵

Komisár pre podnikanie Günter Verheugen predstavil v roku 2005 dokument „Nová priemyselná politika: vytvorenie podmienok pre prosperujúcu výrobu“, ktorého cieľom je vytvorenie lepších rámcových podmienok pre výrobný priemysel na ďalšie roky. Dokument bol výsledkom skríningu 27 odvetví výrobného priemyslu a stavebníctva. Výrobný priemysel predstavuje významnú súčasť európskeho hospodárstva - pracuje tu 34 mil. obyvateľov, podieľa sa ¾ na európskom exporte a podieľa sa 80% na výdavkoch súkromného sektora na vedu a výskum.⁵⁰⁶ Nová priemyselná politika zahŕňa 7 medzisektorových iniciatív – konkurencieschopnosť, práva duševného vlastníctva, energetika a životné prostredie, výskum a vývoj v oblasti priemyslu, lepšia regulácia, prístup na trh, kvalifikácia, riadenie štrukturálnej zmeny.⁵⁰⁷ Okrem toho navrhla Komisia nové iniciatívy pre jednotlivé konkrétne odvetvia.

Na dokument nadväzuje Oznámenie Komisie z roku 2007: „Strednodobé hodnotenie priemyselnej politiky: Príspevok k Stratégii EÚ pre rast a zamestnanosť“⁵⁰⁸ [SEK(2007) 917]. Hodnotí súčasnú situáciu vo výrobnom priemysle v EÚ, pokrok dosiahnutý od roku 2005 po

⁵⁰² Európska ekonomika <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/zoznam_liniek/europska-ekonomika>

⁵⁰³ Nemcová, E.: Priemyselná politika Európskej únie a konkurencieschopnosť. In: Ekonomický časopis, č. 8., 2006, roč. 54, s. 805.

⁵⁰⁴ Tomková, B.: Priemyselná politika Európskej únie. In: Medzinárodné vzťahy 2/2005, s. 72.

⁵⁰⁵ Nemcová, E.: Priemyselná politika Európskej únie a konkurencieschopnosť, s. 809.

⁵⁰⁶ Nová priemyselná politika: vytvorenie podmienok pre prosperujúcu výrobu (IP/05/1225)

⁵⁰⁷

⁵⁰⁸ Strednodobé hodnotenie priemyselnej politiky: Príspevok k Stratégii EÚ pre rast a zamestnanosť SEK(2007)917<http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/com_2007/com_2007_374_SK.pdf>

zavedení viacerých opatrení a navrhuje ďalšie kroky v podpore výrobného priemyslu na roky 2007 až 2009. Oznámenie kladne hodnotí vývoj v priemysle v súčasnosti, keďže priemysel „plne využíva priaznivý hospodársky cyklus“.⁵⁰⁹ Niektoré priemyselné odvetvia ako elektrotechnický či strojársky priemysel prispievajú k rastu pridanej hodnoty. Negatívne hodnotený je fakt, že moderné technológie sa zavádzajú do priemyslu len v strednej miere a neexistujúci jednotný trh v niektorých odvetviach (napr. obranný, trh s liečivami), čo má za dôsledok nesplnenie inovačného a hospodárskeho potenciálu. Budúcnosť vidí Komisia v ďalšom rozvíjaní enviromentálnych odvetví, kde v súčasnosti dosahuje EÚ vďaka svojim technológiám popredné miesto. K zlepšeniu situácie v priemysle došlo vďaka činnosti viacerých pracovných skupín na vysokej úrovni, ktoré pomohli definovať a riešiť hlavné kritické body v jednotlivých odvetviach výrobného priemyslu (napr. európsky námorný priemysel, strojársky, automobilový, textilný priemysel). Napriek tomu sa ukázalo, že prepojenie medzi vnútroštátnymi akciami a európskou priemyselnou politikou je stále nedostatočné a v zlepšení tohto spojenia chce Komisia pokračovať pri plnení cieľov obnovenej Lisabonskej stratégie. Na roky 2007 – 2009 sú plánované ďalšie horizontálne a niekoľko odvetvových iniciatív. Horizontálne iniciatívy majú za cieľ najmä zjednodušenie regulačného prostredia a zníženie administratívnej záťaže za podpory trvalo udržateľnej výroby a „eko-inovácií“. Okrem toho sa chce Komisia venovať aj témam ako sú zdravie a bezpečnosť, zamestnanecké vzťahy, štatistika podnikov, doprava a fiškálne otázky.⁵¹⁰ Pri odvetvových iniciatívach sú pripravené nové projekty v potravinárskom a elektrotechnickom priemysle, ďalej je to vesmírny, obranný a farmaceutický priemysel.

Hospodársky patriotizmus – výzva pre priemyselnú politiku EÚ?

Hoci sa hovorí o európskej priemyselnej politike ako o nevyhnutnom pilieri konkurencieschopnosti EÚ na svetových trhoch, predsa existujú viditeľné rozdiely medzi najväčšími európskymi ekonomikami z hľadiska smerovania ich vlastnej priemyselnej politiky. Od roku 2005 sa znovu objavuje termín hospodársky patriotizmus aj v Európskej únii. Pod pojmom hospodársky patriotizmus (*Wirtschaftspatriotismus*, *Economic Patriotism*, *patriotisme économique*) rozumieme v 21. storočí zámer chrániť domáce pracovné miesta a doma investované peniaze do výskumu pred pôsobením medzinárodnej, globálnej konkurencie.⁵¹¹ Konkrétne ide o zasahovanie jednotlivých vlád do transnacionálnych fúzií alebo preberania podnikov zahraničnými investormi. Hospodársky nacionalizmus nepoužíva len klasické protekcionistické nástroje ako sú obchodné bariéry a kvóty, ale podľa tejto politiky sa má celá spoločnosť zjednotiť v zámere chrániť „národné záujmy“.⁵¹² Pri hospodárskom patriotizme sa často stretávame s termínom „národní šampióni“. Sú to veľké národné podniky, ktoré majú významné postavenie na medzinárodnom trhu a práve ich podpora je jedným z prejavov hospodárskeho patriotizmu, čo je často proti pravidlám hospodárskej súťaže. Otázkou zostáva, do akej miery ovplyvňuje tento druh protekcionizmu európsky trh a tým aj jednotlivé národné ekonomiky. T. Duso z Wissenschaftszentrum Berlin si kladie otázku, čo sú to národné záujmy – či možno stratu v dôsledku zníženia

⁵⁰⁹ Tamtiež, s. 4.

⁵¹⁰ Tamtiež, s. 7.

⁵¹¹ Schmid, B.: De Villepins « Wirtschaftspatriotismus » gescheitert ? 18.7.2006 <<http://www.labournet.de/internationales/fr/wirtschaftspatriotismus.html>>

⁵¹² Duso, T.: Economic Patriotism and National Champions in the EU, s. 4. <http://www.transatlantic-issues.org/w/upload/pdf/hiti_bericht12.pdf>

konkurencieschopnosti národnej ekonomiky porovnávať so stratou v dôsledku zníženia počtu pracovných miest. Z uvedeného je zjavné, že pri pojme „národné záujmy“ ide skôr o politický než o ekonomický kontext.⁵¹³

Kým Veľká Británia profituje z otvorenosti a má liberálny prístup k získavaniu podnikov zahraničnými investormi, Francúzsko vedie skôr protekcionistickú politiku. Štátny intervencionizmus tu má oveľa dlhšiu tradíciu a tiež prepojenie politickej a hospodárskej elity je zjavnejšie.⁵¹⁴ Vo Francúzsku bolo od roku 2005 vyhlásených jedenásť sektorov priemyslu za strategické pre štát, čo znamená, že vláda môže v záujme „národnej bezpečnosti“ intervenovať proti fúziám iniciovaným zo strany zahraničných investorov. Bývalý francúzsky ministreský predseda tak v roku 2005 zabránil prevzatiu potravinárskeho koncernu Danone americkej firme Pepsi Co a neskôr prevzatiu francúzskej energetickej firmy Suez talianskym Enelom. Snahy o renacionalizáciu priemyslu a služieb možno pozorovať aj v nových členských krajinách EÚ, keď sa snaha ochrániť strategický sektor pred zahraničnými investormi objavila na Slovensku, v Poľsku i v Maďarsku.

Dané opatrenia hospodárskeho nacionalizmu sú v priamom rozpore s európskym vnútorným trhom, ktorý od roku 1993 garantuje voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu. Je zjavné, že pri hospodárskom patriotizme je obmedzená najmä sloboda pobyvu kapitálu obmedzením priamych zahraničných investícií. Tým je ohrozené celé hospodárstvo EÚ, keďže prílev zahraničného kapitálu je jedným z faktorov ďalšieho hospodárskeho rastu.⁵¹⁵ Hoci sa Európska komisia bráni pred hospodárskym nacionalizmom členských štátov, sama pripúšťa tieto postupy z obáv o ovládnutie európskych firiem rastúcou konkurenciou z Ázie, či posilnenie vplyvu veľkých mimoeurópskych energetických firiem. Napriek tomu Komisia oficiálne pripúšťa obmedzené zásahy štátu do priemyslu len v prípadoch, keď dochádza k zlyhaniu trhu a chce sa vyhnúť „selektívnym intervencionistickým politikám“⁵¹⁶.

Použitá literatúra

1. Duso, T.: Economic Patriotism and National Champions in the EU, s. 4 – 12. <http://www.transatlantic-issues.org/w/upload/pdf/hiti_bericht12.pdf>
2. Európska ekonomika <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/zoznam_liniek/europska-ekonomika>
3. Nemcová, E.: Priemyslená politika Európskej únie a konkurencieschopnosť. In: Ekonomický časopis, č. 8., 2006, roč. 54, s. 803 – 815.
4. Nová priemyselná politika: vytvorenie podmienok pre prosperujúcu výrobu (IP/05/1225)
5. Nová priemyselná politika Verheugena, 5.10.2005, <http://www.euractiv.sk/cl/124/4612/Nova_priemyselna_politika_Verheugena>
6. Strednodobé hodnotenie priemyselnej politiky: Príspevok k Stratégii EÚ pre rast a zamestnanosť [SEK(2007) 917]

⁵¹³ Tamtiež

⁵¹⁴ Wruuck, P.: Wirtschaftspatriotismus: Neue Spielart der Industriepolitik? 9.5. 2006 EU-Monitor Nr. 35. <http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD000000000198298.pdf>

⁵¹⁵ Wuermeling, J.: Vom Binnenmarkt zum Wirtschaftspatriotismus? In: Integration. 4/2006, s. 320.

⁵¹⁶ Nová priemyselná politika Verheugena, 5.10.2005, <http://www.euractiv.sk/cl/124/4612/Nova_priemyselna_politika_Verheugena>

<http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/com_2007/com_2007_374_SK.pdf> KOM(2005) 474.

7. Seifert, S.: Wirtschaftspatriotismus - eine Bedrohung für den europäischen Markt? Bundeszentrale für politische Bildung

<http://www.eurotopics.net/de/magazin/wirtschaftspatriotismus/debatte_wirtschaftspatriotismus/>

8. Schmid, B.: De Villepins « Wirtschaftspatriotismus » gescheitert ? 18.7.2006 <<http://www.labournet.de/internationales/fr/wirtschaftspatriotismus.html>>

9. Tomková, B.: Priemyselná politika Európskej únie. In: Medzinárodné vzťahy 2/2005, s. 72 -

10. Wruuck, P.: Wirtschaftspatriotismus: Neue Spielart der Industriepolitik? 9.5. 2006 EU-Monitor Nr. 35. <http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000198298.pdf>

11. Wuermeling, J.: Vom Binnenmarkt zum Wirtschaftspatriotismus? In: Integration. 4/2006, s. 318 – 322.

<www.iep-berlin.de/fileadmin/website/09_Publikationen/integration_2006/wuermeling.pdf>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 407

doc. PhDr. René Pawera, PhD.

FAKULTA MANAGEMENTU
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

PODIEL VEĽKEJ BRITÁNIE NA MANAŽMENTE EURÓPSKEJ BEZPEČNOSTI

rene.pawera@fm.uniba.sk

Abstrakt

Dynamicky sa rozvíjajúca Európska únia (pristúpenie desiatich štátov 1.5.2004 a rozšírenie o Bulharsko a Rumunsko 1.1.2007 zmenilo celkový počet obyvateľstva EÚ - ten prekročil pol miliardy) mení svoju rolu vo svetovej ekonomike, pričom sa nachádza pod stálym tlakom potvrdiť svoj význam silným strategickým hlasom, ktorým by mohla brániť záujmy členských krajín. Realizácia jednotnej obrannej a zahraničnej politiky však nezodpovedá úlohe a potrebám EÚ. Ukazuje sa, že EU sa stretáva s ťažkosťami pri vytváraní a realizovaní takejto spoločnej politiky, keď sa jednotlivé členské štáty nemôžu vyrovnáť s faktom jednoliatej EU. Neustále narážame na želanie vyjadrené tézou, že EÚ je spoločenstvom skladajúcim sa z jednotlivých členských krajín, v rámci ktorých dochádza k stretu nezávislých národných politík. Navyše pristúpenie ďalších dvanástich štátov len pridalo na ťažkostiach a napätiach spájajúcich sa s vytvorením Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Z toho dôvodu je zrejmé, že je veľmi dôležité sa bližšie pozrieť na špecifiká členských štátov EU a ich národné záujmy a priority ich prístupu k Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. Jedným z veľmi zaujímavých je Veľká Británia a jej podiel na manažmente európskej bezpečnosti. Ide o ďalšieho z hlavných aktérov Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, krajinu so špecifickou víziou na postavenie Európy.

Abstract

Dynamically developed EU (accession of 10 states 1 May 2004 and enlargement by Bulgaria and Romania 1 January 2007 changed overall number of EU inhabitants it overcomes 500 M) is changing its role in the world economy, while it exists under permanent pressure to confirm its importance by strong strategic voice that could protect interest of member states. Realization of Common Foreign and Defence Policy does not correspond to the tasks and needs of the EU. It is becoming clear that EU faces difficulties while developing and executing such common policy, when member states cope with the fact of common EU. We permanently detect the wish exposed by thesis that EU is *association composed of specific member states in the frame of which to conflict of independent national policies occurs*. Moreover accession of further twelve states only adds the difficulties and tensions united to development of Common Foreign and Defence Policy. Because of this reasons We think that is very important to look more in details on specific conditions of EU member states and their national interests and priorities in framework of their approach to Common Foreign and Defence Policy. One of very interesting is Great Britain and its participation in European Defence Management. It concerns one of main actors Common Foreign and Defence Policy, country which specific vision of Europe position.

Medzi najvýznamnejšie štáty EU (tzv. „európsku päťku“) býva obvykle, podľa rozlohy, počtu obyvateľov a ekonomických výsledkov a parametrov, zaraďovaná Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Španielsko a Taliansko. Spomedzi týchto piatich štátov sú v súčasnosti najaktívnejšie a najdôležitejšie pre vývoj európskej bezpečnosti **Veľká Británia**, Francúzsko a Nemecko. Francúzsky management európskej bezpečnosti bol analyzovaný v Mojmírovciach 2006. Teraz padla voľba na manažérsky podiel Veľkej Británie v rámci segmentu bezpečnosti procesov európskej integrácie. Myšlienka spoločnej európskej bezpečnostnej politiky nie je novým fenoménom a nezrodila sa ani v poslednom desaťročí. Prvú konkrétnu zmluvu, ktorá preliminovala kolektívnu obranu západoeurópskych štátov, podpísali predstavitelia **Veľkej Británie**, Francúzska, Holandska, Belgicka a Luxemburska v Bruseli v roku 1948. Jej hlavným cieľom bola formálne obrana pred potenciálnou nemeckou expanziou, ale fakticky sa jednalo o reakciu na novú strategickú situáciu po druhej svetovej vojne, na zvyšujúce sa riziko bipolárneho konfliktu formujúceho sa Západného a Východného bloku.

Zmeny na začiatku deväťdesiatych rokoch radikálne zmenili aj podmienky vzniku Európskej bezpečnostnej architektúry, ktorej jadrom je spoločná zahraničná a bezpečnostná politika EÚ. Vznikol priestor európskych štátov na spoločné európske ciele. Európska integrácia sa dostala na takú úroveň, že bolo zákonité prekročenie rámca hospodárskej integrácie. Tieto zmeny sa odzrkadlili v Maastrichtskej zmluve, ktorá obsahovala jasné opatrenia v tomto smere - vznikla Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika (SZBP), ktorá bola v hlave V vysvetlená ako **druhý pilier EÚ**. Zmluva o Európskej únii formuluje nasledovné ciele:

- chrániť spoločné hodnoty, základné záujmy a nezávislosť únie
- posilňovať bezpečnosť únie a jej členských štátov vo všetkých smeroch
- zachovať mier a posilniť medzinárodnú bezpečnosť v súlade so zásadami charty OSN, ako aj zásadami helsinského Záverečného aktu a cieľmi Parížskej charty,
- podporovať medzinárodnú spoluprácu,
- rozvíjať a upevňovať demokraciu a právny štát a rešpektovať ľudské práva a základné slobody.

Ďalej boli formulované nástroje SZBP: *Spoločné stanoviská*: Členské krajiny vedú samostatnú politiku, ktorá však musí byť v súlade so spoločným stanoviskom EÚ k nejakej špecifickej téme. *Spoločné akcie*: V rámci SZBP môžu členské štáty zrealizovať operatívne opatrenia. *Spoločné stratégie* (od Amsterdamskej zmluvy): Európska rada môže stanoviť spoločné stratégie jednomyselnou väčšinou v oblastiach dôležitých spoločných záujmov členských štátov. Spoločné stratégie stanovujú ciele, dobu trvania a prostriedky, ktoré budú k dispozícii únii a zapojeným členským štátom.

Realizácia cieľov, najmä súvisiacich s bezpečnosťou a obranou, vyžaduje značné vojenské schopnosti. Preto bola ako súčasť SZBP budovaná Európska bezpečnostná a obranná politika (EBOP), ktorá mala umožniť dostatočnú bojovú silu pre SZBP. Medzivládna konferencia definovala SZBP ako rámec pre spoluprácu členov EÚ v zahraničnej a bezpečnostnej politike. Európska únia v roku 1996 prijala Berlínsku deklaráciu o Európskej obrannej a bezpečnostnej politike (na základe identity) najprv v rámci NATO. V oblasti SZBP vzniklo ešte niekoľko dohôd – Amsterdam, Petersburg, Berlín, no na nedostatky veľmi jasne – a z hľadiska európskych štátov bolestne poukázali európske a rovnako aj mimoeurópske konflikty deväťdesiatych rokov. Krízu a krviprelievania na Balkáne zastavil len zákrok NATO a Spojených štátov. Rozhodujúcu úlohu zohrala absencia jednoty, ako aj rozdielne predstavy a záujmy európskych veľmocí. Išlo najmä o Francúzsko a **Veľkú Britániu**. Pri formovaní SZBP hrajú tieto veľké členské krajiny rozhodujúcu úlohu aj v súčasnosti. Ich

diplomatický vplyv, pripravenosť a kapacity ozbrojených síl im zabezpečuje takú moc, že bez nich by bolo bezpredmetné hovoriť o SZBP v rámci Európskej únie.

Francúzsko, ako sme uviedli vlni je usmerňované svojimi tradíciami a vždy sa snažilo o zmiernenie vplyvu Spojených štátov v Európe. Obzvlášť to platí pre oblasť spoločnej bezpečnostnej politiky. To znamená, že úlohou NATO mala byť podľa francúzskych predstáv len ochrana svojich členských štátov, a Európska únia by sa postupne mala stať hlavným činiteľom európskej bezpečnostnej politiky. **Veľká Británia** však jasne uprednostňovala NATO vo všetkých oblastiach bezpečnostnej politiky a nebola ochotná zúčastniť sa na podpore spolupráce európskych štátov v oblasti bezpečnostnej politiky bez účinkovania USA. Britský politický manažment sa domnieval, že by to mohlo ohroziť základný záujem Veľkej Británie. Juhoslovanský konflikt však prinútil Európu tvrdo platiť za nesúlad v bezpečnostnej sfére politiky. Tieto skúsenosti postupne zblížili Paríž a Londýn – obom však ostali ich vlastné záujmy Britsko-francúzske zblíženie a kompromisy boli nakoniec stelesnené v dohode zo Saint Malo. Vznik Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky mohol teda odštartovať vďaka **britsko-francúzskemu summitu**.

Oveľa konkrétnejšie predstavy o ďalšom vývoji SZBP sa však objavujú rok po dohode zo Saint Malo, na summite v Helsinkách. V zmysle uznesenia, ktoré tam bolo prijaté, EÚ mala do roku 2003 vybudovať vlastné sily o čítnosti 60 000 mužov, úlohou ktorej by bola realizácia tzv. petersberských misií (petersberské misie zahŕňajú všetky oblasti krízového manažmentu od vynucovania mieru až po jeho udržanie, išlo o preberanie úlohy WEU). Tieto sily mali byť schopné zasiahnuť do 60 dní a zotrvať na mieste minimálne tri mesiace do vystriedania. Okrem toho sa očakávalo, že pre tieto sily bude zabezpečená primeraná letecká a námorná podpora, vrátane dopravných a logistických prostriedkov, ako aj ďalšej podpory. Na summite boli tak vytvorené nové podporné vojensko-politické orgány: *Politický a bezpečnostný výbor*, *Vojenský výbor EÚ*, *Vojenský štáb EÚ*. Všetky tieto aktivity získali plnú podporu Veľkej Británie.

Veľká Británia vidí samu seba ako jedného z vedúcich hráčov Európskej ako aj globálnej bezpečnostnej a zahraničnej politiky. Je členom NATO, EU a permanentným členom Bezpečnostnej Rady OSN. Silná orientácia na jej členstvo v NATO a dôležitosť, ktorú tomuto členstvu prikladá, patrili donedávna medzi základné prvky jej zahraničnej politiky. V rámci EU jej môžeme priradiť jeden z aktívnych vedúcich hlasov, keď stála pri stavaní základov EU; bola iniciátorom mnohých reforiem ako napríklad jednotný európsky trh a deregulácia; a zaujala vedúcu rolu pri vývoji Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Pri debatách o budúcnosti EU je zástancam hlavne medzivládneho prístupu, založeného na centrálnej funkcii Európskej Rady. Je jednoznačným zástancam rozšírenia EU. (15).

Zmena pomerov na svetovom kolbišti po druhej svetovej vojne a relatívne oslabenie Britského vplyvu na globálny vývoj od roku 1945 priviedol Veľkú Britániu ku spolupráci na multilaterálnej úrovni a k tendencii využiť EU ako motor na realizáciu vlastných záujmov. Veľká Británia vidí Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ a EBOP ako jeden zo základných nástrojov k dosiahnutiu týchto záujmov a jej angažovanosť v SZBP bola do roku 2005 skôr adaptáciou ako zmenou v prioritách jej zahraničnej politiky.

Cez svoj rezervovaný prístup sa Veľká Británia pri sledovaní nezávislosti v zahraničnej a obrannej politike podriaďovala (aj keď ťažko) obmedzeniam, ktoré SZBP so sebou prináša. So zmenami na Downing Street a pod tlakom kontinentálnych pokusov o spojenie európskych názorov v tomto smere sa základy zahraničnej politiky Veľkej Británie dali do pohybu smerom k vyváženosti aktérov euroatlantizmu. Čo je nebyvalý pokrok v prospech európskej integrácie. Aj z toho dôvodu už nedochádza tak často k nechote a nesúhlasu Veľkej Británie v prípadoch, keď kooperácia zahraničnej a bezpečnostnej politiky zapadala do formálnych štruktúr tvoriacich sa v rámci EU a nadobúdala nadnárodný

charakter. Postupne vidíme, že zo strany britskej politiky mizne paranoidné podozrenie a strach z vytvárania federálnej politiky EU.

Môžeme hovoriť o dileme, keďže na jednej strane existuje zjavný záujem o zefektívnenie a upevnenie celkovej moci a sily zahraničnej a bezpečnostnej politiky EU na medzinárodnej úrovni, avšak nie za cenu oslabenia a straty vlastnej jedinečnosti Veľkej Británie. Ako príklad je možné uviesť hodnotenie v Bielej knihe Veľkej Británie z roku 1996: „Zároveň však musí byť jasné, že SZBP sa nemôže nikdy stať výhradnou politikou, ktorá by nahradila národné zahraničné politiky. Tam, kde sa bude jednať o špecifické britské záujmy, bude Veľká Británia trvať na zachovaní si možnosti slobodnej voľby a slobodného jednanja. Z toho dôvodu, nie je možné zaviazat' sa spoločnými rozhodnutiami, ktoré Veľká Británia ako také nepodporuje“(16). Toto tvrdenie prechádza veľmi zložitým vývojom. Keď sa začalo pracovať s termínom *minister zahraničia EU* vznikla zo strany Veľkej Británie určitá obava zo straty svojej suverenity. Ďalej ide o prístup k spoločnej európskej mene, ktorú Veľká Británia odmieta. Veľká Británia však postupne upravuje svoju nerozhodnosť v rámci rozsahu integrácii do SZBP a používania politik EU ako svojho nástroja. Jej postoj sa približuje Francúzsku a integračným postojom vôbec. Je možné, že ide o obavy, že sa vedúcej role v SZBP a EBOP chopí Francúzsko v spolupráci s Nemeckom. Napätie medzi Veľkou Britániou a Francúzskom bolo v minulosti evidentné a dá sa povedať, že i v súčasnosti dochádza k súpereniu o „vodcovstvo“ v rámci EU práve medzi týmito dvoma členskými štátmi. Toto súperenie bolo často potvrdené rozdielnymi pohľadmi na otázky vojny v Iraku, postoju k NATO, či rozšírenia EU o ďalšie členské štáty. Britská verejnosť sa k týmto otázkam stavia pozitívne a prointegračne (historický aspekt, hrdosť na ozbrojené sily Veľkej Británie).

Špecifikom Veľkej Británie bol jej jedinečný vzťah ku USA. Veľká Británia sa svojim postojom ku SZBP do r. 2006 snažila tento vzťah neporušiť a neuškodiť mu. V analyzovanej literatúre existujú domnienky, že v podstate USA a nie EÚ sú tým preferovaným partnerom Veľkej Británie a to najmä pre oblasti bezpečnosti. Veľká Británia zatiaľ nepovažovala SZBP za samostatne schopnú dostatočne reagovať na bezpečnostné problémy bez účasti USA. Za ďalšieho strategického partnera býva označované NATO, ktoré bolo vnímané ako jediná spoľahlivá záruka pre bezpečnostnú politiku najmä v Európe. Veľká Británia často vyjadrovala názory, že snahy o posilnenie autonómnych obranných kapacít EU môžu viesť k oslabeniu NATO. Jednanie na summite v Saint Malo došlo k určitému prelomu. Veľká Británia začala vnímať EBOP ako podporu schopností manažmentu kríz a ako doplnok NATO. V tom čase Veľká Británia rozhodne vyjadrovala presvedčenie, že bezpečnostné štruktúry EU a NATO sa musia dopĺňovať a navzájom podporovať aby nedochádzalo k prekryvaniu členstiev v týchto organizáciách. Vymedzenie funkcií medzi NATO a EU je veľmi dôležité, aby nedochádzalo k zbytočnej duplikácii.

Veľká Británia bojuje s vlastnou ambíciou stať sa jednou z hlavných vojenských síl v minimálne v Európe. Túto jej tendenciu nepriamo potvrdil Istanbulský summit NATO v časti hodnotenia armád súčasného sveta, kde ozbrojené sily Veľkej Británie boli zaradené hneď za ozbrojené sily USA. Vojna v Iraku priamo potvrdila tento fakt a Veľká Británia by uvítala pomoc zo strany EU tak aj NATO. Na druhej strane Veľká Británia usiluje o zvýšenie potenciálu a kapacít vlastných obranných síl, ale aj ozbrojených síl členských štátov EU s cieľom pripraviť ich a umožniť im naplňať úlohy, ktoré sú od nich očakávané v rámci petersberských misíí a úloh.

Kľúčové špecifiká Veľkej Británie vo vzťahu k SZBP a EBOP:

- **Obraz Veľkej Británie ako jedného z hlavných hráčov** zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Historicky vžitá postavenie Veľkej Británie, ktoré

sa v súčasnosti usiluje dosiahnuť najmä vo vyváženej spolupráci EU a USA, ako strategickými partnermi .

- **Identita a nezávislosť Veľkej Británie** v rámci európskej integrácie. Veľká Británia sa veľmi ťažko prispôsobuje integračným procesom (obavy z federácie). Súčasťou tejto problematiky je aj režim jazdy vľavo a otázka zavedenia Eura (britská libra patrí k znakom britského národného uvedomenia).
- **Neochota vybrať si preferovaného partnera**, t.j. alianciu preferovane s **USA alebo EU**.
- Silná podpora zo strany verejnosti pre **pozíciu Veľkej Británie ako lídra SZBP**.
- **EU sa čoraz viac stáva hlavným možným pôsobiskom** na hľadanie riešení bezpečnostnej politiky.
- Uvedomenie si problematiky terorizmu je jedným z dôvodov, prečo existuje snaha zo strany Veľkej Británie o **vytvorenie komplexnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky**, ktorá by bola schopná a mala potrebné kapacity na riešenie takých problémov.

Veľká Británia výsostne podporuje vojenské ambície Európskej únie ako je schopnosť rýchlej a rozhodnej reakcie v problémových oblastiach na i mimo európskeho územia. Prijatie Európskej bezpečnostnej stratégie v r. 2003 znamenalo formálny začiatok konceptu **Bojových skupín EÚ**. Zmyslom bojových skupín (1500 vojakov na každú skupinu) je, aby bola Únia schopná riešiť problémy na i mimo vlastného územia. Môžu ju vytvoriť buď jeden štát, alebo skupina štátov. Tieto skupiny fungujú a rotujú od januára 2007. Projekt prvej bojovej jednotky naštartovali **Veľká Británia**, Francúzsko a Nemecko vo februári 2004 a v lehote dvoch mesiacov ho ministri obrany krajín EÚ schválili. Následne ho premenili na Európsky koncept, ktorý bol formálne uvedený 22. novembra 2004 na Konferencii o záväzkoch v oblasti obranných kapacít. Bojové skupiny by mali byť použiteľné v celom spektre úloh, ktoré sú vymenované v článku 17.2 Zmluvy o Európskej únii a tých, ktoré sú uvedené v Európskej obrannej stratégii, menovite v otázkach bojovej sily krízového manažmentu (Petersberské misie). Kľúčová úloha európskych bojových jednotiek tkvie v schopnosti začať operáciu v lehote 5 dní po schválení Radou. Sily by mali byť na cieľovom území do 10 dní od rozhodnutia EÚ o spustení operácie. V odpovedi na krízu alebo na urgentnú žiadosť OSN, by mala byť EÚ schopná viesť simultánne operácie o dvoch bojových skupinách v trvaní do 120 dní. Na spomínanej Konferencii o záväzkoch v oblasti obranných kapacít konanej 22. novembra 2004, prijali členské štáty spoločný záväzok týkajúci sa vytvorenia **13 bojových skupín EÚ**. Jednotky operujú od začiatku roku 2007:

- Francúzsko
- Taliansko
- Španielsko
- **Veľká Británia**
- Francúzsko, Nemecko, Belgicko, Luxembursko
- Francúzsko a Belgicko
- Nemecko, Holandsko a Fínsko
- Nemecko, Rakúsko a Česká republika
- Taliansko, Maďarsko a Slovinsko
- Taliansko, Španielsko, Grécko a Portugalsko
- Poľsko, Nemecko, Slovensko, Litva
- Švédsko, Fínsko vrátane Nórska,
- **Veľká Británia a Holandsko**

Na to, aby sa mohli skupiny kvalifikovať ako Európska bojová skupina, budú musieť splniť všeobecne definované a schválené štandardy a absolvovať proces vytvárania bojovej skupiny. EÚ si uvedomuje, že jej iniciatívy sa môžu prekrývať s iniciatívami NATO, akými sú napríklad jednotky rýchleho nasadenia NATO. EÚ a NATO teda pripustili celkovú prepojenosť a komplementárnosť bojových skupín EÚ a jednotiek rýchleho nasadenia NATO. To znamená súlad štandardov, praktických metód a procedúr všade tam, kde je to možné, ale aj potrebné. Pri budovaní Európskych bojových skupín bola upriamená pozornosť na chýbajúcu kapacitu vojenskej výzbroje v takých oblastiach, akou je schopnosť zabezpečiť leteckú prepravu, vykonávať prieskum bojiska pomocou diaľkovo riadených, bezpilotných prostriedkov a na potrebu zlepšenia interoperability zariadení a komunikačných systémov. *Projekt Bojových skupín Európskej únie je rozhodne ambiciózny, usiluje sa dať EÚ nástroj, aby sa mohla stať akceptovaným aktérom v medzinárodných vzťahoch s vlastnými modernými vojenskými spôsobilosťami.* Podľa Hlavného cieľa 2010 je zámerom tohto projektu umožniť Európskej únii „zdieľať zodpovednosť za globálnu bezpečnosť.“ Úspešné misie vedené EÚ, ako Artemis, Concordia a Althea, môžu byť povzbudením, ale na druhej strane odhalili množstvo slabín, s ktorými sa musí EÚ vysporiadať. Je potrebné si uvedomiť, že spoločné európske jednotky ešte nikdy neboli priamo zapojené do „ostrých“ bojov. Všetky ukončené operácie prebiehali v oblastiach mimo hlavných bojov a aj operácia Artemis mala obmedzené ciele a európske bojové jednotky priamo nebojovali. Len skutočné, ostré bojové nasadenie Bojových skupín EÚ preverí reálnosť ambícií tohto projektu. Ďalším problémom môžu byť priamo jednotlivé spôsobilosti. Na rozdiel od USA je to problém európskeho strategického leteckého a námorného transportu, pretože mnohé členské krajiny ani len nevlastnia dostatočné vybavenie pre expedičné operácie. **Veľká Británia** bola na počiatku vytvárania bojových skupín EÚ. Od r. 2000 poskytuje Británia Európskej únii 12 000 britských vojakov, 72 lietadiel a 18 vojnových plavidiel na rýchle nasadenie v mierotvorných operáciách. **Veľká Británia bude mať bojovú skupinu pripravenú v prvej polovici roku 2008** na nasadenie v operáciách vedných EÚ. Druhá skupina zložená z príslušníkov britských a holandských námorných síl bude pripravená k nasadeniu v roku 2010.

Záver

Veľká Británia je mocným stúpencom SZBP a usiluje o jej zefektívnenie jej funkčnosti, ktoré nedosiahla zďaleka možností svojho potenciálu, ale s obavou, aby nebola nedobrovoľne privedená k akciám, ktoré sama nepodporuje.(3)

Štúdium a analýzy dostupných zdrojov potvrdzujú, že Veľká Británia mení svoj vzťah k partnerom za Atlantickým oceánom. Dochádza k triezvejšiemu a pragmatickejšiemu vzťahu s USA. Počas posledného obdobia sa prístup a snaha jej čelných predstaviteľov výrazne posunul smerom k spolupráci v rámci integrovanej a rozšírenej EÚ. To sa prejavilo v množstve vojakov, ktoré Veľká Británia zaradí v najbližších rokoch do štruktúr európskych síl rýchleho nasadenia (petersberské úlohy), ako aj v snahe intenzívnejšie komunikovať o otázkach európskej bezpečnosti s Francúzskom a Nemeckom, ktoré boli do roku 2003-2006 jej oponentmi.

Prebiehajúce zmeny naznačujú, že Veľká Británia sa postupne stáva „hrdou krajinou EÚ so silnými obrannými väzbami“ v rámci kontinentu. Pod výrazom *postupne* rozumieme, že v oblasti európskej bezpečnosti bude pre Veľkú Britániu potrebných niekoľko rokov na zrovnováženie jej doteraz najbližšieho spojenca (USA a štruktúr NATO) so silami a prostriedkami EBS.

Literatúra

1. BACH, I., STEPHEN G. (2006). *Politics in the European Union*. Oxford, Oxford University Press 2006.
2. BEYER, C. (2005). *The European Union as a Security Policy Actor – The Case of Counterterrorism*. London, Routledge
3. DAVIES, Q. (2004). *The United Kingdom and Europe*. <http://www.hammerwood.mistral.co.uk/europeqd.htm>
4. FIALA, B. (2006). *Recenzia*. MACKOVÁ, E.: *Posuny v sociálnych pojmech v európskom priestore*. Acta oeconomica karviniensis . Karviná: OPF SU, 2006, ISSN 1212- 415X.
5. FRANSER, C. (1999). *The Foreign and Security Policy of the European Union – Past, Present and Future*. Sheffield, Sheffield Academic Press 1999.
6. PAWERA, R. (2004). *Manažment európskej bezpečnosti*. Bratislava. Eurounion, 2004.
7. PICK, O. (2007). *Muž s kravatou. Zahraniční politika Gordona Browna*. In.: Mezinárodní politika, roč. XXXI, 11/2007, s.31,32.
8. POLONSKÝ, D. 2003, *K vybraným aspektom profesionalizácie ozbrojených síl*. In: Sociológia č. 5,2003, roč. 35 s. 465-478
9. ŠKVRNDA, F. (2003). *K sociálno-ekonomickým aspektom a súvislostiam zaistenia bezpečnosti v súčasných medzinárodných vzťahoch*. In: GUBÁŠ, F.: *Ekonomické aspekty a riziká obrany a bezpečnosti Slovenskej republiky*. Bratislava. Inštitút obrany a bezpečnosti MO SR, 2003, s. 61-66
10. TAYLOR, C. (2006). *European Security and Defence Policy: Developments Since 2003*. London, House of Commons Library 2006.
11. VAN HAM, P.: *Europe gets real* [online]. 2004 [cit. 2004-03-18]. Dostupné na Internetu <<http://www.aiscgs.org/c/vanham.shtml>>
12. VÁŠKA, J. (2002). *Evropská bezpečnostní a obranná politika v agendě Konventu*. Integrace, Politika 2002. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.integrace.cz>>
13. Western European Union (2004).: *History of the Western European Union*. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.weu.int>>
14. WINN, N. (2003). *Towards a Common European Security and Defence Policy? The Debate on NATO, the European Army and Transatlantic Security*. London, Frank Cass 2003
15. <http://www.auswaertiges-amt.de>
16. <http://www.europa.eu.int>
17. <http://www.europskaunia.sk>
18. http://www.foruminst.sk/europa/index_sl_body.php?TemaId=8
19. <http://www.mod.uk/DefenceInternet/AboutDefence/Organisation/KeyFactsAboutDefence/EuropeanDefence.htm>
20. <http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1140684698177>
21. <http://www.fco.gov.uk>

Kontakt

Doc. PhDr. René Pawera, PhD.

Fakulta managementu Komenského univerzity Bratislava, katedra financií a ekonómie.

Odbojárov 10, P.O.BOX 95, Bratislava, e-mail: rene.pawera@fm.uniba.sk

PhDr. Oľga Plávková, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GLOBALIZÁCIA A KONCEPT SPOLUŽITIA V POSTMODERNEJ DOBE

plavkova@euba.sk

Abstrakt

Po etape života v spoločnosti, v ktorej bolo cieľom držať všetko v „pevnom stave“ a vopred zadefinovanom poriadku (stav „stabilnej ekonomiky“, „spravodlivej spoločnosti“, život podľa stabilných etických noriem a poriadkov) prichádza tekutá modernita, ktorá umožňuje priebežne hľadať lepšie alebo primeranejšie riešenia, ktoré už nebudú ani konečné ani neodvolateľné. Fukuyama použil na pomenovanie zmien, ktoré nastali vo svete sociálnych vzťahov Schumpeterov pojem „tvorivá deštrukcia“. Modernita sa prejavovala v úsilí petrifikovať cieľ, teda ujarmiť budúcnosť, ktorá tomuto cieľu dávala zmysel. V postmodernom svete má človek stále väčšie problémy presadiť sa ako individuálna, aktívna osoba. V popredí je predovšetkým zmnožovanie okamžitého blahobytu bez ohľadu na životy budúcich generácií. Záujmom jednotlivca je potom len uspokojovať svoje osobné potreby. Bílý v tejto súvislosti hovorí o kríze identity, spojenej so stratou zodpovednosti za spoločnosť, prírodu i životné prostredie. Trvalým atribútom „postmoderného“ životného štýlu je podľa Baumana zvýšená krehkosť, ktorej prepadá takmer všetko; krehkejšími *sa stáva vernosť vo všetkých podobách* od národných väzieb, cez regionálne, komunitné a susedské k ucelenému obrazu o sebe samom. V príspevku sú analyzované rôzne koncepty akým smerom sa bude uberať vývoj spoločnosti tekutej modernity. Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/2498/05 Bezpečnostné riziká v medzinárodných vzťahoch na počiatku 21. storočia.

Abstract

After a period of living in a society primarily aimed on keeping everything in “a settled status” and pre-defined order (a status of “stable economics”, “rightful society”, life according to stable ethical norms and rules) a liquid modernity comes in order to enable continuous looking for better or more appropriate solutions that will not be final or irrevocable. Fukuyama has used a Schumpert’s term “creative destruction” to give a name to changes occurring in the world of social relations. Modernity has appeared in an attempt to stabilize a goal, i.e. to enslave a future which would make a sense to this goal. In the post-modern days an individual has to face more and more serious problems to assert oneself as a unique and active person. Multiplying the immediate prosperity without taking into account lives of future generations has become a primary interest of individuals. In this context Bílý mentions “a crisis of identity” which is connected with a loss of responsibility for society, nature and living environment. According to Bauman a permanent attribute of “post-modern” living style consists in an increased fragility which takes up almost everything; trust in all its forms becomes more fragile and this can be visible from national through regional, community and neighbouring relations towards an exhaustive picture of individuals on

themselves. The article analyses different concepts as to which direction would the society of the liquid modernity develop in the future.

1. Formovanie globálneho vedomia ako konceptu spolužitia v postmodernej dobe

Informačný vek, tretia civilizačná vlna, zásadne posilňuje jednotlivcov tým, že im poskytuje prístup k informáciám. Tento zlom odštartoval o. i. aj proces komplexných premien v spoločenskom poriadku (nárast nepokojov, zločinnosti), výrazné oslabenie tradičných príbuzenských vzťahov, uvoľnenie rodinných a manželských zväzkov, pokles pôrodnosti a celkové zníženie úlohy reprodukcie a rodiny v ľudskom živote, rozpad medziľudských vzťahov, pokles dôvery vo vládne inštitúcie a k spoluobčanom. Súčasne s tým sa zmenilo napr. postavenie ženy vo svete práce, kvalita a dostupnosť zdravotnej starostlivosti, prejavujúca sa predĺžením ľudského života; mnoho zmien sa prejavilo v oblasti spoločenských hodnôt a morálnom živote, atď. Fukuyama použil na pomenovanie zmien, ktoré nastali vo svete sociálnych vzťahov Schumpeterov pojem „tvorivá deštrukcia“⁵¹⁷ a Giddensovu analýzu zmien súvisiacich s nástupom obdobia „postmodernity“, ktorý posunul do centra podstatnú zmenu individualizmu. Vysvetľuje, že zo sily, ktorá pozitívne ovplyvňovala spolužitie a pôsobila na emancipáciu, sebauvedomenie, silnú motiváciu k výkonu, atď., sa stala sila so silne patologickými dôsledkami - prináša do života spoločnosti a ľudí vedomú izoláciu od druhých ľudí, sústredenosť na seba samého a svoje najbližšie okolie, neochotu spolupracovať, absenciu solidarity a samozrejme koniec „kolektivismu“ ako nechceného dieťa modernity.⁵¹⁸

Širší rámec pre analýzu zmien v období povojnových rokov môžeme spolu s Stafsengom označiť ako sociálnu a morálnu „zmluvu“, s presným významom pre mladých i starých: znamenala prísľub rovnováhy medzi „tým, čo dávaš“ a „tým, čo dostávaš“. Ten, kto sa správal správne, mohol žať výsledky vo forme práce, príjmu a sociálneho zabezpečenia. V rámci tejto perspektívy Stafseng tvrdí, že od polovice 70. rokov sa v západnej Európe dôvera v túto sociálnu a morálnu zmluvu rapídne znížila.⁵¹⁹ Kulmináciu modernosti spája s érou „štátu blahobytu“. Postmodernosť vidí ako pokračovanie modernosti. Štát blahobytu znamenal materiálny základ pre situáciu, kedy sa občianstvo a moderná individualita môžu aplikovať na všetkých. Perspektíva boja za modernú individualitu spočíva podľa neho v tom, že každá sociálna kategória (mládež, ženy, deti) sa v povojnových rokoch zapojila do boja za modernú individualitu. Proces dezintegrácie, ktorý nastúpil, priniesol dezintegráciu toho, čo Stafseng nazval „sociálna zmluva štátu blahobytu“, t. j. oslobodenie od konvencií a tradícií a prílišného kolektivismu, ktorý pohlcoval človeka natoľko, že strácal individuálny pohľad na dianie okolo seba.⁵²⁰ V tejto súvislosti Beck prišiel s konceptom o individualizačnom posune. Ten spôsobuje, že jednotlivec sa síce vymaňuje z tradičných väzieb a spôsobov existenčného zabezpečenia, ale vzápätí sa podriaďuje tlakom trhu práce a konzumnej existencie. Namiesto tradičných väzieb a sociálnych foriem (sociálna trieda, nukleárna rodina) nastupujú sekundárne inštitúcie a inštitúcie, ktoré utvárajú životnú dráhu jednotlivca a v rozpore s individuálnou dispozíciou, ktorá sa realizuje ako forma vedomia, z neho robia hračku módy, okolností, konjunktúr a trhov.⁵²¹

⁵¹⁷ FUKUYAMA, F. 2005. Veľký rozvrat, s. 17.

⁵¹⁸ Podľa PETRUSEK, M. 2005. Poznámky o životním stylu, s. 12.

⁵¹⁹ STAFSENG, O. 1995. Kritika vágnych teórií, s. 7.

⁵²⁰ Podľa STAFSENG, O. 1995. Kritika vágnych teórií, s. 18.

⁵²¹ BECK, U. 2004. Riziková spoločnosť, s. 211.

Individualizačný posun zasiahol do všetkých oblastí ľudskej aktivity. Kým ešte v 60. rokoch rodina a povolanie predstavovali pre človeka dve veľké istoty, koncom 90. rokov a na prelome tisícročia obe tieto istoty stratili ochrannú funkciu. Novo nastúpeným trendom je princíp aktívneho konania v každodennom živote, nadobúdajúci napr. podoby:

- *autoreflexívna biografía*: sociálne vyznačená biografía sa premieňa na biografíu, ktorá je a musí byť vytváraná samotným jednotlivcom (princíp „plánovacia kancelária“ vo vzťahu k vlastnej biografii, k vlastným schopnostiam, orientáciám, partnerským vzťahom, atď.);⁵²²
- *individualizácia pracovných biografíí*: vznikajúca ako dôsledok diferencovanej spojitosti vzdelávania, nezamestnanosti, ďalšieho vzdelávania a kariéry; namiesto tradičnej orientácie na prácu sa dôraz kladie na životnú orientáciu v práci, v popredí ktorej stojí individuálna sebarealizácia;
- *inštrumentalizácia procesu získavania kvalifikácie*: ako dôležitý predpoklad disponovať kvalitami, ktoré určujú šance na pracovnom trhu, s tým súvisiace predĺženie vzdelávacej kariéry, resp. jeho zmena na sústavné celoživotné vzdelávanie; rekvalifikácia je nutnou podmienkou úspešnosti na trhu práce;⁵²³
- *odchýlenie od spoločensky platnej „normality“ v privátnych životných situáciách*: rast počtu samostatne žijúcich ľudí, kohabitácia ako trend partnerského spoluzitia vrátane narodenia detí mimo manželstva, premena manželstva na partnerstvo, opakované manželstvá, uvoľnenie noriem vo výchove detí;
- *životný štýl štandardizovanej, kolektívnej existencie izolovanej masy pustovníkov, veľakrát osamelo sledujúcich rovnaké televízne vysielanie do celého sveta*: podvojná priestorová a sociálna existencia bez ohľadu na hranice kultúr a národov;
- *vyviazanie sa z tradičných skupinových štruktúr*: oslabenie pút a väzieb so životom v náboženskej, športovej, politickej či inej spoločenskej skupine;
- *predĺžená doba „sociálnej staroby“*: *seniorizmus* s obmedzenými možnosťami a tlakmi na slobodnú voľbu v individuálnom živote (zdravie, chudoba, osamelosť) a starnutie populácie ako celospoločenský fenomén;
- *expanzia rizík v každodennom živote*: nezamestnanosť, chudoba, kriminalita, ekologické hrozby, terorizmus;
- *životné správanie v rámci všeobecne prijatého liberálneho západného racionalizmu, založeného na utváraní konsenzu pri riešení konfliktov, reflektujúce najmä skutočnosť, že vo „veku migrácie“ a vznikajúcej multikultúrnej spoločnosti dochádza k presunutiu konfliktu z etnicko-kultúrneho na ideologicko-náboženské pole*; spoluzitie si potom vyžaduje vymedzenie aspoň minimálneho záväzného rámca spoločenskej súdržnosti, ak sa má život v európskom i celosvetovom priestore vyhnúť ostrým konfliktom s jeho násilnými „vojnamí viery“.⁵²⁴

Možno sa uspokojiť s tým, že zatiaľ nedošlo k naplneniu nie celkom optimistickej vízie Richtera, že individualizačný posun po skončení „studenej vojny“ sa bude uskutočňovať „už nie cez sebarozvoj a sebarealizáciu v podmienkach liberálneho politického pluralizmu, ale cez skupinový egoizmus, skupinové násilie zvonku a skupinovú solidaritu zvnútra“.⁵²⁵ Naproti tomu túto základnú zmenu interpretuje Drucker v optike novej ekonomiky, cez paradigma vytvárania bohatstva. Podstatným rysom spoločnosti nového typu podľa neho je, že

⁵²² BECK, U. 2004. Riziková spoločnosť, s. 217.

⁵²³ RICHTER, I. 1995. Nové epochy, s. 64.

⁵²⁴ BARŠOVÁ, A. - BARŠA, P. 2005. Od multikulturalizmu k občanské integraci, s. 61.

⁵²⁵ RICHTER, I. 1995. Nové epochy, s. 65.

v ekonomických a spoločenských procesoch už nejde ani o kapitál, ani o pôdu, ani o prácu, ale o vedomosti a informácie. Informácie a vedomosti sa stávajú kľúčom k bohatstvu. S tým je tesne spätá významná zmena v nárokoch na vzdelanie jedinca, ktorému skôr stačilo niekoľko rokov učenia na celý život, zatiaľ čo v nových podmienkach je nutné, aby sa v relatívne krátkych, niekoľkoročných intervaloch, opakovane rekvalifikoval.⁵²⁶ Poznatky a vedomosti majú často útržkovitý charakter, stráca sa tvorivé myslenie a snaha samostatne s poznatkami pracovať. Strata kontinuálnosti vo vzdelávaní prináša človeku súbor „ľahko konzumovateľného instantného vedenia“.

Mnohí autori sa však zhodujú na tom, že postmodernizmus predovšetkým radikálne spochybnil rozlišovaciu schopnosť v rámci kultúrnych štandardov. Petrussek upozorňuje, že hoci sa od konca 19. storočia hovorí o kríze európskej kultúry, až v súčasnosti padli nádeje stojace v pozadí týchto úvah, že sa kultúra predsa len dokáže vrátiť k vyššiemu kultúrnemu štandardu a sama seba znovu nájde.⁵²⁷ Keller upozorňuje na ďalšiu stránku premeny modernej spoločnosti na postmodernú, a síce, že individualizmus prostredníctvom vlastného úsilia, slobodných individuálnych aktivít, prináša nielen vedomé, plánované a cieľovo zamerané výsledky, ale zároveň spoluvytvára „spoločné blaho“ a základy sociálnych inštitúcií, poriadku a tradícií.⁵²⁸ Podľa Kellera v rámci spoločenského vývoja dospel individualizmus do degeneratívneho štádia, kedy sa postupne premenil na „chladný egoizmus, absenciu spoločenskej zodpovednosti, neochotu k solidarite“. Z pohľadu života spoločenského celku to prinieslo potlačenie akéhokoľvek sociálneho kolektivismu do úzadia, jeho dehonestáciu na úroveň „zakukleného socializmu“, a z pohľadu na jednotlivca situáciu permanentnej voľby, zúženej hlavne na priestor spotrebného správania. V tomto kontexte Petrussek vníma súčasnú spoločnosť aj ako „náhradnú spoločnosť“, ktorá vyzdvihuje spotrebu individua do pozície kľúčového ukazovateľa jeho sociálneho statusu, pričom je profesijná pozícia dôrazne odsunutá na „druhú koľaj“.⁵²⁹ Fukuyama považuje za jednu z výziev informačného veku, do ktorého prichádzajú súčasné demokracie, ich „schopnosť udržať spoločenský poriadok napriek technologickým a ekonomickým zmenám“. V hľadaní odpovede na túto otázku postupne dospel k názoru, že v súčasných liberálnych demokraciách sa prejavuje tendencia podliehať prehnanému individualizmu, čo zároveň považuje za ich najväčšiu dlhodobú zraniteľnosť. Technický a ekonomický pokrok rozvracajú spoločenské normy, ktoré fungujú pre jedno historické obdobie; spoločnosť sa potom musí prispôbiť, aby si ustanovila nové normy za zmenených podmienok. Platí to aj o novom veku informačných technológií, v ktorom sú staré pravidlá rozvrátené. Poukazuje na fakt, že od 60. rokov minulého storočia sa západné krajiny snažili zbaviť jednotlivcov obmedzení, ktoré na nich kládlo množstvo tradičných spoločenských noriem a morálnych pravidiel. Vývoj v západnom svete ukazuje, že toto oslobodenie sa týkalo spoločenských noriem a zákonov nadmerne obmedzujúcich možnosti voľby a príležitostí pre jednotlivca.⁵³⁰

V atomizovanej spoločnosti sa človek vďaka tomu, že spoločnosť posilňuje a umocňuje *individuálne stratégie*, postupne vymaňuje zo závislosti na tejto spoločnosti. Človek sa zbavuje záväzkov voči spoločnosti, ktorá mu paradoxne takéto správanie umožňuje. V rámci diskusie na túto tému aj Beck ukázal, že individuum nestojí a priori voči spoločnosti, ale ako jej špecifický produkt sa postupne mení na jej vnútorného nepriateľa. Individualizmus, ktorý mal byť sociálnym štátom zredukovaný, sa nakoniec stáva pre spoločnosť najnebezpečnejším

⁵²⁶ DRUCKER, P. F. 1993. Postkapitalistická spoločnosť, s. 12, s. 57.

⁵²⁷ PETRUSEK, M. 2005. Poznámky o životnom štýle, s. 12.

⁵²⁸ BECK, U. 2004. Riziková spoločnosť, s. 426.

⁵²⁹ PETRUSEK, M. 2005. Poznámky o životnom štýle, s.16.

⁵³⁰ FUKUYAMA, F. 2005. Veľký rozvrat, s. 25.

ohrozením.⁵³¹ K podobnému záveru dospel aj Fukuyama keď skonštatoval, že „individualizmus je základným kameňom modernej demokracie, ale prehnaný individualizmus tým, že znižuje sociálnu súdržnosť, môže mať na demokraciu negatívny dopad“.⁵³² Bauman upozorňuje, že postmodernita je určitou etapou vo vývoji indivíduí, ale aj spoločenských vzťahov. Trvalým atribútom „postmoderného“ životného štýlu sa zdá byť nespojitosť, nekonzekventnosť konania, fragmentácia a epizodičnosť rôznych sfér ľudských činností. Všetky sú dôsledkami prudkého rastu mobility a „anonymity“ života v mestských aglomeráciách, v ktorých „morálna hustota“ nezodpovedala „hustote fyzickej“. Zároveň človek, zvyknutý na stavanie si cieľov na základe predpokladu, že žiaduci cieľ bude rovnako žiaduci aj zajtra, túto oporu stratil. Podľa Baumana ide o rozpad životného projektu na kaleidoskop samostatných epizód. Každé životné konanie človeka nadobúda dočasný charakter, každý dosiahnutý stav je predbežný a „potom sa uvidí“. Modernita sa prejavovala v úsilí petrifikovať cieľ, teda ujať budúcnosť, ktorá tomuto cieľu dávala zmysel. Postmoderný kontext prináša signály, ktoré si odporujú a spôsobujú chaos v myslení človeka: nielen budúcnosť, ale aj minulosť sú chronicky neurčité a nik nemá istotu v tom, čo sa stane zajtra, ale neexistuje ani dôvera v to, čo sa vykonalo včera a aké to má dnešné prejavy.⁵³³

Najjednoduchší únik z tejto hodnotovej dezorientácie v dnešnej dobe predstavuje buď konformizmus alebo totalitarizmus. V oboch prípadoch ide o výsledok toho, že človek stráca svoje tradičné istoty a pokúša sa nájsť nové istoty, hodnoty, ciele. V prvom prípade chce „byť ako iní“ (konformizmus), v druhom prípade sa chce „spoločniť na niekoho iného“ (totalitarizmus).⁵³⁴ Podľa Petruska korene príklonu ku konformizmu treba hľadať v rozpore medzi étosom modernity a postmodernity. Étos ranej modernity (klasického kapitalizmu) umiestňoval práca v rebríčku hodnôt na najvyššie miesto a realizovaniu spotreby predchádzala „odložená gratifikácia“ (dokonca istá miera vedomej askézy). Étos postmodernej spoločnosti tento vzťah prevrátil a ukazovateľom sociálneho postavenia už nie je vykonaná práca, ale demonštratívna spotreba. Pritom je ľahostajné, akými prostriedkami je táto spotreba saturovaná.⁵³⁵

Život v postmodernej spoločnosti býva prirovnávaný k princípu „hypermarketu“. Kým v optike ekonóma je jednoducho prostredím na utrácanie (výdaj) peňazí, z pohľadu sociológa ide o zmenu celkového životného štýlu človeka, ktorého hypermarkety, a tovary v nich, vedú k novým vzorcom správania a mienania peňazí na množstvo (ne)potrebných vecí. Takto sa vytvára nový životný štýl ekonomickej a mravnej nezodpovednosti riadený heslom „dnes si treba užívať, platiť sa bude až zajtra“. V analýzach, zameraných na dôsledky životného štýlu založeného na kreditných kartách, sa možno stretnúť aj s pojmom globálna spoločnosť kreditných kariet. Na rozdiel od spotrebného správania človeka v modernej spoločnosti, ktorý si ním budoval svoj životný štýl, status, identitu, v dnešnom svete spotreba plní čoraz častejšie *funkciu narkotika*, ktoré má pomôcť prekonať nudu, frustráciu či strach z rizík, ktoré prináša život v pokročilej moderne. Spotrebné správanie vyvoláva ponuku, podávaná v maximálne populárnej podobe. Ako konštatuje Bílý „súčasný hospodárstvo je ovládané veľkými organizáciami, predovšetkým multinacionálnymi spoločnosťami, ktoré sa v minimálnej miere podriaďujú prániam spotrebiteľov na základe konkurencie na trhoch. Naopak, manipulujú spotrebiteľmi tak, aby kupovali to, čo si tieto spoločnosti želajú

⁵³¹ BECK, U. 2004. Riziková spoločnosť.

⁵³² FUKUYAMA, F. 2005. Veľký rozvrat, s. 74.

⁵³³ BAUMAN, Z. 2002. Úvahy o postmoderní době, s. 58-59, s. 131.

⁵³⁴ SKLENKA, I. 2004. Otázka hodnôt očami konzervativizmu, s. 44.

⁵³⁵ Napr. fenomén demonštratívnej spotreby v diele *Expressing America. A Critique of the Global Credit Card Society* v roku 1995.

predať.⁵³⁶ V tomto kontexte sa objavuje aj použitie pojmov „konzumná kultúra“ alebo aj „karnevalová kultúra“ na pomenovanie skutočnosti, že hoci žijeme v „karnevalovej spoločnosti“, kde si človek každý deň musí nasadiť situácii primeranú masku, v každodennom svete človeka je príliš veľa ubíjajúcej nudy. Snaha o jej prekonanie, odstránenie, vyžaduje vyhľadávať stále nové stimuly, ktoré človek, ako aktívny tvor, pre svoj život potrebuje. A tak sa človek spotrebnej postmodernej globalizovanej spoločnosti stáva do istej miery „závislý“ na ponuke tovarov a služieb. S týmto novým spôsobom života v postmodernej spoločnosti prichádza nový fenomén, ktorý možno označiť shopping fenomén. Vyjadrujeme ním fakt, že dochádza ku kvalitatívnemu posunu vo význame nakupovania, z ktorého sa z činnosti spojenej so spotrebou (niekedy nevyhnutnosťou, niekedy príjemnou činnosťou pri zabezpečovaní spotrebných tovarov pre seba a svoje okolie), stáva masová voľnočasová aktivita, neprinášajúca nič iné ako v podstate nezmyselné, bezcieľné, a najmä pasívne strávenie voľného času, v rozľahlých umelých priestoroch, v kruhu príslušníkov celých rodín, priateľov, atď. Ako „pacient svojho druhu“ vyžaduje človek v postmodernej dobe liečenie, ktoré sa mu ponúka znovu v stále viac sofistikovanejšej spotrebe. Neprekvapuje potom konštatovanie, že postmoderná spoločnosť je tiež „chorá“, jej uzdravenie je otáznе, pretože primerané postupy neexistujú.

V postmodernom svete má človek stále väčšie problémy presadiť sa ako individuálna, aktívna osoba. V popredí je predovšetkým rozmnožovanie okamžitého blahobytu bez ohľadu na životy budúcich generácií. Záujmom jednotlivca je potom len uspokojovať svoje osobné potreby. Bílý v tejto súvislosti hovorí o kríze identity, spojenej so stratou zodpovednosti za spoločnosť, prírodu i životné prostredie.⁵³⁷

V literatúre sa možno stretnúť aj vysvetlením dôsledkov globalizácie na individuálny život členov postmodernej spoločnosti cez koncept empowerment (kompetentnosť). Empowerment vyjadruje stav individua a týka sa percepcie okolitého sveta a možností (a súčasne aj schopností) zúčastniť sa na využívaní možností, ak tieto existujú v sieťach a štruktúrach, ktoré viac-menej obklopujú individuum v prostredí kde žije. Ide o reálnu participáciu na trhových, sociálnych a politických aktivitách.⁵³⁸

Možno prijať väčšinu uvedených vymedzení s tým, že *vidíme ako kľúčový moment aktivitu človeka v jeho „odpovediach“ na výzvy, ktoré zo svojho prostredia dostáva*. Premeny životného štýlu pod vplyvom globalizačných procesov sú evidentné. Zároveň však trvale sú, a budú aj v budúcnosti, poznačené obmedzenými sociálnymi zdrojmi spoločnosti, ktoré produkujú sociálne nerovnosti, limitujúce dôstojný život človeka.

V globálnom dialógu ideí súčasného sveta sa objavujú aj argumentácie, pevne spojené s tézou o rôznosti hodnôt svetových civilizácií, pričom sa za základ pre rozličné civilizačné okruhy spravidla používajú veľké svetové náboženstvá. Rozdiely v ich hodnotovom a mravnom videní sveta a človeka sa chápu ako fundament pre rozdiely v hodnotách, na ktorých stoja tieto civilizačné okruhy. Nie náhodou sa práve na tejto téze zakladajú úvahy o nevyhnutnosti konfliktu týchto hodnotových systémov v podobe „zrážky, resp. stretu civilizácií“. Jeden z hlavných ideológov svetovej spoločnosti Huntington v tomto smere upozornil, že súbežná existencia rozdielnych hodnotových systémov smeruje k nutnému konfliktu. Zároveň v jeho tézach, rovnako ako u mnohých iných súčasných teoretikov prevažuje sebavedomé nadhodnocovanie významu a možností západnej civilizácie spojené s presvedčením, že kresťanská, euroamerická civilizácia je zatiaľ technicky, vojensky a zo

⁵³⁶ BÍLÝ, J. 2005. Základy ekonomie, s. 114.

⁵³⁷ BÍLÝ, J. 2005. Základy ekonomie, s. 113.

⁵³⁸ LALUHA, I. 2006. Kvalita života, s. 147.

všetkých stránok natoľko vyspelá, že ju ešte na dlhé desaťročia nie je schopný nikto reálne ohroziť.⁵³⁹

Prikláňame sa k tým prístupom, ktoré síce prijali tézu o konfliktnosti civilizácií, ale nespoliehajú na jednoduché víťazstvá západnej (euro-americkéj) civilizácie a hľadajú možné riešenia. Možno súhlasí aj s takými, ktoré stavili na schopnosť človeka vidieť a vnímať život okolo seba, tiež usporiadanie sveta očami iných. Nový svetový étos na tomto princípe môže ľudstvu slúžiť ako oporný bod v záujme celku.

Globalizácia a individualizácia na prelome tisícročí predstavujú vzájomne späté a podmienené profilujúce trendy v sfére kvality života. Z ich napätia budú vznikať nové podnety a impulzy na zdokonalenie životných foriem, a tým aj na dynamiku pohybu spoločnosti. Vychádzajúc z plurality rôznorodých trendov, ktoré charakterizovali a charakterizujú vývoj ľudského spoločenstva na prelome druhého a tretieho tisícročia Lалуha predpokladá, že základné prvky ovplyvňujúce budúcu kvalitu života, úroveň a formy reprodukčných a sebarozvojových životných procesov, budú rámcovať nasledovné trendy a procesy:

- prienik nových technológií do každodenných životných procesov, do uspokojovania potrieb v mimopracovnom i vo voľnom čase;
- zvyšovanie životného štandardu, kvality života najmä v spoločenstvách, ktoré ešte neprešli do postindustriálnej fázy;
- racionalizácia životných foriem spôsobu myslenia, prekonanie ideologizácie vývojových procesov a konfliktov;
- identifikácia nových sociálnych vzťahov medzi ľuďmi (rodina, región, komunita);
- globálne črty životných podmienok a individualizácia životných štýlov;
- presun k postmaterialistickým hodnotám života a novej filozofii života; vysoký materiálny štandard ako jeho predpoklad;
- nový vzťah k prírodným zdrojom, ochrana podmienok na zachovanie ľudského bytia.⁵⁴⁰

2. Koncept komunity pri riešení otázok spolužitia v postmodernej dobe

Koncept komunity sa považuje za jedno zo základných východísk pri vysvetľovaní pravidiel života v rôznych etapách vývoja spoločnosti. Moderná spoločnosť, na rozdiel od tradičnej komunity, ako ľudskej vzájomnosti, mala za cieľ udržiavať podmienky pre dobrý život každého jej člena s tým, že jediné predstaviteľné usporiadanie muselo byť naplánované pomocou rozumu a udržiavané každodenným sledovaním a riadením.

Postmoderná etapa vývoja spoločnosti nás vyzýva, aby sme v 21. storočí žili bez pevnejších a stabilných orientačných bodov. To si vyžaduje uvedomiť, že sú neodvratne preč všetky staré osvedčené rámce, v ktorých človek získaval obživu: nielen podnik, ale aj práca, ktorá sa tam vykonávala a všetko, čo sme si osvojili k tomu, aby sme boli profesijne úspešní. Náhle a bez upozornenia zmizli stále a nevyhnutné pracovné miesta a zručnosti, ktorá mali „odbyť“ na trhu práce, sú už nepredajné. Zmena sa týka aj ostatných našich svetov: rodinný život už nie je projektom na celý život; lokalita v ktorej celý život žijeme, sa zo dňa na deň mení, a my pomaly strácame záujem tieto všetky zmeny registrovať. Bauman v tejto súvislosti polemizuje s použitím pojmu *flexibilita* na tieto zmeny. Podľa jeho názoru sa skôr jedná o zvýšenú krehkosť, ktorej prepadá takmer všetko; krehkejšími sa stáva vernosť vo všetkých

⁵³⁹ HUNTINGTON, S. P. 2001. Sŕet civilizácií.

⁵⁴⁰ LALUHA, I. 2006. Kvalita života, s. 151.

podobách od národných väzieb, cez regionálne, komunitné a susedské k ucelenému obrazu o sebe samom.⁵⁴¹

Po etape života v spoločnosti, v ktorej bolo cieľom držať všetko v „pevnom stave“, vopred zadefinovanom poriadku (stav „stabilnej ekonomiky“), „spravodlivej spoločnosti“ (život podľa stabilných etických noriem a poriadkov) prichádza tekutá modernita, ktorá umožňuje priebežne hľadať lepšie alebo primeranejšie riešenia, ktoré už nebudú ani konečné ani neodvolateľné.⁵⁴²

Na otázku, akým smerom sa bude uberať vývoj spoločnosti tekutej modernity možno nájsť prinajmenšom šesť rozdielnych konceptov:

- spoločnosť môže nadviazať na myšlienku „*spravodlivej spoločnosti*“, to znamená v podstate udržať stav „dohľadu či dozoru nad svojimi“ (ako tradičná komunita členom redukovať slobodu a zabezpečiť ochranu a sociálnu bezpečnosť). Znamenalo by to, že spoločnosť musí mať záujem „dať príležitosť každému“. V tomto prípade by nastúpilo strategické a postupné odstraňovanie mnohých prekážok, ktoré bránia v uskutočňovaní týchto príležitostí;⁵⁴³
- *spoločnosť ako tekutá modernita, fungujúca na princípe postmodernej komunity* zodpovedá realite, v ktorej stabilné sociálne štruktúry strácajú pevné formy, hranice. V tomto pohľade človek prináleží do rozmanitých, náhradných, zástupných, dočasných (instantných) komunit, ktoré neposkytujú dlhodobé, ale len prechodné vzťahy, väzby, záväzky. Táto otvorená (liberálna) komunita je spoločenským priestorom pre človeka, ako príslušníka ľudského celku, ktorý má on sám využiť na sebakreáciu a tým aj pre rozvoj samotnej komunity. Najdôležitejšou zložkou je sociálne konanie a komunikácia, dobrovoľné prijímanie hodnôt, noriem, skúseností vždy v tom priestore, ktorý človek práve „obýva“. Týmto spôsobom si človek dáva sám sebe príležitosti na uplatnenie svojich schopností vždy v nových a nových podmienkach.⁵⁴⁴ S podobným konceptom prišiel Urry, ktorý použil pojem „bund“ na označenie komunity, vytvárajúcej sa v priesečníku cestovania a usídlenia sa v konkrétnom čase v určitom priestore; jeho komunita je výsledkom slobodnej voľby, vedomého a racionálneho rozhodnutia a zmesi sentimentality a emócií, je nestálym bydliskom v priestore ciest novodobých nomádov a uzlov sietí;⁵⁴⁵
- *otvorená spoločnosť pluralitnej komunity*, budovanej na princípoch kritéria vzájomnosti a princípe neporušiteľných individuálnych práv, ako základného kameňa liberálnej spoločnosti. Ide o koncept, ktorý nadobúda na príťažlivosť najmä v prostredí transformujúcich sa národných štátov v Európe a ich multietnickom otváraní sa imigrantom. Princíp definovaný v koncepte Sartoriho ako „vzájomnosť“ znamená *opätovanie, keď vstup do otvorenej pluralitnej spoločnosti nesie so sebou zisk aj ústupok*.⁵⁴⁶ Ide o hľadanie podoby vzájomného spolužitia príslušníkov rozdielnych kultúr, kde možno uplatniť buď cestu vzájomného neutralizovania na pretínajúcich sa sociálnych a kultúrnych líniách, alebo zdôrazňovania deliacich línií, ktoré sa sčítavajú a tým navzájom posilňujú. Prvá línia - *pluralizmus* - potom neposilňuje, ale tlmí identity, s ktorými sa

⁵⁴¹ BAUMAN, Z. 2006. Komunita, s. 40.

⁵⁴² BAUMAN, Z. 2006. Komunita, s. 60-62.

⁵⁴³ BAUMAN, Z. 2006. Komunita, s. 63.

⁵⁴⁴ DELANTY, G. 2003. Community.

⁵⁴⁵ MAREŠ, K. 2005. J. URRY: Sociology Beyond Societies, s. 38-39.

⁵⁴⁶ SARTORI, G. 2005. Pluralizmus, multikulturalizmus a prisťahovalci, s. 36.

stretáva. Vystupuje ako otvorená spoločnosť, spetrovaná mnohonásobnými príslušnosťami. Druhá línia - *multikulturalizmus* - vytvára „posilnené identity“ a tým so sebou nesie rozpad pluralitnej komunity do uzavretých a homogénnych komunit;⁵⁴⁷

- na obranu dezintegrácie spoločnosti, najmä v prípade zhoršenia sa ekonomickej situácie v spoločnosti a narastania problémovosti sféry každodenného „nepolitického“ života občanov sa v demokratických spoločnostiach utvára *sociálno-komunitná infraštruktúra*.⁵⁴⁸ Koncepcia *občianskej spoločnosti* je založená na princípe spontánneho združovania ľudí na základe ich parciálnych prevažne nepolitických záujmov - ako priestor samoorganizácie a sebaregulácie. Ide o „obsadenie“ priestoru okolo oblasti súkromnej ekonomiky, občianskej samosprávy a dobrovoľných združení ľudí. Účelom občianskej spoločnosti je byť protiváhou štátu, preto sa umiestňuje do časti spoločenského života mimo rámca štátu; aj demokratických štátoch existujú tendencie štátu zasahovať do tejto oblasti života spoločnosti.⁵⁴⁹ Aj Dahrendorf vidí silu občianskej spoločnosti a nakoniec svetovej občianskej spoločnosti v tom, že je výsledkom *ostrážitosti občanov*, hľadania rovnakých práv v ústavnom rámci, aby sa všetci mohli tešiť z občianstva ako základu svojich *životných šancí*. Ľudia sa však nie vždy „dostavia“, aby aktívne riešili napr. ohrozenia prírodného životného prostredia, zhoršovanie ich životného okolia, a to často ani vtedy, keď je treba brániť inštitúty slobody a ohrozované zásady; ako konštatuje v tomto kontexte Dahrendorf, akokoľvek môže *svetová, občianska spoločnosť* vyzerať, bude spoločnosťou, ktorá riadi zákon medzi ľuďmi“. ⁵⁵⁰ Týmto spôsobom možno odpovedať aj na v súčasnosti mimoriadne aktuálnu teoretickú debatu o probléme internacionalizácie občianskej spoločnosti, teda procesu, pri ktorom občianska spoločnosť prekračuje národné hranice.⁵⁵¹ V tejto súvislosti sa objavuje pojem tzv. *global issues networks*, ako vytváranie sietí pre riešenie globálnych problémov, ktoré tým, že majú k dispozícii všetky technologické komunikačné prostriedky, sú veľmi flexibilné, môžu prekročiť hranice jednotlivých štátov, fungujú globálne a pritom sa sústreďujú navždy na riešenie jedného špecifického problému, sa úžasne vzdialili od tradičných mechanizmov občianskej spoločnosti. Podstatná, kvalitatívna zmena je daná ich cieľom, úlohou do budúcnosti - napomôcť budovať globálne občianstvo tým, že presadzujú myšlienky a hodnoty globálneho charakteru (ktoré majú silu mobilizovať ľudí na všetkých kontinentoch). Zároveň táto ich sila, ktorá odstraňuje okrem času aj „priestor“ pôsobí proti združovaniu ľudí, znovu ich atomizuje tým, že ich úplne zbavuje nutnosti fyzického presunu, t. j. dostaviť sa niekam v rámci mobilizačných hnutí, protestov a pod. Na problematiku tohto fenoménu upozorňujú najmä americkí autori, pre ktorých presun aktivít občianskej spoločnosti do virtuálneho priestoru znamená jej odumieranie; pre iných autorov je naopak obrovský nárast diskusných fór a iniciatív na internete prejavom toho, že ide len o *zmenu formy* občianskych iniciatív. Za viac problematiku možno považovať v tomto kontexte skutočnosť, že tieto svetové virtuálne iniciatívy môžu byť zneužitú, vzhľadom na ľahkosť manipulácie s internetovými dokumentmi.

⁵⁴⁷ SARTORI, G. 2005. Pluralizmus, multikulturalizmus a prisťahovalci, s. 77.

⁵⁴⁸ MACHÁČEK, L. 2006. Sociológia mládeže v projekte európskej mládežníckej politiky, s. 11

⁵⁴⁹ SOPÓCI, J. 2000. Sociálne inštitúcie, s. 107.

⁵⁵⁰ DAHRENDORF, R. 1991. Moderný sociálny konflikt, s.279-283.

⁵⁵¹ PEHE, J. 2006. Občianska spoločnosť a nové formy globálnej správy, s.34-37.

Možno sa stretnúť aj s upozornením, že netreba podceňovať akcieschopnosť virtuálnych iniciatív, o čom svedčí napr. opakovaná rýchla schopnosť „fyzicky sa zhmotniť“ v podobe globálnych protestných akcií napr. pri zasadaniach Medzinárodného menového fondu. Celkovo problém globálnej (svetovej) občianskej spoločnosti vidíme ako otvorený problém, ktorý na medzinárodnej úrovni môže, a iste aj bude, prispievať k vzťahom dôvery a súdržnosti, upozorňovať na globálne problémy, i lokálne problémy v rámci jednotlivých štátov, a na individuálnej úrovni prispievať k upevneniu pocitov spolupatričnosti jednotlivcov v rámci ich komunity;

- budovanie *trvalo udržateľných komunit* je koncept, ktorý vychádza zo zásad budovať globálnu ľudskú spoločnosť na princípoch ekologickej racionality, t.j. udržať a riadiť život ľudskej komunity ochraňujúcej svoje najzraniteľnejšie skupiny a v ekologických hraniciach, na princípe „nežiť na úkor zničenia perspektív budúcich generácií“. Súčasná spoločnosť, založená na tradičných hodnotách antropocentrickej racionalistickej pred ekologickej kultúry môže iba vtedy uchovať ďalší život na planéte Zem, ak sa zmenia jej základné hodnoty a stane sa kultúrou prírodnou, biofilnou - kultúrou života.⁵⁵² V tejto línii bol rozpracovaný aj *koncept trvalo udržateľného rozvoja* (TUR), ktorý vychádza z predpokladu, že nestačí individuálna racionalita, ale je nutné *zmeniť pravidlá spolužitia*. Koncept TUR definuje základné okruhy, v ktorých sa má uskutočňovať efektívne plánovanie rozvoja prítomnosti a budúcnosti z pohľadu medzinárodného spoločenstva, a je postupne prenášaný na úroveň jednotlivých štátov. Ide o pravidlá, ktorými sa má riadiť nový typ hospodárskeho rastu; zabezpečovať dôstojný život človeka - prežitie v ľudskej spoločnosti (sociálna ochrana slabých); zabezpečovať prežitie planéty (zachovanie geobiosystému, ochrana prírody);⁵⁵³
- v konceptoch *alternatívnych spôsobov života* (väčšinou ide o sociologické koncepty autorov Robertson, Goldsmith, Keller, Librová a i.) sa zdôrazňuje potreba zmeniť hodnotové zameranie spoločnosti, a z neho plynúci spôsob života. Ako uvádza Librová, podmienky našich životov sa radikálne zmenili, dá sa preto očakávať, že na ne bude reagovať i systém našich potrieb a preferencií. Súčasníci trpia predovšetkým úzkosťou zo straty zamestnania. Ak ho naozaj stratia, prenáša sa to aj do pocitov „sociálnej neschopnosti“. Človek potom prepadá pasivite a nedokáže si hľadať alternatívnu pracovnú činnosť mimo trhu práce. Koncept alternatívneho spôsobu života, niekedy označovaný ako trvale udržateľný spôsob života, resp. ekologicky priaznivý spôsob života, má podľa vyššie uvedených autorov predpoklad stať sa väčšinovým na základe osvojenia si nových nemateriálnych hodnôt v ekonomicky rozvinutom svete. Spôsob života založený na základe *silného environmentálneho uvedomenia* má ako kľúčové hodnoty jednak ekologicky žiaducu štruktúru spotreby a jednak jej nízku dynamiku. Výskumy v skupinách ľudí, ktorí zvolili tento spôsob života však ukázali, že jeho nositelia sú buď *vytesnení väčšinovou spoločnosťou na „okraj“ alebo sa samotní ostentatívne od spoločnosti dištancujú*. Ekologicky priaznivý životný spôsob je v súčasnosti teda *výrazne rizikovou voľbou*, ktorá môže vyústiť do procesu sociálnej exklúzie. Medzi konceptmi ekologicky priaznivého života možno nájsť aj mimoriadne inšpiratívny koncept Enzenbergera, ktorý definuje šesť kľúčových charakteristík, ktoré sa stávajú luxusnými, prepychom, a znamenajú prechod zo životného štýlu v hmotnom luxuse na život, založený na vitálnych životných potrebách (hodnotách).

⁵⁵² LESŇÁK, S. 2007. Násilie a racionalita, s. 318.

⁵⁵³ Návrh Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja. Dostupné na : <http://www.tur.sk>.

Ide o potreby (hodnoty), ktoré sa donedávna považovali za samozrejmosť a ešte stále si málokto uvedomuje dôsledky ich : čas, pozornosť, priestor, kľud, príroda, bezpečnosť. Kým ostatné koncepty ekologicky priaznivého životného spôsobu vyznievajú idealisticky a prinášajú isté riziká ich vyznávačom, tento spôsob života môžu realizovať „elitní migranti“ (pojem Librovej) alebo kategórie ľudí, ktoré si môžu dovoliť praktizovať život na základe „výberovej náročnosti“ (pojem Koháka). Ako príhodne komentovala tento koncept Librová, ide o iný blahobyt a inú chudobu.⁵⁵⁴

Aj keď pred dnešným svetom vyvstáva stále naliehavejšia potreba globálnej solidarity, odstránenia zlých životných podmienok a nevzdelanosti, v čom môže veľa napomôcť globalizované hospodárstvo, prioritou je udržať kľúčové civilizačné hodnoty na báze ľudských práv a rovnosti príležitostí, nech už je pomenovanie tejto éry vývoja spoločnosti akékoľvek.

Zoznam použitej literatúry

1. BARŠOVÁ, Andrea - BARŠA, Pavel: Od multikulturalizmu k občanskej integrácii. Zmeny v západoevropských politikách integrácie prisťahovalcov. In: *Dilemata občanskej spoločnosti. Sociální studia*. Brno : FSS MU v Brně, 2005, č.1, s. 49-66.
2. BAUMAN, Zygmunt: Úvahy o postmoderní době. 2. vyd. Praha : SLON. 2002. ISBN 80-86429-11-3.
3. BAUMAN, Zygmunt: *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 1. vyd. 2006. ISBN 80-8061-225-0.
4. BECK, Ulrich: *Riziková spoločnosť*. 1. vyd. Praha : SLON. 2004. ISBN 80-86429-32-6.
5. BÍLÝ, Jiří: *Základy ekonomie, mezinárodních vztahů, logiky a teorie vědy*. Praha : Eurolex Bohemia s.r.o. 2005. ISBN 80-86861-23-6.
6. DAHRENDORF, Ralf: *Moderný sociálny konflikt*. Bratislava : Archa. 1991. ISBN 80-7115-O24-X.
7. DRUCKER, P. F.: *Postkapitalistická spoločnosť*. Praha: Management Press, 1993.
8. FUKUYAMA, Francis: *Veľký rozvrat*. 1. vyd. Bratislava : AGORA s. r.o. 2005. ISBN 80-969394-1-6.
9. HUNTINGTON, Samuel P.. *Stret civilizácií*. Praha : Rybka Publisher, 2001. ISBN 80-86182-49-5.
10. LALUHA, Ivan: Kvalita života. In: STANEK, V. a kol. *Sociálna politika*. Bratislava : SPRINT - vĕra, 2006, s. 110-154.
11. LESŇÁK, Slavomír: Násilie a racionalita v kontexte ekologickej krízy. In: *Filozofia*, roč. 62, 2007.č. 4, s. 317-323.
12. LIBROVÁ, Hana: Marginalita, sociálne vylúčenie a ekologicky priaznivý spôsob života. In: *Menšiny a marginalizované skupiny v Českej republike*. Brno : MU FSS, Georgetown, 2002, s. 77-92.
13. MACHÁČEK, Ladislav .Sociológia mládeže v projekte európskej mládežníckej politiky. In: *Mládež a spoločnosť*. Bratislava : ÚIPS, roč. XII, 2006, č. 3, s. 7-18.

⁵⁵⁴ LIBROVÁ, H. 2002. Marginalita, s. 76.

14. MAREŠ, Kamil: John Urry. *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-first Century*. London : Routledge, 2000. In: *Dilemata občanské společnosti. Sociální studia*. Brno : FSS MU, 2005, č. 1, s. 187-191.
15. Návrh Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja. Dostupné na : <http://www.tur.sk>.
16. PEHE, Jiří: Občanská společnost a nové formy globální správy. In: *Demokracie a občanství v Evropě*. Salim Murad (ed.). České Budějovice : KSV PFJU, 2006, s. 28-38.
17. PETRUSEK, Miloslav: Poznámky o životním stylu v časech postmoderny. In: *Aktuální problémy životního stylu*. Fazik, A.- Matějů, M. (ed.). Praha : Masarykova česká sociologická společnost při AV ČR, 2005, s. 10-19.
18. RICHTER, Ingo. Nové epochy sa nezačínajú prvý raz. In: *Individualizácia mládeže a modernizácia spoločnosti*. Macháček, Ladislav (ed.). Bratislava: N.P.O.A. Phare a MŠV SR, 1995, s. 63-68.
19. SARTORI, Giovanni: *Pluralizmus, multikulturalizmus a prisťahovalci*. Praha : Dokořán. 2005. ISBN 80-7363-022-2.
20. SKLENKA, Imrich.: Otázka hodnôt očami konzervativizmu. In: SKLENKA, I. - SLÁDEK, K.: *Európa hodnôt*. Bratislava: Centrum pre európsku politiku, 2004, s. 44-48.
21. SOPÓCI, Ján: *Sociálne inštitúcie a sociálna zmena*. Bratislava : UK Bratislava, 2000. ISBN 80-223-1483-0.
22. STAFSENG, Ola: Kritika vágnych teórií o postmodernosti a mládeži. In: *Individualizácia mládeže a modernizácia spoločnosti*. Macháček, L. (ed.). Bratislava : N.P.O.A., Phare a MŠV SR, 1995, s. 7-22.

Kontaktná adresa:

PhDr. Olga Plávková, CSc., Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, email: plavkova@euba.sk

Ing. Leonid Raneta

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ZHODNOTENIE ENERGETICKEJ SITUÁCIE V MOLDAVSKU

raneta@euba.sk

Abstrakt

Energetický sektor je dôležitou súčasťou každej modernej ekonomiky a energetická bezpečnosť sa stáva prioritným cieľom hospodárskej politiky. V Moldavskej republike energetický sektor je v transformačnom štádiu rozvoja, prechod na trhové pravidla hry sa uskutočňuje v ťažkých podmienkach rozdelenia krajiny a nepretržitého vonkajšieho tlaku. Privatizácia a liberalizácia trhu sa uskutočňuje pomaly, kvôli vnútorným a vonkajším ťažkostiam pôsobiacim na vládnucu elítu. Proces liberalizácie je spomaľovaný častými zásahmi štátu v odvetví, nedostatkom investičného kapitálu a neexistenciou stabilných a pochopiteľných pravidiel hry, ktoré sú veľmi dôležité pre prilákanie zahraničných investorov a zvyšovanie produktivity v odvetví.

Abstract

Power branch is a very important part of every modern economy and the power security is a priority in economic policies. In the Republic of Moldova power branch is in a transitional state to the market economy, this change is being taken during very difficult times when the state is divided by an unresolved conflict and continuing international pressures. The privatization and the liberalization of this sector are made very slowly due to different difficulties that are influencing on the elite. The process of liberalization is slowed down by the numerous state interventions in this branch of the economy, the lack of investment capital and the lack of stable and understandable rules of the game, which are required for the attraction of the international investments and increasing the productivity in the branch.

Osobitosť energetického sektoru Moldavskej republiky sa spočíva v tom že, Moldavsko ne má vlastne energetické zdroje fosílnych palív a je takmer úplne odkázané na jeho dovoz, tak tiež musí dovážať veľkú časť spotrebúvanej elektrickej energie. Vyššie uvedené fakty sú v pozadí existencie tesných vzťahov zo zahraničnými energetickými sektormi hospodárstiev susediacich krajín, najmä: Ruskej federácie, Ukrajiny a Rumunska.

Riešenie problémov energetických a ekonomických kríz v značnej miere je závislé od existencie garantovaných metód zásobovania krajiny energetickými zdrojmi. Zložitosť riešenia týchto problémov sa spočíva v tom že, procesy prebehajúce v rámci hospodárstva krajiny teoretický nie môžu byť začlenené ani do modelu centrálne riadenej ekonomiky, ani do modelu trhového hospodárstva, v tomto prípade hovoríme o tranzitívnej ekonomike. V tomto prípade ekonomická informácia nie je perfektná – či že, nezohľadňuje prebehajúce procesy, ich dynamiku a transformáciu.

Preorientovanie ekonomicky na trhové hospodárstvo a ciele spojené s tým, poukazujú na nutnosť adekvátnych a efektívnych krokov smerom ku modernizácii sektorov hospodárstva, samozrejme zahrňujúc aj energetický priemysel. Ide najmä o vytvorenie

technických a ekonomických metód na energetickom trhu, ktoré by umožňovali efektívne reagovať na všetky zmeny vznikajúce v rámci hospodárstva. V týchto podmienkach je dôležité vypracovanie efektívneho mechanizmu vzťahov dodávateľov energetických zdrojov, spotrebiteľov elektrickej a tepelnej energie, ako vo výrobnjej sfére tak aj sfére komunálnych a súkromných spotrebiteľov. Tiež dôležitým bodom je objavenie vzťahov cenovej úrovne v odvetví, ku socialno – ekonomickým aspektom krajiny a jeho vplyv na rôzne sektory hospodárstva ako aj na celkovú konkurencieschopnosť.

Energetický komplex krajiny zdedil niektoré mechanizmy, ktoré sa prejavili byť neefektívne v trhovom hospodárstve, kvôli tomu že sa vyvíjali v podmienkach existencie ZSSR a centrálne riadeného ekonomického systému, zo svojimi charakteristickými črtami⁵⁵⁵. Na príklad: energetický komplex Moldavska je postihnutý chronickou neefektívnou výrobou tepelnej a elektrickej energie (poznámka: veľká konkurencieschopná tepelná elektrárňa Kučiurgan sa nachádza v nepriznanej republike Podnestersko, táto elektrárňa podľahla privatizácii a v súčasnosti patri ruskej energetickej spoločnosti RAO ES „РАО "ЕЭС России““). Mechanizmus dodávania tepelnej energie je postihnutý neplatischopným dopytom a sociálnou citlivosťou vymáhania dlhov v tomto odvetví. Prudké zmeny situácie naznačujú nutnosť prebudovania systému obchodovania s energetickými zdrojmi. Hlavným problémom, ktorý spôsoboval elektro – energetické a tepelno - energetické krízy v minulosti a prípadne môže spôsobiť aj v budúcnosti, je negatívny trend rastu nákladov⁵⁵⁶ výroby elektrickej a tepelnej energie čo, následne zvyšuje cenu pre spotrebiteľa.

Počas tranzitívneho obdobia spotreba energie v krajine poklesla na úroveň, ktorá je tri krát nižšia než na začiatku 90. rokov, objavili prípady nedostatku energetických zdrojov, neefektívne hospodárenie, neplatischopný dopyt a vysoké ceny zhoršovali situáciu. Spotreba elektrickej energie, za posledne 10 rokov – poklesla 6,6 krát, koncoročné energetické prebytky – poklesli 8,1 krát, fakt ktorý značne ovplyvnil spoľahlivosť energetickej bezpečnosti krajiny. Počas tohto obdobia, kvôli rádu rôznych príčin úroveň plytvania sa zvýšila 10 krát, čo sa samozrejme negatívne odrazilo na hrubom domácom produkte a produktivite. Takmer sa zastavil export elektrickej energie, ktorý v rokoch 1985 – 1990 predstavoval 13 – 21,3 percent disponibilných zdrojov.

V tejto súvislosti veľmi dôležitou otázkou sa stáva nutnosť vypracovania energo – šetriacej politiky, ktorá by zvyšovala konkurencieschopnosť produkcie na svetových trhoch, najmä je to aktuálne berúc do ohľadu rastúci trend cien na energetické suroviny. S teoretického hľadiska je samozrejme že, dostatok surovín a prírodných zdrojov je životne dôležitý pre rytmické fungovanie ekonomiky. Tak tiež, dostatok minerálnych zdrojov je pozitívnym faktorom udržateľného rozvoja ale neznamená to že, štáty ako je Moldavská republika, s deficitom surovinových zdrojov, sú v neustálej stagnácii. Sú známe príklady: Japonsko, Izrael, Singapur, Taiwan a iné krajiny, ktoré dynamicky sa rozvíjali napriek existencii deficitu surovinových zdrojov. Na druhej strane, existujú príklady krajín aj

⁵⁵⁵Charakteristické črty centrálne riadeného systému ako napríklad: skrytá inflácia – nevyjadrená cenovou hladinou ale vyjadrená tovarovým nedostatkom, centrálne riadený prerozdelený mechanizmus – nepodnecujúci ekonomických subjektov neustále zvyšovať svoju konkurencieschopnosť, úplný štátny monopol na ťažbu a prepravu surovín, výrobu energie a ďalšie črty, ktorým nie je možné sa venovať kvôli rozsahu tejto práci.

⁵⁵⁶ Od roku 1990 do roku 2000 cena prírodného plynu stúpila 8,7 krát ale podiel prírodného plynu v spotrebe stúpil s 43 % do 89,8 %. V roku 2006 cena prírodného plynu vzrástla o 37,5 percent, s 80 USD/tis. metrov kubických do 110 USD/tis. metrov kubických, v júle roku 2006 bolo realizované zvýšenie ceny prírodného plynu o ďalšie 45,5 percent, čiže s 110 USD do 160 USD za tis. metrov kubických.

spomedzi krajín SNŠ⁵⁵⁷, ktoré napriek relatívnej dobrej výbave prírodnými zdrojmi sa nachádzajú v hlbokoj kríze. Výzva sa spočíva v tom, aby krajiny maximálne efektívne využívali prírodné, kapitálové a pracovné zdroje a predovšetkým vedecko – výskumný, intelektuálny a ľudský kapitál. Práve v tom sú najväčšie nedostatky a nerealizovaný potenciál.

Energetická závislosť

Krajiny centrálnej a východnej Európy (CEE) a najmä krajiny ktoré boli súčasťou Sovietskeho zväzu prežili oslabenie politického vplyvu zo strany Ruska. Táto premena prebehala spolu s tranzitívnou dobou v ich ekonomikách – prechodom do trhovej ekonomiky a demokracie západného typu, vstupom krajín do Európskej únie (EÚ), ktorý zvýšil záujem o tematiku EÚ. Na druhej strane závislosť na energetických zdrojoch Ruskej federácie zostala nemenná, najmä čo sa týka prírodného plynu a ropy. Očakávania rastu nám hovoria že dopyt po energetickým zdrojoch bude rásť, dôsledkom čoho energetická závislosť v dlhom období sa bude prehĺbovať. Len ťažko môžu tieto krajiny rozšíriť geografiu energetických importov, ktoré je možné dosiahnuť iba s takým zvýšením nákladov čo ide do rozporu ekonomickej racionálnosti. Ťažko môžu byť odôvodnené tieto kroky v kontexte medzinárodných politických vzťahov, pretože medzi krajinami CEE a EÚ, na jednej strane a Ruskou federáciou na druhej, vzťahy sú väčšinou priateľské. Najmä keď si uvedomujeme fakt že Ruská federácia sama o sebe je závislá na energetických exportoch a devízových príjmoch, ktoré sú potrebné na modernizáciu ekonomiky. Posledný skutok dáva právo hovoriť o kvalitatívnej interdependencii alebo vzájomnej závislosti.⁵⁵⁸

Uvedomujúc si udalosti z konca roku 2005 a začiatku roka 2006, keď Rusko pripravovalo sa na prerokovanie dohôd dosiahnutých v minulosti ohľadom exportov prírodného plynu na rok 2006, Rusko ponúklo bývalým sovietskym republikám zvýšenie ceny. Ceny pre tieto krajiny boli menšie než na svetových trhoch. Fakticky Rusko subvencovalo ceny na prírodný plyn pre tieto štáty. Napríklad v roku 2004, keď priemerná cena prírodného plynu vo svete bola 140 USD/tis. metrov kubických, pre štáty bývalého ZSSR plyn sa predával za 54 USD. Tento fakt, v politickom vyjadrení, spomaľoval oddaľovanie týchto krajín od Ruska, a prehľboval ich závislosť na ruských plynárenských exportoch.

Na prvý pohľad, ponuka zvýšenia ceny je prvým krokom v prechode na trhové podmienky v bilaterálnych vzťahoch. Napriek tomu rôzna úroveň zvýšenia ceny pre rôzne krajiny pôsobí ako využívanie prírodného plynu pre dosahovanie politického nátlaku. Na príklad: pre Gruzínsko a Arménsko zvýšenie bolo z 80 USD na 125 USD/tis. metrov kubických ale pre Ukrajinu zvýšenie bolo z 50 USD na 160 USD/tis. metrov kubických. Prudké zvýšenie ceny odohrávalo sa počas jesene roku 2006 keď v Ukrajine prebehali voľby.

Tento konflikt sa skončil tým, že Ukrajina využívala ruský tranzitný plyn, určený pre tretie krajiny, na krytie vlastných potrieb. Vyústilo to do nedostatkov prírodného plynu v západnej Európe a v krajinách CEE. Výsledok tohto konfliktu ukázal na závislosť EÚ a krajín CEE od dodávok Ruského prírodného plynu.

Zmeniť túto zložitú situáciu je možné cez rôzne formy medzinárodnej kooperácie.

⁵⁵⁷ SNŠ – Spoločenstvo nezávislých štátov

⁵⁵⁸ M. Losonczi: „Analysis: Energie dependence and supply in Central and Eastern Europe“. In: „The Analyst“, GKI Economic Research Co., 15.5.2006, nedoslovný preklad autora.

Najprv, je nutné zvýrazniť pôdu medzinárodných organizácií takých ako: OECD a Medzinárodná energetická agentúra (International Energie Agency). Po druhé, cez kooperáciu vnútri EÚ, s Európskou Úniou ako partneri alebo cez kooperáciu medzi krajinami CEE. Po tretie, cez inštitucionalizáciu existujúcich vzťahov s Ruskom vo sfére energetiky a ekonomiky.

Z krátkodobého hľadiska prichádzajú do úvahy vytváranie zásob s rastúcimi objemami. Zo strednodobého a dlhodobého hľadiska je nutné zabezpečovanie diverzifikácie importov a hľadanie nových dodávateľov z centrálnej Ázie a importovanie tekutého plynu z stredného východu. Nedostatok infraštruktúry limituje možnosti rozširovania geografie importov.

Iné nástroje pre dosiahnutie cieľu znižovania závislosti je rozvoj ruskej trhovej ekonomiky a jej pokračujúca liberalizácia a liberalizácia surovinových a finančných trhov v Rusku. V tom istom čase Rusko bude harmonizovať sa s princípmi WTO a legislatívy EÚ. Všetko to zníži možnosti manévru využívania energetických exportov v politickej dominancie.

Celková úroveň závislosti krajín CEE je oveľa menšia než u 15 krajín členov EÚ pred rozširovaním v roku 2004.

V roku 2002, ústredná hodnota importov v domácej spotrebe v krajinách CEE bolo 54 percent, v EÚ stredná hodnota bola 77 percent. Napriek tomu krajiny CEE majú veľmi rôznorodú závislosť. Na príklad: Rumunsko, Bosnia – Hercegovina, Srbsko a Čierna Hora a Poľsko majú závislosť okolo 30 – 35 percent. Na druhej strane Moldavsko, Bielorusko, Lotyšsko, Slovakia a Chorvátsko sú veľmi závislé (pozri Tab. 1).

	Celkovo	Plyn	Ropa	Elektrická energia
8 Maďarsko	70.6	80.6	81.8	31.2
13 Poľsko	34.9	66.4	100.4	3.3
6 Česká republika	46.2	102.0	98.7	14.6
16 Slovensko	87.9	100.1	98.9	23.7
17 Slovinsko	58.9	99.4	101.4	28.0
7 Estónsko	39.4	100.0	100.0	5.3
9 Lotyšsko	65.2	88.6	102.5	44.9
10 Litva	109.5	100.0	94.7	40.3
4 Bulharsko	58.3	103.9	99.7	5.6
14 Rumunsko	29.3	23.5	52.4	1.0
5 Chorvátsko	80.6	37.4	80.6	24.8
15 Srbsko a Čierna Hora	34.1	68.8	71.4	15.1
3 Bosnia-Hercegovina	30.4	100.0	100.0	10.5
11 Macedónsko	52.3	100.4	102.8	11.5
1 Albánsko	67.6	0.0	0.0	37.4
2 Bielorusko	122.5	99.2	91.8	30.5

18 Ukrajina	54.9	76.7	89.5	3.2
12 Moldavsko	97.8	99.9	102.4	44.6
Total	54.4	76.7	83.2	11.7
EÚ-15	78.7	64.9	92.5	8.7

Tab. 1: Úroveň závislosti od energetických importov jednotlivých krajín⁵⁵⁹
(poznámka: hodnoty nad 100 zahrňujú reexport)

Diverzifikácia energetických zdrojov

Charakteristickou črtou ekonomiky Moldavska je – rozptyl medzi rastúcimi potrebami energetických zdrojov a veľmi obmedzenými vlastnými zdrojmi. Ekonomický rast v posledných rokoch zväčšil tento rozptyl. V súčasnosti v krajine neexistujú žiadne údaje o jej prírodnom a energetickom potenciáli. Ťažko môžeme hovoriť o surovinách skrytých pod povrchom. Prevádzka malých nálezísk ropy, plynu a uhlia je nerentabilná a nemá priemyselný význam.

V súčasnosti 40 percent celkových importov predstavujú energetické suroviny a tento podiel rastie posledné roky spolu s rastom cien surovín. Deficit platobnej bilancie na 80 percent sa skladá z importovaných energetických surovín, cena a deficit ktorých, spôsobil zánik výroby, ktorá sa nedokázala adaptovať novým podmienkam, čo následne zvýšilo nezamestnanosť a prehĺbilo sociálne napätia v spoločnosti.

Rastúce hospodárstvo Moldavskej republiky potrebuje a bude potrebovať stabilné zásobovanie vlastného rastúceho dopytu po energetickými zdrojmi. Podľa údajov Nacionálnej komisie regulovania v energetike (NKRE), spotreba prírodného plynu trhovými subjektmi vzrástla v roku 2006 o 2,5 percent alebo na úroveň 360,81 mil. metrov kubických. Odborníci NKRE vysvetľujú tento fakt implementáciou nového programu splyňovania krajiny. Tak isto bolo zvýraznené znižovanie spotreby plynu na 2,6 percent zo strany tepelných elektrární, do úrovni 444,19 mil. metrov. NKRE uvádza, že najväčšia časť spotreby prírodného plynu, 33,6 percent, bola spotrebovaná na tepelných elektrárnach, ekonomický subjekty spotrebovali 29,9 percent a domácnosti spotrebovali 27,3 percent z celku. V roku 2006 pobočky „Moldova - Gaz“ a.s. dodali svojim spotrebiteľom 1 322 mil. kubických metrov prírodného plynu, čo predstavuje rast v porovnaní s rokom 2005 o 7 mil. ale celkové výplaty ruskej spoločnosti „Gazprom“ boli o 81,2 percent vyššie než v roku 2005. K takému zvýšeniu došlo v dôsledku zvýšenia ceny. V januári 2006 cena bola zvýšená o 37,5 percent, s 80 USD na 110 USD za tis. metrov kubických a v júle cena bola zvýšená ešte na 45,5 percent, s 110 USD na 160 USD za tis. metrov kubických. Priemerná cena plynu v roku 2006 bola 133,35 USD.⁵⁶⁰

Berúc do ohľadu rastúci politický vplyv krajín exportérov surovín v regióne, najmä Ruska federácia, na medzinárodnopolitickej aréne významnou sa stáva úloha diverzifikácie dodávateľov energetických surovín na zabezpečovanie energetickej bezpečnosti krajiny.

Perspektívnym smerom riešenia týchto úloh je vypracovanie nových rámcov spolupráce, ako napríklad – účasť v medzinárodných organizáciách a v medzinárodných energetických projektoch. Regionálna organizácia spolupráce GUAM (Gruzínsko, Ukrajina, Azerbajdžan, Moldavsko), predstavuje originálnu kombináciu krajín exportérov

⁵⁵⁹ OECD : www.iea.org/dbtw-wpd/Textbase/stats/index.asp

⁵⁶⁰ Podľa údajov informačnej agentúry BASA – press

energetických surovín a tranzitných krajín, pôda tejto organizácie by prípadne mohla poslúžiť vytváraniu nových rámcov pre riešenie problému diverzifikácie dodávateľov. V roku 2006 Moldavská republika sa stala členom CEFTA – 2 (Zóna voľného obchodu v centrálnej Európe) v rámci ktorej, používa asymetrický režim preferencií s 9 štátmi. Pozitívna skúsenosť spolupráce v energetickej sfére existuje s Azerbajdžanskými partnermi, konkrétnejšie so spoločnosťou „Azpetrol“, ktorá realizovala investičný projekt ropného terminálu „Džuržiulešti“ na moldavskom úseku rieky Dunaj. Premiér minister Moldavska, Vasile Tarlev, počas svojej oficiálnej návštevy v Azerbajdžane, ktorá sa uskutočnila 22 – 23 februára 2007, zdôraznil že, v Moldavsku sú ropné náleziska na hĺbke 1200 metrov, ktoré je možné spracovať. Ďalším krokom smerom ku energetickej bezpečnosti by bolo pripojenie Moldavska do medzinárodného projektu „NABUCCO“ (NABUCCO – Medzinárodný investičný projekt, ktorý predpokladá vybudovanie plynovodu, dĺžkou 4 tis. kilometrov, cez ktorý prírodný plyn z centrálnej Ázie a Kaspického regiónu by sa exportoval do Európy cez Azerbajdžan, Gruzínsko, Turecko, Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko a Rakúsko. Realizácia je odhadovaná na 2011 rok a celková výška investícií je odhadovaná na 5 mld. Eur.), odhodlanie pripojiť sa do projektu vyslovil minister priemyslu a infraštruktúry Vladimir Antosií, počas zasadnutia moldavsko - azerbajdžanskej medzivládnej komisie v Baku.

Koncom roku 2004 v Moldavskej republike sa vyskytol nedostatok elektrickej energie. Príčinou toho, bolo prudké zníženie prúdu zo strany „Moldavskej tepelnej elektrárni“ a.s.⁵⁶¹, ktorá sa nachádza na ľavom brehu rieky Dnester, španielskej spoločnosti „Union Fenosa“ (V roku 2000, španielska spoločnosť „Union Fenosa“, zaplatila za 100 percent akcií troch energetických sietí - Kišinevské, centrálna a južné – 25,3 mil. USD a prevzala záväzok investovať ďalšie 67 mil. USD počas piatich rokov. V tom istom roku spoločnosť predala 18,6 percent akcií Európskemu banku rekonštrukcie a rozvoja (EBRD) a dostala dva úvery po 25 mil. USD jeden od EBRD a druhý od pobočky Svetovej banky – Medzinárodnej finančnej korporácie.), ktorá je majiteľom troch prerozdeľovacích sietí a je odberateľom elektrickej energie. Kvôli porušeniu dohôd, Union Fenosa, musela predložiť bankovú záruku na 12 mil. USD, ktorá bola potrebná na obstaranie palív pre elektrárňu. Podľa údajov agentúry „Infotag“, pre organizovanie bankových garancií v Moldavsku bol organizovaný konzorcium zo piatich bánk: „Viktoriabank“ - 4 mil. USD, „Banca de economii“ - 2 mil. USD, „Moldincombank“ - 2 mil. USD, „Banca Sociala“ - 2 mil. USD a „Mobiasbanca“ - 2 mil. USD Problém bol v tom, že moldavské zákony zakazujú vydávanie garancie ekonomickým subjektom z Podnesterska, ktoré nie sú rezidentmi republiky. Zhoršilo situáciu to, že Kišinev považuje privatizáciu v Podnestersku za nezákonnú.⁵⁶²

Nedosiahnutie dohody medzi „Union Fenosa“ a „Moldavskej tepelnej elektrárni“ a.s. spôsobilo to, že posledná zmenšila na 50 až 70 percent dodávku elektrickej energie. Časť spotrebiteľov, na pravom brehu Dnestra, zostali bez elektrickej energie. Koncom roku 2004, minister energetiky Moldavska Jakob Timčiuk, vyhlásil že – krízovú situáciu ktorá sa vyskytla sa podarilo prekonať pri pomoci netypických mier, problém sa podarilo vyriešiť pri pomoci vzájomných pripojení medzi energo – systémami Ukrajiny, Rumunská a Moldavska.

Reálna situácia je taká že Moldavská republika, ako importér energetických zdrojov, je zásobovaný prakticky z jedného zdroja, tento fakt nemôže nevytvárať risky. V tomto prípade risky sú spojené najmä s prerušovaním dodavok, zvyšovanie cien a použitie

⁵⁶¹ „Moldavská tepelná elektrárňa“ a.s. – v decembri roku 2003 bola privatizovaná ruskou – belgickou spoločnosťou „Saint Gidon Invest“, okrem nej na tendre sa zúčastnili „ОАО "Газпром““ a „РАО "ЕЭС России““, v súčasnosti vlastníkom je „РАО "ЕЭС России““.

⁵⁶² <http://press.try.md/print.php?iddb=Business&id=51458>, preklad autora.

ekonomického nástroja v politických cieľoch. Kvôli skutku že, niektoré elektrárne sa nachádzajú v jurisdikcie Podnesterska pri eskalácii protirečí a napätia, počas rokovacieho procesu, elektrická energia môže prestať prúdiť a zásobovanie niektorých rajónov bude poškodené.

V tomto kontexte vyzdvihuje sa do popredia otázka energetickej bezpečnosti. Tak na spoločnom zasadnutí vyšších bezpečnostných komisií a riaditeľov informačných a bezpečnostných služieb krajín členov GUAM, ktoré sa konalo 3.11.2005 v Kišineve, boli prediskutované témy regionálnej bezpečnosti, medzi nimi bola téma energetickej bezpečnosti veľmi aktuálnou. Tematika a aktuálnosť diskusie spôsobila zvláštny záujem u predstaviteľov špeciálnych štruktúr Rumunska, Litvy, USA a NATO.

Delegácia z Ukrajiny pricestovala do Moldavska s konkrétnou ponukou – aby Moldavsko pre diverzifikáciu energetických zdrojov spotrebovalo ukrajinskú elektrickú energiu. Projekt síce predstavuje nielen diverzifikáciu trhov ale ja možnosť zarobiť na tranzite elektrickej energie. Ukrajina má záujem rozširovania odbytových trhov pri pomoci exportu elektrickej energie cez Moldavsko ďalej na Balkán (poznámka: v tomto smere, na Balkán, má záujem exportovať aj ruská spoločnosť „РАО "ЕЭС России"“, vlastník Moldavskej tepelnej elektrárne. Je zrejme že aj na tejto pôde sa prejavuje súperenie s Ruskou federáciou. Dokonca na juhu republiky je vybudovaná linka vysokého napätia LAP 30 ktorá pri modernizácii by mohla exportovať elektrickú energiu s Moldavskej tepelnej elektrárne, na Balkán). Projekt vybudovania energetického mostu medzi Ukrajinou a Moldavskom už bol prerokovaný medzi prezidentom V. Voroninom a premiérom Vasilie Tarlevom, teraz hlavná úloha je projektovanie na úrovni odborných komisií. Predseda komisie nacionálnej bezpečnosti a obrany Ukrajiny – Anatolij Kinach povedal že, Ukrajina je hotová zvýšiť objem exportu elektrickej energie do Moldavska, čím pomôže zlepšiť situáciu energetickej bezpečnosti a diverzifikácie energetických zdrojov krajiny.⁵⁶³

Záver

Energetický sektor Moldavskej republiky je v transformačnom štádiu rozvoja, prechod na trhové pravidla hry sa uskutočňuje v ťažkých podmienkach rozdelenia krajiny a nepretržitého vonkajšieho tlaku. Privatizácia a liberalizácia trhu sa uskutočňuje pomaly, kvôli vnútorným a vonkajším ťažkostiam pôsobiacim na vládnucu elitu. Proces liberalizácie je spomaľovaný častými zásahmi štátu v odvetví, nedostatkom investičného kapitálu a neexistenciou stabilných a pochopiteľných pravidiel hry, ktoré sú veľmi dôležité pre prilákanie zahraničných investorov a zvyšovanie produktivity v odvetví.

Energetická závislosť, vyplývajúca z historického vývoja a geografickej polohy, nie je odstrániteľná pri úsilí jedného subjektu ale môže byť zmiernená iba pri medzinárodnej kooperácii a medzinárodnej inštitucionalizácii vzťahov medzi krajinami v regióne. Pochopiteľné mechanizmy fungovania energetických trhov budú zlepšovať investičnú príťažlivosť odvetví. Spoločné energetické projekty sú necielené na zmiernenie nerovnováhy a sú schopné napomôcť zúčastneným krajinám na projekte zlepšiť svoju energeticko – bezpečnostnú situáciu.

Energetické krízové situácie posledných rokov, vznikajúce v Európe, sú schopné odhaliť závislosť krajín na importe energetických zdrojov a prehĺbiť vzájomné pochopenie a spoluprácu aktérov v regióne.

⁵⁶³ <http://www.vreamea.net/news/2005-11-04/13:37:36.html> , preklad autora.

Zdroje

M. Losoncz: „Analysis: Energie dependence and supply in Central and Eastern Europe“. In: „The Analyst“, GKI Economic Research Co., 15.5.2006, nedoslovný preklad autora.

Informačná agentúra BASA – press

Internetové zdroje

www.iea.org/dbtw-wpd/Textbase/stats/index.asp
<http://www.vreamea.net/news/2005-11-04/13:37:36.html>
<http://press.try.md/print.php?iddb=Business&id=51458>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 437

Mgr. Ivana Raslavská

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

VYBRANÉ ASPEKTY ROZVOJOVEJ POMOCI A SPOLUPRÁCE SYSTÉMU OSN

raslavska@euba.sk

Abstrakt

Organizácia spojených národov je jediným celosvetovým zoskupením, ktoré umožňuje štátom celého sveta a ľuďom, ktorí ich zastupujú postaviť sa výzvam dnešnej doby. V príspevku autorka charakterizuje systém OSN, ktorý sa na troch základných inštitucionálnych úrovniach zaoberá rozvojovou pomocou a spolupracou a v zmysle Miléniových rozvojových cieľov participuje na riešení spoločenských a ekonomických problémov rozvojových krajín. Úloha OSN je v 21. storočí dôležitejšia ako kedykoľvek predtým. Spolupráca medzi vládami, multilaterálnymi agentúrami, mimovládny a súkromým sektorom sa stále zužuje a jednomyselne prijatá Miléniová deklarácia určuje radu špecifických cieľov, ktoré majú stanoviť jednotnú líniu pri hľadaní konsenzuálneho riešenia globálnych problémov. Príspevok bude zameraný aj na prioritnú oblasť záujmu OSN, ktorou je kritická sociálna a hospodárska situácia v Subsaharskej Afrike.

Abstract

United Nations Organization is unique global alignment which empowers states and their representatives to face out challenges of contemporary world. The author of the article focuses on the UN system characteristics, which operates within the context of development aid and cooperation on three basic institutional levels and in the frame of Millennium Development Goals, participates on solving of social and economic problems of developing countries. The role of UN is in 21st century much more important than ever before. Cooperation between governments, multilateral agencies, nongovernmental organizations and private sector is getting closer and unanimously adopted Millennium Declaration defines specific goals which are supposed to define unified guideline for searching the consensual solutions of global problems. The Article will discuss also priority of UN interest which is social and economic situation in Sub-Saharan Africa.

Úvod

Poskytovať pomoc a budovať spoluprácu s rozvojovými krajinami je právom aj povinnosťou všetkých krajín, ktoré na to majú možnosti a prostriedky. Členstvo v medzinárodných organizáciách a iniciatívach ako aj záujem vyspelých krajín zaradiť sa do donorskej komunity a byť vnímaný ako jej súčasť patrí k základným princípom presadzovania sa v zahraničnej politike. Spoluzodpovednosť za globálny vývoj, morálne záväzky a povinnosti vyplývajúce z členstva v medzinárodných organizáciách sú základné východiská na poskytovanie rozvojovej pomoci ekonomicky slabším krajinám. Okrem ekonomických záväzkov takto štáty preberajú na seba aj morálnu zodpovednosť za medzinárodný rozvoj.

Súčasná multilaterálna forma rozvojovej pomoci a spolupráce sa začala formovať v období na konci druhej svetovej vojny a po jej skončení. Spoločnosť národov - predchodkyňa OSN, vznikla za podobných podmienok v období po prvej svetovej vojne a jej hlavnou úlohou bola podpora medzinárodnej spolupráce a dosiahnutie mieru a bezpečnosti. Proces prípravy OSN prebiehal pod tlakom skúsenosti z druhej svetovej vojny, ako aj skúsenosti so zlyhaním Spoločnosti národov, ktorá nedokázala zabrániť jej rozpútaniu. Aby sa podarilo vybudovať stabilný medzinárodný systém, museli sa brať do úvahy bezpečnostné požiadavky, ale aj požiadavky spravodlivosti, ľudských práv a sociálneho pokroku.⁵⁶⁴

Americký prezident Franklin D. Roosevelt navrhol termín Spojené národy, ktorý bol neskôr použitý v Deklarácii Spojených národov z 1. januára 1942. Na konferencii Spojených národov sa v roku 1945 zišlo 50 štátov, ktoré podpísali chartu OSN. V rámci založenia OSN sa na princípoch charty OSN vybuďoval systém fondov, programov, agentúr a spolupracujúcich organizácií, ktoré sa špecializujú na riešenie konkrétnych oblastí rozvojovej pomoci.

Po ukončení bipolárneho usporiadania sveta sa udiali kľúčové zmeny, ktoré ovplyvnili rozvojovú pomoc v globálnom meradle. Na jednej strane pomoc stratila význam politického nástroja mocenského súperenia dvoch štátov, čo vyústilo do radikálneho zníženia objemov rozvojovej pomoci. Na strane druhej sa otvorili nové možnosti partnerstva a rozvojovej spolupráce, ktoré sa v priebehu rokov formovali na sérii summitov a konferencií o rozvojových otázkach organizovaných OSN.

Inštitucionálna štruktúra OSN

V rámci systému OSN sa problematika rozvojovej pomoci a spolupráce rieši na troch inštitucionálnych úrovniach. Na prvej úrovni stojí Hospodárska a sociálna rada (ECOSOC), ktorá prejednáva medzinárodné a ekonomické otázky, poskytuje strategické doporučenia a spolu s jej stálymi komisiami, ad hoc pracovnými skupinami a výbormi má ECOSOC kľúčovú úlohu pri určovaní priorít pre ďalšiu činnosť a pri posilňovaní medzinárodnej spolupráce a rozvoja. Členmi rady sú zástupcovia 54 členských krajín OSN volení Valným zhromaždením. Druhú úroveň tvorí Rada spolu s Valným zhromaždením. Ich úlohou je riadenie činnosti jednotlivých programov a fondov OSN. Rozpočtovo nezávislé od OSN sú medzinárodné organizácie a špecializované agentúry, ktoré však spolupracujú s OSN a medzi sebou v zmysle naplnenia miléniových rozvojových cieľov.

Ekonomická a sociálna rada (ECOSOC)

Ekonomická a sociálna rada slúži ako diskusné fórum na prejednávanie medzinárodných ekonomických a sociálnych otázok a formuluje politické doporučenia členským štátom a celému systému OSN. Jej hlavnou úlohou je vypracovávať správy a štúdie a predkladať návrhy a odporúčania v oblasti riešenia medzinárodných ekonomických, sociálnych, kultúrnych, vzdelávacích, zdravotných a ďalších otázok a koordinovať činnosť pridružených organizácií a fondov OSN. Venuje sa podpore a dodržiavaniu ľudských práv a základných slobôd. Zároveň sa podieľa na organizácii a príprave dôležitých medzinárodných konferencií v oblasti hospodárskej a sociálnej problematiky a spracovanie záverov z týchto konferencií. ECOSOC funguje ako poradenské a diskusné fórum pre pridružené organizácie OSN.

⁵⁶⁴ WEISS, Peter: Rozvojová pomoc – Faktory vzniku, základné charakteristické črty a miesto v činnosti medzinárodných organizácií. In: DUDÁŠ, Tomáš et al.: Rozvojová pomoc a spolupráca. Vybrané kapitoly. Bratislava: Ekonóm, 2007. s. 46. ISBN 978-80-225-2393-6

Rokovacími orgánmi je deväť výkonných komisií, ktoré v rámci svojej odbornej pôsobnosti pripravujú a udeľujú doporučenia. Sú to:

- Štatistická komisia
- Komisia pre sociálny rozvoj
- Komisia pre populáciu a rozvoj
- Komisia pre ľudské práva
- Komisia pre postavenie žien
- Komisia pre narkotiká
- Komisia pre prevenciu kriminality a trestnej spravodlivosti
- Komisia pre vedu a techniku
- Komisia pre trvaloudržateľný rozvoj

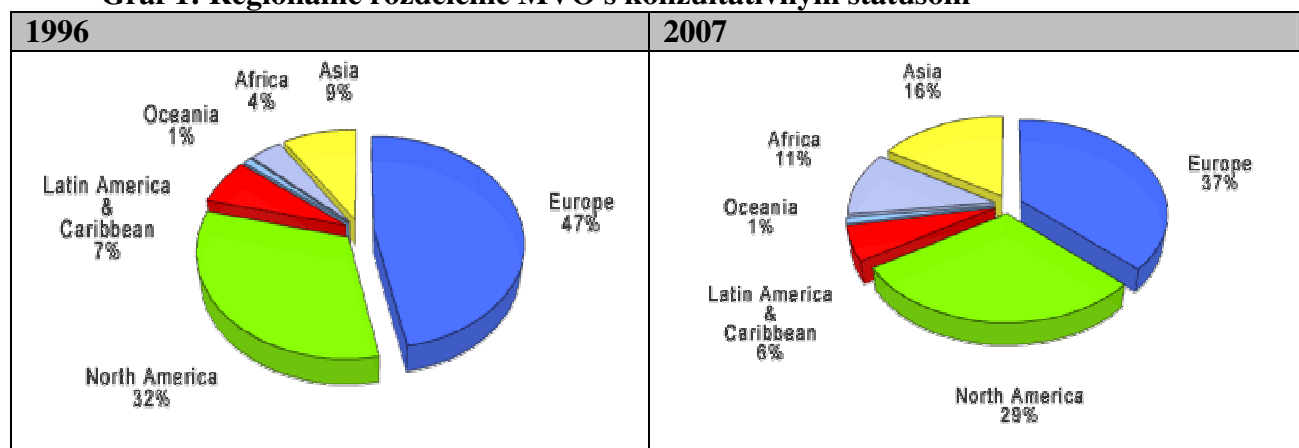
Pať regionálnych komisií:

- Ekonomická komisia pre Afriku (sídlo v Addis Abeba, Etiópia)
- Európska hospodárska komisia (sídlo v Ženeva, Švajčiarsko)
- Ekonomická komisia pre Latinskú Ameriku a Karibik (sídlo v Santiago, Chile)
- Ekonomická a sociálna komisia pre Áziu a tichooceánsku oblasť (sídlo v Bangkoku, Thajsko)
- Ekonomická a sociálna komisia pre západnú Áziu (sídlo v Bejrúte, Libanon)

Súčasťou inštitucionálneho systému ECOSOC je aj päť stálych komisií, expertných skupín a ad hoc expertných a pracovných skupín. Komisie, expertné a pracovné skupiny sa angažujú v tematických oblastiach týkajúcich sa pokroku žien, krajín vo zvláštnej situácii, ľudských práv, medzinárodného obchodu, makroekonomiky a financií, sociálneho rozvoja, vedy, technológie a produktívneho sektora a pod.

Konzultačný mechanizmus funguje na princípe štatútu. Registrované mimovládne organizácie, ktorým bol pridelený konzultatívny status môžu vysielat' svojich zástupcov na rokovania Rady. Momovládne organizácie môžu na rokovaniach predkladať svoje materiály k prerokovávaným témam.

Graf 1: Regionálne rozdelenie MVO s konzultatívnym statusom

Zdroj: Department of Economic and Social Affairs, <http://www.un.org/esa/coordination/ngo/>

Počet registrovaných organizácií sa neustále zvyšuje. V roku 1996 bol pridelený konzultatívny status 1 041 mimovládny organizáciám, kdežto v súčasnosti (2007) ich počet stúpil na 3 050.

Programy a fondy OSN

Programy a fondy OSN spadajú do kompetencie ECOSOC a Valného zhromaždenia. Medzi organizácie, ktoré sa zaoberajú rozvojovou pomocou môžeme zaradiť:

- *Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme - UNDP)*

Jednou z hlavných úloh UNDP je poskytovanie konzultácií a budovanie regionálnej spolupráce pri dosahovaní miléniových rozvojových cieľov v rámci priorít v oblasti podpory demokracie, znižovania chudoby, v oblasti energetiky a životného prostredia, budovania mieru a odstraňovania dôsledkov humanitárnych katastrof, ďalej boja proti HIV/AIDS a budovania informačných a komunikačných technológií.

- *Agentúra OSN pre pomoc palestínskym utečencom na Blízkom východe (United Nations Relief and Work Agency for Palestinian Refugees in the Near East - UNRWA)*

Má na rozdiel od iných rozvojových programov OSN úzko teritoriálne a národnostne vymedzený mandát, pretože bol vytvorený špeciálne v období po arabsko-izraelskom konflikte, ktorý spôsobil masívnom presun palestínskych utečencov.

- *Konferencia OSN o obchode a rozvoji (United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD)*

Úlohou konferencie je posilňovanie skúseností rozvojových štátov v oblasti medzinárodného obchodu, investícií a technológií rozvoja podnikov. Svoju činnosť realizuje ako fórum pre členské štáty, ktoré rieši otázky spojené s obchodom a rozvojom.

- *Populačný fond OSN (United Nations Populations Fund - UNFPA)*

Populačné výzvy sú centrom záujmu UNFPA, ktorý poskytuje pomoc a zvyšuje vzdelanosť v oblasti reprodukčného zdravia a plánovaného rodičovstva v rozvojových krajinách. Plní kľúčovú úlohu najmä pri naplňaní rozvojových cieľov v súvislosti so zdravím a bojom proti HIV/AIDS.

- *Svetový potravinový program (World Food Programme - WFP)*

Čieľom WFP je v prvom rade potlačiť alebo úplne odstrániť extrémnu chudobu a hlad na svete. Potravinovú pomoc poskytuje ľuďom v extrémnych životných situáciách (napr. utečencom, obetiam humanitárnych katastrof a pod.).

- *Úrad Vysokého komisára Spojených národov pre utečencov (United Nations High Commissioner for Refugees - UNHCR)*

Ochrana ľudských práv je hlavnou náplňou činnosti UNHCR, konkrétne práv utečencov a ich opatovného navrátenia do normálneho života, resp. jeho zaradenie sa do spoločnosti.

- *Program OSN pre životné prostredie (United Nations Environmental Programme - UNEP)*

Poslaním UNEP je zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj a prijateľné životné prostredie pre budúce generácie. Na medzinárodnej konferencii v Rio de Janeiro nazývaný aj Samit Zeme sa prijala tzv. Agenda 21 a touto agendou sa riadi program pri plnení výziev spojených s podporou partnerstva a spolupráce pri pochrane životného prostredia.

- *Detský fond OSN (United Nations Children's Fund - UNICEF)*

UNICEF pôsobí prioritne v oblasti ochrany práv detí na svete a vyvíja aktivity, ktoré podporujú ich zdravie, vzdelanie a osobný rast. Medzi činnosti fondu patrí aj boj proti HIV/AIDS, proti detskej práci a verbovaniu detských vojakov.

Medzinárodné organizácie a špecializované agentúry OSN

Spolupráca prostredníctvom konzultácií prebieha aj medzi špecializovanými agentúrami a Hospodárskou a sociálnou radou. Najväčší politický vplyv a najviac finančných prostriedkov majú k dispozícii brettonwoodske inštitúcie, Svetová banka a Medzinárodný

menový fond. S najväčšími finančnými prostriedkami disponujú Brettonwoodske inštitúcie, ktoré majú aj najväčší politický vplyv. V 80. rokoch v dôsledku finančnej krízy mnohé rozvojové krajiny neboli schopné splácať svoje externé dlhy a boli nútené prijať hospodárske opatrenia navrhnuté Medzinárodným menovým fondom (IMF) a Svetovou bankou (WB), aby mohli prijať pôžičky od vyspelých štátov. Tieto opatrenia sa týkali zníženia verejných výdavkov a budovania účinnej, transparentnej a zodpovednej politiky.⁵⁶⁵ V skutočnosti požiadavky IMF a WB vyústili do obmedzenia fungovania a výkonnosti a skoro vôbec nepodporili transparentnosť a spoľahlivosť. Brettonwoodske inštitúcie sa tak stali terčom kritiky v laických aj odborných kruhoch.

Keďže kritika týchto organizácií silnela a koordinácia ich činnosti stále nezodpovedá globalizačným trendom, prejavuje sa snaha o zlepšenie komplementarity a koordinácie ich činnosti. Medzi najvýznamnejšie organizácie patria:

- *Organizácia OSN pre priemyselný rozvoj (United Nations Industrial Development Organization - UNIDO)*

Ako informačné fórum na výmenu informácií, skúseností a know-how plní UNIDO veľmi dôležitú úlohu pri priemyselnom rozvoji, zvyšovaní produktivity a konkurenciesopnosti ekonomiky. Komplementárnou funkciou UNIDO je technická spolupráca v rámci ktorej technicky zabezpečuje a implementuje rôzne programy na podporu priemyselného rozvoja.

- *Organizácia OSN pre výživu a poľnohospodárstvo (Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO)*

Poslaním organizácie je dosiahnutie potravinovej bezpečnosti, predovšetkým zvyšovania životných štandardov a úrovne výživy, produktivity poľnohospodárstva a životného štandardu na vidieku.

- *Medzinárodný fond pre poľnohospodársky rozvoj (International Fund for Agriculture Development-IFAD)*

Prostredníctvom bezúročných úverov sa snaží IFAD riešiť problémy vidieckeho obyvateľstva, chudobných roľníkov, kočovných pastierov, malých rybárov a predovšetkým žien žijúcim na dedinách v nevyhovujúcich podmienkach. Cieľom fondu je zmobilizovať zdroje na výhodné úvery a programy podpory, ktoré pomôžu pri riešení problémov v poľnohospodárstve a eliminuje chudobu vidieckeho obyvateľstva.

- *Svetová zdravotnícka organizácia (World Health Organization-WHO).*

Otázka zdravia je veľmi široký pojem a z toho vyplývajú aj rozsiahle a rôznorodé úlohy WHO. Z hľadiska rozvojových výziev sa najčastejšie riešia problémy spojené s epidémiou HIV/AIDS, ale aj ďalšími infekčnými chorobami ako napr. cholera a malária. WHO ďalej realizuje aktivity na zabezpečenie reprodukčného zdravia a na zníženie úmrtnosti detí a matiek.

Centum pozornosti OSN – Afrika

OSN považuje hospodársku a sociálnu situáciu v Afrike za prioritnú oblasť svojho záujmu. Africký kontinent potrebuje podporu v rôznych oblastiach týkajúcich sa problému zadlženosti a splácania úrokov, projektov na zvyšovanie objemu priamych zahraničných investícií, posilňovanie samostatnosti jednotlivých štátov, riešenie nedostatkov domácich

⁵⁶⁵ WORLD BANK: World Development Report: The state in a changing world, Washington: World Bank. In: BARBANTI, Olympio, Jr.: Development and conflict theory. 2004

zdrojov pre rozvoj a posilňovanie integrácie afrických krajín do medzinárodného obchodu a boj proti HIV/AIDS.⁵⁶⁶

- *Zvláštna iniciatíva OSN pre Afriku (The United Nations System-wide Special Initiative on Africa - UNSIA)*

Iniciatíva bola schválená Valným zhromaždením v roku 1996 a jej hlavným poslaním bol boj proti chudobe prostredníctvom posilňovania štátnych a regionálnych inštitúcií, aby tak vytvárali nové pracovné miesta

Funkčné obdobie Iniciatívy Valného zhromaždenia pre Afriku bolo ukončené v roku 2002 a nahradil ho program Nového partnerstva pre Afriku (The New Partnership for Africa's Development - NEPAD), ktorý v roku 2001 iniciovala a dodnes riadi Organizácia africkej jednoty (v súčasnosti Africká únia).

Činnosť OSN v posledných dvoch dekádach

V podstate už od svojho vzniku OSN v zmysle Charty podporovala a ochraňovala znevýhodnených a zraniteľných, to sa vzťahuje na všetky formy ekonomickej deprivácie, sociálnej exklúzie, nedostatku príležitostí a potlačenej slobody a to na všetkých úrovniach od kontinetov, štátov, regiónov až po komunity a jednotlivcov.⁵⁶⁷ Od roku 1990 usporiadalo OSN celý rad konferencií a samitov, na ktorých sa zástupcovia členských štátov podieľali na tvorbe normatívnych pravidiel založených na stanovení všeobecných hodnôt, definovaní cieľov a formulovaní stratégií a prijímaní akčných programov na podporu rozvoja v rôznych oblastiach ekonomického a sociálneho života členských krajín OSN. Tieto celosvetové samity a konferencie sa organizovali v rôznych regiónoch sveta a zámerom bol vzájomný konsenzus a prijatie jednotných krokov na riešenie týchto problémov a disparít. Každá z týchto udalostí bola venovaná jednej špecifickej oblasti.

Tabuľka 1: Chronologický zoznam konferencií a samitov od roku 1990

Tematické zameranie	Rok konania
Deti	1990, 2002
Vzdelanie pre všetkých	1990, 2000
Najmenej rozvinuté krajiny	1990, 2001
Drogová problematika	1990, 1998
Potravinová bezpečnosť	1992, 1996
Trvalodržateľný rozvoj	1992, 2002
Ľudské práva	1993, 2001
Populácia a rozvoj	1994
Malé ostrovné rozvojové štáty	1994, 2005
Predchádzanie prírodným katastrofám	1994, 2005
Ženy	1995, 2005
Sociálny rozvoj	1995, 2005
Ľudské osídlenie	1996, 2001
Mládež	1998

⁵⁶⁶ *Fakta a čísla OSN: Ekonomický a sociálny rozvoj*. [online]. [cit.2006/09/22]. s. 129. Dostupné na internete <<http://www.unicprague.cz/publikace/fakta-a-cisla-osn/soubory/fakta-a-cisla-osn-kap-3.pdf>>

⁵⁶⁷ UN. *The United Nations Development Agenda: Development for all*. New York: UN, 2007. ISBN 978-92-1-101155-5, s. 3.

Miléniový samit	2000, 2005
HIV/AIDS	2001
Financovanie rozvoja	2002
Starnutie obyvateľstva	2002
Vnútrozemské a tranzitné štáty	2003
Informačná spoločnosť	2003, 2005

Zdroj: UN. The United Nations Development Agenda: Development for all. 2007

Prostriedky určené na rozvojovu pomoc OSN pochádzajú prevažne z rozpočtov členských krajín. Ročné výdavky OSN pre rozvoj tvorí približne 10 biliónov USD.⁵⁶⁸ Rozvojový program OSN realizuje v 166 krajinách sveta aktivity zamerané na odstránenie extrémnej chudoby a na zavádzaní vhodných režimov v rozvojovom svete. UNICEF pracuje v 157 krajinách a poskytuje viac ako 1,2 miliardy USD za rok na ochranu detí, posilnenie ich imunity, boj proti HIV/AIDS a výchovu dievčat. UNCTAD pomáha krajinám realizovať väčšinu z ich obchodných príležitostí na rozvojové účely.

Miléniové rozvojové ciele

Tlak verejnej mienky demokratického sveta donútil medzinárodné inštitúcie, aby zaujali konkrétny postoj k problematike rozvojových krajín a formulovali stratégiu, ktorá povedie k radikálnym zmenám. Výsledkom tejto iniciatívy bolo podpísanie Miléniovej deklarácie v roku 2000, ktorá nadväzuje na dohody a rezolúcie OSN z predchádzajúceho tisícročia. Všetky členské štáty OSN a rôzne medzinárodné organizácie sa týmto aktom zaviazali pomáhať rozvojovým krajinám a bojovať proti chudobe. Dokument obsahuje osem miléniových rozvojových cieľov (Millennium Development Goals - MDGs), ktoré zahŕňajú globálne najzávažnejšie problémy rozvojového sveta.⁵⁶⁹

Cieľ 1: Odstrániť extrémnu chudobu a hlad

Cieľ 2: Dosiahnuť univerzálne základné vzdelanie

Cieľ 3: Podporiť rodovú rovnosť a posilniť postavenie žien

Cieľ 4: Znížiť detskú úmrtnosť

Cieľ 5: Zlepšiť zdravie matiek

Cieľ 6: Bojovať proti HIV/AIDS, malárii a ďalším chorobám

Cieľ 7: Zabezpečiť environmentálnu udržateľnosť

Cieľ 8: Rozvíjať globálne partnerstvo pre rozvoj

Miléniové rozvojové ciele sú kvantitatívne a časovo vymedzené a v globálnom meradle vyzývajú na aktívnu participáciu všetkých štátov a medzinárodných organizácií na odstraňovaní extrémnej chudoby a hladu, dosiahnutie celosvetovej úrovne základného vzdelania, podporu rodovej rovnosti a posilnenie práv žien, zredukovanie detskej úmrtnosti, zabezpečenie udržateľnosti životného prostredia a vývoj globálneho partnerstva pre rozvoj.

V rámci 8 cieľov a 18 zámerov je stanovených 53 indikátorov, na základe ktorých sa priebežne monitorujú čiastkové výsledky pri dosahovaní miléniových rozvojových cieľov. Dosiahnutie dobrých výsledkov pri riešení problému v rámci jedného cieľa nemusí znamenať celkový pozitívny výsledok v dôsledku nedostatočného synergického efektu. Preto musíme

⁵⁶⁸ Mimo rozpočtu medzinárodných finančných inštitúcií.

⁵⁶⁹ Miléniové rozvojové ciele (MDGs) a zámery vychádzajú z Miléniovej deklarácie. Deklarácia bola podpísaná 189 krajinami v septembri 2000. MDGs predstavujú partnerstvo medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami, ktoré je podľa Deklarácie odhodlané „vytvoriť prostredie, ktoré napomáha rozvoju a odstráneniu chudoby“. Pozri: <http://www.un.org/millenniumgoals/goals.html>

chápať rozvojové ciele ako celok. Aby boli dosiahnuté komplexné výsledky, je potrebné bojovať za ich splnenie v širšom meradle.

Zatiaľ najkomplexnejšie hodnotenie dosahovania pokroku miléniových rozvojových cieľov je „Správa o miléniových rozvojových cieľoch“.⁵⁷⁰ Na súbore údajov pracovali organizácie pôsobiace v rámci aj mimo systému OSN vrátane Svetovej banky a Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD).

V roku 2007 predložila OSN Správu o Miléniových rozvojových cieľoch 2007. Nasledujúca tabuľka uvádza *podiel ľudí žijúcich z príjmu menej ako 1 USD na deň* podľa regionálneho hľadiska.

Tabuľka

Podiel ľudí žijúcich z príjmu menej ako 1 USD na deň, vybrané regióny⁵⁷¹

Región	v roku 1999 (v %)	v roku 2004 (v %)
Subsaharská Afrika	45,9	41,1
Južná Ázia	33,4	29,5
Východná Ázia	17,8	9,9
Latinská Amerika a Karibik	9,6	8,7
Juhovýchodná Ázia	8,9	6,8
Západná Ázia	2,5	3,8
Severná Afrika	2,0	1,4
Tranzitívne krajiny JV Európy	1,3	0,7
Spoločenstvo nezávislých štátov	5,5	0,6

Zdroj: *Správa o Miléniových rozvojových cieľoch 2007, OSN, New York.*

Na základe uvedených údajov je viditeľný výrazný pokrok pri dosahovaní cieľa znížiť extrémnu chudobu o polovicu do roku 2015. Od roku 1999 klesol počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe z 32 % (1,25 miliardy v roku 1990) na 19 % (980 miliónov v roku 2004). Predpoklad splnenia cieľa zredukovať chudobu sa podľa správy podarí dosiahnuť v globálnom meradle aj vo väčšine regiónov. Najväčšou výzvou je región subsaharskej Afriky. Nárast počtu chudobných ľudí sa stabilizoval a chudoba v tomto regióne klesla. Napriek čiastkovým úspechom, miera priepasti chudoby⁵⁷² v subsaharskej Afrike zostáva najvyššia na svete a svedčí o výraznej ekonomickej zaostalosti tohto regiónu v porovnaní s ostatnými regiónmi sveta. Výrazná redukcia extrémnej chudoby sa dosiahla aj v Južnej, Juhovýchodnej a Východnej Ázii. V Západnej Ázii však sa za rovnaké obdobie miera chudoby viac než zdvojnásobila.

Správa ďalej uvádza, že počet detí s pravidelnou školskou dochádzkou sa zvýšil a počet detí zapísaných na základné vzdelanie v rozvojových krajinách narástol z 80 % v 1991 roku na 88 % v roku 2005.

V rámci boja za rovnoprávnosť žien sa zmenila situácia najmä v oblasti ich zapojenia do politiky a verejnej správy. Z celkového pohľadu sa ani napriek tomuto pokroku nepodarilo dosiahnuť očakávaný výsledok v tejto oblasti.

Celkovo sa znížila aj úmrtnosť detí do 5 rokov života. Úspechy boli zaznamenané najmä vďaka preventívnym očkovaniam, napr. proti osýpkam.

⁵⁷⁰UN: *Millennium Development Goals Report 2007* [online]. New York: UN, 2007 [cit. 2007-08-31]. Dostupné na internete: <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf>

⁵⁷¹ 1USD/deň v 1985 PKS, 1,50 USD/ deň v 1993 PKS, 2 USD/deň v 2004 PKS.

⁵⁷² Miera priepasti chudoby (poverty gap ratio: výskyt x hĺbka chudoby).

Viac než pol milióna žien ročne umiera v dôsledku komplikácií počas tehotenstva a pri pôrode, ktorým možno predísť a ktoré sú liečiteľné. Nepodarilo sa dosiahnuť výraznejší pokrok ani v snahe zredukovať počet podvyživených detí. Alarmujúcim faktom je aj to, že úmrtnosť zapríčinená AIDS narástla v minulom roku v celosvetovom meradle na 2,9 milióna ľudí, pričom v roku 2001 podľahlo tejto chorobe 2,2 miliónov a 15 miliónov detí stratilo pre túto chorobu jedného alebo oboch rodičov.

V oblasti kontroly šírenia malárie a epidémie tuberkulózy sa dosiahli pozitívne výsledky.

Nastal pokrok aj vo vývoji energetických technológií. Napriek tomu sa zvyšuje objem emisií a skleníkových plynov a klimatické zmeny spôsobujú závažné celosvetové riziká do budúcnosti.

V dokumente Svetovej banky Rozvojová správa sveta⁵⁷³ sa za príčinu nedostatočného pokroku považuje skutočnosť, že výsledky hospodárskeho rastu nie sú rovnomerne prerozdeľované. Niektoré krajiny bojujú s bezpečnostnými problémami a politickou nestabilitou.

V rámci posledného cieľa *Rozvíjať globálne partnerstvo pre rozvoj*⁵⁷⁴ sa vyspelé ekonomiky zaviazali výrazne zvýšiť poskytovanú oficiálnu rozvojovú pomoc ekonomicky slabším štátom. Najvyspelejšie krajiny sveta sa dokonca počas stretnutia ich predstaviteľov v Gleneagles v roku 2005 zaviazali zdvojnásobiť pomoc Afrike do konca roku 2010. Celkový objem oficiálnej rozvojovej pomoci však v období medzi rokmi 2005 a 2006 v skutočnosti klesol o 5,1 %. Iba päť prispievajúcich krajín dosiahlo alebo prevýšilo cieľ Organizácie Spojených národov alokovať 0,7 % HDP vyspelých krajín na rozvojovú pomoc.

Záver

Systém OSN predstavuje komplikovanú organizačnú štruktúru, v ktorej koordinácia činnosti, tok informácií a kontrolné mechanizmy ešte stále čelia výzvam na zefektívnenie a zvyčenie. Aby mohla OSN slúžiť štátom a ľuďom na celom svete, musí byť výkonnejšia a najmä prístupnejšia. Byrokratické procedúry spomaľujú činnosť organizácie a majú negatívny dopad na prestíž OSN vo svete. V tomto zmysle OSN potrebuje štrukturálnu reformu na dosiahnutie jasnejšieho konsenzu o globálnych prioritách medzi členskými štátmi. Aby sa jednotlivé členské štáty vzdali svojich národných priorít a uprednostnili tie nadnárodné, je potrebné, aby OSN neuzurpovalo rolu globálneho aktéra, ale rolu koordinátora a efektívneho katalyzátora zmien smerom ku kolektívnej spolupráci medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami.

Novodobý trend 21. storočia sa vyznačuje zmenou prístupu od jednostranného poskytovania rozvojovej pomoci k partnerstvu a efektívnej koordinácii rozvojovej spolupráce.⁵⁷⁵ Kľúčom k úspechu pri snahe pomôcť menej rozvinutým krajinám riešiť spoločenské problémy a ekonomický rast je koordinácia spoločných rozvojových aktivít na multilaterálnej úrovni. Presvedčiť členské krajiny, aby uprednostnili nadnárodné záujmy nad svojimi národnými nie je jednoduchou úlohou. Hľadanie riešenia globálnych problémov

⁵⁷³ WORLD BANK: *World development report 2006. Equity and development*. [online]. dostupné na internete: <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2006/Resources/477383-1127230817535/082136412X.pdf>

⁵⁷⁴ Miléniové rozvojové ciele, Pozri: <http://www.un.org/millenniumgoals/goals.html>.

⁵⁷⁵ SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PRE ZAHRANIČNÚ POLITIKU: *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy*. Prešov, 2005.

vyžaduje úzku spoluprácu OSN s regionálnymi inštitúciami, súkromým sektorom aj mimovládnyimi organizáciami.

V súčasnosti OSN rozširuje kompetencie regionálnych štruktúr a tento model by sa mal využiť aj v celosvetovom meradle, teda aj v rozvojových krajinách. Samozrejme hovoríme o štruktúrach, ktoré majú vytvorené vhodné politické prostredie a pracujú v súlade so zásadami OSN a sú schopné prebrať túto zodpovednú úlohu. Keby sa rozhodovanie a časť právomocí delegovali na nižšiu úroveň riadenia napr. v regionálnych centrách, zvýšila by sa tým efektívnosť práce a zároveň by sa priblížila mysleniu a mentalite danej kultúry. Ak je cieľom poskytovať efektívnejšiu, rýchlejšiu a najmä adresnejšiu pomoc aj v zmysle implementácie miléniových rozvojových cieľov, musíme sa oprieť o praktické skúsenosti, ktoré viedli k poznaniu, že úspešné sú najmä programy, ktoré sú formované na základe požiadaviek prijímajúcej krajiny. Takýto prístup nevyhnutne vyžaduje lepšiu koordináciu a prenáša časť zodpovednosti za jeho koordináciu aj úspešnosť na recipientsku krajinu. Mnohé rozvojové krajiny sú síce uväznené v začarovanom kruhu chudoby, zároveň oplývajú bohatým kultúrnym dedičstvom, nerastným bohatstvom a nerozvinutým potenciálom. Transformácia rozvojovej pomoci z jednostranného poskytovania na spoluprácu a partnerstvo s rozvojovými krajinami by podľa môjho názoru mala preniesť časť zodpovednosti za implementáciu a úspešnú realizáciu rozvojových projektov na rozvojové krajiny.

Použitá literatúra

Fakta a čísla OSN: Ekonomický a sociálny rozvoj. [online]. [cit.2006/09/22]. **Dostupné na internete** <<http://www.unicprague.cz/publikace/fakta-a-cisla-osn/soubory/fakta-a-cisla-osn-kap-3.pdf>>

GÉLINAS, Jacques B.: *Freedom from Debt: The Reappropriation of Development Through Financial Self-Reliance.* Les Éditions Écosociété (1998/6/1). ISBN 1 85649 586 8

RUSNÁK, Urban et al.: *Rozvojová pomoc a spolupráca.* Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Bratislava, 2002. ISBN 80-891-01-3

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PRE ZAHRANIČNÚ POLITIKU: *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy.* Prešov, ADIN, júl 2005. ISBN 80-89041-93-0

OSN - oficiálna webstránka Organizácie spojených národov. [online]. [cit.2006/12/20]. **Dostupné na internete** <<http://www.un.org/english/>>

UN: *Millennium Development Goals Report 2007* [online]. New York: UN, 2007 [cit. 2007-08-31]. **Dostupné na internete:** <<http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf>>

UN. *The United Nations Development Agenda: Development for all.* New York: UN, 2007. ISBN 978-92-1-101155-5

WEISS, Peter: Rozvojová pomoc – Faktory vzniku, základné charakteristické črty a miesto v činnosti medzinárodných organizácií. In: DUDÁŠ, T. Et al.: *Rozvojová pomoc a spolupráca, vybrané kapitoly.* Bratislava: EKONÓM, 2007. s. 46. ISBN 978-80-225-2393-6

WORLD BANK. *World development report 2006. Equity and development.* [online]. dostupné na internete: <<http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2006/Resources/477383-1127230817535/082136412X.pdf>>

WORLD BANK. World Development Report: The state in a changing world, Washington: World Bank. In: *BARBANTI, Olympio, Jr.*: Development and conflict theory. 2004

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 464

POST -- REFERENDUM EUROPE

riedelr@wp.pl

Abstract

The title of the paper refers to the referenda, that took place in mid 2005 in some UE member states, deciding whether European Union would have a constitution. As we know, two of them - the Dutch and French voters (by disagreeing on ratification of Treaty establishing a Constitution for Europe), effectively enough, changed the perspective from which we see the integration process. However this analysis, in the form of a discussion paper, refers to much wider time horizon and is rooted in conceptualizations of EU system far before Laeken Declaration, as well as contains some elements of hypothesizing on the future developments in Europe.

The author of this paper is not going to give answers whether or not a referendum or a convent formula are good methods of decision making in contemporary stage of integration process. This piece of analysis is rather an attempt to observe the position of deliberative democracy among other (corresponding) concepts of policy-making in EU.

European Union's tendency is shifting from the inter-governmental co-operation to multi-level governance model. The consequence is – among others – the necessity of creating appropriate (more democratically rooted) decision making system.

The current developments bring the issue of legitimating UE institutions and its decisions back to the agenda. This problem is analyzed in the context of democracy deficit, sovereignty distribution and federation concept.

After the most recent wave of enlargement (January 1st 2007) the European Union consists of twenty seven member states – all of them democratic, however many analysts claim Communities do not constitute a democratic entity.

Such a doubt has far going consequences not only for practical problem of legitimacy, but also for theorizing on the communities system.

At least from Carl Deutsch times, we know that legitimacy must not necessarily be rooted in procedures but can be resourced by the effects and results brought by governing actors.

However the democracy deficit in EU is much more problematic. By empirical measures, we can conclude that: EU institutions are too distant from EU citizens, the procedures and decision making are highly unclear (not transparent) and people's political participation on EU level is relatively weak.⁵⁷⁶

The only institution that entertains European citizens' direct way of legitimization is the European Parliament. With every forthcoming treaty it gains more and more power in many fields – control, legislature, budgetary, which is a proof of the positive tendency of

⁵⁷⁶ After: K. Bachmann, *Konwent o przyszłości Europy. Demokracja deliberatywna, jako metoda legitymizacji władzy w wielopłaszczyznowym systemie politycznym*. Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2004

democratization⁵⁷⁷. However its position among other EU institutions is still much less influential than its counterparts (national parliaments) in every single member state⁵⁷⁸ (political system). There is no doubt that compared to its role some twenty, thirty years ago, we observed a democratic development – it is enough to mention the EU parliament's competencies or the way of selecting its members⁵⁷⁹. Just moving towards the desirable direction does not yet mean achieving the positive result, as today there is no direct democratic legitimating for decision making within EU. European Council still holds the crucial position and the key player's role in deciding on Europe's future. Such a statement brings us to the issues of intergovernmentalism (which is the domain of the Council⁵⁸⁰) and multi-level governance (emerging in the subsidiarity rule⁵⁸¹), the concepts of leading such a complicated structure like the European Union⁵⁸². However it is important to point that there are some authors who claim that those two concepts are not contradictory and in UE system we can observe a kind of co-existence of those two, which sometimes is characterized as the "Council system"

The evolution of integration forms are strongly related to the evolution of integration theories, this is why it is important to observe the analyzed problem though the prism of different theoretical perspectives.

Starting with international relations realism – it is the state that has the strongest impact on international relations. The state's diplomacy represents aggregated interests of its citizens and intergovernmental negotiations are the basic method of decision making in global scale⁵⁸³.

More liberal approach includes also other non-state actors, like for instance: multinationals or NGOs operating across the borders. Such and other agents do have their own interests and potential to realize them.

Those two mainstreams give different answers to such questions like – the role of a state and its functions (internally and externally). Concepts generated on those two school, became foundation for integrational concepts after the second world war – federalists, they claimed that traditional nation-state failed in preserving peace⁵⁸⁴. Consequently, what they propose is a federal structure over the state borders, surprisingly, and paradoxically – structured in a way that we know from a state scale. The difference is that the aggregation of interests would take place on different level.

⁵⁷⁷ T. Radzińska (ed) *Reforma instytucjonalna a rozszerzenie Unii Europejskiej*, Łódź, 1998, see also: J. Kranz, *Unia Europejska – zrozumienie konieczności i konieczność zrozumienia. Sprawy Międzynarodowe*, January – March 2006

⁵⁷⁸ See: A. Moravcik, *In Defence of the democratic deficit: researching legitimacy in the European Union*. *Journal of Common Market Studies*, Nov. 2002, Vol. 40 Issue 4, p603, 22p

⁵⁷⁹ Tsebelis, George; Garrett, Geoffrey, *The Institutional Foundations of Intergovernmentalism and Supranationalism in the European Union*. *International Organization*, Spring2001, Vol. 55 Issue 2, p357

⁵⁸⁰ after J. Lewis: "The standard treatment of the Council considers it the institutional heart of intergovernmentalism and member-state control in the European Union." - in "Informal integration and the supranational construction of the Council", *Journal of European Public Policy*, December 2003, p.996

⁵⁸¹ M. Egeberg, *Transcending intergovernmentalism? Identity and perceptions of national officials in EU decision making*, *Journal of European Public Policy* vol. 6, 1999

⁵⁸² Pollack, Mark A.. *Theorizing The European Union: International Organization, Domestic Policy or Experiment in New Governance?* *Annual Review of Political Science*, 2005, Vol. 8 Issue 1, p37

⁵⁸³ see Morgenthau works, f.e.: "Politics among Nations, New York 1967

⁵⁸⁴ A. Zakrzewska, *Federalizm w integracji europejskiej*, *Sprawy Międzynarodowe*, April – June 2003

Functionalists – like David Mitrany – changed the logic: “the function defines the form”.⁵⁸⁵ This innovative approach ignored the question of the position and role of the state, it is not states that should integrate, it is institutions – accordingly to the emerging needs that can be satisfied only above the state level.

Neofunctionalists enriched the concept with “spill-over effect” mechanism.

Sectors where integration was intended, become an impulse for integration in other sectors where it was not planned or expected.⁵⁸⁶

Rationality of this conclusion fueled the multi-level governance concept. Crossing competencies of local, regional, state and European authorities constitute a system itself. From multi-level governance perspective UE still is not a federation due to the over-representation of a state position.⁵⁸⁷

Not surprisingly – the European integration process may be observed and analyzed from more than one theoretical perspective at one time. One could find many arguments proving that federalists concept as well as neofunctionalists’ concept are justified in certain situations.

The crisis of the “Constitution for Europe” Treaty ratification process showed that above mentioned, together with democratic deficit problem is not just an academic matter worrying the theorists of European integration. The negative referendum results in France (29.05.2005) and the Netherlands (01.06.2005)⁵⁸⁸ were a form of a cold shower for European elites and, at the same time, an empirical proof for the growing need of defining the fair way of legitimizing decisions within the integrating block.

At this stage, it is essential to conclude that “Constitution for Europe” Treaty was an attempt to make one step forward in European integration, whereas large part of European societies did not “consume” the so far developments⁵⁸⁹. Many analysts claim that neglecting the Treaty was a form of negative evaluation of so far integration developments – its dynamics, forms or extend⁵⁹⁰.

The European integration experiment is stimulated by and is stimulating processes that are of such a complicated nature and are performed in such a scale, that accommodating them and real implementation takes time (and maybe generations)⁵⁹¹. The opinion polls after the negative results in ratification referenda in France and the Netherlands clearly showed that the voters reacted to the monetary union, enlargement and other points that were on the agenda for the last decade and for which they did not have the opportunity to present their views.

⁵⁸⁵ B. Rosemond, *Theories of European Integration*. Houndsmills, London, 2000, s. 30

⁵⁸⁶ The Schengen Agreement for example: initially planned as resigning from passports control within a group of countries, brought about the spill-over effect and resulted in co-operation in visa and asylum policies as well as Europol.

⁵⁸⁷ K. Bachmann, *Konwent o przyszłości Europy. Demokracja deliberatywna, jako metoda legitymizacji władzy w wielopłaszczyznowym systemie politycznym*. Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2004

⁵⁸⁸ Results: France – 57% negative (Polish Press Agency – PAP 30.05.05) , Holland: 61,6% negative (Polish Press Agency – PAP 02.06.05)

⁵⁸⁹ Christin, Thomas; Hug, Simon; Schulz, Tobias, *Federalism in the European Union: The View from Below* (if there is such a thing). *Journal of European Public Policy*, Jun2005, Vol. 12 Issue 3, p488, 21p
see also: J. Kranz, *Unia Europejska – zrozumienie konieczności i konieczność zrozumienia*. *Sprawy Międzynarodowe*, January – March 2006

⁵⁹⁰ see also: Lisbeth Kirk, *EU constitution - dead or alive?* *EU Observer*, Brussels, 11.07.2005

⁵⁹¹ G. A. Bermann, *The European Union as a Constitutional Experiment*. *European Law Journal*, vol. 4, July 2004

Arguments of voting “for” or “against” were both very distant from meritorious conclusions coming from analysis of “Constitution for Europe” Treaty. They were rooted in internal policy (France), oriented towards the past developments (Holland) or based on general ideas about integration (Spain). And no matter if the result was positive or negative⁵⁹² - the series of ratifications clearly showed the weakness of democratic model on the European level. In the countries that decided on parliamentary way of ratification there was even less debate.

It is also very difficult to imagine that the Dutch were the first time voting in a referendum. As the “fathers” of Communities, this society has never had the opportunity to express their opinion on common market, Euro, enlargement, etc. One cannot be surprised that all this cumulated in June 2005 ratification referendum.

Without going much deep in the issue of the benefits and disadvantages of participatory or representative democracy, I would like to move back to the structures of decision making in Europe.

It is a good place to introduce Juegen Habermas’ contribution to the theories of integration. The German philosopher developed a deliberative democracy concept – mainly criticizing the parliaments’ representational and interests balancing functions.

The core of this theory is an assumption that a democratic (legitimized) decision must not necessarily be taken in the form of voting. The legitimacy may come out of free from influence / pressure argumentation.⁵⁹³

The conditions for legitimized nature of such a decision is: legally approved public discourse that is open and free from any pressure, including all stakeholders within the process, equal status of all participants, possibility of further revisal of agreed results.

This concept remains in opposition to inter-governmentalism of main decision making power in EU structures – the council.

Democracy is not only solving problems, forcing interests and finally a political compromise. Consensus is the key-word in Habermas’ theory, a consensus that excludes the necessity of majority voting or voting in general – solving also the problem of legitimacy.

In European integration context, we should understand Habermas’ argumentation in the form of deliberative supra-nationalism.

The opposite - intergovernmental approach is much easier in implementation, however multilevel-governance, supported by Habermas’ conditions of deliberative democracy, seems to be more adequate in the European integration process. No matter which authors’ understanding of this concept will be taken into consideration. Different authors highlight different aspects of multi-level governance. „Some (...) emphasize that national institutions must now share important powers with EU institutions (...) others point out that a multitude of public and private actors are involved in the process of governing, (...) some authors refer to the complexity of the network-like institutional configuration and still others highlight the variety of interaction patterns in UE policy making.”⁵⁹⁴

⁵⁹² However for the euro-crats it was quite a vital distinction. There was no “problematic approach” after the Spanish referendum which was positive for the European Constitution and opposite attitude towards the negative results in France and Holland.

⁵⁹³ After: K. Bachmann, *Konwent o przyszłości Europy. Demokracja deliberatywna, jako metoda legitymizacji władzy w wielopłaszczyznowym systemie politycznym*. Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2004, p. 51

⁵⁹⁴ R. Eising, *Multi-level governance and Business Interests in the European Union*. *International Journal of Policy, Administration and Institutions*. Vol. 17 No. 2, April 2004 p. 211

To understand and further investigate the specifics of above mentioned issues we need to get to the concept of sovereignty and its distribution.

We usually affiliate sovereignty with the national state and therefore argue on losing it, or at least sharing it. Whereas the approach towards this question should be – how we, the voters (who are the sovereignty holders) are going to distribute it.

Different countries have different experiences and systems, but usually in central Europe we were used to the monopoly the national state's sovereignty.

It is a strange phenomenon that in the era in which states institutions (and public policies) are under crushing criticism, in Poland for instance the public opinion on state institutions is extremely negative, at the same time keep to be the publicly acceptable depository of sovereignty⁵⁹⁵.

According to democracy rules the power belongs to the citizens, people, nations, societies (constitutions in their preambles usually refer to: the people, Bevölkerung, citizens) just because of purely technical reasons they cannot govern themselves. Maybe in the future the representative concept of democracy will develop into the participative one.

But we, the people can share our power with the self-government on local level, regional authorities, state's administration, and last but not least international or supranational organization. So there is no rational need (in today's global conditions) to confide the citizens' needs and interests exclusively to one actor (at national level). They can only be sufficiently respected (and properly protected) in multi-level structure of policy making.⁵⁹⁶

In the practice of the European integration after the II WW, we could observe how decisions were taken not by explicit transfers of sovereignty but by networking and re-defining sovereignty at the European level⁵⁹⁷.

Somehow psychologically (because of historical, emotional and many other reasons) we are tied to understanding the sovereignty as the state's attribute.

This is why the argument of losing sovereignty for Brussels was so much present in the pre-accession debates.

Still the greatest part of sovereignty is being in the charge of the state.

And what is even more important - the state holds the monopoly on decisions how to distribute it. This is one of the reasons why the systems change so slowly.⁵⁹⁸

It is the national parliament and government that decide on the organizational structures of regional and local scale self-government. It is the state that participates in the largest extend in policy making on supranational level.

The point is that the sovereignty should be re-distributed and not dominated by the state. It is the subsidiarity principle that is the key word of UE in the last decade.

The conclusions on sovereignty and its distribution bring this analysis back to the conclusive part on multi-level governance and intergovernmentalism. Especially in the context of recent developments within the ratification process crisis the conceptualization of ideas connected with organizing decision making system in Europe is extremely up to date.

The multi-level governance perspective is an important element in understanding the EU – at least the declared concept of EU. It can be characterized as: “system of continuous

⁵⁹⁵ see also: R. Keohane, Ironies of sovereignty: the European Union and the United States, *Journal of Common Market Studies*, vol. 40 (4) 2002.

⁵⁹⁶ see also: D. Von Kyaw, The European Union after the Agreement on a Constitutional Treaty. *European Foreign Affairs Review*, nr 9 – 2004

⁵⁹⁷ J. Lewis, Informal integration and the supranational construction of the Council, *Journal of European Public Policy*, December 2003

⁵⁹⁸ And parallely one of the reasons for UE's sovereignty distribution imperfections.

negotiation among governments at several territorial tiers – supranational, national, regional and local”.⁵⁹⁹

Whereas the intergovernmentalism is not only a concept but the reality of last decades of EU decision making. Main engine of European integration was localized in inter-government conference. In this concept the central governments remain the most important actors in the EU and decisions result from bargaining among those governments.⁶⁰⁰

It seems that the key component of EU system, that might change the nature of decision making into more legitimized one is deliberative supranationalism. One of the attempts was a Convent for the Future of Europe, which was not successful, mainly due to the fact that - at some stage of its works - it turned into a platform of negotiations aiming at compromise rather than consensus.

In post-referendum Europe, the reality is far from this sophisticated form of politics. Such hard-tools like “veto” mechanism are in use, and the final implementation of such important norms like the Service Directive are the disposal of state governments.

It is more and more evident that the EU institutions (also those directly legitimized, for example the European Parliament) are unable to drive decision-making further than it is acceptable to the central governments⁶⁰¹.

The final conclusion is that as long as UE will be the arena for state governments’ representatives negotiations, there will be continuing, coming back decision-making crisis, rooted in democracy deficit problem. Decision making should be shared by actors at different levels rather than monopolized by state executives.⁶⁰²

Experiment with a convent formula was an attempt to implement deliberative supra-nationalism. Not being tested in less controversial spheres the method was directly applied in the treaty-building process. It is one of the reasons – why it failed. The other is that, as it was stated above, it - relatively easy - turned into a platform for playing interests rather than consensus searching. Additionally many methods were mixed – some form of deliberative supranationalism – in initial stage of convent works, intergovernmental concept – at council level, and referendum (applied in selected states) meaning majority voting - direct democracy dimension.

Literature

K. Bachmann, Konwent o przyszłości Europy. Demokracja deliberatywna, jako metoda legitymizacji władzy w wielopłaszczyznowym systemie politycznym. Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2004

G. A. Bermann, The European Union as a Constitutional Experiment. *European Law Journal*, vol. 4, July 2004

⁵⁹⁹ G. Marks, Structural policy and multi-level governance in the EC. In: A. Cafruny & G. Rosenthal (eds.) *State of European Community*, vol2, Boulder Colorado: Lynne Rienner and London: Longman.(1993) pp 391 – 410 and L. Hooghe (ed.) *Cohesion policy and European integration: building multi-level governance*. Oxford University Press, Oxford 1996

⁶⁰⁰ M. Trnski, Multi-level governance in the EU. (pp. 24) In I. Tarrosy & G. Roskogler (eds.) *Regional Cooperation as Central European Perspective*, Pecs, Hungary, 2005

⁶⁰¹ Macmullen, Andrew, Intergovernmental functionalism? The Council of Europe in European integration., Dec2004, Vol. 26 Issue 4, p405, 25p

⁶⁰² *ibidem*

- T. A. Boerzel, Mind the gap! European integration between level and scope *Journal of European Public Policy* 12:2 April 2005: 217–236
- T. Christin, H. Hug, O. Simon; T. Schulz, [Federalism in the European Union: The view from below \(if there is such a thing\)1](#). *Journal of European Public Policy*, Jun2005, Vol. 12 Issue 3, p488, 21p
- M. Egeberg, Transcending intergovernmentalism? Identity and perceptions of national officials in EU decision making, *Journal of European Public Policy* vol. 6, 1999
- T. Eising, Multi-level governance and Business Interests in the European Union. *International Journal of Policy, Administration and Institutions*. Vol. 17 No. 2, April 2004
- B. Gleeson, Learning About Regionalism from Europe: 'Economic Normalisation and Beyond'. *Australian Geographical Studies*, November 2003
- K. Grażewski, Wspólnotowe problemy integracji społeczno – kulturowej Europy. Wydawnictwo WSHE, Włocławek 2003
- L. Hooghe (ed.) *Cohesion policy and European integration: building multi-level governance*. Oxford University Press, Oxford 1996
- R. Keohane, Ironies of sovereignty: the European Union and the United States, *Journal of Common Market Studies*, vol. 40 (4) 2002
- L.. Kirk, EU constitution - dead or alive? *EU Observer*, Brussels, 11.07.2005
- J. Kranz, Unia Europejska – zrozumienie konieczności i konieczność zrozumienia. *Sprawy Międzynarodowe*, January – March 2006
- D. Von Kyaw, The European Union after the Agreement on a Constitutional Treaty. *European Foreign Affairs Review*, nr 9 - 2004
- J. Lewis, Informal integration and the supranational construction of the Council, *Journal of European Public Policy*, December 2003
- A. Macmullen, , [Intergovernmental functionalism? The council of Europe in European integration](#). *Journal of European Integration*, Dec2004, Vol. 26 Issue 4, p405, 25p
- G. Marks, Structural policy and multi-level governance in the EC. In: A. Cafruny & G. Rosenthal (eds.) *State of European Community* , vol2, Boulder Colorado: Lynne Rienner and London: Longman.(1993)
- A. Moravcik [In defence of the 'democratic deficit': reassessing legitimacy in the European Union.](#), *Journal of Common Market Studies*, Nov. 2002, Vol. 40 Issue 4, p603, 22p
- Pollack, Mark A.. *Theorising The European Union: International Organisation, Domestic Policy or Experiment in New Governance?* *Annual Review of Political Science*, 2005, Vol. 8 Issue 1
- T. Radziwińska (ed) *Reforma instytucjonalna a rozszerzenie Unii Europejskiej*, Łódź, 1998
- B. Rosemond, *Theories of European Integration*. Houndsmills, London, 2000
- M. Sparke, Between Post-colonialism and Cross-border Regionalism. *Space and Polity*, Vol. 6 nr 2, 2002
- M. Trnski, Multi-level governance in the EU. (pp. 24) In I. Tarrosy & G. Rosskogler (eds.) *Regional Co-operation as Central European Perspective*, Pecs, Hungary, 2005
- G. Tsebelis,; O. Garrett, T. Geoffrey , [The Institutional Foundations of Intergovernmentalism and Supranationalism in the European Union](#). *International Organization*, Spring2001, Vol. 55
- A. Zakrzewska, Federalizm w integracji europejskiej, *Sprawy Międzynarodowe*, April – June 2003

Dr. Miloslav Rosenberg, PhD.

OBCHODNÁ FAKULTA
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ENERGETICKÁ POLITIKA RUSKEJ FEDERÁCIE

rosenber@euba.sk

Abstrakt

Energetické zdroje sú významnou súčasťou rozvoja svetového hospodárstva a ekonomických komplexov – národných, regionálnych, integračných. Medzi najvýznamnejšiu energetickú surovinu patrí ropa, ktorá je nenahraditeľným zdrojom energie pre všetky ekonomické komplexy. Ropa je súčasne aj geopolitickou, geobezpečnostnou, geoekonomickou a environmentálnou súčasťou strategického vývoja vo svetovom hospodárstve a konkurencieschopnosti jednotlivých ekonomických komplexov. Globálny dopyt po rope sa zvýšil z 83,5 mil. barelov ropy denne v roku 2005 na 84,6 mil. barelov ropy denne v roku 2006. Zvyšuje sa závislosť ekonomík od zabezpečenia tejto suroviny. Európska únia zvyšuje do roku 2030 svoju závislosť na importe ropy až na 70%, pričom rozhodujúcim dodávateľom je Ruská federácia. Ruská federácia je významným partnerom dodávok ropy nielen pre EU, ale i SNŠ a perspektívne i pre Čínsku republiku. Stratégia energetickej politiky Ruskej federácie je zameraná najmä do SNŠ a EU, pričom je súčasne dôležitým faktorom exportnej politiky a príjmov štátneho rozpočtu. Pre obdobie rokov 2008-2030 bude významným determinantom ekonomického rastu a zvyšovania konkurencieschopnosti tak Ruskej federácie ako i Európskej únie spoločná energetická stratégia RF a EU.

Kľúčové slová: energetická politika, ropa, plyn, konkurencieschopnosť, efektívnosť

Abstract

Energy sources take an important part in development of world economy and economic complexes – national, regional, and integration ones. One of the most important energy sources is oil, which represents irreplaceable source of power for each economic complex. In the same time, oil is a geo-political, geo-safety and geo-economic element of strategic development of world economy and competitiveness of economic complexes. The global demand for oil rose from 83, 5 millions of barrels per day in 2005 to 84, 6 millions barrels per day in 2006. The dependency on this energy source is becoming still more striking. The European Union assumes an increase in dependency around 70 % whereby the most important partner will be Russian federation. The Russian federation is an important oil provider not only for European Union, but also for the Commonwealth of Independent States and potentially also for the Republic of China. The strategy in energy policy of Russian federation is primarily focused on CIS and EU, and at the same time is a vital factor of export policy and the incomes to national budget. In the period of 2008 – 2030, the common power strategy will be a fundamental determinant of economic growth and competitiveness' increase both for Russian federation and European Union.

Key words: Energy policy, oil, gas, competitiveness, efficiency

1 Vývoj energonosičov vo svetovom hospodárstve

Na začiatku 20.storočia malo medzi energetickými nosičmi prvenstvo uhlie, ktoré až do konca 20.rokov zabezpečovalo cez 90% svetovej spotreby energie. Rozmachom techniky a nových technológií uplatňovanej najmä v automobilovom priemysle, námornej doprave a aeronautike s využívaním paliva z ropy a zemného plynu, výrazne ovplyvnilo zmenu energetických nosičov. Podiel tuhých palív za obdobie rokov 1938-1980 sa znížil zo 73,5% na 30,3% a podiel ropy a jej produktov vzrástol z 20% na 43,5% a podiel zemného plynu z 5,3% na 22,3%.

V štruktúre využiteľnosti energonosičov v súčasnom období, na začiatku 21.storočia, z pohľadu geopolitickej, geoeconomickej, geobezpečnostnej stratégie, majú vo svetovom hospodárstve primárne postavenie :

1. **Ropa**, ktorá sa podieľa takmer 40.% na svetovej spotrebe energií, najmä pre vynikajúce fyzikálno-chemické vlastnosti, akými sú energetická výdatnosť ropy a jej derivátov, široká škála použiteľnosti s relatívne nízkym nepriaznivejším dopadom na životné prostredie a taktiež z dôvodom komplexnosti spracovania suroviny, jednak ako chemickej suroviny, taktiež ako paliva pri nízkych nákladoch pri ťažbe v tradičných oblastiach , vysokej účinnosti jej využitia a relatívne lacnej doprave.
2. **Uhlie**, ako druhé v poradí, i keď z environmentálneho nie je žiadúce, aby obsadilo tento post využiteľnosti. Pri spaľovaní uhlia uniká do ovzdušia veľké množstvo toxických plynov, skleníkových plynov a CO₂. Uhlie zaznamenalo najväčšieho nárastu spotreby palív o 5%.(1 str.17). Prudký nárast spotreby uhlia spôsobili dve krajiny Čína a USA. Čína v roku 2005 ako najväčší spotrebiteľ uhlia zaznamenala nárast spotreby v r. 2005 o 11% oproti roku 2004,čo v praxi znamená dosiahnutie 80% podielu zo svetovej spotreby uhlia. Európa zaostala spotrebou uhlia na 10 ročnom priemere spotreby .
3. **Plyn**, ako tretí v poradí v spotrebe palív v roku 2005 stúpol v celkovej spotrebe spotrebe o 2,3%, pričom o 3,8%Čine,Indii,južnej Európe, pokles zaznamenali USA a Veľká Británia .Vzhľadom k náročnosti prepravy plynu cez plynovody / skvapalnenie, schladenie plynu a ž potom presúvanie cez plynovod/ v súčasnosti významným artiklom sa stáva skvapalnený plyn LNG.

R o p a

Najvýznamnejšou zo všetkých energetických surovín je na začiatku 21.storočia **ropa** Svetložltá až čierna prírodná kvapalina so špecifickým zápachom, tvorená zmesou plynných a rozpustených pevných uhlíkovodíkov s hmotnostnými podielmi: uhlík 84-87%,vodík 11-14%,kyslík do 1%,sra až 4%,dusík až 1 %.

Ropa má olejovitý charakter s hustotou od 0,810 až 0,990 cm a je ľahšia ako voda./
2/Podľa hustoty API možno ropu klasifikovať na :

ťažkú- do 28 API – vysoký obsah olejovitých podielov a zvyškov

strednú - od 28 do 32 API

ľahkú - nad 32 API s vysokým obsahom svetlých produktov.

Podľa obsahu **síry** možno klasifikovať ropu na

málo sírnu – sladkú /sweet/-ľahkú ropu s obsahom síry 0,2 – 0,5%
veľmi sírnu –kyslú /sour/- ťažskú ropu s obsahom síry nad 3%

Podľa **chemického zloženia** možno ropu klasifikovať na :

parafinickú – bez prímiesí

alkalickú – s prímiesou nenasýtených uhl'ovodíkov

aromatickú – s prímiesou aromatických uhl'ovodíkov a heterocyklov

Medzi **rozhodujúce typy ropy**, s ktorými sa na svetových trhoch obchoduje patria:

1. Brent – zmiešaná ropa z 15 druhov nálezísk v Severnom mori. Ropa z Európy, Afriky a Blízkeho východu, určená k spotrebe na Západe
2. West Texas Intermediate - /WTI/ severoamerická ropa
3. Dubai – blízkovýchodná ropa určená pre azijsko-pacifickú oblasť
4. Tapis - / z Malajzie/ - ľahká ropa z Ďalekého východu
5. Minas - /z Indie/ ťažká ropa z ďalekého východu

OPEC –kôš 11.drukov ropy

Arab Light – Saudská Arábia

Iran Heavy – Islamská republika Irán

Basra Light- Irak

Kuwajt Export –Kuwajt

Es Sider – Líbya

Bonny Light- Nigéria

Murban- Spojené arabské emiráty

Oatar Marine – Oatar

Minas- Indonesia

Sarah Blend - Alžírsko

BCF 17 –Venezuela

Vývoj dopytu a spotreby ropy vo svete

Spotreba ropy na obyvateľa za rok je v jednotlivých krajinách odlišná. Najvyššia spotreba na obyvateľa je v Saudskej Arábii 3,24 t, v USA 3,17 t, čo je dvakrát viac

Ako na obyvateľa v EU, 15x viac ako v Číne, 30x viac ako v Indii a 5x viac ako na Slovensku. Vysoká životná úroveň umožňuje produktov ropy pre automobilový priemysel a osobnú a nákladnú dopravu, letectvo, lodnú dopravu, vykurovanie a klimatizáciu domov a bytov. Vo Veľkej Británii je spotreba na obyvateľa 1,35 t, obdobne v Spolkovej republike Nemecko a Francúzsku. V Japonsku je spotreba 1,90 t, Ruskej federácii 0,90 t, v Číne 0,24 t, Brazílii 0,46 t a na Slovensku 0,65 t.

2 Vývoj energonosičov v Európskej únii

Členské krajiny EU disponujú 0,6% svetových zásob ropy, 2% zásob plynu, 4% zásob uhlia a 18% svetovej generovanej kapacity elektrickej energie. Členské krajiny EU v súčasnosti dovážajú cez 50% svojich energetických potrieb, najmä ropy, plynu a do roku 2020 budú závislé na dovoze 70% celkových potrieb energie, z toho 75% plynu. Ropa sa importuje najmä z Ruskej federácie /ropovod Družba/, Nórska, Afriky, a Blízkeho východu.

Nemožno neriešiť u členských krajín EU aj otázky **spotreby** energetických zdrojov, zmeny jej štruktúry. Primát v ročnej takmer energií má ropa 1800 mil. ton, čo predstavuje podiel 43% z celkovej spotreby energie, zemný plyn 24%, uhlie 13%

Vzhľadom k tomu, že energií sa budú zvyšovať je nevyhnutné znižovať spotrebu energií, zvyšovať energetickú účinnosť. EU v správe z januára 2007 „Svetový prehľad energetiky technológie a politiky voči klimatickým zmenám, stanovila dva scenáre vývoja a politiky voči klimatickým zmenám“(WETO), zameraným na scenár referenčný, ktorý analyzuje vývoj EU podľa doterajších trendov a scenár zameraný na znižovanie uhlíka a emisií.

Referenčný scenár

A/ predpoklady

- neberie sa zameranie na špecifické, technologické a štrukturálne zmeny vo svetovej ekonomike, vrátane opatrení na redukciiu CO₂ po roku 2003, podľa Kjótskeho protokolu, predpokladané odstavovanie atómovej energie vo vyspelých ekonomikách
- takto vzniknutá situácia v roku 2030 je zameraná iba na hodnotenie alternatív z pohľadu využívania zdrojov, technológií, a environmentálnej politiky

B/ výsledky

- podľa predpokladov ekonomického rastu vo svetovom hospodárstve, nárastu populácie, vývoja energetickej intenzity /množstva energie nevyhnutnej na spotreby na výroby jednotky outputu ,možno predpokladať hypotézu nárastu dopytu po energii vo svetovom hospodárstve v období rokov 2000 - 2030 o 1,9% ročne“
- z pohľadu schopnosti využívania najmodernejších technológií, možno vysloviť hypotézu, že spotrebe energií bude klesať vo vyspelých ekonomikách svetového hospodárstva a narastať v rozvojových krajinách, kde v súčasnosti predstavuje 40% svetového dopytu
- nemožno nezdôrazniť negatívny scenár využívania zdrojov energetického systému, ktorý do roku 2030 bude v prospech využívania fosílnych palív, z ktorých takmer 90% budú tvoriť : ropa 34%,uhlie 25% a zemný plyn 25%..
- ropa a zemný plyn budú v EU najväčšími energetickými zdrojmi do roku 2030,na ktorých bude 70% závislá z importu
- atómová energia a obnoviteľné zdroje sa bude podieľať na energetických zdrojoch EU menej ako 20%

3 energetická stratégia Ruskej federácie

Za obdobie rokov 2003-2005 ekonomický rast Ruskej federácie /RF/ zaznamenal 7% ročný nárast, pričom tempá rastu priemyslu poklesli z 9,5% v roku 2003 na 4% v roku 2005 a v roku 2006 zaznamenali minimálny nárast na 4,4%. Podiel priemyslu na tvorbe HDP v roku 2006 bol 27-31%, pričom s cenami za transfer pri exporte sa zvýšil jeho podiel na 45-50%. Naftovoplynárenský komplex RF zabezpečuje 2/3 exportných príjmov, ale na platobnej bilancie sa podieľa 1/2 všetkých príjmov federálneho rozpočtu.

Svetový energetický trh čo do objemu výroby bude neustále podľa požiadaviek dopytu narastať a podľa Medzinárodnej energetickej agentúry sa zvýši takmer o 60%,t.j. 107% ročný nárast. Každoročné tempá dopytu po energetických zdrojoch budú predstavovať 2% nárast, čo súčasne znamená neustále zvyšovanie náročnosť podmienok konkurencieschopnosti pre producentov -lídrov- energetických produktov , znižuje nárast exportu a možnosti využívania

extenzívnych faktorov rastu. To platí pre všetkých lídrov svetového energetického trhu, vrátane Ruskej federácie. Súčasťou tvrdej konkurencie je aj oblasť investícií, nevyhnutých použiť za účelom byť konkurencieschopným požiadavkám neustále narastajúceho dopytu po energetických surovinách a produktoch.

Predpoklad investícií do svetovej energetiky za obdobie rokov 2003-2030 je cca 16 trilionov USD, t.j. každoročne 570 mld. USD, z toho takmer 50% do elektrickej energie a z geografického pohľadu 50% v rozvojových krajinách.

3.1 Dvojaký charakter postavenia Ruskej federácie na svetovom energetickom trhu“

- **lídra** ,významného dodávateľa energonosičov spolu s krajinami Blízkeho Východu, Latinskej Ameriky a Afriky. Hodnota naftového ekvivalentu RF je 450 mil. t ročne /prevýšenie exportu nad importom/.Priemerná ťažba ropy na obyvateľa 3,5 t . je podstatne nižšia ako v Omane 15 t., Saudskej Arábii 23t., Nórsku 33 t. a Kuwajte 50 t.
- **podielu RF na svetovom HDP** iba 2,5%, pričom podiel ruskej ekonomiky na svetovom dopyte predstavuje 6%,čo má výpovednú hodnotu o vysokej energetickej náročnosti ruskej ekonomiky, ktorá je 2-2,5 krát vyššia ako vo vyspelých ekonomikách svetového hospodárstva. Vysokú energetickú náročnosť RF spôsobuje jednak nízka energetická efektívnosť 16 odvetví, a taktiež studená klíma jednotlivých pásmach RF.

Za účelom znižovania ekonomických rizík hospodárstva producentov ropy je nevyhnutné pristupovať **k diverzifikácii ekonomiky** a to z dvoch pohľadov:

1. diverzifikácia za účelom zbavenia závislosti svojich ekonomík od surovinovej závislosti/suroviny sa rozhodujúcim spôsobom podieľajú na tvorbe HDP/,spôsobom zvyšovania podielu iných sektorov na tvorbe HDP, najmä prostredníctvom nových technológií s podstatne nižšou energetickou náročnosťou a vyššou pridanou hodnotou.
2. diverzifikácie exportérov z dôvodov prístupu odberateľov, .spotrebiteľov znižovať energetickú náročnosť a tým a potrebu energetických zdrojov, čo exportérov núti flexibilne reagovať na diverzifikáciu svojich produktov a súčasne hľadanie nových trhov a odberateľov. Pre exportérov to súčasne znamená investovanie do hľadania a otvárania ťažby nových nálezísk, zmenu dopravnej infraštruktúry pre dopravu energonosičov.

Vstup producentov energonosičov RF na nové trhy vytvára aj určité problémy infraštruktúrneho ale i technologického charakteru.

Pri ťažbe plynu /asi ¼ svetovej ťažby/ RF zaostáva konkurencieschopnosti spravovania plynu na produkty. Takmer ½ všetkých kapacít spracovania plynu je sústredená v USA, zvyšné kapacity v Saudskej Arábii a vo Veľkej Británii.

Ruská federácia zastáva 1. miesto v o svete v overených zásobách zemného plynu a 7.miesto v overených zásobách ropy. Reálne v roku 2004 RF overené zásoby plynu tvorili 48 triliónov m³ t.j. 26,7% svetových zásob. Overené zásoby ropy tvorili v roku 2004 9,9 mld. t., t.j. 72,3 mld. barelov a 6,1% svetových zásob. Možno konštatovať, že surovinová základňa RF je bohatá, avšak si vyžaduje vysoké finančné náklady do technologických výziev za účelom zvyšovania konkurencieschopnosti, udržania trhov a prenikania s diverzifikovanými produktami na nové trhy.

Úlohou pred producentmi ropy a vlády Ruskej federácie je posúdiť nevyhnutnosť súčasnej ťažby ropa a plynu, taktiež vysokej domácej spotreby. Do ropovodu Družba denne exportujú 1,4 ml. barelov ropy do Bieloruska, Ukrajiny, krajín strednej a východnej Európy . Komoditná štruktúra exportu Ruskej federácie tvoria 64,6% palivo-energetické komodity a 17,7% kovov, vzácnych kovov. Z teritoriálneho hľadiska je najväčším obchodným partnerom RF EU s podielom 52% na jeho celkovom zahraničnom obchode. Ruská federácia je v súčasnosti tretím najväčším obchodným partnerom EU po USA a Číne, s 5,3% podielom..

3.2 Energetický dialóg Ruská federácia a Európska únia

Vzťahy medzi Ruskou federáciou a Európskou úniou upravujú kľúčové dokumenty Dohoda o partnerstve a spolupráci. Protokol o rozšírení platnosti Dohody o partnerstve a spolupráci medzi Ruskom a EU na desať nových členských štátov EU zo dňa 27.4.2004, Spoločná stratégia Európskej únie k Rusku, Ruská strednodobá stratégia Ruska vo vzťahu k Európskej únii do roku 2010 Strategický plán Európskej únie pre Rusko,. Významné vo vzťahoch RF a EU sú aj programy spolupráce Tacis, Európska iniciatíva za demokraciu a ľudské práva a Mládež.

Energetický dialóg EU a Ruská federácia začal už v roku 2000, s cieľom upresniť a vytvoriť program energetickej bezpečnosti obidvoch významných energetických partnerov. Na stretnutí komisára EU pre energetiku Andriasa Piebalga s ruským, ministrom energetiky Viktorom Krištenkom dňa 16.10.2007 v Bruseli pred nadchádzajúcim samitom EU-Rusko bola stanovená expertná skupina EU - Rusko zameraná na riešenie problémov „ balíka energetickej liberalizácie“. Klauzula GASPROM, problém spoločnosti tretích krajín EU, ktoré nemôžu nadobudnúť vlastnícky podiel v európskych energetických firmách bez toho, aby dané tretie krajiny rovnako neotvorili svoj trh pre vstup európskych energetických investorov do vlastných monopolov. Kritika z európskych spoločností bola formulovaná do „recipročnej klauzuly“.

Stratégia Ruskej federácie v energetickej politike je zameraná na štyri oblasti“

1. **rozvoj vlastného energetického sektoru** medzi Uralom a Stredosibírskou vysočinou, rezervy ropy a plynu v Republike Koma a Barentsovom mori- nové investície do moderných technológií a otváraní nových ťažobných stredískropy a príprava pre ťažbu nových ložísk plynu v na polostrove Jamal a Sachalíne
2. **Azijsko-tichomorská spolupráca** ,jej rozšírenie s výstavbou Východosibírskeho ropovodu z ruského Tajšefu, v sibírskej oblasti Irkutsk do ruského mesta Skovrodina v blízkosti hraníc s Čínou, s pokračovaním do prístavu Nachodka pri brehoch Japonského mora, čo umožní export ropy do Číny, Japonska, Južnej Kórei a USA
3. **štáty SNŠ**, najmä ekonomicky najvyspelejšie štáty členovia projektu Jednotného ekonomického priestoru / Rusko, Bielorusko, Ukrajina, Kazachstan/
4. **Európska únia a Ruská federácia**, pozostávajúca z rozvoja spolupráce a riešenia sporov. Baltský plynovod z ruského Vyborgu do nemeckého Greifswaldu s dokončením výstavby v roku 2010 ,vedúci popod Baltské more , je výhodný pre obidve strany, nakoľko obchádza tranzitné štáty a vyhýba sa problémom, ktoré prebehli na Ukrajine a Bielorusku. Okrem Baltského plynovodu sa uvažuje o predĺžení plynovodu Blue Stream / Modrý prúd/ z Turecka do Európy ,čím by sa zvýšili dodávky plynu pre Európu.

Problémovými vo vzťahoch EU a Ruská federácia zostávajú:

- ratifikácia Zmluvy o energetickej charte zo strany Ruskej federácie ,čim by musela ruská strana pristúpiť na k liberalizácii energetického sektora a došlo by k rozdeleniu monopolných spoločností.
- dodatok k zmluve Tranzitný protokol ,ktorý by umožnil voľnú prepravu energetických surovín tretích štátov cez ruský prepravný systém.

Z á v e r

Ruská federácia v v Energetickej koncepcii Ruska do roku 2020 zdôraznila ,že spolupráca so strategickými zahraničnými partnermi bude vychádzať z ruských geostrategických záujmov a energetický faktor bude upevňovať svoj medzinárodný vplyv vo svetovom hospodárstve a čeliť „Cheneyho strategii,, USA ,zameranej na priamu kontrolu globálnej energetiky / rozhodujúcich svetových regiónov ropy a zemného plynu prostredníctvom ropných gigantov Royal Dutch Schell, Exxon Mobil, BP,Chevron texaco.

Európska únia a Ruská federácia sa dohodli na zásadách energetického dialógu, prostredníctvom štyroch expertných skupín, zameraných na riešenie:

- energetickej stratégie
- investícií
- infraštruktúry a technológií
- energetickej efektivity a ekológie
- expertnej skupiny k recipročnej klauzule zo 16.10.2007

Literatúra:

KUZNIK. V.N, - JAKOVEC J,V: Rossija – 2050,strategija inovacionnogo proryva, Moskva, Ekonomika 2005.

BALÁŽ, P.: Ropa a svetové hospodárstvo období globalizácie, Bratislava, Sprint vfra,2005

Ing. Zuzana Sládková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

ROZVOJOVÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE

sladkova@euba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je deskripcia rozvojovej politiky EÚ so zameraním na poskytovanie jej pomoci sub saharskej Afrike. Prvá časť sa zaoberá opisom štruktúry európskej pomoci a jej teritoriálnej pôsobnosti. Druhá časť je zameraná na krajiny subsaharskej Afriky, ktoré sú recipientami európskej pomoci.

Podiel 56% z celkovej medzinárodnej rozvojovej pomoci a viac než dve tretiny garantovanej pomoci.⁶⁰³ zaraďuje Európsku úniu medzi jej popredných poskytovateľov. Poskytovanie rozvojovej pomoci nie je geograficky obmedzené, ale postupne sa vymedzilo do niekoľkých skupín vymedzených podľa regiónov sveta (napríklad región ACP⁶⁰⁴, Ázia, Blízky Východ, Latinská Amerika, južný a východný susedia EÚ). Hlavnou oblasťou pôsobenia stále ostáva Afrika, do ktorej je určených viac ako 50% rozvojovej pomoci EÚ.

1. Zmluvný základ rozvojovej pomoci EÚ

Za začiatok rozvojovej politiky môžeme označiť podpísanie Rímskych zmlúv v roku 1957, v ktorých sa budúce členské štáty snažili udržať si svoj vplyv v zámorských teritóriách a to najmä ich pridružením k budúcemu Európskemu hospodárskemu spoločenstvu. V článkoch 131 až 136 sa týmto krajinám priznáva štatút asociovaných krajín. Nástrojom na udržanie si svojich vtedajších kolónií bola rozvojová politika a prostriedkom jej financovanie bol Fond pre rozvoj zámorských krajín a území, neskôr známi pod menom Európsky rozvojový fond.

Začiatok 60.tych rokov bol ovplyvnený dekolonizáciou, čo sa stalo medzníkom vo vzájomných vzťahoch ES/EÚ a bývalými kolóniami. Politická nezávislosť týchto krajín znamenala zmenu vo vzájomných vzťahoch a bolo treba nájsť nové cesty k udržaniu hospodárskych a obchodných vzťahoch.

Počas nasledujúcich desaťročí boli vzťahy medzi krajinami ACP a ES/EÚ upravované špeciálnymi dohodami o pridružení, ktoré týmto krajinám zabezpečovali preferenčné postavenie.

⁶⁰³ MICHEL, L.: EU Development Policy. Luxemburg: European Communities, 2005. 20s. ISBN 92-894-9962-1. s.5. Dostupné na http://ec.europa.eu/comm/development/body/publications/descript/pub7_26_en.cfm

⁶⁰⁴ ACP – Afrika, Karibik, Pacifik

Tabuľka č. 1: Prehľad dohôd upravujúcich vzťahy s krajinami ACP.

Konvencia - Dohoda	Dátum	ES/EÚ	ACP
Yaoundé konvencia I	Júl 1964	6	18
Yaoundé konvencia II	Január 1971	6	19
Lomé konvencia I	Apríl 1976	9	46
Lomé konvencia II	Január 1981	10	57
Lomé konvencia III	Máj 1986	12	66
Lomé konvencia IV	Marec 1990	12	69
Lomé konvencia IV - revidovaná	November 1995	15	70
Dohoda z Cotonou o partnerstve	Jún 2000 / Apríl 2003	15	78

Zdroj: <http://ec.europa.eu/development>

Termín „rozvojová spolupráca“ sa v európskych dokumentoch začal používať až od roku 1992, odkedy je rozvojová spolupráca určená v hlave XVII, čl. 130u-130y Zmluvou o ES a novelizovaná v Amsterdamskej zmluve v hlave XX, čl. 177-181. Rozvojová politika nepatrí medzi spoločné politiky. Je zaraďovaná medzi komunitárne (koordinované) politiky, tzn. že orgány EÚ koordinujú svoju rozvojovú politiku s národnými politikami členských krajín pri rokovaniach v medzinárodných organizáciách či na iných medzinárodných fórach.

Podľa článku 130u Zmluvy o EÚ je cieľom politiky spoločenstva v oblasti rozvojovej spolupráce:

- trvalo udržateľný hospodársky a sociálny rozvoj rozvojových krajín a osobitne krajiny, ktoré sú v najviac znevýhodnených regiónoch najnevýhodnejšej situácii;
- harmonická a postupná integrácia rozvojových krajín do svetovej ekonomiky;
- boj proti chudobe v rozvojových krajinách.⁶⁰⁵

Plnenie týchto cieľov je viazané na rešpektovanie určitých politických a sociálnych podmienok zo strany rozvojových štátov, ktoré tvoria súčasť základných dokumentov OSN, prípadne iných medzinárodných organizácií.

Zmluva o ES definovala tri princípy, na ktorých mala byť rozvojová politika EÚ založená:

1. komplementarita medzi rozvojovými politikami členských štátov a rozvojovou politikou Európskej komisie. Tento princíp mal zabrániť ich vzájomnej duplicitě.
2. koordinácia medzi členskými štátmi a Európskou komisiou na zaistenie efektívnosti rozvojovej pomoci v recipientských krajinách.
3. koherencia všetkých politík EÚ, aby zohľadňovali ciele rozvojovej politiky EK.

Amsterdamskou zmluvou (1997) sa k nim pripojil štvrtý princíp:

4. konzistencia všetkých vonkajších aktivít EÚ v kontexte vonkajších vzťahov.

Rok 2000 priniesol rozvojovej politike EÚ reformu, ktorá preniesla zodpovednosť za implementáciu rozvojovej politiky na terénne úrady EK, zjednodušenie administratívnych postupov a vytvorenie Európskeho úradu pre rozvojovú spoluprácu – EUROPAID.

⁶⁰⁵ čl.130u Zmluvy o EU. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc>

2. Rozvojová spolupráca ES/EÚ s krajinami subsaharskej Afriky

Zmluvným základom spolupráce medzi ES/EÚ a krajinami ACP sa stala v roku 1963 Dohoda o pridružení nazývaná aj podľa miesta svojho podpisu Dohoda z Yaoundé⁶⁰⁶ (hlavné mesto Kamerunu). Do platnosti vstúpila 1. júla 1964 a platnosť mala na päť rokov. Stanovovala princípy reciprocity a rovnosti signatárskych štátov. Jej hlavnými cieľmi bola podpora industrializácie, diverzifikácie ekonomík, rozvoj obchodu a spolupráce v oblasti výroby.

Po skončení platnosti Yaoundé I bola podpísaná Dohoda z Yaoundé II, ktorej obsah sa nezmenil a ani euro-africké vzťahy.

Význam obidvoch zmlúv spočíval vo vytvorení základu pre ďalšiu generáciu asociačných dohôd a sformulovanie skupiny štátov označovaných jednotným názvom ako ACP.

Ďalším medzníkom v zmene vzťahov bol vstup Veľkej Británie do ES, čo znamenalo aj vyriešenie problému pričlenenia nových rozvojových krajín Commonwealthu. V roku 1973 začali nové rokovanie, ktoré sa skončili 28. februára 1975 podpísaním Dohody z Lomé⁶⁰⁷ v hlavnom meste štátu Togo.

Dohody z Lomé boli mnohostrannými dohodami o obchode a rozvoji medzi ES/EÚ a štátmi ACP. Počas dvadsiatich piatich rokov boli podpísané štyri dohody s platnosťou na päť rokov a posledná bola podpísaná na desať rokov. Mali charakter asociačnej dohody a ich súčasťou bol aj finančný protokol, ktorý určoval objem finančných prostriedkov pre krajiny ACP v päťročnom období. Základným cieľom týchto dohôd bol dlhodobý rozvoj zúčastnených rozvojových štátov. Zameriavali sa na tri hlavné oblasti spolupráce: obchod, finančná a technická pomoc. Poskytovanie pomoci bolo viazané na dodržiavanie demokratických princípov, ľudských práv, konsolidáciu právneho poriadku a rozvoja politického dialógu. V prípade ich porušenia mohla byť príslušná krajina z lómskej dohody vylúčená.

Lomé I vstúpila do platnosti 1. apríla 1976 na obdobie od roku 1976 do roku 1980. Jej hlavným cieľom bolo upevňovanie ekonomického a sociálneho rozvoja ACP a vytvorenie nového typu vzťahov medzi rozvinutými a rozvojovými štátmi. Obsah *Lomé I* bol ovplyvnený dvomi udalosťami: vstupom Veľkej Británie do ES a následným zvýšením počtu rozvojových krajín a prijatím Nového ekonomického poriadku na Valnom zhromaždení OSN v roku 1974, ktorého cieľom bolo naštartovať ekonomický rast v rozvojových krajinách.

Súčasťou dohody bol aj Systém pre stabilizáciu príjmov z exportu poľnohospodárskych produktov – STABEX⁶⁰⁸, ktorý sa stal základným pilierom rozvojovej politiky EHS. Jeho cieľom bolo vyrovnávať straty z exportu 24 produktov spôsobených výkyvmi cien na svetových trhoch a tým zabezpečiť krajinám ACP minimálne príjmy.

Lomé II bola podpísaná v roku 1980 a platila v období od roku 1981 do 1985. Svojim obsahom sa od *Lomé I* nelíšila, ale dávala väčší dôraz na poľnohospodárstvo. Zavedený bol aj ďalší nástroj SYSMIN- Systém pre stabilizáciu príjmov z exportu nerastných surovín a derivátov⁶⁰⁹, ktorý vznikol na základe dobrých skúsenosti so systémom STABEX. Pôvodne zahrňoval 7 surovín (bauxit, meď, kobalt, mangán, fosfáty, cín a železo). Pomoc bola určená

⁶⁰⁶ http://ec.europa.eu/development/Geographical/LomeGen_en.cfm

⁶⁰⁷ http://ec.europa.eu/development/Geographical/Cotonou/LomeGen/LomeItoIV_en.cfm

⁶⁰⁸ <http://www.ue-acp.org/fr/fiches/dph/141.htm>

⁶⁰⁹ <http://library.fes.de/fulltext/iez/01124005.htm#E10E27>

krajinám, ktorých export nerastných surovín tvoril najmenej 15% z celkových exportných príjmov po dobu minimálne dvoch rokov.

V roku 1985 bola podpísaná *Lomé III* na obdobie do konca roka 1990. Jej cieľom bola podpora ekonomického a sociálneho rozvoja ACP, konsolidácia a diverzifikácia vzťahov. Obsahovo sa zamerala na nové oblasti spolupráce a to najmä na rozvoj vidieka, rybolovu, dopravy a komunikácii s dôrazom na regionálnu spoluprácu a spoluprácu v oblasti kultúry a sociálnej starostlivosti.⁶¹⁰

Rokovania ohľadom *Lomé IV* boli ovplyvnené situáciou, ktorá vznikla počas 80.rokov a bola charakterizovaná rýchlym zadĺžením krajín ACP. Od predchádzajúcich dohôd sa odlišovala aj v dĺžke svojej pôsobnosti, ktorá bola z piatich rokov predĺžená na desať.

Lomé IV predstavovala nástroj, ktorý mal napomôcť vyriešiť ekonomickú krízu v krajinách AKP. Problém zadĺženosti mal byť riešený viacerými spôsobmi. Prvým bola zmena podielu medzi grantami a pôžičkami. Pôžičky od EIB mali mať zľavnený úrok z 5 percent na 3 percentá maximálne.

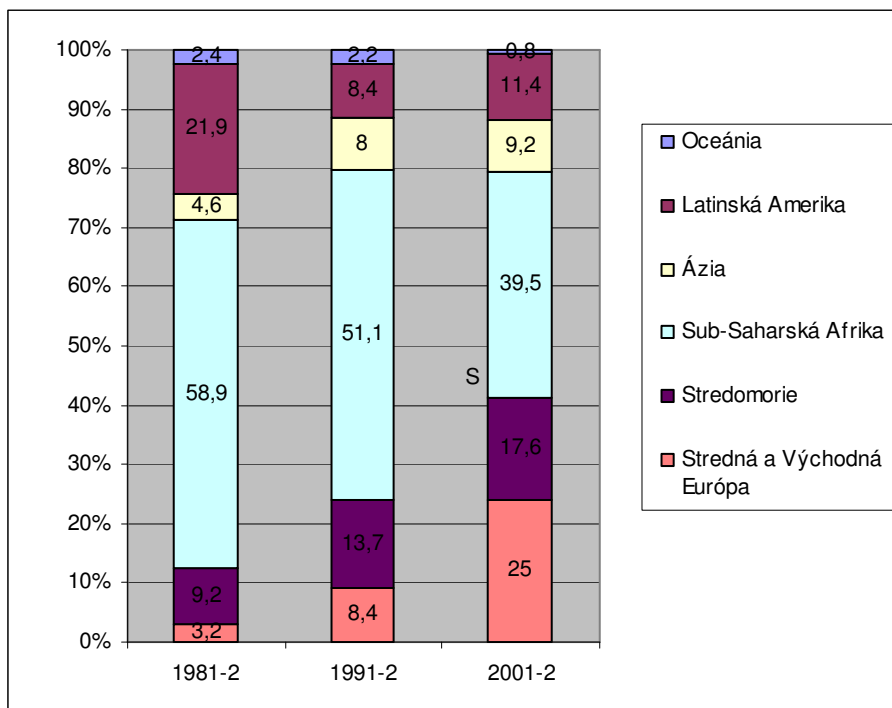
Prehodnotené boli aj systémy STABEX a SYSMIN. Systém STABEX bol rozšírený na 49 položiek a finančná podpora v rámci neho bola určená ako nenávratná. SYSMIN bol rozšírený o urán a zlato a pomoc mala dve formy – granty pre vlády ACP a pôžičky pre ťažobné spoločnosti.

Prioritami EÚ sa pre všetky krajiny stalo posilňovanie regionálnej spolupráce, rozvoj dopravy a komunikačnej infraštruktúry, efektívne využívanie morských zdrojov, a implementácia potravinových stratégií a integrovaných rozvojových programov.

Začiatkom 90.rokov došlo k významným zmenám ako na medzinárodnej scéne tak aj vo vzťahoch EÚ k ACP. Medzinárodné dianie ovplyvnil najmä koniec studenej vojny, silnejúci proces globalizácie svetovej ekonomiky a liberalizácia medzinárodného obchodu. Koniec studenej vojny mal za následok, že krajiny ACP už nemali geostrategický význam pre súperiace štáty a EÚ presunula svoj záujem do východnej Európy. Tieto udalosti viedli k prehodnoteniu *Lomé IV* a v roku 1995 bola podpísaná dohoda o zmenách.

⁶¹⁰ <http://acp.rfo.fr/article4.html>

Graf č. 1: Rozdelenie rozvojovej pomoci EÚ podľa regiónov

Jednou z hlavných zmien bolo redefinovanie finančnej a technickej pomoci hospodárskym reformám, ktoré Komisia formulovala v spolupráci s Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou a boli prispôbené špecifickým podmienkam každej krajiny.

V obchodnej oblasti urobila EÚ ústupky, aby umožnila zvýšiť konkurencieschopnosť krajín ACP. EÚ rozšírila preferenčnú dohodu na všetky výrobky z krajín ACP a ustúpila od všetkých kvantitatívnych prekážok. Umožnila kumuláciu tovarov medzi jednotlivými susedmi, čo napomohlo k regionálnej spolupráci medzi krajinami ACP.

Upravené boli aj systémy STABEX a SYSMIN a to najmä v oblasti výšky dotácií, ktoré pokryli všetky straty krajín ACP.

Revízia Lomé IV upravila a posilnila politický dialóg, ktorý bol rozšírený o zahraničnú politiku a otázky bezpečnosti. Jej súčasťou sa stala aj deklarácia, podľa ktorej mohla byť pozastavená pomoc z dôvodu občianskej vojny a vážneho porušovania ľudských práv.

Celkový počet signatárskych štátov vzrástol na 70 a Juhoafrická republika sa stala pridruženým členom.

Tabuľka č.2: Zoznam krajín ACP

Africké krajiny: Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Cape Verde, Stredoafriická republika, Čad, Comoros, Kongo - Brazzaville, Kongo - Kinshasa, Côte d'Ivoire, Džibuti, Rovníková Guinea, Eritrea, Etiópia, Gabon, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea - Bissau, Keňa, Lesotho, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mali, Maurétania, Maurícius, Mozambik, Namíbia, Niger, Nigéria, Rwanda, Sao Tomé, Senegal, Seychelské ostrovy, Sierra Leone, Somálsko, Juhoafrická republika, Sudán, Swaziland, Tanzánia, Togo, Uganda, Zambia, Zimbabwe.

Karibské krajiny: Antigua a Barbuda, Bahamy, Barbados, Belize, Kuba, Dominika, Dominikánska republika, Grenada, Guyana, Haiti, Jamajka, Svätí Kitts a Nevis, Svätá Lucia, Svätí Vincent a Grenadines, Suriname, Trinidad a Tobago.

Tichomorské krajiny: Cookove ostrovy, Timor - Leste, Fidži, Kiribati, Marshallove ostrovy, Mikronézia, Nauru, Niue, Palau, Papua Nová Guinea, Samoa, Šalamúnove ostrovy, Tonga, Tuvalu, Vanuatu.

Zdroj: <http://www.europskaunia.sk/acpakt>

Po dohovorech z Lomé bola na dvadsať rokov uzavretá *Dohoda o partnerstve štátov AKT – EÚ z Cotonou*, ktorá bola podpísaná v Cotonou 23. júna 2000 medzi EÚ a 77 štátmi Afriky, Karibiku a Tichomoria (AKT). Dohoda obsahuje doložku, na základe ktorej je možné každých päť rokov priebežne túto dohodu revidovať. Rokovania o prvej revízii po piatich rokoch dohody o partnerstve, ktoré sa začali 6. mája 2004, boli ukončené 23. februára 2005.

Dohoda z Cotonou obsahuje politické, obchodné a rozvojové aspekty a je založená na piatich vzájomne prepojených pilieroch⁶¹¹:

- globálny politický rozmer;
- podpora prístupu účasti a posilnenie kapacít nevládných subjektov;
- zameranie sa na cieľ zníženia chudoby;
- vytvorenie nového rámca hospodárskej a obchodnej spolupráce;
- finančná spolupráca zameraná na súdržnosť, pružnosť a účinnosť financovaná zo zdrojov Európskeho rozvojového fondu (EDF) a Európskej investičnej banky (EIB).

Záver

Cieľom rozvojovej spolupráce EÚ je odstránenie chudoby v rozvojových štátoch sveta. Tento svoj cieľ sa snaží naplniť aj ako najväčší poskytovateľ rozvojovej pomoci a od 60. rokoch uzatvára s týmito štátmi preferenčné dohody. Samotná rozvojová politika patrí medzi najstaršie politiky. Zámerom príspevku bolo predstavenie jednotlivých dohôd a rozvojovej politiky ako takej a zároveň poukázať na ich zložitosť. Zložitosť, ktorá za posledných 50 rokov nevedla k zlepšeniu situácie skôr k jej zhoršeniu. S Dohodou z Cotonou prichádza nová éra rozvojovej spolupráce EÚ a ukáže len čas, či bola správna.

Použitá literatúra

SIMON, A.: Stabex, description et traits marquants de l'évolution du système. Dostupné na: <http://www.ue-acp.org/fr/fiches/dph/141.htm>

KAPPEL, R.: The future of Lome. Dostupné na: <http://library.fes.de/fulltext/iez/01124005.htm#E10E27>

RFO: Lome 1975-2000. Dostupné na: <http://acp.rfo.fr/article4.html>

ABC o EÚ: Krajiny ACP/AKT. Dostupné na: <http://www.europskaunia.sk/acpakt>

MICHEL, L.: EU Development Policy. Luxemburg: European Communities, 2005. 20s. ISBN 92-894-9962-1.

Zmluva o EU. Dostupné na:

<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc>

Zmluva o EHS. Dostupné na:

<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11957E/word/11957E.doc>

⁶¹¹ <http://europa.eu/generalreport/sk/2005/rg104.htm>

Všeobecná správa 2005. Dostupné na: <http://europa.eu/generalreport/sk/2005/rg104.htm>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/ 672 95 475

Ing. Ruben Stepanyan

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**BEZPEČNOSTNÉ ASPEKTY HOSPODÁRSKEJ POLITIKY
ŠTÁTOV JUŽNÉHO KAVKAZU**

stepanyan@euba.sk

Abstrakt

Príspevok ma za úlohu priblížiť súčasný stav bezpečnostnej situácie v regióne Južného Kaukazu a poukázať na jej vplyvy na smerovanie hospodárskych politík štátov regiónu. Región južného Kaukazu bol jednou najnestabilnejších oblastí na území bývalého Sovietskeho Zväzu, ako v intenzite tak aj v dĺžke a počte neustále sa opakujúcich etnopolitických a občianskych konfliktov. Medzinárodný záujem o oblasť Južného Kaukazu prudko vzrástol v polovici 90-tych rokov. Toto bolo z časti vďaka jeho úlohe prepravného koridoru energetických zdrojov z kaspického mora a novej „hodvábnej cesty“ spájajúcej východ a západ. Ďalším dôvodom bola jeho strategická pozícia ležiaca na križovatke medzi Európou, Áziou a Stredným východom. Tento región je zároveň bodom záujmov Ruska, Turecka, USA a Európskej Únie. Zo strany západných štátov je najviac pozornosti venovanej Gruzínsku, ktoré dostávalo počas posledných piatich rokov najviac podpory v oblasti bezpečnosti od západu. Táto podpora najmä zahŕňovala vojenskú techniku, školenie vojakov, pomoc civilnému obyvateľstvu, vytvorenie národnej bezpečnostnej rady a schémy národno-bezpečnostného konceptu. Druhým v poradí je Azerbajdžan. Ako politická tak aj vojenská reforma prebiehajú v Azerbajdžane pomaly, ale aj napriek tomu záujem západu o túto krajinu časom narastá. Azerbajdžan má kľúčový význam pri získavaní prírodných zdrojov, ako aj svojou polohou na transportnom koridore do Strednej Ázie. Môžeme konštatovať, že Arménsko bolo po dlhé roky západom ignorované. Dôvodom toho bolo, že Arménsko nie je strategický tak významný, nie je ani transportný koridor a je považované za jediného strategického partnera Ruskej federácie na Južnom Kaukaze.

Abstract

The aim of this article is to characterize recent security situation in the South Caucasus region and point out its impacts on determination of economic policies of the region's republics. The South Caucasus region has been the most unstable in the former Soviet Union in terms of the numbers, intensity, and length of ethnic and civil conflicts. International interest in the South Caucasus has grown steadily since the mid-1990s. This is partly because of its role as a transport corridor for energy resources from the Caspian basin, and as a link in the chain of a new 'Silk Road' joining West to East. It is also because of the region's key strategic position on the crossroads between Europe, Asia and the Middle East, a point where the regional powers of Russia, Turkey and Iran all have interests, and where the US and EU are also becoming more involved. Most attention has focused on Georgia. Georgia has received the biggest share of security-related aid from the Western countries for several years. After the Rose Revolution on November 2003, international co-operation with Georgia has deepened even more. Second comes Azerbaijan. Both political and military reforms have been slow, but Western interest has not waned. Azerbaijan is of key importance both because of its energy resources and because it lies on the transport corridor to Central Asia. Armenia,

however, has largely been ignored by the Western countries. In part this is because Armenia is strategically less important: with the West's energy and military transport corridors both running through Azerbaijan and Georgia, Armenia has been left to one side. It is also due to Armenia's warm relationship with Russia, which extends to close military co-operation.

Bezpečnostná politika

Potreba zaistenia bezpečnosti je jedna zo základných motívov človeka. História ľudstva dokazuje, že zaistenie bezpečnosti jednotlivcov, národov, spoločnosti a štátov viedlo ľudí k vytváraniu spoločenstiev, silových zložiek neskôr aj medzinárodných organizácií ako je Liga Národov alebo jeho nástupca OSN.

Problematika bezpečnosti sa vyvíjala ako súčasť náuky o medzinárodných vzťahoch. Súčasné chápanie bezpečnosti sa vytvorilo vo vývoji názorov na vojnu a mier. Otázky vojny a mieru vždy predstavovali hlavný objekt skúmania teórie medzinárodných vzťahov, v ktorom sa zvyrazňovali vojensko-politické otázky, používanie rôznych druhov násillia a riešení kríz a konfliktov.⁶¹²

V medzinárodných vzťahoch je bezpečnosť vymedzovaná ako základna hodnota a najvyšší cieľ každého štátu. Bezpečnosť je najčastejšie vysvetľovaná ako neprítomnosť či neexistencia ohrozenia najvyšších hodnôt štátu alebo spoločenstva. Štát je bezpečný v tom prípade, keď je zaistená obrana jeho územia a hodnôt, ktoré sa v ňom nachádzajú, fungovanie jeho inštitúcií a ochrana obyvateľstva. Bezpečnosť nemôže byť absolútna, vždy je relatívna a je priamo úmerná hrozbám či rizikám. Žiadny štát nemôže dosiahnuť stav absolútneho zaistenia svojej bezpečnosti⁶¹³.

Z časového hľadiska sa pohľady na bezpečnosť menia. Do polovice 80. rokov 20. storočia bola bezpečnosť charakterizovaná absenciou vojen a konfliktov, ochranou územia štátu, jeho obyvateľstva a existujúceho politického systému. Z tohto hľadiska jednotlivé sa štáty zaisťovali prostredníctvom bezpečnostných zložiek ako armáda, rozviedka, kontrarozviedka, polícia atď. Národná bezpečnosť závisela od toho ako sa štát dokázal ubrániť agresii iných štátov. V tomto prostredí boli záujmi západu v ostatných častiach sveta obmedzené výlučne na účasti v jednotlivých strategických alianciách so vzájomnou vojenskou podporou. Táto pomoc však väčšinou úzko súvisela viac s politickou orientáciou jednotlivých republík ako s potrebami ich civilného obyvateľstva. Môžeme konštatovať že v spomínanom období príslušnosť ku konkrétnej politicko-vojenskej aliancii v istej miere aj znamenala zistenie bezpečnosti daného štátu.

Za posledných 25 rokov sa začal formovať iný pohľad na chápanie bezpečnosti. Bezpečnostné štúdie (angl. security studies) sa stali samostatnou oblasťou skúmania. V súčasnosti chápanie bezpečnosti má oveľa širšie dimenzie čo je spôsobené výzvami, ktoré prináša globalizácia a vedecko-technický pokrok. V súčasnosti sa kladie veľký dôraz na súhrn bezpečnosti a rozvoja. Z tohto pohľadu je bezpečnosť to istej miery spojená so stabilitou a poriadkom, sociálno-ekonomickým blahobytom, zaistením trvalo udržateľného rozvoja atď. V súčasnosti sa pozornosť automaticky presunula zo štátnych potrieb na novovytvorenú myšlienku bezpečnostnej potreby individuálneho obyvateľa. Namiesto hľadania bežných príčin svetovej nestability a jej krátkodobých riešení, sa začala vyzdvihovať potreba riešenia dlhodobých problémov ako politická nestabilita, chudoba, hlad, korupcia. Na aplikáciu horeuvedených myšlienok do praxe boli v určitých častiach sveta

⁶¹² Škvrnda F.: Medzinárodné vzťahy 2002, Bratislava, Ekonóm 2002, s. 249

⁶¹³ Eichler J.: Mezinárodní bezpečnost' na počátku 21. století, Praha 2006, Avis, s 8 ISBN 80-7278-326-2

potrebné reformy bezpečnostného sektoru. Pre tieto reformy boli aliancie západných vlád hybným motorom. Západné vlády sa snažili čo v najväčšej miere vytvárať rôzne druhy integračných zoskupení a naplniť tak požiadavky jednotnej bezpečnostnej spolupráce. Toto sa prejavilo hlavne v štátoch Strednej a Východnej Európy, kde vlády vykonali obrovské politicke a vojenské zmeny, aby naplnili požiadavky na členstvo v NATO a EÚ. Tieto organizácie sa špecializovali hlavne na nové kritéria bezpečnosti v ozbrojených silách, ako aj rešpektovanie ľudských práv a uplatňovania princípov demokracie.

Otázka zaistenia národnej a medzinárodnej bezpečnosti, vytváranie koncepcie a stratégie národnej bezpečnosti sústreďuje na seba pozornosť politikov, vojenských a akademických činiteľov všetkých štátov sveta. Treba upozorniť na to, že už samotný pojem národná bezpečnosť je jednou z najrozporuplnejších kategórií v teórii medzinárodných vzťahov. V praxi bezpečnosť znamená skôr ochranu pred nebezpečenstvom ako jeho neexistenciu. Pre štát, ale aj pre spoločnosť môže existencia nebezpečenstva hrať pozitívnu úlohu v zmysle mobilizácií spoločnosti pri zaistení ich bezpečností. Bezpečnosť sa v medzinárodných vzťahov často chápe ako schopnosť jednotlivých objektov zachovať si svoj charakter a podstatu v podmienkach kde existujú náznaky nebezpečenstva z vonku.

V teórii medzinárodných vzťahov je pojem bezpečnosť štátu (state security) úzko spojený s pojmom národná bezpečnosť. Treba však poznamenať že v slovnom spojení národná bezpečnosť, význam slova národ nie je vždy ekvivalentný slovu etnika, ale skôr ukazuje na spoločenstvo ľudí ktorých spája spoločné územie, hospodárstvo, kultúra atď. Môžeme poznamenať, že keď hovoríme o národnom záujme ako o záujme štátnom, pod tým môžeme chápať jeho spoločenský charakter. Národný záujem má hlavnú úlohu pri zabezpečovaní existencii štátov a ich vzájomných vzťahov. Zahraničná politika štátov sa odvíja od koncepcie národného záujmu ktorý je ovplyvnený geografickou polohou, geopolitickým postavením, demografickou situáciou, sociálno-ekonomickou situáciou, potrebou zabezpečiť teritoriálnu celostivosť a suverenitu štátu.

Okrem štátov majú na medzinárodnú bezpečnosť vplyv aj rôzne medzinárodné vládne a mimovládne organizácie, nadnárodné spoločnosti, náboženské inštitúcie. Niektoré z nadnárodných spoločností a finančných inštitúcií majú oveľa väčšiu finančnú silu ako štáty vytvárajúce nízky HDP.

Z hľadiska medzinárodnej bezpečnosti a pôsobenia malých štátov pri jej zaistení sú ich možnosti ohraničené, a nie sú medzinárodným spoločenstvom precizované či klasifikované. Situácia sa však mení, ak sú malé štáty ohrozované väčším štátom či veľmocou. Medzinárodno-bezpečnostná pozícia malého štátu je prioritne podmienená regiónom, kde sa nachádza⁶¹⁴.

Regionálnu bezpečnosť môžeme charakterizovať ako stav medzinárodných vzťahov v danom regióne, ktorému nehrozia vojenské alebo iné hrozby.⁶¹⁵

Regionálna bezpečnosť je veľmi unikátna, každý región má rôzne rozloženie síl, demografické, kultúrne, historické a iné špecifiká. Na udržanie regionálnej bezpečnosti sú špeciálne vytvárané medzinárodné organizácie. Príkladom je OBSE, ktorá má za cieľ vytváranie podmienok pre dlhodobý mier na európskom kontinente a zlepšovanie vzájomných vzťahov európskych štátov.

Hantington vo svojich štúdiách poňatia súčasného sveta uvádza, že vojny spravidla vznikajú tam, kde dochádza ku stretu rôznych civilizácií a náboženstiev. Ich prvým

⁶¹⁴ Škvrnda F.: Medzinárodná bezpečnosť malých štátov, Zborník príspevkov zo 6. medzinárodnej vedeckej konferencie, Medzinárodné vzťahy 2005, Kaštieľ Mojmírovce, EKONOM 2006

⁶¹⁵ Фролов А.: Географический аспект международной безопасности, dostupné na www.nationalsecurity.ru/library

sprievodným javom je zdôrazňovanie vlastnej identity a zároveň s tým demonizácia druhej strany, aby sa tým dopredu ospravedlnilo použitie akéhokoľvek násilia. Ďalším prvkom v tzv. civilizačných vojen je rozsiahla zahraničná pomoc – politická, finančná, materiálna a vojenská. Charakteristickou črtou vojen na civilizačných zlomov je časté prímerie a prerušenie bojov, nie však podpísaním zmlúv o všeobecnom mieri, ktoré by znamenali vyriešenie kľúčových politických otázok.

Ekonomickú bezpečnosť môžeme charakterizovať ako najdôležitejší prvok štátneho systému, ktorý napomáha udržiavať životnú úroveň občanov štátu a zabezpečuje rozvoj národného hospodárstva a následne realizáciu národných záujmov. Preto ekonomická bezpečnosť patrí medzi najvyššie priority štátov⁶¹⁶.

Pred rozpadom Sovietskeho Zväzu, bol kaukazský región rozdelený na dva ekonomické subjekty: Severný Kaukaz (vrátane rostovského regiónu) a Zakaukazie. Tento zahŕňal tri sovietske socialistické republiky, a to : Arménska, Azerbajdžanská a Gruzínska. Každá z týchto republík bola špecializovaná na niektoré hospodárske odvetvia, čo v konečnom dôsledku znamenalo ich vzájomnú závislosť. Hospodárstvo ZSSR sa vyznačovalo vysokým stupňom militarizácie (na tento účel bolo určených až 16% HDP) a nízkym stupňom otvorenosti hospodárstva (cca 85% zahraničného obchodu sa realizovalo v rámci RVHP)⁶¹⁷

Počas éry Sovietskeho Zväzu, bolo hospodárstvo kaukazského regiónu centrálné plánované. Vláda sa usilovala o dosiahnutie politických a ekonomických cieľov, bez ohľadu na napĺňanie potrieb trhu. Všetky prírodné zdroje boli v štátnom vlastníctve, centrálna vláda v Moskve zohrávala úlohu stabilizátora a garanta politických a ekonomických vzťahov medzi republikami, ktoré boli ekonomicky závislé od RSFSR (Ruská Sovietska Federatívna Socialistická Republika)

V 70-tych a 80-tych rokoch priemysel jednotlivých republík Južného Kaukazu dobre prosperoval. Hlavné priemyselné odvetvia boli: ťažba ropy a plynu, chemický a strojársky priemysel, spracovanie železných a neželezných rúd, výroba cementu, hnojív, a potravinársky priemysel. Od roku 1970 po rok 1990 vzrástla celková produkcia trojnásobne. Ale aj napriek tomu jej hodnota dosahovala len bežný priemer produkcie ZSSR.

Po rozpade Sovietskeho Zväzu boli jednotlivé väzby medzi týmito republikami prerušené, následkom čoho nastal pokles produkcie, importu a exportu. Obmedzil sa aj celkový obchod s ostatnými štátmi bývalého Sovietskeho Zväzu. Novovzniknuté nezávislé republiky nedokázali byť konkurencieschopné na západných trhoch. Región bol najviac postihnutý svojou vysokou špecializáciou na konkrétne odvetvia v jednotlivých republikách. Vážna hospodárska kríza zo začiatku 90-tych rokov postihla takmer všetky odvetvia ekonomík. Priemyselné podniky zastavili svoju výrobu, klesla aj poľnohospodárska produkcia. Hyperinflácia ďalej prhlbovala krízu, klesla kúpyschopnosť obyvateľstva a tým aj celková životná úroveň. Politická nestabilita zhoršila situáciu ešte viac. Začiatok 90 – tych rokov je považovaný nie za začiatok ekonomickej transformácie, ale za začiatok ekonomickej deštrukcie.⁶¹⁸ Krízu nasledovalo niekoľko pokusov o politickú stabilizáciu, v rokoch 1994-95. V súčasnosti môžeme pozorovať malé oživenie hospodárstiev regiónu, sprevádzané najmä rastom vo sfére služieb, komunikácií a obchodu. Je však zložité porovnávať ekonomickú situáciu z obdobia pred a po rozpade Sovietskeho Zväzu, z dôvodu používania viacerých kurzových režimov pri stanovovaní kurzu rubľa voči doláru. Údaje pochádzajúce ešte z čias

⁶¹⁶ Путилин Б. Национальная и международная безопасность. Dostupné na www.xserver.ru

⁶¹⁷ Easterly, W., Fischer, S. (1995) The Soviet Economic Decline. *The World Bank Economic Review*, Vol.9, No.3.

⁶¹⁸ Чубрик А. (2003) Рыночные реформы и экономический рост в странах с переходной экономикой. *Белорусский экономический журнал*, No.3.

pred rozpadom Sovietskeho Zväzu boli umelo navyšované, zatiaľ čo tie súčasné sú ovplyvňované tieňovou ekonomikou.

V súčasnosti predstavuje populácia Kaukazu niečo viac ako 30 miliónov obyvateľov. S tohto počtu 13,32 milióna žije na severnom Kaukaze, 17,33 milióna na južnom. Za posledných 30 rokov sa počet obyvateľov Kaukazu nepretržite zvyšoval. Na začiatku 70-tych rokov počet obyvateľov predstavoval 22,7 milióna, do roku 1989 vzrástol na 25 miliónov. V roku 1995 bol počet obyvateľov Kaukazu 30 miliónov. V súčasnosti sa tento rast postupne spomaľuje. Kaukazský región má ďaleko nižšie percento rastu populácie ako ázijské alebo latino-americké štáty. Za posledných tridsať rokov bolo percento rastu populácie vyššie v oblastiach obývanými moslimmi (Azerbajdžan a autonómne oblasti severného Kaukazu). Ich podiel na celkovej veľkosti populácie vzrástol zo 41% (1970) na 45% (2000) v spomínanom časovom období. Počas prvých 20 rokov (1970-90) bol prírastok populácie spôsobený hlavne zvýšením pomeru počtu pôrodov voči počtu úmrtí. Za uplynulých 10 rokov zohrala významnú úlohu v počte prírastku obyvateľstva migrácia a odliv utečencov z oblastí postihnutých konfliktmi. V 90-tych rokoch prekročil počet úmrtí počet pôrodov, čo vedie tento región k prirodzenému úbytku pôvodného obyvateľstva.

1.1 Počet obyvateľov štátov Kaukazu podľa prognózy OSN

	2000	2050	2100
Azerbajdžan	8 157	10 942	10 324
Arménsko	3 112	2 334	1 623
Gruzínsko	5 262	3 472	2 684
Rusko	145 612	101 456	79 537

Zdroj: Department of Economic and Social Affairs. Population Division. World population in 2300. Highlights. UN, New York, 2003.

Z pohľadu prepravy zaujíma Kaukaz strategickú pozíciu. Na jednej strane predstavuje „most“ spájajúcu západnú Európu so strednou Áziou, na druhej strane spája Rusko so Blízkym Východom. Toto výhodné umiestnenie regiónu je spôsobené dvoma faktormi:

Pozícia regiónu medzi dvoma ekonomickými oblasťami, strednou Áziou ako oblasť produkujúca ropu a plyn a Európou ako spotrebiteľom týchto energetických zdrojov.

Dostupnosť pobrežia a možnosť lodnej prepravy. Čierne more spája s krajinami Južnej Európy a Kaspické more s Ruskom, strednou Áziou a Iránom.

Rozvoj predpokladaného koridoru TRACECA (Transportný Koridor Európa-Kaukaz-Ázia), ktorý spojí Čierne a Kaspické more bude základným východiskom pre budúci rozvoj ekonomiky regiónu.

Geopolitický význam Južného Kaukazu je taktiež založený na prítomnosti energetických zdrojov. Kaspický región (Južný Kaukaz a stredná Ázia) obsahuje cca 3-4 % svetových zásob ropy a cca 4-6% zásob zemného plynu. Vo svojej podstate podiel kaukazských energetických zdrojov na svetových zásobách nie je nijako významný. Na svojom význame naberá práve ako významné transportné územie na prepravu energetických zdrojov z kaspického regiónu a strednej Ázie do západnej Európy. Stabilita v tomto regióne je hlavným predpokladom nepretržitej prepravy kaspickej ropy a zemného plynu.

Význam regiónu vzrástol potom ako sa západné štáty rozhodli znížiť svoju energetickú závislosť od Ruskej Federácie a štátov blízkeho východu. Veľa organizácií a štátov sa snaží znížiť túto závislosť vybudovaním nových alternatívnych ropovodov, ktoré by prepravovali kaspickú ropu do západnej Európy. Následujúce projekty sú buď vo výstavbe alebo už priamo v prevádzke:

- Atasu-Alashankou

- Baku-Tbilisi-Ceyhan (B.T.C.)
- Baku-Tbilisi-Erzurum
- Nabucco

Južný Kaukaz je jedným, z najmilitarizovanejších regiónov na svete. Výdavky všetkých troch štátov regiónu na obranu neustále narastajú. Arménsko je jedným zo svetových lídrov vo výdavkoch na obranu v percentuálnom vyjadrení k HDP. V posledných rokoch je to približne 3,5% HDP. V roku 2006 tieto výdavky dosiahli úroveň 160 mil. USD. Upevnenie kurzu dramu voči doláru spôsobilo zvýšenie objemu celkových nákupov pre armádu. V štátnom rozpočte Arménska na rok 2007 je pre armádne výdavky vyhradených 280 mil. USD. Prezident Azerbajdžanu Ilham Aliyev v roku 2005 stanovil vládny cieľ, v ktorom má hodnota štátnych výdavkov na zbrojenie prevýšiť celkový štátny rozpočet Arménskej republiky. V roku 2006 vojenské výdavky Azerbajdžanu predstavovali 100 mil. USD a na rok 2007 bolo plánovaných 1 mld. USD. Za obdobie gruzínskeho prezidenta Eduarda Ševardnadzeho vojenské výdavky dosahovali len 0,2% HDP. Po príchode prezidenta Saakašviliho sa prudko zvýšila militarizácia Gruzínska. V rokoch 2005 a 2006 vojenské výdavky dosahovali 3,5% HDP. Podľa údajov Štokholmského výskumného inštitútu pre medzinárodný mier (SIPRI), sa v roku 2005 Gruzínsko stalo svetovým lídrom v tempe rastu vojenských výdavkov. Za rok sa zvýšili vojenské výdavky Gruzínska o 250%, v Arménsku tento ukazovateľ predstavoval 23% a v Azerbajdžane 51%. Treba však počítať s tým, že podľa hodnotenia expertov, Arménsko a Azerbajdžan v skutočnosti míňajú oveľa viac peňazí na obranu, pretože používajú aj iné, mimorozpočtové zdroje.

Záver

Môžeme konštatovať, že dianie v regióne ovplyvňujú politicko-vojenské a bezpečnostné politiky nasledujúcich subjektov: Gruzínsko, Arménsko, Azerbajdžan a taktiež neuznané republiky Južné Osetsko, Abcházsko a Náhorný Karabach. Okrem toho je Južný Kaukaz na jednej strane ovplyvnený geopolitikou regionálnych aktérov ako Turecko či Irán a na strane druhej geopolitikami globálnych aktérov ako USA, Európska Únia, Rusko a Čína. V tomto procese sú zúčastnené aj medzinárodné organizácie. Na regionálnej úrovni sú to Organizácia hospodárskej spolupráce čiernomorských štátov (BSEC), Blackseafor, Casfor, GUAM (Gruzínsko, Ukrajina, Azerbajdžan, Moldavsko) a Organizácia dohody o kolektívnu bezpečnosť (CSTO). Na medzinárodnej úrovni je to hlavne vplyv NATO a OBSE.

Politika globálnych aktérov v regióne je smerovaná na zaistenie svojej energetickej bezpečnosti. Energetická bezpečnosť je jednou z hlavných priorít USA a Európskej Únie. Štáty Európskej Únie v súčasnosti dovážajú až 50% svojich energetických potrieb (USA 58% potrebnej ropy) a do roku 2030 to bude až 70%. Európska Únia dováža 25% potrebnej energie z Ruskej federácie (v roku 2030 to bude 40%) a 45% zo stredného východu⁶¹⁹. Okrem tejto rastúcej závislosti je zrejme aj to, že energetické zdroje sa stávajú jedným z hlavných nástrojov zahraničnej a bezpečnostnej politiky Ruskej federácie (tento nástroj na konci roku 2005 využila RF proti Ukrajine a v roku 2006 proti Gruzínsku a Bielorusku, keď požadovala vyššie platby za zemný plyn).

⁶¹⁹ Geopolitics of EU energy supply. Dostupné na www.euroactiv.com

Použitá literatúra

- Škvrnda F.: Medzinárodné vzťahy 2002, Bratislava, Ekonóm 2002
- Baev, P.: The South Caucasus: A challenge for the EU, Institute for Security Studies, 2004
- Eichler J.: Mezinárodní bezpečnost' na počátku 21. století, Avis, Praha 2006
- Walt, S.: International Relations: One world, many theories. In.: Foreign Policy, Spring 1998, No 114
- Terrif T., Morgan P., Croft S.: Security Studies Today, Policy Press, London 1999,
- Samuelson, P. – Nordhaus, W.: Ekonomia, 13. vydanie, Bradlo, Bratislava 1992
- Ершов М.: Важнейшие механизмы экономической политики, Мировая экономика и междунар. Отношения, No 6, 2004
- Пантелеев Е.А.: Экономическая и промышленная политика: отечественный и зарубежный опыт, Вестн. Рос. акад. наук. - 2006. - Т.76, No 1
- Кауппи М., Viotti P.: International relations and politics, New Jersey, Pearson 2006
- Harris, Lee: Civilization and Its Enemies: The Next Stage of History, New York, The Free Press, 2004
- Vincúr P. a kol: Hospodárska politika, Sprint, Bratislava 2001
- Абалкин Л.: Экономическая политика и её ответственность за развитие науки (методологические размышления), Экономист., 2004 No 5
- Абалкин Л.: Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение, Вопр. экономики. – 1994, No 12.
- Easterly, W., Fischer, S.: The Soviet Economic Decline. The World Bank Economic Review, Vol.9, No.3, 1995
- Чубрик А.: Рыночные реформы и экономический рост в странах с переходной экономикой. Белорусский экономический журнал, No.3, 2003
- Осадчая И.: Экономический рост, распределение доходов и политика государства, Наука и жизнь. - 2005. -No 2
- Huntington, Samuel P.: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, New York, Simon & Schuster, 1996
- Воропай Н.И.: Стратегические угрозы экономической безопасности России, ЭКО, Москва 2006, No 12.
- Новикова, Г.: Ориентуры внешней политики Армении, Центр стратегического анализа «СПЕКТР», 2005
- Harrison, Lawrence E. and Samuel P. Huntington: Culture Matters: How Values Shape Human Progress, New York, Basic Books, 2001
- Toft, Monica Duffy, The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2003

Použité internetové zdroje

www.regnum.ru

www.nationalsecurity.ru
www.xserver.ru
www.nkr.am
www.azg.am
www.armenica.org
www.rian.ru
www.zerkalo.az
www.cacianalyst.org
www.indexmundi.com
www.politklass.ru
www.reliefweb.int
www.sras.org
www.euroactiv.int
www.minted.am
www.armstat.am
www.economy.gov.az
www.azstat.org
www.statistics.ge

Kontakt:

Ing. Ruben Stepanyan
Interný doktorand
Ekonomická Univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava
e-mail: rstepanyan@orangemail.sk

Ing. Ruben Stepanyan

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OSN A ARMÉNSKA REPUBLIKA

stepanyan@euba.sk

Abstract

17. Septembra 1992 bola v New Yorku podpísaná medzi Spojenými Národmi a Arménskou republikou vzájomná dohoda. Za OSN podpísal dohodu William Araper, administrátor UNDP a za Arménsku republiku minister zahraničných vecí Alexander Arzumanian. Táto dohoda mala za cieľ vytvorenie kancelárie OSN v Arménsku, ktorá by pomáhala podporiť národné úsilie pri riešení najdôležitejších problémov ekonomického rozvoja a zlepšenia životného štandardu obyvateľstva. Okrem toho sa vláda Arménskej republiky zaviazala pomáhať zabezpečovať potrebné informácie a vytvárať prostredie, ktoré umožní kancelárii OSN plne fungovať.

Abstract

On 17 September 1992 an agreement was signed in New York between the United Nations and the Government of the Republic of Armenia. Mr. Alexander Arzumanian, the first Ambassador of Armenia to the United Nations and Mr. William Draper, UNDP Administrator, on behalf of the United Nations, signed it. The agreement was related to the establishment of a United Nations Interim Office in Armenia with a view to supporting and supplementing the national efforts in solving the most important problems of economic development and promoting social progress and a better standard of life. Whereas the Government of the Republic of Armenia has agreed to ensure the availability of the necessary facilities to enable the Interim Office to perform fully and effectively its functions. The United Nations established its office in Armenia in December 1992. The Government of Armenia took the responsibilities of providing the United Nations with appropriate office premises.

Úvod

Svoju kanceláriu OSN otvorila v Arménsku v decembri 1992. Vláda Arménska zobrala na seba všetky záväzky súvisiace s jej činnosťou. V októbri 1995 sa kancelária OSN presťahovala do novej budovy v Jerevane. V tejto budove sú umiestnené aj jej kancelárie UNDP, UNHCR, WFP, UNICEF, DPI, UNFPA, UNAIDS, UNIFEM a IQM. Všetky tieto agentúry, programy a fondy sú zjednotené a fungujú z príspevkov získaných z OSN. Táto politika je celkovo v súlade s iniciatívou generálneho tajomníka OSN na posilnenie systémov OSN, úsporou administratívnych nákladov a zvýšením výdavkov na implementáciu nových programov. Programy OSN v Arménsku koordinuje národný rezidentský koordinátor – vyslaný zástupca OSN.

Hlavnou úlohou FAO v Arménsku je pomôcť Arménskej vláde zlepšiť situáciu v poľnohospodárstve a pomáhať pri regionálnom rozvoji.

Aktivity UN-AIDS v Arménsku sa zameriavajú na 5 základných oblastí:

1. Zber informácií a monitorovanie aktuálnej situácie
2. Vytváranie strategických informácií pre svojich partnerov
3. Sledovanie a vyhodnocovanie získavaných informácií
4. Zapojenie verejnosti a šírenie informácií
5. Zabezpečenie potrebných finančných zdrojov.

Na roky 2005- 2009 podpísalo UNDP programový dokument s vládou Arménskej republiky, v ktorom sa vláda Arménska bude zameriavať na znižovanie chudoby a vyrovnávania rozdielov spôsobených veľmi odlišnými výškami príjmov v jednotlivých regiónoch. Taktiež sa bude snažiť zabezpečiť dostupnosť základných sociálnych služieb, zlepšiť transparentnosť a spoľahlivosť vládnych inštitúcií ako aj propagovať technológie šetriace životné prostredie a efektívny manažment prírodných zdrojov. Celkový finančný objem programu UNDP pre Arménsko na roky 1993 – 2004 zahrňoval približne 16 mil. USD, ktorý pozostáva ako z priamych zdrojov OSN, tak aj z príspevkov jednotlivých donátorov.

Oddelenie verejných informácií spojených národov (UNDP) je jedným zo zakladajúcich zložiek kancelárie OSN v Arménsku z roku 1994, tesne po tom ako sa Arménska republika stala jeho členom. Ako časť sekretariátu OSN, je toto oddelenie hlavným poskytovateľom informácií o OSN pre verejnosť v Arménsku. UNDP zabezpečuje aktualizáciu verejných materiálov v súlade s cieľmi a požiadavkami Spojených Národov a to v politickej, ekonomickej, sociálnej a humanitárnej oblasti. Predmetom činnosti UNDP sú nasledovné aktivity:

1. Propagácia a vysvetľovanie cieľov aktivít OSN v regióne
2. Plánovanie, organizovanie a koordinácia informačných aktivít prioritných úloh a mimoriadnych podujatí, ako aj konzultácie s ostatnými oddeleniami OSN
3. Hľadanie podpory a spolupráce s externými organizáciami s cieľom zabezpečiť u verejnosti širšie povedomie o aktivitách OSN.
4. Vytvoriť produktívne pracovné vzťahy s masovo-komunikačnými médiami, vládou a informačnými službami, medzivládnyimi inštitúciami ako aj výchovnými inštitúciami.
5. Prekladať materiály produkované ústredím do miestneho jazyka a zabezpečovať ich distribúciu a dostupnosť pre všetkých.
6. Organizovať stretnutia pozorovateľov OSN

UNFPA, je svetovo najväčším zakladateľom podporných programov reprodukčného zdravia. Od začatia jeho fungovania v roku 1969 investoval fond do podpory reprodukčného zdravia v rozvojových krajinách už viac ako 6 mld. USD.

Od medzinárodnej konferencie populácie a rozvoja, konanej v Káhire 1994 sa činnosť UNFPA začala koncentrovať na 3 hlavné oblasti:

1. reprodukčné zdravie a plánovanie rodiny. UNFPA podporuje kvalitu služieb v oblasti reprodukčného zdravia, poskytované na báze individuálneho výberu
2. vytváranie prevencií infekčných chorôb
3. eliminovať tradične praktiky ohrozujúce zdravie.

Na zabezpečenie týchto aktivít spolupracuje s WHO a detským fondom OSN ako aj s UNAIDS, Svetovou bankou, Medzinárodnou Federáciou Plánovaného Rodičovstva, Pathfinder International, programom pre vytváranie vhodných postupov pre zdravie a s mnohými ďalšími mimovládnyimi organizáciami hlavne na lokálnej úrovni. UNFPA venuje špeciálnu pozornosť zdravotnej výchove a potrebám hlavne mládeže a ženám v rizikových situáciách

Arménska republika vykonáva svoje záväzky vyplývajúce z členstva OSN hlavne pomocou jej partnerov. Program a ochranné aktivity UNHCR v Arménsku zahŕňajú nasledovné činnosti:

1. zabezpečovanie právnej ochrany pri ťažkostiach súvisiacich s bývaním.
2. spolupráca s vládou Arménska pri vypracovávaní právneho rámca na ochranu utečencov v riziku vyhostenia z obývaných utečeneckých komunálnych centier

Dočasné riešenie vytvorené pre utečencov žijúcich v Arménsku je lokálna integrácia. UNHCR pokračuje vo vyvíjaní aktivít zacielených na riešenie problémov ubytovania utečencov. Svoje riešenie UNHCR implementuje cez organizáciu YMCA Shelter (Young Men Christian Association of Armenia). Doteraz sa vďaka nim pomohlo nájsť ubytovanie pre vyše 3,500 utečencov, ktorým sa týmto spôsobom výrazne zvýšila životná úroveň.

Hlavným predmetom činnosti UNICEF v Arménsku je zabezpečiť práva pre všetky deti bez rozdielu. UNICEF spolupracuje s arménskou vládou ako aj s mimovládnyimi organizáciami, médiami a mladými ľuďmi s cieľom:

- podporiť politiku zameranú na deti a ženy
- podporiť inovatívne programy na zlepšenie služieb poskytovaných deťom na zabezpečenie ich nepretržitého rozvoja
- zabezpečiť, aby boli hlasy detí a mladých ľudí vypočuté a mohli sa zúčastňovať na rozhodnutiach vplývajúcich na ich životy.

UNIDO rozbieha v Arménsku projekty zamerané na propagáciu životnému prostrediu nezávadnejšej produkcie vytváranej v Arménsku. Snažia sa prispieť k posilňovaniu priemyselnej konkurencieschopnosti a produktivity a podporiť nepretržitý sociálny rozvoj kompatibilný s rozvojom ochrany životného prostredia. Projekty UNIDO podporujú využívanie pre životné prostredie nezávadných technológií, zabezpečujú národnému priemyslu potrebné zdroje na uľahčenie vstupu na regionálne a svetové trhy s enviromentálne nezávadnými výrobkami a zlepšiť tak schopnosti národných podnikov úspešne si vydobýť a udržiavať svoju pozíciu na svetových trhoch.

UNIFEM zabezpečuje ako finančnú tak aj technickú podporu strategických programov určených na posilňovanie práv žien, ich účasti na politickom živote a ich ekonomickej samostatnosti.

V rámci systému OSN, UNIFEM propaguje rovnosť pohlaví, vytvára regionálne, národné a celosvetové agendy, zamerané na podporu úlohy ženy v ekonomike.

Cieľom súčasnej činnosti WFP v Arménsku je pokračovať v procese národnej ekonomickej transformácie pomocou vybraného reliéfu obnovovacích aktivít a opatrení, ktoré povedú k zlepšeniu životnej úrovne obyvateľstva. WFP podporuje aj program vlády „Government poverty reduction“. Ktorý je zameraný na vykorenenie extrémnej chudoby a zlepšenie vnímania faktu pohlavnej rovnosti, ktoré sú taktiež jedným z cieľov „Millenium Development Goals“.

Cieľom regionálnych kancelárií WHO v Arménsku je podporiť Arménsku republiku, ale aj ostatné členské krajiny vo vytváraní si svojich vlastných zdravotných stratégií ,

zdravotných systémov a programov ochrany verejného zdravia ako aj spôsobov zdolávania prekážok ohrozenia verejného zdravia a majú možnosť zúčastňovať sa na akciách podporujúcich celosvetový systém propagácie zdravého životného štýlu.

Použité zdroje:

www.armeniaforeignministry.am

www.un.org

www.unido.org

www.undp.am

www.un.am

www.un.int/armenia

www.undpi.am

Kontakt:

Ing. Ruben Stepanyan

Interný doktorand

Ekonomická Univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

e-mail: rstepanyan@orangemail.sk

Ing. Dagmar Sulejmani

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

KLIMATICKÉ ZMENY AKO PREDMET MEDZINÁRODNÝCH KONFERENCIÍ

dagmar_sulejmani@foreign.gov.sk

Abstrakt

Zmena klímy je jedným z najvýznamnejších environmentálnych problémov v doterajšej histórii ľudstva, ktorá v prípade zachovania súčasných trendov hospodárskeho rozvoja môže zásadným spôsobom zmeniť podmienky pre život na celom svete. Klimatické zmeny formujú novú oblasť zahraničnej politiky. Príspevok sa zaoberá konferenciami, ktoré prispievajú k riešeniu problémov spoločného, veľkého a často globálneho významu, kde je zároveň aj príležitosť na prijímanie odporúčaní s ekologickým, vedecko - technickým a výrobnou - technologickým dosahom. Pokúsili sme sa poukázať na konferenciu ako veľmi zložitú sieť ingerencií suverénnych štátov, s premyslenou, no často i naivnou stratégiou a taktikou presadzovania vlastných záujmov.

Kľúčové slová: Klimatické zmeny, Kjótsky protokol, konferencia

Abstract

Change of Climate is one of the most important environmental problems in the history of mankind. In case of maintaining the current trend of economic Development it may change living Conditions all over the World in a fundamental way. Changes of Climate form a new field of Foreign Policy. My Contribution concerns the Conferences contributing to the solution of Big Problems of Global meaning, where at the same time stands the opportunity to accept recommendations with ecological, scientific and production – technological reach. We try to refer to the Conference as to a very complicated net of Sovereign States with an elaborated, but sometimes naive Strategy and Tactic of establishing private interest.

Keywords: Climate Change, Kyoto Protocol, Conference

Úvod

Zmena klímy je jedným z najvýznamnejších environmentálnych problémov v doterajšej histórii ľudstva, ktorá v prípade zachovania súčasných trendov hospodárskeho rozvoja môže zásadným spôsobom zmeniť podmienky pre život na celom svete. Klimatické zmeny formujú novú oblasť zahraničnej politiky, ktorá využíva konferencie na riešenie problémov spoločného, veľkého a často globálneho významu, kde je zároveň aj príležitosť na prijímanie odporúčaní s ekologickým, vedecko - technickým a výrobnou - technologickým dosahom. Cieľom príspevku je poukázať na konferenciu ako veľmi zložitú sieť ingerencií suverénnych štátov, s premyslenou, no často i naivnou stratégiou a taktikou presadzovania vlastných záujmov.

Klimatické konferencie

Množstvo a závažnosť nahromadených výsledkov z oblasti monitorovania svetovej klímy viedla na začiatku 90. rokov k tomu, že pri OSN bol vytvorený osobitný sekretariát zaoberajúci sa touto problematikou. Odozvou medzinárodného spoločenstva na hrozbu klimatických zmien bol Rámcový dohovor o klimatických zmenách, ktorý bol prijatý v Riu de Janeiro v roku 1992. Rámcový dohovor o klimatických zmenách je jedným zo série dohôd, ktorým sa krajiny združené v rámci OSN, zaväzujú čeliť tomuto problému. Podobné dohody sa týkajú takých problémov, ako sú znečisťovanie morí, poškodzovanie ozónovej vrstvy, ohrozovanie rastlinných a živočíšnych druhov, dezertifikácia a mnohé ďalšie. Dohovor o klimatických zmenách je zameraný na niečo mimoriadne závažné - globálne zmeny podnebia v dôsledku ľudskej činnosti. Podstatné je, že Dohovor uznáva problém klimatických zmien. To je dôležitý krok vpred, nakoľko sa jedná o problém, ktorého dôsledky sú dnes neisté a týkajú sa skôr nasledujúcich generácií ako nás. Pre Slovensko Dohovor nadobudol platnosť 23. novembra 1994 a do súčasnej doby ho ratifikovalo 192 štátov sveta. Problémom dohovoru je, že napriek tomu že je definovaný ako záväzný pre krajiny, ktoré ho podpísali, neexistuje žiaden mechanizmus (sankcie), ktorý by tieto krajiny skutočne nútili splniť ho.

Prvá konferencia sa konala v Berlíne v dňoch 28.3. - 7.4.1995. Z Dohovoru vyplýva - okrem iného - záväzok pre krajiny Prílohy I v roku 2000 zabezpečiť emisie skleníkových plynov nižšie, ako mali v roku 1990. Konferencia uznala súčasné záväzky Dohovoru za nepostačujúce pre dosiahnutie jeho cieľov a rozhodla o mandáte na prípravu sprísňujúceho protokolu pre redukciiu skleníkových plynov po roku 2000 (tzv. Berlínsky mandát), čo sa malo týkať krajín Prílohy I Dohovoru (krajín OECD a krajín s transformujúcou sa ekonomikou). V dňoch 1.-10. decembra 1997 sa konala v Kjóte v Japonsku 3. konferencia strán Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy, ktorej ťažiskom bolo naplnenie Berlínskeho mandátu. Bol tu prijatý Kjótsky protokol k Dohovoru, ktorý sprísňuje záväzky pre krajiny Prílohy I. Pre Slovensko to znamená v období rokov 2008-2012 neprekročiť úroveň emisií skleníkových plynov z roku 1990, zníženú o 8% (rovnako ako EÚ). Slovensko ratifikovalo Kjótsky protokol 31. mája 2002, pričom sa, rovnako ako Európske spoločenstvo, zaviazalo k 8% zníženiu celkového objemu emisií skleníkových plynov v prvom záväznom období oproti ich úrovni v roku 1990. Podoba rozhodnutí, ktoré prijme stretnutie strán protokolu, preto významne ovplyvňuje implementáciu tohto dokumentu na národnej úrovni. Pre Slovensko sú dôležité najmä rozhodnutia týkajúce sa budúceho medzinárodného režimu zmeny klímy po roku 2012, predovšetkým rozsah očakávaných prísnejších redukčných cieľov a dĺžka obdobia, na ktoré sa budú ciele vzťahovať, ale aj prijaté princípy pre ich plnenie a kontrolu plnenia, ktoré musia zohľadňovať spoločnú, avšak zároveň rozdielnu zodpovednosť a možnosti krajín, ktoré sú určené ich sociálnymi a ekonomickými podmienkami. Kjótsky protokol k tomuto dohovoru nadobudol platnosť 16. februára 2005 po jeho ratifikácii Ruskou federáciou. Protokol zaviedol kvantifikované redukčné záväzky pre krajiny. Prílohy k dohovoru na zníženie agregovaných emisií skleníkových plynov v období 2008-2012 v priemere o 5% v porovnaní s ich úrovňou v roku 1990.

Vrcholným orgánom Dohovoru je jeho konferencia zmluvných strán, ktorá sa schádza spravidla raz ročne. V rámci prípravy medzinárodnej konferencie je potrebné, aby sa účastníci vopred dohodli na zásadných otázkach organizácie a činnosti konferencie. Každá delegácia prichádza na medzinárodnú konferenciu s určitým cieľom. Jej postup upravuje smernica na rokovanie, ktorá môže byť podľa okolností všeobecná alebo rozpracovaná do detailov. Detailná smernica má spravidla dôvernú povahu, pretože jej predčasné zverejnenie by mohlo

ohroziť dosiahnutie sledovaného cieľa. Niektoré záujmy môžu byť spoločné pre viacerých účastníkov konferencie. Tí ich potom spoločne presadzujú. Individuálne a skupinové prostriedky, pomocou ktorých sa účastníci snažia ovplyvniť vývoj medzinárodnej konferencie smerom, ktorý vyhovuje ich záujmom, sú rôzne. Obsahujú mocenské, politické, hospodárske, vojensko-politické a iné taktické prostriedky, vrátane tzv. nátlakových prostriedkov, lobizmu a iné taktické prostriedky. Napr. lobizmus v politickej diskusii v rámci klimatických zmien je formovaný z jednej strany odbornými poznatkami svedčiacimi o nutnosti opatrení na znížovanie emisií skleníkových plynov a z druhej strany záujmovými skupinami, snažiacimi sa tieto opatrenia zabrzdiť. Závery prezentované panelom vedcov pri OSN – IPCC - získali širokú podporu a boli prijaté medzi odborníkmi aj väčšinou politikov. Nie sú však dostatočné na to, aby presvedčili tzv. "klimatických skeptikov", ktorí argumentujú tým, že počítačové modely sú príliš jednoduché na to, aby boli schopné predpovedať budúci vývoj a že teplotné záznamy vykazujú nižší nárast ako vyplýva z modelov. Dôveryhodnosť "klima skeptikov" bola často spochybnená skutočnosťou, že ich výskum bol financovaný ropným a uhoľným priemyslom - t.j. subjektami silne zainteresovanými na nemennosti súčasného stavu využívania palív. Hoci ich argumenty nie sú považované odborníkmi z IPCC za prijateľné, dostáva sa im publicity v niektorých médiách s cieľom vytvoriť istú "rovnováhu", zaniest' do verejnosti pochybnosti, a tak spomaliť medzinárodný vyjednávací proces. Závažným rozhodnutím uskutočneným v roku 2001 bolo odstúpenie USA od záväzkov Kjótskeho protokolu po nástupe G. Busha do úradu prezidenta. Toto rozhodnutie bolo formované silným tlakom ropnej a uhoľnej lobby v USA a stalo sa terčom ostrej medzinárodnej kritiky. USA, sa ako najväčší producent skleníkových plynov na svete, dostali po tomto rozhodnutí do značnej izolácie.

V dňoch 6. až 17. novembra 2006 sa v Nairobi konala 12. konferencia strán Rámcového dohovoru o zmene klímy, ktorá bola zároveň aj druhým stretnutím strán Kjótskeho protokolu. Hlavnou témou boli príčiny klimatických zmien, ich vývoj a hlavne spôsoby a možnosti eliminácie. Predmetom diskusií bola najmä snaha o kontrolu skleníkového efektu, ako aj najnovšie analýzy z procesu otepľovania planéty. Hovorilo sa aj o budúcich záväzkoch pre rozvinuté krajiny a o otázkach týkajúcich sa rozvojových krajín. Na konferencii sa ukázali rôzne pohľady medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami. Štáty s vysokou životnou úrovňou v Európe, severnej Amerike alebo Japonsko, kde priemyselná revolúcia a s ňou spojené spaľovanie fosílnych palív začalo skôr, vytvorili svoje bohatstvo aj vďaka obrovskému zaťaženiu atmosféry skleníkovými plynmi. Rozvojové krajiny sa dnes právom obávajú, že sa dostanú pod tlak, aby obmedzili svoje hospodárske aktivity (napr. spaľovanie uhlia), pretože bezpečná úroveň koncentrácie týchto plynov, ktorú je atmosféra schopná akceptovať, bola už prekročená. Používanie fosílnych palív, na ktorom budujú hospodárstvo rozvojové krajiny, je totiž nevyhnutne zviazané s emisiami skleníkových plynov. Pretože emisie pochádzajúce z využívania energie najviac prispievajú ku klimatickým zmenám, dá sa očakávať tlak na všetky krajiny, aby znížili množstvo spaľovaného uhlia, ropy a plynu. Rozvojové krajiny, ktoré len nastupujú na cestu industrializácie a ktoré majú problémy s užitím vlastného obyvateľstva, nechcú akceptovať tieto obmedzenia. Ich ekonomický rozvoj je už aj tak značne sťažený. Často argumentujú tým, že ak by súhlasili s obmedzením spaľovania fosílnych palív, ktoré sú dnes najlacnejšie a najžiadanejšie pre priemysel, ako budú schopné vývoja? Otázne je, či budú vyspelé štáty investovať v rozvojových krajinách do nových tzv. čistých technológií výroby. V praxi nachádzame skôr príklady presunu starých technológií z vyspelých štátov do rozvojových krajín. Nespravodlivosť spočíva aj v tom, že vyspelé krajiny, ktoré reprezentujú len 20 % svetovej populácie spotrebovávajú až 80 % svetových zdrojov. Z globálneho pohľadu tu ľudia žijú mimoriadne dobre. Je pekné žiť dobre, avšak keby každý obyvateľ Zeme konzumoval tak veľa ako obyvateľ USA alebo Európy, nebolo by pre všetkých dostatok

prírodných zdrojov ako sú napr. čistá voda alebo potraviny, o palivách ako je ropa a zemný plyn ani nehovoriac. Existujú ešte ďalšie nespravodlivosti, ktoré sa stále častejšie objavujú v politickej diskusii. Krajiny, ktoré budú dôsledkami klimatických zmien (narastanie hladiny morí, zníženie poľnohospodárskej produkcie, intenzita búrok) najviac postihnuté sú prevažne rozvojové krajiny. Rozvojové štáty dnes nemajú dostatok odborných a ekonomických nástrojov na to, aby boli schopné vyrovnáť sa s týmito dôsledkami. Už dnes v mnohých týchto krajinách populačný rast zahnal milióny ľudí do oblastí, ktoré sú z hľadiska možných dôsledkov klimatických zmien veľmi ohrozené.

Výsledkom stretnutia z Nairobi je aj dohoda, že sa uskutoční revízia Kjótskeho protokolu v roku 2008 s tým, že pre rozvojové krajiny nebudú prijaté žiadne nové záväzky. V rámci stretnutia sa schválil 5 ročný program adaptácie pre rozvojové i rozvinuté krajiny, cieľom, ktorého je navrhnuť taký postup opatrení na zníženie emisií skleníkových plynov, aby sa v jednotlivých zemepisných šírkach ekosystémy a vôbec život ako taký, adaptoval prirodzenou cestou s čo najmenšími dôsledkami spôsobenými klimatickými zmenami. Výsledky rokovaní možno považovať za pozitívne. Dohodol sa pracovný plán ako sa bude pristupovať k záväzkom po „prvom kjótskom období“ po roku 2012. Po tomto roku budú prísnejšie kritéria na vypúšťanie emisných látok do ovzdušia. Predpokladá sa, že celosvetovo sa bude musieť znížiť vypúšťanie CO₂ o 15 až 30%. Kritéria resp. záväzky budú pre každú zainteresovanú krajinu iné. Odborníci sa na konferencii zhodli, že do roku 2100 by sa nemala zvýšiť priemerná teplota ovzdušia o 2 stupne Celzia oproti predindustriálnej ére, aby nedošlo ku globálnemu ohrozeniu života na Zemi.

Záver

Niekoľko posledných rokov ukázalo, že sa už nemôžeme ďalej vyhýbať dôsledkom klimatických zmien. Pri uspokojovaní našich "základných potrieb" boli takmer vždy kladené krátkodobé záujmy pred dlhodobé následky. Napriek tomu, že už od minulého storočia vieme, že CO₂ a iné skleníkové plyny majú sklon absorbovať žiarenie a ohrievať atmosféru, celosvetovo vypúšťame do atmosféry od dôb priemyselnej revolúcie (ako produkt spaľovania fosílnych palív) asi 7 miliárd ton uhlíka ročne. Vedci sa zhodli na tom, že ľudstvom spôsobené otepľovanie atmosféry je najväčšie za posledných 100 000 rokov - od doby kedy človek obýva našu planétu. Je to skutočne tak vážne? Vedci predpokladajú že zvýšenie priemernej teploty vzduchu o 3 stupne Celzia do roku 2030 by mohlo mať tragické následky, v podobe nedostatku jedla, častejších záplav, straty zdrojov pitnej vody, ekonomického kolapsu, zvýšeného počtu environmentálnych utečencov a tiež aj narastajúceho medzinárodného napätia. Toto je výzva adresovaná všetkým politikom, ktorí majú moc ovplyvniť súčasný vývoj. Dnes existujú technické aj ekonomické možnosti ako tento nepriaznivý proces zastaviť. Nie je ich však možné realizovať bez informovania verejnosti a podpory zo strany politikov. Ukazuje sa, že práve politická vôľa zmeniť súčasný vývoj chýba najviac. Ekonomické záujmy úzkych kruhov spoločnosti sú silnejšie ako záujmy nielen nás, ale i nasledujúcich generácií.

Použitá literatúra

1. Climate Change Secretariat, United Nation Framework Convention on Climate Change: Handbook, Bonn, Germany, 2006
2. Vršanský P.: Základy diplomatickej komunikácie, Dvojstranné a mnohostranné rokovanie str.104-125, 2004
3. Feltham R. G.: Diplomatic handbook, Conferences, str. 139-148, 1993

4. Králik J.: Letokruhy diplomacie, Konferenčná diplomacia, jej rozvoj i krpatenie, str. 244-270, 2003
5. Materiál Ministerstva životného prostredia SR: Stanovisko odboru ochrany ovzdušia k návrhu deklarácie ASEM, máj 2007
6. Materiál Ministerstva zahraničných vecí SR: Energetická politika a zmeny klímy, august 2007

Internet:

www.enviro.gov.sk

www.unfccc.int

Kontakt:

Ing. Dagmar Sulejmani

Diplomatický protokol

MZV SR

e-mail: dagmar_sulejmani@foreign.gov.sk

PhDr. Martin Svatuška

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

NIEKTORÉ PROBLÉMOVÉ ASPEKTY EXPLANÁCIE POJMU EUROPEIZÁCIA

msvatuska@yahoo.com

Abstrakt

Europeizácia sa v poslednom období stala veľmi módnym pojmom, ktorý je však často používaný bez uváženia. Predovšetkým žurnalisti, ale tiež mnohí vedci z oblasti spoločensko-vedných disciplín ho veľmi často používajú bez predošlej explanácie a tak ho následne v literatúre môžeme nájsť v množstve najrozličnejších významových konotácií. Situácia dospela až do stavu, kedy je u viacerých teoretikov pozorovateľná snaha o deštrukciu, či odmietnutie tohto pojmu a nahradeniu ho pojmom iným. Z jednoduchého pohľadu na celú záležitosť sa im nemožno veľmi čudovať. Ak sa snažíme o explanáciu pojmu *europeizácia*, nutne musíme naraziť na množstvo problémových aspektov. Už z rýchleho náhľadu do cudzojazyčnej literatúry (najmä anglickej) je vidieť prvú nejasnosť. Pojem býva používaný v tvaroch *europeization* a *europeanization*. Ak sa pri skúmaní pojmu vydáme po sémantickej línii slova, zistíme, že pojmy nie sú rovnaké. To je však iba jeden z problémových aspektov pojmu. Ďalším problémom je jeho samotný preklad z anglického jazyka do slovenského. Kým pre *europeizáciu* slovenčina nachádza ekvivalent v podobe *poeurópšenie*, v prípade *europeanizácie* vhodný ekvivalent nenachádza. To sú iba dva prípady, ktorými sa tento text zaoberá, pričom hľadá odpoveď na otázku, či je vhodnejšie pripojiť sa k tým teoretikom, ktorí tento pojem odmietajú ako umelý, neživotaschopný teoretický konštrukt, alebo hľadať možnosti ako ho vysvetliť aj napriek uvedeným problematickým bodom.

Abstract

The term *europeization* is very popular nowadays, but we must realize how bad it has been often used. Many journalists, but also scientists from the field of social sciences use this term automatically, without previous explanation and definition. So we can find the term *europeization* in wide range of meanings, from the meaning of integration till the meaning of globalization. The situation turns into the point, when many theoretics destruct the term and refuse to use it in their surveys. They try to supply the word *europeization* by another terms like *integration*, *globalization*, *westernization*, *internationalization*. Simply speaking, we can't wonder these activities when we realize how difficult is explaining of this word. When we try to explain the word *europeization*, we have to impact necessarily upon various problematic aspects. In english language, the first trouble is obvious from a simple view upon literature: we can find two similar words (*europeization* and *europeanization*) there, but in fact they can be very different, it is obvious, when we use the method of semantic analysis: words *Europe* and *european* mean not the same and often they are not similar.

Another problem we can meet, when we try to translate these two terms (*europeization* and *europeanization*) into slovak language. It's possible (but not without problems) to translate the term *europeization*, but it's impossible to translate the term *europeanization*.

Slovak language has not any interpretations for the latest word. The question is, how to explain the term under these circumstances?

There are only two problems in the explaining of new word, but in the article, another are mentioned. The main goal of this article is to find out, if the word *europeization* is only made-up word without „selfdermination“ and in this context, if must be refused or if it is important to find possibilities how to explain the word through all problematical aspects.

Úvod

Téma konferencie „Medzinárodná politika 2007“ (s podtitulom „Energetická politika EÚ a boj proti klimatickým zmenám“) v mnohých pravdepodobne evokuje, že na nej odznejú príspevky primárne venované empirickej problematike, resp. konkrétnym prejavom medzinárodnej politiky v roku 2007. Preto sa môže zdať zvláštnym teoreticky ladený príspevok o problémoch spojených s pojmom *europeizácia*. Na druhej strane práve *europeizácia* je procesom, na ktorý sa v praktickej podobe odvoláva čoraz viac vedcov z oblasti spoločenskovedných disciplín, pričom ho používajú v množstve najrôznejších významových konotácií.

Europeizácia sa jednoducho stala módnym pojmom, pod ktorým si každý jednotlivec predstavuje svoje vlastné vymedzenie. Následný pojmomologický zmatok je taký výrazný, že mnoho autorov radšej odmieta používať uvedený pojem, pričom sa ho snažia nahradiť inými, často nie práve správne zvolenými pojmami. Pritom ak má byť teoreticky či empiricky ladený výskum v tejto oblasti úspešný, je nevyhnutné pokúsiť sa konceptualizovať a systematizovať daný termín. Napokon, vznikol iba nedávno a preto ak máme rozhodnúť o tom, či je jeho používanie správne, alebo nie, musíme sa pokúsiť o jeho explanáciu.

Čo si teda vlastne máme predstaviť pod pojmom *europeizácia*? Príspevok „Niektoré problémové aspekty explanácie pojmu *europeizácia*“ sa bude snažiť poskytnúť odpoveď na takto stanovenú otázku, nie je to však jeho primárnym cieľom. Tým je poukázať na niektoré ťažkosti pri vysvetľovaní uvedeného termínu a dať odpoveď na otázku, či je vlastne potrebné zavádzať nejaký nový teoretický koncept, alebo je možné procesy ním označované pomenovať iným termínom (napríklad *integrácia*).

V procese explanácie pojmu a poukázania na jeho problémové aspekty budú použité dve základné metódy, prevzaté od talianskeho politológa Giovanniho Sartoriho. Ten vo svojom diele Teória demokracie ponúka celý rad prístupov k explanácii nových pojmov, z pohľadu pojmu *europeizácia* sa text zmieni o dvoch konkrétnych metódach.

Prvá časť článku bude venovaná sémantickej otázke uvedeného termínu, nie je preto prekvapením, že tu bude použitá metóda sémantickej analýzy. V druhej časti bude pozornosť venovaná primárne kontextuálnej analýze pojmu *europeizácia*. Obe časti textu budú pritom doplnené o otázku samotného prístupu k uvedenému termínu v podobe: Má byť odstránený a nahradený iným pojmom, alebo je jeho existencia oprávnená? Z tejto otázky vyplýva jedna zo základných téz celého príspevku, ktorú je možné postaviť do podoby, že používanie pojmu *europeizácia* v odbornej literatúre je oprávnené, naopak, tlak zo strany niektorých teoretikov na jeho zrušenie je nesprávny.

Pri písaní článku bol použitý prístup, ktorý sa môže mnohým zdať ako nekompetentný, z hľadiska spracovania témy ho však autor hodnotí ako prínosný. Autor sa snažil v procese výskumu o vlastný prístup k uvedenému pojmu a preto sa snažil obmedziť všetky vplyvy pochádzajúce z odbornej literatúry. Citácie či parafrázy sú preto použité iba v miestach, kde ich autor považoval za skutočne nevyhnutné.

1. Problematika sémantickej explanácie pojmu *europeizácia*

Na prvý problém v súvislosti s pojmom *europeizácia* narazíme ešte pred tým, než sa dostaneme k akejkoľvek jeho obsiahlejšej analýze. V literatúre ho totiž nachádzame hneď v dvoch variáciách. Obe pochádzajú z vnímania tohto termínu anglickým jazykom, pričom do ostatných jazykov sú prijímané v oboch formách. Konkrétne sa teda jedná o pojmy *europeization* a *europeanization*, do slovenského jazyka prebraté ako *europeizácia* a *europeanizácia*. Tento problém nás privádza k otázke, či ide o pojmy rovnaké, prípadne k otázke, aká veľká je miera ich podobnosti.

Aby bolo možné odpovedať na uvedené otázky, je potrebné pri skúmaní oboch pojmov začať sémantickou stránkou oboch slov tak, ako nám to vo svojej knihe „Teória demokracie“ radí známy politológ Giovanni Sartori. Hoci z názvu jeho diela vyplýva, že je primárne venované problematike demokracie, Sartori nám v rámci neho ponúka veľmi celý rad cenných návodov, ako pristupovať k nejasným termínom.

Prvým z nich je už spomenutý sémantický význam slova: „...dovoľte mi poznamenať, že sémantický argument je neustále naším najlepším argumentom pre výber daného slova.“⁶²⁰ V ďalšej poznámke dopĺňa: „Treba pochopiť, že slovo „sémantika“ používam v silnom zmysle slova, t. j. vo význame, že slová samy o sebe sú „sugestívne“⁶²¹ a formujú myšlienku: sú nositeľmi spôsobu vnímania a chápania sveta.“ Podľa toho, čo navrhuje G. Sartori, je potrebné najskôr odhaliť a rozanalyzovať koreň slova, až na báze toho pristúpiť k jeho explanácii.

Vráťme sa k samotným pojmom: koreňom termínu *europeization* je pojem *Europe*, čo, preložené do slovenského jazyka, znamená pojem *Európa*. Koreňom termínu *europeanization* je pojem *european*, čo býva do slovenského jazyka prekladané ako *európsky*. Pri uvedenom postupe analýzy oboch pojmov existuje už v tomto bode značná diskrepancia.

Termíny sú si síce podobné, no v žiadnom prípade neznamenajú to isté. *Europe*, *Európa* je termínom odkazujúcim nás na konkrétnu teritoriálnu či politickú entitu (tu okrem toho vyvstáva otázka, či vlastne existuje Európa ako politický fenomén, alebo ide iba o vyjadrenie teritoriálneho významu). *European*, *európsky* vyjadruje istú charakteristiku, za ktorou očakávame nejaký ďalší termín (*európske* spoločenstvo, *európska* krajina, *európsky* systém a pod.).

Slovenský jazyk nemá problém prevziať oba uvedené pojmy, má však problém s ich prekladom. A to konkrétne v dvoch bodoch:

1. je možné preložiť pojem *europeizácia*, je však obtiažne, ba priam nemožné preložiť pojem *europeanizácia*,
2. aj samotný pojem *europeizácia* môže byť preložený dvoma spôsobmi: ako *poeurópšenie*, prípadne ako *poeurópšťovanie*.

Dostávame sa tu ku klasickému jazykovému problému, pri ktorom má jedna reč obsiahlejšiu slovnú zásobu ako iná. Anglický jazyk má vo všeobecnosti jednu z najpočetnejších slovných zásob na svete, často preto pri preklade istého termínu do iných jazykov (slovenský nevynímajúc) preň nenachádzame správny ekvivalent. To je aj prípad

⁶²⁰ Sartori, G. (1993): *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, s. 199

⁶²¹ tamtiež, s. 213

pojmu *europeizácia*. Ako teda vyriešiť uvedený problém spojený s nedostatočnými výrazovými prostriedkami slovenského jazyka?

Možnosti sú dve. Buď tento pojem úplne odmietneme a nahradíme ho pojmom, ktorý mu je blízky a je možné (aj keď nedostatočne) ho preložiť (v praxi teda budeme používať iba termín *europeizácia*), alebo ho jednoducho nebudeme prekladať a vystačíme si s jeho prevzatou formou (v praxi budeme používať pojem *europeizácia*). Prvá alternatíva nie je najšťastnejšou, čo je zrejmé z už uvedenej explanácie koreňov oboch pojmov. *Európa* predsa neznamená to isté, čo *európsky* a naopak. Ich zamenením, resp. nahradením druhého termínu prvým by sme preto celý problém ešte viac znejasnili. Namiesto vyriešenia jazykového problému by sme tak prispeli k ešte vyššej miere ambivalentnosti celej uvedenej problematiky.

Pri druhej alternatíve zasa musíme rátať s tým, že skutočný preklad do slovenského jazyka sa nikdy nedozvieme. Ak však dokážeme aspoň približne vymedziť obsah pojmu, významne sa k samotnému prekladu priblížime a preto je možné práve túto alternatívu považovať za schodnejšiu. Inými slovami povedané, mali by sme zvoliť cestu poznania (aj keď možno neúplného) pred nepoznaním.

Z vyššie uvedeného je evidentné, že s pojmom, uvedeným v názve celého príspevku, sa spája celý rad problematických aspektov. So sémantickým vyjadrením a s prekladom koreňov slov však ťažkosti nekončia, naopak, iba začínajú. Pokúsme sa rozanalyzovať samotný obsah koreňov pojmov *Europe*, *Európa*, resp. *european*, *európsky* a dostaneme sa k ďalším ťažkostiam.

Pojem *Európa* sám v sebe nesie mnohé protirečenia, keďže nie je definovaný úplne jednoznačne. Tento pojem má rôzne teritoriálne vymedzenia (rôzni autori chápu pod pojmom *Európa* rôzne teritória – príklad Turecka, Ruska, tzv. zakaukazských krajín), rôzne historické vymedzenia (*Európa* znamenala niečo iné v 16. storočí a niečo iné znamená dnes), rôzne politické vymedzenia (má pojem *Európa* vlastne politický kontext, alebo ide o zhluk národných štátov na istom teritórii?), rôzne ekonomické vymedzenia (je *Európa* skutočne jednotným trhom riadiacim sa podľa jednotných pravidiel, alebo aj v rámci zjednoteného trhu existujú v *Európe* viaceré skupiny krajín?) či rôzne kultúrne vymedzenie (je možné v prípade *Európy* hovoriť o istej kultúrnej identite, alebo ide o fikciu?).

Pojem *európsky* je, ako už bolo spomenuté vyššie, nedostatočný bez nejakého ďalšieho pojmu. Okrem toho až príliš úzko súvisí s nejasnými významovými konotáciami pojmu *Európa*.

Zdá sa, že všetky uvedené charakteristiky a explanácie pojmov *Európa* a *európsky* nám problematiku *europeizácie/europeizácia* viac znejasňujú ako objasňujú. Ešte vyššiu mieru ambivalentnosti nám do problematiky prináša vyššie položená otázka, či v preklade minimálne prvého pojmu možno hovoriť o *poeurópštení* alebo *poeurópšťovaní*. Jednoducho povedané, či je proces, ktorý tieto termíny predstavujú, ukončený, alebo práve prebieha. Ak hovoríme o *europeizácii/europeizácii* istého segmentu (konkrétna politika, hodnota, nástroj, správanie a pod.) v konkrétnej krajine, je teda tento segment úplne poeurópštený, alebo k jeho poeurópšteniu práve dochádza?

Pri uvedení si všetkých uvedených skutočností a problémov súvisiacich s explanáciou konkrétnych pojmov *europeizácia/europeizácia* nie je prekvapením, ak viacerí autori už v tomto bode rezignujú na nový teoretický koncept a snažia sa ho nahradiť inými – prepracovanejšími, a najmä systematizovanejšími pojmami. Najmä vtedy, keď prídu na to, že „ich“ pojmy v sebe nesú podobné atribúty ako tie, ktoré sa snažia explanovať. Odtiaľ už nie je ďaleko k často nekritickému preberaniu prepracovanejších pojmov ako synonymám *europeizácie/europeizácie*, snád' s nejakým menším poopravením v miestach, kde nimi zvolený teoretický konštrukt nefunguje, alebo kde sa ukazuje jeho nedostatočnosť.

Takýchto pojmov je viacero, najviac sa v odbornej literatúre nachádzajú nasledovné: *westernizácia*, *amerikanizácia*, *globalizácia*, *internacionalizácia*, úplne najčastejšie je to pojem *integrácia*. Hoci ich konkretizácia a najmä miera systematickosti je často vyššia ako je tomu v prípade pojmov *européizácia/europeanizácia*, nemožno si ani u nich nevšimnúť isté, často závažné nedostatky. Príkladom môže byť pojem *globalizácia*.

Ak by sme mali uviesť vyčerpávajúcu definíciu *globalizácie* (*zglobálnovania*), pravdepodobne by sa nám to nepodarilo. Koniec koncov na podobný krok už dávnejšie rezignovali mnohí autori, zaoberajúci sa uvedenou problematikou. Rovnako ak by sme sa snažili o explanáciu pojmu na sémantickej báze, dospeli by sme prakticky k rovnakým problémom ako pri pojmoch *européizácia/europeanizácia*.

Hoci teda o problematike *globalizácie* pojednáva veľké množstvo štúdií, jeho uspokojivá a presná definícia sa dodnes nenašla. Napriek tomu je tento teoretický koncept väčšinou odbornej verejnosti viac či menej kriticky prijímaný. To všetko bez tlaku na jeho likvidáciu, prípadne nahradenie iným, presnejším termínom. Otázka teda znie: Ak majú „právo na existenciu“ pojmy, u ktorých sa stretávame s podobnými problémami ako u termínov *européizácia/europeanizácia*, prečo „odsúdiť na zánik“ práve tieto?

Takto postaveným argumentom však nemá byť ospravedlnená existencia akéhokoľvek vymysleného teoretického konštruktu, ako by to mohlo byť nesprávne pochopené. Má tým byť povedané, že ak sa konkrétny pojem javí byť životaschopným aj popri problémoch spojených s jeho počiatočnou explanáciou, mal by minimálne dostať priestor pre svoju konceptualizáciu a systematizáciu. Až v jej procese a v procese kritickej evaluácie je možné obhájiť jeho životaschopnosť, prípadne ho úplne odmietnuť.

Pojem *européizácia/europeanizácia* sa v odbornej literatúre objavil pomerne nedávno (približne pred dvadsiatimi až tridsiatimi rokmi) a je teda omnoho mladším ako viaceré vyššie uvedené pojmy. Napriek tomu dnes čelí zo strany viacerých teoretikov tlaku na likvidáciu a nahradenie inými termínmi. Z pohľadu na vyššie uvedenú argumentáciu sa podobný prístup javí ako nesprávny. Ak totiž šancu presadiť sa v odbornej literatúre dostali mnohé iné, častokrát sporné teoretické konštrukty, je namieste otázka, prečo nedat' čas systematizácii pojmu *européizácia/europeanizácia*. Až keď sa v procese kritickej evaluácie pojmu ukáže, že sa s pojmom spája viac nejasností ako poznania, je možné ho odmietnuť a zavrhnúť. Vráťme sa však k samotnej problematike explanácie.

V súvislosti so sémantickým vyjadrením pojmu *européizácia/europeanizácia* je zrejmých hneď niekoľko sporných explanačných plôch. Ak by sme si preto pre explanáciu uvedeného pojmu zvolili iba jeho sémantické vyjadrenie, treba priznať, že by sme s veľkou pravdepodobnosťou museli byť v konečnom dôsledku neúspešní. Na tomto mieste je vhodné opäť sa vrátiť k otázke, či pri toľkých problematických aspektoch nerezignovať na používanie pojmov *européizácia/europeanizácia*. Ak by sme tak učinili, následne by sme museli pristúpiť k jednej z dvoch alternatív:

1. nahradiť pojem *européizácia/europeanizácia* novým pojmom, ktorého explanácia by bola jednoznačnejšia,
2. spomedzi príbuzných pojmov uvádzaných v odbornej literatúre (*integrácia*, *internacionalizácia*, *globalizácia*, *amerikanizácia*, *westernizácia*, a pod.) vybrať jeden, ktorým by sme pôvodný pojem nahradili.

V súvislosti s ťažkosťami v oblasti sémantického vyjadrenia pojmu *européizácia/europeanizácia* však ešte nie je dôvod byť voči jeho explanácii skeptický. Koniec koncov aj sémantický prístup nám otvára istý pohľad na daný pojem. Explanácia síce vonkoncom nie je jednoznačná, napriek tomu po sémantickej analýze pojmu disponujeme

minimálne hmlistou predstavou o tom, čo by termín mohol znamenať. Vieme, že pôjde o procesy súvisiace s poeurópsťovaním, nevieme však, akých sfér (ekonomika, politika, kultúra, alebo všetky uvedené?) a akého historického obdobia (počiatky formovania tzv. európskej civilizácie, vznik a šírenie absolutistických monarchií, vznik a šírenie národných štátov, premena tradičnej spoločnosti na modernú, alebo iné?) sa tento proces týka.

2. Problematika kontextuálnej explanácie pojmu *europaizácia*

Máme teda istú bázu pre naše uvažovanie, a preto kým pojem *europaizácia/europeanizácia* definitívne odmietneme, skúsme na túto bázu nadviazať ďalším uvažovaním. V rámci neho si opäť môžeme pomôcť jednou zo stratégií skúmania teoretických pojmov uvedenou v už spomínanom diele G. Sartoriho. Autor sa v jednej jeho časti snaží vysvetliť pojem totalitarizmus, pričom používa stratégiu uvažovania, ktorú je možné akceptovať aj pre explanáciu iných teoretických pojmov. Tvrdí, že pri snahe o dôkladné vysvetlenie konkrétneho ermiu je potrebné brať do úvahy konkrétne historicko-spoločensko-politické reálie, v rámci ktorých je pojem používaný.⁶²²

Na tomto mieste je podľa uvedenej logiky uvažovania nevyhnutné nahliadnuť do histórie pojmu *europaizácia/europeanizácia* a v prvom rade zistiť, odkedy je vlastne možné pozorovať jeho objavenie a následné používanie v odbornej literatúre: „Pokiaľ porovnáme výskyt pojmu „europaizácia“ v sociálnych vedách, pozorujeme, že termín síce bol využívaný už v 80. rokoch a v rokoch 90., avšak k dramatickému nárastu používania tohto označenia došlo až od roku 1999.“⁶²³ To odkazuje na približne dvadsať až tridsaťročnú históriu používania pojmu *europaizácia/europeanizácia* v odbornej literatúre.

Týmto zistením sme síce objavili históriu používania uvedeného termínu, nedospeli sme však zatiaľ k tomu, v akom kontexte je používaný rôznymi vedcami z oblasti rôznych spoločenskovedných disciplín. Pritom nielen samotná kontextuálna analýza je dôležitá. Vhodné je tiež použiť komparatívnu metódu, teda porovnať, či je jeho používanie rovnaké, prípadne podobné vo viacerých dielach.

Práve takouto komparatívnou metódou by sme totiž mohli dospieť k definitívnemu ujasneniu pojmu – ak by sa všetci, alebo minimálne väčšina vedcov zhodla na jednotnom chápaní uvedeného pojmu a ak by pojem aj sémanticky korešpondoval s vyššie uvedeným chápaním, stratili by sa ťažkosti s jeho vysvetlením a používaním, a mohli by sme dospieť k definitívnej explanácii pojmu *europaizácia/europeanizácia*.

Takúto zhodu, alebo minimálne väčšinový konsenzus autorov v otázkach spojených s uvedeným pojmom skutočne nachádzame. V tomto ohľade je nádejné, že sa na danej otázke dokážu zhodnúť teoretici akceptujúci a rovnako teoretici odmietajúci termín *europaizácia/europeanizácia*.

Styčným bodom, v rámci ktorého nachádzajú spoločný konsenzus, je otázka integrácie. Tí, ktorí pojem odmietajú, rovnako ako tí, ktorí ho akceptujú tvrdia, že úzko súvisí s modelom integrácie, konkrétne s modelom európskej integrácie (najmä u proponentov pojmu pritom veľmi často nachádzame determinizmus vo sfére používania oboch pojmov). Pre mnohých sa však v tomto bode súhlasné stanovisko končí a každá názorová platforma ďalej sleduje svoj vlastný spôsob uvažovania.

⁶²² tamtiež, s. 198

⁶²³ Featherstone, K. (2003): *In the Name of „Europe“*, In: Featherstone, K.; Radaelli, C. M. (eds.): *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, s. 3 – 26; podľa Dančák, B.; Fiala, P.; Hloušek, V. (2005): *Evropaizace: pojem a jeho konceptualizace*, In: Dančák, B.; Fiala, P.; Hloušek, V. (eds.): *Evropaizace. Nové téma politologického výskumu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 12

Pri oponentoch teoretického modelu *européizácie/europeanizácie* sa stretávame s názormi, že je to pojem vymyslený, neúplný a hlavne umelý, pričom jeho existencia je neopodstatnená, pretože teoretické modely európskej integrácie dokážu poľahky skúmať všetky otázky súvisiace s prípadným *poeurópštením*. Proponenti termínov *européizácia/europeanizácia* naopak tvrdia, že integračné modely sú síce pre skúmanie danej problematiky prínosom, v žiadnom prípade však nedokážu do dôsledkov vysvetliť všetky aspekty integrácie, preto je potrebné zaviesť nový pojem.

Na tomto mieste je vhodné stručne priblížiť problematiku európskej integrácie. Jednoznačne najrozšírenejšími koncepciami v oblasti teórie európskej integrácie sú *neofunkcionalizmus* a *intergovernmentalizmus*.

Neofunkcionalisti nachádzajú podstatu európskej integrácie v presune kompetencií z národnej na nadnárodnú úroveň. V ich ponímaní ide teda o vznik novej štruktúry, ktorá je postavená nad úroveň národných štátov. Intergovernmentalisti sa tento proces snažia explanať na základe dohody vlád najsilnejších krajín. Tvrdia teda, že k prehĺbeniu integrácie v ktorejkoľvek oblasti nemôže dôjsť bez vedomia či dokonca negociácie zo strany jednotlivých národných aktérov (v tomto prípade národných vlád) celého procesu. Zaujímavé pritom je, že oba modely vychádzajú z požiadavky vyššej efektivity v rámci kolektívneho usporiadania štátov, ktorým je v tomto prípade Európska únia.⁶²⁴

Integrácia, ako bolo uvedené vyššie, je teda jedným z princípov, na ktorého existencii sa zhodnú tak proponenti, ako aj oponenti terminologického konštruktu, ktorým je pojem *européizácia/europeanizácia*. Ďalším konsenzuálnym bodom oboch skupín spoločenských vedcov je poznanie, že integrácia v sebe zahŕňa dva základné procesy⁶²⁵:

1. výsledkom európskeho integračného procesu sú určité štruktúry vládnutia na európskej úrovni. To sa však nemusí týkať iba inštitucionálnej stránky, teda tvorby politických, sociálnych či právnych inštitúcií, ale tiež procesu formalizácie štrukturálnych interakcií medzi nimi potrebných k plneniu vytýčených úloh. Ide teda o tvorbu tzv. politických sietí (policy networks), prostredníctvom ktorých sú realizované konkrétne aktivity v politickej rovine.
2. európska integrácia ovplyvňuje politiku na národnej úrovni a to konkrétne vo všetkých troch jej podobách – inštitucionálnej (polity), procesnej (politics) a tiež výsledky konkrétnych politík (policies).

Takáto zhoda dáva možnosť už pre konkrétne skonštruovanie pojmu *européizácia/europeanizácia*. Majú ním byť označené práve tie zmeny, ktoré sa dejú na politickej úrovni národných aktérov, avšak pod vplyvom tlaku zo strany nadnárodného aktéra.

Presne toto je moment, kedy sa dostávame k takému upresneniu pojmu *européizácia/europeanizácia*, ktoré neodporuje ani jeho sémantickému vyjadreniu, ani konkrétnemu historicko-spoločensko-politickému kontextu, v rámci ktorého je používaný. Inými slovami povedané, o procesoch *poeurópšťovania* by sme mali hovoriť výlučne v súvislosti s integračnými procesmi v rámci novej politickej entity formujúcej sa v Európe po druhej svetovej vojne (dnes ju poznáme pod názvom Európska únia).

Ak budeme aj nasledovať takúto logiku uvažovania, zistíme, že je možné odstrániť viaceré z vyššie uvedených sporných bodov pri explanácii a následnom používaní pojmu

⁶²⁴ Andersen, S. S. (2004): *The Mosaic of Europeanization*. On: http://www.arena.uio.no/publications/wp04_11.pdf, s. 10 – 14

⁶²⁵ Dančák, B.; Fiala, P.; Hloušek, V. (2005): *Evropéizace: pojem a jeho konceptualizace*, In: Dančák, B.; Fiala, P.; Hloušek, V. (eds.): *Evropéizace. Nové téma politologického výskumu*. Brno: Masarykova univerzita, s. 19

européizácia/europeanizácia. Predovšetkým sme ho zasadili do istého historického rámca, mimo ktorého môžeme jeho používanie vylúčiť. V súvislosti s uvedeným termínom teda môžeme hovoriť o nepatričnosti jeho aplikácie na historické udalosti naznačené vyššie (počiatky formovania tzv. európskej civilizácie, vznik a šírenie absolutistických monarchií, vznik a šírenie národných štátov, premena tradičnej spoločnosti na modernú). O *européizácii/europeanizácii* je možné hovoriť v kontexte prehlbujúcej sa európskej integrácie, ešte konkrétnejšie v súvislosti s budovaním nadnárodných inštitúcií či pravidiel správania.

Ďalším, nemenej cenným poznatkom je fakt, že ju spájame s konkrétnou politickou entitou (od ESUO cez EHS až po EÚ). Tým predchádzame problémom, na ktoré poukazujú mnohí teoretici v súvislosti s budovaním tzv. európskej identity. Podľa ich názoru bude v budúcnosti prelomená identifikácia jednotlivca s konkrétnym národom, prípadne národným štátom, miesto čoho sa uňho utvorí silná väzba na Európsku úniu a európsku príslušnosť. Iní vedci celkom oprávnené zachovávajú voči podobným ideám rezervovaný, kritický, až odmietavý postoj, poukazujúc na konkrétnu realitu v mnohých národných štátoch. Konkrétne v tých, kde u občanov neexistuje identifikácia ani s EÚ, ani s vlastným štátom, ale kde je primárnou práve identifikácia na nacionálnom princípe (napr. Španielsko a otázka Baskov či Kataláncov, ďalej napr. Belgicko a otázka Flámov či Valónov).

V našom uvažovaní však ide o to, že ak spojíme pojem *européizácia/europeanizácia* s konkrétnym politickým spoločenstvom, odrazíme tlaky na jeho odmietnutie zo strany tých, ktorí poukazujú na kultúrnu prázdnotu pojmu. Inak povedané: Kultúrny obsah pojmu *européizácia* je prázdny, politický nie.⁶²⁶

Ak pojem *européizácia/europeanizácia* analyzujeme podľa načrtnutého vzorca uvažovania, prideme aj na ďalšie možnosti ako zúžiť, zjednodušiť a spresniť daný pojem. Vyššie bolo spomenuté, že jeho ukotvením v konkrétnom historickom a politickom rámci prichádzame na to, že je reálne a bez väčších problémov použiteľný iba v prípade EÚ. Na základe tohto poznatku je možné pristúpiť k odčleneniu dvoch pojmov, ktoré boli v texte až doposiaľ uvádzané spolu: *européizácia/europeanizácia*.

Hoci v sémantickom kontexte stále znamenajú (a vždy aj znamenať budú) niečo iné, ich umiestnením do konkrétneho historicko-politického kontextu prichádzame na to, že je možné ich stotožniť. Rovnako *Európa*, ako aj *európsky* sa za daných okolností vlastne spájajú s Európskou úniou. Treba však upozorniť na to, že k ich stotožneniu sme sa dostali až na báze sémantickej a kontextuálnej analýzy oboch pojmov, nie na báze vizuálnej či zvukovej podoby. Takýmto spôsobom totiž uvažujú niektorí autori venujúcej sa uvedenej problematike, pričom nimi zvolená metóda nie je správna. V tomto zmysle sa jednoznačne jedná o zhadu náhod (a pre ďalšiu explanáciu zvoleného pojmu aj šľastie), že výsledok skúmania pojmu je rovnaký.

Aj keď sme sa prostredníctvom nami zvoleného spôsobu uvažovania dopracovali k záveru, že pojmy *européizácia* a *europeanizácia* je možné považovať de facto za totožné, ešte stále ostáva otázka, ktorý z nich si vyberieme. Nie vždy, keď sú v textoch uvádzané dané pojmy, je totiž dostatočný priestor pre ich podrobnú explanáciu. Kvôli zjednodušeniu problematiky a sprehl'adnenia častého pojmológického zmatku je preto vhodné zvoliť iba jeden termín a ten následne používať.

V tomto bode by azda bolo vhodné vrátiť sa na začiatok textu, kde sa objavila snaha o preloženie daných pojmov z anglického do slovenského jazyka. Bolo uvedené, že pri prevzatí oboch termínov neexistuje žiadny problém. Ten nastáva pri snahe nájsť slovenský ekvivalent oboch pojmov. Kým pri *européizácii* ho nachádzame (*poeurópštenie*), slovenský ekvivalent

⁶²⁶ tamtiež, s. 15

pre pojem *europeanizácia* neexistuje. Aj kvôli tomuto argumentu je pravdepodobne vhodnejšie pred pojmom *europeanizácia* preferovať pojem *europeizácia*.

Záver

Je zreteľné, koľko problematických plôch pri explanácii pojmu *europeizácia* sa stratilo pri dôslednom dodržiavaní zvoleného vzorca uvažovania, bolo by však naivné si myslieť, že od tohto bodu už bude jeho používanie bezproblémové. Pojem *europeizácia* v sebe nesie množstvo ďalších sporných momentov ako sú napríklad:

1. otázka normativity uvedeného pojmu,
2. otázka, či je možné jeho používanie v kontexte chápania politiky ako polity, politics, alebo policy,
3. otázka, či je patričné hovoriť o europeizácii, keď je známe, že niektoré nečlenské krajiny môžu byť v istých oblastiach europeizované viac ako členské krajiny EÚ a pod.

Cieľom článku však nebolo riešiť všetky problémové aspekty pojmu *europeizácia*, ale iba tie, ktoré súvisia s jeho sémantickou a kontextuálnou explanáciou. Aj preto je snád' možné brať tento text ako bázu pre ďalšie teoretické rozpracovanie daného termínu. Jeho výskum, konceptualizácia a systematizácia sú totiž aj napriek vysokej frekvencii jeho používania odbornou literatúrou stále nedokonalé a je potrebné ich prehĺbiť.

Na báze použitia sémantickej a kontextuálnej analýzy pri explanácii uvedeného pojmu je možné hodnotiť stratu viacerých problémov a domnievať sa, že v rámci podobného prístupu aj v iných problémových oblastiach by sme nakoniec mohli prísť k ucelenej teórii pojmu, či skôr celkového konceptu *europeizácie*. Z tohto pohľadu sa javí ako nepatričné odmietanie pojmu viacerými teoretikmi bez toho, aby dôsledne vysvetlili svoj postoj.

Existuje tiež časový argument proti likvidácii uvedeného termínu: ak teória používa mnoho nejednoznačných pojmov (aj keď ich konceptualizácia a systematizácia nepochybne prebieha dlhšie a je preto dôkladnejšie: príklad pojmov *integrácia* a *globalizácia*), je otázne prečo má byť odmietaný práve pojem *europeizácia*, najmä keď jeho výskum začal v porovnaní s mnohými inými termínmi iba nedávno.

Literatúra

Andersen, S. S. (2004): *The Mosaic of Europeanization*. On: http://www.arena.uio.no/publications/wp04_11.pdf

Dančák, B.; Fiala, P.; Hloušek, V. (eds.) (2005): *Evropeizace. Nové téma politologického výskumu*. Brno: Masarykova univerzita

Sartori, G. (1993): *Teória demokracie*. Bratislava: Archa

Ing. Ondřej Šabata

EVROPSKÝ POLYTECHNICKÝ INSTITUT, S.R.O.
KUNOVICE

ROPNÝ VRCHOL FAKTA NEBO FIKCE

ondrej.sabata@email.cz

Abstrakt

Předmětem mé práce je zejména definovat pojem ropný vrchol, zda nastane nebo již nastal, jaké to přinese problémy lidstvu, zda jsou možné nějaké východiska. Zaměřím se také na možné alternativní zdroje ropy. Dalším úkolem bude zachytit jak se na ropný vrchol a s ním spojené problémy dívají odpůrci této teorie.

Klíčová slova: Ropa, křivka, cena, alternativa, hrozba, recese, východiska.

Abstract

The subject of my work is primarily to define the concept of the oil peak whether it will happen or has already happened and how humans take this problem, whether there is some way out. I am also concerned with the possibilities of alternative sources of oil. Another task will be to record how the oil peak is and along with this how opponents see this theory.

Key words: Oil, curve, price, alternative, threat, recession, way out.

Co je ropný vrchol?

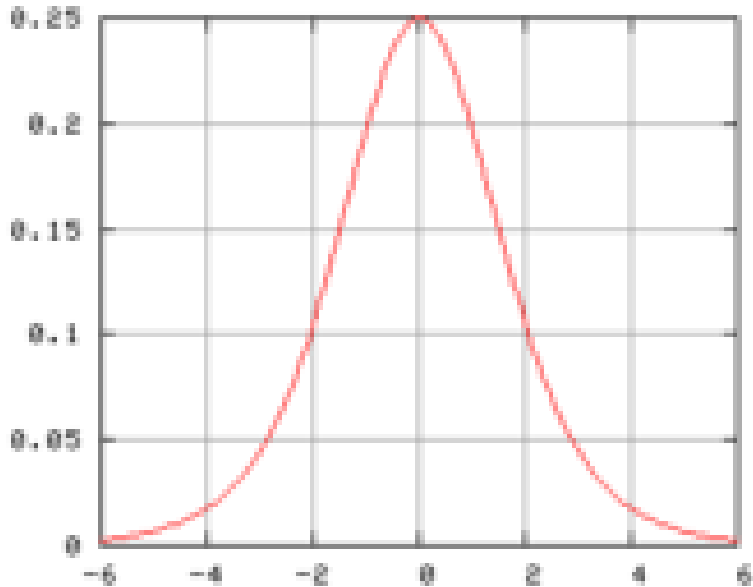
Veškerá produkce ropy, ať už na jednotlivých polích či v celoplanetárním měřítku, následuje zvonovou křivku. Dokud stoupá, jsou výrobní náklady významně nižší než když klesá; kdy je k získání ropy z vyprazdňujícího se ložiska třeba vynakládat dodatečné úsilí (náklady).

Hojnost levné ropy je k dispozici jen když tato křivka stoupá, klesá-li, stává se vzácnou a drahou surovinou.

Čím níže budeme, tím nákladnější bude produkce ropy a zemního plynu.

V praxi to znamená, že pokud byl vyvrcholem rok 2000, bude celosvětová produkce ropy v roce 2020 stejná jako v roce 1980. Avšak v roce 2020 bude světová populace mnohem větší (přibližně dvojnásobná) a svět bude muset být mnohem industrializovanější než v roce 1980. V důsledku toho celosvětová poptávka po ropě významně převýší možnosti celosvětové ropné produkce. Čím více překročí poptávka těžbu, tím vyšší bude i cena ropy.

Tvar Hubbertovy křivky

Zdroj: www.veda-technika.blogspot.com

Podle Hubbertova modelu je na začátku malá produkce na novém ropném poli, protože ještě není vybudována veškerá potřebná infrastruktura. Jak jsou uváděna do provozu stále účinnější těžební zařízení, produkce stoupá. V určitém bodě je dosaženo maxima, které nelze překonat ani s lepší technologií, ani s dalšími vrty. Po tomto vrcholu těžba nejprve pomalu, pak stále více klesá. Ještě předtím než je naleziště zcela vyčerpáno, je dosaženo bodu, kdy je další těžba neekonomická a pole je opuštěno.

Je tato teorie pravdivá a co to potom znamená?

Vezměme si příklad: Geolog Hubbert zpozoroval, že nejvíc amerických ropných nalezišť bylo objeveno počátkem 30. let 20. století, a v roce 1956 předpověděl, že těžba ropy v USA dosáhne vrcholu okolo roku 1970. V roce 1971 dosáhla skutečně těžba ropy v USA svého vrcholu a od té doby neustále klesá.

Pokud Hubbertova teorie opravdu platí, potom je pravděpodobné, že podobný vrchol těžby se odehraje i v celosvětovém měřítku, a to bude mít pro lidstvo závažné důsledky vzhledem k důležitosti ropy pro světovou ekonomiku.

Vrchol ropné těžby by způsobil globální nedostatek ropy a razantní nárůst její ceny. Tento ropný šok by byl trvalý. Důsledky tohoto nedostatku by závisely na tempu poklesu těžby a na dostupnosti alternativních zdrojů. Pokud by levné alternativy nebyly k dispozici, vyústila by situace v nedostatek mnoha zboží a služeb, závislých na ropě, což by vedlo ke snížení životní úrovně nejprve v chudších zemích a nakonec na celém světě.

Kolik tedy ropy zbývá a kdy má tento vrchol nastat?

Za předpokladu současného objemu těžby vystačí známé zásoby ropy na dalších 43 let. První problém je právě v předpokladu stálé úrovně těžby. Další problém je v ne zcela věrohodné povaze oficiálních údajů o ropných rezervách. Mezi roky 1980 a 2004 se oficiálně udávané rezervy zvýšily z 667 na 1 189 gigabarelů, aniž by to doprovázel odpovídající trend v objevech nových ropných nalezišť.

Těžba ropy bude po svém vrcholu pokračovat ještě dalších 150 let, ovšem na stále klesající úrovni produkce.

ASPO (Asociace pro studium ropného vrcholu), předpovídá globální vrchol pro ropu v roce 2007.

Současná ropná krize je zřejmě způsobena na jedné straně stále rostoucí poptávkou, nejvíc v jihovýchodní Asii (zejména v Číně), a na druhé straně nedostatečnou kapacitou rafinérií hlavně v USA.

Dá se ropný vrchol odvrátit?

Vzhledem k tomu, že příčinou ropného vrcholu jsou podle zastánců této teorie geologická fakta, lze jeho příchod pouze posunout.

A co nová ropná ložiska?

Zda se podaří najít nová velká ropná ložiska, je sporné. Podle některých odborníků by dlouhodobě zvýšená cena ropy mohla podpořit průzkumy zatím nedostatečně zmapovaných oblastí, jako je Sibiř.

A co lepší využití stávajících ložisek?

Se současnými technikami nelze ropná naleziště zcela vyčerpat, většina ropy (asi 66 %) zůstane v zemi. Při stoupající ceně ropy by se mohlo vyplatit používat nákladnější způsoby těžby a dosáhnout tak dokonalejšího využití nalezišť.

Kritika Hubbertovy teorie

Kritici jako např. Leonardo Maugeri poukazují na fakt, že tato teorie prakticky nebere v úvahu nekonvenční ropu, přestože její zdroje jsou značné a náklady na její těžbu, i když stále vysoké, se snižují díky novým technologiím. Dále uvádí, že od roku 1980 se vytěžitelnost ropných ložisek opět díky novým technologiím zvýšila z 22 % na dnešních 35 %, a předpovídá, že tento trend bude dále pokračovat.

Nastal již ropný zlom?

Vrchol světové těžby se očekává někdy v období 2005 až 2010

V letech ropných krizí – 1973 a 1979 – se snížily dodávky jen asi o pět procent a světová ekonomika reagovala měsíce trvající krizí. Kdyby Česká republika chtěla úplně nahradit své fosilní energetické zdroje mixem dostupných obnovitelných zdrojů, musela by svou spotřebu energií snížit asi na třetinu. Ale i v této souvislosti již byly předneseny návrhy, jak takového cíle dosáhnout při současném udržení či zvýšení kvality života.

Spojené státy se svými pěti procenty světové populace spotřebují asi třicet procent světových energetických zdrojů.

Bez obrovských vlastních zásob ropy nebude moci Čína a ostatní lidnaté krajiny dosáhnout životný styl, který si užívají Američané. Pokud by Indie a Čína spotřebovali tolik ropy na osobu jako u nás, potom světová těžba ropy by se musela ztrojnásobit.

Důsledky ropného zlomu: Především padne globální obchod s potravinami. Bude nutné urychleně řešit lokalizaci zemědělství a potravinářské výroby, a to za nedostatku nebo úplné absence hnojiv, pesticidů a nafty pro zemědělské stroje.

Nejspíš zanikne spousta činností v sektoru tzv. „služeb“ – prostě se stanou nepotřebnými makléři, poradci, analytici apod. Naopak dramaticky vzroste poptávka po

řemeslných zručnostech a zejména po manuální práci v zemědělství. Oživí se chov tažných zvířat.

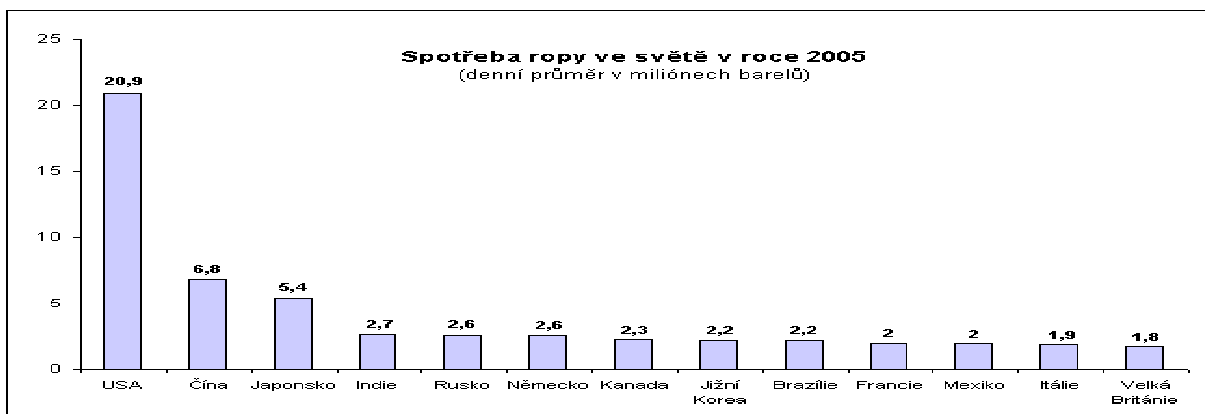
Odhaduje se, že v období po ropném krachu se světová populace smrští na pouhých 500 milionů obyvatel planety. (Současný počet obyvatelstva: 6 miliard)

Příklad: bakterií v Petriho misce například exponenciálně přibývá, ale jen dokud nespotřebují všechny zdroje potravy. Od tohoto bodu se celá jejich populace zhroutí. Přitom je polovina dostupných zdrojů spotřebována jen jednu jedinou generaci před tou poslední, která skončí kolapsem.

Údaje v následujících tabulkách vysvětlují přístup států k energetické politice a vlivy působící na ceny paliv.

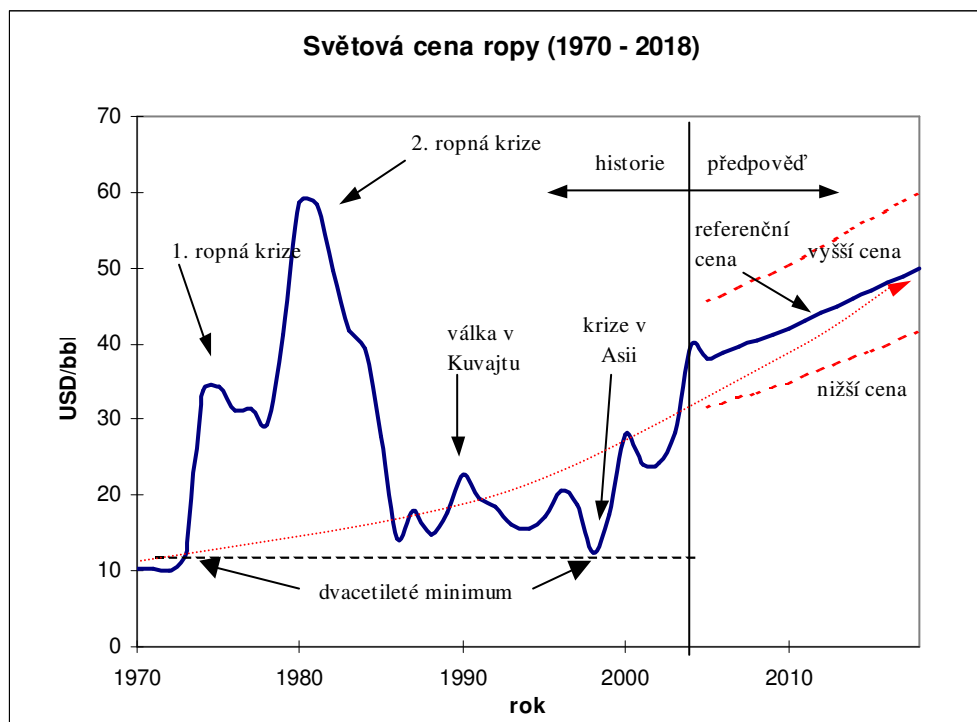
Největší producenti ropy (2001)		Největší rafinérské kapacity (2001)		Největší producenti ropných produktů (2000)	
Země	%	Země	%	Země	%
Saúdská Arábie	11,5%	USA	20,6%	USA	23,4%
Rusko	10,7%	SNS (Rusko+)	10,4%	Japonsko	5,7%
USA	9,9%	Čína	5,6%	Čína	5,6%
Mexiko	5,0%	Japonsko	5,4%	Rusko	5,1%
Irán	5,0%	Korea	3,2%	Korea	3,4%
Čína	4,8%	Itálie	2,8%	Německo	3,3%
Norsko	4,4%	Německo	2,8%	Indie	3,1%
Venezuela	4,3%	Kanada	2,4%	Kanada	2,7%
Kanada	3,7%	Francie	2,4%	Itálie	2,7%
V. Británie	3,2%	V. Británie	2,2%	Francie	2,5%
Zbytek světa	37,5%	Zbytek světa	42,2%	Zbytek světa	42,5%
Celkem	100%	Celkem	100%	Celkem	100%

Zdroj: http://extranet.kr-vysocina.cz/download/orr/uek_krv.doc

Zdroj: http://extranet.kr-vysocina.cz/download/orr/uek_krv.doc

Prognóza vývoje ceny ropy do roku 2018

Zdroj: http://extranet.kr-vysocina.cz/download/orr/uek_krv.doc

Možné alternativy k ropě

Zemní plyn

Samotný plyn začne docházet po roce 2020. Plyn se nehodí na pohon současných letadel, lodí, vozidel a zemědělských strojů.

Vodní energie

Nehodí se pro letadla ani pro automobily.

Uhlí

Silný znečišťovatel, největší zásoby jsou v USA Číně a Kanadě.

Slunečná a větrná energie

Nedá se skladovat ani přenášet jako ropa či zemný plyn. Baterie jsou velmi objemné, drahé, vyčerpají se za 5-10 let.

Vodík

Vodík se v současnosti vyrábí z metanového plynu. Jeho výroba si však vyžaduje více energie než kolik sám poskytuje. Proto není zdrojem energie. Tekutý vodík má 4 až 11 krát vyšší objem než ekvivalent benzínu nebo nafty. Pro existující vozidla a letadla není vhodný.

Ostatní zdroje energie

Bituminózní břidlice, písek nasycený ropou, metan z uhelného sloje, etanol, biomasa (z rostlin), atd..

Hlavní problém je v tom, že se nemohou využívat dříve, než nastane ropný šok a tempo jejich těžby je příliš pomalé na to, aby dokázalo uspokojovat globálně obrovskou poptávku po energiích.

Použité zdroje:

www.petrol.cz

www.euroekonom.cz

www.bloomberg.com

www.hubbertpeak.com

www.extranet.kr-vysocina.cz

www.veda-technika.blogspot.com

www.oilcrash.com

www.geocities.com

www.rapidoil.cz

www.mwm.cz

www.21stoleti.cz

Kontakt

Externý doktorand FMV EU

Evropský polytechnický institut, s.r.o. Kunovice

1. soukromá vysoká škola na Moravě

Tel.: +420 777 651 707

Ing. Michal Ščepán

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

SÚČASNÁ SITUÁCIA V POSKYTOVANÍ ROZVOJOVEJ POMOCI

michal.scepan@euba.sk

Abstrakt

Rozvojová pomoc ako fenomén medzinárodnej spolupráce nie je novým prvkom medzinárodných vzťahov. S ich kvalitatívnou zmenou v rámci globalizačných tendencií za posledných 50 rokov však nadobudla nový rozmer nielen v podobe účasti nových subjektov neštátneho charakteru a zvýšenej pozornosti tomuto problému. Rozvojová pomoc už nie je len bilaterálnym vzťahom medzi donormom a prijímateľom, ale stále viac multilaterálnou celosvetovou iniciatívou. Jedinečnú a nezastupiteľnú úlohu zohrávajú v medzinárodnom partnerstve pre rozvoj medzinárodné organizácie, ktoré sú už svojou podstatou výrazom medzinárodnej spolupráce. Popri paralelných tendenciách národných rozvojových agentúr, je činnosť medzinárodných organizácií vyššou mierou oslobodená od partikulárnych zahranično-politických záujmov konkrétnych donorov a tým vytvára aj priestor pre vyššiu efektivitu vynaložených prostriedkov. V tejto súvislosti príspevok prezentuje kontrastné vnímanie rozvojovej pomoci ako prostriedku zahraničnej politiky a ako cesty k všeobecnému rozvoju prostredníctvom medzinárodnej solidarity.

Abstract

Development aid as a phenomenon of international cooperation is not a new element of international relations. However, with their qualitative change within the framework of globalization tendencies in the last 50 years, it has acquired a new dimension not only in form of involvement of new non-governmental subjects and in raised awareness of this problem. Development aid is no longer only a bi-lateral relationship between a donor and a recipient, but more a multi-lateral global initiative. A unique and unsubstitutable function in the global partnership for development is represented by international organizations, which are substantially already an expression of international cooperation. Next to parallel tendencies of national development agencies are the actions of international organizations free to a higher degree from particular foreign policy interests of the individual donor countries. In that way, there is more space for higher effectiveness of the taken actions. In this context, the article presents a contrast in the perception of development aid as a tool to foreign policy on one hand and on the other hand as a road to general development through international solidarity.

Úvod

Do nového tisícročia vstúpilo ľudstvo plné rozporuplných a paradoxných skutočností. Na jednej strane je to neuveriteľný pokrok v oblasti vedy a techniky, zdravotníctva a predovšetkým ľudského potenciálu. Na druhej strane je to však zarážajúca chudoba, hlad a životné podmienky pod ľudskú dôstojnosť. Zatiaľ čo v rozvojových štátoch po celom svete trpí hladom viac ako 800 miliónov obyvateľov, v industrializovaných štátoch sa sociálnym problémom stáva obezita. Traja najbohatší ľudia tejto planéty vlastnia viac bohatstva ako

všetkých 600 miliónov ľudí žijúcich v najchudobnejších štátoch sveta. Danú situáciu možno charakterizovať ako „ojedinelé ostrovy blahobytu v obrovskom mori chudoby.“⁶²⁷ Vo výpočte týchto skutočností by sme pritom mohli pokračovať omnoho ďalej. Tieto alarmujúce čísla nás ale nútia zamyslieť sa nad príčinami absurdnej disproporcie medzi rozvinutým a rozvojovým svetom. Jej dôvody vychádzajú z mnohých historických, geopolitických a ekonomických príčin, dôležitejšie však je, že v súčasnosti ľudská spoločnosť disponuje potrebnými prostriedkami a má možnosti na odstránenie tejto nerovnováhy. Zdá sa preto, že posledným krokom je už len medzinárodná ľudská solidarita, hlavne však ochota a pripravenosť rozvinutých štátov prijať spoluzodpovednosť a svoj podiel na súčasnom stave sveta.

Východiská pre vývoj rozvojovej pomoci

Prvé počiatky rozvojovej pomoci a raného medzinárodného rozvojového úsilia možno nájsť ešte v období kolonializmu, kedy sa kolonizujúce mocnosti snažili rôznymi formami pozdvihnúť ekonomickú úroveň svojich zámorských kolónií. Sledujúc tak v prvom rade prospech imperiálnej veľmoci, bol však rozvoj týchto území nie prvoplánovým zámerom, ale implicitnou potrebou pre rast kolonizátorov a skôr iba akousi pozitívnu externalitou pre kolóniu samotnú. Za východisko súčasnej podoby oficiálnej rozvojovej pomoci môžeme ale považovať už Marshallov plán na obnovu vojnou zničenej Európy. Po úspešnom naplnení tohto plánu vznikli predpoklady pre jej uplatnenie aj v rámci koloniálnej dekonštrukcie, hlavne impérií Anglicka a Francúzska. Významným a prakticky aj dodnes sa vyskytujúcim prvkom rozvojovej pomoci bola viazanosť, kedy donor podmieňuje poskytnutie pomoci jej určitým konkrétnym využitím (často práve však odberom jeho vlastnej produkcie). Samotný pojem „rozvojová pomoc“ sa začal uplatňovať krátko nato v roku 1961, spolu so založením Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), ktorou úlohou bolo okrem iného koordinovať a vzájomne doladovať rozvojovú pomoc v jej novej podobe, ktorá bola až dovedy prakticky výlučne založená na poskytovaní úverov novovznikajúcim nezávislým štátom v procese spomínanej dekolonizácie. Problémom tohto raného obdobia poskytovania rozvojovej pomoci navyše bola bloková politika v bipolárnom politickom rozdelení. Súčasným trendom je dnes partnerstvo a koordinácia rozvojovej spolupráce. „Napriek tomu však primárny dopad zníženia politického významu pomoci ako nástroja mocenského súperenia sa premietol do drastického poklesu celkových objemov rozvojovej pomoci.“⁶²⁸ Zníženie objemu však pripravilo priestor pre skvalitnenie a zefektívnenie poskytovanej pomoci, ktorá častokrát vychádzala z odporúčaní a predstáv donorov, ktoré nie vždy zodpovedali skutočným potrebám a reálnej situácii. Ak však pripustíme, že rozvojová pomoc a jej poskytovanie môže byť ovplyvnené resp. dokonca podmienené určitým štátnym zahranično-politickým záujmom, v protiklade ku skutočným potrebám rozvojových štátov, ktoré by z uvedeného dôvodu neboli reflektované, je na mieste otázka, či týmto spôsobom nedochádza ku strate efektivity takto vynaloženého úsilia a prostriedkov. Podstatou nového charakteru poskytovanej pomoci je preto partnerstvo a spolupráca s recipientským štátom na základe jej podkladov a požiadaviek. Ani tu sa však celkom nevyhneme rizikám straty efektivity vznikajúcich z podriadenosti konkrétnym zahranično-politickým záujmom.

Aktuálne otázky poskytovania rozvojovej pomoci

⁶²⁷ Lipková L. a kol.: *Ekonomika rozvojových štátov*. Bratislava: Ekonóm, 2005. Str. 9

⁶²⁸ Rusnák U., Szép A., Brzica D.: *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2002. Str. 38

Nový rozmer poskytovanej pomoci spočíva tiež na jej charaktere z hľadiska partnerov. V minulosti bola rozvojová pomoc tradične poskytovaná centrálnym vládam štátov, no v súčasnosti spolupracuje medzinárodné spoločenstvo s partnermi na viacerých úrovniach štátnej správy, súkromným sektorom a hlavne s mnohými mimovládnymi organizáciami. Úloha štátu na strane donora je zrejma sama osebe. V pozícii prijímateľa rozvojovej pomoci je nesporne dôležité, aby štát vytváral podmienky a možnosti pre efektívne fungovanie všetkých zložiek spoločenskej činnosti v podobe legislatívy a rámcových opatrení. Na druhej strane z pohľadu na štát ako na recipienta veľkých objemov peňažných prostriedkov oprávnené vzniká riziko straty efektivity, sprenevery a korupcie. V tomto smere zohrávajú medzinárodné organizácie osobitnú úlohu. Pri vysokom podiele rozvojovej pomoci na operačnom rozpočte štátov, ktorý dosahuje v niektorých prípadoch až neuveriteľných 70%⁶²⁹, sa bude s najväčšou pravdepodobnosťou posúvať ťažisko vo vzťahu vlády a jej voličov na tretie strany. Odkázanosť na podporu zo strany donorov totiž nevyhnutne znamená, že bude vláda skôr prihliadať na podmienky a požiadavky platcov resp. poskytovateľov spomenutých prostriedkov a menej už na priority a názor domáceho obyvateľstva. Toto chýbajúce prepojenie medzi obyvateľstvom a vlastnou vládou nie je objektívne nahraditeľné ani vysokou mierou participačného procesu obyvateľstva, pretože koncepčné rozhodnutia už boli urobené na vyššej úrovni. Lokálne štruktúry, ktoré by boli najefektívnejšie v riešení predmetných problémov a v kontexte čo najbližšom k realite a skutočným potrebám, takto nemajú k dispozícii žiadne, alebo len veľmi obmedzené zdroje. Navyše, pre donorské štáty je z administratívnych a finančných dôvodov omnoho jednoduchšie a pohodlnejšie vypísať niekoľko málo veľkých šekov, ako poskytnúť viacero menších balíčkov rozvojovej pomoci a technickej podpory, ktoré by boli zároveň viazané na konkrétne projekty a lokálne podmienky. A práve tu prichádzajú na rad medzinárodné organizácie ako sprostredkovatelia a koordinátori rozvojovej spolupráce, ktoré predstavujú administratívnu autoritu, ktorá na seba preberá bremeno zodpovednosti a redistribúcie pri financovaní rozvojových projektov a do veľkej miery minimalizuje (i keď úplne neodstraňuje⁶³⁰) negatívne aspekty a riziká ako korupciu v štátnom sektore a prináša zvýšenú efektivitu a subsidiárny prístup v podpore lokálnych partnerských alebo pridružených organizácií. Napr. v roku 2006 vykonaný audit administratívy UNDP nezávislou súkromnou spoločnosťou PricewaterhouseCoopers skonštatoval, že požiadavky kladené na transparentnosť a sprístupnenie informácií boli splnené nad rámec pôvodných podmienok.⁶³¹

Aktivity a programy všetkých partnerov by samozrejme mali vzájomne korešpondovať v rámci národnej rozvojovej stratégie, aby zahŕňali a podporovali lokálnu spoluúčasť a budovanie lokálnych kapacít, aby tak dochádzalo k synergickým efektom. Aj tu pomáhajú medzinárodné organizácie pri vypracúvaní analytických správ a štatistickej

⁶²⁹ International Institute for Environment and Development: How to make poverty history: The central role of local organizations in meeting the MDGs. London: Russel Press, 2005. Str. ix

⁶³⁰ V záujme objektívnosti sa nedá nespomenúť škandál okolo programu „Ropa za potraviny“, ktorý vyvrcholil v októbri roku 2005 správou nezávislej vyšetrovacej komisie OSN. Po sankciách na Irak, uvalených Radou bezpečnosti OSN za okupáciu Kuvajtu, mal program Ropa za potraviny umožniť Husajnovmu režimu exportovať obmedzené množstvo ropy a z týchto príjmov nakupovať pre obyvateľstvo potraviny a lieky. Zásadnou chybou OSN bol fakt, že dala právo irackej vláde určovať svojich obchodných partnerov a tak ponechala priestor pre korupciu. Obchodníci s irackou ropou posielali z každého barelu vyvážanej ropy poplatok na zvláštne bankové účty kontrolované irackou vládou. Tieto tzv. poplatky firmy zaúčtovali ako zvláštne náklady. Riaditeľ programu, Benon Sevan, osobný priateľ vtedajšieho generálneho tajomníka OSN, pre podozrenie z korupcie odstúpil zo svojho postu a do škandálu bol zapletený aj syn samotného generálneho tajomníka OSN, Kofiho Annana.

⁶³¹ UNDP: Annual report 2007. New York: UNDP, 2007. Str. 8

evidencie, rôznymi formami kapacitnej a technickej podpory a prepojením článkov súkromného a verejného sektora. Stále viac sa však spomína i nutnosť kompaktnej rozvojovej politiky orientovanej menej na finančné granty a zvlášť pôžičky, ale viac na plošný prístup k rozvoju. Jednoducho povedané, nie zabezpečiť opakované jednorazové príspevky, ale poskytnúť možnosti k samostatnému rozvoju príležitostí.

Súčasný stav

Rozvojová pomoc v zmysle ako ju chápeme dnes je cieľavedomým vyjadrením medzinárodnej spolupráce a výrazom solidarity bohatých štátov s rozvojovými štátmi. Napriek tomu však k výraznejšiemu posunu v týchto otázkach došlo iba v relatívne nedávnej minulosti. V rámci spoluzodpovednosti za globálny vývoj preto realizujú rozvinuté štáty programy rozvojovej pomoci a spolupráce pre podporu ekonomického a spoločenského rozvoja v rozvojových štátoch. Sú to zároveň bežne používané nástroje zahraničnej politiky, ktorými sa štáty snažia vplývať na ekonomickú úroveň cieľových štátov. Recipienti rozvojovej pomoci sú spravidla vyberaní podľa priorít donorského štátu, alebo skupiny štátov (EÚ, OECD a pod.). Na druhej strane výraz oficiálna rozvojová pomoc⁶³² je formálnym názvom programu štátov spojených v Komisii pre rozvojovú pomoc⁶³³ v rámci OECD. Komisia zohráva úlohu fóra pre poskytovateľov rozvojovej pomoci v koordinovaní ich aktivít a každý rok zverejňuje zoznam najchudobnejších štátov. V roku 2005 bola kombinovaná oficiálna rozvojová pomoc štátov OECD 106,7 miliárd dolárov, avšak v roku 2006 zaznamenala pokles na 103,9 miliárd dolárov. USA ako najväčší prispievateľ v absolútnych číslach dosahuje za rok 2006 vo vyjadrení výšky pomoci ako percenta z HDP len 0,17%. Najväčším donorom je v tomto poňatí za rovnaký rok Švédsko s 1,03% HDP⁶³⁴, ktoré ako jediný štát prekročilo hranicu jedného percenta. Iba 5 štátov, Nórsko, Dánsko, Švédsko, Holandsko a Luxembursko, však dosiahli rozvojový cieľ OSN prispievať na rozvojovú pomoc 0,7%-ami HDP, ktorý bol stanovený v rámci Agendy 21 na Svetovom summite v Rio de Janeiro už v roku 1992. Jedenásť ďalších štátov EÚ sa zaviazalo 12. apríla 2005 tento zámer splniť do roku 2015 a noví členovia EÚ chcú v tomto termíne prispievať na rozvojovú pomoc vo výške 0,33% HDP. Z uvedeného je zrejmé, že ešte stále existuje priestor pre nárast prostriedkov na rozvojovú pomoc.

Najväčší prispievatelia v absolútnej výške poskytnutej pomoci za rok 2006

rok	2005		2006		
	údaj	mld. \$	% HDP	mld. \$	% HDP
USA		27,622	0,22	22,738	0,17
Veľká Británia		10,767	0,47	12,606	0,52
Japonsko		13,146	0,28	11,607	0,25
Francúzsko		10,026	0,47	10,448	0,47
Nemecko		10,082	0,36	10,350	0,36

Zdroj: Štatistické databázy OECD/DAC

Najväčší prispievatelia vo výške podielu na HDP za rok 2006

rok	2005		2006		
	údaj	mld. \$	% HDP	mld. \$	% HDP
Švédsko		3,361	0,94	3,967	1,03

⁶³² Official Development Assistance - ODA

⁶³³ OECD Development Assistance Committee - DAC

⁶³⁴ Štatistické databázy OECD/DAC: <http://stats.oecd.org/wbos/default.aspx?DatasetCode=TABLE1>

Nórsko	2,786	0,94	2,946	0,89
Luxembursko	0,256	0,86	0,291	0,89
Holandsko	5,114	0,82	5,451	0,81
Írsko	0,718	0,42	0,997	0,53

Zdroj: Štatistické databázy OECD/DAC

Na druhej strane rozpočet UNDP ako koordinátora rozvojových aktivít OSN, zostavovaný v roku 2005 na bienále rokov 2006-2007 počítal predbežne s celkovým odhadovaným rozpočtom 8,1 miliardy dolárov. Čistý disponibilný rozpočet (tzv. „core resources“) UNDP za rok 2006, pozostávajúci z členských príspevkov štátov, dosiahol výšku 922 miliónov dolárov. Rozpočtové pravidlá UNDP sem však nezaraďujú sprostredkované zdroje, ktoré sú v rámci mechanizmu tzv. priamej rozpočtovej podpory (tzv. „direct budget support“) prevedené priamo od donora do rozpočtov prijímajúcich štátov. Táto čiastka predstavovala za rok 2006 3,8 miliardy dolárov; hrubý operatívny rozpočet teda dosahuje niečo vyše 4,7 miliardy. Pre porovnanie, spomenutý najväčší donor v absolútnych číslach poskytnutej pomoci, USA, prispeli do UNDP za rok 2006 na rozvojové programy čiastkou približne 233 miliónov dolárov, zatiaľ čo celková výška položky poskytnutej rozvojovej pomoci od USA predstavuje 22,7 miliárd dolárov iba v rámci DAC. Treba však pripomenúť, že niektoré údaje o poskytnutej rozvojovej pomoci nezodpovedajú celkom reálnej situácii v transfere prostriedkov. V poslednom období totiž jednotlivé štáty pristúpili ku kroku, kedy odpustenie zahraničných dlhov napr. v iniciatíve HIPC započítavajú do svojej rozvojovej pomoci. Sčasti teda ide dokonca o istú formu účtovného konštruktú, aj keď táto položka nezohráva významnejšiu úlohu.

O relatívne nedávnom odhodlaní pristúpiť k riešeniu rozvojových problémov komplexne svedčí aj fakt, že celosvetovo najväčšia rozvojová iniciatíva, vyjadrená Miléniovou deklaráciou OSN a zhmotnená v podobe tzv. Miléniových rozvojových cieľov, bola prijatá na prelome tisícročia v septembri roku 2000. Miléniová deklarácia bola vzhľadom na svoj rozsah, ale predovšetkým mierou zainteresovanosti a bezprecedentným prijatím spoluzodpovednosti za osud sveta a ľudstva celým medzinárodným spoločenstvom výrazným krokom v ústrety medzinárodnej spolupráce a solidarite. V Miléniovej deklarácii signatári totiž prijímajú „kolektívnu zodpovednosť za dodržiavanie princípov ľudskej dôstojnosti, rovnosti a rovnoprávnosti na globálnej úrovni.“⁶³⁵ Najčastejšie sa totiž úsilie zbaviť svet chudoby či iných problémov prejavovalo v požiadavkách na zvýšenie financovania rozvojovej pomoci. Deklarácia vytyčuje v rámci jednotného konceptu kľúčové výzvy pre ľudstvo na prahu nového tisícročia, ale ponúka aj odpoveď na tieto problémy prostredníctvom vzájomne prepojených zámerov a cieľov, ktoré majú byť splnené v záväznom termíne do roku 2015. Sú výrazom partnerstva medzi rozvinutými a rozvojovými štátmi, ktoré je podľa Deklarácie odhodlané „vytvoriť prostredie, ktoré napomáha k odstráneniu chudoby a k rozvoju.“ Prijatých bolo osem Miléniových rozvojových cieľov, identifikovaných 18 zámerov a stanovených 48 indikátorov pre monitorovanie dosiahnutého pokroku. Väčšina problémových okruhov, ktoré sú vyjadrené prostredníctvom Miléniových rozvojových cieľov ale nebola nová, boli to témy prediskutované na mnohých konferenciách a summitoch v 90. rokoch minulého storočia. Prostredníctvom jasne stanovených indikátorov však predstavujú záväzný prvok a cez merateľné výsledky sa stávajú aj silným politickým nástrojom. Miléniové rozvojové ciele, ako výraz odhodlania sa k riešeniu daných problémových okruhov, sa takto konečne dostali do centra serióznej pozornosti, zastúpené najmasívnejšou kampaňou svojho druhu, prezentovanou a prijatou v súčasnosti na najväčšom medzinárodnom fóre, na pôde OSN. Rozvojové ciele sú ale často aj kritizované za to, že sa pozabudlo na

⁶³⁵ Miléniová deklarácia OSN: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>

niektoré dôležité problémy, predsa však predstavujú obrovský úspech, keďže sa na nich zhodlo 191 štátov a bol prijatý časový harmonogram ich naplnenia. Rok 2000 preto môžeme, aj keď s istou dávkou pompéznosti, chápať aj ako začiatok novej éry globálnej spolupatričnosti a spolupráce. Dnes, v roku 2007, sa nachádzame na polceste k naplneniu spoločného záväzku. A hoci sa svetové spoločenstvo uberať správnym smerom v ústrety dosiahnutiu týchto cieľov, ešte stále existuje priestor pre zlepšenie a zintenzívnenie spoločného úsilia. Už teraz je totiž viac ako pravdepodobné, že sa mnohé ciele splniť do tohto termínu nepodarí. Napriek tomu však nemôžeme považovať snahu medzinárodnej komunity a jednotlivých vlád za úplné zlyhanie. Ako už bolo spomenuté, Miléniová agenda vo svojej podobe nepriniesla nové myšlienky, ani nepomenovala problémy, ktoré by boli s nástupom nového milénia aktuálnejšie. Pripomenula však, že aj na prahu tretieho tisícročia stále prevládajú veľké nerovnováhy v ekonomickom aj ľudskom rozvoji a rozdelení bohatstva a chudoby, ale aj že existuje snaha o zmenu tohto stavu.

Tendencie v prístupoch k rozvojovej pomoci

Pri pohľade na súčasnú situáciu v poskytovaní rozvojovej pomoci možno pozorovať dva paralelné prúdy v otázkach rozvojovej pomoci. Prvý, už spomínaný aspekt, je vyjadrený prostredníctvom medzinárodných iniciatív, má multilaterálny záber a predstavuje globálnu rozvojovú spoluprácu. Je to hlavne činnosť medzinárodných organizácií, ktoré vystupujú v úlohe sprostredkovateľov, koordinátorov, ale v neposlednom rade aj poskytovateľov rozvojovej pomoci. Asi najväčším nedostatkom, ktorý bol naznačený už skôr, je ako v mnohých ďalších prípadoch nedostatok finančných prostriedkov, ktorými medzinárodné organizácie disponujú. Ich financovanie je založené v najväčšej miere na príspevkoch členských štátov, ktoré ako bolo možné vidieť, uprednostňujú výhradný prístup k rozvojovej politike z niekoľkých dôvodov. Asi najrelevantnejší argument je založený na skutočnosti, že rozvojová pomoc ako taká nie je chápaná výhradne ako samoučelný výraz solidarity, ale ako nástroj zahraničnej politiky, ktorým sa jednotlivé donorské štáty snažia vplývať na vnútropolitický vývoj v prijímajúcom štáte, ako aj na všeobecnú medzinárodno-politickú situáciu, ale v neposlednom rade nepriamo aj „na vlastný ekonomický prospech“⁶³⁶. V tomto smere je autonómne rozhodovanie o konkrétnych beneficiatoch ako aj o konkrétnej výške uvoľnených prostriedkov pre nich kľúčovým bodom takéhoto prístupu. Na druhej strane sa môže jednať aj o medzinárodnú prestíž a vytváranie osobitých väzieb medzi donorom a prijímateľom poskytnutej rozvojovej pomoci. Samotný fakt, ktorý štát a koľko rozvojovej pomoci dostane, sa potom nemusí utvárať na základe objektívnych potrieb, reálneho stavu a v zmysle čo najväčšej efektivity, ale na základe určitých konkrétnych zámerov a cieľov štátu poskytujúceho rozvojovú pomoc. Na tomto mieste je samozrejme možné polemizovať o správnosti takéhoto prístupu napríklad vzhľadom na ciele regionálnej stability v konfliktných oblastiach, ale na druhej strane napríklad aj vzhľadom na úzku prepojenosť obchodnej a zahraničnej politiky. Druhý prúd v poskytovaní rozvojovej pomoci má teda charakter bilaterálny. V tomto prípade sa jedná o priame poskytovanie rozvojovej pomoci, za účelom čoho si štáty spravidla vytvárajú vlastné agentúry pre rozvojovú spoluprácu. Paradoxným javom napriek mnohonásobnej kritike ostáva skutočnosť, že národné agentúry vyhlasujú výzvy pre rozvojové projekty uskutočňované v rozvojových štátoch na domácom území a zákazky sú udeľované takmer výhradne domácim subjektom (firmám, organizáciám, a pod.), namiesto podpory lokálnych možností a vytvárania synergického efektu v prijímajúcom štáte.

⁶³⁶ JUDr. Vladimír Halgaš, riaditeľ Slovenskej agentúry pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu (SLOVAKAID) na prednáške na pôde Ekonomickej univerzity v Bratislave dňa 18.10.2007

Záver

Záverom teda možno poznamenať, že existuje akási dichotómia v ponímaní rozvojovej pomoci resp. jej účelu. Kým na jednej strane existuje deklarovaný záujem úprimného úsilia o vyrovnanie ekonomickej nerovnováhy, na druhej strane zaznamenávame jednak pokles vynaložených prostriedkov a rovnako aj monopolizáciu rozhodovania zo strany štátov v poskytovaní a prerozdeľovaní rozvojovej pomoci. Načrtnutá znížená efektivita, plynúca z podriaďovania cieľov rozvojovej pomoci zahraničnej politike štátu, takto nenaplnia svoj potenciál i keď nemôžeme hovoriť o jej zbytočnosti.

Použitá literatúra:

[1] Rusnák U., Szép A., Brzica D.: Rozvojová pomoc a spolupráca. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2002.

[2] Hulényi P.: (Ne)Výhody multilaterálnych donorov. Zborník príspevkov z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Rozvojová pomoc 2007. Bratislava: Ekonóm, 2007.

[3] International Institute for Environment and Development: How to make poverty history: The central role of local organizations in meeting the MDGs. London: Russel Press, 2005.

[4] Lipková Ľ. a kol.: Ekonomika rozvojových štátov. Bratislava: Ekonóm, 2005.

[5] UNDP: Annual report 2007. New York: UNDP, 2007.

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**VYBRANÉ SOCIOLOGICKÉ OTÁZKY
CHÁPANIA NEVOJENSKÝCH BEZPEČNOSTNÝCH HROZIEB
NA ZAČIATKU 21. STOROČIA**

skvrnda@euba.sk

Abstrakt

Medzinárodná bezpečnosť v podmienkach postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta. Teória bezpečnosti /sekuritológia?/, sociológia medzinárodných vzťahov a sociológia bezpečnosti. Nové chápanie bezpečnosti a jeho význam pre vymedzenie a skúmanie súčasných nevojenských bezpečnostných hrozieb. Pojem bezpečnostnej hrozby. Nevojenské bezpečnostné hrozby ako ich nový typ (kategória). Tvrdá a mäkká bezpečnosť. Náčrt sociologického prístupu ku klasifikácii nevojenských bezpečnostných hrozieb. Základné oblasti sociologickej charakteristiky nevojenských bezpečnostných hrozieb - vznik a pôsobenie nevojenských bezpečnostných hrozieb a ich nositelia (aktéri medzinárodnej bezpečnosti). O niektorých otázkach vyučovania problémov nevojenskej bezpečnosti a jej medzinárodných aspektov.

Príspevok bol spracovaný v rámci plnenia grantovej úlohy 3/3188/05 KEGA „Medzinárodná bezpečnosť – vysokoškolská učebnica“.

Abstract

International security in the conditions of post-modern society in globalizing world. Theory of security (securitology?), sociology of international relations, sociology of security. New security conception and its importance for definition and searching of contemporary non-military security threats. Construct of the security threats. Non-military security threats as their new pattern (category). Hard and soft security. Outline of sociological approach at classification of non-military security threats. Basic areas of sociological characteristic of non-military security threats – origin and working of non-military security threats and their bearers (actors of international security). About some questions of teachings of issues the non-military security and their international aspects.

V podmienkach pôsobenia postmodernej spoločnosti v globalizujúcom sa svete dochádza k rôznym zmenám aj v oblasti medzinárodnej bezpečnosti. Na túto situáciu sa reaguje aj v bezpečnostnej teórii, ktorá sa v súčasnosti čoraz viac opiera o nové chápanie bezpečnosti. Formálne možno poukázať na skutočnosť, že skúmanie problémov globalizácie a postmodernej sa v sociálnych vedách začalo rozvíjať v 80. rokoch, čo je obdobie, keď sa utvára aj nové chápanie bezpečnosti. Dá sa nájsť viacero obsahových problémov spájajúcich tieto fenomény do zložitých väzieb, ktoré pôsobia aj v súčasných medzinárodných vzťahoch. V príspevku poukážeme na vybrané sociologické aspekty chápania nevojenských bezpečnostných hrozieb na začiatku 21. stor. Táto problematika sa nachádza na pomedzí troch teoretických konceptov, o ktorých sa zatiaľ v rôznych súvislostiach diskutuje (teória bezpečnosti /sekuritológia?/, sociológia medzinárodných vzťahov a sociológia bezpečnosti)

a preto ide len o jeden z možných prístupov predstavujúcich príspevok do tejto diskusie ako aj do širšieho pohľadu sociálnych vied o problematike aktuálnych a perspektívnych problémov spoločenského života a vývoja.

Nové chápanie bezpečnosti a jeho význam pre vymedzenie a skúmanie súčasných nevojenských bezpečnostných hrozieb

Začiatky uceleného skúmania bezpečnosti ako sociálneho fenoménu, ktorý pôsobí vo vzťahoch medzi sociálnymi subjektami (predovšetkým štátmi) a úsilie o jej definíciu ako relatívne samostatného vedeckého (teoretického) problému sa objavujú sa v prvej polovici 20. stor. v teórii medzinárodných vzťahov. Pri rozpracovávaní pôvodného (starého) prístupu, ktorý sa označuje aj ako užší, tradičný, „negatívny“, sa na konci 20. stor. vytvoril nový prístup charakterizovaný aj ako širší, moderný, „pozitívny“.

Bezpečnosť v starom prístupe sa vymedzovala v protiklade k nebezpečenstvu, najmä ako absencia (nepřítomnosť) vonkajších hrozieb. V tomto prístupe sa zvyrazňovala potreba zaistenia bezpečnej existencie a fungovania subjektu, ktoré bol schopný uskutočniť predovšetkým štát. Zvýrazňovala sa potreba zaistenia bezpečnosti pred hrozbami zvonku a prezentovala sa prioritne z vojenského (vojenskopolitického) hľadiska. Bezpečnosť sa spravidla chápala ako absencia vojen a ozbrojených konfliktov a ich hrozieb a s nimi spojených nebezpečenstiev. Za hlavný bezpečnostný nástroj (prostriedok) sa považovala vojenská sila (potenciál) pôsobiaca na štátnom základe. Poukazovalo sa pritom na konfrontačný (konfliktný) charakter zaistenia bezpečnosti. V tradičnom chápaní bola bezpečnosť spojená predovšetkým s obranou štátu, jeho územia, obyvateľov, hodnôt a mala tzv. štátno-centristický charakter, keď zaistenie bezpečnosti v podobe obrany pred vonkajšími i vnútornými hrozbami bolo centrálné a pevne riadené štátnymi orgánmi. Štát disponoval mocenským monopolom na bezpečnosť.

Nový prístup k bezpečnosti prekonáva tradičné zdôrazňovanie vojenského rozmeru a vojenských hrozieb, ako jej meritórneho prvku. Bezpečnosť je charakterizovaná z viacerých aspektov, s väčším dôrazom na iné ako vojenské (vojenskopolitické) príčiny napätia, kríz a konfliktov v spoločenskom živote a vývoji. Prejavilo sa to najmä v tom, že okrem vojenských bezpečnostných hrozieb sa začali skúmať aj nevojenské bezpečnostné hrozby. Významným podnetom pre rozvoj nového prístupu k bezpečnosti sa stal koniec studenej vojny, vedúci k viacerým takým zmenám v tejto oblasti, ktoré sa už nedali objasniť starým spôsobom.

V novom – širšom – prístupe k bezpečnosti zdôrazníme najmä skutočnosť, že v ňom nejde zo sociologického hľadiska o prežitie subjektu vo svete a spoločnosti, ale je spojené aj s požiadavkou dosiahnutia jeho rozvoja. Bezpečný už nie je len ten subjekt, ktorému nehrozí nebezpečenstvo zvonku, ale iba taký, ktorý je schopný rozvíjať sa najmä zo sociálno-ekonomického hľadiska. Dochádza teda k spojeniu „medzinárodnej“ témy prežitia (perspektívy mieru a vojny) s „vnútroštátnou“ témou dobrého života (blahobyt a rovnosť spojené s identitou a kultúrnymi hodnotami). Niektorí autori, ako napríklad B. Buzan sa však vzdávajú úsilia o definovanie bezpečnosti a tvrdia, že aj nejasná definícia nám umožní skúmať bez ťažkostí bezpečnosť.

Okrem tradičných prvkov bezpečnosti – absencie vojenskej hrozby, ochrany štátu proti zmene vlády zvonku a úsilia o zachovanie politického a spoločenského sebaurčenia a blahobytu štátu – sa za súčasť bezpečnosti v novom pohľade považuje aj udržiavanie ekonomického rozvoja, prístup k moderným technológiám, prístup k prírodným zdrojom a zabránenie environmentálnej degradácii. Zároveň v tomto chápaní bezpečnosti sa zvyrazňuje kooperatívny charakter jej zaistenia a nevyhnutnosť spolupráce subjektu v prostredí.

K ústredným problémom bezpečnostnej teórie patrí vymedzenie a charakteristika bezpečnostných hrozieb, kde sa venuje zvýšená pozornosť ich klasifikácii. Jedna zo základných línií pri tejto klasifikácii predstavuje rozdelenie bezpečnostných hrozieb do dvoch veľkých skupín: vojenských a nevojenských. Vymedzenie nevojenských fenoménov ako bezpečnostných problémov sa teoreticky i metodologicky zakladá na novom prístupe k bezpečnosti. Z neho vychádza aj charakteristika nevojenských bezpečnostných hrozieb, pri ktorej sa zvyrazňujú i závery o rastúcom význame nevojenskej bezpečnosti.

Zároveň s vymedzením nevojenských bezpečnostných hrozieb ako ich nového typu (kategórie) sa objavuje aj nový typ (kategória) bezpečných aktérov – neštátnych a nevojenských (nie-mocenskossilových). Takíto aktéri síce pôsobili aj v minulosti, ale im bezpečnostná teória (najmä tá, ktorá sa rozvíjala v rámci teórie medzinárodných vzťahov) nevenovala pozornosť. Treba však poznamenať, že pôsobenie takýchto aktérov sa na prelome 20. a 21. stor. stalo významnejšie a rozsiahlejšie a došlo aj k zreteľnému nárastu ich početnosti a pestrosti pôsobenia. V podmienkach globalizácie, najmä v jej doterajšej neoliberalnej podobe spojenej úzko s amerikanizáciou a pozápadňovaním sveta, sa objavujú tendencie privatizácie a komercializácie bezpečnostnej oblasti (sektora). Tieto procesy môžu generovať nové druhy (podoby) bezpečnostných aktérov i bezpečnostných hrozieb, najmä na nadštátnej úrovni a vonkajšej bezpečnosti štátov, pričom sa budú znižovať (obmedzovať) možnosti pôsobenia štátu pri zaisťovaní medzinárodnej bezpečnosti. Fenomén globalizácie najmä v súvislosti so „scvrkávaním“ času a priestoru mení (posilňuje) pôsobenie nedeliteľnosti bezpečnosti.

Smerom do vnútra štátov a viac na podštátnej úrovni bezpečnosti pôsobia javy a procesy postmoderny, prvky postmoderného života jednotlivcov a skupín, ktoré sa dnes už tiež prelínajú celým spoločenským životom, všetkými jeho sférami (oblasťami a pod.). Vedú k posilňovaniu tendencií parcializácie riešenia bezpečnostných problémov, na ktorých sa tiež podieľa väčšie množstvo aktérov ako v minulosti. Ich pôsobenie má viac lokálny charakter, je výraznejšie spojené s rozdielnosťou bezpečnostných aktérov na podštátnej (vnútroštátnej) úrovni a diferencuje ako vnímanie (a hodnotenie) bezpečnostných problémov ako aj spôsoby ich riešenia. Tieto procesy menia (posilňujú) prvky asymetrie v bezpečnostnej oblasti.

Vymedzenie a charakteristika nevojenských bezpečnostných hrozieb má teda širšie teoretické a metodologické aspekty a súvislosti. Túto problematiku analyzujeme nie ako samostatný fenomén, ale ako javy a procesy, ktoré sú spojené so zmenami v medzinárodnej (globálnej) bezpečnostnej situácii a prostredí (systéme).

Za ďalší fenomén spojený s vymedzením nevojenských bezpečnostných hrozieb ako ich nového typu (kategórie) sa dá považovať aj klasifikácia bezpečnosti na tvrdú a mäkkú. Ako nová otázka, spojená so zápasom o moc a bohatstvo na svetovej politickej a ekonomickej scéne vzniká, či považovať ekonomickú dimenziu (aspekty) bezpečnosti za mäkkú alebo tvrdú bezpečnosť. Hypoteticky vychádzame z postulátu, že minimálne časť ekonomických aspektov bezpečnosti sa dá zaradiť do tvrdej bezpečnosti. Ide najmä o procesy, ktoré vznikajú a pôsobia v podmienkach globalizácie v oblasti energetiky a surovín. Do tejto oblasti možno zaradiť aj vojenskú výrobu a obchod so zbraňami.

Záver o tom, že celý diapazón ekonomických aspektov bezpečnosti sa nedá jednoznačne zaradiť – či do tvrdej či do mäkkej bezpečnosti, rozšírime aj na širšie súvislosti vymedzenia a skúmania súčasných nevojenských bezpečnostných hrozieb. Tieto hrozby netvoria izolovaný osamotený fenomén, ale je nevyhnutné vidieť ich v rámci celého konceptu nového chápania bezpečnosti, ako prvok, ktorý sa nachádza v dialektických vzťahoch (interdependencii) s ďalšími javmi a procesmi v súčasnej medzinárodnej (globálnej) bezpečnosti. Ináč vyjadrené chápanie nevojenských bezpečnostných hrozieb v rámci nového chápania bezpečnosti neznamena, že je absolútne vylúčené, že sa môžu stať aj vojenským problémom.

Náčrt sociologického prístupu ku klasifikácii nevojenských bezpečnostných hrozieb

Sociologický prístup k bezpečnosti či už v rámci sociológie bezpečnosti alebo v sociológii medzinárodných vzťahov má zatiaľ diskusný charakter. Klasifikáciu ako súčasť širšej vedeckej metódy typológie považujeme za dôležitý prostriedok sociologického pohľadu na sociálny fenomén bezpečnosti. Vychádzame pritom z toho, že sociológia venuje prvoradú pozornosť subjektom (aktérom), ktorí pôsobia v bezpečnostnej oblasti (sektore). Títo aktéri menia aj charakter prostredia, v ktorom vznikli, prinášajú do neho nielen nové vzťahy, ale môžu vytvoriť aj nové hrozby. V tomto zmysle je nevyhnutné rozvíjať systémový (ucelený, holistický prístup) nielen k chápaniu bezpečnosti, ale aj k chápaniu bezpečnostných hrozieb ako faktoru (elementu, subsystému) vytvárajúcemu bezpečnostný systém, ktorý môže v bezpečnostnom prostredí pôsobiť rôznym spôsobom.

Vzhľadom na rozsah príspevku načrtneme len jeden z prístupov k možnej klasifikácii nevojenských bezpečnostných hrozieb, ktorý sa zakladá najmä na oblasti ich vzniku a pôsobenia. Medzi bezpečnostné hrozby nevojenského charakteru sa podľa tohoto kritéria zaraďujú veľmi rôznorodé javy a procesy. Ide najmä o:

- medzinárodne organizovanú zločinnosť a rast kriminality vo vnútri štátu (tu sa často vymedzujú ako samostatné riziká také fenomény ako je pašovanie drog, nezákonná proliferácia konvenčných zbraní, zbraní hromadného ničenia a materiálov dvojako použitia a pod.),
- rozsiahle ekonomické a finančné podvody (najmä pranie špinavých peňazí),
- terorizmus,
- politický, národnostný a náboženský extrémizmus (radikalizmus),
- rasovú, etnickú, náboženskú a kultúrnu neznášanlivosť,
- nebezpečenstvo ďalšieho delenia štátov (separatizmus a iredenta),
- dlhodobú sociálno-ekonomickú stagnáciu či úpadok,
- demografické a migračné problémy,
- narušanie informačných systémov a zneužívanie informácií (informačná vojna),
- zásobovanie štátov strategickými surovinami (najmä ropou) a energiou (surovinová a energetická nedostatnosť),
- zásobovanie vodou a potravinami,
- technologické havárie,
- znečisťovanie životného prostredia
- prírodné katastrofy.

S rôznymi prehľadmi bezpečnostných hrozieb sa okrem bezpečnostnej teoretickej literatúry stretávame aj v bezpečnostnopolitických dokumentoch, ako je napr. Bezpečnostná stratégia SR a pod. V záujme určitého sprehľadnenia tejto problematiky ich zaraďíme do 5 základných oblastí, na ktoré som poukázal aj na 7. medzinárodnej vedeckej konferencii FMV Medzinárodné vzťahy 2006 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky v Mojmirovciach 30. novembra – 1. decembra 2006. Ide najmä o:

1. Používanie ozbrojeného násillia a jeho hrozby pri riešení problémov v politickej, v ekonomickej, v sociálnej, kultúrnej a v ďalších oblastiach spoločenského života, niektorými sociálnymi subjektami na podštátnej úrovni (skupinami, organizáciami, hnutiami, stranami a pod.), ktoré sleduje politické ciele, ale nemá masový charakter a spravidla je lokálne či regionálne ohraničené, pričom môže mať nielen národné (štátne) ale aj medzinárodné dopady.

2. Sociálno-ekonomické problémy spojené s dlhodobým a rozsiahlym nárastom negatívnych javov a procesov v štáte, prejavujúcich sa v jeho celkovom úpadku alebo stagnácii, či v takých parciálne významných ukazovateľoch ako je nezamestnanosť, chudoba, hlad a pod. Môže ísť aj o negatívne prvky v rozvoji sociálno-ekonomickej infraštruktúry najmä v oblasti vzdelanosti, zdravotného a sociálneho zabezpečenia a i.

3. Sociálno-demografické problémy.

4. Otázky zlého vládnutia a ďalších prejavov neschopnosti organizačne či administratívne zvládnuť zaistenie bezpečnosti v štáte v lokálnom či regionálnom rozmere.

5. Environmentálne problémy, ktoré sú spojené s činnosťami poškodzujúcimi životné prostredie a narastaním možností rôznych ekologických katastrof a živelných pohrôm v dôsledku činnosti človeka. Možno sem zaradiť aj vznik rôznych veľkých technologických havárií, ktoré sú spravidla tiež dôsledkom činnosti človeka.

Výpočet otázok v jednotlivých problémových okruhoch nevojenskej oblasti medzinárodnej bezpečnosti je len orientačný. Každý z uvedených okruhov problémov v nevojenskej oblasti medzinárodnej bezpečnosti predstavuje relatívne samostatnú tému, v ktorej sa skúmajú viaceré parciálne otázky. Opäť však dodáme, že aj toto delenie je relatívne a to prinajmenšom z troch dôvodov. Prvý je v tom, že otázky nevojenskej bezpečnosti sú spravidla navzájom zložito prepojené a nepôsobia ako oddelené elementy, ale majú multidimenzionálny charakter, v ktorom sa prelína vždy niekoľko otázok. Druhým momentom je pohľad na boj proti terorizmu, ktorý je predmetom zložitých úvah o tom, či ide viac o vojenskú alebo nevojenskú záležitosť, pričom na ňu neexistuje jednoznačná odpoveď. Tretí spočíva v tom, že okrem teoretických a metodologických aspektov spojených s vymedzením jednotlivých oblastí, problémových okruhov a otázok medzinárodnej bezpečnosti, vznikajú aj praktické súvislosti a dopady politického, právneho, morálneho a sociokultúrneho charakteru, ktoré sa dotýkajú ich riešenia (prístupov k nim).

Tento náčrt základných oblastí vzniku a pôsobenia nevojenských bezpečnostných hrozieb vidíme v spojení s ich nositeľmi (subjektami), prípadne s aktérmi medzinárodnej bezpečnosti. Klasifikácia (nevojenských) bezpečnostných aktérov zohľadňuje aj iné kritériá a ukazovatele ako klasifikácia na základe oblastí vzniku a pôsobenia nevojenských bezpečnostných hrozieb.

Na záver tejto časti príspevku načrtneme, že východiskami klasifikácie bezpečnostných aktérov by sa mali stať úrovne bezpečnostného prostredia. Ide najmä o jeho geografický (geopolitický) rozmer, ktorý však musí byť relatívne ucelený, postavený na nejakom kvantifikovateľnom, objektívnom kritériu. Ako základné roviny medzinárodného bezpečnostného prostredia sa spravidla vymedzujú:

1. Globálna (planetárna) rovina, kde sa bezpečnosť sveta vníma spravidla v jednotnej podobe. V súvislosti s prebiehajúcimi sociálno-ekonomickými procesmi sa začínajú vyčleňovať aj dva, či tri veľké priestory – euro-atlantický a ázijsko-tichooceánsky, prípadne eurázijský, ktoré rozhodujúcim spôsobom ovplyvňujú bezpečnosť sveta.

2. Kontinentálna rovina, kde sa bezpečnosť sveta charakterizuje prostredníctvom bezpečnosti jednotlivých kontinentov: Afriky, Ázie, Ameriky (často rozdeľovanej na severnú a južnú), Austrálie a Oceánie a Európy. Najmä v súvislosti s niektorými ekologickými

otázkami sa medzi čoraz častejšie zaraďuje aj Antarktída, ktorá sa v minulosti nepovažovala za samostatnú oblasť medzinárodnej bezpečnosti.

3. Regionálna rovina, kde sa jednotlivé prostredia vyčleňujú dvomi základnými spôsobmi. Prvým sú veľké regióny, ktoré sú spravidla vymedzované tiež geograficky (geopoliticky) – v Európe môže ísť najmä o západnú a východnú Európu, v Ázii to je napr. Blízky a Ďaleký východ, ale aj stredná či juhovýchodná Ázia. Toto delenie sa spravidla zvykne ešte ďalej diferencovať a v jednotlivých veľkých regiónoch sa rozlišuje niekoľko menších, veľmi často historicky vytvorených, do ktorého vchádza nevelký počet štátov. Pri tejto charakteristike bezpečnostného prostredia sa už viac dbá na politický, sociálno-ekonomický, kultúrny a pod. charakter regiónu, ktorý sa nie vždy musí kryť s jeho geografickým vymedzením. Špecifický prvok medzi bezpečnostnými regiónmí predstavujú transkontinentálne regióny, teda priestory, kde sa stretávajú štáty, či regióny minimálne z dvoch kontinentov, ale nemajú taký globálny rozsah ako euro-atlantický, či ázijsko-tichooceánsky región. Za taký transkontinentálny región, ktorému sa v posledných rokoch venuje zvýšená pozornosť, možno považovať Stredomorie, či čiernomorský región. Za takýto región niektorí odborníci považujú aj Blízky východ. V bezpečnostných materiáloch syntetizujúceho charakteru sa stretneme s rôznym delením regiónov medzinárodnej bezpečnosti v celosvetovom rozmere. Ročenky SIPRI s charakteristikou ozbrojených konfliktov ako základné regióny sveta uvádzajú Afriku, Áziu, Európu (ku ktorej priradujú aj Rusko), Blízky východ, Strednú a Južnú Ameriku, Severnú Ameriku a Austráliu a Oceániu. V časti, kde sa rozoberajú vojenské výdavky sa však stretneme s iným, podrobnejším delením na Afriku (severnú a subsaharskú), Ameriku (Severnú, Strednú a Južnú), Áziu a Oceániu (strednú, východnú, južnú a Oceániu), Európu (strednú a východnú a západnú). V prehľade Patterns of Global Terrorism spracúvanom washingtonskou administratívou sa v súvislosti s pôsobením terorizmu uvádzajú ako regióny sveta: Afrika, Ázia, Eurázia, Latinská Amerika, Blízky východ, Severná Amerika a západná Európa.

4. Vnútroštátna rovina, ktorá je jednoznačne určená, najmä v kontexte suverenity štátu prekračuje hranice samotného štátu a predstavuje základný analytický prvok pri charakteristike medzinárodnej bezpečnosti, s ktorým sú nerozlučne spojené také jej atribúty ako je nedeliteľnosť a asymetria. Vnútroštátne bezpečnostné prostredie je ďalej zložito diferencované. Ako ukazujú sociologické výskumy, práve vnútroštátne bezpečnostné prostredie je významným faktorom prostredníctvom ktorého vnímajú svoju bezpečnosť jeho občania.

Vymedzenie prostredí medzinárodnej bezpečnosti na geografickom základe má relatívny charakter a musí sa vidieť v spojení s historickým i aktuálnym vývojom medzinárodných vzťahov. Nemá však len priestorový charakter, ale malo by byť analyzované aj predmetne. Z predmetného (obsahového) hľadiska možno vyčleniť v medzinárodnom bezpečnostnom prostredí prvky (stránky), ktoré sa charakterizujú na základe sektorov a dimenzií bezpečnosti a ktoré náčrt je naznačený vo vyššie uvedenej klasifikácii nevojenských bezpečnostných hrozieb podľa oblastí ich vzniku a pôsobenia.

Záverom k tejto časti opäť zdôrazníme dve stránky sociologickej klasifikácie nevojenských bezpečnostných hrozieb. Ide o dosiahnutie uceleného (komplexného) pohľadu na túto problematiku, ktorá však má relatívny, dynamický charakter. Za jej cieľ považujeme nielen teoretickú konštrukciu, ktorá má akademický charakter, ale najmä jej prínos pre analýzu javov a procesov v súčasnej bezpečnosti.

Namiesto záveru - o niektorých otázkach vyučovania problémov nevojenskej bezpečnosti a jej medzinárodných aspektov

Rastúci rozsah a význam nevojenskej bezpečnosti pri riešení problémov bezpečnosti v spoločenskom živote a vývoji kladie otázky aj vo vzťahu k jej vyučovaniu. Poukážeme však na len jej vyučovanie na vysokých školách. Na okraj poznamenáme, že v RF sa vyučuje aj na základných a stredných školách predmet bezpečnosť životnej činnosti (bezopasnosť žiznedejateľnosti), ktorý obsahuje časť, čo by sa dala označiť za pokračovanie brannej výchovy z minulosti., ale má aj časť, kde sa žiaci a študenti oboznamujú s problematikou súvisiacou s nevojenskou časťou bezpečnosti v súčasnej spoločnosti.

Práve nové chápanie bezpečnosti viedlo k tomu, že táto problematika sa dostala za hranice diplomatických, vojenských a policajných akadémií. Na Slovensku existuje tiež zaujímavý fenomén s dlhodobějšíou tradíciou, že najrozšírenejšou oblasťou publikácií o bezpečnosti bola dosiaľ problematika bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, ktorá je však trochu ináč zameraná ako nové chápanie bezpečnosti (bezpečnostná teória, sekuritológia). Nevojenská bezpečnosť teda nie je celkom Popoluškou a existujú skúsenosti, ktoré sa dajú využiť pri jej výučbe a majú aj aktuálny charakter. Ide napr. o skupinu študijných odborov 8. 3. Bezpečnostné služby a v jej rámci študijných odborov Bezpečnostný manažment, Krízový manažment, Záchranne služby na FŠI Žilinskej univerzity.

Z metodicko-organizačného hľadiska načrtujeme niekoľko základných oblastí výučby súčasnej bezpečnostnej teórie (sekuritologie) v nevojenskej oblasti bezpečnosti, ktoré vyrastajú na jej novom chápaní (nadväzujú naň), pričom sú zamerané predovšetkým na jej medzinárodný rozmer.

Špecifickú stránku predstavuje výučba bezpečnosti na štátnych vysokých školách - Akadémii Policajného zboru v Bratislave kde sa môže študovať viaceré študijné odbory zo skupiny študijných odborov 8. 3. Bezpečnostné služby a na Akadémii Ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, kde sa môže študovať v skupine študijných odborov 8. 4. Obrana a vojenstvo študijný odbor Národná a medzinárodná bezpečnosť.

Jadrom problematiky, o ktorú sa zaujíname, je výučba problematiky nevojenskej bezpečnosti v rámci študijných odborov 3. 1. 5 Medzinárodné vzťahy (najmä na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici) a 3. 3. 17 Medzinárodné ekonomické vzťahy (najmä na Fakulte medzinárodných vzťahov EU v Bratislave).

Môžeme poukázať na tri základné aspekty:

- výučba nevojenskej bezpečnosti ako súčasť širšej problematiky teórie bezpečnosti v súčasnom svete (spoločnosti) – sociálny fenomén bezpečnosti
- výučba nevojenskej bezpečnosti ako súčasť širšej problematiky bezpečnosti v medzinárodných vzťahoch a medzinárodných ekonomických vzťahoch - sociálny fenomén medzinárodnej bezpečnosti,
- vytváranie predmetov, ktoré sa venujú nevojenskej bezpečnosti v úzkom slova zmysle – v nami sledovanom prípade ide o sociálny fenomén nevojenských aspektov medzinárodnej bezpečnosti.

Ide o rozsiahly komplex otázok, ktoré majú nielen teoretickú a metodologickú dimenziu, ale sú spojené aj s metodickými a organizačnými otázkami. Z obsahového hľadiska možno doplniť, že koncept nevojenskej bezpečnosti sa dá označiť aj za „ne-natovské“ chápanie bezpečnosti. Vymedzenie a charakteristiku nevojenských bezpečnostných hrozieb považujeme za jednu z dôležitých súčastí vzdelávacieho procesu v bezpečnostnej oblasti, ktorá je síce parciálnym problémom, ale významne prispieva k vytváraniu uceleného pohľadu na bezpečnosť v dnešnom svete pri príprave študentov i ich praktickom pôsobení.

Zoznam použitej literatúry:

- Hofreiter, L. (2006). *Securitológia*. Liptovský Mikuláš: AOS gen. M. R. Štefánika.
- Korzieniowski, L. F. (2007). *Securitologija na počatku XXI wieku*. In: *Securitologia Securitology Sekjuritologija*, Nr. 6, s. 181 – 192.
- Kuznecov, V. N. (2003). *Sociologija bezopasnosti*. Moskva: Kniga i biznes.
- Murza, K. (2005). *Bezpečnosť a bezpečnostná orientácia v globálnej rizikovej spoločnosti*. Bratislava: Akadémia policajného zboru.
- Pawera R. (2004). *Manažment európskej bezpečnosti*. Bratislava: Eurounion.
- Škvrnda, F. (2003). *Sociologická charakteristika medzinárodnej bezpečnosti*. *Sociológia*, XXXV., č. 5, s. 391 – 410
- Škvrnda, F. (2007). *Sociologický pohľad na medzinárodnú bezpečnosť*. In: Zborník abstraktov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2006 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Kaštieľ Mojmírovce 30. november – 1. december 2006. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 89. Plné znenie na CD – ROM – príloha k zborníku.
- Škvrnda, F. (2007). *Vybrané sociologické otázky charakteristiky bezpečnosti v súčasnom svete*. In: Čukan, K. a kol.: *Mládež a armáda (súbor sociologických štúdií)*, Bratislava: MO SR, s. 28 – 67.

Kontakt:

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava
e-mail: skvrnda@euba.sk

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MÄKKÄ MOC MALÝCH ŠTÄTOV A ICH PÔSOBENIE V SÚČASNÝCH MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH

skvrnda@euba.sk

Abstrakt

Zložitosti postavenia malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch. Vznik nových štátov v Európe po skončení studenej vojny. Malé štáty medzi novovzniknutými štátmi v Európe. Malé štáty v EÚ. Možné tendencie ďalšieho vzniku nových štátov v Európe. Protirečivý vplyv postmodernity na malé štáty a ich pôsobenie v súčasných medzinárodných vzťahoch. Chápanie mäkkej moci a jej základných prvkov. Možnosti využívania mäkkej moci pri pôsobení malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch. Rastúci význam kvalitatívnych charakteristík malých štátov. Náčrt klasifikácie malých štátov v kontexte využívania mäkkej moci: neutrálne a neangažované malé štáty, malé štáty – členovia vojenských paktov.

Príspevok bol spracovaný v rámci plnenia grantovej úlohy 1/2482/05 VEGA „Pozícia a rola malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch (sociologické a politologické aspekty)“

Abstract

Complications of small states position in contemporary international relations. Origin of new states in Europe over end of cold war. Small states between new states in Europe. Small states in the EU. Possible tendencies of next new states origin in Europe. Contradictory influence of post-modern on small states and their acting in contemporary international relations. Construct of soft power and its basic elements. Possibilities of soft power use in small states acting in contemporary international relations. Increasing importance of small states qualitative characterization. Outline of small states classification in the context of soft power use: neutral and non-aligned states, small states – members of military pacts.

V súčasných medzinárodných vzťahoch, ktoré sa utvárajú v rozsiahlych a zložitých podmienkach dynamických politických, ekonomických, sociálnych, kultúrnych a ďalších zmien ešte stále dochádza aj k narastaniu počtu štátov, pričom väčšinu z novovznikajúcich štátov možno zaradiť medzi malé štáty. Ak vo svete existuje okolo 200 suverénnych štátov, zhruba dve tretiny z nich sa dajú zaradiť medzi malé štáty. O kritériách zaradenia štátov medzi malé štáty som mal príspevok na vlnajšej konferencii FMV k medzinárodným vzťahom.

Vznik nových štátov v Európe po skončení studenej vojny

Trendy narastania počtu štátov, ktoré sa dynamizovali najmä po druhej svetovej vojne, pokračujú aj po skončení studenej vojny. Ak zostaneme len v Európe, od roku 1991 tu vzniklo rozdelením bývalých federácií, ktoré prešli socialistickým vývojom – Česko-Slovenska, Juhoslávie a ZSSR celkom 15 nových štátov Bielorusko, Bosna a Hercegovina (s federatívnym charakterom) Česká republika, Čierna Hora, Estónsko, Chorvátsko, Litva, Lotyšsko, Macedónsko, Moldavsko, RF (tiež s federatívnym charakterom a presahujúca aj na územie ázijského kontinentu) Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Ukrajina. S výnimkou RF a Ukrajiny všetky ďalšie novovzniknuté štáty v Európe po skončení studenej vojny možno zaradiť medzi malé štáty. Tento prehľad uzavriem konštatovaním, že 6 z týchto štátov sa doteraz stalo členskými štátmi EÚ.

K poslednému deleniu štátov v Európe došlo v roku 2006, keď zo štátu Srbsko a Čierna Hora (od r. 1992 do 2003 sa nazýval Juhoslovanská zväzová republika) vznikli dva nové štáty. Otvorená je otázka budúceho štatútu Kosova, ktoré je v súčasnosti formálne súčasťou Srbska, ale od júna 1999 je pod Dočasnou správou OSN pre Kosovo – UNMIK (Interim UN administration for Kosovo). Vo voľbách 17. 11. 2007 zvíťazila Demokratická strana Kosova (PDK) na čele s H. Thacim (bývalým vodcom Oslobodeneckej armády Kosova – UCK – označovanou v predchádzajúcom desaťročí aj za teroristickú organizáciu), ktorá je pripravená jednostranne – bez príslušnej úpravy medzinárodnoprávných noriem – vyhlásiť nezávislosť tohto územia.

V Európe existujú aj ďalšie javy a procesy obsahujúce potenciálne delenie štátov, ktoré bolo v rôznej podobe deklarované a má pokojnú, nenásilnú povahu. Ide predovšetkým o situáciu v Belgicku (medzi Valónmi a Flámami), vo Veľkej Británii (hnutie škótskych nacionalistov, ktoré vyhralo voľby v máji 2007 a uvažuje o uskutočnení referenda ku škótskej nezávislosti). Sú tu však aj fenomény, ktoré existujú už dlhší čas v násilnej podobe – pôsobenie teroristických organizácií IRA (oddelenie Severného Írska od Spojeného kráľovstva a jeho pripojenie k Írsku) a ETA (osamostatnenie Baskicka). Veľmi špecifická je situácia na území RF, predovšetkým v oblasti severného Kaukazu, obzvlášť v Čečensku, kde je tiež zreteľné pôsobenie terorizmu. Z teoretického hľadiska vo všetkých týchto prípadoch by išlo o vznik nových štátov, ktoré by patrili medzi malé štáty.

Pre úplnosť dodávame, že na území bývalého ZSSR mimo európskeho kontinentu vzniklo ešte 5 štátov, ktoré sa označujú ako stredoázijské republiky (Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkmenistan a Uzbekistan) a 3 štáty v Zakaukazsku (Arménsko, Azerbajdžan a Gruzínsko). Z týchto 8 štátov okrem Kazachstanu a Uzbekistanu možno všetky ostatné zaradiť medzi malé štáty (predovšetkým podľa počtu obyvateľstva). Opačný proces – zjednotenie štátov bol len v jednom prípade, keď sa v roku 1990 spojili Nemecká spolková republika a Nemecká demokratická republika.

Protirečivý vplyv postmodernity na malé štáty a ich pôsobenie v súčasných medzinárodných vzťahoch

Novovznikajúce malé štáty vstupujú do medzinárodných vzťahoch v zložitých a neraz aj málo prehľadných podmienkach. V literatúre sa zvyčajne najmä pôsobenie globalizácie. Pod jej vplyvom dochádza k oslabovaniu (obmedzovaniu) roly štátov najmä v zahraničnej (vonkajšej) politike, čo pociťujú viac malé štáty. Priestor, ktorý uvoľňujú štáty, zaberajú najmä nadnárodné spoločnosti (transnacionálne korporácie), pričom s ich pôsobením sa malé štáty vyrovnávajú ťažšie ako veľké štáty či veľmoci. Na druhej strane možno sledovať vplyv postmoderného života v súčasnej spoločnosti, ktorý sa dotýka štátov viac zvnútra a prejavuje sa najmä v rôznych oblastiach tzv. vnútornej politiky.

Pôsobenie postmodernity, ktorá sa charakterizuje rôznymi spôsobmi a spája sa predovšetkým s opúšťaním veľkých debát a systémovosti, ktoré nahrádza fragmentácia, detailizácia, prechod k malým diskurzom ako aj hľadanie významov a zmyslov vyjadrené v dekonštrukcii textov, môže viesť k rôznym procesom. V týchto procesoch dochádza aj k posilňovaniu prvkov vyjadrovania identity a ďalších sociálno-kultúrnych aspektov pôsobenia štátnych aktérov v súčasných medzinárodných vzťahoch, ako aj k rôznym aktivitám neštátnych aktérov.

Postmoderna vplýva na štáty protirečivo, ale iným spôsobom ako globalizácia, s ktorou je protirečivo prepojená. Postmoderna do určitej miery tiež oslabuje pôsobenie štátov, pričom opäť sa to prejavuje výraznejšie v aktivitách malých štátoch. Prináša však aj prvky, ktoré umožňujú posilňovanie prvkov v politike štátov označovaných za mäkkú moc, k využívaniu čoho inklinujú viac opäť malé štáty.

Aj v podmienkach globalizácie zostávajú zatiaľ malé štáty fenoménom, ktorý pôsobí na medzinárodné vzťahy vo všetkých ich základných oblastiach (politickej, právnej, ekonomickej, kultúrnej a pod.), pričom ich pôsobenie sa mení aj zapojením do integračných zoskupení. Pôsobenie malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch prináša viaceré nové prvky, ktoré možno spojiť s konceptom mäkkej moci.

Objektom skúmania v tomto smere je najmä EÚ a procesy, ktoré sú spojené s jej rozširovaním. Z 27 členských štátov EÚ možno až 19 (okrem Francúzska, Nemecka, Poľska, Rumunska, Španielska, Talianska a Veľkej Británie) zaradiť medzi malé štáty. Práve označovanie EÚ za „mäkkú“ mocnosť umožňuje analyzovať viaceré aspekty mäkkej moci v medzinárodných vzťahoch predovšetkým malých štátov.

Charakteristika mäkkej moci a možností jej využitia v medzinárodných vzťahoch malých štátov

Pojem mäkkej moci zaviedol do teórie medzinárodných vzťahov predstaviteľ neoliberalizmu J. S. Nye jr. koncom 80. rokov minulého storočia. Z časového (sociálno-historického) hľadiska ide o myšlienku, ktorá vzniká v podmienkach, keď sa objavuje aj koncepcia Fukuyamovho „koniec dejín“ a Huntingtonovej „zrážky civilizácií“. Pojem mäkkej moci sa odvtedy používa politikmi, publicistami i akademikmi často a nielen korektne, ako na to poukazuje sám autor jej koncepcie.

Čo vlastne je mäkká moc? Nachádza sa v schopnosti získavať a presvedčať bez používania sily (násilia). Pokiaľ tvrdá moc – schopnosť donucovať rastie s vojenskou ale aj s ekonomickou silou štátu, mäkká moc vyrastá najmä z príťažlivosti kultúry, ideí, hodnôt v politike.

Ak sa pridržíme tohto rámca interpretácie tak môžeme vidieť tvrdú moc v dvoch významoch. V užšom – kde ide len o vojenskú silu a jej použitie a podobách a v širšom, kde je tvrdá moc spojená s akýmkoľvek donucovaním vychádzajúcim z možnosti použitia násilia. Tu možno poukázať aj na teóriu štrukturovaného násilia, ktorú rozpracoval nórsky sociológ J. Galtung ešte koncom 60. rokov. Pôvodne pojem spájal s akýmkoľvek obmedzovaním ľudského potenciálu spôsobeným ekonomickými alebo politickými subjektami. Štrukturované násilie môže mať príčinu v nerovnakom prístupe k zdrojom, politickej moci, vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti, k právnemu postaveniu a pod. a existovať v rôznych podobách v rôznych sociálnych prostrediach. V ďalšom rozpracovávaní koncepcie štrukturovaného násilia, ktoré sa dotýka aj teórie medzinárodných vzťahov, sa poukazuje na to, že v súčasnom svete existujú vzťahy, v ktorých silné štáty (veľmoci) pri použití rôznych nástrojov, najmä ekonomických, môžu spôsobiť slabším štátom také následky (škody), ktoré sa dajú porovnať s využitím ozbrojených prostriedkov (násilia).

Mäkká moc sa tiež môže vnímať v dvoch významoch. V širšom, kde sa za ňu považuje každá moc, ktorá nepoužíva priamo ozbrojené násilie. V užšom, v ktorom ide o moc vychádzajúcu z príťažlivosti hodnôt a ideí, zo schopnosti využiť ich pri presvedčaní a získavaní k spolupráci a spojenectvu. Predpokladá pritom rovnosť dvoch či viacerých strán, ktoré majú rozdielnú veľkosť a silu.

Charakteristika mäkkej moci a jej využívania, ktorú na rozdiel od tvrdej moci spojenej najmä so silou a bohatstvom vyžaduje uplatňovanie kvalitatívnych charakteristík. Základ pohľadu na kvalitatívne kritériá charakteristiky malých štátov a ich mäkkej moci vychádza z predpokladu, že vplyv štátov na medzinárodné vzťahy nie je určený iba ich veľkosťou (rozlohou a počtom obyvateľstva) prípadne ďalšími ukazovateľmi vyjadriteľnými v kvantifikovateľných podobách. Význam mäkkej moci pre pôsobenie malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch treba vidieť aj v širších súvislostiach, ktoré sú spojené s fenoménami nevojenskej bezpečnosti (označovanej aj za mäkkú bezpečnosť), ochrany životného prostredia a pod., čo je zatiaľ teoreticky menej rozpracované ako využívanie tvrdej moci. Do popredia sa dostávajú najmä otázky identity malých štátov v podmienkach postmodernej spoločnosti a globalizujúceho sa sveta, ale aj rôzne socio-kultúrne aspekty pôsobenia malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch.

Náčrt klasifikácie malých štátov v kontexte využívania mäkkej moci

Vo vzťahu k mäkkej moci v medzinárodných vzťahoch možno malé štáty rozdeliť do dvoch skupín.

Prvú skupinu tvoria malé štáty, ktoré svoju mäkkú moc prezentujú najmä rôznymi spôsobmi vyhlásenia či dodržiavania neutrality, prípadne neangážovanosťou, najmä zapojením do Hnutia nezúčastnených krajín (ďalej len HNK), ktoré vzniklo ešte v čase bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov. Tieto štáty možno rozdeliť ešte do dvoch podskupín – európskej a mimoeurópskej.

V európskej podskupine ide predovšetkým o také tradične neutrálne štáty, ako sú Fínsko, Rakúsko a Švédsko a zrejme aj Írsko, Maltu a Cyprus zo štátov EÚ ako i Švajčiarsko, ktoré nie je členom EÚ. Špecifickým prípadom v tejto skupine je aj Bielorusko, ktoré zatiaľ neprejavilo záujem vstúpiť do NATO a je členským štátom HNK.

V mimoeurópskej skupine malých štátov ide o pestrejšiu škálu, ktorá je spojená najmä s HNK a s jeho úsilím o spravodlivosť a rovnosť vo svete ale najmä o nevojenské (nenásilné) riešenie sporných otázok v medzinárodných vzťahoch, do ktorého nie sú zapojené vojenské pakty, pričom jediným, ktorý dnes reálne funguje, je len NATO. HNK, ktoré je určitým symbolom i synonymom rozvojového sveta a jeho obrany pred hegemóniou, v súčasnosti združuje 118 štátov, najmä z Afriky a Ázie, ktoré nie sú členmi vojenských blokov. Ide takmer o dve tretiny členských štátov OSN s približne 55% svetovej populácie (podľa odhadov v roku 2006), čo je podmienené najmä tým, že jeho členmi je Bangladéš, India, Indonézia, Nigéria a Pakistan (všetko štáty s viac ako 100 miliónmi obyvateľov). Väčšina členov HNK je však malými štátmi. Podobne aj štatút pozorovateľa v tejto organizácii majú nielen malé štáty ako sú napr. Arménsko, Azerbajdžan, Chorvátsko, Kirgizsko, Srbsko, ale aj veľké štáty ako ČĽR, Brazília a Mexiko.

Po skončení studenej vojny napriek skeptickým pohľadom na HNK, najmä v euro-atlantickom regióne, pokračuje vo svojich aktivitách. Konalo sa 5 konferencií hnutia – v Jakarte (Indonézia, 1992), Cartagene (Kolumbia, 1995), Durbane (Juhoafrická republika,

1998), Kuala Lumpur (Malajzia, 2003)⁶³⁷ a Havane (Kuba, 2006). V júni 2007 sa obrátil kubánsky minister zahraničných vecí F. P. Roque ako predseda HNK v jeho mene s obširným listom na nemeckého ministra zahraničných vecí F.-W. Steinmeiera k témam vrcholového stretnutia predstaviteľov G-8 v Heiligendamme. List obsahuje v diplomatických vyjadreniach zo strany rozvojových krajín odmietnutie analýzy svetových problémov formulovaných z pohľadu G-8 a odsúdenie každej formy vojrovej politiky bohatých národov (používania tvrdej moci v súčasných medzinárodných vzťahoch). Globálna situáciu je charakterizovaná ako zaostalosť, chudoba, hlad a marginalizácia v dôsledku globalizačných procesov, zhoršovanie štrukturálnej nerovnováhy a nerovnosti. K hlavným témam stretnutia G-8 – ochrana klímy a Afrika – sa v liste zdôraznila zodpovednosť industrializovaných štátov pri redukcii emisie skleníkových plynov podľa dohodnutých predlôh ako aj požiadavka, že energetická politika musí podporovať úsilie rozvojových krajín odstrániť chudobu. Dlhý afrických krajín by mali byť odpustené a rozvojová pomoc pre kontinent by mala byť zdvojnásobená. Nezúčastnené štáty vyjadrili aj obavy v súvislosti s najnovším používaním unilateralizmu USA, ktorý podkopáva Chartu OSN. Osobitnú časť listu tvorí pohľad na vojnovú a zbrojnú politiku štátov G-8, kde sa konštatuje stagnácia na poli medzinárodného odzbrojenia a bezpečnosti a pokračujúce ohrozenie nukleárnymi zbraňami, ako aj porušovanie zmluvy o zastavení jadrových skúšok v dôsledku vývoja nových typov nukleárných zbraní. Poukázalo sa však aj na právo všetkých štátov na nukleárny výskum, výrobu a použitie atómovej energie pre mierové účely a požadovalo sa dlhodobé riešenie iránskych nukleárných záležitostí. List sa zaoberá aj konfliktom na Blízkom Východe. V podobnom duchu bol aj prejav F. P. Roqueho na všeobecnej rozprave 62. zasadania Valného zhromaždenia OSN 26. septembra 2007 v New Yorku, ktorý v médiách označovali aj názvom Povedzme zbohom zbraňam.

Druhú skupinu tvoria malé štáty, ktoré sú členmi vojenských paktov. Opäť sa s nimi stretne najmä v Európe. Patrí k nim časť starých členských štátov NATO, ale nové členské štáty NATO, ktoré vstúpili aj do EÚ (vrátane SR). Môžeme k nim priradiť aj štáty na západnom Balkáne, ktoré sa usilujú alebo uvažujú v rôzne dlhých časových výhľadoch o členstve nielen v EÚ ale aj v NATO – napr. Chorvátsko, Albánsko, Macedónsko a i. Ďalej sem možno zaradiť aj malé štáty, ktoré sa považujú za blízkych spojencov USA, kde je najtypickejším príklad Izraela. Mnohé otázky vyvolajú zatiaľ ojedinelé a značne hypotetické úvahy o možnom rozšírení NATO o Izrael.

V tejto skupine ide najmä o malé štáty, ktoré sú považované za blízkych a lojálnych spojencov USA, čo môže mať rôzne podoby. V posledných rokoch sa tento vzťah prejavil tiež v oblasti tvrdej moci, najmä v účasti na vojnách v Afganistane a Iraku. Výrazne ale protirečivo vystúpila táto otázka do popredia v súvislosti s prípravou útoku USA, Veľkej Británie a ich spojencov na Irak zverejnením listu vo Wall Street Journal (známym aj ako list premiérov ôsmich európskych krajín - ČR, Dánska, Maďarska, Poľska, Portugalska, Slovenska, Španielska a Talianska – ktoré boli označené za štáty novej Európy). V liste premiéri vyjadrovali solidaritu s USA, na rozdiel od postoja prezentovaného najmä Francúzskom, Nemeckom, ktoré vtedajší minister obrany USA D. Ramsfeld označil za „starú Európu“, za čo bol značne kritizovaný a došlo aj k najväčšej roztržke v euroatlantických vzťahoch po skončení studenej vojny. Lojalita malých európskych štátov k USA a podpora ich unilateralizmu (hegemonizmu) je dlhodobo prítomná najmä v Holandsku a Dánsku. Tento fenomén je však vo väčšine malých európskych štátov relativizovaný meniacim sa zameraním

⁶³⁷ Veľa diskusií na tomto summite vyvolalo vyjadrenie malajzijského premiéra M. Mohamada, ktorý uviedol, že éra globalizácie je podstatne horšia ako časy komunizmu. (podľa <http://www.slobodka.org/programs/svet/2003/02/20030225141006.asp>)

politických strán a hnutí, ktoré tvoria ich vlády. Spravidla pravicové vlády (konzervatívne i liberálne) viac inklinujú k podpore USA ako vlády ľavicové (socialistické), čo však opäť neplatí absolútne.

Špecifickou otázkou sú aktivity malých štátov, ktoré sú ekonomicky silné. V medzinárodných politických vzťahoch spravidla pôsobia so značným využívaním tvrdej moci, najmä uplatňovaním rôznych ekonomických nástrojov. Vzťah bohatstva a moci (sily) v pôsobení malých štátov v medzinárodných vzťahoch patrí k teoreticky najzložitejším problémom, ktorý je zatiaľ riešený len okrajovo.

Záverom

Narastajúca zložitosť a mnohostrannosť medzinárodných vzťahoch je spojená aj so zvyšovaním počtu ich aktérov, medzi v posledných dvoch desaťročiach rástol aj počet malých štátov. Pôsobenie malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch je spojené s protirečivými podmienkami i tendenciami. Na jednej strane dochádza k obmedzovaniu (zužovaniu) možností ich pôsobenia, ktoré je spojené najmä s dopadmi procesov globalizácie a s unilateralizmom (hegemonizmom) USA. Na druhej strane sa však objavujú situácie, ktoré vytvárajú nové, priaznivejšie podmienky pre pôsobenie malých štátov spojené najmä s využívaním mäkkej moci pri riešení aktuálnych i perspektívnych problémov medzinárodných vzťahov spojené najmä s využívaním rôznych sociálno-kultúrnych prvkov v týchto aktivitách.

Zoznam použitej literatúry:

Galtung, J. (1969). *Violence, peace and peace research*. Journal of Peace Research 6(3), pp. 167-191.

Galtung, J. (1975). *Strukturelle Gewalt. Beiträge zur Friedens- und Konfliktforschung*. Reinbek: Rowohlt.

Galtung, J. (1997). *Strukturelle Gewalt*, in: Albrecht, U. – Volger, H. (Hrsg.). *Lexikon der internationalen Politik*, München: Oldenbourg, S. 475-479.

Geser, H. (2004). *Die historische Stellung und Entwicklung von Kleinstaaten*. In: Busek, E – Hummer, W. (Hrsg.): *Der Kleinstaat als Akteur in den internationalen Beziehungen*. Schaan: Verlag der Liechtensteinischen Akademischen Gesellschaft, S. 133 - 154.

Lebedeva, M. M. (2006). *Mirovaja politika*. Moskva: Aspekt Press.

Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs Press.

Nye, J. S. (2006): *Think Again: Soft Power*. Foreign Policy, 1 March.

Ólafsson, B. G. (1998). *Small States in the Global System: Analysis and Illustrations from the Case of Iceland*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

Schölzel, A. (2007). *Gegenentwurf des Südens*. Junge Welt, 6. Juni.

Škvrnda, F. (2007). *Malé štáty v podmienkach globalizácie*. In: Zborník abstraktov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2006 – Aktuálne otázky svetovej

ekonomiky a politiky. Kaštieľ Mojmírovce 30. november – 1. december 2006. Bratislava:
Vydateľstvo EKONÓM, s. 90. Plné znenie na CD – ROM – príloha k zborníku.

Kontakt

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita
Dolnozemska 1
852 35 Bratislava
e-mail: skvrnda@euba.sk

**RSDr. Luboš Štancl, CSc. -- doc. RSDr. Jiří Nedbal, CSc. --
prof. PhDr. Miroslav Krč, CSc.**

FAKULTY EKONOMIKY A MANAGEMENTU
UNIVERZITA OBRANY BRNO

**ROZVOJ VOJENSKO-TECHNICKÉ SPOLUPRÁCE RUSKÉ
FEDERACE SE ZAHRANIČNÍMI STÁTY JAKO FAKTOR
STABILIZACE OBRANNÉHO PRŮMYSLOVÉHO KOMPLEXU
RUSKA A JEHO EKONOMIKY**

lubos.stancl@unob.cz
jiri.nedbal@unob.cz
miroslav.krc@unob.cz

Abstrakt

V důsledku geopolitických změn na přelomu tisíciletí došlo k výraznému oslabení politických, ekonomických a vojenských pozic Ruské Federace, jako nástupnického státu bývalého Sovětského svazu. Oslabené mezinárodní postavení bylo navíc podlamováno výrazným ekonomickým propadem a rozkladem historicky vytvořené struktury společensko-ekonomických a vojensko-politických vztahů. Souběh těchto procesů, spolu s objektivně nevyhnutnou instalací tržních vztahů a nezvládnutou privatizací ekonomiky, včetně privatizace strategicky důležitých podniků, vedl k tomu, že vládnoucí politická garnitura musela od prvních dnů procesu přeměny Ruska z bývalého krajně militarizovaného státu v nový demokratický stát, zahájit realizaci hluboké reformy jak celé ekonomiky, tak i jejího vojenského segmentu – obranného průmyslového komplexu. V článku jsou analyzovány důvody proč je v uvedených souvislostech vojensko-technická spolupráce se zahraničními státy považována za jednu z nejdůležitějších oblastí současné exportní činnosti Ruska, schopnou výrazně přispívat k rozvoji jak celé ruské ekonomiky, tak především obranného průmyslového komplexu.

Abstract

In consequence of geopolitical changes at the turn of the millennium political, economic, and military position of the Russian Federation as a successor state of the former Soviet Union has considerably reduced. Moreover, the weakened international position was buckled under the strong economic slump and disintegration of historically created structure of both social-economic and military-political relations. Concurrency of these processes, along with objectively inevitable implementation of market relations and ineffectual privatization of strategic businesses have led to necessity of launch deep reforms of not only all economic system, but also its military segment shifting from former extremely militarization state towards establishing of new democratic state. Under given context, this article analyses reasons for considering the military-technical cooperation with foreign states as one of the most important areas of contemporary export activities of Russia that is able to contribute not only to development of all Russian economy, but also to Russian defense-industrial complex.

ÚVOD

Vojensko-technická spolupráce (VTS) se zahraničními státy⁶³⁸ je současným politickým vedením Ruské federace považována za jednu z nejdůležitějších oblastí exportní činnosti Ruska, která velmi významně přispívá k dalšímu rozvoji jak celé ruské ekonomiky, tak především obranný průmyslový komplex (OPK). Jako specifický druh exportní činnosti má VTS se zahraničními státy bezprostřední vztah k zabezpečování obrany a bezpečnosti země. Podle ruských odborníků právě tato skutečnost podmiňuje monopolní právo státu na řešení všech problémů spjatých s řízením vojensko-technické spolupráce, včetně jejího zaměření a obsahu.

Prostřednictvím vojensko-technické politiky státu je VTS bezprostředně spjata s oblastí jeho vojenské výstavby. Kromě této přímé vazby ovlivňuje VTS úroveň budování ozbrojených sil, obrany a bezpečnosti státu i nepřímo prostřednictvím OPK, který je výrobní základnou technického vybavení ozbrojených sil a výroby produkce vojenského určení. Toto postavení OPK předurčuje jeho významnou úlohu jak z pohledu zvyšování efektivity vojensko-technické spolupráce, která je determinována jeho schopností vyrábět na světových trzích konkurenceschopné zbraně a vojenskou techniku, tak i z pohledu dalšího ekonomického rozvoje země a zabezpečování národní bezpečnosti.

Je proto zřejmé, že analýzu zaměření vojensko-technické politiky, obsahu a tendencí vývoje vojensko-technické spolupráce nelze oddělit od analýzy vývoje OPK a identifikace tendencí v jeho rozvoji. Poznaní podstaty, obsahu, historického vývoje a perspektivního zaměření vojensko-technické politiky je zároveň jedním ze základních předpokladů odhalení současných politických záměrů Ruska v oblasti restaurace ztracených geopolitických a ekonomických pozic. Mezi nimi významně dominuje úsilí zaměřené na rekonstrukci pozic Ruska jako světové velmoci, které naráží nejen na nově definované národní bezpečnostní zájmy tradičních soupeřů, především USA, ale i na snahy nových uchazečů (Čína, Indie) o členství v tomto „klubu světových hráčů“.

1. VÝCHODISKA FORMOVÁNÍ VOJENSKO-TECHNICKÉ POLITIKY RUSKA V DEVADESÁTÝCH LETECH

V důsledku geopolitických změn na přelomu tisíciletí došlo k výraznému oslabení politických, ekonomických a vojenských pozic Ruské federace, jako nástupnického státu bývalého Sovětského svazu. Oslabené mezinárodní postavení bylo navíc podlamováno výrazným ekonomickým propadem ruské ekonomiky a rozkladem historicky vytvořené struktury společensko-ekonomických a vojensko-politických vztahů. Souběh těchto procesů, spolu s objektivně nevyhnutnou instalací tržních vztahů a po všech stránkách nezvládnutou privatizací ekonomiky, včetně privatizace strategicky důležitých podniků, vedly k tomu, že se obranný průmyslový komplex Ruské federace dostal na pokraj kolapsu. Vládnoucí politická

⁶³⁸ Termín „vojensko-technická spolupráce“, kterým se chápe komplex společenských vztahů, mezinárodních, ekonomických, politických a dalších vztahů, včetně vztahů státního řízení, zaměřených na pohyb zbraní a vojenské techniky mezi státy, je ryze ruským termínem, který není obecně používaným mezinárodním pojmem. Např. v USA se pro označení tohoto komplexu vztahů a činností používá termín „mezinárodní obchod se zbožím a službami obranného určení“, v Rakousku – „dovoz, vývoz a tranzit vojenského materiálu“, v Itálii – „export, import a tranzitní převoz zbraní, bojové techniky a materiálu strategického určení“ apod.

garnitura tak musela ihned od prvních dnů procesu přeměny Ruska z bývalého krajně militarizovaného státu Sovětského svazu (SSSR) v nový demokratický stát, zahájit realizaci hluboké reformy jak celé ekonomiky, tak i jejího vojenského segmentu – obranného průmyslového komplexu, který zajišťoval a v současnosti nadále „...zajišťuje výrobu produkce vojenského určení, formuje materiální základnu upevňování bezpečnosti a obrany státu a současně je segmentem, který akumuluje nejnovější výsledky rozvoje vědy a techniky, a proto je i významným prvkem determinujícím efektivnost fungování špičkových technologických sfér ekonomiky země“.⁶³⁹

Obranný průmyslový komplex Ruska se tak na počátku 20. století dostal do epicentra působení řady vnějších a vnitřních faktorů, které měly zásadní vliv na jeho vývoj a zaměření přijímaných reforem. K těmto faktorům patří i VTS se zahraničními státy, neboť export zbraní a vojenské techniky představoval (a v současnosti nadále představuje) jeden ze základních zdrojů nezbytných prostředků pro další rozvoj komplexu obranných podniků.

S rozpadem bývalého Sovětského svazu byla de facto zahájena nová etapa odzbrojování, snižování výdajů na zbrojení a omezování zbrojní výroby. Především na základě razantního snížení vojenských výdajů Ruska a USA se světové výdaje v tomto období snížily o jednu třetinu (viz. Tabulka 1). Tomuto výraznému poklesu napomohlo i omezení výdajů na zbrojení v řadě dalších zemí, které v té době začaly pociťovat zpomalování tempa ekonomického růstu. V důsledku tohoto vývoje se optimisticky naladěni ekonomové začali velmi intenzívně zabývat myšlenkou „mírové dividendy“, kterou pokles světových výdajů na zbrojení sliboval. Mírová dividenda měla být nejen odměnou za omezení zbrojní výroby, ale pro mnohé země se měla stát zdrojem prostředků pro zahajované *programy konverze zbrojní výroby* a významným dynamizujícím faktorem jejich ekonomického růstu.⁶⁴⁰

Avšak v praxi očekávané pozitivní ekonomické důsledky (očekávaná „mírová dividenda“)

z využití uvolněných zdrojů ze sféry zbrojní výroby až tak zjevné nebyly. Někteří analytici dokonce začali tvrdit, že pokles zbrojních výdajů nepřinesl žádnou „mírovou dividendu“, resp. její pozitivní potenciál pro rozvoj ekonomiky byl marginální. Těmto rozporným hodnocením „mírové dividendy“ silně napomáhala i skutečnost, že Spojené státy v tomto období procházely fází ekonomické konjunktury. Naproti tomu pro Rusko, které v době „studené války“ vydávalo na zbrojení (podle některých zdrojů) 20-30% HNP a 60% jeho celkové strojírenské produkce tvořila zbrojní výroba absorbující až 75% celkových investic do vědy, zaměstnávající ve sféře výroby produkce vojenského určení 6-14,4 mil. osob, bylo toto období obdobím prudkého ekonomického poklesu směřujícího ke kolapsu celé ekonomiky.⁶⁴¹ Vzniká tak otázka příčin opačného vektoru vývoje ruské ekonomiky, kterému nezabránila ani „mírová dividenda“.

⁶³⁹ BUTURIN, A. Rossijskij oboronno-promyšlennyj kompleks na sovremennom etape. In *Vojennyj parad*. Moskva: Vojennyj parad, 2005, N° 1, s. 4.

⁶⁴⁰ Řada inspirativních myšlenek je obsažena ve sborníku statí od více jak tří desítek autorů z celého světa, který byl vydán v roce 1996 pod názvem „Mírová dividenda“. *The Peace Dividend* (edited by Nils P. Gleditsch at al.). Elsevier Science B.V., Amsterdam, 1996.

⁶⁴¹ FONTANEL, J.-BRUNAT, E. *Economic Cause of an Eventual Rearmament*. Vystoupení na mezinárodní konferenci „Reforming Strategic Sector of the Economy (Natural Monopolies and the Defence Komplex) and National Security of Russia“, konané 5.-6. června 2001 v Moskvě. ECAAR-RUSSIA Newsletter, 34-35. URL: < http://www.fastcenter.ru/ecaar/ecabul5_e.html#bu28 >[cit.-2007-07-24]

Většina analytiků se shoduje v tom, že především z důvodu rozpadu sovětského Ruska

a politiky reformátorských vlád po skončení „studené války“ utrpěly programy konverze ruské zbrojní výroby, zahájené ještě v 80. letech, naprosté fiasko. Tyto skutečnosti, spolu s prudkým snížením rozpočtových dotací a ztrátou výzkumného, technologického a výrobního potenciálu vedly k tomu, že se zbrojní průmysl dostal do mimořádně složité situace. Proces odzbrojování tak paradoxně přispěl k rozpadu předchozího ekonomického systému, narušení sociální rovnováhy, hluboké ekonomické krizi a chronickému deficitu

Stát - region	1989	1992	1994	1996	1998	1999	2001
USA							
b.c., mld. USD	304,1	305,1	288,1	271,0	274,0	281,0	312,7
s.c. r. 2005, mld. USD	479,1	424,8	377,9	338,0	328,7	329,4	345,0
Podíl výdajů na HDP (v %)	5,6	4,9	4,1	3,5	3,2	3,1	3,1
RUSKÁ FEDERACE							
b.c., mld. Rublů	0,1	1	35,9	82,5	85,6	165	365
s.c. r. 2005, mld. USD	20,3	42,5	36,6	19,2	13,6	14,0	21,3
Podíl výdajů na HDP (v %)	14,2	5,5	5,9	4,1	3,3	3,4	4,1
VELKÁ BRITÁNIE A SEVERNÍ IRSKO							
b.c.mld. £	20,5	23,2	22,5	22,1	22,3	22,5	24,2
s.c. r. 2005, mld. USD	62,0	58,6	54,6	50,6	47,7	47,5	47,8
Podíl výdajů na HDP (v %)	4	3,8	3,3	2,9	2,6	2,5	2,4
FRANCIE							
b.c., mld. EUR	34,4	36,4	37,6	36,2	36,0	36,5	37,2
s.c. r. 2005, mld. USD	57,8	56,1	55,8	51,7	50,5	51,0	50,2
Podíl výdajů na HDP (v %)	3,5	3,3	3,3	2,9	2,7	2,7	2,5
VÝCHODNÍ ASIE							
s.c. r. 2005, mld. USD	79,8	91,2	93,0	98,6	100	100	109
JIŽNÍ ASIE							
s.c. r. 2005, mld. USD	15,7	15,1	16,7	17,6	20,2	22,6	24,2
SVĚT CELKEM							
s.c. r. 2005, mld. USD	1 176	960	898	831	834	844	648

investic. Očekávaný efekt „mírové dividendy“ se v Rusku nedostavil. Kumulativní účinek důsledků těchto procesů měl zvláště negativní dopad na obranný průmyslový komplex a reálné možnosti jeho vývoje na sklonku dvacátého a počátku jednadvacátého století.

Tabulka 1

Vybrané údaje o vývoji vojenských výdajů ve světě v letech 1989 – 2001

Pramen: SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security. URL: <http://first.sipri.org/non_first/milex.php>[cit.-2007-06-25]

1.1 Vývoj obranného průmyslového komplexu Ruska na přelomu tisíciletí

Ve vývoji obranného průmyslového komplexu Ruské federace v období od přelomu 80. a 90. let až do současnosti lze identifikovat dvě základní etapy. Tento přístup není

v rozporu s názory, že celé toto období je možné členit do podstatně většího počtu kratších vývojových fází.⁶⁴²

První etapu, zahrnující období 90. let 20. století je možné charakterizovat především jako etapu „*pokusů o destrukci*“ obranného průmyslového komplexu. V tomto období se obranný průmyslový komplex dostává do velmi kritického stavu, ve kterém je schopný plnit jeho základní funkce jen s velkými obtížemi a v omezeném rozsahu. Kritický stav „vrcholí“ koncem této dekády, kdy krize tohoto sektoru ekonomiky dosáhla svého dna. Celou tuto dekádu ve vývoji tohoto významného sektoru ekonomiky charakterizují i střety různých, často protichůdných představ, koncepcí a konkrétních návrhů na reformu obranného průmyslového komplexu Ruska.

Pro toto období byl charakteristický především velmi dynamický pokles výroby v podnicích obranného průmyslu, vyvolaný radikálním poklesem vnitřní poptávky po produkci vojenského určení (viz Tabulka 1)⁶⁴³. V návaznosti na tento vývoj dochází k degradaci výrobní základny mnoha podniků i celých uskupení výrobců vojenské produkce.

Tabulka 2

Dynamika poklesu výroby v podnicích obranného průmyslu (1991 = 100 %)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Celková produkce	80,4	64,6	39,2	31,2	22,7	19,0	17,6
Produkce vojenského určení	49,5	32,5	19,9	16,6	12,8	8,8	9,9
Civilní produkce	99,5	85,6	52,6	41,3	29,1	27,2	22,6

Pramen: MENŠIKOV, S. *Sostojanie oboronnoho kompleksa Rossiji*. Referát přednesený na společném rusko-finském semináři k problémům ruské ekonomiky, Helsinky 3. října 2000.

URL: <<http://www.eaar-russia.org.htm>> [cit.-2004-10-10]

V důsledku *nedostatku finančních zdrojů* nebylo ministerstvo obrany v tomto období schopné pro vlastní vojska nakoupit nové typy letadel, jako např. Su-30. Přitom jejich varianta Su30MKI, dodávaná do Indie a Číny, svými technickými a bojovými taktickými charakteristikami vysoce převyšovala letadla, která byla v té době ve výzbroji ozbrojených sil Ruska.⁶⁴⁴

Tabulka 3

Dynamika vývoje struktury výdajů na obranu (v %)

⁶⁴² V lednu 1999 byly ve vedení Oddělení ekonomiky Ruské akademie věd projednávány teze k výsledkům výzkumu s názvem „Ruský vojensko-průmyslový komplex a cesty jeho reformování“. V tomto dokumentu je podána obšírná charakteristika v odborné komunitě rozšířených tří základních postojů ke stavu obranného průmyslového komplexu a k jeho budoucímu osudu. Obsah tezí v upravené podobě odborné studie nabídl prof. S. Menšikov ke zveřejnění americkému časopisu *Foreign Affairs*. Redakce text ke zveřejnění nepřijala. Následně byla studie zveřejněna v časopise *Voprosy ekonomiky*, 1999, №7.

⁶⁴³ Jestliže např. v r. 1985 bylo vyrobeno a dodáno domácím odběratelům více jak 600 letadel různých typů a kategorií, pak v letech 1991-2001 to bylo pouze **několik kusů**.

⁶⁴⁴ ALMAJEV, M. Ch., ASTAPOV, K. L.: Rozvíjení oboronno-promyšlennoho komplekca: zakonodatelstvo i realii“. In *Problemy reformirovanija oboronno-promyšlennoho komplekca*. Analitičeskij vjestnik, č. 2, 2005. Analitičeskoej upravlenije Apparata Sovjeta Federacii. Moskva 2005, s. 4.

ROKY	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
CELKEM	100	100	100	100	100	100	100	100	100
z toho:									
- nákupy zbraní a vojenské techniky	43,7	40,1	26,4	18,3	20,8	21,2	16,4	20,0	18,6
- vědecko-výzkumné a vývojové práce	18,6	12,6	11,7	7,2	6,0	10,2	8,1	1,1	13,2
- vybavení armády a námořnictva	27,3	31,4	45,7	50,0	54,4	45,3	51,3	45,1	53,6
- vojenské důchody	3,4	4,1	4,4	5,5	4,9	8,3	12,3	13,3	*
- vojenská výstavba	5,0	7,0	9,8	17,0	11,9	13,0	9,0	8,5	12,0

Poznámka: * - od roku 1998 jsou důchody zahrnuty do kapitoly „sociální politika“ rozpočtu Ruska

Pramen: SOKOLOV, A.V. *Oboronnaja promyšlenost Rossiji: na dne?* In EKO, 1999, č. 9, s. 56.

Pokles výdajů na nákup zbraní a vojenské techniky vedl k radikálnímu omezení státních objednávek, na kterých byly zbrojní podniky životně závislé, neboť velikost získané státní objednávky přímo ovlivňuje finanční situaci podniku obranného průmyslu. Údaje v tabulce 4 ukazují rozložení obranných zakázek a jejich podíl na celkové produkci podniků.

Tabulka 4

Rozložení a podíl obranných zakázek státu na celkové produkci podniků obranného průmyslového komplexu Ruské federace (v %)

Roky	1993	1995	1997
Neměly zakázku	23,8	26,3	30
Obranná zakázka do 25 % celkové produkce podniku	31,0	30,1	20
Obranná zakázka 25 – 50 % celkové produkce podniku	18,1	17,8	23
Obranná zakázka 50 – 75 % celkové produkce podniku	11,2	13,0	11
Obranná zakázka více jak 75 % celkové produkce podniku	7,9	12,8	16

Pramen: BELJANINOV, A. J. *Ocenka gosudarstvennym posrednikom investicionnoj privlekatelnosti predprijatij – ispolnitelej kontraktov v sfere vojenno-techničeskogo sotrudničestva.* (Disertační práce). Moskva: Ruská ekonomická akademie G. V. Plechanova, Institut financí, 2002, s. 26.

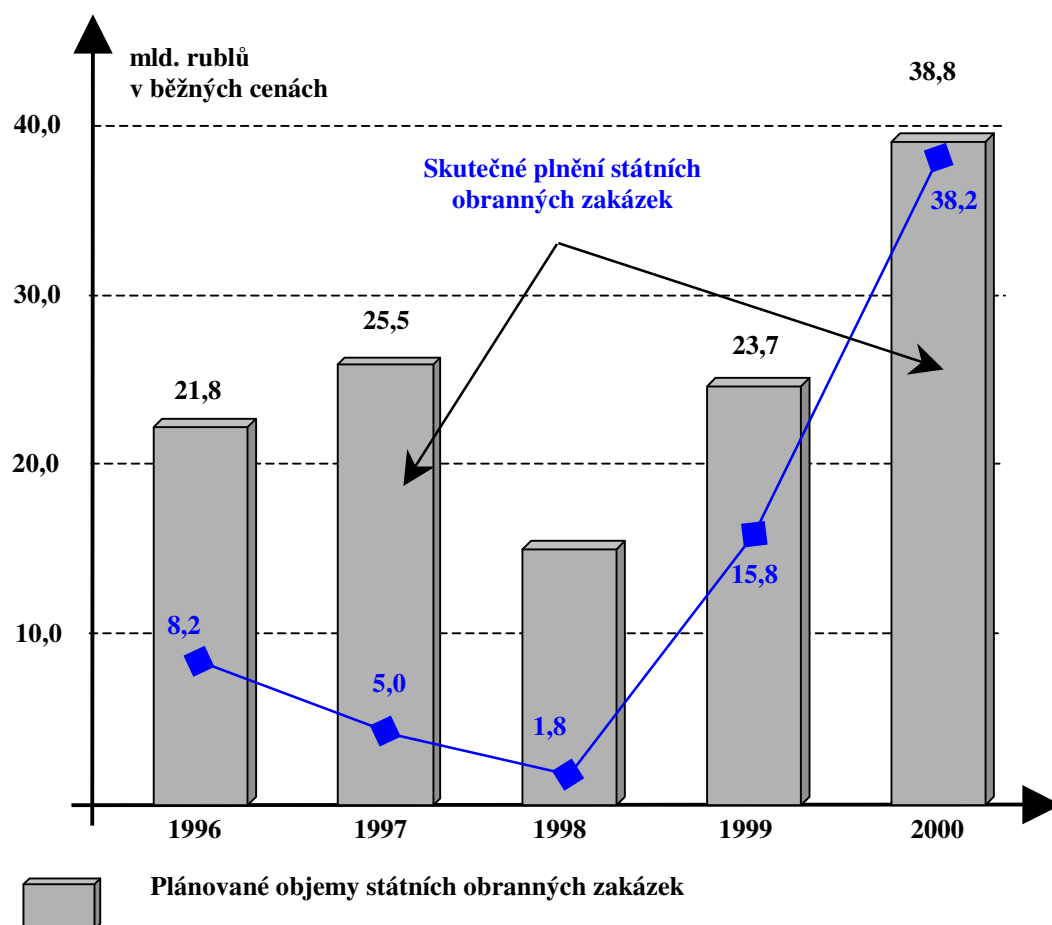
Nedostatek finančních zdrojů se projevoval v opožděných nebo vůbec neuskutečněných platbách státu podnikům obranného průmyslového komplexu za dodanou vojenskou produkci, která byla vyrobena na základě předchozích státních objednávek. Ve svých důsledcích to vedlo k nadměrnému zadlužení těchto podniků a k jejich finanční nestabilitě. Přitom z hlediska finanční stability je obranný průmyslový komplex, jako sektor národní ekonomiky, zvláště velmi zranitelný. To je dané tím, že podniky působící v obranném sektoru jsou často z režimových důvodů uzavřeny pro vnější zdroje investic. Zvláště se to týká podniků a organizací jejichž činnost podléhá utajení. Kromě jiného i toto byly příčiny

bankrotů mnoha podniků obranného průmyslového komplexu, včetně podniků strategického významu.

Charakteristickým rysem ruské ekonomiky byla (a stále jsou) nízká tempa *technologické inovace průmyslové základny*. Podíl zastaralých technologií převyšoval ve sledovaném období 80% celkového využívaného technologického potenciálu ruské ekonomiky.⁶⁴⁵ Zastarávání technologií není však jen důsledkem fyzického stárnutí základních fondů. Zastarávání technologií je také (a v současnosti snad především) funkcí konkurence v oblasti vývoje a realizace pokrokových technologií a současně i úrovně vnitřní i zahraniční poptávky po produkci vojenského určení. V uvedených letech oba tyto faktory měly velmi silný **negativní vliv** na stav a možný rozvoj obranného průmyslového komplexu Ruské federace. Vývoj nových technologií v podstatě stagnoval a státní zakázky na nákup zbraní a vojenské techniky limitovaly k nule.

V této katastrofické situaci tak měla řada specializovaných obranných podniků, jejichž přechod na výrobu civilní produkce byl nemožný nebo vyžadoval obrovské finanční prostředky, na výběr jen jednu alternativu záchrany před bankrotem a fyzickou likvidací. Touto alternativou byl *export zbraní a vojenské techniky*.

Obrázek 1
Skutečné financování státních obranných zakázek

⁶⁴⁵ ALMAJEV, M.Ch., ASTAPOV, K.L.: Rozvíjení oborono-průmysleného komplexu: zákonodatelstvo i realiti. In: Problemy reformirovanija oborono-průmysleného komplexu. Analitičeskij vjestnik, č. 2, 2005. Analitičeskoej upravlenije Apparata Sovjeta Federacii. Moskva 2005, s. 4.

V 70. a 80. letech minulého století SSSR patřil k největším světovým exportérům zbraní a ostatní produkce vojenského určení. V podstatě až do konce 80. let 20. století vyráběly podniky obranného průmyslu přibližně 45% své produkce na základě státní objednávky, zbývajících 55% jejich produkce bylo určeno k prodeji zahraničním zákazníkům. Export zbraní a vojenské techniky tak představoval pro obranný průmyslový komplex významný faktor jeho finanční stability. A to i přesto, že v sovětské minulosti byl export zbraní podřízen v prvé řadě politickým a nikoliv ekonomickým výhodám, a proto nebyl jeho valutový výnos příliš vysoký.

Od počátku roku 1991 objem exportu začal prudce klesat (Tabulka 4). Podle údajů Ministerstva rozvoje ekonomiky Ruské federace, které jsou velmi blízké údajům uváděných Londýnským mezinárodním institutem strategických studií, ruský export zbraní se vyvíjel následovně: v r. 1994 dosáhl výše 1,7 mld. USD, v r. 1996 3,9 mld. USD, v r. 1997 3,6 mld. USD, v r. 1998 2,7 mld. USD a v roce 1999 3,5 mld. USD.⁶⁴⁶

Tento export byl výrazně nižší než tomu bylo v předcházejících letech a byl tvořen především zastaralou technikou a nikoliv novými vojenskými technologiemi. Pokles ruského exportu se okamžitě projevil i v podílu Ruska na světovém obchodu se zbraněmi. Koncem roku 1996 a počátkem roku 1997 došlo k dalšímu propadu exportu z důvodu ztráty řady perspektivních kontraktů. Bělorusko na úkor Ruska uzavřelo obchodní kontrakt s Peru ve výši 385 mil. USD na dodávku 16 stíhaček MiG-29, Bulharsko zrušilo kontrakt na nákup 12 strojů MiG-29SN a dvou cvičných bojových MiG-29UB v celkové sumě 450 mil. USD, následovalo zrušení dodávky 12 stíhacích letounů Su-30KI a dopravních vrtulníků Mi-171 do Indonésie, Tchaj-wan zrušil objednávku ponorky třídy Kilo a obrněných transportérů, Malajsie zrušila objednávku ponorky Kilo.⁶⁴⁷

Tabulka 5
Pozice největších vývozců na světovém trhu s produkcí vojenského určení (v %)

ROKY	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Podíl skupiny na celkovém exportu konvenčních zbraní (v %)	90	89	89	89	92	84	87	82	89	86
USA	35	51	56	53	55	46	44	44	55	51
Ruská federace	34	15	14	14	4	17	17	11	7	15
Německá spolková republika	5	10	6	7	15	7	7	3	5	7
Velká Británie	5	5	4	5	7	6	7	10	5	5
Francie	7	4	4	5	3	4	9	13	16	8
Čína	4	4	5	5	6	4	3	1	1	0

Poznámka: údaje jsou zaokrouhleny.

⁶⁴⁶ MENŠIKOV, S. *Sostojanie oboronogo kompleksa Rossiji*. Referát přednesený na společném rusko-finském semináři k problémům ruské ekonomiky, Helsinky 3. října 2000. URL: <<http://www.eaar-russia.org.htm>> [cit.-2004-10-10]

⁶⁴⁷ A.V. SOKOLOV, A.V. *Oboronnaja promyšlenost Rossiji: na dne?* In. EKO, 1999, č. 9, s. 62.

Pramen: SIPRI Yearbook 1995: Armaments, Disarmaments and International Security. Oxford University Press: Oxford, 1995; SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmaments and International Security. Oxford University Press: Oxford, 2000.

Na ruském exportu se tradičně více jak 50% podílel letecký průmysl. Za 5 let (1991-1995) tento průmysl jako celek vyvezl přibližně 70 stíhacích letadel MiG za zhruba 2 mld. USD. Avšak již v roce 1997 letecký průmysl nevyvezl ani jedno letadlo typu MIG.⁶⁴⁸

Za hlavní příčiny propadu ruského exportu lze označit především:

- finanční krizi ve státech jihovýchodní Asie, které byly tradičními nebo potenciálními odběrateli ruské zbrojní produkce;
- rostoucí a zosťující se konkurenci na zbrojním trhu především ze strany USA;
- rozmáhající se využívání politických nástrojů vlivu na potenciální kupce, především Spojenými státy;
- masivní antireklama na zbraně a vojenskou techniku ruské provenience, která byla ve výzbroji ruské armády a armád řady arabských zemí v arabsko-izraelském konfliktu, v Čečensku apod.;
- Rusko často nabízelo zbraně a bojovou techniku, která neprošla aprobačním procesem a ani nebyla ve výzbroji jeho armády⁶⁴⁹
- konkurenci ze strany bývalých svazových republik;
- obsazení trhu služeb, oprav a modernizace sovětské vojenské techniky Izraelem, Ukrajinou, částečně i Českou republikou a dalšími státy;
- nabízená technika byla z hlediska koncepce technického řešení již zastaralá;⁶⁵⁰
- důvěru potenciálních zahraničních zákazníků oslabovaly časté změny ve vedení státního výboru pro zahraniční obchod se zbraněmi a rozpory mezi tímto výborem a podniky obranného průmyslového komplexu, které měly právo samostatného obchodování se zahraničím.

Tento vývoj byl doprovázen dalšími „sekundárními“ negativními dopady na situaci podniků obranného průmyslu:

- podniky začaly trpět nedostatkem finančních prostředků na údržbu a obnovu výrobních technologií a v důsledku toho zrychlováním morálního i fyzického opotřebení výrobního zařízení, zhoršením technologické a věkové struktury základních výrobních fondů, především strojového parku a zařízení;
- velmi prudce sílila tendence k odchodu vysoce kvalifikovaných pracovníků z podniků obranného průmyslového komplexu, klesala kvalifikační úroveň zaměstnanců při současném značném nárůstu průměrného věku vědecko-výrobního personálu; tyto procesy byly umocňované nízkou úrovní mezd;

Druhou etapu, zahrnující období konce 90. let 20. století a počátku první dekády 21. století charakterizuje proces „*revitalizace a stabilizace*“ obranného průmyslového komplexu Ruska. Obsahem tohoto procesu je *adaptace* obranného průmyslového komplexu na

⁶⁴⁸ Tamtéž.

⁶⁴⁹ Ministerstvo obrany se např. vůbec nesnažilo vyzbrojit vojska ruskými vrtulníky „Černý žralok“ Ka-50 a Mi-28H, které již byly ve světě velmi uznávány

⁶⁵⁰ Např. první prototypy nabízených letadel typu Su-27 a MiG-29 byly vyrobené v letech 1977-1978.

podmínky tržní ekonomiky. V tomto období jsou přijímána opatření k obnově jeho stability a funkčnosti. Je to současně období vytváření integračních (vertikálních a horizontálních) struktur, posilování centrálního státního vedení a hledání nejvhodnějších metod podnikového řízení. Je obnovována role obranného průmyslového komplexu jako „lokomotivy“ ekonomického rozvoje.

1.2 Závěry vyplývající z analýzy vojensko-průmyslové politiky devadesátých let

Z analýzy vývoje zaměření vojensko-průmyslové politiky Ruska v posledním desetiletí 20. století a jejich dopadů na OPK plyne, že celé toto období se vyznačovalo:

- **radikálním poklesem vnitřní poptávky** státu po produkci vojenského určení;
- výrazným **převísem potřeb armády** v dodávkách zbraní a vojenské techniky ve srovnání se skutečným objemem státních zakázek. Dochází až ke stonásobnému poklesu objemu státních nákupů u některých druhů vojenské produkce;
- **degradací výrobní základny** mnoha podniků a celých uskupení výrobců vojenské produkce;
- zahájením v podstatě **likvidačního procesu zbrojní výroby** v důsledku **nepřipravené konverze** tohoto odvětví průmyslu;
- vysoce **aktivní expanzí** zahraničních společností a dynamicky narůstajícím **vytěšňováním** produkce civilní výroby ruských firem zbrojního průmyslu z nabídky sortimentu na vnitřním trhu Ruska;
- **nepravidelností financování** podniků obranného průmyslového komplexu;
- tím, že docházelo k situacím, kdy podnikům obranného průmyslu nebyly mnohé jejich výkony zaplacený. To vedlo k **nadměrnému zadlužování** podniků a ke zvyšování jejich **finanční nestability**, přičemž z pohledu finanční stability je OPK jako sektor národní ekonomiky zvláště velmi zranitelný, neboť firmy tohoto sektoru jsou často z režimových důvodů uzavřeny pro vnější zdroje investic. To se týkalo především podniků a organizací jejichž činnost podléhala utajení. Proto v tomto období docházelo často k bankrotům podniků OPK;
- uvolněním **přístupu zahraničních společností** k objemným balíkům akcií podniků obranného průmyslu, tím i možnosti jejich „**nepřátelského převzetí**“ a snížení jejich konkurenceschopnosti na světových trzích se zbraněmi;
- velmi intenzivním rozvojem **stínové ekonomiky** a vystavením podniků obranného průmyslu, které respektovaly pravidla „čestného jednání“ v souladu s platnými zákony, do **nerovného postavení** s firmami stínového sektoru ekonomiky, které získaly řadu konkurenčních výhod (neplacení daní a různých povinných odvodů, využívání různých finančních machinací atd.);
- ignorováním **ekonomických rozdílů a specifík** v charakteru procesů vývoje a výroby produkce vojenského určení a „vnucováním“ firmám zbrojního průmyslu využívání **obecných modelů ekonomického chování** firem civilního sektoru v tržních podmínkách;
- snahami **přenést odpovědnost** za stav a rozvoj OPK ze státu na soukromé struktury;
- zavlečení podniků obranného průmyslu do **nepřipraveného a zákony neošetřeného procesu privatizace**.

Kromě uvedeného celkovou situaci ve sféře ekonomického zabezpečení obrany zhoršovala řada **nedostatků v činnosti** organizačních, finančních, ekonomických a dalších struktur státní byrokracie, především pak:

- *chybějící jednotná politika státu*, vymezující úlohu a místo OPK v nových ekonomických a vojensko-politických podmínkách;
- permanentně uskutečňované a nedostatečně připravené *změny systému řízení obranného průmyslu* (viz Příloha 1);
- likvidace *ustálených* kooperativních vazeb mezi realizátory obranných zakázek;
- přetrvávající problém *nízkých temp technologické inovace* průmyslové základny. Podíl zastaralých technologií převyšoval ve sledovaném období 80% celkového využívaného technologického potenciálu ruské ekonomiky;⁶⁵¹
- neodůvodněný *optimizmus* ve vztahu k rozvoji vojensko-politické situace ve světě a ekonomickému růstu v zemi;
- *deformace struktury obranných výdajů* (v souvislosti s nedostatečným finančním pokrytím obranných výdajů, byla jejich hlavní část směřována především ve směru uspokojení každodenních potřeb vojsk);
- zavedení nového „*obchodně-konkursního mechanismu*“ umístování obranných zakázek, který nebyl zajištěn odpovídajícími změnami samotného systému objednávek a nezbytnými právními normami.

I přes všechny uvedené skutečnosti je pravdou, že OPK dokázal ještě i za těchto podmínek určitou dobu fungovat a zajišťovat úkoly, které na něj byly kladeny. Do určité míry negativní úlohu v tomto procesu „přežívání“ sehrály v mnoha podnicích OPK *rezervy*, které byly vytvořeny ještě v předchozích letech. Exploatace (spotřeba) těchto rezerv umožňovala podnikům udržovat část výrobních kapacit v chodu a v omezeném rozsahu realizovat určitou produkci. Tento stav ale současně vedl k neoprávněnému optimizmu ve vztahu k jejich finančně-ekonomické stabilitě.

Mezník a zároveň počátek nové etapy v tomto vývoji představuje federální zákon č. 114

„*O vojensko-technické spolupráci Ruské federace se zahraničními státy*“, přijatý 19. června 1998. Spolu s Výnosem prezidenta Ruské federace z 1. prosince 2000 č. 1953 „*Otázky vojensko-technické spolupráce Ruské federace se zahraničními státy*“ a „*Koncepcí státní politiky v oblasti vojensko-technické spolupráce na období do roku 2010*“, podepsanou prezidentem Ruské federace v červnu 2001 byl vytvořen normativně právní základ realizace politiky Ruska ve sféře vojensko-technické spolupráce. V těchto zákonných normách byla definována strategie vojensko-technické politiky Ruské federace a stanoveny její základní principy a směry rozvoje.⁶⁵²

Přijetím těchto zákonů měl být současně nastartován proces změn v organizaci, obsahu i zaměření základního a aplikovaného vojensko-ekonomického výzkumu, a též i výzkumu samotného pojetí ekonomiky obrany z pohledu samotné této vědy. Byla to reakce na

⁶⁵¹ ALMAJEV, M. Ch., ASTAPOV, K. L. Rozvitije oboronno-promyšlennogo kompleksa: zakonodatelstvo i realii“. In Problemy reformirovanija oboronno-promyšlennogo kompleksa. Analitičeskij vjestnik, № 2, 2005. Analitičeskoje upravlenije Apparata Sovjeta Federacii. Moskva, 2005, s. 4.

⁶⁵² Viz Federální zákon č. 114-FZ z 19. července 1998 „O vojensko-technické spolupráci Ruské Federace se zahraničními státy“ („Military-Technical Cooperation of the Russian Federation With Foreign States“). URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/decree/1998_114.shtml> [cit.-2006-05-16]. Počátek formování současného systému vojensko-technické spolupráce Ruské Federace se zahraničními státy byl položen Výnosem prezidenta Ruské Federace č. 507 z 12. května 1992 „O vojensko-technické spolupráci Ruské Federace se zahraničními zeměmi“ Viz URL: <http://document.kremlin.ru/index.as>.

bezprostřední potřeby praxe, které nevyvratitelně a velmi přesvědčivě dokazovaly, že vědecky zdůvodněný systém názorů na rozvoj ekonomiky obrany v nových podmínkách tržního hospodářství se ještě nepodařilo vytvořit. Systém poznatků a doporučení teorie obranné ekonomiky, který se stal východiskem pro rozhodování v období po roce 1992 se sice tvářil jako systém nově vytvořený, ale ve skutečnosti neodpovídal charakteru nových reálií a potřebám praxe výstavby ozbrojených sil, zajišťování bezpečnosti a vojenské obrany Ruské federace⁶⁵³.

2. OBSAH A CÍLE VOJENSKO-TECHNICKÉ POLITIKY RUSKÉ FEDERACE

Vojensko-technická politika je pojímána jako specifická sféra zahraniční politiky Ruské federace. V propojení zahraničně-politického, vojensko-technického a ekonomického obsahu představuje jeden z mechanismů upevňování obranyschopnosti země a zajišťování vojenské a ekonomické bezpečnosti státu.

Vojensko-technická politika je využívána i jako účinný nástroj realizace vojenskopolitických zájmů Ruska a jeho integrace do mezinárodních bezpečnostních, vojensko-politických a ekonomických struktur. *Jednou z forem realizace* vojensko-technické politiky Ruska je *vojensko-technická spolupráce Ruské federace se zahraničními státy*, zákonem definována jako *specifický druh činnosti v oblasti mezinárodních vztahů, jejímž předmětem je vývoz a dovoz, včetně dodávek nebo nákupů produkce vojenského určení, a také vývoj a výroba, modernizace a užití této produkce*.⁶⁵⁴

2.1 Cíle vojensko-technické spolupráce se zahraničními partnery

Vojensko-technická spolupráce se zahraničními státy má z hlediska Ruské federace svůj *vnitřní* (národní) a *vnější* (zahraniční) *rozměr* a nachází svůj výraz ve struktuře cílů rozvoje vojensko-technické spolupráce. Ze zákona „O vojensko-technické spolupráci Ruské federace se zahraničními státy“ vyplývá, že jejími *základními cíli* jsou:

- upevňování vojensko-politických pozic Ruské federace v zájmových regionech světa;
- podpora a udržení nezbytné úrovně exportního potenciálu v oblasti konvenční výzbroje a vojenské techniky;
- rozvoj vědecko-technické a experimentální základny obranných odvětví průmyslu a jejich vědecko-výzkumných, vývojových, projekčních a konstruktérských zařízení a organizací;
- získávání valutových prostředků pro státní potřeby;
- rozvoj vojenské výroby a realizace programu konverse;
- likvidace výzbroje a vojenské techniky;
- strukturální přestavba podniků obranných odvětví průmyslu;

⁶⁵³ CYMBAL, V. I. Naučnyje problemy vojenno-ekonomičeskich issledovanij v perechodnyj period. Teze referátu předneseného 18. prosince 2001 na Vědecké radě Institutu ekonomiky přechodného období. Moskva: 2001. URL: <<http://www.iet.ru/publication.php?folder-id=44&publication-id=4701>>[cit.-2006-04-05].

⁶⁵⁴ Viz Federální zákon č. 114-FZ z 19. července 1998 „O vojensko-technické spolupráci Ruské Federace se zahraničními státy“. URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/decree/1998_114.shtml> cit.-2006-05-16]. Počátek formování současného systému vojensko-technické spolupráce Ruské Federace se zahraničními státy byl položen Výnosem prezidenta Ruské Federace č. 507 z 12. května 1992 „O vojensko-technické spolupráci Ruské Federace se zahraničními zeměmi“ Viz URL: <<http://document.kremlin.ru/index.as>> [cit.-2006-05-16].

- zajištění sociálního zabezpečení pracovníků organizací zabývajících se vývojem, projektováním a výrobou výzbroje, vojenské techniky a speciálního materiálu vojenského určení a dalšího vojenského materiálu.⁶⁵⁵

Pro Ruskou federaci je realizace VTS v širokém mezinárodním měřítku jednou ze základních **priorit vojensko-technické politiky státu**. Umožňuje zvyšovat bezpečnost a obranyschopnost země, efektivně využívat výdaje na obranu a zkracovat dobu vývoje moderních a nákladných druhů produkce vojenského určení. Současně zajišťuje nezanedbatelný příliv valutových prostředků z vývozu zbraní, vojenské techniky a služeb, vytváří nová pracovní místa pro velkou část průběžného kvalifikovaného obyvatelstva a napomáhá upevňování vědeckotechnického a technologického potenciálu ruského obranného průmyslového komplexu.

V podmínkách výrazného omezení finančních prostředků na zajištění každodenních potřeb zdokonalování a dalšího rozvoje ozbrojených sil Ruska, a také s ohledem na obtížné postavení OPK, představuje zdokonalování VTS v mezinárodním rozměru a růst exportu produkce vojenského určení významný **faktor stabilizace ekonomiky a nutnou podmínku zabezpečování národních zájmů** Ruska. Ve vystoupení prezidenta V. V. Putina na poradě k otázkám vojensko-technické spolupráce konané dne 21. 03. 2001 bylo v této souvislosti zdůrazněno: „Je všeobecně známé, že export zbraní a vojenské techniky přispívá do federálního rozpočtu významným objemem devizových prostředků. Tyto devizové příjmy z velké části zabezpečují uchování vědecko-výrobní spolupráce v zemi, vědecko-průmyslového potenciálu a kádrů podniků obranné sféry“.⁶⁵⁶

2.2 Principy vojensko-technické spolupráce se zahraničními partnery

Realizace vojensko-technické spolupráce jako specifické sféry státní zahraniční politiky

a součásti vojensko-politické strategie státu vychází z respektování následujících základních principů:

- priority národních cílů a zabezpečování národní bezpečnosti Ruska;
- zachování a posilování politických, ekonomických a vojenských zájmů Ruské federace;
- jednoty zahraniční (vnější) a vojensko-technické politiky Ruské federace;
- vytváření předpokladů pro minimalizaci rizika vzniku ekonomických ztrát a snížení úrovně národní bezpečnosti;
- uplatňování jednotné státní cenové politiky na produkci vojenského určení;
- povinné a proporcionální rozdělování zisku z exportních dodávek produkce vojenského určení mezi účastníky VTS se zřetelem k jejich vkladu do výzkumu, vývoje a výroby nových typů zbraní a výzbroje, ale i jejich podílu na realizaci a modernizaci stávající produkce vojenského určení;
- racionální využívání příjmů z vojensko-technické spolupráce cestou jejich nasměrování na pokrytí výdajů na vývoj, výrobu a modernizaci produkce vojenského určení a též i na sociální zabezpečení pracovníků OPK;

⁶⁵⁵ Viz Federální zákon č. 114-FZ z 19. července 1998 „O vojensko-technické spolupráci Ruské Federace se zahraničními státy“. URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/decree/1998_114.shtml>[cit.-2006-05-16].

⁶⁵⁶ PUTIN, V. V. Vystoupení na poradě Komise pro vojensko-technickou spolupráci se zahraničními státy konané dne 21. 03. 2001. URL: <<http://president.kremlin.ru/text/appears/2001/03/28506.shtml>>[cit.-2006-04-05].

- respektování vyváženosti politických, ekonomických a vojenských zájmů Ruska se zájmy země, s níž se uskutečňuje VTS;
- jednoty systému státní regulace VTS se zahraničními státy a kontroly její realizace;
- zřeknutí se podpory a povzbuzování mezinárodního terorizmu;
- dodržování mezinárodních závazků Ruské federace v oblasti kontroly exportu produkce vojenského určení;
- státní ochrana práv a zákonných zájmů subjektů VTS se zahraničními státy a podniky obranného průmyslu Ruska;
- monopolu státu na export (import) produkce, prací a služeb vojenského určení (státní protekcionismus).

Jedním z *hlavních principů státní politiky* při realizaci VTS se zahraničními státy zaměřené na zabezpečení řešení politických, ekonomických a vojenských úkolů se zřetelem na národní zájmy Ruska a podporu nezbytné (dostatečné) úrovně obranyschopnosti státu, zachování a rozvoje jeho obranného a exportního potenciálu je zajištění *státního monopolu řízení* této oblasti realizace národních zájmů. Z dikce samotného zákona „O vojensko-technické spolupráci Ruské federace se zahraničními státy“ a z obsahu jednotlivých jeho článků vyplývá, že zajištění státního monopolu činnosti ve všech oblastech VTS je *základním a určujícím principem* celého systému řízení.

2.3 Paradigma vojensko-technické spolupráce

I když se v posledních letech v Rusku diskutuje především o rozvoji VTS a budování efektivního OPK nelze současně nevnímat, že se zatím nepodařilo dosáhnout překročení rámce „pouhého obchodu se zbraněmi“, především jejich exportu. Z krátkodobého hlediska aktuální potřeby záchrany OPK umožňuje zúžení obsahu praktické realizace vojensko-technické spolupráce v mezinárodním měřítku *pouze na export* zbraní a vojenské techniky produktivně využívat alespoň část existujících výrobních kapacit a napomáhat zachování jeho vědecko-výzkumného, výrobního a kádrového potenciálu. Současně tato skutečnost svědčí o technologické vyspělosti skupiny nejlepších podniků obranného průmyslového komplexu, která jim umožňuje udržovat si stabilní pozice mezi předními světovými exportéry zbraní.

Na zasedání Komise pro vojensko-technickou spolupráci se zahraničními státy bylo Prezidentem Ruska na toto téma zdůrazněno: „Viditelně se zvýšila aktivita podniků, které dostaly právo k samostatnému exportu náhradních dílů a poskytování pozáručních oprav... To vše umožnilo dosáhnout v roce 2004 zvýšení dodávek produkce vojenského určení o dodatečných 200 mil. USD a celkem dosáhnout exportního objemu vyššího jak 5,77 mld. USD. V důsledku toho se naše země zařadila mezi pět největších exportérů vojenské produkce... Přesto je očividné, že existují značné potenciální zdroje pro další rozvoj ruského obranného průmyslového komplexu.“⁶⁵⁷

Zároveň nelze nevidět, že tato orientace má i své velmi *negativní dopady* na ekonomický a technicko-technologický rozvoj podniků OPK Ruska. Ve snaze uspět na zahraničních trzích

⁶⁵⁷ PUTIN, V. V. Vystoupení na zasedání Komise pro vojensko-technickou spolupráci se zahraničními státy. 18. února 2005. URL: < <http://www.milparade.ru/index.php?id=1415>>[cit.-2007-07-08].

je veškerý proces vývoje konvenční výzbroje a vojenské techniky, včetně jejich modernizace, **podřízen** požadavkům zahraničních zákazníků. Často dochází k zásadní změně technologické orientace podniků ve směru standardů a požadavků kladených na jimi vyráběné zbraně a vojenskou techniku nikoli ozbrojenými silami Ruska, ale zahraničními státy – importéry této produkce.

Za nebezpečí pro ekonomiku a obranyschopnost není považována ani tak skutečnost, že produkce vojenského určení dodávaná na zahraniční trhy svými parametry často převyšuje kvalitativní úroveň výzbroje Ruské armády a svými technicko-taktickými a užitnými charakteristikami neodpovídá požadavkům ozbrojených sil Ruska, determinovaným přírodně-klimatickými a dalšími podmínkami jejich použití. Negativní dopady a značná rizika jsou spatřována především v rostoucím rozsahu potřeb nezbytnosti využívat při vývoji, ve výrobě, exploataci a opravách této výzbroje a vojenské techniky zahraniční zdroje surovin, materiálů, součástkové základny, počítačové a programové vybavení, přístroje, technologické uzly, agregáty apod. To vede k růstu ekonomické náročnosti produkce vojenského určení a servisních služeb s ní spojených a k prohlubování ekonomické závislosti na vnějších, zahraničních zdrojích.

Vývoz zbraní a vojenské techniky je možné v tomto kontextu chápat jako jednu stranu, resp. úroveň vojensko-technické spolupráce neboli jako tzv. „**obchodně-zprostředkovatelské paradigma**“. Vnímání tohoto pohledu jako **základní ideje** pro další rozvoj VTS je pro Rusko značně rizikové, neboť se nevytváří stabilní základ pro dlouhodobější rozvoj a spolupráci. Orientace na růst exportu a podřízení výzkumu i výroby plnění aktuálních zahraničních zakázek vede k tomu, že podniky nevěnují dostatečnou pozornost analýze perspektivních směrů technického rozvoje ve zbrojní výrobě a definování dlouhodobých cílů svého vývoje. Až do nedávné doby podniky trpěly i velkým deficitem informací z centrálních článků státního řízení, nezbytných pro jejich rozhodování o zaměření výroby v příštích 5–10 letech.⁶⁵⁸ Zároveň se podniky OPK dostávají do nerovného postavení „subjektů závislých na časově limitovaných objednávkách“ produkce vojenského určení. Např. podnik „Uralvagonzavod“ ukončením dodávek tanků do Indie v podstatě přestal vyrábět produkci vojenského určení, dostal se do značných ekonomických problémů a jeho další existence závisela pouze na rozvoji výroby železničních vagonů pro civilní sféru. Mnoha dalším podnikům OPK se však náhradní výrobu zajistit nepodařilo a upadají tak do velmi obtížných ekonomických podmínek své existence.⁶⁵⁹

Kvalitativně vyšší úroveň vojensko-technické spolupráce charakterizuje „**kooperativně-výrobní paradigma**“. V současných podmínkách globalizace ekonomiky a procesů v rámci VTS v mezinárodním měřítku se jeví přístup právě z pozic ideje kooperativně-výrobní spolupráce jako **prvořadý a nejdůležitější**. Proto rozpracování a realizaci kooperativně-výrobní spolupráce a jejímu dovedení až do **integrace vojenské výroby** je v poslední době věnována ruskou odbornou veřejností zvýšená pozornost. Již v současnosti existuje řada příkladů demonstrujících úspěšnou snahu o využívání různých forem mezinárodní spolupráce a pozvednutí VTS Ruska se zahraničními státy na vyšší úroveň. Příkladem může být společný

⁶⁵⁸ V tomto ohledu se velmi kriticky k činnosti státní administrativy vyjadřovali představitelé obranných agentur a podniků obranného průmyslového komplexu v průběhu konference „O stavu a opatřeních ke zvýšení kvality výzbroje a vojenské techniky“, konané ve dnech 9. – 10. února 2005 v Rostově na Donu. URL: <http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005articles.defence_01>[cit.-2006-05-04]

⁶⁵⁹ NIKOLSKIJ, A, V. Vojenno-promyšlennyj kompleks na golodnom pajte. Dengi gosudarstva v prošlom godu ne došli do oboronki. Moskva: Vedomosti, 09. 06. 2005. Komentář CAST. URL: < <http://www.cast.ru/comments/?id=180>>[cit.-2007-07-08].

rusko-francouzský kosmický projekt „Sojuz v Guayanském kosmickém centru“, jehož součástí je vybudování nového kosmodromu v Kourou v Jižní Americe.⁶⁶⁰ Praxe současně odhaluje, že v této oblasti i nadále stále ještě převládá živelnost a chybí přesně definovaná státní politika. Do dnešních dnů se tak nepodařilo změnit situaci, kterou kritizovali mnozí představitelé odborné veřejnosti a podniků OPK již před několika lety.⁶⁶¹

2.4 Struktura systému vojensko-technické spolupráce v mezinárodním měřítku

Každý ekonomický subjekt je při uskutečňování svých cílů vystaven působení vlivu globální (makro) sféry (prostředí), představující souhrn marketingové (ekonomické a právní), ekologické (technologické a přírodní), politické (ekonomické, kulturní a sociální) a institucionální (světové a národní ekonomické a společenské organizace, konkurenti, partneři atd.) a též i ostatních sfér (prostředí). Všechny tyto sféry působí i na systém vojensko-technické spolupráce se zahraničními státy, na formování jeho struktury, vnitřních i vnějších vazeb, zaměření jeho činnosti a definování krátkodobých i dlouhodobých cílů.

Realita života znovu potvrdila, že prvky makrosféry, ve které funguje libovolný systém, včetně systému VTS, mění svůj stav pod vlivem různých vnitřních a vnějších faktorů. Proto bylo v zájmu zachování parametrů činnosti systému VTS a vytvoření předpokladů pro jeho rozvoj a zvýšení efektivnosti fungování, vypracovaný rozsáhlý komplex organizačních, ekonomických, normativně-právních a vědeckotechnických opatření, směřujících k adaptaci systému na měnící se podmínky a stav prvků makro-prostředí. Jejich postupná realizace vedla k vytvoření vertikální, ve své podstatě třístupňové struktury řízení systému VTS Ruské federace (viz Příloha 2). Nejvyšší úroveň řízení systému reprezentuje stát (prezident, vláda a orgány výkonné moci). Na této úrovni se realizuje *politické řízení* systému, tj. tvorba a zabezpečování realizace státní politiky v oblasti VTS Ruské federace se zahraničními státy.

Střední úroveň struktury reprezentuje státem pověřený „*zprostředkovatel*“ v podobě „federálního státního unitárního podniku“ „Rosoboroneksport“, který je jedním z klíčových systémových prvků státního řízení VTS, resp. obchodu se zbraněmi, vojenskou a speciální vojenskou technikou. Podílí se na tvorbě státní politiky a zabezpečování národní bezpečnosti v oblasti VTS, plní úkoly nařizené prezidentem Ruské federace, vytváří podmínky pro efektivní realizaci zahraničně-politických zájmů v oblasti VTS, vytváří materiálně technickou základnu zdokonalování struktury a modernizace obranného průmyslového komplexu. Na základě zákonem definovaných pravomocí a využíváním přímých i nepřímých nástrojů řízení státní zprostředkovatel realizuje *ekonomické řízení* systému a fakticky ztělesňuje infrastrukturu celého systému VTS Ruska zahraničními státy.

⁶⁶⁰ Dohoda o dlouhodobé spolupráci zahrnuje kromě výstavby kosmodromu v Kourou ve Francouzské Guayaně, 10 km severovýchodně od francouzského kosmodromu Ariane. V rámci dohody ruská strana odpovídá za vývoj, výrobu, dopravu, montáž a uvedení do užívání, jakož i z následnou exploataci technologického zařízení pro přípravu a starty raket. Druhou část dohody naplňuje spolupráce v oblasti dodávek nosičů raket střední třídy, kterými Evropa nedisponuje. Z realizace dohody by měly ruské podniky získat 121 mil. EUR. In.: KEDROV, I. Ruská raketa zaplňuje mezeru na Evropském trhu nosičů. Vojenno-promyšlennyj kurjer, 2005, N° 14. URL: <http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005.81.articles.defence_01>[cit.-2007-07-08]

⁶⁶¹ PUCHOV, R. N. Vyzovy globalizaci i rossijskij oboronno-promyšlennyj kompleks. Tisková konference. Moskva: Institut rozvoje tisku. 18. prosince 2002. URL: <<http://www.cast.ru/seminars/?form=print&id=77>>[cit.-2007-07-08]

Podniky, zařízení a organizace OPK jako *ekonomické subjekty* systému tvoří poslední, nejnižší úroveň a představují vlastní „*technický (výzkumný, vývojový a výrobní) prvek*“ realizující bezprostřední řízení výzkumné, vývojové a výrobní činnosti. V omezeném rozsahu a za podmínek přesně definovaných zákonem mohou také přímo realizovat i obchodní činnost s finální produkcí vojenského určení nebo pouze s náhradními díly a součástkami produkce vojenského určení

V čele celého systému vojensko-technické spolupráce v mezinárodním měřítku stojí prezident Ruské federace, který má právo rozhodovat o politických směrech rozvoje této sféry a přijímat rozhodnutí ve všech otázkách spjatých s VTS. Tyto pravomoci prezidenta se vztahují i na rozhodování o exportu zbraní a vojenské techniky, uzavírání smluv o pronájmu vojenské techniky (leasingu), řešení otázek dočasného vývozu a dovozu produkce vojenského určení a také rozhodování o geografických směrech spolupráce (exportu), tj. určuje státy, do kterých se export produkce vojenského určení nebude realizovat nebo realizovat s omezeními.

System řízení založený na principu autoritativní centralizace a činnost státního zprostředkovatele by měl, podle ruských expertů, vést ke zvyšování efektivnosti fungování celého systému vojensko-technické spolupráce a omezovat ekonomické ztráty státu způsobované konkurenčním bojem jednotlivých firem o zahraniční zakázky.

Skušenosti z praxe rozvíjení vojensko-technické spolupráce se zahraničními partnery vyvolala potřebu přijetí opatření ke zdokonalení jejího systému řízení. Výnosem prezidenta Ruské federace č. 1062 z 10. září 2005 „*Otázky vojensko-technické spolupráce Ruské federace se zahraničními státy*“ vláda upravuje způsoby přípravy a školení vojenských kádrů a vojensko-technického personálu zahraničních států, pravidla sestavování seznamu produkce vojenského určení, schválené k vývozu do zahraničí a seznamu států, do kterých je vývoz produkce vojenského určení povolen.

2.5 Determinanty spolupráce Ruské federace se zahraničními partnery

Strategickým cílem reformy obranného průmyslu Ruska je vytváření nového profilu OPK cestou jeho restrukturalizace a modernizace tak, aby odpovídal současným úkolům výstavby moderních ozbrojených sil Ruska. K tomu má podstatným způsobem napomoci i rozvoj VTS v mezinárodním měřítku.

Úroveň rozvoje OPK je v mnoha směrech věrným obrazem stavu ekonomiky, průmyslu, stavu rozvoje vědy a techniky i úrovně přijímaných zákonů. Neuspokojivý stav ekonomického rozvoje, opírající se o využívání zastaralého technického vybavení průmyslové základny, nedostatek kvalifikované pracovní síly a řídicího podnikového managementu jsou jen některé skutečnosti, které mají značný vliv na současný stav ruského OPK. Proto nepřekvapuje, že od rozvoje VTS se neočekává pouze zákonem deklarované upevňování obranyschopnosti, bezpečnosti a vojensko-politických pozic Ruska ve světě, ale i významný příspěvek k řešení vlastních *problémů ekonomického rozvoje*. Na těchto pozicích se v posledním roce začíná rozvíjet diskuse o požadavcích, které by měl splňovat „optimální“ partner spolupráce. Zdůrazňuje se, že úspěšná spolupráce se může rozvíjet pouze na základě *rovnoprávního postavení a plného respektování zájmů spolupracujících subjektů*. Proto rozvíjející diskuse má svůj inspirativní náboj i pro úvahy o možné spolupráci mezi Ruskem a ostatními zahraničními partnery, tedy i subjekty české ekonomiky.

Výchozím momentem diskuse se stal požadavek kritérií výběru „*optimálních*“ zahraničních partnerů spolupráce. Z průběhu diskuse vyplývá, že do obsahu pojmu „optimální“ jsou implikované dvě požadované charakteristiky budoucího partnera. První požadovanou charakteristikou je jeho „*vhodnost*“, tj. zda-li by případné partnerství odpovídalo (politickým, ekonomickým, vojenským a geografickým) zájmům Ruska. Druhou požadovanou charakteristikou je „*možnost*“, tj. zda-li k partnerské spolupráci bude připraven a ochoten i potenciální zahraniční partner.

Podle některých zdrojů by optimální zahraniční partner měl například Rusku umožňovat řešení jeho základního národního zahraničně-politického úkolu s využitím momentu globální vojensko-politické krize, která sváže ruce USA a popřípadě i Evropy. Tyto zdroje základní úkol vnější politiky Ruska považují likvidaci ekonomických a dalších důsledků vnitřní národní katastrofy roku 1991 a *obnovení Ruska v jeho přirozených, historických hranicích*, neboť současné teritorium jim neodpovídá. Zmiňované historické hranice zahrnují dnešní Bělorusko, značnou část Kazachstánu, kromě jeho jižní a nejvíce islamizované zóny a dále část Ukrajiny.⁶⁶²

Obdobný „základní problém“ vlastní politiky řeší Čína ve vztahu k otázce suverenity Tchaj-wan. Čína se tak stává pro Rusko možným „optimálním“ partnerem, neboť si obě strany uvědomují, že nemají dostatek sil a prostředků na překonání odporu demokratických sil světa, USA a Evropy, které jim brání realizovat jejich cíle. Proto musí Rusko vycházet ze svých historických zkušeností⁶⁶³ a dodat Číně takovou výzbroj a bojovou techniku, poskytující čínské armádě možnost blokovat činnost třetích stran proti její hypotetické výsadkové akci na Tchaj-wan a zabránit jejímu úspěšnému dokončení. Zejména jde o dodávky operačně-taktických raketových systémů, systémů zbraňových kompletů pro vyzbrojení vojenského námořního loďstva apod.⁶⁶⁴ I přesto, že posilování vojenského potenciálu Číny představuje pro Rusko nezanedbatelná vojensko-politická rizika, možnost uchování potenciálu OPK a řešení „základního úkolu“ vnější politiky převažuje nad riziky možného ohrožení bezpečnosti Ruska ze strany Číny.

Na parametry výběru „optimálních“ potenciálních partnerů spolupráce navazují snahy o vypracování konkrétnější „**formalizované metodiky výběru**“ možných partnerů spolupráce. Jejím cílem není jen prostý výběr, ale poskytnutí poměrně přesné identifikace faktorů (charakteristik možných partnerů), které objektivně mohou ovlivňovat rozvoj vzájemných vztahů. Evidentní je snaha přiřadit těmto charakteristikám jejich kvalitativní ohodnocení vyjádřené i číselnou kvantifikací. Tím by měl být vytvořen základ metodiky ratingového hodnocení

⁶⁶² MAKIJENKO, K.: Očerednyje zadači rossijsko-kitajskogo vojenno-techničeskogo sotrudničestva. Export Vooruženij, N° 6, 2004. URL: <<http://www.cast.ru/journal/2004/problem>>[cit.-2006-06-06]

⁶⁶³ Podle autorů uvedených myšlenek historie dokazuje, že v minulosti Rusko vždy úspěšně řešilo (resp. mohlo úspěšně řešit) své vnitřní národní problémy na pozadí ostrých vojenských krizí v Evropě. Na pozadí evropských válek rozšířil Petr Veliký území Ruska až k pobřeží Baltu, pokud by Rusko využilo ve svůj prospěch revoluční situace a napoleonské války na konci 18. a počátku 19. století, mohlo ovládnout území černomořských průlivů, stejně mohlo využít vzednutí revoluční vlny v letech 1848-1849 k podmanění osmanského území u Středozemního moře. Tyto zkušenosti jsou potvrzovány i řešením mnoha krizových situací v současném světě. Historická zkušenost tak napovídá, že Rusko může řešit svůj základní národní úkol v oblasti vnějších vztahů pouze v momentě globální vojensko-politické krize, který sváže ruce USA, popř. i Evropy. Za jiné situace nemá Rusko v současných podmínkách dostatek sil k překonání odporu, který kladou demokratické síly světa realizaci jeho záměrů. Tamtéž.

⁶⁶⁴ Tamtéž.

potenciálních partnerů spolupráce, jejich výběru a současně i volby možného „rozsahu a zaměření“ vojensko-technické spolupráce.

Za základní charakteristiky, determinující zájem o možnou spolupráci, jsou v současnosti považovány:⁶⁶⁵

- vliv růstu obranně-průmyslového a vojensko-technického potenciálu budoucího partnera spolupráce na národní bezpečnost Ruska;
- finanční (investiční) potenciál partnera;
- kvalita managementu, který je v zemi potenciálního partnera účasten kooperace;
- za velmi důležitou charakteristiku je považována míra pravděpodobnosti

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
v mil. rublů	209 445	214 668	284 158	344 525	413 700	532 133	667 257	821 172
v mil. USD	7 480	7 162	9 472	11 484	14 266	18 959	23 831	30 415

konkurenčního jednání potenciálního partnera na světových trzích;

- významným parametrem hodnocení potenciálního partnera je kvalita státní byrokracie v jeho zemi;
- suverenita potenciálního partnera.

Na základě této metodiky a použití empirického přístupu ruští analytici dospěli k závěru, že nejvhodnějšími partnery se kterými Rusko může rozvíjet nebo už rozvíjí vojensko-technickou spolupráci jsou v pořadí Indie, Čína, Evropská unie, Ukrajina a Izrael. Vyjmenované politicko-ekonomické subjekty jsou v současnosti buď odběrateli (importéry) ruské výzbroje a vojenské techniky, nebo se podílejí na realizaci programů výroby vojenské techniky, její modernizace nebo se zúčastňují prací ve vědeckých a výzkumných týmech řešících vývoj nových typů a druhů produkce vojenského určení. Vojensko-technická spolupráce se tak může stát významným dlouhodobě stabilizujícím faktorem rozvoje obranného průmyslového komplexu a celé ekonomiky Ruské federace. Tomu napomáhají i rostoucí výdaje Ruska na obranu.

Tabulka 6

Výdaje Federálního rozpočtu Ruska – kapitole „Národní obrana“

Pramen: Pukhov, R., Barabanov, M. *Challenges to the Reform of Defense R&D In Russia*. In Moscow Defense Brief. URL: <<http://mdb.cast.ru/mdeb/1-2007/item3/article/?form=print>>[cit.-2008-08-12]

3. SOUČASNÁ TENDENCE V ROZVOJI VOJENSKO-TECHNICKÉ SPOLUPRÁCE RUSKA - GLOBÁLNÍ EXPANZE

Od počátku 21. století lze pozorovat rostoucí expanzi ruského zbrojního průmyslu spojenou s aktivním vyhledáváním obchodních partnerů ve všech regionech světa. Tato tendence svědčí o tom, že rozvoj VTS se zahraničními státy je Ruskem využíván jako nástroj expanzivní zahraniční politiky, k demonstraci jeho přítomnosti v různých regionech světa a tím i k ovlivňování konfigurace regionální rovnováhy sil. Obdobně využívají export zbraní,

⁶⁶⁵ PUCHOV, R. N.: Vývoz globalizace a ruský obranný průmyslový komplex. Tisková konference. Moskva: Institut rozvoje tisku. 18. prosince 2002. <http://www.cast.ru/seminars/?form=print&id=77>

jako velmi důležitý prostředek podpory spojenců a upevnění vlastních politických a vojenských pozic ve strategicky důležitých oblastech světa, i Spojené státy a ostatní země NATO.

Tyto vývojové tendence svědčí též o tom, že VTS se zahraničními státy je pojmána jako významná součást státní strategie. Proto je současným politickým vedením Ruska věnována velká pozornost upevňování pozic státu v systému VTS a posilování jeho regulační funkce.

Nutnost zesílení státní kontroly sféry vojensko-technické spolupráce je spojována s faktorem zajišťování národní bezpečnosti Ruska a s rostoucím významem kontroly exportu zbraní v mezinárodních vztazích. Rusko si velmi dobře uvědomuje, že aktivní export zbraní, který by nebyl podpořen státní kontrolou, by se okamžitě stal základem oslabování jeho pozic jako státu, přispívajícího k upevňování míru a boji s celosvětovým terorismem.⁶⁶⁶

Z hlediska strategických zájmů státu je v současnosti činnost celého systému vojensko-technické spolupráce zaměřována na zabezpečení realizace především následujících úkolů:

- rozvoj vojensko-technických kontaktů se státy, které jsou členy Spojenectví nezávislých států, především se zeměmi, které jsou členy Smlouvy o kolektivní bezpečnosti;
- využívání obchodu se zbraněmi jako nástroje obnovy účasti Ruska ve strategicky důležitých regionech světa, zvláště na Blízkém a Středním východě a v Africe. Zvláštností tohoto úkolu je, že jde o regiony, ve kterých již v minulosti byla přítomnost Ruska založena především a ve značné míře právě na základě rozvoje vojensko-technické spolupráce;
- proniknout na nové perspektivní trhy se zbraněmi v zemích Jihovýchodní Asie, Pacifiku a Latinské Ameriky;
- obnovení předchozí úrovně kooperace v oblasti vojensko-technické spolupráce se zeměmi Střední a Východní Evropy;
- dovedné využívání vojensko-technické spolupráce jako důležité součásti zahraniční vojensko-politické a ekonomické strategie státu jeho integrace do mezinárodních struktur;
- využít současnou situaci rozšiřování dodávek zbraní a vojenské techniky jako jednoho z hlavních faktorů při řešení otázek úvěrových a dluhových (trh s dluhopisy) vztahů Ruska s ostatními státy.

Vysoká pozornost, kterou věnuje politické vedení Ruské federace rozvoji VTS v posledních letech, nachází svůj konkrétní výraz v růstu exportu ruských zbraní a vojenské techniky. Podle ředitele Federální služby vojensko-technické spolupráce Ruské federace podniky OPK vyvezly v roce 2005 zbraně a vojenskou techniku v hodnotě vyšší jak 6,126 mld. USD.⁶⁶⁷ Tento trend růstu pokračoval i v roce 2006, kdy tento export dosáhl objemu více jak 6,5 mld. USD. Tento výsledek napomohl upevnění pozic Ruska jako druhého největšího exportéra zbraní na světě. Zároveň tento výkon ruského zbrojního průmyslu umožnil snížit náskok Spojených států, které v roce 2006 vyvezly zbraně v celkové hodnotě

⁶⁶⁶ Hlavním subjektem zabezpečujícím státní dozor a kontrolu exportu zbraní je Federální služba pro vojensko-technickou spolupráci, která byla zřízena Výnosem prezidenta Ruské federace č. 1083 z 16. srpna 2004.

⁶⁶⁷ AVDEJEV, Ju. Jest' 6-milliardnyj rubjež! Krasnaja zvjezda. URL: <http://www.redstar.ru/2006/02/11_02/2_02.html> [cit.-2007-07-08]

vyšší jak 7,9 mld. dolarů.⁶⁶⁸ Pro rok 2007 se předpokládá, že ruský export zbraní a vojenské techniky dosáhne hodnoty 8 mld. USD.⁶⁶⁹ Současně se rozšířila „*geografie*“ *spolupráce*. Jestliže ještě v roce 2004 směřoval export zbraní a vojenské techniky z Ruska do 57 zemí, v roce 2005 do 61 zemí, pak v roce 2006 to bylo do 76 zemí světa.⁶⁷⁰

Z hlediska geografické struktury nejmohutnější toky ruského zbrojního exportu směřují již tradičně do států Centrální, Východní a Jižní Asie, jejichž podíl na celkovém objemu je přibližně 65 procent hodnotově dosáhl v roce 2006 úrovně 4,2 mld. USD v běžných cenách. Na čele zemí tohoto regionu jsou Indie, Čína, Vietnam a Jižní Korea.

Zvláštní pozornosti si zaslouží Indie a Čína, které byly vůbec největšími odběrateli ruské zbrojní produkce (v předchozích letech obchod s nimi představoval až 70 a více procent celkového objemu exportu zbraní Ruska). V mnohém to bylo podmíněné politikou Spojených států

a „Západu“ (embargo, řada překážek rozvoje obchodu se zbraněmi a moderními technologiemi apod.), která nahrávala Rusku. V poslední době se stále zřetelněji ukazuje, že tato spolupráce kulminuje a Indie i Čína usilují o diverzifikaci dodavatelů zbraní a vojenské techniky. Obě země současně rozvíjejí vlastní zbrojní výrobu a to jak na základě dodaných dílů (montážní závody), tak

i na základě vlastního výzkumu a vývoje. Tím se začalo těžiště vojensko-technické spolupráce Ruska s těmito státy stále více přenášet od „*obchodní spolupráce*“ k „*výzkumné, vývojové*

a *výrobní spolupráci*“. Tato tendence se nejvíce projevuje ve spolupráci Ruska s Indií, která si po celé postsovětské období udržuje pozici druhého největšího odběratele (za Čínou) ruské zbrojní produkce. V roce 2004 hodnota ruských dodávek do Indie činila 1,8 mld. USD, resp. 31% z celkového objemu zbrojního exportu, který roce 2006 dosáhl úrovně 5,8 mld. dolarů.

Tabulka 7

Podíl Indie na ruského exportu zbraní a vojenské techniky realizovaného cestou firmy „Rosoboroneksport“

	2003	2004	2005
Hodnota exportu „Rosoboroneksportu“ (mln. USD, v b.c.)	5 075	5 120	5 226
- z toho hodnota exportu do Indie	2 100	1 790	1350
Podíl Indie na celkovém objemu exportu (v %)	42	35	26

Pramen: MAKIJENKO, K. Indijskij oružejnyj rynek: konkurencija obostrajetsja. URL: <http://www.cast.ru/comments/?form=print&id=275> [cit.-2007-10-11]

⁶⁶⁸ SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security. URL: <http://first.sipri.org/non_first/milex.php> [cit.-2007-06-25]

⁶⁶⁹ NIKOLSKIJ, A. Cifra nedjeli: 8\$ mlrd. Sekretnaja komisija. URL: <<http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2007/02/28/121476>> [cit.-2007-07-08]

⁶⁷⁰ Tamtéž.

Postavení Indie jako obchodního partnera Ruska je však zcela odlišné od postavení Číny, která z hlediska objemu odebírané zbrojní produkce zaujímá první místo. Na rozdíl od Číny, která upřednostňuje sériovou, praxí ověřenou techniku a relativně levné technologicky nenáročné zbraňové systémy, indické ozbrojené síly požadují zbraně a vojenskou techniku, jejichž vývoj a výroba se nachází na hranici ruských výrobně-technologických možností.

Právě s Indií dosahuje VTS Ruska nejvyšší úrovně rozvoje. V současnosti probíhají přípravné práce k realizaci programu vývoje a výroby rusko-indického dopravního letadla a také projektu společného vývoje stíhacího letadla páté generace. Kromě toho se jedná o dodávce 126 víceúčelových stíhacích letadel pro indickou armádu, která by měla dosáhnout hodnoty mezi 4,5-9 mld. USD a zajistit využití výrobních kapacit ruských výrobců letecké techniky na nejbližších 10-15 let.⁶⁷¹

V rámci rozvoje VTS se zahraničními státy je pozornost věnována i vztahům se zeměmi Střední a Východní Evropy – bývalým spojencům Ruska. Bez ohledu na jejich účast v NATO se Rusko snaží o rozvoj spolupráce a o návrat na jejich trhy. Přitom vychází ze skutečnosti, že ve výzbroji armád těchto zemí se stále nachází značné množství zbraní a vojenské techniky ruské provenience. Těmto státům se nedostává dostatek prostředků na nákup nových drahých zbraňových kompletů a vojenské techniky. Jsou proto nuceni vést aktivní modernizační politiku zaměřenou především na modernizaci minulých dodávek z bývalého SSSR.⁶⁷² Export vojenské techniky a zbraňových systémů do zemí Střední, Východní a Jižní Evropy dosáhl v roce 2006 3,8% z celkového objemu vývozu zbraní a vojenské techniky. Jejím tradičním odběratelem je v této oblasti např. Řecko.

Velká pozornost je věnována rozvoji spolupráce s velkými exportéry zbraní a vojenské techniky z ekonomicky vyspělých západních zemí. Intenzivní konzultace k přípravě balíku smluv o spolupráci jsou vedeny s Velkou Británií. V rámci realizace společných programů v oblasti letectví s Itálií a Francií se rozvíjí spolupráce ruských firem OPK např. se společnostmi „EADS“, „THALES“, skupinou společností „SAFRAN“, „FINMECCANICA“ a dalšími. Příkladem takové spolupráce může být řešení přizpůsobení systému paradesanční dopravy obrněné techniky k jeho použití na letadle A-400M (koncern EADS), program cvičného letadla JaK-130 (italské společnosti „Aeromacchi“, „Alenia Aeronautica s.p.“ a koncern „Finmeccanica“), využití palubních přístrojů (francouzské společnosti „Thales“ a „Safran“) pro dodávky stíhacích letadel Su-ZOMKI a MiG-29K Indii atd.

Ve vztahu k rozvoji integrace vojenské výroby jsou spatřovány perspektivy především v tradičních odvětvích, v nichž si ruské firmy trvale udržují kontakt se světovou technologickou špičkou a jsou schopny úspěšně s ní soutěžit. Jedná se především o letecký průmysl (stíhací, bombardovací a dopravní letouny), kosmický průmysl (stavba nosičů raket, motory pro rakety)

⁶⁷¹ MAKIJENKO, K. Indijskij oružejnyj rynek: konkurencija obostrajetsja. URL: <http://www.cast.ru/comments/?form=print&id=275> [cit.-2007-10-11]

⁶⁷² Ruská federace dnes disponuje programy modernizace prakticky všech druhů zbraní, které se nachází v Ruské armádě a jejichž velká většina byla i v minulosti dodávána do států Střední a Východní Evropy. RF vychází z toho, že v minulosti bylo do zahraničí prodáno více jak 4700 tanků T72, více jak 12500 BVP, více jak 5500 letadel typu MIG, více jak 1700 typu SU a také tisíce kusů techniky PVO. To vše dnes představuje trh modernizace.

a průmysl loďařský. Tyto resorty představují i v současnosti největší exportéry ruské produkce zahraničním zákazníkům, především do Číny a Indie. Protože NATO se vojensko-technické spolupráce jako organizace nezúčastňuje, předpokládá se její rozvoj na dvoustranném základě. V tomto směru se velmi aktivně vedou konzultace s Velkou Británií o přípravě velkého balíku dohod o spolupráci v oblasti vývoje a výroby produkce vojenského určení.

V posledních letech se Rusku podařilo velmi výrazně zvýšit objem dodávek zbraní a vojenské techniky do států Blízkého a Středního Východu a Severní Afriky - více jak 21% celkového exportu v roce 2006, tj. 1,4 mld. USD, což je v běžných cenách dvakrát větší objem dodávek než byl realizovaný v roce 2005.⁶⁷³

Obdobně je zřetelné zvýšení exportu do zemí Latinské Ameriky a Karibského zálivu – z 0,5 na 7,7% z celkového objemu ruského exportu v hodnotě přibližně půl miliardy dolarů v roce 2006. Hlavními zákazníky v tomto regionu jsou především Venezuela a Mexiko.⁶⁷⁴

VTS Ruské federace se zahraničními státy se tak stává prostředkem pronikání Ruska do řady regionů světa a přispívá k prohlubování globálního charakteru světového obchodu se zbraněmi, k zostřování konkurence mezi výrobci zbraňových systémů a zvyšování rizika zneužití zbraní různými teroristickými skupinami. Rozvoj vojensko-technické spolupráce a zdokonalování jejího systému řízení vytváří předpoklady pro stabilní růst zbrojního exportu Ruské federace.

ZÁVĚR

Při realizaci vojensko-technické politiky se Rusko orientuje především na rozvíjení spolupráce s již pro něj tradičními partnery – Čínou a Indií. Je si vědomo, že etapa jejímž obsahem byla především modernizace končí. Proto se snaží vytvářet prostor pro nové formy vojensko-technické spolupráce, které by otevřely cestu pro širší a dlouhodobé zapojení OPK do tohoto procesu jako jeho integrujícího faktoru. Mimo pozornost nezůstávají i ostatní země nejen tohoto regionu. Cílem je jejich zapojením do kooperačních programů a tím zajištění přítomnosti Ruska v těchto regionech a tím vytváření protiváhy angažovanosti USA. Hlavním cílem vojensko-technické politiky však zůstává restaurace pozice Ruska jako světové velmoci.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ALMAJEV, M. Ch., ASTAPOV, K. L. *Rozvitije oboronno-promyšlennogo kompleksa: zakonodatelstvo i realii*. In Problemy reformirovanija oboronno-promyšlennogo kompleksa. Analitičeskij vjestnik, 2005, č. 2. Analitičeskoje upravlenije Apparata Sovjeta Federacii. Moskva 2005.

⁶⁷³ MAKIJENKO, K. Indijskij oružejnyj rynek: konkurencija obostrajetsja. URL: <http://www.cast.ru/comments/?form=print&id=275> [cit.-2007-10-11]

⁶⁷⁴ Tamtéž.

AVDEJEV, Ju. *Jest' 6-milliardnyj rubjež!* Krasnaja zvezda. URL: <http://www.redstar.ru/2006/02/11_02/2_02.html> [Aktual.-2007-10-05]

BELJANINOV, A. J.: *Ocenka gosudarstvennym posrednikom investicionnoj privlekatelnosti predprijatij-ispolnitelej kontraktov v sfere vojenno-techničeskogo sotrudničestva*. Disertační práce. Moskva: Ruská ekonomická akademie, Institut financí, 2002, 186 s.

BURENOK, V. M., BABKIN, G. B., KOSENKO, A. A. *Oboronno-promyšlennij kompleks: sostojanije i perspektivy razvitija*. In *Vojennaja mysl*, 2005, N ° 6, s. 35-41. ISSN 0236-2058

BURUTIN, A.G. O nekotorych aspektech vojenno-techničeskoj politiki gosudarstva v novoj redakci vojennoj doktriny RF. In *Vojennaja mysl*, 2007, № 3, s. 29-34. ISSN 0236-2058

BURUTIN, A. *Rossijskij oboronno-promyšlennij kompleks na sovremennom etape*. In *Vojennyj parad*. 2005. č. 1. ISSN 1029-4678.

BURUTIN, A. Vystoupení na konferenci „O stavu a opatřeních ke zvýšení kvality výzbroje a vojenské techniky“ v Rostově na Donu. In *Vojenno-promyšlennij kurjer*. 2005, č. 7. URL: <http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005.74.articles.defence_01> [Aktual.-2007-10-05]

CYMBAL, V. I. *Naučnyje problemy vojenno-ekonomičeskich issledovanij v perechodnyj period*. Teze referátu předneseného 18. prosince 2001 na Vědecké radě Institutu ekonomiky přechodného období. Moskva: 2001. URL: <<http://www.iet.ru/publication.php?folder-id=44&publication-id=4701>> [Aktual.-2007-10-05]

FONTANEL, J.-BRUNAT, E. *Economic Cause of an Eventual Rearmament*. Vystoupení na mezinárodní konferenci „Reforming Strategic Sector of the Economy (Natural Monopolies and the Defence Komplex) and National Security of Russia“, konané 5.-6. června 2001 v Moskvě. ECAAR-RUSSIA Newsletter URL: <http://www.fastcenter.ru/ecaar/ecabul5_e.html#bu28> [Aktual.-2007-07-24]

Itogi vojenno-techničeskogo sotrudničestva Rossuji c inostrannymi gosudarstvami v 2006 godu. (Tisková zpráva). URL: <<http://www.fsvts.gov.ru/db/kvts-portal/57BF13E33322F754C325728F6C62/ddb/formal/doc.doc.html>> [cit.-2007-07-12]

KARNOZOV, V. Krupnyje zakazy podvigli promyšlennikov Rossji i Ukrajiny na objedinenije usilij. IN *Vojenno-promyšlennij kurjer*, N 37 (203). URL: http://www.vpk-news.ru/article.asp?pr_sign=archive.2007.203.articles.defence_01 [Aktual.-2007-10-05]

KEDROV, I. *Rossijskaja raketa zakryvajet pustujuščuju nišču na evropejskom rynke sredstv vyvedenija*. *Vojenno-promyšlennij kurjer*. 2005, č. 14. URL: <http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005.81.articles.defence_01> [Aktual.-2007-10-05]

KLEIN, L. R. Mirnyj dividend a plany sozdanija protivoraketnogo ščita. ECAAR-Rossija. Inform-bjulleten, červen2001, sešit 5, část1. URL: <http://www.fastcenter.ru/ecaar/ecabul5_ru.html#bul024#bul024> [Aktual.-2007-10-05]

KOS, D. A. *Integracija vojnogo proizvodstva*. In *Vojenno-promyšlennij kurjer*. 2005. URL: <http://www.vpa-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005.86.articles.concepcion_01> [Aktual.-2007-10-05]

KORETČENKO, J. *V interesach Rossiji. Programmy sotrudničestva s zapadom trebujut strachovogo obespečenija*. In *Vojenno promyšlennij kurjer*. 2004, č. 46.

KRČ, M., ŠTANCL, L., SEDLÁKOVÁ, H. *Vývojové tendence ruského obranného průmyslového komplexu*. Závěrečná zpráva výzkumného projektu K102/1-2005 vypracovaná pro potřeby poslance Parlamentu ČR doc. Ing. Miloše TITZE. Brno: Katedra ekonomie, 2005.

MAKIJENKO, K. *Očerednyje zadači rossijsko-kitajskogo vojenno-techničeskogo sotrudničestva*. Export Vooruženij, 2004, č. 6. URL: <<http://www.cast.ru/journal/2004/problem>> [Aktual.-2007-10-05]

MAKIJENKO, K. Indijskij oružejnyj rynek: konkurencija obostrajetsja. URL: <http://www.cast.ru/comments/?form=print&id=275> [Aktual.-2007-10-05]

Materiály konference „O stavu a opatřeniích ke zvýšení kvality výzbroje a vojenské techniky“, konané ve dnech 9. – 10. února 2005 v Rostově na Donu. URL: http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005articles.defence_01 [Aktual.-2007-10-05]

MENŠIKOV, S. *Stav obranného komplexu Ruska*. Zpráva přednesená na společném rusko-finském semináři k problémům ruské ekonomiky, Helsinky 3. října 2000. URL: <http://www.ecaar-russia.org.htm> [Aktual.-2007-10-05]

MOSKOVSKIJ, A. *Vypolnenije namječennych planov razvitij vooruženija i vojennoj techniki-zalog povyšeniija oboronosposobnosti gosudarstva*. URL: http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2004.26.articles.weapon_01 [Aktual.-2007-10-05]

NEDBAL, J. *Výdaje na obranu po ukončení studené války a jejich vliv na ekonomický vývoj*. In Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C-D. Brno, 2000, zvláštní číslo.

NIKOLSKIJ, A, V. *VPK na golodnom pajte. Dengi gosudarstva v prošlom godu ne došli do oboronki*. Moskva: Vjedomosti, 09. 06. 2005. Komentář CAST. URL: <http://www.cast.ru/comments/?id=180> [Aktual.-2007-10-05]

OZEROV, V. „*Oboronka*“ *podnimajetsja s kolen. Udalos perelomit negativnyje tendenciji v financovaniji otrasli*. In Vojenno promyšlennyj kurjer. 2005, č. 11.

PUCHOV, R. N. *Vyzovy globalizaci i rossijskij oboronno-promyšlennyj kompleks*. Tisková konference. Moskva: Institut rozvoje tisku. 18. prosince 2002. URL: <http://www.cast.ru/seminars/?form=print&id=77> [Aktual.-2007-10-05]

PUKHOV, R., BARABANOV, M. *Challenges to the Reform of Defense R&D In Russia*. In Moscow Defense Brief. URL: <http://mdb.cast.ru/mdeb/1-2007/item3/article/?form=print> [Aktual.-2008-08-12]

PUTIN, V. V. *Vystoupení na zasedání Komise pro vojensko-technickou spolupráci se zahraničními státy*. 18. února 2005. URL: <http://www.milparade.ru/index.php?id=1415> [Aktual.-2007-10-05]

PUTIN, V. V. *Vystoupení na poradě Komise pro vojensko-technickou spolupráci se zahraničními státy konané dne 21. 03. 2001*. URL: <http://president.kremlin.ru/text/appears/2001/03/28506.shtml> [Aktual.-2007-10-05]

Sborník materiálů: *Puti razvitija VPK*. URL: http://www.mfit.ru/defensive/vestnik/vestnik1_1.html [Aktual.-2007-10-05]

SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security. URL: http://first.sipri.org/non_first/milex.php [Aktual.-2007-10-05]

SOKOLOV, A.V. *Oboronnaja promyšlenost Rossiji: na dne?* In. EKO, 1999, č. 9, s. 56.

THE PEACE DIVIDEND (edited by Nils P. Gleditsch at al.). Elsevier Science B.V., Amsterdam, 1996, 235 s. ISBN 0-444-82482-0.

VINKOVSKIJ, A. I. *Oboronno-promyšlennyj kompleks v sisteme nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii: sostojanie a problemy zakonodatelnogo obespečeniija*. In Problemy reformirovanija oboronno-promyšlennogo komplekca. Analitičeskij vjestnik, č. 2, 2005. Analitičeskoje upravlenije Apparata Sovjeta Federacii. Moskva 2005.

Výnos Prezidenta Ruské federace č. 1083, ze 16. srpna 2004 „O zřízení Federální služby pro vojensko-technickou spolupráci Ruské federace“. URL: http://www.government.ru/data/static-text.html?he_id=1052 [Aktual.-2007-06-08]

Zákon o vojensko-technické spolupráci Ruské federace se zahraničními státy. URL:
<http://www.scrf.gov.ru/documents/decree/1998_114.shtml> [Aktual.-2007-10-05]

Internetové zdroje:

<http://www.scrf.gov.ru/documents/decree/1998_114.shtml> [Aktual.-2007-10-05]

<http://ts.vpk.ru/corporate/otrasl/new/otr_2001> [Aktual.-2007-10-05]

<<http://president.kremlin.ru/text/appears/2001/03/28506.shtml>> [Aktual.-2007-10-05]

<http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005articles.defence_01> [Aktual.-2007-10-05]

<http://www.vpk-news.ru/print.asp?pr_sign=archive.2005.86.articles.concepcion_01> [Aktual.-2007-10-05]

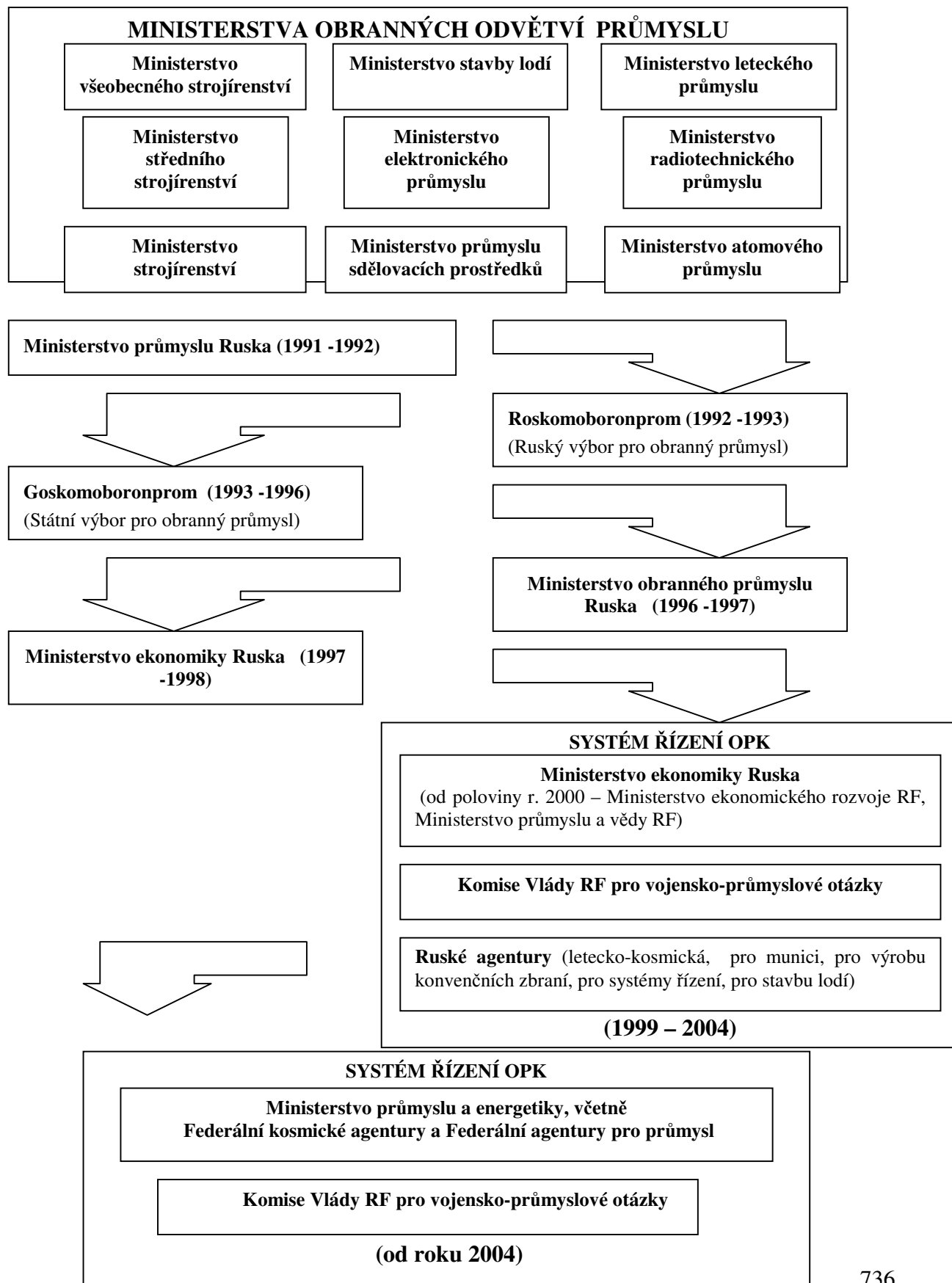
<http://www.government.eu/data_static-text.html?he_id=1052> [Aktual.-2007-10-05]

<<http://www.vpk.ru/word.htm>> [Aktual.-2007-10-05]

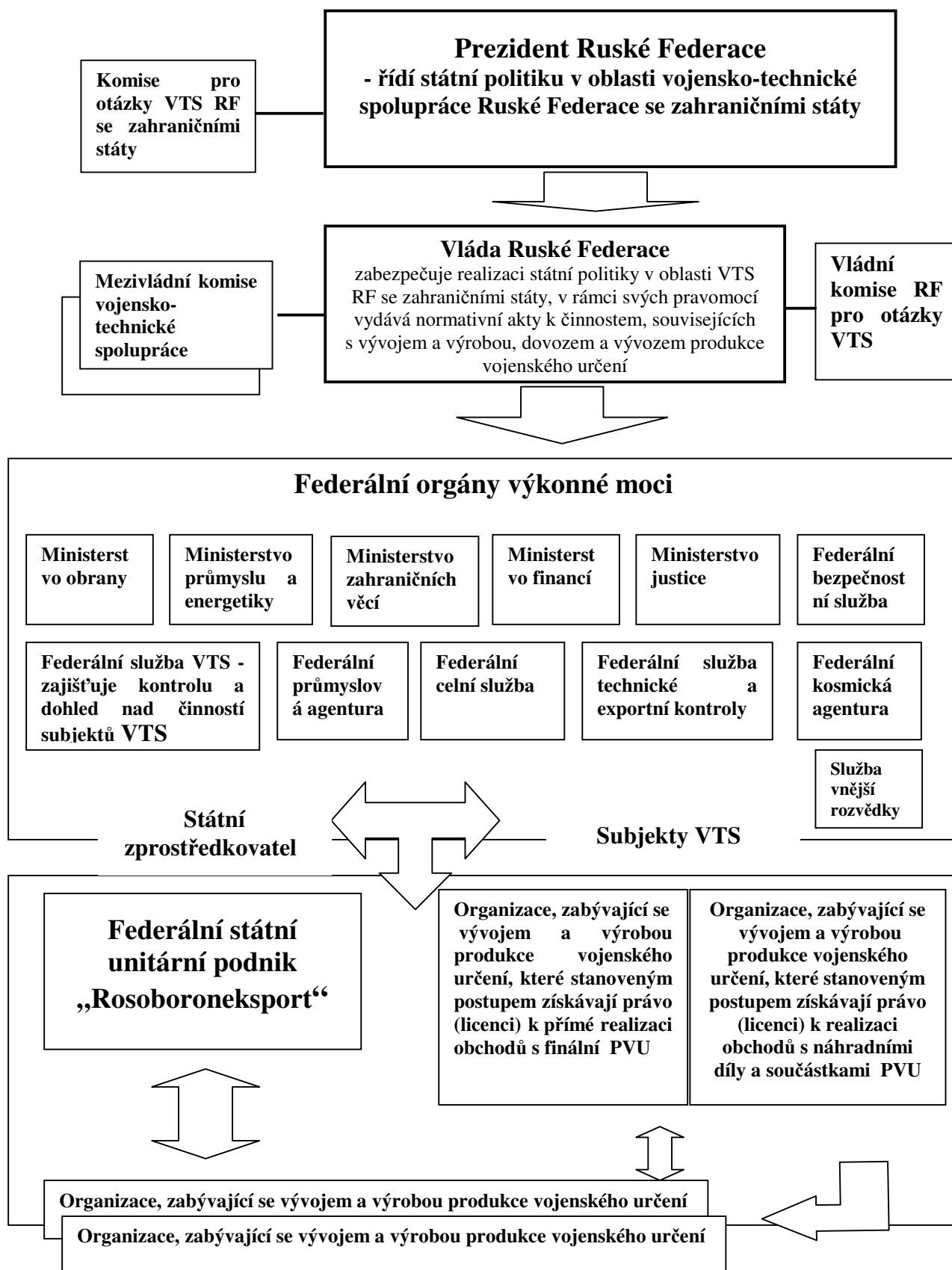
<http://ts.vpk.ru/corporate/otrasl/new/otr_2001> [Aktual.-2007-10-05]

Příloha 1

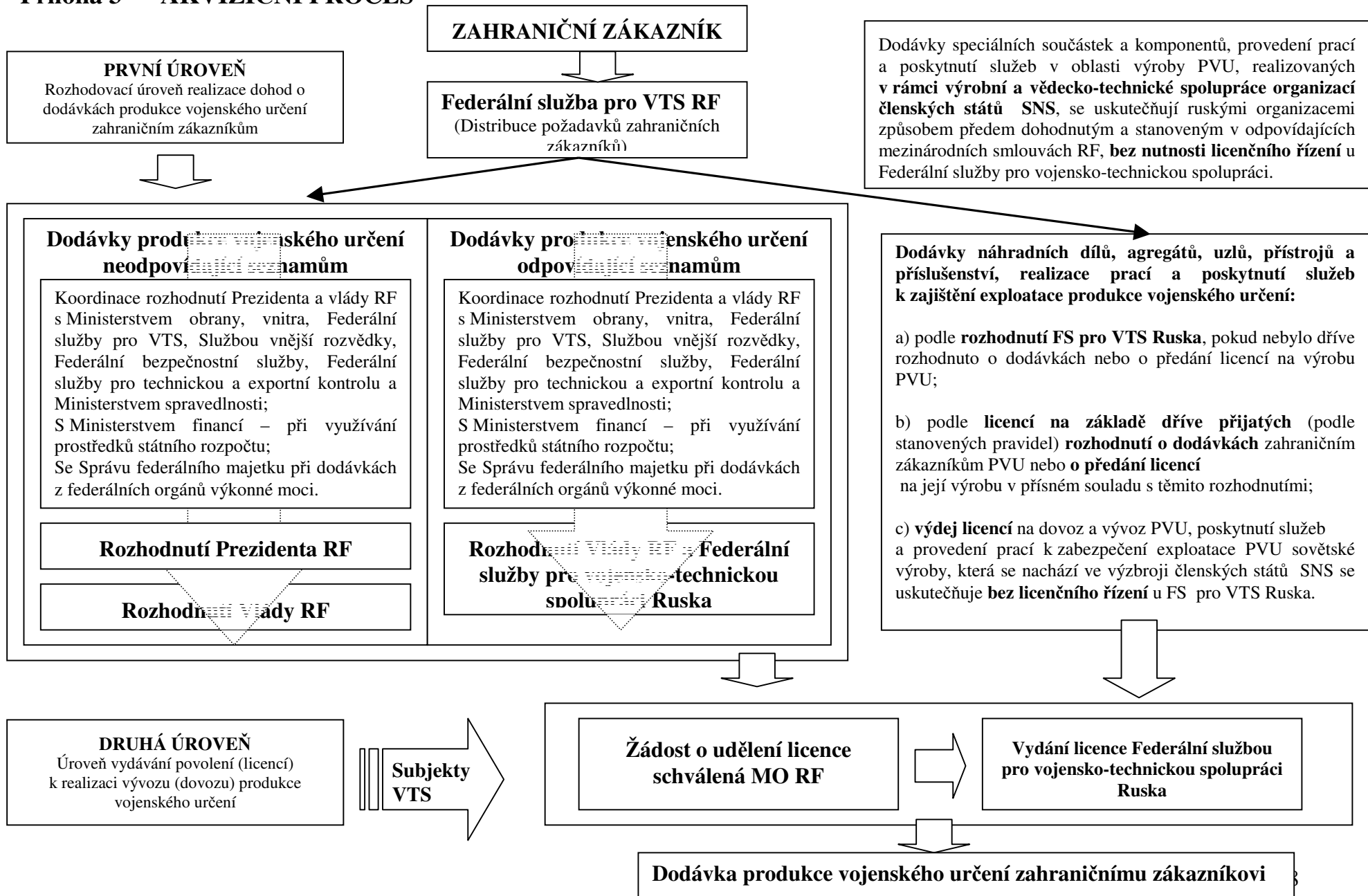
**EVOLUCE SYSTÉMU ŘÍZENÍ OBRANNÉHO PRŮMYSLOVÉHO
KOMPLEXURUSKÉ FEDERACE
(bez komplexu jaderného vyzbrojování)**

STRUKTURA STÁTNÍHO ŘÍZENÍ ČINNOSTI VE SFÉŘE VOJENSKO-TECHNICKÉ SPOLUPRÁCE RUSKÉ FEDERACE SE ZAHRANIČNÍMI STÁTY

Příloha 3 AKVIZIČNÍ PROCES

ZAHRANIČNÍ ZÁKAZNÍK

PRVNÍ ÚROVEŇ

Rozhodovací úroveň realizace dohod o
dodávkách produkce vojenského určení
zahraničním zákazníkům

Federální služba pro VTS RF
(Distribuce požadavků zahraničních
zákazníků)

Dodávky speciálních součástek a komponentů, provedení prací
a poskytnutí služeb v oblasti výroby PVU, realizovaných
**v rámci výrobní a vědecko-technické spolupráce organizací
členských států SNS**, se uskutečňují ruskými organizacemi
způsobem předem dohodnutým a stanoveným v odpovídajících
mezinárodních smlouvách RF, **bez nutnosti licenčního řízení** u
Federální služby pro vojensko-technickou spolupráci.

**Dodávky pro vojenské určení
neodpovídající seznamům**

Koordinace rozhodnutí Prezidenta a vlády RF
s Ministerstvem obrany, vnitra, Federální
služby pro VTS, Službou vnější rozvědky,
Federální bezpečnostní služby, Federální
služby pro technickou a exportní kontrolu a
Ministerstvem spravedlnosti;
S Ministerstvem financí – při využívání
prostředků státního rozpočtu;
Se Správu federálního majetku při dodávkách
z federálních orgánů výkonné moci.

Rozhodnutí Prezidenta RF

Rozhodnutí vlády RF

**Dodávky pro vojenské určení
odpovídající seznamům**

Koordinace rozhodnutí Prezidenta a vlády RF
s Ministerstvem obrany, vnitra, Federální
služby pro VTS, Službou vnější rozvědky,
Federální bezpečnostní služby, Federální
služby pro technickou a exportní kontrolu a
Ministerstvem spravedlnosti;
S Ministerstvem financí – při využívání
prostředků státního rozpočtu;
Se Správu federálního majetku při dodávkách
z federálních orgánů výkonné moci.

**Rozhodnutí vlády RF - Federální
služba pro vojensko-technickou
spolupráci Ruska**

**Dodávky náhradních dílů, agregátů, uzlů, přístrojů a
příslušenství, realizace prací a poskytnutí služeb
k zajištění exploatace produkce vojenského určení:**

- a) podle **rozhodnutí FS pro VTS Ruska**, pokud nebylo dříve
rozhodnuto o dodávkách nebo o předání licencí na výrobu
PVU;
- b) podle **licencí na základě dříve přijatých** (podle
stanovených pravidel) **rozhodnutí o dodávkách** zahraničním
zákazníkům PVU nebo o **předání licencí**
na její výrobu v přísném souladu s těmito rozhodnutími;
- c) **výdej licencí** na dovoz a vývoz PVU, poskytnutí služeb
a provedení prací k zabezpečení exploatace PVU sovětské
výroby, která se nachází ve výzbroji členských států SNS se
uskutečňuje **bez licenčního řízení** u FS pro VTS Ruska.

DRUHÁ ÚROVEŇ

Úroveň vydávání povolení (licencí)
k realizaci vývozu (dovozu) produkce
vojenského určení

**Subjekty
VTS**

**Žádost o udělení licence
schválená MO RF**

**Vydání licence Federální službou
pro vojensko-technickou spolupráci
Ruska**

Dodávka produkce vojenského určení zahraničnímu zákazníkovi

PROBLÉM MIGRÁCIE VO SVETOVEJ POLITIKE

radolist@yahoo.de

Abstrakt

S fenoménom migrácie sú dnes konfrontovaní obyvatelia takmer vo všetkých vyspelých štátoch sveta. Postoj k prisťahovalcom už dlhé roky tvorí bazálnu súčasť programových vyhlásení európskych vládnych kabinetov, či výročných správ amerických prezidentov. Aké príčiny ale vyvolávajú tento fenomén v 21. storočí? Ide výlučne o ekonomické dôvody, alebo ich možno rozdeliť do ďalších skupín?

Kľúčovým úsilím pri výskume modernej svetovej migrácie je teda definovanie dôvodov opustenia krajiny pôvodu. Rovnako aj cieľom predloženého príspevku je identifikovanie dôvodov vzniku novodobej migrácie vo svete podľa dnes veľmi často používaného teoretického modelu tzv. faktorov prisťahovania a vytlačania. Ako názorný príklad vplyvu migrácie na domácu politiku bude slúžiť zmapovanie tejto otázky ako jednej z primárnych tém vo volebnej kampani vybranej západoeurópskej krajiny – Švajčiarska.

Abstract

The citizens in almost every well developed countries are often confronted by the migration phenomenon. The attitude against the immigrants is creating the baseline of the political platforms in European governmental cabinets for a long time, as well as annual reports by American Presidents. What are the reasons invoking this phenomenon in 21th. century? Is it exclusively the economic reason or can we divide it into variable pools (groups)?

The crucial struggle in the research of modern global migration is to define the reasons of the origin country abandonment. The aim of the submitted contribution is to identify the reasons of the uprising modern migration form in the world according to often used theoretical model of immigration and emigration by nowadays. As a demonstrative example of the migration influence to domestic politics will be used the analyzed situation as the one of the pillar topics in the electoral campaign of chosen Western European country – Switzerland.

1. Úvod

V polovici októbra 2007 prebehla v jednej zo slovenských súkromných televízií politická debata na tému doteraz málo diskutovaného problému – migrácie resp. prisťahovalctva. Dialóg medzi poslancom Národnej rady Slovenskej republiky Vladimírom Palkom z KDH a poslankyňou Európskeho parlamentu Monikou Flašíkovou-Beňovou z vládnej strany Smer-SD patrila na Slovensku k prvým verejným diskusiám medzi predstaviteľmi politickej elity na uvedenú tému. Podnet však nevznikol ako odraz aktuálneho vnútropolitického problému, ale z návrhu európskeho komisára pre spravodlivosť a bezpečnosť Franca Frattiniho riešiť nedostatok pracovných miest v členských štátoch Európskej únie zriadením tzv. „modrých kariet“, ktoré by po vzore amerických. „zelených

kariet“ umožnili vysokokvalifikovaným príslušníkom nečlenských štátov ľahšie uplatnenie na pracovnom trhu. Po už skoršom avizovaní⁶⁷⁵ predniesol Frattini svoju myšlienku ministrom vnútra členských štátov 23. októbra 2007 v Lisabone. Domácou reakciou na návrh európskeho komisára bola v slovenských podmienkach skutočne ojedinelá verejná debata o možnosti využitia potenciálu migrujúceho obyvateľstva.

Téma migrácie sa tak aj na Slovensku dostala do pozornosti predstaviteľov politickej elity. S nedostatkom pracovnej sily v niektorých oblastiach národného hospodárstva, ale rovnako aj s negatívnymi demografickými ukazovateľmi sa postupne dostáva do politickej diskusie ako uvažovaná možnosť pri riešení sprievodných problémov rýchlo rastúcej ekonomiky. Otázne však ostáva, do akej miery je pripravené na príchod zahraničných pracovníkov a s tým súvisiaci prienik nových kultúrnych vzorcov do spoločnosti, pôvodné obyvateľstvo cieľovej krajiny. Percentuálny nárast voličských preferencií európskych krajne pravicových strán, ktoré majú svoj volebný program založený na verbálnych útokoch voči prisťahovalcom, je dôkazom nepripravenosti časti pôvodného obyvateľstva na bezkonfliktné spolunažívanie s príslušníkmi iného štátu, kultúry resp. civilizácie. Nespokojnosť obyvateľstva následne dokážu využiť pravicové stranícke formácie pri mobilizácii svojho voličského elektorátu. Migrácia sa tak od druhej polovice 20. storočia stala v západnej Európe dôležitou témou predvolebných kampaní a od systémovej zmeny na konci osemdesiatych rokov minulého storočia aj v niektorých krajinách bývalého komunistického bloku. Postoj k prisťahovalcom sa stáva bazálnou súčasťou programových vyhlásení európskych vládnych kabinetov. Podobne vyzerá situácia vo vyspelých krajinách mimo starého kontinentu. Napr. v Spojených štátoch amerických tvorí téma migrácie neodmysliteľnú súčasť pravidelných prejavov prezidentov o stave únie.

V predložennom príspevku budem hľadať hlavné dôvody vzniku svetovej migrácie. Predstavím ich podľa dnes veľmi často uvádzaného teoretického modelu tzv. faktorov prisťahovania a vytlačania. Následne v krátkosti sústredím svoju pozornosť na jednu z európskych krajín (Švajčiarska) s najvyšším percentuálnom podielom prisťahovalcov. Cieľom bude nájsť odpoveď, či postoj švajčiarskych straníckych subjektov k otázkam migrácie má určitú váhu medzi predvolebnými témami.

2. Migrácia vo svete

Migrácia, či už medzi štátmi alebo v rámci nich, je stará ako ľudstvo samo. V novodobých dejinách naberá na svojej intenzite predovšetkým po priemyselnej revolúcii v 19. storočí s rozvojom modernej spoločnosti, vytvorením národných štátov a inštitúcie štátnej príslušnosti, rastie s rozmachom národných hospodárstiev, s prehlbovaním ekonomických rozdielov medzi jednotlivými štátmi, ale predovšetkým po nastolení mieru a demokracie v západnej Európe po druhej svetovej vojne.

Medzi rokmi 1815-1930 emigrovalo z ekonomických a politických dôvodov viac ako 50 miliónov obyvateľov z európskych krajín na americký kontinent. Z nich cca. 38 miliónov našlo svoj nový domov v Spojených štátoch amerických.⁶⁷⁶ Na konci prvej svetovej vojny, s rozpadom veľkých multinárodných monarchií vznikajú v novovzniknutých národných štátoch národnostné skupiny, ktorých práva sú potláčané pôvodným obyvateľstvom. Znevýhodnené

⁶⁷⁵ Pozri BBC News (2007): *Migrants are good, says Brussels*. 13. september 2007. On: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/6993405.stm> (23.10.2007).

⁶⁷⁶ Pozri: Hoerder, D. (1997): *Labour Migration in the Atlantic Economies*. In: Münz, R., Phasen und Formen der europäischen Migration. In: Angenendt, S., (ed.): *Migration und Flucht, Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gesellschaft*. Mníchov, s. 35-47, tu 35.

obyvateľstvo opúšťa krajinu pôvodu s cieľom nájsť si nový životný priestor. Po prvej svetovej vojne bolo z dôvodov nátlaku, etnických čistiek alebo repatriácií donútených k emigrácii cca. šesť miliónov Európanov.⁶⁷⁷ K migračným vlnám dochádzalo v Európe v dôsledku druhej svetovej vojny. Cca. dvanásť miliónov Nemcov bolo po druhej svetovej vojne vyhnaných z bývalých východných oblastí patriacich Nemecku, rovnako z Poľska, z Československa, Maďarska a Juhoslávie.⁶⁷⁸

Počet migrujúceho obyvateľstva rástol v druhej polovici dvadsiateho storočia s prehľbovaním ekonomických rozdielov medzi svetovými regiónmi. V povojnovom období slúžili prisťahovalci ako prostriedok na naštartovanie ekonomického rastu štátov západnej Európy. Cieľové krajiny tak boli zásobované lacnou a flexibilnou pracovnou silou, naopak krajiny pôvodu tlmili odlivom časti obyvateľstva sociálne problémy spojené s hospodárskou zaostalosťou.

Počet migrantov rovnako narástol po neutíchajúcich konfliktoch v hospodársky menej vyspelých krajinách Afriky a Ázie. Na začiatku 90. rokov sa hovorilo o 80. miliónoch migrantov, z čoho asi polovica sa nachádzala vo vyspelých krajinách – 15-20 miliónov v západnej Európe a v severnej Amerike a 2-3 milióny vo vyspelých krajinách juhovýchodnej Ázie⁶⁷⁹. Len v samotnej Európskej únii žilo pre jej rozšírením v roku 2004 cca. 20 miliónov cudzincov s legálnym pobytom, odhládnuť od tých, ktorí už získali štátne občianstvo jednotlivých krajín.⁶⁸⁰ Iné štatistiky hovoria o vyšších číslach. Podľa Hödla v roku 1990 žilo vo svete cca. dokonca 120 miliónov ľudí mimo hraníc materskej krajiny.⁶⁸¹ O desať rokov sa tento počet zvýšil na cca. 175 miliónov. Podľa odhadov medzinárodných organizácií z roku 2005 tak až tri percentá obyvateľov sveta žilo mimo svojej vlasti.⁶⁸² Pádom „železnej opony“ na konci osemdesiatych rokov, otvorením hraníc smerom na západ, následnou demokratizáciou spoločnosti a s postupnou transformáciou národných ekonomík musia už aj štáty bývalého socialistického bloku čeliť problémom spojených s migrujúcim obyvateľstvom.

O migrácii sa v súčasnosti uvažuje aj v súvislosti s populačnými zmenami, najmä v krajinách s rýchlym ekonomickým rastom. Počet novonarodených detí sa na jednej strane postupne znižuje, na strane druhej priemerná dĺžka života sa naopak predlžuje. Mnohé ekonomicky vyspelé krajiny dnes trápí problém zabezpečiť prirodzenú reprodukciu obyvateľstva.⁶⁸³ Populácia v niektorých európskych krajinách doslova vymiera. Sociálne poisťovne v európskych štátoch upozorňujú na nebezpečenstvo zrútenia systémov dôchodkového zabezpečenia v prípade negatívnych demografických trendov. Práve

⁶⁷⁷ Pozri: Münz, R. (1997): *Phasen und Formen der europäischen Migration*. In: Angenendt, S., (ed.): *Migration und Flucht. Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gesellschaft*. Mníchov, s. 35-47, tu 36.

⁶⁷⁸ Tamtiež: s. 37.

⁶⁷⁹ Martin, Ph.: *The Migration Issue*. In: King, Russel (ed.), *The New Geography of European State System*, In: *Migrácia a Rómovia*. Bratislava 2002.

⁶⁸⁰ Wöhlcke, M. (2001): *Grenzüberschreitende Migration als Gegenstand der internationalen Politik*, In: *Politik und Zeitgeschichte* (B 43/2001), s. 31-39, tu 32

⁶⁸¹ Pozri Hödl G. A kol. (2000): *Internationale Migration: Einleitung*. In: Husa, K.; Parnreiter, C.; Stache, I. (ed.): *Internationale Migration. Die globale Herausforderung des 21. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Brandes und Apse, s. 9-23, tu s. 9.

⁶⁸² Internationales Arbeitsamt Genf (2004): *Der Weg zu einer fairen Behandlung von Wanderarbeitnehmern in der globalen Wirtschaft*. Ženava: Internationales Arbeitsamt Genf, s. 8.

⁶⁸³ Pozri: Thranhardt, D. (1997): *Zuwanderungspolitik im europäischen Vergleich*. in: Angenendt, S., (ed.): *Migration und Flucht. Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gesellschaft*. Mníchov, s. 137-153, tu 137.

o prisťahovalectve obyvateľstva z iných krajín sa uvažuje ako o možnom spôsobe zmiernenia nepriaznivých demografických zmien v štátoch Európskej únie. Experti pravidelne prinášajú informácie o počtoch cudzincov, ktorí sú pre národné štáty nevyhnutne potrební na zabezpečenie ich základných ekonomických funkcií. Pre ilustráciu, podľa odhadov odborníkov potrebuje Nemecko na zastavenie poklesu a následnú stabilizáciu počtu produktívneho obyvateľstva ročne 400 000 prisťahovalcov.⁶⁸⁴ Podobne v Českej republike môže pozitívne migračné saldo na určitú obmedzenú dobu kompenzovať očakávaný nepriaznivý vývoj populácie a zabrániť poklesu obyvateľov pod hranicu 10 miliónov.⁶⁸⁵ Vo Veľkej Británii by sa mal počet obyvateľov v štátom stanovenom dôchodkovom veku v rokoch 2011 až 2040 zvýšiť z 10,8 milióna na 16 miliónov. Napriek tomu existujú aj skeptické pohľady vo vzťahu k riešeniu demografickej krízy prisťahovalcami z iných krajín. Podľa správy poradného Výboru ekonomickej politiky EÚ z novembra 2007 ani rastúci počet prisťahovalcov nedokáže v priebehu nasledujúcich desaťročí nahradiť úbytok populácie v produktívnom veku v krajinách Európskej únie. Na územie únie by tak malo do roku 2050 prísť až 40 miliónov imigrantov. Podľa autorov správy však takýto enormný počet prisťahovalcov dokáže vynahradiť negatívny vplyv starnutia pracovnej sily iba čiastočne a len v krátkom období.⁶⁸⁶ Riešenie uvedeného problému pozývaním migrantov je však pre spoločnosť vysoko citlivou témou.

Migračné politiky jednotlivých krajín sa však doteraz výrazne odlišujú. Niektoré štáty vyvíjajú snahy o potlačenie príčin vyvolávajúce migráciu, iné sa stavajú k týmto otázkam negatívne, ďalšie skupiny štátov dokonca aktívne vystupujú proti akýmkoľvek pokusom o liberalizáciu, či zjednotenie európskej migračnej politiky. Migrácia tak v priebehu dvadsiateho storočia nadobudla globálny rozmer, ktorý nie je možné riešiť výlučne na úrovni národných štátov, skôr si vyžaduje vytvoriť spoločnú migračnú koncepciu hospodársky vyspelých krajín.

3. Príčiny vzniku migrácie

Kľúčovým úsilím pri výskume svetovej migrácie je definovanie dôvodov opustenia krajiny pôvodu. Faktory vzniku resp. dôvody migrácie sa všeobecne radia do dvoch skupín. Hovoríme o tzv. *faktoroch priťahovania* a *faktoroch vytlačania* migrantov.⁶⁸⁷ Faktory priťahovania vznikajú v cieľových krajinách tým, že ponúkajú príslušníkom iných štátov alebo spoločnosti niečo (statky, služby hodnoty), čo sa v krajine pôvodu nenachádza, resp. nachádza sa to v obmedzenej miere. Faktory vytlačania vznikajú naopak v krajinách pôvodu. Ide o faktory, ktoré bránia jednotlivcom naplňať ich spoločenské, ako aj individuálne očakávania, napr. nízke mzdy, etnické napätie, vojenské konflikty etc. K migrácii dochádza teda preto, že v niektorých krajinách sú vytvárané výhodné podmienky pre ľudskú existenciu, t.j. štáty vytvárajú podmienky priťahujúce cudzokrajné obyvateľstvo a naopak, niektoré krajiny produkujú tlaky, ktoré vytlačajú obyvateľstvo z vlastného teritória. Presnú hranicu medzi faktormi priťahovania a faktormi vytlačania je možné definovať len veľmi ťažko. Faktory vytlačania sa zdôrazňujú väčšinou pri migrácii z dôvodu vojnových konfliktov, či ťažkých a zdĺhavých hospodárskych kríz. Pri rozhodovaní o opustení krajiny pôvodu však

⁶⁸⁴ Wöhlcke, M. (2001): *Grenzüberschreitende Migration als Gegenstand der internationalen Politik*, In: Politik und Zeitgeschichte (B 43/2001), s. 31-39, tu 32.

⁶⁸⁵ Horáková, M. (2003): *Obyvatelstvo, trh práce a migrace v České republice*, s. 1. On: http://www.vupsv.cz/-montreal_cz.pdf, (20.10.2007).

⁶⁸⁶ Pozri: SME (2007): *Prisťahovalci nenahradia pokles Európanov*. In: Denník SME, ročník 7, 23.11.2007.

⁶⁸⁷ Pozri napr. Pozri Pries, L. (2001): *Internationale Migration*. Bielefeld: Transcript Verlag.

migrant musí brať do úvahy obe skupiny faktorov. Uvedené faktory je možné ďalej skúmať z pohľadu ekonomického, sociálneho a politického.

3.1. Ekonomické faktory migrácie

Skúmaním ekonomických faktorov priťahovania (napr. silná ekonomika, vysoká mzda, dopyt po pracovnej sile, vysoká životná úroveň v cieľových krajinách) a naopak vytláčajúcich faktorov (napr. slabý dopyt po práci, nízka priemerná mesačná mzda, vysoká nezamestnanosť, inflačná špirála v krajinách pôvodu) sa venujú *najstaršie klasické ekonomické teórie, neoklasické ekonomické teórie* a rovnako aj *nové ekonomické teórie pracovnej migrácie*. Prvé dve menované sa na migráciu nazerajú z pohľadu makroekonomických ukazovateľov. Za základný dôvod migrácie považujú hospodársku nerovnováhu medzi ekonomicky vyspelými a ekonomicky chudobnými krajinami. Neoklasické ekonomické teórie vznikajú ako reakcia na najstaršie resp. klasické teórie. Zatiaľ čo najstaršie teórie nazerajú na príčiny migrácie z pohľadu nerovnomernej alokácie pracovných možností a s tým súvisiacim rozdielom medzi ponukou a dopytom po práci v jednotlivých regiónoch alebo štátoch, neoklasické teórie vidia hlavnú príčinu v mzdových rozdieloch.⁶⁸⁸ Faktor mzdových príjmov je ďalej posilňovaný vysokou mierou nezamestnanosti v krajine pôvodu.

Ekonomicky orientované teórie medzinárodnej pracovnej migrácie chápu tento jav ako určitú formu mobility pracovnej sily.⁶⁸⁹ Ľudia sa teda pre migráciu rozhodujú na základe porovnávania výšky miezd a šance zamestnať sa v rozličných krajinách v tom istom, podobnom alebo v úplne odlišnom hospodárskom odvetví. Toto makroekonomické vnímanie migrácie je doplnené o mikroekonomický aspekt, ktorý nazerá na človeka ako na racionálne konajúceho jednotlivca.⁶⁹⁰ Človek v procese rozhodovania berie do úvahy náklady spojené s migráciou a výnosy z nej. Ľudia si vyberajú cieľovú krajinu podľa možnosti čo najlepšieho uplatnenia v ekonomickom procese. Migrácia sa z tohto pohľadu vníma ako investícia do vlastnej budúcnosti, s ktorou sú, podobne ako pri investíciách na iných trhoch, spojené určité riziká.

Definovať dôvody presunov obyvateľstva výlučne na základe ekonomických teórií však nie je dostačujúce. Ak by platilo pravidlo, že dôvodom pracovnej migrácie sú výlučne vyššie mzdy v cieľovej krajine, počet migrujúcich obyvateľov z ekonomicky menej vyspelých štátov by bol neporovnateľne vyšší. Z tohto dôvodu sú neoklasické teórie migrácie vystavené intenzívnej kritike a doplnené novými koncepciami, ktoré pri vysvetľovaní dôvodov migrácie berú do úvahy aj neekonomické faktory. Neoklasickým teóriám sa vyčíta aj prílišné zjednodušovanie a zovšeobecňovanie. V posledných desaťročiach boli doplnené *novými ekonomickými teóriami*.⁶⁹¹ Zatiaľ čo neoklasické teórie sa pokúšajú vysvetliť aspekty pracovnej migrácie predovšetkým na úrovni celej populácie, nové ekonomické teórie sústreďujú pozornosť na aspekty rozhodovania na mikroekonomickej úrovni.⁶⁹² V popredí záujmu nových teórií stojí rodina, domácnosť alebo inak definovaná jednotka produkcie a spotreby, nie autonómne individuum. Mzdové rozdiely nie sú nevyhnutnou príčinou zmeny svojho životného priestoru. Migrácia umožňuje rodine stať sa nezávislou na lokálnej úrovni, zlepšiť svoju ekonomickú situáciu v porovnaní s inými domácnosťami, dokáže eliminovať

⁶⁸⁸ Pozri Lebhart, G. (2002): *Internationale Migration*. In: Demographie aktuell, číslo 19, Berlín, s. 78.

⁶⁸⁹ Pozri Pries: *Internationale Migration*, s. 13.

⁶⁹⁰ Pozri Lebhart: *Internationale Migration*, s. 8.

⁶⁹¹ Pozri napr. Stark, O. (1991): *The migration of labor*. Cambridge: Blackwell.

⁶⁹² Pozri Pries: *Internationale Migration*, s. 14-15.

riziká, ktoré sú spojené so stratou pracovného miesta, ak všetci príslušníci pracujú výlučne v jednom regióne.

3. 2. Sociálne faktory migrácie

Z hľadiska pracovnej migrácie sú výška mzdy a šanca uspieť na trhu práce najdôležitejšími faktormi, hoci neostávajú jedinými. Napríklad vysokokvalifikovaná pracovná sila z krajín Commonwealthu sa nerozhodne pracovať vo Veľkej Británii len na základe vyšších miezd, ale rovnako aj z iných možno podstatnejších dôvodov, o. i. napr.: z dôvodu príbuznosti jazykov, kultúry, či spoločných dejín. K sociálnym faktorom priťahovania tak patria dobré sociálne a zdravotné zabezpečenie, vhodné podmienky pre vzdelávanie detí a mládeže, z kultúrnych faktorov uvediem príbuznosť jazykov, náboženského vierovyznania, či blízkych kultúrnych vzorcov správania.

K sociálnym koncepciám vysvetľujúcim proces migrácie patria rovnako koncepcie *sociálnych sietí*⁶⁹³ resp. vytvárania sociálnych sietí. Pristáhovalci si v cieľových krajinách vytvárajú skupiny s pevnými sociálnymi väzbami. Mestské štvrte s prevahou zahraničných imigrantov, medzi ktorými existujú silné rodinné či priateľské putá, sú v súčasnosti bežným koloritom európskych veľkomiest. Na ilustráciu komunity migrantov moslimského vierovyznania si v priebehu druhej polovice dvadsiateho storočia vytvorili v Európe celý rad inštitúcií sústreďujúcich sa na náboženské vzdelávanie a uchovávanie moslimskej identity. Sprostredkovaním vzdelania v mešitách, v školách alebo prostredníctvom vlastných masovokomunikačných prostriedkov budujú a uchovávajú kontakty medzi islamskou emigráciou a domovskou komunitou.⁶⁹⁴ Dôvodom migrácie sa v takýchto prípadoch nestávajú výlučne mzdové rozdiely medzi jednotlivými krajinami, ale už existujúca široká sociálna základňa medzi pristáhovalcami s pevnými kontaktmi na domovskú krajinu.

V centre pozornosti sociologického pohľadu stojí aj úloha príbuzenských vzťahov. V tomto prípade ide o príslušníkov rodín, ktorých členovia pracujú v cieľovej krajine už niekoľko rokov. Medzitým si vytvorili širokú sieť sociálnych kontaktov nevyhnutnú na prípravu vhodnej východiskovej pozície pre svojich príbuzných. Sociálne (Lebhart, hovorí o etnických) siete môžu byť vnímané ako forma sociálneho kapitálu, z ktorého ľudia čerpajú tak informácie, ako aj materiálnu alebo psychologickú podporu, ktorá pristáhovalcom uľahčí migráciu ako aj proces postupného prispôsobovania sa novým životným podmienkam.⁶⁹⁵

Zo sociologického pohľadu subjektom migrácie nie je len pracovná sila, ale aj rodinní príslušníci, s ktorými ekonomické teórie migrácie nekalkulujú. Koncepcie sociálnych sietí teda predpokladajú vznik migrácie aj v prípadoch, ak rozdiely v mzdách v jednotlivých štátoch už nie sú také výrazné, aby boli jednoznačným motívom na opustenie rodnej krajiny. Ak medzi pristáhovalcami v cieľovej krajine existuje pevne vybudovaná sociálna sieť, zároveň sa o nej zvyšuje stupeň informovanosti, znižujú sa obavy a klesajú možné riziká s neželaného vystáhovania. Atraktívnosť cieľovej krajiny v očiach potenciálnych migrantov tak úmerne stúpa s intenzitou sociálnych väzieb v skupinách pristáhovaných obyvateľov. Rozvoj týchto sietí je často uľahčený politikou vlád v prospech zjednocovania rodín. Navyše takto vytvorené siete sú relatívne menej citlivé na politické intervencie.⁶⁹⁶

⁶⁹³ Pozri tamtiež, s. 34.

⁶⁹⁴ Pozri Lenč, J.: (2004): *Islamská Európa? Súčasné trendy v determinácii a identifikácii muslimov v Európe*. In: Letavajová, S. (ed.): *Globalizácia verzus identita v stredoeurópskom priestore*. Trnava Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, s. 224-230, s. 227.

⁶⁹⁵ Pozri Lebhart: *Internationale Migration*, s. 20.

⁶⁹⁶ Pozri Divinský, B. (2005): *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava FES – SFPA, s. 22.

3.3. Politické faktory migrácie

K politickým faktorom priťahovania migrácie patrí stabilná (parlamentná) demokracia, politická stabilita, dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd, akceptácia národnostných a etnických menšín z pohľadu štátu, ale aj z pohľadu bežného občana, či celková legislatíva upravujúca postavenie prisťahovalcov v krajine (ochrana pred politickým prenasledovaním a etnickou diskrimináciou, priaznivá azylová politika). Naopak k politickým faktorom vytlačania radíme predovšetkým nestabilné politické prostredie v určitom regióne t.j. vojny či vojenské nepokoje, terorizmus, nedemokratické režimy a s tým súvisiace porušovanie základných ľudských práv a slobôd. Migrácia z politických dôvodov má zväčša dlhodobý charakter. Zvyčajne ide o jednosmerný pohyb, pretože podobne ako pri ekonomických alebo sociálnych faktoroch migrácie, neexistuje záruka návratu migrujúceho obyvateľstva po konsolidácii politických pomerov v krajine pôvodu.

Spôsoby riešenia sprievodných problémov migrácie sa stali jednou z dominantných tém politických diskusií v krajinách západnej Európy. So zmenou politických a ekonomických pomerov v strednej a východnej Európe narastá potreba zodpovedne sa pripraviť na tento aktuálny fenomén doby. Predpokladá sa, že príchod príslušníkov iného štátu, a s nimi aj inej kultúry, iných zvykov a tradícií, je ochotnejšie akceptovať obyvateľstvo žijúce v multikultúrnych spoločnostiach. Obyvateľstvo napr. v Spojených štátoch amerických je už niekoľko desaťročí každodenne konfrontované s vplyvom rozličných svetových kultúr. Európa je naopak vytvorená z národných štátov a hoci sa dlhodobo snaží o vytvorenie nadnárodného spoločenstva s pevne zakotvenými hodnotami o. i. rešpektovaní „inakosti“, predpokladá sa, že bude ťažšie znášať konfrontáciu s inou kultúrou. Veľmi záleží, do akej miery je prichádzajúce obyvateľstvo ochotné integrovať sa do kultúry väčšinového obyvateľstva. V prípade nezájmu akceptovať zaužívané sociálne a kultúrne stereotypy v cieľovej krajine zo strany imigrantov, môže dochádzať k nárastu extrémistických nálad a k zvyšovaniu spoločenského napätia. S rastom počtu imigrantov môže dôjsť k posilňovaniu obáv zo straty vlastnej národnej identity. Obavy rastú najmä, ak migranti pochádzajú z úplne odlišnej kultúry.

4. Migrácia – aktuálna téma vo Švajčiarsku

Spoločnosť v krajinách západnej Európy je s otázkami novodobej migrácie konfrontovaná dlhodobo. Jeden z príkladov zaradenia migrácie medzi top témy volebnej kampane nájdeme vo švajčiarskych parlamentných voľbách 2007. Švajčiarsko patrí s 20,7 percentami⁶⁹⁷ ku krajinám s najvyšším počtom cudzincov v Európe. V oblasti migračnej politiky poukazujú autori na jej striedajúce liberálne a reštriktívne obdobia počas druhej polovice dvadsiateho storočia.⁶⁹⁸ Zatiaľ čo do sedemdesiatych rokov sa migračná politika sústredila výlučne na otázky regulácie resp. počtu prisťahovalcov, od osemdesiatych, ale vo väčšej miere v deväťdesiatych rokoch sa témou dňa stávajú aj iné kontroverzné témy spojené s migráciou a to najmä z dôvodu rastu počtu nelegálnych prechodov cez hranice. Rovnako sa

⁶⁹⁷ V tomto prípade ide o cudzincov s minimálne ročným trvalým pobytom na území Švajčiarska. Viac pozri: Bundesamt für Statistik (2007): *BFS Aktuell*. Neuchâtel: Bundesamt für Statistik, s. 3. On: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/news/publikationen.Document.98866.pdf> (10.11.2007).

⁶⁹⁸ D'Amato, G.; Gerber, B.; Kamm, M. (2005): *Menschenschmuggel und irreguläre Migration in der Schweiz*. Neuchâtel: SFM, s. 33.

o migrácii začína uvažovať v súvislosti s demografickou krízou. Diskusiu zostril aj negatívny ekonomický trend deväťdesiatych rokov. Švajčiarska spoločnosť bola po prvýkrát od druhej svetovej vojny konfrontovaná s prudkým rastom nezamestnanosti. Na rozdiel od ropnej krízy sedemdesiatych rokov však prebytok pracovnej sily spomedzi migrantov nemohla vláda riešiť ich návratom, nakoľko mnohým z nich už bolo medzitým priznané právo pobytu a s ním spojená sociálna pomoc. Ostrú diskusiu rovnako vyvolala diskusia o priblížení krajiny do Európskeho hospodárskeho spoločenstva resp. neskôr Európskej únie. Popri téme odstránenia obchodných bariér sa začalo diskutovať aj o uvoľnení pracovného trhu pre príslušníkov členských štátov Európskej únie.⁶⁹⁹

Otázky spojené s migráciou tak netvoria novú agendu orgánov štátnej moci. Napriek tomu však nemožno konštatovať definitívne nájdenie konsenzu medzi vládnymi stranami. Tak ako švajčiarsku Spolkovú radu tvoria štyri ideologicky úplne odlišné stranícke zoskupenia, podobne možno nájsť úplne odlišné pohľady na migračnú politiku.

Najviditeľnejšou stranou v otázkach migračnej politiky je v krajine Helvétskeho kríža Švajčiarska ľudová strana (SVP)⁷⁰⁰. Ešte na začiatku deväťdesiatych rokov pôvodne najmenšie vládne stranícke zoskupenie počas pätnástich rokov práve poukazovaním o. i. aj na problémy s prisťahovalcami dokázala z pohľadu volebného zisku po dlhých desaťročiach predbehnúť svojich koalíčných partnerov a v roku 2007 už po tretíkrát za sebou zvíťazil vo voľbách. Akýmsi hovorcom švajčiarskych ľudovcov v otázkach migrácie sa stal jeden z ich popredných predstaviteľov Christoph Blocher. Tento poslanec z züríjskeho kantónu dlhodobo verejne poukazuje na negatíva migrácie a zásadne sa stavia za vyhostenie kriminálnikov z radov cudzincov z krajiny.⁷⁰¹

Nakoľko politické strany vo Švajčiarsku majú federálnu štruktúru, mnohé kantonálne organizácie sú viac menej nezávislé, ich postoj k niektorým témam sa môže odlišovať od oficiálneho stanoviska straníckych centrál. Práve v oblasti migračnej politiky sa vysokou mierou kritiky prejavuje züríjska organizácia SVP. V spolupráci s inými kantonálnymi organizáciami alebo inými pravicovými stranami vytvárajú na podporu svojich názorov akčné výbory, ktorých hlavnou úlohou je zvýrazniť vybrané témy volebnej alebo predreferendovej kampane. Práve existenciu takýchto často len ad-hoc výborov je možné považovať za jeden z hlavných nástrojov mobilizácie ľudoveckého elektorátu. Jedným z podobných výborov bol tzv. Nein-Komitee, vytvorený z SVP a Švajčiarskych demokratov. Výbor postavil v roku 2005 svoju činnosť na zápornom stanovisku k rozšíreniu práva na slobodný pohyb pre občanov tzv. nových členských štátov EÚ. Obyvatelia štátov bývalého východného bloku mali podľa výboru negatívne zasiahnuť na trhu pracovných síl a tým rozšíriť rady nezamestnaných Švajčiarov.⁷⁰²

Protiimigračne bol zameraný aj základný dokument⁷⁰³ švajčiarskych ľudovcov v predvolebnej kampani do Národnej rady 2007. V ňom otvorene pomenúvajú problémy spojené s migráciou resp. s integráciou cudzincov, o. i. poukazujú na nedostatky azylového konania, spájajú prisťahovalcov s vysokou mierou kriminality, varujú pred ďalším prílivom cudzincov, odmietajú koncept multikultúrnej spoločnosti a navrhujú vyhostiť všetkých

⁶⁹⁹ Pozri tamtiež, s. 34.

⁷⁰⁰ K úspechom SVP vo voľbách 2003 pozri Štefančík, R. (2005): *Schweizerische Volkspartei. Ursachen der Wahlerfolge*. In: Slovenská politologická revue, ročník 2005, č. 3, s. 1-23.

⁷⁰¹ Pozri napr. Blocher, Ch. (2006): *Referat von Bundesrat Christoph Blocher vom 19. September 2006 in Biel/BE*. On: <http://www.ejpd.admin.ch/ejpd/de/home/dokumentation/red/2006/2006-09-19.html> (10.11.2007).

⁷⁰² Pozri Schweiz: *Der Osten ante portas*. In: Neue Zürcher Zeitung-Online (9.7.2005). On: <http://www.nzz.ch/2005/07/08/il/newzzEAW8EK9M-12.html> (20.11.2007).

⁷⁰³ Pozri Schweizerische Volkspartei (2007): *Wahlplattform 2007-2011. Mein Zuhause – unsere Schweiz*. S. 42-47. On: <http://www.svp.ch/file/wahlplattform07-11-d.pdf> (10.11.2007).

cudzincov s kriminálnou minulosťou. Rovnako im odmietajú poskytnúť akékoľvek politické práva prislúchajúce výlučne domácemu obyvateľstvu.

Téma migrácie sa vo Švajčiarsku stala jednou z dominantných tém predvolebnej kampane. SVP podobne ako mnoho ďalších pravicovo-populistických stranických subjektov v krajinách západnej Európy postavilo svoju politiku na permanentné poukazovanie na problémy spojené s migráciou. Nielen vo Švajčiarsku sa tak postoj verejnosti ku globálnej migrácii stáva výzvou pre občiansku verejnosť. Nezodpovedanou zostáva otázka, či úspech SVP bude záležitosťou výlučne Alpskej krajiny, alebo po vzore švajčiarskych ľudovcov získajú na popularite strany kritizujúce migrantov aj v iných vyspelých krajinách Európy či sveta. Úspechy Slobodných v Rakúsku, Ľudovcov v Dánsku, Národného frontu vo Francúzsku, teda antimigračne naladených politických strán, sú potvrdením tézy o migrácii ako jednej z hlavných tém, ktoré budú v krajinách západnej Európy rozhodovať o straníckom zložení jednotlivých národných parlamentov. Rastúci počet prisťahovalcov, ale aj promigračné postoje niektorých vysokých predstaviteľov Európskej vyvolávajú otázky, či podobné stranícke zoskupenia budú mať úspech aj v krajinách bývalého komunistického bloku.

5. Záver

Cezhraničná mobilita obyvateľstva sa stala jedným z problematických bodov v diskusii vo vyspelých krajinách sveta. Národné vlády totiž stoja pred hľadaním nových riešení jej sprievodných javov. Nízka pôrodnosť obyvateľstva v moderných demokraciách núti vlády uvažovať o imigrantoch ako o jednom z faktorov, ktorý dokáže eliminovať resp. zastaviť negatívny demografický trend.

V texte som načrtnol základné pohľady na príčiny vyvolávajúce súčasnú svetovú migráciu. Z množstva dôvodov dominujú medzi prvými ekonomické faktory. Dôležitou príčinou pohybu obyvateľstva je hospodárska nerovnováha medzi štátmi odrážajúca sa vo výške príjmov. S ekonomickými faktormi sú úzko prepojené faktory sociálne. Od výšky príjmu závisí sociálny status jednotlivca. Medzi sociálne faktory rovnako patrí rozdiel v úrovni poskytovaného vzdelania. Migrácia teda nie je len cieľom, ale stáva sa zároveň prostriedkom zmeny sociálneho statusu. Sociálne koncepcie migrácie si rovnako všímajú vznik a fungovanie tzv. sociálnych sietí medzi prisťahovalcami, ktoré sú charakteristické v svetových veľkomestách. Napokon k politickým faktorom migrácie patrí rozdielne garantovanie základných ľudských práv a slobôd. Politické faktory migrácie si rovnako všímajú stupeň politickej stability, postavenie národnostných a etnických skupín, ale aj legislatívu upravujúcu postavenie prisťahovalcov v krajine.

Za príklad krajiny, kde postoj prisťahovalcom zohrával v roku 2007 dôležitú úlohu v predvolebnej kampani, som si zvolil Švajčiarsko. Švajčiarsko patrí ku krajinám s najvyšším počtom prisťahovalcov spomedzi európskych štátov. Téma migrácie zaznieva v politickej diskusii už dlhé roky, nevynímajúc predvolebnú kampaň, počas ktorej sa názory na prisťahovalcov zvyknú vyostrovávať. Práve víťazi volieb 2007, švajčiarski ľudovci, si budujú svoju popularitu na odmietavom postoji k imigrantom. Z pôvodne malej koalíčnej strany sa tak v priebehu niekoľkých volebných období v porovnaní k ostatným straníckym subjektom stal víťaz volieb s výrazným volebným výsledkom.

Pramene

BBC News (2007): *Migrants are good, says Brussels*. 13. september 2007. On: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/6993405.stm>.

Blocher, Ch. (2006): *Referat von Bundesrat Christoph Blocher vom 19. September 2006 in Biel/BE*. On: <http://www.ejpd.admin.ch/ejpd/de/home/dokumentation/red/2006/2006-09-19.html>.

Bundesamt für Statistik (2007): *BFS Aktuell*. Neuchatel: Bundesamt für Statistik, s. 3. On: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/news/publikationen.Document.98866.pdf>.

Schweiz: *Der Osten ante portas*. In: Neue Zürcher Zeitung-Online (9.7.2005). On: <http://www.nzz.ch/2005/07/08/il/newzzEAW8EK9M-12.html>.

Schweizerische Volkspartei (2007): *Wahlplattform 2007-2011. Mein Zuhause – unsere Schweiz*. On: <http://www.svp.ch/file/wahlplattform07-11-d.pdf>.

SME (2007): *Pristáhovalci nenahradia pokles Európanov*. In: Denník SME, ročník 7, 23.11.2007.

Literatúra

Divinský, B. (2005): *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava FES – SFPA.

Hödl G. A kol. (2000): *Internationale Migration: Einleitung*. In: Husa, K.; Parnreiter, C.; Stache, I. (ed.): *Internationale Migration. Die globale Herausforderung des 21. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main: Brandes und Apsel, s. 9-23.

Hoerder, D. (1997): *Labour Migration in the Atlantic Economies*. In: Münz, R., *Phasen und Formen der europäischen Migration*. In: Angenendt, S., (ed.): *Migration und Flucht, Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gesellschaft*. Mníchov, s. 35-47.

Horáková, M. (2003): *Obyvatelstvo, trh práce a migrace v České republice*, s. 1. On: http://www.vupsv.cz/-montreal_cz.pdf.

Internationales Arbeitsamt Genf (2004): *Der Weg zu einer fairen Behandlung von Wanderarbeitnehmern in der globalen Wirtschaft*. Ženava: Interantionales Arbeitsamt Genf.

Lebhart, G. (2002): *Internationale Migration*. In: *Demographie aktuell*, číslo 19, Berlín.

Lenč, J.: (2004): *Islamská Európa? Súčasné trendy v determinácii a identifikácii muslimov v Európe*. In: Letavajová, S. (ed.): *Globalizácia verus identita v stredoeurópskom priestore*. Trnava Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, s. 224-230.

Martin, Ph.: *The Migration Issue*. In: King, Russel (ed.), *The New Geography of European State System*, In: *Migrácia a Rómovia*. Bratislava 2002.

Münz, R. (1997): *Phasen und Formen der europäischen Migration*. In: Angenendt, S., (ed.): *Migration und Flucht, Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gesellschaft*. Mníchov, s. 35-47.

Pries, L. (2001): *Internationale Migration*. Bielefeld: Transcript Verlag.

Stark, O. (1991): *The migration of labor*. Cambridge: Blackwell.

Štefančík, R. (2005): *Schweizerische Volkspartei. Ursachen der Wahlerfolge*. In: *Slovenská politologická revue*, ročník 2005, č. 3, s. 1-23.

Thränhardt, D. (1997): *Zuwanderungspolitik im europäischen Vergleich*. in: Angenendt, S., (ed.): Migration und Flucht. Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gesellschaft. Mníchov, s. 137-153.

Wöhlcke, M. (2001): *Grenzüberschreitende Migration als Gegenstand der internationalen Politik*. In: Politik und Zeitgeschichte (B 43/2001), s. 31-39.

Kontakt

Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Filozofická fakulta
Katedra politológie

Mgr. Zuzana Šutiaková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

RUSSIA'S ANNOUNCEMENT OF THE SUSPENSION OF APPLICATION OF THE CFE PUT IN A BROADER CONTEXT

cogitorergosum@pobox.sk

Abstrakt

Autorka diskutuje júlové 2007 oznámenie prezidenta Putina o pozastavení implementácie Zmluvy o konvenčných silách v Európe v širšom kontexte medzinárodných vzťahov, osobitne v oblasti odzbrojenia a zabránení šírenia ZHN. Zameriava sa pritom na hlavné aspekty sporu medzi Ruskom a krajinami NATO v súvislosti s implementáciou pravidiel tohto režimu a identifikuje možné východiská z danej situácie. Definuje pozície hlavných aktérov a upozorňuje na dynamiku vývoja v ich diskusiách.

Abstract

The author discusses July 2007 announcement of president Putin of the suspension of application of the CFE Treaty in broader context of international relations, in particular in the area of non-proliferation and disarmament. She addresses the main aspects of the dispute between the NATO countries and Russia in the context of CFE Treaty regime. She tries to identify possible solutions of the situation. She defines the positions of the main actors and explains the dynamics in the negotiations.

Introduction

A thorough reading of president Putin's statement few months after it was presented at the Munich Security Conference on 10 February 2007 gives a new perspective to his words concerning "potential danger of the destabilization of international relations [which] is connected with obvious stagnation in the disarmament issues."⁷⁰⁴ In light of current developments, his six issues of concern reflect six Russian priorities in the non-proliferation/disarmament area in 2007 which include:

1) The future of the START: The US and Russia are engaged in the discussions on future arrangement with respect to their strategic nuclear arsenals. The START treaty will expire in 2009 while the Moscow Treaty will expire in 2012.

2) The future of the INF (The Treaty on the Elimination of the Intermediate-Range and Short-Range Missiles): On 25 October 2007, Russia and the US called for the "universalisation" of their bilateral INF Treaty in order to address a worrisome trend in the proliferation of SR and MR missiles, in particular in the Middle East and Asia.

3) The use of space for peaceful purposes: Russia's idea of submitting the draft PPWT (Treaty on the Prevention of Placement of Weapons in Outer Space) for the discussion in the

⁷⁰⁴The statement of president Putin, 10 February 2007, Security Conference, <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179&>

CD is perceived by the US not as much as a “concurrence” to their initiative to launch negotiations on FMCT (Fissile Material Cut-Off Treaty), but rather as an assault on their plans on MD⁷⁰⁵.

4) The deployment of the elements of MD (Missile Defence) in Europe: Russia continues to consider the deployment of MD in Europe as directed against it due to the absence of a real ICBM threat from the so-called rogue states in the Middle East at this stage.

5) The future of the CFE Treaty regime: Russia continues to be concerned with the disturbance of the overall balance in (conventional) forces in Europe, which is related to the dissolution of Warsaw pact, to the expansion, transformation and modernization of NATO.

6) “Nuclear renaissance” in the world: Russia wants to avoid more “Irans” and is interested in securing its place and interests in the international efforts to find adequate framework for the development of nuclear energy which would be “proliferation safe”.

In 2007, the MD and the CFE Treaty attracted more attention of European media than other four issues. This can be explained by the fact that president Putin and his counterparts have been more outspoken in their regard, and have introduced short deadlines for their implementation/ suspension. Both issues touch directly European security interests. In addition, since the CFE Treaty and MD are usually addressed by the NRC (NATO Russia Council) and in bilateral US-Russia 2+2⁷⁰⁶ on the very same day, the media tend to assume that their resolution is interconnected. I personally would be cautious to establish a strong link between these two issues or even to consider them more important at the global level than other four issues raised by president Putin.

A better look at the trends in military capacity build up and in the proliferation of WMD related technology, materials, equipment and their means of delivery as well as a growing interest in nuclear energy around the world lead to a conclusion that the epicenter of new security challenges continues to move out of the Euro-Atlantic area (e.g. The US MD is more advanced in the Pacific than in Atlantic area.⁷⁰⁷)

Thus, the announcement of the suspension of the application of CFE Treaty by Russia should be studied in a broader context of international developments, in particular in the area of disarmament and non-proliferation. It seems that today, the existing system of non-proliferation and disarmament treaties and arrangements is under pressure. This may be a result of a historical process or a structural problem: An after-shock which shall lead to the readjustment of international affairs after the end of the Cold War or a result of much older emancipation process around the world; a transition from the bi-polar to multi-polar system. In any case, in my reading, all six issues which president Putin raised are related to new developments in the world which require that the international community reaches new agreements on the management of world affairs.

⁷⁰⁵ Statement to the Conference on Disarmament by Ambassador Christina Rocca, US Permanent Representative, 13 February 2007
[http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/44F7430FAFD27969C12572810049E488/\\$file/USA.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/44F7430FAFD27969C12572810049E488/$file/USA.pdf)

⁷⁰⁶ The presidents Bush and Putin agreed at the „Lobster summit“ to pursue their talks on MD and CFE Treaty in the format 2+2 (Foreign and Defence Ministers).

⁷⁰⁷ I state this with certain cautiousness. The US announced recently that it may reconsider the parameters of its global posture review with respect to the withdrawal of its troops from Europe due to "resurgent Russia" (Thom Shanker, "Us to freeze further troop cutbacks in Europe, International Herald Tribune, 21 November 2007, p. 1 and 3.)

Announcement of CFE suspension – Not really a surprise

July announcement by president Putin of the decision to suspend the application of the CFE Treaty within 150 days due to exceptional circumstances was not a big surprise for the disarmament community. Russia has been showing the signs of discomfort with the existing CFE regime for quite some time.

Russia made its views known already at the CFE Treaty Review Conference in 2006. The head of Russian delegation warned then that Russia might withdraw from the CFE if the Adapted CFE Treaty was not brought into force soon.⁷⁰⁸ The NATO and GUAM countries maintained a united front against Russia and insisted that Russia had to make further progress with respect to its Istanbul commitments before the Adapted CFE Treaty could enter into force.

President Putin raised the stakes with respect to the CFE Treaty at the Munich Conference on Security Policy in February 2007. He questioned the viability of the CFE Treaty regime which did not adapt to new geographical reality after the end of the Cold War. He exposed NATO members who didn't move a step with respect to the ratification of the Adapted CFE Treaty, while Russia had been progressively implementing its commitments in Georgia and Moldova.

As a next step, on the day of informal meeting of NATO and Russian Foreign Ministers in Oslo on 26 April 2007, president Putin threatened again to "suspend Russia's adherence to the CFE Treaty"⁷⁰⁹. This led to successive rounds of consultations within the NATO Russia Council (NRC).

Since those consultations didn't bring any major breakthrough, Russia called an Extraordinary Conference of the CFE State Parties, which took place in mid-June 2007 in Vienna. This time NATO countries modified their language on Istanbul commitments⁷¹⁰ and came with a number of initiatives, which should address Russian concerns. However, it seems that NATO didn't offer enough to satisfy Russia or simply Russia was not ready to listen at that time.

As a consequence, president Putin announced the suspension of application of the CFE Treaty by 12 December 2007. The suspension shall last until NATO members ratify the Adapted CFE Treaty and begin to implement the document in a good faith. Later on, president Putin added in his public statements the abolition of the flank restrictions in Russia as a precondition for the resumption of the application of the CFE Treaty (meant Adapted CFE Treaty)⁷¹¹.

Russia's concerns and NATO response

Russia's concerns with respect to CFE Treaty regime are widely known since they had been systematically raised at different fora. In a nutshell: Russia doesn't feel comfortable with the existing arrangements. The CFE was a political response to a particular political and military situation in Europe and in the world. The world has evolved, but Russia remained locked in the same legal framework. Most of Russia's former allies in Europe joined the Alliance and the European Union or are aspiring to become members. At the same time the prospects for an early entry into force of the Adapted CFE Treaty, which would better reflect

⁷⁰⁸ See Vladimir Socor (12 June 2006) NATO and GUAM countries hold firm at CFE Treaty Review Conference, http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371175

⁷⁰⁹ <http://www.nato.int/docu/update/2007/04-april/e0426b.html>

⁷¹⁰ NATO Statement, 15 June 2007, <http://www.nato.int/docu/update/2007/06-june/e0615a.html>

⁷¹¹ see for instance "Putin warns NATO against border build-up", Moscow (AFP) Nov 20, 2007

the post-Cold War developments, remained bleak due to profound differences in the interpretation of Istanbul commitments. Therefore, Russia is claiming that CFE regime as it stands today is undermining its security interests, treaty is no more viable and is not matching its objectives to establish a secure and stable balance of conventional armed forces in Europe, to eliminate disparities prejudicial to stability and security and to eliminate the capability for launching surprise attacks and for initiating large scale offensive action in Europe⁷¹².

NATO's policy calling on Russia to honor its CFE Treaty commitments without moving on its own position⁷¹³ proved not to be a sustainable option. Russia's problems are European problems for a simple reason: The CFE without Russia is with certain exaggeration an empty shell since NATO Member States do not need to have transparency measures, and in practice don't carry out on-site inspections among themselves. Russia not bound by any limits on conventional weapons⁷¹⁴ and not providing information and receiving inspection under the CFE regime and at the same time undergoing military modernization is surely not going to make most of the European countries feeling comfortable.

It is true that Russia is now considered by NATO and the EU a partner, not an enemy. However, it is not clear how long it will be possible to maintain the trust without transparency and exchange of information.

Furthermore, Russian disengagement in the CFE process may translate in practice into NATO Member States and Europeans losing an important incentive for Russia to pull out its troops and equipment from Moldova and Georgia.

NATO's initial response to Russia's concerns in 2007 was rather legalistic and defensive. After the ministerial meeting in Oslo, NATO posted on its website a set of Questions and Answers on CFE⁷¹⁵. Two main messages of that paper were that 1) NATO members were fulfilling all legal obligations of the CFE Treaty and were even respecting new ceilings on TLE enshrined in the ACFE Treaty in a good faith and 2) NATO members would ratify ACFE Treaty if Russia fulfilled its Istanbul commitments.

Of course, these messages missed Russian points because Russia said that 1) it didn't care about the CFE Treaty which harmed its security interests and 2) it was ready to obey Adapted CFE Treaty if other partners committed to a new review process (esp. with respect to flank regime, the limits on TLE, etc.) and new NATO members (Baltic states and Slovenia) would join the CFE regime.

At the June 2007 Extraordinary Conference, the NATO Member States put forward on the very last minute a number of initiatives⁷¹⁶ and showed certain flexibility on Istanbul commitments: They proposed to "jointly endeavor to find agreement on the way forward to promote the implementation of those commitments" related to Moldova and Georgia, and to "intensify efforts to work together creatively and cooperatively to fulfill all remaining commitments reflected in the Final Act...". In that context, Dan Fried, Assistant Secretary of State for European and Euroasian Affairs, who led the US delegation in the CFE

⁷¹² Information on the decree „On Suspending the Russian Federation's Participation in the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and Related Agreements“, 14 July 2007, <http://president.kremlin.ru/eng/text/docs/2007/07/137851.shtml>

⁷¹³ NATO response to Russian announcement of intention to suspend obligations under the CFE Treaty <http://www.nato.int/docu/pr/2007/p07-085e.html>

⁷¹⁴ See Statement by the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Press Release, 16 July 2007 http://www.mid.ru/Brp_4.nsf/arh/95413DB612370D01C325731A0030E1B5?OpenDocument

⁷¹⁵ See the document „Questions and Answers on CFE, May 2007, http://www.nato.int/issues/arms_control/cfe_qa_factsheet.pdf

⁷¹⁶ <http://www.nato.int/docu/update/2007/06-june/e0615a.html>

Extraordinary Conference⁷¹⁷ suggested that the internationalization of Russian peace-keeping mission in Transnistria and the fact-finding mission in the Russian base in Georgia would not compromise NATO position on CFE. There might be a room for a step-by-step process under which NATO governments start to ratify the Adapted CFE Treaty while Russia pledges concrete steps on reducing its troops in Moldova.

After president Putin's July announcement⁷¹⁸ and Duma's decision on the suspension of CFE obligation in November 2007⁷¹⁹, NATO continued to call for a negotiated solution with Russia.

Prospects for a solution?

The preservation of the CFE Treaty regime will require a new political agreement which will suit the interests of all parties: all parties must arrive, in their national and collective assessments, to a conclusion that having a Treaty is serving better their national interests and security than living without a treaty. So far, all sides are declaring, that they are open for a dialogue.

The discussions are carried out in parallel in different constellations:

- a) Bilaterally, between Russia and the US⁷²⁰, Russia and Germany⁷²¹ and others. The bilateral talks between the US and Russia are probably the most important, since those two countries are holding the keys to any viable solution. Bilateral talks were initiated at the "lobster summit" last summer and are carried out in the format 2+2 (Foreign and Defence Ministers). It seems that "the US has put forward useful proposals"⁷²² to Russia, probably with the blessing of all NATO members.
- b) In the NATO/ NRC framework. Russia brought the CFE Treaty issues in the NATO context, when president Putin threatened to withdraw from the CFE Treaty on the day of NATO ministerial meeting in Oslo⁷²³. A series of consultations took place in the NRC, the last one on 17 October 2007.⁷²⁴ It seems, however, that the NRC is not a negotiating but rather stock-taking forum at present.
- c) In more informal settings, such as ad hoc conferences of the CFE States Parties, as well as of Baltic States and Slovenia, organized recently in Germany (Bad Saarow on 30 September – 2 October) and France (Paris on 5 – 6 November 2007)⁷²⁵. The

⁷¹⁷ http://www.osce.org/documents/html/pdf/html/25146_en.pdf.html

⁷¹⁸ NATO response to Russia's announcement of intent to suspend the obligations under the CFE Treaty, <http://www.nato.int/docu/pr/2007/p07-085e.html>

⁷¹⁹ NATO Spokesman Appathurai on RF Parliamentary Assembly resolution on the suspension of the CFE, 7 November 2007, <http://www.nato.int/docu/quotes/2007/q071107a.html>. The decision of the Federation Council to suspend the CFE on 16 November 2007, http://www.interfax.ru/e/B/politics/28.html?menu=1&id_issue=11911639

⁷²⁰ <http://diplomacymonitor.com/stu/dm.nsf/dn/dn4EBACE5DB20F636F8525731D002F0834>

⁷²¹ <http://diplomacymonitor.com/stu/dm.nsf/dn/dnFC3180B25F0CE9278525732200451CD6>

⁷²² Statement of FM Steinmeier on 4 November 2007 on the eve of informal conference of CFE States Parties in Paris, <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Infoservice/Presse/Meldungen/2007/071104-BM-KSE-Vertrag.html>

⁷²³ http://www.nato-russia-council.info/HTM/EN/news_1.shtml

⁷²⁴ Press briefing by NATO Spokesman Appathurai, <http://www.nato.int/docu/speech/2007/s071017a.html>

⁷²⁵ For more info see: <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Infoservice/Presse/Meldungen/2007/071104-BM-KSE-Vertrag.html>, <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Infoservice/Presse/Interview/2007/071029-BM-Kouchner-KSE-FAZ-Figaro.html>

objective of these meetings is to look for solutions to Russian concerns in a more innovative way and to make sure that three Baltic States and Slovenia are part of the solution.

- d) In the Joint Consultative Group in Vienna, which was established by the CFE Treaty. A new Extraordinary conference can not be excluded either.

Only limited information leaked to the media with respect to the progress achieved in the discussion in any of the fora mentioned above. Original positioning of main actors can help to identify the elements of a possible consensus in the future.

The analysis of NATO's official responses⁷²⁶ to Russia suggests that:

1) All NATO Member States, thus including the US, still see the "highest value" of the CFE regime;

2) They are ready to engage with Russia on the issues of concern in order to find a positive way forward, probably along the lines proposed at the CFE Extraordinary Conference⁷²⁷.

a) The progress in the implementation of so-called "Istanbul commitments" can be achieved through "creative and innovative ways" which can allow interpreting certain steps as a fulfillment of Istanbul commitments. Internationalisation/transformation of the peace-keeping forces in Moldova was mentioned by Mr Fried at the Extraordinary Conference, as well as some sort of regularisation of the status of the base in Georgia.

b) Finding a formula which would allow launching the ratification process of the ACFE Treaty by NATO members.

3) NATO Member States showed certain flexibility on the issue of further re-adjustments of the CFE regime to reinstall its viability, as mentioned by president Putin:

a) The request of Russia to abandon flank restrictions on Russian territory altogether is probably the most contentious issue. However, the flank regime has been adjusted twice in the past, on the request of Russia. Today, Russia is claiming that such restrictions "hinder fighting international terrorism more effectively"⁷²⁸. A further adaptation of that regime, related to either geographic or TLE restrictions, may be a way forward.⁷²⁹

b) The request of Russia to further reduce permissible amounts and stocks of TLE for NATO countries in order to compensate for the enlargement of the Alliance will be probably less contentious. According to NATO sources⁷³⁰, already now, and despite the NATO enlargement, the Alliance holds lower amounts of TLE than foreseen by the agreements. Therefore, the reduction of the TLE related limits for NATO countries could consist in formalizing the existing status of holdings.

c) Russian request to work on the terms of accession of three Baltic States and Slovenia to the adapted CFE Treaty is already partly addressed by political commitments by those four countries to request the accession once the Adapted CFE Treaty enters into force.

Russia seems to proceed with the suspension of the CFE as announced by the president Putin on 14 July despite ongoing talks with the NATO partners. Russian Federal

⁷²⁶ <http://www.nato.int/docu/pr/2007/p07-085e.html>

⁷²⁷ <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s060602a.htm>

⁷²⁸ See Press Release of the Russian Foreign Ministry, 14 July 2007

⁷²⁹ See para 5 of the NATO Response to announcement of intent to suspend obligations under the CFE Treaty.

⁷³⁰ http://www.nato.int/issues/arms_control/cfe_qa_factsheet.pdf

Council approved the suspension of the CFE on 16 November. The suspension shall enter into force on 12 December 2007 and shall last until NATO members ratify the Adapted CFE Treaty and begin to implement the document in a good faith. It remains to be seen if the upcoming OSCE and NATO ministerial meetings will bring new elements to the negotiation process aiming to preserve the CFE Treaty regime.

Kontakt

Externá doktorandka
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

Ing. Beáta Tomková, PhD.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

LIBERALIZÁCIA SEKTOROV V RÁMCI POLITIKY HOSPODÁRSKEJ SÚŤAŽE EURÓPSKEJ ÚNIE

tomkova@euba.sk

Abstrakt

V súvislosti s programom dobudovania jednotného trhu Európskej únie Komisia na začiatku 90. rokov 20. storočia začala razantnejšie presadzovať v rámci hospodárskej súťaže liberalizáciu určitých odvetví. Vzťahuje sa to predovšetkým na telekomunikácie, trh s energiami (elektrina a zemný plyn), finančné služby a dopravu. Tieto odvetvia boli tradične chránené vládami členských štátov Únie pred konkurenciou z dôvodu ich ekonomického významu a v mnohých prípadoch tu úplne alebo čiastočne prevládalo vlastníctvo štátu. Článok je venovaný vývoju liberalizácie sektorov a súčasným trendom v liberalizácii trhu s energiami.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia vedeckej grantovej úlohy VEGA č. 1/3773/06.

Kľúčové slová: liberalizácia, hospodárska súťaž, trh s energiami, telekomunikácie, poštové služby

Abstract

The European Commission began in the early 1990s in close association with the Single market program to apply competition law to liberalize certain sectors which provide public service obligations. In particular, telecommunications, energy (electricity and natural gas), financial services and transport. These industries have been traditionally sheltered by governments from competition because of their economic importance. In many cases those industries were wholly or partly government owned.

The article deals with development of sectors liberalization and actual Commission measures which can open energy market in European Union.

Key words: liberalization, competition, energy market, telecommunications, postal services

Úvod

Fungovanie jednotného trhu Európskej únie je v rámci snahy o vytvorenie konkurenčného prostredia a nediskriminačných podmienok pre subjekty pôsobiace na tomto trhu regulované pravidlami hospodárskej súťaže. Tieto pravidlá sú zamerané na správanie subjektov z hľadiska procesov koncentrácie (zneužitie dominantného postavenia, vytváranie fúzií) a dohľad nad štátnou pomocou podnikom, ktorá vedie k deformácii trhu.

Súčasne s procesom regulácie podpora podnikom pôsobiacim na jednotnom trhu prebieha proces deregulácie verejných služieb v oblasti sietí. Tento proces je často sprevádzaný rozpadom štátnych monopolov a privatizáciou národných spoločností. Postupná privatizácia

firiem pod štátnou kontrolou nie je priamo požiadavkou Únie, ale skôr výsledkom zostrujúceho sa globálneho tlaku na vyššiu konkurencieschopnosť, ako aj zabezpečenie kvality a dostupnosti služieb poskytovaných týmito sektormi.

Vývoj procesu liberalizácie sektorov

Vlna liberalizácie začala v 80. rokoch 20. storočia telekomunikáciami a pokračovala ďalšími sektormi. Trh telekomunikácií pozostával hlavne zo štátnych monopolov založených na prirodzených monopoloch. Technologický pokrok prispel k poklesu nákladov na infraštruktúru, čím ohrozil prirodzené monopoly a napomohol zosilneniu konkurencie. Otvorenie sa konkurencii v oblasti telekomunikácií v Európe sa prejavilo privatizáciou British Telecomu už v roku 1986. Európska integrácia napomohla postupnej deregulácii sektora v rokoch 1990-1998. Nastolenie konkurencie na trhu s telekomunikáciami má za úlohu posilniť európsku konkurencieschopnosť. Celkovo sa deregulácia trhu s telekomunikáciami prejavila koncentráciou sektora s dominanciou veľkých spoločností, akými sú Vodaphone, France Télécom, Telefonice et Telecom Italia a Deutsche Telecom.

V porovnaní so sektorom telekomunikácií zaznamenala liberalizácia trhu s plynom a energiou odlišný vývoj. Elektrina je pre členské štáty EÚ nenahraditeľným produktom a tento druh energie je súčasťou služieb vo verejnom záujme. Smernica EÚ z roku 1996 predpokladala postupnú liberalizáciu, ktorá sa začala v roku 1999. V roku 1999 bola len štvrtina trhu elektriny otvorená konkurencii v súlade s princípmi prijatej smernice. Predpokladalo sa, že otvorenie domácich trhov konkurencii sa v roku 2006 rozšíri na jednu tretinu. Spomedzi vtedajších pätnástich členských štátov EÚ si mnohé krajiny, napríklad Belgicko a Írsko, želali spomalenie liberalizácie trhu, aby prispôsobili svoju legislatívnu podmienkam. Francúzsko otvorilo svoj trh len na minimum. Naproti tomu Nemecko a Veľká Británia otvorili svoje trhy úplne. Realizácia smernice Únie nevyvolala rovnaký prienik nových konkurentov na národné trhy. Napríklad v Taliansku nemusel pôvodný operátor čeliť silnej konkurencii, keďže tam v skutočnosti nevstupovali nové firmy na trh.

Trh plynu je tiež vystavený európskej deregulácii, ktorá má za následok, že určití zákazníci si môžu zvoliť svojho dodávateľa. Táto možnosť závisí od ročnej spotreby zemného plynu. Smernica z roku 1998 stanovila, že vnútorný trh zemného plynu sa musí vytvoriť postupne, aby sa priemysel mohol adaptovať na svoje nové okolie pružným a racionálnym spôsobom a aby sa brali do úvahy rôzne štruktúry trhu v členských štátoch. Otvorenie sa konkurencii bolo rozvrhnuté do troch období, aby sa rôznym subjektom umožnilo pripraviť sa na liberalizáciu sektora, ktorá napomôže vstupu nových konkurentov, ktorí oplyvňovať výšku cien. Na základe prijatej smernice sa predpokladalo, že v roku 2000 budú trhy otvorené minimálne na 20 %. Napriek úsiliu o liberalizáciu energetických trhov Komisia vo februári 2006 priznala, že desaťročné pokusy Európskej únie otvoriť trhy s elektrickou energiou a plynom doposiaľ neboli úspešné. Medzi hlavné príčiny, ktoré to spôsobujú, patria priveľká koncentrácia trhov a dominancia bývalých štátnych monopolov, vertikálna integrácia sektora, nedostatočná integrácia energetických trhov na úrovni EÚ, netransparentnosť a viazanosť ceny plynu na vývoj cien ropy. Komisia plánuje prijať protimonopolné opatrenia, v ktorých sa má zamerať na obmedzovanie konkurencie na trhu prostredníctvom dlhodobých kontraktov a hromadením kapacít v plynovodoch, zásobníkoch alebo cezhraničných prepravných sieťach. Málo pravdepodobnou sa ukazuje možnosť odviazania EÚ od závislosti na dodávkach z Ruska. Naopak, import energií z tejto krajiny narastá. Od dodávok ropy a zemného plynu z Ruska sú závislé predovšetkým východoeurópske členské štáty EÚ.

Podľa vzoru telekomunikácií, rozvodu elektrickej energie a plynu mali byť postupne liberalizované poštové služby. Úplná liberalizácia sa pôvodne mala uskutočniť v roku 2009. Európska komisia predpokladala, že do konca roku 2006 bude až 26 % trhov otvorených

konkurencii. Výrazná bola tiež regulácia trhov dopravných služieb. V roku 1985 podal Európsky parlament na Radu žalobu pre nečinnosť v oblasti spoločnej dopravnej politiky, čo bolo impulzom k liberalizácii aj v oblasti dopravných služieb. Uskutočnila sa deregulácia leteckej dopravy v troch fázach (1987, 1990, 1993), do značnej miery bola liberalizovaná cestná doprava a začalo sa s liberalizáciou železničnej dopravy. V leteckej doprave bola zavedená jednotná európska licencia, ktorú členský štát udeľuje tým leteckým spoločnostiam, ktoré majú svoje hlavné sídlo v tomto štáte.

V priebehu rokov 1988 - 1993 boli v cestnej doprave postupne odstraňované kvóty pre poskytovanie dopravných služieb v iných členských štátoch EÚ. V prípade krízy trhu cestnej prepravy tovaru je Komisia oprávnená prijať osobitné opatrenia. Udeľovanie licencií je viazané na základné požiadavky občianskej bezúhonnosti, zodpovedajúceho finančného postavenia a odbornej kvalifikácie. Keďže smernica stanovuje len minimálne požiadavky, postup udeľovania licencií sa v jednotlivých členských štátoch Únie značne odlišuje.

Výrazným podielom štátneho monopolu sa vyznačuje železničná doprava v EÚ. Smernica z roku 1991 stanovila zabezpečenie prevádzkovej nezávislosti železníc na štáte, oddelenie správy infraštruktúry od dopravnej činnosti, oddĺženie železníc a zabezpečenie vstupu do infraštruktúry železníc aj pre podnikateľské subjekty z iných členských štátov EÚ.

Základnou myšlienkou liberalizácie týchto sektorov je skutočnosť, že tieto monopoly by sa mali v záujme konkurencie, hospodárnosti a konkurencieschopnosti rozdeliť a že tento rozpad nie je na prekážku verejným službám a rozvoju určitých ekonomických aktivít. Liberalizácia a rozpad monopolov bol vedený cestou privatizácie, aj keď Zmluvy nehovoria nič o systéme vlastníctva spoločností v členských štátoch, ktorým môže byť aj štátne vlastníctvo.

Súčasný trendy v liberalizácii energetických trhov

V záujme vybudovania jednotného trhu s energiami navrhuje Európska komisia celý rad liberalizačných opatrení. Tieto opatrenia majú smerovať k dosiahnutiu nasledovných cieľov:

- zvýšiť konkurencieschopnosť odvetví energetiky v EÚ,
- zabezpečiť bezpečnosť dodávok energií,
- posilniť postavenie spotrebiteľa,
- rozšíriť možnosť výberu dodávateľa,
- podporiť ekologickú výrobu energií,
- zvýšiť transparentnosť tvorby cien (zabrániť nadmerne vysokým cenám pre konečných zákazníkov).

Vyššie uvedené ciele v oblasti energetického trhu Únie navrhuje Komisia dosiahnuť prostredníctvom realizácie niekoľkých krokov. Prvým je oddelenie výroby a zásobovania od rozvodných sietí (tzv. unbundling), t. j. má sa oddeliť vlastníctvo (zásobovanie a výroba) od prevádzky rozvodných sietí elektriny a plynu. Spôsobom uskutočnenia tohto zámeru môže byť oddelenie vlastníctva (podnik nesmie byť zároveň vlastníkom rozvodných sietí a súčasne výrobcom alebo dodávateľom energie). Iný spôsob spočíva vo vytvorení nezávislého prevádzkovateľa siete, keď výrobca alebo dodávateľ energie môže byť vlastníkom siete pri splnení podmienky, že táto bude prevádzkovaná úplne nezávislým prevádzkovateľom.

Pre uľahčenie cezhraničného obchodu s energiou a vytvorenie európskej štruktúry, ktorá funguje ako jedna sieť, sa navrhuje vytvorenie Agentúry pre spoluprácu vnútroštátnych energetických regulačných orgánov. Táto agentúra by fungovala ako celoeurópsky regulátor, ktorý by mal právomoc prijímať záväzné rozhodnutia a plnila by tak doplnkovú funkciu k systému národných regulačných orgánov.

Ďalším krokom by malo byť zefektívnenie činnosti národných regulačných orgánov, predovšetkým posilniť a zabezpečiť ich nezávislosť v členských štátoch EÚ. Súčasťou opatrení sa má stať aj podpora cezhraničnej spolupráce a cezhraničných investícií, aby prevádzkovatelia distribučných sietí v rámci novej Európskej siete pre prevádzkovateľov prenosových sústav v členských štátoch Únie spolupracovali a vytvárali spoločné obchodné a technické pravidlá a bezpečnostné normy a plánovali a koordinovali investície.

Podľa navrhovaných opatrení je tiež potrebné zvýšenie transparentnosti trhu s energiami v oblasti prevádzkovania sietí a dodávok (prístup k informáciám, transparentnejšia tvorba cien) a zblížovaním vnútroštátnych trhov s energiami posilniť solidaritu členských štátov EÚ v prípade ohrozenia energetického zásobovania

V prípade snahy spoločností z tretích krajín ovládnuť siete vlastnené európskymi výrobcami alebo v nich získať podstatný podiel, by tieto spoločnosti museli spĺňať rovnaké požiadavky na oddelenie výroby a zásobovania od rozvodných sietí, ako spoločnosti z EÚ, čo by znamenalo určitú poistku pre energetický trh EÚ vzhľadom na jeho strategický význam.

Záver

V oblasti vytvorenia jednotného trhu s energiami ide o veľmi ambiciózny zámer Komisie v oblasti vytvorenia jednotného trhu s energiami. Vzhľadom na citlivosť tejto oblasti spojenú s energetickou závislosťou Únie na dodávkach energií ako aj potrebného súhlasu Rady EÚ, bude veľmi ťažké presadiť predstavy Európskej komisie o liberalizácii energetického trhu. Zamietavé stanovisko sa očakáva predovšetkým od Francúzska, ktoré je tradične zástancom protekcionistických opatrení spojených so snahou budovať svojich „národných šampiónov“. Nesúhlas sa očakáva aj od Nemecka a ďalších členských štátov, vrátane Slovenska.

Aj v liberalizácii ostatných sektorov, či už ide o železničnú dopravu, pošty, či telekomunikácie, sa otvoreniu trhov mnohé členské štáty napriek snahám Komisie bránia. Vyplýva to zo skutočnosti, že monopolné postavenie podnikov poskytujúcich služby vo verejnom záujme je predovšetkým výsledkom politiky štátov, ktoré im v mnohých prípadoch priznávajú osobitné postavenie umožňujúce nerešpektovanie pravidiel hospodárskej súťaže, čo vedie k určitej deformácii konkurenčného prostredia na jednotnom trhu Únie.

Použitá literatúra:

- DINAN, D. 1999. *Ever Closer Union. An Introduction to European Integration*. New York: Palgrave, 1999. 597 s. ISBN 0-333-73242-1
- FAUGÉRE, J.P. 2002. *Économie européenne*. Paris: Presses de Sciences PO et Dalloz, 2002. 360 s. ISBN 2-247-04989-3
- NOVÁČKOVÁ, D. et al. 2004. *Základy európskeho práva a vnútorný trh Európskej únie*. Bratislava: Eurounion, 2004. 293 s. ISBN 80-88984-58-0
- Měsíčník EU aktualit č. 49, říjen 2007

Ing. Pavel Tuleja, Ph.D.

OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINĚ
SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

ČESKÁ A SLOVENSKÁ EKONOMIKA Z POHLEDU KRITÉRIÍ REÁLNÉ KONVERGENCE

tuleja@opf.slu.cz

Abstrakt

Jak Česko, tak Slovensko se před svým vstupem do Evropské unie zavázaly splnit veškeré podmínky, jež jsou nezbytné pro přijetí společné evropské měny. Zatímco v případě České republiky se jako možný termín vstupu země do eurozóny označuje rok 2012, popř. 2013, v případě Slovenska se v posledních měsících stále častěji hovoří o 1. lednu 2009, přičemž vše bude záviset na stupni naplnění Maastrichtských kritérií nominální konvergence. Ačkoliv se úspěšné splnění těchto kritérií jeví jako rozhodující faktor pro přijetí nové země do eurozóny, je, dle našeho názoru, při tomto vstupu mnohem důležitější splnění kritérií reálné ekonomické konvergence. Z tohoto důvodu jsme této problematice věnovali i náš příspěvek, v jehož rámci jsme se zaměřili na posouzení reálných dispozic, jež jak Česku, tak Slovensku v budoucnu umožní udržet si veškeré pozitivní efekty vyplývající z jejich členství v eurozóně. V rámci námi provedené analýzy jsme pak dospěli k závěru, že v období před vstupem do eurozóny bude muset jak česká, tak slovenská ekonomika projít poměrně razantním procesem sblížení s ekonomikou eurozóny, neboť současný stav jejich reálné konvergence sebou nese celou řadu rizik, jež by po předčasném přijetí eura mohly vyvolat značné hospodářské obtíže. Tento článek vznikl díky podpoře Grantové agentury České republiky v rámci projektu GA402/05/2758: „Integrace finančního sektoru nových členských zemí EU do EMU“.

Abstract

Both the Czech Republic and Slovakia before their entry into the European Union professed to fulfill all the conditions, which are necessary for adopting the common European currency. Whilst in the case of the Czech republic is as the possible term of the country's entry into the Euro zone appointed the year 2012 eventually 2013, in the case of Slovakia is in the last months more and more frequently discussed the 1st January 2009, whereas everything will depend on the on the level of the Maastricht criteria of nominal convergence fulfillment. As the successful fulfillment of these criteria appears to be the decisive factor for the admission of a new country into the Euro zone, during this admission is much more important, in our opinion, the fulfillment of the real economic convergence criteria. On this account we devoted to these questions even our paper and within its frame we have focused on the assessment of the real positions, which in the Czech republic as well as in Slovakia will enable to keep in the future all the positive effects resulting from their membership in the Euro zone. Within the analysis carried out by ourselves we have come to the conclusion that in the period before the entry into the Euro zone will have both the Czech and Slovak economy to pass through a rather decisive process of the convergence with the Euro zone's economy as the present state of their real convergence brings along a number of risks, which could after the precocious adopting of Euro give rise to considerable economic difficulties.

Úvod

Podobně jako Česko, také Slovensko se před svým vstupem do Evropské unie zavázalo splnit, v co možná nejkratším termínu, veškeré podmínky, které jsou nezbytné k přijetí společné evropské měny euro. Zatímco v případě České republiky se termín možného vstupu do eurozóny (dále také EU-13) posouvá stále více za rok 2010, na Slovensku je situace zcela opačná. Jak je všeobecně známo, 26. listopadu 2005 Slovensko vstoupilo do Evropského mechanismu směnných kurzů, jimž je od roku 1999 mechanismus ERM II, čímž si vytvořilo základní předpoklady pro úspěšné splnění kritéria stability měnového kurzu. Dá se tedy předpokládat, že pokud bude Slovensko schopno úspěšně splnit také čtyři zbývající Maastrichtská kritéria nominální konvergence, pak slovenská vláda v roce 2008 požádá Evropskou centrální banku a Evropskou komisi o mimořádnou konvergenční zprávu, jejíž případné kladné vyznění by mohlo umožnit přijetí zavedení eura na Slovensku od 1. ledna 2009. V této souvislosti však před námi vyvstává otázka, zda má Slovensko pro přijetí společné evropské měny dostatečné reálné dispozice a jaký je rozdíl mezi mírou reálné konvergence české a slovenské ekonomiky k ekonomice eurozóny. Odpověď na tuto otázku se pokusíme nalézt v následující stati, v jejímž rámci zaměříme svou pozornost na analýzu vybraných makroekonomických ukazatelů, s jejichž pomocí jsme schopni úroveň reálného sblížení těchto ekonomik posoudit.

Stupeň cyklické a strukturální sladěnosti české a slovenské ekonomiky s ekonomikou eurozóny

Je všeobecně známo, že vstup Česka a Slovenska do eurozóny sebou přinese jak celou řadu výhod, tak i určitá rizika, mezi něž řadíme jak nebezpečí vzniku asymetrických hospodářských šoků, tak problémy spojené s jejich následným utlumením. Pokud chtějí země usilující o vstup do eurozóny omezit tato rizika na minimum, pak je nezbytné, aby se v době vstupu do měnové oblasti ekonomiky těchto zemí vyznačovaly vysokou mírou sladěnosti s ekonomikou zemí eurozóny. Jak je z výše uvedeného zřejmé, ekonomiky obou výše uvedených zemí by tak před svým začleněním do EU-13 měly projít procesem, v jehož rámci dojde k jejich výraznějšímu sblížení a tím pádem také k zlepšení jejich schopnosti rychle reagovat na možné budoucí asymetrické šoky.

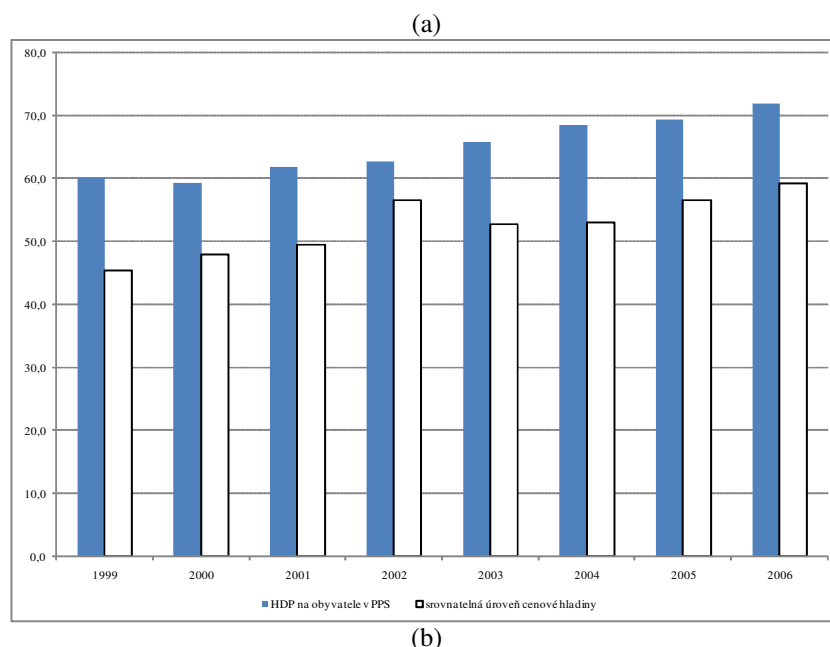
Reálná ekonomická konvergence

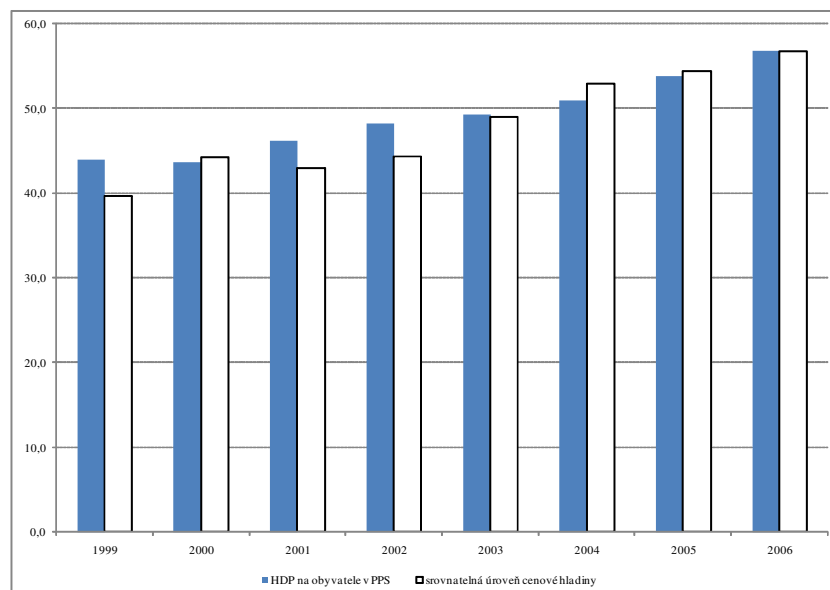
Máme-li posoudit míru sladěnosti české a slovenské ekonomiky s ekonomikou EU-13, pak na samém počátku musíme zaměřit svou pozornost na analýzu vývoje reálné ekonomické konvergence. K tomuto účelu můžeme využít dvou významných makroekonomických ukazatelů, jimiž jsou hrubý domácí produkt na obyvatele vyjádřený ve standardu kupní síly a srovnatelná cenová úroveň. Pojdme se proto nyní vývoji těchto makroekonomických agregátů věnovat poněkud podrobněji.

Pokud se na proces reálné konvergence podíváme z hlediska vývoje hrubého domácího produktu na obyvatele v PPS, pak dospějeme k závěru, že v letech 1999-2006 se jak česká, tak slovenská ekonomika, přes mírný propad v roce 2000, neustále přibližovaly ekonomické úrovni zemí eurozóny. V posledním roce námi analyzovaného období tak HDP na obyvatele dosahoval v případě Slovenska 56,84 a v případě Česka 71,99 % průměrné hodnoty tohoto ukazatele v zemích EU-13. V uplynulých sedmi letech tedy vzrostla ekonomická úroveň Slovenska o 12,83 p. b. a ekonomická úroveň Česka o 11,78 p. b. Ke

sbližování ekonomické úrovně těchto zemí s ekonomikou úrovně eurozóny pak docházelo zejména díky vyšší dynamice růstu jejich reálných hrubých domácích produktů, když český HDP rostl v tomto období v průměru o 1,49 a slovenský dokonce o 1,71 p. b. rychleji než hrubý domácí produkt EU-13. V důsledku tohoto vývoje Česká republika v roce 2004 předstihla v oblasti ekonomické úrovně Portugalsko (v roce 2006 odpovídal HDP na obyvatele Portugalska 93,83 % hodnoty tohoto ukazatele v Česku) a v následujících letech se výrazně přiblížila ekonomické úrovni Řecka (89,82 %), Slovinska (89,41 %) a Španělska (77,54 %). K podobnému závěru dospějeme také v případě Slovenska, s tím rozdílem, že slovenská ekonomika doposud nedosáhla ekonomické úrovně ani jedné z původních členských zemí Evropské unie. Ačkoliv se obě výše uvedené ekonomiky výrazně přiblížily hospodářsky nejslabším zemím eurozóny, je zapotřebí poznamenat, že i nadále značně zaostávají za nejvyspělejšími zeměmi tohoto uskupení, tj. za Nizozemím (Česko – 60,06 %, Slovensko – 47,43 %), Irskem (55,56 a 43,88 %) a zejména pak za Lucemburskem (28,49 a 22,50 %).

Obrázek 1 – HDP na obyvatele v PPS a srovnatelná úroveň cenové hladiny v Česku (a) a na Slovensku (b) v letech 1999-2006

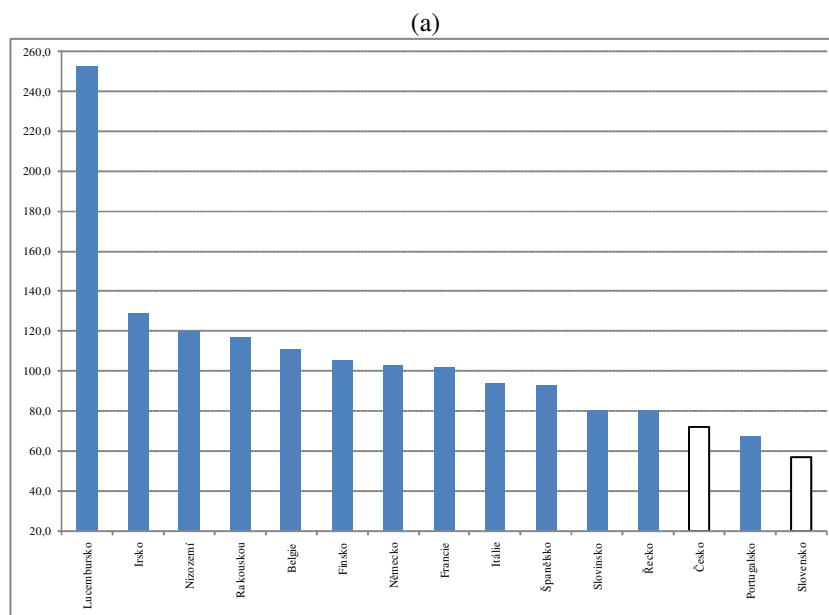

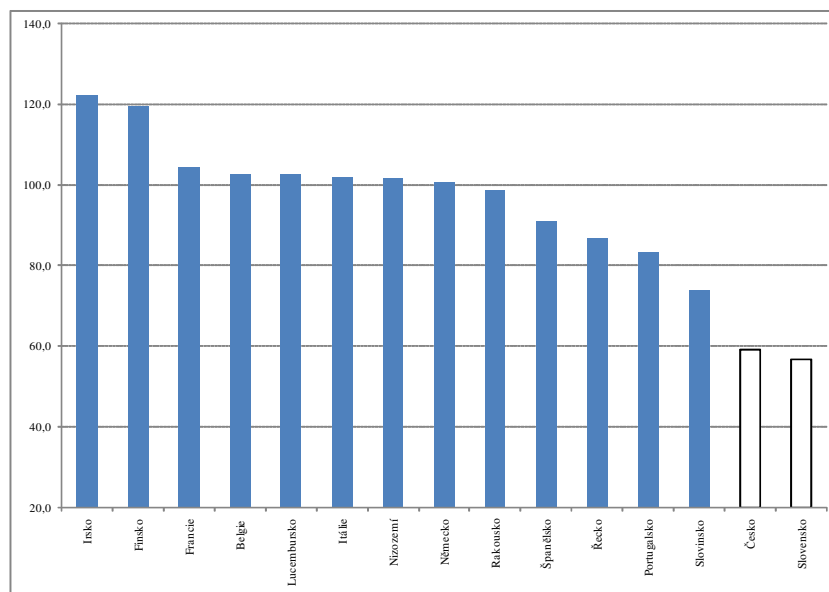
Pramen: Eurostat a vlastní výpočet

Jak již bylo uvedeno výše, druhým významným ukazatelem reálné konvergence je srovnatelná cenová úroveň. Jak je patrné z obrázku 1a a 1b, v letech 1999-2006 rostla česká i slovenská cenová zpravidla hladina rychleji než cenová hladina v eurozóně, přičemž jedinou výjimkou byly v České republice roky 1999 a 2003, kdy hodnota tohoto ukazatele poklesla o 0,71 a 3,82 p. b., a na Slovensku roky 1999 a 2001, v jejichž případě poklesla srovnatelná cenová hladina o 1,13, resp. 1,21 %. V této souvislosti je však zapotřebí poznamenat, že zejména v České republice se jeví tempo růstu cenové hladiny jako nedostatečné, což je také patrné z údajů o vývoji srovnatelné cenové úrovně v roce 2006, kdy cenová hladina v Česku nedosahovala 60 % cenové hladiny v zemích EU-13, zatímco srovnatelná ekonomická úroveň překročila hranici sedmdesáti procent. Naopak Slovensko dosahovalo jak u srovnatelné cenové úrovně, tak u HDP na obyvatele přibližně stejných hodnot, když se oba tyto ukazatele pohybovaly zhruba na úrovni 57 procent. Nejvýrazněji se pak česká a slovenská cenová hladina přiblížily cenové hladině ve Slovinsku (Česko – 73,88 %, Slovensko – 76,78 %), Portugalsku (70,99 a 68,07 %) a v Řecku (68,05 a 65,25 %) a naopak největší odstup si obě země udržovaly od Irska (46,41 a 48,41 %), Finska (47,51 a 49,55 %) a Francie (56,68 a 54,34 %).

Obrázek 2 – HDP na obyvatele v PPS (a) a srovnatelná cenová úroveň (b) v zemích eurozóny, v Česku a na Slovensku v roce 2006 (%)

(b)

Pramen: Eurostat a vlastní výpočet

Vzhledem k tomu, že Česká republika uvažuje o případném vstupu do eurozóny teprve v roce 2012, čímž se prodlužuje doba potřebná pro sblížení cenových hladin, kdežto v případě Slovenska se dá předpokládat, že se členem eurozóny stane již v roce 2009, jeví se nám takto nízká konvergence cenových hladin jako poměrně nebezpečná. Dá se tedy předpokládat, že brzký vstup Slovenska do eurozóny může být doprovázen výraznějším předstihem slovenské míry inflace před mírou inflace v EU-13 a tím pádem také poklesem reálných úrokových sazeb. Pokud by tento pokles netrval příliš dlouho, pak se dá předpokládat, že negativní vliv na vývoj slovenské ekonomiky by byl v tomto případě minimální.

Sladěnost hospodářských cyklů a podobnost ekonomických šoků

Ačkoliv je hodnotě HDP na obyvatele v PPS a srovnatelné cenové úrovni v řadě komparativních analýz připisována poměrně významná role při posuzování intenzity, s níž dochází k reálnému sblížování jednotlivých ekonomik, dá se říci, že z hlediska celkového posouzení reálné konvergence je zapotřebí zaměřit svou pozornost také na podrobnější analýzu jednotlivých hospodářských cyklů a zejména pak možnosti vzniku negativních ekonomických šoků. Z tohoto důvodu budeme v další části tohoto textu věnovat svou pozornost analýze těch makroekonomických ukazatelů, jež nám umožní rozpoznat a následně také porovnat jednotlivé fáze hospodářského cyklu a tím pádem také stupeň cyklické sladění těchto ekonomik.

Jak je zřejmé z údajů zachycených na obrázku 4 a v tabulce 1, v letech 1999-2006 existoval mezi hospodářskými cykly, jimiž procházely ekonomiky Česka, Slovenska a eurozóny určitý nesoulad, jenž je nezřetelnější v případě jednotlivých produkčních mezer. Porovnáme-li vývoj GAP v námi analyzovaných zemích, pak dospějeme k závěru, že v osmiletém období vymezeném roky 1999 a 2006 nalezneme pouze jeden rok, v němž se česká a slovenská ekonomika a ekonomika EU-13 nacházely ve stejné produkční mezeře. Tímto rokem byl rok 2004, kdy se všechny tři výše uvedené země potýkaly s recesí produkční mezerou, přičemž ve zbývajících sedmi letech byl cyklický vývoj shodný pouze v Česku a na Slovensku, kdežto v zemích eurozóny byl vývoj zcela opačný.

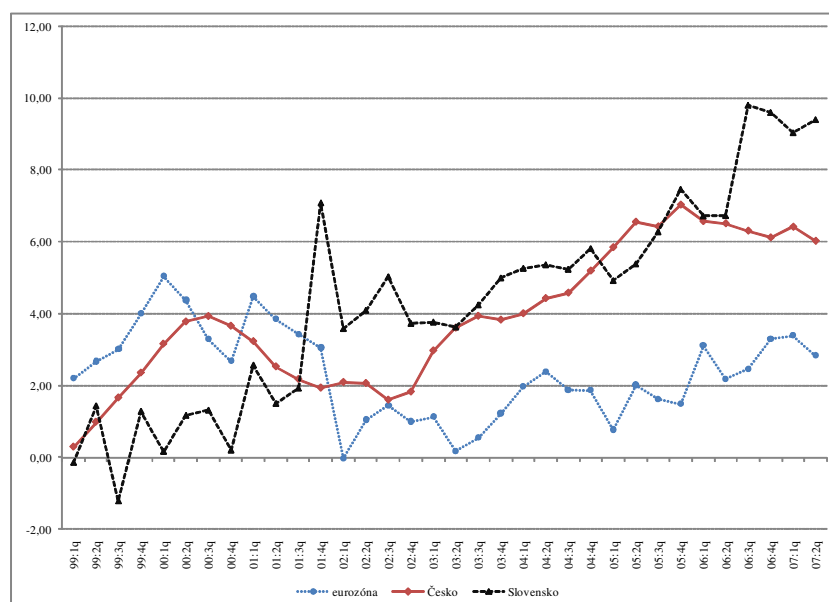
Tabulka 1 – Potenciální hrubý domácí produkt a produkční mezera v Česku (mil. CZK, s. c. 1995, %), na Slovensku (mil. SKK, s. c. 1995, %) a v eurozóně (mil. EUR, s. c. 1995, %) v letech 1999-2006

ukazatel	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Česko								
potenciální HDP	1.512,7	1.573,0	1.634,2	1.696,6	1.760,6	1.826,0	1.892,4	1.959,3
GAP	0,9	-0,4	-1,4	-1,9	-1,7	-0,9	0,6	2,3
Slovensko								
potenciální HDP	676,9	707,1	737,9	769,6	802,3	835,9	870,2	904,7
GAP	1,3	-0,9	-2,2	-2,7	-2,3	-1,1	0,9	3,2
eurozóna								
potenciální HDP	6.016,2	6.155,4	6.293,5	6.430,4	6.566,1	6.700,8	6.834,9	6.968,9
GAP	-0,1	0,3	0,6	0,4	0,2	-0,1	-0,3	-0,3

Pramen: Eurostat a vlastní výpočet

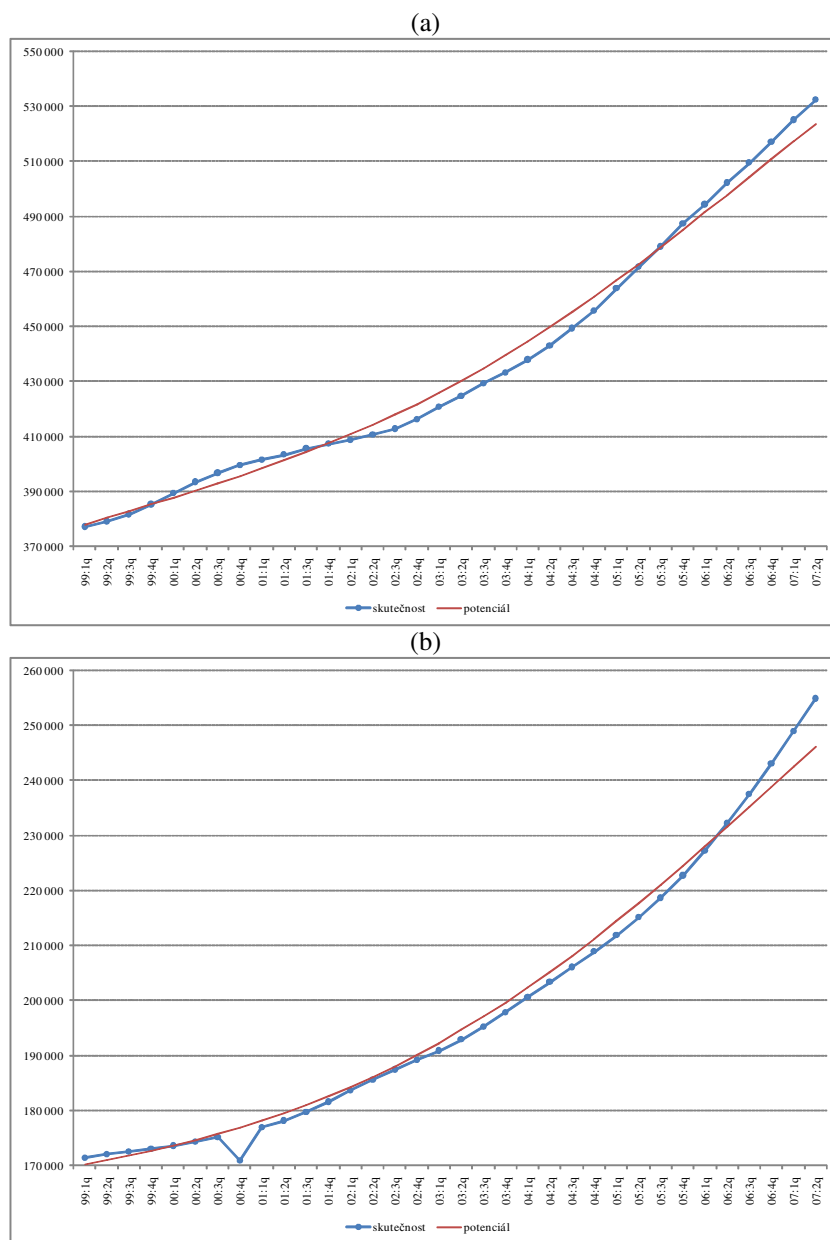
Obdobím v němž byly rozdíly ve vývoji českého, resp. slovenského hospodářského cyklu a ekonomického cyklu eurozóny nejméně výrazné, byl v případě Česka časový úsek, jehož počátek nalezneme v 1. čtvrtletí roku 1999 a konec na počátku 2. čtvrtletí roku 2000, kdežto v případě Slovenska úsek vymezený 3. čtvrtletím 2000 a 2. čtvrtletím 2001. Jak je patrné z obrázku 3, jak v České republice, tak na Slovensku příslušný reálný HDP v průběhu těchto pěti, resp. čtyř měsíců v podstatě kopíroval vývoj hrubého domácího produktu EU-13. Ve zbývajících časových úsecích pak můžeme u obou námi analyzovaných dvojic sledovat určitý nárůst rozdílů ve vývoji jejich hospodářských cyklů, přičemž nejvýrazněji se tato nesladěnost projevila, v případě české ekonomiky, v období od 2. čtvrtletí 2000 do 2. čtvrtletí 2003, a na Slovensku v počáteční fázi námi analyzovaného období, tj. v 1. čtvrtletí 1999 – 2. čtvrtletí 2000.

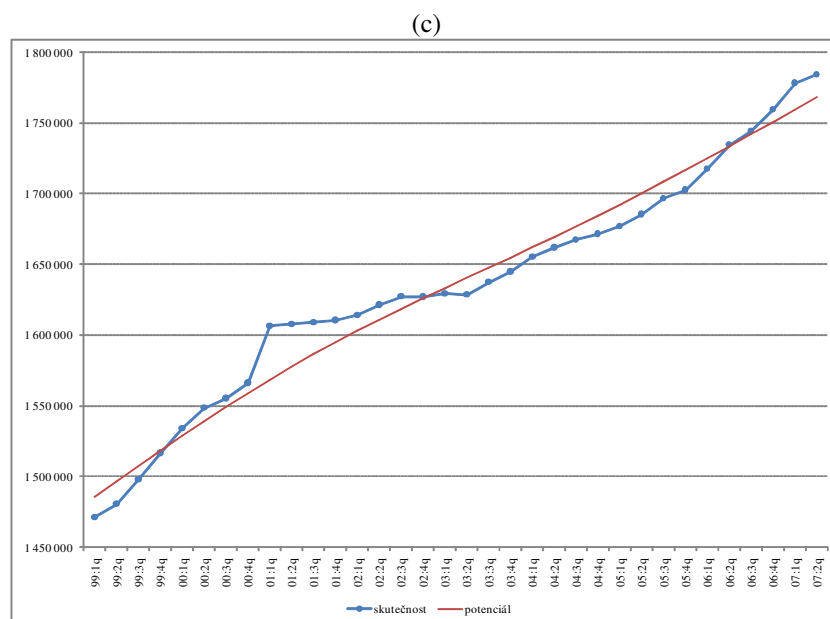
Obrázek 3 – Tempo růstu reálného HDP v Česku, na Slovensku a v eurozóně v letech 1999-2007 (%)

Pramen: Eurostat a vlastní výpočet

Obrázek 4 – Tempo růstu reálného a potenciálního HDP v Česku (a), na Slovensku (b) a v eurozóně (c) v letech 1999-2006 (sezónně očištěno, mil. národní měny)

Pramen: Eurostat a vlastní výpočet

Hodnoty potenciálního produktu jsou autorovy vlastní odhady vypočtené pomocí Hodrick- Prescottova filtru aplikovaného na sezónně očištěnou časovou řadu, zobrazující čtvrtletní údaje o vývoji HDP.

Pokud výše uvedená rozdělení časové řady, zachycující meziroční tempa růstu reálného hrubého domácího produktu v jednotlivých čtvrtletích, využijeme při stanovování míry cyklické sladění jak české, tak slovenské ekonomiky s ekonomikou eurozóny, dospějeme závěru, že k výraznému zvyšování cyklické sladění jednotlivých dvojic docházelo v případě Česka pouze na počátku námi analyzovaného období, kdežto na Slovensku na přelomu let 2000 a 2001. Podkladem pro tyto závěry nám pak byla jednoduché korelační analýzy založené na determinaci časové řady metodou meziročních rozdílů, z jejichž výsledků vyplynulo, že v daném období dosáhly korelační koeficienty hodnoty 0,977, resp. 0,951. V ostatních obdobích byla tato závislost výrazně nižší (Česko: 0,268 a 0,522 a Slovensko: 0,269 a 0,629). Ruku v ruce s tímto závěrem jsme také dospěli k poznatku, že zejména od počátku 3. čtvrtletí 2003 můžeme znaky výrazně větší sladění nalézt u slovenské ekonomiky, kde hodnota korelačního koeficientu dosahovala výše 0,750, což je o 0,197 více než v případě ekonomiky české.

Strukturální sladění

Jak již bylo uvedeno výše, po svém přistoupení do eurozóny bude česká i slovenská ekonomika konfrontována s nebezpečím vzniku asymetrických poptávkových šoků. Jedním z hlavních faktorů, jenž výrazně ovlivňuje pravděpodobnost vzniku těchto šoků, je míra strukturální sladění příslušných ekonomik, přičemž platí, že vysoká míra podobnosti jednotlivých ekonomik výrazně snižuje jak nebezpečí vzniku asymetrických šoků, tak náklady spojené s jejich následným odstraněním.

Tak jako u hospodářského cyklu, také v tomto případě nalezneme u všech tří námi analyzovaných ekonomik poměrně významné rozdíly v jejich struktuře. Porovnáme-li strukturu české a slovenské ekonomiky se strukturou ekonomiky tvořené členskými zeměmi eurozóny, pak zjistíme, že v letech 1999-2006 se na tvorbě české i slovenské hrubé přidané hodnoty mnohem výrazně než v zemích EU-13 podílela průmyslová odvětví, přičemž na Slovensku můžeme za významně vyšší označit také podíl zemědělství. Naopak odvětvím,

jehož podíl na hrubé přidané hodnotě byl, ve srovnání se zeměmi eurozóny, jednoznačně nižší bylo odvětví služeb. Jak lze vyčíst z tabulky 2, v námi analyzovaném období se český průmysl podílel na tvorbě HPH v průměru 31,23 % a slovenský 28,61 %, zatímco v eurozóně dosahoval tento podíl pouze 21,15 procent. Ještě výraznější strukturální změny jsou pak patrné v případě zemědělství, kdy jeho průměrný podíl na tvorbě slovenské hrubé přidané hodnoty dosahoval v daném období 4,55 %, přičemž v eurozóně tento podíl nabýval pouhých 2,26 % (v relativním vyjádření byl tedy tento podíl pouze padesátiprocentní). Naopak zcela opačný byl v tomto období vývoj v odvětví služeb, které se v zemích EU-13 podílely na tvorbě HPH v průměru 70,72 procenty, přičemž v případě slovenské ekonomiky dosahoval tento průměrný podíl 60,30 % a v případě Česka dokonce jen 58,92 %. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že jak v Česku, tak na Slovensku hrál v daném období mnohem významnější roli průmysl, a to zejména na úkor odvětví služeb.

Tabulka 2 – Struktura české a slovenské ekonomiky a ekonomiky zemí eurozóny v letech 1999-2006 (%)

ukazatel	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Česko								
zemědělství	3,88	3,86	3,97	3,30	3,08	3,34	2,90	2,66
průmysl	31,78	31,57	31,42	30,47	29,48	32,04	31,44	31,63
stavebnictví	6,98	6,40	6,28	6,16	6,38	6,45	6,69	6,44
služby	57,36	58,17	58,32	60,07	61,06	58,18	58,97	59,27
Slovensko								
zemědělství	4,70	4,50	4,65	5,12	4,54	4,48	4,40	3,98
průmysl	29,68	29,13	28,57	26,59	28,90	29,00	28,89	28,10
stavebnictví	5,60	7,09	6,31	7,23	6,09	6,38	6,77	6,86
služby	60,02	59,28	60,47	61,07	60,47	60,13	59,93	61,06
eurozóna								
zemědělství	2,46	2,46	2,56	2,34	2,23	2,23	2,01	1,79
průmysl	22,35	22,32	21,71	21,25	20,71	20,49	20,20	20,16
stavebnictví	5,59	5,69	5,68	5,78	5,79	5,90	6,14	6,38
služby	69,61	69,53	70,04	70,63	71,27	71,38	71,65	71,67

Pramen: Eurostat a vlastní výpočet

Na základě podrobnější analýzy struktury české a slovenské ekonomiky dospějeme k závěru, že kromě průmyslu se na tvorbě příslušné hrubé přidané hodnoty mnohem výrazněji podílela také produkce odvětví „Obchod; opravy motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost“, „Ubytování a stravování“ a „Doprava, skladování a spoje“. Souhrnný podíl těchto tří odvětví na tvorbě HPH dosahoval v letech 1999-2006 průměrné hodnoty 20,87 (Česko) a 20,64 % (Slovensko), což bylo o 3,90, resp. 3,67 procentních bodů více než v EU-13. Naopak výrazně nižším podílem se vyznačovala jak odvětví „Finančního zprostředkování“ a „Činnosti v oblasti nemovitostí a pronájmu; podnikatelské činnosti“, tak odvětví „Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení“, „Vzdělání“, „Zdravotní a sociální péče; veterinární činnost“, „Ostatní veřejné a sociální služby“ a „Činnost domácností“, v jejichž případě byl jejich průměrný souhrnný podíl na tvorbě HPH nižší o více než dvanáct procentních bodů (Česko 27,22, Slovensko 27,82 a eurozóna 39,93 %).

Obrázek 5 – Struktura české ekonomiky (a), slovenské ekonomiky (b) a ekonomiky eurozóny (c) v roce 2006

Obchodní provázanost české a slovenské ekonomiky s ekonomikou eurozóny

Schopnost zemí usilujících o vstup do eurozóny čelit možným asymetrickým šokům není ovlivněna pouze sladěností hospodářských cyklů a struktury ekonomiky, ale také mírou jejich zapojení do mezinárodního obchodu. Z tohoto důvodu se v závěrečné části naše příspěvku budeme věnovat problematice zahraničního obchodu České republiky a Slovenska, resp. analýze provázanosti české a slovenské ekonomiky s ekonomikou zemí tvořících EU-13.

Jak je z dostupných statistických údajů zřejmé, v letech 1999-2006 dosahovala míra otevřenosti české a slovenské ekonomiky v průměru 131,69 a 151,89 %, přičemž průměrný podíl vývozu a dovozu na HDP dosahoval v případě Česka výše 65,55 a 66,14 a v případě Slovenska 73,66, a 78,23 procent. Českou i slovenskou ekonomiku tak můžeme označit za ekonomiky vyznačující se vysokou mírou otevřenosti vůči okolnímu světu. V souvislosti s budoucím přistoupením Česka a Slovenska k eurozóně můžeme takto vysoký podíl zahraničního obchodu na hrubém domácím produktu označit spíše za pozitivum, neboť tímto způsobem mohou obě výše uvedené země částečně odstranit problémy, s nimiž se budou potýkat poté, co jejich centrální banky ztratí autonomii rozhodování v oblasti monetární politiky.

Tabulka 3 – Podíl vývozu a dovozu Česka a Slovenska do zemí eurozóny a zemí Evropské unie na celkovém vývozu a dovozu v letech 1999-2006 (%)

ukazatel	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU-27								
Česko – dovoz	76,53	75,16	74,59	72,53	71,42	80,28	81,41	80,50
Česko – vývoz	87,48	85,90	86,48	85,70	87,32	87,14	85,54	85,58
Slovensko – dovoz	74,48	70,19	72,03	73,06	74,49	79,17	78,29	75,72
Slovensko – vývoz	89,46	89,77	90,61	89,49	85,96	87,00	87,27	86,88
eurozóna								
Česko – dovoz	59,02	56,95	57,31	55,95	55,11	62,58	62,13	59,97
Česko – vývoz	65,25	63,17	62,65	61,53	63,39	62,96	59,71	58,68
Slovensko – dovoz	48,81	46,04	46,71	47,34	48,87	48,85	46,22	43,34
Slovensko – vývoz	57,19	56,92	57,28	57,73	58,10	56,13	53,73	52,38

Pramen: Eurostat a vlastní výpočet

Vysoká míra otevřenosti české a slovenské ekonomiky se také promítá do poměrně vysokého stupně ekonomické integrace těchto zemí s ekonomikami zemí eurozóny. Vyjdeme-li z údajů zachycených v tabulce 3, pak dospějeme k závěru, že v letech 1999-2006 obě výše uvedené země vyvážely do eurozóny 62,17 (Česko) a 56,18 % (Slovensko) všech statků a služeb určených pro export a z těchto zemí dovážely v průměru 58,63 a 47,02 procent veškerého zboží importovaného ze zahraničí. Takto vysokou míru otevřenosti Česka a Slovenska vůči zemím EU-13 pak můžeme označit za jeden z nejvýznamnějších argumentů hovořících ve prospěch co možná nejrychlejšího přijetí společné evropské měny, neboť tímto způsobem by mohlo být ve vzájemném obchodě odstraněno nebezpečí spojené s možným nadměrným kolísáním měnových kurzů. Navíc je nutno konstatovat, že jak v případě českého, tak slovenského zahraničního obchodu nehrají významnou roli pouze země eurozóny, ale také ostatní země Evropské unie. Vyjdeme-li v tomto okamžiku z předpokladu, že většina zemí EU

stojících mimo eurozónu bude v nejbližších letech o toto členství usilovat, dá se předpokládat, že při stávajícím podílu zemí EU-27 na českém a slovenském zahraničním obchodě (průměrný podíl českého a slovenského dovozu dosahoval 86,39 a 88,31 % a průměrný podíl jejich vývozu 76,55 a 74,68 %) se bude míra ekonomické integrace Česka a Slovenska s eurozónou i nadále prohlubovat. Tento závěr pak jasně hovoří ve prospěch co možná nejrychlejšího vstupu obou výše uvedených ekonomik do eurozóny.

Závěr

Víme-li, že dnem vstupu Česka či Slovenska do eurozóny ztratí jejich centrální banky svou autonomii při přijímání rozhodnutí v oblasti měnové politiky, pak se nám jeví jako velmi důležité posoudit míru konvergence těchto ekonomik k ekonomice zemí EU-13. Proč právě tato oblast? Odpověď na tuto otázku je poměrně jednoduchá. Zatímco v případě nominálních kritérií se jedná především o splnění ukazatelů, jež byly stanoveny na základě politicko-ekonomického rozhodnutí, v případě reálné ekonomické konvergence můžeme hovořit o skutečné schopnosti daných ekonomik využít výhod a současně také čelit nebezpečím spojeným s jejich vstupem do eurozóny. Jak je z výše uvedené komparativní analýzy zřejmé, v letech 1999-2006 došlo k určitému sblížení mezi českou, resp. slovenskou ekonomikou a ekonomikami EU-13, přičemž v případě České republiky je tento proces nejzřetelnější u hrubého domácího produktu na obyvatele v PPS a míry obchodní provázanosti, kdežto v případě Slovenska u srovnatelné úrovně cenové hladiny a taktéž, podobně jako v předchozím případě, u provázanosti zahraničního obchodu. Naopak za poněkud negativní jev můžeme u české ekonomiky označit jak nedostatečné tempo přibližování cenových hladin, tak narůstající nesoulad mezi hospodářským cyklem v České republice a v zemích EU-13. V případě Slovenska můžeme za negativum označit především pomalé tempo přibližování jeho ekonomické úrovně úrovni zemí eurozóny. Obě výše uvedené země se vyznačují také určitými odlišnostmi struktury jejich ekonomik od struktury ekonomik zemí EU-13, kdy jak v Česku, tak na Slovensku hraje výraznější roli odvětví průmyslu. Na závěr tedy můžeme konstatovat, že pokud česká ani slovenská ekonomika nechce po svém vstupu do eurozóny čelit nebezpečím vzniku asymetrických šoků, pak je nezbytné, aby v období před svým vstupem obě tyto ekonomiky prošly razantním procesem sblížení s ekonomikou eurozóny, neboť současný stav jejich reálné konvergence sebou nese celou řadu rizik, které by po předčasném přijetí eura mohly vyvolat značné hospodářské obtíže.

Na závěr tedy před námi vyvstávají dvě zásadní otázky: „Má slovenská vláda v příštím roce požádat Evropskou centrální banku a Evropskou komisi o mimořádnou konvergenční zprávu či nikoliv?“ a „Měla by Česká republika usilovat o vstup do eurozóny dřív než v roce 2012?“. Jak na tyto otázky odpověď? Vyjdeme-li z výše uvedených závěrů, pak je odpověď na tuto otázku zcela zřejmá: Vstoupí-li Slovensko do eurozóny v roce 2009 a Česko před rokem 2012, pak jejich ekonomiky nebudou dostatečně připraveny na přijetí eura, v důsledku čehož mohou být pozitivní efekty spojené se členstvím v eurozóně překryty efekty negativními.

Literatura:

[1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD: *Analýza kontextů makroekonomického vývoje v ČR za rok 2005*. 2007. [www: www2.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1101-06-za_rok_2005](http://www2.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1101-06-za_rok_2005).

- [2] EUROSTAT: *Data navigation tree*. 2007. [www:epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=EU_MAIN_TREE&depth=1](http://www.epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=EU_MAIN_TREE&depth=1).
- [3] EVROPSKÁ CENTRÁLNÍ BANKA: *Konvergenční zpráva květen 2006*. 2007. [www:www.ecb.int/pub/pdf/conrep/cr2006cs.pdf](http://www.ecb.int/pub/pdf/conrep/cr2006cs.pdf).
- [4] TULEJA, P.: Economic Standard of the Czech Republic from the Perspective of the Nominal Convergence. *Acta academica karviniensis*. 2006, č. 2, ss. 134 - 146. ISSN: 1212-415X.
- [5] TULEJA, P.: *Možnosti a perspektivy vstupu České republiky do Eurozóny*. In Sborník z mezinárodní konference. Národní a regionální ekonomika VI. CD-ROM. Košice: EF TU. 2006. ss. 410-417. ISBN: 80-8073-721-5.
- [6] TULEJA, P. Postavení České republiky v rámci Evropské unie. In *Starzyczna a kol.: Exogenní a endogenní faktory regionálního rozvoje – zhodnocení empirických zkušeností a teoretických přístupů k pólům rozvoje*. Vědecká monografie. Studia Oeconomica. Karviná: OPF SU Karviná. 2005. ss. 34-49. ISBN: 80-7248-337-4.
- [7] TULEJA, P. The Czech Republic on the Road to the Euro-zone – Nominal Convergence Criteria. In *Poloucek, S., Stavarek, D. (eds.): Future of the Banking after the Year 2000 in the World and in the Czech Republic. X*. Karviná: OPF SU v Karviné. 2005. ss. 1939-1954. ISBN: 80-7248-342-0.
- [8] ZIMMERMANN, CH. *HP-Filter*. 2007. [www:dge.repec.org/cgi-bin/hpfilter.cgi](http://www.dge.repec.org/cgi-bin/hpfilter.cgi).

Kontaktní adresa:

Pavel Tuleja
katedra ekonomie
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: tuleja@opf.slu.cz
web1: www.opf.slu.cz/tuleja
web2: stat.opf.slu.cz
telefon: +420 596 398 259

doc. Ing. František Urban, CSc. – Ing. Ľubor Kučák, CSc.

STROJNÍČKA FAKULTA
STU V BRATISLAVE

ENERGETICKÁ KONCEPCIA MESTA ZVOLEN

urban@kte.sjf.stuba.sk
kucak@kte.sjf.stuba.sk

Abstrakt

Povinnosť vypracovať energetickú koncepciu obce stanovuje obciam Zákon o tepelnej energetike č. 657 / 2004 Z. z. zo dňa 26.10.2004. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky vydalo podľa § 29 zákona č. 657/2004 Z. z. Metodické usmernenie pre tvorbu koncepcie rozvoja obcí v oblasti tepelnej energetiky, ktorým sa určuje jej minimálna obsahová náplň a rozsah spracovania.

Energetická koncepcia mesta Zvolen bola poslancami Mestského zastupiteľstva vo Zvolene schválená v roku 2001. V súčasnosti energetická koncepcia aktualizuje v súlade so Zákonom o tepelnej energetike č. 657 / 2004 Z..

V energetickej koncepcii sa na základe analýzy zásobovania mesta teplom v súčasnosti a analýzy dostupnosti palív a energií prišlo k analýze jedenástich variantov zásobovania teplom: zo súčasných zdrojov s využitím centralizovanej dodávky a z decentralizovaných zdrojov – domových kotolní. Výsledky tejto analýzy sú sumarizované v kapitolách, v ktorých sa posudzuje environmentálny aspekt, predkladá ekonomické hodnotenie a predkladajú celkové závery a návrhy. Kritériami pre výber optimálneho variantu sú v zmysle požiadaviek platnej legislatívy: cena tepla pre konečného spotrebiteľa, emisné a imisné zaťaženia mesta a zhodnotenie z hľadiska štátnej energetickej politiky a budúceho rozvoja mesta.

Abstract

The Act No. 657 / 2004 of laws collection, "On thermal energetics" from 26th October 2004 appoints the responsibility for municipalities to prepare energy conception. The Ministry of economy of the Slovak republic has issued Methodology for the conception preparation of the communities development in the field of thermal energetics, in which the minimal contents and extent is defined.

Energy concept of the town Zvolen was ratified by the Town deputies assembly of the town Zvolen in the year 2001. The concept is updated according to the Act No. 657 / 2004 Z. z., "On thermal energetics" at the present.

Based on the actual heat delivery analyses and fuels and energy disponibilities, the analyses of eleven variants of heat supply are treated in the energy concept: the supply from the existing heat sources, utilizing centralised heat supply and from the decentralised sources – boiler houses in the individual apartment houses. The analyses results are described in the individual chapters. There are evaluated environmental aspects and economical evaluations and further general conclusions and proposals are summarised. The criteria for the optimal variant choice are according to the valid legislation requirements: heat price for the end consumer, town area emission and imission load and evaluation from the state energy policy point of view and of perspective town development.

ÚVOD

Povinnosť vypracovať energetickú koncepciu obce stanovuje Zákon o tepelnej energetike č. 657 / 2004 Z. z. zo dňa 26.10.2004 [1]. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky vydalo podľa § 29 zákona č. 657/2004 Z. z. Metodické usmernenie pre tvorbu koncepcie rozvoja obcí v oblasti tepelnej energetiky, ktorým sa určuje jej minimálna obsahová náplň a rozsah spracovania [2], [3].

Úlohou spracovania koncepcie rozvoja obce v tepelnej energetike je vytvorenie podmienok pre systémový rozvoj sústav tepelných zariadení na území obce s cieľom zabezpečiť spoľahlivosť a bezpečnosť dodávky tepla, hospodárnosť pri výrobe, rozvode a spotrebe tepla na princípe trvalo udržateľného rozvoja, s dôrazom na ochranu životného prostredia a v súlade so zámermi energetickej politiky Slovenskej republiky a záväznými legislatívnymi predpismi v oblasti energetiky. V procese spracovania je potrebné analyzovať miestne energetické zdroje (biomasa, komunálny odpad, slnečná a geotermálna energia a pod.).

Vypracovaná koncepcia rozvoja obce v tepelnej energetike sa po schválení obecným zastupiteľstvom stáva súčasťou záväznej časti územnoplánovacej dokumentácie obce.

Energetická koncepcia mesta Zvolen [4], schválená v roku 2001, sa v súčasnosti aktualizuje. Napriek tomu, že energetická koncepcia [4] bola spracovaná pred schválením Zákona o tepelnej energetike č. 657 / 2004, obsahuje prakticky všetky požiadavky, ktoré vyplývajú z metodického usmernenia Ministerstva hospodárstva SR. V predkladanom príspevku sú závery energetickej koncepcie [4] doplnené analýzou súčasného stavu.

Ciele riešenia

Východiskovými bodmi pre zostavenie energetickej koncepcie mesta sú analýza súčasného stavu hospodárenia s energiami a prognóza budúcich potrieb energií. V súlade s predpokladaným demografickým vývojom treba v dlhodobom pláne počítať s rozvojom podnikateľských aktivít, infraštruktúry, dopravy a investičnej činnosti v meste. Veľmi dôležitou je otázka určenia potenciálu úspor a to na strane spotreby (zateplenie, hydraulické vyregulovanie sústav, meranie spotreby tepla) a tiež na strane výroby a rozvodu (modernizácia zdrojov tepla, optimalizácia prevádzky), zníženie strát v rozvodoch a odovzdávacích staniciach tepla (oprava, prípadne výmena opotrebovaných, nové technológie).

V koncepcnej časti predkladanej energetickej koncepcie mesta je vykonaná ekonomická a finančná analýza ako aj technicko-ekonomické vyhodnotenie, s návrhom optimálneho variantu energetickej koncepcie mesta v dlhobehj perspektíve.

Pozornosť sa venuje i vplyvu nových zariadení na životné prostredie. Zhodnotené je emisné a imisné zaťaženie pri súčasnom stave, ako aj pre navrhované varianty.

Ekonomické vyhodnotenie je vykonané pre dohodnuté cenové relácie a indexy rastu s požadovanými investíciami, s reláciami konečných cien pre spotrebiteľa do roku 2020, v závislosti od vývoja cien vstupných médií a zohľadnením trendu ich vývoja.

Variantné návrhy tepelných zdrojov

Pri návrhu energetickej koncepcie mesta sa vychádzalo z variantných riešení tepelných zdrojov. Z technického, ekologického a ekonomického hľadiska boli analyzované nasledujúce varianty zásobovania mesta teplom:

Variant V.1 Teplo do SCZT by dodávali tepelné zdroje prevádzkované v súčasnosti - tepláreň, Výhrevňa Podborova a plynové kotolne (PK). V porovnaní s ďalšími variantami sa v zdrojoch investuje najmenej. Pre splnenie emisného limitu SO₂ treba v teplárni spaľovať nízkosírnaté hnedé uhlie a zemný plyn.

Variant V.2 Predpokladá sa maximálna dodávka tepla z teplárne. Spaľovať sa bude lignit, preto bude potrebná inštalácia odsírovacieho zariadenia v teplárni. V centre mesta budú ďalej prevádzkované PK. Variant má dve obmeny. Navzájom je porovnávaná distribúcia tepla parovodom a horúcovodom.

Variant V.3 Konečné spotreby tepla budú pokrývať Výhrevňa Podborová, Výhrevňa Balkán, Tepláreň A a PK. Podľa prvej obmeny budú vo výhrevniach inštalované iba kotly, v druhej sa vo výhrevniach predpokladá spolupráca kotlov s kogeneračnými jednotkami (KJ).

Variant V.4 V objektoch odovzdávacích staníc tepla (OST) a PK budú umiestnené okrskové kotolne.

Variant V.5 V bytových a nebytových objektoch sa predpokladá prevádzka blokových kotolní. Ide o decentralizovaný spôsob zásobovania teplom.

Varianty V.1 až V.5 zásobovania teplom vo Zvolene boli ďalej kombinované. V novo zostavených variantoch V.1 Súčasné zdroje - obmena odsírenie, V.2-1 Tepláreň a Vh Podborová - obmena parovod, V.3-4 Výhrevne a okrskové kotolne - obmena kotly + KJ, V.4-3 Okrskové kotolne a Vh Podborová, pričom sú výsledné minimálne ceny tepla nižšie ako ceny pre varianty V.1, V.3 až V.5.

Vo variantoch V.1 až V.3 zdroje budú kryť ročnú konečnú spotrebu 866 TJ tepla. Parné turbíny a KJ dodajú do elektrizačnej sústavy 10 až 78 GWh elektrickej energie ročne, čím budú pokrývať 11 až 88 % celkovej spotreby elektrickej energie v meste. Okrskové a blokované kotolne budú kryť 494 TJ/r konečnej spotreby tepla. V priemyselnej zóne mesta bude potrebné vybudovať nové decentralizované zdroje.

Investičná náročnosť

V jednotlivých variantoch sa počíta s investičnými nákladmi na odsírovacie zariadenie, nové tepelné zdroje, rekonštrukciu a rozšírenie primárnych tepelných rozvodov, rekonštrukciu tretiny výmery sekundárnych rozvodov v meste a inštaláciu výmenníkov na decentralizovanú prípravu TÚV v objektoch zásobovaných teplom prostredníctvom nových sekundárnych rozvodov. Investične najnáročnejší je variant V.2, v ktorom sa okrem úprav v teplárni počíta s náhradou parovodu horúcovodom. Najnižšie investičné náklady variantov V.1 a V.3 tvoria 34,6 %; resp. 36,2 % investičných nákladov variant V.2 Tepláreň - obmena horúcovod.

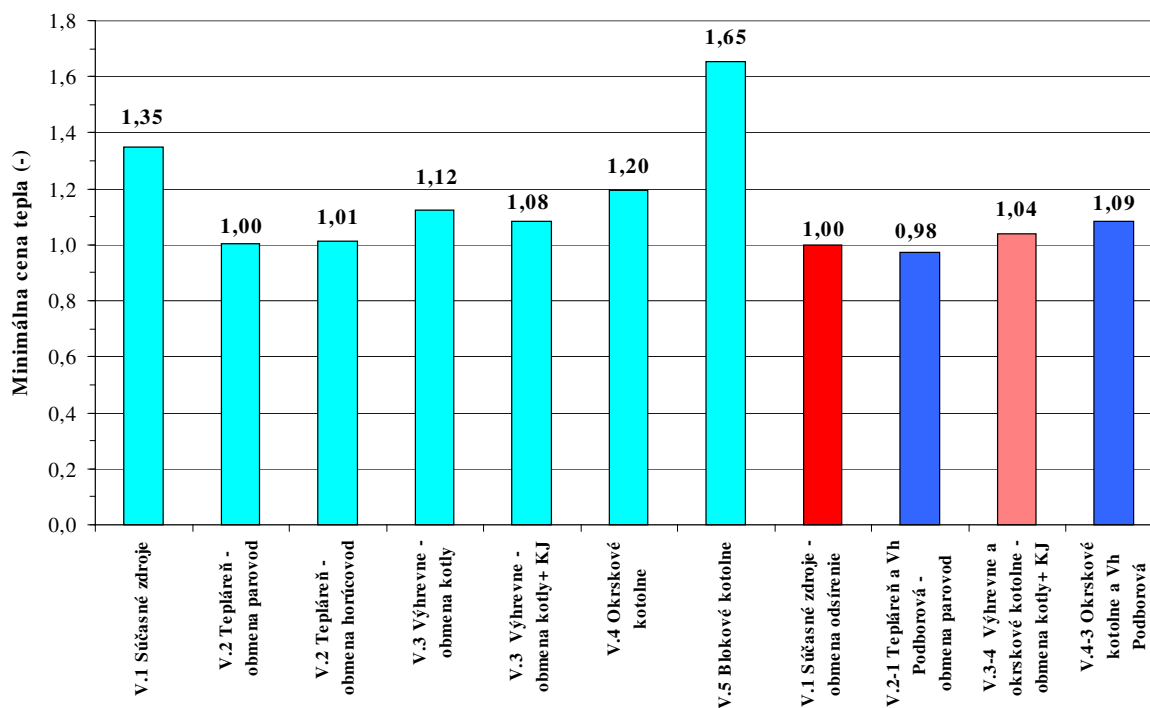
Hodnotenie variantných návrhov tepelných zdrojov

Pre každý variant návrhu tepelných zdrojov je spracovaný prepočet investičnej náročnosti, nákladov, tržieb, minimálnej ceny tepla a cash flow. Pre jednotlivé variantné návrhy zdrojov a ich obmeny bola vypočítaná minimálna cena tepla, ktorá je konštantná počas celého hodnoteného obdobia. Pri jej použití dosiahne výnos vloženého vlastného kapitálu výšku diskontnej sadzby. Na obr. 1 sú minimálne ceny tepla hodnotených variantov

vztiahnuté na najnižšiu hodnotu minimálnej ceny variantu V. 1 - Súčasné zdroje - obmena odsírenie.

Pre výber najvhodnejšieho variantu boli v [4] stanovené kritéria:

- minimálna cena tepla pre obyvateľa,
- súlad so štátnou energetickou politikou zohľadňujúc špecifiká mesta Zvolen (budúci priemysel, zamestnanosť),
- emisné a imisné zaťaženie mesta.

Obr. 1 Relatívne hodnoty minimálnych cien tepla variantov výroby a dodávky tepla v meste Zvolen vztiahnuté na variant V.1 obmena odsírenie

Podľa týchto kritérií je najvhodnejší variant V.1 - Súčasné zdroje - obmena odsírenie. Variant spĺňa kritériá najnižšej minimálnej ceny tepla a najmenšieho imisného zaťaženia mesta. Vďaka kogeneračnej výrobe tepla a elektrickej energie sa relatívne zníži produkcia skleníkových plynov. V prevažnej miere sa používa domáce palivo, navyše je eliminovaný vplyv neočakávaných zmien ceny zemného plynu. Variant je v súlade so štátnou energetickou politikou a ponúka možnosť prilákať podnikateľov do priemyselnej zóny, pretože títo nemusia investovať do výstavby nových kotolní.

Za predpokladu neuvažovania prevádzky Teplárne Zvolen najvýhodnejší je kombinovaný variant V.3-4 Výhrevne a okrskové kotolne – obmena kotly + KJ.

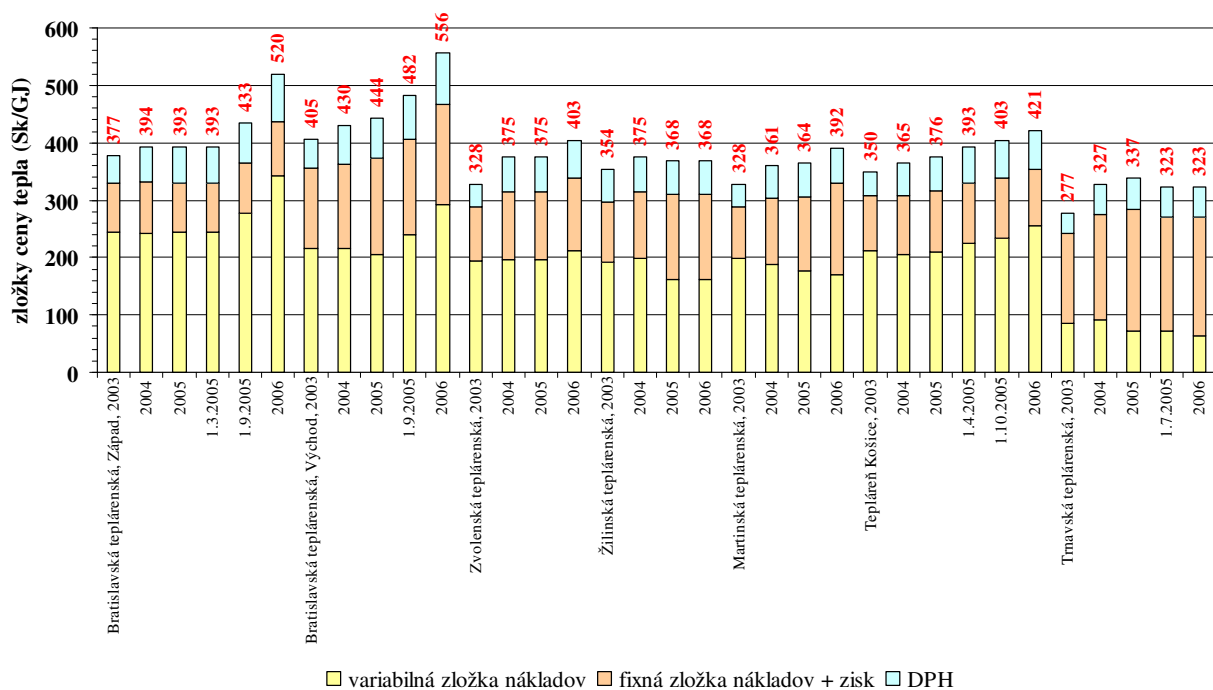
Porovnanie cien tepla pre konečného spotrebiteľa v meste Zvolen a v SR

Cena tepla je regulovaná. Na obr. 2 sú znázornené zložky cien tepla a maximálne ceny tepla z teplární v SR na výstupe z primárnych rozvodov v rokoch 2003 až 2006 určené

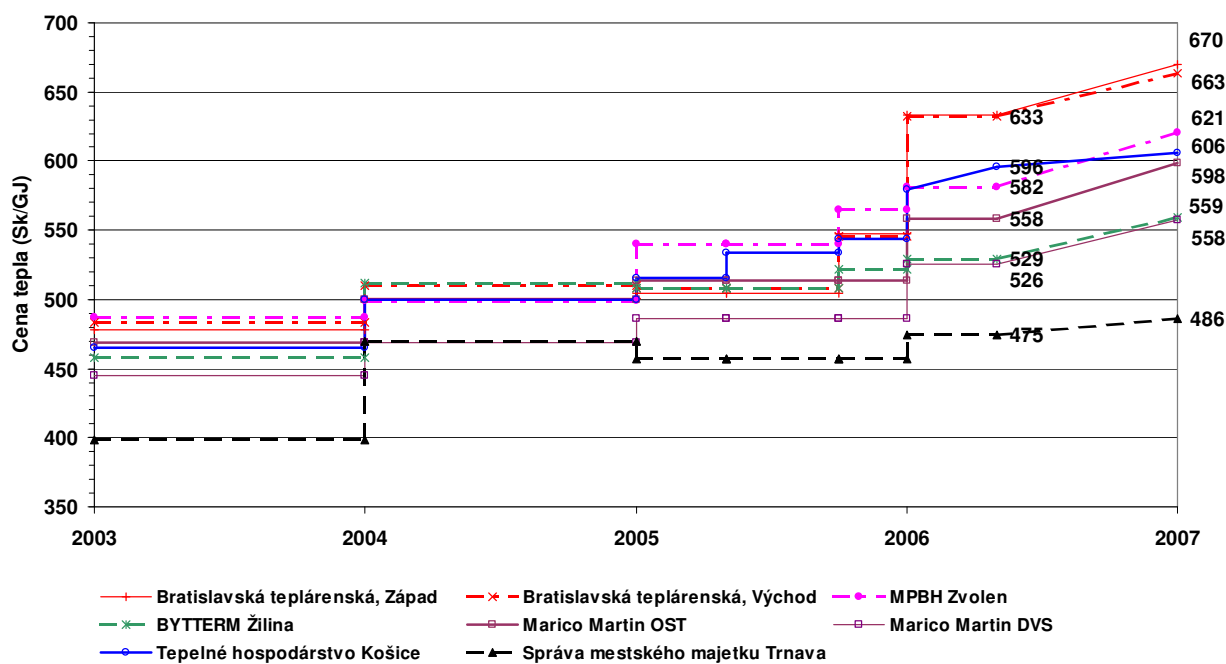
rozhodnutiami Úradu pre reguláciu sieťových odvetví SR (ÚRSO). Od roku 2005 sa napr. v Bratislavskej teplárenskej a čiastočne v Teplárni Košice v dôsledku nárastu ceny zemného plynu výrazne zvýšila variabilná zložka ceny tepla. V teplárnach, v ktorých sa spaľuje hnedé uhlie je variabilná zložka ceny tepla relatívne stabilizovaná. Maximálna cena tepla vrátane DPH na výstupe z primárnych rozvodov SCZT vo Zvolene bola v roku 2006 o 153 Sk/GJ nižšia ako maximálna cena tepla na výstupe z primárnych rozvodov SCZT Bratislava – Východ.

Pre konečného spotrebiteľa tepla je rozhodujúca cena tepla na výstupe zo sekundárnych rozvodov SCZT. Na obr. 3 je znázornený vývoj maximálnych cien tepla z porovnávaných teplární na výstupe zo sekundárnych rozvodov v rokoch 2003 až 2007. Maximálna cena tepla vrátane DPH na výstupe zo sekundárnych rozvodov SCZT vo Zvolene bola v roku 2007 o 49 Sk/GJ nižšia ako maximálna cena tepla na výstupe zo sekundárnych rozvodov SCZT Bratislava– Západ. Podľa údajov ÚRSO sú ceny tepla z lokálnych zdrojov od roku 2006 vyššie ako ceny tepla konečných spotrebiteľov napojených na sekundárne rozvody SCZT.

Z hľadiska cien tepla sa potvrdili závery Energetickej koncepcia mesta Zvolen [4], t.j. zásobovanie jednotlivých mestských sektorov teplom zo súčasných zdrojov s využitím centralizovanej dodávky tam, kde sú pre toto riešenie optimálne územno-technické podmienky.

Obr. 2 Maximálne ceny tepla z teplární na výstupe z primárnych rozvodov v rokoch 2003 až 2006

Obr. 3 Maximálne ceny tepla z teplární na výstupe zo sekundárnych rozvodov v rokoch 2003 až 2007

Ekologizácia prevádzky tepárne

Cieľom projektu rekonštrukcie kotlov K1 a K2 v Zvolenskej teplárenskej je zníženie znečistenia ovzdušia, najmä emisií SO_2 do ovzdušia na úroveň vyhovujúcu legislatívnym požiadavkám SR a EÚ. Rekonštrukcia kotlov musí zabezpečiť zníženie emisií SO_2 z hodnoty v rozmedzí 3 700 až 4 650 $\text{mg SO}_2/\text{m}^3$ spalín pred rekonštrukciou pod požadovanú limitnú hodnotu 1700 $\text{mg SO}_2/\text{m}^3$ po 31.12.2006, resp. 1371 $\text{mg SO}_2/\text{m}^3$ od 1.1.2008.

Navrhované technické riešenia rekonštrukcie kotolne teplárne [5] závisia hlavne od rozsahu potrebných rekonštrukčných zásahov, výšky investícií a veľkosti prevádzkových nákladov. Rekonštrukcia a prevádzka teplárne sa optimalizovali podľa optimalizačného kritéria maximálneho zisku. Výsledky optimalizačných výpočtov piatich skúmaných variantov rekonštrukcie kotlov v teplárni sa použili pre ďalšie ekonomické porovnania týchto variantov. Z technického a ekologického hľadiska je výhodnejší variant s prevádzkou kotla s cirkulujúcou fluidnou vrstvou. Z ekonomického hľadiska, vzhľadom na návratnosť investícií a na reálny objem očakávaných dotačných prostriedkov, je výhodnejší variant s rekonštrukciou kotlov K1 a K2 na spaľovanie hnedého uhlia a drevnej štiepky.

Variant zmeny palivovej základne s prechodom na nízkosíraté hnedé uhlie spaľované v kombinácii s drevnými štiepkami si vyžiada rekonštrukciu kotlov, ktoré v súčasnom stave už nevyhovujú požiadavkám najnovších technológií v oblasti stavby kotlov. K zásadnej zmene dôjde v oblasti spaľovacieho zariadenia, pretože spoločné spaľovanie hnedouhoľného prášku a drevnej štiepky si vyžaduje dohorievací rošt, na ktorom vyhoria rozmernejšie drevné štiepky. Hnedé uhlie sa spaľuje klasickými práškovými horákmi. Rekonštrukcia kotla K1 sa uskutočnila v roku 2006, kotol K2 sa rekonštruje v súčasnosti.

ZÁVER

V meste Zvolen sa v súlade s energetickou koncepciou [4] prejavili v zásobovaní teplom v jednotlivých mestských sektoroch výhody pripojenia na centrálny zdroj tepla tam, kde sú pre toto riešenie optimálne územno-technické podmienky. Zaťaženie mesta imisiami a ceny tepla z centrálného zdroja sú podstatne nižšie ako pri dodávke tepla z nových malých tepelných zdrojov v jednotlivých mestských sektoroch.

V energetickej koncepcii sa na základe analýzy zásobovania mesta teplom v súčasnosti a analýzy dostupnosti palív a energií prišlo k analýze jedenástich variantov zásobovania teplom: zo súčasných zdrojov s využitím centralizovanej dodávky a z decentralizovaných zdrojov – domových kotolní. Výsledky tejto analýzy sú sumarizované v kapitolách, v ktorých sa posudzuje environmentálny aspekt, predkladá ekonomické hodnotenie a predkladajú celkové závery a návrhy. Kritériami pre výber optimálneho variantu sú v zmysle požiadaviek platnej legislatívy cena tepla pre konečného spotrebiteľa, emisné a imisné zaťaženia mesta a zhodnotenie z hľadiska štátnej energetickej politiky a budúceho rozvoja mesta. Podľa takto stanovených kritérií je zrejmé, že v energetickej koncepcii sa preferuje konečný spotrebiteľ tepla – teda občan mesta.

Vývoj cien tepla a ekologická prevádzka teplárne potvrdili správnosť záverov energetickej koncepcie mesta Zvolen [4].

Tento článok bol spracovaný na základe úloh súvisiacich s projektom VEGA 1/4115/07 „Možnosti zníženia nárokov na dovoz energetických zdrojov pri zabezpečení trvalo udržateľného rozvoja v Slovenskej republike“.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. *Zákon o tepelnej energetike č.657/2004 Z. z. zo dňa 26.10.2004.* Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky.
2. DURANKO, M.: *Metodické usmernenie zo dňa 15. apríla 2005, č. 952/2005-200, ktorým sa určuje postup pre tvorbu koncepcie rozvoja obcí v oblasti tepelnej energetiky.* Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky. Sekcia výrobných a sieťových odvetví. Bratislava 15.4.2005.
3. *Podrobnosti metodického usmernenia zo dňa 15. apríla 2005, ktorým sa určuje postup pre tvorbu koncepcie rozvoja obcí v oblasti tepelnej energetiky.* Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky. Sekcia výrobných a sieťových odvetví. Bratislava 15.4.2005.
4. KOLEKTÍV: *Komunálna energetická koncepcia mesta Zvolen. Koncepčná časť.* Bratislava. Strojnícka fakulta STU v Bratislave. Katedra tepelnej energetiky, február 2001
5. KOLEKTÍV: *Štúdia ekologizácie tepelného zdroja v spoločnosti Zvolenská teplárenská, a.s. Zvolen.* PROEN, s.r.o. Bratislava, jún 2004.

doc. Ing. František Urban, CSc., Ing. Ľubor Kučák, CSc.

Strojnícka fakulta STU v Bratislave, Nám. slobody 17, 812 31 Bratislava
urban@kte.sjf.stuba.sk, kucak@kte.sjf.stuba.sk

Mgr. Adriana Újová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

REFORMNÁ ZMLUVA EÚ

ujova@euba.sk

Abstrakt

V roku 2005 prebehol ratifikačný proces ohľadom prijatia Zmluvy o Ústave pre Európu, avšak, ktorý bol neúspešný zo strany Francúzska a Holandska, ktorí túto zmluvu v referende odmietli. Uplynutím dvoch rokov EÚ sa dopracovala k novému návrhu znenia zmluvy „Reformná zmluva“, ktorá nebude nahrádzať už existujúce zmluvy, bližšie autor špecifikuje v príspevku, ale bude iba ich doplnením, ktorá má zefektívniť fungovanie EÚ a demokratizáciu EÚ. Zmluva by mala byť ratifikovaná 27 členskými štátmi EÚ ešte pred európskymi voľbami v roku 2009.

Abstract

In the year of 2005 was realized a process of ratification, regarding to Treaty establishing a Constitution for Europe, which was unsuccessful from French and Netherlands side, and the treaty was rejected by them. After 2 years EU developed a new project for a contract called “Reform Treaty”, which will not supply the other existing contracts. The author is specifying this, a little closer in the contribution, but only with complements, which will make the function and democratization of EU more effective. The contract should be ratified by 27 national memberships of EU, before the European election in 2009.

V roku 2005 prebehli vo Francúzsku a Holandsku referendá ohľadom prijatia európskej ústavy, ktoré sa skončili neúspechom, dôsledkom tohto kroku bola ratifikácia o Ústavnej zmluve o EÚ zastavená. Únia začala obdobie reflexie o svojej budúcnosti, táto situácia si vyžadovala zamyslieť sa nad ňou, čo vytvorilo priestor pre verejnú diskusiu na riešenie existujúceho stavu. Lídri Európskej únie v Berlíne pri príležitosti osláv 50. výročia podpisu Rímskych zmlúv, ktorí sa stretli na neformálnom summite, prisľúbili prijatie už novej Zmluvy do roku 2009 a že postavia EÚ na „obnovený spoločný základ“ pred voľbami do Európskeho parlamentu v roku 2009.

Zrod myšlienky vytvorenia Zmluvy siaha až do 50. rokov minulého storočia, cesta bola dlhá a náročná. Dokumenty, ktoré jej predchádzali súviseli s podpísaním a následnou ratifikáciou.

Medzi tieto dokumenty zaraďujeme:

- **Parížsku zmluvu** - ktorá bola podpísaná 18. apríla 1951 – zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ, ktorej cieľom bolo vytvoriť spoločný trh, spoločné ciele a spoločné inštitúcie.
- **Rímske zmluvy** – boli podpísané v 25. marca 1957, predstavujúce dve zmluvy, Zmluva o Európskom hospodárskom spoločenstve a Zmluva o Európskom spoločenstve pre jadrovú energiu.

- **Jednotný európsky akt** – ratifikovaný bol parlamentmi jednotlivých členských štátov v roku 1986 a do platnosti vstúpil 1. júla 1987, cieľom aktu bolo vytvoriť jednotný trh, umožniť voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu do roku 1992. JEA modifikoval existujúce Rímske zmluvy.
- **Maastrichtská zmluva (tzv. Zmluva o EÚ** – prijatá v Maastrichte december 1991 a podpísaná bola 7. februára 1992 – revidovala Rímske zmluvy, bola tu snaha o vytvorenie politickej únie ako hospodárskeho združenia, Zmluvou bol dosiahnutý pokrok v oblastiach vytvorenia menovej únie, občianskej únie, spoločnej zahraničnej politiky a spolupráca v oblasti súdnictva, vo vnútorných záležitostiach. Platnosť nadobudla 1. 11. 1993.
- **Amsterdamská zmluva** - podpísaná bola 17. júna 1997, predstavujúca pokrok v procese demokratizácie a vo formovaní konštitučných základov, cieľom zmluvy bolo zefektívnenie inštitucionálnych otázok EÚ súvisiacich s rozširovaním EÚ, otázka nezamestnanosti a občianskeho práva, otázka bezpečnosti a posilniť pozíciu v riešení svetových otázok,
- **Zmluva z Nice** – podpísaná v decembri 2000, cieľom tejto zmluvy bolo modifikovať inštitucionálne otázky súvisiace s rozšírením EÚ, avšak spolu s Amsterdamskou zmluvou, mnoho otázok zostalo vágnych.

V roku 2001 na summite Európskej rady v Laeken sa Európska rada rozhodla zvolať Konvent zameraný na budúcnosť EÚ, hlavným cieľom bolo treba vypracovať ústavnú zmluvu a pre Konvent Európska rada pripravila 60 otázok a reformné potreby. Konvent pozostávajúci zo 105 členov sa schádzal od marca 2002 do júla 2003 za účelom vypracovania spomínanej neúspešnej Zmluvy o ústave pre Európu, ktorá mala nahradiť už existujúce zmluvy, prípadne ich len doplniť. Bol vypracovaný návrh ústavnej zmluvy, ktorá spájala tri zmluvy, zmluva o Európskom spoločenstve, zmluva o EÚ a zmluva o Euroatomu, spomínané zmluvy mali byť zlúčené v jednu zmluvu a to v zmluve o ústave pre Európu, ktorá mala charakter medzinárodnej zmluvy.

V júni 2004 bola táto zmluva v mierne modifikovanej podobe predložená MVK a v októbri toho roku bola aj podpísaná. Ratifikačný proces Zmluvy o ústave pre Európu prebiehal v rokoch 2004 – 2006, ktorý dopadol neúspešne zo strany Francúzska a Holandska, kde voliči v referende vyjadrili svoj nesúhlas. Podľa niektorých odborníkov, za neúspešným referendom vo Francúzsku a Holandsku bola apatia voličov voči ďalšiemu rozširovaníu Európskej únie. Vplyvom negatívneho ratifikačného procesu, sa rozvinulo množstvo negotácií o budúcej reforme. Vznikli tri názorové skupiny, ako by mal budúci obsah Zmluvy vyzeráť. Jedna skupina zastáva názor zachovania pôvodného textu Zmluvy, druhá skupina žiada prepracovanie Zmluvy a tretia skupina požaduje zachovať niektoré časti Zmluvy, prípadne ich implementovať do budúcej zmluvy.

Európska rada v júni 2006 vyzvala nemecké predsedníctvo k vypracovaniu správy o ďalšom postupe. Dňom 1. januára 2007 sa začalo šesťmesačné predsedníctvo Nemecka. Nemeckému predsedníctvu sa podarilo vypracovať prácu spolu so správou a na zasadnutí Európskej rady konanej 21. – 22. júna 2007, predmetom zasadnutia bolo zvolanie MVK, cieľom ktorého bolo potrebné vypracovať Reformnú zmluvu, ktorá bude doplnať prípadne meniť existujúce zmluvy, jej úlohou bude zabezpečiť zefektívnenie Únie a jej demokratickú legitimitu. Nemecko na čele s kancelárkou Angelou Merkelovou si stanovilo ako najvyššiu prioritu **reformu zmluvy**, medzi ďalšie priority si nemecké predsedníctvo zaradilo:

- Energetika a životné prostredie
- Lisabonská stratégia
- Rozširovanie

Medzi pozitívny krok môžeme považovať podpísanie Berlínskej deklarácie pri príležitosti spomínaných osláv 50. výročia podpísania Rímskych zmlúv po neúspešnej ratifikácii. Berlínska deklarácia bola podpísaná predsedom Parlamentu Hans – Gert Potteringom, predsedom Komisie Jose Manuelom Barossom a predsedníčkou Rady Angelou Merkelovou v marci 2007. Berlín si dal za cieľ vynaložiť úsilie nájsť konsenzus v tom, že EÚ potrebuje pevné základy, keďže členské štáty nemajú zjednotený názor, čo sa týka budúcnosti EÚ. Cieľom podpísania Berlínskej deklarácie boli nasledovné výzvy:

- Energetická politika a klimatické zmeny
- Boj proti terorizmu, ilegálnej migrácii
- Rozvojová pomoc - chudoba
- Boj proti rasizmu a xenofóbii
- Podpora občianskych práv a právo na slobodu
- Konkurencieschopnosť

Text Berlínskej deklarácia obsahuje odkaz na sociálnu súdržnosť, solidárne súžitie, bezpečnosť a o vzájomnom rešpekte.

Nemeckému predsedníctvu sa podarilo nájsť riešenie ako sa dostať z patovej situácie. Bol prijatý mandát pre Medzivládnu konferenciu, ktorého cieľom v priebehu Portugalského predsedníctva bolo dohodnúť detaily Reformovanej zmluvy EÚ.

Ešte pred júnovým summitom prebiehali diskusie členských štátov o inštitucionálnych otázkach súvisiacich s rozširovaním EÚ a že základom má byť prijatá, ale neratifikovaná Ústavná zmluva, v tomto sa zhodli členské štáty EÚ. Nemeckým predsedníctvom bol zaslaný dotazník s otázkami, ktoré chce Nemecko riešiť s členskými štátmi, výsledkom ktorého má byť konsenzus.

- zmeny zmlúv sa majú uskutočniť prostredníctvom zvolania Medzivládnej konferencie namiesto Konventu
- do zmluvy majú byť implementované Kodaňské kritéria súvisiace s rozširovaním EÚ
- uvádzanie ako Ústavná, či Ústava budú vypustené tak isto aj odkazy na symboly; Chartu základných práv nahradí odkazom na dokument s rovnakou právnou hodnotou
- apel na energetiku a klimatické zmeny, ilegálnu migráciu, ktoré sú dôležitým predmetom v EÚ a budú nanovo implementované.
- V inštitucionálnej oblasti nastanú zmeny – zachovať permanentné predsedníctvo Rady bez toho, aby prebiehala šesťmesačná rotácia; Vysokého predstaviteľa EÚ pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku a komisára pre vonkajšie vzťahy sa vytvorí pozícia európskeho ministra zahraničných vecí; počet komisárov sa zníži z 27 na 17; zavedenie systému dvojitej väčšiny pri hlasovaní v Rade – 55% členských krajín reprezentujúcich 65% obyvateľov potrebných na schválenie...

Reakcie na text Zmluvy zo strany členských štátov sa rôznili. Môžeme povedať, že sa vytvorili štyri skupiny:

- do prvej skupiny môžeme zaradiť krajiny, ktoré sú za ponechanie textu Ústavnej zmluvy, hlavne členské štáty, ktoré túto zmluvu ratifikovali
- druhú skupinu tvoria krajiny, ktoré žiadali ponechanie textu, ale aj implementovanie niektorých častí, napr. Belgicko žiadalo doplniť text o posilnení bezpečnosti
- tretiu skupinu predstavujú krajiny, ktoré zmluvu neratifikovali, zaraďujeme sem Holandsko, Francúzsko- žiadali text, ktorý by bol priechodný. - štvrtá skupina pozostávajúca z Veľkej Británie, Poľska a Českej republiky, niektoré otázky si žiadali nanovo otvoriť a diskutovať o nich. Napríklad Poľsko v zastúpení ministerky zahraničných apelovali na budúci systém hlasovania v EÚ, ide o prijímanie rozhodnutí prostredníctvom dvojitej väčšiny,

čo predstavuje, že 55 percent členských štátov Únie, ktoré tvoria minimum 65 percent obyvateľstva Únie. Poľsko dosiahlo kompromis, na nový systém hlasovania pristúpi v roku 2014 s tým, že budú môcť požiadať o odklad o ďalšie tri roky.

23. júna 2007 sa najvyšší predstavitelia členských štátov na Júnovom summite dohodli na kompromise, ktorý viedla nemecká kancelárka Angela Merkelová a ňou bola predložená aj o novej budúcej „reformovanej zmluvy“ po prekonaných výhradách Poľska a Veľkej Británie. Poľsko si presadilo používanie výpočtu kvalifikovanou väčšinou, tým si zabezpečilo dostatočne veľkú váhu ako majú väčšie krajiny. Británia docielila zmenenie názov postu „ministra zahraničných vecí EÚ“ na „vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné vzťahy a bezpečnostnú politiku“.

23. júla – 24. júla 2007 sa konala medzivládna konferencia pod taktovkou Portugalského predsedníctva, ktoré prebralo štafetu po Nemecku. Funkčné šesťmesačné obdobie Portugalska začalo plynúť 1. júla 2007, ktorého hlavným cieľom bolo do konca októbra predložiť novú zmluvu o EÚ.

Najvyšší predstavitelia štátov a jednotlivých vlád členských štátov z noci 18. októbra na 19. októbra 2007 sa jednomyselne dohodli na texte nového dokumentu „Lisabonská zmluva“, s cieľom zefektívniť fungovanie Únie a zabezpečiť ďalšie rozširovanie.

Zmluva nahradí neúspešnú euroústavu a dostane prívlastok lisabonská, na základe jej miesta vzniku.

Štruktúra Reformnej (Lisabonskej zmluvy), jej obsah a zmeny

Lisabonská zmluva bude obsahovať dve samostatné doložky, ktorými sa zmení a doplní *Zmluva o Európskej únii (ZEU)* a *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva (ZES)*. Názov ZEU sa ponecháva avšak ZES sa premenúva na *Zmluvu o fungovaní Európskej únie*. Únia bude mať jedinú právnu subjektivitu. Slovo „Spoločenstvo“ sa nahradí slovom „Únia“ a uvedené dve zmluvy tvoria zmluvy, na ktorých je Únia založená.

Lisabonská zmluva celým názvom znie, *Zmluva, ktorou sa mení a dopĺňa zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva*, kde *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva*, ako je vyššie uvedené, sa premenúva na *Zmluvu o fungovaní Európskej únie*. Lisabonská zmluva sa skladá z preambuly, z časti ktorá mení a dopĺňa *Zmluvu o EÚ*, ďalšia časť pozostáva zo zmien a doplnení *Zmluvy o založení ES*, záverečné ustanovenia, protokoly a deklarácie. V prvej časti Lisabonskej Zmluvy - *Zmluvy o ZEU*, v druhej časti Zmluvy sa mení ZES s tým, že ZES sa premenúva na *Zmluvu o fungovaní Únie*. Obe zmluvy majú rovnakú právnu silu. Reformná Lisabonská zmluva nahradí *Zmluvu o ústave Európu* a platná by mala byť od roku 2009, nemá ústavný charakter, mení a dopĺňa už existujúce zmluvy.

Inštitúciami Únie sú:

- *Európsky parlament,*
- *Európska rada,*
- *Rada,*
- *Európska komisia (ďalej len Komisia.)*
- *Súdny dvor Európskej únie,*
- *Európska centrálna banka,*

Zmeny implementované v Lisabonskej zmluve

V rámci Európskej rady bude volený predseda najvyššími predstaviteľmi vlád a hláv členských štátov na 2,5 ročné funkčné obdobie, ktoré sa bude môcť predĺžiť o jedno volebné obdobie a nahradí systém rotujúceho predsedníctva, v ktorom sa v polročných intervaloch striedali jednotlivé členské štáty a bude viesť zasadnutia Európskej rady. Predseda ER (tzv. prezident) bude zastupovať Úniu navonok v záležitostiach spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky bez toho, aby boli doktnuté právomoci vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku. Funkcia Vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku nahrádza súčasné funkcie Vysokého predstaviteľa pre spoločnú a bezpečnostnú politiku a komisára pre vonkajšie vzťahy. Vysoký predstaviteľ predsedá Rade pre zahraničné veci. Európska rada tvoria najvyšší predstavitelia členských štátov, plus samotný jej predseda a predseda Komisie. Na činnosti ER sa zúčastňuje Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku.

Podľa novej zmluvy členov Komisie budú tvoriť od 1. novembra 2014 predseda, Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, ktorý bude zastávať funkciu jedného z podpredsedov Komisie a členovia, ktorí budú volení na základe rotácie medzi členskými štátmi a ich počet bude zodpovedať 2/3 počtu členských štátov. Nastane zníženie počtu komisárov z pôvodných 27 klesne počet na 17, čo predstavuje 2/3 počtu členov EÚ. Uvedené zníženie nadobudne platnosť v roku 2014.

Tak ako aj v Komisii nastalo zníženie počtu členov, zmena nastane aj v Európskom parlamente (EP), kde počet poslancov v EP sa zúži zo súčasného stavu 785 na 750. Najväčšie odozvy na túto zmenu zazneli zo strany Talianska, ktoré žiadalo o navýšenie o jeden mandát, nakoľko by stratilo paritu s Veľkou Britániou a Francúzskom. Týmto krokom by Taliansko bolo ukrátené o 6 kresiel, čo by predstavovalo 72 kresiel v EP. Predísť rozporom a prípadnému neschváleniu bol dosiahnutý kompromis, Taliansku bolo priznané o jedno kreslo navyše, čím dosiahlo rovnaký počet mandátov ako Veľká Británia, avšak od Francúzska bude mať o jedno kreslo menej. O väčšine prijímanej legislatívy v rámci EÚ bude spolurozhodovať EP.

Ako bolo vyššie uvedené Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku predsedá Rade pre zahraničné veci. Nastala zmena pri schvaľovaní právnych aktov, kde od 1. novembra 2014 bude zavedená kvalifikovaná väčšina, tzv. systém dvojitej väčšiny, predstavujúca väčšinu rovnajúcu sa najmenej 55% členských štátov (z 27 predst. 15), ktorí zastupujú členské štáty reprezentujúce 65% obyvateľstvo Únie, systém by mal byť postupne zavádzaný v rokoch 2014-2017. Schvaľovanie právnych aktov do roku 2014 by mal prebiehať na základe Zmluvy z Nice. O vymedzení kvalifikovanej väčšiny je upravené v protokole o prechodných ustanoveniach, v tomto protokole je obsiahnutá aj požiadavka zo strany Poľska, ide o Ioaninský kompromis, ktorý uvádza, že aj skupina členských štátov bude mať právo blokovať rozhodnutia, aj keď nedosahujú blokovaciu menšinu, vzťahujúca sa aj po roku 2017. Blokujúcu menšinu musia tvoriť najmenej štyria členovia Rady, v opačnom prípade sa kvalifikovaná väčšina považuje za dosiahnutú.

Posilnila sa pozícia národných parlamentov, ktoré budú dohliadať na fungovanie EÚ, na dodržiavanie zásady subsidiarity a proporcionality, budú sa zúčastňovať na medziparlamentnej spolupráce a kontrole pri realizovaní politík EÚ, môcť sa vyjadriť k návrhom Komisie.

Vo viacerých oblastiach právomocí a politík EÚ sa od roku 2014 zruší právo veta k rozhodnutiam EÚ, bude sa to týkať rozpočtovej, azylovej a politiky vnútra. Na druhej strane právo veta zostane ponechané v zahraničnej a daňovej politike.

Lisabonská zmluva podrobne definuje výlučné právomoci Únie, spoločné právomoci Únie s členskými štátmi Únie a oblasti podpornej a koordinačnej úlohy vzťahujúce sa na Úniu.

Výlučná právomoc Únie v oblastiach:

- a) colná únia;
- b) ustanovenie pravidiel hospodárskej súťaže potrebných na fungovanie vnútorného trhu;
- c) menová politika pre členské štáty, ktorých menou je euro;
- d) ochrana morských biologických zdrojov v rámci spoločnej politiky rybného hospodárstva;
- e) spoločná obchodná politika.

Spoločná právomoc Únie s členskými štátmi Únie:

- a) vnútorný trh;
- b) sociálna politika, pokiaľ ide o aspekty vymedzené v tejto zmluve;
- c) hospodárska, sociálna a územná súdržnosť;
- d) poľnohospodárstvo a rybné hospodárstvo s výnimkou ochrany morských biologických zdrojov;
- e) životné prostredie;
- f) ochrana spotrebiteľa;
- g) doprava;
- h) transeurópske siete;
- i) energetika;
- j) priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti;
- k) spoločné otázky bezpečnosti v záležitostiach verejného zdravia, pokiaľ ide o aspekty vymedzené v tejto zmluve.

Podstatné rozdiely medzi Lisabonskou zmluvou a neschválenou euroústavou patrí napr. vynechanie politických symbolov, zmluva nebude mať charakter ústavy, hodnoty EÚ namiesto princípov EÚ, prostredníctvom práva iniciatívy, petičného práva má posilniť euroobčianstvo. Charta základných práv podľa Lisabonskej zmluvy nie je jej súčasťou, bude jej dodatkom, ale bude mať štatút primárneho práva. „Spoločenstvo“ nahradené názvom „Únia“. Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika vrátane bezpečnostnej a obrannej politiky budú vykonávané samostatne, vzhľadom k tomu, že zaniká troj pilierové usporiadanie z Maastrichtskej zmluvy, budú zlúčené a budú sa na ňu vzťahovať komunitárne metódy.

Záver

Krok k tomu, aby zmluva mohla byť schválená predchádzali reakcie na text zmluvy, ktoré sa rôznili. Štáty ako Poľsko, Taliansko, Francúzsko, Veľká Británia, Holandsko, Bulharsko mali určité výhrady a požiadavky, ktoré sa napokon podarilo vyriešiť kompromisom.

Lisabonská zmluva by mala byť formálne podpísaná 13. 12. 2007, ktorá má uľahčiť fungovanie Únie, zefektívniť prijímanie rozhodnutí a proces rozširovania Únie. Po podpísaní nasleduje proces ratifikácie, ktorý by mal prebehnúť vo väčšine prípadov v národných parlamentoch, avšak referendum zatiaľ oznámilo Írsko, platnosť by mala nadobudnúť v januári 2009 ešte pred voľbami do Európskeho parlamentu.

Použitá literatúra

Figel', J., Adamiš, M.: Slovensko na ceste do Európskej únie. Grafis, s.r.o., 2004. 3. vydanie. ISBN 80-80180-01-9

Hrivík, P.: Strategické štúdie Európskej únie I. Banská Bystrica:UMB Právnická fakulta, 2005. ISBN 80-8083-076-2

Kolektív autorov: Budúcnosť Európy a ústavná zmluva. Bratislava:Ševt, 2004. ISBN 80-88707-64-1

Lipková, Ľ.: Európska únia. Bratislava: Sprint vfra, 2006. ISBN 80-89085-65-2

Internet

<http://www.bundesregierung.de>

<http://ec.europa.eu/commission>

<http://europa.eu.int>

www.euractiv.sk

www.government.gov.sk/

návrh Lisabonskej zmluvy na <http://www.consilium.europa.eu>

www.pravda.sk

www.sme.sk

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/ 672 95 407

Mgr. Adriana Újová

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

GENERÁLNY TAJOMNÍK OSN – BOUTROS BOUTROS GHALI

ujova@euba.sk

Abstrakt

Príspevok zobrazuje životopis o egyptskom diplomatovi a politikovi Boutros Boutros Ghalim, ktorý sa narodil 14. 11. 1922 v Káhire, Egypte. Úspešne ukončil univerzitu v Káhire (1946), získal zaslúžený titul PhD z medzinárodného práva a diplom z medzinárodných vzťahov na parížskej univerzite. Má za sebou bohatú vysokoškolskú kariéru aj politickú, pôsobil dlhé roky na káhirskej univerzite ako profesor (do roku 1977), prednášal medzinárodné právo a medzinárodné vzťahy, okrem toho sa špecializoval aj na diplomaciu a politické vedy. Z bohatej politickej kariéry môžeme spomenúť, že v rokoch 1977 – 1991 zastával post štátneho tajomníka na ministerstve zahraničných vecí v Egypte, v rokoch 1992 – 1996 sa stal šiestym generálnym tajomníkom OSN a od roku 1997 – 2002 bol generálnym tajomníkom Frankofónie. Napísal viac ako 100 publikácií a dva memoáre.

Abstract

The contribution is talking about Egyptian diplomat and politician Boutros Boutros Ghali, who was born in 14th November 1922 in Cairo, Egypt. He graduate at University of Cairo (1946), and deserved title PhD. of National Law and the diploma of International Relations on University in Paris. He made a huge carrier on the University as politician, and long time as a profesor (till 1977). He lectured the International Law, and International Relations, as well he specialized to diplomacy and political sciences. From a political carrier we should speak about the term between 1977-1991, he performed the position as Minister of State for Foreign Affairs in the Egyptian government. In term between 1992 – 1996 he was elected a United Nations Secretary-General and in term between 1997 – 2002, he was Secretary General of La Francophonie. He wrote more than 100 publications and two memoirs.

Boutros Boutros-Ghali (nar. 14. novembra 1922 v Káhire (Egypt)) pochádza z prestížnej kresťanskej koptskej egyptskej rodiny, jeho starý otec Boutros Ghali bol ministerský predseda v rokoch 1846 – 1910 a jeho strýko Wassif Ghali, zastával post ministra zahraničia, čo mu predurčovalo bohatú akademickú aj politickú kariéru. Boutros Boutros-Ghali je významná osobnosť, egyptský diplomat a politik, v roku 1992 bol zvolený za generálneho tajomníka OSN na päťročné funkčné obdobie. Funkčné obdobie mu skončilo v roku 1996. Predtým ako bol vymenovaný na post generálneho tajomníka OSN, v rokoch 1977 – 1991 pracoval ako štátny tajomník na egyptskom ministerstve zahraničných vecí, v období medzi vyššie uvedenými pozíciami na pár mesiacov bol vymenovaný za zástupcu ministerstva zahraničných vecí v Egypte. Boutros Boutros-Ghali má dlhodobé skúsenosti a špecializáciu v oblasti medzinárodných vzťahov ako diplomat, disponoval intenzívnou odbornou znalosťou a schopnosťou v odbore medzinárodného práva a politickej vedy.

Vysokoškolská kariéra

Už ako malý chlapec sníval, že bude právnikom, jeho sen sa aj naplnil v roku 1946, na univerzite v Káhire úspešne ukončil vysokoškolské štúdium, v roku 1947 získal diplom z obvyčajového práva, politickej vedy a ekonomiky na parížskej univerzite a v roku 1949 na tej istej univerzite obhájil titul PhD. v odbore medzinárodného práva, jeho dizertácia bola zameraná na regionálne organizácie.

V priebehu rokov 1949 – 1977 Boutros Boutros-Ghali pracoval na káhirskej univerzite ako profesor v odbore medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov, vyučoval politické vedy. Od roku 1974 – 1977 bol členom Ústredného výboru a Politického úradu Arabskej socialistickej jednoty.

V roku 1968 bol Boutros Boutros-Ghalimu udelený čestný titul PhD na švédskej univerzite vďaka jeho vysokoškolskému úspechu a jeho výraznému postaveniu vo svetovej politike. V roku 1990 bol zvolený ako prorektor na Senghour Francophonie univerzite v Alexandrii.

V priebehu vysokoškolskej kariéry prednášal, bol hosťujúcim profesorom na viacerých popredných renomovaných medzinárodných univerzitách, napríklad:

Kolumbijská univerzita	-	1954 – 55 a 1974
Princetonská univerzita	-	1955, 1974
Varšavská univerzita	-	1960
Parížska právnická univerzita	-	1967 - 1968
Rabatská univerzita	-	1969
Dakkarská univerzita	-	1969
Nehru univerzita	-	1976, 1990
Obsala univerzita	-	1986
Haagska univerzita	-	1990, bol prvým egyptským prednášateľom a zároveň sa stal členom vedeckej rady
Kráľovská marocká akadémia	-	1991

Boutros Boutros-Ghali bol členom vo viacerých inštitúciách, spoločnostiach, politických orgánov, napr.: riaditeľ výskumu na Haagskej akadémii medzinárodného práva (1963-1964), bol prezidentom Egyptskej spoločnosti medzinárodného práva (1965), prezident centra politických a strategických štúdií (Al-Ahram 1975), člen komisie medzinárodného práva OSN (1979 – 1991) člen medzinárodnej komisie práva (1975- 1977), člen inštitútu medzinárodného práva (1975-1985) , člen vedeckej rady na Akadémii svetového mieru v Mentone, (Francúzsko 1978) , pridružený člen výboru pre medzinárodné veci v Ríme (1979), člen medzinárodného inštitútu ľudských práv (1975-1992), prezident Africkej spoločnosti politických štúdií (1980-1991, člen Egyptského tlačového syndikátu, naviac získal čestné členstvo na Ruskej akadémii prírodných vied (Moskva 1994) , čestné členstvo na Ruskej akadémii vied (Moskva 1994) , stal sa čestným členom Akadémie vied v Bielorusku (Minsk 1994) ,

Bol ocenený niekoľkými doktorátmi napr.: doktorát z ústavu štátu a práva na ruskej akadémii vied v Moskve (1992), čestný doktorát z inštitútu politických vied v Paríži (1993) , čestný doktorát z Katolíckej univerzity v Lovani (Belgicko 1993) , čestný doktorát z Univerzity v Lavele, Quebec (Kanada 1993), získal čestný doktorát na univerzite Karola III. v Madride (1994), čestný doktorát na Bukurešskej univerzite (1994) , na Univerzite v Baku (1994), Jerevanskej univerzite (1994), Viedenskej univerzite (1995), Melbournskej univerzite (1995), Univerzite v Bordeaux (Francúzsko 1996), čestný doktorát z Kórejskej univerzity v Soule (1996).

Boutros Boutros-Ghali založil a podieľal sa na fungovaní egyptského časopisu medzinárodného práva a egyptského časopisu politických vied, založil ekonomický týždenník s titulom „ Al Ahram Al-Iqtisadi“, ktorého bol šéfredaktorom, týždenník bol odvtedy vydávaný Al-Ahram tlačiarňou založenou v roku 1959 do 1973. Okrem toho založil mesačník „ Assiyasa Ad-Dawliya o medzinárodnej politike, ktorého bol šéfredaktorom, bol vydávaný v rokoch 1965 až 1991.

Žurnalistiku vykonával na princípe vysokoškolského charakteru, jeho publikácie boli orientované k jednoduchšiemu vedeckému štýlu, vyjadroval politické názory smerujúce k verejnosti. Publikoval články v arabských a medzinárodných, zahraničných novinách, kde sa zaoberal regionálnymi, medzinárodnými záležitosťami, právom, diplomaciou a politickými vedami. Je autorom viac než 100 publikácií. Napísal dva memoáre:

- Egyptská cesta do Jeruzalemu – zmierenie medzi Izraelom a Egyptom,
- Neporazený: U. S – OSN – pôsobenie Boutros Boutros Ghaliho počas funkčného obdobia v OSN ako generálny tajomník.

Boutros Boutros-Ghali v priebehu svojej kariéry dostal množstvo ocenení a boli mu udelené pocty z 24 krajín vrátane Egypta, zahrňujúc Belgicko, Taliansko, Kolumbia, Guatemala, Francúzsko, Ekvádor, Argentína, Nepál, Luxembursko, Portugalsko, Nigéria, Mali, Mexiko, Grécko, Chile, Nemecko, Peru, Dánsko, Švédsko, Kórejská republika, Brunej, Stredoafriická republika.

Politická kariéra

Boutros Boutros-Ghali ako odborník na medzinárodné právo, politiku a diplomáciu sa v roku 1987 členom egyptského parlamentu, tvoril súčasť sekretariátu Národnej demokratickej strany z roku 1980. Predtým ako bol zvolený za generálneho tajomníka OSN pôsobil ako člen už spomínanej Komisie pre medzinárodné právo v rokoch 1979 – 1991, bol viceprezidentom Socialistickej internacionály a členom Medzinárodnej komisie právnikov. Podieľal sa na veľkom počte rokovaní zaoberajúcich sa medzinárodným právom, ekonomickým a sociálnym vývojom, ľudskými právami, dekolonizáciou, menšinovými otázkami, otázkami Blízkeho východu, zaujímal sa o humanitárnu problematiku, Afro – Arabskou spoluprácou.

V roku 1978 sa Boutros Boutros-Ghali zúčastnil konferencie pod názvom „Camp David“, táto konferencia predstavovala rokovania ohľadom mieru medzi Egyptom a Izraelom, ktorého výsledkom bola dohoda, ktorá bola podpísaná v roku 1979. Ako štátny tajomník na egyptskom ministerstve zahraničných vecí (1977 – 1991) predstavoval významnú úlohu v mierových dohodách medzi egyptským prezidentom Anwar Sadatom a ministerským predsedom Izraela Menachem.

V roku 1992 bol zvolený do funkcie generálneho tajomníka OSN, jeho predchodcom bol Javier Perez de Cuellar. V priebehu jeho funkčného obdobia pracoval na princípe preventívnej diplomacie. Začiatok svojho mandátu odštartoval niekoľkými reformami, ktoré nemohli byť zrealizované kvôli trvaniu studenej vojny. Na summite v januári 1992 začal presadzovať svoje záväzky a naplňovať ciele a princípy Charty. Reorganizoval Sekretariát, zrušil Centrum a Komisiu pre transnacionálne korporácie a boli predložené 2 správy: v roku 1992 „Agenda pre mier“ – preventívna diplomacia, peacemaking a peacekeeping a postkonfliktný peacebuilding, reforma predstavujúca oblasť mieru a bezpečnosti a v roku 1994 „Agenda pre rozvoj“ reakcia na kritiku, že v prvej správe sa venoval bezpečnostným otázkam. „ Agenda pre mier“ bola z reformných snáh Boutros Boutros-Ghaliho považovaná

za najúspešnejšiu počas jeho funkčného obdobia. Cieľom tejto agendy bolo pomocou diplomacie odstrániť možné zdroje nebezpečenstva ešte než dôjde k násiliu, snažiť sa zachovať mier, riešiť konflikty vyriešením otázok vzniku príčin ako politický nátlak, sociálna nespravodlivosť, obnova inštitúcií v štátoch postihnutými občianskymi vojnami spormi. Počas svojho funkčného obdobia bol oddaný svojej viere, zástancom vo svetový mier, bezpečnosť a spoluprácu. Bol kritizovaný OSN za nečinnosť pri riešení občianskej vojny a genocídy v Rwande, kde zomrelo približne 937 tisíc ľudí, ďalej v pretrvávaní angolskej občianskej vojny, americká akcia v Somálsku a vágne riešenia konfliktov v bývalej Juhoslávii. Dôsledkom týchto skutočností a aj jeho podpora voči Palestíne zapríčinila, že nebol opätovne zvolený do funkcie generálneho tajomníka OSN. Príčinou neúspechu opätovného zvolenia za generálneho tajomníka bolo aj zdržanie sa Bushovej vlády pri Boutros Boutros-Ghaliho voľbe a prezident Clinton vetoval snahu Boutros Boutros-Ghaliho byť opäť zvolený, nestačila mu ani podpora desiatich členov Bezpečnostnej rady a troch členov – Egypta, Guinei a Botswany, ktorí žiadali o jeho predĺženie funkčného obdobia do roku 2001, ale neúspešne. Funkčné obdobie Boutros Boutros-Ghaliho ako generálneho tajomníka OSN bolo zavŕšené v roku 1996. Ako jediný z predchádzajúcich generálnych tajomníkov, nebol zvolený na druhé funkčné obdobie.

Bol predsedom panelu UNESCO pre budovanie demokracie a rozvoju. V rokoch 1997 – 2002 sa stal Boutros Boutros-Ghali generálnym tajomníkom Frankofónie. Frankofónia predstavuje medzinárodnú organizáciu združujúcu 56 frankofónnych štátov a vlád (francúzsky hovoriacich národov), ktorej politickým prioritným cieľom je, umocnenie pút spolupráce pre budúcnosť a presadenie svojich cieľov na medzinárodnej scéne. Od roku 1998 - 2000 predsedal panelu UNESCO pre budovanie demokracie a rozvoju. V roku 2003 bol Boutros Boutros-Ghali vymenovaný do funkcie riaditeľa národného výboru pre ľudské práva v Egypte. Od apríla 2007 podporuje medzinárodnú kampaň pre zriadenie parlamentného zhromaždenia OSN.

Použité zdroje

Krieger, J.: Oxfordský slovník svetovej politiky. Praha: Ottovo nakladateľstvo s.r.o., 2000. ISBN 80-7181-463-6

www.wikipedia.sk

www.un.org

www.ips.org/about/profiles/bbghali.shtml

www.kituoachakatiba.co.ug

www.natura.baf.cz

www.culture.infomideast.com/ghali

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

Tel.: 02/ 672 95 407

Ing. Eva Vlková

FAKULTA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH VZŤAHOV
TRENČIANSKA UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TRENČÍNE

TRENDY PERSONÁLNEHO MANAŽMENTU V 21. STOROČÍ

eva.vlkova@tnuni.sk

Abstrakt

V 21. storočí personálny manažment reaguje na nové výzvy a implementáciou nových prístupov prispieva k efektívnosti riadenia ľudských zdrojov. V príspevku zvýrazňujeme zavádzanie nových personálnych stratégií, objasňuje význam personálneho controllingu a kladieme dôraz na vymedzenie aktualných trendov rozvoja personálneho manažmentu.

Abstract

In the 21. century personal management is responding to new challenges and through implementation of new accessions is contributing to the effectiveness of human resources management. In the paper we point out the implementation of new personal strategies, we explain the importance of personal controlling and we pay attention to definition of contemporary improvement trends of personal management.

1. Úvod

Éra inovácií, znalostnej ekonomiky a informačných technológií prináša nové výzvy predovšetkým v prostredí riadenia ľudských zdrojov v jeho prirodzenej spätosti s ekonomickou efektívnosťou výrobnéj a podnikovej sféry.

Stále významnejšiu úlohu v riadení podnikových činností zohrávajú informácie a informačné technológie a je samozrejmé, že danému trendu sa prispôsobuje aj riadenie ľudských zdrojov a jeho inštitúty. V tomto kontexte je zrejmé, že podnik, ktorý má záujem o existenciu a udržanie svojej konkurencieschopnosti musí daným trendom venovať adekvátnu pozornosť a to aj vo sfére podnikových personálnych činností. V nasledujúcom texte sa zameriame na objasnenie niektorých trendov a inštitútov profilujúcich personálny manažment v 21. storočí.

2. Personálne stratégie a strategické plánovanie v personálnom manažmente

Začiatok tretieho tisícročia je charakteristický vo všetkých podnikateľských procesoch -- vrátane personálneho riadenia -- novou kvalitou strategického myslenia a plánovania.

Po „zlatej ére“ strategického plánovania v 70. a 80. rokoch minulého storočia prišlo v rokoch 90. tých k jeho výraznému útlmu. Dôvodom bola predovšetkým nová situácia vo svetovej ekonomike. Globalizácia, rozvoj informačných a komunikačných technológií, redukcia doby životnosti výrobkov a mnoho ďalších faktorov zmenili statické podnikové stratégie. Možno skonštatovať, že všadeprítomný fenomén permanentnej zmeny vytvoril

pocit, že strategické myslenie a dlhodobé plánovanie už nemajú v podnikateľských procesoch svoje miesto a musia byť nahradené flexibilitou a schopnosťou okamžitej improvizácie.

Medzi základné trendy ovplyvňujúce strategické myslenie a plánovanie súčasnosti patria predovšetkým:

- ✓ zmeny v celosvetovom rozdelení bohatstva;
- ✓ globalizácia a internacionalizácia;
- ✓ rast významu intelektuálneho kapitálu;
- ✓ znižovanie počtu hierarchických riadiacich úrovní v podnikoch;
- ✓ koniec dominancie staršej generácie.

V tejto súvislosti personálnu stratégiu môžeme všeobecne definovať ako základné zámery organizácie v oblasti využitia ľudských zdrojov, slúžiacich k dosiahnutiu dlhodobých podnikateľských cieľov. Je pritom nesporné, že personálna stratégia vychádza zo strategického plánu organizácie, pričom na personálnu stratégiu nadväzuje personálna politika subjektu.

Obr. č. 1 Strategický plán organizácie a personálna stratégia

Zdroj: Hrzán J.: Personální strategie na evropském trhu. 2006

Rastúci význam personálnej stratégie v celkovej stratégii organizácie závisí na tom, akú úlohu majú ľudské zdroje pri dosahovaní dlhodobých podnikateľských cieľov a pri tvorbe celkovej trhovej hodnoty spoločnosti. Môžeme v tejto súvislosti skonštatovať, že ich podiel vo vzťahu k uvedeným cieľom neustále rastie. Daná skutočnosť je spôsobená rastúcim významom kapitálu ľudských zdrojov pri dosahovaní dlhodobých podnikateľských cieľov.

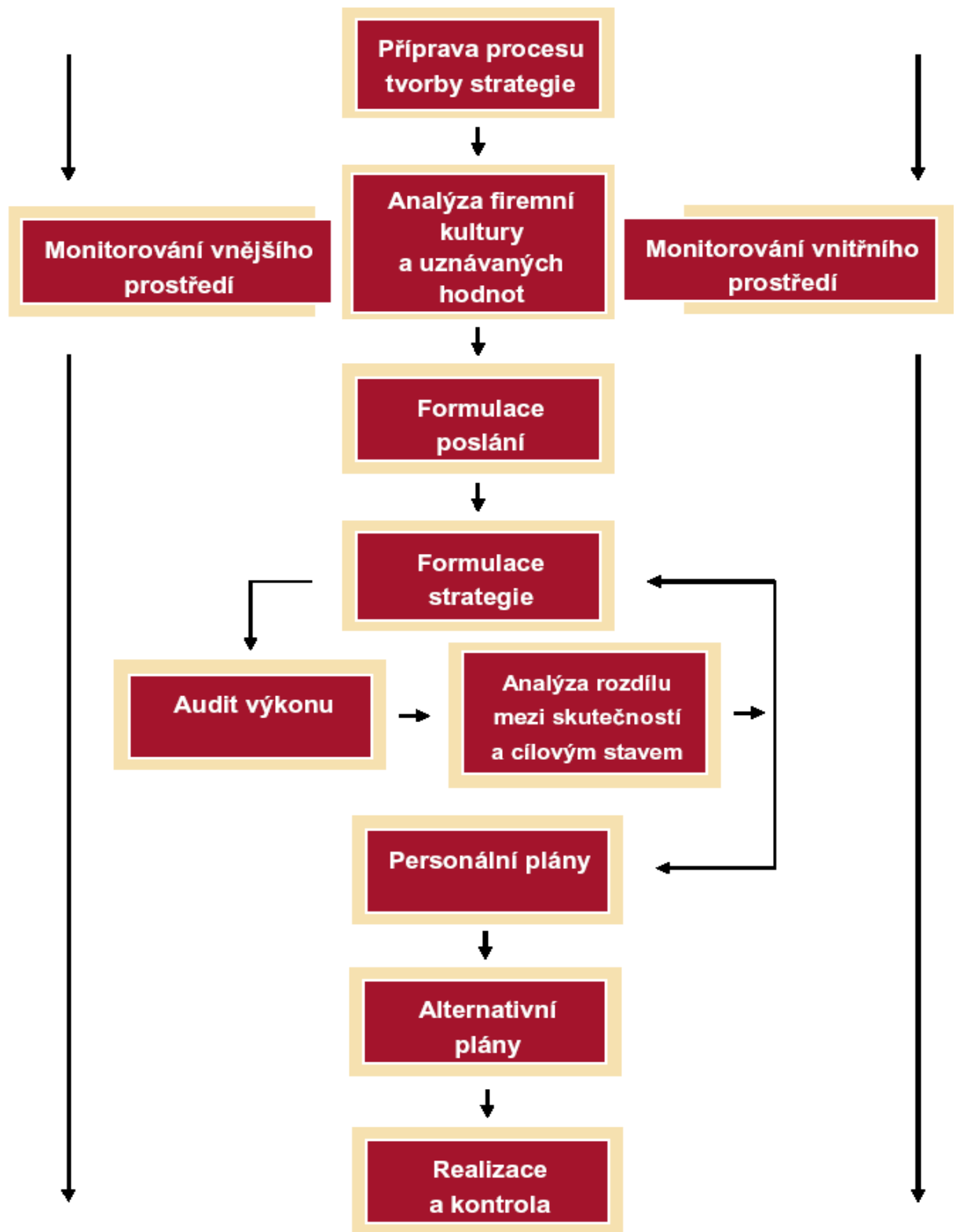
2.1 Personálna stratégia a strategický plán podniku

Personálna stratégia je jedným zo základných nástrojov pre dosiahnutie dlhodobých cieľov podniku, pričom v tomto kontexte rieši otázku strategického plánovania charakterizovanú týmito krokmi:

- ✓ kde sme?
- ✓ kam sa chceme dostať?
- ✓ čo budeme robiť, aby sme sa tam dostali?

Proces tvorby personálnej stratégie musí prebiehať súčasne s tvorbou podnikového strategického plánu, pričom za optimálny spôsob tvorby personálnej stratégie môžeme považovať postup, kedy po formulácii výstupu z každého bodu podnikovej stratégie je nadväzne vytvorený obdobný výstup pre stratégiu dielčiu, teda aj pre stratégiu personálnu.

Obr. č. 2 Diagram tvorby personálnej stratégie

Zdroj: Hrzán J.: Personální strategie na evropském trhu. 2006

Tento dynamický model tvorby personálnej stratégie slúži k aktívnej tvorbe cieľového stavu. Od starších viacerými autormi publikovaných a preferovaných modelov sa líši tým, že budúcnosť nielen anticipuje, ale zároveň sa aj snaží ju ovplyvňovať a spoluvytvárať.

2.2 Jednotlivé kroky procesov tvorby personálnej stratégie

Príprava procesu tvorby personálnej stratégie – tento proces by mal prebehnúť správne na prvý krát a mal by doniesť rýchlo merateľné výsledky. Mal by obsahovať:

- ✓ analýzu úrovne pripravenosti podniku a personálneho útvaru na proces tvorby a implementácie personálnej stratégie.
- ✓ identifikáciu ďalších partnerov, ktorý by sa mali na tvorbe stratégie podieľať.
- ✓ vytvorenie a tréning tímu, ktorý bude personálnu stratégiu vytvárať, implementovať a priebežne meniť
- ✓ vytvorenie časového a organizačného rámca pre tvorbu personálnej stratégie.

Okrem toho by mal model obsahovať dve nadčasové priebežné aktivity, ktorými sú sledovanie vnútorného a vonkajšieho prostredia.

Neustále monitorovanie vonkajšieho a vnútorného prostredia dáva možnosť priebežnej reakcie na zmeny.

V dobe, keď vznikne prvá verzia personálnej stratégie a je uplatňovaná, stáva sa toto najdôležitejšou činnosťou strategického tímu. Po získaní skúseností s monitoringom a analýzou informácií, by mal tím postupne prechádzať od reakcií na zmeny, k ich využívaniu pre získavanie konkurenčných výhod podniku v oblasti ľudských zdrojov.

Pravidelný monitoring externého prostredia by sa mal zamerať predovšetkým na získavanie informácií a ich interpretáciu z týchto štyroch oblastí:

- ✓ trendy na trhu práce
- ✓ personálna stratégia a politika konkurencie
- ✓ trendy v podnikateľskom obore
- ✓ trendy v makroekonomickom prostredí

3. Personálny controlling

Personálny controlling patrí k významným nástrojom personálneho manažmentu a vo všeobecnosti predstavuje podporu manažérskeho rozhodovania pomocou plánovania, usmerňovania a kontroly vo všetkých oblastiach a úrovniach vymedzených podnikových činností. V tomto zmysle sa personálny controlling zaoberá konkretizáciou krátkodobých a dlhodobých cieľov riadenia ľudských zdrojov a parciálnym hodnotením ich dosahovania, t.j. zjednodušene možno povedať, že personálny controlling vo svojej podstate predstavuje dôležitú súčasť personálneho manažmentu a prispieva k jeho vyššej aplikačnej účinnosti a ipso facto k efektívnosti personálnych manažérskych činností.

V personálnych manažérskych procesoch osobitný význam a podstata controllingu podľa Hitku a Potkányho (2005) spočíva v riešení tzv. systémov včasného varovania, ktorých úlohou je na základe registrácie a vyhodnocovania rôznych signálov upozorňovať na pravdepodobné zmeny, faktory a vplyvy, ktoré môžu perspektívne ovplyvňovať mnohé aktivity a výsledky organizácie. Nasledujúci obrázok definuje pôsobnosť personálneho

controllingu vo sfére usmerňovania personálnych podnikových procesov, pričom z jeho konštrukcie možno vyvodit' aj priority jeho uplatňovania v podmienkach podnikovej praxe.

Medzi nosné úlohy personálneho controllingu podniku zaraďujeme predovšetkým:

- koordináciu personálnych plánov, plánovania ľudských zdrojov, sledovanie faktorov, ktoré ovplyvňujú štruktúru pracovnej sily;
- zostavenie kalkulácií v implikáciách s personálnym manažmentom, optimalizácia nákladov na riešenie jednotlivých personálnych schém a situácií;
- analýzu vývoja nákladov ľudských zdrojov;
- controlling výkonnosti zamestnancov a efektívnosti motivačných personálnych programov;
- controlling ekonomických a sociálnych vplyvov na personálne rozhodovanie podniku.

Je nesporné, že implementovanie nových metód riadenia ako funkcia nevyhnutnosti a súčasne predpoklad vyššej úspešnosti riadenia implikuje aj mobilizáciu potrebnej miery zdrojov, či už materiálnych alebo personálnych. V tejto súvislosti identifikujeme v podnikovej sfére viaceré oblasti „mobilizácie“ zdrojov. Ide predovšetkým o oblasť personálnu, systémovú a technickú. Oblasť personálna implikuje potrebu vhodnej štruktúry personálneho zabezpečenia v priamej súvislosti s implementovaním mechanizmov personálneho controllingu. V tomto kontexte je potrebné uviesť, že implementácia personálneho controllingu je viacfázový proces, ktorý vyžaduje náležité časové rozvrhnutie a plánovanie. Systémová oblasť z hľadiska širšieho poňatia implikuje nutnosť kompatibility a adaptability systému riadenia podniku so systémovými mechanizmami personálneho controllingu, pričom súhrn systémových podmienok zároveň determinuje mieru variability a implementácie systému personálneho controllingu ako celku, a to najmä v súvislosti s technickými možnosťami a podmienenosťami uvedeného procesu. Na oblasť systémovú prirodzene nadväzuje oblasť technická, ktorá zahŕňa všetky nevyhnutné hardwarové a softwarové predpoklady zavádzania mechanizmov controllingu. Vo sfére softwaru myslíme najmä informačné technológie ako prostriedok spracovania, selekcie a vyhodnotenia kumulovaných a reportovaných podnikových informácií. Iba korektné systematizované spracovanie uvedených informačných vstupov s ich následnou selekciou a vyhodnotením pri dodržaní autorizácie reflektujúcej potreby jednotlivých riadiacich manažérskych úrovní je predpokladom reálneho implementovania systému personálneho controllingu. V danej súvislosti niektorí autori zvyrazňujú aj potrebu identifikácie pracovníkov a výkonného personálu s potrebami a používaním mechanizmov personálneho controllingu – hovoria o tzv. kultúrnej sfére (oblasti).

Vzhľadom na skutočnosť, že implementácia personálneho controllingu je viacfázovým procesom je potrebné vymedziť jeho jednotlivé súčasti – pričom postupnosť jednotlivých fáz v ich logickej nadväznosti a časovej primeranosti je esenciálnym predpokladom úspešného zavedenia controllingového systému riadenia ľudských zdrojov. Pri koncipovaní uvedeného projektu zavádzania je potrebné vychádzať z konkrétnych individualizovaných podmienok a následnej subsumpcie vo vzťahu k pertraktovaným fázam realizácie.

4. Záver

Turbulencie 21. storočia prinášajú so sebou každodenné výzvy, ktoré sa o to dynamickejšie prejavujú v manažérskych rozhodovacích procesoch. Je preto nevyhnutné a v záujme každého riadiaceho pracovníka poznať trendy, avšak zároveň nástroje umožňujúce realizovať manažérske aktivity čo najefektívnejšie. V príspevku sme sa zaoberali vybranými inštitútmi riadenia a to jednak vo fáze strategickej a jednak vo fáze koncepcnej. V tomto zmysle uvádzame nasledovné závery.

Strategický plán pre personálne technológie je zložitým dokumentom, ktorý predpokladá ako dosiahnuť manažmentom požadované ciele distribúcie personálnych služieb. Ide o kombináciu prevádzkových, technologických a organizačných plánov a návrhov, ktoré vzájomne prepojujú organizáciu, dodávateľov a pracovníkov s cieľom zaistiť, aby každý zo zúčastnených mohol kedykoľvek a odkiaľkoľvek získať potrebné informácie a aby s nimi mohol pracovať.

Personálny controlling je systém plánovania, kontroly a starostlivosti o informačné toky, ktorého cieľom je neustále prispôsobovanie sa meniacim podmienkam, pričom pomocou personálneho controllingu sa analyzujú ekonomické ako aj sociálne dôsledky opatrení, ktoré v prvom rade ovplyvňujú výkon a motiváciu jednotlivých zamestnancov spoločnosti a následne celej organizácie.

Literatúra

- [1] Baculíková, N.: *Komparácia produkčného potenciálu vo vzťahu k nákladovosti*
In: *Predvstupové stratégie v národnom hospodárstve*. - Nitra: Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied, 2002. - ISBN 80-89162-02-9. - s.48-51.
- [2] BUDJAC, M., BEZÁKOVÁ, T.: *Priame zahraničné investície – nositeľ regionálneho rozvoja súčasnosti ?* In: *Zborník anotácií a CD nosič z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, FSEV TnUAD 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2006. ISBN 80-8075-188-9 EAN 9788080751883 ISBN CD 80-8075-187-0
- [3] Gogová, M. – Harakaľová. Ľ.: *Investičný rozvoj je nemysliteľný bez investície do ľudí*. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ - Investičný rozvoj a jeho vplyv na znižovanie disparít regiónov“*, 5 - 6.12.2006 Trenčín. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007.
- [4] Hitka, M., Potkány, M.: *Controllingová koncepcia integrovaného manažmentu v spojitosti s motivačným programom organizácie*. In: *Manažment v teórii a praxi* č. 3/2005, roč. 1, 2005. ISSN 1336-7137
- [5] Hrzán J.: *Personální strategie na evropském trhu*. Praha, 2006
- [6] Strenitzerová, M.: *Personálny controlling*. In: *Pošta, telekomunikácie a elektronický obchod* č. 1/2007. ISSN 1336-8281
- [7] Vlková, E.: *Personálny controlling v riadení ľudských zdrojov a jeho implementácia v podnikovej praxi*. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Postavenie univerzity a jej výskumu v znalostnej ekonomike“*, FSEV TnUAD – 8.11.2007 Trenčín.

[8] Walker, A. J. a kol.: Moderní personální management – Najnovější trendy a technologie. Praha: Grada, 2003. s. 256. ISBN 80-247-0449-8

Kontakt

Ing. Eva Vlková
Katedra rozvoja ľudských zdrojov a personálneho manažmentu
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3, 911 50 Trenčín
Tel.: 032/7400234
E-mail: eva.vlkova@tnuni.sk

PaedDr. Emília Vokálová, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

POSTAVENIE ISLAMSKÉJ KOMUNITY NA SLOVENSKU

vokalova@euba.sk

Abstrakt

Podľa neoficiálnych štatistík žije v súčasnosti na Slovensku cca päťtisíc moslimov. Pochádzajú z mnohých arabských krajín, vo všeobecnosti rozlišujeme medzi ich tureckým a arabským pôvodom. Moslimská komunita na Slovensku začala vznikáť ešte za bývalého režimu, kedy do Československa prichádzali študovať študenti z moslimských krajín. Časť z nich si tu založila rodiny a následne získala aj štátne občianstvo, sú to poväčšine podnikatelia a odborníci, ktorí Slovensko považujú za svoju novú vlasť.

Moslimská komunita žijúca na Slovensku je združená v niekoľkých organizáciách, ako je Islamská nadácia na Slovensku a Všeobecný zväz moslimských študentov. Aktivity, ktoré rozvíjajú, sú širokospektrálne a rozmanité. Usporiadávajú spoločné bohoslužby, organizujú kultúrne akcie a pod. Za svoj hlavný cieľ si stanovili zaregistrovať islamské náboženstvo a postaviť v Bratislave mešitu, čo sa im zatiaľ veľmi nedarí. Prekážkou k registrácii je súčasne platná legislatíva (požiadavkou je predložiť zoznam s dvadsať tisíc podpismi jej sympatizantov), a proti výstavbe mešity sú námietky rôzneho charakteru. Sčasti to môžu byť najmä predsudky voči moslimom spájajúce sa s radikálnym islamizmom. Pritom moslimovia mali u nás právnu subjektivitu už za Rakúsko – Uhorska, uznávala ich aj medzivojnová Československá republika. Na Slovensku nie je moslimská menšina považovaná za rizikóvu skupinu, radikálnejšie prejavy neboli zaregistrované. V súčasnosti je Slovensko jediným štátom v Európe, kde nie je mešita čo môže byť veľmi zlý signál do sveta.

Abstract

According to the non-official statistics there are living nowadays in Slovakia approx. Five thousand moslems. They come from arabic countries and in general we divide them between turkish and arabic origin. Moslem community began even in the time of former system in Slovakia. At that time the students from many arabic countries came to Czechoslovakia. The part of them established the families and obtained the citizenship. They are mostly entrepreneurs and specialists, who found new home here.

The Moslems are organised in the Islamic foundation in Slovakia and Community of Moslems in Slovakia. Their main aim is to register the islamic religion and build up the mosque in Bratislava, which is till now not very succesfull. The barrier to make the registration is the nowadays legal legislation (the term of the list of 20 thousand signatures of sympathisers having the permanent residence in Slovakia). Also against the building of the mosque there are many different objections – eg. Partly the prepossessions against moslems because of their radical islamism. On the other hand moslems had their corporate personality in the years of Austria-Hungary, they were acknowledged by the Czechoslovak republic. Today Slovakia is the only country in Europe without a mosque, which could be a wrong signal for the world.

Slovensko je krajina, ktorá v 20. storočí prešla výraznými zmenami v rovine politickej, ekonomickej či spoločenskej. Prijatá legislatíva napomohla odstrániť charakter totalitného štátu a na Slovensku sa začal budovať nový spoločenský poriadok so všetkými atribútmi demokracie. Jej základné princípy boli zadefinované v Ústave Slovenskej republiky, ktorá bola prijatá 1. septembra 2002. Okrem iného ústava zadeklarovala, že Slovensko je laický, ideologicky a nábožensky neutrálny štát, ktorý svojim občanom zaručuje slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania, alebo viery. Podľa ústavy má každý občan právo vyznávať náboženskú vieru podľa svojho vlastného výberu alebo na prípadnú zmenu viery resp. vierovyznania, ako aj právo byť bez vyznania. Verejné prejavy náboženského vyznania alebo viery však nesmú byť v rozpore s článkom 24 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky, to znamená, že nesmú ohrozovať bezpečnosť občanov, verejný poriadok, zdravie a mravnosť alebo práva a slobodu iných.

Podľa sčítania ľudu v roku 2001 sa k náboženskému vierovyznaniu hlásilo 84,1 % občanov Slovenska.⁷³¹ Na Slovensku nie je štátne náboženstvo, avšak vychádzajúc z počtu veriacich Katolíckej cirkvi, katolicizmus sa považuje za dominantné náboženstvo. Súčasná duchovná scéna Slovenska je značne rozmanitá. Vo svojej podstate ju môžeme rozdeliť do dvoch základných skupín, a to na registrované a neregistrované cirkvi a náboženské spoločnosti.

Do skupiny registrovaných cirkví patria: Rímskokatolícka cirkev, Evanjelická cirkev augsburského vyznania, Gréckokatolícka cirkev, Reformovaná kresťanská cirkev, Pravoslávna cirkev, Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia, Evanjelická cirkev metodistická, Kresťanské zbory, Apoštolská cirkev, Bratská jednota babtistov, Cirkev adventistov siedmeho dňa, Cirkev bratská, Židovské náboženské obce, Starokatolícka cirkev, Cirkev československá husitská a Nová apoštolská cirkev.

Druhú skupinu predstavujú neregistrované cirkvi, náboženské spoločnosti a náboženské skupiny na Slovensku. Tieto môžeme rozdeliť do štyroch samostatných kategórií.

Do prvej kategórie patria spoločenstvá vychádzajúce z kresťanstva ako sú: Cirkev Kristova, Cirkev Manna, Turičné hnutie, Kresťanské spoločenstvá, Novoapoštolská cirkev, Slovo života, Oáza viery, Teen Challenge, Modrý kríž, Nazaréni, Slobodná ľudová misia, Univerzálny život a ďalšie.

Do druhej kategórie neregistrovaných cirkví patria spoločenstvá nadväzujúce na kresťanstvo – Cirkev Ježiša Krista svätých neskorších dní (mormóni), Cirkev zjednotenia, Antropozofická spoločnosť, Hnutie Grálu, Starý Mystický Rád Ruže a Kríža, slobodomurári, a iné.

Tretiu kategóriu z tejto skupiny predstavujú spoločenstvá orientálneho pôvodu, ku ktorým patria: Všeobecný zväz moslimských študentov na Slovensku, Bahájske spoločenstvo, Spoločenstvá vychádzajúce z budhizmu, Spoločnosť Diamantovej cesty, Slovenská zenova škola Kwan Um, Zazen International Slovakia, Reiki, Falun Gong, Spoločenstvá vychádzajúce z hinduizmu, Spoločnosť Joga v dennom živote, Sri Chinmoy Centrum, Sahadža joga, Slovenské Duševné centrum Brahma Kumaris, Slovenská spoločnosť pre vedomie Krišnu, Slovenská spoločnosť Maharišihu Védскеj Univerzity a Bhagavan Shree Rajneesh – Osho.

Do štvrtej kategórie zaraďujeme spoločenstvá vychádzajúce z okultizmu, ako sú: Scientologická cirkev, Nová Akropolis, Novopohanstvo (neopaganizmus), Severské

⁷³¹ <http://www.statistick.sk>

náboženstvo – Ásatrú, Náboženstvo starých Slovanov, Šamanizmus, Satanizmus, Cirkev Satanova, UFO kulty iné.⁷³²

Registrácia cirkví a náboženských spoločností na Slovensku nie je povinná, avšak podľa súčasného právneho poriadku len registrované cirkvi majú explicitne právo vykonávať verejné bohoslužby, ako aj ďalšie špecificky náboženské činnosti. Registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam štát poskytuje príspevky zo štátneho rozpočtu, vrátane dotácií na platy a odvody duchovným v závislosti od počtu duchovných a prispieva aj na prevádzkové náklady cirkevných ústredí. Štátne dotácie sú poskytované aj cirkevným školám a na platy učiteľov náboženstva v štátnych školách. Okrem toho registrované cirkvi a náboženské spoločnosti sú čiastočne oslobodené od platenia daní a dovozných ciel. Registrovaná cirkev alebo náboženská spoločnosť sa však môže rozhodnúť neprijat' dotácie od štátu.

Druhá skupina cirkví a náboženských spoločností pôsobiacich na Slovensku, ktoré nie sú registrované, má v porovnaní s prvou skupinou nerovnoprávne postavenie. Registrácia v ich prípade neprichádza do úvahy, pretože nespĺňajú kritériá potrebné na registráciu. Podľa súčasnej legislatívy, platnej od roku 1991, je na zaregistrovanie cirkvi, resp. náboženskej spoločnosti potrebné predložiť zoznam s 20 tisíc podpismi jej sympatizantov, ktorí majú trvalý pobyt na Slovensku. Vo februári 2007 sa poslanci strany SMER a HZDS rozhodli zmeniť túto existujúcu právnu úpravu a predložili parlamentu novelu zákona, ktorá súčasnú registráciu cirkví ešte sprísni. Podľa nej bude musieť návrh na registráciu cirkvi obsahovať 20 tisíc čestných vyhlásení členov identifikovaných osobnými údajmi, že sú im známe články viery a jej učenie a že sú si vedomí práv a povinností, ktoré im z členstva v cirkvi vyplývajú. Mnohí túto novelu považujú za diskriminačnú, keďže Ústava Slovenskej republiky uvádza "sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručuje". Diskriminačná je aj preto, že znevýhodňuje niektoré menšie menej zastúpené náboženstvá a náboženské spoločnosti, u ktorých získať 20 tisíc podpisov členov veriacej obce potrebných na registráciu, je nedosiahnuteľná požiadavka. Ďalším diskriminačným krokom je aj to, že právna úprava sa nevzťahuje na tie cirkvi a náboženské spoločnosti, ktoré boli zaregistrované pred rokom 1991 a ktoré vlastne nespĺňajú kritériá požadujúce 20 tisíc členov. Sú to tieto: Evanjelická cirkev metodistická (7 347 veriacich), Kresťanské zbory (6 519), Apoštolská cirkev (3 905), Bratská jednota baptistov (3 562), Cirkev adventistov siedmeho dňa (3 428), Cirkev bratská (3 217), Židovské náboženské obce (2 310), Starokatolícka cirkev (1 733) a Cirkev československá husitská (1 696).⁷³³

Vyšší počet sympatizantov, potrebných na zaregistrovanie cirkvi ako v Slovenskej republike má len v Rumunsko. V Českej republike na získanie právnej subjektivity stačí cirkvi 300 podpisov, v Poľsku a Maďarsku je potrebných len 100 podpisov občanov. V Nemecku registrácia nie je potrebná, ale cirkvi sa tam registrujú predovšetkým preto, aby boli oslobodené od daní. Väčšinou sa veriaci v Nemecku organizujú vo forme spolkov, na založenie ktorého stačí sedem členov. V Taliansku a Holandsku neexistujú špeciálne podmienky na ich uznanie.⁷³⁴

Podľa súčasne platnej legislatívy, týkajúcej sa registrácie cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike, cirkvi s malým počtom veriacich nespĺňajú kritériá potrebné na registráciu. Z veľkých svetových náboženstiev ako jediná nezaregistrovaná komunita na Slovensku je islamská komunita. Na rozdiel od krajín Európskej únie je táto na Slovensku malá. Pre porovnanie uveďme počet moslimov v niektorých štátoch Európskej

⁷³² Macháčková, L., Dojčár, M.: Duchovná scéna na Slovensku, Ústav pre vzťahy štátu a práva. Bratislava 2001.s. 74

⁷³³ Náboženstvo v Slovenskej republike. Slovenská informačná agentúra. Bratislava 1996, s. 10.

⁷³⁴ Zdroj: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví

únie: Francúzsko 5 mil., Nemecko 4 mil., Veľká Británia 1,6 mil., Španielsko 1 mil. Taliansko 1 mil., Holandsko 886 000, Grécko 450 000, Belgicko 364 000, Švédsko 350 000, Rakúsko 339 000, Dánsko 162 000, Írsko 19 150, Luxembursko.⁷³⁵

Islamský svet sa rozprestiera na obrovskom území počínajúc Marokom a končiac Indonéziou. Značná časť moslimských krajín bola kolóniami. Začiatkom 20. storočia sa v moslimských krajinách začal boj o nezávislosť, ktorý trval prakticky až do 60. rokov minulého storočia. Súčasná politická, sociálna a ekonomická situácia týchto krajín je zväčša zlá, a preto časť ich občanov hľadá lepšie životné podmienky mimo svojich materských krajín.

Počet moslimov žijúcich v rámci Európskej únie sa neustále zvyšuje o migrantov hľadajúcich v krajinách Európskej únie prácu a život v mieri. Kým je ich teraz cca 15 miliónov, je predpoklad, že o necelých 20 rokov ich počet prekročí hranicu 40 miliónov. Islam v súčasnosti Európu priamo neohrozuje. Islamská civilizácia však bude mať v 21. storočí bezpochyby veľký význam.

V posledných desaťročiach sa v Západnej Európe rozmohli mešity, čo podľa odporcov islamu dokazuje islamizáciu Európy. Proti mešitám sú predovšetkým nacionalisti či kresťanské skupiny, ktoré majú voči nim predovšetkým tú výhradu, že minarety mešít menia panorámu európskych miest, ktorým stáročia dominovali veže kresťanských kostolov. Po tragických udalostiach súvisiacich s teroristickými a ozbrojenými útokmi ako aj súčasným sociálnym napätím v západnej Európe, spájajúcim sa s radikálnym islamizmom, mnohí považujú aj mešity za potenciálne bezpečnostné riziko a všetkých moslimov za teroristov. Pre odstránenie tohto nepriateľského obrazu je potrebné rozlišovať na jednej strane medzi islamom ako náboženstvom a vierou v boha, a na druhej strane populistickou rétorikou jeho jednotlivých osobností.

Moslimov žijúcich mimo svojej krajiny môžeme rozdeliť na konzervatívnu časť, ktorej vzťah k islamu je len formálny, zásady islamu v podstate nedodržiavajú; a na umiernenú skupinu, ktorá sa snaží dodržiavať islamské náboženstvo, ale zároveň je otvorená voči spoločnosti, v ktorej žije. Existujú však aj radikálne skupiny moslimov, ktoré v záujme zviditeľnenia svojich cieľov sú schopné použiť všetky prostriedky vrátane teroristických prostriedkov. Pritom je zaujímavý ten fakt, že do tejto tretej skupiny zväčša patria moslimovia druhej generácie, teda tí, ktorí vyrastali už v nemoslimskej krajine.

Prvé správy o moslimoch na našom území sa zachovali ešte z roku 1556, kedy sa na dlhý čas mesto Fiľakovo stalo základňou pre turecké nájazdy. Z tejto doby sa zachovali listy adresované všetkým mestám a dedinám zvolenskej stolice, v ktorých ich turecký beg Kara Hamza žiada zaplatiť dzizju (daň neveriacich). Naši predkovia statočne bojovali proti tureckým inváziám, ktoré prepadávali, rabovali a vypaľovali dediny a mestá a ich obyvateľov brali do otroctva.

Podľa neoficiálnych štatistík žije v súčasnosti na Slovensku cca päťtisíc moslimov. Najväčšie komunity žijú v Bratislave, Košiciach a v Martine. Pochádzajú z mnohých arabských krajín, vo všeobecnosti rozlišujeme medzi ich tureckým a arabským pôvodom. Moslimská komunita na Slovensku začala vznikať ešte za bývalého režimu, kedy Československo a arabský svet podpísali dohody o študijných pobytoch mladých arabov v krajine. Do Československa prichádzali na vysoké školy študovať predovšetkým ľavicovo orientovaní študenti z Angoly, Iraku, Afganistanu, Palestíny, Etiópie, Sýrie i z Jemenu. Prichádzali z rôznych moslimských krajín a boli rôzne motivovaní. Zväčša išlo o ľudí, ktorí sa vo svojich materských krajinách angažovali v ilegálnom hnutí a štúdium dostali ako odmenu za túto činnosť. Menšiu časť študentov z týchto moslimských krajín však tvorili aj talentovaní chudobní študenti, ktorí si vybrali Československo ako krajinu, v ktorej získajú

⁷³⁵ Zdroj: TASR

kvalitné vysokoškolské vzdelanie. Vzhľadom k ich ľavicovej orientácii boli prevažne sekularizovaní, takže je logické, že k ich islamskej viere sa nehlásili. Časť z nich sa po skončení štúdia vrátila do svojej krajiny, ale niektorí si tu založili rodiny a následne získali aj štátne občianstvo. Ich väzby s materskými krajinami postupne slabli, prispôbili sa spoločnosti v ktorej žili, pochopili hodnoty demokracie a tolerantného spolunažívania ľudí rôznej národnosti a náboženstva. Po páde socializmu však časť z nich hľadajúc svoju identitu obnovila svoju vieru. Pridali sa k nim aj niekoľkí občania Slovenska konvertujúci na islam (ide zväčša o rodinných príslušníkov a vysokoškolských študentov hľadajúcich duchovné hodnoty) a študenti z moslimských krajín, ktorí prišli na Slovensko študovať po roku 1990.

Moslimská komunita žijúca na Slovensku je združená v niekoľkých organizáciách, ako je napr. Islamská nadácia na Slovensku, Všeobecný zväz moslimských študentov a Združenie priateľov islamskej literatúry. Aktivity, ktoré rozvíjajú, sú širokospektrálne a rozmanité. Predovšetkým ide o usporadúvanie spoločných pravidelných modlitieb, prevádzkovanie internetovej stránky o islame, organizovanie kultúrnych a spoločenských podujatí počas islamských sviatkov, vydávanie informačných brožúr o islamskej viere a pod. Všetky tieto organizácie združujúce moslimov upozorňujú na to, že na Slovensku moslimovia doteraz nemajú vybudovanú vlastnú mešitu. Keďže islam nespĺňa slovenskou legislatívou určené podmienky na oficiálne uznanie zo strany štátu, snažia sa vybudovať aspoň islamské kultúrne stredisko v Bratislave, kde je sústredená značná časť moslimskej komunity.

Islamská nadácia na Slovensku je konfesijnou organizáciou moslimov žijúcich na území Slovenskej republiky, ktorá poskytuje priestor pre všetkých vyznávačov islamu v krajine vrátane konvertovaných Slovákov. Je financovaná výhradne z vlastných zdrojov. Hlavné aktivity majú v súlade s jej zameraním väčšinou náboženský charakter. Ide najmä o organizovanie spoločných modlitieb, zvyšovanie povedomia o moslimskej komunite žijúcej na Slovensku, informovanosť o islame a pod. Nadácia prevádzkuje svoju vlastnú internetovú stránku, organizuje kultúrne aktivity, vystupuje v médiách, pomáha žiadateľom o azyl z arabských krajín, spolupracuje s iniciatívou Ľudia proti rasizmu.

Moslimovia združení v Islamskej nadácii na Slovensku si za svoj hlavný cieľ stanovili zaregistrovať islamské náboženstvo na Slovensku a podnikajú k tomu aj patričné kroky. No vzhľadom k tomu, že ich počet dosahuje podľa neoficiálnych štatistík len cca päť tisíc, ich úsilie je vopred odsúdené na neúspech. Registráciou by islamská komunita nadobudla právnu subjektivitu, získala by právo na dotáciu zo štátneho rozpočtu, možnosť zriaďovať svoje školy a zdravotnícke zariadenia, právo vyučovať náboženstvo, ustanovovať svojich duchovných a stavať svoje zariadenia pre vykonávanie bohoslužieb – mešity. Požiadavku výstavby svojej mešity, ktorá by bola súčasťou islamského kultúrneho života, odôvodňujú moslimovia žijúci na Slovensku tým, že „Túžba moslimov postaviť si svoju budovu na modlitby znamená, že sa chcú cítiť ako doma a žiť v harmónii so svojím náboženstvom v spoločnosti, ktorú prijali ako svoju“.⁷³⁶ Mešita sa od kresťanského ponímania kostola líši tým, že neslúži len na modlenie, ale aj na kultúrne a spoločenské udalosti ako aj na spoločenské stretnutia. Stojí za zmienku, že moslimovia mali u nás právnu legitimitu už za Rakúsko – Uhorska, uznávala ich aj medzivojnová Československá republika a ich mešita postavená v maurskom slohu stála na svahoch hradného kopca v Bratislave. V súčasnosti je Slovensko jediným štátom v Európe, kde nie je mešita, alebo kultúrne centrum. Hoci napr. moslimovia v Bratislave majú na tento účel zakúpený pozemok, ich žiadosť o výstavbu mešity bola už niekoľkokrát kompetentnými úradmi z rôznych, prevažne byrokratických príčin zamietnutá. Dochádza tu k určitému rozporu, pretože všetci občania Slovenska sú si z hľadiska práv a povinností rovnocenní. Teda aj postavenie moslimov ako občanov krajiny je porovnateľné s postavením občanov iného vierovyznania. Na Slovensku neexistuje zákon,

⁷³⁶ SME, 7. augusta 2007

ktorý by nedovoľoval moslimom, tak ako aj veriacim iných cirkví a náboženských spoločností, vykonávať svoje bohoslužby a postaviť si svoj kultový stánok. Skutočnosť je však iná.

V roku 1992 vzniklo v Bratislave Združenie priateľov islamskej literatúry, ktoré ponúka záujemcom zoznámiť sa s islamskými krajinami a s islamom prostredníctvom internetu, literatúry, prednášok ale aj spoločnými piatkovými modlitbami. Toto združenie pripravuje aj preklad Koránu do slovenčiny. Jeho cieľom je priblížiť slovenskému občanovi islamskú kultúru a tradície.

Mladých moslimov žijúcich na Slovensku združuje Všeobecný zväz moslimských študentov, ktorý bol v roku 1993 zaregistrovaný ako občianske združenie. Členmi sú väčšinou pregraduálni a postgraduálni študenti z arabských krajín študujúci na slovenských vysokých školách. Zväz si kladie za úlohu starať sa o záujmy moslimov žijúcich na území Slovenskej republiky, pomáhať sociálne slabším, chorým či inak hendikepovaným študentom. Publikačnou, kultúrnou a informačnou činnosťou sa snažia napomáhať šíreniu objektívnych informácií o islame a islamskej kultúre, šíriť a prehľbovať zásady islamského náboženstva v radoch moslimov, usilovať o kultúrnu a priateľskú výmenu medzi moslimami a mládežníckymi a kultúrnymi organizáciami na území Slovenskej republiky. Zväz sa zviditeľňuje predovšetkým prostredníctvom aktivít kultúrnej a náboženskej povahy, ako je napr. organizovanie islamských kultúrnych dní, pravidelná piatková modlitba a sviatočné modlitby a vydávanie občasnika s názvom Al-Islam. O činnosti zväzu informujú na svojej webovej stránke, ktorá zároveň slúži aj ako kontaktná adresa.

V súčasnosti v rámci Európskeho roka rovnakých príležitostí pre všetkých, zorganizovala Amnesty International projekt s názvom „Rozdelení hranicami, rozdelení náboženstvom“, ktorý má moslimov Slovákom priblížiť. Zároveň sa tým sleduje aj boj proti rasovej diskriminácii.

Na Slovensku nie je moslimská komunita považovaná za rizikovú skupinu, radikálnejšie prejavy u nás neboli zaregistrované. Do budúcnosti sa však môže rátať zo nárastom jej vplyvu, najmä čo sa týka vplyvu mladej tretej či štvrtej generácie u nás žijúcich moslimov. Za rizikovú skupinu však možno považovať skôr cudzincov a niektoré skupiny utečencov, ktorí sa snažia radikalizovať miestne moslimské komunity.

Použitá literatúra

Armstrongová, K.: Islam. Slovart, spol. s r. o., Bratislava 2002.

Blehová, I.: Kultura jako faktor politického života v islamských spoločnostech arabských zemí. In.: Mezinárodní vztahy, č. 3/2002.

Bureš, J.: Státoprávní koncepce v programech islamistických hnutí na Blízkém východě. In.: Mezinárodní vztahy, č. 3/2002.

Kropáček, L.: Politický islam na prahu nového tisíciletí. In.: Mezinárodní politika. č.10/2001.

Macháčková, L., Dojčár, M. : Duchovná scéna na Slovensku. Ústav pre vzťahy štátu a práva. Bratislava 2001.

Olekšák, P.: Vzťah cirkvi a štátu na Slovensku v rokoch 1992 – 2000. Katolícka univerzita. Bratislava, 2000.

Náboženstvo v Slovenskej republike. Slovenská informačná agentúra, Bratislava 1996

Ústava Slovenskej republiky.

Internetové stránky:

[http// www.asinah.net](http://www.asinah.net)

[http// www.statistick.sk](http://www.statistick.sk)

[http// www.zbierka.sk](http://www.zbierka.sk)

Kontaktná adresa:

PaedDr. Emília Vokálová, CSc.
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
e-mail:vokalova@euba.sk

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu WEGA č. 164/05 „Bezpečnostné riziká na začiatku 21. storočia“

ANGAŽOVANOST PRIVÁTNÍCH SUBJEKTŮ PŘI PODPOŘE OZBROJENÝCH SIL V MNOHONÁRODNÍCH OPERACÍCH

pavel.foltin@unob.cz
pavel.vyletal@unob.cz

Abstrakt:

Článek se zabývá mezinárodními vztahy, které je nezbytné řešit v rámci bezpečnostních (vojenských) operací odehrávajících se mimo území České republiky. Jedná se zejména o vztahy vyplývající z realizace akvizičních procesů mezi příslušnou vojenskou jednotkou působící na území jiného státu než České republiky a zahraničními privátními subjekty. Místní privátní subjekty nebo i třetí zahraniční strany zabezpečují pro danou vojenskou jednotku produkty aktuální potřeby a spotřeby. Článek řeší faktory angažovanosti privátních subjektů a rozsah jejich zapojení se do logistických procesů. Bere v úvahu stav a vývoj bezpečnostních rizik existujících na daném zájmovém území a v souvislosti s tím se zabývá jejich vztahem k spolehlivosti realizace dodávek. Dále se článek zabývá faktory ovlivňující cenu dodávek od privátních subjektů v příslušné zemi působení vojenské jednotky a naznačuje prostor pro řešení stanovení cen a zejména jejich předpokládaný vývoj z hlediska jejich optimalizace ve vztahu k efektivnosti cen produktů. Jedná se o aktuální problematiku s ohledem na zvyšující se rozsah působení vojenských kontingentů Armády České republiky mimo území České republiky s ohledem na požadavky NATO. V souvislosti s tím je nutné optimalizovat průběh jejich logistického zabezpečení a při jednání s privátními subjekty užívat takové prostředky, které požadovanou optimalizaci umožní. Jedním z takových prostředků je dynamický model procesů, kdy se jedná o hodnocení efektivnosti pořízení potřeb na úrovni vstupů. Stanovení cen a jejich optimalizace při respektování úrovně požadované kvality a existujících bezpečnostních rizik přispěje ke zvýšení úrovně činnosti vojenských kontingentů na cizích území také s ohledem na existující rozpočtová omezení pro jejich působení.

Abstract:

This paper deals with international relations that are to be solved in the context of security (military) operations outside the Czech Republic territory. These are mainly relations resulting from implementation of acquisition procedures between military forces deployed abroad and foreign legal entities. Local private firms and other third parties support military forces with products required in given time and place. In particular, this article focuses on involvement of private entities in logistic processes, including the scope of this involvement. It considers current as well as prospective security risks existing in given area of interest as well as their relation to supply reliability. Furthermore, it examines factors affecting prices set by local contractors and outlines application possibilities of the Dynamic Process Model to solve pricing problems and mainly predict potential development of prices from the point of view of their positive optimization. Pricing and price optimization when respecting the required quality levels and existing security risks enhances performance of military operations abroad, especially when taking into account current budget constraints. This is a hot problem of today's military operations, which urgency is even higher when considering the increasing

involvement of Czech military contingents operating outside the Czech Republic territory in relation to NATO requirements.

Úvod

Vývoj bezpečnostního prostředí od druhé poloviny 90. let 20. století je možné charakterizovat rostoucí mírou vojenské angažovanosti členských států Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO) v operacích probíhajících mimo euroatlantický region. Je tak činěno ve snaze stabilizovat potenciální bezpečnostní hrozby přímo v místě jejich vzniku a tím eliminovat možnost jejich rozšíření na území členských států. Po událostech z 11. září 2001, se k těmto aktivitám dále významnou měrou připojily i ostatní nečlenské státy NATO. Z tohoto důvodu dochází rovněž k navýšení počtu angažovaných subjektů zapojených ve vládních i nevládních operacích. Složitost vlastního nasazení a působení ozbrojených sil ve velmi vzdálených regionech dále vyžaduje vysokou míru mezinárodní spolupráce. Podmínky působení ozbrojených sil ve velmi vzdálených regionech kladou vysoké nároky na realizaci logistické podpory ozbrojených sil. Faktor vzdálenosti eliminuje možnosti využití vhodných zdrojů z území vysílajícího státu. Z tohoto důvodu jsou využívány principy mnohonárodní logistické podpory a ochota vysílajících států sdílet omezené zdroje a kapacity k dosažení synergického efektu působení jejich ozbrojených sil. Právě faktor vzdálenosti operačního prostoru a z něj plynoucí i faktor časové náročnosti všestranného zabezpečení vede k finanční náročnosti tohoto druhu nasazení ozbrojených sil.

Současným trendem směřujícím k doplnění omezených kapacit jednotlivých národních kontingentů je rostoucí míra angažovanosti nevládních subjektů, zpravidla civilních privátních dodavatelů. Vývoj tohoto trendu je možné dokumentovat na poměru vojenských a civilních účastníků mnohonárodních operací. V rámci operací v Perském zálivu, v letech 1990 až 1991, mělo připadat na jednoho civilního dodavatele přibližně 60 příslušníků ozbrojených sil. V rámci operací na území bývalé republiky Jugoslávie se již poměr vojenských a privátních účastníků operace snížil na 10:1. Při operacích v Kosovu to již byl jeden civilní kontraktor připadající na dva vojáky.[1]

V rámci vojenských operací probíhajících od roku 2003 na území Iráku poprvé došlo ke změně poměru, kdy na jednoho vojáka připadá již 1,5 civilního dodavatele, resp. „podporovatele“. Objem finančních prostředků vynaložených na podporu civilních dodavatelů v roce 2000 převyšil dvojnásobek výdajů na stejné účely v roce 1990.

Faktory angažovanosti privátních subjektů

Angažovanost privátních subjektů jako prvku doplňujících omezené kapacity struktur ozbrojených sil je směřována především do oblasti logistické podpory. V této oblasti je možné spatřovat rostoucí trend využívání privátních kontraktorů, s cílem vhodně doplnit omezené kapacity vyčleňovaných ozbrojených sil, jejichž počty jsou stanoveny politickým rozhodnutím určujícím velikost a rozpočet nasazení kontingentu. Především plně profesionální ozbrojené síly, díky vysokému stupni specializace, v současné době ve stále větší míře musí spoléhat na privátní subjekty umožňující navýšit schopnosti a kapacity. Míra reálného využití civilních dodavatelů je ovlivňována celou škálou faktorů, přičemž za klíčové je možné považovat:

- typu a povahy operace, ve které působí podporované jednotky;
- povahy produktu (služby, výrobků, zboží, apod.);
- míry bezpečnostního rizika působícího na privátní subjekt;

- stavu infrastruktury v regionu, kde operace probíhá.

Civilní kontraktori v tomto pojetí nahrazují některé absentující schopnosti nasazených ozbrojených sil. Doplnují schválené počty jednotlivých kontingentů, zejména tam, kde není všeobecná ochota vyčlenit více finančních prostředků a vyslat kontingent schopný sám sebe všestranně zabezpečit. Současně využití civilních dodavatelů je předpokládáno v celém spektru mnohonárodních operací. Míru zapojení civilních subjektů přímo ovlivňuje aktuální stav bezpečnostního rizika v regionu, kterému musí privátní subjekt čelit. Z historického hlediska míra zapojení v ozbrojených konfliktech vysoké intenzity obvykle představovala součást mobilizace národních zdrojů. Naopak v rámci operací na podporu míru je praktická využitelnost civilních dodavatelů na velmi vysoké úrovni, především v ukončovací fázi operace, kdy úkoly nasazených ozbrojených sil jsou postupně předávány místním bezpečnostním složkám.

Z hlediska povahy realizovaných služeb patří mezi nejčastěji využívané logistické služby jako např. doprava, provádění úklidu na základně, zásobování čerstvými potravinami, pohonnými hmotami a vodou. K současnosti využívaným službám patří rovněž i oblasti dříve tradičně zabezpečované nasazenými ozbrojenými složkami, jako např. ochrana diplomatů, zpravodajské zabezpečení kontingentu, zásobování municí či služby oprav a údržby vozidel kontingentu.

Vývoj bezpečnostní situace v prostoru vedení operace přímo ovlivňuje míru spolehlivosti civilního kontraktora. Velitelé kontingentů již museli čelit situacím, kdy civilní dodavatel nebyl schopen případně odmítl plnit smluvní vztah z důvodu příliš vysokého bezpečnostního rizika. Důsledky nesplnění smluvně ošetřeného očekávání v některých případech vedly k přímému ohrožení jednotky, která právě při zhoršení bezpečnostní situace byla vystavena riziku ztráty schopnosti plnit stanovené úkoly z důvodu absence nezbytných zásob.

Vedle typu a povahy operace je rovněž možné za významný limitující faktor při rozhodování o míře využití privátních kontraktorů považovat konkrétní fázi dané operace, a to především z důvodu rozdílnosti vývoje bezpečnostní situace, struktury nasazeného kontingentu a kvality infrastruktury v hostitelské zemi. Těmito klíčovými fázemi vedení mnohonárodních operací jsou:

1. plánování;
2. příprava sil a realizace výcviku;
3. logistická příprava;
4. přesun do prostoru vedení operace nebo do sousedícího státu;⁷³⁷
5. vedení operace;
6. stažení z prostoru a rehabilitace sil;
7. zobecnění zkušeností (*Lessons Learned*).

Jednotlivé fáze vedení operace se odlišují povahou úkolů plněných nasazenými ozbrojenými silami a tedy i rozsahem možností zapojení vnějších zdrojů podpory, tj. privátních subjektů. Současně v průběhu jednotlivých fází dochází k vývoji, resp. ke změnám bezpečnostní situace v daném regionu. Úspěšně vedené operace bývají charakteristické postupným uvolňováním bezpečnostního napětí, a tím jsou zpravidla vytvářeny vhodné podmínky pro zapojení neozbrojených privátních subjektů.

⁷³⁷ V případě bojových operací a operací na prosazení míru není nezbytným předpokladem souhlas znesvářených stran konfliktu. Z tohoto důvodu je možné před samotným zahájením operace očekávat prvotní rozmístění nasazených ozbrojených sil na území sousední země.

Významnou otázkou využití privátních subjektů je rovněž jejich právní vymezení smluvního vztahu v regionu, kde působí. Povaha smluvního vztahu dodavatele vůči nasazeným vojenským jednotkám může v obecné rovině nabývat některé z následujících forem:

- dodavatel pochází ze země, která současně vysílá vojenský kontingent;
- dodavatel pochází ze země, kde působí podporovaný kontingent;
- dodavatel pochází z třetí země.

Faktory ovlivňující stanovení ceny

Stanovení optimální ceny nakupované služby, resp. produktu od privátních subjektů v rámci mnohonárodních operací představuje základní předpoklad působení vojenských kontingentů efektivně a zároveň hospodárně. Tento proces probíhá zpravidla již ve fázi plánování operace, avšak u menších finančních objemů může rovněž probíhat i v průběhu jednotlivých fází vedení operace. Při hledání optimální ceny je vhodné vycházet z motivů privátních subjektů aktivně se zapojit do vojenské operace. V obecné rovině je možné konstatovat, že optimální cena bude taková, při které privátní subjekt podporující vojenský kontingent bude maximalizovat svůj zisk a současně cena bude umožňovat vojenskému subjektu, tj. subjektu veřejného sektoru, maximalizovat užitek plynoucí z nakupované služby, resp. produktu. Z tohoto důvodu je možné při stanovení optimální ceny vycházet z potenciálu ziskovosti privátního subjektu, který je zejména představován faktory:

- vyšší míra zisku motivuje civilního dodavatele plnit smluvní vztah, tj. vyšší míra zisku představuje vyšší míru spolehlivosti kontraktora;
- vyšší míra nezávislosti civilního dodavatele na bezpečnostních rizicích představuje vyšší míru spolehlivosti dodavatele, současně však i vyšší předpokládanou cenu;
- větší množství vzájemně si konkurujících civilních dodavatelů představuje významný motiv ke snižování ceny, zvyšování ekonomické efektivnosti a vyšší míru flexibility dodavatele.

Z hlediska vzájemné interakce působení vojenského kontingentu a privátního dodavatele dochází rovněž k rozdílnosti právního statutu. Vzhledem ke skutečnosti, že na civilní kontraktory se nevztahuje mezinárodní právo válečné, nedisponují tedy ani možností být ozbrojeni a využívat statutu kombatanta. Tím je výrazně ovlivněna jejich schopnost působit při zhoršené bezpečnostní situaci. Současně tento faktor přímo ovlivňuje výši ceny poskytované služby, resp. její složku kryjící pojištění privátního dodavatele. Výše pojištění se v průběhu jednotlivých konfliktů vyvíjí, obvykle se pohybuje v rozmezí 15 až 35% celkové ceny služby nebo nakupovaného produktu.

V této souvislosti je nezbytné poznamenat, že potřeba využití dalších dodatečných zdrojů, služeb či produktů vojenského kontingentu je právě v situacích, kdy je bezpečnostní riziko nejvyšší. Rovněž i z hlediska úspěšnosti průběhu operace jako celku se vychází z obecného předpokladu, že prvních 30 dnů operace je z vojenského hlediska rozhodující pro další úspěšný průběh vojenské operace či stabilizace regionu. V této fázi, kdy je bezpečnostní riziko enormně vysoké, je význam faktoru ceny posuzován až jako druhotný ukazatel. Prioritními se právě stávají míra spolehlivosti a dostupnosti služby, resp. produktu. Z tohoto důvodu se především v počáteční fázi operace hovoří spíše o ceně optimální, nikoli však o ceně minimální. Právě optimální cena v konkrétní fázi operace, při konkrétní míře bezpečnostního rizika, představuje předpoklad splnění stanoveného úkolu vojenskému kontingentu, a to současně hospodárným, efektivním a účelným způsobem.

Proces stanovení optimální ceny je tak představován snahou dosáhnout nejnižší ceny v průběhu jednotlivých fází operace, při předem definované úrovni jakosti, resp. kvality

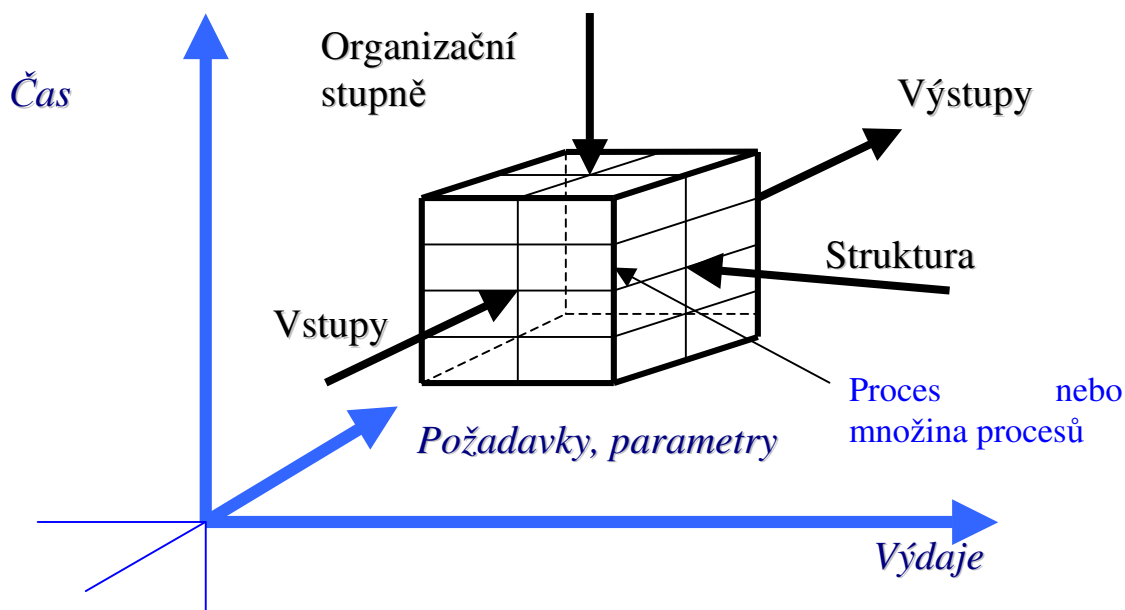
plnění stanovených úkolů vojenskými jednotkami. Z tohoto důvodu je z hlediska plánovacího procesu nezbytné stanovit optimální cenu pro období či fázi bezprostředně následující. Při stanovení optimální ceny pro jednotlivá období je však nezbytné vzít v úvahu, že převážné část rozhodujících kritérií se v jednotlivých fázích mění, především v souvislosti ze změnami bezpečnostní situace v daném prostoru vedení operace.

Možnost pro optimalizaci ceny formou aplikace dynamického modelu procesů

Pro nastavení cenové hladiny při zabezpečování akvizice (nákupu) produktů při vojenských operacích v zahraničí je nezbytné, nejen kalkulovat s dodavatelskými podmínkami nabídky od dodavatelů, ale také s úrovní rizika, která v období provádění dodávky v daném místě existuje. Základním postupem při posuzování nabídek jednotlivých dodavatelů je příslušný postup podle zákona o veřejných zakázkách č. 137/2006 Sb., a interních normativních aktů platných pro oblast nákupu.

V souvislosti se vznikem krizových situací je však nutné brát na vědomí vývoj rizika v čase při průběhu vojenské operace. Pro elementární přístup k hodnocení nákupu lze použít nástroj, kterým je Dynamický model procesů (DMP) viz obrázek 1. Model znázorňuje, že pro každý vybraný proces (dělený na úlohy a činnosti) a jeho vstupy i výstupy ve stanoveném čase, lze provést potřebná vyhodnocení ve výdajích nebo nákladech s ohledem na stanovené parametry požadavků. V našem případě **nás zajímají výdaje na pořízení produktu** (na vstupu) **v souladu** s požadovanými (plánovanými) **parametry požadavků** na tento nakupovaný produkt. Přitom zejména časové hledisko ovlivňuje, jak výdaje a splnění požadavků, tak v případě nákupu produktu v rámci vojenské operace i úroveň bezpečnostního rizika. Je možno konstatovat, že prostřednictvím DMP je k dispozici prostředek, pomocí něhož je možné provádět pro daný případ hodnocení efektivnosti a hospodárnosti akvizice (nákupu). Zjištěná skutečnost je pak možným základem pro standardizování postupů při nákupu a jejich zlepšování v průběhu dané vojenské operace včetně promítnutí příslušné úrovně bezpečnostního rizika vzniklého v souvislosti s touto operací.

Obrázek 1: Schéma dynamického modelu procesu (DMP) [2]

Zdroj: autoři

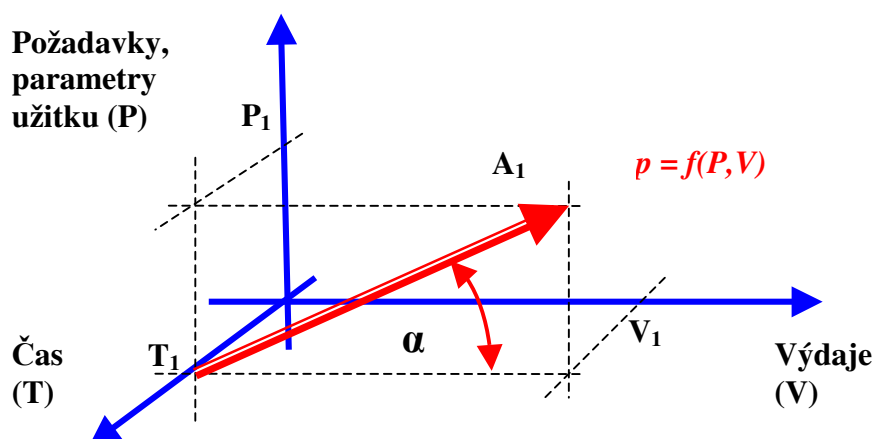
Vyjdeme-li z dosavadních stanovisek k vyjadřování efektivity a hospodárnosti nakupovaného produktu, pak **hospodárností** se rozumí takové použití veřejných prostředků k zajištění stanovených úkolů s co nejnižším vynaložením těchto prostředků, a to při dodržení odpovídající kvality plněných úkolů. **Efektivností** se rozumí takové použití veřejných prostředků, kterým se dosáhne nejvýše možného rozsahu, kvality a přínosu plněných úkolů ve srovnání s objemem prostředků vynaložených na jejich plnění. **Účelností** se rozumí takové použití veřejných prostředků, které zajistí optimální míru dosažení cílů při plnění stanovených úkolů.[3] **Kritériem hospodárnosti bude nejnižší pořizovací cena produktu. Účelnost využití výdajů je vztahována k zabezpečení účelu pořízení produktu. Efektivnost je však nutné hodnotit ve srovnání s dalšími kritérii na daný produkt.**

Tato kritéria vztahující se k efektivity, můžeme obecně nazvat souborem požadavků, kvalitativních, technických, ekonomických, apod. tzn. požadavků charakterizujících užitek nakupovaného produktu. Z hlediska efektivity, by mělo být naším cílem při pořizování – nakupování takového produktu, snaha o respektování následujících vztahů parametrů užítka a výdajů na pořízení produktu.

- Zvyšování užítka při zachování výdajů;
- Snižování výdajů na dosažení standardní tvorby užítka;
- Zvyšování užítka při snižování výdajů;
- Rychlejší zvyšování užítka při pomalejší zvyšování výdajů;
- Jen výjimečně řešit snižování užítka při dosažení rychlejšího snížení výdajů;
- Zabránit zachování užítka při růstu výdajů;
- Zabránit snižování užítka při zachování výdajů;
- Zabránit snižování užítka při růstu výdajů.

Na základě toho bychom měli jednotlivé případy nákupu hodnotit z hlediska těchto vztahů. Jako výchozí kritérium pro stanovení parametrů užítka lze stanovit plánovaný či předpokládaný stav požadavků na nakupovaný produkt. Přitom požadavky mohou nabývat různého charakteru, podstatné je aby vyjadřovaly náš vztah k užítka a tento charakterizovaly. Můžeme použít model ekonomické efektivity viz obrázek č. 2, vycházejícího z DMP viz obrázek č. 1 pro výdaje na vstupu tzn. pro výdaje vynaložené na nákup produktu.

Obrázek 2 Grafický průběh modelu ekonomické efektivity jako vztah tří parametrických hodnot.[4]

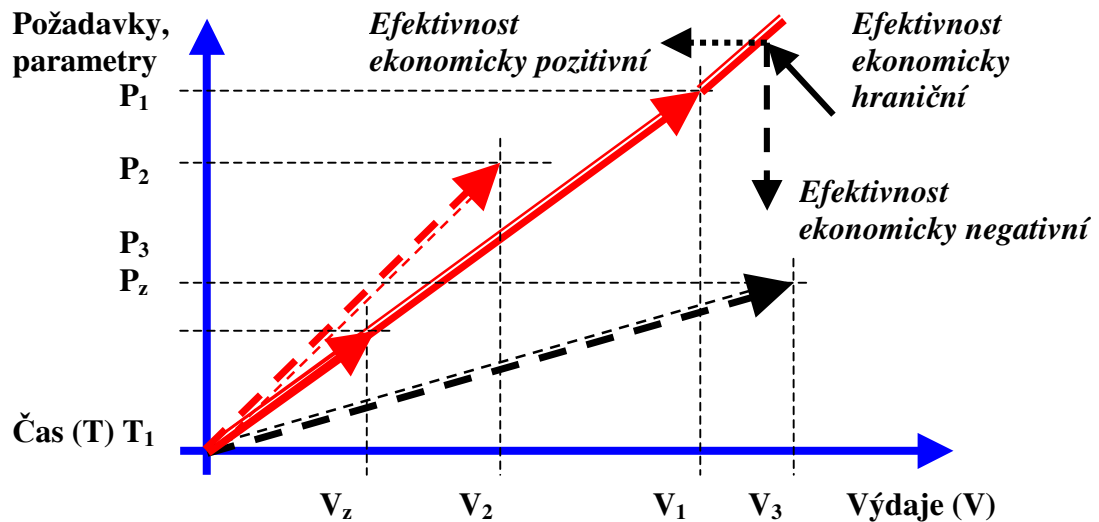

Zdroj: autoři

Na obrázku 2 nám úsečka T_1A_1 znázorňuje vztah mezi výdaji V_1 a sumou zvolených parametrů požadavku užítka P_1 v čase T_1 . Přímka $p = f(P, V)$ v čase T_1 a směrnicí přímky $p = \operatorname{tg} \alpha = P_1/V_1$ pod úhlem α můžeme nazvat hranicí efektivity. Čím více se úhel α přibližuje

negativnímu parametru výstupu, kterým jsou výdaje, tím bude ekonomická efektivnost nižší. V případě přibližuje-li se úhel α k pozitivnímu parametru výstupu, kterým jsou parametrické požadavky užítka produktu, je ekonomická efektivnost vyšší. Následně můžeme vyjádřit hodnotu libovolného produktu ve dvourozměrném vyjádření viz obrázek 3.

Obrázek 3 Dvourozměrné znázornění modelu hodnocení vývoje ekonomické efektivnosti

Zdroj: autoři

Na základě grafického vyhodnocení znázorněném na obrázku 2 a 3 i uvedeného textu platí následující. Stav nakupovaného produktu v čase T₁:

- Stav produktu při výdajích V₁ a požadavcích P₁ považujeme za optimální a vztah P_1/V_1 považujeme za ekonomicky efektivní.
- V případě, že se produkt nachází při výdajích V₂ a požadavcích P₂ a bude-li $P_2/V_2 > P_1/V_1$, pak můžeme konstatovat, že vývoj efektivnosti produktu se pohybuje v rovině ekonomicky pozitivní, dochází k zvyšování užitků při snižování výdajů;
- V případě, že se produkt nachází při výdajích V₃ a požadavcích P₃ a bude-li $P_3/V_3 < P_1/V_1$, můžeme konstatovat, že vývoj efektivnosti produktu se pohybuje v rovině ekonomicky negativní, došlo k snižování užitku při růstu výdajů.
- V případě, že se produkt nachází při výdajích V_z a požadavcích P_z a bude-li $P_z/V_z = P_1/V_1$, můžeme konstatovat, že stav efektivnosti procesu se pohybuje v hranici efektivnosti plánovaného či předpokládaného stavu, došlo k snižování užitku při dosažení rovnoměrného snížení výdajů;

Průběh efektivnosti nabídek produktů v daném čase můžeme porovnávat s plánovaným nebo předpokládaným stavem. Při nabídce od jednotlivých dodavatelů při vojenské misi musí být, dále respektována úroveň rizika, která v daném čase ovlivňují zejména cenu produktu tzn. výdaj na jeho pořízení. Tento vliv lze vyjádřit promítnutím úrovně rizika do předpokládané ceny produktu viz tab.č. 1.

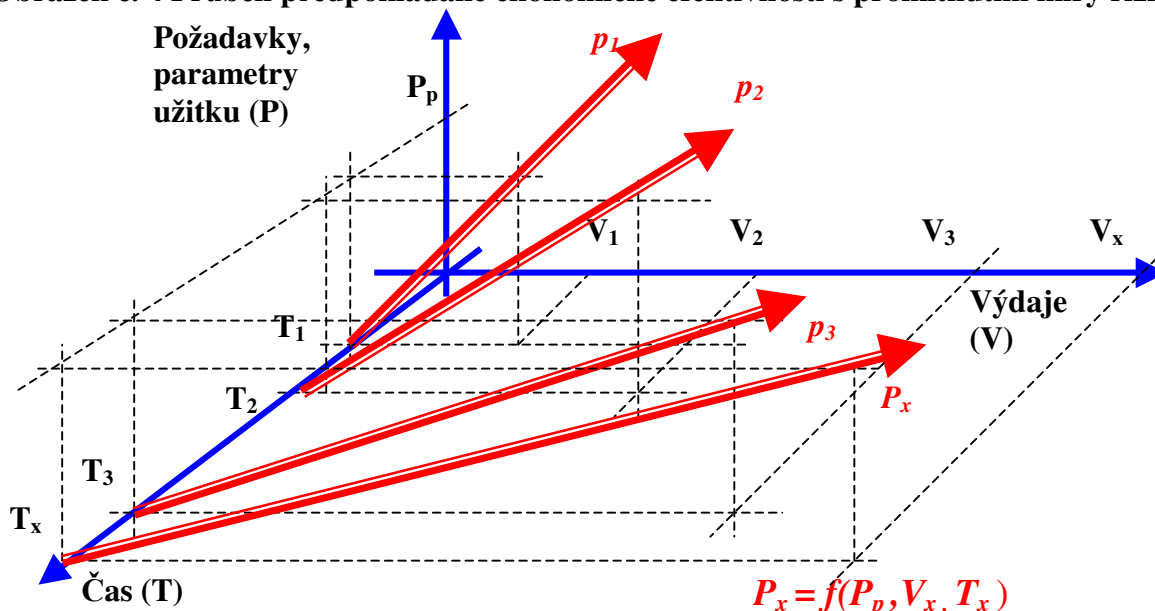
Tabulka č.1 Úprava vlastních požadavků s promítnutím předpokládané úrovně rizika podle hodnocení pozice vojenské jednotky v daném místě působení

Poř. č.	Hodnocení pozice vojenské jednotky na příslušném území v čase (během předpokládaných dodávek produktu)	Index předpokládané úrovně rizika, kterým upravujeme předpokládanou cenu produktu V_1	Čas stavu vzniku úrovně rizika
1.	Nebojová situace (cena produktu = V_1)	$1 * V_1 = V_1$	T_1
2.	Vznik dílčích konfliktních událostí (cena produktu = V_2)	např. $3 * V_1 = V_2$	T_2
3.	Konfliktní situace (cena produktu = V_3)	např. $5 * V_1 = V_3$	T_3
4.	Bojová situace (cena produktu = V_x)	např. $x * V_1 = V_x$	T_x

Zdroj: autoři

Průběh ekonomické efektivity pak bude v příslušném čase respektovat úroveň rizika. Předpokládaný průběh efektivity pro konstantní výši parametru požadavků P_p je znázorněn na obrázku č. 4.

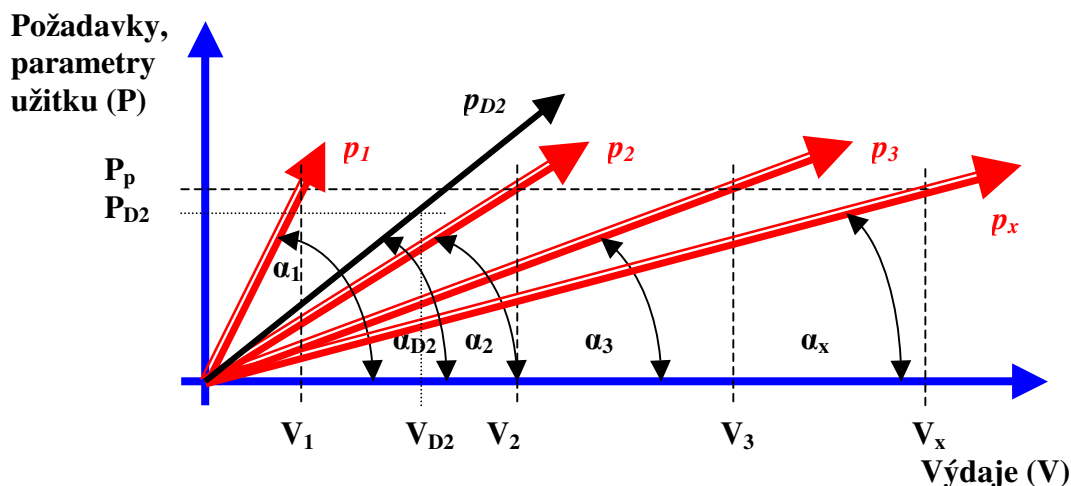
Obrázek č. 4 Průběh předpokládané ekonomické efektivity s promítnutím míry rizik

Zdroj: autoři

Pro stanovení optimálních cenových nabídek od jednotlivých dodavatelů při konstantní výši parametru požadavků P_p na produkt, by měly být respektovány následující vztahy, které jsou znázorněny na obrázku č. 5.

Obrázek č. 5 Dvourozměrné znázornění předpokládaných průběhů ekonomické efektivity v závislosti na míře rizik v čase T_1, T_2, T_3, T_x s promítnutím jedné dodavatelské nabídky v ceně V_{D2} a při nabízeném parametrech užítku P_{D2} .

Zdroj: autoři

Na obrázku č. 5 uvedená nabídka dodavatele na produkt o parametrech užítku P_{D2} a v ceně V_{D2} podle grafického znázornění vyhovuje posouzené míře rizika pro riziko při vzniku dílčích konfliktních událostí. Musí totiž platit $\alpha_{D2} \geq \alpha_2$, a protože pro optimální cenu platí $P_{D2} * V_2 / P_x = V_{D2} \leq V_{optD2}$, pak cena V_{D2} ekonomické efektivity vyhovuje. Nabídkou došlo ke snižování užítku při dosažení rychlejšího snížení výdajů. V případě, že užitek charakterizovaný parametry požadavků takového produktu je pro nás vyhovující, můžeme nabídku přijmout.

Legenda k následující tabulce č. 2 Stanovení průběhu optimálních cen produktů.

P_p – parametricky vyjádřená úroveň plánovaného, požadovaného produktu.

T_1, T_2, T_3, T_x – doba, ve které se vyskytuje příslušná úroveň rizika, jsou předkládány nabídky dodavatelů v cenách a požadavcích užítku.

V_1, V_2, V_3, V_x – předpokládaná, plánovaná výše cen produktu s ohledem na míry rizika (dle indexu 1, 2, 3, x) v časech T_1, T_2, T_3, T_x .

$P_{D1}, P_{D2}, P_{D3}, P_{Dx}$ – parametricky vyjádřená úroveň požadavků užítku produktu jednotlivých dodavatelských nabídek v časech T_1, T_2, T_3, T_x .

$V_{D1}, V_{D2}, V_{D3}, V_{Dx}$ – nabídky cen jednotlivých dodavatelů ve vztahu k vyjadřovaným parametrům užítku produktu, předpokládané míře rizik a v časech T_1, T_2, T_3, T_x .

$V_{optD1}, V_{optD2}, V_{optD3}, V_{optDx}$ – optimální výše ceny produktu ve vztahu k vyjadřovaným parametrům užítku produktu požadovaného P_p a nabízených $P_{D1}, P_{D2}, P_{D3}, P_{Dx}$ předpokládané míře rizik a v časech T_1, T_2, T_3, T_x .

Tab. č. 2 Stanovení průběhu optimálních cen produktů

Hodnocení pozice vojenské jednotky na příslušném území v čase (během předpokládané dodávky produktu)	Index předpokl. úrovně rizika promítnutý do plánu cen.	Čas stavu vzniku úrovně rizika	Optimální vztah průběhu dodavatelské nabídky α_{Dz} , kdy platí pro $z = 1, 2, 3, x$:	Vzorec pro optimální cenu dodavatele V_{Dn} v příslušném čase a rizikové situaci ve vztahu k různým parametrům užítku, kdy platí pro $n = 1, 2, 3, x$.
Nebojová situace	$1 * V_1 = V_1$	T_1	$\alpha_{D1} \geq \alpha_1$	$P_{D1} * V_1 / P_p = V_{optD1}$ $V_{D1} \leq V_{optD1}$

Vznik dílčích konfliktních událostí	$3 * V_1 = V_2$	T_2	$\alpha D_2 \geq \alpha_2$	$P_{D2} * V_2 / P_p = V_{optD2}$ $V_{D2} \leq V_{optD2}$
Konfliktní situace	$5 * V_1 = V_3$	T_3	$\alpha D_3 \geq \alpha_3$	$P_{D3} * V_3 / P_p = V_{optD3}$ $V_{D3} \leq V_{optD3}$
Bojová situace	$x * V_1 = V_x$	T_x	$\alpha D_x \geq \alpha_x$	$P_{Dx} * V_x / P_p = V_{optDx}$ $V_{Dx} \leq V_{optDx}$

Zdroj: autoři

V tabulce č. 2 uvedené vzorce pro stanovení optimální ceny mohou být kritériem při hodnocení nákupu produktů z hlediska ekonomické efektivity.

Obecně pak pro hodnocení nabídky dodavatele platí vzorec:

$$P_{Dn} * V_z / P_p = V_{optDz}, \text{ pak obecně platí } V_{Dn} \leq V_{optDz}$$

Kde P_{Dn} je parametricky vyjádřená suma požadavků nabízeného produktu, kdy platí pro $n = 1$ až n -tého dodavatele a nabídkovou výši ceny jednotlivých dodavatelů V_{Dn} . Kde V_z je předpokládaná cena produktu pro příslušnou rizikovou situaci, kde pro z platí index rizika $z = 1$ až z -tý index rizika a P_p je parametricky vyjádřená suma požadavků požadovaného a plánovaného produktu.

V_{optDz} je optimální cenou pro posouzení předložené nabídky dodavatelem (n) s požadavky nabízeného produktu ve výši P_{Dn} , nastavenou předpokládanou cenu V_z v rizikové situaci (z) a plánovaný produkt P_p .

Schopností provést kontrolu pořizování produktu prostřednictvím posouzení efektivity, získáváme prostředek pro naplňování smyslu čerpání veřejných prostředků z hlediska uvedeného kritéria (efektivity) a zároveň získáváme určité měřítko pro možné usměrňování cen při dalších opakovaných nákupech realizovaných v různých časech, při různé bezpečnostní situaci.

Vzorec pro stanovení optimální ceny může proto sloužit, nejen jako pomocný prostředek k posuzování cenových nabídek jednotlivých dodavatelů z hlediska efektivity pořizování, ale také jako prostředek, který umožní rychlejší posouzení nabídek různých dodavatelů při jejich současném narůstajícím počtu v rámci konání jednotlivých vojenských zahraničních misí.

Podstatné je, abychom identifikovali jaký produkt z hlediska potřeb potřebujeme, dovedli jej parametricky vyjádřit a dokázali stanovit pro příslušnou bezpečnostní situaci „správnou“ očekávanou (plánovanou) cenu produktu.

Při vzniku příslušné rizikové situace a pro jisté a určité zabezpečení dodávek produktu, je však nezbytné přihlídnout také k účelnosti nákupu, který je nutné provést v zájmu prosazení cíle, pro který je produkt určen.

Závěr

Aktivní účast civilních dodavatelů v rámci mnohonárodních operací je možné považovat za vysoce aktuální trend umožňující optimalizovat složení vojenských kontingentů, způsoby plnění jejich úkolů a současně umožňující dosáhnout očekávané kvality při předem stanovených rozpočtových omezeních. Současné principy stanovení optimální ceny však nezřídka opomíjejí vývoj bezpečnostních rizik v místě plnění smluvního vztahu a s tím přímo související a průběžně se měnící úroveň požadované kvality realizované služby,

resp. nakupovaného produktu. Lze vyjádřit přesvědčení, že se prostřednictvím výše uvedených nástrojů můžeme přiblížit také k posuzování optimální ceny dodávaných produktů z hlediska efektivnosti i v rámci zahraničních vojenských misí.

Odkazy na použitou literaturu:

[1] Private Military Contractors – Questions and Answers. [cit. 10.11.2007]. New York: Amnesty International Corporation, 2007. Dostupné z: [http://www.amnestyusa.org/business/pmc/HousePartyToolkit.doc].

[2] VYLEŤAL, P., FOLTIN, P. Využití dynamického modelu procesů při outsourcingu v AČR. Vojenské rozhledy č. 3/2006. Praha: MO-AVIS, 2006. ISSN 1210-3292. s. 183-190.

[3] http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/verspr_kontrola_8578.html Metodická pomůcka pro audit výkonu v orgánech veřejné správy. 10.5.2007.

[4] VYLEŤAL, P., FOLTIN, P. Dynamický model procesů, vyhodnocování výkonu a model ekonomické efektivnosti. Vojenské rozhledy (Česká republika), 2007, zvláštní číslo, 76 – 83 s. ISSN: 1210-3292.

Použitá literatura:

[1] Private Military Contractors – Questions and Answers. [cit. 10.11.2007]. New York: Amnesty International Corporation, 2007. Dostupné z: [http://www.amnestyusa.org/business/pmc/HousePartyToolkit.doc].

[2] MARTIN, A. Z. *Contractor Support: Will the Army's Continued Reliance on Contractors Negatively Impact Future Military Operations?* Washington: University of Washington, 1999. 78 pp.

[3] *MC 319/2 (MILDEC) NATO Logistic Principles and Policies*. LA&R NATO HQ: International Military Staff, 17 November 2003.

[4] *Military Operations – Contractors Provide Vital Services to Deployed Forces but Are Not Adequately Addressed in DOD Plans*. Washington: United States General Accounting Office, 2003. GAO-03-695. 55 pp.

[5] VYLEŤAL, P., FOLTIN, P. Využití dynamického modelu procesů při outsourcingu v AČR. Vojenské rozhledy č. 3/2006. Praha: MO-AVIS, 2006. ISSN 1210-3292. s. 183-190.

[6] http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/verspr_kontrola_8578.html Metodická pomůcka pro audit výkonu v orgánech veřejné správy. 10.5.2007.

[7] VYLEŤAL, P., FOLTIN, P. Dynamický model procesů, vyhodnocování výkonu a model ekonomické efektivnosti. Vojenské rozhledy (Česká republika), 2007, zvláštní číslo, 76 – 83 s. ISSN: 1210-3292.

PhDr. Peter Weiss, CSc.

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

**K REFLEXII MOŽNOSTÍ A LIMITOV PÔSOBENIA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY AKO MALÉHO ŠTÁTU
VO SVETOVEJ POLITIKE**

weiss@euba.sk

Abstrakt

Zahraničná politika patrí k základným atribútom suverenity každého štátu. Osobitne dôležité je napĺňanie tejto funkcie zahraničnej politiky u (relatívne) malých štátov, medzi ktoré patrí podľa zaužívaných kritérií aj Slovenská republika. Autor vychádzajúc z teoretického konceptu objektívnych a subjektívnych podmieneností zahraničnej politiky poukazuje na závažnú skutočnosť, že najmä u tých malých štátov, ktoré sa iba nedávno stali nezávislými subjektami medzinárodného práva, zohráva pri koncipovaní zahraničnej politiky veľkú úlohu vnímanie medzinárodného prostredia ako aj pozície štátu v medzinárodných vzťahoch jeho politickými elitami. V tejto súvislosti autor analyzuje základné zahraničnopolitické programové dokumenty Slovenskej republiky a významné vyjadrenia jej najvyšších predstaviteľov k smerovaniu, prioritám, obsahu a štýlu slovenskej zahraničnej politiky. Na tomto základe prináša poznatky o podobe a zmenách seba reflexie Slovenskej republiky v hlavných etapách jej vývoja od získania štátnej nezávislosti 1. 1. 1993 až po súčasnosť. Osobitne sa pritom sústreďuje na to, ako slovenské politické elity vnímali miesto, rolu, výhody a záväzky Slovenskej republiky v EÚ a NATO.

Abstract

The foreign policy belongs to the basic attributes of the sovereignty of each state. Extraordinary important is fulfilling of this function of the foreign policy among (relatively) small states, among which belongs under accepted criterions also the Slovak Republic. The author coming out from theoretical concept of objective and subjective determinations of the foreign policy refers to important reality, that mainly among those small states, they only recently became independent subjects of the international law, plays by outlining of the foreign policy a big role the perception of the international environment and also the position of the states in the international relations by its political elites. In this context the author analyses basic foreign political program documents of the Slovak Republic and important statements of its highest representatives to direction, priorities, contents and style of the Slovak foreign policy. On this basis he brings knowledge about the shape and changes of the self reflection of the Slovak Republic in main stages of its development from the procurement of the state independence on January the first 1993 to present times. He concerns specially on the question, how the Slovak political elites perceived the position, role, advantages and obligations of the Slovak Republic in EU and NATO.

Príspevok bol spracovaný v rámci plnenia grantovej úlohy 1/2482/05 VEGA „Pozícia a rola malých štátov súčasných medzinárodných vzťahoch (sociologické a politologické aspekty)“.

Ak definujeme zahraničnú politiku ako dynamický proces formulovania a realizácie národných záujmov v polyarchickom a polycentrickom medzinárodnom prostredí,⁷³⁸ zohľadňujúc tak pochybnosti a odlišnosti v chápaní podstaty a obsahu zahraničnej politiky medzi rôznymi teoretickými koncepciami zahraničných vzťahov, tak táto definícia zahŕňa nielen proces identifikácie a formulovania národných záujmov (a z nich vyplývajúcich cieľov), ktoré sa majú prostredníctvom zahraničnej politiky dosahovať, ale aj proces implementácie zahraničnej politiky, ktorý je výrazne zložitejší a odlišný od fázy realizácie vnútornej politiky. Okrem spomínanej vzájomnej závislosti účastníkov medzinárodných vzťahov v polyarchickom a polycentrickom prostredí je to dané aj väčšou trvalosťou medzinárodných noriem a záväzkov a z toho vyplývajúcou väčšou kontinuitou účasti štátu v jednotlivých vzťahoch.

Všetky základné teoretické školy medzinárodných vzťahov sa zhodujú, že zahraničná politika patrí k základným atribútom suverenity štátu a predstavuje jeden z pilierov každej štátnej samostatnosti. Prostredníctvom zahraničnej politiky štát dokazuje smerom dovnútra i navonok, že je z hľadiska medzinárodného práva nezávislý od iných subjektov medzinárodného práva a že je schopný spravovať a regulovať všetky záležitosti a úlohy v rámci jeho teritória v súlade s princípom výlučnej kompetencie (teda realizovať zvrchovanosť svojej moci na svojom území a voči svojím občanom). Suverenita vychádza z predpokladu, že štátna moc je najvyššou mocou na svojom území a nepodlieha žiadnej vonkajšej moci, súc obmedzená iba zásadami medzinárodného práva.⁷³⁹ Len štát je plne legítimovaný – nezávisle od toho, nakoľko demokratická je táto legitimita – konať v medzinárodných vzťahoch v mene spoločnosti. Žiadny iný činiteľ – vnútorný ani vonkajší – nie je na to oprávnený a najmä, nemá na to demokratickú legitimitáciu.⁷⁴⁰

Iba štát má schopnosť spravovať spoločnosť a vytvárať podmienky pre rozvoj krajiny a blahobyť jej občanov (uspokojovanie jej potrieb spätých s výživou, zdravím, bývaním, vzdelaním, prácou, sociálnym zabezpečením a ochranou základných ľudských práv a slobôd). Aj keď štáty niekedy zlyhávajú pri plnení týchto funkcií a porušujú ľudské práva a slobody svojich občanov, platí aj to, že len štát ich môže zabezpečiť. Z tohto hľadiska práve „prostredníctvom a v rámci zahraničnej politiky uskutočňuje spoločnosť organizovaná v suverénny národný štát jej všeobecno-politické, hospodárske, vojenské sociálno-kultúrne záujmy voči jej medzinárodnému prostrediu“⁷⁴¹, pričom hlavným predmetom zahraničnej politiky „je rozvíjanie vzťahov s inými štátmi“⁷⁴², ako aj s iným účastníkom medzinárodných vzťahov, ako sú medzinárodné organizácie a integračné zoskupenia.

Organizovaným a zámerným zahraničnopolitickým pôsobením navonok, ktoré je podriadené realizácii životných záujmov, sa štát usiluje utvárať jeho vonkajšie okolie. A to tým, že vytvára alebo spoluvytvára vzťahy alebo situácie, ktoré sú preň výhodné a zabraňuje

⁷³⁸ Łoś-Nowak, T.: Stosunki międzynarodowe. Teorie, systemy,uczestnicy, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 192.

⁷³⁹ Pozri Łoś-Nowak, .: c. d., s. 182.

⁷⁴⁰ Pozri Kuźniar, R.: Międzynarodowe stosunki polityczne.In: Halizak, E. – Kuźniar, R. (red.), Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s.110.

⁷⁴¹ Seidelmann, R.: Aussenpolitik. In. Handwörterbuch Internationale Politik. 9. Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2005, s.1.

⁷⁴² Kukułka, J.: Politika zagraniczna a politika wewnętrznna. In: Kukułka, J. – Zieba, R. (red.): Politika zagraniczna państwa, wydawnictwa uniwersytetu Warszawskiego, warszawa 1992, s. 19 – 22.

vzniku alebo odsúva nevýhodné situácie a vzťahy.⁷⁴³ K tomu patria „tak reakcie na zvonku prichádzajúce štruktúrne vplyvy a aktuálne konanie, ako aj mocensko-politickým, resp. obsahovým záujmom zodpovedajúce pôsobenie na okolité prostredie, resp. jeho štruktúru.“⁷⁴⁴

V tejto súvislosti sa žiada upozorniť, že v zahraničnej politike nejde len o presadzovanie národných, resp. štátnych záujmov, ale aj o presadzovanie národnej a štátnej identity. Najmä zahraničná politika nového štátu je nevyhnutne aj úsilím o konštituovanie vlastnej identity, zápasom o to, aby medzinárodné spoločenstvo uznalo štát, resp. jeho občanov za to, za čo sa sám považuje, aby došlo k harmonizácii obrazu obyvateľstva, ktoré tvorí štát, o sebe, s tým, ako ho vnímajú iné štáty, najmä tie, s ktorými sa vzhľadom na historické kontexty, zdieľané hodnoty, spoločné záujmy atď. usiluje o spoluprácu či spojenectvo alebo dokonca integráciu. A hoci toto vnímanie štátu inými účastníkmi medzinárodných vzťahov sa neredukuje na jeho zahraničnú politiku a obraz o štáte si iní účastníci medzinárodných vzťahov utvárajú aj, a niekedy predovšetkým, podľa jeho vnútornej politiky,⁷⁴⁵ rozhodujúcu úlohu má to, ako iné štáty a medzinárodné organizácie a priamo, prostredníctvom ich predstaviteľov, i nepriamo, prostredníctvom národných i nadnárodných médií, ktoré monitorujú a komentujú medzinárodnú politiku, vnímajú daný štát na základe konania, vystupovania a imidžu jeho oficiálnej reprezentácie – predstaviteľov jeho vnútorných a zahraničných orgánov pre zahraničné, resp. medzinárodné styky.

Dosahovanie zahraničnopolitických cieľov štátu teda predpokladá nielen jeho istý reálny potenciál, ale aj určité vnímanie, hodnotenie a akceptovanie štátu inými účastníkmi medzinárodných vzťahov, či sú to iné štáty, medzinárodné medzivládne organizácie alebo iné typy medzinárodných organizácií, pričom nezastupiteľnú sprostredkovateľskú funkciu v týchto procesoch zohrávajú národné i nadnárodné masovokomunikačné prostriedky. To implikuje chápanie zahraničnej politiky ako integrálnej, hoci špecifickej, časti politiky štátu, ktorej funkcie sa sústreďujú na pre štát životne dôležité otázky tak vonkajšej bezpečnosti, ako aj suverenity, národno – štátnej identity, rozvoja a modernizácie⁷⁴⁶, ale aj posilňovanie medzinárodného postavenia a medzinárodnej prestíže daného štátu.⁷⁴⁷

Osobitne dôležité je vyššie spomínané napĺňanie funkcií zahraničnej politiky ako základného atribútu suverénnej a nezávislej štátnosti u (relatívne) malých štátov, ktoré sa iba nedávno stali nezávislými subjektami medzinárodného práva. Ako vyplýva z teoretického konceptu objektívnych a subjektívnych podmieneností zahraničnej politiky⁷⁴⁸, pri formovaní zahraničnej politiky štátu zohráva významnú úlohu aj – a niekedy predovšetkým – aj to, ako

⁷⁴³ Pozri Kužniar, R.: c. d., s. 112.

⁷⁴⁴ Seidelmann, R.: c. d., s.1.

⁷⁴⁵ Bližšie o mieste úsilia o konštituovanie vlastnej identity v zahraničnej politike pozri Batora, J.: Identita a štátny záujem v slovenskej zahraničnej politike, Medzinárodné otázky. Časopis pre medzinárodné vzťahy, medzinárodné právo, diplomaciu, hospodárstvo a kultúru, Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, Ročník XIII, 2/2004, s.39-52.

⁷⁴⁶ Pozri Kužniar, R.: c. d., s. 112-113, Lidák, J.: Medzinárodné vzťahy. Medzinárodná politika, SOFA, Bratislava 2000, s.41-42, Kužniar, R.: c. d., s.114, Krejčí, O.: Mezi národní politika, Ekopress, Praha 2007, s. 265-268.

⁷⁴⁷ Medzinárodná pozícia štátu, ktorá je mnohostranne podmienená a ktorá sa odzrkadľuje v medzinárodnej role, resp. rolách, aké štát zohráva, je spätá aj s medzinárodnou prestížou národa a štátu, jeho lídrov a predstaviteľov. Medzinárodná pozícia štátu sa vníma a hodnotí subjektívne rôznorodými spôsobmi, v závislosti od axiológie používanej hodnotiacim subjektom (teda vlastnou spoločnosťou alebo inými účastníkmi medzinárodných vzťahov). Toto vnímanie pozície, akú štát zaujíma v medzinárodných vzťahoch, vypovedá o jeho medzinárodnej prestíži (autorite). (Pozri Kukułka, J.: Miedzynarodowe stosunki polityczne, PWN, Warszawa 1980, s. 44; Zięba, R.: Cele polityki zagranicznej państwa. In: Zięba, R. (red.): Wstęp do polityki zagranicznej państwa, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 54.

⁷⁴⁸ Pozri Zięba, R.: Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa. In: Zięba, R. (red.), c. d., s. 17-36.

vnímajú medzinárodné prostredie a pozície a možnosti štátu v medzinárodných vzťahoch jeho politické elity a celá verejnosť.

V súlade s týmto konceptom je vnímanie medzinárodného prostredia (okolia) spoločnosťou, resp. politickou elitou základom subjektívnej podmienenosti tvorby a realizácie zahraničnej politiky. V procese pozorovania svojho užšieho i širšieho medzinárodného okolia, si obyvateľstvo, resp. predstavitelia štátu, vytvárajú obraz o iných subjektoch medzinárodných vzťahov a udalostiach medzinárodnej politiky. Tento proces je podmienený historickými tradíciami a skúsenosťami, úrovňou vzdelanosti, politickou kultúrou, systémom hodnôt, najmä ideológií a náboženstiev, ktoré v spoločnosti dominujú.

Poznanie vonkajšieho prostredia je základom pre uvedenie si potreby nového stanovovania cieľov zahraničnej politiky uskutočnenia rozhodnutí a voľby metód a prostriedkov výkonu zahraničnej politiky. Ak dominuje falošné vedomie a pokrivený obraz medzinárodnej reality, napomáha to formulovaniu nesprávnych hodnotení a zadávaniu nesprávnych úloh pre zahraničnú politiku.

Sklony k emóciám, zatrpknutosť, odmietanie racionálnej reflexie historických udalostí a aktuálneho vývoja medzinárodnej situácie vo väčšej alebo menšej miere vedú k upevňovaniu stereotypov a predsudkov v spoločnosti, ktoré môžu v niektorých situáciách zapríčiniť, že nie je možné, resp. je veľmi ťažké v zahraničnej politike prijať racionálne rozhodnutia. Historické záťaž preto často komplikujú zahraničnú politiku. (príklady možno nájsť v česko - nemeckých, slovensko - maďarských, či rakúsko - českých vzťahoch) a keďže historické stereotypy zvyčajne dlho pretrvávajú treba ich v realistickej zahraničnej politike zohľadňovať. Zároveň treba prostredníctvom výchovno - vzdelávacej činnosti tieto stereotypami a predsudky prekonávať v záujme napĺňania podstatných a dlhodobých cieľov zahraničnej politiky.⁷⁴⁹

V závislosti od toho, ako si najmä vládnuce politické elity uvedomujú obsah a význam týchto vnútorných subjektívnych faktorov, prebieha proces tvorby zahraničnopolitických vízií, koncepcií a programov, ktorý sa spolu s významnými osobnosťami zo sféry politiky a diplomacie taktiež zaraďuje medzi vnútorné subjektívne podmienenosti zahraničnej politiky.

Táto činnosť prináleží tak expertom ako aj politikom. Vykonávajú ju štátne orgány, (vláda, resp. ministerstvá, parlament, prezident) ako aj politické strany, rôzne vedecké inštitúcie, univerzity a think-tanky. V politickom živote spravidla vzniká viacero koncepcií zahraničnej politiky a na ich základe vláda vytvára syntézu, nakoľko zahraničná politika potrebuje podporu v parlamente i v spoločnosti. Ideálne je, osobitne v prípade malého štátu, ak sa vytvorí konsenzus v chápaní zásadných záujmov a cieľov zahraničnej politiky. (Príkladom môže byť takýto konsenzus v štátoch V4 v otázkach integrácie do euroatlantických štruktúr, aj keď treba povedať, že prinajmenšom v Slovenskej republike bola otázka vstupu do NATO skôr predmetom formálneho, deklarovaného konsenzu a do poslednej chvíle pred vstupom pôsobila v spoločnosti silne polarizujúco.) Sú však aj situácie, keď sú zásadné problémy koncepcie a priorít zahraničnej politiky predmetom ostrých vnútropolitických sporov (ako sa to v Slovenskej republike ukázalo v prípade otvorenia vzdušného priestoru pre prelety lietadiel NATO v r.1999 v čase kosovskej krízy). V demokratických krajinách však zahraničnopolitická agenda nebýva hlavným predmetom politických kontroverzií v predvolebných kampaniach.

Zahraničnopolitická koncepcia vyjadruje hodnoty a záujmy spoločnosti, ktoré sa majú realizovať prostredníctvom vzťahov štátu s medzinárodným prostredím. Premietajú sa do

⁷⁴⁹ Pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.: Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa – Kraków 2002, s. 110 - 111; Zięba, R.: Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa, c. d., s. 26 - 27.

systému základných, strategických cieľov. Zahraničnopolitické koncepcie, ktoré sú aj najvšeobecnejším plánom konania štátu v medzinárodných vzťahoch, sa nie vždy plne zverejňujú. Verejnosti sa niekedy predkladá iba zahraničnopolitická doktrína, ktorá predstavuje hierarchický a vnútorne prepojený systém cieľov. Konkretizáciou doktríny sú jednotlivé programy, ktoré stanovujú zameranie, oblasti, metódy a prostriedky zahraničnopolitického pôsobenia. Tie sa nie vždy zverejňujú.⁷⁵⁰

V tvorbe a realizácii zahraničnej politiky zohrávajú kľúčovú úlohu hlavy štátov, predsedovia vlád, predsedovia rozhodujúcich politických strán, ministri zahraničných vecí a iných rezortov, predstavitelia parlamentu a jeho orgánov, ale aj predstavitelia občianskej spoločnosti. Úspešnosť týchto aktérov v zahraničnej politike nie je daná iba silnou pozíciou v štruktúrach štátu, ale aj schopnosťou získať pre svoju víziu, koncepciu a programy väčšinu v parlamente ako aj podporu verejnosti, a to v dlhšom časovom horizonte. Takáto schopnosť prináša neformálnu autoritu ako aj kontinuitu pri presadzovaní hlavných cieľov zahraničnej politiky. Veľký význam má získavanie dôvery v zahraničnopolitickú koncepciu a metódy a prostriedky jej realizácie v odborných kruhoch a médiách. To predpokladá, aby štátnik mal široké horizonty myslenia, dobre si vyberal spolupracovníkov, prijímal racionálne rozhodnutia a vedel ich vhodne komunikovať pre domácu i zahraničnú verejnosť.⁷⁵¹

Úspech zahraničnej politiky závisí nielen od výkonov ústavných činiteľov, ktorý ju tvoria a reprezentujú, ale aj od fungovania rozhodovacieho centra a od kvality zahraničnej služby. Ide nielen o vzdelanie, kvalifikáciu a osobnostné predpoklady štátnych úradníkov a diplomatov, ale aj o systém organizácie a materiálne technické zabezpečenie zahraničnej služby, vrátane vzdelávania diplomatov. Mimoriadne dôležitú úlohu zohráva aj výber ľudí pre dôležité diplomatické misie. Okrem tzv., kariérnych diplomatov sú to niekedy aj verejne známe osobnosti alebo ľudia so skúsenosťami z hospodárskeho alebo politického života.⁷⁵²

Na prvom mieste v kategórii vonkajších subjektívnych podmieneností zahraničnej politiky je nepochybne medzinárodné vnímanie daného štátu a národa, jeho dôveryhodnosť, povest', prestíž, imidž u ostatných účastníkov medzinárodných vzťahov. To, ako štát a jeho predstaviteľov vnímajú vlády, parlamenty, obyvatelia a médiá iných štátov, predstavitelia a pracovníci medzinárodných organizácií, a v niektorých prípadoch celé medzinárodné spoločenstvo, sa utvára na základe pozorovania a vyhodnocovania všetkých ostatných podmieneností, vnútorných i vonkajších.

V procese pozorovania – zvonku i zvnútra - sa utvára obraz štátu. Ten môže byť úplný i čiastkový, hlboký i povrchný, pozitívny i negatívny, objektívny i neadekvátny, zidealizovaný i katastrofálny. Katastrofálny imidž štátu môže byť výsledkom reálnej kvality a medzinárodných dopadov jeho zahraničnej a vnútornej politiky. Môže však byť aj dôsledkom nesprávneho alebo chybného vnímania (missperception) v dôsledku pôsobenia negatívnych historických stereotypov a predsudkov. Možné je však aj fungovanie pozitívnych stereotypov a predsudkov. Takéto hodnotenia sú však veľmi subjektívne, lebo spravidla vychádzajú zo zjednodušenia, historických tradícií a apriórnych hodnotení tzv. národnej povahy a nie vždy sa opierajú o presné informácie. Tieto hodnotenia môžu byť tendenčné aj vzhľadom na ideologické preferencie hodnotiteľov a preceňovanie ich vlastnej pozície a roly v medzinárodných vzťahoch.

Na druhej strane, medzinárodné vnímanie štátu môže byť dôsledkom chýb, ktoré robia jeho občania. Či už ide o elity alebo o obyvateľstvo. (Např. zdanlivo banálne nevhodné

⁷⁵⁰ Pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W., c. d., s. 111; Zięba, R.: Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa, c. d., s. 27 – 28.

⁷⁵¹ Pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W., c. d., s. 111.

⁷⁵² Pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W., c. d., s. 111; Zięba, R.: Uwarunkowania polityki zagranicznej państw., c. d., s. 28 – 29.

pokrikovanie na hráčov súpera počas medzištátnych športových zápasov alebo zlé skúsenosti turistov z návštev danej krajiny sa môžu stať impulzom pre negatívne vnímanie nielen v niektorých krajinách, ale aj prekážkou pre celkové pozitívne akceptovanie daného štátu v zahraničí.)⁷⁵³

Ďalším významným vonkajším subjektívnym determinantom zahraničnej politiky sú zahraničnopolitické vízie, koncepcie a programy iných štátov. Ich poznanie je zásadnou požiadavkou na formulovanie vlastných zahraničnopolitických záujmov a cieľov. Na jednej strane ide o dôkladné, dôveryhodné a utriedené poznanie v tejto oblasti, na druhej strane o vyvodenie správnych záverov z tohto poznania a jeho dôkladné a dôsledné využitie pre vlastné zahraničnopolitické ciele. Pre malé štáty s obmedzeným potenciálom ide o neobyčajne ťažkú a komplikovanú úlohu, ktorej riešenie vyžaduje využiť poznanie nezávislých expertov, vedcov, publicistov, politikov i profesionálnych diplomatov, vykonať analýzu komplikovanej spoločensko politickej matérie a sformulovať vlastnú stratégiu a taktiku. Zásadný význam má, aby sa subjektívne faktory pri takýchto hodnoteniach zredukovali na minimum.⁷⁵⁴

A napokon, významnou vonkajšou subjektívnou podmienenosťou zahraničnej politiky štátu je kvalita a aktivita najvyšších predstaviteľov, ako aj zahraničnej služby a diplomacie iných štátov, integračných zoskupení a medzinárodných organizácií. Partneri a rivali v medzinárodných vzťahoch, ktorí pôsobia na diplomatickom poli, sa vyvíjajú, a to najmä pod vplyvom vedecko-technického pokroku. Pre zahraničnú politiku každého štátu, osobitne však malého, ktorý nedostatky na tomto poli nemá čím kompenzovať, je dôležité dobre poznať a rozlíšiť deklarované i skutočné zámery zahraničnej politiky a diplomacie iných aktérov medzinárodných vzťahov, prenikavo analyzovať jej ciele, zameranie, formy a obsah. Významnou tendenciou vývoja súčasnej diplomacie je rast úlohy mnohostrannej, konferenčnej diplomacie a zvyšovanie významu prípravy špecializovaného diplomatického personálu pre politickú, ekonomickú, vedecko-technickú, kultúrnu či inú agendu.⁷⁵⁵

V týchto kontextoch bolo v súvislosti s procesom vzniku samostatnej a nezávislej slovenskej štátnosti mimoriadne dôležité ústavno-právne „nastavenie“ a inštitucionálne zázemie orgánov štátu, prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje zahraničná politika štátu, resp. realizujú sa jeho zahraničné styky, kompetencie a pravidlá fungovania týchto orgánov. Práve ich prostredníctvom sa totiž v praxi naplňa suverenita štátu a jeho medzinárodno-právna subjektivita. Dôležité boli tiež okolnosti, ktoré ovplyvňovali personálne obsadenie a kvalitu výkonov, ktoré pri naplňaní svojich funkcií a kompetencií tieto orgány podávali. S tým úzko súviselo aj zabezpečenie existencie funkčnej a kvalitnej diplomacie, resp. zahraničnej služby, ktoré sa v politickej praxi stalo jednou z hlavných úloh pri príprave delenia federácie a po prvom januári 1993 aj budovania samostatnej slovenskej štátnosti.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť jednu zásadnú vec: hľadanie novej podoby vzťahov Slovákov s Čechmi a naopak „sa odohrávalo v nesmierne skondenzovanom čase a priestore historického zlomu, ktorý zachvátil najprv strednú a východnú Európu a postupne zmenil konfiguráciu mocenských medzinárodných vzťahov nielen v Európe, ale aj v ostatných svetadieloch.“⁷⁵⁶

⁷⁵³ Pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W., c. d., s. 112 - 113; Zięba, R.: Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa, c. d., s. 33.

⁷⁵⁴ Pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W., c. d. s. 112 - 113; Zięba, R.: Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa, c. d., s. 33 – 34.

⁷⁵⁵ pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W., c. d., s. 113; Zięba, R.: Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa, c. d., s. 34 – 35.

⁷⁵⁶ Zajac, P.: Slovensko a Československo: 1944, 1968, 1989. In: Sen o krajine, Kalligram, Bratislava 1996, s. 116.

Rýchly vývoj bol charakteristický nielen pre proces rozdelenia Československa, čoho symbolicko - paradoxným vyjadrením bola aj skutočnosť, že o definitívnom rozdelení napokon rozhodli dve najsilnejšie politické strany v Čechách a na Slovensku, ktoré ho nemali v programe. Rýchly a značne nepredvídateľný bol aj vývoj vo svete. Začal sa formovať nový svetový poriadok, pričom do hry vstupovali obrovské neistoty v podobe krvavého rozpadu Socialistickej zväzovej republiky Juhoslávie a rozpadu Zväzu sovietskych socialistických republík. Nielen medzi západným diplomatmi, ale aj „doma“ sa veľa narábalo s obavami, že vývoj v Českej a Slovenskej federatívnej republike môže sklízuť na juhoslovanskú cestu. (Treba povedať, že v konečnom dôsledku tieto obavy zohrali pozitívnu politickú úlohu v tom, že v českej i slovenskej politickej elite sa dosiahol všeobecný a silný konsenzus, že prípadné rozdelenie federálneho štátu musí prebehnúť civilizovane a ako politicky a ústavne riadený proces. Zhoda sa vytvorila aj v tom, že delenie štátu je vnútornou záležitosťou Čechov a Slovákov a politických reprezentácií, ktoré si zvolia, a že musí prebehnúť bez vmiešavania sa iných štátov a medzinárodných organizácií.

Pre porozumenie zložitosti procesu formovania slovenskej diplomacie sa žiada pripomenúť aj to, že delením 15 miliónového Československa sa vytvárala pre Slovensko nová geopolitická situácia v stredoeurópskom priestore, čo mu svojimi aktivitami nezabudla pripomenúť vtedajšia maďarská zahraničná politika. Navyše, budúcnosť nielen Slovenska, ale celého regiónu, bola ešte otvorená. Na programe dňa nebola iba otázka medzinárodného uznania a akceptácie nového samostatného štátu, ale aj jeho voľba civilizačného okruhu, v ktorom na dlhé desaťročia zakotví a bude rieši historicky zameškané úlohy svojej modernizácie. Táto voľba nebola iba záležitosťou politických deklarácií, ale aj dlhodobého plnenia istých podmienok.

Pri posudzovaní procesu vzniku a budovania samostatne slovenskej diplomacie, ktorý bol súčasťou procesu tvorby a realizácie slovenskej zahraničnej politiky, treba mať na zreteli aj skutočnosť, že na rozdiel od svojich susedov – Poľska, Česka, Maďarska, Rakúska, nemalo dlhodobé tradície vlastnej štátnosti, zahraničnej politiky a diplomacie. Podobne ako jeho ďalší sused – Ukrajina, si muselo tieto atribúty nezávislej štátnosti vytvárať takpovediac za pochodu. Slovenská politická reprezentácia musela paralelne vybudovať inštitucionálne zabezpečenie zahraničnej politiky, sformulovať jej program a dosiahnuť medzinárodné diplomatické uznanie.

Riešenie inštitucionálnej stránky slovenskej zahraničnej politiky a budovania zahraničnej služby bolo napokon zásadným spôsobom ovplyvnené miestom a kompetenciami orgánov Slovenskej republiky pre zahraničné, resp. medzinárodné styky v Ústave Slovenskej republiky, ktorú schválila Slovenská národná rada 1. septembra 1992. Najpodstatnejšia bola voľba systému parlamentnej demokracie a vymedzenie kompetencií medzi vládou a prezidentom Slovenskej republiky v tejto oblasti. Pozorný pohľad na históriu novelizácií ústavy ukazuje, že tieto kompetencie neboli ani predmetom ostrých politických bojov ani predmetom významnejších zmien, čo svedčí o tom, že boli nastavené dobre. Ak sa Slovensko v oblasti zahraničnej politiky v prvej etape po získaní štátnej nezávislosti dostalo do istých turbulencií a neistôt, bolo to predovšetkým dôsledkom nevyprofilovanosti politických strán, nedostatočnej skúsenosti politických elít v tejto oblasti a stým súvisiacich chýb.

Skutočnosť, že po osamostatnení Slovenskej republiky a jej zahraničnej politiky nebolo vždy ľahké „určiť“, v ktorom centre, akým spôsobom a ktorými ľuďmi formulujú základné línie a plánujú praktické kroky slovenskej zahraničnej politiky a aká je ich reálna politická sila presadiť ju⁷⁵⁷, nejde teda v žiadnom prípade na vrub nejakých nedostatkov ústavy. Slabá

⁷⁵⁷ Duleba, A. – Lukáč, P. – Wlachovský, M.: zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav, perspektívy. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku – Friedrich Ebert Stiftung, Bratislava 1998, s.12.

pozícia ministerstva zahraničných vecí, na ktorom sa v priebehu rokov 1993-1997 vystriedali piati ministri a z toho vyplývajúca neistota pre zahraničných partnerov, s kým vlastne hovoriť o dlhodobých zahraničnopolitických záujmoch Slovenskej republiky a kto ju vlastne koordinuje s inými rezortmi a s parlamentom,⁷⁵⁸ nehovoriac už o prezidentov, mala korene v reálnom politickom vývoji, ktorý bol silno poznamenaný politickou polarizáciou a absenciou základného konsenzu o smerovaní, prioritách a nástrojoch zahraničnej politiky.

Ani personálne budovanie zahraničnej služby z vyššie uvedených dôvodov nebolo jednoduchým procesom. Jej zrod sa udial v čase, keď nebolo možné predvídať, ako sa skončia zápasy o transformáciu, resp. udržanie federatívneho štátprávneho usporiadania a akú výslednú podobu nadobudnú vzťahy Slovenskej republiky a Českej republiky. Z toho vyplývalo aj správanie sa ľudí, ktorí do politickej revolúcie, ale aj po zmene politického režimu pôsobili na federálnom ministerstve zahraničných vecí v Prahe. Z ľudského a odborného potenciálu, ktorý pre rodiacu sa slovenskú zahraničnú službu predstavovali „federálni“ kariérni diplomati z čias bývalého režimu, ale aj noví diplomati, etablovaní po politickej revolúcie, „ukrojili“ aj ďalšie faktory. Zo zahraničnej služby odišli krátko po revolúcii aj mnohí Slováci kvôli lustračnému zákonu alebo jednoducho preto, že nová politická moc, ktorá si prirodzene upravovala podľa svojich predstáv aj zloženie diplomacie Československého štátu, nemal o ich prácu záujem. Iní boli zase, naopak, po dvadsiatich, ba i dlhších rokoch rehabilitovaní a vrátili sa na Ministerstvo zahraničných vecí ČSFR, aby tam ešte naposledy poslúžili svojej krajine v rôznych funkciách.⁷⁵⁹ Ďalší ostali v Prahe z praktických rodinných dôvodov, lebo v tomto meste mali rodinu, študujúce deti a priateľov, že tu nachádzali pracovnú perspektívu a potrebné sociálne istoty. Časť dobre pripravených kariérnych diplomatov neodišla do Bratislavy aj preto, že sa nestotožňovala s obsahom a štýlom politiky, ktorí predstavovali vtedy na Slovensku dominujúce politické sily, alebo kvôli zásadnému nesúhlasu s (blížiacim sa) rozdelením ČSFR. Iní zase aj napriek ochote pracovať ďalej v prospech samostatnej Slovenskej republiky a napriek podpore od ministra zahraničných vecí nedostali dôveru od vlády, resp. od jej predsedu.

Ťažkosti s formovaním slovenskej diplomacie a nevyhnutnosť výrazne využiť personálne zdroje federálneho ministerstva zahraničných vecí však mali aj hlbšie historické príčiny. Ich sila sa ozrejmní najmä pri porovnávaní s partnermi z krajín V4 – Maďarskom, Poľskom, a pravdaže s Českom. V dôsledku skutočnosti, že Slovenská republika bola súčasťou federácie a zahraničná politika sa tvorila a realizovala vo federálnom centre – Prahe – celkom prirodzene absentovalo intelektuálne zázemie pre rozvíjanie autonómneho slovenského zahraničnopolitického myslenia. Významnou okolnosťou bola aj centralistická štruktúra vládnucej štátostrany, ktorá jednoducho nedovoľovala ani v rámci oficiálneho vedeckého výskumu rozvoj aspoň relatívne samostatného zahraničnopolitického myslenia na Slovensku a autonómne slovenské diskusie o vývoji medzinárodných vzťahov. Zahraničná politika bola prerogatívom generálneho tajomníka, resp. predsedníctva UV KSČ, ktoré dávalo priame pokyny aj ministrom zahraničných vecí ČSFR, pričom nemožno zabúdať, že v časoch normalizácie sa uplatňovala známa Brežnevova doktrína obmedzenej suverenity.

Nedostatok samostatného slovenského zahraničnopolitického myslenia spája P. Lukáč aj s osobitosťami politického režimu v Slovenskej socialistickej republike: „Pred rokom 1989 bolo Slovensko oproti Čechám poznamenané „mäkkým“ variantom normalizácie, čo tiež zapríčinilo kritickú absenciu politickej a intelektuálnej elity – disentu, ktorý bol oveľa početnejší či už v spomínaných Čechách alebo v susednom Poľsku a Maďarsku.“ Práve to podľa P. Lukáča podmienilo aj „úplnú absenciu osobností orientovaných na zahraničnú

⁷⁵⁸ Pozri tamtiež, s. 12.

⁷⁵⁹ Dienstbier, J.: Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989-1999. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 27.

politiku. Mikroskopický disent na Slovensku (M. Kusý, M. Šimečka, J. Čarnogurský, J. Jablonický a zopár ďalších) venoval vo svojich opozičných reflexiách väčšiu pozornosť vnútropolitckej problematike, charakteru normalizačného režimu, dodržiavaniu ľudských práv a len zanedbateľne zahraničnopolitickým témam.⁷⁶⁰

Podobne aj M. Vášaryová konštatovala, že ani disidentské skupiny sa počas komunistického režimu nevenovali otázkam zapojenia územia do medzinárodnej spolupráce, diskusiám o hraniciach, možnostiach rozporov so susedmi, problémom medzinárodných kontaktov.⁷⁶¹ Pri hodnotení schopnosti katolíckeho disentu zamýšľať sa nad medzinárodnými problémami po prípadnom páde železnej opony sa M. Vášaryová odvolala na lakonické vyjadrenie J. Čarnogurského na seminároch SFPA poriadaných v rokoch 1994 – 1995 o líniách a osobnostiach zahraničnopolitického myslenia na Slovensku, ktoré znelo – vôbec sme sa nevenovali týmto témam.⁷⁶²

Ako nevýdatný, ba až suchý sa ukázal na začiatku 90 – tých rokov aj ďalší potenciálny zdroj osobností využiteľných pre rozvíjanie zahraničnopolitického myslenia a tvorbu zahraničnej politiky – politická emigrácia. P- Lukáč vyslovil názor, že „tradičné antagonizmy, nevraživosti a rozpory povojnovej politickej emigrácie, všetkých jej jednotlivých vln (1945, 1948, 1968) preniesli jednotlivé postavy emigrácie na domácu scénu a ... v mnoho práve nainfikovali aj domáci politický diskurz.“⁷⁶³ Zároveň konštatoval, že „samotná politická emigrácia, podobne ako disent, neoplývala osobnosťami so zahraničnopolitickým zameraním, čo je o to zvláštnejšie, že bola s problémami zahraničnej politiky vo svojom každodennom živote konfrontovaná.“⁷⁶⁴

Rýchlou reakciou na potreby personálneho budovania slovenskej zahraničnej služby bolo zriadenie Ústavu medzinárodných vzťahov a aproximácie práva pri Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Toto pracovisko, ktorého základy sa začali budovať hneď po roku 1989, sa sústreďovalo na výchovu a vzdelávanie pracovníkov slovenskej zahraničnej služby, ale slúžilo aj rozvoju vzdelávania v oblasti medzinárodných vzťahov a záležitostí Európskych spoločenstiev, neskôr EÚ. Jeho zakladateľom a prvým riaditeľom bol Doc. Karol Rybárik, CSc.. Vychovalo viac ako tristo diplomatov a odborníkov na otázky medzinárodných vzťahov, medzinárodného práva, európskej legislatívy a európskej integrácie. Štvorsemesťové, neskôr trojsemesťové štúdium mohli na základe prijímacích skúšok absolvovať študenti s už dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním a vynikajúcou znalosťou angličtiny. Prvému absolventovi bolo odovzdané osvedčenie o absolvovaní štúdia 22. septembra 1994.

Ústav, ktorý nadviazal spoluprácu s viacerými obdobným európskymi pracoviskami a so zastupiteľskými úradmi pôsobiacimi v Slovenskej republike, pripravil viacero neskorších veľvyslancov, vysokých ministerských úradníkov i ľudí, ktorí pôsobili vo vysokých politických funkciách. Jeho prostredníctvom vstúpila do slovenskej zahraničnej služby nová generácia kariérnych diplomatov, pripravená už v nových, demokratických pomeroch a s novou politickou i profesionálnou skúsenosťou. Vďaka tomu sa Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky formovalo vyvážené nielen z hľadiska generačnej skladby.

⁷⁶⁰ Lukáč, P.: Desiat rokov po . . . Ako bolo Slovensko pripravené na zmeny r. 1989 v oblasti zahraničnej politiky. In: Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe, Kalligram, Bratislava 2004, s.71

⁷⁶¹ Vášaryová, M.: Niektoré kritické body vývoja zahraničnej politiky Slovenskej republiky a úloha mimovládnych think-thankov pri ich objasňovaní. In: Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 1999, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Bratislava 2000, s. 62.

⁷⁶² Vášaryová, M.: c. d., s. 62.

⁷⁶³ Lukáč, P.: c. d., s. 73-74.

⁷⁶⁴ Lukáč, P.: c. d., s. 74.

Symbióza absolventov MGIMO a Ústavu medzinárodných vzťahov a aproximácie práva, doplnených o nových diplomatov, ktorí vstúpili do zahraničnej služby po inej profesionálnej príprave alebo v nej ostali po tom, čo pôsobili ako „politickí nominanti“ na postoch veľvyslancov, sa v praxi osvedčila. Slovenská diplomacia preukázala svoju profesionalitu i vlastenecký entuziazmus nielen v prvom období existencie samostatnej štátnosti, keď bolo treba zabezpečiť medzinárodné uznanie štátu a dosiahnuť aj jeho neformálne akceptovanie najdôležitejšími aktérmi medzinárodných vzťahov, ale aj a najmä v kľúčovom období po roku 1998, keď vyvstala úloha dobehnúť v porovnaní s ostatnými krajinami V-4 18-mesačné manko Slovenskej republiky v rokovaníach s Európskou úniou a vytvoriť paralelne podmienky aj pre integráciu do NATO.

Ing. Richard Woltemar

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

BUDÚCNOSŤ OBNOVITEĽNÝCH ZDROJOV ENERGIE V EURÓPSKEJ ÚNII

woltemar@euba.sk

Abstrakt

Klimatické zmeny je možné sledovať v podobe zvyšujúcich sa teplôt, topením ľadovcov, zvýšenou búrkovou aktivitou a zvyšovaním hladín morí. Skleníkové plyny – hlavne používanie fosílnych palív, deforestácia a rýchly ekonomický rast – spôsobujú klimatické zmeny. Ak sa výrazne neznížia tieto emisie pod súčasné hodnoty v najbližšom období, hrozí ďalšie otepľovanie a rast hladín morí. Riziko vážnych dopadov klimatických zmien si vyžaduje okamžitú činnosť na ich zastavenie.

Stabilizácia skleníkových plynov v atmosfére na zodpovednej úrovni môže byť dosiahnutá za cenu menej ako desatiny percenta z GDP p.a., alebo menej ako stratou 3% HDP do roku 2030, podľa údajov IPCC.

Obnoviteľné zdroje predstavujú ideálnu odpoveď na výzvy klimatických zmien. Európska únia by mala byť najmenej závislým regiónom na importe energií a takisto stabilným regiónom vo svete, riešenia je jednoduché – obnoviteľná energia.

Abstract

Climate change is already observed through rising temperatures, melting glaciers, increased storm intensity and rising sea levels. Greenhouse gas (GHG) emissions from human activities – mainly fossil fuel use, deforestation and rapid economic growth – cause climate change. If GHG emissions are not reduced to significantly below current levels within the next few decades, there will be further warming and sea-level rise for centuries to come. The risk of serious climate change impacts suggests that urgent action is needed in the coming decades.

Stabilising GHG concentrations in the atmosphere at a relatively stringent level can be achieved at costs of less than one-tenth of a percent of GDP growth per annum, or less than a 3% loss in GDP by 2030, these are the figures are indicated in the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).

Renewable energy technologies are well suited to respond to the challenge of climate change. The European union should be the most energy import independent and sustainable region of the world and the solutions is simple – renewable energy.

Úvod

Svetové energetické dodávky energií sú založené na fosílnych a jadrových zdrojoch. Tieto zdroje energií sú náročné na životné prostredie, čoho dôkazom sú klimatické zmeny a problémy s jadrovým odpadom a jeho bezpečnosťou. Zabezpečenie energetickej bezpečnosti je kľúčovým faktorom vo svetovej ekonomike. Len samotná Európa je závislá na

importe ropy 80%, 55% na plyne a 98% na uráne a samotný trend má narastajúcu tendenciu.⁷⁶⁵

Obnoviteľné zdroje nadobudnú postupne významnú úlohu v celosvetových dodávkach energií vďaka svojim výhodám, akou je nulová škodlivosť životnému prostrediu, vytváranie nových pracovných miest, znižovanie chudoby a samozrejme energetická bezpečnosť.

Na základe negatívnych dopadov klimatických zmien, je možné konštatovať, že čas na zmenu smerom od fosílnych palív k obnoviteľným zdrojom je veľmi krátky. Podľa často diskutovanej správy IPCC⁷⁶⁶ je nutné zmeniť štruktúru energetických dodávok v priebehu 15 rokov, aby sa včas vyhlo najnebezpečnejším dopadom klimatických zmien.

Negatívny trend vývoja je možné sledovať aj na zvýšených cenách energetických zdrojov: ropy, plynu a uránu. Podľa mnohých odborníkov sa dá tento trend očakávať aj v budúcnosti. Aj preto je nutné vytvoriť alternatívy aby sa predišlo výkyvom v ekonomickom a sociálnom systéme.

Rozhodnutia z Jarného summitu (8.-9.marec 2007) o záväznom celi dosiahnutia podielu 20% obnoviteľnej energie v energetickej spotrebe do roku 2020, podielu využitia 10% biopalív v doprave a spolu so záväzkom 20% energetickej efektivity, vytvára dostatočný základ pre obnoviteľné zdroje ako nosný pilier budúceho energetického systému. Náročný cieľ zníženia emisií o 20% medzi rokmi 1990 - 2020 takisto zvýrazňuje význam obnoviteľných zdrojov. EÚ dokonca deklarovala ambíciu zníženia až o 30% za predpokladu medzinárodnej podpory.

Tieto ciele je možné dosiahnuť len za predpokladu zmeny v legislatíve Európskej únie, spolu s fixnými cieľmi na národnej úrovni a to všetko ešte pred voľbami do Európskeho parlamentu v roku 2009, aby sa predišlo priet'ahom pri dohadovaní sa členských krajín.

1 Jarný summit o klimatických a energetických otázkach⁷⁶⁷

1.1 Skleníkové plyny

Bol stanovený cieľ na redukciiu hladiny skleníkových plynov o 20% do roku 2020 v porovnaní s rokom 1990. To znamená, že EÚ musí prijať ambicióznejšiu stratégiu, než má teraz. Terajšia stratégia (Kjótsky protokol) sa nedosiahne, pokiaľ Únia nevyvinie mimoriadnu námahu v redukcii emisií o 8% od roku 1990 po 2012. Ak by sa to podarilo, tak za zvyšných 8 rokov by bolo potrebné dosiahnuť ostávajúcich 12%. Rozloženie „emisného bremena“ musí prekonzultovať Komisia s členskými krajinami.

Európska únia deklarovala úmysel zníženia emisií až o 30% za podmienky medzinárodnej podpory, cieľom ktorého je ukázanie odhodlania v plnení cieľov aj po roku 2012 a do budúcnosti. Po roku 2020 by mali ekonomicky vyspelé krajiny znížiť emisie až o 60-80% do roku 2050, v porovnaní s emisiami z roku 1990.

1.2 Obnoviteľné zdroje energií

Podiel obnoviteľných zdrojov (OZ) na celkových európskych dodávkach by mal byť 20% do roku 2020. Momentálne je táto úroveň iba približne 7% energetického mixu, s nezáväzným cieľom 12% do roku 2010. Nový záväzný cieľ (20% do 2020) sa rozdelí medzi

⁷⁶⁵ Fabuš, M.: *Energetické otázky EÚ*

⁷⁶⁶ IPCC – Intergovernmental Panel of Climate Change, United Nations, New York

⁷⁶⁷ Podľa http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/93135.pdf

členské krajiny a do ich národných cieľov, berúc do úvahy variabilitu krajín, ich štartovaciu pozíciu a potenciál. Národné ciele sa následne odrazia v komplexnej smernici o využívaní obnoviteľných zdrojoch, ktorá mala byť predstavená Komisiou v treťom štvrtroku 2007 a to konkrétne 5. decembra. Tento termín bol presunutý až na január roku 2008. Možno vidieť dva dôvody, prečo sa tak stalo. Prvým je konanie konferencie OSN o klimatických zmenách na Bali, kde by mala EÚ vystupovať jednotným hlasom členských krajín v boji proti klimatickým zmenám. Svetoví lídri budú na Bali diskutovať o medzinárodnom režime, ktorý by nahradil Kjótsky protokol, ktorého platnosť vyprší v roku 2012. Naskytuje sa myšlienka, či skutočným dôvodom nie je snaha vyhnúť sa tomu, aby hádky medzi členskými krajinami o národné ciele oslabili jednotnú pozíciu EÚ, keď sa bude snažiť presvedčiť ostatných veľkých producentov skleníkových plynov akými sú USA a Čína.⁷⁶⁸

Druhým dôvodom je snaha Komisie prediskutovať tento komplexný balík o energetike a klimatických zmenách s členskými krajinami, zahrňujúc do neho výsledky konferencie.

V spotrebe palív musia členské krajiny dosiahnuť podiel 10% biopalív z celkovej spotreby v doprave, so zabezpečením stabilnej dostupnosti pestovania plodín a dostupnosti druhej generácie biopalív.

Dohodol sa aj nezáväzný cieľ zníženia celkovej spotreby energie o 20%, v porovnaní s predpoveďami pre rok 2020, prostredníctvom zlepšení v energetickej účinnosti. Tento cieľ by mal byť dosiahnutý vďaka implementácii Akčného plánu EÚ o energetickej účinnosti.

2 Tri náročné ciele do roku 2020

Stanovený cieľ 20% podielu obnoviteľných zdrojov v EÚ dáva do pozornosti výhody obnoviteľnej energie z pohľadu energetickej bezpečnosti, prispievajúc tým ku zvyšovaniu konkurencieschopnosti európskeho priemyslu. Už v súčasnosti predstavuje tento sektor obrat viac ako 25 miliárd eur so zamestnanosťou viac ako 350 000 ľudí⁷⁶⁹. Ak sa zachová súčasný trend vývoja tohto sektora, je predpoklad, že obnoviteľné zdroje výrazne zlepšia budúcnosť ekonomík členských krajín. Je ale nevyhnutné vytvoriť fungujúce prostriedky na ich dosiahnutie, aby sa plne rozvinul ich potenciál.

Prijaté ciele vyslali jasný signál členským krajinám a celému svetu, že EÚ má ambiciózne ciele. OZ. Podľa správy EREC⁷⁷⁰ je možné cieľ 20 % OZ dosiahnuť v každej členskej krajine, pod podmienkou správnej štruktúry a aplikácie politík.

Tri hlavné ciele o obnoviteľných zdrojoch, energetickej účinnosti a skleníkových plynch boli prijaté na európskej úrovni. Každý z nich má svoje opodstatnenie, ale bolo by klamlivé zamieňať si ich priority pri dosahovaní, keďže majú rovnakú prioritu splnenia. Snaha zníženia významu obnoviteľných zdrojov v mene boja so skleníkovými plynmi by sa javila ako veľmi nesprávna. Cieľ o obnoviteľných zdrojoch bol Radou jasne stanovený a vyžaduje si pozornosť z viacerých dôvodov. Obnoviteľné zdroje predstavujú viac ako len boj proti klimatickým zmenám a to z nasledujúcich dôvodov:

- Výskum a vývoj OZE zvýši energetickú bezpečnosť EÚ znížením závislosti na importe ropy a plynu.

⁷⁶⁸ Euractiv: *Dôležitá legislatíva EÚ o energetike a klíme sa odkladá*

⁷⁶⁹ EREC – Position on the Framework Directive for Renewable Energy Sources

⁷⁷⁰ EREC – Position on the Framework Directive for Renewable Energy Sources

- Využívaním OZE by si Európa udržala dominantnú pozíciu v tomto dynamickom odvetví.
- Vznik nových technológií je kľúčovým faktorom mnohých modelov ekonomického rastu, čo je takisto v súčinnosti s Lisabonskou stratégiou.
- Ceny obnoviteľných zdrojov sa dajú predvídať, nie sú volatilné a nepodliehajú cenovým šokom, čo prispieva k ich vhodnosti do stabilného energetického mixu.
- Významným prínosom OZE je schopnosť prispieť k znižovaniu skleníkových plynov.

Je nutné zdôrazniť fakt, že naplnenie cieľa o znížení skleníkových plynov nesplní cieľ o obnoviteľných zdrojoch a energetickej účinnosti, a tým zabráni dosiahnutiu energetickej bezpečnosti a iných benefitov s tým súvisiacich.

Zodpovedným a vhodným prístupom k stanoveniu hladiny CO₂ úrovne členskými krajinami, by bolo najskôr stanovenie úrovne obnoviteľných zdrojov a energetickej účinnosti jednotlivými krajinami a až následné rozdelenie zvyšnej redukcie emisií na dosiahnutie cieľa o skleníkových plynoch (pokrytých systémom ETS). Podľa štúdie z roku 2006 Mantzos-Capros⁷⁷¹ pripravenej pre Európsku komisiu, dosiahnutím stanovených cieľov o obnoviteľných zdrojoch a energetickej účinnosti by sa vyšlo 960 miliónom ton CO₂ v EU-25 do roku 2020. Dosiahnutie takejto úrovne je vysoko nad súčasnými cieľmi o redukcii skleníkových plynov. Sektor obnoviteľných zdrojov je značne poddimenzovaný v niektorých členských krajinách a je potrebné rozvíjať a podporovať tento sektor.

3 Rozdelenie cieľa OZ medzi členské krajiny a podporné mechanizmy

3.1 Závaznosť a solidarita

Najzložitejším bodom na summite pri stanovení cieľov bolo rozhodnutie o stanovení cieľov ako záväzných, alebo nie. Napokon bolo dohodnuté spravodlivé rozdelenie medzi členské krajiny, ale vzhľadom na osobitosti jednotlivých krajín (štartovacia pozícia a potenciály).⁷⁷²

Stanovený cieľ 20%-ho podielu je síce ambiciózny, ale reálny v jednotlivých členských krajinách. Záväzok bol prijatý princípom solidarity a tak by sa malo pristupovať aj k jeho naplneniu. Zvýšenie podielu celej EÚ z dnešných 7% na 20% do 2020 znamená, že každá krajina by mala zvýšiť svoj podiel o 13% aby sa dosiahol daný cieľ. Tento prístup by obmedzil možnosť zdĺhavých rokovaní členských krajín s tvorcami smernice za zatvorenými dverami. Podľa vedeckých výpočtov je každá členská krajina dosiahnuť danú úroveň v danom čase.

Aby sa daný cieľ splnil, musia byť prijaté prísne a efektívne opatrenia spolu s účinnou legislatívou. Členské krajiny by mali vo svojich národných plánoch detailne definovať spôsoby, akými chcú primárny cieľ dosiahnuť. Tento prístup by zaistil tak bezpečnosť pre investorov ako aj pre spotrebiteľov, ak by sa rozhodli investovať v daných sektoroch.

3.2 Podporné mechanizmy OZE

Technológie obnoviteľných zdrojov by boli v súčasnosti rovnako konkurencieschopné ako fosílna palivá a jadrová energia, ak by sa im dostalo rovnako pozornosti pri financovaní a štátnej podpore ako spomenutým zdrojom. Ostáva konštatovať, že v mnohých krajinách sú

⁷⁷¹ Mantzos, L.-Capros, P.: *European Energy and Transport-Scenarios on Energy Efficiency and Renewables*

⁷⁷² *Environmental factsheet No.1*, Secretariat on Acid rain, March 2007

vysoké daňové úľavy v atómovom a uhoľnom priemysle. Zvýhodneniam v oblasti energií za rok 2001 sa dostalo najväčšej podpory práve fosílnym palivám a to až 73%. Podľa štatistiky OECD sa z rozpočtu krajín financuje výskum a vývoj obnoviteľných zdrojov iba 10%, zatiaľ čo konvenčné (fosílna a jadrové) zdroje výškou viac ako 50%.⁷⁷³

Pokiaľ nebude energetický trh oslobodený od podobných podpôr, obnoviteľné zdroje budú potrebovať naďalej podporné kompenzácie a zvýšené úsilie v oblasti financií smerujúce z privátneho sektora. Niektoré opatrenia by sa mali preniesť na európsku úroveň, ale bolo by vhodné ponechať niektoré princípy aj na členských krajinách s ohľadom na sektorovú odlišnosť a už spomínané rozdielne pozície a štartovacie miesta. Nemala by ale nastať situácia, v ktorej bude Únia tlačiť na členskú krajinu s komunitárnou stratégiou, pokiaľ krajina plní ciele odlišným, ale úspešným spôsobom. V takom prípade treba krajinu podporiť a naopak, krajiny, ktoré si neplnia úlohy by mali byť penalizované. Súčasný systém je potrebné zachovať a brať ho ako štartovaciu líniu. Dosiahnuté výsledky sú významné a ich popretie by poškodilo nádejnú budúcnosť OZ. Na zabezpečenie podpory pre tento sektor je potrebné zachovať dôveru investorov aj prostredníctvom odpovedajúcej legislatívy.

Medzi základné princípy podpory patria:

- ***Efektívita pri dosahovaní cieľov***

Je podstatné aby krajiny vhodným spôsobom dosahovali národné ciele a zotrvali aj naďalej v podpore budovania nových zariadení.

- ***Dlhodobá stabilita***

Základným predpokladom stability je vytvorenie podpory a záruk pre investorov. Nesmie dôjsť k obmedzeniam na perspektívnych trhoch s obnoviteľnou energiou, ktoré by vyzneli negatívne.

- ***Rýchla administratíva***

Najväčšou bariérou v projektoch s obnoviteľnou energiou je procedúra komplexných licencií, ktoré majú krajiny odlišné. Riešením by bolo vytvorenie unifikovaného európskeho štandardu pre členské krajiny.

- ***Podpora na lokálnej a regionálnej úrovni***

Vývoj a rozvoj technológií obnoviteľnej energie má pozitívny dopad na lokálnu a regionálnu oblasť, či už v oblasti zamestnanosti alebo výroby zariadení. Pozitívnym prínosom je aj zvýšenie atraktivity pre investorov z privátneho sektora.

- ***Monitoring a pokuty***

Súčasťou princípov je stanovenie kompetencií Komisii, ktorá musí dozeráť na implementáciu politík na dosiahnutie prísnych energetických cieľov. Aby bola zabezpečená efektívita politík, je nutné stanoviť pokuty v prípade neplnenia cieľov.

ZÁVER

Únia si stanovila náročné energetické a klimatické ciele. Realizácia týchto cieľov závisí na komplexnej legislatíve, ktorá musí brať do úvahy jednotlivé špecifiká členských krajín. Komisiu čaká neľahká úloha v príprave tejto smernice. Musí obsahovať a zároveň podporovať efektívne mechanizmy na dosiahnutie spomínaných cieľov. Tie sa musia plniť pravidelne do roku 2020 a ďalej. Podmienkou na dosiahnutie cieľov je ich plnenie zo strany členských krajín. Aby sa dosiahlo ich plnenie, je potrebné vytvoriť a právne ukotviť

⁷⁷³ Woltemar, R.: Obnoviteľné zdroje energie v energetickej politike EÚ. Mojmírovce 2006

penalizáciu za ich nesplnenie. Ak by si krajina neplnila úlohy, dostala by pokutu, z ktorej by sa mohol financovať výskum a vývoj obnoviteľných zdrojov.

Splnenie týchto ambiciózných cieľov by pomohlo EÚ v boji proti klimatickým zmenám a zároveň by svetu dokázala nielen svoju ekonomickú, ale i názorovú integritu.

LITERATÚRA

1. Brussels European Council: *Presidency conclusions*, [online], [5/10/2007] 8.-9. March 2007, dostupné na http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/93135.pdf
2. *Environmental factsheet No.1*, Secretariat on Acid rain, March 2007, [online] [1/10/2007] dostupné na adrese <http://www.acidrain.org>
3. EREC – *Position on the Framework Directive for Renewable Energy Sources*, 1.october 2007, [online] [15/10/2007] dostupné na adrese <http://www.erec-renewables.org>
4. Euractiv: *Dôležitá legislatíva EÚ o energetike a klíme sa odkladá*, [online], [25/10/2007] dostupné na <http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/dolezita-legislativa-eu-o-energetike-a-klime-sa-odklada>
- 5.
6. European Environment Agency: *Impacts of Europe's changing climate: An indicator-based assessment*, EEA Report No.2-2004, Copenhagen
7. Fabuš, M.: *Energetické otázky EÚ*, In: Recenzovaný zborník "Medzinárodní Bařovy Doktorandské Konference" 12. Apríl 2007, Zlín ČR, 2007, ISBN 978-80-7318-529-9
8. Mantzos, L.-Capros, P.: *European Energy and Transport-Scenarios on Energy Efficiency and Renewables*, pripravené pre ICCS NTU of Athens
9. OECD: *The Political Economy of Environmentally Related Taxes*, 2006, ISBN 978-92-64-02552
10. Woltemar, R.: *Obnoviteľné zdroje energie v energetickej politike EÚ*. In : Zborník abstraktov zo 7. Medzinárodnej vedeckej konferencie „ Medzinárodné vzťahy 2006“, Mojmirovce, Ekonóm, 2007, ISBN 978-80-225-2353-0

KONTAKT

Ing. Richard Woltemar
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov
a hospodárskej diplomacie
E-mail: woltemar@euba.sk

Ing. Sylvia Zelmanová

FAKULTA MANAGEMENTU
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

FINANČNÝ PODIEL COLNEJ SPRÁVY SR PRI NAPLŇANÍ ROZPOČTU SR A EÚ

sylvia.zelmanova@colnasprava.sk

Abstrakt

Základom pre vypracovanie znenia návrhu zákona o štátnom rozpočte sú východiská rozpočtu verejnej správy. Prvá časť článku informuje o podiele Colnej správy Slovenskej republiky pri naplňaní národného rozpočtu. Colná správa Slovenskej republiky každoročne významne prispieva do rozpočtu SR výberom cla, dane z pridanej hodnoty, a rôznych iných príjmov. Najpodstatnejším zdrojom však sú spotrebné dane z minerálnych olejov, liehu a liehovín, piva, vína a tabaku a tabakových výrobkov. Súčet týchto príjmov ročne predstavuje takmer polovicu národného rozpočtu. V druhej časti článku sa autorka venuje tej sume finančných prostriedkov, ktorá je zdrojom príjmov rozpočtu Európskeho Spoločenstva z pohľadu Colnej správy Slovenskej republiky. Clá a poľnohospodárske poplatky vyplývajú z použitia colnej legislatívy Európskeho Spoločenstva a Spoločnej poľnohospodárskej politiky pre dovoz z tretích krajín. Tieto zdroje sa nazývajú aj tradičné vlastné zdroje a sú stanovené, vyberané, platené a kontrolované v zmysle platných predpisov systému vlastných zdrojov. Podiel príjmov rozpočtov SR a EÚ z výberov finančných prostriedkov Colnej správy Slovenskej republiky významným spôsobom ovplyvňuje dynamický rast slovenského hospodárstva.

Abstract

Basis for elaboration of wording of proposal concerning draft for state budget are the starting points of public administration. The first part of the article informs about the share of the customs administration of the Slovak Republic when filling national budget. Customs administration of the Slovak Republic each year significantly contributes to the state budget by levying customs duty, VAT and other charges. The most important source are excise duties of mineral oil, spirit, beer, wine, tabac and products of tabac. The sum of this income yearly presents almost one half of the state budget. In the second part of the article the author pays attention to the sum of financial resources, that is subject of income of the European Community budget in point of the Slovak customs administration view. The duties and agricultural fees result from application of customs legislative of the European Communities and common agricultural policy for import from the third countries. These resources are called as traditional own resources and are stipulated, levied, paid and checked in the meaning of valid measures of the system own resources. The share of budget income of the Slovak Republic and European Union from the financial funds significantly influences dynamical growth of the Slovak economy.

Základnými cieľmi fiškálnej politiky je podpora zdravého a dynamického rastu slovenskej ekonomiky a približovanie verejných financií k úrovni, ktorá bude dlhodobou

udržateľná. Vstupom Slovenska do EÚ vyplývajú pre našu republiku v oblasti fiškálnej politiky záväzky. Ide predovšetkým o povinnosť zabráňovať existencii nadmerného deficitu verejných financií. Každý členský štát Európskej únie je zodpovedný za svoju rozpočtovú politiku, s výnimkami uvedenými v Zmluve o Európskom spoločenstve. Fiškálna politika v Európskej únii nie je harmonizovaná alebo inak centralizovaná, členské štáty však svoje fiškálne politiky koordinujú, pričom pravidlá koordinácie sú určené viacerými medzinárodnými dokumentmi. Kľúčovým bodom tejto koordinácie je udržiavanie zdravých verejných financií, ako prostriedku na upevňovanie podmienok pre cenovú stabilitu a silný udržateľný rast prispievajúci k tvorbe pracovných miest. Cieľom koordinácie hospodárskej politiky je vytvorenie jednotných štandardov vo všetkých členských štátoch a zabezpečenie spoločného ekonomického vývoja v EÚ.

1. Príspevky Colnej správy Slovenskej republiky do rozpočtu SR

Poslaním colnej správy je ochrana ekonomických záujmov štátu, napĺňanie príjmovej časti a ochrana výdavkovej časti štátneho rozpočtu a rozpočtu Európskej únie, zamedzenie porušovaniu colných a daňových predpisov a správa spotrebných daní. Colná správa vykonáva predovšetkým dohľad nad dodržiavaním zákonov, osobitných predpisov, iných všeobecne záväzných právnych predpisov a medzinárodných zmlúv, ktorými zabezpečuje realizáciu obchodnej politiky, finančnej politiky a poľnohospodárskej politiky pri obehú tovaru v styku s tretími štátmi a na vnútornom trhu a robí opatrenia na zabránenie protiprávnemu konaniu pri dovoze, vývoze a tranzite tovaru s cieľom ochrany ekonomických záujmov SR a Európskeho spoločenstva. Činnosť colnej správy je súčasťou systému colného dohľadu nad tovarom v rámci jednotného colného územia Európskej únie.

Colná správa taktiež plní úlohy v oblasti colnej politiky, osobitne colných formalít, colných sadzieb, colnej hodnoty, nomenklatúrneho zatried'ovania tovaru, pôvodu tovaru, štatistiky obchodu s tretími štátmi a štatistiky obchodu medzi členskými štátmi EÚ, v oblasti správy nepriamych daní a tiež v oblasti zisťovania zodpovednosti osôb za porušenie právnych predpisov, ktorých vykonávaním je poverená príslušnými národnými zákonmi alebo inými všeobecne záväznými právnymi predpismi EÚ.

V zákone o štátnom rozpočte sa špecifikujú daňové príjmy štátneho rozpočtu okrem tých, ktoré sú osobitným zákonom ustanovené za príjmy rozpočtov obcí, vyšších územných celkov alebo osobitných právnických osôb, napr. prijímatelia 2% dane z príjmov. Prioritu medzi príjmami štátneho rozpočtu si zachovávajú dane a poplatky od právnických a fyzických osôb, ktorých sídlo alebo bydlisko je nielen na území Slovenskej republiky ale i mimo územia Slovenskej republiky. V príjmoch štátneho rozpočtu sú premietnuté rozpočtové vzťahy vyplývajúce z pristúpenia SR do Európskej únie, napr. príjem ako podiel na vybratých finančných prostriedkoch odvádzaných do rozpočtu Európskej únie ako kompenzácie výdavkov súvisiacich s výberom odvádzaných Slovenskou republikou do rozpočtu Európskej únie. Uvádzaný podiel – 25% - odvádzajú do príjmov štátneho rozpočtu Colné riaditeľstvo Slovenskej republiky. Podiel 25% na odvodoch z produkcie cukru je Pôdohospodárskou platobnou agentúrou odvádzaný tiež do príjmov štátneho rozpočtu.

V nadväznosti na nábeh Štátnej pokladnice sa precizovalo ustanovenie vo vzťahu k úročeniu účtov Štátnej pokladnice vedených v NBS alebo v inej banke a úročeniu klientov

Štátnou pokladnicou ako aj vo vzťahu k výnosom z vykonávaných finančných operácií Štátnou pokladnicou. Ďalším podstatným zdrojom sú príjmy kapitol štátneho rozpočtu, vratky odvodov, príspevkov a dotácií po ich zúčtovaní so štátnym rozpočtom, výnosy z prostriedkov štátneho rozpočtu.

Príjmy štátneho rozpočtu tvoria daňové príjmy, nedaňové príjmy a granty a transfery. Podiel daňových príjmov na celkových príjmoch štátneho rozpočtu v rozpočtovom rámci 2007 až 2009 predstavuje v rámci prognóz v roku 2007 úroveň 79,6% , v roku 2008 úroveň 80,2% a v roku 2009 úroveň 79,2%. Druhým najvýznamnejším príjmom štátneho rozpočtu sú transfery, ktoré predstavujú najmä príjmy prostriedkov z rozpočtu Európskej únie. Vývoj nedaňových príjmov závisí od vývoja príjmov jednotlivých rozpočtových kapitol.

Štruktúru jednotlivých príjmov štátneho rozpočtu vyjadruje nasledovná tabuľka (v mil. Sk):

Tabuľka č. 1: Štruktúra jednotlivých príjmov štátneho rozpočtu (prognóza)

	2006	2007	2008	2009
Daňové príjmy	216 657	245 302	261 654	279 009
Nedaňové príjmy	14 966	19 555	16 688	16 585
Granty a transfery	42 094	43 207	47 942	56 837
SPOLU	272 717	308 064	326 285	352 431

Zdroj: www.mfsr.sk

Z pohľadu daňových príjmov spotrebných daní, ktorých správcom je Colná správa Slovenskej republiky, je prognóza ovplyvnená viacerými zmenami. V prípade spotrebnej dane z tabaku a tabakových výrobkov došlo v konečnom dôsledku ku schváleniu inej sadzby dane z cigariet ako sa predpokladalo pri prognóze daňových príjmov pre rozpočet verejnej správy na roky 2006 až 2008. Napriek zvýšeniu sadzieb spotrebnej dane z cigariet k 1. 1. 2006 Slovensko stále nedosahuje minimálnu úroveň daňového zaťaženia cigariet požadovanú v členských krajinách EÚ. Zvýšenie sadzieb v roku 2006 síce postačovalo na splnenie kritérií pre rok 2006 a 2007, v roku 2008 a 2009 však bude potrebné zvýšiť sadzby opätovne. Keďže miera daňového zaťaženia je do veľkej miery ovplyvnená najpredávanejšou cenovou kategóriou, je v súčasnosti obtiažne mieru zvýšenia sadzieb zhodnotiť. Zvýšenie sadzieb k 1. 1. 2008 bude mať preto pozitívny vplyv na príjmy verejnej správy už v roku 2007, čo sa odzrkadlilo v odvode Colnej správy SR do národného rozpočtu v kategórii tejto spotrebnej dane.

V súvislosti so vstupom EÚ sa Slovenská republika zaviazala prijať smernicu, ktorá rozšíri okruh predmetov zdanenia o energetické výrobky – zemný plyn na vykurovanie, pevné palivá (uhlie) a elektrinu. Podľa tejto komodity musí Slovenská republika zdaňovať tieto komodity na úrovni minimálne 50% relevantnej minimálnej sadzby dane uplatňovanej v EÚ. Správcom týchto spotrebných daní bude opäť Colná správa SR.

Súčasný návrh rozpočtu verejnej správy je špecifický v tom, že prognóza daňových príjmov odráža priority a ciele novej vlády. Medzi najvýznamnejšie zmeny uskutočnené novou vládou patrí zavedenie zníženej sadzby DPH na lieky a vybrané zdravotnícke tovary, úprava spôsobu výpočtu odpočítateľných položiek pri dani z príjmov FO, zrušenie niektorých nesystémových prvkov v daňovom systéme, ako boli oslobodené príjmy neziskových organizácií alebo poukazovanie 2% zaplatenej dane DPPO. S výnimkou vyššie spomínaných

legislatívnych úprav už nedochádza k iným jednorazovým vplyvom v súvislosti s daňovou reformou alebo vstupom SR do EÚ. Výnimkou je efekt predzásobenia, ktorý sa vyskytuje u spotrebných daní. Tieto efekty sú dôležité z hľadiska odvodov spotrebných daní Colnou správou SR, pretože sa tým navyšujú v tých komoditách, u ktorých dochádza ku zmene v sadzbe, ako to vidieť aj v nasledovnej tabuľke:

Tabuľka č. 2: Porovnanie odvodov cla, daní a iných príjmov do ŠR, Colná správa SR, v Sk:

(údaje ku 30. 9. 2006, resp. 2007)

Druh príjmu	rok 2006	rok 2007
Clo	20 023 645	13 444 225
ECLO (25%)	453 266 367	693 836 367
SPD spolu	37 912 818 757	40 962 495 196
SPD z minerálnych olejov – tuzemsko	23 767 470 528	24 731 577 465
SPD z minerálnych olejov – dovoz	158 290 178	167 232 567
SPD z liehu a liehovín – tuzemsko	4 110 411 733	4 389 656 862
SPD z liehu a liehovín – dovoz	9 063 417	5 218 911
SPD z piva – tuzemsko	1 506 337 506	1 663 977 147
SPD z piva – dovoz	1 423 662	1 738 514
SPD z vína – tuzemsko	75 602 812	68 606 004
SPD z vína – dovoz	162 242	163 571
SPD z tabaku a tabakových výrobkov – tuzemsko	8 280 717 514	9 932 249 661
SPD z tabaku a tabakových výrobkov – dovoz	3 339 165	2 074 493
DPR	312 731	8 131 568
DPH	39 297 574 193	44 760 686 537
Ostatné (úroky, pokuty, penále..)	11 785 899	26 779 556
SPOLU	77 695 781 592	86 465 373 448

Zdroj: www.colnasprava.sk

Rast spotrebných daní v rámci prognóz bude v súlade s tempom rastu spotreby domácností v stálych cenách. V roku 2007 sa očakáva vyšší medziročný nárast výnosu dane z dôvodu predpokladaného poklesu výnosu spotrebnej dane z tabakových výrobkov a spotrebnej dane z liehu v roku. Veľkosť predzásobenia závisí predovšetkým od postoja a finančných možností subjektov na cigaretovom trhu, ktoré MF SR ani Colná správa SR nevedia ovplyvniť.

2. Príspevky Colnej správy SR do rozpočtu EÚ

Rozpočet Európskej únie je financovaný vlastnými zdrojmi a ostatnými príjmami. Vlastné zdroje Európskych spoločenstiev (ES) sú tvorené clom, poľnohospodárskymi poplatkami, odvodmi z produkcie cukru, zdrojom založeným na dani z pridanej hodnoty (DPH) a zdrojom založeným na hrubom národnom dôchodku (HND). Podstatná časť financovania rozpočtu EÚ je zabezpečená vlastnými zdrojmi, pričom malý podiel zabezpečujú ostatné príjmy (napríklad dane a iné zrážky z platov zamestnancov, bankové úroky, príspevky z nečlenských krajín na určité programy spoločenstva a podobne).

Systém vlastných zdrojov ES bol vytvorený v SR ešte pred vstupom do EÚ a je plne funkčný od prvého dňa vstupu do EÚ. Hlavnou úlohou uvedeného systému je zabezpečiť odvod finančných prostriedkov (vlastných zdrojov ES) do rozpočtu EÚ. Pre zabezpečenie odvodov vlastných zdrojov ES do rozpočtu EÚ v správnej výške a v stanovených termínoch v súlade s predpismi o vlastných zdrojoch je potrebné správne vypočítať výšku odvodov, zabezpečiť výber jednotlivých vlastných zdrojov ES a ich kontrolu. Systém finančného riadenia, ktorý zahŕňa navzájom prepojené subjekty a činnosti, ktoré zabezpečujú finančné a informačné toky, účtovníctvo, kontrolu a výkazníctvo pri realizácii odvodov vlastných zdrojov ES do rozpočtu EÚ stanovuje a popisuje „Konceptia systému finančného riadenia vlastných zdrojov Európskych spoločenstiev v Slovenskej republike“, ktorá bola schválená uznesením vlády SR č. 1050 z 13. novembra 2003.

Systém finančného riadenia vlastných zdrojov ES je súčasťou komplexného systému riadenia vlastných zdrojov ES v SR. Jednotlivé subjekty zapojené do systému riadenia vlastných zdrojov ES v SR, ich činnosti, vzájomné väzby a zodpovednosti týkajúce sa výpočtu, výberu, sprístupňovania a kontroly vlastných zdrojov ES vymedzuje materiál „Systém riadenia vlastných zdrojov Európskych spoločenstiev v Slovenskej republike po vstupe do Európskej únie“, schválený uznesením vlády SR č. 69 z 29. januára 2005.

Tabuľka č. 3: Odhad odvodov SR do všeobecného rozpočtu EÚ v rokoch 2007 – 2009
(v tis. Sk)

	2007	2008	2009
Tradičné vlastné zdroje	2 367 400	2 319 429	2 365 818
Zdroj založený na DPH	2 163 354	2 253 725	2 441 176
Zdroj založený na HND	11 801 855	12 138 161	12 336 828
Podiel SR na korekcii Veľkej Británie	1 308 106	1 276 871	1 297 543
Odvody SR spolu	17 640 715	17 988 186	18 441 365
Odvody SR spolu bez tradičných vlastných zdrojov	15 273 315	15 668 757	16 075 547

Zdroj: www.mfsr.sk

Do systému finančného riadenia vlastných zdrojov ES sú v Slovenskej republike okrem iných zapojené aj nasledovné subjekty:

- Colné úrady
- Colné riaditeľstvo SR (CR SR),

kedy Colné úrady:

- 1) v súlade so zákonom č. 652/2004 Z.z. o orgánoch štátnej správy v colníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov a Colným zákonom č. 199/2004 Z.z. v znení neskorších predpisov vymeriavajú, vyberajú a evidujú clo a poľnohospodárske poplatky vyberané pri dovoze tovaru,
- 2) v rámci vlastného účtovníctva pripisujú vybrané clo a poľnohospodárske poplatky na účty „A“,

- 3) v rámci vlastného účtovníctva pripisujú vzniknuté nároky na clo a poľnohospodárske poplatky, ktoré ešte neboli vybraté a nebola za ne zložená záruka na samostatné „B“ účty,
- 4) vybraté clo a poľnohospodárske poplatky prevádzajú na účet CR SR zriadený a vedený v ŠP,

a Colné riaditeľstvo:

- 1) v rámci vlastného účtovníctva pripisuje vybraté clo a poľnohospodárske poplatky na účty „A“,
- 2) v rámci vlastného účtovníctva pripisuje vzniknuté nároky na clo a poľnohospodárske poplatky, ktoré ešte neboli vybraté a nebola za ne zložená záruka, na samostatné „B“ účty,
- 3) v súlade s §10 zákona č. 291/2002 Z.z. o Štátnej pokladnici a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov odvádza 25% z finančných prostriedkov účtu CR SR pre vybrané clo a poľnohospodárske poplatky na svoj príjmový účet a 75% na účet MF SR v mene EK pre odvody vlastných zdrojov ES do rozpočtu EÚ,
- 4) na základe žiadosti Európskej komisie (EK) vkladá finančné zdroje z cla a poľnohospodárskych poplatkov na účet MF SR v mene EK pre odvody vlastných zdrojov ES do rozpočtu EÚ jeden mesiac vopred na základe informácií, ktoré sú k dispozícii k 15. dňu daného mesiaca,
- 5) zasiela MF SR mesačný výkaz účtu „A“,
- 6) zasiela MF SR štvrťročný výkaz (samostatného) účtu „B“,
- 7) uchováva podkladové dokumenty týkajúce sa vzniku nároku na clo a poľnohospodárske poplatky a ich sprístupňovania najmenej počas 3 kalendárnych rokov od konca roka, na ktorý sa príslušné doklady vzťahujú.

Pre účely odvodu sa pri finančnom riadení vlastných zdrojov používa na CR SR nasledovný účet:

- účet CR SR pre vybrané clo a poľnohospodárske poplatky
- bežný, mimorozpočtový účet
- účet je vedený v SKK
- výdavky na tomto účte sú realizované podľa §10 zákona č. 292/2002 o Štátnej pokladnici a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- oprávnenie disponovať s finančnými prostriedkami tohto účtu majú poverení zamestnanci CR SR
- kreditné položky – príjem 100% vybratého cla a poľnohospodárskych poplatkov colnými úradmi v SR
- debetné položky – odvod 75% vybratého cla a poľnohospodárskych poplatkov na účet MF SR v mene EK je vedený v štátnej pokladnici a odvod 25% vybratého cla a poľnohospodárskych poplatkov na príjmový účet CR SR ako náklady spojené s výberom.

Nárok Európskeho spoločenstva na tradičné vlastné zdroje vzniká okamžite po splnení podmienok týkajúcich sa zápisu nároku do účtovných kníh, upovedomenia dlžníka, stanovených v colných nariadeniach. Dátumom vzniku nároku na clo a poľnohospodárske poplatky je dátum zápisu do účtovných kníh stanovený v zmysle platnej legislatívy EÚ a národných predpisov.

Aby sme skonkretizovali všeobecné údaje, nasledujúca tabuľka predstavuje prehľad jednotlivých mesačných odvodov tradičných vlastných zdrojov do rozpočtu Európskej únie za deväť mesiacov roku 2007 za Colný úrad Bratislava, ktorý má spravidla najvyššie odvody TVZ za Colnú správu SR.

Tabuľka č. 4: Prehľad o mesačných odvodoch TVZ do rozpočtu EÚ za Colný úrad Bratislava za obdobie január – september 2007

Mesiac	Brutto suma 100%	Netto suma 75%
Január	84 268 259,00	63 201 194,25
Február	91 042 945,00	68 282 208,75
Marec	148 663 890,00	111 497 917,50
Apríl	105 484 002,00	79 113 001,50
Máj	83 869 149,00	62 901 861,75
Jún	98 141 993,00	73 606 494,75
Júl	97 912 900,00	73 434 675,00
August	129 333 102,00	96 999 826,50
September	129 328 599,00	96 996 449,25
SPOLU	968 044 839,00	726 033 629,25

Zdroj: Colný úrad Bratislava

Pre porovnanie, za Colnú správu SR za rovnaké obdobie boli odvody nasledovné:

Január – September 2007	2 225 475 099,00	1 669 106 325,00
-------------------------	-------------------------	-------------------------

Súčasný systém vlastných zdrojov dobre funguje z hľadiska dostatočnosti a stability, avšak nespĺňa kritérium prehľadnosti a jednoduchosti a významne neprispieva k efektívnejšiemu rozdeľovaniu ekonomických zdrojov v EÚ. Systém financovania sa tak stal veľmi komplikovaným. Hoci financovanie rozpočtu je zabezpečené pravidlami, ktoré sú pre členské krajiny záväzné, neexistuje žiadne priame prepojenie na občanov alebo daňových poplatníkov. Namiesto toho sa financovanie rozpočtu spolieha na presuny z národných finančných správ. Z hľadiska zvyšných kritérií má súčasný systém financovania rôzne nedostatky, ktoré je ešte potrebné v budúcnosti riešiť.

Poslanie Colnej správy Slovenskej republiky a jej hodnotenie v jednotlivých častiach poukazujú na skutočnosť, že jej pôsobenie je celospoločenské a že z jej činnosti, ktorou vykonáva úlohy stanovené štátom, má prínosy nie len samotný štát, ale aj široká verejnosť. Výsledky, ktoré colná správa dosiahla počas obdobia svojej existencie, ňou boli v pravidelných intervaloch vyhodnocované, pričom o týchto záveroch bolo v plnom rozsahu informované aj MF SR, aj iné príslušné orgány verejnej správy. Pre zlepšenie tejto činnosti na základe vyhodnotení sú prijímané ako operatívne, tak aj dlhodobé opatrenia, ktorými sa vylepšuje činnosť v tých oblastiach, pre ktoré je colná správa vecne príslušná, ale aj v oblastiach ekonomických či právnych. Môžeme však s úplnou istotou konštatovať, že colná správa sa aj v rámci prostredia Európskej únie plnohodnotne zhostila svojej funkcie a zverených úloh, ktoré vykonáva na odbornej úrovni so snahou priblíženia sa verejnosti.

Dominantnou úlohou colnej správy je zabezpečovanie príjmov štátneho rozpočtu, ktoré sa uskutočňuje najmä efektívnym výberom cla a daní a s tým súvisiacim vykonávaním

následných kontrol, miestnym zisťovaním, plnením úloh spoločnej poľnohospodárskej politiky. Významným prínosom pre ústredný orgán je skutočnosť, že colné orgány svojou činnosťou eliminujú daňové a colné úniky, a teda ako orgány s celoslovenskou pôsobnosťou prispievajú k naplneniu príjmovej stránky štátneho rozpočtu.

Uvedomujúc si potrebu a nevyhnutnosť neustáleho rozvoja colnej správy, v nadväznosti na neustále ekonomické, spoločenské a politické zmeny vplývajúce na jej činnosť, je nutné neustále zdokonaľovať stratégiu riešenia všetkých príslušných oblastí jej činností, zabezpečenia jej následného plnenia a upravenia potrebám doby.

Zoznam použitej literatúry:

1. NARIADENIE RADY (EHS) č. 2913 z 12. októbra 1992 ustanovujúce Colný kódex spoločenstva
2. Rozhodnutie Komisie z 20. marca 1997 č. 97/245/ES, Euratom, určujúce podmienky pre poskytovanie informácií členskými štátmi Komisii v rámci systému vlastných zdrojov spoločenstva
3. Rozhodnutie Rady z 29. septembra 2000 o systéme vlastných zdrojov Spoločenstva 597/2000/ES, Euratom
4. NARIADENIE RADY (ES, Euratom) č. 1150/2000 z 22. mája 2000, implementujúce rozhodnutie 94/728 ES , Euratom o systéme vlastných finančných zdrojov spoločenstva
5. NARIADENIE RADY (ES, Euratom) č. 2028/2004 zo 16. novembra 2004, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie (ES, Euratom) č. 1150/2000, ktorým sa vykonáva rozhodnutie 94/728/ES, Euratom o systéme vlastných zdrojov
6. Nariadenie Generálneho riaditeľa Colného riaditeľstva SR č. 218/2004 Tradičné vlastné zdroje
7. www.mfsr.sk
8. www.colnasprava.sk
9. www.eur-lex.europa.eu
10. www.finance.gov.sk
11. www.europa.sk
12. www.rokovania.sk
13. www.euroinfo.gov.sk

Kontakt

Ing. Sylvia Zelmanová
Fakulta Managementu, katedra ekonómie a financií
Univerzita Komenského v Bratislave
sylvia.zelmanova@colnasprava.sk

Ing. Jana Zvončeková

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

V AKOM STANE ZANECHÁVA VLADIMIR PUTIN EKONOMIKU SVOJMU NÁSTUPCOVI?

zvoncekova@euba.sk

Abstrakt

Ruský prezident Vladimir Putin nastupoval do prezidentského úradu v roku 2000 s reformátorskými ambíciami. Chcel reštrukturalizovať ekonomiku tak, aby ekonomický rast krajiny nezávisel predovšetkým od cien ropy na svetových trhoch. Jednou z jeho priorít bola liberalizácia energetického sektora. Autor dáva do popredia postavenie štátu v energetike. Poukazuje na nedostatky najmä v plynárenskom odvetví. Medzi ne patrí zastaraná štruktúra plynovodov, zvyšujúci sa domáci dopyt po elektrickej energii a zvyšujúca sa neschopnosť uspokojovať domáci dopyt. Autor uvádza vládne uznesenie, podľa ktorého sa problém bude riešiť rastúcimi cenami za plyn. Autor na záver poukazuje na to, že aj napriek sedemročnému obdobiu reforiem Vladimira Putina sa ekonomický rast dosahuje vďaka vysokým cenám ropy a zemného plynu.

Kľúčové slová: Vladimir Putin, reformy, energetika, ekonomický rast, Gazprom

Abstract

Russian President Vladimir Putin came to Office in 2000 with priority to reform the Russian economy. The President Putin wanted restructure of economy. He wanted to achieve that oil and gas prices on the world market would not any more influence the economic growth directly. Vladimir Putin wanted to liberalise energetics. Author is focusing on shortcomings in this sector like obsolete infrastructure of pipelines. Author describes the growing gas prices on domestic market as the government solution of the crisis in energetics. Author concludes, that the economic growth is still not provided by the structural changes in Russian economy.

Key words: Vladimir Putin, reforms, energetics, economic growth, Gazprom

Úvod

Prioritou ruskej vlády v rokoch 2000- 2004, t.j. počas prvého funkčného obdobia prezidenta Vladimira Putina, mala byť liberalizácia trhu energetiky. Prostredníctvom reforiem sa mal sektor, ktorý je strategický pre zabezpečenie ekonomického rastu ruskej ekonomiky, transformovať na princípy trhového mechanizmu. Naďalej sa však v ňom uplatňuje regulácia cien. Liberalizácia trhu energetiky mala stimulovať súkromný kapitál, ktorý by sa použil na modernizáciu a obnovu energetickej siete a na investície do zariadenia a technológií. V roku 2002 bol rozpracovaný program Ministerstvom ekonomického rozvoja a obchodu „Konceptia rozvoja trhu so zemným plynom“. Tento program upozorňoval na problémy v plynovom sektore. Bol namierený najmä na trhovú reštrukturalizáciu plynového

monopolu, spoločnosti Gazprom. Napriek tomu Vladimir Putin tieto iniciatívy zrušil. Plynárenský priemysel tak ostáva spomedzi všetkých sektorov ekonomiky jedným z najzaostalejších trhových mechanizmov. Jeho štruktúra a systém riadenia naďalej ostáva rovnaká ako v 80-tych rokoch.

Ruský plynárenský priemysel

Rusko má najväčšie zásoby zemného plynu na svete (1 680 triliónov kubických stôp). V roku 2006 bolo najväčším producentom zemného plynu ako i jeho najväčším exportérom⁷⁷⁴.

Tab: Svetoví producenti zemného plynu (ťažba plynu v mlrd. m³/rok)

Gazprom	550
USA	526
Kanada	186
Ruské súkromné spoločnosti	106
Veľká Británia	88
Alžírsko	88
Irán	87
Nórsko	85

Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

Rozvoj plynárenského priemyslu brzdia starnúce ťažobné polia, štátna regulácia odvetvia, monopolistická kontrola priemyslu zo strany Gazpromu a nedostatočné množstvo exportných plynovodov. Gazprom, štátom spravovaný plynárenský monopol, má v rukách 93% ruských a takmer 1/3 svetových zásob zemného plynu a riadi sieť plynovodov v krajine. Po získaní ropnej spoločnosti Sibneft je Gazprom s rezervami 119 miliárd barelov tretím najväčším svetovým vlastníkom ropy a zemného plynu. Napriek svojej enormnej veľkosti a významu je však Gazprom vo svojej činnosti vážne obmedzovaný domácou reguláciou⁷⁷⁵.

Centralizovaný model plynového sektora vyvoláva pochybnosti o svojej schopnosti adekvátne reagovať na signály trhu a zabezpečiť zvýšenie výrobných efektívnosti a zastaviť rast výrobných nákladov. Skúsenosť z rokov 2001-2006 dokazuje, že doplňujúce príjmy Gazpromu sú nevyužitú v dôsledku rastu výrobných nákladov. Len v rokoch 2001-2003 súhrnné výrobné náklady spoločnosti sa zvýšili o 4,8 mlrd. USD, a teda náklady predstavovali 65% z celkového prírastku tržieb v tomto období⁷⁷⁶.

Graf: Prírastok nákladov predstavuje až 60% tržieb

⁷⁷⁴ http://www.e-polis.cz/view.php?id=198&catid=25#_ftn1

⁷⁷⁵ http://www.e-polis.cz/view.php?id=198&catid=25#_ftn1

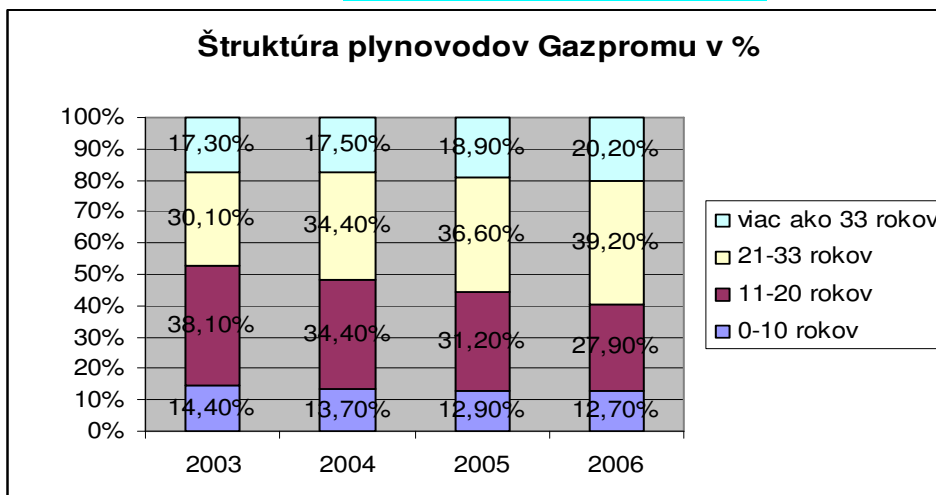
⁷⁷⁶ Molov, V.: Problemy energetičeskoj politiky Rosiji, 2005. Moskva, apríl, dostupné na: http://www.energypolicy.ru/files/CarnegiePaper-April_2005.pdf

Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

Investície do energetického sektora sú viac ako potrebné. V celom sektore energetiky je 63% opotrebovaných strojov a zariadení. Problém zastaraných zariadení ohrozuje konkurencieschopnosť národnej ekonomiky.

Graf: Gazprom- stav plynovodov

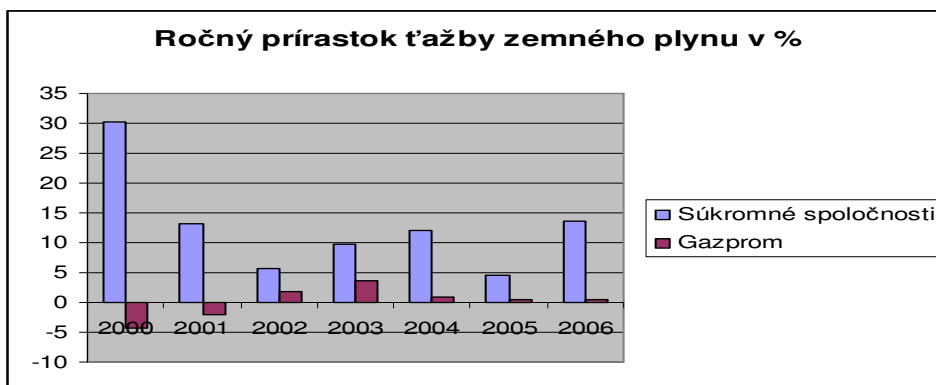

Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

Ťažba zemného plynu v Rusku je úspechom len pre súkromné spoločnosti. Líder ruského trhu so zemným plynom, spoločnosť Gazprom, doposiaľ nepresiahla objem ťažby plynu z roku 1999. Jej kumulovaný prírastok ťažby zemného plynu v roku 2006 v porovnaní s rokom 1999 predstavuje len 2%.⁷⁷⁷

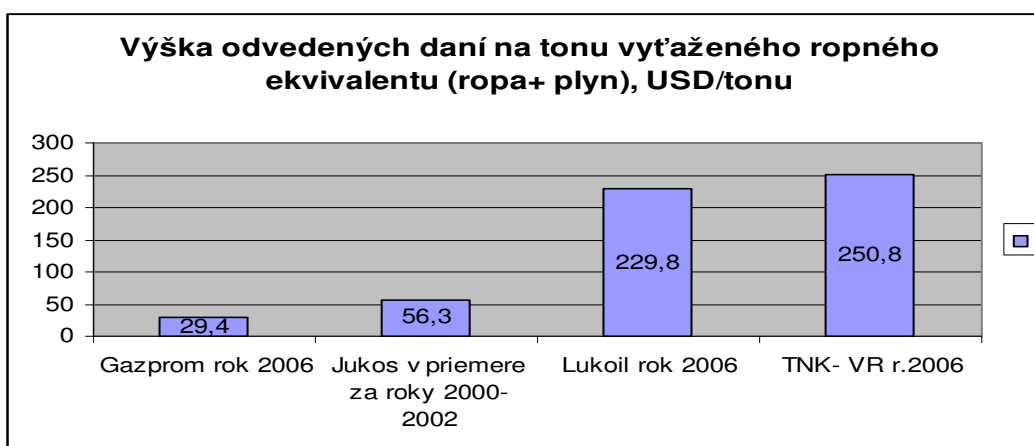
Graf: Ročný rast ťažby zemného plynu

⁷⁷⁷ MILOV, V.: *Reforma Gazproma: zamysel i proval*, Konferencia Leontevskie čtenia, Sankt Peterburg, 5.10.2007, dostupné na: <http://www.energypolicy.ru>

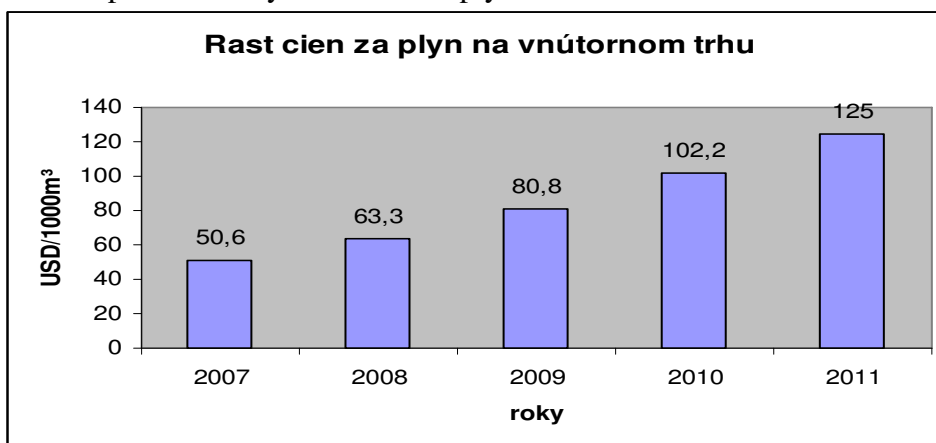
Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

Gazprom pritom v porovnaní so súkromnými spoločnosťami nemá väčšiu daňovú záťaž.

Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

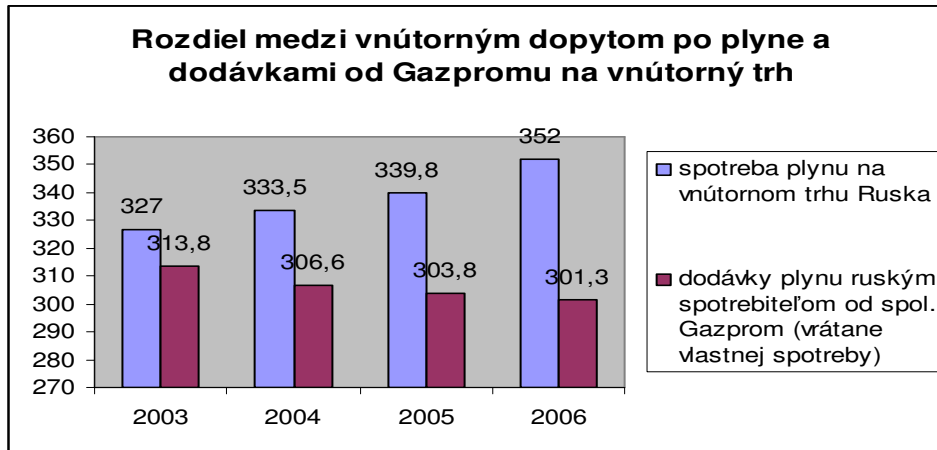
Klesajúca ťažba zemného plynu tohto plynárenského monopolu sa podľa uznesenia vlády bude kompenzovať zvyšovaním cien plynu na vnútornom trhu⁷⁷⁸.

Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

⁷⁷⁸ Tieto čísla sú podstatne vyššie v porovnaní s tými, s ktorými sa počítalo ešte v roku 2004. Vtedy mali ceny plynu vnútornom trhu vzrásť z 40-41 USD za 1000 kubických metrov na 59-64 USD za 1000 kubických metrov v roku 2010.

V dôsledku ekonomického rastu, ktorým sa dnes ruská ekonomika vyznačuje, dopyt po zemnom plyne na vnútornom trhu narastá. Sektor nie je v stave uspokojovať potreby rastúceho dopytu po elektrickej energii. Ako to z grafu vyplýva, rozdiel medzi vnútorným dopytom po plyne a dodávkami plynu od Gazpromu na vnútorný trh predstavovali v roku 2006 viac ako 50 mld. m³.

Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

Kľúčovým problémom ruskej ekonomiky ostáva vysoká spotreba energie. Ekonomika Ruska spotrebuje viac ako 1,5 kg ropného ekvivalentu na každý dolár HDP. Pre porovnanie vo väčšine rozvinutých krajín sa tento ukazovateľ nachádza na úrovni 0,1-0,2 kgre/dollár.⁷⁷⁹ Príčinou tak vysokej spotreby je zdedenie sovietskej štruktúry hospodárenia, vysoko spotrebná výroba, nedostatočne izolované budovy a stavby, energeticky náročné domáce spotrebiče, automobily a podobne. Energeticko-náročný charakter priemyselnej výroby sa nemení. Výpočty ukazujú, že pri pomerne nízkej elasticite prírastku dopytu po energii k 0,25% prírastku HDP, Rusko bude potrebovať musieť zabezpečiť v roku 2015 doplňujúcu výrobu približne 130 mil. ton ropy, resp. 145 mlrd. kubických metrov zemného plynu za rok len pre uspokojenie potrieb vnútornej ekonomiky, alebo redukovať export. Pri vyššom prírastku dopytu na energiu však takáto situácia vznikne už v roku 2010.

Druhé funkčné obdobie prezidenta Vladimira Putina (2004- 2008) je charakteristické posilňovaním úlohy štátu v energetike. Táto politika sa ukázala v týchto skutočnostiach:

- kauza spoločnosti „Jukos“, ktorá v roku 2004 mala jasné ekonomické pozadie⁷⁸⁰. Vláda chcela zmeniť štruktúru vlastníckych vzťahov v ropnom sektore (spolu s prevedením pod štátnu kontrolu aj dcérsku spoločnosť „Juganskneftegaz“.

- niekoľko-krát prezidentom opakovaný zákaz trhovej reštrukturalizácie Gazpromu;
- oznámenie zmluvného spojenia spoločností Gazprom so spoločnosťou Rosneft', s obnovou formálnej štátnej kontroly v Gazprome a s perspektívou, že spojenie týchto spoločností sa stane hlavným nástrojom vplyvu štátu v ropnom sektore;

- očividné preniknutie Gazpromu do sektora elektroenergetiky (Gazprom je vlastníkom 10,3% akcií spoločnosti RAO UES , a viac ako 25% akcií spoločnosti

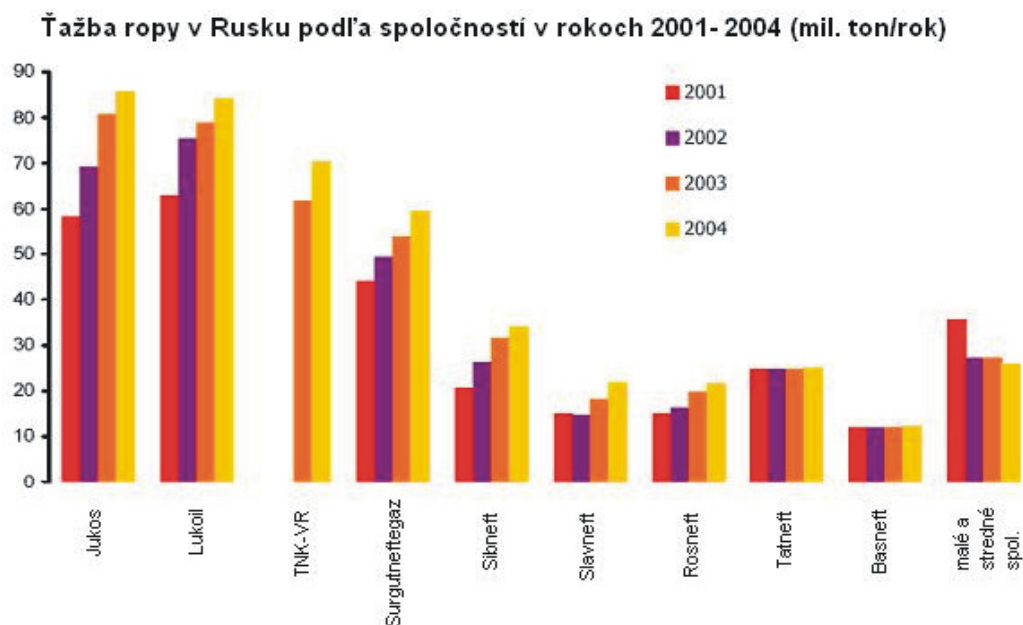
⁷⁷⁹ Molov, V.: Problemy energetičeskoj politiky Rosiji, 2005. Moskva, apríl, dostupné na: http://www.energypolicy.ru/files/CarnegiePaper-April_2005.pdf

⁷⁸⁰ Zatknutím Chodorkovského bola spoločnosť Jukos vylúčená spomedzi strategických hráčov v oblasti prijímania investičných riešení na dlhodobú perspektívu. Ďalším prvkom „silovej reštrukturalizácie“ ropného sektora sa stal predaj ropnej spoločnosti Rosneft pod kontrolu Gazpromu- prevedenie práva na ťažbu.

Mosenergo, čo mu umožňuje v procese reštrukturalizácie elektroenergetiky kontrolovať 30-40 tis. MW výrobnú kapacitu).

- iniciované Kremľom a politicky motivované získanie akcií v energetike štátnymi spoločnosťami RAO UES a Gazprom⁷⁸¹.

V roku 2004 vláda zvýšila úroveň daňovej záťaže ropných spoločností. Zvýšilo sa exportné clo na ropu, pri exportnej cene 20-25 USD/barel predstavoval 45%, pri cene vyššej ako 25USD/barel v hodnote 65% a sadzba dane z ťažby nerastných surovín bola pri ťažbe ropy zvýšená z 347 na 400 rubľov/tonu.⁷⁸² Týmto krokom smeruje viac ako 90% doplniteľných príjmov z exportu ropy, ktoré vznikajú pri prevýšení exportnej ceny úroveň 25 USD/barel, do federálneho rozpočtu. To jasne znižuje ekonomickú motiváciu spoločností na zvyšovanie exportu ropy v čase vysokých cien. Celkovo, podiel spoločností, ktoré strácajú perspektívu pre rozvoj ich ťažby je takmer 45%. Spoločnosti, ktoré uskutočňujú takmer 63% ruskej ťažby, následkom nových ohraničení stanovených vládou, majú nejasnú budúcnosť v oblasti ťažby ropy a následne aj v investičných riešeniach.

Zdroj: <http://www.energypolicy.ru>

Pri bližšom pohľade na stav ekonomiky Ruska sa ukazuje, že nedochádza k adekvátnym štrukturálnym a kvalitatívnym zmenám v ekonomike. Je to dané tým, že 70% ekonomického rastu je dosahovaných vďaka vysokým a rastúcim cenám ropy, teda konjunkturálnemu faktoru a len 2%-ami je rast zabezpečený z vnútorných zdrojov. Reálnym problémom ostáva nízka konkurencieschopnosť ekonomiky. Základnými konkurencieschopnými vývoznými artiklami je ropa, plyn, farebné kovy, minerálne hnojivá, uhlie, drevo a zbrane. Problémom je aj zastaralosť fondov, nekvalitná infraštruktúra, vysoké percento ľudí žijúcich na hranici chudoby. Ďalším problémom je demografický vývoj. Počet

⁷⁸¹ V období, keď Gazprom dosahoval najlepšie ekonomické výsledky vďaka priaznivej vonkajšej konjunktúre, nedokázal dosiahnuť úroveň ťažby z roku 1999. Ak by nezískal spoločnosť „Purgaz“, ťažba v roku 2004 by nebola ďaleko od historického minima z roku 2001. Po tom, ako v roku 2002 kontrolný balík akcií spoločnosti „Purgaz“ bol odkúpený Gazpromom za minimálnu sumu, záväzky Purgazu voči spoločnosti Iter sa transformovali na dlhové záväzky Gazpromu. V rokoch 2002-2004 bol dlh spoločnosti Iter splatený.

⁷⁸² Federálny zákon zo 7.mája 2004, zmeny v zákone RF „O clách“ a časti Daňového kódexu

obyvateľov RF už poklesol o 6%, v roku 2050 sa za rovnakých podmienok predpokladá 17% pokles obyvateľov.

Tab: Makroekonomické ukazovatele RF

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
počet obyvateľov (mil. osôb)	146,3	145,2	144,6	143,8	143,0	142,4
inflácia (%)	18,6	15,1	12,0	11,7	10,9	10,2
tempo rastu HDP (%)	5,1	4,7	7,3	7,1	6,4	5,5

(zdroj *Minekonomiky RF*, www.e-polis.cz)

Záver

Absencia štruktúrnych zmien na energetických trhoch nepredpovedá nič pozitívne z pohľadu perspektív zvýšenia efektivity využívania energie. Znamená to, že dopyt sa nebude znižovať, ale bude mať rastúcu tendenciu a Rusko bude musieť riešiť problém energetického zabezpečenia potrieb vnútorného trhu: buď direktívnym znížením rastu dodávok energie alebo znížením exportu. Štát by z týchto dôvodov mal liberalizovať energetický sektor, podporovať súkromné iniciatívy v oblasti realizácie perspektívnych projektov diverzifikácie ruského ropného a plynového exportu. V prípade realizácie týchto opatrení, Rusko má šancu prekonať možné ohrozenia budúceho ekonomického rastu, spojeného s fungovaním energetického sektora.

LITERATÚRA:

1. Ekonomická situácia v Ruskej Federácii, dostupné na: http://www.e-polis.cz/view.php?id=198&catid=25#_ftn1
2. MOLOV, V.: *Problemy energetičeskoj politiky Rossiji*, 2005. Moskva, apríl, dostupné na: http://www.energypolicy.ru/files/CarnegiePaper-April_2005.pdf
3. Institut energetičeskoj politiky: *Ekonomičeskie itogi 2006 goda dlja energetičeskovo sektora*, Moskva, január 2007, dostupné na <http://www.energypolicy.ru>
4. MILOV, V.: *Reforma Gazproma: zamysel i proval*, Konferencia Leontevskie čtenia, Sankt Peterburg, 5.10.2007, dostupné na: <http://www.energypolicy.ru>
5. MILOV, V.: *Russian power and gas sectors: status and policies*, The World Bank Headquarters, Washington D.C., 30.11.2007, dostupné na: <http://www.energypolicy.ru>
6. SUNI, P.: *Oil prices and the Russian Economy: Some Simulation Studies with NiGEM*, Helsinki 16. 4. 2007 ISSN 0781- 6847
7. KUUSI,O; SMIT,A.; TIICHONEN, P.: *Rossija v 2017: Tri scenaria*, ISBN 978- 951-53-2976-9
8. ŠTATISTICKÝ ÚRAD RF, dostupné na: <http://www.gks.ru>

9. MINISTERSTVO EKONOMIKY RF, dostupné na: www.economy.gov.ru

10. MILOV, V.: Energetičeskie itogi, in Vedomosti, 17. 10.2007,
<http://www.milov.info/articles.php?id=620>

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 67 295 462

Ing. Zuzana Žideková

GESTUS, S.R.O BRATISLAVA

MANAŽMENT PROJEKTOVÉHO CYKLU, OP VZDELÁVANIE, OP INFORMATIZÁCIA SPOLOČNOSTI

gestus@gestus.sk

Abstrakt

Manažment projektového cyklu je označovaný ako postup identifikovania, prípravy, financovania, realizácie, monitorovania a vyhodnocovania projektov, ktorý si osvojila EÚ so zámerom zlepšiť prípravu operačných programov (OP), projektov a ich realizáciu. Proces programovania zahŕňa stanovenie všeobecných smerníc a princípov pre spoluprácu EÚ s danou členskou krajinou. V súlade s NSRR sa v tomto procese analyzujú problémy, potreby a záujmy možných zainteresovaných subjektov a skúmajú sa návrhy na projekty. Na základe prehodnotenia výstupov je následne spracovaný finančný návrh na financovanie projektov medzi členskou krajinou a Európskou komisiou na dané programovacie obdobie, ktorého súčasťou sú konkrétne OP pre jednotlivé oblasti podpory projektov. Po schválení OP nasleduje rozpracovanie a prijatie programových manuálov a vypísanie výziev na podávanie projektov. Na základe pravidiel uvedených vo výzve žiadateľ predloží spracovaný projekt na príslušný Riadiaci orgán, ktorý zabezpečuje schvaľovací proces projektu po formálnej a obsahovej stránke. Požiadavky k obsahovej stránke projektu sú špecifikované v individuálnej výzve. Hodnotiaca komisia Riadiaceho orgánu vyhodnotí na základe stanovených kritérií hodnotenia kvalitu predložených projektov a písomne oznámi žiadateľom výsledok hodnotiaceho procesu, ktorý je konečný. V prípade schválenia projektu Riadiaci orgán podpíše zmluvu s úspešným žiadateľom, ktorý následne realizuje projekt v súlade s metodickými pokynmi Riadiaceho orgánu. OP Vzdelávanie pokrýva dva ciele kohéznej politiky EÚ – cieľ Konvergencia a cieľ Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť, t.j. celé územie SR vrátane Bratislavského kraja. OP Informatizácia spoločnosti (OP IS) pokrýva iba cieľ Konvergencia a je spolufinancovaný z ERDF.

Abstract

Management of the project cycle represents a procedure of identification, preparation, financing, realisation, monitoring and evaluation of projects, that was adopted by the EU with the objective to improve the preparation of operational programmes (OP), projects and their realisation. The process of programming includes defining general guidelines and principles necessary for cooperation of the EU with its member states. In compliance with National Strategic Referencial Framework, this process analyzes various issues, needs and interests of prospective participating parties and examines project proposals. Following the evaluation of outcomes, a financial proposal for the financing of projects between a member state and the European Commission is elaborated for a given programming period, part of which is formed by individual OPs for specific areas of support. After their ratification, programme manuals are elaborated and approved and calls for proposal are published for the submission of projects. According to guidelines published as part of a particular call, the applicant shall submit an elaborated project to the relevant Managing Authority (MA) which ensures the evaluation process of the project as to its formal side as well as its content. Requirements concerning the content of the project are specified in a particular call for proposal. The Evaluation Commission of the MA shall evaluate the quality of the submitted projects and shall inform the applicant in writing on the outcome of the evaluation process that is final. Shall the project be approved the Managing Authority signs a contract with the successful applicant who shall subsequently realise the project in compliance with the methodical instructions of the (MA). OP Education is related to two EU cohesion policy objectives – the Convergence and the Regional competitiveness and employment objective, i.e. it covers the entire territory of Slovakia including the Bratislava region. OP Informatisation of Society (OP IS) is related to the Convergence objective only.

Kontakt

GESTUS, s.r.o. Pribinova 25, 811 09 Bratislava
tel: 02-5441 0413, fax: 02-5443 2268

Ing. Branislav Žúdel

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

OBCHOD S EMISIAMÍ SKLENÍKOVÝCH PLYNOV V TRANZITÍVNYCH EKONOMIKÁCH

zudel@euba.sk

Abstrakt

Cieľom článku je deskriptívna analýza špecifik a rizík systému obchodovania s emisnými povolenkami v tranzitívnych ekonomikách. Hlbší pohľad je venovaný inštitucionálnej úrovni a využitiu mechanizmov flexibility na Slovensku s ohľadom na riziká a príležitosti v rámci systému obchodovania s emisiami.

Kľúčové slová:

Kjótsky protokol, mechanizmy flexibility, obchod s emisiami, skleníkové plyny

Abstract

The purpose of the paper is to examine specifics and risks of the emission trading system in economics in transition. It also presents the institutional aspects and flexibility mechanism utilization in Slovakia concerning the risks and opportunities of the emission trading system.

Keywords:

emission trading system, flexibility mechanism, green-house gases, Kyoto protocol

1. Špecifiká a riziká obchodu s emisiami v tranzitívnych ekonomikách

Obchod s emisiami v tranzitívnych ekonomikách bude prebiehať z najväčšej časti na úrovni flexibilného mechanizmu spoločnej implementácie a na úrovni mechanizmu „cap and trade“. V oboch týchto prípadoch budú tranzitívne ekonomiky, avšak najmä Ukrajina a Rusko vytvárať ponuku emisných kvót (tzv. „hot air“), ktorá sa vytvorila v dôsledku reštrukturalizácie hospodárstiev týchto krajín od začiatku 90. rokov. Dopyt budú naopak tvoriť najvyspelejšie krajiny OECD. Dôležitou poznámkou v tomto prípade je, že Kjótsky protokol nebol ratifikovaný v USA. USA by totiž po ratifikácii vytvorili obrovský dopyt po emisných kvótach, čo by cenu emisií tlačilo smerom nahor.

Druhým dôsledkom je fakt, že tranzitívne ekonomiky, ktoré budú mať vyššie hraničné náklady na redukciu emisií môžu byť z trhu vytlačené práve krajinami ako Ukrajina, či Rusko, v ktorých sú naopak tieto hraničné náklady nižšie, pričom pri absencii dopytu po emisiách zo strany USA môžu byť schopné pokryť dopyt zo zvyšných krajín OECD, čo môže znížiť cenu. Analýza tejto situácie by si však vyžiadala hlbšie skúmanie výšky hraničných nákladov vo všetkých tranzitívnych krajinách ako aj ostatných faktorov ovplyvňujúcich transakčné náklady.

Výška emisií skleníkových plynov v tranzitívnych ekonomikách je ovplyvňovaná nielen trhovými silami a národnými stratégiami, ale aj tokom investícií do sektorov majúcich

najväčší podiel na celkových emisiách (t.j. výroba elektriny a tepla, priemysel a pod.). Tranzitívne ekonomiky by sa mali teda zameriavať i na modernizáciu zastaralých neefektívnych technológií v týchto sektoroch a zavádzanie moderných metód riadenia, aby sa čo najviac priblížili k hodnotám intenzity emisií krajín OECD.

Všeobecne spotrebujú tranzitívne ekonomiky o 20-50% viac energie na vykurovanie budov a ich priemysel spotrebuje o 15-100% viac energie v pomere ku HDP ako krajiny OECD. Krajiny v pokročilom štádiu hospodárskej transformácie by mali dosahovať značné zlepšenia v energetickej náročnosti, čo môže mať za následok i oslabenie väzby medzi rastom hospodárstva a rastom emisií skleníkových plynov. Lubomir Nondek tento fakt dokumentuje na príklade ČR, kde sa prostredníctvom realizácie autonómnych programov podarilo znížiť intenzitu emisií v rokoch 1991-2000 o 1,5 - 2%. ČR by sa po roku 2008 mohla stať dokonca investorom pri realizácii projektov CDM v rozvojových krajinách.⁷⁸³

K ostatne vymenovaným rizikám by sa mohol zaradiť i fakt, že nezanedbateľná časť vyprodukovanej energie v tranzitívnych ekonomikách pochádza z atómových elektrární, pričom tlak na odstavenie zastaralých prevádzok môže znížiť potenciál redukcii skleníkových plynov. V sumáre mechanizmy flexibility (najmä mechanizmus spoločnej implementácie a mechanizmus „cap and trade“) pre tranzitívne ekonomiky prinesú príležitosť znížiť intenzitu emisií využitím prílevu PZI a transferu energeticky účinnejších technológií. Na druhej strane môžu vysoké transakčné náklady, cena nižšia ako 10 USD za tonu CO₂ a prísne podmienky aditívnosti viesť k tomu, že niektoré krajiny budú svoje redukcie emisií radšej ukladať ako strategickú komoditu pre budúce obchodovacie obdobia.⁷⁸⁴

2. Obchod s emisiami skleníkových plynov na Slovensku

Slovensko je signatárom všetkých významných environmentálnych dohovorov⁷⁸⁵ a ako člen EÚ bude plniť záväzky plynúce z Kjótskeho protokolu ako aj záväzky vyplývajúce zo smernice 2003/87/EC. Prijatý kvantifikovaný redukčný záväzok SR na obdobie 2008-2012 v Prílohe B Kjótskeho protokolu je znížiť množstvo národných emisií skleníkových plynov o 8% oproti roku 1990. „V Stratégii SR plnenia záväzkov Kjótskeho protokolu je celkové množstvo pre prvé cieľové obdobie (2008-2012) znížené o ďalších 5%, nie však proporcionálne pre všetky sektory. Zámerom je vytvorenie redukčnej rezervy, ktorá by mohla kompenzovať nerovnomerný ekonomický vývoj, prípadne iné zmeny s možným dôsledkom na tvorbu emisií“.⁷⁸⁶

Rozhodujúcim odborným a legislatívnym garantom pre plnenie záväzkov a požiadaviek UNFCCC a Kjótskeho protokolu je tzv. národný „ohniskový bod“ National Focal Point (NFP) na Odbore ochrany ovzdušia Ministerstva životného prostredia SR. Okrem neho sa otázkami klimatických zmien zaoberajú aj ministerstvo hospodárstva, ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja, ministerstvo financií, ministerstvo pôdohospodárstva a ministerstvo dopravy, pôšt a telekomunikácií. Na príprave koncepčných materiálov sa podieľajú i mimovládne organizácie, akademická obec, či iné záujmové združenia. V procese

⁷⁸³ BLACK-ARBELAEZ, T. . NONDEK, L. . MINTZER, I. . MOORCROFT, D. . KALAS, P.J.: *Contributions from the National Strategy Studies Program to COP6 Negotiations Regarding CDM and JI*. Washington: World Bank, 2000, s. 32

⁷⁸⁴ Tamtiež s. 32

⁷⁸⁵ Ide najmä o Rámcový dohovor UNFCCC, ktorý nadobudol pre SR platnosť 23. 11. 2004 a Kjótsky protokol, ktorý SR ratifikovala v máji 2002.

⁷⁸⁶ PRINCOVÁ, H. a kol.: Identifikácia priorít a rozvoja kapacít pre plnenie záväzkov SR vyplývajúcich z globálnych environmentálnych dohovorov. [Bratislava]: MŽP SR, 2004, s. 28

implementácie zohrávajú významnú úlohu implementačné agentúry, výskumné pracoviská, konzultačné firmy a experti. Ako však ukazujú jednotlivé analýzy, vzájomná koordinácia a kooperácia týchto inštitúcií nie je dostatočná. Ciele dokumentov sú formulované príliš všeobecne, pričom tézy, ktoré sú spoločné i pre viaceré strategické dokumenty, nemajú dostatočnú podporu v implementačných nástrojoch, či odborných, technických alebo finančných kapacitách. Strategické dokumenty sú často nezávislé a izolované. Izolované sú aj implementačné kapacity, ktoré sú hlavným dôvodom predkladania nekonzistentných údajov zahraničným inštitúciám.⁷⁸⁷

Úspešná realizácia stratégií a opatrení bude viac závisieť od kvality kapacít na inštitucionálnej, ale aj individuálnej úrovni. Zamerať sa treba smerom k riadeniu, manažérskym, technickým a technologickým postupom. Kvalita výstupov bude podmienená flexibilitou pri využívaní existujúcich príležitostí, či už ide o možnosť využitia vlastných či nových skúseností, alebo o možnosť využitia finančných zdrojov. Absencia domácej legislatívnej podpory by mohla byť kompenzovaná prevzatými smernicami EÚ v oblasti obnoviteľných zdrojov energie a energetickej efektívnosti.⁷⁸⁸

3. Využitie mechanizmov flexibility na Slovensku

Slovensko sa do procesu využitia mechanizmov flexibility aktívne zapájalo hneď od začiatku, ešte v počiatočnej fáze Activities Implemented Jointly (AIJ), ktorá slúžila na praktické odskúšanie pravidiel pre mechanizmus čistého rozvoja a mechanizmus spoločnej implementácie, bez započítavania dosiahnutej emisnej redukcie do bilancie investujúcej krajiny. Ďalšou aktivitou, ktorá by mohla slúžiť i ako komparatívna výhoda v dôsledku nižších administratívnych nákladov, je existencia kapacít slúžiacich pre obchodovací systém „cap and trade“ s kvótami SO₂. Doterajšia bilancia pre Slovensko je nasledovná: 4 projekty AIJ, 7 rozpracovaných projektov v rámci mechanizmu spoločnej implementácie (spolupráca s Dánskom a Holandskom) a historický prvý obchod („cap and trade“) s emisiami skleníkových plynov, ktorý sa uskutočnil v decembri roku 2002.⁷⁸⁹

V rámci mechanizmov flexibility má najvyššiu prioritu obchod s emisiami, pretože bude najčastejšie využívaným nástrojom. V dokumente „Stratégia SR plnenia záväzkov Kjótskeho protokolu“ sa uvádza, že tento mechanizmus môže prispieť k prílevu financií zo zahraničia a k transferu technológií do slovenského priemyslu.⁷⁹⁰

Využitie mechanizmu čistého rozvoja „Stratégia SR plnenia záväzkov Kjótskeho protokolu“ nepredpokladá, keďže „SR si bez ťažkostí plní záväzok plynúci z Kjótskeho protokolu znižovaním emisií na vlastnom území“.⁷⁹¹

Realizácia investičného projektu prostredníctvom mechanizmu spoločnej implementácie vyžaduje vyššie transakčné náklady, ktoré sú schopné uniesť len projekty s vysokými nákladmi⁷⁹² na aditívnu časť investície. Ak k tomu pridáme zložitejšiu administratívu a nižšiu efektívnosť, tak môžeme zaradiť mechanizmus spoločnej implementácie medzi mechanizmy so strednou prioritou podpory, resp. využitia.

⁷⁸⁷ Tamtiež s. 20

⁷⁸⁸ Tamtiež s. 57

⁷⁸⁹ Tamtiež s. 28

⁷⁹⁰ Stratégia SR plnenia záväzkov Kjótskeho protokolu. <http://www.enviro.gov.sk/servlets/files/15665>, 26. 10. 2007

⁷⁹¹ Tamtiež

⁷⁹² Zhruba nad 5 mil. USD.

Analýzy dopadov a možných realizácií projektov na Slovensku však ukazujú, že by mohli nastať nasledujúce problémy:

- SR dováža určité množstvo elektrickej energie; ak sa budú redukcie emisií CO₂ realizovať prostredníctvom zníženia dopytu po elektrickej energii z verejnej siete (táto situácia nastane napr. pri realizácii projektov na nezávislú produkciu energie), je možné, že dôjde k situácii, že hladina emisií CO₂ v skutočnosti neklesne, pretože nerovnováha na trhu sa vykompenzuje znížením dopytu po elektrickej energii zo zahraničia;
- realizácia programov na zníženie dopytu po energii môže byť problematická, nakoľko finančné výhody požíva spotrebiteľ energie, avšak ofset⁷⁹³ je determinovaný stranou ponuky.⁷⁹⁴

Dokument „Study On Slovak Strategy For GHG Reduction“ prináša prehľad rizík pri investovaní do projektov v rámci mechanizmu spoločnej implementácie, na ktoré by mali investori prihliadať:

A. Projekty, ktoré nahrádzujú uhoľné a iné ťažké palivá biomasou alebo zemným plynom, v kombinácii so zvýšením energetickej účinnosti;

- *kapitálové náklady* - sú veľmi vysoké a lokálne finančné zdroje ich nedokážu zabezpečiť za priaznivých podmienok;
- *prevádzkové riziká* - žiadne; technológie sú dostupné a odskúšané;
- *environmentálne riziko* - realizácia projektov podľa empirických výskumov splňa ekologické štandardy SR;
- *konštrukčné riziká* - žiadne;
- *zabezpečenie zásobovania palivom* - výroba energie z biomasy vyžaduje dostatočné množstvo paliva vo forme dreveného odpadu;
- *operačné riziká* - žiadne; technológie sú dostupné a odskúšané;
- *cenové riziká* - postupné odbúravanie priamych dotácií do cien tepla (nie všetky externality sú však v cenách zahrnuté) zreálnuje cenové podmienky a predpokladá sa, že spotrebiteľia nebudú schopní platiť vyššie ceny za diaľkové kúrenie, čo vytvorí priestor pre individuálnu produkciu tepla.⁷⁹⁵

B. Projekty, ktoré nahrádzajú uhoľné palivá a zemný plyn geotermálnou energiou;

- *kapitálové náklady* - sú veľmi vysoké a lokálne finančné zdroje ich nedokážu zabezpečiť za priaznivých podmienok;
- *prevádzkové riziká* - technológie sú nové, preto stúpa riziko spoľahlivosti a dostupnosti;
- *environmentálne riziko* - žiadne, geotermálna energia neprodukuje žiadne škodlivé emisie;
- *konštrukčné riziká* - ide o nekonvenčnú technológiu, preto konštrukčné riziko môže byť vyššie;
- *zabezpečenie zásobovania palivom* - geotermálna energia musí byť zabezpečená v dostatočnom množstve;

⁷⁹³ Ofset je kvantifikované zníženie emisií, ktoré sa dosiahlo investíciou do neregulovaného zdroja, resp. sektora.

⁷⁹⁴ BALAJKA, J. a kol.: *Study On Slovak Strategy For GHG Reduction*. Washington: World Bank, 1998. s. 79

⁷⁹⁵ Pre Slovensko je komparatívnou výhodou vysoký podiel uhoľných palív na výrobe energie, keďže uhlie viaže väčšie množstvo emisií CO₂ na jednotku vyprodukovanej energie, ako napr. ropa, či zemný plyn, čo znamená, že i pri menšej redukcii spotreby uhoľných palív je možné ušetriť viac emisií a tým i viac nákladov.

- *operačné riziká* - implementácia centrálneho vykurovacieho systému využívajúceho geotermálnu energiu vyžaduje vyššie úsilie.⁷⁹⁶

4. Riziká a príležitosti v rámci obchodu s emisiami v SR

Predpokladá sa, že hostiteľská krajina alebo investor získa menej emisných kvót, resp. náklady budú vyššie oproti očakávaným pri plánovaní projektu. Všeobecne stúpa toto riziko paralelne so stúpajúcim časovým horizontom, v ktorom sa majú realizovať výnosy z investície.⁷⁹⁷ Pri týchto podmienkach je dôležitým faktorom znižovania tohto rizika stabilita. Ďalšie riziká sa môžu objaviť na medzinárodnej úrovni. Ak by sa na trhu objavil nový účastník s veľkými zásobami emisných kvót pri atraktívnych cenových podmienkach (napr. India alebo Čína), tak menšie tranzitívne ekonomiky s vyššími hraničnými nákladmi budú vytlačené z trhu a účastníci, ktorí nakúpili kvóty skôr, stratili príležitosť i konkurencieschopnosť.⁷⁹⁸ Analýza „Study On Slovak Strategy For GHG Reduction“ odporučila, že najväčší prínos pre Slovensko plyní z rýchleho participovania na investíciách realizovaných v rámci spoločnej implementácie, pretože získa skúsenosti.

Na druhej strane však pripomína, že výhody plynúce zo skúseností nemusia prevýšiť ekonomické výhody z neskoršieho predaja emisných kvót.⁷⁹⁹ Vybrať správnu stratégiu pre predaj emisií si vyžaduje aspoň čiastočne predpovedať cenu, za ktorú sa budú na trhu predávať. Je možné, že cena neskôr stúpne, pretože najlacnejšie emisné kvóty sa predajú ihneď na začiatku obchodovania a hraničné náklady na redukciiu emisií sa budú v tranzitívnych ekonomikách postupne zvyšovať. Zisk pre slovenské hospodárstvo je reprezentovaný rozdielom medzi trhovou cenou emisií a nákladmi na projekty. Je už na domácej stratégii, ako budú tieto zisky distribuované v rámci národného hospodárstva. Pre slovenské hospodárstvo predstavuje potenciál v dlhodobom meradle niekoľko desiatok miliónov USD. Ako bolo viackrát spomenuté, jednou z výhod mechanizmu spoločnej implementácie je podpora procesu transferu technológií. Hostiteľská krajina môže získať priamy prístup k novým technológiám v oblasti konverzie energií ako aj manažmentu. Aby sa tak stalo, je nutné, aby boli dodržané určité podmienky. Hlavnou z nich je schopnosť budovať manažérske kapacity, ktoré budú schopné prevádzkovať ako aj nahrádzať transferované technológie. Bilaterálne či medzivládne dohody ako aj súkromné zmluvy o projektoch by mali mať na zreteli i tento fakt.⁸⁰⁰

Záver

V rámci obchodu s emisiami v tranzitívnych ekonomikách bolo potrebné rozdeliť tieto na dve hlavné skupiny. Prvá skupina zahŕňa krajiny s veľkým prebytkom emisných kvót, tzv. „hot air“ a tvorí ju Rusko a Ukrajina, druhú skupinu tvoria ostatné tranzitívne ekonomiky. Tu

⁷⁹⁶ BALAJKA, J. a kol.: *Study On Slovak Strategy For GHG Reduction*. Washington: World Bank, 1998. s. 96-97

⁷⁹⁷ Pri niektorých investíciách môže tento časový horizont dosiahnuť 20-30 rokov, napr. pri prevádzkovaní elektrárne, niekedy i viac, napr. pri zalesňovacích projektoch.

⁷⁹⁸ BALAJKA, J. a kol.: *Study On Slovak Strategy For GHG Reduction*. Washington: World Bank, 1998. s. 96-97

⁷⁹⁹ Tamtiež s. 51

⁸⁰⁰ Tamtiež s. 52

treba pozorne sledovať situáciu po roku 2008, keď Rusko a Ukrajina začnú predávať kvóty vyspelým krajinám. Je totiž možné, že tranzitívne ekonomiky, ktoré budú mať vyššie hraničné náklady na redukcii emisií, môžu byť z trhu vytlačené práve krajinami ako Ukrajina, či Rusko, v ktorých sú naopak tieto hraničné náklady nižšie. Pri absencii dopytu po emisiách zo strany USA, keďže USA zatiaľ neratifikovali Kjótsky protokol, môžu byť schopné pokryť dopyt zo zvy.ných krajín OECD, čo povedie k zníženiu cien.

Podľa analýz doterajších trendov, Slovensko vďaka transformácii smerom k trhovému hospodárstvu, ktorá spôsobila postupné znižovanie hladiny emisií skleníkových plynov, nebude mať problém so splnením záväzkov plynúcich z Kjótskeho protokolu. Určité problémy by mohli nastať pri realizácii projektov na nezávislú produkciu energie, v dôsledku čoho sa nemusí v skutočnosti znížiť hladina emisií, pretože nerovnováha na trhu sa vykompenzuje znížením dopytu po elektrickej energii zo zahraničia. Nevýhodou sa javí i nedostatok kvalitných pracovných síl s ekonomicko-technickým vzdelaním a chýbajúca podpora obnoviteľných zdrojov energie.

Referencie

BALAJKA, J. a kol.: *Study On Slovak Strategy For GHG Reduction*. Washington: World Bank, 1998. s. 195 s.

BLACK-ARBELAEZ, T. . NONDEK, L. . MINTZER, I. . MOORCROFT, D. . KALAS, P.J.: *Contributions from the National Strategy Studies Program to COP6 Negotiations Regarding CDM and JI*. Washington: World Bank, 2000, 32 s.

PRINCOVÁ, H. a kol.: *Identifikácia priorít a rozvoja kapacít pre plnenie záväzkov SR vyplývajúcich z globálnych environmentálnych dohôrov*. [Bratislava]: M.P SR, 2004, 99 s.

Stratégia SR plnenia záväzkov Kjótskeho protokolu.
<http://www.enviro.gov.sk/servlets/files/15665> , 26.10. 2007

Kontakt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava
Tel.: 02/ 672 95 435

Ing. Branislav Žúdel

FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

MECHANIZMUS OBCHODU S EMISIAMI SKLENÍKOVÝCH PLYNOV

zudel@euba.sk

Abstract

The purpose of the paper is to examine emission trading systems. It also presents the institutional aspects of EU ETS but also the CDM and JI flexibility mechanism under Kyoto protocol referring to UNFCCC.

Keywords:

emission trading system, flexibility mechanism, greenhouse gases, Kyoto protocol, UNFCCC

Abstrakt

Cieľom článku je deskriptívna analýza obchodovacích schém s emisiami skleníkových plynov. Preskúvané sú inštitucionálne aspekty obchodovacej schémy Európskej únie ako aj mechanizmy flexibility v rámci Kjótskeho protokolu nadväzujúceho na Rámcový dohovor OSN o klimatických zmenách.

Kľúčové slová:

Kjótsky protokol, mechanizmy flexibility, obchod s emisiami, skleníkové plyny, UNFCCC

Úvod

Schéma EÚ pre obchodovanie s emisiami (EU ETS) stavia na obchodovacej schéme Kjótskeho protokolu a na predpoklade, že nákladovo najefektívnejší spôsob ako naplniť ciele stanovené v Kjótskom protokole (zníženie emisií skleníkových plynov do konca roku 2012 o 8% v porovnaní s rokom 1990) je založenie trhu s úsporami týchto emisií.

Základom schémy je päť princípov:

- Systém „stropu a obchodu“ (*cap and trade*). Pre všetkých účastníkov je stanovený strop celkových emisií formou pridelenia kvót na pevné časové obdobie. Ročné emisie musia byť v súlade so stanovenými kvótami. Spoločnosti, ktoré emitujú viac ako je pridelený limit, budú penalizované. Ak sú emisie nižšie ako pridelená kvóta, prevyšujúce jednotky je možné predať alebo si ich ponechať na neskoršie čerpanie.
- Zameriava sa na najväčších emitentov CO₂.
- Implementácia bude prebiehať postupne (vo fázach), s pravidelnými vyhodnoteniami a s možnosťou rozšírenia obchodovacej schémy o ďalšie skleníkové plyny, alebo hospodárske odvetvia.
- Plány pre alokáciu emisných kvót sú vypracovávané pre každé obchodovacie obdobie.
- Schéma je účinná v rámci EÚ, avšak prostredníctvom dvoch mechanizmov (flexibility) Kjótskeho protokolu - mechanizmu čistého rozvoja (*CDM - Clean*

Development Mechanism) a mechanizmu spoločnej implementácie (*JI - Joint Implementation*) ponúkajú príležitosti v oblasti úspor emisií aj pre tretie krajiny.

Cieľom obchodovania s emisnými kvótami v EÚ je pomôcť členským štátom dosiahnuť zhodu so svojimi záväzkami v rámci Kjótskeho protokolu. Obchodovanie s emisnými kvótami nevytvára nové ciele v oblasti životného prostredia, ale umožňuje lacnejším spôsobom dosiahnuť zhodu s existujúcimi cieľmi stanovenými Kjótskym protokolom.⁸⁰¹

1. Schéma EÚ pre obchodovanie s emisiami

Od 1. 5. 2005 je v platnosti „európsky“ model obchodovania s emisiami CO₂ (ostatné skleníkové plyny zatiaľ nie sú súčasťou obchodovacieho rámca), ktorý sa riadi smernicou 2003/87/EC, ktorá vstúpila do platnosti 25. októbra 2003. Týmto modelom sa bude riadiť približne 12 000 prevádzok vo všetkých členských krajinách EÚ, ktorým boli prostredníctvom národných alokačných plánov pridelené emisné kvóty, schválené Európskou komisiou. Každý z národných štátov bude mať zriadený (elektronický) národný register, ktorý bude obsahovať účty (operator holding account) každého účastníka obchodovacej schémy s emisnými kvótami, pridelenými vládou. Ktorýkoľvek dobrovoľný účastník obchodovacej schémy si bude môcť zriadiť svoj vlastný účet (person holding account), v ktoromkoľvek registri⁸⁰² (od roku 2008). Tieto registre budú prepojené s Registrom spoločenstva (*Community transaction log*), ktorý je v správe Európskej komisie a ktorý bude zaznamenávať a kontrolovať každú transakciu s emisnými kvótami. Týmto spôsobom sa teda registre podobajú bankovému systému, ktorý „sleduje vlastníctvo peňazí na účtoch, ale nesleduje obchodné transakcie na trhoch s tovarom a službami, ktoré spôsobili, že peniaze prešli z rúk do rúk.“⁸⁰³

Cena kvót, resp. cena 1 tony emitovaného CO₂ nebude pevne stanovená, ale bude vyplývať z dopytu a ponuky na trhu s emisiami. Právny rámec systému obchodovania takisto nereguluje ani to, ako a kde sa uskutoční trh s kvótami. Spoločnosti so záväzkami môžu obchodovať s kvótami priamo jedna s druhou alebo môžu kupovať alebo predávať prostredníctvom makléra, banky alebo iného sprostredkovateľa obchodu s kvótami. Táto skutočnosť povedie k zaujímavým obchodným transakciám, keď napr. pri kúpe uhlia, resp. iného fosílného paliva bude obsahovať obchodná ponuka zároveň i kvóty. Záväzné obchodovacie obdobia pre obchod s emisiami v EÚ sú v rokoch 2005 - 2007 a 2008 - 2012. V období 2008 - 2012 bude existovať zároveň obchodovacia schéma EÚ aj schéma Kjótskeho protokolu. Na konci každého kalendárneho roku musia účastníci odovzdať takú kvótu, resp. také množstvo kvót (1 kvóta = 1 tona emisií CO₂), ktoré zodpovedá ich emisiám počas roku, nech sú ich emisie účastníka akékoľvek. Ak prevádzka napr. emituje 100 000 ton CO₂ počas roku a podľa národného alokačného plánu dostala od vlády kvótu 95 000 ton, na konci kalendárneho roka musí odovzdať zo svojho účtu 100 000 ton CO₂. Tieto emisie budú zrušené a viac sa použiť nemôžu.

⁸⁰¹ Otázky a odpovede o obchodovaní s emisnými kvótami a o národných plánoch pridelovania kvót. <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/04/44&format=HTML&aged=1&language=SK&guiLanguage=en>, 6. 11. 2007

⁸⁰² Register na Slovensku prevádzkuje Dexia banka a.s.

⁸⁰³ Otázky a odpovede o obchodovaní s emisnými kvótami a o národných plánoch pridelovania kvót. <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/04/44&format=HTML&aged=1&language=SK&guiLanguage=en>, 6. 11. 2007

Ak by ale ten istý účastník počas roku dokázal znížiť prostredníctvom investovania do nových technológií svoje emisie na 90 000 ton ročne, pričom pridelená kvóta bola 95 000 ton, tak na konci roku odovzdáva iba 90 000 ton, ktoré budú zrušené, avšak zvyšných 5 000 mu na účte zostáva. Účastník, ktorý nedokáže na konci kalendárneho roku odovzdať príslušné množstvo kvót, bude za každú tonu CO₂ emitovanú navyše penalizovaný sumou 40 EUR. Od roku 2008, teda od druhého obchodovacieho obdobia bude táto pokuta v sume 100 EUR za 1 tonu CO₂.

2. Mechanizmus čistého rozvoja (Clean Development Mechanism)

Ekonomickou podstatou kjótskych mechanizmov flexibility, vrátane mechanizmu CDM, je využiť rozdiely vo výške hraničných nákladov, potrebných na naplnenie cieľov Kjótskeho protokolu, medzi jednotlivými krajinami. Mechanizmus CDM sa odlišuje od ostatných mechanizmov (mechanizmus spoločnej implementácie a mechanizmu obchodu s emisiami) v tom, že umožňuje pri znižovaní emisií spoluprácu medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami. Táto spolupráca, fungujúca na báze projektových investícií, umožňuje rozvinutým krajinám znížiť svoju výšku emisií, pričom zároveň transferom technológií do rozvojových krajín podporujú hospodársky rozvoj týchto krajín. Predpokladá sa, že väčšina projektov CDM bude realizovaných súkromnými spoločnosťami ako hlavnými investormi.⁸⁰⁴

2.1 Kritériá pre fungovanie mechanizmu čistého rozvoja

Schéma poskytuje stimuly pre vyspelé štáty, aby investovali do nákladovo efektívnych projektov znižovania emisií skleníkových plynov v rozvojových krajinách. Stimuly sa prejavujú v dvoch rovinách. Prvým stimulom je fakt, že podniky z vyspelých štátov môžu realizovať investície zamerané na zníženie emisií oveľa lacnejšie v rozvojových krajinách ako keby ich mali realizovať v domáciach štátoch. Druhým stimulom sa po realizovanej investícii stávajú získané „certifikované emisné kredity“ - CER, ktoré je možné použiť pri plnení svojich záväzkov plynúcich zo znižovania emisií, alebo ich využiť na trhu s emisiami, keďže jedna jednotka CER je ekvivalentom jednej jednotky EAU.

Kritériá, ktoré musí spĺňať projekt CDM, resp. investícia sú nasledovné:

- Zainteresované strany konajú na báze dobrovoľnosti, pričom projekt musí byť realizovaný v krajine nefigurujúcej v zozname krajín prílohy I⁸⁰⁵ Rámcového dohovoru (ďalej len rozvojových krajín) a zároveň je táto krajina signatárom Kjótskeho protokolu.
- Projekt pomáha rozvoju krajine dosiahnuť udržateľný rozvoj.
- Projekt predstavuje zníženie emisií, ktoré je nad rámec zníženia emisií za obvyklých podmienok, teda za takých, ak by sa projekt nerealizoval (obvyklé podmienky, resp. zachovaný stav sa označuje ako scenár „business as usual“).
- Projekt predstavuje skutočný, merateľný a dlhotrvajúci prínos pri zmierňovaní klimatických zmien.⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Participovať na projektoch CDM môžu i verejné organizácie.

⁸⁰⁵ UNFCCC rozdeľuje krajiny do troch skupín: 1. skupinu (Annex I, resp. príloha I Rámcového dohovoru) tvoria rozvinuté krajiny, resp. členovia OECD z roku 1992 a tranzitívne ekonomiky, vrátane Ruskej Federácie, Ukrajiny, pobaltských štátov a štátov SVE; 2. skupina (Annex II, resp. príloha II) je tvorená členmi OECD; 3. skupinu (non - Annex I, štáty mimo prílohy I) tvorí väčšina rozvojových štátov.

⁸⁰⁶ WILDER, M. - WILLIS, M. - CARMODY, J.: *Legal Issues Guidebook to the Clean Development Mechanism*. Roskilde: UNEP, 2004, s. 21

Pomocou projektov je možné za predpokladu primeranej organizácie a splnenia požiadaviek na externú validáciu a verifikáciu/certifikáciu získať kredity buď na 10 ročné obdobie alebo na 7 ročné obdobie s možnosťou tieto kredity dvakrát obnoviť vždy na 7 rokov.

2.2 Inštitucionálny rámec mechanizmu čistého rozvoja

2.2.1 Výkonná rada mechanizmu čistého rozvoja

Článok 12 Kjótskeho protokolu zakladá nezávislú inštitúciu – Výkonnú radu mechanizmu čistého rozvoja (ďalej len Výkonná rada), ktorá dohliada na implementáciu a administratívu mechanizmu čistého rozvoja. Signatári Kjótskeho protokolu dali Výkonnej rade niekoľko úloh a právomocí. Výkonná rada:

1. pripravuje postupy pre mechanizmus čistého rozvoja;
2. schvaľuje nové metodiky vo vzťahu k výpočtom základných úrovní, tzv. baselines⁸⁰⁷ a k monitorovacím plánom;
3. akredituje firmy (operačné jednotky - nezávislí overovatelia), ktoré vykonávajú validáciu a certifikáciu pre znižovanie emisií;
4. vykonáva registráciu projektov;
5. vydáva jednotky CER;
6. zverejňuje informácie o navrhovaných projektoch CDM;
7. vedie verejnú databázu projektov CDM, ktorá obsahuje dokumenty o projektovom návrhu, obdržané pripomienky, správy o verifikáciách, rozhodnutia Výkonnej rady a informácie o vydaných jednotkách CER.⁸⁰⁸

Výkonná Rada vykonáva svoje právomoci ohľadom registrácie projektov CDM a vydávania jednotiek CER od 1. 1. 2000 do dátumu vstupu Kjótskeho protokolu do platnosti.

2.2.2 Inštitúcie na národnej úrovni

Výkonná rada je zodpovedná za monitorovanie mechanizmu čistého rozvoja v záujme Rámcového dohovoru. Avšak implementácia projektov CDM musí byť schválená a monitorovaná i na domácej úrovni a to vládami v krajinách, ktoré na projektoch participujú. Každá signatárska krajina musí určiť vlastnú inštitúciu, ktorá bude zodpovedná za autorizáciu a schválenie účastníkov projektov CDM. Úloha týchto „národných schvaľovacích inštitúcií“ (ďalej len schvaľovacie inštitúcie) nadobúda väčší význam v hostiteľských krajinách, resp. v rozvojových krajinách, v ktorých môžu chýbať či už skúsenosti alebo informácie ohľadom fungovania mechanizmu čistého rozvoja. Každá signatárska krajina si zriaďuje schvaľovaciu inštitúciu s ohľadom na domáce podmienky, resp. s ohľadom na už existujúcu sieť inštitúcií a na rozloženie právomocí v tejto sieti. Doterajšie prístupy, ktoré krajiny pri zakladaní schvaľovacích inštitúcií použili, sú nasledovné:

Krajiny založili schvaľovacie inštitúcie:

- v rámci jedného už existujúceho ministerstva (zvyčajne zodpovedného za oblasť zahraničných investícií, obchodu, životného prostredia, alebo energie);
- v rámci existujúceho ústredia pre mechanizmus čistého rozvoja v UNFCCC (Rámcový dohovor);⁸⁰⁹
- ako nový a nezávislý úrad;

⁸⁰⁷ Tzv. baseline analýzy sú štúdie pripravované v súlade s medzinárodnými pravidlami a predstavujú takú výšku antropogénnych emisií skleníkových plynov, ktorá by sa vyskytovala v ovzduší pri nerealizovaní určitého projektu na ich zníženie.

⁸⁰⁸ WILDER, M. - WILLIS, M. - CARMODY, J.: *Legal Issues Guidebook to the Clean Development Mechanism*. Roskilde: UNEP, 2004, s. 23

⁸⁰⁹ kontakt na ústredia: <http://maindb.unfccc.int/public/nfp.pl>, 3.11. 2007

- cez zvláštneho vládneho splnomocnenca, resp. ministra.⁸¹⁰
-

Pre úspešnú validáciu investičného projektu CDM je potrebné, aby schvaľovacia inštitúcia potvrdila, že projekt spĺňa podmienky trvalo udržateľného rozvoja v hostiteľskej krajine. Schvaľovacia inštitúcia tak urobí prostredníctvom vydania tzv. schvaľovacieho listu hostiteľskej krajiny pre daný projekt.

Schvaľovací list je jednou zo súčastí v procese validácie potrebnou na to, aby projekt mohol byť zaregistrovaný. Tak ako pri niektorých ďalších aspektoch mechanizmu čistého rozvoja, tak aj určenie presného znenia a formy schvaľovacieho listu je v právomoci hostiteľskej krajiny. Odporúča sa však dodržať nasledovné náležitosti:

- vyššie spomenuté potvrdenie, že investičný projekt CDM pomáha pri dosahovaní trvalo udržateľného rozvoja v rozvojovej krajine;
- potvrdenie, že participácia na projekte je dobrovoľná;
- vyhlásenie, že dotyčná schvaľovacia inštitúcia je autorizovaným orgánom v hostiteľskej krajine na vydávanie schvaľovacích listov;
- vyhlásenie, že hostiteľská krajina je signatárom Kjótskeho protokolu a že ho dodržiava.⁸¹¹

Účastníci investičných projektov CDM by mali byť takisto pripravený na fakt, že pri predaji získaných jednotiek CER zahraničným vládam (napr. v rámci holandského programu ERUPT) alebo niektorým ďalším inštitúciám (Uhlíkový fond Svetovej Banky) môžu tieto inštitúcie, resp. nákupcovia vyžadovať v schvaľovacích listoch niektoré ďalšie náležitosti (napr. že transfer jednotiek CER nepodlieha zdaneniu, alebo že projekt je realizovaný v súlade s právom hostiteľskej krajiny a pod.). Potenciálni investori môžu kontaktovať schvaľovaciu inštitúciu ohľadom právnych, ekonomických a iných podmienok hostiteľskej krajiny, prípadne pri získavaní informácií o konkrétnej ekonomickej situácii v určitom hospodárskom sektore.

2.2.3 Operačné jednotky (nezávislí overovatelia)

Tzv. operačné jednotky sú nezávislí overovatelia projektovej dokumentácie investičných projektov CDM, ktorých úlohou je i monitorovanie redukcí skleníkových plynov. Akreditované sú Výkonnou radou z hľadiska ich sektorovej špecializácie, resp. oblasti záujmu.

Overovatelia sú zodpovední buď za validáciu alebo za verifikáciu / certifikáciu projektov CDM, Výkonná rada im však môže udeliť povolenie na výkon všetkých spomenutých úloh (pozri nižšie). Validácia je teda proces overenia, či projekt, za predpokladu, že bude implementovaný v súlade s predloženým plánom, bude plniť požiadavky na projekt CDM. Účelom verifikácie je overiť množstvo, o ktoré sa znížili emisie v dôsledku realizácie projektu CDM. Na základe výsledkov verifikácie môže investor získať kredity zníženia emisií. Verifikáciu/certifikáciu musí vykonať nezávislá operačná jednotka iná ako jednotka, ktorá projekt validovala. Výlučne pre projekty malého rozsahu Výkonná rada môže súhlasiť s tým, aby tá istá operačná jednotka vykonala validáciu aj verifikáciu/certifikáciu. Overovateľ po analýze projektovej dokumentácie predloží na schválenie Výkonnej rade správu o validácii. Táto správa môže byť prehodnotená iba na žiadosť jednej z dotknutých strán, alebo na žiadosť minimálne troch členov Výkonnej rady.

⁸¹⁰ WILDER, M. - WILLIS, M. - CARMODY, J.: *Legal Issues Guidebook to the Clean Development Mechanism*. Roskilde: UNEP, 2004, s. 26

⁸¹¹ Tamtiež s. 27

Verifikácia je proces orientovaný na výsledok projektu s cieľom stanoviť, o koľko sa znížili emisie skleníkových plynov v dôsledku jeho realizácie. Ide o overenie trvalého súladu s kritériami Kjótskeho protokolu.

Verifikácia zahŕňa:

- preskúmanie výsledkov monitorovania a systémov zberu dát spojených so znížením emisií;
- preskúmanie vytvorených postupov a primeranosti získaných údajov a zariadenia určeného na monitorovanie;
- preskúmanie manažérskeho systému, ktorý podporuje zverejnené zníženie emisií. 32

Overovateľ predkladá Výkonnej rade takisto i správu o certifikácii, v ktorej žiada o vydanie určitého množstva jednotiek CER ekvivalentne k množstvu emisií skleníkových plynov, ktoré boli prostredníctvom realizácie projektu ušetrené. Správa o certifikácii môže byť takisto prehodnotená iba na žiadosť jednej z dotknutých strán, alebo na žiadosť minimálne troch členov Výkonnej rady.⁸¹²

Marakéšska dohoda obsahuje množstvo požiadaviek, ktoré musia overovatelia splniť, aby mohli od Výkonnej rady získať akreditáciu. Tieto požiadavky by sa mali stať súčasťou zmlúv medzi účastníkmi projektu a overovateľom a slúžiť ako záruky. Tieto štandardy hovoria, že overovateľ:

- musí byť právnická osoba zamestnávajúca dostatočný počet ľudí, s kompetenciou pre validáciu projektov a overovanie emisných redukcí;
- musí mať zabezpečenú finančnú stabilitu, poisťné krytie a zdroje na vykonávanie svojej činnosti;
- musí prijať dostatok opatrení na pokrytie právnych a finančných záväzkov plynúcich z jeho aktivít;
- musí mať nevyhnutnú odbornú základňu, orientujúcu sa v zásadách Kjótskeho protokolu, environmentálnych a technických otázkach vzhľadom na výpočet tzv. baselines, teda základných úrovní a so skúsenosťami s účtovníckymi praktikami pri obchode s emisiami skleníkových plynov;
- musí dokázať, že neexistuje potenciálny konflikt záujmov a že má vytvorené adekvátne manažérske postupy v prípade konfliktov, najmä ak ide o veľké organizácie, ktoré by mohli mať finančné záujmy na nimi overovaných projektoch.⁸¹³

Účastníci projektu by sa mali uistiť, či zmluva s overovateľom obsahuje záruky, že overovateľ bude dodržiavať štandardy uvedené v Marakéšskej dohode a vydané Výkonnou radou a že odškodní účastníkov projektu v prípade zrušenia jeho akreditácie, alebo v prípade nesprávnej verifikácie a certifikácie.

3 Mechanizmus spoločnej implementácie

V článku 6 Kjótskeho protokolu sa mechanizmus spoločnej implementácie identifikuje ako mechanizmus na podporu transferu technológií a na zvýšenie emisných redukcí.⁸¹⁴ Krajiny v prílohe I Rámcového dohovoru môžu medzi sebou realizovať projekty na zníženie

⁸¹² Tamtiež s. 28-30

⁸¹³ Tamtiež s. 30

⁸¹⁴ Kjótsky protokol. <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html>, 3.11. 2007

emisíí skleníkových plynov a tak získať alebo odovzdať určitý počet kvót, resp. emisných redukčných jednotiek ERU (emission reduction unit). Investori môžu využiť množstvo, o ktoré realizáciou projektu znížili emisie v hostiteľskej krajine, na zvýšenie svojich emisných kvót. Hostiteľskej krajine, v ktorej sa uskutočňuje projekt znižovania emisíí, sa emisné kvóty zodpovedajúcim spôsobom znižujú.

3.2 Kritériá pre fungovanie mechanizmu spoločnej implementácie

Mechanizmus spoločnej implementácie má dve zásady⁸¹⁵:

- zásadu aditívnosti;
- zásadu základnej úrovne, tzv. baseline.

Aditívnosť znamená, že projekt musí byť aditívny k tomu, resp. musí ísť nad rámec toho, čo by sa stalo, keby sa projekt nerealizoval. V tejto sfére rozlišujeme:

- environmentálnu aditívnosť - projekt presahuje štandardné environmentálne postupy;
- finančnú aditívnosť - projekty musia byť realizované v rámci investičných príležitostí, ktoré idú nad rámec zachovaného stavu (BAU);
- technickú aditívnosť - projekt musí obsahovať využitie technológií reprezentujúcich vysokú výkonnosť;
- právnu aditívnosť⁸¹⁶ projekt musí byť doplnkový k existujúcim právnym skutočnostiam v hostiteľskej krajine.⁸¹⁷

Aby mohli byť redukcie emisíí kvantifikované, v rámci projektu musia byť pripravené tzv. základné úrovne, resp. baselines. Základné úrovne predikujú, aké množstvo emisíí by bolo uvoľnených pri absencii investičného projektu. Úspory, resp. redukcie emisíí sú potom vypočítané ako rozdiel hladín emisíí pri realizovaní a pri nerealizovaní projektu. Výpočet základných úrovní môže teda výrazne ovplyvniť redukciiu emisíí, čo môže mať vplyv na cash-flow podniku a tým vplyv i na celú realizáciu investičného projektu. Základné úrovne by mali byť dynamické a priebežne aktualizované (každých 3 až 5 rokov). Investorov realizujúcich projekt v rámci spoločnej implementácie bude v prvom rade zaujímať množstvo a náklady na redukciiu emisíí. Príťažlivosť týchto projektov pre hostiteľskú krajinu je zase v tom, že spoločná implementácia podporuje transfer technológií, hospodársky rozvoj alebo aj environmentálne ciele. Preto hodnota spoločnej implementácie bude závisieť aj od prínosu projektov pre priority trvalo udržateľného rozvoja krajiny. Aby sa tak stalo, program spoločnej implementácie v hostiteľskej krajine by mal implementovať environmentálne kritériá a kritériá udržateľného rozvoja medzi hodnotiace kritériá projektov.

3.3 Validácia

V súlade s Kjótskym protokolom môže projekt v rámci spoločnej implementácie prejsť jedným alebo viacerými externými hodnoteniami zo strany operačnej jednotky, resp. nezávislého overovateľa. Predbežné posúdenie pred začatím projektu nie je požiadavkou

⁸¹⁵ Tieto zásady sa uplatňujú aj pri mechanizme čistého rozvoja.

⁸¹⁶ Projekt, ktorý je realizovaný za účelom splnenia záväzkov hostiteľskej krajiny v rámci národného alebo medzinárodného práva nemôže získať emisné kredity.

⁸¹⁷ DUPLEAC, M. - ZIVCIC, L. - BADILA, A.: *Defend the Climate* (Manual for Environmental Activists in Central and Eastern Europe). Bucharest: TERRA Millennium III, 2002, s. 29

Kjótskeho protokolu, ale pre validáciu sa investor môže rozhodnúť. V tomto prípade sa na projekt vzťahujú niektoré národné smernice.⁸¹⁸

Validácia projektov je požiadavkou pre tie krajiny, ktoré nevedú súpis emisií skleníkových plynov a nezavedli postupy pre podávanie správ v súlade s Kjótskym protokolom. Počas validácie projektu operačná jednotka analyzuje projektovú dokumentáciu. Táto činnosť zahŕňa:

- technický projekt - základné informácie o projekte, technické charakteristiky projektu, plán implementácie projektu, ukazovatele udržateľného rozvoja a časový rámec.
- východisková štúdia (tzv. „baseline study“) - štúdia faktorov, ktoré sa používajú za účelom odhadu očakávaných emisií bez realizácie projektu - tzv. základné („baseline“) emisie.
- plány monitorovania a verifikácie - popis časového priebehu, metodiky a zodpovedností za monitorovanie, meranie a výpočty emisií vrátane harmonogramu verifikácie.⁸¹⁹

3.4 Verifikácia

Verifikácia podobne ako pri projektoch CDM zahŕňa preskúmanie a hodnotenie výpočtov tzv. základných úrovní („baseline“), výsledkov monitorovania a zberu údajov, záznamov o dosiahnutých výsledkoch, ale napr. aj rozhovory s účastníkmi projektu a zainteresovanými stranami, hodnotenie vytvorených postupov a presnosť získaných údajov a zariadení na monitorovanie.⁸²⁰ Aby mohol investor získať verifikované jednotky, o množstvo ktorých znížil produkciu emisií realizáciou projektu spoločnej implementácie, je potrebné riadiť sa ustanoveniami Kjótskeho protokolu a Marakéšskej dohody.

3.1 Silné a slabé stránky mechanizmu spoločnej implementácie

Silné stránky a príležitosti mechanizmu spoločnej implementácie:

- investori sú schopní realizovať projekt na zníženie emisií lacnejším spôsobom, keďže sa predpokladá, že menej rozvinuté krajiny sú nákladovo výhodnejšie;
- urýchlenie transferu technológií;
- mechanizmus spoločnej implementácie robí menej vyspelé krajiny atraktívnejšie pri prijímaní PZI;
- na rozdiel od mechanizmu obchodovania s emisiami, umožňuje spoločná implementácia znížiť emisie prostredníctvom konkrétnych projektov;
- mechanizmus spoločnej implementácie má potenciál limitovať použitie nadbytočných emisných redukcí, tzv. „hot air“⁸²¹
- v porovnaní s mechanizmom čistého rozvoja majú krajiny väčšiu motiváciu kontrolovať kvalitu projektov a množstvo obchodovaných emisných kvót.⁸²²

Riziká a slabé stránky mechanizmu spoločnej implementácie:

⁸¹⁸ Napr. spomínaný holandský program ERUPT požaduje validáciu nezávislou treťou stranou spolu s verifikáciou projektu.

⁸¹⁹ Validácia. http://www.dnv.sk/certifikacia/climatechange/ji_projects/determination.asp, 3.11. 2007

⁸²⁰ Verifikácia. http://www.dnv.sk/certifikacia/climatechange/ji_projects/verification.asp, 3.11. 2007

⁸²¹ „Hot air“ - nadbytok emisných redukcí, ktorý vznikol v dôsledku transformácie ekonomík v 90. rokoch hlavne na Ukrajine a v Rusku.

⁸²² DUPLEAC, M. - ZIVCIC, L. - BADILA, A.: *Defend the Climate* (Manual for Environmental Activists in Central and Eastern Europe). Bucharest: TERRA Millennium III, 2002, s. 28

- spoločná implementácia prenáša zodpovednosť za zníženie skleníkových plynov z rozvinutých krajín na menej rozvinuté;
- niektoré potenciálne hostiteľské krajiny majú problém s vytvorením náležitých kontrolných mechanizmov, čo môže spôsobiť riziko korupcie;
- spoločná implementácia môže znížiť motiváciu pre hľadanie technických a iných spôsobov redukcie emisií skleníkových plynov, čo môže v budúcnosti viesť k tomu, že redukcie sa stanú náročnejšími a drahlími;
- pri dlhodobých projektoch hrozí riziko, že v budúcnosti hostiteľská krajina nebude schopná plniť svoje stále náročnejšie záväzky a bude musieť pokračovať v transfere emisných kreditov do ostatných krajín, v dôsledku realizácie týchto projektov.⁸²³

Záver

Systém obchodovania s emisnými kvótami bude v rámci Kjótskeho protokolu funkčný od roku 2008, avšak v rámci EÚ je prakticky totožný systém funkčný od 1. 1. 2005, pričom od roku 2008 budú oba systémy fungovať súčasne. Tieto, tzv. „cap and trade“ systémy, fungujú na základe bezplatného pridelenia určitého množstva kvót, pričom ročné emisie musia byť v súlade s týmito kvótami. V rámci Kjótskeho protokolu boli implementované do praxe i dva ďalšie mechanizmy flexibility. Ide o mechanizmus spoločnej implementácie, prostredníctvom ktorého môžu krajiny v prílohe I Rámcového dohovoru medzi sebou realizovať projekty na zníženie emisií skleníkových plynov a tak získať alebo odovzdať určitý počet kvót, resp. emisných redukčných jednotiek ERU. Druhým mechanizmom je mechanizmus čistého rozvoja, ktorý umožňuje pri znižovaní emisií spoluprácu medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami. Rozvoj spolupráce fungujúci na báze projektových investícií, umožňuje rozvinutým krajinám znížiť svoju výšku emisií, získať jednotky CER a zároveň transferom technológií podporuje hospodársky rozvoj rozvojových krajín. Tieto mechanizmy sa však v dôsledku prísnejších implementačných kritérií stávajú nákladnejšími, čo si bude pri realizácii projektov pravdepodobne vyžadovať dodatočnú podporu zo strany štátu.

Referencie

DUPLEAC, M. - ZIVCIC, L. - BADILA, A.: *Defend the Climate* (Manual for Environmental Activists in Central and Eastern Europe). Bucharest: TERRA Millennium III, 2002, 92 s.

Kjótsky protokol. <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html>, 3.11. 2007

Otázky a odpovede o obchodovaní s emisnými kvótami a o národných plánoch pridelenia kvót. Dostupné na:

<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/04/44&format=HTML&aged=1&language=SK&guiLanguage=en>, 6. 11. 2007

Validácia. http://www.dnv.sk/certifikacia/climatechange/ji_projects/determination.asp, 3.11. 2007

⁸²³ Tamtiež s. 29

Verifikácia. http://www.dnv.sk/certifikacia/climatechange/ji_projects/verification.asp,
3.11. 2007

WILDER, M. - WILLIS, M. - CARMODY, J.: *Legal Issues Guidebook to the Clean Development Mechanism*. Roskilde: UNEP, 2004, 202 s.

Zoznam účastníkov konferencie

Baculíková Nina, Ing., PhD.
Barátová Jana, PhDr.
Bezáková Tatiana, Ing.
Bialynicka-Birula Joanna, PhDr.
Bialynicki-Birula Pawel, PhD.
Borgstrom Anna, Ing.
Bosyuk Oksana
Budjač Milan, Ing., Mgr.
Csabay Marek, Ing., PhD.
Čech Lubomír, RSDr., CSc.
Čurajová Marta, Mgr.
Dorokhov Denys, Ing.
Dudáš Tomáš, Ing., PhD.
Fabuš Michal, Ing.
Fojtík Aleš, Ing., MBA
Fojtíková Jaroslava, ing.
Fojtíková Lenka, Ing., Ph.D.
Foltin Pavel, Ing., Ph.D.
Fulier Michal, Ing.
Gálová Lucia, Ing.
Glavatskich Maria, Ing.
Gogová Mária, JUDr., CSc.
Greguš Peter, PhDr., CSc.
Grešš Martin, Ing., PhD.
Greššová Mária, Ing.
Harakaľová Ľubica, Ing.
Hazlinger Milan, Ing.
Hofreiter Ladislav, doc., Ing., CSc.
Horváth Peter, PhDr., PhD.
Hurná Júlia, Mgr.
Hurná Lucia, JUDr., PhD.
Ivanová Eva, Ing., CSc.
Jurík Roman, JUDr., PhD.
Kliková Christiana, prof., Ing., CSc.
Koganová Viera, Mgr., PhD.
Kordoš Marcel, Ing., PhD.
Kormaníková Mária, Ing.
Kościelniak Helena
Kosír Igor, doc., Ing., CSc.
Kotlán Igor, Ing., Mgr., PhD.
Kotlánová Eva, Ing.
Krč Jakub, Mgr. Ing.
Kučák Ľubor, Ing., CSc.
Kučerová Zuzana, Ing., PhD.
Kupkovič Miroslav, Mgr.
Lebiedzik Marian, Ing., Ph.D.
Liďák Ján, doc., PhDr., CSc.
Lipková Ľudmila, prof., Ing., CSc.
Lysák Ladislav, Ing., DrSc.
Macúchová-Gabrišová Katarína.,Ing.
Majtánová Katarína, Ing.
Margan Florian, dipl.oec.dipl.ing.ps
Márton Milan, doc., PhDr., PhD.
Mattoš Boris, Mgr.
Mečár Miroslav, doc., Ing., CSc.
Melecký Lukáš, Ing.
Mizera Radoslav, Ing.
Mojžiš Miroslav, Ing.
Mráz Stanislav, doc., JUDr., CSc.
Navrátil Boris, Ing., CSc.
Nezval Pavel, doc., Ing., Ph.D.
Nitkiewicz Tomasz
Nový Jindřich, RSDr., PhD.
Obadi Saleh Mothana, Ing., PhD.
Obdržálek Ladislav, Ing.
Ondrušek Miloš, Ing.
Ostrožíková Eva, Ing.
Pachura Piotr
Panák Petr, Ing.
Pána Lubomír, Dr., Mgr., Ph.D.
Pásztorová Jana, RNDr., PhD.
Pawera René, doc., PhDr., CSc.
Plávková Oľga, PhDr., CSc.
Raneta Leonid, Ing.
Raslavská Ivana, Mgr.
Riedel Rafal, Dr.
Rosenberg Miloslav, Dr., PhD.
Rusiňák Peter, JUDr., PhD.
Sládková Zuzana, Ing.
Stepanyan Ruben, Ing.
Sulejmani Dagmar, Ing.
Svatuška Martin, PhDr.
Szkutnik Jerzy
Šabata Ondřej, Ing.
Šajtlavová Marcela, Ing., PhD.
Ščepán Michal, Ing.
Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.
Štancl Luboš, RSDr., CSc.
Štefančík Radoslav, PhDr., MPol.
Štefková Nadežda, Ing.
Stepanyan Ruben, Ing.
Šutiaková Zuzana, Mgr.
Tomková Beata, Ing., PhD.
Tuleja Pavel, Ing., Ph.D.
Újová Adriana, Mgr.
Urban František, doc. Ing., CSc.
Vlková Eva, Ing.
Vokálová Emília, PaedDr., CSc.
Vyleťal Pavel, Ing.
Weiss Peter, PhDr., CSc.
Woltemar Richard, Ing.
Zelmanová Sylvia, Ing.
Zvončeková Janka, Ing.
Žideková Zuzana, Ing.
Žúdel Branislav, Ing.

Konferenciu podporili:

EURÓPSKA KOMISIA
Zastúpenie EK na Slovensku

Banka
Member of Dexia Kommunalkredit Bank

PROBIOENERGY

PROBIOENERGY, a.s

Zvolenská teplárenská, a.s.

Martinská
teplárenská, a.s.

Žilinská teplárenská, a.s.

VNG Slovakia

TAIPEI REPRESENTATIVE OFFICE,
BRATISLAVA